ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان

لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشووری کوردستان

(١٩٧٦ - ١٩٩١)

لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە

دلاوەر محەمەد سدیق زێباری

لە بڵاوکراوەکانی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان

هەولێر-٢٠٢٣

نـاوی کتێـب: ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گەلـی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان (١٩٧٦ – ١٩٩١)

نووسینی: دلاوەر محەمەد سەدیق زێباری

سەرپەرشتی: پ.د. ئیسماعیل محەمەد حەساف

پێداچوونەوەی: دەستەی ئینسکلۆپیدیای (پ.د.ک.)

دیزاینی بەرگ و ناوەوە: دیار سەعید پیرانی

سەرپەرشتی چاپ: مستەفا نەجم فەیلی

ساڵی چاپ و شوێن : ٢٠٢٣- هەولێر

چاپخانە: دانیشفەڕ

تیراژ: ١٠٠٠

لـە بەڕێوەبەرایەتـی گشـتی کتێبخانـە گشـتییەکان/ هەرێمـی کوردسـتان ژمـارەی سـپاردنی (٩٨١) سـاڵی ٢٠٢٢ پێـدراوە.

”ئـەم پەرتووكـە لـە بنەڕەتـدا، وەكـو بەشـێک لـە پێداویسـتییەكانی بەدەسـتهێنانی بڕوانامـەی ماسـتەر لـە مێـژووی نـوێ و هاوچەرخـدا، پێشكەشـی ئەنجوومەنـی كۆلێژی ئەدەبیاتـی زانكـۆی سـەلاحەدین كـراوە“.

گەر دێ هەبـــــووا مە ئیتفاقەك

فیكـــرا كربـــا مە ئنقیـــــادەك

ڕوم و عەرەب و عەجەم تەمــامی

هەمیـــا دكـــر ژ مـەڕاخــــــولامی

تحصیل دكـــر مەعیلم و صنعەت

تەكمیل دكر مە دین و دەولـــەت

ئەحمەدی خانی (١٦٥٠ - ١٧٠٧)

پێشکەشە بە:

- بە باوکی بەڕێز و دایکی خۆشەویستم کە مۆمێکی گەشاوەن لە ژیانمدا.
- بە خوشك و برا ئازیزەکانم.
- بـــە هەمـــوو ئـــەو کەســـانەی بەشـــدارییان لـــە بزاڤـــی ڕزگاریخـــوازی گـــەلی کـــورد کـــردووە.
- بە هەموو کوردێکی دڵسۆزی کوردستان.
- بـــە گیـــانی پـــاکی هاوڕێـــی شـــەهیدی نەمـــر (ڕەمـــەزان عەبـــدوڵا زێبـــاری) و هەمـــوو شـــەهیدانی ڕێـــگای ڕزگاریخـــوازی گـــەلی کـــورد و کوردســـتان.

هێما کورتکراوەکان

پدك	پارتی دیموکراتی کوردستان
پ.د.ك	پارتی دیموکراتی کوردستان
حشع	حزبی شیوعی کوردستان
پاسۆك	پارتی سۆسیالستی کورد
حسیك	حزبی سۆسیالستی یەکگرتووی کوردستان
حسك	حزبی سۆسیالستی کوردستان
س.ك	سەرکردایەتی کاتی
ینك	یەکێتی نیشتمانی کوردستان
ئاش	ئاڵای شۆڕش
پدگك	پارتی دیموکراتی گەلی کوردستان
پ.ك.ك	پارتی کرێکارانی کوردستان
حدکا	حزبی دیموکراتی کوردستانی – ئێران
ی.ل.د.ك	یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان
ك.خ.ك.ئ	کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوڕوپا
ی.ق.ك	یەکێتی قوتابیانی کوردستان
ی.د.ك	یەکێتی دیموکراتی کوردستان
ب.ش	بێ شوێنی چاپ
ب.س	بێ ساڵی چاپ
چ	چاپ
م.س	مەکتەبی سیاسی
ل	لاپەڕە
و ژ	وەرگێڕان ژمارە

ناوەڕۆک

بابەتەکان	لاپەڕە
پێشەکی	١٣
پوختەی توێژینەوەکە	٢٥
دەروازە: کورتە مێژووییەکی ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد (١٩٤٦ - ١٩٧٥)	٢٩
بەشی یەکەم: ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد (١٩٧٦ - ١٩٧٩)	٥٧
باسی یەکەم: هەستانەوەی پارتی دیموکراتی کوردستان- عێراق	٥٩
لە سەر ئاستی سیاسی	٦٠
لە سەر ئاستی ڕێکخراوە جەماوەرییەکان	٩٠
باسی دووەم: پارتی دیموکراتی کوردستان و چۆنیەتی سەرهەڵدانەوەی شۆڕشی چەکداری	١٠٩
ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە سەرهەڵدانی شۆڕشی گوڵان	١٠٩
ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە چالاکییەکانی لەشکری دژی حکوومەتی عێراق	٦٦
بەشی دووەم: ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد (١٩٨٠ - ١٩٨٥)	١٧٩
باسی یەکەم: ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە یەکێتی بەرهەڵستکاری عێراق	١٨١
باسی دووەم: ڕوڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە چالاکییەکانی لەشکری دژی حکوومەتی عێراق	٢١٣
باسی سێیەم: ڕوڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە خۆپیشاندان و ڕاپەڕینە جەماوەرییەکانی کوردستان	٢٤١
باسی چوارەم: ڕوڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە شەڕی ناوخۆی کوردستان	٢٦٣
باسی پێنجەم: هەڵوێستی پارتی دیموکراتی کوردستان لە پێشهاتە سیاسییەکانی عێراق و کوردستان	٢٨٧

هەڵوێستی پارتی دیموکراتی کوردستان لە هەڵگیرسانی جەنگی عێراق و ئێران	٢٨٧
هەڵوێستی پارتی دیموکراتی کوردستان بەرامبەر گفتوگۆی یەکێتی نیشتمانی کوردستان لەگەڵ حکوومەتی عێراق	٢٩٨
بەشی سێیەم: ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد (١٩٨٦ - ١٩٩١)	٣١١
باسی یەکەم: ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ئاشتبوونەوەی نێوان پارتە سیاسییەکانی کوردستان	٣١٣
باسی دووم: ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە چالاکییەکانی لەشکری دژی حکوومەتی عێراق	٣٣٧
باسی سێیەم: ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە دامەزراندنی بەرەی کوردستانی	٣٧٥
باسی چوارەم: ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە سەرهەڵدانی ڕاپەڕینی ئاداری ١٩٩١ی کوردستان	٣٩٩
ئەنجام	٤٥٣
لیستی سەرچاوەکان	٤٥٩
پاشکۆکان	٥٠٧
پوختەی لێکۆڵینەوەکە بەزمانی ئینگلیزی	٥٣٧

پێشەکی

دوای جەنگـی دووەمـی جیهـان(١٩٣٩-١٩٤٥) خەبـاتی ڕێکخراوەیـی لـە باشـووری کوردسـتان زیاتـر گەشـەی کـرد و چەندیـن پـارت و کۆمەڵـە و ڕێکخـراو دامـەزرا، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان وەکـو پارتێـکی نەتەوەیـی لـە مێـژووی دامەزراندنیـەوە(١٦ی ئـاب ١٩٤٦) بـەردەوام لـە خەباتـدا بـووە و چەندیـن قۆناغـی تێپەڕانـدووە، ئەوەتـا گەورەتریـن شـۆڕش لـە سـاڵی ١٩٦١، دژی حکوومـەتی عێـراق پەرپاکـرد کـە ئەنجامەکەی ڕێککەوتننامـەی (١١ی ئاداری ١٩٧٠) بـوو، بـەڵام زۆری نەخایانـد ئـەم دەسـتکەوتە لـە سـاڵی(١٩٧٥) لـە بـار بـرا لـە ئەنجامـی پیلانگێڕییـەکی هەرێمایـەتی و نێودەوڵـەتی کـە بـە ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر نـاسراوە کـە لـە نێـوان (عێـراق – ئێـران)دا بەسـترا، هـەر چەنـدە ئـەم پیلانگێڕییـە بـۆ ماوەیـەك شـۆڕشی تـووشی سسـتبوونی کـرد کـە بـە قۆناغـی شـۆڕشی ئەیلـوول دادەنرێـت، بـەڵام دواتـر شـۆڕش لـە قۆناغێـکی نوێـدا بەردەوامـی بـە خەباتـدا کـە ئەویـش شـۆڕشی گوڵانـە.

پـارتی بـە هـۆی ئـەوەی کـە مێژوویـەکی دوور و درێـژی هەیـە، بـە چەنـد قۆناغێکـدا تێپەڕیـوە، قۆناغـی نێـوان سـاڵی ١٩٧٦-١٩٩١، یەکێکـە لـەو قۆناغـە گرنگانـەی کـە ئـەم پارتـەی پێـدا تێپەڕیـوە، لـە نێـو ئـەم مـاوە مێژووییـە دیاریکـراوەدا پـارتی دوو قۆناغـی بڕیـوە، قۆناغـی سـەرکردایەتی کاتی، کـە لـە سـاڵی ١٩٧٦ەوە درێـژەی هەبـووە تاوەکـو سـاڵی١٩٧٩، لـەو ماوەیـەدا بـۆ یەکـەم جـار دوای مۆرکـردنی ڕێککەوتنامـەی جەزائیـر لـە٦ی ئـازاری ١٩٧٥، کـە بـووە هـۆی نسـکۆی شـۆڕشی ئەیلـوول، هەڵوەشـانەوەی سـەرجەم دامـودەزگاکانی، دووبـارە بـە شـێوەیەکی نـوێ و هاوچەرخانـە، لـە فۆڕمێـکی نوێ لـە ژێـر نـاوی (سـەرکردایەتی کاتی) خـۆی ڕێکخسـتەوە، کـە ناوەکـەی لـەوە سـەرچاوەی گرتبـوو ئەندامـەکانی لـە کۆنگرەیەکـدا بـە هـۆی خراپـی ڕەوشی سیاسـی و ئابووری...تـاد هەڵنەبژاردبـوون، بەڵکـو لـە سـەر بنەمای لاو و ڕۆشـنبیر و لێهاتووی دەستنیشـانکرابوون، ئـەم پارتـە دوای خـۆ ڕێکخسـتنەوە دەسـتی بـە ئامـادەکاری بـۆ سـەرهەڵدانەوەیەکی تـر دژی حکوومـەتی عێـراق کـرد، لـە٢٦ی ئایـار١٩٧٦ وەکـو یەکـەم پـارت، جارێـکی تـر ئاگـری شـۆڕش لـە چیـاکانی باشـووری کوردسـتان هەڵکـرد، ئـەم شۆڕشـە درێـژە پێـدەری شـۆڕشی ئەیلـوولی تەمـەن ١٤سـاڵ (١٩٦١-١٩٧٥)، دادەنرێـت لـە مێـژووی ئـەم پارتـەدا بـەڵام بـە ناوێـکی جیـاواز کـە بـە شـۆڕشی گـوڵان ناوزەنـد دەکرێـت، پـارتی لـەو ماوەیـەدا چەندیـن هەڵشـکان و داکشـان و ڕووداوی گرنـگ و کارەسـاتی نەخـوازراوی بەخۆیـەوە

بنیـوە، خـاوەن چەنـد سـیمایەکی تایبەتـە، لـە نموونەیـان کـە تـا ئـەوکات تاکـە ڕێبـەری بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد بـوو، بـەڵام لـەم قۆناغـەدا بـە پێـی هەڵومەرجـی ئـەوکات و پەیدابـوونی چەنـد پارتێـکی نـوێ، خـۆی وەك تاکـە هێـزی یەکانـە دانەنـا، بەڵکـو دان بـەو بارودۆخـە نـا کـە لـە سـەر بنەمـای کارکـردنی هاوبـەش و دۆسـتانە کار بکرێـت بـۆ سەرخسـتنی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد لـەو پارچەیـەدا، هەروەهـا بـە هەمـوو شـێوەیەك سیاسـەتی پاوانـکاری سیاسـی ڕەتدەکـردەوە، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا بـە درێژایـی ئـەم ماوەیـە و قۆناغـی دواتـر کەوتبـووە ململانێیـەکی قوڵـی ڕکابـەری و شـەڕی ناوخـۆی نێـو گۆڕەپـانی باشـووری کوردسـتان.

قۆناغێـکی تـری ئـەو مـاوە مێژووییـە، بریتـی یـە لـە سـاڵی ١٩٧٩ەوە تاوەکـو سـاڵی ١٩٩١، لـە دوای بەسـتنی کۆنگـرەی نۆیەمـی لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٧٩، ئـەم پارتـە گەڕایـەوە بـۆ دۆخـی ئاسـایی خـۆی و نـاوە بنەڕەتیەکـەی، کـە (پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان)ە، بـۆی دەگەڕێتـەوەو، بەمـەش کۆتایـی بـە مـاوەی سـەرکردایەتی کاتی دێـت. پـارتی لـەو مـاوەی (١٩٧٩-١٩٩١) بـە هـۆی ڕەنگدانـەوەی کۆنگـرە لـە سـەر شـێوازی خەبـات، لـە ژێـر کاریگـەری چەنـد گۆڕانکارییـەکی ناوچەیـی، لـە نموونەیـان سـەرهەڵدان و سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران لـە شـوباتی ١٩٧٩، جەنگـی عێـراق - ئێـران (١٩٨٠ - ١٩٨٨)، بـە شـێوەیەکی بەهێزتـر و کاریگەرتـر لـە سـنوورێکی بەرفراوانـتر لـە گۆڕەپـانی سیاسـی و لەشـکری باشـووری کوردسـتان جێـگای خـۆی کردبـووەوە، کاراکتەرێـکی سـەرەکی نـاو ڕووداوەکانی بـوو، ڕۆڵـی ئەرێنـی و نەرێنـی تێیـدا بینیـوە کـە ڕاسـتەوخۆ کاریگـەری لـە سـەر بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد، ڕەوتی ڕووداوەکان هەبـوو. هەروەهـا شـتێکی لـە بیرنەکـراوە پـارتی وەکـو هەمـوو هێـزەکانی دیکـەی کوردسـتانی لـە ئەنجامـی بەکارهێنـانی چـەکی کیمیایـی و ئەنجامـدانی ئۆپراسـیۆنەکانی ئەنفـال لـە (٢٣ی شـوبات - ٦ی ئەیلـوول١٩٨٨) لـە لایـەن حکوومـەتی عێـراق، دووچـاری وەسـتانێکی کاتی هـات بـەڵام زۆری نەبـرد بـە هـۆی چەنـد گۆڕانکارییـەکی ناوچەیـی لـە نموونەیـان هەڵگیرسـانی جەنگـی دووەمـی کەنـداو ١٩٩٠، جاریـکی تـر بـە پشتبەسـتن بـە خـۆی و جەمـاوەری کوردسـتان و سـەرجەم هێـزەکانی دیکـەی بـەرەی کوردسـتانی، درێـژە بـە خەبـات و تێکۆشـان دەدا، ڕاپەڕینـی ئـاداری ١٩٩١ی باشـووری کوردسـتان خوڵقانـد، بەرهەمەکـەی دامەزرانـدنی پەرلەمـان و حکوومـەتی هەرێمـی کوردسـتان بـوو.

- **گرنگی لێکۆڵینەوەکە:**

لێکۆڵـەر لـە پێنـاو دەرخسـتنی ڕۆڵـی پـارتی لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد، بـە دیارخسـتنی ڕووی ڕاسـتەقینەی ڕووداوەکانی ئـەو مـاوە مێژووییـە دیاریکـراوە و داڕشـتنەوەی ڕووداوەکان بـە شـێوەیەکی زانسـتی و بـە پشتبەسـتن بـە سـەرچاوە ڕەسـەنەکان و بەڵگەنامـە مێژووییـەکان، ئـەم لێکۆلینەوەیـەی ئەنجـام داوە.

- **ماوەی لێکۆڵینەوەکە لە ڕووی کاتەوە**

لێکۆڵینەوەکـە لـە سـاڵی ١٩٧٦هوە دەسـت پێـدەکات کـە ئـەم مێـژووە بـە خاڵێـکی وەرچەرخـان لـە مێـژووی پارتی و بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد دادەنرێـت بـە هـۆی گرنگـی دووبـارە ڕێکخسـتنەوەی پـارتی، پەیدابـوونی سیسـتەمی فرەحزبـی و کاری بەرەیـی وەك دوو تاقیکردنـەوەی نـوێ لـە نێـو بزاڤـی کـوردی. کۆتایـی لێکۆڵینەوەکـەش بـە ڕاپەڕینـە پڕبەرهەمەکـەی ئـاداری ١٩٩١ و دامەزرانـدنی پەرلەمـان و یەکەمیـن کابینـەی حکوومـەتی هەرێمـی کوردسـتان دانـراوە.

- **لە ڕووی سنووری جوگرافییەوە**

لێکۆڵینەوەکـە تەنهـا تیشـك دەخاتـە سـەر ڕۆڵـی پارتی لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا بـە ناچـاری بـۆ دەرخسـتنی ڕۆڵـی پـارتی لـەو پارچەیـەدا، لێکۆڵـەر پڕژاوەتـە سـەر پارچـەکانی تـری کوردسـتان و وڵاتـانی دەوروبـەر، بـە تایبـەت ئەوانـەی کـە ڕەنگدانـەوە و کاریگـەری سـەر ئـەم پارتـە و بزاڤـی کـوردی هەبـووە.

- **لە ڕووی ئامانج و مەبەستەوە**

ئامانــج لــەم لێکۆڵینەوەیــە دەرخســتنی ڕۆڵــی پارتییــە لــە مەیــدانی خەبــات و تێکۆشـان و ڕەنگدانـەوەی لـە سـەر بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد و کۆمـەڵانی خەڵـکی باشـووری کوردسـتان.

- **ئەو ڕێبازەی لە ئەنجامدانی ئەم لێکۆڵینەوەیە پەیڕەوکراوە**

بریتــی یــە لــە خســتنەڕووی ڕووداوەکان، پاشــان لێکۆڵــەر بــە پێــی توانــا هەوڵیــداوە شــیکاری هەمــوو ئــەو ڕووداوانــە بــکات کــە لێکۆڵینەوەکــە لەخــۆ

دەگرێــت، ســەرنج و ڕەخنــە و بۆچــوونی تایبــەتی خــۆی خســتۆتەڕوو.

- **گرفتەکانی لێکۆڵینەوەکە**

ئـەو کۆسـپ و تەگەرانـەی لـە ئامادەکـردنی لێکۆڵینەوەکـە ڕووبـەڕووی لێکۆڵـەر بۆتـەوە هەمـە جۆرن، لە سـەرووی هەموویانەوە، ئـەو قۆناغە مێژووییە لـە ڕووی کاتەوە مێژوویـەکی نـوێ یـە هێشـتا زانیـاری و بەڵگەنامەیـەکی گرنـگ لە لایـەن پـارتی و حزبەکانی تـری ئەوکاتـەی نێـو بزاڤـی کـوردی نەخراونەتـەڕوو، هەروەهـا زۆرێـك لـە بەڵگەنامەکان بـە هـۆی نزیـکی ماوەکـەی لـە ئەمـڕۆ لـە لایـەن حزبـەکان بڵاونەکراونەتـەوە بـە بیانـوی هەسـتیاری بارودۆخـی کوردسـتان و هێـزە سیاسـییەکان، بۆیـە دەبینیـن هەندێـك لایـەنی ڕووداوەکانی نێـو باسـەکە بـە شـاراوەیی ماوەتـەوە. جگـە لەمانـە دەسـت نەگەیشـتنی لێکۆڵـەر بـە هەندێـك بەڵگەنامـە و بڵاوکـراوەی تایبـەتی پـارتی، وێـڕای بـوونی زانیـاری لـە لایـەن لێکۆڵـەر لـە هەبوونیـان لەنـاو ئەرشـیفخانەی ئـەو حزبـە، بۆیـە هەندێـك لایـەنی باسـەکە بـە نـاڕوونی ماوەتـەوە، بـە هەمـان شـێوە دەسـت نەگەیشـتن بـە ئەرشـیفی هەندێـك لـە حزبـەکانی تـر، ویـڕای سـەردان و هەوڵـدانی لێکۆڵـەر بـە بیانـوی جۆراوجـۆر نەیانتـوانی بەدەسـت بهێنـێ، کە ئەمەش هۆکار بـوو لێکۆڵەر بە زۆری پشـت بە ئەدەبیاتی پـارتی و سـەرچاوەکانی نزیـك لـەو حزبـە ببەسـتێت، بێگومـان ئەمـەش کارێکی قـورس بوو لـە بـەردەم لێکۆڵـەر لـە ئەنجامـدانی ئـەم پڕۆژەیـە، ئەمـەش بووتـە هـۆی ئـەوەی لـە هەندێـك لایەنـەوە لایەنگیـری پێـوە دیاربـێ. هەروەهـا گرفتێـکی دیکـەی لێکۆلینەوەکـە ئـەو دیـدار و چاوپێکەوتنانەیـە، کـە سـەرچاوەی پێویسـتن بـۆ دەوڵەمەندکـردن و وردکردنـەوەی زانیارییـەکان و دەرخسـتنی زانیـاری نـوێ، بـەڵام گرفتـی ئـەو لایەنـە بەشـێك لـەو کەسـانەی خۆیـان لـە نێـو ڕووداوەکانی ئـەو سـەردەمەدا ژیـاون و ڕۆڵیـان لـە ڕووداوەکانـدا هەبـووە یاخـود ئـاگاداری ڕووداوەکان بـوون، بـە بیانـوی هەسـتیاری دۆخـی پەیوەنـدی حزبـە کوردسـتانیەکان و بیانـوی جۆراوجـۆر، ئامادەی چاوپێکەوتـن نەبـوون، هەروەهـا هەندێکیشـیان مـاوە و دەرفەتیـان بـە لێکۆڵـەر نـەداوە تاوەکـو لـە نزیکـەوە چاوپێکەوتـن لـە گەڵیـان ئەنجـام بـدات وێـڕای چاوەڕوانیـەکی زۆری لێکۆڵـەر، بێگومـان لـەو چاوەڕوانیەشـدا بـە هـۆی بـوونی ماوەیـەکی زۆر گرفتێـکی تـری خولقاندبـوو لـە بـەردەم لێکۆڵـەر لەوانـەش کاتێـکی زۆری لێکۆڵـەر بەفیڕۆچـوو، هەروەهـا یەکێـکی تـر لـەو گرفتانـە ئەوەیـە ئەنـدام و نووسـەرانی نزیـك لـە پـارتی وەکـو پێویسـت گرنگی بە نووسـینەوەی مێـژووی حزبەکـەی نـەداوە بـە شـێوەیەکی گشـتی، ئەمانـە و چەنـد گرفتی

تـر وای کـردووە هەنـدێ لایـەنی لێکۆڵینەوەکـە بـە شـاراوە و گومانـاوی بمێنێتـەوە.

- **ناوەڕۆك و پێکهاتەی لێکۆڵینەوەکە**

ئـەم لێکۆڵینەوەیـە لـە دەروازەیـەك و سـێ بـەش پێکدێـت، دەروازەکـە خسـتنەڕوویەکی خێـرای ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان لـە سـاڵی ١٩٤٦هوە تاوەکـو نسـکۆی شـۆڕشی ئەیلـوول لـە ٦ی ئـازاری ١٩٧٥، لەخـۆ دەگرێـت.

- **بەشی یەکەم**

بـە ناونیشـانی (ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد ١٩٧٦-١٩٧٩)، ئـەم بەشـە لـە دوو بـاس پێکدێـت، بـاسی یەکـەم: بریتـی یـە لە(هەڵسـانەوەی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان-عێراق)، ئـەم باسـە دابـەشی سـەر دوو لـق دەبێـت، لقـی أ/ بریتـی یـە لە(هەڵسـانەوەی پارتی دیموکراتی کوردسـتان لـە سـەر ئاسـتی سیاسـی)، لقـی ب/ بریتـی یـە لـە (هەڵسـانەوەی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە سـەر ئاسـتی ڕێکخـراوە جەماوەرییـەکان) کـە هـەر دوو لـق تەواوکـەری یەکـترن، زانیـاری لـە بـارەی ڕێکخسـتنەوەی پـارتی و ئاشـنابوونی جەمـاوەر بـە هەڵسـانەوەی خراوەتـەڕوو. بـاسی دووەم: ئـەم باسـە تایبەتـە بـە (پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان و چۆنیەتـی سـەرهەڵدانەوەی شـوڕشی چەکـداری)، بـە هەمـان شـێوە ئـەم بەشـە دابـەشی سـەر دوو لـق دەبێـت، لقـی أ/ تەرخانکـراوە بـۆ: (ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕشی گـوڵان)، لقـی ب/ بـاس لـە (ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە چالاکییـەکانی لەشـکری دژی حکوومـەتی عێـراق) دەکات، لـەم دوو لقـەدا زانیـاری لـە بـارەی هەنـگاوەکانی پـارتی لـە بـارەی سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش، دیارتریـن چالاکییـە لەشـکرییەکان دژی حکوومـەت خراونەتـە بەربـاس.

- **بەشی دووەم**

لـە ژێـر ناونیشـانی (ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد لـە ١٩٨٠ – ١٩٨٥)، ئـەم بەشـە پێنـج بـاسی لەخـۆ گرتـووە، بـاسی یەکـەم: بریتـی یـە لـە (ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە یەکێتـی بەرهەڵسـتکاری عێـراق)، دووەمیـان بـاس لـە (ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە چالاکییـەکانی لەشـکری

دژی حکوومــەتی عێــراق)دەکات، ســێیەمیان تەرخانکــراوە بۆ(ڕوڵــی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان لــە خۆپیشــاندان و ڕاپەڕینــە جەماوەرییــەکانی کوردســتان)، چوارەمیــان لـە ژێـر نـاوی (ڕوڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە شـەڕی ناوخـۆی کوردسـتان)ە، هەروەهــا پێنجەمیــان تایبــەت کــراوە بە(هەڵوێســتی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان لــە پێشــهاتە سیاســییەکانی عێــراق و باشــووری کوردســتان)، کــە ئەمەشــیان دابــەشی ســەر دوو لــق دەبێــت، لقــی أ/ بریتییــە لە(هەڵوێســتی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان لــە هەڵگیرســانی جەنگــی عێــراق و ئێــران)، لقــی ب/ بــاس لــە (هەڵوێســتی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان بەرامبــەر گفتوگــۆی یەکێتــی نیشــتمانی کوردســتان لەگــەڵ حکوومــەتی عێــراق) دەکات. لــە کــۆی ئــەم بەشــەدا لێکۆڵــەر بــە پشتبەســتن بــە ســەرچاوەی مێژوویــی و ئەدەبیــاتی هێــزەکانی کوردســتانی و پــارتی بــە تایبــەت، ڕۆڵــی ئەرێنــی و نەرێنــی پــارتی و هەڵوێســت بەرامبــەر بــە پێشــهاتەکانی عێــراق و باشــووری کوردســتان خراوەتــە بــەر لێکۆڵینــەوە.

- **بەشی سێیەم**

کـە دوا بەشـە بـە ناونیشـانی (ڕۆڵی پـارتی دیموکراتی کوردسـتان لە بزاڤـی ڕزگاریخوازی گـەلی کـورد ١٩٨٦ - ١٩٩١)، ئـەم بەشـە لـە چـوار بـاس پێکهاتـووە، یەکەمیـان بـاس لـە (ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە ئاشـتبوونەوەی نێـوان پارتـە سیاسـییەکانی باشـووری کوردسـتان) دەکات، کـە تیایـدا ڕۆڵـی پـارتی و ئـەو فاکتەرانـەی کـە بوونە هۆی ئاشـتبوونەوەی گشـتی، خراوەتـەڕوو، بـاسی دووەمیشـیان تەرخانکـراوە بـۆ (ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە چالاکییـەکانی لەشـکری دژی حکوومـەتی عێـراق)، لـەم باسـەدا دیارتریـن و گەورەتریـن ئـەو چالاکییـە لەشـکرییانەی کـە پـارتی ئەنجامـی داون دژی حکوومەت، لەگەڵ کاریگەری ئاشـتبوونەوە و هەماهەنگی نێو هێزە کوردسـتانیەکان لەم نێوەنـدەدا، باسـکراوە. بـاسی سـێیەمیان کـە بریتیە لـە (ڕۆڵی پـارتی دیموکراتی کوردسـتان لـە دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی)، تیایـدا بـاس لـە ڕۆڵـی پـارتی لـە دامەزرانـدنی بەرەو، ئـەو بارودۆخـەی کـە ئـەم بـەرەی تێیـدا دامـەزراوە، خراوەتە بـەر لێکۆڵینەوە. سـەبارەت بـە بـاسی چـوارەم کـە دوا باسـە لـە کۆتایـی بـەش، تایبەتـە بـە: (ڕۆڵـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە سـەرهەڵدانی ڕاپەڕینـی ئـاداری ١٩٩١ی کوردسـتان)، کـە تیایـدا زانیـاری لە بـارەی بارودۆخـی ئەوسـای باشـووری کوردسـتان، ڕۆڵـی پـارتی و بـەرەی کوردسـتانی بـە گشـتی لـە سـەرهەڵدانی ڕاپەڕیـن دیاریکـراوە.

- **شیکردنەوەی سەرچاوەکان**

ئـەو سـەرچاوانەی لـە ئامادەکـردنی ئـەم لێکۆڵینەوەیـەدا سـوودی لێبیـنراوە، جۆراوجـۆرن، بـە زمانـەکانی کـوردی و عـەرەبی و ئینگلیـزی، بـە شـێوەیەك ئەوانـە بریتیـن لـە: (بەڵگەنامـە و بڵاوکـراوەی حزبـی و بەرەیـی، بیـرەوەری و یاداشـت، سـەرچاوەی زانکۆیـی (نامـەی ماسـتەر و تێـزی دکتـۆرا)، پەرتـووك، لێکۆڵینـەوە و وتـاری ڕادیـۆکان، ڕۆژنامـە و گۆڤـارەکان، بڵاوکـراوەی دەنگوبـاس، قامـوس و ئینسـکلۆپیدیا، چاوپێکەوتـن و پەیوەنـدی تەلەفـۆنی)، کـە هەموویـان لـە لیسـتی سـەرچاوەکاندا خراونەتـەڕوو. هـەر چەنـدە تـەواوی سـەرچاوەکان گرنگـی خۆیـان هەیـە بـەڵام لێـرەدا لێکۆڵـەر هەوڵیـداوە ئـەو سـەرچاوانەی زۆرتریـن زانیـاری لێوەرگیـراوە بخرێتـەڕوو، لەگـەڵ ئەوەشـدا دەبێـت ڕەچـاوی سروشـتی لێکۆڵینەوەکـە بکرێـت کـە تایبەتمەنـدی خـۆی هەیـە، ئەمـەش وای کـردووە پێویسـتی بـە سـەرچاوەی جیـاواز هەبێـت، جـاری واش هەبـووە تەنهـا زانیاریـەك لـە پەرتووکێکـدا وەرگیـراوە، بـەوەش کەلێنێـکی گـەورەی پڕکراوەتـەوە.

- **بەڵگەنامەکان**

ئەمـەش بەڵگەنامـەی بڵاونەکـراو و بڵاوکـراوە هەیـە، هـەر دووکیـان سـەرچاوەیەکی گرنـگ و باوەڕپێکـراون لـە مەیـدانی لێکۆڵینـەوەدا، وەك سـەرچاوەیەکی بنـەڕەتی مامەڵـەی لەگـەڵ دەکرێـت، لەبـەر ئـەوە لـە لایـەن دەزگایـەکی فەرمـی، حکوومـی یـان حزبـی یـان ئـەو کەسانەی کـە لـە نـاو ڕووداوەکانـدا بـوون دەرکـراوە کـە شـارەزا و پسـپۆری ئـەو بـوارە بـوون. بەڵگەنامـەکان هەمـوو ئـەو نوسراوانـە وەك: (بەیاننامـە، ڕاپـۆرتی سیاسـی، نامـەی کەسـایەتی، بەلاغـات، نوسراو...تـاد) لەخـۆ دەگرێـت، هـەر چەنـدە بەشـێکی زۆری بەڵگەنامـەکانی ئـەو ماوەیـە لێکۆڵینـەوەی لـە سـەر کـراوە و بڵاوکراونەتـەوە، بـەڵام لێکۆڵـەر هەوڵیـداوە ئەوەنـدەی دەسـتی کەوتبێـت سـوودی لـێ وەرگرتـووە، هەندێکیـان ڕاسـتەوخۆ لـە پاشـکۆی نامەکـە وەك خـۆی دانـاوە و وەك پاراسـتنی ئەمانـەتی زانسـتی ئامـاژە بـەو ئەرشـیف و بنکـە و شـوێن و سـەرچاوانە کـراوە کـە دەقـی بەڵگەنامەکـەی لێوەرگیـراوە، بـەوەش لێکۆڵینەوەکـە دەوڵەمەندتـر و بەپێزتـر کـردووە. بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا ژمارەیـەك بەڵگەنامـەی بڵاونەکـراو لـە (ئەرشـیفخانەی مەکتـەبی سیاسـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، بنکـەی ژیـن) بـە

دەســت لێکۆڵــەر گەیشــتووە، بایەخێــکی زۆری زانســتی هەبــووە لــە دەوڵەمەندکــردنی لێکۆڵینەوەکــە.

- **بڵاوکراوەی حزبی و بەرەییەکان**

بــە یەکێــك لــە ســەرچاوە گرنگــەکان دادەنرێــت، ئــەم گرنگیــەش لــەوە ســەرچاوەی گرتــووە کــە لــە لایــەن دەزگایــەکی فەرمــی حــزب یــان بــەرە لەوانــە: (جوقــد، جــود، کوردســتانی)، یاخــود کەســانی نێــو حزبــەکان دەریکــردووە، ئەمانــە بــە زۆری لــە بــەشی دووەم، هەروەهــا بــاسی یەکــەم و ســێیەمی بــەشی ســێیەم بەکارهاتــوون.

- **بیروەری و یاداشتەکان**

بــە هەمــان شــێوە بەیەکــێ لــە ســەرچاوە پــڕ بایــەخ و گرنگانــە دادەنرێــن، ئەمــەش لــەوە ســەرچاوەی گرتــووە کــە نووســەرەکانیان لــە نێــو ڕووداوەکانی ئــەو ســەردەمەدا ژیــاون یاخــود لــە بارودۆخەکــە نزیــك بــوون، زانیاریــان لــەو بارەیــەوە خراونەتــەڕوو، بــەڵام لــە هەمــان کاتیشــدا بیــرەوەری و یاداشــتەکان لــە کــەم وکــوڕی بەدەرنیــن، لەبــەر ئــەوە زۆرجــار نووســەر لــە نووســینەوەی بیرەوەرییــەکانی تەنهــا بــاسی لایەنــە باشــەکانی خــۆی یــان حزبەکــەی دەکات، بــە پەســنەوە زانیاریــەکان دەخاتــە بەربــاس یاخــود لایەنگیــری حزبەکــەی و لایــەنی بەرامبــەر تاوانبــار دەکات، بــەڵام هەرچۆنێــك بــێ لێکۆڵینەوەکــە ســوودی لــە یاداشــت و بیرەوەرییــەکان بینیــوە، لــە نموونــەی ئــەو ســەرچاوانەی کــە لێکۆڵــەر ســوودی لێوەرگرتــووە بریتیــن لــە: (ســەرەتای شــۆڕشی نــوێ ســاڵی ١٩٧٦ چــۆن دەســتی پێکــرد؟!)ی مــلا شــێم حەمــەدی حاجــی ئۆمــەرانی، (بــەرەی خــۆر، بەرگــی یەکــەم)ی فــازڵ ڕەئــوف، (چەنــد لاپەڕەیــەك لــە مێــژووی خەبــاتی گــەلی کــورد ڕووداو و بەڵگەنامــە بەرگــی یەکــەم و دووەم و ســێیەم)ی فاتــح ڕســووڵ، (بیروەریەکانــم)ی ئەحمــەدی بانیخێــلانی، (ســەربردە کورتەیــەك لەبیروەرییــەکان) و (ســاڵێك لــە شــێخ وەســانان)ی محمــد مــلا قــادر، (بیــرەوەری پێشــمەرگەیەك)ی ســەید کاکــە، (لــە کەنــاری دانوپــەوە بــۆ خــری ناوزەنــگ) و (پەنجــەکان یەکــتری ئەشــکێنن) و (خولانــەوە لەنــاو بازنــەدا)ی نەوشــیروان مســتەفا ئەمیــن، ئەمانــە گشــتیان پشــکی زۆریــان لــە لێکۆڵینەوەکــەدا بەرکەوتــووە، لێکۆڵینەوەکەیــان دەوڵەمەندکــردووە، جگــە لەمــەش چەندیــن بیــرەوەری تــر لــە لێکۆڵینەوەکــەدا بەکارهاتــووە.

- **دەستنووسەکان**

ئەمـەش سـەرچاوەیەکی گرنگـە و تایبەتمەنـدی خـۆی هەیـە، لەبـەر ئـەوە لـە لایـەن نووسـەر پارێـزراوە و بڵاونەکرایـەوە، لـە نموونـەی ئـەم دەستنووسـانە لێکۆڵـەر سـوودی لـە دەسـتنووسی: (فوئـاد میـرانی و یاسـین تەها)وەرگرتـووە، وەك سـەرچاوەیەکی گرنـگ لـە لێکۆڵینەوەکـەدا.

- **سەرچاوەی زانکۆیی (نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا)**

ئەمـەش نامـەی بڵاوکـراوە و بڵاونەکـراو دەگرێتـەوە، بـە هـەر دوو شـێوە گرنگـن، گرنگـی نامـەکان لەوەدایـە بـە شـێوەیەکی ئەکادیمـی نـووسراون، لـە لایـەن لێژنـەی پسـپۆرەوە تاوتوێکـراون، لێکۆڵـەر لـەم لێکۆڵینەوەیـەدا سـوودی لـە چەنـد نامەیـەك وەرگرتـووە، لـە نموونـەی ئـەو نامانـە: (سیاسـەتی ئێـران بەرامبـەر بـە جووڵانـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان ١٩٧٥ - ١٩٨٩)ی فـاروق محمـد محمدئەمیـن، (حزبـی شـیوعی عێـراق و ڕۆڵـی لـە بزوتنـەوەی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتاندا ١٩٧٥ -١٩٩١)ی ژیلـوان عەبـدوڵا احمـد، (ڕاپەڕینـی ئـاداری ١٩٩١ی باشـووری کوردسـتان)ی ئـاراس عبدالرحـمان مسـتەفا، لەگـەڵ سـوود وەرگرتـن لـە چەندیـن سـەرچاوەی تـری زانکۆیـی.

- **پەرتووك**

سـەرچاوەیەکی گرنگـی لێکۆڵینەوەکەیـە، زانیـاری گرنگـی بـە لێکۆڵینەوەکە بەخشـیوە، ئـەو پەرتووکانـەی کـە لێکۆڵـەر سـوودی لێوەرگرتـووە، بـە زمـانی کـوردی و عـەرەبی نـووسراون، بریتیـن لـە: (بـارزانی و بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد بەرگـی یەکـەم و دووەم و سـێیەم)ی مسـعود بـارزانی، (تاریـخ الحـزب االدیمقراطـی الکردسـتانی - العـراق في محطـات رئیسـیة ١٩٤٦ - ١٩٩٣)ی حبیـب محمـد کریـم، (ڕێککەوتنامـەی جەزائیـر و ڕەهەنـدەکانی لـە سـەر کێشـەی کـورد لـە کوردسـتانی باشـوور)ی کامـەران بابـان زادە، بـەشی زۆری ئەمانـە لـە دەروازەدا بەکارهاتـوون، هەروەهـا (بزووتنـەوەی نەتـەوەی کـورد)ی کریـس کۆچێـرا، (کـوردی عێـراق)ی ئۆفرابینگیـو، (مێـژووی هاوچەرخـی کـورد)ی دیڤیـد ماکـداول، لەگـەڵ چەنـد سـەرچاوەیەکی تـر کـە ناکـرێ ئامـاژەی پـێ نەکەیـن ئەوانـەش: (بزاڤـی ڕزگاریخـوازی نەتـەوەی کـورد لـە کوردسـتانی عێـراق لـە

ساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێراندا ١٩٨٠ – ١٩٨٨) و (سیاسەتی حکوومەتی عێراق لە کوردستان لە سایەی بەڵگەنامە فەرمیەکاندا ١٩٧٥ – ١٩٩١) بەرگی یەکەم و دووەم) ی د.علی تەتەر نێروەیی، (ژیانی سیاسی لە باشووری کوردستان ١٩٧٥- ١٩٩١)ی سلام عبدالکریم، ئەمانە لە نێو سەرچاوەکانی پەرتووك زۆرترین زانیاری زانستی لێوەرگیراوە، لەبەر ئەوە نزیك بوون لە باسەکە و دەوڵەمەندن لە بەڵگەنامەی باوەڕپێکراو، هەروەها تا ڕادەیەکی باش ڕێنیشاندەری لێکۆڵەر بوون لە کاتی گەڕان بە دوای زانیاری و سەرچاوەی تر، جگە لەمانەش چەندین پەرتووکی تر کە گشتیان بەها و بایەخی خۆیان هەیە و بەشێکی گرنگی زانیاری ئەو قۆناغە مێژوویەی پارتی تیایدا بوون، بوون بە سەرچاوەی گرنگی لێکۆڵینەوەکە.

- **لێکۆڵینەوە و وتاری ڕادیۆیی**

ئەمانەش وەك سەرچاوەیەکی بەهاو بە نرخ لێکۆڵەر پشتی بێ بەستووە ، کە بریتین لە: (ووتار و هەواڵ و پەیام...تاد)، کە زیاتر خۆیان لە (ئێستگەی دەنگی کوردستانی - عێراق)دا دەبیننەوە، کە ڕۆژانە یاخود جاری وا هەبووە هەفتانە، لەو ماوە مێژووە دیاریکراوەدا، بڵاودەکرانەوە.

- **ڕۆژنامە و گۆڤار و بڵاوکراوەی دەنگوباس**

ئەمانە وەکو سەرچاوە زۆرترین زانیاری بە لێکۆڵینەوەکە بەخشیوە، واتا لێکۆڵەر بە پلە یەك پشتی بە ڕۆژنامە و گۆڤار و بڵاوکراوەی دەنگوباسی پارتی بەستووە، ئەوانەی سوودی لێوەرگرتووە بە زمانی کوردی و عەرەبی نووسراون، تەنانەت دەتوانین وابڵێین کە ئەمانە دروستکەری لێکۆڵینەوەکەن بە تایبەت بەشی دووەم و سێیەم کە زۆرترین زانیاری لەمانە سەرچاوەی گرتووە، لە نموونەی ئەو سەرچاوانە: (ڕۆژنامەی خەبات، برایەتی، دەنگوباسی کوردستان ...تاد) کە زانیاری زۆری لە بارەی مێژووی پارتی بە لێکۆڵینەوەکە داوە، لەگەڵ ئەوەشدا ئۆرگانی حزبەکانی تر لەوانەش یەکێتی وەك: (ڕۆژنامەی ڕێبازی نوێ، الشرارە)، لەگەڵ ئۆرگانی بەرە وەك: (جود و کوردستانی)، بۆ لێکۆڵینەوەکە بە نرخ بوون، زانیاری بە لێکۆڵینەوەکە بەخشیوە.

- **قاموس و ئینسکلوپیدیا**

وەك سەرچاوە بۆ لێکۆڵینەوەکە بە سوود بوو، بە تایبەتی بۆ پێناسە و ناساندنی

نـاوی کەسـایەتی و شـوێن و زاراوەی سیاسـی...تاد، لێکۆڵـەر پشـتی پـێ بەسـتووە.

- **چاوپێکەوتن و پەیوەندی تەلەفۆنی**

ئەمانـەش سـەرچاوەیەکی گرنگـی لێکۆڵینەوەکەیـە، لێکۆڵـەر هەوڵیـداوە چاوپێکەوتـن لەگـەڵ بەشـێکی ئـەو کەسـایەتیانەدا ئەنجـام بـدات کـە لـە نـاو ڕووداوەکانـدا بـوون یاخـود لـە نزیکـەوە ئـاگاداری ڕووداوەکان بوونـە، بـە تایبـەت بـۆ هەندێـك پـرس کـە زانیـاری لـە سـەر کەمـە، یاخـود بیـروڕای جیـاواز لـە سـەری هەیـە، هەروەهـا لەگـەڵ ئەوەشـدا بەنـدە چەنـد پەیوەندییـەکی تەلەفـۆنی لەگـەڵ کەسـانی نـاو ڕووداوەکان ئەنجام داوە، کەڵـکی لێوەرگرتـووە.

لـە وتـەی کوتاییـدا، پێویسـتە مـرۆڤ ئـەوە بزانێـت هیـچ کارێـك لـە کـەم و کوڕیی و هەڵـە بەدەرنابـێ، بـەڵام مـرۆڤ ئـەو کاتـە ئاسـوودە ئەبێـت کـە ئـەم کارەی دەسـتی دەداتـێ بـە دڵسـۆزییەوە هەوڵـی بـۆ بـدات نـەك تەنهـا لـە پێنـاو ڕاییکـردن بێـت، دیـارە ئـەم لێکۆڵینەوەیـەش هەوڵـی مرۆڤـە، مرۆڤەکانیـش لـە کەم و کـوڕی و هەڵـە بەدەرنین، ئەگـەر لـە شـوێنێك کەوتبمـە هەڵـە لـە کـەم توانایـی خۆمـەوە بـووە، داوای بەخشـین لە خوێنـەر دەکـەم، لـە کۆتاییـدا ماوەتەوە بڵێـم هیوادارم ئـەم لێکۆڵینەوەیـە بەرچاوڕونیەك لـە مێـژووی ڕۆڵـی پارتی دیموکراتی کوردسـتان – عێراق لـە بزاڤی ڕزگاریخـوازی گەلی کورد لـە باشـووری کوردسـتان بخاتـە کتێبخانـەی کوردییەوە.

پوختەی توێژینەوەکە

پــارتی دیموکــراتی کوردســتان - عێــراق وەکــو پارتێــکی نەتەوەیــی لــە مێــژووی دامەزراندنیــەوە (١٦ی ئــاب ١٩٤٦) بــەردەوام لــە خەباتــدا بــووە و چەندیــن قۆناغــی گرنگــی تێپەڕانــدووە، قۆناغــی ســاڵی (١٩٧٦-١٩٩١)، یەکێکە لــەو قۆناغــە گرنگانــەی کــە پــارتی پێیــدا تێپەڕیــوە، ئــەم ســەردەمە بــە ســەردەمێکی گرنــگ لــە مێــژووی ڕۆڵــی پــارتی لــە بــزاڤی ڕزگاریخــوازی گــەلی کــورد لــە باشــووری کوردســتان دادەنرێــت.

خەبــاتی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان لــە مــاوەی (١٩٧٦-١٩٩١) بــە شــێوەیەکی گشــتی بــە دوو قۆناغــی جیــاوازدا تێپــەڕی، یەکەمیــان مــاوەی ســاڵانی(١٩٧٦-١٩٧٩) کــە بــە قۆناغــی ســەرکردایەتی کاتی- پــارتی نــاسراوە، دووەمیــان مــاوەی ســاڵانی(١٩٧٩-١٩٩١) کــە بــە قۆناغــی بوژانــەوەی پــارتی دەناسرێــت. قۆناغــی ســەرکردایەتی کاتی مــاوەی چــوار ســاڵی خایانــد، تیایــدا پــارتی چەندیــن هەڵشــکان و داشــکان و ڕووداوی گرنــگ و نەخــوازراوی بەخۆیــەوە بینیــوە، هەروەهــا ژمارەیــەك لــە ئەندامــانی پێشــووی ســەرکردایەتی کــە لــە کۆنگــرەی هەشــتەم لــە ســاڵی(١٩٧٠) هەڵبژێردرابــوون، ڕێگایــەکی تریــان گرتەبــەر و وازیــان لــە ڕێــزەکانی پارتی هێنــا، بۆیــە دەبینیــن دوای تێکوشــانێکی زۆر لــە کۆتایــی ســاڵی ١٩٧٥، پــارتی بــە شــێوەیەکی کاتی لــە ســەر بنەمــای دەستنیشــانکردن لــە ژێــر نــاوی ســەرکردایەتی کاتی خــۆی ڕێکخســتەوە و چــاوەڕوانی دەرفەتێــکی گونجــاوی دەکــرد بــۆ بەســتنی کۆنگــرەی نۆیەمــی حــزب، لــە ڕاســتیدا خۆڕێکخســتنەوەی پــارتی تەنهــا خۆڕێکخســتن نەبــوو بــۆ هەڵگیرســاندنی خەبــاتی چەکــداری، بەڵکــو بــە ســوود وەرگرتــن لــە ئەزمــوونی شــۆڕشی ئەیلــول، بــە خوداچوونــەوە و ڕەخنەگرتنــی ئــەو خاڵــە لاوازانــەش بــوو کــە لەبــوارە جیاجیاکانــدا هەیبــوو.

دوای خۆڕێکخســتنەوە، پــارتی لــە٢٦ی ئایــاری١٩٧٦ کــۆدی ئەو گەمارۆیەی شــکاند کە لــە ئەنجامــی مۆرکردنی ڕێککەوتننامــەی جەزائیر دەوری بزاڤی ڕزگاریخــوازی گەلی کوردی دابــوو، جارێــکی تــر ئاگری شۆڕشــی هەڵکرد، لــە ئەدەبیاتی پارتیشــدا ئەم شۆڕشــە بە ناوی شــۆڕشی گــوڵان نــاسراوە لەبەر ئەوە لــەو مانگەدا تەقەی شــۆڕش دەنگــی دایەوە.

پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان بـە پێچەوانـەی قۆناغـی پێشـوو (١٩٤٦ - ١٩٧٥)، لـەم ماوەیـەدا بـە هـۆی هەڵومەرجـی ئەوسـای باشـووری کوردسـتان و پەیدابـوونی چەنـد حزبێـکی نـوێ، وەك پێویسـتیەکی مێژوویـی، ئـەوەی ڕەتکـردەوە کـە هەبـوونی حزبـەکانی تـر لـە مەیـدان نەمێنـێ، هەروەهـا دانی بـە بارودۆخەکـە دانـا و مەرجـی سـەرکەوتنیشی بـە خەبـاتی هاوبـەش و پەیوەنـدی دۆسـتانە لەگـەڵ حزبـەکانی دیکـە بەسـتەوە، لـەو پێناوەشـدا هەوڵێـکی زۆریـدا، بـەڵام بـە هـۆی پەسـەندنەکردنی پـارتی لـە لایـەن حزبەکانی تـر بـە تایبـەتی یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان کـە بـە هەمـوو شـێوەیەك قەدەغـەی بـوونی پارتیـان دەکـرد لـە مەیـدانی خەبـات، بـۆ ماوەیـەك پـارتی خزاندبـووە نێـو ململانـێ و شـەڕی ناوخـۆ.

پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان بـۆ یەکەمجـار لـەدوای نسـکۆی ئـاداری ١٩٧٥، دوای ٩سـاڵ بـە سـەر کۆنگـرەی هەشـتەمی سـاڵی١٩٧٠، لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٧٩، کۆنگـرەی نۆیەمـی خـۆی لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتاندا سـازدا، نـاوی بنـەڕەتی کـە (پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان)ە گەڕایـەوە شـوێنی خـۆی، کۆتایـی بـە قۆناغـی سـەرکردایەتی کاتی هـات.

سـەرهەڵدان و سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران لـە شـوباتی ١٩٧٩، بـە ڕووداوێـکی گرنگـی مێژوویـی ناوچەکـە دادەنرێـت کـە کۆتایـی بـە ڕژێمـی شاهەنشـاهی ئێـران هێنـا و کۆمـاری ئیسـلامی لـەو وڵاتـەدا ڕاگەیانـد. ئـەم شۆڕشـە کاریگـەری گـەورەی لـە سـەر شـێوازی خەبـاتی پـارتی دروسـت کـرد، چونکـە ئـەم شۆڕشـە لـە کاتێکـدا بـوو پـارتی بـۆ دووبـارە خۆڕێکخسـتنەوە پشـتی بـە توانـا مرۆییـەکانی پەنابـەران دەبەسـت، کـە حکوومـەتی شـا لـە مـاوەی (١٩٧٥ - ١٩٧٩)، بـە هەمـوو شـێوەیەك ڕێگـری دەکـرد لـە چالاکـی سیاسـی و لەشـکری، بـەڵام بـە ڕووخـانی شـا دۆخێـکی نـوێ هاتـە ئـاراوە کـە پـارتی بـە پلـە یـەك سـوودی لێبینـی، خەبـاتی پـارتی لـە سـەر ئاسـتی سیاسی و لەشـکری بـە شـێوەیەکی گشـتی جووڵـەی تێکەوتـەوە.

جەنگـی عێـراق - ئێـران (١٩٨٠ - ١٩٨٨)، ڕەنگدانـەوەی ئەرێنـی و نەرێنـی لـە سـەر پـارتی هەبـوو، لـەو ماوەیـەدا پـارتی تـا ڕادەیـەك کەوتـە ژێـر کاریگـەری سیاسـەتی ئێـران، کاریگەریەکـە بەشـێوەیەك بـوو کـە ڕۆڵـی هەبـوو لـە ئاڕاسـتەکردنی خەبـاتی پـارتی بەرامبـەر بـە حکوومـەتی عێـراق و پەیوەندییـەکانی لەگـەڵ حزبـەکانی تـری نێـو بزاڤـی ڕزگاریخـوازی کـورد و قوڵبوونـەوەی شـەڕی ناوخـۆی نێوحزبـەکان. بـەڵام لەگـەڵ

ئەوەشـدا ئـەم جەنگـە فاکتەرێـکی گرنـگ بـوو بـۆ گەشـەکردنی خەبـاتی پـارتی کـە بەهێزتر و کاریگەرتـر لـە گۆڕەپـانی خەبـاتی نەتەوەیـی دەرکەوێـت.

پـارتی کاراکتەرێـکی سـەرەکی بـوو لـە کۆکردنـەوەی هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی حکوومـەتی عێـراق، ئـەوە بـوو بـەرەی (جـود)ی پێکهێنـا، ئـەم بەرەیـە ڕۆڵێـکی کاریگەری بینـی لـە خەبـاتی سیاسـی و لەشـکری دژی حکوومـەتی عێـراق، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا ئـەم بەرەیـە ململانـێ و شـەڕی ناوخـۆی لـە سـاڵانی (١٩٨٠ – ١٩٨٦) گەرمـتر کـرد، بـەڵام لەسـاڵانی دواتـر هەوڵێـکی زۆریـدا بـۆ کۆتایهێنـان بـە شـەڕی ناوخـۆ، ئەنجامەکـەشی ئاشـتەوایی گشـتی لێکەوتـەوە.

لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان وەك هێـزی فەرمـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، بە پاڵپشـتی بەرگـری میلـلی، بـە چەکێـکی سـادە لـە دۆخێـکی هەسـتیار بەرامبـەر سـوپای پـڕ چـەکی پێشـکەوتووی حکوومـەتی عێـراق، بـە درێژایـی ئـەو مـاوە مێژووییە دیاریکـراوەدا، بـە دیاریکراویـش مـاوەی نێـوان (١٩٨٦ – ١٩٨٨)، چەندیـن داسـتانی گـەورە و کـەم وێنـە لـە مێـژووی شـۆڕشی گوڵانـدا تۆمارکـراون، بـە جۆرێـك لـە سـەر ئاسـتی ناوخـۆ و دەرەوە دەنگدانەوەیـەکی گـەورەی لێکەوتبووەوە.

ئاشــتبوونەوەی گشــتی نێــو هێــزەکانی کوردســتان بەبــێ ئاشــتبوونەوەی پــارتی و یەکێتــی وەك دوو هێــزی سـەرەکی سـەر گۆڕەپـانی سیاسـی و چەکـداری باشـووری کوردسـتان، ئاشـتبوونەوەیەکی گشـتی نەبـوو لەبـەر ئـەوە سـەرچاوەی شـەڕی ناوخـۆ و هەمـوو کێشـە و گرفتـەکانی تـر بەسـترا بـووەوە بـە ئاسـتی پەیوەنـدی نێـوان هـەر دوولا، لـەم نێوەنـدەدا پـارتی لـە مـاوەی (١٩٨٠ – ١٩٨٦)، پەیوەندییـەکی دۆسـتانەی لەگـەڵ هەمـوو هێـزەکانی تـر لـە چوارچێـوەی بـەرەی (جـود)دا دروسـتکرابوو، هەموویـان لـە دەوری یـەك ئامانـج لـە خەباتـدا بـوون دژی حکوومـەتی عێـراق، بـەڵام لـەو مـاوە مێژوویيـە دیاریکـراوەدا، پەیوەنـدی پـارتی و یەکێتـی لـە ئاسـتێکی خوێناویـدا بـوو، بـەڵام دوای وەسـتاندنی گفتوگـۆ لەگـەڵ حکوومـەت، هەڵگرتنـی دروشـمی ڕووخـانی ڕژێمـی بەعـس وەك دروشـمی ڕاسـتەقینەی شـۆڕش لـە لایـەن یەکێتیـەوە، بـە نێوەندگیـری ئێـران لـە تشــرینی دووەمـی ١٩٨٦، ڕێککەوتنامـەی ئاشـتەوایی لـە نێـوان پـارتی و یەکێتـی هاتـە ئـاراوە، بـە ماوەیـەکی کـەم دوای ئـەم هەنـگاوە ئاشـتبوونەوەی گشـتی نێـو هێـزە کوردسـتانیەکان لێکەوتـەوە و کۆتایـی بـە قۆناغـی ناسـەقامگیری و شـەڕی ناوخۆیـی هـات.

پاش ئاشتبوونەوەی گشتی، لە پاڵ لایەنەکانی تری کوردستانی، پارتی ڕۆڵێکی گرنگی بینی لە دامەزراندنی بەرەی کوردستانی، ڕووبەڕووبوونەوەی پێشهاتەکانی دواتر بەتایبەتی ڕاپەڕینی ئاداری ١٩٩١.

پەلاماردانی باشووری کوردستان لە لایەن حکوومەتی عێراق بەتایبەت لە بەهاری ساڵی ١٩٨٨، لە ڕێگای بەکارهێنانی هەموو جۆرە چەکێکی مۆدێرن و پیادەکردنی کیمیاباران لە ناوچە جیاوازەکانی باشووری کوردستان، هەروەها کاریگەری وەستانی جەنگی عێراق - ئێران، پارتی وەکو هەموو هێزەکانی تری بەرەی کوردستان، دووچاری شکستێکی گەورەبوو، لە ئەنجامدا حکوومەتی عێراق دەستی بەسەر باشووری کورستاندا گرتەوە.

پارتی دیموکراتی کوردستان بە هۆی هەبوونی هەڵوێستێکی یەکگرتوو لە نێو هێزە سیاسییەکان، لە ژێر گۆڕانکارییەکانی ناوچەکە لە نموونەیان جەنگی دووەمی کەنداو لە هاوینی١٩٩٠، توانی لە ڕێگەی پێشمەرگە و ڕێکخستن و شانە نهێنیەکانی ناو شارەکانی کوردستان، لە پاڵ لایەنەکانی تری بەرەی کوردستانی بە بەرنامەیەکی تۆکمە، جەماوەری کوردستان ساز و ئامادە بکات و ڕاپەڕینی ئاداری ١٩٩١ی باشووری کوردستان بخوڵقێنێ، هەروەها ڕۆڵێکی گرنگ و بەرچاو و کاریگەرانەی هەبووە لە بەشداریکردن لە ڕاپەڕین و قۆناغەکانی دوایدا.

دەروازە

کورتە مێژوویەکی ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد ١٩٤٦- ١٩٧٥

لە ژێر کاریگەری ئەو گۆڕانکارییە سیاسییانەی کە لە ئەنجامی دووەمین جەنگی جیهان بە سەر ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا هات، بە تایبەتی دامەزراندنی کۆماری کوردستان(١)، بووە هاندەرێك بۆ زیاتر بڵاوبوونەوەی هۆشیاری نەتەوەیی، ئەم تاقیکردنەوەیە بیری (لێژنەی ئازادی)(٢)، لە مەڕ بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشووری کوردستان خاو نەکردەوە، بەڵکو ئەمەو ئەو ئەزموونەی لە ڕاپەڕینی(١٩٤٣- ١٩٤٥)ی بارزان بە دەستهاتبوو، زەمینەیەکی لە باری بۆ دامەزراندنی پارتێکی نەتەوەیی شۆڕشگێڕی ڕەخساند(٣)، کە گەلی کورد لە چوارچێوەی چەترێکی یەکگرتوو کۆبکاتەوە، کە لەگەڵ پایە نوێیەکەی بزاڤی گەلی کورددا بگونجێت(٤). پاش لێکدانەوەیەکی قووڵی ڕەوشی ناوچەکە و لە بەرچاوگرتنی ئەو بارودۆخە سیاسی

---

(١) بۆ زانیاری لەبارەی کۆماری کوردستان بڕوانە: ولیام ئیگلتون جوبیر، حکوومەتی میللی کوردستان (مهاباد-١٩٤٦)، و سەید محەمەدی سەمەدی، چاپخانەی شفان، سلێمانی،٢٠١٢، ل١٠٩بەدواوە؛ حامید گەوهەری، کوماری کوردستان١٩٤٦/١/٢٢-١٩٤٦/١٢/١٧، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠١٠، ل١٩٢بەدواوە.

(٢) لێژنەی ئازادی پێکهاتبوون لە: (مستەفا بارزانی ـ سەرۆك و هەمزە عەبدوڵا و میرحاج ئەحمەد و نووری ئەحمەد تەها و مستەفا خۆشناو و محەممەد مەحموود قودسی و خەیروڵا عەبدولکەریم و عیزەت عەبدولعەزیز)، لە سەرەتادا بەشێك لەو ئەفسەرانە ئەندامی حزبی هیوا بوون، بەڵام دواتر پەیوەندییان بە ڕاپەڕینی (١٩٤٣-١٩٤٥)ی بارزان کرد. بڕوانە: حبیب محمد کریم، تاریخ الحزب الدیمقراطی الکردستانی- العراق فی محطات رئیسیة (١٩٤٦-١٩٩٣)، مطبعة خەبات، دهوك،١٩٩٨، ص٣٣.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد(١٩٣١-١٩٥٨)، ب.ش،ب.س، ل١٨٧.

(٤) علی عبداللە، مێژووی پارتی دیموکراتی کوردستان ـ عێراق تا بەستنی کۆنگرەی سێیەمی، ب.ش، ئەیلوول ١٩٦٨، ل٤٤.

و ئابــووری و کۆمەڵایەتییــەی، کــە باشــووری کوردســتان و ناوچەکــە بــە گشــتی پێــدا تێدەپــەڕی، مســتەفا بــارزانی(۱۹۰۳-۱۹۷۹) لەگــەڵ ئەفســەرە نیشــتمانپەروەرەکانی لێژنەی ئــازادی بڕیــاری دا پارتێــك دامەزرێنێــت، کــە بتوانێــت ئــەرکی بزاڤــی گــەلی کــورد بخاتــە ســەر شــانی خــۆی، ئــەم بیرۆکەیــەش لــە کۆتاییــەکانی شــوباتی ١٩٤٦ گەلاڵــە بــوو[١]، دوای ماوەیــەکی کــەم دەســتەی دامەزرێنــەر لــە شــاری مەهابــاد لــە ڕۆژهــەڵاتی کوردســتان پێکهێــنرا[٢]. مســتەفا بــارزانی هــەر زوو هەســتی بــە نیگەرانییــەکانی دەســەڵاتدارانی کۆمــاری کوردســتان کــرد، بــە تایبــەتی پێشــەوا قــازی محەمــەد(۱۹۰۰-۱۹٤٧) لــە مــەڕ ئــەم جموجووڵــە، کــە ناوبــراو بــە گونجاویــان نــەدەزانی ســنووری کۆمــاری کوردســتان ببێتــە مەیــدانی خەبــاتی باشــووری کوردســتان، بــە هــۆی ئــەو قۆناغــە هەســتیارەی کۆمــاری کوردســتان پێیــدا تێدەپــەڕی، بۆیــە بــارزانی بڕیــاری دا[٣]، (هەمــزە عەبــدوڵا) [٤]، وەك نوێنــەری خــۆی بــە چەنــد ڕاســپاردەیەك ڕەوانــەی باشــووری کوردســتان بکاتــەوە. دەســتەی دامەزرێنــەری پارتەکــە هــەر لــە شــاری مەهابــاد بەیاننامەیــەکی بــۆ گــەلی کــورد لــە باشــووری کوردســتان دەرکــرد، ئــەم بەیاننامەیــە بانگەوازێــك بــوو بــۆ هەمــوو هێــزە نیشــتمانپەروەرەکانی کوردســتان بــۆ تێکۆشــان و یەکگرتــن لــە چوارچێــوەی پارتێــکی نەتەوەیــی شۆڕشــگێڕیدا، بــۆ ئــەوەی ببێتــە هاندەرێــکی ســەختی درێژخایــەن لــە پێنــاو بەدیهێنــانی مافــەکانی گــەلی کــورد[٥]. لــە درێــژەی هەوڵەکانیــدا، (هەمــزە عەبــدوڵا) لــە بەهــاری ١٩٤٦ لــە ســەر داوای مســتەفا بــارزانی گەڕایــەوە باشــووری کوردســتان، کەوتــە پێوەندیکــردن لەگــەڵ هێــزە کوردییــەکانی عێــراق، بــۆ ئــەم مەبەســتە چەنــد ڕاپۆرتێــك

---

(١) مسعود بارزانی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨٧.

(٢) دەســتەی دامەزرێنــەر بریتــی بــوون لــە: (مســتەفا بــارزانی ـ ســەرۆك و هەمــزە عەبــدوڵا و میرحــاج ئەحمــەد و نــوری ئەحمــەد تەهــا و مســتەفا خۆشــناو و محەممــەد مەحمــود قــودسی و خەیــروڵا عەبدولکەریــم و عیــزەت عەبدولعەزیز)...بــۆ زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: هەیئــەی دامەزرانــدنی پــارتی دیموکــراتی کــورد لــە مەهابــاد لەســاڵی ١٩٤٦، برایــەتی، ڕۆژنامــە، ژ:(٢١٧٦)، ١٩٩٦/٧/١٥، ل٣.

(٣) حســن بــارام، مەوســوعەی پارتــە سیاســیەکانی کوردســتان و عێــراق (١٩٠٨-٢٠٠٥)، چاپخانــەی ڕەهەنــد، ســلێمانی ،٢٠١٢، ل١٢٨.

(٤) هەمــزە ســاڵی ١٩٩٨ لــە ســلێمانی کۆچــی دوایــی کــرد. بڕوانــە: ڕەفیــق ڕەحــمان مــام خــول، مستەفا بــارزانی ڕۆڵ و هەڵوێســتی لــە پێشــهاتە سیاســیەکاندا ١٩٥٨-١٩٧٠،چ٢، چاپخانــەی شــەهاب، هەولێــر،٢٠١٣،ل٣٩.

(٥) جــەلال تاڵەبــانی، کوردســتان و بزوتنــەوەی نەتەوایــەتی کــورد، بڵاوکــراوەکانی کتێبخانــەی جــمال عــلی باپیــر، بیــروت، ١٩٧٠، ل١٢٨.

دران بـه سـەرکردایەتی هـەر دوو پـارتی (شـۆڕش، ڕزگاری)[١]، هەروەهـا لقـی (پـدك ـ ئێـران)[٢] لـە باشـووری کوردسـتان[٣]، بـە ئامانجـی یەکخسـتنەوەی توانـاکانی کـورد لـە دەوری یـەك پـارت، کـە لـە ئاسـت بەرژەوەنـدی بـاڵای کوردسـتاندا بێـت. دوای ئـەم هەنـگاوە بارودۆخێـکی لـە بـار ڕەخسـا بـۆ بەسـتنی کۆنگـرەی دامەزرانـدنی پارتـە نوێیەکـە، لـەم بـارەوە جـەلال تاڵەبـانی دەنووسـێت: "دوای هەڵوەشـانەوەی هـەر دوو پـارتی شـۆڕش و ڕزگاری، ئەندامـانی پارتـە نوێیەکـە لـە هەمـان ئەندامـانی پـارتی شـۆڕش و ڕزگاری پێکهاتـن»[٤]. سـەرئەنجام کۆنگـرەی یەکەمـی حـزب لـە ١٦ی ئـابی١٩٤٦ بـە شـێوەی نهێنـی لـە شـاری بەغـدا لـە ماڵـی (سـەعید فەهیـم)[٥]، بـە ئامادەبـوونی ٧٠

---

(١) پـارتی شـۆڕش لـە دوای پێگەیشـتنی ڕاسـپاردەکانی مسـتەفا بـارزانی لـە هەفتـەی یەکەمـی مانگـی ئـابی ١٩٤٦، کۆنگـرەی خـۆی بەسـت بـە ئامانجـی بڕیـاردان لـە سـەر چارەنـووسی پارتەکـەی، دوای گفتوگۆکـردن لـە سـەر ڕاسـپاردەکانی بـارزانی جگـە لە:(سـالح حەیـدەری وحەمیـد عوسـمان وجەمـال حەیـدەری) وەك ئەندامـانی مەکتـەبی سیاسـی پـارتی شـۆڕش ناڕەزایـی خۆیـان دەربـڕی بەرامبـەر ڕاسـپاردەکان، بـە تایبـەت ناکـۆك بـوون لـە سـەر هەڵبـژاردنی هـەردوو جێگرەکـەی، ئـەوان دەیانویسـت لـە سـەر بنەمـای زانسـتی و توانسـتی سـەرکردایەتی پارتەکـە دابنرێـن بـە قسـەی خۆیـان نـەك لـە سـەر بنەمـای کۆمەڵایـەتی کـە هـەر دوو جێگرەکـە موڵکداربـوون، بـەڵام لـە ئـاکام بـە زورینـەی دەنـگ پـارتی ناوبـراو هەڵوەشـاندەوە و بـەشی سـەرەکی ئەندامـانی چوونـە پـاڵ پـارتی دیموکـراتی کـورد. سـەبارەت بـە پـارتی ڕزگاری لـە هەفتـەی دووەمـی دوای کۆنگـرەی پـارتی شـۆڕش کۆنگـرەی خـۆی بەسـت، بـە کـۆی دەنـگ ڕازی بـوون لـە سـەر ڕاسـپاردەکانی بـارزانی و لـە ئاکامـدا بڕیـاری هەڵوەشـاندنەوەی حیزبەکـەی خۆیانـدا و بەهەمـان شـێوە چوونـە پـاڵ پـارتی دیموکـراتی کورد...بـۆ زانیـاری زیاتـر بروانـە: عبدالسـتار طاهـر شریـف، الجمعیـات والمنظـمات والأحـزاب الکردیـة فـی نصـف قـرن ١٩٠٨-١٩٥٨، بغـداد، ١٩٨٩،ص ٢٠٩.

(٢) لقـی (پـدك ـ ئێـران) لـە لایـەن ئیبراهیـم ئەحمـەد(١٩١٤ ـ٢٠٠٠) بەڕێـوە دەبـرا، ڕاسـپاردەکانی بـارزانی بـە بـێ ڕەزامەنـدی قـازی محەمـەد ڕەتکرانـەوە تاوەکـو ڕووخـانی کۆمـاری کوردسـتان، ئینجـا ناوبـراو بڕیـاری هەڵوەشـاندنەوەی ئـەم لقـەی دەرکـرد و چـووە پـاڵ پارتی...بـۆ زانیـاری زیاتـر بروانـە: ئامانـج حسـن أحمـد، برایـم ئەحمـەد ڕۆڵـی لـە بزاڤـی ڕزگاری و ڕووناکبیـری گـەلی کـورد ١٩١٤ـ٢٠٠٠،چابخانـەی ڕەنـج، سـلێمانی، ٢٠٠٩، ل ١١٤.

(٣) حبیب محمد کریم، المصدرالسابق، ص ٣٣-٣٤.

(٤) جەلال تاڵەبانی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٨.

(٥) سـەعید فەهیـم، کـوری سـەلیم ئاغـا ئەمیـن ئاغـا حاجـی بەکـری حەوێزییـە، لـە ١٩١٢ لـە کۆیـە لـە دایکبـووە، خوێنـدنی مامۆسـتایەتی تـەواو کـردووە، لـە سـاڵی ١٩٤١ چووەتـە بەغـدا و لـە وێ نیشـتەجێ بـووە، لـە سـاڵی ١٩٧٢ لـە بەغـدا کۆچـی دوایـی کردووە...بڕوانـە: ئـارەزوو یوسـف حسـن،

ئەندام بەسترا، دوای گفتوگۆیەکی زۆر لە سەر پەیڕەو و پرۆگرامی پارتەکە، کە پێشتر لە شاری مەهاباد ئامادەکرابوو، بە دەستکارییەکی کەم پەسەندکرا، ناوی (پارتی دیموکراتی کورد - عێراق)[1] لە خۆی نا، تا ئەمڕۆش هەر بە ناوی پارتی دەناسرێت و نێوی دەبرێت. هەروەها لە دوا کۆبوونەوەی کۆنگرە، کۆمیتەی ناوەندی هەڵبژێردرا، دواتر (م.س) لە لایەن کۆمیتەی ناوەندییەوە دەستنیشان کرا، کە پێکهاتبوون لە: (هەمزە عەبدوڵا-سکرتێر و عەلی عەبدوڵا و جەعفەر عەبدولکەریم و ڕەشید عەبدولقادر و عەبدولکەریم تۆفیق)، لە هەمان کاتدا بڕیار درا (ڕۆژنامەی ڕزگاری)[2] ببێتە ئۆرگانی ناوەندی پارتەکەی و لە سەر هەمان ناو بمێنێتەوە بە هۆی گرنگی ناوەکەیەوە، تا بەستنی سێیەمین کۆنگرەی حزب[3]، دواتر ناوەکەی بۆ (ڕۆژنامەی خەبات) [4] گۆڕا.

ڕۆڵی ئۆرگانی ناوەندی پارتەکان لە بزاڤی ڕزگاریخوای کورد(١٩٧٥-١٩٩١) (پ.ك.ع) (پ.د.ك) (ی.ن.ك) وەك نمونە، نامەی ماستەر (بڵاونەکراوە)، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٥، ل١٢٤.

(١) پارتی دیموکراتی کورد لە بری وشەی حزبی عەرەبی، وشەی پارتی کە وشەیەکی لاتینییە بەکارهێناوە، بەهۆی نامۆیی و نەناسراوی وشەی پارتی لە ناوەندەکانی کۆمەڵگەی کوردیدا بەم شێوەیە حزبەکە بە ناوی پارتییەوە ناسرا، کاتێکیش دەگوترێت پارتی و هەتا ئەمڕۆش مانای حزبی دیموکراتی کوردستان دەگەیەنێت، کە هەم ناوی پارتە، هەم ئاماژەدەرێکە بۆ ئەم حزبە. بڕوانە: جەلال تاڵەبانی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٣؛ بۆ زانیاری لەبارەی کۆنگرەی دامەزراندنی پارتی بڕوانە: علی عبداللە ، سەرچاوەی پێشوو،ل ٥٠-٥٤.

(٢) ڕۆژنامەی ڕزگاری بۆ یەکەم جار ئۆرگانی حزبی ڕزگاری کوردی بوو، یەکەمین ڕۆژنامەی نهێنی کوردی بوو کە بەشێوەیەکی ڕێکوپێك بە چاپکراوی لە ساڵانی جەنگی دووەمی جیهان دەرچووبێت، لەکۆنگرەی یەکەمی پارتی دیموکراتی کوردستان کرا بە زمانحاڵی ئەو حزبە... بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ئارەزوو یوسف، سەرچاوەی پێشوو،ل١٣بەدواوە.

(٣) کۆمیتەی ناوەندی پێکهاتبوون لە: (مستەفا بارزانی ـ سەرۆك و شێخ لەتیف شێخ مەحموود ـ جێگری یەکەم و کاکە زیاد ئاغا جێگری دووەم و هەمزە عەبدوڵا و میرحاج ئەحمەد و د.جەعفەر کەریم و عەلی عەبدوڵا و سالح یووسفی و عەبدولکەریم تۆفیق و ڕەشید عەبدولقادر و ڕەشید باجەلان و مەلا سەید حکیم خانەقینی و عەونی یووسف و تەها محێدین و عەبدولسەمەد محەمەد ـ یەدەگی یەکەم) بڕوانە: علی عبداللە، سەرچاوەی پێشوو ، ل٥٢؛ عبدالستار طاهر شریف، المصدر السابق، ص٢٢٥.

(٤) ڕۆژنامەی خەبات، ئۆرگانی (پارتی دیموکراتی کوردستان)ـە، بۆ یەکەم جار لە ڕۆژی دووشەممەی ٤/نیسانی/١٩٥٩ لەشاری بەغدا بەزمانی کوردی دەرچوو، ئیمتیاز و یەکەم سەرنووسەری ڕۆژنامەکە (ئیبراهیم ئەحمەد) سکرتێری ئەو کاتەی پارتی بوو، لەماوەی (١٩٥٩

دامەزرانـدنی (پـدك) لـەو بارودۆخـە دژوارەدا جگـە لـەوەی دەسـتكەوتێكی مێژوویـی بـوو، هـاوكات لـە بزاڤـی گـەلی كـورددا خاڵێـكی وەرچەرخانیـش بوو، ئـەوەی ڕاسـتی بێت سـاتەوەختێك بـوو، ڕژێمـی پاشـایەتی عێـراق بـە هـاوكاری بەریتانیـا هەمـوو باشـووری كوردسـتانی داگیركردبـوو، تەنانـەت خەریـك بـوو گـەلی كـورد لـەم پارچەیـەدا ناسـنامەی نەتەوایـەتی لـە دەسـت بـدات، تـا ڕادەیـەك ئومێـدی بـە ئایینـدەی خـۆی نەمابـوو، بـەڵام بـە دامەزرانـدنی (پـدك)ەوە تـوانی بـۆ ماوەیـەكی كـەم ئومێـد بـە گـەلی كـورد ببەخشـێ و جەمـاوەری گـەلی كـورد لـە ژێـر دروشـمی مـافی چـارەی خۆنووسـین بـۆ گـەلی كـورد و یەكێتـی و برایـەتی نێـوان كـورد و عـەرەب لـە عێـراق هوشـیار بكاتـەوە[1]، هەروەهـا ڕۆڵێـكی گرنگـی هەبـوو لـە كۆكردنـەوەی جەمـاوەری كوردسـتان لـە دەوری ئاراسـتەی جەمـاوەری بەرهەڵسـتكاری عێـراق، هەروەهـا شـان بـە شـانی هێـزە نیشـتمانپەروەرەكانی عێـراق كەوتـە خەبـات دژی پاشـكۆیەتی و دیكتاتـۆری ڕژێمـی پاشـایەتی، هەوڵـدان بـۆ چەسـپاندنی دیموكـراتی لـە عێـراق. حكوومـەتی پاشـایەتی هـەر زوو هەسـتی بـە مەترسـیی چالاكییـەكانی (پـدك) كـرد، بۆیـە لـەو كاتـەدا دەبینیـن بـە توندی كەوتـە دەسـتگیركردن و ڕاونـانی ئەندامـەكانی لـە مەیـدانی خەبـات بـۆ نموونـە: هێشـتا تەمـەنی (پـدك) نەگەیشـتبووە سـاڵێك، چـوار ئەندامـانی دەسـتەی دامەزرێنـەری[2]، لـە ١٩ی حوزەیـرانی١٩٤٧ لـە سـێدارەدان[3].

بەپێـی هەندێـك لـە سـەرچاوەكان بـە درێژایـی ئـەو قۆناغە(پـدك) بـوو بە كوسـپێكی گـەورە لـە بـەردەم جێبەجێكـردنی ئەجێنـدا و سـەركەوتنی بەشـێكی گـەورەی خـەون و ئاواتـەكانی حكوومـەتی پاشـایەتی بەریتانیـا لـە عێـراق. لـەم كاتـەدا (پـدك) بـە هاوبەشی و سەركێشـی كـردنی ڕەوتی دیموكـراسی لەگـەڵ هێـزە بەرهەڵسـتكارەكانی عێـراق كەوتبـووە

– ١٩٦١)دا نزیكـەی (٤٦٢) ژمـارەی لـێ دەرچـووە، ژمـارەی كوتایـی لـە ڕۆژی ٢٨/ئـادار/١٩٦١ دەرچوو...بۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: بەهادیـن ئەحمـەد، سـەرەتایەك بـۆ مێـژووی ڕاگەیانـدنی كوردی، سـلێمانی، ٢٠١٠، ل ل١٠٧-١١٠.

(١) مسعود بارزانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٥٧.

(٢) ئەندامـەكان بریتـی بـوون لـە: (خەیـروڵا عەبدولكەریـم و عیـزەت عەبدولعەزیـز و مسـتەفا خۆشـناو و محەمـەد مەحمـوود قـودسی) كـە لـە نێوەنـدی كۆمەڵـەی كـوردەواری و ڕیـزی خەبـات و كوردایەتیـدا بـە چـوار ئەفسـەرەكەی كـورد نـاسراون. بڕوانـە: ئەحمـەد بـاوەڕ، دۆزی كـورد لـە پێوەندییـەكانی نێـوان عێـراق ئێرانـدا، چاپخانـەی سـەردەم، سـلێمانی،٢٠١٤، ل٢٩٠.

(٣) دەنگی پێشمەرگە، گۆڤار، ژ:(١٢٥)، ئابی ٢٠٠٨، ل١٤.

خەبــات، هەروەهــا لــە ڕێکەوتــی ١٥ی کانــوونی دووەمــی ١٩٤٨، لێژنەیــەك لــە ژێــر نــاوی (لێژنــەی هــاوکاری) پێکهێـنرا[١]، کــە ئــەرکی ســەرەکی پووچەڵکردنــەوەی (پەیــمانی پۆرتســموث)[٢] بــوو. پــارتی تــوانی بــە هاوخەبــاتی لەگــەڵ ئەندامــانی لێژنەکــە ڕۆڵــی پێشــەوایەتی لــە هەڵچــوونی جەمــاوەر ببینێــت، لــە ئاکامــدا بــە هــۆی ئــەو هەڵچوونــەوە، بەرهەمەکــەی ڕێگەنــەدانی پەرلەمــانی عێــراق بــوو لــە بڕیــاردان لــە ســەر پەیــمانی ناوبراو، ســەرئەنجام حکوومــەت ناچاربــوو لــە ژێــر پاڵەپەســتۆی جەمــاوەر لــە ٣ی شــوباتی ١٩٤٨ دەســتبەرداری پەیمانەکــە بــوو[٣]، ئەمــەش بــە قازانجــی نیشــتمان شــکایەوە، ســەرەڕای هەبــوونی قوربانیــدان.

بــە هــۆی پەرەســەندنی چالاکییەکانییــەوە، ئەندامــانی (پــدك) لــە لایــەن حکوومەتــەوە خرابوونــە لیســتی ئامانــج لێکــراوەکان، بــۆ نموونــە: لــە پایــزی ١٩٥٠ (هەمــزە عەبــدوڵا) ســکرتێری ئەوســای (پدك)دەســتگیرکرا[٤]. پــاش ئــەو بارودۆخــەی (پــدك) تێیکــەوت لــە

---

(١) لێژنــەی هــاوکاری پێکهاتبــوو لە:(پــارتی دیموکــراتی کــورد و حــزبی شــیوعی عێراقــی و حــزبی گــەل و باڵــی چەپڕەوی-حیــزبی نیشــتیمانی دیموکــرات) ئــەرکی ئــەم لێژنەیــە بریتــی بــوو لــە سەرپەرشــتیکردن و ڕێکخســتنی خەبــاتی گــەل و دیاریکــردنی دروشــمەکانی ئــەم قۆناغــە کــە خــۆی دەبینیــەوە لــە (پوچەڵکردنــەوەی پەیــمانی پۆرتســموث و رووخانــدنی حکوومــەتی ســالح جەبر- حکوومــەتی ئیمزاکەری ڕێککەوتننامەکــە و هەڵبــژاردنی ئــازادی نوێنــەرانی گــەل و نەهێشــتنی گرانی)...بــۆ زانیاری زیاتــر بروانە: مهــدی محمــد قــادر، پێشــهاتە سیاســیەکانی کوردســتانی عێــراق ١٩٤٥-١٩٥٨، بڵاوکــراوەکانی ســەنتەری لێکۆڵینــەوە و ســتراتیژی کوردســتان، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٢٦٥.

(٢) پەیــمانی پۆرتســموث، بــە مەبەســتی نوێکردنــەوەی پەیــمانی ١٩٣٠ نێــوان عێــراق و بەریتانیــا، لــە ســەرەتای کانــوونی دووەمــی ١٩٤٨، شــاندێکی حکوومــەتی عێــراق بــە ســەرۆکایەتی ســەرۆك وەزیــران (ســالح جەبــر١٨٩٥-١٩٥٧) دەگاتــە بەریتانیــا لــە شــاری (پۆرتســموث) کــە بەندەریــکی مەزنــە و دەکەوێتــە باشــووری دورگــەی بەریتانیــا، کەوتنــە گفتوگــۆ و لــە ڕۆژی ١٥ی کانــوونی دووەمــی١٩٤٨ ڕێککەوتننامەیــەك بــە نــاوی هــەر دوو حکوومەتــەوە مۆرکــرا، بەپێــی بەنــدەکانی ئــەم ڕێککەوتننامەیە ســەرتاپای عێــراق بــە جارێــك ببــووە بنکەیــەکی بەریتــانی بــۆ مــاوەی ٢٠ ســاڵ، هەروەهــا کلیــلی هەموو کاروبــاری ســوپایی و ئابــووری و سیاســیدا بــووە دەســت بەریتانیــا. بروانــە: فاتــح ڕەســول، بنەچــەی مێــژووی بیرۆکــەی چــەپ لــە کوردســتان، چاپخانــەی چوارچــرا، سلێمانی،٢٠٠٥،ل٣٢٨.

(٣) بــۆ زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: د.کەمــال مەزهــەر ئەحمــەد، دەربــارەی ڕاپەرینــە گەورەکــەی کانــوونی دووەمــی ١٩٤٨ و شــوێنی گــەلی کــورد تیایــدا، برایــەتی، گۆڤــار، ژ: (١١)، شــوباتی١٩٧١،ل ل٤-١٣.

(٤) نجــم الدیــن ســەنگاوی، خەبــاتی چەکــداری و رامیــاری نەتــەوەی کــورد(١٨٨٠-١٩٩٤)، چاپخانــەی پەیوەنــد، ب.ش، ب.س، ل١١٣.

ڕووی سـیاسی پێویسـت بـوو ڕێکخسـتنەکانی خـۆی پتەوبکاتـەوە، ئـەو بۆشـاییەی کـە تێیکەوتبـوو پڕبکاتـەوە، بـۆ ئەم مەبەستە لـە ١٣-١٤ی ئاداری ١٩٥١ کۆنگـرەی دووەمی خـۆی لـە ماڵی(عـەلی حەمـدی)[١]، لـە گەڕەکـی (ئەعزەمیـە) لـە شـاری بەغـدا بەسـت، بـە ئامادەبـوونی ٣٠ ئەنـدام . لـەم کۆنگرەیـەدا بـەشی سـەرەکی ئەندامـانی بـە پێویسـتیان زانـی کـە سـکرتێر بـۆ کۆمیتـەی ناوەنـدی هەڵنەبژێـرن، هـەروەك ئیبراهیـم ئەحمـەد دەڵێـت: "لـە کۆنگـرەی دووەم بڕیـاردرا بـە پێکهێنـانی لێژنەیـەك بـۆ کۆمیتـەی ناوەنـدی، دواتـر هەموومـان پێکـەوە کـۆك بوویـن لـە سـەر ئـەوە کـە سـکرتێر نەبێـت، بـەڵام مـن لێپـرسراوی یەکەمـی لێژنەکـە بـووم»، هەروەهـا لەکۆنگرەگـەدا پەیـڕەو و پرۆگرامـی (پـدك) دەسـتکاری نەکـرا، بڕیاریانـدا (هەمـزە عەبـدوڵا) لـە سـلێمانی دابنیشـێت، پێکـەوە کاروبـاری کۆمیتـەی ناوەنـدی بەڕێوەببـەن، تاکـو کۆنگـرەی سـێیەمی حـزب دەبەسـترێ[٢].

دوای پابەنـد نەبـوونی (هەمـزە عەبـدوڵا) بـە بڕیـارەکانی کۆنگـرە، کۆمیتـەی ناوەنـدی بڕیـاری دوورخسـتنەوەی ناوبـراوی لـە (پـدك) دەرکـرد[٣]، ئەمـەش بـووە سـەرەتایەك بـۆ لێکـترازانی ڕیـزەکانی (پـدك)[٤]، بۆیـە دوایـی پێویسـت کـرا، حـزب بـۆ هەموارکـردنی ڕیـزەکانی خـۆی کۆنگـرە ببەسـتێت، لـەم بـارەوە عـەلی عەبـدوڵا دەنووسـێت: «پـاش ئـەوەی هەمـزە عەبـدوڵا خەریـك بـوو سـەرکردایەتی گرووپێـکی تـر بـکات، کۆمیتـەی کاتی و بـەشی زۆری ئەندامـانی کۆمیتـەی ناوەنـدی پێشـوو بـە پێویسـتیان زانی، کـە بـە

(١) عـەلی حەمـدی، یەکێکـە لـە دامەزرێنـەرانی پـارتی دیموکـراتی کـورد لـە کۆنگـرەی دووەم و سـێیەمدا بـە ئەندامـی لێژنـەی مەرکـەزی هەڵبژێـردرا، لـە سـاڵی ١٩٦٤ تیرورکـرا . بڕوانـە: مهـدی محمـد قـادر، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٢٨-١٢٩.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ئامانج حسن أحمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٠.

(٣) هەمـزە عەبـدوڵا بڕیـارەکانی کۆنگـرەی ڕەتکـردەوە و نەچـووە ژێـر بـاری ئـەم بڕیـارە، لـە بەرانبـەردا ڕەوتێـك بـە نـاوی (باڵـی پێشـکەوتنخواز) کـە ئەندامـەکان بریتـی بـوون لە:(حەمیـد عوسـمان و ساڵح حەیدەری...تـاد، لـە نـاو پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان پێکهێـنرا، وەك کاردانەوەیـەك بەرانبـەر بـە بڕیـارەکانی کۆنگرە...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: شـێرکۆ فەیحـوڵا عومـەر، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان و بزوتنـەوەی رزگاریخـوازی نەتـەوەی کـورد لـە عێراقـدا، و: سـوارە قەڵادزەیـی، چاپخانـەی شـەهید ئـازاد هەورامـی، ب.ش،٢٠١٣، ل١٣٥بـەدواوە.

(٤) ئامانج حسن أحمد، سەرچاوی پێشوو، ل١٢١.

زووترین کات کۆنگرەی سێیەم ببەسترێت»[١]. پاش ماوەیەك لە دوای ئەم بارودۆخە، لە ٢٦ی کانوونی دووەمی١٩٥٣، بە نهێنی لە شاری کەرکووك لە بارودۆخێکی سیاسی دژواردا، بە ئامادەبوونی ٣٥- ٤٠ نوێنەر، (پدك) کۆنگرەی سێیەمی خۆی بەست، ئەوەی گرنگ بێت تێیدا بڕیاریاندا بە گۆڕینی ناوی پارتی (پارتی دیموکراتی کورد ـ عێراق) بۆ (پارتی دیموکراتی کوردستان ـ عێراق)، (ئیبراهیم ئەحمەد)یش بە سکرتێری نوێی حزب هەڵبژێردرا. هەروەها لەم کۆنگرەیەدا بڕیاری دامەزراندنی ڕێکخراوە دیموکراتەکان درا بە تایبەتی ڕێکخراوی(یەکێتی قوتابیانی کوردستان)[٢]، لەگەڵ چەندین بڕیارێکی دیکەی گرنگ[٣].

ئەوەی ڕاستی بێت لە دوای کۆنگرەی سێیەم (پدك) توانی لە ئاست ڕووداوەکانی عێراق شان بە شانی هێزە بەرهەڵستکارەکانی تری عێراق زیاتر لە پێشوو ڕۆڵی بەرچاو لە زۆر ڕووداوی نیشتمانیدا بنوێنێت[٤]. لە ژێر تیشکی ئەو ڕەوشە دژوارەدا (پدك) توانی بە ڕادەیەك هاوسەنگی هێز ڕابگرێت و لە سەر ئاستی ناوخۆ، گەشەکردنی بەرچاو بەخۆوە ببینێت و هەروەها توانی لە ماوەیەکی کەمدا بە سەر ئەو کێشانەدا زاڵ بێت کە دووچاریان ببوو، ئەو کات مستەفا بارزانی لە سۆڤیەت بوو، بەڵام توانی لە ڕێگەی (جلال تاڵەبانی)یەوە وەك نوێنەری حزبەکەی تا ڕادەیەکی باش کێشە ناوخۆییەکانی پارتەکەی چارەسەر بکات[٥]، هەر وەك کەریم ئەحمەد

---

(١) علی عبدالله، سەرچاوەی پێشوو،ل٧١.

(٢) یەکێتی قوتابیانی کوردستان، لە سەر بڕیاری کۆنگرەی سێیەمی پارتی دیموکراتی کوردستان، دوای ئەوەی کە قوتابیانی کوردستان هەستیان بە پێویستی هەبوونی ڕێکخراوێکی قوتابیانی کوردستانی کرد کە داکۆکی و بەرگری لە ماف و داخوازییەکانی قوتابیانی کوردستان بکات، لە ڕۆژی ١٨شوبات ١٩٥٣ لە شاری بەغدا دامەزرا، (ی.ق.ك) لەساڵی دامەزراندنییەوە تا وەکو ساڵی١٩٧٥، ٨ کۆنگرەی سازداوە، ڕۆڵێکی بەرچاوی لە شۆڕشی ئەیلوولدا بینیوە...بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: عرفان عزیز عزیز، کۆنگرە و کۆنفرانسەکانی یەکێتی قوتابیانی کوردستان، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٢، ل١٨؛ ساسان عەونی، چەند زانیارییەك دەربارەی ڕێکخراوەکانی قوتابیان لە کوردستان و عێراق، خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ژ: (٥)، ئابی ١٩٩٦، ل٣.

(٣) بۆ زانیاری لە بارەی بڕیارەکانی کۆنگرەی سێیەم بڕوانە: علی عبدالله، سەرچاوەی پێشوو، ل٧١- ٧٢.

(٤) مهدی محمد قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٣.

(٥) دەنگی پێشمەرگە، گۆڤار، ژ:(١٢٥)، ئابی٢٠٠٨، ل١٤.

دەڵێت: «یەکەم کەس کە پەیوەندی بە (مستەفا بارزانی)ەوە کرد جەلال تاڵەبانی بوو، ئەمەش لە کاتێکدا بوو کە تاڵەبانی لە ساڵی ١٩٥٥ بە نوێنەرایەتی (ی.ل.د.ك) بەشداری کۆنگرەی لاوانی جیهانی کرد لە(وارشۆ)ی پۆڵەندا، دوای کۆنگرەکە تاڵەبانی لەوێوە سەردانی بارزانی کرد، بارزانی لە کێشە ناوخۆییەکانی پارتی ئاگادارکردەوە، لە ئاکامدا بارزانی کۆمەڵێك ڕاسپاردەی لە ڕێگەی تاڵەبانی ناردەوە، بۆ چارەسەرکردنی کێشە ناوخۆییەکان، وەلانانی کێشە لاوەکیەکان لە پێناو بەرژەوەندی باڵای کورد»[١].

دوای ئەم هەنگاوە جەلال تاڵەبانی لە سەر ڕاسپاردەی مستەفا بارزانی پەیوەندی بە (هەمزە عەبدوڵا)وە کرد، لە ئاکامدا لە ساڵی ١٩٥٦، ناوبراو ڕەوتەکەی خۆی هەڵوەشاندەوە و گشت ئەندامانی تێکەڵاو بە(پدك) بوونەوە. هەروەها لەم کاتەدا هەندێك لە کوردە مارکسییەکان پەیوەندییان بە (پدك)ەوە کرد و هاتنە نێو ڕیزەکانی کە لە: (نەژاد ئەحمەد عەزیز، خسرۆ تۆفیق) پێکهاتبوون، بەم جۆرە لە ئەنجامی ئەم یەکگرتنەوەوە (پدك) لە سەر ئاستی جەماوەری گەشەکردنێکی بەرچاوی بەخۆوە بینی، دواتر ناوی پارتەکە گۆڕانی بە سەردا هات و بوو بە (پارتی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستان)[٢]، و ئۆرگانی پارتەکەش بوو بە(خەباتی کوردستان)، هەروەها لە ساڵی ١٩٥٧ کۆمەڵێکی تر لە کوردە مارکسییەکان، لەوانە: (حەمید عوسمان و ساڵح حەیدەری) ئامادەیی خۆیان نیشان دا و هاتنە نێو ڕیزەکانی[٣]. بەم شێوەیە پارتی گرۆتینێکی دیاری بەخۆیەوە بینی، بەوەی کە هەموو ئاراستە جیاوازەکانی لە دەوری خۆی کۆکردەوە.

جگە لە سەر ئاستی ناوخۆ، (پدك) لە ئەنجامی گۆڕانکارییەکانی کۆنگرەی سێیەم، لە ئاست ڕووداوەکانی عێراقیش هەنگاوی گەورەی نا لە دژایەتیکردنی حکوومەتی عێراق بە پاشکۆیەتی وڵاتانی بێگانە لە سەرووی هەموویانەوە بەریتانیا، کە ئەرکی لە باربردنی داخوازییەکانی کردبوو بە ئامانجی خۆی، بە تایبەتی پووچەڵکردنەوەی

---

(١) فوئاد صدیق، گەردەلوولی سیاسەت، ب٢، چ٢، چاپخانەی خانی، دهۆك،٢٠٠٨، ل ١٩٠.

(٢) حبیب محمد کریم، تأریخ الحزب الدیمقراطی الکردستان...،ص٥٦-٥٧؛ مهدی محمد ، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٤.

(٣) حبیب محمد کریم، چەند لاپەرەیەکی خەباتی گەلی کورد مێژووی کۆنگرەکانی ٤-٥-٦-٧-٨ ی پارتی، و: کوزاد ڕۆژبەیانی، ب.ش، ١٩٩١، ل٦٦.

(پەیـمانی بەغـدا)[١]، لـە ئەرکـە سـەرەکییەکانی ڕۆژانـە بـوو، بـە جۆرێـك ڕووخانـدنی پەیـمانی بەغـدا بـە درێژایـی سـێ سـاڵی کۆتایـی سـەردەمی حوکمـڕانی پاشـایەتی (١٩٥٥-١٩٥٨) ببـووە تەوەرێـکی سـەرەکی کۆبوونـەوە نهێنییـەکانی[٢]، کـە لـە ژێـر بەنـدەکانی ئـەم پەیمانـەدا بزاڤـی گـەلی کـورد لـە هەمـوو پارچـەکانی کوردسـتان لـە گەمـارۆدا بـوو تـا شـۆڕشی ١٤ی تەمموزی ١٩٥٨، ئینجـا بزاڤـی گـەلی کـورد لـە کـۆت و بەنـدی پەیمانەکـە ڕزگاربـوو.

شـۆڕشی ١٤ی تەممـووزی ١٩٥٨ بـە سـەرکردایەتی(عەبدولکەریم قاسـم)[٣] و ئەفسـەرە ئازادیخـوازەکان بـە وێسـتگەیەکی گرنگـی مێـژووی عێـراق دادەنرێت، ئەمـەش ڕووداوێکی لـە نـاکاو نەبـوو، بەڵکـو دەرهاوێشـتەی کۆمەڵێـك هۆکاربـوو[٤]، کـە کۆتایـی بـە ڕژێمـی پاشـایەتی (١٩٢١ -١٩٥٨) هێنـا[٥]، یەکەمیـن کۆمـاری عێـراق دامـەزرا.

---

(١) پەیـمانی بەغـدا، لـە سـاڵی ١٩٥٥ لـە نێـوان عێـراق و ئێـران و تورکیـا و پاکسـتان و بەریتانیـا بەسـترا، بـارەگای هەمیشـەیی بەغـدا بـوو، ئامانـج لێـی هاوکاریکـردن بـوو لـە نێوانیانـدا بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی هـەر مەترسـییەك کـە لـە نـاوەوە، یـان دەرەوە هەڕەشـەیان لـێ بـکات، پـرسی کـورد و مەتـرسی ڕاپەڕینیـان لـە هـەر سـێ وڵاتـانی ئەنـدام (تورکیـا، عێـراق، ئێـران) یەکێـك لـە هـۆکارەکانی پێکهێنـانی ئـەم پەیمانـە بـوو، بۆیـە پـارتی لـە ڕوانگـەی نەتەوەییـەوە دژایـەتی ئـەم پەیمانـەی دەکـرد. بڕوانـە: نازنـاز عبدالقـادر، سیاسـەتی ئێـران بەرانبـەر بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوای کـورد لـە کوردسـتانی عێـراق ١٩٦١-١٩٧٥، چ٢، چاپخانـەی ئـاراس، هەولێـر،٢٠١٠، ل٣٧.

(٢) مهدی محمد قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل ل٣١٣ -٣١٦.

(٣) عەبدولکەریـم قاسـم، لـە سـاڵی ١٩١٤ لـە شـاری بەغـدا لـە دایکبـووە، لـە سـاڵی ١٩٣٣ بووەتـە مامۆسـتای سـەرەتایی، دواتـر لـە کۆلێـژی سـەربازی وەرگیـراوە، لـە سـاڵی ١٩٤١ لـە سـوپای عێراقـدا بووەتـە ئەفسـەر، لـە سـاڵی ١٩٥٧ پەیوەنـدی بـە ئەفسـەرە ئازادیخوازەکانـەوە کـردووە، پاشـان دەبێتـە ئەندامـی نهێنـی ئەفسـەرە ئازادیخـوازەکان، لـە١٤ی تەممـووزی١٩٥٨ ڕابەرایـەتی شـۆڕشی ١٤تەممـووزی لـە ئەسـتۆی کـرد، لـە ٨ی شـوبات ١٩٦١ لـە لایـەن بەعسـیەکان لـە ئەنجامـی کودەتایـەکی سـەربازی تیرۆرکـرا. بڕوانـە: ئەحمـەد حمـە ئەمیـن، چەنـد لاپەرەیـەك لـە مێـژووی نـوێ وهاوچەرخـی عێـراق، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر،٢٠١٠،ل١٦٤.

(٤) بـۆ زانیـاری لـە بـارەی هـۆکارەکانی هەڵگیرسـانی شـۆڕشی ١٤ی تەممـووزی ١٩٥٨ بڕوانـە: لیـپ عبدالمحسـن الزبیـدی، ثورة١٤تمـوز فـی العـراق، منشـورات مکتبـە الیقظـە، بغـداد، ١٩٨١، ص ص ١٨- ٥٥؛ د.فـازڵ حوسێن و ئـەوانی تـر، مێژوویـا عێراقـا هەڤچـەرخ، و: شـەڤین محمـد حسـن بنـانی، چاپخانـەی پارێـزگا دهـۆك، دهـوك، ٢٠١٤، ل ل٢٨٦ -٢٩١.

(٥) عبدالستار طاهر شریف، المصدرالسابق، ص٢٧٤.

لـە دوای ڕاگەیانـدنی شـۆڕش، سـەرکردایەتی (پـدك) برووسـکەیەکی پیرۆزبایـی بـۆ سـەرکردایەتی شـۆڕش نـارد، پشـتیوانی خـۆی دەربـڕی، وەك ئیبراهیـم ئەحمـەد دەڵێـت: «پـاش ڕاگەیانـدنی شـۆڕش بـە کەمـتر لـە کاتژمێرێـك سـەرکردایەتی پـارتی لـە کەرکووکەوە برووسـکەیەکی بـۆ سـەرکردایەتی شـۆڕش نـارد، پشـتگیری خـۆی ڕاگەیانـد»[1]. لـە هەمـان کاتـدا لـە ناوچـە جیاجیـاکانی باشـووری کوردسـتاندا شـاندیان بـۆ بەغـدا ڕێکدەخسـت، تـا لـە نزیکـەوە پیرۆزبایـی لـە سـەرکردەکانی شـۆڕش بکـەن. لـە٢٧ی تەممـووزی ١٩٥٨ شـاندێکی (پـدك) بـە سـەرکردایەتی (ئیبراهیـم ئەحمـەد و عـەلی عەبـدوڵا و نـووری ئەحمـەد تەهـا)، بـەرەو بەغـدا بـە ڕێکەوتـن و لـە لایـەن (عەبدولکەریـم قاسـم)ەوە پێشـوازییان لێکـرا، لـە کۆبوونەوەیەکـدا (ئیبراهیـم ئەحمـەد) لـە وتەیـەکی گرنگـدا پەیوەنـدی لـە مێژینـەی کـورد و عـەرەبی خسـتەڕوو، پشـتگیری گـەلی کوردسـتانی بـۆ ڕژێمـی کۆمـاری دووپـات کـردەوە[2]. لـە هەمـان کاتـدا عەبدولکەریم قاسـم هەڵوێسـتی بـاشی بەرانبـەر کـورد هەبـوو، بەمـەش ئاسـۆیەکی نوێـی بـۆ گـەلی کـورد هێنایە کایـەوە[3]، کـە بـۆ یەکـەم جـار بـوو لـە مێـژووی عێـراق بە فەرمـی و یاسـایی دان بـە مافـەکانی گەلی کـورددا بنرێـت، کـە لـە مـاددەی ٣ی دەسـتووری کاتی عێراقـی هاتبـوو: (کـورد و عـەرەب لـەم نیشـتیمانە هاوبەشـن) واتـە لـە دەوڵـەتی عێـراق[4]. وێـڕای ئـەوەش سـەرکردایەتی شـۆڕش بڕیـاری لێبـوردنی بـۆ مسـتەفا بـارزانی دەرکـرد[5]، لـە ئەنجامـدا قۆناغێـکی نـوێ هاتـە کایـەوە لـە پەیوەندییـەکانی حکوومـەتی عێـراق و سـەرکردایەتی کـورد، بەمـەش

---

(١) ئامانج حسن أحمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٤٦.

(٢) ڕەفیق ڕەحمان مام خول، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٨.

(٣) ئاریـان ئیبراهیـم محمـد، ڕۆژنامـەی برایـی ـ برایـەتی(١٩٦٧-١٩٧٤) و ڕۆڵـی لـە پێشخسـتنی ئـەدەب و ڕۆشـنبیری کوردیـدا، چاپخانـەی ڕۆشـنبیری، هەولێـر، ٢٠٠٥، ل٥٥.

(٤) جەلیـلی جلیـل و ئـەوانی تـر، شۆڕشـەکانی کـورد لەسـەردەمی نوێـدا، و: بەهادیـن جـەلال مسـتەفا، چ٣، چاپخانـەی ڕۆژهەڵات، هەولێـر،٢٠١٥، ل٣٦٣.

(٥) مستەفا بـارزانی لـە دوای ڕووخـانی کۆمـاری کوردسـتان١٩٤٦، بـە یـاوەری کۆمەڵێـك پێشـمەرگەی بەشـداربووی کۆمـار ناچاربـوو بـۆ عێـراق بگەڕێتـەوە، بـەڵام حکوومـەتی عێـراق بـە پاڵپشـتی بەریتانیـا بـە توونـدی کەوتنـە دژایەتیکردن، بۆیـە بـە ناچـاری لـە سـاڵی ١٩٤٧ کاروانی ڕێـی ڕۆشـتنە مێژووییەکـەی بـۆ یەکێتـی سـۆڤیەت ئەنجـام دەدا، تـا سـەرکەوتنی شـۆڕشی ١٤ی تەممـووزی١٩٥٨، ئەوجـا گەڕایـەوە نیشـتیمانی دایـك کـە باشـووری کوردسـتانە. بڕوانـە: مەکتـەبی ناوەنـدی دیراسـات و توێژینـەوەی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، کورتـە باسـێکی مێژوویـی و جوگـرافی و ئابـووری، بڵاوکـراوەکانی مەکتـەبی ناوەنـدی دیراسـات و توێژینـەوە، کوردسـتان، ١٩٩٨، ل ٢٢.

زەمینــە بــۆ گەڕانــەوەی مســتەفا بــارزانی ســازکرا، ئەوەبــوو لــە ٢٦ی تشــرینی یەکەمــی ١٩٥٨ بــارزانی گەیشــتە فڕۆکەخانــەی (مثنــی) لــە شــاری بەغــدا، لــە لایــەن بەشــێك لــە کاربەدەســتانی حکوومــی و حــزبی لەگــەڵ جەماوەرێــکی زۆر لــە شــێوەی ســەرکردەی وڵاتێــك پێشــوازی لێکــرا، هــەر وەك جــەلال تاڵەبــانی دەڵێــت: «مێــژووی گەڕانــەوەی مســتەفا بــارزانی لــە بــەسرەوە بــۆ عێــراق، وەك ڕۆژێــکی مێژوویــی لێهاتبــوو، کــە ســەدان هــەزار کــەس بــۆ پێشــوازیکردن لــە بــارزانی لــە ســەنتەری ئــەو شــارەدا لــە چاوەڕوانیــدا بــوون»[١].

دوای گەڕانــەوەی مســتەفا بــارزانی، (پدك) لە ڕووی سیاســییەوە گەشــەکردنی بەرچاوی بــە خــۆوە بینــی و کەوتــە پەیوەندیکــردن لەگــەڵ حکوومــەتی قاســم، لــەم ســۆنگەیەوە لــە کانــوونی دووەمــی ١٩٥٩، بــە ئامانجــی ســەقامگیربوونی پەیوەنــدی نێــوان حکوومــەتی قاســم و ســەرکردایەتی کــورد، (م.س ـ پــدك)، بــە پشــتگیری بــارزانی، برایــم ئەحمــەد لــە پۆســتەکەی دوورخســتەوە و جارێــکی تــر (هەمــزە عەبــدوڵا) کرایــەوە ســکرتێری حــزب[٢]. بــەڵام زۆری نەخایەنــد دوای تێپەڕبــوونی چەنــد مانگێــك دووبــارە ناکــۆکی لــە نێــوان ڕیــزەکانی (پــدك) ســەری هەڵدایــەوە بــە جۆرێــك مەتــرسی لێکــترازانی لــێ دەکــرا، بــۆ چارەســەرکردنی ناکۆکییــەکان مســتەفا بــارزانی لــە ٣٠ی حوزەیــرانی ١٩٥٩ کۆنفرانســێکی ســازکرد بــە ئامانجــی دۆزینــەوەی ڕێگــە چارەیــەك بــۆ ناکۆکییــەکانی ناوخــۆی حــزب، ئەوەبــوو دواتــر بڕیــاری هەڵوەشــاندنەوەی مەکتــەبی سیاسی بــە ســکرتێرەوە دەرکــرد[٣].

---

(١) زانیار سەردار قرگەیی، مێژوو لە بارزانی دەدوێ، چاپخانەی روشنبیری، هەولێر، ٢٠١٢، ل٦٠.

(٢) دوای شــۆڕشی ١٤ی تەممــووزی١٩٥٨، لــە عێراقــدا دوو تەوژمــی ســەرەکی لــە ســەر شــانۆی ســیاسی دەرکەوتــن ئەوانیــش شــوعیەکان و لــە گــەڵ ڕاســتڕەوەکان کــە لــە بەعســیە نەتەوەپەرســتەکانی عــەرەب پێــك دەهاتــن و لــە هەمــان کاتــدا ناکــۆکی دروســت بــوو لــە نێــوان عەبدولکەریــم قاســم و عەرەبــە نەتــەوە پەرســتەکان و بوونــە مەتــرسی لــە ســەر دەســەڵاتی عەبدولکەریــم قاســم، قاســم بــۆ پەرتەوازەکــردنی نەتەوەپەرســتەکان و کەمکردنــەوەی مەتــرسی لــە ســەر خــۆی، ناچاربــوو پشــت بــە شــوعیەکان(چەپڕەوەکان) ببەســتێت، لــەم کاتــەدا ســکرتێری پــارتی، ئیبراهیــم ئەحمــەد کــە ڕاســتڕەو بــوو زیاتــر مەیــلی باڵــی نەتەوەپەرســتی عــەرەبی هەبــوو، ئەمــەش جێگای نیگــەرانی قاســم بــوو، بــۆ ڕاگرتنــی هاوســەنگی، بــارزانی پشــتگیری باڵــی چەپــڕەوەی کــرد کــە لــە لایــەن (هەمــزە عبداللــە)ەوە ســەرکردایەتی دەکــرا... بــۆ زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: حبیــب محمــد، چەنــد لاپەرەیــەکی...، ل٧بــەدواوە.

(٣) بــە پێچەوانــەوە دوای ماوەیــەکی کــەم شــیوعییەکان ئــەم ڕەوشــەیان بــە دەرفــەت زانی و دەســتیان کــردە کاری تۆقانــدن و کوشــتن وەك ئــەوەی لــە تەممــووزی ١٩٥٩ لــە کەرکــوك و چەنــد ناوچەیــەکی

بۆیـە دەبینیـن هەڵومەرجـی ئـەو کاتـەی (پـدك) پێویسـتی بـە بەسـتنی کۆنگرەیـەکی نـوێ هەبـوو وەك تاکـە سـەرچاوەی یەکلاکردنـەوەی جیاوازییـە ناوخۆییـەکان، بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە ٤ ـ ٧ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٥٩، بـە ئامادەبـوونی مسـتەفا بـارزانی، کۆنگـرەی چوارەمـی خـۆی بەسـت، ئەویـش یەکـەم جاربـوو مسـتەفا بـارزانی بەشـداری کۆنگـرەی حزبەکـەی بـکات، لـە ئاکامـدا ئەندامـانی (م.س) نـوێ دەستنیشـان کـران، بـارزانی وەك سـەرۆك هەڵبژێردرایـەوە[1]. لـە دوای ئـەم کۆنگرەیـە بـە ماوەیـەکی کـەم، لـە ئایـاری ١٩٦٠، (پـدك) کۆنگـرەی پێنجەمـی سـازدا، هـۆکاری بەسـتنی ئـەم کۆنگرەیـە دەرچـوونی (یاسـای کۆمەڵـەکان) بـوو لـە لایـەن حکوومـەتی (عەبدولکەریـم قاسـم)ەوە، ئـەم یاسـایە بـۆ ئـەو پارتانـە بـوو کـە ئـارەزووی خەباتکـردنی ئاشـکرایان دەکـرد لـە مەیـدانی سیاسـیدا، (پـدك) وەك پارتـە سیاسـییەکانی دیکـەی عێـراق داوای مۆڵـەتی یاسـایی کـرد لـە حکوومـەت، دواتـر وەزارەتی ناوخـۆی عێـراق ڕەزامەنـدی دەربـڕی و مۆڵـەتی یاسـایی پـێ درا[2]، ئیـدی لەمـە بـە دواوە هاوشـێوەی هێـزە سیاسـییەکانی تـری عێـراق، پـارتی بـە ئاشـکرا کەوتـە مەیـدانی خەبـات و تێکۆشـان.

سـەرکردایەتی (پـدك) لـە سـایەی پەیوەنـدی دۆسـتایەتی لەگـەڵ (عەبدولکەریـم قاسـم) لـە هـەوڵ و تێکۆشـانی خـۆی بـەردەوام بـوو لـە پێنـاو دەستەبەرکردنی مافـەکانی گـەلی کـورد، بـەڵام ئـەم پەیوەندییـە زۆری نەخایانـد لـە کۆتاییـەکانی١٩٦٠، بـە هـۆی چەنـد هۆکارێکـەوە پەیوەندییـەکانی نێـوان (پـدك) و (عەبدولکەریـم قاسـم) گـرژی و ئاڵـۆزی تێکـەوت، بـە جۆرێـك قاسـم لـە بـری ئـەوەی دان بـە مـافی گـەلی کـورددا بنێـت، یەکجـارەکی لـە بەڵێنـەکانی خـۆی پاشـگەز بـووەوە و سیاسـەتی دژ بـە گـەلی کـوردی

تـری عێـراق ڕوویـدا، بەمـەش هەڵوێسـتی عەبدولکەریـم قاسـم لـە بەرانبەریـان گـۆڕا، کەوتـە ڕاوەدوونـان و دژایـەتی کردنیـان، لـە هەمـان کاتـدا باڵـی چەپڕەوی نـاو پـارتی کـە خـۆی لـە سـکرتێری حـزب دەبینییـەوە بـە نیازبـوون پـارتی بکـەن بـە پاشـکۆی حـزبی شـیوعی عێراقـی، بەمـەش جگـە لـەوەی کاریگـەری خراپـی دەکـردە سـەر ئایینـدەی پـارتی، دەبـووە مایـەی تێکچـوونی پەیوەنـدی نێـوان حکوومـەت و کـورد، بۆیـە بـارزانی بـۆ پاراسـتنی سـەروەری پـارتی و مانـەوەی پەیوەنـدی لەگـەڵ قاسـم دەسـتبەجێ بڕیـاری هەڵوەشـاندنەوەی (م.س) بـە سـکرتێرەوە دەرکرد.بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: حبیـب محمـد، چەنـد لاپەڕەیـەکی...، ل٧.

(١) بـۆ زانیـاری لـە بـارەی کۆنگـرەی چـوارەم بڕوانـە: محمـد مـلا قـادر، خەباتنامـە (کورتـە مێـژووی پـارتی و کلتـوری بـارزانی نەمـر)، چاپخانـەی خەبـات، دهـۆك، ب.س، ل٥٥ -٥٦.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: حبیب محمد، چەند لاپەڕەیەکی...، ل١١ -١٢.

گرتەبـەر، لـە ئاکامـدا پەنـای بـۆ بەکارهێنـانی هێـزی سـەربازی بـرد و کەوتـە پەلامـاردانی ناوچـە جیاجیـاکانی باشـووری کوردسـتان، لـە بەرامبـەردا سـەرکردایەتی (پـدك) وێـڕای هەوڵـدان بـۆ چارەسـەرکردنی ناکۆکییـەکان لـە ڕێگـەی ئاشـتییەوە، کـە هیـچ ئاکامـی نەبـوو، هیـچ ڕێگەیـەکی لەبەردەمـدا نەمـا، تەنیـا خەبـاتی چەکـداری نەبێـت، بـۆ بەرگریکـردن لـە مـافی گـەلی کـورد و خـاکی کوردسـتان. لـە ئاکامـی وەڵامدانـەوەی گـەلی کـورد بـۆ بەرگریکـردن لـە کوردسـتان و گەلەکـەی، سـەرکردایەتی (پـدك) لـە ١١ی ئەیلـوولی ١٩٦١ شـۆڕشی چەکـداری بـە سـەرکردایەتی مسـتەفا بـارزانی دژی حکوومـەتی عێـراق هەڵگیرسـاند[١]، کـە لـە مێـژوودا بـە شـۆڕشی ئەیلـوول نـاسراوە.

هەڵگیرسـانی شـۆڕشی ئەیلـوول، بـە وێسـتگەیەکی گرنگـی مێـژووی هاوچەرخـی کـورد دادەنرێـت، ئەگـەر چـی لـە سـەرەتادا بـە هـۆی ناهاوسـەنگی لـە ئازووقـە و توانـای چەکـداری و خۆسـازنەدان وەك پێویسـت، هێـزەکانی کـورد بەرانبـەر سـوپای عێـراق دووچـاری پاشەکشـێ بـوون[٢]، بـەڵام زۆری نەخایانـد لـە ئـاداری ١٩٦٢ (لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان)[٣]، لـە ڕووی چەندایـەتی و چۆنایەتییـەوە بـەرەو گەشـەکردنێکی خێـرا ڕۆیشـت[٤]، ئەفسـانەی سـوپای عێراقـی تێکشـکاند، دەسـەڵاتی قاسـم زۆری نەبـرد، وێـڕای گەشـەکردنی شـۆڕشی کـورد، عەبدولکەریـم قاسـم و بەعسـییەکان لـە ململانێیـەکی تونـددا بـوون، لـە ئاکامـدا بەهـۆی لاوازی دەسـەڵاتی قاسـم، بەعسـییەکان

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر دەربـارەی هـۆکارەکان و چۆنیـەتی هەڵگیرسـانی شـۆڕشی ئەیلـوول بڕوانـە: هـاوکار کەریـم محمـد شریـف، شـۆڕشی ئەیلـوول- لێکۆڵینەوەیـەکی مێژووییـە لـە ڕێکخسـتن و چالاکیـە سـەربازیەکان، چاپخانـەی زانکـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر ،٢٠١٢، ل ل٢٨- ٤٢؛ دیڤیـد ماکـداول، مێـژووی هاوچەرخـی کـورد، و: ئەبوبەکـر خۆشـناو، چاپخانـەی ڕوون، ب.ش، ٢٠٠٢، ل ٩٤٢.

(٢) خورشـید شـێرە،خەبات و خوێـن ـ بیرەوەریـەکانی سـاڵانی خەبـاتی پێشـمەرگایەتی، چ٣،چاپخانـەی حاجـی هاشـم، هەولێـر ، ٢٠١٥، ل٢٣.

(٣) لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان، تاکـە هێـزی فەرمـی پـارتی بـوو، لـە سـاڵی ١٩٦٢، بـە بڕیـاری مسـتەفا بـارزانی دامـەزرا، سـەربازانی ئـەم لەشـکرە پێیـان دەگوتـرا پێشـمەرگە، ئەفسـەرەکان پێیـان دەگوتـرا سـەر مەرگـە، ئـەم لەشـکرە خـاوەن یاسـای تایبـەتی شۆڕشـگێری بـوو، بەپێـی یاسـای ئـەم لەشـکرە بڕیـاردرا سـەربازەکان یـەك جـۆرە جلوبەرگـی هەبێـت کـە بریتـی بـوو لـە خـاکی کـوردی، پێکهاتـەی ئـەم لەشـکرە بریتـی بـوو لـە دەسـتە و پـەل و لـق و بەتالیون...تـاد. بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: دکتـۆر گوینتـەر دێشـنەر، کـورد گـەلی لەخشـتە بـراوی غەدرلێکـراو، و:حمەکەریـم عـارف، بڵاوکـراوەکانی دەزگای ئـاراس، هەولێـر،٢٠١٤، ل٢٢٩.

(٤) هاوکار کەریم محمد شریف، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٢.

لـە٨ی شـوباتی١٩٦٣ کودەتایـەکی سـەربازییان دژ بـە حکوومەتەکـەی قاسـم بەرپاکـرد، سـەرئەنجام عەبدولکەریـم قاسـم کـوژرا و بەعسـییەکان دەسـەڵاتیان گرتەدەسـت[1]. بەرانبـەر بـەو ڕووداوە سـەرکردایەتی (پـدك) لـە١٠ی شـوباتی١٩٦٣، لـە برووسـکەیەکدا پیرۆزبایـی لـە سـەرکردایەتی کودەتاچییـەکان کـرد[2]، بـە ئومێـدی جێبەجێکـردنی بەڵێنـەکانی خۆیـان کـە پێشـتر بـە سـەرکردایەتی (پدك)یـان دابـوو، بـە شـێوەیەك هەمـوو داخوازییـەکانی گـەلی کـورد جێبەجـێ دەکـەن بـە ئۆتۆنۆمیشـەوە، بـەڵام دوای پتەوکـردنی شـوێن پێـی خۆیـان هاوشـێوەی حکوومـەتی قاسـم لـە بەڵێنەکانیـان پاشـگەز بوونـەوە، پەنایـان بـۆ هێـزی سـەربازی بـرد[3]، لـە حوزەیـرانی ١٩٦٣ بەیاننێکیـان لـە دژی گـەلی کورد بڵاوکـردەوە[4]، هـاوکات داوای هاوکاریکـردن لـە وڵاتی تورکیـا و ئێـران و سـوریا کـرد و سـەرئەنجام بـە پشـتیوانی ئـەم وڵاتانـە، سـوپای عێـراق ئۆپەراسـیۆنێکی سـەربازییان بـە نـاوی (ئۆپەراسـیۆنی دیجلـە)[5]، دژی گـەلی کـورد ئەنجامـدا، بـە ئومێـدی لـە ناوبـردنی شـۆڕشی کـورد. جەنگـی بەعـس دژی گـەلی کـورد لـە مانگـی حوزەیران تـا ١٨ی تشـرینی دووەمـی١٩٦٣ بـەردەوام بـوو، ئـەم ڕەوشـەی حکوومـەتی عێـراق تێیکەوتبـوو لـە لایـەن

---

(١) نجم الدين يوسفي، ثورة أيلول المجيد، مطبعة كليه الشريعة، ب.م، ١٩٩٥، ص١٥.

(٢) سـەرکردایەتی پـارتی پێـش ئەنجامـدانی کوودەتـا پەیوەنـدی لەگـەڵ ڕێبـەرانی کوودەتـا دامەزراندبوو...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: کریـس کۆچێـرا، کـورد لەسـەدەی نـۆزدەو بیسـتەمدا، و: حمەکریـم عـارف، چ٦، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر ، ٢٠١١،ل ل٢٩٦ -٢٩٧.

(٣) ڕەفیق ڕەحمان مام خول، سەرچاوەی پێشوو، ل ل١٢٣ -١٢٦.

(٤) بـۆ زانینـی دەقـی بەیانەکـە بڕوانـە: دانـا ئادامـز شـمیدت، سـەفەرێك بـۆ نـاو پیـاوە ئـازاکان لـە کوردسـتان، و: ئەبوبەکـر صالـح ئیسـماعیل، چ٢، چاپخانـەی رۆشـنبیری، هەولێـر ، ٢٠٠٩، ل٤٩٠.

(٥) ئۆپەراسـیۆنی دیجلـە، سـەرنەکەوتنی هەوڵـەکانی حکوومـەتی عەبدولکەریم قاسـم بە سـەر شـۆڕشی کـورد ئاماژەیـەکی گرنـگ بـوو بـۆ بەعسـیەکان کـە لـە توانـای سـوپای عێراقـدا نیـە بـە سـەر شـۆڕشی کوردسـتاندا سـەربکەون، بۆیـە بـەر لـە دەسـتپێکردنی شـەڕ لـە حوزەیـرانی ١٩٦٣ بـە مەبەسـتی بـە دەسـتهێنانی پشـتگیری وڵاتـان بـۆ کۆتاییهێنـان بـە شـۆڕشی گـەلی کـورد کەوتنـە پەیوەندیکـردن لـە گـەل هـەر دوو دەوڵـەتی ئێـران وسـوریا، ئەگـەر چـی عێـراق لـە دوای شـۆڕشی ١٤تەممـووزی ١٩٥٨، ئەنـدام نەبـوو لـە (پەیـمانی سـنتۆ)، بـەڵام بـە هـۆی بـوونی مەتـرسی شـۆڕشی کـورد لـە سـەر پارچەکانی تـری کوردسـتان لەوانـە باکـووری کوردسـتان(تورکیا) و ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان(ئێران)، هـەر دوو وڵات تورکیـا و ئێـران بـە مەبەسـتی بەدەسـتهێنانی پشـتگیری(پەیمانی سـنتۆ) داواکاری عێراقیـان خسـتە بـەردەم (ئەنجومـەنی سـنتۆ) کـە لـە کۆتایـی سـاڵی ١٩٦٣ لـە شـاری (ئەزمیـر)ی تورکیـا بەڕێوەچـوو، هـەردوو دەولـەت ئامادەیـی خۆیـان نیشـاندا کـە لـە پـاڵ عێـراق لـە شـۆڕشی کـورد بـدەن. بڕوانـە: هـاوکار کەریـم، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٧٤.

نەتـەوە پەرسـتەکانەوە بـە دەرفـەت وەرگیـراو قۆزرایـەوە، کـە لـە ڕێگـەی کودەتایـەکی سـەربازییەوە بـە سـەرکردایەتی عەبدولسـەلام عـارف(١٩٦٣- ١٩٦٦) جڵـەوی دەسـەڵاتی بـە تـەواوی گرتەدەسـت، بەعسـییەکانی لـە دەسـەڵات دوورخسـتەوە، ئـەم ڕژێمـە نوێیـە هــەر لــە ســەرەتاوە خولیــای بەکارهێنــانی هێزبــوو، بەرانبــەر چارەســەرکردنی پــرسی کـورد، بـەڵام بـە هـۆی ئـەو ئەزموونـەی کـە حکوومـەتی عێـراق لەگـەڵ شـۆڕشی کـورددا هەیبـوو بـە ناچـاری پەنـای بـردە بـەر ڕێـگای گفتوگـۆ، لـە ئاکامـدا ڕێککەوتنـی ١٠ی شـوباتی ١٩٦٤ هاتەکایـەوە[١]، لـە هەمـان کاتـدا بـە هـۆی ئـەم ڕێککەوتنـەوە ململانـێ و ناکـۆکی لـە نێـوان مسـتەفا بـارزانی و بەشـێك لـە ئەندامـانی مەکتـەبی سیاسـی دروسـت بـوو[٢]، بـە بیانـووی ئـەوەی ڕێککەوتنەکـە یەکلایەنەیـە و خواسـتی گـەلی کـوردی بـەدی نەهێنـاوە، بۆیـە نابێـت شـەڕ ڕابگیرێـت، لـە ئاکامـدا ئەندامـانی مەکتـەبی سـیاسی وەك کاردانەوەیـەك بەرانبـەر بـارزانی لـە٤ ـ ٩نیسـانی ١٩٦٤ لـە بـارەگای مەکتـەبی سـیاسی لـە ناوچـەی (مـاوەت) بـە ئامادەبـوونی٧٠ کـەس لـە ئەندامـانی مەکتـەبی سیاسی و کۆمیتـەی ناوەنـدی و ئەندامـانی لقـەکان و نوێنەرایـەتی لێژنـە ناوچـەکان کۆنفرانسـێکیان بەسـت، لـە کۆتاییـدا کۆمەڵێـك بڕیاریـان دەرکـرد[٣]، بەمـەش ململانێیـەکانی نێوانیـان پـەرەی سـەند و (پـدك) دابـەش بـوو و بـوو بـە دوو باڵ، تەنانـەت گەیشـتە ڕادەیەکی مەترسـیدار و شـەڕی براکـوژی بـە دوایداهـات، ئەمـەش بـوو بـە سـەرەتایەك بـۆ لێکـترازانی بزاڤـی

---

(١) بـۆ زانینـی دەقـی ڕێککەوتنـی حکوومـەت و سـەرکردایەتی شـۆڕشی کـورد. بڕوانـە: دکتـۆر واحـد عومــەر محێدیــن، دانوســتانەکانی بزووتنــەوەی ڕزگاریخــوازی نەتەوەیــی کــورد و حکوومەتــەکانی عێـراق ١٩٢١ ـ ١٩٦٨، بڵاوکـراوەکانی سـەنتەری لێکۆڵینـەوەی سـتراتیژی کوردسـتان، سـلێمانی، ٢٠٠٦، ل ل٢١٧ -٢١٩.

(٢) ئەندامـانی مەکتـەبی سیاسـی پێکهاتبـوون لـە: (ئیبراهیـم ئەحمـەد و جـەلال تاڵەبـانی و عومـەر مسـتەفا) کـە لـە کاتـەوە جیابوونـەوە لـە شـۆڕشی کـورد، ماوەیـەك لـە ڕیـزەکانی حکوومەتدابـوون، لـە کۆتاییـەکانی ١٩٧٠ گەڕانـەوە بـاوەشی شـۆڕش و دووبـارە باوەڕیـان بـە سـەرکردایەتی کورد، مسـتەفا بـارزانی ڕاگەیانـد. بڕوانـە: دانـا ئادامـز، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٤٧٧.

(٣) بڕیـارەکانی کۆنگـرەی مـاوەت بریتـی بـوون لـە: نەهێشـتنی ڕۆڵـی مـەلا مسـتەفا بـارزانی وەك سـەرۆکی پـارتی لـە دەسـەڵاتی گفتوگـۆو ڕێککەوتـن لەگـەڵ حکوومـەت و دەسـەڵاتی فەرمانـدەی گشـتی هێـزی چەکـدار و دەسـەڵاتی بەسـتنی کۆنگـرەی پـارتی و دەسـەڵاتی ئالوگۆڕکـردن و لابـردن و دانـانی فەرمانـدەی پێشـمەرگە...تاد.بۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ئامانـج حسـن أحمـد، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٩٧؛ عـلی سـنجاری، الحركـة التحرريـة الكرديـة ـ موقـف وآراء، مطبعـة خەبـات، دهـوك، ١٩٩٧،ص٨٨ -٨٩.

ڕزگاریخـوای گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان تـا ڕۆژگاری ئەمـڕۆ.

مسـتەفا بـارزانی بـۆ دەربازبـوون لـەو هەڵومەرجـەی حزبەکـەی تێـی کەوتبـوو، بـە پێویسـتی زانی کۆنگـرەی نوێـی حـزب ببەسـتێت، ئەوەبـوو دوای خوێندنـەوەی بارودۆخـە کـە بەگشـتی، لـە تەممـووزی ١٩٦٤ لـە شـارۆچکەی (قـەڵادزێ) کۆنگـرەی شەشـەمی (پـدك) بەسـترا و تێیـدا بڕیـاری دەرکـردنی ئەندامـانی پێشـوو درا، سـەرکردایەتییەکی نـوێ هەڵبژێـردرا[1]، بـەڵام ئـەم کۆنگرەیـە نەبـووە هـۆی یەکخسـتنەوەی ڕیـزەکانی بزاڤـی کـوردی.

سـەرکردایەتی شـۆڕش بـۆ گەیشـتن بـە ڕێگەچارەیـەك لەگـەڵ حکوومـەتی عەبدولسـەلام عـارف لـە هـەوڵ و تێکۆشـان بـەردەوام بـوو، بـەڵام بـێ ئـاکام بـوو، نیـازی حکوومـەت نیازێـکی دۆسـتانە و ئاشـتی نەبـوو، لـە ١٣ی نیسـانی ١٩٦٦ عەبدولسـەلام عـارف بـە هـۆی ڕووداوی کەوتنـە خـوارەوەی فڕۆکـە گیـانی لـە دەسـت دا، لـە هەمـان کاتـدا براکـەی کـە نـاوی (عەبدولڕەحـمان عـارف) بـوو، جێگـەی گرتـەوە و بـوو بـە سـەرۆك کۆمـاری عێـراق[2].

مسـتەفا بـارزانی بـە مەبەسـتی تاقیکردنـەوەی سـەرۆك کۆمـاری نـوێ لـە ١٧ی نیسـانی١٩٦٦، بڕیـاری دا مـاوەی مانگێـك شـەڕ ڕابگرێـت، جگـە لـەوەش بـارزانی هیـوای بـە (عەبدولڕەحـمان عـارف) هەبـوو لـە چارەسـەرکردنی کێشـەی کـورد، هەروەهـا لـە لای خۆشیەوە عەبدولڕەحـمان عـارف بـە پێچەوانـەی عەبدولسـەلام عـارفی بـرای، بـڕوای بـە چارەسـەری ئاشـتییانە هەبـوو[3]. بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا دەبینیـن (عەبدولڕەحـمان عـارف) کەوتبـووە ژێـر گوشـاری ئەفسـەرە نەتەوەپەرسـتەکانی نێـو سـوپا، کـە بـەردەوام گوشـاریان دەخسـتە سـەر، تـا واز لـە هەڵوێسـتی دۆسـتانەی خـۆی بێنێـت بەرانبـەر بـە چارەسـەری کێشـەی کـورد، لـە ئاکامـدا دوور لـە خواسـتی ناوبـراو، لـە ڕێکەوتـی ١٣ی کانـوونی دووەمـی ١٩٦٦ وەزیـری بەرگـری عێـراق (عەبدولعەزیـز عەقیـلی) ڕایگەیانـد:

---

(١) د.عبدالفتـاح علـی یحیـی البوتانـی، وثائـق عـن الحرکـە القومیـە الکوردیـە، مطبعـة وزارە التربیـە، أربیـل، ٢٠٠١، ص٢٥٧.

(٢) د.کەوسـەر عزیـز گەڵاڵـی، باشـووری کوردسـتان لـە سـاڵی ١٩٥٨ەوە تـا ئەمـڕۆ، چاپخانـەی کاروان، هەولێـر ، ٢٠٠٩، ل٣٧؛ نجـم سـەنگاوی، خەبـاتی چەکـداری و ڕامیـاری نەتەوایـەتی کـورد ١٨٨٠ ـ ١٩٩٤، چاپخانـەی پەیوەنـد، ب.ش، ب.س، ل١٩٧.

(٣) د.گوینتەر دیشنەر، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤٥.

"خائینـان لـە سـەر خـاکی پیـرۆزی کوردسـتان قڕدەکەیـن»، هەروەهـا ناوبـراو گوتبـووی: " ئەمـڕۆ ڕۆژئـاواو ڕۆژهـەڵات یارمـەتی چەتـەکان (کـوردەکان ـ لێکۆڵـەر) دەدەن بـۆ ئـەوەی ئیسرائیلێـکی نـوێ لـە باکووری نیشتمان(کوردسـتان- لێکۆڵـەر) دروسـت بکـەن، هـەر وەك لـە سـاڵی ١٩٤٨ هـاوکاری یەکتریـان کـرد، بـۆ دروسـتکردنی ئیسـرائیل لە سـەر خـاکی فەڵەسـتین»[١]. پـاش ئـەم ڕاگەیاندنـە توندە لـە٢ی ئایـاری ١٩٦٦ سـوپای عێـراق بـە پاڵپشـتی فڕۆکـە و تانـك و هـاوکاری و چاوسـاخی جاشـەکان، هێرشـێکی بەرفـراوانی بـۆ سـەر چیـای هندرێـن دەسـت پـێ کـرد، لـە ئاکامـدا هێـزەکانی (پـدك) بـە هـاوکاری (حشـع) سـەرکەوتنێکی بـێ وێنەیـان بـە دەسـتهێنا، بـە جۆرێـك زیانێـکی گـەورەی گیـانی و مـاددی بـە سـوپای عێـراق گەیانـد و دەسـتی بەسـەر بەشـێکی زۆری کەلوپـەلی سـەربازیان داگـرت[٢]، سـەرئەنجام حکوومـەتی عێـراق ناچارکـرد مـل بـۆ ئاشـتی شـۆڕ بـکات و دواجـار خـەونی عەقیـلی لـە باربـرد.

پـاش ئـەم شکسـتەی سـوپای عێـراق، حکوومـەت کابینەیـەکی نوێـی بـە سـەرکردایەتی (عەبدولڕەحـمان بـەزاز ١٩١٣ -١٩٧٣) پێکهێنـا، لـە هەڵوێسـتی سـەرەتایدا بـەزاز ڕایگەیانـد: "مـن و حکوومەتەکـەم سـوورین لـە چارەسـەرکردنی کێشـەی گـەلی کـورد، بـە ئاشـتی و دوور لـە بەکارهێنـانی هێـزی سـەربازی»[٣]. دوای ئـەم ڕاگەیاندنـە ئاسـۆیەکی نـوێ لـە بـەردەم دەسـتپێکردنی گفتوگـۆ لـە نێـوان حکوومـەت و سـەرکردایەتی کـوردا کرایـەوە، ئەوەبـوو حکوومەت لـە ٢٩ی حوزەیـرانی ١٩٦٦ بەیاننامەیەکیان کـە لە١٥مادده پێکهاتبـوو[٤]، بڵاوکرایـەوە و تێیـدا ئامـاژە بـە چارەسـەری ئاشـتی کێشـەی کـورد کـرا لـە چوارچێـوەی خـاکی عێراقـدا. لـە بەرانبـەردا سـەرکردایەتی کـورد، مسـتەفا بارزانی پێشـوازی لـەم بەیاننامـەی حکوومـەت کـرد وەك هەوڵێـك بـۆ چەسـپاندنی یەکسـانی لـە نێـوان کـورد و عـەرەب لـە چوارچێـوەی عێراقێـکی دیموکـراسی، لـەم بارەیـەوە فرەنسـۆ هەریری دەنووسـیت: «دانوسـتاندن و گفتوگـۆ لـە فەرهەنگـی پارتیـدا بـە شـێوەیەك لە شـێوەکانی

---

(١) ڕەفیق ڕەحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٤.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: دەنگی پیشمەرگە، گۆڤار، ژ:(١٢٢)، ئایاری ٢٠٠٨، ل٣٦بەدواوە.

(٣) لازاریـف.ن، مێـژووی کوردسـتان، و: وشـیار عەبدوڵـڵا سـەنگاوی، چ٥، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٢،ل ل٤٩٠ -٤٩٣.

(٤) بـۆ زانیـاری لەبـارەی دەقـی بەیاننامەکـە بڕوانـە: حبیـب محمـد کریم، تأریـخ الحـزب الدیمقراطی الکردستان...،ص٢٥٠.

خەبـات لەپێنـاو گەیشـتن بـە ئامانجـە دوور و نزیکـەکانی گـەلی کـورد دادەنرێـت»[1].

بۆیـە ئەگـەر سـەرنج بدەیـن، هەمـوو کات تەنانـەت لـە کاتی سـەرکەوتنەکانی بـە سـەر دوژمنـدا دەرگای کـورد بـۆ ئاشـتی والآبـوو.

لــەم ســەروبەندەدا جمۆجــولی ســەرکردەکانی ســوپا دژی هەوڵــەکانی بــەزاز لــە پەرەسـەندندا بـوو، بـە تایبـەتی لـە کۆتایـی حوزەیـرانی ١٩٦٦کـە بـە تونـدی داوای لـە عەبدولرەحـمان عـارف کـرد پێویسـتە بـەزاز لـە پۆسـتەکەی دوربخرێتـەوە، سـەرئەنجام لــە ژێــر فشــاری ئەفســەرانی ســوپا، بــەزاز لــە ڕۆژی ٦ی ئابــی١٩٦٦ دەســت لــە کارکێشـانەوەی خـۆی پێشـکەش بـە عـارف کـرد، دواتـر هـەر زوو عـارف کابینەیـەکی نـوێ بـە سـەرۆکایەتی (لیـوا روکـن ناجـی تالیـب) پێکهێـنرا، لەنێـو ئـەم کابینیـە ٣وەزیـری کـورد لەوانـە: (عەبـدوڵا مسـتەفا نەقشـبەندی- وەزیـری دارایـی، موسـلیم نەقشـبەندی- وەزیـری داد، ئەحمـەد کەمـال قـادر - وەزیـری کاروبـاری باکـوور) بەشـداربوون، بـەڵام ئەمانـە بـە هیـچ شـێوەیەك پەیوەندیـان بە(پـدك)ەوە نەبـوو، هەروەهـا (ناجـی تالیـب) یـش لـە سـەرەتادا ئامادەنەبـوو دان بـە مـاددەکانی بەیاننامـەی ٢٩ی حوزەیـران بنـێ، بـەڵام دوای چەنـد هەفتەیـەك بەیاننامەکـەی قبووڵـی کـرد[2].

لــە ئەنجامــی ئــەم ڕەوشــەوە مســتەفا بــارزانی هەوڵــی دا ســوود لــەو ئارامییــە وەربگرێـت، کـە هەلێـکی لـە بـار بـوو بـۆ بـە سـەرکردنەوەی لایـەنی سـیاسی و بـاری ڕێکخسـتنی پارتایـەتی، بۆیـە بڕیـاری بەسـتنی کۆنگـرەی پارتەکـەی دا، ئەوەبـوو لـە ١٥- ٣١ی تشــرینی دووەمــی١٩٦٦ کۆنگـرەی حەوتەمـی حزبەکـەی بەسـت، وەك حەبیـب محەمـەد کەریـم دەنووسـێت: «بەسـتنی کۆنگـرەی حەوتـەم لـە بـەر کاروباری پێویسـتی بـە پەلـە نەبـوو، بەڵکـو لـە بـەر ئـەو دۆخـە ئاسـاییە بـوو، کـە لـە دوای مۆرکـردنی ڕێککەوتنــی ٢٩ی حوزەیـرانی ١٩٦٦ەوە لەنێـوان کـورد و حکوومـەت هاتـە ئـاراوە»[3]. ئەمـەش ئـەوە دەسـەلمێنێت کـە خـودی مسـتەفا بـارزانی، بـاوەڕی بـەو ڕێککەوتنـە نەبـوو، بـەڵام ئـەوەی گرنـك بـووە لـەو مـاوەی کـە ئارامـی سـیاسی لـە ئـارادا بـووە، پەلـەی کـردووە بـۆ بەسـەرکردنەوەی ڕێکخسـتنەکانی پارتەکـەی.

---

(١) برایەتی، گۆڤار، ژ: (١١)، ١٩٩٣/٥/٧، ل٣.

(٢) ڕەفیق ڕەحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٧٨.

(٣) بـۆ زانیـاری دەربـارەی کۆنگـرەی حەوتەمـی پـارتی بڕوانـە: شـێرکۆ فەتحـوڵا عومـەر، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٢٣٩-٢٤٠.

حکوومـەتی ناجـی تالیـب بـە هـۆی خراپـی بارودۆخـی سـیاسی و ئابـووری زۆری نەخایەنـد، لـە ئایـاری١٩٦٧ عەبدولڕەحـمان عـارف لـە پـاڵ پۆسـتی سـەرۆک کومـار، پۆسـتی سـەرۆکایەتی ئەنجومـەنی وەزیرانیشـی وەرگـرت، لـە ڕۆژی ١٠ی ئایـاری ١٩٦٧ کابینەیـەکی نوێـی دامەزرانـد، کـە لـە نێـو ئـەم کابینەیـەدا ٣ وەزیـری کـورد بەشـداربوون کـە بریتـی بـوون لـە: (ئیحسـان شـێرزاد- وەزیـری شـارەوانی، فوئـاد عـارف - وەزیـری بووژانـەوەی باکـوور، موسـلیح نەقشـبەندی- وەزیـری داد)، هـەر چەنـدە ئەمانـە پەیوەندییـان بـە سـەرکردایەتی(پدك)ەوە لاوازبـوو، بـەڵام پەیوەنـدی حکوومـەت و سـەرکردایەتی کـورد، مسـتەفا بـارزانی لـە کەشـێکی دۆسـتانەدا بـوو[1]. بـەڵام لـە لایـەکی دیکـەوە ئەفسـەرانی سـوپا بـە هـۆی هەڵوێسـتی ئاشـتیانەی عـارف بەرامبـەر بە کێشـەی کـورد و دامەزرانـدنی پەیوەنـدی دۆسـتانەی لەگـەڵ بـارزانی، سـەخت دڵگـران ببـوون، وەك پێشـوو عـارف کەوتبـووە ژێـر گوشـارێکی تونـدی سـوپا، سـەرئەنجام لـە ڕۆژی ٩ی تەممووزی١٩٦٧بـۆ جێگرەکـەی کـە ئـەو کات (تاهیـر یەحیا)بـوو، دەسـتبەرداری پۆسـتی سـەرۆك وەزیـران دەبێـت، لـە ڕۆژی دواتـر تاهیـر یەحیـا کابینەیـەکی نـوێ پێکهێنـا، هـەر چەنـدە ناوبـراو بـە ڕووکـەشی هەوڵـی جێبەجێکـردنی ماددەکانی بەیـانی ٢٩ی حوزەیـران دەدا، بـۆ ئـەم مەبەسـتەش لـە ئەیلـوولی ١٩٦٧ سـەردانی کوردسـتان دەکات و لەگـەڵ بـارزانی کۆدەبێتـەوە، بـەڵام کەچـی لـە ژێـرەوە بـەردەوام هـانی باڵی(م.س)یـان دەدا بـۆ دژایەتیکـردنی بـارزانی و هێرشـکردنە سـەر بارەگاکانی(پـدك)، بەمـەش پەیوەندییـەکانی نێـوان حکوومـەت و سـەرکردایەتی شـۆڕشی کـورد، تـا دەهـات بـەرەو خراپـی هەنـگاوی دەنـا[2]، هەروەهـا ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ حکوومـەت خـۆی لـە بەنـدەکانی بەیاننامەکـە دەدزییـەوە، لـە ئاکامـدا دووبـارە شـەڕ لـە نێوانیانـدا دەسـتی پێکـردەوە، بـەڵام زۆری نەخایانـد بەهـۆی خراپـی بارودۆخـی سیاسی و ئابووری..تـاد، حکوومـەتی تاهیـر یەحیـا و لاوازی خـودی عەبدولڕەحـمان عـارف، ئەفسـەرانی سـەر بـە باڵـی حزبـی بەعـس لـە ١٧ی تەممـووزی ١٩٦٨، بـە سـەرکردایەتی (ئەحمـەد حەسـەن بەکـر)[3]، کودەتایـەکی

(١) ڕەفیق ڕەحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨١.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: هەمان سەرچاوە، ل١٨٢-١٨٣.

(٣) ئەحمـەد حەسـەن بەکـر، لـە سـاڵی ١٩١٤ لـە دایکبـووە، لـە سـاڵی ١٩٣٨ چووەتـە ئەکادیمیـای سـەربازی عێـراق، لـە شـۆڕشی ١٤ تەممـووزی ١٩٥٨بەشـداربووە، لـە کودەتاکـەی ١٩٦٣ ڕۆڵێـکی کارای هەبـووە، لـە سـاڵی ١٩٦٨ بـووە بـە سـەرۆك کۆمـاری عێـراق تـا ١٩٧٩، لـە سـاڵی ١٩٨٢ کۆچـی دوایـی کـردووە ...بڕوانـە: ئەحمـەد حمـە ئەمیـن، سـەرچاوەی پێشـوو،ل١٩١-١٩٢.

سـەربازی ئەنجـام دا و کۆتایـی بـە دەسـەڵاتی عـارف هێـنرا[1]، دووبـارە بەعسـییەکان دەسـەڵاتیان گرتەدەسـت.

بەعسـییەکان پـاش وەرگرتنـی دەسـەڵات، لـە سـەرەتادا هەوڵیـان دا بـۆ لـە باربـردنی شـۆڕشی کـورد بـە هێـز کار بکـەن، بـەڵام پلانەکانیـان سـەری نەگـرت، بـە ناچـاری لـە کۆتاییـەکانی ١٩٦٩ و سـەرەتای ١٩٧٠ پەنایـان بـردە بـەر دانوسـتان بـە مەبەسـتی چارەسـەرکردنی کێشـەی کـورد لـە ڕێگـەی گفتوگـۆوە[2]، بـۆ ئـەم مەبەسـتەش شـاندێکی حکوومـەت لـە ٩ی ئـاداری١٩٧٠ سـەردانی مسـتەفا بـارزانی کـرد[3]، دوای هاتوچـۆ و گفتوگۆیـەکی چەنـد ڕۆژی لـە نێوانیـان، لـە شـەوی ١٠-١١ی ئاداری ١٩٧٠ سـەرکردایەتی (پـدك) و سـەدام حسـێن (١٩٣٧-٢٠٠٧) ڕێککەوتننامەیەکیـان ئیمزاکـرد[4]، کـە لـە مێـژوودا بـە ڕێککەوتننامـەی ١١ی ئـادار نـاسراوە. کریـس کۆچێـرا دەنووسـێت: «دوای سـێ مانـگ گفتوگـۆ لـە نێـوان ژەنەراڵ مسـتەفا بـارزانی و سـەدام حسـێن ڕێککەوتننامەی ١١ی ئـادار ئیمـزا کـرا»[5]. لـەم هەڵومەرجـە سیاسـییەدا (پـدك) لـە دوای چـوار مانـگ لـە ڕاگەیانـدنی ڕێککەوتننامـەی ١١ی ئـادار، کۆنگـرەی هەشـتەمی خـۆی لـە١ی تەممـووزی١٩٧٠ لـە ژێـر دروشـمی (ئاشـتی و یەکێتـی نیشـتمانی) گـرێ دا[6].

ئـەوەی ڕاسـتی بێـت ڕێککەوتنـی ١١ی ئـادار بـە دەسـتکەوت و وێسـتگەیەکی گرنگی مێـژووی گـەلی کـورد دادەنرێـت، لەبەر ئەوە یەکـەم بەڵگەنامەی یاسـایی و دەسـتوورییە لـە مێـژووی حکوومەتـە یـەك لـە دوای یەکـەکانی عێـراق کـە لـە سـەر بنەمـای ئۆتۆنۆمی دان بـە مافـەکانی کـورددا دەنێـت[7]. بـە پێـی بەنـدەکانی ڕێککەوتنەکـە مـاوەی چـوار

---

(١) شـاکرو خـدو محـوی، المسـالة الكرديـة فـی العـراق المعـاصر، ت: عبـدی حاجـی، مطبعـة خانـی، دهـوك، ٢٠٠٨، ص٣٥٧.

(٢) فەرەیـدون عبدالرحیـم عبداللـە، بارودۆخـی سیاسی کوردسـتان- عێـراق (١١ی مـارت ١٩٧٠ – ١١ مـارتی ١٩٧٤)، هەولێـر، ٢٠٠٨، ل٤٨.

(٣) محسن دزه يی،أحداث عاصرتها، ج٢، دار ئاراس، أربيل،٢٠٠٣، ص١٩٠.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر دەبـارەی دەقـی ڕێککەوتننامـەی ١١ی ئـازاری ١٩٧٠ بڕوانـە: مسـعود بـارزانی، بـارزانی و بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد ١٩٦١-١٩٧٥، ب٣، ب٢، ب.ش،ب.س، ل٣٣٤.

(٥) کریس کوچێرا، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٦١.

(٦) بـۆ زانیـاری زیاتـر دەربـارەی کۆنگـرەی هەشـتەمی پـارتی. بڕوانـە: برایـەتی، گۆڤـار، ژ:(٣)، ئـابی ١٩٧٠،ل١٨ -١٩.

(٧) پـاوڵ ئیسـمەن و ئـەوی تـر، لـە ژێـر ئـاڵای کوردسـتاندا ژیـان و ڕێبـازی مـەلا مسـتەفا بـارزانی، و:

ساڵ (١٩٧٠-١٩٧٤) دانرابوو بۆ جێبەجێکردنی ناوەرۆکی ڕێککەوتننامەکە، کە خۆی لە چەسپاندنی ئۆتۆنۆمی دەبینییەوە بۆ کورد لە چوارچێوەی عێراقێکی دیموکراتیدا، لەم بارەیەوە مستەفا بارزانی دەڵێت: «حکوومەت سووربوو لەسەر ئەم چوار ساڵە، ئەمەی کردبوو بەمەرجی بنەڕەتی ڕێککەوتننامەکە، ئەگەر بەم ماوەیە قایل نەبواین، ڕێککەوتنەکەی ئیمزا نەدەکرد»[1]. بەڕاستی قسەی بارزانی و لەگەڵ کورتی ماوەی گەیشتن بەم ڕێککەوتنە، ئاماژەیەکی ڕوونە کە حکوومەت هەوڵی خۆسازدانی دەدا لەو ماوەیە بۆ جێبەجێکردنی مەرامە گڵاوەکانی خۆی و نیازی جێبەجێکردنی نەبووە، بۆیە دەبینین لە ماوەی ئەم چوار ساڵە (١٩٧٠-١٩٧٤)دا جگە لە مافە فەرهەنگییەکانی گەلی کورد، ئەویش بە نیوەچڵی، گوێی خۆی لە مافە سیاسی و ئابووری و کارگێڕی و کۆمەڵایەتییەکانی گەلی کورد کەڕ کردبوو[2]، هەروەها بەردەوام هەوڵی خۆدزینەوەی دەدا لە جێبەجێکردنی بەندەکانی ڕێککەوتننامەی ١١ی ئادار، دواجار لە شوێنی ئەم ڕێککەوتننامەیە، لە ڕۆژی ١١ی ئاداری ١٩٧٤ یەکلایەنە بەیاننێکی بڵاوکردەوە، کە زۆر لایەنی گرنگی پێکهاتەی ڕێککەوتنی ١١ی ئاداری ١٩٧٠ی فەرامۆش کردبوو، لەبەرانبەریدا سەرکردایەتی کورد ئەم پرۆژەیەی حکوومەتی عێراقی ڕەتکردەوە[3]. ئەوەی ڕاستی بێت وەك لە سەرەوە باس کرا، حکوومەتی عێراق لە سەرەتاوە نیازی چارەسەرکردنی کێشەی کورد نەبوو، بەڵکو بە پێچەوانەوە لە ژێر پەردەوە، کاری بۆ لەناوبردنی کورد دەکرد، لە سەرووی هەمووشیانەوە مستەفا بارزانی، هەر وەك (حەردان تکریتی)[4]، لە بیرەوەرییەکانیدا

ئەردەلان گۆران (هەورامی)، چاپخانەی موکریانی، هەولێر، ٢٠١٤، ل٥٣١.

(١) لە:کریس کۆچێرا، سەرچاوەی پێشوو، ل٣١٦وەرگیراوە.

(٢) سۆزان کەریم، بەعسیزم و کورد توێژینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە ١٩٤٧ـ ١٩٧٥، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، ٢٠٠٧، ل٢١٧.

(٣) بۆ زانیاری دەربارەی دەقی بەیاننامەی ١١/ئازار/١٩٧٤. بڕوانە: فەرەیدون عبدالرحیم عبداللە، سەرچاوەی پێشوو، ل ل٢٣٥-٢٥٠.

(٤) حەردان تکریتی، ئەندامی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش و وەزیری بەرگری عێراق بوو، لە ساڵی ١٩٧٣ دوورخرایەوە. پاشان بەعسییەکان کوشتیان، پێش کوشتنی نامیلکەیەکی نووسیوە بە ناوونیشانی: (باندێك دز و پیاوکوژ بووین لەپشت میلیشیا تیرۆرستەکانی صدامەوە) لەوێدا هەندێ نهێنی کودەتای ١٧ی تەمموزی ١٩٦٨و، بەیانی ١١ی ئازاری ١٩٧٠ی ئاشکرا کردووە. بڕوانە: کامەران بابان زادە، ڕێککەوتننامەی جەزائیر و ڕەهەندەکانی لە سەر کێشەی کورد لە کوردستانی باشوور، چاپخانەی کەمال، سلێمانی، ٢٠١٣، ل٦٠.

ئامــاژەی پــێ کــردووە، دەنووســێت: «مەبەســتی حکوومــەت لــە ناوبــردنی بــارزانی بــوو، بۆیــە هەرچــی بوێــت دیدەنــێ»[1]. ئەمــەش هێمایــەکی ڕوونــە لــە بــڕوا نەگــۆڕی دەســەڵاتدارانی ناوەنــدی بڕیــار کــە لــە حکوومەتــەکانی عێراقــەوە ســەرچاوەی گرتــووە، کــە هەمیشــە گــرەو لــە ســەر بەکارهێنــانی پلانگێــڕی و ڕێگەچــارەی ســەربازی دەکــەن بــۆ لەباربــردنی خواســتەکانی گــەلی کــورد.

لــە ئەنجامــی پابەنــد نەبــوونی حکوومــەتی عێــراق وەك خــۆی بــە ڕێککەوتنــە ڕاستەقینەکەی ١١ی ئـادار١٩٧٠، جارێـکی دیکـە لـە هاوینـی ١٩٧٤ شـەڕ دەسـت پـێ دەکاتــەوە و نزیکــەی ســاڵێك درێــژە دەکێشــێت، ســەرکردایەتی کــورد بــۆ ئــەم قۆناغــە وەك پێویســت نەخشــە و پــلانی بەرگــری دادەڕێژێــت و تــوانی زیانێــکی گــەورەی گیــانی و ئابــووری بــە حکوومــەت بگەیەنێــت، بــۆ خۆدەربازکــردن لــەم شکســتە، حکوومــەت ڕووی لــە پلانێــکی ژەهــراوی دژی شــۆڕش و تەنانــەت ســەرووەری خــاکی عێراقیــش کــرد[2]. ئەوەبــوو لــە ڕۆژی ٦ی ئــاداری ١٩٧٥ ڕێککەوتننامــەی جەزائیــر لــە نێــوان (ســەدام حسـێن) جێگـری سـەرۆك کۆمـاری عێـراق، (محەمـەد ڕەزا) شـای ئێـران بـە ناوبژیـوانی (هــەواری بومدیــەن) ســەرۆك کۆمــاری ئەوکاتــەی جەزائیــر مۆرکــرا[3]، لەڕاســتیدا مۆرکــردنی ئــەم ڕێککەوتنــە تایبــەت نەبــوو بــە یەکلاییکردنــەوەی ناکۆکییــەکانی چەنــد ســاڵەی نێــوان عێــراق و ئێــران، بەڵکــو ســەودایەکی هــەردوو دەوڵــەت بــوو بەرانبــەر تواندنــەوەی شــۆڕشی کــورد.

دوای چەنـد ڕۆژێـك لـە ڕێککەوتنـی جەزائیر، لەڕۆژی ١١ی ئاداری ١٩٧٥ شـای ئێران پێشـوازی لـە مسـتەفا بـارزانی کـرد، پێـی گوتبـوو: «مـن ناچـار بـووم ئـەو ڕێککەوتنـە لەگــەڵ بەعســییەکاندا بکــەم، نەمکردبایــە دەکەوتمــە گیروگرفتــی شــەڕێکی بەربــڵاو لەگـەڵ بەعسـییە عێراقیەکانـدا، کـە سـۆڤیەتەکان هەمـوو قورسـاییەکی خۆیـان دەخسـتە شــەڕەکەوە، لــە ســەرێکی تریشــەوە بــە تــەواوەتی لــە بەرژەوەنــدی گــەلی ئێراندایــە، وەك چـۆن ئێـوە کـە بەرژەوەنـدی خۆتـان دی ڕێککەوتنامـەی ١١ی ئـاداری١٩٧٠ تـان

---

(١) ئـازاد عوبێـد صالـح، کاریگـەری شـۆڕشی ئەیلـوول لـە سـەر پێشخسـتنی ڕۆژنامـەوانی کـوردی لـە باشـووری کوردسـتاندا (١٩٦١ – ١٩٧٥)، چاپخانـەی ڕۆشـنبیری، هەولێـر، ٢٠٠٧، ل١٤٩.

(٢) دەنگی پێشمەرگە، گۆڤار، ژ: (١٢٥)، ئابی ٢٠٠٨، ل١٤.

(٣) بـۆ زانیـاری دەربـارەی دەقـی ڕێککەوتنامـەی جەزائیر.بڕوانـە: کامـەران بابـان زادە، سـەرچاوەی پێشـوو، ل ل١١٠ - ١٣٢ .

کـرد»[١]. مەسـعود بـارزانی دەنووسـێت: «شـای ئێـران بـە مەبەسـت وادەی دیمانەکـە کە لـە ١١ی ئـادار دانرابـوو هـەر بـە نیـازی تۆڵەسـەندنەوە بـوو لـە سـۆنگەی ئیمزاکـردنی بەیـانی ١١ی ئـاداری١٩٧٠ بـە پێچەوانـەی حـەزی شـا لـە هەمـان ئـەو ڕۆژەدا بـەر لەپێنج سـاڵ»[٢]. شـایەنی باسـە پێشـتر شـای ئێـران لـە بەسـتنی ڕێککەوتنـی ١١ی ئـاداری١٩٧٠ دووچـاری ناڕاحەتییـەکی زۆر بووبـوو، بـەردەوام لـە پەیوەندیـدا بـوو لەگـەڵ بـارزانی کـە ڕێکنەکەوێـت[٣]، بـەڵام بـارزانی لـە ژێـر گوشـاری ئیـرادەی گـەلی کـورد ڕێککەوتنەکـەی ئیمـزا کردبـوو.

مسـتەفا بـارزانی دوای چاوپێکەوتنـی لەگـەڵ شـای ئێـران، لـە ڕۆژی ١٢ی ئـاداری ١٩٧٥ گەڕایـەوە باشـووری کوردسـتان، لـە ڕۆژی ١٦ی ئاداریـش بـە ئامادەبـوونی ئەندامـانی سـەرکردایەتی (پـدك) و فەرمانـدە لەشـکرییەکان، کۆبوونەوەیـەك سـازکرا[٤]. لـەو کۆبوونـەوەدا بڕیـار درا بـە هیـچ شـێوەیەك ڕادەسـتی ئـەو پیلانـە نەبـن، بەڵکـو بەردەوامـی بـە شـۆڕش بـدەن[٥]. لـە سـەرێکی تریشـەوە لـە هەمـان ڕۆژدا، مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) لـە ڕێگـەی برووسـکەیەکەوە داوای گفتوگـۆ و دانوسـتاندنی لـە حکوومـەتی عێـراق کـرد، بـەڵام حکوومـەت داواکـەی ڕەتکـردەوە، بـە پێچەوانـەوە حکوومـەت سـوور بـوو لـە سـەر دامرکاندنـەوەی شـۆڕشی کـورد[٦]. سـەرئەنجام دوای داخسـتنی هەمـوو دەروازەیـەك لـە بـەردەم سـەرکردایەتی شـۆڕش، لـە ژێـر کاریگـەری بـوونی مەتـرسی قڕکـردنی گـەلی کـورد، لـە شـەوی ٢٠/١٩ی ئـاداری ١٩٧٥ بـارزانی بڕیـاری دا بـۆ کاتێـکی گونجـاو کۆتایـی بـە شـۆڕش بهێنـن[٧]. سـەبارەت بـەم بڕیـارە، موحسـین دزەیـی دەنووسـێت: «لـە ڕۆژی ١٩ی ئـاداری١٩٧٥ نوێنەرێـکی بـەرزی ئێـرانی هاتـە لای بـارزانی و فەرمـانی پـێ ڕاگەیانـد، کـە ئێـران وا لەگـەڵ عێـراق ڕێککەوتـوون سـوپای عێـراق دەتوانێـت بێتـە نـاو خـاکی ئێـران، لەسـەر خـاکی ئێـران هێـرش بێنێتـە سـەر گـەلی

---

(١) مسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد...، ب٣،ل١٧١.

(٢) هەمان سەرچاوە، ل١٧١.

(٣) فەرەیدون عبدالرحيم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٤٦ -١٤٧.

(٤) ئوفـرا بينگـۆ، کـوردی عێـراق ـ بنیاتنـانی دەوڵەتێـك لـە نـاو دەوڵەتـدا، و: سـۆران مسـتەفا، چاپخانــەی ئـاراس، هەولێــر، ٢٠١٣، ل٢٢٩.

(٥) خورشيد شێرە، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٩٠.

(٦) هەمان سەرچاوە، ل٢٩٠.

(٧) بەهرۆز گەلاڵی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٨.

کـورد»[1]. هەروەهـا ئێـران هەڕەشـەی هاریکاریکـردنی سـوپای عێراقـی کردبـوو لـە دژی کـورد ئەگـەر بێـت و کـورد لـە شـۆڕش بـەردەوام بێـت [2]. مەسـعود بـارزانی لەبـارەی وەسـتاندنی شـەڕ دەنووسـێت: «مـن بـە خـۆم حـەزم دەکـرد لـە حاجـی ئۆمـەران هەڵنەکەنرێیـن، هـەر لەوێـدا تـا دوا گوللـە و دوا پیـاو شـەڕ بکەیـن، زۆر لام باشـتربوو لـەوەی بچیـن بـۆ ئێـران، بـەڵام بەرانبـەر بڕیاری باوکـم هیچ چـارە و دەسـەڵاتێکم نەبوو، پاشـانیش دەرکـەوت بڕیارەکـە چەنـد ڕەسـەنایەتی و کەماڵـی تێدایـە»، هەروەهـا ناوبراو لـە درێـژی نووسـینەکەیدا ئاماژە بـەوە دەکات: «کاتی شـۆڕشی ئیسـلامی ئێـران لەشـوباتی ١٩٧٩، سـەرکەوت لـە ماوەیـەکی کەمـدا چەنـد بەڵگەنامەیـەکی نهێنـی بڵاوبوونـەوە، کـە پەیوەنـدی بـەو بابەتـەوە هەبـوو، ئـەوەی دەردەخسـت ئەگـەر ئـەو بڕیـاری کشـانەوە نەبووایـە گـەلی کـورد هەمـوو دەکەوتـە بـەر بڕیـاری تەفروتونابـوون»[3].

سـەرەڕای ئـەوەی مسـتەفا بـارزانی بڕیـاری وەسـتاندنی شۆڕشـی دا، لەهەمان کاتیشـدا ڕایگەیانـد: «ئـەو بـۆ خـۆی هیـچ لارییـەکی لـە بەردەوامـی خەباتی چەکـداری نییـە، ئەگەر کەسـێك هەبێـت خـۆی بـە شـایەنی ئـەوە بزانێـت بەرپرسـیاریەتی سـەرکردایەتیکردنی ئـەو بزووتنەوەیـە لـە ئەسـتۆ بگرێـت، بـەڵام ئـەم بـۆ خـۆی ناتوانێـت بەرپرسـیاریەتی بڕیـاری بەردەوامـی بەربەرەکانـێ بـە سـەرکردایەتی خـۆی لـە ئەسـتۆ بگرێـت، مـادام ئـەم تەمەنـە بـە سـاڵداچووەی و ئـەم بـاری تەندروسـتییەی وەك جـاری جـاران ڕێگـەی سـەرکردایەتی بـە کـردەوەی پـێ نـادەن، بـەڵام ناشـڕوات بـۆ دەرەوە و گـەلی کـورد بەجێ بهێڵێـت کـە بـەرەو ڕووی لـە ناوچـوون ببێتـەوە، یـان لـە ژێـر حوکمـی ئـەو بارودۆخـە تـازە هاتـووە کایـەدا بـەرەو لـە ناوچـوونی ببـات»، لـە بەرانبـەر ئـەم هەڵوێسـتەدا مەسـعود بـارزانی دەنووسـێت: « کەسـیش نەهاتـە پێشـەوە بەرپرسـیاریەتی لەئەسـتۆ بگرێـت»[4]. سـەرئەنجام لـە ڕۆژی ٢٠ی ئـاداری ١٩٧٥ (ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق)[5]، بڕیـاری ڕاگرتنـی شـەڕی بڵاوکـردەوە، لـە ڕۆژی ٢١ی ئاداریـش پەخشـەکەی

(١) محسـن دزەیـی، یادگاریەکانـم لەگـەڵ بـارزانی نەمـر پـڕ لـە خۆشەوسـتی، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٢٠٧١)، ١٩٩٤/١٠/٢٤، ل٣.

(٢) ئۆفرا بینگۆ، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٢٩ -٢٣٠.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد...،ب٣، ل١٧٣.

(٤) هەمان سەرچاوە،ل١٨١.

(٥) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق، ئـەم ئێزگەیـە بـۆ یەکـەم جـار لـە ڕۆژی ٢٠ی ئـابی ١٩٦٣ لـە ئەشـکەوتی گونـدی (گـردەڕەش)ی نزیك ناوچەی(ماوەت) لە پارێزگای سلێمانی دامـەزرا، پەخشی خۆی

ڕاگـرت[1]. مسـتەفا بـارزانی دوای بڕیـاری کۆتاییهێنـان بـە شـۆڕش بـۆ یەکـەم جـار لـە ڕێگـەی حاجـی ئۆمەرانـەوە لـە ٢٥ی ئـاداری ١٩٧٥، خـاکی باشـووری کوردسـتانی بەجـێ هێشـت، چـووە دیـوی سـنووری ئێـران[2]. بەمـەش بـۆ ماوەیـەکی کاتی کۆتایـی بە شـۆڕشی کـورد هـات کـە بـە وێسـتگەیەکی گرنـگ دادەنرێـت لـە مێـژووی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد کـە بـۆ مـاوەی ١٤ سـاڵ بـەردەوام بـوو.

هەرچەنـدە ڕێککەوتنـی جەزائیـر ڕۆڵـی سـەرەکی هەبـوو لـە نسـکۆی شـۆڕشی ئەیلـوول[3]، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا فاکتـەرە ناوخۆییـەکان کاریگـەری گەورەیـان هەبـوو لـە نوشسـتی شـۆڕش، بـە بەڵگـەی ئـەوە لـە مـاوەی ئاگربەسـتی (١٩٧٠ -١٩٧٤) شـۆڕش دووچـاری گەندەڵـی دارایـی و واسـیتە و خزمایـەتی و بـازرگانی و...تـاد بووبـوو، هەروەهـا ڕێکخـراوەکانی (پـدك) لـە ڕووی سیاسـی و بەڕێوەچوونـەوە لەبەر یەك هەڵوەشـابوونەوە و هـاوکات جڵـەوی کاروبـاری سـەربازی لـە دەسـت کەسـانی ناشـارەزادا بـوو کـە ئەمـە لـە کاتێکـدا بـوو تـەواوی ئیـدارەی کوردسـتان لـە ژێـر دەسـەڵاتی سـەرکردایەتی کـورد دابـوو[4]. تەنانـەت مەسـعود بـارزانی دان بـەوەدا دەنێـت، دەنووسێت: «هـۆی نسـکۆی ١٩٧٥ نـەك تەنیـا پیـلانی جەزائیـر بووە، بەڵکـو لە پـاش ١١ی ئاداری١٩٧٠ کـە حکوومەت ناچارکـرا دان بـە حوکمـی زاتیـدا بنێـت، هەموومـان تـووشی غـروور بوویـن و ڕۆژ بـە ڕۆژ ڕوحـی شۆڕشگێڕایەتیشـمان لـە دەسـت دا، لەجیـاتی ئـەوەی سـوود لـەو سـەرکەوتنە وەربگریـن و ڕێکخسـتنی پـارتی بچەسـپێنین لـە نـاو جەمـاوەر، دەرگای بەرەڵایـی و فـەوزا کرایـەوە و شـتی ئەسـاسی کـە بـۆ هـەر شۆڕشـێك پێویسـتە لـە بیـر چووبـوو»

بـە هـەر دوو زاراوەی بادینـی و سـۆرانی دەسـتی پێکـرد، هەروەها ڕۆژانـە نیو کاتژمێر بـە زمانی عەرەبی پەخـشی خـۆی دەوەشـاند، تـا نسـکۆی شـۆڕشی ئەیلـوول بـەردەوام بـوو، لـە شـەوی ٢١/٢٠ی ئـاداری ١٩٧٥ پەخشـەکەی ڕاوەسـتا و لـە کار کەوت...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانە: وصفی حسـن ردێنـی، ڕادیۆ و تەلەفزیۆنێـت کـوردی (١٩٣٩ – ٢٠٠٣)، چاپخانـا زانـا، دهـۆك، ٢٠١١، ل ل٥٨ -٦٧.

(١) سـەروەر عبدالرحمـن عمـر، یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان (١٩٧٥- ١٩٧٦) دامەزرانـدن و دەسـتپێکردنی شـۆڕش، سـەنتەری چـاپ و بەخـشی تەمـا، سـلێمانی، ٢٠١٢، ل٥٤.

(٢) کامەران بابان زادە، سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٨.

(٣) فوئاد سدیق: گەردەلوولی ...، ب٢، ل٥٦.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عـمار عـلی السـمر، شـمال العـراق ١٩٥٨ ـ ١٩٧٥، دراسـە سیاسـیە، المرکـز العربـی للأبحـاث و دراسـە السیاسـات، بیـروت، ٢٠١٢، ص ص٤٣٢ - ٤٣٥.

[1]. جگـە لـەوەش سـەرکردایەتی شـۆڕش دوای ڕێککەوتنـی ١١ی ئـادار تـا سـنوورێکی بـاش بـڕوای بـە بەڵێنـەکانی حکوومـەتی عێـراق کـرد و هەروەهـا لـە شرۆڤـەی سیاسـی نێودەوڵەتیـدا کەوتبـووە نێـو هەڵەیـەکی کوشـندەوە، بـە جۆرێـك لـەو بڕوایـەدا بـوو کـە ئەمریـکا هەرگیـز ڕێـگا بـە ئێـران نـادات لەگـەڵ عێـراق ڕێکبکەوێـت و دەسـت لـە شـۆڕشی کـورد هەڵبگرێـت [2]، بـەڵام بـە پێچەوانـەوە سیاسـەتی ئەوکاتـەی ئەمریـکا و ئێـران یـەك سـتراتیجی هەبـوو لـە ناوچەکـەدا کـە وەك بیـنرا لـە دواییـدا بـە نەرێنـی بـە سـەر پـارتی و شـۆڕشی کـورددا شـکایەوە.

لـە دەرئەنجامـی ئـەم پیلانگێڕییـە، (پـدك) دووچـاری نەهامـەتی و لێك هەڵوەشـانەوە بـوو، بـەڵام ئـەوەی گرنـگ بـوو دوای نزیکـەی ساڵێك بـە سـەر ڕێککەوتنامـەی جەزائیر، دووبـارە خـۆی ڕێکخسـتەوە و لـە مێـژووی ٢٦ی گـوڵانی١٩٧٦ شـۆڕشی چەکـداری سـەر لـە نـوێ دەسـتی پـێ کـردەوە، دووبـارە کەوتـە چالاکـی نوانـدن دژی حکوومـەتی عێـراق[3]. کـە واتـە لـە ئەنجامـی کورتبینـی سیاسـی و دەمارگیـری، حکوومـەتی عێـراق سـەروەری خـۆی لـە سـەر بەشـێك لـە ئـاو و خـاکی خـۆی لـە دەسـت دا بـە ئـاواتی هەتـا هەتایـی لـە ناوبـردنی شـۆڕشی کـورد و پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، بـەڵام بەپێچەوانـەوە حکوومـەتی عێـراق نەشـیتوانی شـۆڕشی کـورد و پـارتی لـە بـار ببـات بـۆ هەتـا هەتـا، بەڵکو لـە ماوەیـەکی ڕێژەیـی کـورت و بـە هێزێـکی زۆرتـر و کاریگەرتـر شـۆڕش سـەرتاپای باشـووری کوردسـتانی گرتـەوە.

---

(١) ڕاپـۆرتی سیاسـی و عەسـکەری و تەنزیمـی سـەرۆکی پـارتی هەڤـاڵ مسـعود بـارزانی بـۆ کۆنگـرەی نۆیەمـی پارتیـمان، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لەمـاوەی ٤ – ١١ تشـرینی دووەم ١٩٧٩بەسـتراوە.

(٢) فاتح ڕەسوڵ، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٥٣.

(٣) سەنتەری برایەتی، گۆڤار، ژ: (٦)، حوزەیرانی ١٩٩٨؛ گوڵان، گۆڤار، ژ: (٢٩٦)، ٢٠٠٠/٩/١٤، ل٢٧.

بەشی یەکەم
ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد (١٩٧٦ – ١٩٧٩)

باسی یەکەم
هەڵسانەوەی پارتی دیموکراتی کوردستان

پارتی دیموکراتی کوردستانی ـ عێراق وەك پارتێکی نەتەوەیی و شۆڕشگێڕی قاڵبووی خەبات و تێکۆشان و خاوەن جەماوەر، سیاسەت و ستراتیژی نەتەوەیی، کە لە ماوەی (١٩٤٦ – ١٩٧٥) تاکە پارت بوو لە سەر ئاستی باشووری کوردستان، کە بەرپرسیاریەتی ڕێبەرایەتیکردنی بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد بە ڕابەرایەتی مستەفا بارزانی لە ئەستۆی خۆی گرتبوو، بە درێژایی ئەو ماوەیە سازشی لە سەر پرسی کورد و کێشە ڕەواکەی نەکردووە، هەمیشە بەرانبەر بە پرسە نەتەوایەتی و نیشتمانییەکان بۆچوونی تۆکمە و نەگۆڕ و خاوەن هەڵوێست بووە و هەردەم لە سەر ئاستی ناوخۆی عێراق و هەرێمی و تەنانەت نێودەوڵەتیش سەنگ و ئیعتباری تایبەتی خۆی هەبووە، لە لایەن دۆست و دوژمنانی گەلی کوردەوە حسابی بۆ کراوە و مێژوویەکی پڕ لە سەروەری بۆ گەلی کورد تۆمارکردووە. هەروەها گیانی کوردایەتی و شۆڕشگێڕی لەناو دڵ و دەروونی گەلی کورد چەسپاندووە، نەك هەر لە باشووری کوردستان، بەڵکو لە پارچەکانی تری کوردستانیش، لە ئەنجامی بەهێزی سەنگی سیاسی و سەربازی پارتی، عێراق و ئێران ترسیان لێ نیشت، سەرئەنجام بە هاوکاری و هەماهەنگی وڵاتانی هەرێمی و ئەمریکا ڕێککەوتنە شوومەکەی جەزائیری ١٩٧٥ بە سەر گەلی کورد و (پارتی)دا سەپێنرا و لە پشتەوە خەنجەری لێدرا، لە ئاکامدا پارتی لە بەر یەك هەڵوەشایەوە و شیرازەی ڕێکخستنی ئۆرگانەکانی دووچاری لێکترازان بوون، بەمەش بۆ ماوەیەك پاشەکشێی لە خەبات کرد، پاش ماوەیەکی ڕێژەیی کورت سەر لە نوێ بە شێوەیەکی تۆکمە و بە هێز، بە سوود وەرگرتن لە هەڵەکانی پێشوو، توانی لە سەر ئاستی سیاسی و جەماوەری خۆی ڕێك بخاتەوە و جارێکی تر بۆ گۆڕەپانی خەبات و بەرخودان بگەڕێتەوە.

أ- هەڵسانەوەی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ئاستی سیاسی:

پاش نسکۆی ئاداری ١٩٧٥وەك پێشتر باس کرا، (پدك) بە هەڵومەرجێکی زۆر ئاڵۆز و دژواردا تێپەڕ دەبوو، بە هۆی مەترسی بۆ سەر مانەوەی نەتەوایەتی کورد، هەموو دامودەزگاکانی (پدك) و کارگێڕییەکانی شۆڕش، بە بڕیاری فەرمی سەرکردایەتی بۆ کاتێکی گونجاو هەڵوەشێنرانەوە، بەمەش (پدك) کە خاوەن نزیکەی (٣٠) ساڵی خەبات بوو، بە تەواوەتی لە بەر یەك هەڵوەشایەوە، ئیتر بزاڤی کورد لە باشووری کوردستان هیچ ئامرازێکی سیاسی بۆ نەمایەوە تا خەبات بۆ جێبەجێکردنی ئەرکە نیشتمانی و نەتەوەییەکان بکات و بەرگری لە مافە ڕەواکانی گەلی کورد بکات، وەڵامی سیاسەتی حکوومەتی عێراق و پیلانە شوومەکەی بداتەوە کە مایەی مەترسی گەورە بوو بۆ سەر مانەوەی ڕەگەزی کورد[1]. لە هەمان کاتدا لە چوارچێوەی پابەندبوون بە ڕێککەوتنی جەزائیرەوە، هەر یەکە لە عێراق و ئێران چاودێری توندی خستبووە سەر ئەندامانی (پدك) و بە کردار کەوتنە هەوڵدان بۆ جێبەجێکردنی پرۆتۆکۆلەکانی ڕێککەوتنەکە و دەستیان دایە هاوکاریکردن لە بواری لەت لەتکردنی ژێرخانی چالاکی سیاسی و سەربازی کورد کە خۆی لە (پدك)دا دەبینێتەوە[2]، بە ئامانجی لەناوبردنی (پدك) تا بە یەکجاری بۆ مەیدانی خەبات نەگەڕێتەوە. لەو کاتەدا بەشێکی زۆر لە میللەتی کورد بە دوژمنانیشەوە لە هەڵسانەوەی (پدك) تا ڕادەیەك نائومێد بووبوون، لەو بڕوایەدا بوون جێگەی لە ناو میللەتی کورددا نەماوە و ناتوانێت بۆ ناو گۆڕەپانی سیاسی و سەربازی بگەڕێتەوە[3]، تەنانەت لە نێویاندا زۆر کەس تا دواسات لە سەرکردایەتی خودی (پدك) و شۆڕشدا بوون، کەوتنە پڕوپاگەندە و ناوناتۆری جیاواز، هێرشکردن بۆ سەر (پدك) و کەسایەتی مستەفا بارزانی، بەخیانەتکار لەقەڵەمیان دەدا، ئۆباڵی

---

(١) د.جمال فەتحوڵا تەیب، بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لەباشووری کوردستان (١٩٧٥/٣/٢١ – ١٩٨٠/١١/٢٨)، لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، چاپخانەی شەهاب، هەولێر ، ٢٠١٢، ل٤٠.

(٢) بۆ زانیاری لەبارەی پرۆتۆکۆڵەکانی ڕێککەوتنی جەزائیر ١٩٧٥. بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی ...، ب٣،ل٢٠٥؛ کامەران بابان، سەرچاوەی پێشوو، ل ل١٢٥ -١٣٢؛ عمر سلیم یاجلوری ، دلۆپەك ژ خەباتێ، چاپخانەی خانی، دهۆك ، ٢٠١٢، ل١٤٨.

(٣) عارف تەیفور، قیادەی مؤقت (سەرکردایەتی کاتی)چیە و چۆن دامەزرا؟، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (١٦٥٠)، ١٩٩٣/٥/٢١، ل٣.

شکستەکەیان دەخستە سەر شانی بارزانی[1]. هەر وەك مەسعود بارزانی دەنووسێت: «پاش نەکسەی ١٩٧٥ زۆر کەس لە مەیدان ڕایان کرد، پێش ئەو کاتە بە هەموو شتێك ڕازی بوون و، لە هەموو بڕیارە باش و خراپەکاندا بەشداربوون و ڕۆڵی باڵایان هەبووە، زۆر لە بارزانی نزیك بوون، کە بەو نزیك بوونەوەیان سوودی تایبەتی خۆیان تێدابوو، بەڵام پاش نسکۆ، نەك هەر لە بارزانی دوورکەوتنەوە، بەڵکو بە هەموو جۆرێك هەوڵیان دەدا بە تەنیا بەرپرسیارەتی بخەنە سەر شانی ئەو، ئەو کەسانەی پابەندبوونی ئەخلاقی خۆیان بەرانبەر بە بارزانی و پارتی پاراستبوو، بۆیان دەرکەوت کە هیچ کات بارزانی لە بەرپرسیارەتی ڕای نەکردووە، بەڵام دەبێت بۆ مێژوو بڵێین کە بارزانی پاش ساڵی١٩٧٠، لە زۆر لەو هەڵانەی کە کراون بەرپرسیار نەبووەو زۆر شتیش ئێمە و هەموومان کە لە دەوری ئەو بووین لێی بەرپرسیارین، لەگەڵ ئەوەشدا پاش نسکۆ کەسمان تۆمەتبار نەکرد و هەوڵمان نەدا بەرپرسیارەتی بخەینە سەرشانی خەڵکێکی تر، بەڵکو هەموو سەرکردایەتی بەرپرسیار بووە، ئەمە واقیع و حەقیقەتە»[2]. هەروەها دەنووسێت: «هەندێك کەس لەم ڕووەوە هەموو سنوورێکی بەزاند، کە پێیان وابوو بەم سنوور بەزاندنە خۆیان لە بەرپرسیارەتی ڕزگار دەکەن»[3]. هەروەها خودی مستەفا بارزانیش لەم بارەوە دەڵێت: «ئێمە وەك سەرکردایەتی بەرپرسین لە هەموو ئەو کارەساتانەی بە سەر گەلەکەماندا هات، ئەو کۆسپەش لە شۆڕش تووشی هات کەسمان بێ بەرپرسیارەت نین لێی، بەڵام من ئینکاری ئەوە ناکەم کە بەرپرسیارەتی من لە هەمووتان گەورەترە، بۆیە من ئامادەم بەشی بەرپرسیارەتی ئەوانی تریش هەڵبگرم لە سەرکردایەتی چ ئەوانەی گەڕانەوە لای میری، یان ئەوانەی ئێمەیان بە جێهێشت و ڕێگەیەکی تریان بۆ خۆیان دۆزییەوە»[4].

هەروەها ئەو کەسانە بە جارێك کەوتنە پەلاماردانی ئەندامانی (پدك) و

---

(١) مسعود بارزانی، تا دەرفەتم دەبێ بە درێژایی دەربارەی شۆڕشی گوڵان و سەرکردایەتی کاتی بنووسم ئەم چەند دێڕە بۆ مێژوو، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (٣٦٩٥)، ٢٦/ئایار/٢٠٠٢، ل١.

(٢) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری سەرۆکی پارتی هەڤاڵ مسعود بارزانی بۆ کۆنگرەی نۆیەمی پارتیمان پارتی دیموکراتی کوردستان لە ماوەی ٤ - ١١/تشرینی دووەم/ ١٩٧٩ بەستراوە.

(٣) مسعود بارزانی، تا دەرفەتم دەبێ...، ل١.

(٤) لە:محسن دزەیی، یادگاریەکانم لەگەڵ بارزانی نەمر پڕ لە خۆشەویستی، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٢٠٧٠)، ١٩٩٤/١٠/٢٣، ل٣وەرگیراوە.

بنەماڵـەی بـارزانی، لـەو ئومێـدەدا بـوون ئـەو قۆناغـەی (پـدك) ڕۆڵـی خـۆی بینیـوە لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد و مەیـدانی سیاسـی بـە سـەر چـووە، تەنیـا ئەوەنـدەی بـۆ ماوەتـەوە نـاوی لـە مێـژوودا تۆماربکـەن[1]. بـەڵام ئـەم بۆچوونـە کورتبینـە دەرچـوو، سـەرەڕای هەڵوەشـانەوەی دەسـتەی سـەرکردایەتی سیاسـی، پەرتەوازەبـوون و جیابوونـەوەی ژمارەیـەکی زۆر لـە کادیـر و سـەرکردەکان و دۆزینـەوەی ڕێگەیـەکی تـر بـۆ خۆیـان، کۆمەڵێـك لـە کادیـر و ئەندامـە دڵسـۆزەکانی پێشـووی (پـدك) کـە لـە ئێـران پەنابـەر بـوون، لـە ژێـر چاودێرییـەکی تونـدی عێـراق و ئێرانـدا، هەوڵیـان دا لـە چوارچێـوەی ڕێکخسـتنێکی سیاسـیدا خۆیـان کۆبکەنـەوە، سـەر لـە نـوێ شـیرازەی ڕێکخسـتنەکانی (پـدك) ڕێـك بخەنـەوە[2]. هـەر وەك مەسـعود بـارزانی دەنووسـێت: «نسـکۆی ئـاداری ١٩٧٥، ئەوەنـدە گەورەبـوو، بـۆ ماوەیـەك ئـاوات و هیـواکانی گـەلی کـوردی خسـتە گۆشـەی لـە یادچوونـەوە، بـەڵام ویسـتی بەربەرەکانـێ و خەبـات لـە دڵ و دەروونـدا هـەر زینـدوو بـوو، کارەسـاتەکە نەیتـوانی لـە نـاوی ببـات، دەسـت بەجـێ دەسـتمان کـرد بـە دانـانی ڕێکخسـتن و پتەوکـردنی ڕیـزەکانی گـەل لـە دەوری شـۆڕش و پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، ئەوەمـان پێکەوەنـا کـە ناومـان لێ نـا سـەرکردایەتی کاتی»[3]. ئـەوی ڕاسـتی بێـت بڕیـاردان لـە سـەر پـرسی وەگەڕخسـتنەوەی شـیرازە و ئۆرگانـەکانی (پـدك) لـە چوارچێـوەی ڕێکخسـتنێکی نوێـدا، پێویسـتی بـە بڕیـار و ڕەزامەنـدی مسـتەفا بـارزانی بـوو، ئـەم پرسـەش لـەو کاتـەدا وروژانـد کـە مسـتەفا بـارزانی لـە سـەرەتای نیسـانی ١٩٧٥ لـە شـارۆچکەی (نەغـەدە)[4]، بـە ئامادەبـوونی ژمارەیـەکی زۆری پێشـمەرگە

---

(١) عارف تەیفور، قیادەی مۆقت...، ل٣.

(٢) نفسـینگەها ڕەوشـەنبیری و ڕاگەهاندنـا لقـا یەکی-پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، ڕێبـازی پـارتی و بـارزانی ئیسـگەهێن گرنـگ و سـەرەکی د(١٠٠)خالانـدا، چاپخانـا هـەوار، دهـۆك ،٢٠٠٤، ل١٦.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد...،ب٣، ل٧٥.

(٤) نەغـەدە، شـارۆچکەیەکە لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان، لـە دوای نسـکۆی ئـازاری ١٩٧٥، مسـتەفا بـارزانی و بەشـێکی زۆری ئەنـدام و سـەرکردەکانی پـارتی بـۆ یەکـەم جـار لـەم شـارۆچکەیە نیشـتەجێ بـوون، بـەڵام چەنـد ڕۆژی دواتـر بـە هـۆی تـرسی عێـراق لـە دووبـارە دەسـت پێکـردنی چـالاکی سیاسـی لـە لایـەن بـارزانی و کادیـرانی پارتییـەوە، حکوومـەتی عێـراق داوای لـە ڕژێمـی ئێـران کـرد کـە بـارزانی بگوێزێتـەوە بـۆ شـارۆچکەی کـەرەج کـە شـارۆچکەیەکی نزیـك تارانـە، کـە ئامانـج لێـی دابڕانی بـارزانی بـوو لـە جەمـاوەر و، مانـەوە لـە ژێـر چاودێـری دەزگای سـاواك لـە نزیکـەوە، حکوومـەتی تـاران دەسـتبەجێ لـە ڕوانگـەی هاوسـۆزی و پابەندبـوون بـە پەیوەنـدی نێـوان هـەردوولا، بـارزانی بـۆ شـاروچکەی کـەرەج گواسـتەوە. چاوپێکەوتـن لەگـەڵ محەمـەد مـەلا قـادر، پیرمـام، ٢٠١٥/١٢/٢.

و پەنابەر، کۆبوونەوەیەکی بەر فراوانی ئەنجامدا[1]. لەم سەروبەندەدا مەسعود بارزانی بە مەبەستی دووبارە ڕێکخستنەوەی دامودەزگاکانی پارتایەتی و ڕێکخستنی لەشکری لە سەر بناغەیەکی نوێ بەپێی پێویستی سەردەمیانە و ئەو قۆناغە مێژووییەی کە گەلی کورد لە باشووری کوردستان پێیدا تێپەڕدەبێت، بە سوودوەرگرتن لە ئەزموونی ڕابردوو، داوای ڕوخسەتی لە مستەفا بارزانی کرد کە دەسەڵاتی پێ بدات بۆ جێبەجێکردنی ئەم کارە[2]. ئاکام مستەفا بارزانی پێشوازی لەم بیرۆکەیە کرد، وەك مەسعود بارزانی دەنووسێت: «بارزانی دەست بەجێ زۆر بە گەرمی و پێخۆشحاڵی و دڵ بە دواڕۆژ خۆشی داواکەی پەسەندکرد و، هەرچی دەسەڵاتی خۆی هەبوو پێی سپاردم و نزای سەرکەوتنی بۆ کردم، ئیتر منیش یەك خولەك کاتم بە فیڕۆنەدا هەر کە ئەو (نەغەدە)ی بەجێهێشت دەست بەکاربووین بایەخێکی تایبەتیشمان بە کادیرە لاوەکان دا»[3]. لە سەر بنەمای سوودوەرگرتن لە ئەزموونی شۆڕشی ئەیلوول، کە موراڵی ڕووخاو و تێکشکاوی کادیرەکان لە بەر چاو گیرابوو، بۆیە لەم قۆناغەدا گرنگییەکی زۆریان بە کادیرە لاوەکان دا، بە تایبەت (دەزگای پاراستن)[4]، کە هەم

محەمەد مەلاقادر، ناوی تەواوی (محەمەد عەبدولقادر ئەحمەد)ـە، لە دایکبووی ساڵی ١٩٣٤ لە گوندی بیرەکەپران، لە گوێڕ، لە تەمەنی لاویدا پەیوەندی بە پارتیەوە دەکات، لە ساڵی١٩٧٠ لە کۆنگرەی هەشتەمی پارتی، بە ئەندامی یەدەگی کۆمیتەی ناوەندی هەڵدەبژێردرێت، لە ساڵی ١٩٧٣ دەبێتە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی پارتی، لە ساڵی ١٩٨٤ دەبێتە ئەندامی مەکتەبی سیاسی، وە لە هەمان کاتدا بەرپرسیارەتی لقی (٤)ی سلێمانی وەردەگرێت، لە خولی یەکەمی پەرلەمان لە ساڵی ١٩٩٢ دەبێتە ئەندامی پەرلەمان لە سەر لیستی پارتی، دواتر دەبێتە وەزیری کاروباری ئایینی لە حکوومەتی هەرێم، لە١٩٩٩ تاکو ٢٠٠٤ دەبێتە بەرپرسی لقی١ی پارتی، دواتر دەبێتە ئەندامی مەکتەبی سیاسی، لە کۆنگرەی (١٣)ی پارتی، لە هەڵبژاردن دەرناچێت، ئێستاش وەك ئەندامێکی پارتی ماوەتەوە، دانیشتووی شارۆچکەی پیرمامە.

(١) حامید گەوهەری، ئیدریس بارزانی و بارزانیەکان باشتر بناسین، ستۆکهۆڵم ، ٢٠١٤، ل٢٢٥.

(٢) د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە کوردستانی عێراق لەساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێران (١٩٨٠ – ١٩٨٨)، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر ، ٢٠٠٨، ل٦٠.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد ...، ب٣،ل٢٤٠.

(٤) دەزگای پاراستن، پاش کۆنگرەی حەوتەمی پارتی لە تشرینی دووەمی ١٩٦٦ بڕیار درا بوو کە مسعود بارزانی و شەکیب ئاکرەیی، کاروباری هەواڵگری و ئاسایش بەڕێوە ببەن، هەر لەم سۆنگەیەوە کار بۆ دامەزراندنی دەزگای پاراستن کرا بۆ بەڕێکردنی ئەرك و کاروباری هەواڵگری و ئاسایش، بۆ ئەم مەبەستە لە ساڵی ١٩٦٩، بە فەرمی مسعود بارزانی بۆ یەکەم سەرۆکی ئەم دەزگایە دیاری کرد کە ئەرکی ئەم دەزگایەش بریتی بوو لە کاری هەواڵگری و ئاسایش لەناو

لاو بـوون هـەم ڕۆشـنبیر و لـە ئـەوانی تـر ملکەچـتر بـوون. بـە تایبـەتی لـەو ئانوسـاتە دژوارەدا کـە شـێوەی کارکـردن و ڕێکخسـتنەوەی پارتایـەتی پێویسـتی بـە کادیـری گەنـج دەکـرد، بـو ئـەوەی بتوانـن ببزوێـن و کەمـتر پابەنـدی خێزانییـان هەبێـت[1]. هەروەهـا کادیـرە لاوەکان جێگـەی بـاوەڕ و متمانـەی جەمـاوەر بـوون، کـە زیاتـر ئەنـدام و کارگێـڕی لقـەکانی لەخـۆ دەگـرت، کـە لـە کاتی نسـکۆدا بەرپرسـیارەتییەکی ئەوتـۆی لـە ئەسـتۆ نەبـوو، بۆیـە لای جەمـاوەر خۆشەویسـت بـوون، بـە بـەراورد لەگـەڵ کادیـر و ئەندامـانی سـەرکردایەتی پێشـوو کـە جەمـاوەر بـەو شـێوەیە لـە قەڵەمـی دەدان کـە ئەمانـە هیچیـان لـە دەسـت نایـەت[2]. بـە بۆچوونـم بێزاربـوونی ڕای گشـتی جەمـاوەر لـە سـەرکردایەتی پێشـووی پـارتی گرنگـی خـۆی هەبـوو لـە بایەخـدان بـە لاو و کادیـرە گەنجـەکان لـە لایـەن سـەرکردایەتی نـوێی پارتییـەوە.

بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا هەڵبـژاردنی کادیـرە لاوەکان دواتـر بـوو بـە جێگـەی ڕەخنـە و گلەیـی لـە لایـەن ئەندامـانی پێشـووی (پـدك)ەوە، بـە تایبـەتی ئەوانـەی لـە نـاو پارتـەکانی تـردا دەسـتیان بـە خەبـات و کاری سیاسـی کردبـوو، یـان وازیـان لـە کاری سیاسـی هێنابـوو[3]. مەسـعود بـارزانی یەکـەم هەنـگاوی کـرداری بـۆ کاراکـردنی ئۆرگانـەکانی (پـدك) نـا، لـە مانگـی نیسـانی ١٩٧٥ بـوو کاتێـك کۆمیتەیـەکی پێنـج کـەسی پێکهێـنرا کـە ئەندامـەکانی بریتـی بـوون لـە: عـارف تەیفـوور و (کەریـم سـنجاری)[4]

شۆڕش. د.علی تەتەر، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٠.

(١) گوڵان، گۆڤار، ژ: (١٧٦)، ١٩٩٨/٥/٣٠، ل١٤.

(٢) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ عـارف تەیفـوور، میحـوەری خـازر، ٢٠١٦/٣/٣. عـارف تەیفـوور ، نـاوی تـەواو (عـارف شـێخ تەیفـوور شـێخ هادی)یـە، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٥ لـە گونـدی سـەرگەلو لـە ناوچـەی سـورداش، خـاوەن بڕوانامـەی بەکالۆریۆسـە لـە بـواری مـافی مـرۆڤ، لـە سـاڵی ١٩٥٩ پەیوەنـدی بـە پارتییـەوە دەکات، لـە ساڵانی ١٩٧٠ -١٩٧٣ دەبێتـە جێگـری بەرپـرسی لقـی (٥)ی پـارتی لـە بەغـدا، پاشـان لـە مـاوەی (١٩٧٦ – ١٩٧٩)، ئەندامـی سـەرکردایەتی کاتی بـوو، لـە دوای کۆنگـرەی (٩) پەیوەنـدی بـە پارتییـەوە نامێنێـت تـا ١٩٨٥، دواتـر ناوبـراو دووبـارە دەگەڕێتـەوە ڕیـزەکانی پـارتی، لـە مـاوەی (١٩٩٣ - ١٩٩٨) چەنـد پلـەی پارتایـەتی وەرگرتـووە، جێگـری سـەرۆکی پەرلەمـانی عێـراق بـوو لـە مـاوەی (٢٠٠٥ – ٢٠١٤)، ئێسـتاش بەرپـرسی میحـوەری خـازرە.

(٣) فـارووق محەمـەد محەمـەد ئەمیـن، سیاسـەتی ئێـران بەرامبـەر بـە جوڵانـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان (١٩٧٥ – ١٩٨٩) لێکۆڵینەوەیـەکی مێژوویـی سیاسـی یـە، نامـەی ماسـتەر (بڵاوکـراوە)، کۆلێـژی ئەدەبیـات، زانکـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر ، ٢٠١٣،ل٤٥.

(٤) کەریم سنجاری، ئیستا ئەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستانە.

و(ئـازاد بـەرواری)[1] و (جەوهـەر نامـق)[2] و (حەمـە ڕەزا)[3] و بـە لـە بەرچـاو گرتنـی بارودۆخەکـە بـە کۆمەڵێـك ئامـۆژگاری ڕێنمایـی کـران، ئـەرکی سـەرەکی ئـەم کۆمیتەیـە گرتنەبـەری ڕێـکاری نهێنـی و پاراسـتنی نهێنییـەکان بـوو، لـە بـارەی کاراکردنـەوە و ڕێکخسـتنی پارتایـەتی[٤]. ئـەوەی جێـی بـاس بێـت خـۆ ڕێکخسـتنەوە لـەم سـاتە دژوارەدا لـە لایـەن سـەرکردایەتی (پـدك)ەوە کارێـکی ئاسـان نەبـوو، کـە ئـەوکات هـەر وەك لـە ڕۆژنامـەی (ڕێبـازی نـوێ)ی ئـۆرگانی ناوەنـدی (ینـك)دا هاتـووە: «سـەرکردایەتی پـارتی کوردسـتانی ـ عێـراق هیچـی لـە دەسـت نەمابـوو، چالاکـی سیاسـی و ڕێکخسـتنەوەی پارتایـەتی لـە ئێرانیـش قەدەغەکرابـوو»[٥]. هەروەهـا لـە لایـەکی تـر بنەماڵـەی بـارزانی و

---

(١) ئازاد بەرواری، ئیستا ئەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستانە.

(٢) جەوهـەر نامـق سـاڵم، لـە دایکبـووی (١٩٤٦) لـە کـەلار، هـەر لـە سـەرەتای لاوێتـی پەیوەنـدی بـە پارتیـەوە دەکات، لـە مـاوەی (١٩٧٥ – ١٩٧٩) ئەندامـی سـەرکردایەتی کاتی و بەرپـرسی هەرێمـی یـەك (بادینـان) بـوو، لـە کۆنگـرەی ١٠ی پـارتی لـە سـاڵی ١٩٨٩، دەبێتـە ئەندامـی مەکتـەبی سیاسـی، لــە ســاڵی ١٩٩٢ وەك یەکەمیــن ســەرۆکی پەرلەمــان هەڵبژێــردرا، لــە (١٩٩٢ – ٢٠٠٠) بەرپــرسی مەکتـەبی دراسـات و توێژینـەوە بـوو، لـە شـەوی ٢٢/٢١ی ئـاداری ٢٠١١ لـە تەمـەنی (٦٥) سـاڵیدا کۆچـی دوایـی کـرد. بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عوسـمان ڕەسـول حەسـەن (عوسـمان سەنگەسـەری)، بەشـێك لـە ژیـانی سـەرکردە نەمـرەکانی کوردسـتان، چاپخانـەی سـیما، سـلێمانی، ٢٠١٤، ل٥٦ -٥٧.

(٣) حەمـە ڕەزا، خەڵـکی شـاری سـلێمانییە، لـە بنەماڵـەی شـێخانی ڕێبـازی نەقشـبەندییە، لـە تەمـەنی لاوێتـی پەیوەنـدی بەڕیـزەکانی پارتیـەوە کـردووە، لـە سـاڵی ١٩٧٢ بووەتـە کارگێـڕی لقـی (٥)ی پـارتی لـە بەغـدا، ڕۆڵـی گرنگـی لـە دامەزرانـدنی سـەرکردایەتی کاتی هەبـوو، لـە سـاڵی ١٩٧٦ بـۆ ماوەیـەك دەبێتـە بەرپـرسی لقـی (٦)ی پـارتی لـە ئەوروپـا، لـە سـاڵی ١٩٩٢ واز لـە کاری سیاسـی و حزبایـەتی دێنێـت، خەریـکی کاری بـازرگانی دەبێـت، لـە سـاڵی ٢٠٠٥دەبێتـە ڕاوێـژکاری ئابـووری سـەرۆکی هەرێمــی کوردســتان، مســعود بــارزانی، ئێســتە لــە ســلێمانی دادەنیشــێت. چاوپێکەوتــن لەگــەڵ عەبدولســەلام بــەرواری، هەولێــر، ٢٠١٦/٣/٢٧.عەبدولســەلام بــەرواری، نــاوی تەواو(عەبدولســەلام مسـتەفا سـدیق)ە، لـە دایکبـووی ١٩٥٠ لـە ناوچـەی بـەرواری بـاڵا، لـە سـاڵی ١٩٧٤ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی پـارتی دەکات، لـە سـاڵی ١٩٧٦ دەبێتـە کارگێـڕی لقـی ٦ی پـارتی لـە ئەوروپـا، لـە مـاوەی ١٩٨٦-٢٠١٣، چەنـد پلـەی حـزبی و حکوومـی وەردەگرێـت، لـە سـاڵی (٢٠٠٥ – ٢٠١٣) ئەندامـی پەرلەمـانی کوردسـتان بـوو، ئێسـتا خانەنشـینە لـە سـەر هەمـان پلـە، لـە هەولێـر دادەنیشـێت.

(٤) حامیــد گەوهــەری، ئیدریــس بــارزانی و بارزانیــەکان ...،ل٢٢٦ ؛ چاوپێکەوتــن لەگــەڵ عــارف تەیفــور، میحــوەری خــازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٥) ڕێبازی نوێ، ڕۆژنامە، ژ: (٢)،ساڵی یەکەم، خولی یەکەم، تشـرینی دووەمی، ١٩٧٦، ل٥.

ئەندامانی (پدك) بە تەواوەتی لەژێر چاودێری (دەزگای ساواك)[١]، نوکەرانی عێراقدا بوون[٢]. لەم هەلومەرجەدا ئەم کۆمیتەیە لە ناوەڕاستی مانگی نیسانی ١٩٧٥، یەکەم کۆبوونەوەی خۆی ئەنجام دا[٣]. کە ئەمە یەکەمین کۆبوونەوە بوو لە دوای پیلانی شوومی جەزائیری ١٩٧٥[٤]. لەم کۆبوونەوەیەدا بە تێروتەسەلی ڕەوشی کوردستان، چۆنیەتی نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول خوێندرایەوە، لە ئاکام لە سەر سێ تەوەرەی گرنگ ڕێککەوتن لەمانە:

- گرنگیدان بە ڕێکخستنی پارتایەتی لە ناو پەنابەرانی کورد لە ئێران.
- ڕێکخستن و ئامادەکردنی کادیرانی سەربازی و سیاسی، بۆ ئەوەی بە زووترین کات بگەڕێتەوە بۆ باشووری کوردستان و ڕیزەکانی خۆیان وەك پارتی دووبارە ڕێکبخەنەوە و سەرکردایەتی جەماوەری کوردستان بکەن، بۆ جێبەجێکردنی ئەم خاڵە بڕیار درا سوود لە(لێبوردنی حکوومەتی عێراق)(٥) وەربگرن، لەم ڕێگەیەوە دەستە دەستە ئەندام و کادیرانی چەلەنگ و ئازا بگەڕێنەوە بۆ باشووری کوردستان.
- هەروەها بڕیار درا کە هەوڵ بدەن بۆ گرێدانی کۆنفرانسێك لە کاتێکی گونجاو، بۆ هەڵسەنگاندنی قۆناغەکانی شۆڕشی ئەیلوول و لێکۆڵینەوە لە ئەنجامەکانی پیلانی خیانەتکاری جەزائیر[٦].

پاش ئەو کۆبوونەوەیە سەرکردایەتی کاتی کەوتە کارکردن لە سەر ئەم تەوەرانە و

---

(١) دەزگای ساواك، دەزگایەکی ئەمنی سەرکوتکەرانەی ئێران بوو لە ساڵی ١٩٥٦ز لە سەردەمی محەمەد ڕەزا شا (١٩٤١ - ١٩٧٩)ز دامەزرا، ناوەکەی کوتکراوەی (سازمان اطلاعات وأمنیت کیشور)ـە زۆرجار بە دەزگای پۆلیسی نهێنی دەناسرێت و بەردەوام پەیوەندی و هەماهەنگی لەگەڵ وەکالەتی هەواڵگری ناوەندی ئەمریکا و دەزگای موسادی ئیسرائیل هەبووە. بڕوانە: کامەران بابان زادە، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٤.

(٢) حامید گەوهەری، ئیدریس بارزانی و بارزانیەکان ...، ل٢٢٦.

(٣) مسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی...، ب٣،ل٢٤١؛ ئازاد بەرواری، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣.

(٤) کەریم سنجاری، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش؟، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (١٦٥١)، ١٩٩٢/٥/٢٢، ل٣.

(٥) سەبارەت بە لێبوردنی حکوومەتی عێراق، بڕوانە بەشی یەکەم، باسی دووەم لقی أ.

(٦) جەوهەر نامق سالم، لمناسبە ذکری ثورة گولان، خەبات، الجریدة، العدد: (٦٧٧)، ٢٦/ گولان/١٩٩٣، ص٤.

فراوانکـردنی قـەوارەی ڕێکخسـتنەکانی خـۆی. هـەر یەکێـك لـەو ئەندامانـە پەیوەندییـان بـە پەنابەرانــەوە کــرد لــە ئێــران ، بــە مەبەســتی دروســتکردنەوەی شــانەی نهێنــی، زیندووکردنـەوەی ڕێکخسـتنەکانی خـۆی[1]. پـاش ئـەم هەنـگاوە، لـە درێـژی ئـەرك و چالاکییـەکانی خـۆی (س.ك) بڕیـاری دامەزرانـدنی پەیوەنـدی دا لەگـەڵ ئەنـدام و کادیرانی پێشـووی (پـدك) بـە ئامانجـی گەڕانـەوە و کارکـردن لە نـاو ڕیزەکانیـدا، لەم بـارەوە عارف تەیفـور لـە چاوپێکەوتنێکـدا دەڵێـت: «لـە یەکـەم هەنـگاو بڕیـاری پێکهێنـانی لێژنەیـەك درا، کـە هەمـان ئەندامـانی ئـەو کۆمیتەیـە بـوون کـە پێشـتر باسـکراوە، ئـەم لێژنەیـە بـۆ یەکـەم جـار بڕیـاری دا کـە پەیوەنـدی بـە (سـامی عەبدولڕەحـمان)[2] و (د.محمـود عوسمان)ـەوە بکـەن، سـەرئەنجام، مـن و حەمـە ڕەزا پەیوەندیمان بە (سـامی)یەوە کرد، و هەریەکـە لە(جەوهـەر نامـق و ئـازاد بـەرواری) پەیوەنـدی بـە (د.محمود)ـەوە کـرد، لـە ئـاکام بـە هـۆی ناکـۆکی هـزری و بیـروڕای جیـاواز لـە نێـوان(سـامی و د.محمـود) نەمانتـوانی هەردووکیـان ڕازی بکەیـن کـە پێکـەوە کاربکـەن وەك ئەنـدام لـە(س.ك)دا، جگـە لـەوەش هەردووکیـان مەرجیـان هەبـوو لـە بـارەی وەرگرتنیـان، (سـامی) پێـی وابـوو دەبێـت (نـوری شـاویس)[3] و چەنـد کەسـایەتیەکی تـری چەپـڕەو وەربگـرن وەك

---

(١) کەریم سنجاری، سەرچاوەی پێشوو، ل٣.

(٢) سـامی عەبدوالڕەحـمان، نـاوی تـەواو (محەمـەد مەحمـود عەبدولڕەحمان)ـە، لـە دایکبـووی سـاڵی١٩٣٣ لـە قـەزای شـەنگال، لـە سـاڵی ١٩٥٧ بڕوانامـەی بەکالۆریـۆس لـە بـواری ئەندازیـاری کارەبـا لـە زانکـۆی فیکتۆریـای لـە بریتانیـا بـە دەسـت هێنـاوە، هەروەهـا هـەر لـە بریتانیـاش کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی ئەوروپـاش دادەمەزرێنـێ، دەبێتـە سـەرۆکی ئـەم کۆمەڵەیـە، لـە دوای شـۆڕشی ١٤تەمـووزی ١٩٥٨ دەگەڕێتـەوە بـۆ عێـراق، لـە ڕۆژی ١٩٦٣/٢/٨ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی پارتییـەوە دەکات و، لـە ئێزگـەی گـەلی کوردسـتانی عێـراق دەسـت بەکاردەبێـت، لـە کۆنگـرەی (٧)ـەمی پـارتی دەبێتـە ئەندامـی سـەرکردایەتی، دواتـر دەبێتـە ئەندامـی مەکتەبـی سیاسـی، لـە گفتوگـۆی نێـوان حکوومـەتی عێـراق و شۆڕشـی کـورد (١٩٧٠ – ١٩٧٤) ڕۆڵـی بەرچـاوی هەبـووە... بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عوسـمان ڕەسـول، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٦٠ -٦١.

(٣) نـوری شـاوێس، نـاوی تـەواو (نـوری سـدیق شـاوێس)ە، لـە دایکبـووی سـاڵی١٩٢٢ لـە شـاری سـلێمانی، لـە کۆنگـرەی دووەمـی پـارتی لـە سـاڵی ١٩٥١، دەبێتـە ئەندامـی مەکتـەبی سیاسـی ، لـە گفتوگۆیـەکانی حکوومـەتی عێـراق و سـەرکردایەتی شۆڕشـی کـورد (١٩٧٠-١٩٧٤) ئەندامـی شـاندی کـوردی بـوو، لـە دوای ڕێککەوتنـی ١١ی ئـاداری ١٩٧٠، دەبێتـە وەزیـری ئەشـغال و نیشـتەجێکردن، لـە دوای نسـکۆ ١٩٧٥ کۆڵـی نـەدا دەبێتـە ئەندامـی (س.ك)وە بـەردەوام بـوو لـە خەبـات و چـالاکی سیاسـی، لـە ڕۆژی ١٥ی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٣ لـە بریتانیـا کۆچـی دوایـی دەکات...بـۆ زانیـاری

ئەنـدام لـە سـەرکردایەتی کاتی، بەهەمـان شـێوە مەرجـی (د.محمود)یـش بریتـی بـوو لـەوە کـە(شەمسـەدین موفتـی)[1]و لەگـەڵ چەنـد هاوڕێیـەکی ئـەو وەربگـرن، لـە ئـاکام (س.ك) بـە کـۆی دەنـگ ڕەزامەندییـان لـە سـەر وەرگرتنـی(سـامی) و لایەنگـرانی دا «[2].

بـەڵام لـە وەڵامـی ئـەو پرسـیارەدا د.مەحمـوود عوسـمان لـە چاوپێکەوتنێکـدا دەڵێـت: «ئـەم بـۆ چوونـە دوورە لـە ڕاسـتی، لـە دوای نسـکۆی ١٩٧٥ بـە هیـچ شـێوەیەك نیـازی گەڕانـەوەم بـۆ نـاو پـارتی نەبـووە، هیـچ کەسـێکیش بـۆ ئـەم پرسـە پەیوەنـدی بـە منـەوە نەکـردووە»[3]. بـەڵام کـە چـی لـە هەندێـك سـەرچاوەدا هاتـووە، کـە هـەر یەکـە لـە (ئیدریـس بـارزانی)[4]و مەسـعود بـارزانی پێـش دەرکـردنی بەیـانی دامەزرانـدن

زیاتـر بڕوانـە: بۆتـان مسـتەفا، لـە سـێزدەمین سـاڵگەڕی ماڵئاوایـی تێکۆشـەری خەبـاتی کوردایـەتی و بەرخـودان نـوری شـاوێس، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٢٢١٢)، ١٩٩٦/١١/١، ل٣.

(١) شەمسـەدین موفتـی، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٣٣ لـە شـاری هەولێـر، قوتابخانـەی سـەرەتایی و ئامادەیـی لـە هەمـان شـار تـەواو دەکات، لـە سـاڵەکانی پەنجـاکان دەچێتـە کۆلێـژی مـاف، جگـە لـە بـواری ئایینـی، لـە بـواری سیاسـی ڕۆڵـی باڵایـان بینیـوە، لـە تەمـەنی لاویـدا پەیوەنـدی بـە پارتییـەوە دەکات، چەندیـن پلـەی سیاسـی وەرگرتـووە تاکـو نسـکۆی ١٩٧٥، دواتـر لەگـەڵ د.مەحمـود عوسـمان و چەنـد کادیرێـکی تـر ڕێکخسـتنێکیان دروسـت دەکـەن بەنـاوی لێژنـەی ئامـادەکاری پـارتی تاکـو سـاڵی ١٩٧٩، لـە کاتی یەکگرتنـەوە لەگـەڵ بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، پارتێـك بـە نـاوی پـارتی سۆسیالیسـتی کوردسـتان دروسـت دەکـەن، لـە سـاڵی ٢٠٠١٢ لـە وڵاتی هۆڵەنـدا کۆچـی دوایـی دەکا ...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: محەمـەد مـەلا قـادر، سـەربوردەی نەمـران، چاپخانـەی حاجـی هاشـم، هەولێـر، ٢٠١٤، ل٢٠٧ بـەدواوە.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تیفور،خازر،٢٠١٦/٣/٣٠

(٣) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ د.مەحمـود عوسـمان، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٦. د.مەحمـود عوسـمان نـاوی تەواو(مەحمـود عـەلی عوسـمان)ە، لـە دایکبـووی ١٩٣٨ لـە قـەزای پێنجویـن، لـە سـاڵی١٩٥٣ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی (ی.ق.ك)ەوە کـردووە، لـە سـاڵی١٩٥٦ بووەتـە سـکرتێری (ی.ق.ك)، سـاڵی ١٩٦١ بڕوانامـەی پزیشـکی لـە زانکـۆی بەغـدا بـە دەسـت هێنـاوە، جگـە لـە کاری پزیشـکی، لـە بـواری سیاسـیدا ڕۆڵـی بـاڵای هەبـووە، یەکێـك بـوو لـە ئەندامـەکانی وەفـدی شـۆڕش لـە گفتوگـۆکانی ١٩٧٠ – ١٩٧٤ نێـوان سـەرکردایەتی شـۆڕشی ئەیلـوول و حکوومـەتی عێـراق... بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: شـوکریە تەیمـور و ئـەوانی تـر، ژیاننامـەی سـکرتێرەکانی یەکێتـی قوتابیـانی کوردسـتان ١٩٥٣-٢٠١١، لـە بڵاوکـراوەکانی مەکتـەبی سـکرتاریەتی یەکێتـی قوتابیـانی کوردسـتان، چاپخانـەی روکسـانا، ب.ش،ب.س،ل٩.

(٤) ئیدریـس بـارزانی، ئیدریـس مسـتەفا بـارزانی، لـە دایکبـووی ٤ی نیسـانی١٩٤٤ لـە گونـدی بـارزان، سـاڵی یەکەمـی تەمـەنی لـە باشـووری کوردسـتان بـە سـەر بـردووە، دواتـر بـە هـۆی سـەرنەگرتنی

(س.ك)، پەیوەنـدی بـە (د.مەحمـوود عوسمان)ـەوە دەكـەن[1]. سـەرئەنجام (سـامی عەبدولڕەحـمان) و گرووپەكـەی بـە پەسـەند دەزانـن، هـەر چەنـدە عـارف تەیفـور وای بـۆ دەچێـت وەرگرتنـی (سـامی عەبدولڕەحـمان) بـە هـۆی لێهاتووییـەوە بـووە[2]. بـەڵام ڕایـەكی تـر هەیـە كـە لـەم سـەروبەندەدا ناوبـراو بـە شـێوەیەكی سـەربەخۆ دوور لـە بنەماڵـەی بـارزانی لـە هەوڵـی پەیوەنـدی دا بـوو لەگـەڵ پەنابـەران بـۆ ئەنجامـدانی كاری سیاسـی[3]. لـەو قۆناغـەدا كاریگـەری بـاشی لـە سـەر جەمـاوەر و كۆكردنەوەیـان لـە دەوروبـەری خـۆی هەبـوو.

لـەم كاتـەدا نـوری شـاویس لـە ئەوڕوپا بـوو، لـە لایـەن (س.ك) پەیوەندییـان پێوەكرد و بڕیاریانـدا بێتـە ئەنـدام لـە سـەركردایەتی كاتی[4]، هەروەهـا لـە كۆتایـی مانگـی نیسـان تاوەكـو مانگـی تەممـووزی ١٩٧٥، (س.ك) پەیوەنـدی بـە چەنـد كادیرێـكی سیاسـی و سـەربازی پارتییـەوە دەكـەن لەوانـە: (فـازڵ میـرانی و مـلازم سـاڵح پێـداوی و نەقیـب عەبـدوڵا سـدیق و تەحسـین ئەتـروش و شـێركۆ عـەلی ...تـاد)[5]، هەروەهـا لـە هەمـان كاتـدا (س.ك) هەوڵیـدا هەمـوو ئـەو گەنجانـەی پەنابەربـوون ڕەوانـەی هەندەرانیـان بـكات، نـەوەك نائومێـدی ڕوویـان تێبـكات، لـە ژێـر بـاری گـوزەرانی خراپـی ئاوارەیـی خۆیـان ڕادەسـتی حكوومـەتی عێـراق بكـەن، ئەمـەش لـە كاتێكـدا بـوو لە لایـەن هەندێك وڵاتـانی ڕۆژئـاواوە جـۆرە هاوسـۆزییەك هەبـوو بەرانبـەر بـە گـەلانی زۆرلێكـراوی وەكـو

ڕاپەڕینــە چەكدارییەكــەی دووەمــی بــارزان (١٩٤٣-١٩٤٥)، بــە ناچــاری خێزانەكــەی ڕوویــان لــە ڕۆژهــەڵاتی كوردســتان كــرد، دوای ڕووخــانی كۆمــاری كوردســتان لــە ســاڵی (١٩٤٧)ەوە گەڕاوەتــەوە بــۆ باشــووری كوردســتان، لــە ســاڵی ١٩٦١ بۆتــە پێشــمەرگە لــە ڕیــزی شــۆڕشی ئەیلــوول، لــە ســاڵی ١٩٦٥ بۆتــە بەرپــرسی مەكتەبــی عەســكەری شــۆڕش، لــە وتووێــژەكانی نێــوان حكوومــەتی عێــراق و ســەركردایەتی شــۆڕش (١٩٧٠ – ١٩٧٤) ڕۆڵــی باشــی بینیــوە، لــە كۆنگــرەی نۆیەمــی پــارتی لــە ١٩٧٩ بۆتــە ئەندامــی مەكتــەبی سیاســی، لــە ٣١ی كانــوونی دووەمــی ١٩٨٧ كۆچــی دوایــی دەكا...بــۆ زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: محەمــەد فاتــح، پەرەســەندنی ژیــانی حزبایــەتی لــە كوردســتانی باشــووردا، چاپخانــەی زانكــۆی ســەلاحەددین، هەولێــر، ٢٠١٤، ل٣٥٢.

(١) حبیب محمد كریم، تاریخ الحزب الدیمقراطی الكوردستانی...، س١٤٧.

(٢) چاوپێكەوتن لەگەڵ عارف تەیفور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٣) چاوپێكەوتن لەگەڵ عەبدولسەلام بەرواری، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.

(٤) كریــس كوچێــرا، بزووتنــەوەی نەتەوەیــی كــورد ویســتی ســەربەخۆیی، و: حەســەن ڕەســتگار، دەزگای چــاپ و بڵاوكردنــەوەی ڕۆژهــەڵات، هەولێــر ، ٢٠١٣، ل٦٣.

(٥) حبیب محمد كریم، تاریخ الحزب الدیمقراطی الكردستانی...، ص١٤٧.

گـەلی کـورد . بـۆ نموونـە: لـەم سـەروبەندەدا لـە وڵاتی نەمسـا (پـارتی سۆسیالیسـتی نەمسـا) بـە سـەرۆکایەتی (برۆنـۆ کرایسـکی) لـە هەڵبژاردنـەکانی پەرلەمـان سـەرکەوتنی بـە دەسـت هێنـا، لـە بەرنامـەی کاری خـۆی لـە کاتی بانگەشـەی هەڵبژاردنـدا بـاسی لـە پشـتگیریکردنی گـەلانی زۆرلێکـراو کردبـوو، بۆیـە لـە کاتی بردنەوەیـدا، لـە کۆنگرەیـەکی ڕۆژنامەوانیـدا، کارگێڕێـکی لقـی٦ی (پـدك) لـە ئەوروپـا بەنـاوی (د.زوبێـر حەسـو) بـە هـاوکاری ڕۆژنامەنووسـێکی نەمسـا لەبـارەی پەنابـەرانی کـورد پرسـیارێکی ئاراسـتە کردبـوو، لـە وەڵامـدا کرایسـکی وتبـووی: " دەتوانیـن (١٠٠) کـەس وەربگریـن»[1]. پـاش هەسـتکردن بـەو هاوسـۆزییە لـە لایـەن (س.ك)ەوە، هەوڵیـدا ئـەم دەرفەتـە بقۆزێتەوە، لـەم نێوەنـدەدا ژمارەیـەك لـە گەنجـەکانی ڕەوانـەی وڵاتـانی ڕۆژئـاوا کـرد، لیسـتی ئـەو ناوانـەی کـە بـۆ دەرەوە ڕەوانـە دەکـران، ڕاسـتەوخو لـە لایـەن (مەسعود بارزانی)یـەوە دەستنیشـان دەکـران بـە تایبـەتی بـۆ نەمسـا و هۆڵەنـدا، دوای ئـەوەی کـە نەمسـا مۆڵەتی (١٠٠) کەسـیان دا، لـەوێ دەسـتیان بـە چالاکـی و کاری سیاسـی کـرد[2]. بێگومـان دواتـر ئەمانـە بـوون بـە کاکڵـەی چالاککـردنی ڕێکخسـتنەوەی (پـدك) لـە سـەر ئاسـتی ئەوروپـا. لـە درێـژەی خۆسـازدانی (س.ك)، دواجـار لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٧٥ بـە فەرمـی دامەزرانـدنی خـۆی ڕاگەیانـد، بـۆ ماوەیـەکی کـورت توانییـان بناغـەی ڕێکخسـتنی حزبـی لـە زۆربـەی شـارەکانی باشـووری کوردسـتان دروسـت بکەنـەوە، هـاوکات ژمارەیـەکی زۆر لـە ئەندامـە چالاکـەکانی بـۆ سـنوورەکانی تورکیـا و عێـراق ڕەوانـەی کـرد بـە ئامانجـی ئامـادەکاری بـۆ دەسـپێکردنی خەبـاتی چەکـداری. دەشـێت بگوترێـت ڕاگەیانـدنی (س.ك) دەنگدانەوەیـەکی گـەورەی لـێ کەوتـەوە و، جێگـەی ئومێـدی دانیشـتوانی کوردسـتان بـوو، بـەڵام لـە هەمـان کاتـدا لـە لایـەن پارتـە سیاسـییەکانی تـرەوە جێگـەی نیگـەرانی و ڕەخنەگرتـن بـوو بـە تایبـەتی (ینـك)[3]، کـە (س.ك)ی بـەوە تۆمەتبـار دەکـرد کـە بـە هـاوکاری (دەزگای سـاواك)ی ئێـران دروسـت بـووە بـۆ دژایەتیکـردنی بزاڤـی کـورد[4]. ڕەنگـە ئەمـەش تەنیـا پڕوپاگەنـدە بێـت و هیچـی تـر، بـە بەڵگـەی ئـەوە (ینـك) لـە

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدولسەلام بەرواری، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.

(٢) عیزەددین بەرواری، شۆڕشی گوڵان خەونێك بوو هاتەدی، گوڵان، گۆڤار، ژ: (٧٤)، ١٩٩٦/٥/٢١، ل٧.

(٣) د.جمال فەتحوڵا تەیب،سەرچاوەی پێشوو، ل٦٣.

(٤) نەوشـیروان مسـتەفا ئەمیـن، لـە کەنـاری دانوپـەوە بـۆ خـڕی ناوزەنـگ دیـوی نـاوەوەی کوردسـتانی عێـراق (١٩٧٥ – ١٩٧٨)، چ٢،
چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، سلێمانی ،١٩٩٧، ل٩٥.

ئۆرگانــە فەرمییــەکانی خۆیــدا، دان بــەوەدا دەنێــت کــە ئێــران ئەنجامــدانی هەمــوو کاروچالاکــی سیاســی و لەشــکری لــە مســتەفا بــارزانی قەدەغــە کــردووە[١]. ئەمــەش باشـترین بەڵگـەی فەرمییـە کـە خـودی یەکێتـی دان بـەو ڕاسـتیەدا دەنێـت کـە ئێـران ئەنجامـدانی هەمـوو کاروچالاکییـەکی لـە مسـتەفا بـارزانی قەدەغەکردبـوو.

پـاش ڕاگەیانـدنی دامەزرانـدنی خـۆی، لـە١٠ی کانـوونی یەکەمـی١٩٧٥، (س.ك) یەکەمیــن بەیاننامــەی لــە ژێــر دروشــمی: (ئــەی جەمــاوەری گەلەکەمــان خەبــات بکـەن بـۆ ڕەفزکردنـەوەی واقعـی نسـکۆ، کوردسـتان گۆڕەپـانی ڕاسـتەقینەی خەبات)ـە، بڵاوکـردەوە[٢]. لـە بـارەی هەڵبـژاردنی ناونیشـانی ئـەم دروشـمە عـارف تەیفـوور دەڵێـت: «بۆیـە ئـەو نـاو و نیشـانەمان کـردە دروشـمی خۆمـان، چونکـە پێشـتر لـە سـەر ئـەو بنەمایـە ڕیککەوتبووین، بگەڕێینەوە بۆ باشـووری کوردسـتان وەك گۆڕەپانی ڕاسـتەقینەی خەبـات، بـەڵام دوژمنـانی گـەلی کـورد، ئاوارەبـوونی سـەرکردایەتی پارتییـان بـە دەرفـەت زانیبـوو، بۆیـە لـەو کاتـەدا ئەمەیـان کردبـووە سـەردێری هـەواڵ و پروپاگەنـدەکان، کـە شـوێنی پـارتی و بنەماڵـەی بـارزانی لە باشـووری کوردسـتان نەمـاوە»[٣]. لـە بەیاننامەکەدا (س.ك) بـە تونـدی هێـرش کرایـە سـەر ڕژێمـی بەعـس و شـای ئێـران ، جەخـت لـە سـەر بەردەوامیـدان بـە خەبـاتی چەکـداری و شـەڕی پارتیـزانی کرایەوە، بـە ئامانجـی بەدیهێنانی ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە بـۆ کـورد لەچوارچێـوەی عێراقێـکی دیموکراتـدا، هەروەهـا جەخـت لـە سـەر ئـەوە کرایـەوە کـە (س.ك) بـەو پـەڕی پێداگیرییـەوە، وەك قۆناغـەکانی خەبـاتی پێشـووی پـارتی بـە برایـەتی کـورد و عەرەبـەوە پابەنـدە، ئەمـەش بناغەیـەکی پتـەوە بـۆ دامەزرانـدنی عێراقێـکی دیموکـرات، پێداگیریـش لـە سـەر ئـەوە کـرا، پێویسـتە هەمـوو هێـزە کوردسـتانییەکان وزە و توانـای خۆیـان یـەك بخـەن و بەرپرسـیاریەتی مێژوویـی و نەتەوەیـی بخەنـە سـەر شـانی خۆیـان و لـە بەرەیـەکی یەکگرتـوودا کاربکـەن بـۆ دژایەتیکـردنی دوژمنـی ڕاسـتەقینە کـە ڕژێمـی بەعسـە، بەهیـچ شـێوە ڕێگـەش نـەدەن دوژمـن لـە کوردسـتان بحەسـێتەوە وەك خـۆی دەیەوێـت سـوودی لـێ وەربگرێـت[٤].

---

(١) ڕێبازی نوێ، ڕۆژنامە، ژ: (٢)،ساڵی یەکەم ،خولی یەکەم، تشرینی دووەمی ١٩٧٦، ل٥.

(٢) سـامی عبدالرحـمان، شـۆڕشی گـوڵان ئیسـباتی کـرد کـورد میللەتێکـە کـۆڵ نـادات، گـوڵان، گۆڤـار، ژ:(٧٥)، ١٩٩٦/٦/١، ل٨.

(٣) هەمان سەرچاوە، ل٩.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:پاشکۆی ژمارە (١).

بەم چەشنە(س.ك) بۆ ماوەی چەند مانگێك لە ئامادەکاری، توانی لە سەر ئاستی سیاسی ڕیزەکانی خۆی ڕێك بخاتەوە، بەڵام تاوەکو کۆنفرانسی ئابی ١٩٧٦ کە لە شاری بەرلین لە ئەڵمانیا بەسترا، نەچووە چوارچێوەیەکی شەرعی و یاساییەوە، لەو کۆنفراسەدا بە شێوەی هەڵبژاردن ئەندامانی سەرکردایەتی جێگیرکران و شەرعیەتیان پێ درا[1]. بەپێی سەرچاوەکان، بۆیە ناو نرا سەرکردایەتی کاتی، چونکە لە کۆنگرە ئەندامەکانی هەڵنەبژاردبوون، بەڵکو لە سەر بنەمای شارەزایی و لێهاتوویی و ڕۆشنبیری دیاری کرابوون [2].

پارتی بەم شێوەیە لە شێوەی سەرکردایەتی کاتی توانی درێژە بە هەوڵی پتەوکردنەوەی خۆی بدات، لە سەر ئاستی دەرەوەش نسکۆی ئەیلوول کاریگەری ئەوتۆی لە سەر ئۆرگانەکانی (پدك) دروست نەکردبوو، بۆیە دەرفەتی کارکردن لەوێ زیاتر بوو، بە تایبەت لقی٦ی (پدك) لە ئەوڕوپا کە باشترین چەتر بوو بۆ کۆکردنەوە و پێشوازیکردنی ئەندامەکانی (پدك)، لەم بارەوە تاریق ئاکرەیی کە ئەوکات بەرپرسی لقی ٦ی بوو، دەڵێت: «هەموو ئەندام و کادیرانی پارتی ئەوانەی ڕەوانە دەکران بۆ ئەوڕوپا بۆ ئەنجامدانی چالاکی سیاسی ڕاستەوخۆ لە لایەن لقی ٦ەوە پێشوازییان لێدەکرا و سەرپەرشتییان دەکرا»[3]. جگە لە گونجاوی بارودۆخەکە، ڕایەکی تر هەیە (س.ك) لە ئێران دەرفەتی ئەنجامدانی چالاکی سیاسی لێ گیرابوو، بۆیە ناچاربوو هەموو قورساییەکی خۆی بخاتە ئەوڕوپا[4]. بە هەر شێوەیەك بێت لە هاوینی ١٩٧٦ سەرکردایەتی کاتی هەر یەکە لە (سامی عەبدولڕەحمان و نووری

---

(١) فاروق محەمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٦.

(٢) فوئاد سدیق گەردەلوولی سیاسەت، ب١، چ٢، چاپخانەی خانَی، دهۆك، ٢٠٠٨.،ل٥٨.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ تاریق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٤/١٧. تاریق ئاکرەیی، ناوی تەواوی (تاریق حسێن کامل)ـە، لە ساڵی (١٩٤٣) لە شارۆچکەی ئاکرێ لە دایکبووە، لە ساڵی ١٩٥٦ خوێندنی سەرەتایی لە ئاکرێ تەواو کردووە، دواتر دەچێتە بەغدا لەوێ ئامادەیی تەواو دەکات، لە ساڵی ١٩٥٨، پەیوەندی بە ڕیزەکانی (ی.ق.ك)ەوە دەکات، بۆ درێژەدان بە خوێندن دەچێتە ئەوروپا لەوێ بڕوانامەی ماستەر لە بواری ئەندازیاری کارەبا بەدەست دەهێنێت، لە ماوەی (١٩٧٢-١٩٧٦)، سەرۆکی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد بوو لە ئەوروپا، هاوکات بەرپرسی لقی ٦ی پارتی بوو، لە ساڵی (٢٠٠٩ – ٢٠١٣) دەبێتە باڵوێزی عێراق لە نەمسا، ئێستە خانەنشین کراوە و نیشتەجێی هەولێرە.

(٤) ڕێبازی نوێ، ڕۆژنامە، ژ: (٢)،ساڵی یەکەم، خولی یەکەم، تشرینی دووەمی ١٩٧٦، ل٥.

شـاوێس) ڕادەسـپێرێت بچنـە ئەوڕوپـا، بـە ئامانجـی زەمینەسـازی و ڕێگەخۆشـکردن بـۆ بەسـتنی کۆنفرانسـێك، بـە مەبەسـتی داڕشـتنی بەرنامەیـەکی نـوێ، بـە فەرمـی جیگیرکـردنی ئەندامـەکانی (س.ك)[1]. سـەرئەنجام لـە ڕۆژانی ١١- ١٥ی ئـابی١٩٧٦ لـە شـاری بەرلیـن – ئەڵمانیـا کۆنفرانسـەکە بـە پاڵپشـتی (کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد) لـە ئەوڕوپـا بەسـترا[2]. لـە کۆنفرانسـەکەدا نزیکـەی (٨٠) ئەنـدام بەشـداربوون[3]. جگـە لـە چـوار ئەندامـی (س.ك) لەوانـە: (محەمـەد ڕەزا و نـووری شـاوێس و عـارف تەیفـوور و سـامی عەبدولڕەحـمان)، هەمـوو ئـەوانی تـر ئەنـدام و کادیـرانی پێشـووی (پدك) بـوون[4]. لـەم کۆنفرانسـەدا جگـە لـەو کەسـانەی کـە پێشـتر بـە ئەندامـی (س.ك) دانرابـوون لەوانـە: (مەسـعود بـارزانی و ئیدریـس بـارزانی و عـارف تەیفـوور و جەوهـەر نامیـق و کەریـم سـنجاری و سـامی عەبدولڕەحـمان و ئـازاد بـەرواری و عـەلی عەبـدوڵا و نـووری شـاوێس و حەمـە ڕەزا)، چەنـد ئەندامێـکی تـر زیـاد کـران لەوانـە: (د.کەمـال کەرکـووکی و ئـازاد خەفـاف و وریـا سـاعاتی و دڵشـاد میـرانی و عەبدولڕەحـمان پێـداوی)، هەروەهـا ئەندامـەکانی (س.ك) بـە فەرمـی جێگیرکـران، شـەرعیەتیان پـێ درا بـەو مەرجـەی بـۆ باشـووری کوردسـتان بگەڕێنـەوە تـا ڕاسـتەوخو بەشـداری شـۆڕش بکـەن[5].

لـە کونفڕانسـەکەدا مسـتەفا بـارزانی وەك سـەرۆکی حـزب مایـەوە، (سـامی عەبدولڕەحمان)یـش بـە سـکرتێر هەڵبژێـردرا[6]. دوای بەسـتنی کۆنفرانسـەکە مسـتەفا بـارزانی کـە ئـەو کات بـۆ چارەسـەر لـە ئەمریـکا بـوو، لـە ڕێگـەی مەسـعود بارزانییـەوە پیرۆزبایـی خـۆی ئاراسـتەی ئەندامـەکانی (س.ك) کـرد، پیرۆزبایەکـەش بـەم شـێوەیە بـوو: «پیرۆزبایـی لەخۆیـان و بیروبۆچوونیـان دەکـەم، داوای مـن لـە ئەندامـانی (س.ك) ئەوەیـە خەمخـۆری گـەل و نیشـتمان بـن، هەوڵـدەن دڵـی میللـەت نەڕەنجێنـن، بـە هەمـوو شـێوەیەك ئـاگاداری هەسـت و شـعوری میللـەت بـن، خزمەتـکاری میللـەت بن، ئەگـەر وابـن منیـش و میللەتیـش پشـگیری تەواویـان لـێ دەکەیـن و وەك کـوڕی خـۆم

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدولسەلام بەرواری، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: بەشی یەکەم، باسی یەکەم - لقی ب.

(٣) محەمەد مەلا قادر، خەباتنامە کورتە مێژووی پارتی...، ل٧٤.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدولسەلام بەرواری، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.

(٦) چاوپێکەوتن لەگەڵ د.مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

تەماشایان دەکەم»[1]. ئەم پیرۆزباییەش لەم هەلومەرجەدا گرنگی خۆی هەبوو لە سەر جۆشدان و گڕوتین خستنە نێو دڵی ئەندامانی سەرکردایەتی حزب.

شایەنی ئاماژەیە کۆنفرانسەکە بە شێوەیەکی ڕەخنە لەخۆگرتن، هەڵسەنگاندن، پێداچوونەوە بۆ قۆناغەکانی شۆڕشی ئەیلوول، ڕەوشی کوردستان و عێراق و ناوچەکە بە گشتی لە بوارەکانی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی ساز درا، جارێکی تر ئایدۆلۆژیای چەپ لە ژێر تیشکی سۆشیالیستی زانستی، ڕێبازێکی زانستیانە و پێشکەوتنخوازانەی بۆ حزب دانرا[2]. لە ڕاستیدا هەڵبژاردنی ئەم ئایدۆلۆژییە بە هۆی بوونی ئەو ئەزموونە تاڵەوە بوو کە لەگەڵ هەریەکە لە وڵاتانی ئەمریکا و ئێران هەبوو[3]. جگە لەوەش پێدەچێت پەیڕەوکردنی ڕێبازی چەپڕەو لەبەر ئەوەبێت لەم ماوەیەدا لە ڕووی سیاسییەوە هەرمێن و ڕۆڵێکی گرنگی هەبوو لە کۆکردنەوەی جەماوەر لە دەوری خۆی، هەروەها سەنگ و قورسایی خۆی هەبوو، بە پێچەوانەوە دوای نسکۆ، ڕێبازی ڕاسترەو باوی نەمابوو وەك قۆناغی پێشوو، لە کومەڵگادا بە خێلەکی و دواکەوتوویی لە قەڵەم دەدرا. هەروەها لە کۆنفرانسەکەدا زۆر بە ئازا و زیرەکانە دان بە هەموو هەڵەکانی شۆڕشی ئەیلوولدا دانرا، دۆست و دوژمنەکان لە یەکتر جیاکرانەوە، هەر وەك تەیفوور دەنووسێت: «توانیمان بە زیرەکی دان بە هەموو هەڵەکانی ڕابردوودا بنێین، بەر لە ناحەزانی کوردایەتی خۆمان هەڵەکانی خۆمانمان دەستنیشان کرد»[4]. ئەمەش یەکەمین جارە لە مێژووی پارتێك کە سەرۆکی مابێت، وەها ڕەخنەی لێ بگیرێت، بەڵام ئەم ڕەخنانە سوود و بەرهەمی باشیان بۆ (پدك) هەبوو، دووبارە خەڵکێکی زۆری لە دەوری خۆی کۆکردەوە و سەرلەنوێ متمانەی خەڵکی بەدەست هێنایەوە[5]، هەروەها لەسەر بنەمای ئەزموونی هەڵەی پێشوو، (س.ك) بڕیاری دا جگە لە پشتبەستن بە هێز و وزەی گەلی کورد، کە بە تاکە هۆکاری بۆ سەرکەوتن لە قەڵەم دەدا، پشت

(١) عارف تەیفوور، قیادە مؤقت...، ل٣؛ چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٢) پ.د.ك، بەیاننامە»شۆڕشی ٢٦/گوڵان شۆڕشی هەموو نیشتمانپەروەر و پێشکەوتنخوازانەی کوردستان و عێراقە»، لە ١٩٨٣/٥/٢٦.

(٣) د.عەلی تەتەر نێروەیی، سەرچاوەی پێشوو، ل٨٣؛ فاروق محەمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٦.

(٤) عارف تەیفوور، لەبڕگەی یەکەمی بەیانی سەرکردایەتی کاتی...، ل٦.

(٥) محەمەد مەلا قادر، خەباتنامە کورتە مێژووی پارتی...، ل٧٥.

بـە هیـچ هێزێـکی دەرەکی نەبەسـتێت[1]. بـەڵام لـە ڕاسـتیدا ئەمـە وەك خـۆی جێبەجـێ نەبـوو کـە دواتـر لـە شـوێنی خـۆی بـاسی دەکەیـن.

سـەرکردایەتی کاتی بـە لـە بەرچاوگرتنـی ڕەوشی ئەوسـای باشـووری کوردسـتان و ناوچەکـە بەشـێوەیەکی گشـتی، هێڵـە سـەرەکییەکانی خەبـات بـۆ قۆناغـی ئـەو کاتـەی بزاڤـی کـوردی بـەم شـێوەی خـوارەوە دیـاری کـرد لەوانـە:

- پێداچوونـەوەی سیاسـەتی پێشـووی (پـدك)، بـۆ ڕزگاربـوون لـەو شکسـتەی کـە شـۆڕشی ئەیلـوول دووچـاری بـووە، هەروەهـا جەخـت لـە سـەر درێـژەدان بـە خەباتـی چەکـداری کرایـەوە، بـۆ گەیشـتن بـە ئامانجـی سیاسـی، بـە پشتبەسـتن بـە چەکدارکـردنی چینـە ڕەنجبـەرەکان لەوانـە: کرێـکار و جووتیـار و ڕۆشـنبیرە شۆڕشـگێڕەکان...تاد.
- هەوڵـدان بـۆ دامەزرانـدنی بەرەیـەکی نیشـتمانی عێراقـی فـراوان، کـە هەمـوو هێـزە نیشـتمانپەروەرەکان لـە دەوری خـۆی کۆبکاتـەوە، ئەمـەش بـە تاکـە ڕێگـە دەزانی بـۆ دامەزرانـدنی حکوومەتێـکی هاوپەیـمانی نیشـتمانی پێشـکەوتنخواز کـە کار بـۆ چەسپاندنی دیموکـراتی لـە عێـراق و چارەسـەرکردنی پـرسی کـورد بـکات لـە باشـووری کوردسـتان بـە ڕێگەیـەکی دیموکـراتی و ئاشـتیانە، لـە ڕێگـەی هەڵوەشـاندنەوەی پیلانـەکانی بـە عەرەبکـردن و بەسـەربازکردن و گێڕانـەوەی ئـاوارەکان، هـاوکات جێبەجێکـردنی یەکسـانی نەتەوەیـی لـە هەمـوو پلەیەکـەوە، لـە نێـوان کـورد و عـەرەب و کەمایەتییـە نەتەوەییـەکان و جێبەجێکـردنی مـافی کـورد بـە گوێـرەی ڕێککەوتنـی (١١ی ئـاداری١٩٧٠) کـە خـۆی لـە ئۆتۆنۆمـی بـۆ کـورد و دیموکـراتی بـۆ عێـراق دەبینێتـەوە[2].

ئەگەرچـی سـەرکردایەتی کاتی بـە شـێوەیەکی تۆکمـە و سـەردەمیانە بەرنامـەی خـۆی دیـاری کـرد، بـە ماوەیـەکی کـەم کاریگـەری کـردە سـەر کەمکردنـەوەی ئـازارەکانی پیـلانی جەزائیـر، تـوانی بـە سـەر بەشـێکی زۆری ئـەو گیروگرفتانـەدا زاڵ بێـت کـە بـەرۆکی بزاڤـی

---

(١) دەنگـی کوردسـتانی -عێـراق، وتـار «ڕژێمـی بەعـس ئیعـتراف بـە خەتـەری شـۆڕشی کـورد لـە خـۆ دەکات»، لە١٩٨١/٦/٥.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، سـەرکردایەتی کاتی، ڕێبـازی بزووتنـەوەی ئازادیخـوازی کـورد هەڵسـەنگاندنی شـۆڕشی ئەیلـول و بەرنامـەی نوێـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، ڕاپـۆرتی سیاسـی سـەرکردایەتی کاتی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان کـە لـە لایـەن کۆنفرانـسی پـارتی یـەوە لـە (١١ - ١٥)ی ئـاب ١٩٧٦ پەسـەندکراوە.

گـەلی کـورد و (پدك)یـان گرتبـوو، هـاوكات دووچـاری ناكۆكییـەكی ناوخۆیـی بـوو، کـە هـەر لـە سـەرەتای دامەزراندنیـدا دوو ئاراسـتەی فیکـری جیـاوازی لـە نێـودا پەیدابـوون ئەوانیـش:

- ئاراستەی ڕاستڕەو لە لایەن (ئیدریس بارزانی)یەوە سەرکردایەتی دەکرا.
- ئاراستەی چەپڕەو لە لایەن (سامی عەبدولڕەحمان)ەوە سەرکردایەتی دەکرا.
- ئاراسـتەی نەتەوەیـی و نیشـتمانی لـە لایـەن (مەسـعود بارزانی)یـەوە سـەرکردایەتی دەکـرا[1].

جێـگای باسـکردنە ئەندامـانی سـەرکردایەتی کاتی ـ باڵـی چەپـڕەو کـە زۆربـەی ئەندامـەکانی لەخـۆ دەگـرت، لـە ململانـێ و ناکـۆکی بەردەوامـدا بـوون لەگـەڵ دەزگای سـەربازی (پـدك) کـە لـە لایـەن (ئیدریـس بارزانی)یـەوە سـەرکردایەتی دەکـرا، بەدواکەوتوو،خێڵەکییـان دادەنـا، بـە پێچەوانـەوە ئەوانیـش باڵـی چەپڕەویـان بـە دەرچـوون، لـە ڕێبـازی مستەفا بـارزانی تۆمەتبـار دەکـرد. ئەندامـانی باڵـی چەپـڕەو زۆرتر لـە (مەسـعود بارزانی)یـەوە نزیـك بـوون و بـەردەوام پەیوەندییـان لەگـەڵ هەبـوو، پـتر پابەنـدی بڕیـارەکانی مەسـعود بـارزانی بـوون، کـە بـە کەسـایەتییەکی میانـڕۆی گونجاویـان دەزانی[2]. بـە پێچەوانـەوە (ئیدریـس بارزانی)یـان پـێ خـراپ بـوو، گوێڕایەڵـی بڕیـار و فەرمانـەکانی نەدەبـوون[3]. عـارف تەیفـوور کـە خـۆی لـە باڵـی چەپـڕەو بـوو، لـەم بـارەوە دەڵێـت: «سـەرکردایەتی کاتی ڕاسـتەوخۆ لـە ژێـر سەرپەرشـتی (مەسـعود بـارزانی) دا بـوو، بـەردەوام لەگـەڵ ئێمـە کۆدەبـووەوە، بـەردەوام ئامـۆژگاری دەکردیـن، بـە پێچەوانـەوە ئیدریـس بـارزانی لەگـەڵ ئێمـە ناکـۆك بـوو، کارو کـردەوەکانی ئێمـەی بـە منداڵانـە وەسـف دەکـرد و بـە کەسـانی توندڕۆی لـە خۆبایـی لـە قەڵەمـی دەدایـن»[4]. بـەڵام بـە پێـی بۆچـوونی هەندێـك لـە سـەرچاوەکان، باڵـی چەپـڕەو لـەو ڕێگەیـەوە هەوڵـی دەدا مەسـعود بـارزانی لـە ئیدریـس بـارزانی جیابکەنـەوە، درز بخەنـە نێوانیـان،

---

(١) نجـم الدیـن عبداللـە اسـماعیل، بارودۆخـی سیاسـی شـاری هەولێـر لەنێـوان سـاڵانی (١٩٧٠ - ١٩٧٩) لێکۆڵینەوەیـەکی مێژووییـە، نامـەی ماسـتەر (بڵاوکـراو)، کۆلێـژی ئەدەبیـات، زانکـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر ،٢٠١٤، ل١١٦.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدولسەلام بەرواری، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ د.مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، میحوەری خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

لـەم بارەیـەوە لـە چاوپێکەوتنێکـدا د.مەحمـوود عوسـمان دەڵێـت: «سـەرکردایەتی کاتی سـەدی سـەد لـە ژێـر فەرمـانی ماڵـی بـارزانی نەبـوو، ڕەخنەیـەکی زۆریـان لـە کاك ئیدریس هەبـوو، دەیانویسـت وا خۆیـان نیشـان بـدەن کـە لەگـەڵ کاك مەسـعود بارزانیـن، بـەڵام نەیانتـوانی دووبەرەکی(تەفرقە)بخەنـە نێـوان ئیدریـس بـارزانی و مەسـعود بـارزانی، چونکـە ئـەوان یەکـن»[1]. هەروەهـا بەشـێکی زۆری ئەندامـانی پێشـووی (پـدك)، لەوانـە: (د.شـەفیق قـەزاز، جەمـال عەلەمـدار، د.فریـاد حەوێـزی، حاجـی عـەلی فەیـلی، هـاواری کاکـە زیاد..تـاد)، لـە کۆنفرانسـەکەدا دژی گۆڕینـی ڕێـڕەوی پێشـووی حزب هەڵوێسـتیان وەرگـرت، ناڕەزایـی خۆیـان بەرانبـەر بیرۆکـەی چـەپ دەربـڕی، لەچاوپێکەوتنێکـدا د.شـەفیق قـەزاز دەڵێـت: «ئێمـە بـە توونـدی دژی گۆڕینـی ڕێـڕەوی پـارتی و ڕێبـازی بـارزانی وەسـتاین، بـەڵام بـە هـۆی هەڵوێسـتە توندەکـەی (سـامی)یەوە هیچـمان پـێ نەکـرا، ئـاکام بـە نامـە ناڕەزایـی خۆمـان بـە مسـتەفا بـارزانی گەیانـد کـە ئـەوکات لـە ئەمریـکا بـوو، دوای چەنـد هەفتەیـەك بـارزانی بـە نامـە وەڵامـی ئێمـەی دایـەوە کـە هاوڕابـوو لەگـەڵ ئێمـە و لەگـەڵ بیـری چەپـڕەودا نەبـوو، بـە ئێمـەی ڕاگەیانـد: بـە لـە بەرچاوگرتنـی ئـەو قۆناغـەی کـە پـارتی و بزاڤـی گـەلی کـورد پێـدا تێپـەڕ دەبێـت دان بەخـۆدا بگـرن ، دوای ئـەوەش بـە چەنـد ڕۆژێـك ئیدریـس بـارزانی نـارد بـۆ لای ئێمـە و بـە ئێمـەی گـوت: ئێمـەش لـەو کـردەوە هەڵوێسـتەی سـامی ناڕازیـن، بـەڵام جگـە لـە دان بەخۆداگرتـن بـۆ کاتێـکی گونجـاو هیـچ ڕێگەیـەکی ترمـان لەپێـش نیـە»[2]. بـەڵام ڕایـەکی تـر هەیـە کـە مسـتەفا بـارزانی لەگـەڵ بۆچوونەکـەی (سـامی عەبدولڕەحـمان) دا بـووە و، هاوڕابـوو لەگـەڵ ئەندامـانی (س.ك) وەك عـارف تەیفـوور دەڵێـت: «لـە کاتی داڕشـتنی بەرنامـەی نوێـی حـزب لـە بـارەی وردەکارییـەکانی پەیـڕەوو پرۆگرامـی نوێـی (س.ك)ەوە نزیکـەی (١٠ – ١٥) جـار پەیوەندیـم بـە (مسـتەفا بـارزانی) یـەوە کـرد، جگـە

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ د.مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

(٢) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ د.شـەفیق قـەزاز، سـلێمانی، ٢٠١٥/١٢/١٩. شـەفیق قـەزاز لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٣٤ لـە شـاری سـلێمانی، لـە تەمـەنی ئاسـایی خـۆی دەچێتـە بەرخوێنـدن هەمـوو قۆناغـەکانی خوێنـدن بـە سـەرکەوتوویی تـەواو دەکات، لـە نێـوان (١٩٧٣ – ١٩٧٤) دەبێتـە بەرپـرسی ڕاگەیانـدنی پـارتی، لـە مـاوەی (١٩٧٤ – ١٩٧٥) نوێنـەری شـۆڕش بـوو لـە تـاران، لـە سـاڵی ١٩٩٦ پۆسـتی وەزیـری یارمـەتی و هـاوکاری مرۆڤایـەتی وەردەگرێـت لـە کابینـەی حکوومـەتی هەرێمـی کوردسـتان، ئێسـتەش خانەنشـینە، نیشـتەجێی شـاری سـلێمانییە.

لـە پیرۆزبایـی هیـچ هەڵوێسـتی دژ نەبـوو»[1]. لـە ڕاسـتیدا مسـتەفا بـارزانی هەرگیـز لەگـەڵ بیـری چەپڕەودا نەبـوو، بـەڵام ئـەوکات بـە هـۆی هەسـتیاری بارودۆخەکـە دانی بـەم ئایدۆلۆژیـە چەپڕەوە دادەنـێ، بۆیـە لێـرەدا دەتوانیـن بڵێیـن ئـەم بۆچوونـەی دوایـی لـە ڕاسـتییەوە نزیکـە، لـە بـەر ئـەوە دەبینیـن لـە کۆنگـرەی ٩ی پـارتی کـە لـە کۆتایـی ئـەم لقـە بـاسی دەکەیـن، پـارتی بـە هـۆی سـەختی بارودۆخەکـە دووبـارە بیرۆکـەی چـەپ پەسـەند دەکات.

هەروەهـا لـەم کاتـەدا بەشـێکی تـر لـە سـەرکردەکانی پێشـووی (پـدك) لەوانـەش (عـەلی شـنگاری)[2] ئامادەنەبـوو لەنـاو ڕیـزەکانی (س.ك)دا کاربـکات، لـە حوزەیـرانی ١٩٧٧ لـە دیمەشـق، ڕێکخراوێـکی سیاسـییان بـە نـاوی (یەکێتـی دیموکـراتی کوردسـتان) دامەزرانـد، کـە هـۆکاری ناڕەزایـی بریتـی بـوو لـەوەی ئەمانـە پێیـان وابوو، سـەرکردایەتی پێشـووی (پـدك) کـە لـە کۆنگـرەی هەشـتەم لـە سـاڵی١٩٧٠ هەڵبژێردرابـوو یاسـاییە کـە ١٤ ئەندامـی کۆمیتـەی ناوەنـدی لەگـەڵ مسـتەفا بـارزانی مابوونـەوە، پێویسـتی بـە کۆنفرانـس نەدەکـرد، دەتوانـرا سـوود لـەو کەسـانە وەربگیرایـە، بـەڵام ئـەم ڕێکخـراوە بـە درێژایـی تەمـەنی خـۆی هیـچ هەڵوێسـتێکی دژی (پـدك)ی وەرنەگـرت[3]. لـەم بـارەوە عـەلی شـەنگاری دەنووسـێت: «مـن نەمدەویسـت لەگـەڵ (س.ك)دا کاربکـەم، لـە سـاڵی ١٩٧٦ لـە سـووریا لەگـەڵ کاك مەسـعود بـارزانی ڕێککەوتیـن کـە دەسـت بـە خەبـات بکەیـن، بڕیارمـان دا ڕێکخراوێـکی سیاسـی دروسـت بکەیـن بـۆ کۆکردنـەوەی ئـەو لایەنگرانـەی پێشـووی پـارتی کـە لـە (س.ك) ناڕازیـن تـا پەیوەنـدی بـە هیـچ لایەنێـکی

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، میحوەری خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٢) عـەلی شـنگاری، نـاوی تـەواوی (عـەلی قاسـم سـنجاری)یە، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٣٣، لـە سـاڵی ١٩٧٥ ئەندامـی مەکتـەبی سیاسـی، بەرپـرسی لقـی٥ی پـارتی بـوو، لـە مانگـی ئەیلـوولی ١٩٧٥ لـە ئێرانـەوە دەچێتـە سـووریا، دواتـر لـەوێ (پـارتی یەکێتـی دیموکـراتی کوردسـتان) دادەمەزرێنێـت، ئەنجـام سـاڵی ١٩٩٣ ئـەو حزبـە هەڵدەوەشـێنێتەوە و دەچێتـەوە نـاو ڕیـزەکانی پـارتی، لـە کۆنگـرەی یازدەمـی پـارتی سـاڵی ١٩٩٣، جارێـکی تـر دەبێتـەوە ئەندامـی مەکتـەبی سیاسـی. بڕوانـە: د.عـلی تەتـەر، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٥١.

(٣) ئەندامـانی پـارتی (ی.د.ك) بریتـی بـوون لـە: (عـەلی شـنگاری – سـەرۆك و جەمـال ڕەشـید و دەروێـش حەسـو وعیسـمەت شـەریف وانـلی و عـەلی کـەرەم فەیـلی و فـارووق مەعـرووف هەولێری...تـاد. بڕوانـە: د.عـلی تەتـەر، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٩١.

تـرەوە نەکـەن»[1]. ئـەم پارتـە تـا سـاڵانی نەوەتـەکان بـەردەوام بـوو، دواتـر زۆربـەی سـەرکردایەتییەکەی بـۆ نـاو پـارتی گەڕانـەوە و پارتەکـە هەڵوەشـاییەوە.

لــە ڕاســتیدا ناکۆکــی نێــو ئەندامــانی (س.ك) لــە ئاســتێکدا بــوو، وەك هەندێــك سـەرچاوە پیشـانی دەدەن (سـامی عبدولڕەحـمان) لـەو بڕوایـەدا بـوو، مسـتەفا بـارزانی ڕۆڵـی سـەرۆکایەتی نەمـاوە، خـۆی بـە سـەرۆکی (پـدك) دادەنـا[2]. ئـەم کێشـەیە تـا کۆنگـرەی نوێیەمـی پـارتی لـە سـاڵی ١٩٧٩ بـەردەوام بـوو، بـە دەرچـوونی ئەمانە کێشـەکە کۆتایـی هـات، کـە دواتـر بـاسی دەکەیـن.

سـەرەڕای بـوونی کێشـەی ناوخۆیـی، لـە سـەر ئاسـتی سیاسـی (پـدك) تـوانی لـە باشــووری کوردســتان ئۆرگانــەکانی خــۆی بەهێــز بــکات و ڕێکخســتنەکانی پارتایــەتی زینــدوو بکاتــەوە، هەروەهــا جەمــاوەری گــەلی کــورد لــە باشــووری کوردســتان بــە هەســتانەوەی (پــدك) ئاشــنا بکاتــەوە، وەك هێزێــکی ســەرەکی ســەر گۆڕەپانەکــە کــە هەڵگــری بیرێــکی چەپڕەوانــە، دروشــمی ســەرەکی: (ئۆتۆنۆمــی ڕاســتەقینە بــۆ کوردســتان، دیموکــراتی بــۆ عێراق)ــە[3].

هەرچەنـدە (س.ك) لـە بەرنامـەی نوێـی پارتەکـە و لـە هەمـوو بۆنـە نەتەوەیـی و پارتایەتییەکانـدا جەختـی لـەوە دەکـردەوە بـۆ بەدەسـتهێنانی مافـەکانی گـەلی کـورد چیـتر پشـت بـە هـاوکاری دەرەکی نەبەسـتێت، بەڵکـو تەنیا پشـت بـە جەماوەری ستەمدیدەی کـورد ببەسـتێت، بـە تاکـە هـۆکاری سـەرکەوتنی لـە قەڵـەم دەدا بـۆ سـەرکەوتنی بزاڤـی گـەلی کـورد[4]. بـەڵام ئەگـەر سـەرنج بدەیـن زۆر ناخایەنێـت لـە سـاڵی ١٩٧٧دا،

(١) عەبدولڕەحیـم، گوتـارەك ژ هێـژا عـەلی شـەنگاری بـۆ برایـەتی، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (١٦٤٨)، ١٩٩٣/٥/١٨، ل٥.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر لـەم بـارەوە بڕوانـە: حامـد محمـود عیـسی، القضیـة الكردیـة فـی العـراق مـن الإحتـلال البریطانـی حتـی الغـزو الأمریكـی ١٩١٤– ٢٠١٤،ب.م، ٢٠٠٥، ص ص٣٨٨ -٣٩٤؛ حەمیـد ئەبوبەکـر بەدرخـان، ئەسـعەد خەیـلانی دەفتـەری بیروەرییـەکان هەڵدەداتـەوە، چاپخانـەی هێڤـی، هەولێـر ،٢٠١٤، ل١١٨.

(٣) ح.د.ك– ق.م، بیـان « إلی ثـورة أیلـول مدرسـه الاجیـال بمناسـبه ذكرهـا السادسـه عـشر»، ١١/ أیلـول/١٩٧٧.

(٤) ح.د.ك– ق.م، بیـان « إلی ثـورة أیلـول مدرسـه الاجیـال بمناسـبه ذكرهـا السادسـه عـشر»، ١١/ أیلـول/١٩٧٧.

سـەرەڕای ئـەو ئەزموونـە تاڵـەی کـە لەگـەڵ ئێـران هەیبـوو، دووبـارە دەسـت دەکاتـەوە بـە دامەزرانـدنی پەیوەنـدی لەگـەڵ ئێـران، بـەڵام هەندێـك لـە سـەرچاوەکان بـوونی هەڵومەرجـی سـەختی ئـەو کاتـەی کـە دووچـاری ببـوو، ئاوارەیـەکی زۆری کـورد لـە ئێـران بـە هـۆکاری دامەزرانـدنی ئـەم پەیوەندییـە دەزانـن کـە (س.ك)ی ناچـاری کردبـوو خـۆی لـە ئێـران نزیـك بکاتـەوە، نەدەکـرا دژایـەتی ئێـران بـکات[1]. هەروەهـا ئامـاژە بـەوە دەکـەن بـوونی ئـەم نزیـك بوونەوەیـە زیاتـر بـۆ باشـکردنی ڕەوش و گـوزەرانی ئـاوارەکان بـوو لـە ئێـران[2]. لە بـارەی ئـەم پەیوەندییەوە خورشـید شـێرە دەڵێـت: «دوای گەڕانـەوەی پـارتی بـۆ نـاو گۆڕەپـانی خەبـات، دەسـت پێکـردنی خەبـاتی چەکـداری، ئێـران هەسـتی کـرد کۆنترۆڵکـردنی پـارتی لـە دەسـت دەرچـووە، بۆیـە لـەم کاتـەدا دۆسـتایەتی لەگـەڵ پـارتی هەڵبـژارد»[3]، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا ئەندامـانی (س.ك) نەیانتوانیبـوو لـە ئێـران چالاکـی سیاسـی ئەنجـام بـدەن و بـە ئاشـکرایی هاتوچـۆ بکـەن[4].

لـە چوارچێـوەی کاروچالاکییەکانـدا، سـەرکردایەتی کاتی تـوانی نوێنەرایـەتی خـۆی لـە وڵاتـانی لوبنـان و سـوریا دادەمەزرێنـی، دەسـتی بـە دامەزرانـدنی پەیوەنـدی کـرد لەگـەڵ سـۆڤیەت و سـوریا [5]. بـەڵام لـە ڕاسـتیدا ئـەم پەیوەندیانـە گورجوگـۆڵ نەبـوون، لەبـەر ئـەوە بارودۆخـی ئەوسـای لـە بەرژەوەنـدی کـورددا نەبـوو، هیـچ وڵاتێـك ئامـادەی پشـتگیری و هاوسـۆزی بزاڤـی گـەلی کـورد نەبـوو لەبـەر بـوونی بەرژەوەنـدی وڵاتـانی

---

(١) د.جەمال فەتحوڵا تەیب، سەرچاوەی پێشوو ، ل٧٨.

(٢) نجم الدين عبدالله اسماعيل، سەرچاوەی پێشوو ، ل١١٧.

(٣) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ خورشـید شـێرە، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٥، خورشـید شـێرە، نـاوی تـەواو (خورشـید سـەلیم شـێرە)یە، لـە دایکبـووی ١٩٣٨ لـە شـارۆچکەی دیبەگـە، لـە بنەماڵەیـەکی جووتیـار و هــەژار، لـە سـاڵی ١٩٥٤ پەیوەنـدی بـە ڕیـزی سـوپای عێراقـەوە دەکات، لـە١٩٥٥ پەیوەنـدی بـە پـارتی دەکات، چەنـد پلەیـەکی سـەربازی و سیاسـی وەردەگرێـت، لـەدوای نسـکۆ١٩٧٥، ئـاوارەی ئێـران دەبێـت بـۆ مـاوەی ٨ مانـگ لەگـەڵ ئیدریـس بـارزانی لـە خزمـەتی پەنابـەران کاردەکات، لـە سـاڵی ١٩٧٧ دەگەڕێتـەوە بـۆ باشـووری کوردسـتان ، لـە کۆنگـرەی نۆیەمـی پارتیـدا دەبێتـە ئەندامـی کۆمیتـەی ناوەنـدی و بەرپـرسی لقـی٢ی پـارتی، لـە سـاڵی ١٩٨٣دەبێتـە بەرپـرسی ڕێکخسـتنی پـارتی... بـۆ زیاتـر لەبـارەی ژیـانی بڕوانـە: خورشـید شـێرە، خەبـات و خوێـن، چ٣، چاپخانـەی حاجـی هاشـم، هەولێـر ، ٢٠١٥، ل٣بـەدواوە.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، میحوەری خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، میحوەری خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

هەرێمـی و نێودەوڵـەتی لەگـەڵ ئـەو وڵاتانـەی کـە کوردسـتانی بـە سـەردا دابەشـکردبوو، ئەمــەش گەورەتریــن بەســتەلەك بــوو لــە بــەردەم بزاڤــی گــەلی کــورد لــە هەمــوو قۆناغەکانـدا، وەك سـامی عەبدولڕەحـمان دەنووسـێت: «کۆسـپ و تەگـەرە لـە بـەردەم ئێمـە زۆربـوون، هەوڵماندا پەیوەنـدی لەگـەڵ وڵاتـان نـوێ بکەینـەوە، چونکە دەسـتمان لـە دونیـا دابڕابـوو، هیـچ وڵاتێـك ئامـادە نەبـوو یارمـەتی و هاوکاریـمان بـکات، بۆیـە تەنیـا پشـتمان بەنەتـەوە و زاتی خۆمـان بەسـتووە»[1]. ڕەوشی پـارتی بـەم شـێوە مایـەوە و هیـچ گۆڕانکارییـەکی ئەوتـۆی بـە سـەردا نەهـات، تاکـو سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران لـە سـاڵی ١٩٧٩.

جێگـەی ئامـاژە پێکردنـە کاتێـك لـە تشـرینی یەکەمـی ١٩٧٨ خۆپیشـاندانەکانی دژی شـای ئێـران پەرەیـان سـەند، (س.ك) بەیاننامەیـەکی دەرکـرد و تێیـدا پشـتگیری خـۆی بـۆ شـۆڕشی ئێـران و ڕووخـانی ڕژێمـی شـای ئێـران دەربـڕی، دوا بـە دوای ئەمـەش (س.ك) بـە مەبەسـتی چاوپێکەوتـن بە سـەرکردەی شـۆڕشی ئێـران ، (ئایەتـوڵا خومەینـی) [2]، دوو ئەندامـی ڕەوانـەی پاریـس کـرد، پشـتگیری (س.ك)یـان بـۆ تێکۆشـانی دژی ڕژێمـی شـا دەربـڕی، دواتـر مەسـعود بـارزانی بـۆ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ خومەینـی بـە نیازبـوو سـەر لـە پاریـس (فەرەنسـا) بـدات، بـەڵام لـە کاتی ئەنجامـدانی سـەفەرەکەی لـە ڤیەننـا لـە ڕۆژی ٨ی کانـوونی دووەمـی ١٩٧٩، لـە لایـەن دەزگای موخابـەراتی عێراقییـەوە هەوڵـی تیرۆرکـردنی درا، هـەر چەنـدە هەوڵەکـە سـەری نەگـرت، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا بـارزانی سـەفەرەکەی ئەنجـام نـەدا[3].

---

(١) سـامی عەبدولڕەحـمان، دوای سـاڵێك لـە شـۆڕشی گـوڵان هێشـتە هیـچ لایەنێـك بـۆنی بـارووت لەتفەنگیـەوە نەهاتبـوو، گـوڵان، گۆڤـار، ژ: (٢٢٧)، ١٩٩٩/٥/٢٩، ل٦.

(٢) ئایەتـوڵا خومەینـی، یەکێکـە لـە پیـاوانی ئایینـی ئێـران لـە سـاڵی ١٩٠٢ لەدایکبـووە، لـە مـاوەی (١٩٢٨ – ١٩٤٥) لـە قوتابخانـە ئایینییـەکان خەریـکی وانـە گوتنـەوە دەبێـت، لـە سـاڵی ١٩٦٤ لـە لایـەنی ڕژێمـی شـای ئێرانـەوە بـۆ تورکیـا دووردەخرێتـەوە، دواتـر بـۆ نەجـەف لـە باشـووری عێـراق دەگوازرێتـەوە، لـە تشـرینی یەکەمـی ١٩٧٨ عێـراق بەرەو فەڕەنسـا بەجێ دەهێڵێت، لە ٦ىتشـرینی یەکـەم ١٩٧٨ دەگاتـە فەرەنسـا، دواتـر ڕابەرایـەتی شـۆڕشی ئێـران دەکات دژی ڕژێمـی شـا. خومەینـی لـە ١ی شـوباتی١٩٧٩ لـە فەرنسـاوە بـۆ ئێـران دەگەڕێتـەوە، لـە ٤ی حوزەیـرانی ١٩٨٩ کۆچـی دوایـی دەکات. بڕوانـە: فـاروق محەمـەد، سـەرچاوەی پێشـوو ، ل٨١.

(٣) ح.د.ك – ق.م، لجنـة العلاقـات الخارجيـة، بيان»طبيعـة النظـام العراقـى ومحاولـة إغتيـال عضـو القيـاده المؤقتـة»، فـى كانـون الثانـى ١٩٧٩؛ مكتـب سـكرتاريه جمعيـة الطلبـة الكردسـتانيين فـى

پـاش سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران لـە شـوباتی ١٩٧٩، لـە یەکـەم ڕۆژی سـەرکەوتنی شۆڕشـدا، مسـتەفا بـارزانی بـەم بۆنەیـەوە برووسـکەیەکی پیرۆزبایـی ئاراسـتەی (خومەینـی) کـرد، وێـڕای پیرۆزبایـی، تێیـدا سـەرکەوتنی شـۆڕشی بـە سـەرکەوتنی هەمـوو گـەلانی چەوسـاوەی جیهـان، بـە تایبـەت بـە سـەرکەوتنی گـەلی کـورد لـە قەڵـەم دا[1]. هەروەهـا لـە هەمـان کاتـدا (س.ك)یـش بـە هەمـان شـێوە برووسـکەیەکی پیرۆزبایـی ئاراسـتەی گـەلی ئێـران و حکوومـەتی شـۆڕش و گشـت پارتـە نیشـتمانی و پێشـکەوتنخوازەکانی ئێـران دەکات، پشـتیوانی خـۆی بـۆ شـۆڕشی گـەلی ئێـران دووپـات دەکاتـەوە[2]. هیـچ گومـان لـەوەدا نییـە (س.ك) لـەو ڕەوشـە نوێیـەی کـە هاتبـووە ئـاراوە زۆر سـوودمەند بـوو، لـەم ڕووەوە کـە بـە هـەزاران لـە ئەنـدام و لایەنگـرانی لـە ژێـر چاودێـری و بەدواداچـوونی (سـاواك) ڕزگاریـان بـوو و ڕێگەیـان پـێ درا لـە شـار و ناوچـەکانی سـەر سـنووری عێـراق نیشـتەجێ بـبن، بـە تایبـەت لـەم دۆخـە ئاڵـۆزەدا کـە (پـدك) بـۆ دووبـارە ڕێکخسـتنەوەی چەکـداری بـە زۆری پشـتی بـە پەنابـەرانی نیشـتەجێی ئێـران بەسـتبوو، کـە حکوومـەتی شـا ڕێگـەی چالاکـی سیاسـی لـێ گرتبـوون، بـەڵام بـە سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران دۆخێـکی نـوێ هاتـە ئـاراوە[3]، لـەم بارەیـەوە مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: «گومـان لـەوەدا نییـە کـە سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران بـە سـەر شـادا سـەرکەوتنێکی گەورەبـوو بـۆ گـەلی کـورد و هەمـوو گـەلانی ژێـر دەسـت لـە جیهانـدا، پـاش ئـەم سـەرکەوتنەش هەمـوو میللـەت لـە ئێـران ئازادبـوو، پەنابەرەکانیـش بـەشی خۆیـان وەرگـرت لـەو ئازادییـە، پـاش چـوار سـاڵ لـە ئـادار لـە ژێـر دەسـتی (سـاواك)»[4]. لـە ئاکامـی ئـەم پەیوەندییـە (خومەینـی) داوای لـە مسـتەفا بـارزانی کـرد بـۆ ئێـران بگەڕێتـەوە، هـاوکات بارزانیـش لـە شـوباتی ١٩٧٩ دڵنیابـوو لـەوەی هیـچ چارەسـەرێکی نەمـاوە، پزیشـکەکان ناتوانـن هیچـی بـۆ بکـەن، دەیویسـت بگەڕێتـەوە لـە کوردسـتان کۆچـی دوایـی بـکات، ئەگـەر ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتانیش بێـت، بەمـەش پـاش چەنـد هەوڵێـك توانـرا ڕەزامەنـدی ئێـران لـە سـەر گەڕانـەوەی بـارزانی

أمريـكا وكنـدا، بيان«حـول الاعتـداء الاثيـم الـذى تعـرض لـه السـيد مسـعود البارزانـى فـى فينـا»، فى١٩٧٩/١/٢٠.

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (٢).

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (٣).

(٣) فاروق محەمەد، سەرچاوەی پێشوو ، ل٩٨.

(٤) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری ...، سەرچاوەی پێشوو.

وەربگیرێـت[1]. لـەم بـارەوە نەجمەدیـن یووسـفی دەڵێـت: «هەواڵی گەڕانەوەی مسـتەفا بـارزانی هەمـوو ئازارێـکی لـە بیرمـان بـرد، دەسـت بەجـێ دەسـتمان بـە ئامـادەکاری کـرد بـۆ پێشـوازی کـردن لـە گەڕانـەوەی بـارزانی»[2]. بـەڵام بـەر لـەوەی بـارزانی بگەڕێتـەوە بـاوەشی نیشـتیمانی دایـك، لـە ڕۆژی ١ی ئـاداری ١٩٧٩ لـە ئەمریـکا کۆچـی دوایـی کـرد[3]. بێگومـان لـەم ساتە هەسـتیارەدا دەرچـوونی مسـتەفا بـارزانی لـە مەیـدانی خەبات کاریگـەری خراپـی لـە سـەر بزاڤـی گـەلی کـورد هەبـوو، کـە کەسـایەتییەکی یەکخـەری لـە دەسـت دا، هـەر وەك (عەبدولڕەحـمان قاسـملۆ)[4] بـە ڕۆژنامەنـووسی فەرەنـسی (کریـس کۆچێـرا)ی گوتبـوو: «ئـەوەی کـە خوێندەڤانـان تێینەگەیشـتوون، ئـەوەی کـە سیاسـەتمەداران لێـی حاڵـی نەبـوون، ئـەو شـتەی کـە خـۆم زۆر جـار تێینەگەیشـتووم ئەوەیـە کـە مسـتەفا بـارزانی تەنیـا کەسـێکە کـە توانیویـەتی ئـەم گەلـە بچووکـەی کـورد کـە لـە نـاو گونـدەکان دەیانبینیـن لەگـەڵ سـەرکردایەتی سیاسـی بزووتنـەوەی گـەلی کـورد پێکـەوە ببەسـتێتەوە و یەکیـان بخـات»[5]. پـاش بڵاوبوونـەوەی هەواڵـی کۆچـی دوایـی بـارزانی، (س.ك) ڕاگەیێندراوێـکی بڵاوکـردەوە و تێیـدا ڕایگەیانـد: «سـەرەڕای دڵێـکی پـڕ لـە خـەم و ماتەمینـی و پـەژارەوە، بـە هەمـوو جەمـاوەری گـەلی کـورد ڕادەگەیەنیـن،

---

(١) فاروق محەمەد، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٣٠.

(٢) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ نەجمەدیـن یووسـفی، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١٣. نەجمەدیـن یووسـفی ،نـاوی تـەواو (نەجمەدیـن سـەعید عـەلی)، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤١، لـە سـاڵی ١٩٦١ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی شـۆڕشی ئەیلوولـەوە دەکات، لـە سـاڵی ١٩٦٥ دەبێتـە دەڤـەرداری زاخـۆ، لـە کۆنگـرەی هەشـتەمی پـارتی لـە ساڵی١٩٧٠ دەبێتـە ئەندامـی مەکتـەبی سیاسـی، لـە کۆنگـرەی نۆیەمـی پـارتی لـە١٩٧٩ دەبێتـە ئەندامـی لێژنـەی مەرکـەزی، لـە مـاوەی ١٩٨٣ - ١٩٨٦ بەرپـرسی لقـی یـەکی پـارتی بـوو، لـە سـاڵی ٢٠٠٣ کۆمەڵـی نیشـتەجێیکردنی خێزانێـن شـەهیدان بـە هـاوکاری مسـعود بـارزانی دادەمەزرێنێـت، لـەو کاتـەوە تـا ئەمـڕۆ بەرپـرسی ئـەم کۆمەڵەیـە، نیشـەجێی شـاری دهۆکـە.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:پاشکۆی ژمارە (٤).

(٤) عەبدولڕەحـمان قاسـملۆ، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٣٠ لـە شـاری ورمـێ، خـاوەن بڕوانامـەی دکتورایـە لـە زانسـتی ئابـووری سیاسـی، چەنـد زمـانی جیـاوازی زانیـوە، ماوەیـەك لـە فەڕەنسـا ژیـاوە، لـە کۆنفرانـسی سـێیەمی (حـدکا) لـە سـاڵی ١٩٧١، بـە ئەندامـی کۆمیتـەی ناوەنـدی هەڵبژێـردرا، دوای سـێ ڕۆژ لـە کۆبوونـەوەی کۆمیتـەی ناوەنـدی بـە سـکرتێری ئـەو پارتـە هەڵبژێـردرا، ڕۆژی ١٣ی حوزەیـرانی١٩٨٩ لـە ڤیەننـا لـە کاتی ئەنجامـدانی گفتوگـۆ لەگـەڵ وەفـدی کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران تیرورکـرا. بڕوانـە: فـارووق محەمـەد، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٩٩.

(٥) لە:د.علی تەتەر نێروەیی،سەرچاوەی پێشوو ،ل٧٥ وەرگیراوە.

لەجیـاتی هەمـوو پێشـمەرگە پاڵەوانەکانمـان پەیمانمـان پەیـمانی ڕۆڵـەکانی بـارزانی کـەوا خەبـاتی شۆڕشـگێڕانە تووندوتۆڵـتر ئەکەیـن»[١] هەروەهـا هـەر لـەم بـارەوە مەسـعود بـارزانی ڕایگەیانـد: " ئـەو مۆمـەی کـە بـارزانی هەڵیگیرسـاندووە، هـەر بەپێکـراوی ئەمێنێتـەوە»[٢]. شـایەنی باسـە پـاش کۆچـی دوایـی مسـتەفا بـارزانی کاربەدەسـتانی حکوومـەتی شـۆڕشی ئێـران، ڕێگەیـان دا تەرمـی بـارزانی بـۆ تـاران بگێڕێتـەوە، دواتـر لـە سـەر ڕاسـپاردەی خـۆی تەرمەکەیـان بـۆ شـاری (شـنۆ) لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان گواسـتەوە، ڕۆژی ٥ی ئـازاری ١٩٧٩ لـە شـاری شـنۆ بـە ئامادەبـوونی جەماوەرێـکی زۆر بەخـاك سـپێردرا، دواتـر ژمارەیـەك لـە کاربەدەسـتانی ئێـران بـە مەبەسـتی بەشـداری لـە پرسـەی مسـتەفا بـارزانی، سـەردانی (مەسـعود بـارزانی و ئیدریـس بارزانی)یـان کـرد، سەرەخۆشـییان لـێ کـردن[٣]، ئەمـەش بـووە سـەرەتایەك بـۆ کردنـەوەی لاپەڕەیـەکی نـوێ لـە پەیوەنـدی نێـوان حکوومـەتی تـاران و(س.ك)، کـە پێشـتر هیـچ پەیوەندییـەکی ئەوتـۆی نەبـوو.

بـەم شـێوەیە لـە پـاش ڕووخـانی ڕژێمـی شـا، بارودۆخێـکی گونجـاو لـە بـارەی دامەزرانـدنی پەیوەنـدی سیاسـی لـە گـەڵ ئێـران هاتـە ئـارا، لـە مانگـی ئایـاری ١٩٧٩، مەسـعود بـارزانی ڕێککەوتنێـك لەگـەڵ (مسـتەفا چەمـران)[٤]، مـۆر دەکات[٥]. لـە چوارچێـوەی ئـەم پەیوەندییـەدا، زۆربـەی ئەندامـانی (س.ك) بـۆ یەکـەم جـار بـە ئـازادی دەگەڕێنـەوە بـۆ ئێـران و بـە فەرمـی لـە ڕوژهـەڵاتی کوردسـتان بـارەگای حزبەکەیـان دادەمەزرێنـن، بـە ئـازادی درێـژە بـە کاروچالاکییـەکانی خۆیـان دەدەن[٦]، هـاوکات ئامـادەکاری بـۆ بەسـتنی کۆنگـرەی پارتەکـە دەکرێـت، بـۆ ئـەم مەبەسـتەیش

(١) پ.د.ك، س.ك، بروسکەنامە» بۆ گشت هەرێم و کەرتەکان»، لە٤/ئازار/١٩٧٩.

(٢) مسعود بارزانی،»تصریح صحفی»، ٢فی/ئازار/١٩٧٩.

(٣) ح.د.ك- ق.م، لجنة الإعلام،» حول وجود عن حزبنا فی ایران»،فی ئازار ١٩٧٩.

(٤) مسـتەفا چەمـران، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٣٢ لـە شـاری قومـی ئێـران، کۆلێـژی تەکنیـکی لـە زانکـۆی تـاران تەواوکـردووە، بڕوانامـەی ماسـتەر و دکتـۆرای لـە زانکـۆی ولایەتـە یەکگرتـووەکانی ئەمریـکا بـە دەسـت هێنـاوە، لـە سـاڵی ١٩٧٩ دەبێتـە وەزیـری بەرگـری، دواتـر دەبێتـە نوێنـەری خومەینـی لـە ئەنجومـەنی بـاڵای بەرگری، لـە ڕۆژی ٢١ی حوزەیـرانی ١٩٨١ لـە کاتی جەنگـی عێـراق و ئێـران دەکوژرێـت. بڕوانـە: فـاروق محەمـەد، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٠٥.

(٥) کریس کۆچێرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد و ویستی...، ل٧٥.

(٦) چاوپێکەوتن لەگەڵ نەجمەدین یوسفی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١٣.

لـە تەممـووزی ١٩٧٩، لـە گونـدی (شـاوانە)[١]، بـە ئامادەبـوونی بـەشی زۆری ئەندامـانی (س.ك) کۆبوونەوەیەکیـان ئەنجـام دا[٢]. ئەمـەش یەکـەم کۆبوونـەوە بوو لـە دوای کۆچی دوایـی مسـتەفا بـارزانی، لـەم کۆبوونەوەیـەدا بـە کـۆی دەنـگ مەسـعود بـارزانی وەك سـەرۆکی(س.ك) و(سـامی عەبدولڕەحمان)یـش، دووبـارە وەك سـکرتێر هەڵبژێـردران[٣]. لـەم کۆبوونەوەیـەدا مەسـعود بـارزانی داوای کردبـوو، ئامـادەکاری بکرێـت بـۆ بەسـتنی کۆنگـرە لـە هاویـن یـان پاییـزی ئـەو سـاڵەدا، ئەگەرچـی سـامی عەبدولڕەحـمان و لەگـەڵ بەشـێکی تـری ئەندامـانی سـەرکردایەتی پێیـان وابـوو، دەبێـت کۆنگـرە بـۆ سـاڵی داهاتـوو دوابخرێـت، تـا پرۆگرامـی نوێـی حـزب بـە تـەواوی لـە نـاو کـوردە پەنابـەرەکان و جەمـاوەردا بچەسـپێت و بڵاوببێتـەوە، بـەڵام ئـەو داخوازییـە سـەرناگرێت، بـە زۆرینـەی دەنگـی ئەندامـان بڕیـار درا کـە لـەو سـاڵەدا کۆنگـرە ببەسـترێت[٤]. بـۆ ئـەم مەبەسـتە لێژنەیـەکی ئامـادەکاری بـە سـەرۆکایەتی (عـلی عەبـدوڵا) [٥] پێکهێـنرا، کـە ئـەرکی ئـەم لێژنەیـە بریتـی بـوو لـە ئامـادەکاری و سـازکردنی زەمینەیـەکی گونجـاو بـۆ بەسـتنی کۆنگـرەی پارتەکـە[٦].

پـاش تەواوبـوونی کارەکانی لێژنـەی ئامـادەکاری، کۆنگـرەی نۆیەمـی (پـدك)، لـە٤ – ١١ی تشـرینی دووەمـی ١٩٧٩ لـە ژێـر ناونیشـانی: (کوردسـتان یـان نەمـان) لـە پێنـاو هێنانـەدی فەرمانڕەوایـەکی دیموکـراتی ئیئتـلافی و پێشـکەوتنخواز بـۆ عێـراق و ئۆتۆنۆمـی

---

(١) گونـدی شـاوانە، دەکەوێتـە باشـووری شـاری شـنۆ لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان. چاوپێکەوتـن لەگـەڵ عـارف تەیفـور، خـازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٢) د.جەمال فەتحوڵا تەیب،سەرچاوەی پێشوو ، ل٧٩.

(٣) ح.د.ك – ق.م، لجنـة الإعلام،»إنتخـاب مسـعود البارزانـی رئیسـاً و المناضـل سـامی عبدالرحمـن سـکرتیر عامـاً للحـزب الدیمقراطـی الکردسـتانی – ق.م «، فـی١٩٧٩/٧/٥.

(٤) فوئاد میرانی، دەست نووس (بڵاونەکراو).

(٥) عـەلی عەبـدوڵا، لـە دایکبـووی تەممـووزی ١٩٢٦ لە شـاری کۆیە، دەرچـووی کۆلێـژی ئەندازیارییە بـەشی بیناسـازی لـە زانکـۆی بەغـدا، یەکێکـە لـە دامەزرێنـەرانی پـارتی لـە سـاڵی ١٩٤٦، لـە سـاڵی ١٩٥٨ بەرپـرسی لقـی٢ی پـارتی بـووە، لـە کۆنگـرەی نۆیەمـی پـارتی دەبێتـە سـکرتێری حـزب، لـە کۆنگـرەی دەیـەم تاکـو کۆنگـرەی دوازدە لـە سـاڵی ١٩٩٩ جێگـری سـەرۆکی پـارتی بـوو ...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: شـەعبان عـلی شـەعبان، هەندێـك زانیـاری سیاسـی و مێژوویـی، چ٣، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر ،٢٠١٣، ل١٤٣.

(٦) محەمەد مەلا قادر، خەباتنامە کورتە مێژوویی...، ل٧٦.

ڕاستەقینە بۆ کوردستان، بە ئامادەبوونی ٣٢٥ ئەندام بەسترا[١]. شایەنی گوتنە کۆنگرەکە لە سەرەتادا لە گوندی (دەربەند)[٢]بوو، بەڵام بە هۆی بچووکی شوێنەکە و دژواری بارودۆخی کەشوهەوا، کۆنگرەکە گواستراوە بۆ ئۆردوگای (زێوە) لە ڕۆژئاوای ورمێ [٣]. لەم کۆنگرەیەدا ٢١ بڕیاری گرنگ دەرکران، لە سەرووی هەموویانەوە بڕیاری بەردەوامی و درێژەدان بە خەباتی چەکداری لە شێوەی پارتیزانی دژی حکوومەتی عێراق و وڵاتە کۆنەپەرستەکان و پێکهێنانی بەرەیەکی نیشتمانی کە گشت هێزە نیشتمانی و دیموکراتی و پێشکەوتنخوازەکان لە کوردستان و عێراق لەخۆ بگرێت، هەروەها بڕیاری دابینکردنی مافە کەمایەتییە نەتەوەییەکاندا لە عێراق، هەروەها بڕیاری دا کە کار بۆ وەستاندنی پرۆسەی کۆچ پێکردن و بەعەرەبکردن لە کوردستان و ڕاماڵینی شوێنەوارەکانی بکات، لەگەڵ پێداگیری لە سەر هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنی ئاشتییانەی پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان...تاد[٤].

کۆنگرەکە لە کۆتاییدا بە هۆی کێشەی هەڵبژاردنەوە، ڕووبەڕووی مەترسییەکی گەورەبوو، سامی عەبدولڕەحمان و گرووپەکەی پێیان وابوو، دەبێت ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی ٢١ کەس بن، هەر ١٥ ئەندامی (س.ك)، ٦ کەسی تریش دەبێت ئەوان ڕەزامەندبن لە سەریان[٥]. لەم بارەوە فازڵ میرانی کە ئامادەی کۆنگرەکە بوو، دەڵێت: «ئەوان دەیانزانی لە هەڵبژاردن دەرناچن، چونکە کارێکی زۆر بۆ دەرنەچوونیان کرابوو و لایەنی تر لە ڕووی نوێنەرانەوە زۆر بە هێزتربوون، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە خۆیان هەڵنەبژێرن»[٦]. کەواتە بەپێی ئەم بۆچوونە ئەوان دڵنیابوون کە دەرناچن، بۆیە لە کاتی هەڵبژاردن پاشەکشەیان کرد.

جگە لەمە ڕایەکی تر هەیە، هەندێك ئەندامانی (س.ك) پێشنیاریان کرد، حزب

---

(١) حبیب محمد کریم، الحزب الدیمقراطی الکردستانی ...، ص١٥٨.

(٢) گوندی دەربەند، گوندێکی هۆزی بەگزادانە لە ناوچەی مەرگەوەر لە ڕۆژئاوای ورمێ، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. چاوپێکەوتن لەگەڵ محمدملاقادر، پیرمام، ٢٠١٥/١٢/٢.

(٣) سەفەر یوسف میرخان ژاژۆکی، بوونیاتنەوانی ئەمرۆ کوردستان، ب.ش، ٢٠١٠، ل٣٢٧.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: حبیب محمد کریم، الحزب الدیمقراطی الکردستانی...، ص١٥٨.

(٥) فوئاد میرانی، دەست نووس (بڵاونەکراو).

(٦) لە:د.علی تەتەر نێروەیی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢١وەرگیراوە.

بـە ڕاوێـژی هەمـوو ئەندامـەکان کارەکان بەڕێوەببـات، نـەك سـەرۆکی حـزب سـەربەخۆ بێـت بـێ گەڕانـەوە بـۆ ڕای ئەندامـان بەقسـەی خۆیـان، لـەم بـارەوە عـارف تەیفـوور دەڵێـت: «ئەگەرچـی بەڵێنیـان بـە ئێمـە دا کـە ئـەم پێشـنیارە جێبەجـێ بکـەن، بـەڵام متمانەمـان پـێ نەبـوو، بۆیـە لەهۆڵـی کۆنگـرە دەرچوویـن و بەشـداریمان لـە هەڵبژاردن نەکـرد»[1]. بـەڵام پێدەچێـت ئەمـە تەنیـا پڕوپاگەنـدەی ئەندامـانی (س.ك)بێـت، بـە بەڵگـەی ئـەوە دوای دەرچـوون لـە ڕیـزەکانی پـارتی، پێکهێنـانی ڕێکخراوێـکی سیاسـی بـە ماوەیـەکی کـەم زۆر لـەو ئەندامانـە پەیوەندییـان بـە ڕیـزەکانی پـارتی کـردەوە هاتنـە ژێـر سـێبەر و دەسـەڵاتی ئـەو کەسـانە کـە بەقسـەی خۆیـان متمانەیـان پـێ نەبـوو.

سـەرئەنجام ژمارەیـەك لـە ئەندامـانی (س.ك)، وازیـان لـە (پـدك) هێنا، لەوانە: (سـامی عەبدولڕەحـمان و کەریـم سـنجاری و جەوهـەر نامیـق و عـارف تەیفـوور و دڵشـاد میرانی و ئـازاد خەفـاف و وریـا سـاعاتی و حەمـە ڕەزا) ، دواتـر جگـە لە (جەوهـەر نامیق) ئەوانی تـر ڕوویـان لـە ئەوڕوپـا کـرد و پارتێکیـان بـە نـاوی (پـارتی دیموکـراتی گـەلی کوردسـتان) دامەزرانـد، بەمـەش ئـەو کێشـەی مـاوەی (١٩٧٦ – ١٩٧٩) لـە نێـو (س.ك)دا هەیبـوو، بە دەرچـوونی ئەمانـە کۆتاییهـات[2]. لـە کۆتاییـدا، کۆنگرەکـە مەسـعود بـارزانی بـە سـەرۆکی (پـدك) هەڵبـژارد، بـەڵام هەڵبـژاردنی مەسـعود بـارزانی پێشـوەخت بـوو کـە پێشـتر لـە کۆبوونـەوەی تەممـووزی ١٩٧٩، بـە کـۆی دەنگـی ئەندامانی سـەرکردایەتی کاتی (مەسـعود بارزانی)یـان وەك سـەرۆکی داهاتـووی (پـدك) دیـاری کردبـوو[3]، هەر سـەبارەت بەم پرسـە فوئـاد میـرانی دەڵێـت: «لە کاتی هەڵبژاردنی مەسـعود بارزانی وەك سـەرۆکی پارتی، ئیدریس بـارزانی لـە هوڵـی کۆنگرەکەدا ڕایگەیانـد: من مەسـعود بارزانیم، مەسـعود بارزانیش منم. ئەمـەش ئاماژەیـەك بوو لە نەبوونی جیـاوازی نێوانیان وەك ئەوەی دژەکانی پارتی پیشـانیان دەدا و کردبووە سـەردێری پڕوپاگەندەکان»[4]. سـەرەڕای ئەوەش مەسـعود بارزانی داوای

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفور، میحوەری خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٢) کەنـداڵ و ئـەوانی تـر، گەلێـکی پەژمـوردە و نیشـتمانێکی پـەرت، و:م.گۆمەیـی ،سـوید، ١٩٩٨، ل٤٠٠؛ دیفیـد ماکـدوال، الکـرد شـعب أنکـر علیـه وجـوده، ت: عبدالسـلام النقشـبندی، مطبعـة ئـاراس، أربیـل ،٢٠١٢، ص١٤٥؛ د.جەمـال فەتحـوڵا، سـەرچاوەی بێشـوو، ل٨١.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، میحوەری خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٤) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ فوئـاد میـرانی، دهـۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥. فوئـاد میـرانی، نـاوی تەواو(فوئـاد عەبـدوڵا خەلـەف تاجەدیـن)ە، لـە دایکبـووی ١٩٤٩ لـە ناحیـەی زمـار، لـە سـاڵی ١٩٦٥ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی پـارتی و شۆڕشـەوە دەکات، لـە١٩٧٣ دەبێتـە پێشـمەرگە، لـە دوای نسـکۆ١٩٧٥ ئـاوارەی

لـه ئیدریـس بـارزانی کـرد، کـه خـۆی بـۆ سـەرۆکایەتی (پـدك) کاندیـد بـکات، بـەڵام بەپێی سـەرچاوەکان ئیدریـس بـارزانی بـە هـۆی ئـەو هێرشـە گەورەیـەی کـە کرابووە سـەری، بە بەرژەوەنـدی دەزانی بـۆ پاراسـتنی ڕیـزەکانی (پـدك)، مەسـعود بـارزانی خـۆی هەڵبژێرێت، ئـاکام مەسـعود بـارزانی بە سـەرۆك هەڵبژێردرا کە تەمەنی ٣٣سـاڵ بـوو وەك کادیرێکی لاو و لێهاتـووی حـزب لـە سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش ڕۆڵـی بـاڵای گێڕابـوو[١]. دواتـر کۆمیتەی ناوەنـدی لـە (٢١) ئەنـدام لـە نێـو ئەندامـە پاڵێوراوەکاندا هەڵبژێـردرا[٢]، کـە بریتی بوون لـە: (عـەلی عەبـدوڵا و نـووری شـاوێس و ئیدریـس بـارزانی و هۆشـیار مەحمـوود ئاغـا زێبـاری و فەلەکەدیـن کاکەیـی و ڕەشـید عـارف و محەمـەد مـەلا قـادر و خورشـید شـێرە و جەرجیـس حەسـەن و ڕۆژ نـووری شـاوێس و نەقیـب عەبـدوڵا سـدیق و مـولازم عـەلی و مـولازم یوونـس ڕۆژبەیـانی و مـولازم هەجـەر سـندی و حەمیـد ڕێکەوتـی و محەمـەد سـاڵح جومعـە و ئـازاد بـەرواری و نەجمەدیـن یووسـفی و فازڵ میرانی و محەمەد سـەعید دۆسـکی، سـەعید ئەحمەد بـارزانی)[٣]. لە یەکـەم کۆبوونەوەی کۆمیتـەی ناوەندی مەکتەبی سیاسـی هەڵبژێـردرا، ئەندامـەکانی بریتـی بـوون لـە: (عەلی عەبـدوڵا ـ سـکرتێر و ئیدریس بـارزانی و فـازڵ میـرانی و محەمـەد سـاڵح جومعـە[٤]، (ڕەئیـس عەبـدوڵا)[٥]، (فەلەکەدیـن

ئێـران دەبێـت، لـە سـاڵی ١٩٧٦ دەگەڕێتـەوە نـاو ڕیـزەکانی شـۆڕش، لـە ١٩٧٨ دەبێتـە بەرپـرسی لێژنـەی ئامێـدی، لـە ١٩٨٠دەبێتـە بەرپـرسی لێژنـەی دهـۆك، لـە ١٩٨١ دەبێتـە بەرپـرسی لێژنـەی زاخـۆ، لـە سـاڵی ١٩٨٥ دەبێتـە کارگێـڕی لقـی١ی پـارتی و بەرپـرسی ڕێکخسـتن، تـا ئەمـڕۆش کارگێـڕی هەمـان لقـە و دانیشـتووی شـاری دهۆکـە.

(١) د.عەلی نێروەیی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢١ -١٢٢.

(٢) بەلاغی کۆتاییهاتنی کۆنگرەی نۆیەمی پارتی دیموکراتی کوردستان...،سەرچاوەی پێشوو

(٣) أرکان حمەأمیـن الـزرداوی، نشـأە وتطـور الجمعیـات والأحـزاب والتیـارات السیاسـیة الکردیـة فـی العـراق، مـن منشـورات دار چیـاء للطباعـە والنـشر، بغـداد ، ٢٠٠٩، ص٧٢؛ حبیـب محمـد کریـم، تاریـخ الحـزب الدیمقراطـی الکردسـتانی...، ص١٥٩.

(٤) أعضـاء اللجنـة المرکزیـە و المکتـب السیاسـی فـی المؤتمـر التاسـع، خەبـات، الجریـدة، العـدد: (٧٩٤)، ١٩٩٦/٨/١٢، ص١٠.

(٥)ڕەئیـس عەبـدوڵا، سـاڵی ١٩٢٧ لـە دایکبـووە، لـە تەمـەنی لاوێتیـدا چووەتـە کۆلێـژی سـەربازی لـە بەغـدا، چەنـد پلەیـەکی سـەربازی بڕیـوە تـا گەیشـتووەتە پلـەی رائـد، هـەر لـە بـەر ئەمـەش ناونـراوە (ڕەئیـس عەبـدوڵا)، لـە سـاڵی ١٩٥٠ پەیوەنـدی بـە ڕێکخسـتنەکانی پارتیـەوە کـردووە، لـە سـاڵی ١٩٦٣ دەبێتـە پێشـمەرگە، سـاڵی١٩٧٥ بووەتـە فەرمانـدەی هێـزی ڕزگاری، دوای نسـکۆ ١٩٧٥ وەك بەشـێکی زۆری خەڵکـی کوردسـتان ئـاوارەی ئێـران بـووە، لـە کۆنگـرەی نۆیەمـی پـارتی بووەتـە

کاکەیی)[1]. بەم شێوەیە پارتی پاش چوار ساڵ لە ژیانی سەخت و دژوار، لە شێوەی سەرکردایەتی کاتی، توانی سەرلەنوێ خۆی بەشێوەیەکی تۆکمە و خاوەن بەرنامەیەکی بەهێز و سەردەمیانە بگەڕێتەوە سەر تەختەی شانۆی سیاسی، لەبارەی هەڵسانەوەی (پدك)یش مەسعود بارزانی دەنووسێت: «ڕەسەنایەتی پارتی و خۆشەویستی مستەفا بارزانی لە ناو دڵی گەلی کوردستاندا بەوە دەردەکەوێت کە پاش نسکۆی ئاداری ١٩٧٥ هەم دیسان پارتی و بارزانی جێگەی ئومێدی گەل بوون، هەر ئەوانیش ئامانج و پیلانەکانی دوژمن و ناحەزان بوون، بە هەموو شێوەیەك هێز و گەورەیی پارتی و بارزانی لەوەدا دەرکەوت کە پاش ئەم نسکۆیە گەورەیە جارێکی دیکە هەڵسایەوە، هەموو هەوڵ و تەقەلای دوژمنان بۆ لە ناوبردنیان بوو، حیکمەتیش لەوەدایە مرۆڤ دوای شکست هەڵبستێتەوە، نەك قەد تووشی شکست نەبێ»[2]. ئەوی ڕاستی بێت کۆنگرەی نۆیەمی پارتی کۆنگرەی بووژانەوە و زیندووکردنەوەی پارتی بوو، هاوکات خاڵێکی وەرچەرخانە لە مێژووی پارتی و بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشووری کوردستان. بەم چەشنە پارتی لە ڕووی سیاسییەوە تا ڕادەییەکی باش گەڕایەوە سەر دۆخی ئاسایی خۆی.

ئەندامی مەکتەبی سیاسی و بەرپرسی مەکتەبی عەسکەری، ڕۆژی٢٨ی تشرینی یەکەمی ١٩٨١ لە شاری ڤیەننا بە هۆی نەخۆشی دڵەوە کۆچی دوای کردووە. چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدولسەلام بەرواری، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.

(١) فەلەکەدین کاکەیی، فەلەکەدین سابیر کاکەیی ناسراو بە فەلەکەدین کاکەیی، لە دایکبووی ساڵی ١٩٤٣، لە سەرەتای ساڵی ١٩٥٧ – ١٩٥٩ دەست بە چالاکی قوتابی و لاوانی کردووە، لە ساڵی ١٩٧٤ بە زمانی عەرەبی دەستی بە نووسینی ڕۆژنامەنووسی کردووە، لە ساڵی ١٩٧٤ بووەتە بەڕێوەبەری ڕاگەیاندن لە ناو شۆڕش، لە ساڵی ١٩٨٠- ١٩٩١ سەرنووسەری ڕۆژنامەی (خەبات) بوو، لە ساڵی ١٩٧٩ ئەندامی لێژنەی ناوەندی پەرلەمانی کوردستان بوو، ڕۆژی چوارشەممە ٢٠١٣/٧/٣١ کۆچی دوایی کردووە...بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: مومتاز حەیدەری و ئەوانی تر، سەرچاوەی پێشوو، ل٨١ -٨٢.

(٢) مەسعود بارزانی، تا دەرفەتم دەبێ...، ل١.

ب- هەڵسانەوەی پارتی دیموکراتی کوردستان لەسەر ئاستی ڕێکخراوە جەماوەرییەکان:

پاش ڕێککەوتنی جەزائیری ئازاری ١٩٧٥، هەموو ڕێکخراوە جەماوەرییەکانی کوردستان وەك دامودەزگاکانی تری شۆڕش بۆ ماوەیەکی کورت لە خەبات وەستان و هەموو ڕێکخستنەکانی قوتابیان و لاوان و ڕێکخستنەکانی تری شۆڕش دووچاری پرژاندنێکی کاتی هاتن، هەندێك لەم توێژانە وەك هەموو توێژەکانی تری کوردستان ژیانی ئاوارەیی، دەربەدەرییان هەڵبژارد و ڕوویان کردە ئێران، هەندێکی تر ڕوویان کردە ئەوروپا، بەشێکیان بۆ باوەشی نیشتمان گەڕانەوە و هەروەها لە هەمان کاتدا لە لایەن حکوومەتی عێراق ژمارەیەك لەو توێژانەی لە سێدارە دا کە ڕژێمی شای ئێران ڕادەستی عێراقی کردبوونەوە، دوا بەدوای ئەمەش حکوومەتی عێراق دەستی بە پیادەکردنی سیاسەتێکی توندوتیژ و ڕەگەزپەرستانە کرد بەرانبەر بە گەلی کورد و ئەندام و لایەنگرانی (پدك) و شۆڕشی ئەیلوول، لەگەڵ دوورخستنەوەیان بۆ باشوور و ناوەڕاستی عێراق[1]، هەروەها گوشارێکی زۆری خستە سەر تاکی کورد کە ببێت بە بەعسی، ئەم سیاسەتەش سیفەتێکی گشتگیری هەبوو، جگە لە فەرمانبەرانی دەوڵەت خەڵکی بێ لایەنیشی دەگرتەوە و، گوشارێکی زۆری لە سەر دانابوون، بە تایبەتی مامۆستایان، لە بەر ئەوە ئەرکی پەروەردەکردنیان لە سەر شان بوو، بۆ ئەم مەبەستە حکوومەتی عێراق بەرنامەیەکی نوێی داڕشت ناوەرۆکەکەی بریتی بوو لە: «نەوەی تازەی عێراق بە بیروباوەڕی نەتەوەیی عەرەبی و حزبی بەعس پەروەردە بکرێت»[2]. هەروەها حکوومەت هەموو شێوازێکی گرتەبەر بۆ دواخستنی شارستانیەت لە کوردستان و بێبەشکردنی ڕۆڵەکانی گەلی کورد لە سادەترین و ڕەواترین پێداویستییەکانی ژیان، هەروەها نەهێشتنی گەیشتنی چین و توێژەکانی کۆمەڵگەی کوردستان بە مافە پیشەیی و کۆمەڵایەتییەکان، تەنانەت سروودی نیشتمانی قەدەغەکراو، خوێندنی کوردی گۆڕی و کردی بە زمانی عەرەبی، ئینجا

(١) ساسان عەونی، یەکێتی قوتابیانی کوردستان چەند لایەنێکی تێکۆشان و مێژوو، لەبڵاوکراوەکانی مەکتەبی سکرتاریەتی یەکێتی قوتابیانی کوردستان، هەولێر، ١٩٩٨، ل٦٩.

(٢) د.علی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی حکوومەتی عێراق لە کوردستان لەسایەی بەڵگەنامە فەرمیەکاندا (١٩٧٥ – ١٩٩١)، ب١،چاپخانا زانکۆیا دهۆکێ، دهۆك ، ٢٠١٠، ل٤٣.

دەستی کرد بە گۆڕینی بەرنامەکانی خوێندن[١]، هەروەها گوشاریشی خستە سەر کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان کە منداڵەکانیان ڕەوانەی قوتابخانە عەرەبییەکان بکەن و دوورخستنەوەی ژمارەیەکی زۆر لە قوتابیانی کوردستان لە زانکۆ و پەیمانگەکانی عێراق، لەگەڵ چاودێریکردنیان کە کاری ڕێکخراوەیی ئەنجام نەدەن[٢]. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەم گوشارانەدا، ڕێکخستنەکانی سەر بە ڕێکخراوە جەماوەرییەکان بە تایبەتی (ی.ق.ك) و(یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان)[٣]، لە سەر ئاستی ناوخۆی کوردستان ڕێکخستنەکانیان بەگەڕ خستەوە و، جەماوەری شارەکانیان بە ئاراستەی شۆڕش ئاراستە دەکرد و، بۆ نێو ڕیزەکانی (پدك)، تەیاری دەکردن، ئەویش لە ڕێگەی دەرکردنی پەرتووك، ڕۆژنامە و گۆڤار و بڵاوکراوەکانەوە[٤]. وەك هەنگاوە سەرەتاییەکان بۆ ڕێکخستنەوەی ڕیزەکانی شۆڕش هەر یەك لە مەسعود بارزانی و ئیدریس بارزانی لە نیسانی ١٩٧٥ لە گوندی (ڕاژان)[٥]، لەگەڵ ڕێکخراوە جەماوەرییەکان کۆبوونەوە[٦]، بە تایبەتی (کومەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوڕوپا)[٧]و

(١) فرست طیب، مێژوویا ئێکەتیا قوتابیێن کوردستانێ دناف بەرا ئادارا(١٩٧٠- نیسانا ١٩٩١) یَ، چاپخانەی هاوار، دهۆك،٢٠١٢، ل١٦٥.

(٢) برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (٢٢٧٥)، ١٨ی شوباتی١٩٩٧، ل١٤.

(٣) یەکێتی لاوانی دیموکراتی کوردستان (ی.ل.د.ك)، چەند هەفتەیەك لە دوای ڕێکخراوی (ی.ق.ك) لە شوباتی١٩٥٣دامەزرا، لە لایەن دەستەی دامەزرێنەری هەمان دەستەی دامەزرێنەری ڕێکخراوی(ی.ق.ك) کە بریتی بوون لە:(جەلال تاڵەبانی و عەبدوڵا ئامێدی وحەیدەر حەمەدئەمین)، مەرجی ئەندام بوون لەم ڕێکخراوەدا بریتی بوو لەوەی هەر قوتابییەك دوای تەواو بوونی قۆناغی خوێندن لە قوتابخانە ڕاستەوخۆ دەیتوانی پەیوەندی پێوەبکات و ببێت بەئەندام...بۆ زانیاری زیاتر بروانە: لە دیدارێکی تایبەتدا سەرۆك تاڵەبانی وردەکاری دامەزراندنی (ی.ق.ك) دەخاتەروو، خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ژ: (١٠٩)، تشرینی دووەم ٢٠١٢، ل ل٧ ،٩.

(٤) هێمن میرانی، سڵاو ماندوو نەبوون لە کادیرانی یەکێتی قوتابیانی کوردستان، خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ژ: (٢٣)، ١٨ شوباتی٢٠٠١، ل٦٩؛ عرفان عزیز عزیز، ڕۆژنامەنوسی یەکێتی قوتابیانی کوردستان، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٢، ل٣٣.

(٥) ڕاژان، گوندی (سەید موسی نەهری)یە، لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، دەکەوێتە دەشتی مەرگەوەڕ لە باشووری شاری ورمێ نزیکی (٢٠-٢٥کم)، لە سەر سنووری تورکیا. بڕوانە: سامی شۆڕش، بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی.. ئیدریس بارزانی نموونەك، و: د.ڕزگار، چاپخانا زانا، دهۆك ، ٢٠٠٥، ل١٧١.

(٦) چاوپێکەوتن لەگەڵ تارق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٤/١٧.

(٧) کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردلە ئەوروپا (ك.خ.ك.ئ)، لە ١١- ١٦ ئابی ١٩٥٦ لە لایەن چەند

(ی.ق.ك) و (ی.ل.د.ك)[1]، هەروەهـا تاریـق ئاكرەیـی كـە ئـەو كات سـەرۆكی (ك.خ.ك.ئ) بـوو ڕاسـپارد كـە بگەڕێتـەوە بـۆ ئەوڕوپـا و درێـژە بـە خەبـاتی ڕێكخراوەیـی بـدات و چالاكییـە جەماوەرییـەكان لـە ئەوڕوپـا ئەكتیـڤ بكاتـەوە[2]، دواتـر لـە لاپـەڕەكانی دوایـی ئـەم لقـە بـاسی ئەمـە دەكەیـن.

هەروەهـا هـاوكات مەسـعود بـارزانی هـەر یـەك لـە (عـادل مـوراد) سـەرۆكی ئـەو كاتــەی (ی.ق.ك)، (عەبدولــڕەزاق میــرزا فەیــلی) ئەندامــی ســەركردایەتی (ی.ل.د.ك)، (ڕەنـج نـووری شـاوێس و ئـازاد محەمـەد خەفـاف) ئەندامـانی سـەركردایەتی (ی.ق.ك) بـە سەرپەرشـتی(نووری شـاوێس) ئەندامـی مەكتـەبی سیاسـی (پدك)یـان ڕاسـپارد بـەرەو سـووریا، ئـەركی ئەمانـە زەمینەسـازكردن بـوو بـۆ دەسـتپێكردنەوەی شـۆڕش، هـاوكات لەگـەڵ (جـەلال تاڵەبانی)یـش قسـە بكـەن. ئـەم كۆمەڵەیـە ڕۆژی ١٢ی نیسـانی ١٩٧٥ دەگەنـە بەیـرووت (لبنـان)، بـەڵام (نـووری شـاوێس) بـە هـۆی نەخۆشـییەوە دەچێتـە لەنـدەن، دواتـر هـەر یـەك لـە (عـادل مـوراد، عەبدولـڕەزاق فەیـلی) دەچنـە سـووریا[3]. ئەنجـام ئـەم كۆمەڵەیـە بەهـۆی ئـەو دابەشـبوونە هـزری و سیاسـییەی كـە لـە ژێـر ڕۆشـنایی تراژیدیـای شكسـتی شـۆڕشی ئەیلـوول هاتبـووە ئـاراوە، لـە جێبەجێكـردنی ڕاسـپاردەكان سـەركەوتنی بەدەسـت نەهێنـا[4]، هـەر یـەك لـە (عـادل مـوراد، عەبدولـڕەزاق فەیـلی) دەكەونـە ژێـر ئـەو كاریگەرییـە هـزری و سیاسـییە، لەگـەڵ هـەر یـەك لە:(جـەلال تاڵەبـانی و فوئـاد مەعسـووم) لـە ٢٥ی ئایـاری ١٩٧٥، لـە سـووریا بـۆ مەبەسـتی دامەزرانـدنی ڕێكخراوێـكی سیاسـی كۆدەبنـەوە، لـەم بـارەوە تاڵەبـانی دەڵێـت:

خوێندكارێـكی كـورد، لـە شـاری (فیزبـاد) لـە ئەڵمانیـا، یەكـەم كۆنگـرەی خـۆی بەسـت، كۆمەڵەیـەكی فـرە ڕەنـگ و فـرە هـزری بـوو كـە گوزارشـتی لـە نەتـەوەی كـوردی دەكـرد، پـاش كۆنگـرەی دووەم كـە لـە كانـوونی دووەمـی١٩٥٨ لـە شـاری لەنـدەن بەسـترا، بڕیـاری دەركـردنی ئـۆرگانی كۆمەڵـە درا بەنـاوی (گۆڤـاری كوردسـتان) كـە بەزمـانی كـوردی و عـەرەبی، ئینگلیـزی دەردەچـوو. یەكێـك لـە بڕیـارەكانی كۆمەڵـە لەهـەر وڵاتێـكی ئەوروپـی زیاتـر لـە (٧) خوێنـدكار دەتوانـن لقێـكی كۆمەڵـە بكەنـەوە. بڕوانـە: فرسـت طیـب، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣٥.

(١) هەمان سەرچاوە، ل١٦٦.

(٢) چاوپێكەوتن لەگەڵ تارق ئاكرەیی، ئاكرێ، ٢٠١٦/٤/١٧.

(٣) د.علی تەتەر نێروەیی، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٠.

(٤) فرست طیب، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٦.

«پێکەوە بڕیاری هاوپەیمانێتییەکی نیشتیمانیمان دا نەك حزب بە ناوی یەکێتی»[1]. ئاکام بزاڤی کورد لە باشووری کوردستان بە سەر هێزە سیاسییەکاندا دابەش دەبێت، بارودۆخەکە لە بار دەبێت بۆ هاتنە کایەی سیستمی فرە حزبی و، دواتریش فرە ڕێکخراوەیش سەر هەڵدەدات[2].

لە سەر ئاستی ناوخۆی باشووری کوردستان هەر وەك پێشتر باس کرا، ئەندامانی سەر بە ڕێکخستنەکانی (ی.ل.د.ك) و (ی.ق.ك) لە شارو شارۆچکەکانی باشووری کوردستان لە ناو دەریایەکی تەنگ و چەڵەمە و پڕ مەترسی دەست بە خەباتی ژێرزەمینی و سەر لەنوێ زیندووکردنەوەی ڕیزەکانیان دەکەن، پێداگیری لە دانەبڕانی جەماوەر دەدەن لە ڕیزەکانی (پدك) لە ناو شارەکان[3]. شایەنی ئاماژەپێکردنە بۆ یەکەم جاریش ئەم هەنگاوە بوێرە لە شاروچکەی زاخۆ سەر هەڵدەداتەوە، لە لایەن (ڕێبەر مەلا حسێن ئاڤدەڵ)[4] و چەند ئەندامێکی تر کە لە ٢٠ی حوزەیرانی١٩٧٥ دەست بە زیندووکردنەوەی ڕیزەکانی خۆیان دەکەن، لە١٦ی کانوونی یەکەمی ١٩٧٥ ناوبراو دەبێتە لێپرسراوی (ی.ق.ك) لە شارەکە[5]. ئەمەش یەکەمین هێڵی ڕێکخستنبوو لە سەرانسەری کوردستان، سەرچاوەکان سەرهەڵدانەوەی ڕێکخستنەکانی (ی.ق.ك) لە شاری زاخۆ بۆ ئەوە دەگێڕنەوە کە لە ڕووی جوگرافییەوە دەکەوێتە سەر سنووری باکووری کوردستان، لەو دەمەدا

---

(١) مەغدید فەیاز، بەشێك لە بیرەوەرییەکانی مام جەلال، لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی ڕووناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکوك، کەرکوك، ٢٠٠٩، ل٢١٥.

(٢) برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٢٦٣٥)،٢٦/تموز/١٩٩٨، ل١٣.

(٣) دەنیس دارگول، بیستانێن زێڕین، و: رشاد بێجرمانی، چاپخانا هەوار، دهۆك ، ٢٠١٠، ل٣٨٥؛ خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ژ: (٥٠)، تشرینی یەکەمی ٢٠٠١، ل١٣.

(٤) ڕێبەر مەلاحوسێن ئاڤدەڵ، لە دایکبووی ساڵی ١٩٥٧ لە شاروچکەی زاخۆ، لەساڵی ١٩٧٣ پەیوەندی بە ڕێکخراوی (ی.ق.ك)ەوە دەکات، لە ساڵی (١٩٧٤) دەبێتە پێشمەرگە، لە دوای نسکۆ ١٩٧٥ دەستپێشخەر دەبێت لە ساغکردنەوەی ڕیزەکانی (ی.ق.ك)، لە ڕۆژی ١٩٧٦/٤/٢٠ لە لایەن دامودەزگا سەرکوتکەرەکانی حکوومەتەوە ڕێکخستنەکەیان ئاشکرا دەبێت، لە ڕۆژی ١٩٧٦/٤/٢٣ لە ژێر ئەشکەنجەداندا کۆچی دوایی دەکات. بروانە: یەکەم شەهیدی یەکیتیەکەمان، خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ژ: (١٠)، مایسی ١٩٩٦، ل٢.

(٥) سەلام حوسێن، هەڵگیرساندنی شۆڕشی گولان وانەیەکی تری نەبەزین بوو، خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ژ: (٣٦)، حوزەیرانی٢٠٠٠، ل٨.

مەفرەزە سەرەتاییەکانی پێشمەرگە لەو سنووورە چالاک بوون، ئەمەش کاری کردبووە سەر ئەندام و لایەنگرانی پێشووی (پدك) کە کاری ڕێکخراوەیی ئەنجام بدەن و، پەیامی هۆشیاری نەتەوەیی لە ناو جەماوەری شارەکە بڵاوبکەنەوە بۆ ئەوەی لە ڕیزەکانی (پدك)ەوە دوورەپەرێز نەبن[1]. بەم شێوەیە لە ژێر ڕاسپاردەکانی پێشمەرگەدا ئەندامانی سەر بە ڕێکخستنەکانی (ی.ق.ك) بە تایبەت، کاری ڕێکخراوەیی فراوانتر دەکەن و، ڕۆژنامە و گۆڤار بڵاودەکەنەوە و ڕاسپاردەکانی(س.ك) جێبەجێ دەکەن، هەر وەك بەڵگەنامە فەرمییەکانی (ی.ق.ك) ئاماژەیان پێ کردووە لە ناوەڕاستی ئاداری ١٩٧٦ بەیاننامەیەکی (ی.ق.ك)یان بۆ جەماوەری کوردستان دەرکرد، کە دواتر لە ڕێگەی (ڕۆژنامەی خەبات)ەوە، لەژمارە ٥٢٦ (٥٢٧-لێکۆڵەر) لە ڕۆژی ١ی تەمموزی ١٩٧٦ بڵاویان کردووەتەوە تێیدا: «هەڵوێستی سەرکردایەتی کاتی - پارتی لە گۆڕەپانی خەبات بەرز دەنرخێنن و مژدەی دەست پێکردنەوەی شۆڕش بە جەماوەری کوردستان دەگەیەنن، داوا لە جەماوەری کوردستان دەکەن هەموو هەوڵەکانی خۆیان بخەنە گەڕ بۆ چەسپاندنی ڕیزەکانی شۆڕش و خەباتی چەکداری و ڕاوەستان دژ بە ڕژێمی فاشی، سیاسەتی سەرکوتکەرانەی ڕژێمی بەعس بەرانبەر جەماوەری قوتابیانی کورد، ڕیسوا دەکەن. هەروەها داوا لە بزووتنەوەی قوتابیانی عێراق دەکەن وزەی خۆیان یەك بخەن بۆ تێکۆشان لە پاڵ هێزە نیشتمانی و پێشکەوتنخوازەکانی گەلی عێراق بۆ لە ناوبردنی ڕژێمی فاشی و پیلانەکانی ئیمپریالیزم و، ڕەگەزپەرستەکان و، ئاوەدانکردنەوەی عێراقێکی دیموکراسی کە لەو چوارچێوەیەدا گەلی کورد بە ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینەی خۆی شادبێت»[2]. لە بەهاری ١٩٧٦ ئەندامەکانی سەر بەم هێڵە زیاد دەبن، بە هۆی بەرفراوانی کاروچالاکییەکانەوە ژمارەیەك لە ئەندامەکانی پێشوو پەیوەندی بە ڕێکخستنەکانەوە دەکەن، ئەم هێڵە لە بەر پاراستنی گیانی ئەندامەکان، بە سەر چەند هێڵێکی بچووك بچووکدا دابەش دەبێت. لە هەمان کاتدا کۆمەڵێك لە بڵاوکراوەکانی (س.ك) لە لایەن پێشمەرگەکانەوە دەگەنە دەستی ڕێکخستنەکانی (ی.ق.ك)، ئەوانەش بە

---

(١) فرست طیب، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٩.

(٢) الحزب الديمقراطي الكردستاني-العراق، المنظمات الجماهيريه الكوردستانيه (١٩٥٣ – ١٩٩١)، دراسه أوليه، من منشورات الحزب الديمقراطي الكردستاني ب.م،١٩٩١، ص٥٣.

شێوەیەکی نهێنی ئەم بڵاوکراوانە لە شوێنە گشتییەکانی شاری زاخو هەڵدەواسن[1]. بەڵام زۆر ناخایەنێت شەوی ٢١/٢٠ی نیسان ١٩٧٦، کۆمەڵە سیخوڕێکی حکوومەتی عێراق ئاگاداری جموجووڵ و چالاکییەکانی ئەم هێڵە دەبن، دەست بە سەر ماڵی (ڕێبەر مەلا حسێن)دا دەگرن و چەند بڵاوکراوەیەك لە ماڵی ناوبراو دەدۆزنەوە و خۆی و برابچووکەکان و خزم و کەسەکانی لەگەڵ ئەندامێکی تری سەر بە ڕێکخستنەکان بەناوی (محەمەد مووسا مستەفا) دەستگیر دەکرێن[2]. ئەنجام جگە لە(ڕێبەر مەلا حسێن) ئەوانی تر هیچیان لە سەر ساغ نابێتەوە، دوای چەند ڕۆژێك لە ژێر ئازاردا ناوبراو دەبێتە قوربانی. بە ئاشکرابوونی ئەم هێڵە ترس لە لایەن حکوومەت دروست دەبێت و بەوپەڕی دڕندایەتییەوە دەکەوێتە چاودێریکردنی شارەکە[3]. حکوومەت سەرەڕای ئەو هەوڵانەیش، نەیتوانی چالاکییە نهێنییەکانی جەماوەر کۆنترۆڵ بکات[4]، بەڵکو بە ماوەیەکی کورت ڕیکخراوە جەماوەرییەکانی سەر بە (پدك) پەلوپوی خۆی هاوێشت تا زنجیرەی ئەلقەی ڕێکخستن گەیشتە گشت شارەکانی تری باشووری کوردستان[5].

هەڵبەت لە قۆناغی سەرەتایی خەباتی چەکداریدا، ئەرکی قوتابیان و لاوان بریتی بوو لە بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامە و گۆڤار و بڵاوکراوەکانی (س.ك)، لە ناو جەماوەری کوردستان، بە تایبەت لە ناو مەڵبەندەکانی خوێندن و ڕۆشنبیری، هەروەها هەڵواسینیان بە دیواری قوتابخانەکان و، شوێنە بەرچاوەکانی ناوەندی شارەکان و ئاشناکردنی جەماوەر بە بەرنامەی نوێی حزب[6]، بەمەش توانییان لەناو کەشێکی

---

(١) فرست طیب، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٨.

(٢) ساسان عەونی، هەڵوێست و هەنگاوەکانی یەکێتی قوتابیانی کوردستان بۆ ئەنجامدانی هەڵبژاردنی قوتابیان، لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی سکرتاریەتی یەکێتی قوتابیانی کوردستان، هەولێر، ١٩٩٧، ل٤٤ ؛ خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٤٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٤، ل٧.

(٣) خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ژ:(١٠)، مایسی ١٩٩٦، ل٢.

(٤) خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ژ:(١٢)، ئاب/١٩٩٤، ل٧

(٥) ساسان عەونی، یەکێتی قوتابیانی...، ل٧.

(٦) چاوپێکەوتن لەگەڵ کەریم حەبیب حاجی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/٩.کەریم حەبیب حاجی، لە دایکبووی ساڵی ١٩٥٧ لە ناوچەی دۆسکی لە بناری چیای مەتین، لە ساڵی ١٩٧١ پەیوەندی بە ڕیزەکانی پارتی دەکات و لە ساڵی (١٩٧٢ – ١٩٧٥)، دەبێتە پێشمەرگە، لە ساڵی ١٩٧٩ بە هۆی کاری ڕێکخراوەیی و پارتایەتی لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە بۆ شاری ڕومادی دووردەخرێتەوە،

پڕ لـه مەترسـیدا پەیتـا پەیتـا دەسـت بـە خەبـات و داکوتـانی ڕیشـەیی (پـدك) لـە نـاو جەمـاوەری قوتابیـان و جەمـاوەری شـارەکان و، خسـتنە پـاڵ یەکـتر و تەیارکردنیـان بـە ڕیزەکانیـەوە بکـەن[1]. لـە ناوەڕاسـتی ١٩٧٦ڕێکخسـتنەکانی (ی.ق.ك) بـۆ یەکـەم جـار توانییـان لـە شـاری هەولێـر سـەر لـە نـوێ هەوڵـی وەگەڕخسـتنەوەی ڕیـزەکانی خۆیـان بدەنـەوە و یەکەمیـن ڕێکخراویـان بـە نـاوی (شـیرین) دامەزرانـد[2].

هەروەهـا لـە شـاری سـلێمانی و کەرکـووك، ڕێکخسـتنە جەماوەرییـەکانی (پـدك) بـە بـەراورد لەگـەڵ شـارەکانی دیکـە، بـە لاواز و خامـۆشی هەنـگاوی دەنـا، ئەندامەکانیـان نەیانتـوانی وەك پێویسـت هەوڵـی زیندووکردنـەوەی ڕیـزەکانی خۆیـان بـدەن[3]. بێگومـان هاتنەکایـەی سیسـتمی فـرە حـزبی، وەك لـە پێشـوودا باسـکرا فـرە ڕێکخراوەیـش هاتـە کایـەوە ئەمـەش کاریگـەری لـە سـەر لاوازی ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی (ی.ق.ك)و ڕێکخـراوەکانی دیکـەی سـەر بـە (پـدك)، لـەو ناوچانـە هەبـوو، لەبـەر ئـەوە (ی.ن.ك) وەك پارتێـکی نـوێ، بـە پێویسـتی زانی بـۆ کۆکردنـەوەی جەمـاوەر لـە دەوری خـۆی و ئاراسـتەکردنیان بـە خەبـاتی مـەدەنی، ڕێکخراوێـکی جەمـاوەری بـە نـاوی (یەکێتـی خوێنـدکارانی کوردسـتان)[4] دامەزرێنێـت، ئـەم ڕێکخـراوە بـە هـۆی ڕەنگدانـەوەی ناکـۆکی و گـرژی نێـوان (پـدك) و (ینـك)، زاڵبـوونی (ینـك) لـە سـنووری سـلێمانی و کەرکـووك بەگشـتی ، تـوانی جەمـاوەری ناوچەکـە لـە دەوری خـۆی کۆبکاتـەوە[5]. بۆیـە

لـە نـاو پارتیـدا چەنـد پلـە و پایـەی پارتایـەتی وەردەگرێـت، دوای پرۆسـەی ئازادکـردنی عێـراق ٢٠٠٣ دەبێتـە وەرگێـڕ لـە نـاو سـوپای ئەمریـکا لـە عێـراق، ئێسـتە جێگـری بەڕێوەبـەری نەخۆشـخانەی (وان گڵۆبـال)ە لـە شـاری دهـۆك، نیشـتەجێی هەمـان شـارە.

(١) ساسان عەونی، یەکێتی قوتابیانی...، ل٧.

(٢) المنظمات الجماهیریه الکوردستانیه...، ص٥٤.

(٣) فرست طیب، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٩.

(٤) یەکێتـی خوێنـدکارانی کوردسـتان(ی.خ.ك)، ئـەم ڕێکخـراوە یەکـەم کۆبوونـەوەی خـۆی لـە ٢٦ی نیسـانی ١٩٧٦، لـە شـاری کەرکـووك بەسـترا لـە لایـەن کۆمەڵێـك خوێنـدکار لەوانـە: (شـوان عـەلی (شـامل)، لەتیـف شـێخ عومەر...تـاد). بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: سـەروەر عبدالرحـمان، سـەرچاوەی پێشـوو،ل١٤٩؛ بـەڵام هەندێـك سـەرچاوە مێـژووی دامەزرانـدنی (ی.خ.ك) بـۆ دوای ڕاپەڕینـی ١٩٩١ دەگێڕنـەوە، کـە بـە شـێوەیەکی فەرمـی بەیاننامـەی خـۆی لـە گۆڤـاری (نواڵـە) کـە ئـۆرگانی ئـەم ڕێکخـراوە بـوو، بڵاوکردووەتـەوە کـە تیـادا هاتـووە ئـەم ڕێکخـراوە لـە ڕۆژی ١٩٩١/٧/٣٠دامـەزراوە. بڕوانـە: ساسـان عـەونی، چەنـد زانیاریـەك دەربـارەی ڕێکخـراوەکانی...، ل٥.

(٥) سەروەر عبدوالرحمان، سەرچاوەی پێشوو ،ل١٤٩.

دەبینین هاوشێوەی دەسەڵاتی سیاسی و باڵادەستبوونی (پدك) لە سنووری بادینان، ڕێکخستنەکانی (ی.ق.ك) لەو سنوورەدا لە هەڵکشاندا بوو، چەندان ڕێکخراوی نهێنی سەر بە (ی.ق.ك)، وەك ڕێکخراوی (شەفەق)[1]، ڕێکخراوێکی دیکە هەر بە ناوی (شەفەق) [2]، ڕێکخراوی (شێخ سەعیدی پیران)[3]، لە ناو شاری دهۆك لە لایەن ئەندامەکانی پێشووی(ی.ق.ك)ەوە دامەزراوە، کە ڕۆڵێکی بەرفراوانی لە جێبەجێکردنی ڕاسپاردەکانی (س.ك)، ڕێکخستنی جەماوەر و هاندانیان بۆ پەیوەندیکردن بە پێشمەرگەوە و دوورکەوتنەوە لە هاوکاریکردنی دامودەزگاکانی حکوومەت دەنواند [4]، هەروەها ئەرکی ئەندامەکانی سەر بە ڕێکخستنەکانی (ی.ق.ك) و (ی.ل.د.ك) لە بادینان قورستربوو لە چاو شوێنەکانی تری باشووری کوردستان، لە بەر ئەوەی وەك باس کرا، مەڵبەندی قورسایی خەباتی(س.ك)بوو، بۆیە جگە لە کاری ڕێکخراوەیی،

---

(١) ئەندامەکان بریتی بوون لە:(فەهیم عەبدوڵا محو و ئیبراهیم مستەفا و عزەت فندی و ئەحمەد مەلا قاسم و سامان محەمەد سەعید و عەبدولسەلام مەجید و زیاد ئەحمەد و جەمیل تاهر و وەلید ساڵح و حەمید محەمەد ساڵح و ساڵح عەبدی...تاد). بڕوانە: موسەددق توفی وئەوی تر، ئامادەییا برایەتی فێرگەها زانست و هەست نەتەوەیی و شۆڕشگێڕی، دهۆك، گۆڤار، ژ: (٢٢)، شوبات/٢٠٠٤، ل ل٤١ -٤٤؛ چاوپێکەوتن لەگەڵ فهیم عبدوڵلا محو، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/٩. فەهیم عەبدوڵا محو، لە دایکبووی ساڵی ١٩٦٠ لە شاری دهۆك، لە ساڵی ١٩٧٦ پەیوەندی بە(ی.ق.ك)ەوە کردووە، لە ساڵی ١٩٨٣ دەبێتە پێشمەرگە،١٩٨٤ دەبێتە بەرپرسی لێژنەی ناوخۆی (ی.ق.ك) لە دهۆك، لە ساڵی ١٩٨٦دەبێتە بێژەر لە ئێزگەی دەنگی کوردستانی عێراق، لە(١٩٩١ – ١٩٩٤) دەبێتە کارگێڕی لقی یەك، لە (١٩٩٤ – ١٩٩٥) دەبێتە سەرنووسەری گۆڤاری مەتین، دواتر چەند پلەی تری دەبڕێت، ئێستە سەرۆکی ئەنجوومەنی پارێزگای دهۆکە.

(٢) ئەندامەکان بریتی بوون لە: (سەربەست باپیری و جەمیل بێسفکی و قادر قەچاخ و غەفار کۆڤلی و مقداد کورێمەیی و محەمەد ساڵح بوتی و عابد مزۆری و عەبدولقادر پێداوی و مەحمود غلبیش و عەبدوڵا الیاس...تاد). چاوپێکەوتن لەگەڵ قادر قاچاخ، دهۆك، ١٢/١١ / ٢٠١٥. قادر قاچاخ ناوی تەواو (قادر عەبدولعەزیز ڕەشید)ە، ناسراوە بە (قادر قەچاخ)، لە دایکبووی ساڵی ١٩٦٢ لە شاری دهۆك، دەرچووی پۆلی پێنجەمی وێژەییە، خاوەن بیست پەرتووکی جۆراوجۆرە، لە ساڵی ١٩٨٠ دەبێتە پێشمەرگە تا ساڵی ١٩٩١، ئێستە ئەندامی سەرکردایەتی پارتییە، نیشتەجێی شاری دهۆکە.

(٣) ئەندامەکان بریتی بوون لە:(عیسا زێوەیی (چاڤەرێ) و بەرزی عەلی و یونس ئێتوتی و شەعبان عەلی و مقداد نزارکێ و عەبدولقەهار سەرکی...تاد) بڕوانە: موسەددق توفی وئەوانی تر، سەرچاوەی پێشوو، ل٤١؛ عیسا زێوەیی، (پێوەندی تەلەفۆنی)، دهۆك، ٢٠١٦/٣/١١.

(٤) موسەددق توفی، سەرچاوەی پێشوو، ل ل٤١ -٤٤.

ڕۆڵێـکی بـاشی لـە دابینکـردنی خـۆراك و جلوبـەرگ و داوودەرمـان و تەنانـەت چـەك و پێداویسـتییەکانی لەشـکری هەبـوو بـە حوکمـی ئـەوەی بەشـێکیان لـە نێو دامـودەزگاکانی حکوومـەت لـە کاردابـوون و بـواری دەسـتکەوتنی کـەل وپـەل تـا ڕادەییـەك ئاسـان بـوو[1]، تەنانـەت هەندێـك لـە ئەندامـەکان پـردی پەیوەنـدی، تەتـەر و نامەبـەری تایبـەتی (س.ك) بـوون لـە نێـوان شـار و شـاخ [2]. حکوومـەت لـە پەرەسـەندنی جموجـووڵ وچالاکییـەکانی (ی.ق.ك) و (ی.ل.د.ك) سـەخت نیگـەران ببـوو بۆیـە دەبینیـن زۆر بـە تونـدی چاودێـری دەکران، وە هەڕەشـەی لـە ئەندامەکانی (ی.ق.ك) دەکـرد و بە زۆرەملێ هەوڵـی ئەنـدام بوونیـان دەدا لـە ڕێکخـراوی (ی.ق.ن.ع)[3]، وە پێشـتریش ژمارەیـەك لـە ئەندامـەکانی (ی.ق.ك) بـە زۆری ڕێکخرابـوون لـەم ڕێکخـراوەدا[4]. لـە هاوینـی ١٩٧٦بـە هـۆی چاودێـری تونـدی حکوومـەت هەندێـك لـە ئەندامـەکانی سـەر بـە ڕێکخسـتنەکانی نهێنـی (ی.ق.ك) لـە شـاری دهـۆك ئاشـکرا دەبـن، ژمارەیەکیـان دەستبەسـەر دەکرێـن، یەکێـك لەوانـە (زەکی سـەلمان بێدوهـی) بـوو، لـە کاتی ئەشـکەنجەدان لـە لایـەن حکوومەتـەوە گیـانی لـە دەسـتدا، دواتـر بـە هـۆی گوشـاری تونـدی حکوومـەت، بـە ناچـاری ژمارەیـەك لـە ئەندامـانی دیکـە پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی پێشـمەرگەوە دەکـەن

---

(١) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ سەربەسـت باپیـری، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١٠. سەربەسـت باپیـری، نـاوی تـەواوی (سەربەسـت جەمیـل موراد)ـە، بـە سەربەسـت باپیـری نـاسراوە، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٥٩ لـە گونـدی باپیـری لـە ناوچـەی دۆسـکی، سـاڵی ١٩٧٦ پەیوەنـدی بـە ڕێکخسـتنەکانی (ی.ق.ك)ەوە کـردووە. سـاڵی ١٩٨٠ بووەتـە پێشـمەرگە، سـاڵی ١٩٨١ بووەتـە کارگێـڕی لێژنـەی ناوچـەی دهـۆك، سـاڵی ١٩٩٠ بووەتـە بەرپـرسی لقـی یـەك، لـە مـاوەی (٢٠١١ - ٢٠١٤) بەرپـرسی لقـی١٧ی (پـدك) بـوو لـە قـەزای شـنگار، نیشـتەجێی شـاری دهۆکـە.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ فەهیم عەبدوڵڵا محو، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/٩.

(٣) یەکێتـی قوتابیـانی نیشـتمانی عێـراق (ی.ق.ن.ع)، لـە ٢٣ی تشـرینی دووەمـی ١٩٦١، لـە کۆبوونەوەیـەك لـە لایـەن هەندێـك لـە قوتابیـانی زانکـۆی بەغـدا لـە کۆلێـژی پزیشـکی دامەزرانـد، حزبـی بەعـس هـەر زوو دەسـت دەخاتـە نـاو ئـەم ڕێکخـراوە و لـە نـاوەڕۆکی نیشـتمانی و پیشـەیی خـۆی بەتـاڵ دەکـەن بـە تایبـەتی دوای دەسـەڵات گرتنەدەسـت لـە سـاڵی ١٩٦٨بـەدواوە، بـە جورێـك ئـەم ڕێکخـراوە ببـوو بـە ڕێکخراوێـکی پۆلیـسی، بـۆ پاراسـتنی بەرژەوەندییـەکانی خـۆی ڕژێمـی بەعـس دژی قوتابیـان و هێـزە بەرهەڵسـتکارەکان بـەکاری دەهێنـا. بڕوانـە: ساسـان عـەونی، چەنـد زانیارییـەك...، ل٤.

(٤) فرست طیب، سەرچاوەی پێشوو، ل١٧٠.

لـە شـاخ[1]. بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا ڕێکخسـتنەکانی (ی.ق.ك) و (ی.ل.د.ك) لـە سـاڵی ١٩٧٧، پەرەسـەندن بـە خۆیانـەوە دەبینـن، زنجیـرە ئەلقـەی ڕێکخسـتنەکانی گەیشـتبوونە زۆربــەی ناوەنــدەکانی خوێنــدن و مەڵبەنــدەکانی ڕۆشــنبیری زانکــۆ و پەیمانــگاکان، هەروەهـا ناوەنـدەکانی تـری ڕۆشـنبیری و پیشـەیی، لـە ڕێـگای دەرخسـتنی بڵاوکـراوە و گۆڤـار، هەڵواسـین بـە دیـوارەکانی قوتابخانـە و شـوێنە گشـتیەکان وەك بـازاڕ و شـەقامە سـەرەکییەکان و باخچـەی ناوشـارەکان...تاد، ڕۆڵـی بەرچـاوی هەبـوو لـە دەرخسـتنی هەناسـەی هەسـتی نەتەوایـەتی، بەرزکردنـەوەی ورەی جەمـاوەری شـارەکان وە سـازدانی خەڵـك بەڕیـزەکانی (پـدك)ەوە، هەروەهـا لـە زۆبـەی بۆنـە نیشـتمانی و پارتایـەتی وەك نـەورۆز و سـەری سـاڵ و یـادی دامەزرانـدنی (ی.ق.ك)، ڕۆژی١٨ی شـوبات، ئاهەنـگ و چالاکیـان سـازدەدا ئەمـەش ڕەنگدانـەوەی هەبـوو لـە سـەر ئومێدبەخشـینی خەڵـکی کوردپـەروەر کـە شـۆڕش کۆتایـی نەهاتـووە[2]. لـەم ڕووەوە شـاری دهـۆك پێشـەنگ بـوو لـە زیندووکردنـەوەی یادەوەرییـە نیشـتمانی و نەتەوەییەکانـدا. لـە نـەورۆزی ١٩٧٧، قوتابیـانی قوتابخانـەی برایـەتی، ئامادەیـی پیشەسـازی و خانـەی مامۆسـتایان، بـە بۆنـەی یـادی نـەورۆز و سـەری سـاڵی کوردییـەوە، بـە ڕێپێوانێـکی هێمنانـەوە لـە ناوەنـدی شـارەکە و، بـە دروشـمی کوردایـەتی و خەباتگێـڕی[3]، ئـەو یـادەی زینـدوو کـردەوە، یەکێـك لـەو دروشـمانەی بەرزیـان کردبـووەوە بریتـی بـوو لـە: «کوردسـتان داروبـەرە، نیشـانامە خەنجـەرە، یـان بڕنـۆ ڕەقـەم (١٧)یـە، نیشـانا پێشـمەرگەیە» ، ئـەم جـۆرە چالاکییانــە ورەی خەڵــکی شــاری دهــۆکی زیاتــر بەرزکــردەوە[4]. لــەم ســەروبەندەدا

---

(١) هەمان سەرچاوە، ل١٧٠.

(٢) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ ئیبراهیـم مسـتەفا محەمـەد ، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١١. ئیبراهیـم مسـتەفا محەمـەد ، لـە دایکبـووی سـاڵی١٩٦٠ لـە ناحیـەی زاویتـە، لـە سـاڵی ١٩٧٦ پەیوەنـدی بـە ڕێکخسـتنەکانی (ی.ق.ك) دەکات، لـە سـاڵی ١٩٧٨ دەبێتـە پێشـمەرگە، لـە(١٩٨١ - ١٩٨٥) دەبێتـە بێـژەر لـە ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق، لـە سـاڵی ١٩٨٥ دەبێتـە ئەندامـی لێژنـەی سـەرکردایەتی هاوبـەشی (ی.ق.ك)، (ی.ل.د.ك)، لـە سـاڵی ١٩٨٦ دەبێتـە ئەندامـی سـەرکردایەتی ڕێکخـراوی هاوبـەشی (ی.ق.ك)، (ی.د.ل.ك)، لـە ساڵی (١٩٩٣- ١٩٩٨) دەبێتـە سکرتێری (ی.ل.د.ك)، دواتـر دەبێتـە کارگێـڕی لقـی یـەکی (پـدك) لـە شـاری دهـۆك، ئێسـتا ئەندامـی لێژنـەی ڕاوێـژکاری و کارگێـڕی لقـی یەکـە لـە هەمـان شـار، دانیشـتووی شـاری دهۆکـە.

(٣) فرست طیب، سەرچاوەی پێشوو، ل١٧٠.

(٤) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ فەهیـم عەبـدوڵا محـو، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/٩؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ عـزەت فنـدی، دهـۆك، ٢٠١٦/٣/٣. عـزەت فنـدی، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٦٠ لـە شـاری دهـۆك لـە

حکوومـەت لـە ڕێگـەی نۆکەرەکانیـەوە هەندێك لـە ئەندامـانی (ی.ق.ك)ی دەسـتگیرکرد، لەوانـە: (عەبدولقـادر پێـداوی و عابـد مـزۆری و مەحمـوود غلبیـش و عابـد عەبـدوڵا ئەلیاس...تـاد)، دواتـر لـە شـاری مووسـڵ لـە سـێدارە دران[١]، هـاوکات (س.ك) گرینگـی زۆری پـێ دەدان، هانـی دەدان کـە درێـژە بـە بزاڤ و چالاکییـە جەماوەرییـەکان بدەن[٢]. دوای ئـەوەی حکوومـەت ئـاگاداری پەیوەنـدی نهێنیـی نێـوان (ی.ق.ك) و(س.ك) بـوو، زیاتـر لـە پێشـوو زۆر وردتـر کەوتـە چاودێریکـردنی گومـان لێکـراوەکان، بۆیـە ژمارەیـەك لـە ئەندامـانی چالاکـی (ی.ق.ك) ئاشـکرا دەبـن[٣]، هەڵبـەت شـاری دهـۆك پێشـەنگ بـوو لـە دەستبەسـەرکردنی ئەندامـانی (ی.ق.ك) لـە مـاوەی (١٩٧٧– ١٩٧٨) ژمارەیـەك لـە ئەندامـەکان لەوانـە: تـارق جەمیـل و سـالم ئەحمـەد جاسـم[٤] ونایـف عەبدولڕەحـمان ئێمنـکی دەسـتگیر دەکرێـن و دوای چەنـد ڕۆژێـك لـە سـێدارە دەدرێـن[٥]. هەروەهـا لـە هەمـان کاتـدا لـە ژێـر کاریگـەری ئـەم ڕەوشـە ناهەمـوارەدا بەشـێکی زۆر لـە ئەندامەکانیـان پەیوەنـدی بـە شۆڕشـەوە دەکـەن، زۆربەیـان وەك برینپێـچ و نووسـەر... تـاد لـە ڕیـزەکانی شـوڕش ڕۆڵ دەگێـڕن[٦].

سـەبارەت بـە ڕۆڵـی (ك.خ.ك.ئ)، هـەر وەك لـە پێشـوودا باسـمان کـرد، لـە دوای گەڕانـەوەی سـەرۆکی کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد، (تـارق ئاکرەیـی) بـۆ ئەوڕوپـا بـەدوا

بنەماڵەیـەکی ڕۆشـنبیر، لـە تەمـەنی ئاسـایی خـۆی دەسـت دەکات بـە خوێنـدن بـە سـەرکەوتوویی قۆناغـەکانی سـەرەتایی و ئامادەیـی لـە شـاری دهـۆك تـەواو دەکات، سـاڵی ١٩٨٠ لـە زانکـۆی سـەلاحەدین وەردەگیرێـت لـە کۆلێـژی زانسـت، ساڵی ١٩٧٦ پەیوەنـدی بـە ڕێکخسـتنەکانی (ی.ق.ك) ەوە دەکات. هەروەهـا لـە خۆپیشـاندانی ١٩٨٢، مانگرتنـی ١٩٨٤ی شـاری هەولێـر بەشـداری دەکا، یەکێکـە لـە دامەزرێنـەرانی ،هەفتەنامـەی پەیـمان (ئەفوریـا نوکە)یـە، لـە سـاڵی (٢٠٠٧ – ٢٠٠٨) بووەتـە بەڕێوەبـەری تۆمـاری زانکـۆی دهـۆك، نیشـتەجێی هەمـان شـارە.

(١) خەبـات، الجريـدة، العـدد: (٥٣٦)، أوائـل آذار ١٩٧٨،ص١٠؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ قـادر قەچـاخ، دهـۆك،٢٠١٥/١٢/١١.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ سەربەست باپیری، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١٠.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ فەهیم عەبدوڵڵا حمو، دهوك، ٢٠١٥/١٢/٩.

(٤) عیرفـان عزیـز، یەکێتـی قوتابیـانی کوردسـتان ڕۆڵـی لـەکاری نهێنـی دا، خەبـاتی قوتابیـان، گۆڤـار، ژ: (٦٢)، کانـوونی دووەم/١٩٩٦، ل١٥.

(٥) فرست طيب، سەرچاوەی پێشوو، ل١٧٣.

(٦) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ سەربەسـت باپیـری، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١٠؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ قـادر قەچـاخ، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١١.

ئامـۆژگاری و ڕاسـپاردەکانی مەسـعود بـارزانی، بەردەوامـی دەدات بـە چالاکییـەکانی کۆمەڵـە و هـەوڵ دان بـۆ زیادکـردنی بـزاڤ و چالاکییـەکانی ڕێکخسـتنەکانی (پـدك) لـە ئەوڕوپـا [1]. لـە ڕاسـتیدا ڕێکخسـتنەکانی (پـدك) لـە ئەوڕوپـا لـە خەبـات دانەبڕابـوون، بەڵکـو لـە ئـەرك و چالاکییـەکانی خۆیـان بـەردەوام بـوون، وەك کۆبوونـەوە و خۆپیشـاندان...تاد. بـەڵام (پـدك) لـە ئەوڕوپـا مۆڵـەتی کارکـردنی نەبـوو بۆیـە دەبینیـن هەمیشـە خـۆی لـە پشـت کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد دەبینیـەوە، لـە بـەر ئـەوە لەلایـەك کۆمەڵـە مۆڵـەتی یاسـایی کارکـردنی لـە سەرتاسـەری ئەوڕوپـا هەبـوو. لەلایـەکی تریشـەوە سـەرۆك و دەسـتەی بەڕێوەبەرایـەتی کۆمەڵـە ئەنـدام و کادیـرانی (پـدك) بـوون [2]. هەروەهـا لـە هەمـان کاتـدا کۆمەڵـە ئەندامـی (ڕێکخـراوی خوێنـدکارانی جیهـان) [3]بـوو. لـەم کاتـەدا کـوردەکانی هانـدەران کـە بـە زۆری خۆیـان لـە ڕیـزەکانی (پـدك) دا دەبینییـەوە، لـە ڕیـزەکانی (پـدك) دوورەپەرێـز نەبـوون[4]. سـەرکردایەتی کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد بـە هـوی گۆڕانکارییـەکانی دوای نسـکۆی١٩٧٥، کـە بـە شـێوەیەك لـە شـێوەکان کاریگـەری لـە سـەر کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد دروسـت کردبـوو، بـە پەسـەند زانـرا کۆنگـرەی (هەڤـدە)ی خـۆی ببەسـتێت، دەسـتەیەکی نـوێ بـۆ دەسـتەی سـەرۆکایەتی کۆمەڵـە هەڵبژێرێـت[5]، پـاش ئامـادەکاری، لـە٢ی ئـابی ١٩٧٥ ئەندامـەکانی کۆنگرەکـە لـە هەمـوو وڵاتەکانـەوە بـۆ (بەرلیـن)ی پایتەختـی ئەڵمانیـا بانـگ کرابـوون، کـە شـوێنی بەسـتنی کۆنگرەکـە بـوو، بـەڵام لـەم کاتانـەدا بـە هـۆی دابەشـبوونی هێـزە سیاسـییەکانی باشـووری کوردسـتان، بارودۆخـی خراپـی دوای نسـکۆی١٩٧٥، کۆمەڵـەش دووچـاری دۆخێـکی مەترسـیدار دەبێـت، ئەمـەش لەکاتێـکدا دەرکـەوت کـە ئەندامـەکانی کۆنگـرە دەچـن بـۆ هۆڵـی کۆبوونـەوە وێنەیـەکی گـەورەی مسـتەفا بـارزانی بـە دیـواری

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ تارق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٤/١٧.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدولسەلام بەرواری، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.

(٣) ڕێکخـراوی خوێنـدکارانی جیهـان، یەکێکـە لـە ڕێکخـراوەکانی قوتابیـانی جیهـان کـە لـە سـاڵی ١٩٤٦ لـە شـاری (پـراگ) پایتەختـی چیکۆسـلوفاکیا لـە لایـەن چەنـد قوتابیـەکی خـاوەن بیروبـاوەڕی جیـاواز، دوور لـە دەمارگیـری ئایینـی و نەتەوەیـی دامـەزرا، لێژنـەی ڕاپەڕانـدنی ئـەرك و کارەکانی ئـەم ڕێکخـراوە لـە (٤٥) ئەنـدام پێکدەهـات بـارەگای سـەرەکی لـە هەمـان شـاربوو، ئامانجـی ئـەم ڕێکخـراوە هەوڵـدان بـوو بـۆ ئاشـتەوایی جیهـانی. بڕوانـە: فرسـت طیـب، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٢٣.

(٤) برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٣٦٩٥)،٢٠٠٢/٥/٢٦، ل٣.

(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

سـەکۆی بەردەمـی هۆڵەکـەوە هەڵواسرابـوو، هەندێـك لـە ئەندامـانی کۆنگـرە ئەوانـەی کـە لایەنگـری بـارزانی نەبـوون داوایـان لـە دەسـتەی بەڕێوەبەرایـەتی کۆمەڵـە کـرد وێنەکـە دابگـرن، بـەڵام داواکارییەکـە بـە زۆرینـە ڕەتکرایـەوە، ئەنجـام هەڵوێسـتێکی هەڤدژیـان وەرگـرت و لـە کۆبوونەوەکـە دەرچـوون[١]. لـەم بـارەوە تاریـق ئاکرەیـی، سـەرۆکی ئـەو کاتـەی کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد و سەرپەرشـتیاری کۆنگرەکـە لـە چاوپێکەوتنێکـدا دەڵێـت: «دەسـتەیەك لـە لایەنگـرانی تاڵەبـانی و ئەندامـی پێشـووی (م.س) کـۆن، کـە لـە کـۆی زیاتـر لـە ١٠٠کـەس تەنیـا ٣٦ کـەس بـوون، ناڕەزایـی خۆیـان بەرانبـەر بـە وێنـەی مسـتەفا بـارزانی دەربـڕی، داوای داگرتنـی وێنەکەیـان دەکـرد، بـەڵام ئەمـە تەنیـا دۆزینـەوەی بیانـوو بـوو بـۆ دروسـتکردنی دەمەقاڵـێ و تێکـدانی ڕیـزەکانی کۆمەڵـە کـە پێشـتر لـە سـەری ڕێککەوتبـوون، ئـاگاداری بەرنامەکەیـان بوویـن . تەنانـەت بـۆ پاراسـتنی یەکێتـی ڕیـزەکانی کۆمەڵـە داوام لـە جـەلال تاڵەبـانی کـرد کـە ئامـادەی کۆبوونەوەکـە بـوو، بـەڵام وەڵامـی نەدایـەوە»[٢]. بـەم شـێوەیە یەکڕیـزی کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد تێکچـوو. هـەر چەنـدە نەوشـێروان مسـتەفا دەنووسـێت: «وەك یەکێتـی هەوڵێـکی زۆرمـان دا کۆمەڵـەی خوێنـدکاران لـەت لـەت نەبێ، بەڵام سـەرئەنجام بـۆ ڕازیکـردنی کـوردەکانی ئێـران، کـە نـاڕازی بـوون لەگـەڵ لایەنگـرانی بـارزانی دابنیشـن، ئێمـە جیابووینـەوە»[٣]. بـەڵام لـە بەرانبـەر ئەمـەدا بۆچوونێـکی تـر هەیـە کـە ئەمـە ڕەتدەکاتـەوە، بـە خۆدزینـەوە لـە بەرپرسـیارەتی لـەت لەتکـردنی کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد لـە قەڵـەم دەدا، بـە بەڵگـەی ئـەوەی ئەندامـەکانی سـەر بە (ینـك) لەمـە دڵنیابوون لـە سـایەی هەڵبـژاردن ئەندامـەکانی سـەر بـە (س.ك)، لایەنگـر و دۆسـتانی مسـتەفا بـارزانی دەبەنـەوە، کـە ئەمـەش لـەلای ئـەوان پەسـەند نەبـوو، بۆیـە دەستپێشـخەرییان کـرد لـە دەرچـوون، تێکـدانی یەکڕیـزی کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد[٤]. کـە ئەمـەش یەکەمیـن جـار بـوو لـە مێـژووی کۆمەڵـەدا بـە کـردار لـەت لەتبـوون دروسـت بێـت[٥]. بـەڵام لەگـەڵ ئەمـەش کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد بـە ئامادەبـوونی نزیکەی(٨٠)کـەس

(١) نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانوپەوە...، ل٥٣.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ تارق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٤/١٧.

(٣) نەوشێروان مستەفا، لەکەناری دانوبەوە...، ل٥٤ -٥٥.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ تارق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٤/١٧.

(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدولسەلام بەرواری، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.

کۆنگرەکـەی بەسـت، بـە زۆرینـەی دەنـگ جارێـکی تـر (تاریـق ئاکرەیـی) بـە سـەرۆکی کۆمەڵـە هەڵبژێردرایـەوە[1]. پـاش دەرچـوونی ئـەم دەسـتە بەرهەڵسـتکارە، دوای چەنـد مانگێـك ڕێکخراوێـك بـە نـاوی (کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد لـە دەرەوەی وڵات) پێکدەهێنـن[2]. دوا بـە دوای ئـەم ڕووداوانـە هـەر دوو کۆمەڵە،(کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد لەئەوڕوپـا) و (کۆمەڵـەی خوێنـدکاران لـە دەرەوەی وڵات) بـە تـەواوەتی سـیفەتی پارتایـەتی وەردەگـرن.

ئەنـدام و لایەنگـرانی سـەر بـە ڕێکخسـتنەکانی (س.ك) لـە ژێـر چەتـری کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد درێـژە بـە کاروچالاکییـەکانی خۆیـان دەدا، تەنانـەت سـەرچاوەکان کۆمەڵـە بـە ڕزگارکـەر دادەنێـن لـە پاراسـتنی جەمـاوەری (پـدك) لـە ئەوڕوپـا[3]. ڕێکخسـتنەکانی (پـدك) لـە ڕۆژانی ٦- ١٢ی ئـاداری١٩٧٦، بـە بۆنـەی سـاڵیادی ڕێککەوتننامـەی خیانەتـکاری جەزائیـر، گەیانـدنی پـرسی کـورد بـە وڵاتـانی خـاوەن بڕیـار، بـە دەسـتهێنانی پاڵپشـتی دەرەکی، لـە چەنـد شـارێکی بریتانیـا، ئەڵمانیا، سـوید، فەرەنسـا و چەنـد وڵاتێـکی تـر ، بە چەنـد دروشـمێکی کوردایـەتی زنجیرە خۆپیشـاندانێکیان سـازدابوو، هەروەهـا ژمارەیـەکی زۆر لـە بەیاننامـەکانی (س.ك) بـە سـەر خۆپیشـاندەراندا دابـەش کـران، لـەم خۆپیشـاندانەدا ژمارەیـەکی زۆری کەسـایەتی سیاسـی و ڕۆشـنبیری بیانیـش بەشـداربووبوون[4]. هەروەهـا ڕۆژانی ٦ تـا ١٠ی ئـابی١٩٧٦، کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد کۆنگـرەی (هـەژدەم)ی سـازدا[5]. بـە ئامادەبـوونی نوێنـەرانی هـەر چـوار پارچـەی کوردسـتان، ئـاکام دەسـتەیەکی نـوێ بـۆ سـکرتاریەتی کۆمەڵـە هەڵبژێـردرا[6]. ئـەوەی لێـرەدا گرنگـە دوای تەواوبـوونی کارەکانی کۆنگـرە، لـە هەمـان شـوێن، لقـی٦ی (پـدك)

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ تارق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٤/١٧.

(٢) نەوشێروان مستەفا، لەکەناری دانوبەوە...، ل٥٤ -٥٥.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٤) زوزك، العدد:(٧)، آذار ١٩٧٦، ص٥ -٦.

(٥) بـۆ زیاتـر لـە بـارەی کۆنگـرەی (١٨)ی کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد. بڕوانـە: صـدى خەبـات، العـدد:(١)، تشـرین الاول ١٩٧٦، ص١١.

(٦) لـە کۆنفرانـسی هەژدەهەمـی کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد دەسـتەواژەی سـەرۆکی کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد دەبێتـە سـکرتێری کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد، دەسـتەی سـکرتاریەتی بریتـی بـوون لـە: (ڕۆژ نـووری شـاوێس - سـکرتێر و محەمـەد سـاڵح جومعـە و فـەوزی ئەسـعەد و محەمـەد ئەمیـن دەلـۆ و پیـرۆت ئەحمەد).چاوپێکەوتـن لەگـەڵ تـارق ئاکرەیـی، ئاکـرێ، ٢٠١٦/٤/١٧.

لـە ئەوڕوپـا بـە پاڵپشـتی و هـاوکاری سـکرتاریەتی کۆمەڵـە لـە ڕۆژانی١١ تـا ١٥ی ئـابی ١٩٧٦، کۆنفرانـسی(س.ك) بەسـترا، کـە دواتـر بـە کۆنفرانـسی بەرلیـن نـاسرا. گرنگـی ئـەم کۆنفرانسـە لـەوەدا بـوو هـەر وەك لەبـاسی یەکەمـدا ئامـاژەی پێکـراوە، خاڵـی وەرچەرخـان بـوو سـەبارەت بـە (پـدك)، بـە شـێوەیەك جارێـکی تـر لـە ڕووی سیاسـییەوە تـا ڕادەیـەك گەشـەی کـرد و گەڕایـەوە سـەر بـاری ئاسـایی خـۆی، لـە کۆنفراسـەکەدا هەمـوو ئەندامـانی (س.ك) بـە فەرمـی جێگیرکـران، شـەرعیەتیان پـێ درا. ئـەوەی ڕاسـتی بێـت لەبەسـتنی ئـەم کۆنفرانسـەدا کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد ڕۆڵـی بەرچـاوی نوانـد، بـە تایبـەتی لـەو کاتـە ناسـکەدا کـە (س.ك)ی تێـدا دەگـوزەرا، تـوانی باشـترین زەمینـە بڕەخسـێنێت، تـا تەواوبـوونی کارەکانی کۆنفرانـس لـە پاڵپشـتیکردنی لقی٦ی(پـدك) درێغـی نەکردبـوو[1]. ڕۆژی دواتـر لـە چوارچێـوەی کاروچالاکییەکانـدا، لقی٦بـە بۆنـەی سـەرکەوتنی کۆنفرانسـەکەوە، ئاهەنگێـکی بەرفـراوانی لـە شـاری بەرلیـن سـازکرد[2]. شـایەنی باسـە ڕێکخسـتنەکانی (پـدك) بـە درێژایـی مـاوەی (١٩٧٦ -١٩٧٩) لـە ڕێگـەی نـاردنی نامـە و نوانـدنی چالاکـی و کـۆڕ و کۆبوونـەوەوە لـە وڵاتـانی ئەوڕوپـا، ئەمریـکا و کەنـەدا ڕۆڵـی باڵایـان بینیـوە لـە گەیانـدنی دەنگـی کـورد بـە ڕای گشـتی جیهـان، بـە تایبـەتی ڕێکخـراوە مـرۆڤ دۆسـتەکان لەوانـە: (نەتـەوە یەکگرتـووەکان، بـەشی مـافی مـرۆڤ لـە جنێـف، ڕێکخـراوی لێبـوردنی نێودەوڵـەتی لـە لەنـدەن، یەکێتـی بـۆ مـافی مـرۆڤ لـە پاریـس، کۆمەڵـەی گشـتی مافـەکانی مـرۆڤ لـە نیۆیۆرك...تـاد)، بـەردەوام بانگەوازیـان دەکـرد لـە پێنـاو هاوکاریکـردنی گـەلی ستەملێکراوی کـورد و فشارخسـتنە سـەر حکوومـەتی عێـراق بـۆ دەسـتبەرداربوون لـە سیاسـەتی خراپـی بەرانبـەر بـە گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان[3]. ئـەوەی ڕاسـتی بێـت ئەنجامـدانی ئـەم جـۆرە چالاکییانـە تاکـە کەناڵـی گەیانـدنی ئـازارەکانی کـورد بـوو بـە جیهـانی دەرەوە، لـە بـەر ئـەوە لـەو کاتـەدا حکوومـەتی عێـراق سانسـۆری سـەختی لـە سـەر باشـووری کوردسـتان دانابـوو، ڕۆژنامەنووسـەکان نەیاندەتـوانی لـە نزیکـەوە بارودۆخـی کوردسـتان، مامەڵـەی حکوومـەت بەرانبـەر بـە گـەلی کـورد ڕوومـاڵ بکـەن و پیشـانی ڕای گشـتی بـدەن، هـەر وەك ڕۆژنامەنووس(لینـد کفسـت) کـە دوای نسـکۆی ١٩٧٥ لـە باشـووری کوردسـتان

(١) برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (٣٦٩٥)، ٢٠٠١/٥/٢٦، ل٣.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ تارق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٤/١٧.

(٣) خەبات، الجریدة، العدد: (٥٣٦)، آذار ١٩٧٨، ص١١.

دەگەڕێتــەوە بــۆ ئەوڕوپــا، لــە وتارێکــدا دەنووســێت: «کاتێــك هەوڵــم دەدا دیمــەنی کوردســتان وێنــا بکــەم، بــە هــۆی چاودێری توونــدی حکوومــەت دەرفەت نەبــوو، ڕێگەی نــەدەدرا وێنــە بگــرم و بــۆ وێنەگرتــن ڕێگرییــان دەکــرد کــە گوایــە قەدەغەیە، کوردســتان ناوچەیــەکی ســەربازییە»[1]. لــە درێــژی چالاکییەکانیانــدا، ڕێکخســتنەکانی(پدك)ی ســەر بەلقــی٧ی ئەمریــکا و کەنــەدا، ڕۆژی١٨ی تشــرینی یەکەمــی١٩٧٧ لــە بــەردەم بــارەگای گشــتی نەتــەوە یەکگرتــووەکان لــە شــاری (نیویــۆرك) خۆپیشــاندانێکی بەرفراوانیــان دژی حکوومــەت ســازدا و، بــە تونــدی ناڕەزایەتیــی خۆیــان دەربــڕی، ئــەم خۆپیشــاندانە کاریگــەری لــە ســەر ڕاگەیاندنــەکانی ئەمریــکا هەبــوو. لــە گەرمــەی خۆپیشــاندانەکەدا نوێنــەری خۆپیشــاندەران نامەیــەکی تایبــەتی مســتەفا بارزانی دەگەیەننە دەســتی ســکرتێری گشــتی نەتــەوە یەکگرتــووەکان کــە تێیــدا بــارزانی نەتــەوە یەکگرتــووەکانی لــە ئــازارەکانی گــەلی کــورد ئــاگادار کردبــووەوە[2]. هەروەهــا ڕۆژی ١٢ی تشــرینی دووەمــی١٩٧٧ لــە شــاری (لەنــدەن) لــە بریتانیــا ئەندامــەکانی ســەر بــە ڕێکخســتنەکانی لقــی ٦ی ئەوڕوپــا، لقــی ٧ی ئەمریــکا و کەنــەدا، بــە بەشــداری نوێنــەرەکانی هــەر چــوار پارچــەی کوردســتان، کۆنفرانســێك ســازدەدەن، لــەم کۆنفرانســەدا نوێنــەری (پــدك) لــە پێنــاوی گەیانــدنی دۆزی کــورد بــە جیهــان و ڕای گشــتی و، چەســپاندنی مــافی کــورد لــە هــەر چــوار پارچــەی کوردســتان داوای یەکبــوونی وتــاری کــوردی دەکات[3]. لــە بەردەوامــی کاروچالاکییــەکانی خۆیــدا، ڕێکخســتنەکانی (پــدك) ڕۆژی١٠ی کانــوونی یەکەمــی١٩٧٧[4]، جارێــکی تــر لــە

(١) لینــد کفســت، نــاوی تــەواوی (هێرمــان لینــد کفست)ــە، ڕۆژنامەنووســێکی ســویدی بــوو، لــە کۆتاییــەکانی شــوڕشی ئەیلــوول گەشــتێك بــۆ باشــووری کوردســتاندا دەکات، دواتــر لــەکاتی نســکۆی ئــاداری ١٩٧٥، بــۆ ماوەیــەکی کــەم لــە باشــووری کوردســتان دەمێنێتــەوە پاشــان ناوبــراو بــۆ وڵاتی ســوید دەگەڕێتــەوە، لــەم بــارەوە لــە ڕۆژنامەی(کسبرێت)ی ســویدی بــە ناوونیشــانی:(کورد بەردەوامە لــە تێکۆشــانی هەزارەهــا ســاڵ) وتارێك بڵاودەکاتــەوە ...بــۆ زانیــاری زیاتــر لەبــارەی گەشــتەکەی بــۆ کوردســتان بڕوانــە: خەبــات، الجریــدة، العــدد:(٧٩٣)، ١٩٩٦/٦/٤، ص٨.

(٢) خەبات، الجريدة، العدد: (٥٣٦)، آذار ١٩٧٨، ص١١.

(٣) بــۆ زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: خەبــات، نشــاطات الحــزب فــی الخــارج والاصــداء العالمیــة للقضیــة الکردیة،الجریدة،العــدد: (٥٣٦)، آذار ١٩٧٨، ص٥.

(٤) لــە بیــرەوەری مــافی مرۆڤــی جیهــانی لــە ســاڵی١٩٧٧، محســن دزەیــی دەڵێــت: «بــە بۆنــەی ســاغ کردنــەوەی ئــەم ڕۆژە، بــارزانی نەمــر بانگکرابــوو لــە لایــەن ڕێکخــراوی مــافی مروڤــی جیهــانی، پێــش ئــەوەی بــارزانی وتارەکــەی پێشــکەش بــکات دەچێتــە بــەردەم پەنجەرەکــەی بــارەگای نەتــەوە یەکگرتــووەکان مــاوەی چەنــد دەقیقەیــەك ســەیری دەرەوە دەکات و تــا چــووە ســەر ســەکۆی

شاری (لەندەن) بە بۆنەی ساڵیادی ڕۆژی مافی مرۆڤەوە، بە سەرپەرشتی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد، خۆپیشاندانێك ئەنجام درا، ئەوەی لێرەدا گرنگە لەم ڕۆژەدا جیهان بە بۆنەی ڕۆژی مافی مرۆڤەوە ئاهەنگی دەگێڕا، کەچی میللەتی کورد لە ژێر دەستی دڕندەیی حکوومەتی عێراق ژیانێکی تاڵی بە سەر دەبرد، لەم خۆپیشاندانەدا چالاکوانانی (پدك) بۆ ئاشنا کردنی ڕای گشتی بە پێشلکارییەکانی مافی مرۆڤ لە سایەی حکوومەتی ڕەفتار فاشی عێراق لە کوردستان، چەندین بەیاننامەی حزبەکەیان بڵاو کردەوە، ئەم خۆپیشاندانە لە سەر ئاستی ڕاگەیاندنی ئەو وڵاتە دەنگی دایەوە، لە هەمان ڕۆژدا ئەم هەواڵە بڵاودەکەنەوە[1]. بزاڤ و چالاکییەکانی (پدك) لە سەر ئاستی دەرەوە، وەك کۆڕ و سمینار و خۆپیشاندان لە ماوەی (١٩٧٧ - ١٩٧٩) ڕوو لە زیادبوون بوون، حکوومەت لەمە دڵگران بوو، بۆیە (نەعیم حەداد) کە ئەوکات بەرپرسی نووسینگەی ڕێکخراوەکانی دەرەوەی حزبی بەعس بوو، لە ١٩ی نیسانی ١٩٧٩ داوای لە ڕێکخراو و ئەندامانی حزب لە دەرەوە کرد کە زۆر بە وردی چاودێری هەر جۆرە جموووڵێکی بەرهەڵستکارانی عێراقی بکەن، بۆ تێکدانی خۆپیشاندانەکانیان، خۆپیشاندان دژی ئەوان ساز بکەن[2]. بەڵام هەوڵەکانی حکوومەت لە ڕێگریکردن لە هەڵشکانی بزاڤ و چالاکییەکانی پارتی سەریان نەگرت، بە پێچەوانەوە بە هۆی تۆکمەیی ڕیزی ئەندام و ڕێکخستنەکانی پارتی و بەهێزی و پاڵپشتی کومەڵەی خوێندکارانی کورد، ڕۆژ لەدوای ڕۆژ چالاکییەکانی لە هەڵکشاندا بوو.

قسەکردن ڕووی لە دانیشتوان کرد و فەرمووی:» دەزانن بۆ کەمێك بەر لە ئێستا چوومە بەر پەنجەرەکە، بەڵی بۆ ئەوە چووم کەمێك سەیری ئاڵای ئەو گەلانە بکەم کە لە بەردەم بارەگای نەتەوە یەکگرتووەکان هەن، زیاتر لە ١٥٠ ئاڵای تیایە هەر لە گەلانی چەند هەزارکەسی، تا دەگاتە گەورەترین ئەو گەلانەی کە ژمارەیان لەهەزار ملیۆن تێپەڕاندووە، کەچی لە نێو ئەم هەموو ئاڵایانە، ئاڵای کوردستانم نەبینی، سەرباری ئەوەی لە گەلە هەرەکۆنەکانی جیهانە و لە٣٠ ملیۆنیش زیاترن لەگەڵ ئەوەی کە ئێمە تەنها داوای ئۆتۆنۆمیمان کردووە، کەچی پێمان ڕەوا نابینن و نایەڵن لە وڵاتی خۆمان، لە سەر خاکی خۆمان بە ئاسوودەیی و ئاشتی بژین، ئەوەیە مافی مرۆڤ لە جیهاندا، کوا مافی ڕەوای ٣٠ ملیۆن کەس». محسن دزەیی، بارزانی نەمر لە بەردەم ڕێکخراوی مافی مرۆڤ چۆن لە سەر مەسەلەی کورد دوا؟ برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (٢٠٧٠)، ١٩٩٤/١٠/٢٣، ل٤.

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:خەبات، نشاطات من الحزب...، ص٥.

(٢) د.علی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی حکوومەتی عێراق...، ب١،ل٦٨.

بـەم شـێوەیە لـە مـاوەی (١٩٧٦-١٩٧٩) ڕێکخـراوە جەماوەرییـەکانی سـەر بـە پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە سـەر ئاسـتی ناوخـۆ بـە بـەراورد لەگـەڵ ئـەو هەلومەرجـە دژوارەی کـە تێیـدا دەگـوزەران، بـە شـێوەی خەبـاتی نهێنـی ڕۆڵـی چاکیـان گێڕابـوو لـە زیندووکردنـەوەی ڕیـزەکانی پـارتی و هەڵسـانەوەی لـە سـەر ئاسـتی جەمـاوەر، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا بـە هـۆی سـەختی دۆخەکـەوە، توانـای ئەوەیـان نەبـوو زەمینـەی لـە بـار بڕەخسـێنن بـۆ هاتنـی پێشـمەرگە بـۆ نـاو شـارەکان، بـەڵام لـە قۆناغـەکانی دواتـر ڕۆڵـی باڵایـان هەبـوو لـە زەمینـە خوشـکردن و هاتنـی پێشـمەرگە بـۆ نـاو شـارەکانی کوردسـتان، ئەنجامـدانی چالاکـی لەشـکری دژی حکوومـەت. هەروەهـا لـە سـەر ئاسـتی دەرەوە، کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد هـەر لـە دوای نسـکۆی ئـازاری ١٩٧٥، بـە دڵسـۆزییەوە لـە ڕیـزی سـەرکردایەتی، جەمـاوەری پـارتی، لەخەباتدابـوو، بـە تاییـەت دوای کۆنگـرەی (هەڤـدەم) لـە ئـابی ١٩٧٥، پاڵپشـتییەکی بەهێـزی دانەبـڕانی ئەنـدام و جەمـاوەری پـارتی بـوو لـە ئەوڕوپـا، هەروەهـا لـەڕووی سیاسـییەوەش ڕۆڵـی کۆمەڵـەی ناوبـراو بـێ وێنەبـوو، هـەم لـە سـازدانی کۆنفرانـسی بەرلیـن لـە ئـابی ١٩٧٦، تـا نۆژەنکردنـەوەی پەیوەندییـە سیاسـییەکانی پـارتی لـە سـەر ئاسـتی وڵاتـانی ئەوڕوپـا، گەیانـدنی پەیـام و ئـازارەکانی گەڵـی کـورد بـە جیهـانی دەرەوە.

باسی دووەم

پارتی دیموکراتی کوردستان و چۆنیەتی سەرهەڵدانەوەی خەباتی چەکداری دژی حکوومەتی عێراق

أ- ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە سەرهەڵدانی شۆڕشی گوڵان:

پاش نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول لە ئازاری ١٩٧٥، بۆشاییەکی گەورەی سیاسی و سەربازی لە باشووری کوردستان دروست بوو، بەمەش دەرفەتێکی لە بار لە بەردەم حکوومەتی عێراق ڕەخسا تاکو مەرام و نیازە نامرۆڤانەی خۆی بە سەر گەلی کورد جێبەجێ بکات، وە بەکردار پڕۆگرامی خۆی کە لە بیری (میشێل عەفلەق)[1]ەوە ڕەنگی داوەتەوە، پەیڕەو بکات کە بە هەموو شێوەیەك نکۆڵی لە بوونی نەتەوەی کورد لە سەر خاکی کوردستان دەکات، دەڵێت: «بە درێژایی چەندین سەدە کوردەکان هاوڵاتی عەرەبی موسڵمان بوونە هەر وەك عەرەبە موسڵمانەکان هیچ جیاوازیەك لە نێوان دا نەبوو». بەپێی ئەم گوزارشتە گەلی کورد بوونی نیە، بۆیە لەم کاتەدا ئەگەر سەرنج بدەین حکوومەت بەو پەڕی وەحشیگەرایەتی کەوتە پەیڕەوکردنی نەخشە و پیلانەکانی خۆی لە مەڕ بەعەرەبکردن و ڕاگواستنی زۆرەملێی خەڵکی کوردستان بۆ ناوەڕاست و باشووری عێراق، توانەوەی ڕەگەزی کورد لە بۆتەی عەرەب[2]. هەر وەك لە یاداشتێکی ناوخۆی حزبی بەعس

(١) میشێل عەفلەق، لە دایکبووی ساڵی ١٩١٢ لە شاری دیمەشق لە سوریا، لە خێزانێکی مەسیحی ئەرسەدوکسە، پاش پێگەیشتنی چووە زانکۆی سۆربۆن (فەرنسا)، لە ماوەی خوێندنی دا دەستی بەچالاکی سیاسی کردووە، لە ساڵی ١٩٣٣ دەگەڕێتەوە دیمەشق، وانەی مێژوویی لەئامادەیی (تجهیز)دا وتوتەوە، بەڵام لە ساڵی ١٩٤٢ واز لە پیشەی مامۆستایەتی دەهێنێ، خەریکی کاری سیاسی دەبێت، لە ساڵی ١٩٤٧، ڕۆڵێکی کار دەبێت لە دامەزراندنی حزبی بەعس لە سوریا، خاوەن بیرێکی دەمارگیری تەسکی عەرەبییە. بڕوانە: سۆزان کەریم مستەفا، سەرچاوەی پێشوو، ل٥١.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: رفیق صالح، کتابات فی المسالة الكردية، ج٢، مطبعة شفان،

کـە لـە نیسـانی ١٩٧٥ بڵاوبووەتـەوە، تێیـدا هاتبـوو: «ئامانجـی سـتراتیژی ئێمـە بـۆ کێشـەی بـە نـاو کـورد ئەوەیـە نـە لـە نـاو ئـەم نەوەیـە نـە لـە نـاو نـەوەی داهاتـوودا سـەرهەڵنەداتەوە»[١]. بۆیـە حکوومـەتی عێـراق بـە شـێوەیەکی نامرۆڤانـە دەسـتی بـە پاکتاوکـردنی ڕەگـەزی کـورد کـرد، تەنانـەت لـەو دەمـەدا هیـچ کـەس لـە شـەرەفی خـۆی دڵنیـا نەبـوو، هـەر وەك مـەلا بەختیـار دەنووسـێت: «دڕندایـەتی حکوومـەت لـەو ڕادەیـەدا بـوو، هـەروەك چـۆن ئاسـك دەکەوێتـە بـەردەم پڵنگێـکی بـرسی، ئـاوا گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان کەوتبـووە بـەر پەلامـاری حکوومـەتی فـاشی»[٢]. هەروەهـا حکوومـەت ئـەم بۆشـاییە، وەك هەلێـکی مێژوویـی وەرگـرت هـەر زوو لـە ڕێگـەی سـەرباز و پۆلیـس بـە شـێوەیەکی دەستڕۆیشـتوو کەوتنـە فەرمانڕەواییکـردنی بـە زۆری باشـووری کوردسـتان[٣]. ئـەوەی ڕاسـتی بێـت پیـلانی شـومی جەزائیـر دەرئەنجامـی شکسـتێکی گـەورەی سـوپای عێـراق بـوو کـە بـە ناچـاری حکوومـەت پەنـای بـۆ ئـەم بڕیـارە سیاسـییە بـرد بـۆ وەسـتاندنی شـۆڕشی کـورد[٤]. هـەر وەك مسـتەفا بـارزانی دەڵێت: "سەربازەکانمان(پێشـمەرگە-لێکۆڵەر) مەیـدانی شـەڕیان بـە نەبەزیوی جێهێشـت ، سـوپای عێـراق سـەرەڕای باڵایـی لـە ڕووی ماددییـەوە نەیتـوانی یـەك سـەرکەوتنیش تۆماربـکات لـە مـاوەی سـاڵێکی شـەڕدا، تەنیـا چەنـد کیلۆمەترێـك هاتـە پێـش، بـە دەسـت زیـانی زۆریشـەوە دەینالانـد، بڕیـار لـە دژی ئێمـە لـە ڕووی سیاسـیەوە بـوو»[٥]. هەروەهـا لـەو ماوەیـەدا، حکوومـەت دەسـتی کـرد بـە دابەشـکردنی سـەرباز بـە سـەر هەمـوو ناوچـە سـنوورییەکانی کوردسـتان، کەوتـە خـۆ قایمکـردن و دروسـتکردنی سـەربازگە لـە سـەر شـاخ و شـوێنە بـەرزەکان[٦]. سـەرەڕای ئـەوەش بـە هـەزاران سـەربازگە و ڕەبیـە

سلیمانی ،٢٠٠٨، ص ص٣٧٢-٣٧٧.

(١) ئوفـرا بینگـۆ، کـوردی عێـراق- بنیاتنـانی دەوڵەتێـك لەنـاو دەوڵەتـدا، و: سـۆران مسـتەفا کـوردی، چاپخانـەی ئـاراس، ٢٠١٣، ل٢٤٣.

(٢) حیکمـەت محەمـەد کەریـم (مـەلا بەختیـار)، شـۆڕشی کوردسـتان و گۆڕانکارییـەکانی سـەردەم» خەبـاتی شـاخەکان یـان ڕاپەڕینـی شـارەکان؟»، چاپخانـەی دلێـر، ب.ش، ٢٠١٥، ل٣٠٠.

(٣) ئوفرا بینگۆ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ل٢٣١- ٢٥٢

(٤) یونـس ڕۆژبەیـانی، بـەردەوام بـوون یـان سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش؟، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (١٦٥٥)، ١٩٩٣/٥/٢٧، ل٣.

(٥) لە: ئۆفرا بینگۆ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٢٣٤وەرگیراوە.

(٦) نجـم سـەنگاوی، کوردسـتان و سـەرکردە و ڕاپەڕیـن و شۆڕشـەکانی (١١٦٩ – ١٩٩٥)، ب.ش، ٢٠١٤،

لـە کوردسـتان دانـران و بـە ماوەیـەکی کـەم زۆربـەی شـوێنە گرنگـەکانی کۆنتـڕۆڵ کـرد و شـارەزاییەکی زۆریـان لـە بـارەی خـاکی کوردسـتان پەیـدا کـرد[١]. ئامانـج لـەم سیاسـەتە نەهێشـتنی دەرفـەت بـوو بـۆ سـەرهەڵدانەوەی خەبـاتی چەکـداری لـە بـەردەم کـورد[٢]. لـەو کاتـەدا میللـەتی کـورد کەوتبـووە نێـو بـێ ئومێدییـەکی قووڵـەوە، سـەرکردەی بزاڤـی گـەلی کـورد، مسـتەفا بـارزانی لـە کۆتایـی ئـازاری ١٩٧٥، لـە دیـوی سـنووری ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان، لـە شـارۆچکەی (نەغـەدە) کۆبوونەوەیـەکی بەرفـراوانی بـۆ ئەنـدام و کادیـر و پێشـمەرگەکانی شـۆڕشی ئەیلـوول، بـە بەشـداری ژمارەیـەکی زۆری پەنابـەران سـازدا[٣]، تێیـدا کادیـر و پێشـمەرگەکانی هانـدا خۆیـان ڕابگـرن و بـە ئاگابـن نەهێڵـن نائومێـدی ڕوویـان تێبـکات، هەروەهـا پەنجـەی بـۆ دوارۆژێـکی ڕوون بـۆ گـەلی کـورد ڕاکێشـا و گـوتی: "سـەرکەوتنی دوایـی هـی کـوردە»[٤]. هەروەهـا لـەو سـەروبەندە ناخۆشـەدا بـارزانی ئومێـدی زۆریـشی هەبـوو کـە شـۆڕش سـەرهەڵبداتەوە بـە شـێوەیەکی بەهێزتـر و توکمەتـر لـە شـۆڕشی ئەیلـوول[٥].

حکوومـەتی عێـراق بـەم پیلانـە گەورەیـە ڕانەوەسـتا، بەڵکـو وازی لـە بنەماڵـەی پێشـمەرگە لـە ئێـران نەدەهێنـا، بـە هـاوکاری حکوومـەتی تـاران بەرپرسـانی عێـراق دەچوونـە ئێـران و لـە نـاو ئـۆردوگاکانی پەنابەرانـدا دەسـووڕانەوە، بـە تایبـەت کـە ئـەو کاتـە مانگـی هەنگوینـی نێـوان عێـراق و ئێـران بـوو[٦]. سـەدام حسـێن لـە مانگـی نیسـانی ١٩٧٥، سـەردانی تـارانی کـرد بـە دەسـتخەتی خـۆی نامەیـەکی بـۆ پەنابـەران نـووسی

ل٧٤.

(١) سـوپای عێـراق لـە مـاوەی (١٥) ڕۆژ لـە دوای نسـکۆ ١٩٧٥، تـوانی ئـەو شـتەی بەدەسـت بهێنێـت، کـە نەیتوانیبـوو بـۆ مـاوەی ١٥سـاڵ بـە دەسـتی بهێنێـت لـە کاتی شـۆڕشی ئەیلـوول، هەروەهـا تـوانی بـە خێـرا هێـزی خـۆی بـەرەو ناوچـەکانی باشـووری کوردسـتان هەنگاوبنـێ، بـە بـێ پشـتیوانی هێـزی سـەربازی و بـە بـێ هیـچ بەرهەڵسـتییەك ...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ئۆفـرا بینگـۆ، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٢٣١.

(٢) ح.د.ك – ق.م، بيان»مهامنـا فـى الذكـرى الحاديـه و الثلاثيـن لتأسـيس حزبنـا الديمقراطـى الكردسـتانى المناضـل»، فـى ١٦/آب/١٩٧٧.

(٣) کامەران بابان، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٩٨.

(٤) حامید گەوهەری، ئیدریس بارزانی ... ، ل٢٢٥.

(٥) محسن دزەیی، یادگاریەکانم لەگەل بارزانی...، ل٣.

(٦) حامید گەوهەری، ئیدریس بارزانی ...، ل٢١٩.

و بۆیـان ڕەوانـە کـردن کـە لـە نامەکـەدا دڵنیایـی لێبـووردنی دابـووە پەنابـەرانی ئێـران لـە کاتی گەڕانەوەیـان بـۆ عێـراق، لـە بەرانبەریشـدا هەڕەشـەی سـەندنەوەی ڕەگەزنامـەی عێراقـی لەوانـەی کردبـوو ئەگـەر سـوود لـەو لێبووردنـە وەرنەگـرن، هەروەهـا لـەو نامەیـەدا ڕایگەیاندبـوو لێبـووردنی گشـتی هەمـوو کـوردەکان دەگرێتـەوە جگـە لـە: (مسـتەفا بـارزانی، مەسـعود بـارزانی، ئیدریـس بـارزانی و لەگـەڵ شـێخ محەمـەد خالـد بـارزانی)، هەروەهـا سـەدام حسـێن نووسـیبووی: " ئێمـە کاتێـك کـە بەڵێنێـك و پەیمانێك دەدەیـن ڕێـزی لـێ دەگریـن و بەڵێنـی ئێمـە بەڵێنـی پیاوانـە، فڕتوفێـل و تەڵەکەبـازی لە سیاسـەتی ئێمـەدا نییـە»[1]. لـە بەرانبـەردا بـەشی زۆری پەنابـەران بەخۆپیشـاندان لـە ژێـر دروشـمی: (ئـەی ڕەقیـب هەرمـاوە قەومـی کـورد زەمـان، بڕوخـێ حوکمـی بەکـر و سـەدام)، پێشـوازییان لـەو نامەیـە کردبـوو[2]. شـایەنی باسـە لـەم کاتـەدا حکوومـەت ژمارەیـەکی کـەم لـە ئەنـدام و کادیـرانی پێشـووی (پـدك) ی بـۆ لای خـۆی ڕاکێشـابوو، وەك داردەسـت بەکاردەهێـنران بـۆ گـەڕان و سـوڕان بەنـاو پەنابەرانـدا بـە مەبەسـتی دڵنیاکردنەوەیـان بـۆ گەڕانەوەیـان[3]. سـەرئەنجام هـەزاران کـەس لـە پەنابـەران بـە هۆی بـاری ناخـۆشی ئابـووری و سیاسـی و زۆرداری کاربەدەسـتانی ئێـران و خراپـی گـوزەرانی ژیـان و لـە ژێـر گوشـاری بـاری دەروونی گەڕانـەوە بـۆ عێـراق[4]. حکوومـەتی ئێرانیـش لـە لای خۆیـەوە هەوڵێـکی زۆری دا کـە کـوردە ئـاوارەکان بـۆ عێـراق بگەڕێنـەوە، کـە ئەمـەش پێچەوانـەی یاسـاکانی پەنابەرێتـی و پەیمانـە نێودەوڵەتییەکانـە بەخـودی ڕێککەوتننامـەی جەزائیریشـەوە[5]. بـە بۆچوونـم ئـەوەی ڕاسـتی بێـت ئامانجـی سـەدام حسـێن لـەم کارەدا دوولایەنـە بـوو لـە لایـەك جەمـاوەری گـەلی کـورد پشـتی مسـتەفا بـارزانی بـەردەن بـۆ ئـەوەی نەتوانێـت جارێـکی دیکـە پارتەکـەی ڕێکبخاتـەوە، شـۆڕشی چەکـداری هەڵبگیرسـێنێتەوە، لـە لایـەکی دیکـەوە تـا تۆڵـە لـە جەمـاوەری کـورد بکاتەوە کـە لـە قۆناغـەکانی شـۆڕشی ئەیلـوول پشـت و پەنـای شـۆڕش بـوون.

(١) مسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد...، ب٣، ل٤٩٢.

(٢) خۆشـەوی عـلی باپیـر، ئاوارەیـی و ژیـانی کۆڵەمەرگـی کـورد لـە هەندەرانـدا، چاپخانـەی ڕۆشـنبیری، هەولێـر ، ٢٠١١، ل٤٩.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدولسەلام بەرواری، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.

(٤) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی عێراق...، ب١، ل٤٨.

(٥) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٥٢.

پـاش چاوەڕوانییـەکی چەنـد هەفتەیـی ئـەو پەنابەرانـەی کـە گەڕانـەوە بۆ سـەر زێدی خۆیـان لـە باشـووری کوردسـتان، لـە بەرانبـەردا بەڵێنـەکانی سـەدام وەك بەڵێنـی پیاوانـە دەرنەچـوون وەك خـۆی بانگەشـەی دەکـرد، بـە پێچەوانـەوە دەسـتی دایـە کۆچپێکـردنی زۆرە ملـێ بـەرەو ناوچـەکانی باشـووری عێـراق دوور لـە ئـاوەدانی و خۆشـگوزەرانی، بەپێـی سـەرچاوەکان ژمـارەی ئـەو کوردانـەی کـە بـەر شـاڵاوی کۆچپێکـردن کەوتبـوون لـە نێـوان ۱۲۰۰۰۰ تـا ۳۰۰۰۰۰ هـەزار دەخەملێـنران، جگـە لـەوەش نزیکـەی ۷٥۰ هـەزار کـەس لـە دانیشـتوانی گونـدەکانی سـەر سـنوور لـە ئۆردوگـە زۆرە ملێیـەکان (شـاری مودێـرن بـە قسـەی خۆیـان- لێکۆڵـەر) نیشـتەجێ کـران، هەروەهـا هـاوکات حکوومـەتی عێـراق دەسـتی کـرد بـە کاوڵکـردنی گونـدەکانی ناوچـە سـنوورییەکانی باشـووری کوردسـتان بـە درێژایـی (۱۰۰) میـل[١]، کـە ژمـارەی گونـدە کاوڵبـووەکان بـە نزیکـەی ۲۰۰۰ گونـد مەزەنـدە دەکرێـت[٢]. ئـەوەی ڕاسـتی بێـت تێکۆشـانی حکوومـەت بـۆ گرتنەبـەری هەمـوو ڕێگـە و سـنوورێك بـوو بـۆ سـەرهەڵنەدانەوەی شـۆڕش و کەمکردنـەوەی هێـز و پشـتیوانی مسـتەفا بـارزانی، بۆیـە دوای ئـەوەی کاتێـك هـەردوو حکوومـەت (عێراق-ئێـران) سـەرکەوتوو نەبـوون لـە گەڕانـەوەی پەنابـەران، حکوومـەتی تـاران لـە سـەر ویسـتی عێـراق لـە لایـەك، لـە لایـەکی دیکـەوە بـوونی مەتـرسی زیاتـر هاوردەبـوونی بیـری نەتەوەیـی لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان، دەسـتی کـرد بـە لێکترازانـدنی خانـەوادە و بنەماڵـەی پێشـمەرگەکان[٣]و، هەرچـی پەنابـەری کـورد هەبـوو بـۆ دوورتریـن ناوچـەکانی دیـوی سـنووری ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان وەك: (تـاران و مەشـهەد و خوزسـتان و کرمان...تـاد)، دوورخرانـەوە[٤]، بـە ئـاواتی توانـەوەی ڕەگـەزی کـورد لـە نێـو

---

(١) ١میل=١٦٠٩مەتر.(لێکۆڵەر)

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ئوفرا بینگۆ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٢٤٦.

(٣) خۆشـەوی عـلی باپیـر، سـەرچاوەی پێشـوو ، ل٥٠؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ خورشـید شـێرە، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٥.

(٤) لـە سـەرەتای ئاوارەبـوونی کـوردەکان لـە ناوچـەکانی کوردنشـین جێگیرکـران وەك (زێـوە، شـنۆ، نەغـەدە و سەردەشـت ...تـاد). چاوپێکەوتـن لەگـەڵ محەمـەد باقـێ، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١١. محمـد باقـێ، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٥، لـە ناوچـەی دۆسـکی ژووری، سـاڵی ١٩٦٣ دەبێتـە پێشـمەرگە، دوای نسـکۆی ١٩٧٥ ئاودیـوی دیـوی ئێـران دەبێـت، پـاش سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕشی گـوڵان، دووبـارە چـەکی بەرگـری هەڵدەگرێـت و تـا ئەمـڕۆش لـە کاری پێشـمەرگایەتی بەردەوامـە، نیشـتەجێی شـاری دهۆکـە.

بۆتـەی ڕەگـەزی فارسـدا هـەر وەك خودی(محەمـەد ڕەزا شـا) دان بـەوەدا دەنێـت لـە کاتی چاوپێکەوتنێکیـدا لەگـەڵ (مایـکل کیتـس) پەیامنێـری یونایتـد پرێـس لـە ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاسـت، لـە١٨ی نیسـانی ١٩٧٦دا دەڵێـت: «کـوردەکان بۆماوەیـەکی نادیـار ناتوانـن لـە نـاو ئۆردوگاکانـدا بمێنـن، چونکـە دەبێتـە هـۆی پەیدابـوونی تەنبەڵـی و بێـزاری لـە نێوانیانـدا، چونکـە کـوردەکان لەگـەڵ ئێرانییـەکان لـە یـەك ڕەگـەز و یـەك زمانـن بـە ئاسـانیش دەتوانـن لـە نـاو کۆمەڵگـەی ئێرانیـدا بتوێنـەوە»[1]. هەروەهـا هاتوچۆکـردن لــە نێوانیانــدا قەدەغەکــرا، هــەر وەك ڕۆژنامەنووســی فەرەنســی، کریــس کۆچێــرا دەنووسـێت: «هـەر پەنابەرێـك دەیتـوانی مـاوەی ٤٨ کاتژمێـر مۆڵـەت وەربگرێـت بـۆ چاوپێکەوتـن لـە گـەڵ دایـك و بـاوك، ئەگـەر لـە مـاوەی دیاریکـراودا نەگەڕابایـەوە دەسـت بەجـێ زینـدانی دەکـرا»[2]. لـە هەمـان کاتـدا حکوومـەتی عێراقیـش هەوڵـەکانی خـۆی هاوشـێوەی ئێـران چڕکردبـوو بـۆ توانـەوەی ڕەگـەزی کـورد لـە بۆتـەی ڕەگـەزی عـەرەب، بـە هەمـان شـێوە ئەوانیـش دان بـەو ڕاسـتییەدا دەنێـن، وەك تـارق عەزیـز وەزیـری ڕاگەیانـدنی ئەوسـای عێـراق دەڵێـت: «کـورد لـە شـێوەی گرووپـی ٥ تـا ١٠٠ خێـزانی ڕەوانـەی گونـدەکانی عـەرەب دەکـران تـا فێـری زمـانی بـرا عەرەبـەکان بـبن و لێیـان تێبگـەن و دەرفـەتی دووبـارە پەروەردەکردنیـان کۆتایـی پـێ بێـت»[3]. لـە ڕاسـتیدا ئـەم هەنگاوانـەی هـەر دوو حکوومـەت زۆر لـە سیاسـەتی کەمالیـزم دەچـوو کـە لـە کاتی خـۆی کـوردەکان لـە ڕۆژهـەڵاتی تورکیا(باکـووری کوردسـتان) ڕەوانـەی ڕۆژئـاوای تورکیـا دەکـران بـە ئارمانجـی بـە تورککـردن و نەهێشـتنی ناسـنامەی نەتـەوەی کـورد. بێگومـان ئـەو سیاسـەتەی تورکیـاش شکسـتی هێنـاوە لەبـەر ئـەوە دەبینیـن خەڵکـی باکـووری کوردسـتان بـە درێژایـی مێـژووی دامەزرانـدنی کۆمـاری تورکیـا لـە سـاڵی(١٩٢٣)ەوە تـا ڕۆژگاری ئەمـڕو دەسـتی داوەتـە شۆڕشـێکی بـەردەوام لـە پێنـاو پاراسـتنی ناسـنامە و گشـت مافـەڕەواکانی خـۆی. هەروەهـا لـەو کاتـەدا حکوومـەتی ئێـران چاودێـری تونـدی خسـتبووە سـەر ئەندامـانی (پـدك) و ڕێگـری دەکـرد لـە تێکەڵبـوونی نێـو پەنابـەران. بـە پێـی سـەرچاوەکان تـرسی ئێـران لـەوەدا بـوو نـەوەك بـە تێکەڵبـوونی کادیرانی(پـدك) لـە گـەڵ پەنابـەران بیانـوو بـە حکوومـەتی عێـراق بـدات وخـۆی لـە بەنـدەکانی ڕێککەوتنـی

(١) لە: د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...،ل٥٥ وەرگیراوە.

(٢) کریس کۆچێرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد...، ل٦١.

(٣) لە: ئوفرا بینگۆ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٢٤٦وەرگیراوە.

جەزائیـر بدزێتـەوە[1]. هـەر وەك دواتـر خـۆی دزییـەوە.

لـە ئاکامـی ئـەم سیاسـەتە، سـەرکردایەتی (پـدك) جگـە لـە خەبـاتی چەکـداری هیـچ بژاردەیـەکی تـری لە بەردەسـت نەمابوو، دڵنیابوو لەوەی کـە فەرهەنگی حکوومەتی عێراق نەگـۆڕە، ڕێگەچـارە بـۆ بەرگریکـردن لـە مافـەڕەواکانی گەلی کـورد و پەرپەچدانـەوەی ئەم کـردەوە نامرۆڤانـە دەسـتپێکردنەوەی خەبـاتی چەکدارییـە هەر بۆیە لە یەکـەم هەنگاودا، لە نیسـانی ١٩٧٥دەسـتی کـرد بە ئامـادەکاری بۆ ڕێکخسـتنەوەی مەفرەزەکانی پێشـمەرگە، بـۆ ئـەم مەبەسـتە (س.ك) بڕیـاری دا سـوود لـە لێبـووردنی حکوومـەت وەربگرێـت، کـە لـەم ڕێگەیـەوە دەسـتە دەسـتە ئەندام و کادیرانی سیاسـی و سـەربازی ڕەوانەی باشـووری کوردسـتان بکـەن بـۆ ئـەوەی وەك (پدك)، ڕیـزەکانی خۆیـان زیندوو بکەنـەوە[2].

لــە درێــژی کاروچالاکییەکانیــدا، (س.ك) لــە ســەرتای بەهــاری ١٩٧٥دەســتی کــرد بــە ناردنــەوەی دەســتەی بچــووکی مەفــرەزەی پێشــمەرگە بــۆ ناوچــە ســنوورییەکانی کوردســتان، بــە مەبەســتی پەیوەندیکــردن بــەو مەفرەزانــەی کــە لــە ســنوورەکانی باشــووری کوردســتان بوونیــان هەبــوو [3]. بــە پێــی ئاماژەکــردنی هەندێــك لــە ســەرچاوەکان لــە کۆبوونــەوەی ســەرکردایەتی (پــدك) لــە ئــازاری ١٩٧٥، بــەر لــەوەی دیـوی سـنووری ئێـران بـن، بڕیـاری دابـوو کـە (١٠٠٠) هـەزار پێشـمەرگەی چـالاك لـە ناوچـە سـنوورییەکانی کوردسـتان بمێنـەوە بـە مەبەسـتی درێـژەدان بـە شـوڕشی ئەیلـوول، بـۆ ئـەم مەبەسـتەش چەنـد ناوچەیـەکی سـتراتیجی بـۆ دیاریکرابـوو وەك ناوچـەکانی (ڕێکەوتـی بـاڵا)[4]و (نێـروە)[5]و (هـەرکی بنەجـی)[6] و هەروەهـا ناوچـەی

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ د.شەفیق قەزاز، سلێمانی، ٢٠١٥/١٢/١٩.

(٢) جەوهەر نامق، المصدرالسابق، ص٧.

(٣) برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٣٦٩٥)،٢٠٠٢/٥/٢٦، ل٤.

(٤) ناوچــەی بــەرواری بــاڵا، دەکەوێتــە ســەر ســنووری باشــووری کوردســتان هاوســێیە لەگــەڵ باکـووری کوردسـتان. بڕوانـە: سـامی شـۆرش، بزاڤـی ڕزگاریخـوازی کـوردی ئیدریـس بـارزانی نمونـەك، و: د.ڕزگار، چاپخانــەی زانــا، دهــۆك ، ٢٠٠٥، ل١٧٢.

(٥) نێـروە، بـە هەمـان شـێوە ناوچەیـەکی گرنگـی سـنوورییە، دراوسـێیە لەگـەڵ باکـووری کوردسـتان. هەمـان سـەرچاوە،ل١٧٢.

(٦) ناوچـەی هـەرکی بنەجـێ، دەکەوێتـە سـەر سـنووری باشـووری کوردسـتان بەرامبـەر ناوچـەی هـەرکی پێـداو لـە دیـوی باکـووری کوردسـتان، لـە دوای نسـکۆی شـۆڕشی ئەیلـوول چەنـد مەفرەزەیەکی پێشـمەرگە لـەوێ بـوونی هەبـوو لەوانـە: (شـەوکەت عەزیـز دری، سیسـو مشـو، عەزیـز خـان شـێخو،

(دۆسـكی ژووری)[1]، كـه بـه هـاوكاری و تێكۆشـانی خەڵكـی باكـووری كوردسـتان ئـەم كومەڵـە پێشـمەرگانە لـە چالاكـی دژ بـە سیاسـەتی حكوومـەتی عێراقـدا بـوون [2].

لـە بـارەی بـوونی مەفـرەزەكانی ناوچـە سـنوورییەكانی باشـووری كوردسـتان، تاهیـر هـروری دەڵێـت: "بـە درێژایـی سـنووری بادینـان لـە قـەزای زاخـۆ تـا ناوچـەی سـێ سـنوور (عێـراق و توركیـا و ئێـران- لێكۆڵـەر) مەفـرەزەی پێشـمەرگەی شـۆڕشی ئەیلـوول بـوونی هەبـوو، بـەڵام لـە ڕووی ژمـارەی پێشـمەرگە و بـارو گوزەرانیـان لـە ناوچەیەكەوە بـۆ ناوچەیـەكی تـر جیـاواز بـوو، بـە شـێوەیەكی گشـتی تێكـڕای ژمارەیـان نزیكـەی ٤٠٠ - ٤٧٠ مەزنـدە دەكـرا»[3]. جگـە لـەوە ڕایـەكی تـر هەیـە كـە هـەر ناوچەیـەك لـەو

عەبدولعەزیـز هاچـوو، مسـتەفا میرخان...تاد)...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: نورالدیـن یوسـف نـوح، ناوچـەی هـەركی بنەجـێ و شـورەشی گـوڵان، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (١٦٥٧)، ١٩٩٣/٥/٢٩، ل٤.

(١) ناوچـەی دۆسـكی ژووری، ناوچەیـەكی سـنوورییە، دەكەوێتـە زنجیـرەی ناوچـەكانی نێـروە و بـەرواری بـاڵا ...تـاد، لـە سـەر سـنووری كوردسـتان، ژمارەیـەك گونـد لەخـۆ دەگرێـت لەوانـە: (شـەتیونس، ئەرتـوشی، چەمـی تو...تـاد). چاوپێكەوتـن لەگـەڵ محەمـەد سـالح فەتـاح زەنـدی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١. محەمـەد سـاڵح زەنـدی، نـاوی تـەواوی (محەمـەد سـاڵح فەتـاح)ە، لـە دایكبـووی ١٩٥٤ لـە گونـدی شـەتیونس لـە ناوچـەی دۆسـكی ژووری، لـە تەمـەنی لاویـدا دەبێتـە پێشـمەرگە لـە شـۆڕشی ئەیلـوول، دوای نسـكۆی١٩٧٥، لـە ناوچـەی دۆسـكی دەمێنێتـەوە و بـەردەوام دەبێـت لـە خەبـاتی پێشـمەرگایەتی، ئێسـتا پاسـەوانی قوتابخانـەی حەوشـكێ یـە لـە شـاری دهـۆك و دانیشـتووانی هەمـان شـارە.

(٢) چاوپێكەوتـن لەگـەڵ عەبـدوڵا حەمیـد نەعـمان، دهـۆك، ٢٠١٦/٢/٢٤. عەبـدوڵا حەمیـد نەعـمان، لـە دایكبـووی ١٩٤٤ لـە گونـدی شـەتیونس لـە ناوچـەی دۆسـكی ژووری، لـە ساڵی١٩٥٩ پەیوەنـدی بـە پارتییـەوە دەكات، لـە سـاڵی ١٩٦١ دەبێتـە پێشـمەرگە، تاكـو سـاڵی ٢٠٠٠ بـەردەوام دەبێـت لـە خەبـاتی پێشـمەرگایەتی، ئێسـتاش خانەنشـینە، نیشـتەجێی شـاری دهوكـە.

(٣) چاوپێكەوتـن لەگـەڵ تاهـر ئەحمـەد محەمـەد ئیبراهیـم، دهـۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥. تاهـر ئەحمـەد محەمـەد ئیبراهیـم ، بـە تاهـر هـروری نـاسراوە، لـە دایكبـووی ١٩٤٦، لـە گونـدی هـرور سـەر بـە ناحیـەی كانی مـاسی لـە قـەزای ئامێـدی، لـە سـاڵی ١٩٥٩ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەكانی (ی.ق.ك)ەوە دەكات، سـاڵی ١٩٦٥ دەبێتـە پێشـمەرگە، سـاڵی ١٩٦٨ دەبێتـە مامۆسـتا لـە شـوێنە ئازادكـراوەكانی شـۆڕش، تـا ١٩٧٥، دوای نسـكۆ١٩٧٥ی لـە باشـووری كوردسـتان دەمێنێتـەوە، دەسـت دەكات بـە كاری ڕێكخراوەیـی، تـا سـاڵی ١٩٧٩ دووبـارە دەبێتـە پێشـمەرگە، سـاڵی ١٩٨٣ دەبێتـە بەرپـرسی ڕێكخسـتنی پـارتی سـەر بەلقـی یەكـە، سـاڵی ١٩٩٥ – ١٩٩٨ دەبێتـە ئەندامـی لقـی یـەك، لـە سـاڵی ٢٠٠٥ تـا ئەمـڕۆ كارگێـڕی لقـی یەكـە، نیشـتەجێی شـاری دهۆكـە.

ناوچانـە کـە ئاماژەیـان پـێ کـرا، نزیکـەی ٥٠ – ٦٠ پێشـمەرگە بـوونی هەبـوو[١]. ئـەوەی ڕاسـتی بێـت بـوونی ئـەم مەفرەزانـە، ژمارەیـەکی زۆری ئـەو کوردانـەی دوای نسـکۆی شـۆڕش کـە بـەرەو خـاکی ئێـران ڕۆیشـتن و دواتـر وەك پەنابـەر وەریـان نەگرتـن بـە هـۆی تەواوبـوونی ئـەو ماوەیـەی کـە لـە لایـەن حکوومـەتی ئێرانـەوە دیـاری کرابـوو، لەگـەڵ بـوونی ژمارەیـەکی زۆری ئـەو پێشـمەرگانەی کـە دانیشـتووی باکـووری کوردسـتان بـوون[٢]، هەمـوو ئەمانـە بـوون بـە بناغـە و کاکڵـەی ڕێکخسـتنی پێشـمەرگایەتی و سـەرهەڵدانەوەی خەبـاتی چەکـداری، بـە شـێوەیەك زەمینەسـازی و ئامـادەکاری تـەواو بـۆ سـەرکردایەتی کاتی بـۆ دەسـتپێکردنی شـۆڕش کرابـوو.

لـە هەڵومەرجێـکی دژواردا، لـە ژێـر کاریگـەری تونـدی گەمـارۆی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر، (س.ك) لـە هاوینـی ١٩٧٥ بـە کـرداری کەوتـە خۆئامادەکـردن و ناردنـەوەی دەسـتەی بچـووك بچـووکی پێشـمەرگە بۆ باشـووری کوردسـتان، هـەر وەك کریـس کۆچێرا دەنووسـێت: "سـەرەڕای ئەو لێکترازانەی کە پارتی دووچاری بوو، پێشـمەرگەکانی وەفاداری ژەنـەراڵ بـارزانی زۆر بـە پەلـە خەبـات دەسـت پێدەکەنـەوە، دوو مانـگ دوای تێکشـانی بەرگـری لـە هاوینـی ١٩٧٥، یەکەم دەسـتەی پارتیزانەکان کە ئەوانیش (کەریم سـنجاری و جەوهـەر نامـق) بوون دەگەڕێنەوە باشـووری کوردسـتان»[٣]. بە قسـەی کەریم سـنجاری یەکەم دەسـتەی پێشـمەرگە لە ئایاری ١٩٧٥ گەڕانەوە بۆ ناوچە سـنوورییەکانی باشـووری کوردسـتان[٤]. لەم بارەیەوە محەمەد سـاڵح زندی کە لەو کاتەدا لەناوچەی دۆسـکی ژووری مابـووەوە، لـە چاوپێکەوتنێکـدا دەڵێـت: "یەکـەم کـەس کـە پەیوەنـدی بـە ئێمـەوە کـرد، جەوهـەر نامـق بـوو لـە هاوینـی ١٩٧٥، کاتێـك لە ڕێـگای (حەسـەن ماڕونـسی)، نامەیەکی بـۆ ئێمـەی ڕەوانـەی گوندی شـەتیونس کرد لـە ناوچەی دۆسـکی ژووری، تێیـدا بە ئێمەی ڕاگەیانـد بـەردەوام بـن لـە چالاکـی و مەفـرەزەکانی خۆتـان گورجوگـۆڵ بکـەن، ماوەیـەکی کـەم شـۆڕش دەسـت پێدەکاتـەوە، لەگـەل پێـدانی چەنـد ڕێنماییـەکی تـری تایبـەت بـەو

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەبدوڵا حەمید نەعمان، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٤.

(٢) د.هاشـم رمضـان (أبـو عنـتر)، المحترقـون الكـرد (الحيـاة و المـوت)، مطبعـة حاجـی هاشـم، أربيـل ، ٢٠٠٥، ص٥٧.

(٣) کریس کۆچێرا، بزووتنەوەی...، ل٦٠ -٦١.

(٤) کریم سنجاری، بەردەوام بوون ...،ل٣

بابەتە»[١]. هەروەها لە مانگی حوزەیرانی ١٩٧٥ سەرکردایەتی کاتی چەند پێشمەرگەیەك لەوانە: (هاشم ڕەمەزان)[٢]، چەند کادیرێکی تر ڕەوانەی باشووری کوردستان کردەوە[٣]، هەروەها لە هەمان کاتدا بە نهێنی چوارده پێشمەرگەی شۆڕشی ئەیلوولی ڕەوانەی ڕۆژئاوای کوردستان کرد بە مەبەستی پەیوەندیکردن بە ئەندامەکانی پێشووی (پدك) کە بەشێکیان لەو پارچەیەدا لە ئەرکی ڕێکخستنی پارتایەتیدا بوون[٤].

هەڵبەت لەم سەروبەندەدا سووریا وەك ناوەندێکی بە هێزی کۆکردنەوەی بەرهەڵستکاری حکوومەتی عێراق بوو، دەرفەتی ئەنجامدانی چالاکی و ڕێکخستنی حزبایەتی لە وێ لەبار بوو لە چاو شوێنەکانی تر، لەم ماوەیەدا ژمارەیەکی زۆری ئەندام و کادیرانی پێشووی (پدك) کە خەڵکی باشووری کوردستان بوون، لەوێ لە چالاکیدا بوون، سەرچاوەیەکی بەهێزی بزاڤی (س.ك)بوون، ئەمانە جگە لە کاری ڕێکخستنی پارتایەتی، ژمارەیەکی زۆر لە کادیرانی لەشکری ڕێك خران و ڕەوانەی باشووری کوردستان کرابوون، هەروەها لە لایەکی تریشەوە ڕۆڵێکی کاریگەریان هەبوو لە کەمکردنەوەی کاریگەری ڕکابەرەکانی (پدك) بە تایبەت (ینك) لە سەر جەماوەر و ڕێکخستنەکانی لە ڕۆژئاوای کوردستان [٥]. کە دواتر باسی دەکەین.

---

(١) حەسەن مارونسی، یەکێکە لە پێشمەرگەکانی شۆڕشی ئەیلوول و گوڵان، دانیشتووی باکووری کوردستانە، لەم کاتەدا موختاری گوندی مارونس بوو، ڕۆڵێکی گرنگی بینوە لە ژیانەوەی مەفرەزە سەرەتاییەکانی شۆڕشی گوڵان. چاوپێکەوتن لەگەڵ محەمەد سالح زەندی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١.

(٢) هاشم ڕەمەزان، خەڵکی شاروچکەی زاخۆ بوو، بە(ئەبو عەنتەر) ناسراوە، لە بنەماڵەیەکی دیندار و کوردپەروەری ناوچەکە بوو، هەر بۆیە لە ناوچەکەدا بە (مەلا محەمەد) ناسراوە، لە هەردوو شۆڕشی ئەیلوول و گوڵان ڕۆڵێکی چالاکی هەبووە، دوای ڕاپەڕینی ١٩٩١، بە مەبەستی خوێندن ڕوو دەکاتە ئەوروپا، ماوەیەك لە هۆڵەندا ژیان بە سەر دەبات، لە ساڵی ٢٠١٣ بە هۆی نەخۆشییەوە کۆچی دوایی کرد. چاوپێکەوتن لەگەڵ فوئاد میرانی، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.

(٣) ئەسعەد عەدۆ، مێژووی شۆڕشی گوڵان (١٩٧٦/٥/٢٦)، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ، ٢٠١٥، ل١٥.

(٤) پێشمەرگەکان بریتی بوون لە: (فوئاد میرانی و سەعەد براخ و عەبدولخالق سۆرانی وعومەر عەلی سوفی و عومەر محەمەد و شێخ خەلەف یزدی و حەمید سەید محەمەد و لاوەند خەلەف تاجەدین و عەبدولا سندی (بوسلی) و عومەر عەبدولا مومێ (بوتانی) و شەرەف باول دەروێش و عەبدولڕەحمان حەسەن عمادی...تاد). چاوپێکەوتن لەگەڵ فوئاد میرانی، دهۆك، ٢٠١٦/٣/٢٥.

(٥) محمد خالد بوسەلی، ڕۆڵی کوردێن کوردستانا تورکیا و سووریا ژ بۆ پشتەڤانیا شۆڕشا

لـەو ئاسـتەنگانەی لـە سـەرەتای کاریـدا ڕووبـەڕووی (س.ك) بـووەوە، دەسـەڵاتدارانی ئێـرانی هەمـوو چالاکییـەکی سیاسـییان لـە نێـو ڕیـزەکانی پەنابـەرانی کـوردانی باشـووردا قەدەغـە کردبـوو، تەنانـەت (سـاواك) هۆشـداری دەدا بـە ئەندامـانی (پدك)، لـە ئەنجامی هـەر جموجووڵێـك لـە دژی حکوومـەتی عێـراق لـە نـاو خـاکی ئێرانـەوە، بەپێـی بەندەکانی پرۆتۆکۆڵـی ئاسـایش کـە لـە حوزەیـرانی ١٩٧٥ لەگەڵ عێراقـدا مۆرکرابوو، ڕادەسـتی عێراق دەکاتـەوە[1]. لـەم ماوەیـەدا (سـاواك) ئـاگاداری جموجووڵـی مەسـعود بـارزانی دەبێت، لە نزیکـەوە چاودێـری تێکۆشـانەکانی دەکـرد[2]، لـە ئـاکام بـە هـۆی ئـەم ڕەوشـە دژوارەوە، مەسـعود بـارزانی ڕوو دەکاتـە ئەمریـکا، هـەروەك خـۆی دەڵێـت: "مـن نەمدەتـوانی ئـەو وەزعـە تەحەمـول بکـەم، کاتێـك ئـەوان ڕێگەیـان دا باوکـم بـۆ چارەسـەر بچێتـە وڵاتـە یەکگرتـووەکان پێویسـتی چوونـم لـە گـەڵ ئـەو کـردە بیانـوو و هەتـا ڕووخـانی شـا لـە ١٩٧٩، نەگەڕامـەوە»[3].

لـەم هەڵومەرجـەدا (س.ك) بـۆ یەکـەم جـار بەیـانی دامەزرانـدنی خـۆی لـە کانـوونی یەکەمـی ١٩٧٥ بڵاوکـردەوە، ئـەوی ڕاسـتی بێـت ئـەم بەیانـە ئاماژەیـەکی گرنگـی درێـژەدان بـوو بـە خەبـاتی چەکـداری و بەرەنـگاری لـە پێنـاو پارێزگاریکـردن لـە گـەڵی

گوڵانێ نائێتە ژبیرکردن، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٣٦٩٥)،٢٠٠٢/٥/٢٦، ل٤.

(١) فاروق محەمەد، سەرچاوەی پێشوو،ل٤٦ ؛ ئوفرا بینگۆ، سەرچاوەی پێشوو ، ل٢٤٧.

(٢) کریس کۆچێرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی...، ل٦١ -٦٢.

(٣) مسـتەفا بـارزانی، بـۆ چارەسـەری نەخـۆشی لـە ئەیلـوولی ١٩٧٥، سـەردانی ئەمریـکا دەکات، ئەمـە لەکاتێکـدا بـوو کـە هـەر لەکۆتایـی شـۆڕشی ئەیلـوول، تـووشی نەخۆشـییەکی دژوار هـات، لـە هەفتـەی یەکەمـی ١٩٧٥ نەخۆشـییەکە خراپـتری لـێ دەکات، ناچـار هەوڵـی چـوونی ئەوروپـا دەدات، سـەرەتا بـۆ چارەسـەر ئیدریـس بـارزانی بـاوکی دەباتـە نەخۆشـخانەیەکی تـاران، بـەڵام بـارزانی ئامـادە نابێـت خـۆی پیشـانی دکتـۆرەکانی ئێـران بـدات، داوا دەکـەت ڕێـی پـێ بدرێـت بـۆ چارەسـەرکردنی نەخۆشـییەکەی ببیـەن بـۆ ئەوروپـا، بـەڵام ئێـران بـە ڕاسـپاردەی ڕێبـەرانی ئەمریـکا هاودەنگـی لەگـەڵ بـردنی ئـەو بـۆ ئەوروپا ناکـەن، وا تێدەگـەن مەبەسـتی بـارزانی لـە چـوونی بـۆ ئەوروپا بـۆ پەیوەندیکردنـە بـە دەزگاکانی ڕاگەیاندنـەوە، بـۆ پـەردە هەڵماڵیـن لەسـەر وردەکارییـەکانی خیانـەتی ئەمریـکا و ئێـران و عێـراق بەرانبـەر بـە گـەلی کـورد بـۆ ڕای گشـتی جیهـان، بـەڵام بـە پێداگیـری زۆر، ئەنجـام ڕازی دەبـن بـارزانی ڕەوانـەی ئەمریـکا بکـەن، بـەو مەرجـەی چارەسـەرکردنی نەخۆشـییەکەی لـە ژێـر چاودێـری و کۆنترۆڵـی خۆیانـدا بێت...بـۆ زانیـاری زیاتـر لـەم بـارەوە بڕوانە: مسـعود بـارزانی، بـارزانی و بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی...،ب٣، ل٢٤٤؛ حامیـد گەوهـەری، ئیدریـس بـارزانی ...، ل٢٣.

كـورد و خـاك و كولتـوور و مێژووەكـەی[1]. بێگومـان ئەمـە لـە كاتێكدا بوو وەك مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: ”لـە هەمـوو لایـەك دوژمنـانی گـەلی كـورد هاربـوون، ڕژێمـەكانی سـەر بـە ئیمپرپالیـزم لـە ناوچەكـەدا هەموویـان هاوكارییـان لەگـەڵ یەكتریـدا ئەكـرد دژی جووڵانـەوەی ڕزگاریخـوازی گـەلی كـورد»[2].

لـە هەنـگاوی یەكەمـی (س.ك)، بـە هـۆی تونـدو تۆڵكـردنی ناوچـە سـنوورییەكان لـە نێـوان عێـراق و ئێـران ، زاڵبـوونی سـوپای عێـراق لـە سـەرتاپای باشـووری كوردسـتان، بـە پێویسـت زانی بـۆ ئاسـانی دەسـتپێكردنی خەبـاتی چەكـداری، زاڵبـوون بـە سـەر بارودۆخەكـە، باشـووری كوردسـتان دابـەش بكرێـت بـە سـەر دوو هەرێـم، هەرێمـی بادینـان (یـەك) كـە سـنوورەكەی لە حاجـی ئۆمەران لـە دیـوی بادینانەوە دەسـتپێدەكات كـە ناوچـەكانی (دهـۆك و ئامێـدی و ئاكرێ تـا دەگاتـە سـنووری سـووریا) لەخـۆ دەگـرت و هەرێمـی سـۆران (دوو) لـە حاجـی ئۆمەرانـەوە بـە دیـوی خـواروو دەسـتپێدەكات كـە ناوچـەكانی (هەولێـر و سـلێمانی و كەركـووك و خانەقیـن، تەنانـەت بەغـداشی) دەگرتـەوە، بەگشـتی ڕێگـەی (هاملتـۆن) [3] خاڵـی جیاكردنـەوەی نێـوانی هـەر دوو هەرێـم بـوو[4]. هەروەهـا لـە هەمـان كاتـدا (س.ك) ئـەرك و كارەكانی هەمـوو ئەنـدام و كادیـرەكانی دەستنیشـان كـرد، هـەر یەكـە لـە (جەوهـەر نامیـق و كەریـم سـنجاری) بـۆ هەرێمـی بادینـان و (عـارف تەیفـوور) بـۆ هەرێمـی سـۆران و (حەمـە ڕەزا) بـۆ ئەوڕوپـا دەستنیشـان كـران[5]. لـە درێـژی ئامـادەكاری بـۆ دەسـتپێكردنی خەبـاتی چەكـداری لـەم سـەروبەندەدا مسـتەفا بـارزانی بانگـی (فەرەنسـۆ هەریـری)[6] دەكات بـە مەبەسـتی

---

(١) ئامانـج ژاژڵەیـی، شـۆڕشی گـوڵان گرێچینـی نێـوان دوو قۆناغـی دژوار، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٦٩٤)،٢٠٠٢/٥/٢٥، ل٥.

(٢) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسكەری و تەنزیمی...، سەرچاوەی پێشوو.

(٣) ڕێـگای هاملتـۆن، ڕێگایـەكی گرنگـە لـە نێـوان هەولێـر و حاجـی ئۆمـەران تـا سـنووری ئێـران دەڕوات، لـە لایـەن ئەندازیارێـكی نیوزیلەنـدی بـە نـاوی هاملتۆنـەوە (١٨٨٩ – ١٩٧٣) دروسـت كـراوە، هـەر بـە نـاوی ئـەوەوە ڕێگاكـە نـاسراوە بەڕێـگای هاملتۆن...بڕوانـە: جـلال ئەمیـن بـەگ، جوگرافیـای كوردسـتان، ب.ش، ١٩٩٨، ل١٥٣.

(٤) عارف تەیفور، لە بڕگەی یەكەمی ...، ل٣.

(٥) چاوپێكەوتن لەگەڵ عارف تەیفور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٦) فەرەنسۆ هەریری، لـە دایكبـووی سـاڵی ١٩٣٤ی گونـدی باتـاسی سـەر بـە شـارۆچكەی هەریـرە، ناوبـراو بـە نەتـەوە (ئاشـووری)یە، لـە ڕووی ئایینیشـەوە مەسـیحی بـوو، لـە تەمـەنی لاوێتیـدا

ئاگادارکردنـەوەی ئـەو مەفـرەزە پێشـمەرگانەی کـە لـە حاجـی ئۆمـەران مابوونـەوە و خۆیـان ڕادەسـتی حکوومـەت نەکردبـوو، کـە لـە دەوروبـەری چیـای قەندیـل خۆیـان حەشـار بـدەن، تـا لـە بەهـاری ١٩٧٦چالاکـی لەشـکری ئەنجام بدەن بـۆ ئـەوەی دەنگی بەرگریکـردن بڵاوبێتـەوە، وەك فەرەنسـۆ هەریـری دەنووسـێت: "منیـش یەکسـەر بـە شـوێن (مینـە کوپـە)م[1] نـارد کـە ئـەو لـە پیرانشـار (خانە)بـوو بـە دوور و درێـژی قسـەکانی بارزانیـم بو(سـەید عەبـدوڵا)م[2] نـارد و داوام لێکـرد کـە ئەگـەر ئـەم کارە بـکات هەرچـی پێویسـت بـوو بۆیـان دابیـن دەکەیـن، دوای ماوەیـەك (مینـە کوپـە) هاتـەوە گـوتی: (سـەید عەبـدوڵا) ڕەزامەنـدی دەربـڕی، وتوویـەتی فەرمـانی بـارزانی لـە سـەر سـەرمان، دەمێـك بـوو چـاوەڕوانی ئـەو تەکلیفـە بوویـن. ئیـتر لەمـەو دواوە ئـەو مەفرەزەیـە بـە ڕێگـەی تەتـەری تایبـەت نامەیـان بـۆ ئیدریـس بـارزانی دەنـارد، ئیدریـس

خەریـکی خوێنـدن دەبێـت، دەرچـووی خانـەی مامۆسـتایانە لـە شـاری هەولێـر، سـاڵی ١٩٦٤ پەیوەنـدی بەڕیـزەکانی پارتییـەوە دەکات، سـاڵی ١٩٧٠، دەبێتـە دەڤـەرداری چۆمـان، بەرپـرسی ل.ن. باڵـەکی پـارتی، لـە کۆنگـرەی نۆیەمـی پـارتی لـە سـاڵی ١٩٧٩، دەبێتـە ئەندامـی یەدەگـی کۆمیتـەی ناوەنـدی، لـە مـاوەی دامەزرانـدنی پەرلەمـان و حکوومـەت کۆمەڵێـك پلـە و پایـەی پەرلەمـانی و حکوومـی وەردەگرێـت وەك (ئەنـدام پەرلەمـان، وەزیـری هەرێـم، پارێـزگاری هەولێر...تـاد)، ڕۆژی ١٨ی شـوباتی ٢٠٠١ لـە شـاری هەولێـر تیـرۆر دەکرێـت... بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: محەمـەد مـەلا قـادر، سـەربوردەی نەمـران...، ل٦٥.

(١) مینـە کوپـە، کوردێـکی ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان بـوو، خەڵـکی گونـدی (کۆنـە لاجـانی)ی سـەر بـە پیرانشـار (خانە)بـوو، لـە سـەردەمی شـۆڕشی ئەیلـوول نزیـك بـووە لـە دەزگای سـاواك، لـە قۆناغـی دوای نسـکۆی ١٩٧٥، پەیوەنـدی بـە پارتـە سیاسـیەکانی کوردسـتان هەبـوو. بڕوانـە: مـلا بختیـار (حیکمـەت محەمـەد کەریـم)، یاخـی بـوون لەمێـژوو (لێکدانـەوەی ئاوەژوونەکـردنی ڕاسـتیەکان)، چاپخانـەی دانـاز، ١٩٩٨، ل١٧٢.

(٢) سـەید عەبـدوڵا، نـاوی تـەواوی (عەبـدوڵا محەمـەد عەلی)یـە، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٣٦، لەحاجـی ئۆمـەران، لـە سـەرەتای ژیـانی لـە بنەماڵەیـەکی جووتیـار و ئاژەڵـداری دەسـت پێـدەکات، لـە سـاڵی ١٩٥٨ دەسـت دەکات بـە کاری سـیاسی، سـاڵی ١٩٦١ پەیوەنـدی بـە شـۆڕشی ئەیلـوول دەکات، لـە دوای ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر، لەگـەڵ بنەماڵەکـەی ئاودیـوی سـنووری ئێـران دەبـن بـۆ ماوەیـەکی کـەم، دواتـر دەگەڕێنـەوە ناوچـەی حاجـی ئۆمـەران، لـە شـەوی ٢٥/٢٤ گـوڵانی ١٩٧٦، لەگـەڵ ژمارەیـەك لـە پێشـمەرگەکانی تـر بـۆ دەسـت پێکـردنی خەبـات ڕوو لەشـاخ دەکات، لەشـەوی ٢٦/٢٥گـوڵانی ١٩٧٦ دەبێتـە قوربـانی، کـە ئەمـەش لـە ئەدەبیـاتی پارتیـدا بـە یەکـەم شـەهیدی شـۆڕشی گـوڵان دادەنرێـت. بڕوانـە: سـەید عەبدوڵـڵا حاجـی ئۆمـەرانی یەکـەم شـەهیدی شـۆرەشی گـوڵان، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٧٨٢)،٢٠١١/٥/٢٦، ل١١.

بارزانیش یارمەتی و سەرپەرشتی ئەو مەفرەزە و گشت مەفرەزەكانی دیكەی كرد كە دوای ئەوان هاتنە گۆڕەپانی خەباتی چەكداری»[1]. كە دواتر ئەم مەفرەزەیە بووە دەستپێشخەر لە هەڵگیرسانەوەی شۆڕش.

یەكەم ئاستەنگ لەم كاتەدا، ڕووبەڕووی (س.ك) بووەوە، هەوڵی ڕێكخستنەوەی (پدك) لە لایەن (ساواك)ەوە ئاشكرا دەبێت، مەسعود بارزانی دەنووسێت: "دەزگای ساواك بە هۆی خەفیە نۆكەرەكانیەوە بەوەی زانیبوو، ئێمە هەڤاڵانمان (جەوهەر نامیق، كەریم سنجاری)یمان بە مەبەستی دەستدانەوە چالاكی نواندن و دەست كردنەوە بە ڕێكخستن سازی ناردوونەتەوە بۆ كوردستانی عێراق، پاشان ئەندامانی چالاك (عارف تەیفوور و حەمە ڕەزا)ش لە شاری (نەغەدە) گیران، هەندێك بەڵگە كەوتنە بەردەست (ساواك)، ئەو بەڵگانە و هی تریش گەیەنرانە لای من»[2]. دوای دەستگیركردنی(عارف تەیفوور و حەمە ڕەزا)، هەر یەكە لە جەوهەر نامیق و كەریم سنجاری لە (نەغەدە) خۆیان شاردەوە، پاشان بە نهێنی لە سەر فەرمانی مەسعود بارزانی، بە هاوكاری خەڵكی باكووری كوردستان ڕوویان لە ناوچە سنوورییەكانی باكووری كوردستان كرد[3]. لەم بارەوە كەریم سنجاری دەنووسێت: " قۆناغ بەقۆناغ گەیشتینە سەر سنوور، لە ڕۆژی٢٠ی تشرینی دووەمی١٩٧٥، داخلی باشووری كوردستان بووین، لە وێ سەر لە نوێ دەستمان كرد بە ڕێكخستن و پەیوەندیكردن بە خەڵكەوە ئەمەش هەنگاوێكی باش بوو بۆ ئەوەی بتوانین پێشمەرگە لە سەر هەیكەلی مەفرەزە ڕێك بخەین»[4]. هەر لەم ماوەیەدا بۆ یەكەم جار بەیاننامەی (س.ك) لە باشووری كوردستان بڵاودەكەنەوە، كە نزیكەی ٦٠٠ دانە بوون[5].

سەركردایەتی كاتی لە سەرەتادا بە شێوەیەكی كاتی بارەگای خۆی لە گوندی (سنێ)

(١) فرەنسۆ هەریری، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش؟، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (١٦٥٢)، ١٩٩٣/٥/٢٣، ل٣.

(٢) مسعود بارزانی، بارزانی و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی...،ب٣، ل٢٥٠.

(٣) چاوپێكەوتن لەگەڵ عارف تەیفور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣. لە هەمان ماوەدا دەزگای ساواك ٣٢ ئەندامانی تری پارتی دیموكراتی كوردستان ڕادەستی حكوومەتی عێراق دەكات .بڕوانە: كریس كۆچێرا، بزووتنەوەی نەتەوایەتی كورد...، ل٦٢.

(٤) برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (٣٦٩٥)، ٢٠٠٢/٥/٢، ل٣.

(٥) د.علی تەتەر نێرەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٧٦.

لـە ناوچـەی (میدیـات)ی باکـووری کوردسـتان دامەزرانـد[1]. لـە درێـژی هەوڵەکانیـدا، لە کۆتایـی کانـوونی یەکەمی١٩٧٥مەسـعود بـارزانی ئـاگاداری هـەر یەکـە لە(عەبدولڕەحـمان سـاڵح)[2] و (محەمـەد خالـد بوسـەلی)[3]دەکات، کـە ئـەوکات لە سـووریا بوون، بـۆ ئەوەی پەیوەنـدی بکـەن بـە(س.ك)ەوە لـە ناوچـەی (میدیـات)، دوای ئەمـە بـە چەنـد ڕۆژێـك لـە ڕێگـەی کـوردانی ڕۆژئـاواوە هـەر دووکیـان پەیوەنـدی بـە(س.ك)ەوە دەکـەن، دوای هەشـت ڕۆژ لـە مانەوەیـان، لـە سـەر داوای (س.ك)، (عەبدولڕەحـمان سـاڵح) جارێـکی تـر بـە ئـەرکی زیندووکردنـەوەی چالاکـی ڕێکخسـتنی پارتایـەتی و گەیانـدنی پەیامـی دامەزرانـدنی (س.ك) بـە ئەندامـەکانی (پـدك)، دەگەڕێتـەوە بـۆ سـووریا، (محەمـەد خالـد بوسـەلی)ش بـە هەمـان ئـەرك ڕوو لـە باشـووری کوردسـتان دەکات[4]. بـە هـۆی لەبـاری شـوێنەکە و، بـە ئاسـانی پەیوەندیکـردن بـە کوردسـتانەوە، (س.ك) ئەمـەی بـە دەرفـەت دەزانی لـە کۆتایـی١٩٧٥ دەسـتەیەکی تـری پێشـمەرگەی چـالاک ڕەوانـەی سـووریا دەکات[5]. لـەم سـەروبەندەدا ئەندامەکانی(پـدك) لـە سـووریا لـە چوارچێـوی لێژنەیـەك بەنێـوی (لێژنـەی شـەفەق)[6]، درێـژە بـە کاروچالاکییـەکانی خۆیـان دەدەن. جێگـەی

(١) ئەسعەد عەدۆ، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٨.

(٢) عەبدولڕەحـمان سـاڵح، یەکێـك بـوو لـە ئەندامـە چالاکـەکانی پـارتی لـە سـەردەمی شـۆڕشی ئەیلـوول، ڕۆڵێـکی بەرچـاوی لـە کـەرتی بادینانـدا هەبـووە. دوای نسـکۆی ١٩٧٥ بـە ماوەیـەکی کـورت، بـە هـاوکاری چەنـد ئەندامێـکی تـر سـەر لـە نـوێ کار بـۆ زیندووکردنـەوەی ڕیـزەکانی پـارتی دەکـەن لـە سـووریا، لـەم بارەیـەوە دەورێـکی بـاڵای بینیـوە لـە سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕشی ٢٦ی گـوڵانی ١٩٧٦، پـاش ماوەیـەك لـە سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش لـە چالاکییـەکی لەشـکریدا لـە سـاڵی ١٩٧٨ دژی حکوومـەتی عێـراق برینـدار دەبێـت، دەکەوێتـە دەسـتی حکوومـەت، دواتـر گوللـە بـارانی دەکـەن. بڕوانـە: سـامی شـۆڕش، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٧٣.

(٣) محەمـەد خالـد بوسـەلی، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٥، لـە قـەزای زاخـۆ، سـاڵی ١٩٦١ پەیوەنـدی بە شوڕشـەوە دەکات، لـە کـەرتی بادینـان دەسـتێکی بـاڵای هەبـووە لـە شـۆڕشی ئەیلـوول، چەندیـن پلـە و بەرپرسـیارەتییەکی سـەربازی وەردەگرێـت، هەروەهـا لـە سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕشی گـوڵان ڕۆڵێـکی بـاش دەگێڕێـت، تـا ئەمـڕۆش لـە سـەرکاری پێشـمەرگایەتی بەردەوامـە، نیشـتەجێی شـاروچکەی زاخۆیـە. بڕوانـە: سـعید خودێـدا علـو ئـەوی تـر، محمـود ئێزی...چەنـد تیرۆژکـەك ژ دور خەبـات و ژیانـاوی، چاپخانـا وەزارەتـا پـەروەردێ، هەولێـر ، ٢٠٠٤، ل٤؛ ئەسـعەد عـەدۆ، سـەرچاوەی پێشـوو ،ل٨١.

(٤) محمد خالد بوسلی، سەرچاوەی پێشوو ، ل٤.

(٥) بۆ زانینی ناوی ئەو پێشمەرگانە بڕوانە:أبو عنتر، المصدرالسابق، ص٢٩٢.

(٦) ئەندامـەکانی لێژنـەی شـەفەق لـە: (عەبدولڕەحـمان سـاڵح و سـەید حەمیـد محەمـەد خالـد

ئاماژەپێدانــە بەشــێکی گرنگــی ڕێکخســتنەوەی ڕیــزەکانی (پــدك) و ســەرهەڵدانەوەی خەبــاتی چەکــداری پەیوەنــدی بــە ســووریاوە هەبــوو، بــەڵام هــاوکات ســووریا هەمــوو هێــزە بەرهەڵســتکارەکانی عێــراق بــە کــوردی و عــەرەبی، (س.ك) ی لــێ دەرچێــت، لــە ئامێــز گرتبــوو لــە چوارچێــوەی بەرەیــەك بەنێــوی (التجمــع الوطنــی العراقــی)[1]، کــە بــەرەی ناوبــراو جەخــت لــە ســەر بــە عێراقــی کــردنی شــۆڕشی چەکــداری دەکــرد[2]. ســەبارەت بــە ئەنــدام نەبــوونی (پــدك) لــە نێــو بــەرەی (تــوع)دا بیــروڕای جیــاواز هەیــە، هەندێکیــان پێیــان وایــە لــە کۆتاییــەکانی ١٩٧٥، (تــوع) دووجــار داوا لــە ئەندامــانی (س.ك)دەکات، کــە ببێتــە ئەنــدام لــە ڕیزەکانیــدا، بــەڵام ڕێکخســتنی (س.ك) لــە ســووریا بەهــۆی ئاگادارنەبــوونی مەســعود بــارزانی نەیانتوانیبــوو وەڵامێــکی ڕوون بدەنــەوە[3]. نەوشــێروان مســتەفا دەنووســێت: " (تــوع) پەیوەنــدی لــە گــەڵ بــارزانی و ســەرکردایەتی پــارتی بــاش بــوو، بــەڵام (تــوع) چــەپ و عــەرەب پەرســت و دوژمنــی ئیسرائیــل بــوو، کــە ئەمــەش لەگــەڵ تێگەیشــتنی بــارزانی نەدەگونجــا، ســەرەڕای ئــەوەش بــارزانی و پــارتی خۆیــان لــە (تــوع) زلــتر زانیــوە»[4]. ڕایــەکی تــر هەیــە بــە هــۆی نەبــوونی متمانــە، (س.ك) بەشــداری نــاکات[5]. بــەڵام د.مەحمــوود عوســمان پێــی وایــە (ینــك) ڕازی نەبــوو (س.ك)

بوســلی و مەحمــود ئێــزدی و عــادل مــزۆری و ئەحمــەد ڕەمۆ...تــاد) پێکهاتبــوون. بــۆ زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: ســەعید خودێــدا علــو، ســەرچاوەی پێشــوو، ل٤٠.

(١) التجمــع الوطنــی العراقــی – تــوع، ڕێکخراوێــکی بەرەیــی بــوو، ئەندامــەکانی پێکهاتبــوون لــە: (پــارتی بەعــسی عــەرەبی سۆسیالیســتی (قیــادە قطــر العراقــی) و بزووتنــەوەی سۆسیالیســتی عــەرەبی و پــارتی کۆمۆنســتی عێراقــی (قیــادە مەرکــەزی) و پــارتی سۆسیالیســت، کۆنگــرەی نەتەوەیــی و یەکێتــی نیشــتمانی کوردســتان. بڕوانــە: نەوشــیروان مســتەفا ئەمیــن، لــە کەنــاری دانوپــەوە...، ل٦٥.

(٢) د.جەمــال فەتحــوڵا، ســەرچاوەی پێشــوو ، ل١٠٩؛ بــۆ زانینــی هــۆکارەکانی بــە عێراقــی کــردنی شــۆڕش بڕوانــە: بــە عێراقــی کــردنی شۆڕشــەکەی کوردســتان، ڕێبــازی نــوێ، ڕۆژنامــە، ژ:(١)، خــولی دووەم، تەممــووزی ١٩٧٩، ل٤.

(٣) د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٦٧.

(٤) نەوشێروان مستەفا، لە کەناری دانوپەوە...، ل٦٥.

(٥) چاوپێکەوتــن لەگــەڵ عەدنــان موفتــی، هەولێــر، ٢٠١٦/١/١٧. عەدنان موفتی، نــاوی تەواو(عەدنان ڕەشــاد موفتی)ە،لــە دایکبــووی ســاڵی ١٩٤٩ لــە قــەڵای هەولێــر، لــە ســاڵی ١٩٦٣ پەیوەنــدی بــە ڕیــزەکانی (ی.ق.ك)ەوە دەکات، لــە مــاوەی (١٩٧٠ – ١٩٧٤) خەریــکی خوێنــدن دەبێــت لــە زانکــۆی موســتەنسریە لــە بەغــدا، ســاڵی١٩٧٤ دەبێتــە پێشــمەرگە، ســاڵی ١٩٧٧ لەگــەڵ چەنــد هاوڕێیــەکی (لێژنــەی ئامــادەکاری ـ پــارتی) دادەمەزرێنــن، ســاڵی ١٩٧٩ بــەدواوە دەبێتــە ئەندامــی مەکتــەبی

لـەم بەرەیـەدا بەشـداربێت [1]. بەپێـی سـەرچاوەکان لـە کاتی سـەردانی مەسـعود بـارزانی بـۆ سـووریا سـاڵی ١٩٧٦، بـە بـێ ئـەوەی مەسـعود بـارزانی داوای کردبێـت کـە ببـێ بـە ئەنـدام لـە (تـوع)دا، (تـوع) بـە مەسـعود بـارزانی ڕاگەیاندبـوو کـە ئەگـەر (پـدك)، بەیانێـك دەربـكات و پەیوەندییـەکانی خـۆی لەگـەڵ ئەمریـکا و ئیسرائیـل ڕیسـوا بـكات، ئـەوان ئامـادەن (س.ك) لەنـاو ڕیـزەکانی خۆیانـدا وەربگـرن، بـەڵام مەسـعود بارزانـی بـە تونـدی چوونـە نێـو ڕیـزەکانی (تـوع) و هـەر جـۆرە مەرجێـکی ئـەوانی ڕەتکردووەتـەوە[2].

لـەم سـەروبەندەدا (تـوع) چەنـد خولێـکی مەشـق و ڕاهێنـانی سـەربازی بـۆ ئەندامـەکانی (ینـك) دەکاتـەوە لـە سـووریا، ئەندامـەکانی (س.ك) لـە بـارەی کردنـەوەی ئـەم خولـە و چۆنیـەتی بەشـداریکردنیان، پەیامەکـە بـە (س.ك) دەگەیەنـن[3]. ئـاکام لـە سـەر داوای (س.ك) ئەندامـەکان بەشـداری لـەم خولانـە دەکـەن[4]. ئەنجـام نزیکـەی (١٢٠) کـەس لـە ئەندامـەکانی (پـدك) بەشـداری لـە دوو خـول دەکـەن، کـە لـە لایـەن (ئیبراهیـم عـەزو گەرگـەری)ەوە[5] سەرپەرشـتی دەکـرا، کـە هـەر خولێـك بـۆ مـاوەی ٤٥ ڕۆژ بـوو، بـەڵام لـە سـەروبەندی تەواوبـوونی خـولی دووەم، ئەندامـەکانی (ینـك) بـە ئاشـکرا هێـرش دەکەنـە سـەر مێـژووی شـۆڕشی ئەیلـوول و مسـتەفا بـارزانی، لـە بەرانبـەردا ئەندامـەکانی

سیاسـی (حسـك)، لـە سـاڵی ١٩٩٥ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی (ینـك)ەوە دەکات، سـاڵی ١٩٩٧ دەبێتـە نوێنـەری یەکێتـی لـە قاهیـرە، سـاڵی ١٩٩٩ دەبێتـە وەزیـری شـارەوانی، دواتـر وەزیـری دارایـی، سـاڵی ٢٠٠٥ دەبێتـە سـەرۆکی پەرلەمـان، ئێسـتا ئەندامـی مەکتـەبی سیاسـی یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتانە، لـە هەولێـر نیشـتەجێیە.

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ د.محمود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

(٢) د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٦٧.

(٣) سەعید خودێدا علو،سەرچاوەی پێشوو ، ل٤١.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفور، میحوەری خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٥) ئیبراهیـم عـەزو گەرگـەری، نـاسراوە بـە (جەبـار)، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٩ی دێـی گرڤـر، ناحیـەی عیـن زالـە، لـە سـاڵی ١٩٦٩ کۆلێـژی ئەندازیـاری لـە زانکـۆی مووسـڵ تـەواو دەکات، لێپـرسراوی (ی.ق.ك) دەبێـت تـا دەرچـوونی لـە زانکـۆ، دوای تەواوکـردنی خوێنـدن لـە سـوپای عێـراق دەبێتـە ئەفسـەر، سـاڵی ١٩٧١ دەبێتـە ئەندامـی (کۆمەڵـەی مارکـسی ـ لینینـی) ، دواتـر دەبێتـە ئەندامـی یەکێتـی، سـەرکردایەتی یەکەمیـن دەسـتەی پێشـمەرگەکانی یەکێتـی لـە بادینـان دەکات لـە سـاڵی ١٩٧٦، لـە ڕۆژی ١٩ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٧٦ لەلایـەن سـەرکردایەتی کاتی دەکوژرێـت. بروانـە: سـەروەر عبدالرحـمان، سـەرچاوەی پێشـوو ، ل١٣٠.

(س.ك) دێنــە دەنــگ، دەکەونــە تۆمەتبارکــردنی مێــژووی یەکــتر[١].

ئــەوەی ڕاســتی بێــت هــەر لــە ســەرەتاوە بە پێــی ئەدەبیــاتی (ینــك) ســەرهەڵدانەوەی (پــدك) بــە هــەر نــاو و شــێوەیەك بێــت لــە لایــەن ئەوانــەوە پەســەند نەبــووە، ئەگەرچــی نەوشــێروان مســتەفا ئامــاژە بــەوە دەکات جــلال تاڵەبــانی نامەیــەکی بــۆ مســتەفا بــارزانی دەربــارەی دامەزرانــدنی (ینــك)ەوە نوســیبوو، کــە تێیــدا دڵنیایــی بــە بــارزانی دەدات کــە نــەك دژی بــارزانی نابێــت بەڵکــو بــە چــاوی ســەرکردەی بزاڤــی گــەلی کــورد ســەیری دەکات و پشــتیوانی دەبێــت لــە هــەر هەنگاوێــك کــە بنێیــت[٢]، بــەڵام لــە هەمــان کاتــدا لــە تشــرینی دووەمــی ١٩٧٥ (ینــك) نامیلکەیــەك بــە ناونیشــانی: (یەکێتــی نیشــتمانی کوردســتان بۆچــی؟) بڵاوکــردەوە، تێیــدا بــە ئاشــکرایی بــاس لــە ســڕینەوەی (پــدك) و لەناوبــردنی بنەماڵــەی مســتەفا بــارزانی دەکات[٣]. بــە جۆرێــك دژایەتیکــردنی (پــدك) و بنەماڵــەی بــارزانی و دژایەتیکــردنی حکوومــەتی عێراقــی خســتبووە یــەك تــای تــەرازوو، لــە بــەرەی دوژمنــی ســەرەکی دانــاون[٤]. هــەر چەنــدە نەوشــێروان مســتەفا لــە بــارەی ئــەم نامیلکەیــەوە دەنووســێت: "پــارتی بانگەشــەی ئــەوە دەکات کــە یەکێتــی بــۆ لــە ناوبــردنی پــارتی دامــەزراوە کــە گوایــە ناکــۆکی ســەرەکی یەکێتــی لەگــەڵ پارتییــە، پــارتی دوژمنــی ســەرەکی یەکێتــی و کــوردە، ڕاســتییەکەی ئــەوە واهیمــەی ســەرانی پارتییــە، ئەگینــا شــتی وا لــە نــاو نامیلکەکــەدا نییــە»[٥]. بــەڵام ڕاســتییەکەی ئەوەیــە (ینــك) لــەم نامیلەکەیــەدا، بــە هیــچ شــێوەیەك دژایــەتی خــۆی بەرامبەر(پــدك) و بنەماڵــەی بــارزانی نەشــاردبووەوە[٦]، بــە کۆنەپەرســت و شکســتخواردوو دادەنێــت، هەروەهــا ئــەوەی مەترســیداربوو زیندووکردنــەوەی (پدك)یــش بــە هەمــوو شــێوەیەك ڕەتدەکــردەوە

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ فوئاد میرانی، دهۆك، ٢٠١٦/٣/٢٥.

(٢) د.علی تەتەر نێرەویی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٦١.

(٣) بــۆ زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: پــارتی دیموکــراتی کوردســتان، شــەڕی ناوخــۆی کوردســتانی عێــراق چــۆن دەســتی پێکــرد و کــێ لێــی بەرپرســیارە؟ بڵاوکــراوەکانی مەکتــەبی دیراســات و توێژینــەوە، ب.ش، ١٩٩٧، ل٤١.

(٤) ڕێبازی نوێ، ڕوژنامە، ژ: (٢)، خولی دووەم، مایسی ١٩٨٠، ل٢.

(٥) نەوشێروان مستەفا، لە کەناری دانوپەوە...،ل٧١.

(٦) بــۆ زانینــی نــاوەرۆکی نامیلکەکــە بڕوانە:یەکێتــی نیشــتمانی کوردســتان، چەند لاپەڕەیــەك لەمێژووی یەکێتی نیشــتمانی کوردســتان، چ٢، سلێمانی ، ٢٠٠٥، ل١١٠بەدواوە.

و، بـه ناپەسـەند دەزانی[1]. ئـەم بۆچوونـەی (ینـك) ببـووە جێـگای ڕەخنـە و دڵگـرانی کادیـرانی (س.ك)، هەروەهـا ئـەو هێرشـانەی کـە لـە ڕۆژنامەکـەی بـە نـاوی (الشـراره)[2] دەکرایـە سـەر (س.ك)، بـەردەوام دەگەیشـتە مەسـعود بـارزانی کـە ئەمـەش ببـووە هـۆی ئـەوەی بـە چاوێـکی تـر و بـە هەڵوێسـتێکی نـوێ سـەیری ئـەم بزاڤـە بکـەن، لـە ڕاسـتیدا ناکـۆکی تەنیـا لـە ڕووی تیـۆری ڕاگەیانـدن نەوەسـتا، بەڵکـو بـە کردەوەش(ینـك) داوای لـە نووسـینگەی کاروبـاری عێـراق لـە سـووریا کـرد، ئەندامـەکانی(س.ك) لـە سـووریا دەربکـەن کـە ئامـادە نەبـوون بچنـە نـاو ڕیزەکانی(ینـك)ەوە. بەڵکـو سـەربەخۆیی خـۆی وەك ئەندامـی (س.ك) دەپاراسـت[3]. هەروەهـا لـەم بارەیـەوە فوئـاد میـرانی کـە ئـەوکات وەك ئەندامێـکی (س.ك) لـە نزیکـەوە ئـاگاداری ڕەوشـەکە بـوو، دەڵێـت: "بـە تۆمـەتی تێکەڵاوکـردنی دەسـت لـە گـەڵ حکوومـەتی عێـراق و ئیسرائیـل و ئەمریـکا، جـەلال تاڵەبـانی بـە بەردەوامـی ئەندامـەکانی ئێمـەی تۆمەتبـار دەکـرد، لـە لایـەن دەزگای هەواڵگـری سـووریا سـکاڵایان لەسـەر تۆمـار دەکـرد»[4]. لـە ئەنجامـی خراپـی ڕەوشی (پـدك) لـە سـووریا بـە هـۆی هەڵوێسـتی (ینـك)ەوە بـە تایبـەت، مەسـعود بـارزانی لـە ڕێگـەی نامەیەکـەوە کادیـرانی (پـدك) ئامـۆژگاری دەکات کـە دان بەخـۆدا بگـرن و هەڵوێسـتی دژایـەتی پیشـان نـەدەن، بەردەوامـی بـە کارەکانی ڕێکخسـتن بـدەن، سـەبارەت بـەم نامەیـە خالـد بوسـەلی دەنووسـێت: "ئـەم نامەیـە بـووە میکانیزمێـکی کاریگـەر و بەهێـز بـۆ پەیوەندیکـردن بەخەڵکـەوە و کۆکردنـەوە و هۆشـیارکردنەوەی جەمـاوەر، خەڵـکی ناوچەکـەش بـە هەمـوو شـێوەیەك ئامادەبـوون بـۆ پشـتگیریکردنی

---

(١) ی.ن.ك، بەیاننامە»جەماهیـری زۆرلێکـراوی کوردسـتان یەکگـرن، هێـزە پێشـکەوتنخوازەکانی عێـراق هەمـوو یەکگـرن»، لـە ١٩٧٦/٩/١.

(٢) ڕۆژنامـەی الـشرارة، زمانحاڵـی (ی.ن.ك)بـوو، لـە کۆبوونـەوەی یەکەمـی دەسـتەی دامەزرێنـەرانی (ی.ن.ك) بڕیـاری دەرکـردنی درا، جـەلال تاڵەبـانی بـە خـۆی نـاوی نـاوە (الشـرارة) کـە بـە زمـانی عـەرەبی لـە ژێـر دروشـمی: (ومـن الـشراره یندلـع الهیـب) دەردەچـوو، یەکەمیـن ژمـارە لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٧٥، لـە سـوریا دەرچـوو، بـە درێژایـی مـاوەی (١٩٧٥ – ١٩٧٩)، تاڵەبـانی بـە خـۆی سەرپەرشـتی دەکرد...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ئـارەزوو یوسـف حەسـەن، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٥٠ -٥١.

(٣) د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٦٣.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ فوئاد میرانی، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.

شـۆڕش و بـارزانی»[1]. ناکرێـت ئـەوەش لـە بیربکرێـت لـەم قۆناغـەدا (پـدك) لـە ڕووی پێگـەی جەماوەرییـەوە لـە سـەر ئاسـتی کـوردانی ڕۆژئـاوای کوردسـتان و پەنابـەران پێگەیـەکی بەهێـزی هەبـوو، هەڵویسـت و سیاسـەتی (پدك)یـان بـە ڕێـزەوە دەنرخانـد، لـە لایەکـەوە بـە هـۆی خۆشەویسـتی بنەماڵـەی بـارزانی لـە لایـەن کـوردانی ڕۆژئـاوا، لـە لایـەکی تـرەوە بـە هـۆی بـوونی فشـار و سیاسـەتی سـەرکوتکاری ڕژێمـی بەعسـی سـووریا لـە ڕۆژئـاوای کوردسـتان بـە گشـتی، بـەڵام لـە ڕووی سیاسـییەوە (پـدك) دەسـەڵاتی ئەوتـۆی نەبـوو، تەنانـەت تـا کۆتایـی ١٩٧٥ هەوڵـی دەدا لـە ڕێگـەی (ینـك) ەوە پێکـەوە کاربکـەن لـە بـەر ئـەوە (ینـك) لـە لایـەك باڵادەسـت و پەیوەنـدی بـاشی لەگـەڵ حکوومـەتی سـووریا دامەزراندبـوو، لـە لایـەکی دیکەیشـەوە (پـدك) دڵنیابـوو لـەوەی بارودۆخـی ئـەم قۆناغـە پێویسـتی بـە خەبـاتی هاوبەشـە، بـەڵام وەك لە سـەرەوە ئامـاژەی پـێ درا ئاکامـی نەبـوو، بۆیـە لـە سـەرەتای سـاڵی١٩٧٦ پـاش ئاشـکرابوون و بەرفراوانبـوونی ڕێکخسـتنەکانی (پـدك) لـە سـووریا، (ینـك) گوشـارێکی زۆرتـر دەخاتـە سـەر (پـدك)، ئەنجـام لـە بەردەوامـی گوشـارەکانی، دەسـتەیەك لـە کادیـرانی (پـدك) سـووریا بەجـێ دێڵـن و پەیوەنـدی بـە(س.ك)ەوە دەکـەن لـە باشـووری کوردسـتان[2].

لـە ڕاسـتیدا هەڵومەرجـی ڕێکخسـتنی (س.ك)، ئامـادەکاری بـۆ دەسـتپێکردنی خەباتی چەکـداری، لـە ناوچەیەکـەوە بـۆ ناوچەیـەکی تـر لـە ڕووی چەندایـەتی و چۆنایەتییـەوە جیـاواز بـوو، هـەر لـە سـەرەتاوە ناوچـەکانی بادینـان گرۆتینێـکی بەرچاویـان بەخـۆوە بینیـوە، لـە ئاوەدانکردنـەوەی ناوچەکـە بـە مەفـرەزەکان و دەسـتەی چەکـداری کـە زیاتـر بریتـی بـوون لـە پێشـمەرگەکانی شـۆڕشی ئەیلـوول، کەسـانی خـاوەن توانایـەکی بـاشی تەکنیـکی لەشـکری بەسـەر ناوچەکـەدا بڵاوکرابوونـەوە، بـۆ نموونـە هەریـەك لـە: (سـەید حەسـەن و عومـەر عـەلی و جاسـم جاسـم و محەمـەد گەودا...تـاد) لـە ناوچەکانی سـندی و گـولی لـە کـەرتی زاخـۆ، هەروەهـا لـە ناوچـەی دۆسـکی ژووروو (حەجـی عومەر دۆسـکی) لەگـەڵ مەفـرەزە سـەرەتاییەکان لـە سـازکردنی خەڵکـدا بـوون، لـە ناوچـەی دری و هـەرکی بنەجـی و بـارزان دەسـتەیەکی چالاکـی پێشـمەرگەی شـۆڕشی ئەیلـوول کـە لـە: (سیسـۆ دری و فەتحوڵـلا دری...تـاد) پێکهاتبـوون، لـە چالاکـی ڕێکخسـتنی پێشـمەرگە و

(١) خالدبوسلی، ڕۆڵی کورد...، ل٤؛ ئەسعەد عەدۆ، سەرچاوەی پێشوو، ل٨٧.

(٢) د.هاشم رمضان، المصدرالسابق، ص٦٥.

پارتایەتیدا بوون[1]. هاوکات بۆ یەکەم جار لە دوای دەستگیرکردنی (عارف تەیفوور) لە تشرینی دووەمی ١٩٧٥ لە لایەن (دەزگای ساواك)ەوە کە ئەوکات دیاری کرابوو وەك بەرپرسی لەشکری هەرێمی سوران، (س.ك) کەمال کەرکووکی بۆ جێبەجێکردنی ئەم ئەرکە ڕاسپارد، کە پەیوەندی بە خەڵکی ناوچەکەوە بکات، بو ئەوەی هەرچی زووە دەست بە ئامادەکاری سەرهەڵدانی خەباتی چەکداری بکەن[2]. لەم بارەوە کەمال کەرکووکی دەڵێت: " بۆ یەکەم جار لە ڕۆژی ١٢ی ئایاری ١٩٧٦ گەیشتمە گوندی(بیلکو) نزیك قەلادزی کە بە تەنیا بووم هیچ کەس لە گەڵ مندا نەبوو، بەڵام وا بۆم دیاریکرابوو لە لایەن (س.ك)ەوە لە ناوچەکەدا پەیوەندی لە گەڵ پێشمەرگەیەکدا بکەم کە ئەویش (کەریم خوڕخوڕە) بوو کە پێکەوە (شێخ عەزیز شێخ یووسف)مان لە ئەشکەوتی(ڕەشێ) لە دۆڵی جاڤایەتی دۆزییەوە، جگە لە ئێمە هیچ پێشمەرگەیەك و مەفرەزە و گرووپێکی تر لە ناوچەکەدا نەبوو، لەوێش (فەقێ سمایل جاف) کە گەورەی عەشیرەتی جاف (گەورە پیاوی تیری میکایلی عەشیرەتی جاف- لێکۆڵەر) بوو بەخۆی و عەشیرەتەکەیەوە یارمەتییەکی زۆریان داین»[3]. هەروەها لە هەمان کاتدا، ئیدریس بارزانی هەستا بە ڕاسپاردنی (نادر هەورامی)[4] بۆ گەڕانەوەی ناوچەی هەورامان بۆ زیندوکردنەوەی سەر

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: عن الإطلاق الأول لثورة گولان، خەبات، الجريدة، العدد:(٦٧٧)، ٢٦/ گولان/ ١٩٩٣، ص١٥.

(٢) د.کەمال کەرکوکی، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش؟ برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (١٦٥٢)، ١٩٩٣/٥/٢٣، ل٢.

(٣) د.کەمال کەرکوکی، سەرچاوەی پێشوو،ل٣.

(٤) نادر هەورامی، لە دایکبووی ساڵی ١٩٣٢ لە ناوچەی هەورامان، دوای پێگەیشتنی دەبێتە سەرباز لە ناو سوپای عێراق، لە ساڵی ١٩٦٢ لە بادینان پەیوەندی بە شۆڕشی ئەیلولەوە دەکات، دەبێتە پێشمەرگە تاکو ساڵی ١٩٦٣ لە بادینان دەمێنێتەوە، پاشان خۆی دەگوازێتەوە بۆ ناوچەی باڵەك تاکو ساڵی ١٩٦٥، چەند پلەیەکی سەربازی وەردەگرێت لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول، لە شەڕێکدا لەگەڵ تاقمی (م.س)ی کۆن بریندار دەبێت، دەکەوێتە دەستی چەکدارەکانی، دواتر ڕادەستی حکوومەتی عێراق دەکەن، تاکو ساڵی ١٩٦٦، دواتر ئازاد دەکرێت، جارێکی تر دێتەوە ڕیزی پێشمەرگە، لە دوای نسکۆی١٩٧٥، پەنابەری ئێران دەبێت، لە ساڵی ١٩٧٦ دەگەڕێتەوە باشووری کوردستان، دەست بە ڕێکخستنی پارتایەتی دەکات، لە کۆنگرەی نۆیەمی پارتی لە ساڵی ١٩٧٩، بە ئەندامی یەدەگی کۆمیتەی ناوەندی هەڵدەبژێردرێت، لە ڕۆژی ٢٩ی حوزەیرانی٢٠١٣ بە هۆی نەخۆشیەکی کوشندە کۆچی دوایی دەکات...بۆ زانیاری

لەنـوێ ڕێکخسـتنی مەفـرەزەکانی پێشـمەرگە، پەیوەندیکـردن بـە خەڵـکی ناوچەکـەوە[1].
لـە بـارەی گەڕانــەوەی نـادر هەورامـی، محەمـەد مـەلا قـادر دەڵێـت: " لـە سـەر ڕاسـپاردەی ئیدریـس بـارزانی، لـە ناوچـەی هەورامـان و شـارباژێر، نـادر هەورامـی پەیوەنـدی بـە (بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی کوردسـتان)ەوە دەکات، سۆسیالیسـتەکان تـا ڕادەیـەك هەسـت دەکـەن کـە هەورامـی مەیـلی بـە لای پارتیـدا هەیـە، بـەڵام دەنگـی لـە گـەڵ ناکـەن، هەندێـك لـە هەڤـالانی دێرینـی پـارتی، کـە پێشـمەرگەی ئەیلـوول بـوون، پەیوەنـدی پێـوە دەکـەن تـا وای لێدێـت کەرتێـك دروسـت دەکات، دوای ئـەوە پەرەدەسـێنێت، ژمـارەی پێشـمەرگەکان زۆردەبـن، بـە ئاشـکرا لـە سۆسیالیسـت جیادەبێتـەوەو وەك هێزێـکی پـارتی لـە ناوچەکـەدا چـالاک دەبێـت»[2]. بـەڵام لـە گـەڵ ئەوەشـدا ڕایـەکی تـر هەیـە جگـە لـەو مەفـرەزەی نـادر هەورامـی هیـچ مەفـرەزە و هێزێـکی تـر لـەو ناوچەیـەدا بـوونی نەبـوو تاوەکـو دوای سـەرهەڵدانی شـۆڕش ئینجـا هێـزی تـر لەوانـەش بزووتنـەوە لـە ناوچەکـە پەیدادەبـن[3]. ئـەوەی ڕاسـتی بێـت بەهێـزی پێگـەی کۆمەڵایـەتی، پەیوەنـدی خزمایـەتی نـادر هەورامـی، ڕۆڵێـکی گرنگـی هەبـوو لـە ڕێکخسـتن و زیندوبوونـەوەی (پـدك) لـە ناوچـەی هەورامـان، تەنانـەت لـە مـاوەی (١٩٧٧-١٩٧٩) وەك تاکـە هێـزی (س.ك) لـە ناوچـەکانی دەوروبـەری سـلێمانی دەمێنێتـەوە[4]. بـەم چەشـنە لـە زۆربـەی ناوچـە سـنوورییەکانی کوردسـتان مەفـرەزەکانی پێشـمەرگە کەوتبوونـە خۆسـازدان، ڕۆڵێـکی گرنگیـان هەبوو لـە ئامادەکاری دەسـتپێکردنی خەبـاتی چەکـداری.

پـاش بڵاوبوونــەوەی مەفــرەزە چەکــدارەکان لــە زۆربــەی ناوچــە ســنوورییەکان، سـەرباری ئـەو هەڵومەرجـە دژوارەی ناوخۆیـی و هەرێمـی و نێودەوڵەتییـە کە بەگشـتی لـە قازانجـی کـورددا نەبـوو، (س.ك) بڕیـاری دا ڕۆژی ٢٦ی ئایـاری ١٩٧٦ دەستنیشـان

زیاتر بڕوانە: محەمەد مەلا قادر، سەربوردەی نەمران...، ل ل١٢٥ -١٢٨.

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفور، میحوەری خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٢) محەمـەد مـەلا قـادر، سـەربوردەی نەمـران...،ل١٢٥؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ محەمـەد مـەلا قـادر، پیرمـام، ٢٠١٥/١٢/٢.

(٣) مەفـرەزەی نـادر هەورامـی پێکهاتبـوو لـە کۆمەڵێـك پێشـمەرگەی شـۆڕشی ئەیلـول، بریتـی بوون لە:(ئەبوبکـر بـانی بنـوك و عومـەر ڕەشـید و فەهمـی توفیـق و سـەرکەوت تەوفیـق و فـازڵ ڕەئـووف ...تـاد). بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: فـازل رەئـووف، بـەرەو خـۆر،ب.ش،٢٠٠١،ل٦٦.

(٤) چاوپێکەوتن لە گەل عارف تیفور،میحوەری خازر،٢٠١٦/٣/٣٠

بـكات، بـۆ دەسـتپێکردنەوەی خەبـاتی چەکـداری و بـە فەرمـی ڕاگەیانـدنی شـۆڕش[١].

سـەبارەت بـە سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش، مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: " بـە ماوەیـەکی زۆر کـەم دوای نسـکۆی١٩٧٥، توانیـمان بنەمایـەکی نـوێ و پلانێـکی کارا بـۆ دەرکـردنی هەندێـك بڕیـاری گرنـگ پەیوەسـت بـە درێـژەدان بـە بزووتنـەوەی چەکـداری بدەیـن، لـە سـەر ئـەم بنەمایـە مەفـرەزەی چەکـداری لـە پێشـمەرگە کۆنـەکان پێکهـات، کـە لـە شـەڕەکانی پێشـوودا نەبەردبـوون، لـە٢٦ی ئایـاری١٩٧٦ شـۆڕشی چەکدارییـان ڕاگەیانـد، کـە بـە نێـوی شـۆڕشی گـوڵان نـاسراوە»[٢]. بـەڵام پێـش ئـەم بـەرواره، (س.ك) لـە ڕۆژی ٢٥ی ئایـاری ١٩٧٦، یەکـەم بەیاننامـەی سـەبارەت بە سـەرهەڵدانەوەی خەبـاتی چەکداری بڵاوکـردەوە، کـە تێیـدا ڕایگەیاندبـوو: « ئـەی جەمـاوەری تێکۆشـەری کوردسـتان، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان هـەر لەسـاتەوەختی نسـکۆی ١٩٧٥ بەبـێ دابـڕان لـە خەبـات، بەردەوامیـدا بەدووبـارە داڕشـتنەوەی ڕێکخسـتنی ڕیـزەکانی خـۆی بەسـوودوەرگرتن لەئەزمـوونی پێشـوو، هەروەهـا وەك هەمیشـە پـارتی پابەنـدە بەدەرفـەت نـەدانی ڕژێـم و حەسـانەوە لـە کوردسـتان »، هەروەهـا بەهەمـوو هێـزەکانی گۆڕەپـانی خەبـات ڕاگەیاندبـوو: " کوردسـتان موڵـکی هیـچ لایەنیـك نییـە، بەڵکـو گۆڕەپـانی ڕاسـتەقینەی خەباتـە لەبـەردەم هەمـوو هێزیکی باشـووری کوردسـتان دژ بـە ڕژێم، پارتی تێدەکۆشـێت بـۆ پتەوکـردنی یەکڕیـزی نیشـتمانی، هـەر هێزێـك کۆسـپ بخاتـە بـەردەم ڕێـڕەوی بزاڤـی گـەلی کـورد، بەرپرسـیارە لـە مێـژوو، پـارتی وەڵامـی توونـد دەبێـت لەبەرانبـەر لادانی ڕێـڕەوی ڕاسـتەقینەی خەبـات»[٣]. پـاش ڕاگەیانـدنی خەبـاتی چەکـداری لەلایـەن (س.ك) ەوە، هاشـم ڕەمـەزان پێـی وایـە: "یەکـەم گوللـەی دەسـت پێکـردنی خەبـاتی چەکـداری تـازە لـە ڕۆژی ٢٦ی ئایـاری ١٩٧٦، کاتێـك هێزەکانیـان بـە سـەرکردایەتی (ئەبـو نـەوال) هێـرش دەکەنـە سـەر ڕەبیـەکی دوژمـن لـە ناوچـەی (کشـان- زاخـو)، ئـەو ڕۆژە لـە لایـەن (س.ك)ەوە بـە ڕۆژی دەسـت پێکردنـەوەی شـۆڕش دانـا، ئـەو بەیانـەش لەلایـەن (جەوهـەر نامـق سـالم)ەوە بـە نێـو (شـۆرەشی گـوڵان)ەوە دەرچـوو»[٤]. هـەر بۆیـە دەبینیـن ڕۆژی ٢٦ی ئایـاری ١٩٧٦ لـە لایەن(پـدك)ەوە بـە مێـژووی دەسـتپێکردنەوەی

---

(١) کەریم سنجاری، بەردەوام بوون ...، ل٣.

(٢) د.جەمال فەتحوڵا، بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی...، ل١٠٥.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (٥).

(٤) هاشم رمضان ، المصدر السابق، ص٦٥.

خەباتی چەکداری تازە دادەنێ، کە لە ئەدەبیاتیدا بە(شۆڕشی گوڵان) ناسراوە[1]. بەڵام یەکەم چەخماخەی هەڵگیرسانەوەی شۆڕشی تازە، لە لایەن ئەو مەفرەزە چەکدارانەوە دەستی پێکرد کە پاش ئامۆژگاریکردنی مستەفا بارزانی، بە سەرکردایەتی مەلا شێم حەمەدی حاجی ئومەرانی، لە شەوی ٢٥/٢٤ی ئایاری ١٩٧٦ لە ناوچەی (حاجی ئۆمەران)ەوە، چەکی بەرگری هەڵدەگرن، بەرەو چیا بەڕێدەکەون، لە شەوی ٢٦/٢٥ی ئایاری ١٩٧٦، لە شوێنێك کە ناوی (دولە زەوی)یە کە دەکەوێتە بەرامبەر گوندی (شیوە ڕەش) کە تەنیا دوو کیلۆمەتر لە سەر سنووری ئێرانەوە دوورە، دەکەونە بەر کەمینەیەکی سەربازانی عێراق، پاش پێکدادان، سەرئەنجام پێشمەرگەیەك بە ناوی (سەید عەبدوڵا) دەبێتە قوربانی[2]. لە بارەی ئەو مەفرەزەیەوە مەسعود بارزانی دەڵێت: " ئەو مەفرەزەیەی کە لە ٢٦ی گوڵان چوونە چیا و شۆڕش دەستی پێکردەوە، ئەندام و پێشمەرگەی پارتی بوون، ڕاستەوخۆ پەیوەندییان بە ئەوەوە هەبووە، لە لایەن ئەوەوە چەك و یارمەتییان بۆ دابین کرابوو»[3]. هەروەها عەلیکو کە خۆی بەشداری ئەم مەفرەزەیەی کردووە، دەڵێت: « لە ڕێگای نامەی مستەفا بارزانی ئێمە مشووری خۆمان کرد لە ڕۆژی ٢٥ی گوڵانی ١٩٧٦ وەشاخێ کەوتین بۆ ئەوەی بەرپەرچی پیلانەکەی جەزائیر بدەینەوە، لە شەوی ٢٦/٢٥ی گوڵان لە قەندیل شۆڕبووینەوە، ئێمە یەکەم مەفرەزەی شۆڕشی گوڵان بووین لە

---

(١) الحزب الديمقراطی الكردستانی – العراق، لمحات من المسار السياسی للحزب الديمقراطی الكردستانی، مكتبە الثقافة والإعلام الفرع الأول، مطبعة هاوار، دهوك ،٢٠٠٥، ص٢٠.

(٢) ئەم مەفرەزەیە پێکهاتبوو لە(٢٢) پێشمەرگە، کە یەکەم مەفرەزەی شۆڕشی گوڵان بوو لە هەرێمی سۆران، بریتی بوون لە: (ئەحمەد نەبی محەمەد و شێخ عەبدوڵا (شێخ بنزێری) و عەلی نەبی مەحمود (علیکو) و عەلی شێم حەمەدی (عەلی کوردە) و عەبدوڵا محەمەد عەلی (سەید عەبدوڵا) و حەمە برایم مەحمود و عەبدوڵا شێم حەمەد مراد و عەبدوڵا شێخە عەبدوڵا و نەبی شێم حەمەد مراد و حاجی سلێمان نەبی و عەبدولڕەحمان عەلی شێم حەمەد و نەبی نەبی مەحمود و برایم برایم و بارزانی عەلی نەبی و عەلی مەلا برایم و محەمەد شێخە عەبدوڵا و عەبدوڵا ڕەسووڵ مستەفا و مستەفا ڕەسووڵ مستەفا و مینە خدر حەمەد و مەلاشێم حەمەد مراد). بڕوانە: مەلا شێم حەمەدی حاجی ئۆمەرانی، سەرەتای شۆڕشی نوێیساڵی ١٩٧٦ چۆن دەستی پێکرد؟!، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر ،٢٠١٣، ل ل٢٧-٦٤؛ فرەنسو هەریری، بەردەوام بوون ...، ل٣.

(٣) لە: د.علی تەتەر نێرەوەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٧٨وەرگیراوە.

هەرێمـی سـۆران»[1]. بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا لـە بـارەی دەستپێشـخەریکردنی خەبـاتی چەکـداری دوای نسـکۆی١٩٧٥، بیـروڕای جیـاواز هەیـە، هەندێـك سـەرچاوە پێـی وایـە ئـەو مەفـرەزەی کـە ئامـاژەی پێکـرا، سـەر بـە (کۆمەڵـە) بـوون کـە باڵێـکی بەهێـزی نـاو (ینك)ــە، بـەڵام بـێ ئـاگاداری کۆمەڵـە ڕوویـان لـە شـاخ کـرد و دەسـتیان بـە شـۆڕش کـرد[2]. بـەڵام لـە بەرانبـەردا ڕایـەکی تـر هەیـە کە(ینـك) لـە حوزەیـرانی ١٩٧٦بـە بۆنـەی تێپەڕبـوونی سـاڵێك بـە سـەر دامەزراندنیـدا، هێزێـکی چەکـداری لـە ناوچە سـنوورییەکانی سـووریا لـە ڕێگـەی تورکیـاوە بـۆ ناوچـەکانی سـنووری بادینـان ڕەوانـە کـردووە، لـە هەمـان کاتـدا وا بڕیاربـوو سـەرکردایەتی ناوخـۆش (کۆمەڵە-لێکۆڵـەر) ئـەو دەسـتە چەکدارانـەی کـە ئامادەکرابـوون بنێرێتـە شـاخ بـۆ دەسـتپێکردنی شـۆڕشی چەکـداری، کـە بڕیاربـوو لـە ١ی حوزەیـران دەسـتپێبکات، بـەڵام لـە بـەر هەندێـك هـۆکار ئـەم ڕۆژەی بـۆ ٢٦ی حوزەیـران دواخـرا، کـە لـەم بـەروارەوە یەکەمیـن مەفـرەزەی چەکـداری کۆمەڵە بـەرەو شـاخی سـورێن بـەرێ دەکـەون[3]. کـە واتـە بـەم پێیـە بێـت یەکـەم مەفـرەزە کـە ڕووی لـە شـاخ کـرد لـە ناوچـەی حاجـی ئۆمـەران سـەر بـە کۆمەڵـە نەبـووە، بـە بەڵگـەی ئـەوە دوای تێپەڕبـوونی زیاتـر لـە مانگێـك لـە دەسـتپێکردنی خەبـاتی چەکـداری ئینجـا کۆمەڵـە ڕوو لـە شـاخ دەکات. جگـە لـەوەش هەندێـك سـەرچاوەی تـر پێیـان وایـە کـە ئـەو مەفرەزەیـە، سـەر بـە (بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی کوردسـتان) بـووە، بـەڵام ئـەوەی ڕوونـە (بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی کوردسـتان) یەکەمیـن بەیـانی دامەزرانـدنی خـۆی لـە ئـابی ١٩٧٦ بڵاودەکاتـەوە[4]، دواتـر لـە چەنـد لایەکـەوە دەچنـە شـاخ[5]. جـەلال تاڵەبـانی دەڵێـت: " ئـەو کۆمەڵـە پێشـمەرگانە(سـەید عەبـدوڵا – عەلیکو...تـاد-

---

(١) علیکـو، بـەردەوام بـوون یـان سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش؟، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (١٦٥٣)، ١٩٩٣/٥/٢٤، ل٣.

(٢) ئـارام قـادر، شـێرە کـوڕانی قەندیـل یەکەمیـن مەفـرەزەی شـۆڕشی نوێـی گەلەکەمـان بـوون،چ٢، سـلێمانی ، ٢٠٠٥، ل١٩ -٢٠.

(٣) ئەحمـەد حەمەئەمیـن ئۆمـەر، ڕەوتی چـەپ لـە باشـووری کوردسـتان کۆمەڵـە وەك نمونـە (١٩٧٠ – ١٩٨٨) توێژینەوەیـەکی مێژوویـی سیاسـیە، دکتـۆرا (بڵاوکـراوە)، کۆلێـژی ئەدەبیـات، زانکـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر، ٢٠١٤، ل١٣٦.

(٤) سەروەر عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤١.

(٥) ئەحمەد حەمە ئەمین، سەرچاوەی پێشوو، ل١٧٤.

لێکۆڵەر) پیوەندییان بە (عومەر مستەفا)ەوە[1] هەبوو کە ئەندامێکی سەرکردایەتی بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان بوو»[2]. ڕەنگە هۆکاری پشتبەستنی تاڵەبانی بەم مەفرەزە چەکدارییە کە سەر بە بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستانن، ئەو پەیوەندییە بێت کە دوو ئەندامی مەفرەزەکە بە ناوی (مەلا شێم حەمەد، حاجی شێخ بنزێری)، بە ئامانجی دۆزینەوەی پاڵپشتی بۆ دەستپێکردنەوەی خەباتی چەکداری، لە ڕۆژی ٣٠ی ئابی ١٩٧٥، پەیوەندی بە (عومەر دەبابە)وە دەکەن لە بەغدا[3]. لە وەڵامی ئەم بۆچوونەی تاڵەبانی، مەلا شێم حەمەد دەنووسێت: " هیچ گۆڕانکارییەك بەسەر ڕێککەوتنەکەی من و (عومەر دەبابە)دا نەهات کە پێشتر گفتی بە ئێمە دابوو، هاوکارنەبوو، بەڵام لە یەکەم ڕۆژی شوڕش ئیدریس بارزانی بەو پەڕی دڵسۆزییەوە، چاودێری جووڵانەوەکەی دەکرد کەمتەرخەمی نەکرد لە یارمەتیدان، هەروەها جێبەجێکردنی پێویستییەکانمان»[4]. هەر لە سەر ئەم پرسە، عەلیکو دەڵێت: " لە سەر فەرمانی مستەفا بارزانی، کەوتمە قسەکردن و کۆکردنەوەی هەرچی خزم و کەس و ناسیاو و باوەڕپێکراوەکانە، هێندەی نەبرد بەرەو شاخ بە ڕێکەوتین دەستمان بەخەبات کرد»[5]. ڕەنگە ڕای بەشداربووانی ڕووداوەکە لە هەموو ڕایەکی تر نزیکتربێت لە یەکلایی کردنەوەی ڕاستی و دروستی بیروڕا جیاوازەکان وەك ئەوەی مەسعود بارزانی دەڵێت: " ئەو مەفرەزەیە پێشمەرگەی پارتی بوون، ئەو ڕۆژەش بە ڕۆژی شۆڕشی گوڵان لە لایەن پارتییەوە ناولێنراو، یەکەم

(١) عومەر دەبابە، ناوی تەواوی (عومەر حاجی سوفی مستەفا)یە، لە دایکبووی ساڵی١٩٢٣ی شاری کۆیەیە، لە کۆنگرەی دووەم و سێیەم و چوارەم و پێنجەمی پارتی، بە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی هەڵبژێردرا، دوای نسکۆی ١٩٧٥ لە لایەن حکومەتی عێراقەوە بۆ باشووری عێراق دووردەخرێتەوە، لە سەرەتای هەڵگیرسانی خەباتی چەکداری ١٩٧٦، لە سەرەتادا لەگەڵ بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان دەبێت، بەڵام زۆری پێ ناچێ دەچێتە پاڵ یەکێتی، ساڵی ١٩٩٢ لە ناو هۆڵی کۆنگرەی یەکەمی یەکێتیدا، لە شاری سلێمانی کۆچی دوایی دەکات. بڕوانە: ممتاز حەیدەری و ئەوانی تر، قاموسی ناوی نەمران، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر ،٢٠١٤، ل٣٤٨ -٣٤٩.

(٢) لە:د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٧٨وەرگیراوە.

(٣) مەلا شێم حەمەدی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨ -١٩.

(٤) مەلا شێم حەمەدی، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٤.

(٥) علیکو، سەرچاوەی پێشوو، ل٣.

شـەهیدیش (سـەید عبـدوڵا) بـوو»[١]. هەروەهـا دوای دەسـتپێکردنی شـۆڕش لـە لایـەن (س.ك)ەوە بـە ماوەیـەك ئەوجـا (ینـك) بـۆ یەکـەم جـــار لـە ١ی حوزیـرانی ١٩٧٦ بـە بۆنـەی تێپەڕبـوونی سـاڵێك بـە سـەر دامەزراندنیـدا، یەکەمیـن دەسـتەی چەکداری خۆی بـە فەرمانـدەی (ئیبراهیـم عـەزۆ)، لـە سـووریا بـە ڕێگـەی تورکیـاوە بـەرەو ناوچـەکانی بادینـان ڕەوانەکـرد، کـە سـەرجەمیان ٣٧ پێشـمەرگە بـوون[٢]، ئـەم مێـژووە لـە لایـەن (ینـك)ەوە بـە ڕۆژی ڕاگەیانـدنی خەبـاتی چەکداری تـازە دادەنرێـت، کـە لـە ئەدەبیاتیـدا بـە شـۆڕشی نـوێ نـاسراوە[٣]. کەواتـە بـو ماوەیـەك پـاش دەسـتپێکردنی شـۆڕش لـە لایـەن (س.ك)یـەوە ئـەوکات هێـزی تـر دەسـتیان بـە خەبـات کـرد، وەك ئـەوەی سـامی عەبدولڕەحـمان دەنووسـێت: "دەسـت پێکـردنی شـۆڕش لـە لایـەن پارتیـەوە بـوو بـە ڕێگـە خۆشـکەرێك بـۆ هێـزەکانی تـر، کـە ئـەوکات دەسـتمان بـە شـۆڕش کردبـوو هیـچ کـەس دەسـتی پێنەکردبـوو»[٤]. پـاش گەیشـتنی هێـزەکانی (ینـك) بـۆ ناوچـەی بادینـان لـە ١ی حوزەیـرانی ١٩٧٦، لەگـەڵ هێـزەکانی (س.ك) تـووشی یـەك دەبـن، هاشـم ڕەمـەزان کـە لـە نزیکـەوە ئـاگاداری ڕووداوەکـە بـوو، دەنووسـێت: "هەرکـە هێزەکـەی یەکێتـی گەیشـتنە ناوچەکـە، بـە هێـزەکانی پارتی(س.ك)یـان ڕاگەیانـد بـوونی هیـچ کەسـێك لـە ناوچەکـە قبـووڵ ناکەیـن، نـە بـە شـێوەی هـاوکاری، نـە بەشـێوەی بـەرەی لەشـکری، ئێمـە خـاوەن ناوچەکەیـن نـە کەسـێکی تـر»[٥]. هەروەهـا هەندێـك سـەرچاوە بـاس لـەوە دەکـەن لـە کاتی گەیشـتنی ئـەو دەسـتە پێشـمەرگەیە ڕێکخرابـوون، لـە یەکـەم ڕۆژیشـدا بـە هێـرشی ڕاگەیانـدن و پڕوپاگەنـدەوە دژ بـە (س.ك) دەسـتیان پێکـرد[٦]. ڕاسـتییەکەی بـێ هیـچ گومانێـك (ینـك) لـەو ڕوانگەیـەوە کاری دەکـرد کـە جارێـکی تـر (پـدك) زینـدوو نەبێتـەوە[٧]. لـە هەمـان مانگـدا ئەندامێـکی پێشـووی (پـدك) بـە نـاوی

(١) مسعود بارزانی، تا دەرفەتم ...،ل١.

(٢) ی.ن.ك، قیادەی موەقەت لەچ بەرەیەك وەستاوە؟، تشرینی دووەمی، ١٩٨٠، ل٧١.

(٣) عاصـم یونـس مجیـد، ایـران و القضیـة الكردیـة فـی العـراق (١٩٧٥ – ١٩٨٨)، القاهـرە ، ٢٠١٥، ص١١٥.

(٤) سـامی عبدالرحـمان، هەکـە لایـەکی دەسـت بـە شـۆڕشی کـر و چهـێ پـێ خودیـت بـو یێـت دی ب سـاناهی دکەفـت ئـەوژی چـەکی بهەلگـرن، مەتیـن، گۆڤـار، ژ: (٤٠)، گـوڵان، ١٩٩٥، ل١٣.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: هاشم رمضان، المصدرالسابق، ص ص١٧٨ -١٨٠.

(٦) د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٨٢.

(٧) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: فەیسـەڵ دەبـاغ، بـۆ شـێواندنی مێـژوو ئەوەی((فـازڵ بـەڕاك)) پێـی

(ئەحمەد یاسین) لە ناوچەی ڕێکەوتی باڵا لە لایەن ئەو هێزەی (ینك)ەوە کوژرا[1]، هاوکات لە گوندی (بێشیلی) سەر بە هەمان ناوچە، شوانێك دەکوژن کە سەر بە ڕێکخستنەکانی (س.ك) بوو[2]. لە ڕاستیدا ئەم کردەوانەش دەبنە هۆی ئەوەی پەیوەندییان لەگەڵ (س.ك) زۆر ناخۆش ببێت و بە کوژرانی چەند کەسێکی تریش لە خەڵکی گوندی (دەهی) سەر بە ناوچەی ڕێکەوتی باڵا ناکۆکییەکان گەورەتر دەبن، ئەنجام لە شەڕێکی نێوان (س.ك) و(ینك)دا لە١٧ی تەمموزی ١٩٧٦، ئەو مەفرەزەیەی (ینك) چواریان لێ دەردەچێت و ئەوانی تر گشتیان دەکوژرێن[3]، بەڵام لە هەندێك سەرچاوەی تردا ئاماژە بەوە دەکەن پێنج چەکداریان لەو مەفرەزەیە ڕزگاردەبن، دواتر لە ١٣ی ئایاری١٩٧٧ لە لایەن حکوومەتەوە دەستگیر دەکرێن، دوای ئەشکەنجەدانێکی زۆر لە بەندیخانەی مووسڵ لەسێدارە دەدرێن[4]. بەم شێوەیە هەر دوولا هەر لە یەکەم ساتی دەسپێکردنی شۆڕش لە جیاتی ئەوەی هاوسەنگەربن دژ بە دوژمنی ڕاستەقینەی کورد کە حکوومەتی عێراق بوو، کەوتنە گیانی یەکتر، دواتر ڕووداوی ناخۆش و خوێناوی لێدەکەوێتەوە.

هەڵبەت لەم قۆناغەدا، ڕاگەیاندنی خەباتی چەکداری لە دژی حکوومەتی عێراق بە کارێکی قورس و دژوار دادەنرێت، لەبەر ئەوە حکوومەت تەواو لە باری سەرکەوتندا بوو، خاوەن توانایەکی زۆری سەربازی، ئابوورییەکی باش و چەکێکی پێشکەوتوو بوو، جگە لەوەش هەڵومەرجی هەرێمی و نێودەوڵەتی بۆ گەلی کورد لەبار نەبوو بە پێچەوانەوە حکوومەت لەم سەروبەندەدا جگە لە پشتگیری وڵاتانی هەرێمی، پشتگیرییەکی بەهێزی نێودەوڵەتی بە دەست هێنابوو[5]. لە بارەی ڕۆژانی دەستپێکردنی شۆڕش مەسعود بارزانی دەڵێت: " هەر وەك (پەیمانی سنتو)[6]زیندە

نەکرا ((ا.رەوشن)) دەیەوێت بیکات..؟، دەزگای ڕاگەیاندنی گوڵان، پیرمام،١٩٩٥ ،ل٨٢ بەدواوە.

(١) د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٨٢.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: هاشم رمضان، المصدرالسابق، ص ص١٧٨ -١٨٢.

(٣) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٨٢.

(٤) ئەو پێشمەرگانە بریتی بوون لە: (عەبدولڕەحمان سنجاری و ڕەشید میرانی و جاسم میرانی و ئەحمەد میرانی و عیزەدین سدیق خۆشناو). بڕوانە: عبداللە کریم محمود، مەفرەزە سەرەتاییەکان لە شەو زەنگەکاندا دەڤەری بادینانیان تەی کرد، ب.ش، ب.س، ل٦٥-٦٦.

(٥) د.جەمال فەتحوڵا ، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٠٧.

(٦) پەیمانی سنتو (CENTO)، لە بنەڕەتدا ناوی پەیمانی بەغدا بوو، لە نێوان عێراق و تورکیا و

بێتـەوە وابـوو»[1].

هەروەهـا لـەو ئانوسـاتەی کـە شـۆڕش هەڵگیرسـا وەك پێشـتر بـاس کـرا، سـوپای عێـراق بریتـی بـوو لـە ١٦ تیـپ، بەشـێکی زۆری لـە شـوێنە گرنگـەکانی کوردسـتاندا دامەزراندبـوو، هـەزاران قـەڵای گـەورە و سـەربازگە و ڕەبیـە و بازگـەی تێـدا دانابـوو، شـارەزاییەکی زۆر لـە خـاکی کوردسـتاندا پەیداکردبـوو، چـەکی نوێـی کاریگـەری خسـتبووە بەرنامـەی کارەکانیـەوە، هەروەهـا دوا لووتکـەی کوردسـتانی داگیرکردبـوو، تـەواوی ناوچـە نهێنییـەکانی پێشـمەرگەی پشـکنیبوو[2]. سـەرچاوەکان واپیشـان دەدەن کـە شـۆڕشی گـوڵان، بـە پاڵپشـتی گـەلی کـورد لـە پارچـەکانی تـر کـراوە و پشـتی بـە گـەلی کـورد و توانـا ناوخۆییـەکانی بەسـتبوو، نـە تەنیـا لـە باشـووری کوردسـتان، بەڵکـو لـە پارچـەکانی تـری کوردسـتان، بـە پلەیـەك کـوردانی باکـووری کوردسـتان کـە ڕۆڵێکی باشـیان لـە سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش هەبـووە، لەوانـە: (ماجـد بەگـی چـەلی و یووسـف بێرمـانی و حاجـی سـاڵح ئاغـا دۆسـکی و حاجـی ئەحمـەد بـەگ پنیانـشی و پیـرۆزی گـۆران و مـەلا مەحموود...تـاد)[3]، لـەم ڕووەوە پەیوەنـدی کۆمەڵایـەتی و خزمایـەتی ڕۆڵێـکی گرنگـی هەبـوو لـە دابینکـردنی کەلوپـەل و تەنانـەت پێداویسـتییە لەشـکرییەکان. هەروەهـا ژمارەیـەکی زۆر لـەو کوردانـە ڕۆڵـی تەتـەر و نامەبەریـان دەگێـڕا، بەشێکیشـیان بـە

ئێـران و پاکسـتان و بریتانیـا لـە سـاڵی ١٩٥٥ بەسـترا، کـە لـە ناوەڕۆکـەوە دژی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کوردبـوو لـەو وڵاتانـەی کـە ئەنـدام بـوون تێیـدا، کـە کورسـتانی بـە سـەردا دابەشـکرابوو، دوای شـۆڕشی ١٤ی تەمـووز ١٩٥٨، و دامەزرانـدنی کۆمـاری عێـراق، لـە ئـاداری ١٩٥٩ عێـراق لـە پەیـمانی بەغـدا کشـایەوە، بـەوەش ناوەکـەی گـۆڕا بـۆ پەیـمانی (سـەنتو)، بارەگاکـەشی لـە شـاری بەغـداوە بـۆ (ئەنقـەرە – تورکیـا) گواسـترایەوە. بڕوانـە: فـاروق محەمـەد، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٨٨.

(١) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری...،سەرچاوەی پێشوو.

(٢) سەروەر عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٢٥.

(٣) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ یاسـین تاهـا مەولـود، ئاکـرێ، ٢٠١٦/١/٢٤، یاسـین تاهـا مەولـود، بـە مـام یاسـین نـاسراوە، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٣٧، لـە گونـدی زەنگەنـای سـەر بـە قـەزای بـەردەڕەش، سـاڵی ١٩٥٦ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی پارتیـەوە دەکات، سـاڵی ١٩٦٣ دەبێتـە پێشـمەرگە، سـاڵی ١٩٦٨ لـە لایـەن حکوومـەتی عێراقـەوە دەسـتگیر دەکرێـت، دواتـر بـە هـۆی ڕێککەوتنـی (١١ی ئـاداری١٩٧٠)ەوە ئـازاد دەکرێـت، دواتـر لـە سـاڵی ١٩٧٧ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی پێشـمەرگە دەکاتـەوە، ئێسـتا کارگێـڕی لقـی٩ی پارتییـە لـە شـاروچکەی ئاکـرێ، نیشـتەجێی قـەزای بەردەڕەشـە. یاسـین طـە مولـود، دەسـت نـووسی (بڵاونەکـراو).

چـەکی خۆیـەوە پێشـمەرگە بـوون لـە ڕیـزی شـۆڕش[١]. لـەم بـارەوە مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: "بـۆ تاریـخ ئەیڵێـم ئەگـەر کۆمـەکی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان – تورکیـا و گـەلی کـورد لـە کوردسـتانی سـەروو (باکـووری کوردسـتان - لێکۆڵـەر)، هەروەهـا یارمـەتی پـارتی لـە سـووریا و لوبنـان نەبایـە مومکـن نەبـوو ئیعـادەی تەنزیـم بکرێتـەوە پـاش نەکسـە»[٢]. دوای ڕاگەیانـدنی شـۆڕش بـە ماوەیـەکی کـەم (س.ك) ڕۆڵـی کارای دەگێـڕێ لـە چەسـپاندنی ڕیـزەکانی خـۆی، بـە ڕێبازێـکی تۆکمـە و بەهێـز جێـگای خـۆی لـە نـاو مەیـدانی سـیاسی و لەشـکری باشـووری کوردسـتاندا کـردەوە، بـە پێـی بۆچـوونی مـەلا بەختیـار: "سـەرکردایەتی پـارتی بـە هێزێـکی قورسـەوە گەڕایـەوە بـۆ گۆڕەپـانی خەبـات پـتر لـە هەمـوو لایەنـەکانی دیکـە خەبـات و چالاکـی دەکـرد، بـە مەفـرەزەی بچووکـەوە لـە کادیـرە خوێنـدەوار و دڵسـۆزەکانی خۆیانـەوە دەسـتیان دا بـە کاری پارتیـزانی و زۆری نەخایانـد هـەر لـە مانگـی حوزەیـرانی ١٩٧٦ بـە دواوە سـەراپای کوردسـتان چەکـداری هەمـوو لایـەنی تـر لـە ئامێـز گرتـەوە»[٣]. هێـزەکانی (س.ك) لـە خەبـاتی چەکداریـدا زیاتـر شـەڕی (پارتیزانی)یان[٤] پەیـڕەو دەکـرد، وەك لـەوەی شـەڕی بەرەیـی بکـەن، هـەر چەنـدە ئەمـە ئەزموونێـکی نـوێ نەبـوو، بـەڵام لـەم قۆناغـەدا بـۆ ماوەیـەکی زۆر ئـەم شـێوازەیان پەیـڕەو دەکـرد، هەروەهـا لـەڕووی شـەڕی پارتیزانییـەوە، پێشـمەرگەکان هـەر ئـەو پێشـمەرگانە بـوون کـە لـە شـۆڕشی ئەیلوولـدا شـارەزاییەکی باشـیان لـە شـەڕی پارتیـزانی بەدەسـت هێنابـوو و سروشـتی کوردسـتانیش بـۆ شـەڕی پارتیـزانی زۆر لەبـارە، پێکهاتـەی مەفـرەزەی پێشـمەرگەیش لـە ٢ یـان ٣کـەس پێـك دەهـات، بـە پێـی ئـەو یاسـا لـە شـکرییەی کـە دەڵێـت: " لـە هەمـوو جێیـەك هەبـێ، لـە هیـچ جێگەیەکیـش

---

(١) محمد خالد بوسلی، سەرچاوەی پێشوو، ل٤.

(٢) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری...،سەرچاوەی پێشوو.

(٣) مەلا بەختیار، شۆڕشی کوردستان و گۆڕانکاریەکانی...، ل٣٠٢.

(٤) شـەڕی پارتیـزانی، یەکێکـە لـە بناغـەکانی خەبـاتی شۆڕشـگێڕی گەلان لە پێنـاوی ئازادی، فەلسـەفەی ئـەو شـەڕانە زیاتـر هەڵمەتـبردنی مەفـرەزەی بچـووك بچووکـە بـۆ سـەر مۆڵگـە و بنکـەکانی هێـزەکانی دوژمـن، بـە تایبـەت لـە دێهـات و ناوچـە دووره دەسـتەکان، لـە هەمـان کاتـدا پێویسـتە هێـزی پارتیزانـەکان پەیوەندیـان بـە جەمـاوەر و بەرگـری میللیـەوە هەبێـت لـە جێبەجێکـردنی ئەرکەکانیاندا، بـە هـۆی لـە بـاری سروشـتی کوردسـتانەوە ئـەم شـێوازە خەباتـە لـە زۆربـەی شۆڕشـەکانی گـەلی کـورد پەیـڕەو کـراوە. بڕوانـە: ئـارەزوو یوسـف، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٦٧.

نەبێ هەڵسوکەوتیان دەکرد»[1]. بەو شێوەیەش سەریان لە هێزەکانی دوژمن دەشێواند و بە شێوەیەکی بەرچاو لە زۆر شوێن تووشی شکست دەبوون و بەرانبەر بە گورزی پێشمەرگە خۆیان نەدەگرت. لە ناوەڕاستی مانگی حوزەیراندا بەشێك لە ئەندامانی سەرکردایەتی گەیشتبوونە ناوچەکانی سەر سنووری زاخۆ، شەوی ١٩ -٢١ حوزەیرانی ١٩٧٦، چەند چالاکییەکی جۆراوجۆر لە دەوروبەری زاخۆ دژ بە سوپای عێراق ئەنجام دران، هەر چەندە لە سەرەتادا بە هۆی هەژاری شۆڕش، سەختی گەمارۆی سەربازی لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە، پێشمەرگە پێی نەدەکرا لە هەموو شوێنێك کردەوەی گەورە و کاریگەر ئەنجام بدات[2]. بەڵام هاوکات ئەنجامدانی ئەم جۆرە چالاکییانە دەنگدانەوەی زۆری هەبوو لە سەر هیوابوونی خەڵك بە شۆڕش و سەلماندی وزە و ویستی کورد کە لە پیلانەکانی دوژمن بەهێزترە.

پاش بڵاوبوونەوەی دەنگی شۆڕش، سەدان جووتیاری خەڵکی گوندەکانی کوردستان کە وێران کرابوون، لەگەڵ ئەو ڕۆشنبیرانە کە لە شارەکاندا بوون و دژی حکوومەت بوون چوونە نێو ڕیزی شۆڕشەوە[3]، هەروەها بە سەدان کەسی تریش لە شوێنە جیاجیاکان و ئەو کوردانەی کە دوورخرابوون بۆ باشووری عێراق، پەیوەندییان بە شۆڕشەوە کرد، هەر وەك لە بەلاغی کۆتایی ڕاپۆرتی سیاسی کۆنگرەی ١١ی (پدك) دا هاتووە: "زۆری نەبرد لە دوای سەرهەڵدانەوەی شۆڕش، پێشمەرگە و دڵسۆزەکانی شۆڕشی ئەیلوول، هەریەکە بە گوێرەی زروفی گونجاو لە شوێنی خۆیدا کەوتنە

(١) یونس ڕۆژبەیانی، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی شۆڕش؟، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (١٦٥٥)، ١٩٩٣/٥/٢٧، ل٣ ؛ چاوپێکەوتن لەگەڵ ملازم یونس ڕۆژبەیانی، میحوەری باشیك، ٢٠١٦/٣/٢٠. یونس ڕۆژبەیانی، لە دایکبووی١٩٤٤، لە گوندی (زیلکان)ی سەر بە قەزای شێخان، لەساڵی ١٩٦١دەچێتە کۆلێژی سەربازی لە بەغدا، لە هەمان کاتدا پەیوەندی بە پارتیەوە دەکات، ساڵی ١٩٧١ لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە بە تۆمەتی ئەندامبوون لە پارتی دەستگیر دەکرێت، پاش ماوەیەك ئازاد دەکرێت، ساڵی ١٩٧٤ دەبێتە بەرپرسی میحوەری زۆزك، ساڵی ١٩٧٦ پەیوەندی بە شۆڕش دەکاتەوە، ساڵی ١٩٧٩، لە کۆنگرەی (٩)ی پارتی دەبێتە ئەندامی سەرکردایەتی، ساڵی ١٩٩٢ دەبێتە ئەندامی پەرلەمان لە سەر لیستی پارتی، ساڵی ١٩٩٣ دەبێتە وەزیری ناوخۆی هەرێمی کوردستان ، لە کۆنگرەی (١٣)ی پارتی لە ساڵی ٢٠١٠ جارێکی تر دەبێتەوە ئەندامی سەرکردایەتی، ئێستا لە میحوەری باشیك لە ئەرکدایە.

(٢) مسعود بارزانی، تا دەرفەتم دەبێ...،ل١.

(٣) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...،ل٨٠ .

خۆئامادەکـردن بـۆ مقاومـەتی شۆڕشـگێڕانە، هـەر لەنـاو پەنابـەرانی ئێـران و تورکیا...تـاد بگـرە تـا دەگاتـە دەربـەدەر و دوورخـراوەکانی باشـووری عێـراق، لـە ڕیـزی جەمـاوەری کوردسـتان جمووڵـی سیاسـی و ڕێکخراوەیـی دەسـتی پێکـرد»[1]. هەروەهـا یەکێـك لـەو هۆکارانـەی کـە خەڵـک لـە دەوری (س.ك) کۆکرایـەوە بـوونی ئـەو سیاسـەتە ناڕەوایانـەی حکوومـەت بـوو بەرانبـەر گـەلی کـورد، کـە خـۆی لـە دەربەدەرکـردن و وێـران کردن...تـاد دەبینییـەوە، بەپێـی سـەرچاوەکان کـە تەنیـا لـە مـاوەی ئـاداری ١٩٧٥ تـا سـەرهەڵدانەوەی خەبـاتی چەکـداری بـە تۆمـەتی کوردبـوون نزیکـەی ٣٠٠ هـاوڵاتی دەربـەدەر کرابـوون و موڵك وماڵیشـیان لـێ زەوت کرابـوو، سـەرەڕای ئـەوەش بەوپـەڕی دڕندایەتییـەوە مامەڵەیـان لـە گەڵـدا دەکـرد[2]. ئەمـەش نموونەیـەك بـوو لـە نێـو سـەدان نموونـەی تـری خراپـتر لەمـە.

هەڵبـەت لـە قۆناغـە سـەرەتاییەکانی شۆڕشـدا گرنگتریـن ئەرکـەکانی پێشـمەرگە بریتـی بـوو لـە پڕوپاگەنـدەی ڕاگەیانـدن، مـژدەی سـەرهەڵدانی خەبـاتی چەکـداری، هەروەهـا هانـدانی خەڵـك بـوو کـە خۆیـان لـە حکوومـەت دووربخەنـەوە، خۆیـان پـێ نەفرۆشـن، هـاوکاری دامـودەزگا سـەرکوتکەرەکانی حکوومـەت نەکـەن، هەروەهـا هـانی خەڵکیـان دەدا کـە ڕێگـە خـۆش بکـەن بـۆ هاتنـی پێشـمەرگە بـۆ نـاو گونـد و شـارەکان[3]. ئەنجامـدانی ئـەم جـۆرە چالاکییانـە ڕەنگدانەوەیـەکی ئەرێنـی لـە سـەر خەڵك و خۆسـازدان بـۆ پەیوەندیکـردن بـە شـۆڕش هەبـوو، کـە ئەمـەش لـە کاتێکـدا بـوو وەك لـە پێشـوودا باسـکرا خەڵـکی کوردسـتان بـە گشـتی لـە سیاسـەتی حکوومـەت بێـزار بووبـوون، پێیـان ئەسـتەم بـوو بـەم شـێوەیە حکوومـەت حورمـەت و خـاك و مافـەکانی گـەلی کـورد لـە سـەر خـاکی کوردسـتان پێشـێل بـکات، بۆیـە بـە چـاوی بـڕوا و متمانـەوە دەیانڕوانییـە کاروکـردەوەکانی پێشـمەرگە. هەروەهـا لـە زۆربـەی شـوێنە سـنوورییەکان، خەڵـکی گونـدەکان ماڵەکانیـان کردبـووە بـارەگای پێشـمەرگە و شـوێنی حەوانەوەیـان، تەنانـەت پاسـەوانی پێشمەرگەکانیشـیان دەکـرد، هەروەهـا ئامرازێـك بـوون بـۆ گەیانـدنی زانیـاری لـە بـارەی جمووڵـی سـوپای عێـراق بـۆ مەفـرەزەکانی پێشـمەرگە لـە ناوچـە

(١) بەلاغـی کۆتایـی ڕاپـۆرتی سیاسـی، بڕیـارو ڕاسـپاردەکانی کۆنگـرەی(١١)ی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان ـ یەکگرتـوو، لـە ٦ تـا ٢٦ی ئـابی ١٩٩٣بەسـتراوە.

(٢) سەرکردایەتی کاتی، ڕێبازی بزووتنەوەی...، ل٧٧.

(٣) د.جەمال فەتحوڵا، سەرچاوەی پێشوو ، ل١٠٩.

شـاخاوییەکان[1].

لـە چوارچێـوەی خەبـاتی چەکداریـدا، (س.ك) وەك شـێوازێك لـە شـێوازەکانی خەبـات گرنگـی زۆر بـە بـواری ڕاگەیانـدن درا، ئەگەرچـی لـەڕووی هونـەری، تەکنیـکی سـادە و سـاکاربوو، بـەڵام لـەم هەڵومەرجـە دژوارەدا دەوری خـۆی بینـی لـە گەیانـدنی پەیامـی ڕاستەقینەی خەبـات بـە جەمـاوەری کوردسـتان. لـەم بـوارەدا بـۆ یەکەمیـن جـار لـە ١ی تەممـووزی ١٩٧٦ (ڕۆژنامـەی خەبـات)ی دەرکـرد، یەکەمیـن ژمـارە لـەم خولـەدا ژمـارە (٥٢٧) بـوو، کـە لـە شـاری زاخـۆ بڵاوکرایـەوە، بـە دروشـمی: (خەبات لـە پێنـاو دیموکراتی بـۆ عێـراق، ئۆتۆنۆمـی ڕاستەقینە بـۆ کوردسـتان) لـە بۆکـسی لای ڕاسـت، لـە بۆکـسی لای چەپیـش بـە دروشـمی: (یەکێتـی نیشـتمانی و خەبـاتی هاوبـەش لەگـەڵ هێـز و گرووپـە نیشـتمانپەروەر و پێشـکەوتنخوازەکانی وڵات ئامانجـی گـەلانی کـورد و عـەرەب دێتـە دی، پیلانـەکانی ئیمپرالیـزم و کۆنەپەرسـت و ڕەگەزپەرسـت لـە گـۆڕ دەنێـت)، نوسرابـوو[2]. هەروەهـا لـە یەکـەم ژمـارەدا بـە ناوونیشـانی: (کاروانی ئەیلـوول بـەرەو پێـش ئـەڕوات) بابەتێـکی تێـدا بڵاوبووەتـەوە، کـە یەکـەم ژمـارە بـە زمـانی عـەرەبی بـوو، دواتـر بـە هـەر دوو زمـانی کـوردی و عـەرەبی بڵاودەکرایـەوە[3]. لـەم ڕەوشـە دژوارەدا بەهـۆی نەبـوونی دەزگای ڕاگەیانــدن، تــا ڕادەیــەك ڕۆژنامــەی خەبــات ئــەم بۆشــاییەی پڕەکــردەوە، کاریگـەری زۆری لـە سـەر خەڵـك و جۆشـدانیان هەبـوو بـە ئاراسـتەی پەیوەندیکـردن بـە ڕیـزەکانی پێشـمەرگەوە[4]. دەتوانیـن بڵێیـن ڕۆژنامـەی خەبـات وەك زمـانی شـۆڕش

(١) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ ئیبراهیـم مستەفا یوسـف، دینارتـە، ٢٠١٦/٣/١٣. ئیبراهیـم مستەفا یوسـف، نـاسراوە بـە (فەقـی ئیبراهیـم چاربـوتی) لـە دایکبـووی ١٩٤٨ لـە گونـدی چاربـوت لـە دەڤـەری زێبـار، سـاڵی ١٩٦١ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی پارتییـەوە دەکات، لـە مـاوەی (١٩٧٠ – ١٩٧٥) دەبێتـە پێشــمەرگە، دوای نســکۆی ١٩٧٥، لــە باشــووری کوردســتان دەمێنێتــەوە، دوای ســەرهەڵدانەوەی شـۆڕشی گـوڵان، جارێـکی تـر پەیوەنـدی بـە شوڕشـەوە دەکات، تـا سـاڵی ٢٠٠٠ لـە پێشـمەرگایەتی بـەردەوام دەبێـت، دواتـر دەبێتـە وتـار خوێنـی مزگـەوتی گونـدی چاربـوت، ئێسـتاش هـەر لەسـەر ئـەم کارە بەردەوامـە، نیشـتەجێی هەمـان گونـدە.

(٢) ئەرسـەلان بایـز ئیسـماعیل، ڕاگەیانـدنی شـۆڕش و بزووتنـەوەی شـیعری کـوردی (١٩٧٥ – ١٩٩١)، چاپخانـەی ئۆفێسـتەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠١، ل١٣٢.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: فەلەکەدیـن کاکەیـی، صفحـات مـن إعـلام البارتـی منـذ عـام ١٩٧٤ حتـی إنتفاضـە آذار ١٩٩١، مەتیـن، مجلـە، العـدد:(٥)، شـباط، ١٩٩٦، ص ص٧٨ -٨٩.

(٤) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ مسـعود سرنی، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١٣. مسـعود سرنی، نـاوی تەواوی (مسـعود

بـوو، ڕۆڵـی بەرچـاوی لـە دەرخسـتنی هێـزی شـاراوەی (س.ك) و پێشـمەرگە هەبـوو، تـا ڕادەییـەك خەڵـك لـەو ڕێگـەوە ئاشـنای چالاكـی پێشـمەرگە و سـەركەوتنەكانیان دەبـوون[1]. هەروەهـا لـە سـەر ئاسـتی دەرەوەش (س.ك) چەنـد گۆڤـار و ڕۆژنامـە و بڵاوكـراوە لـە مـاوەی (١٩٧٦-١٩٧٩) دەركـرد، لـە وانە):صـدی خەبـات، زۆزك، پێشـمەرگە لـە لایـەن لقـی٦ی (پـدك) لـە ئەوڕوپـا، گۆڤـاری زاگـرۆس لـە لایـەن لقـی٧ی (پـدك) لـە ئەمریـكا و كەنـەدا)، ڕێكخسـتنەكانی (پـدك) لـە ڕێگـەی ئـەم بڵاوكراوانـەوە ڕۆڵێـكی باشـیان هەبـوو لـە گەیانـدنی پەیامـی كـورد بـە ڕای گشـتی جیهـان، هەروەهـا دووبـارە لـە ڕێگـەی ئـەم بڵاوكراوانـەوە سـەرهەڵدانەوەی شـوڕش و گەڕانـەوەی پێشـمەرگە بـۆ مەیـدانی خەبـات دەنگـی دابـووەوە لـە جیهـان[2].

حكوومـەت لـە چوارچێـوەی پیلانـەكانی خۆیـدا بـەردەوام هەوڵـی تێكـدانی پەیوەندی خەڵـك بـە (س.ك)ەوە دەدا، بـۆ نموونـە لـەم كاتەدا(محەمـەد زمـام عەبدولـڕەزاق) سـەرۆكی لێژنـەی هەماهەنگـی ئەمـن لـە پارێـزگای سـلێمانی داوا لـە بەڕێوەبەرایـەتی ئەمنـی ئۆتۆنۆمی(كارتـونی) كردبـوو كـە دەسـتەی هاوڕەنـگ و هاوشـێوە بـە هەمـان جلوبەرگـی پێشـمەرگەوە دروسـت بـكات، بـە نـاوی پێشـمەرگە كـردەوەی ناشـیرین و تێكدەرانـە و دوور لـە مامەڵـەی مرۆڤایـەتی ئەنجـام بـدەن و زۆری لـە خەڵـك بكـەن بـۆ ئـەوەی نـاوی پێشـمەرگە و(س.ك)، بـە خراپـی بڵاوببێتـەوە، بانگەشـەی خراپـی بـۆ بكـەن، بـۆ ئـەوەی خەڵكێـكی كەمتریـش پەیوەنـدی بـە ڕیزەكانیانـەوە بـكات، ناوبـراو داوا دەكات هاوكارییـەكی چاكـتر بـە كەسـە بەرچـاوەكان و پیـاو ماقـوولان بدرێـت و لـەڕووی سـایكۆلۆژییەوە گرنگـی بـەو كەسـانە بدرێـت كـە بـۆ باشـوور و ناوەڕاسـتی

محیەدیـن تاهـر)ە، لـە دایكبـووی سـاڵی ١٩٦١، دەرچـووی ئامادەیـی پیشەسـازی لـە شـاری دهـۆك، سـاڵی ١٩٨١ پەیوەنـدی بـە شۆڕشـەوە دەكات و دەبێتـە بێـژەر لـە دەنگـی ئێزگـەی گـەلی كوردسـتانی عێـراق، تـا سـاڵی ١٩٩٢، سـاڵی ١٩٩٢ – ١٩٩٦ بووەتـە ئەندامـی لێژنـەی ئامێـدی، سـاڵی ١٩٩٧ دەبێتـە بەرپـرسی ڕێكخسـتنی پێشـمەرگە لـە سـوپای یـەك، ئێسـتە كارگێـڕی لقـی١ی پارتییـە و لەهەمـان كاتـدا بەرپـرسی نووسـینگەی ڕاگەیانـدن و ڕۆشـنبیری لقـی یەكـە، نیشـتەجێی شـاری دهۆكـە.

(١) هێمـن حەسـەن، سـەرەقەڵەمێك لـە مـەر ڕاگەیانـدن و چاپەمـەنی لـە شـۆڕشی گوڵانـدا، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٦٦٥)،٢٠٠٧/٥/١، ل٥.

(٢) بـۆ زانیـاری لەبـارەی ڕۆژنامـە و بڵاوكـراوەكانی دەرەوە بڕوانـە: وریا جـاف مێـژووی ڕۆژنامەگەریی پـارتی دیموكـراتی كوردسـتان ١٩٤٦-١٩٩٦، بڵاوكـراوەی مەكتـەبی ناوەنـدی پـارتی، چابخانـەی خەبـات، دهـۆك،١٩٩٦، ل٨٠ بەدواوە.

عێـراق ڕاگوێزرابـوون[1]. بـەڵام ئـەوی ڕاسـتی بێـت هەوڵەکانـی حکوومـەت کەڵـکی ئەوتـۆی نەبـوو بـۆ کۆنترۆڵکـردنی جەمـاوەر، نەیتوانیبـوو ڕێ لـە پەرەسـەندنی هاوسـۆزی خەڵـک بـۆ شـۆڕش بگرێـت. بەپێچەوانـەوە شـۆڕش بـەرەو گەشـەکردنی خێـرا هەنـگاوی دەنـا، پەیتـا پەیتـا بـوونی خـۆی لـە نـاو خەڵکـدا دەچەسـپاند، بـە تایبـەت پـاش کۆنفرانـسی ئـابی ١٩٧٦ لـە بەرلیـن، ئـەوکات (س.ك) بـە سیاسـەت و بەرنامەیـەکی نوێـوە گەڕایـەوە مەیـدانی خەبـات، کەوتـە هـەوڵ و کۆششـێکی زۆر بـۆ ئـەوەی وا لـە گـەلی کـورد و هێـزەکانی کوردسـتانی بگەیەنێـت کـە سـوودی زۆری لـە هەڵـەکانی پێشـوو و تێکشـکانەکەی وەرگرتـووە کـە دووچـاری شـۆڕشی ئەیلـوول هاتبـوو، بـە ڕێبازێـکی تـازەی خەبـات و چالاکـی جۆراوجـۆر تێدەکۆشـێت[2]. کـە واتـە هەسـتانەوەی (پـدك) تەنیـا خەبـاتی چەکـداری نەبـوو، بەڵکـو بـە خۆداچوونـەوە و ڕەخنەگرتنـی ئـەو لاوازییانـەش بـوو کـە لـە بـوارە جیاجیاکانـدا هەیبـوون[3].

بزاڤـی پێشـمەرگە لـە مانگـی ئـاب و ئەیلـوولی ١٩٧٦ لـە هەڵکشـاندابوو، تەنیـا لـەو مانگـەدا بـە دەیـان هەڵمەتیـان بـردە سـەر مۆڵگـە و ڕەبیـەکانی سـوپای عێـراق لـە ناوچـەکانی (سـلێمانی و کەرکـووك و خانەقیـن ...تـاد)، ئەگەرچـی چالاکییـەکان ئەوەنـدە گەورەنەبـوون، بـەڵام دەنگدانەوەیـەکی گـەورەی لـە سـەر ئاسـتی ناوخـۆ تەنانـەت دەرەوەش دروسـت کردبـوو[4]. بـۆ نموونـە لـەو ڕۆژانـەدا ڕۆژنامەنووسـێکی یۆنـانی بـە نـاوی (جـۆن ستەفاتۆن) وتارێـکی لـە گۆڤـاری پـارتی کرێـکارانی باڵـی چەپـڕەو لـە لەنـدەن بڵاوکـردەوە بەناوونیشـانی: " ئـەو کوردانـە نابەزن...کـەس ناتوانـێ کـورد ببەزێنـێ، کـەس ناتـوانی ئیرادەیـان بـۆ ئـازادی لاواز بـکات»[5]. ڕاستییەکەی سـەرهەڵدان و تەشـەنەکردنی خەبـات لـە لایـەن حکوومەتـەوە شـتێکی پێشـبینی نەکراوبـوو، لەبـەر ئـەوە حکوومـەت پێـی وابـوو شـۆڕش بـۆ هەتـا هەتایـە کۆتایـی هـات، بۆیـە هەمـوو

---

(١) د.علی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی حکوومەتی...،ب١، ل٥٠ -٥١.

(٢) فاتـح رەسـول، چەنـد لاپەڕەیـەك لـە مێـژووی خەبـاتی گـەلی کـورد ڕووداوو بەڵگەنامـە، ١٩٨٢ – ١٩٩٠، سـوید، ١٩٩٤، ل٣٥٣.

(٣) سـەرباز هەورامـی، ئەزمـونی سیاسـەتی هەرێمـی کوردسـتان لـە خوێندنەوەیـەکی فـرە ڕەهەنـدا، چاپخانـەی منـارە، هەولێـر، ٢٠٠٧،ل١٥٩.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانە:خەبـات، الجریـدة، العـدد: (٥٢٨)، ئەیلـوول ١٩٧٦، ص٤؛ خەبـات، الجریـدة، العـدد: (٥٣٠)، تشـرین الأول ١٩٧٦، ص٤ -٥.

(٥) گوڵان، گۆڤار، ژ: (٧٥)، ١٩٩٦/٦/١، ل٨.

شـێوازێکی توونددوتیـژی گرتبووەبـەر بـۆ دامرکاندنـەوەی شـوڕش[١].

پـاش شـکاندنی ئـەو بێدەنگییـە، مەفـرەزەکانی (س.ك) لـە زۆربـەی ناوچـە سـنوورییەکان، ئاشـناییەکی زۆریـان لەگـەڵ جەمـاوەری گونـدەکان دامەزرانـد. لـە مانگـی ئـابی ١٩٧٦ مەفـرەزەی هێـزەکانی تـر لـە هەرێمـی سـوران پەیدابـوون، جگـە لـە پێشـمەرگەی (س.ك)، پێشـمەرگەی بزووتنـەوەی سۆسیالیسـت لەوانـە: (عـلی عەسـکەری)[٢] و(د.خالیـد سـەعید)[٣]...تاد، لەگـەڵ چەنـد پێشـمەرگەیەکی هێـزەکانی کۆمەڵـەی ڕەنجـدەران لـە ناوچەکـەدا پەیدابـوون، پێکـەوە لەگـەڵ هێـزەکانی (س.ك) کەوتنـە چالاکـی هاوبـەش دژی حکوومـەت [٤]. لـەم بارەیـەوە سـەید کاکـە دەنووسـێت: " لـە ڕۆژی ٨/ئاب/١٩٧٦بزووتنـەوەی سۆسیالیسـت بڕیـاری دا کـە بچێتـە شـاخ پـاش ئـەوە پەیوەندیـمان پـە پێشـمەرگەکانی پـارتی (س.ك)ەوە کـرد لـە قەندیـل»[٥].

هەڵبەتـە دوای گەیشـتنی ئـەم هێـزە لـە بـارەگای (س.ك) دادەنیشـن و دەکەونـە گفتوگۆکـردن لـە بـارەی پێکـەوە کارکـردن و بەهێزکـردنی یەکڕیـزی شـۆڕش بـۆ ئەنجامـدانی چالاکـی دژی حکوومـەتی عێـراق[٦]. لـە هەمـان کاتـدا (سـەعدی گچکـە) کـە ئـەوکات ئەندامـی سـەرکردایەتی بزووتنـەوەی سۆسیالیسـت بـوو، نامەیـەك بـۆ فرەنسـۆ

---

(١) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی عێراق...،ب١، ل٥٥ -٥٦.

(٢) عـلی عەسـکەری، یەکێـك بـوو لـە سـەرکردەکانی بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی کوردسـتان ، لـە دایکبـووی ١٩٣٧، لـە تەمـەنی لاویـدا دەبێتـە ئەندامـی (ی.ق.ك)، لـە سـاڵی ١٩٦٤دەچێتـە پـاڵ باڵـی (م.س) ، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا سـاڵی ١٩٧٠ ڕۆڵێـکی بـاش دەبینـێ لـە ئاشـتبوونەوەی باڵـی (م.س) لەگـەڵ مسـتەفا بـارزانی... بـۆ زیاتـر زانیـاری بڕوانـە: نەوشـێروان مسـتەفا ، لـە کەنـاری دانوپـەوە...، ل٣١٥.

(٣) د.خالیـد سـەعید، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٣٤، لـە تەمـەنی لاوێتـی تێکەڵـی کاری سیاسـی دەبێـت، دەبێتـە ئەندامـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، دوای شـۆڕشی ١٤ی تەممـووز١٩٥٨ دەبێتـە ئەندامـی لێژنـەی کۆیـەی پـارتی، سـاڵی ١٩٧٦ لـە دامەزرانـدنی بزووتنـەوەی سۆسیالیسـت ڕۆڵـی بـاڵای هەبـوو، لـە هەڵگیرسـانی شـۆڕشی تـازە ڕۆڵـی بـاشی دەبێـت، لـە هاوینـی ١٩٧٨ لـە شـەڕی هـەکاری لـە لایـەن سـەرکردایەتی کاتی دەکوژرێت...بـۆ زیاتـر زانیـاری بڕوانـە: هەمـان سـەرچاوە، ل٣١٨.

(٤) فرەنسـۆ هەریـری، بـۆ ئـەوەی مێـژوو بەچەواشـەیی نەنـووسرێ، لـە بڵاوکـراوەکانی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، هەولێـر، ١٩٩٥، ل٥.

(٥) سـەید کاکـە، چەنـد وتەیـەك بـە داوێنـی قسـەکانی جـلال تاڵەبـانی لـە یـادی دامەزرانـدنی یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان، گـوڵان، گۆڤـار، ژ: (٧٩)، ١٩٩٦/٧/١١، ل١٧.

(٦) ئەسعەد عەدۆ، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٧.

هەریـری دەنێرێـت، پاڵپشـتی و هـاوکاری خـۆی بـۆ (س.ك) و مسـتەفا بـارزانی دووپـات دەکاتـەوە[1]. لـە چوارچێـوەی ئـەم پەیوەندییـە، هێـزەکانی (س.ك) لەگـەڵ ئـەم دوو گرووپـە هەوڵـی پێکهێنـانی بەرەیـەکی لەشـکری هاوبـەش دەدەن، بـۆ ئـەم مەبەسـتە نوێنـەری هەرسـێ لایـەن لەوانـە: (کەمـال کەرکـووکی لـە (س.ك)، ڕەسـووڵ مامەنـد و عـەلی عەسـکەری و خالیـد سـەعید لـە بزووتنـەوەی سۆسیالیسـت، مـولازم عومـەر عەبـدوڵا لـە کۆمەڵـەی ڕەنجـدەران) بەیانێـکی هاوبـەش دەردەکـەن کـە پوختەکـەی بریتـی بـوو لـە: (کارکـردنی هاوبـەش لـە یـەك سـەنگەر). لێـرەدا تێبینـی ئـەوە دەکەیـن تـا ئـەو کات لـەم سـنوورەدا بارودۆخـی براکـوژی ناوچـەکانی بادینـان کاریگـەری نەرێنـی لـە سـەر یەکڕیـزی بزاڤـی پارتـە سیاسـییەکان نەبـوو، بـە پێچەوانـەوە چەنـدان چالاکـی هاوبـەش پێکـەوە ئەنجامـدەدەن[2]. بـەڵام ڕایـەکی تـر هەیـە کـە هەوڵـەکانی پێکهێنـانی بەرەیـەکی هاوبـەش لـە نێـوان ئـەم سـێ هێزانـەدا بـە هـۆی ناکـۆکی لـە سـەر ژمـارەی ئەندامەکانیـان لـە نێـو بـەرەدا سـەری نەگـرت، بەپێـی قسـەی کەمـال کەرکـووکی: "هـۆکاری سـەرنەگرتنەکە ئەوەبـوو کـە(بزووتنـەوە و کۆمەڵـە) پێداگیربـوون لـە سـەر ئـەوەی دەبێـت ئـەوان هەردووکیـان ئەندامیـان هەبێـت لـە بـەرەدا، لـەم بارەشـدا ئـەوان دەبـوون بـە دوو ئەنـدام و پارتیـش یـەك، بۆیـە پـارتی قبووڵـی نەکـرد»[3]. بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا هەرسـێکیان لـە یـەك سـەنگەردا کاریـان دەکـرد، پەیوەندییـان لەگـەڵ یەکـتر ناکـۆك نەبـوو، بـەڵام ئـەم پەیوەندییـە نەبـوو بـە هـۆکاری چارەسـەری کۆتایـی کێشـەکانی نێـو لایەنـەکان، چونکـە هـەر دوولا (بزووتنـەوە و کۆمەڵـە) کـە دوو باڵـی (ینـك) بـوون، ڕۆڵیـان هەبـوو لـە شـەڕەکانی نێـوان (س.ك) و (ینـك) لـە سـنووری بادینـان، بـەڵام تـا ئـەوکات وەك بـاس کـرا کاریگـەری نەرێنـی لـە سـەر بزاڤـی کـوردی لـە هەرێمـی سـۆران دەرنەکەوتبـوو، لـە بـەر ڕۆشـنایی ئـەم پەیوەندییـەدا لـە ئـابی ١٩٧٦ مەفرەزەیـەکی هاوبـەشی (ینـك) بـە سـەرکردایەتی عـەلی عەسـکەری و لوقـمان حەمـەد ئاغـا و عەزیـز سـەرۆکوی و (س.ك)یـش بەسەرپەرشـتی کەمـال کەرکـووکی، لـە ناوچـەکانی (مـاوەت) لـە نـاو گونـدەکان دەسـووڕانەوە، حکوومـەت بەمـە زۆر دڵگـران بـوو کـە ئـاگاداری کاری هاوبـەش بـوو لـە نێـوان هێـزە کوردییەکانـدا، لـەم ماوەیـەدا

(١) فرەنسۆ هەریری، سەرهەڵدانەوە...، ل٣.

(٢) فرنسو هەریری، بۆ ئەوەی مێژوو...، ل٢٠.

(٣) د.کەمال کەرکووکی، سەرچاوەی پێشوو ، ل٣.

عـەلی عەسـکەری پەیوەندییـەکی پتـەوی لەگـەڵ (س.ك) دامەزراندبـوو، بـەڵام بـە هـۆی ڕووداوەکانی بادینانـەوە جـەلال تاڵەبـانی زۆر تـووڕە بووبـوو و بیـری تۆڵـەی لـە (س.ك) دەکـردەوە، عـەلی عەسـکەری تـرسی لەمـە هەبوو کـە ئاگری شـەڕی براکـوژی ناوچەکەش بگرێتـەوە، هـەر بۆیـە بـۆ جـلال تاڵەبـانی نوسـیبوو: ”کـورد تەنیـا یـەك دوژمنـی هەیـە ئەویـش (سـەدام حسـێن)ە، پێویسـتە دوژمنایـەتی و کینـەی نێـوان کـورد فەرامـۆش بکرێـت»، بـەڵام تاڵەبـانی بـە پێویسـتی زانیبـوو گرووپـەکانی (س.ك) لـە هەرێمـی سـۆران لـە نـاو بـەرن، بەهـوی ڕووداوەکانی بادینانـەوە[1]. بۆیـە دواتـر گـڕی تولەسـەندنەوە لـەو ناوچەیەشـدا پـەرە دەسـێنێت. کـە واتـە لێـرەدا هـەر زوو دەردەکەوێـت کـە لـە ڕووی کردارییـەوە (س.ك) و (ینـك) کاریـان بـە دروشـمی فرەحزبـی و پێکـەوە کارکردنیـان نەدەکـرد کـە بـە درێـژی ئـەم ماوەیـە بانگەشـەیان بـۆ دەکـرد[2]. بـە پێچەوانـەوە بـە هـۆی ڕێکنەکەوتـن و خـۆ نەگونجانـدنی هـەر دوو حـزب لەگـەڵ سیسـتەمی فرەحزبـی ڕەنگدانـەوەی خراپـی لـە سـەر بزاڤـی گـەلی کـورد نـەك تەنیـا لـە باشـووری کوردسـتان بگـرە لـە پارچـەکانی تـری کوردسـتانیش دروسـت کـرد، دواتریـش ئـەم سیاسـەتە بـووە وێرانکارییـەکی گـەورە بـۆ کـورد و خاکەکـەی و زڕانـدنی ناوبانگـی. هـەر چەنـدە پـاش ئـەو بارگرژییـەی لـە نێـوان (س.ك) و (ینـك) لـە بادینـان لـە لایـەن زۆر کەسـایەتی و پـارت و بەرهەڵسـتکارەکانی دژی حکوومـەت، هـەوڵ هەبـوو ئـەم پرسـە بـە ئاشـتی و گفتوگـۆ چارەسـەر بکـەن، لەوانـە (تـوع) و سـەرکردایەتی هەرێمایـەتی عێراقـی حزبـی بەعـسی عـەرەبی سۆسیالیسـتی لـە سـووریا بـە سـەرکردایەتی (باقـر یاسـین)، لـە سـەر ئاسـتی ناوخۆشـدا مەسـعود بـارزانی، (جەوهـەر نامیـق) سـەرکردەی مەیـدانی شـۆڕش بانـگ کـردە لەنـدەن و ڕایسـپارد کـە دەبـێ دان بەخـۆدا بگـرن و نابێـت بارودۆخێـکی وا بڕەخسـێت کـە ناکۆکییـەکان قووڵتربـن و شـەڕی ناوخـۆی لـێ بکەوێتـەوە، هـەر لـە چوارچێـوەی هەوڵـی چارەسـەری ئـەم پرسـە، (عـەلی شـنگاری) نامەیـەکی جـلال تاڵەبـانی بـۆ مەسـعود بـارزانی بـردە لەنـدەن، مەسـعود بارزانیـش بـە دڵخۆشـییەوە پێشـوازی لـەو نامەیـە کردبـوو، پـاش زەمینەسـازی، چەنـد کۆبوونـەوە و گفتوگۆکـردن، سـەرئەنجام لـە بەهـاری ١٩٧٦ ڕێککەوتنـی مەیـدانی لـە نێـوان (س.ك) و (ینـك) بـە نێوەندگیـری (باقـر یاسـین) ئیمـزا کـرا، بـەڵام ئـاکام نـەك تەنیـا هیچـی لـێ بەرهـەم نەهـات بەڵکـو

---

(١) د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٨٨ -٨٩.

(٢) د.جەمال فتحوڵلآ تەیب، سەرچاوەی پێشوو ، ل٩٤.

ناکۆکییەکان و پڕوپاگەندەکان و یەکتر شکاندن زیاتر تەشەنەی کرد، نەك لە سەر ئاستی تیوری بەڵکو چووە باری کردارییەوە، بە بڕیاری توند و جێبەجێکراو کەوتنە سەنگەر لە یەکتر گرتن، باشووری کوردستان لە سایەی ئەم سیاسەتەدا بە کردار لە ماوەی(١٩٧٧- ١٩٨٦) دابەشی دوو دەسەڵاتی دژ بە یەك بوو[١]. لە بارەی هۆکاری سەرنەگرتنی ئەم ڕێککەوتنە بیروڕای جیاواز هەیە، هەر دوولا یەکتر بە شکاندنی ڕێککەوتنەکە تۆمەتبار دەکەن، لەم بارەیەوە نەوشێروان مستەفا دەنووسێت: "مستەفا بارزانی ڕێککەوتنەکەی قبووڵ نەکرد و پابەندی بەندەکان نەبوو»[٢]. بەڵام لە هەمان پرسدا، عارف تەیفوور دەڵێت: "سەرکردایەتی یەکێتی، بە بەردەوامی و بەڕاشکاوی بە ئێمەی ڕاگەیاند ئێوە وجوودتتان نییە لە کوردستان، لە سایەی چەند عەشیرەتێکی دواکەوتووی باکووری کوردستان خۆیان فەرز دەکەن بە سەر ئێمە، ئەمەش وای کرد کاردانەوەمان هەبێت، ڕێککەوتنەکە نەچێتە بواری جێبەجێ کردن»[٣]. لەم بارەیەوە د.مەحموود عوسمان دەڵێت: "هۆکاری سەرنەگرتنی ئەم ڕێککەوتنە، نەبوونی متمانەبوو لە گەڵ یەکتر، بە شێوەیەك هەردوو لایەن گومان و تێبینی زۆریان لە سەر یەکتری هەبوو»[٤]. بۆیە دەبینین ڕووداوەکانی دوایی ئەوەی سەلماند، کە ئەم بۆچوونە لە هەموویان نزیکترە لە ڕاستییەوە، بە جۆرێك هەر دوولا ناکۆکی و پرسی شەستاکانیان لە سەر یەکتری ساغ دەکردەوە.

وێڕای شەڕی ناوخۆ چالاکییە لەشکرییەکانی (س.ك) لە سەرەتای ١٩٧٧دا لە ئاستێکی باشدا بوو، مەفرەزەکانی پێشمەرگە دەگەیشتنە زۆربەی ناوچەکانی کوردستان، بە تایبەت کاتێك ڕێکخستنی پارتایەتی لە ناوخۆی شارەکاندا بەهێز بوو، ژمارەیەك لە کادیرانی پێشووی (پدك) ئەرکی ڕێکخستنی ناوخۆیان لەئەستۆ گرتبوو، هەر لەبەر ئەوە ترسی دامودەزگا سەرکوتکەرەکانی حکوومەت زۆرتر بوو، بۆیە بە توندی کەوتنە چاودێریکردنی ئەندام و کادیرەکانی پێشووی (پدك) لە ناو شارەکاندا، لە هەر شوێنێك دەستیان پێگەیشتبایە بەوپەڕی دڕندایەتییەوە مامەڵەیان لە گەڵدا

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٨٦.

(٢) نەوشێروان مستەفا، لە کەناری دانوبەوە...، ل١٥٨.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ د.محمود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

دەکردن، هەر لەم قۆناغەدا ژمارەیەك لە کادیرانی سەر بە ڕێکخستنە نهێنییەکانی[1]، ناو شار دەستگیرکران و دواتر لە سێدارە دران[2]. پاش پەرەسەندنی شۆڕش، ژمارەی پێشمەرگە لە زیادبووندا بوو، ئەگەرچی هیچ ئامارێکی فەرمی لە بارەی ژمارەی پێشمەرگە لەم قۆناغەدا (١٩٧٦ - ١٩٧٩) لە بەردەستدا نییە، هەر بۆیە ڕای جیاواز هەیە کە هەندێك پێیان وایە ژمارەیان نزیکەی ١٥٠٠٠ هەزار پێشمەرگە بووە، لەم بارەوە عارف تەیفوور دەڵێت: " تەنیا لە سنووری هەرێمی سۆران نزیکەی (٨٠٠٠ - ٩٠٠٠) پێشمەرگە دەخەملێنران»[3]. لە ڕاستیدا بوونی ئەو ژمارە زۆرەی پێشمەرگە لەم ڕەوشە دژوارەدا ڕەنگە ئەستەم بێت. هەروەها لەم بارەوە ڕایەکی تر هەیە، کە نزیکەی١٤٠٠٠چوارده هەزار مەزەندە دەکرێت، کە بەشی زۆریان لە(بەرگری میللی)[4]و پێشمەرگەکانی باکووری کوردستان پێکهاتبوون[5].

لە ئەنجامی گەشەسەندن و بەرفراوانبوونی سنووری شۆڕش، پێویستی بە پێشمەرگە و کادیری زیاتربوو، بۆ دروست نەبوونی بۆشایی لە ناوچە ئازادکراوەکان،

---

(١) لە ئاداری ١٩٧٧، گروپێکی سەر بە ڕێکخستنەکانی پارتی لە شارەکانی دهۆك، زاخۆ، سێمێل، بەغدا، ئاشکرا دەبێت کە سەرجەمیان ٧٤ کەس بوون، لە لایەن دامودەزگا سەرکوتکەرەکانی حکوومەتەوە دەستگیر دەکرێن، (٨) لەو ئەندامانە لە سێدارە دەدرێن، ژمارەیەك لەوانە لە ژێر ئەشکەنجەدان گیانیان لە دەست دا...بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: گوڵان پێشمەرگە و بەرخوەدان (چەند سەرهەڵدانێ پێشمەرگەی)، چاپخانەی هاوار، دهۆك ، ٢٠١٠، ل١٠بەدواوە.
(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ تاهر هروری، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥ ؛ چاوپێکەوتن لەگەڵ مسعود سرنی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١٣.
(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣.
(٤) بەرگری میللی، بریتی بوو لەو هێزە چەکدارە شۆڕشگێڕانە، کە بە فەرمی پێشمەرگە نەبوون، بەڵام ئەرکی بەرگریکردنیان لە ناوچە ئازادکراوەکان جێبەجێ دەکرد، هەندێك جاریش لە هێرشەکانی شۆڕش بۆ سەر دوژمن بەشدار دەبوون، ڕۆڵی باڵایان هەبوو لە دەستکەوتەکانی شۆڕش، لە کاتی شۆڕشی ئەیلوول ئەو ناوەیان بۆیان بەکارهاتبوو. بڕوانە: د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٢٨٢.
(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ توفیق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٣/١٦. توفیق سەلیم، ناسراوە بە (توفیق ئاکرەیی)، لە دایکبووی ساڵی ١٩٥٣ لە شارۆچکەی ئاکرێ، لە شۆڕشی ئەیلوول لە بواری ڕاگەیاندندا کار دەکات، دوای نسکۆی ئاداری ١٩٧٥، ئاوارەی ئێران دەبێت، ساڵی ١٩٨٠ دەبێتە کارگێڕی لقی٤ی پارتی لە سلێمانی، دواتر دەبێتە بەرپرسی چاپخانەی خەبات، ئێستاش کارگێڕی لقی٩ی پارتییە لە شاروچکەی ئاکرێ، نیشتەجێی هەمان شارۆچکەیە.

ئـەو کاتـە مەسـعود بـارزانی لـە ئەمریـکا بـوو لەگـەڵ بـاوکی بـۆ چارەسـەری نەخـۆشی، داوا لــە ئیدریــس بــارزانی دەکات چەنــد فەرماندەیــەکی شــۆڕشی ئەیلــوول ڕەوانــەی کوردســتان بــکات[1]. دواتــر ئیدریــس بــارزانی بــە نهێنــی بانگــی چەنــد کادیــر و فەرماندەیـەکی پێشـمەرگەی ئەیلـوول دەکات، دواتـر لـە ماڵـی محەمـەد مـەلا قـادر لـە (کـەرەج) لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان، لـە گەڵیـان کۆدەبێتـەوە[2]. خورشـید شـێرە یەکێـك بـوو لـە بەشـداربووی کۆبوونەوەکـە، لـە چاوپێکەوتنێکـدا دەڵێـت: "ئیدریـس بـارزانی نزیکـەی٦٠ فەرمانـدەی لەشـکری بانـگ کـران، سـەرئەنجام بـارزانی بـە ئێمـەی ڕایگەیانـد ئەگـەر دەرگایـەك هەبێـت بـۆ گەڕانـەوە بـۆ باشـووری کوردسـتان کـەس هەیـە ئامادەبێـت، لـە وەڵامـدا هیـچ کـەس لەئێمـە لاریـمان نەبـوو، ئەوەبـوو لـە کۆتایـدا لێژنەیەکـمان پێکهێنـا بـە مەبەسـتی گـەڕان و ناونووسـکردن لـە نـاو پەنابـەران، دوای چەنـد هەفتەیـەك توانیـمان زیاتـر لـە٦٣٠ کـەس ناونـووس بکەیـن»[3]. هەروەهـا هیـچ کەسـێك بەبـێ چاوپێکەوتنـی ئیدریـس بـارزانی بـۆ وڵات دانەدەبـەزی، لـە لایـەن ئــەو پێداویســتییە لەشــکری و داراییــەکانی بــۆ دابیــن دەکــرا، دواتــر بــە کۆمەڵێــك ئامۆژگارییـەوە ڕەوانـەی باشـووری کوردسـتان دەکـران[4]. پـاش تەواوکـردنی ئامـادەکاری، دیاریکـردنی شـوێن و ناوچـەکان، ئیدریـس بـارزانی لـە بەهـاری ١٩٧٧ بڕیـار دەدات بـە شـێوەی مەفـرەزەی بچـووك بچـووك بگەڕێنـەوە بـۆ ئـەو ناوچانـەی کـە لـە سـەری ڕێککەوتـوون، هەڵبـەت سـەرەتا بـە سەرپەرشـتی هەریەکـە لـە: (مسـتەفا نێروەیـی و عەریـف یاسـین و حەمیـد ئەفەنـدی)، کۆمەڵێـك پێشـمەرگەی بـۆ هەرێمـی بادینـان

---

(١) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ حەمیـد ئەفەنـدی، میحـوەری باشـیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.حەمیـد ئەفەنـدی، نـاوی تـەواوی (حەمیـد حسـێن مـەلا) بـە (حەمیـد ئەفەنـدی) نـاسراوە، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٣٣ لـە ناوچـەی سـیدەکان لـە ناحیـەی برادۆسـت، لـە سـەرەتادا پیشـەی مامۆسـتا بـوو، سـاڵی ١٩٦١ دەبێتـە پێشـمەرگە لـە ڕیـزەکانی شـوڕش، لـە کۆنگـرەی نۆیەمـی پـارتی سـاڵی ١٩٧٩ دەبێتـە ئەندامـی لێژنـەی مەرکـەزی، لـە کۆنگـرەی دەیـەم، یـازدەم تـا کۆنگـرەی ١٣ی پـارتی بـە ئەندامـی لێژنـەی مەرکـەزی هەڵدەبژێردرێــت، ســاڵی ١٩٩٩- ٢٠٠٠ بەرپــرسی دەزگای ئەیلــوول بــووە، ســاڵی (٢٠٠١ – ٢٠٠٦) دەبێتـە وەزیـری پێشـمەرگە، ئێسـتاش بەرپـرسی میحـوەری باشـیکە.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ محمد ملا قادر، پیرمام، ٢٠١٥/١٢/٢.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ خورشید شێرە، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٥.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ عبدالله حمید نعمان، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٤.

نـاردەوە[١]. هەروەهـا دەسـتەیەکی تـری پێشـمەرگە لـە ئێـران بـە سەرپەرشـتی (مـلازم یونـس ڕۆژبەیـانی) دەگەنـە ناوچەکـە، کـە ژمارەیـان ١٠ – ١٢ کـەس بـوو. سـەرەتا بڕیـار لـە سـەر ئـەوە درابـوو کـە بـەرەو هەرێمـی سـۆران بـەڕێ بکـەون، بـەڵام بـە هـۆی بارودۆخـی خراپـی ناوچەکـە و، چاودێـری توونـدی سـنووری، لـە سـەر داوای ئیدریـس بـارزانی بـەرەو هەرێمـی بادینـان چـوون[٢]. هەڵبـەت دوای گەیشـتنی ئـەم پێشـمەرگانە خەبـاتی چەکـداری توونـدتـر دەبێـت، بـە ماوەیـەکی کـەم چەنـد کردەوەیـەکی سـەربازی دژی پێگـەکانی حکوومـەت ئەنجـام دەدەن، هەروەهـا ئومێدێـکی زۆر بـۆ خەڵـکی ناوچەکـە دەگەڕێننـەوە[٣]. هـاوکات ئیدریـس بـارزانی، دەسـتەیەکی تـری پێشـمەرگە بـە سەرپەرشـتی هەریەکـە لـە: (تەحسـین شـاوێس و ئەسـعەد محەمـەد سـاڵح ڕۆژبەیـانی و قـادر فـەرەج و مـولازم حەسـەن خۆشـناو و نەسرەدیـن مسـتەفا و عەبدولڕەحـمان حاجـی عـەلی و قـادر قـادر ...تـاد) بـۆ سـنووری سلێمانی، هەروەهـا (ئـازاد قەرەداغـی) لەگـەڵ چەنـد پێشـمەرگەی تـر بـەرەو سـنووری دەوروبـەری کەرکـووك، هەروەهـا (خورشـید شـێرە و ڕەسـووڵ فەقێ...تـاد) بـەرەو سـنووری هەولێـر بـەڕێ کـران، بـە شـێوەی مەفـرەزەی پارتیـزانی بچـووك بچـووك بـە سـەر ناوچەکـەدا دابـەش بـوون و دەسـتیان بـە چالاکـی لەشـکری، ڕێکخسـتنی پارتایـەتی کردبـوو[٤].

هـەر چەنـدە لـە سـاڵی ١٩٧٧دا لێـك نزیکبوونەوەیـەك لـە نێـوان شـای ئێـران و ئیدریـس بـارزانی هەیبـوو، بـەڵام دەردەکەوێـت ئـەو پەیوەندییـە لـە قاڵبێـکی سیاسـیدا نەبـوو، بەڵکـو زیاتـر لـە چوارچێـوەی خۆشـکردنی گـوزەرانی پەنابەرانـدا بـوو[٥]. لەبـەر ئـەوە حکوومـەتی ئێـران پەیامێـکی بـە ئیدریـس بـارزانی ئیمـزا کردبـوو کـە بەرپرسـە لـە جموجووڵـی گشـت پەنابـەران کـە ئـەو کات لـە شەسـت هـەزار کـەس زیاتربـوون

(١) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ حمیـد ئەفەنـدی، میحـوەری باشـیك، ٢٠١٦/٣/٢٠؛ بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: مسـتەفا نێروەیـی، بـەردەوام بـوون یـان سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (١٦٥٨)، ١٩٩٣/٥/٣٠، ل٣.

(٢) یونـس ڕۆژبەیـانی، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ مـلازم یونـس ڕۆژبەیـانی، میحـوەری باشـیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.

(٣) کریس کۆچێرا، بزووتنەووەی نەتەوەیی...، ل٦٤.

(٤) یونـس ڕۆژبەیـانی، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣ ؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ خورشـید شـێرە، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٥.

(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ یاسین تاها مەولود، ئاکرێ، ٢٠١٦/١/٢٤.

کـە لـە سەرانسـەری ئێـران دابـەش کرابـوون، بەپێـی نـاوەڕۆکی ئـەم پەیامـە: "هـەر پێشـمەرگەیەکی نـاو ئێـران هاتوچـۆی نـاو عێـراق بـکات، جـا بـۆ هـەر هۆیـەك بێـت ئـەوە ئێـران ئیدریـس بـارزانی بـە بەرپرسـیار دەزانێـت، یەکسـەر دەیگرێـت و دەیداتـە دەسـتی حکوومـەتی عێـراق»[1]. بـەم شـێوەیە ئێـران بـە هەمـوو شـێوەیەك دژی بزاڤـی گـەلی کـورد بـوو.

لـەم سـەروبەندەدا دەسـەڵات و پێگـەی (س.ك) لـە سـنووری هەرێمـی بادینـان لـە هەڵکشـاندا بـوو، بـەڵام هـاوکات لـە ناوچـەی سـنووری هەرێمـی سـۆران بـارودۆخ جیـاواز بـوو، بـە شـێوەیەك لـە خراپـی بـەرەو خراپـتر دەچـوو، لـەم بارەیـەوەش ڕای جیـاواز هەیـە، هەندێـك سـەرچاوە وای بـۆ دەچـن بـە هـۆی گەمـارۆی توونـدی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر لـە سـەر سـنووری عێـراق و ئێـران دەرفـەتی ڕەوانەکـردنی پێشـمەرگە و ئەنجامـدانی چالاکـی لەبـار نەبـوو[2]. بـەڵام ڕایـەکی تـر هۆیەکـەی بـۆ ئـەوە دەگەڕێنێتـەوە کـە سـەرکردە مەیدانییـەکانی (س.ك) لـە ناوچەکـەدا گوێڕایەڵـی یەکـتر نەبـوون و ناکۆکییـان لـە سـەر دەسـەڵات هەیبـوو[3]. بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا هەندێـك سـەرچاوە ئەگـەری لاوازی دەسـەڵاتی (س.ك) لـە سـنووری هەرێمـی سـۆران بـۆ بـوونی ناکـۆکی و ململانێـی نێـوان (س.ك) و (ینـك) دەگەڕێنـەوە، لـە چاوپێکەوتنێکـدا محەمـەد مـەلا قـادر دەڵێـت: "بـوونی لاوازی پـارتی لـە سـنووری هەرێمـی سـۆران باگراوندێـکی مێژوویـی هەیـە کـە بـۆ شەسـتەکان دەگەڕێتـەوە، هەروەهـا بـە هـۆی دەرکەوتنـی ناکـۆکی ئـەم دواییـەی (١٩٧٦-١٩٧٧)، نێـوان پـارتی و یەکێتـی، دەسـەڵاتی پـارتی لـە ناوچەکـەدا بـەرەو لاوازتـری بـرد»[4]. سـەرەڕای ڕای جیـاواز لـە سـەر بـوونی لاوازی پێگـەی (س.ك) لـە سـنووری هەرێمـی سـۆران، ڕووداوەکانی دوایـی سـەلماندیان کـە گەڕانـەوەی سـەرکردایەتی (ینـك) بـۆ باشـووری کوردسـتان بڕیـاری پاككـردنی (س.ك) یـان دابـوو لـە هەرێمـی سـۆران و تەنانـەت لـە هـەر شـوێنێك کـە پێـی بکرێـت[5].

---

(١) فەلەکەدین کاکەیی، کۆ بەرهەم، ب٨، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ،٢٠١٥، ل١٠٠.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ خورشید شێرە، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٥.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، خازر، ٢٠١٦/٣/٢٠.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ محەمەد مەلا قادر، پیرمام، ٢٠١٥/١٢/٢.

(٥) مـەلا بەختیـار (حیکمـەت محەمـەد کەریـم)، یاخـی بـوون لـە مێـژوو (لێکدانـەوەی ئـاوەژوو نەکـردنی ڕاسـتیەکان)، چاپخانـەی دانـاز، ب.ش، ١٩٩٨، ل٧٤.

ئـاكام ئـەو پەیوەندییـە دۆسـتانەی نێـوان (س.ك) لەگـەڵ (بزووتنـەوە و کۆمەڵـە)، بـەرەو ئاقـاری دژیـەك دەبـات، هـەر وەك سـەید کاکـە دەنووسـێت: "لـە مانگـی ئـابی١٩٧٦ (لـە دامەزرانـدنی بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی کوردسـتان-لێکۆڵەر) تـا ئەیلـوولی ١٩٧٧(تـا گەڕانـەوەی سـەرکردایەتی یەکێتـی بـۆ باشـووری کوردسـتان-لێکۆڵەر) کـە دەکاتـە دوو سـاڵ و یـەك مانـگ لـە شـۆڕش، هیـچ گیروگرفتێـك لـە نێـوان پـارتی و بزووتنـەوە و کۆمەڵـە لـە ناوچەکـەدا نەبـوو»[(١)].

جـەلال تاڵەبـانی سـکرتێری گشـتی (ینـك)، لـە سـەر پێداگیـری (عـەلی عەسـکەری) لـە پایـزی ١٩٧٧دەگەڕێتـەوە بـۆ باشـووری کوردسـتان، چونکـە لـەو قۆناغـەدا ورەی پێشـمەرگەکانی (ینـك) بـە هـۆی نەبـوونی ڕابـەری حزبـەوە ئەوەنـدە بەهێـز نەبـوو، (عـەلی عەسـکەری) ئـەو کات پەیوەنـدی خـۆی لەگـەل(س.ك) خۆشـکردبوو، ئـاگاداری ئەوەبـوو کـە هێشـتا جـەلال تاڵەبـانی لـە دیمەشـق بـوو بـە توونـدی دژایـەتی(س.ك) و بارزانییـەکان دەکات، بـۆ ڕێگریکـردن لـە شـەڕی بـرا کـوژی ناوبـراو بـۆ تاڵەبـانی دەنووسـێت: "تەنیـا دوژمنـی میللـەتی کـورد حکوومـەتی عێـراق و (سـەدام)ە» [(٢)]، بـەڵام جـەلال تاڵەبـانی لـە سـەر ئـەوە سـوور بـوو گشـت کۆمەڵـەکانی سـەر بـە(س.ك) لـە مەیـدان وەدەرنـێ. پـاش گەڕانـەوەی تاڵەبـانی، لـە ئـابی ١٩٧٧سـەرکردایەتی (ینـك)، لـە دۆڵـی (خواکـورك) لـە ناوچـەی سـێ سـنوور کۆبوونەوەیـەکی گشـتی سـازدا، مـەلا بەختیـار دەڵێـت: " لـە کووبونەوەکـەدا لـە بـارەی پـارتی بڕیـاری ئـەوە دەدەن، ئەگـەر دەسـتیان بـوو پێـش ئـەوەی لـە حکوومـەت بـدەن لـە سـەرکردایەتی کاتی بـدەن»[(٣)]. لـەم هەڵومەرجـەدا بـۆ خۆشـکردنی ئاگـری دووبەرەکی،حکوومـەتی عێـراق لـە تشـرینی دووەمـی١٩٧٧ هەوڵـی گفتوگـۆ دەدات لەگـەڵ (ینـك) [(٤)]. بـە پێـی سـەرچاوەکان حکوومـەت بە(ینـك)ی گوتبـوو بـە چ مافێـك ئێـوە داوای ئۆتۆنۆمـی دەکـەن، ئـەوە خەڵـکی تـر هەیـە بـڕۆن لەناویـان ببـەن، مەبەسـت (س.ك)ە، ئـەو کات فەرمـوون

(١) سەید کاکە، چەند وتەیەك لە داوێنی...، ل١٦.

(٢) دیڤید ماکداول، مێژووی هاوچەرخی کورد...، ل٥٦٥.

(٣) مەلا بەختیار، یاخی بوون لەمێژوو...، ل٧٤.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی گفتوگـۆکانی و یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان لـە گـەل حکوومـەتی عێـراق. بڕوانـە: د.عـلی تەتـەر، سیاسـەتی حکوومـەتی عێـراق ...،ب١، ل٥٢ بـەدواوە؛ عاصـم یونـس مجیـد، المصدرالسـابق، ص ص١١٩-١٣٥.

وەرن مفاوەزاتتـان لەگەڵـدا دەكەیـن[١]. بەپێـی بەیانێـكی (س.ك) كـە تێیـدا هاتـووە: "سـەركردایەتی یەكێتـی نیشـتمانی كوردسـتان لـە سـەر ئـەوە ڕازی ببـوو كـە حكوومـەت ڕۆڵـی پـێ بـدات لـە ئۆتۆنۆمـی كارتۆنی(ئوتونومـی ١٩٧٤- لێكۆڵـەر)، لـە بەرانبـەردا هەڵدەسـتێت بـە دژایـەتی كـردن و پاكتاوكـردنی سـەركردایەتی كاتی لـە كوردسـتان»[٢]. بۆیـە دەبینیـن پـاش گەڕانـەوەی سـەركردایەتی (ینـك) وەك نەوشـێروان مسـتەفا دەنووسـێت: "ئێمـە ئـاگاداری چەكـدارەكانی پارتیـمان كـرد، ئەبـێ واز لـە پـارتی بهێنـن، بێنـە ڕیـزی یەكێتـی، یـان ئەبـێ سـنووری سـۆران بەجـێ بهێڵـن»[٣]، ئەنجـام پـاش ماوەیـەك پێشـمەرگەكانی (س.ك) سـەر بـە بـارەگای سـەركردایەتی هەرێمـی سـلێمانی و كەركـووك كـە لـە (نـۆكان) لـە سـەر خـاكی ئێـران بـوو، بـە بـێ ئـەوەی خوێنـی كـورد بـدەن بەڕشـتن، ناوچەكـە بەجـێ دێڵـن، دوای چەنـد ڕۆژێـك لـە چۆڵكـردنی بارەگاكـە، خانووەكانیـان لـە لایـەن (ینـك)ەوە كـران بـە بـارەگای مەكتـەبی سیاسـی[٤]. هەروەهـا لـەم سـەروبەندەدا چەكـدارەكانی (ینـك) درێغییـان نەكـرد لـە پابەندبـوون بـە بڕیـاری مەكتـەبی سیاسـی حزبەكەیـەوە كاتێـك گوتبـووی: " لـە هـەر شـوێنێك بـن دژ بـە سـەركردایەتی كاتی ڕابوەسـتن»، مـەلا بەختیـار دەڵێـت: "ئـەو كات كـە بڕیـاری مەكتـەبی سیاسـی گەیشـتە ئێمـە، لـە هەرلایـەك بۆمـان هەڵبكەوتایـە بڕیارەكەمـان جێبەجـێ دەكـرد»[٥]. ئـاكام بـە سـەركردایەتی مـەلا بەختیـار لە ١٢ی كانـوونی دووەمـی١٩٧٧، چەند پێشـمەرگەیەكی (س.ك) لـە نزیـك شـاروچكەی كۆیـە دەكـوژن[٦]. هەروەهـا لـە درێـژی هەوڵەكانیـدا، هێزەكانی(ینـك) هەڵمەتێـكی گشـتگیر و هەمەلایەنـە دژ بـە پێشـمەرگە و لایەنگـرانی (س.ك) دەسـتی پێكردبـوو، بـۆ نموونـە لـەم ماوەیـەدا حـەوت پێشـمەرگەی (س.ك) لـە نزیـك ناوچـەی (برادۆسـت) كـوژران، هـاوكات لـە ناوچـەی (قـەلادزێ) ش دوو پێشـمەرگەی تـر بـە نـاوی: (ئەحمـەد حەسـەن سـوفی و كوێخـا ڕەسـووڵ) بـێ سەروشـوێن دەكـەن، جگـە لـە وەش دوو هـاوڵاتی ئێـرانی كـە مەیلیـان بـەلای (س.ك)

(١) فرەنسۆ هەریری، بۆ ئەوەی مێژوو...، ل٥٨.

(٢) ح.د.ك – ق.م، لجنـة الاعـلام، بیـان «حـول مؤامـرة الجلالییـن والطغمـة التكریتیـە عـام ١٩٧٧»، فـی ١٩٧٧/١٢/٢٥.

(٣) نەوشێروان مستەفا، لەكەناری دانوپەوە...، ل١٩٥.

(٤) هەمان سەرچاوە، ل١٩٦.

(٥) لە:د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٩٥وەرگیراوە.

(٦) هەمان سەرچاوە،ل٩٥.

دا هەبـوو، بـە نـاوی (ئەحمـەد نسـتانی و کەریـم نسـتانی) ڕادەسـتی (دەزگای سـاواك) دەکـەن[1]. هەروەهـا هەندێـك لـە بـارەگا و بنکـەی (س.ك) لـە سـلێمانی بـوون، لـە ناوچـەکانی (سـیوەیل و شـاخی سـورکیو)، بـە سـەرکردایەتی نەوشـێروان مسـتەفا چەنـد نامەیـەکی هەڕەشـەئامێزی بـۆ دەنێـرن، وەك خـودی نەوشـێروان مسـتەفا دەنووسـێت: " لـە نامەکـەدا پێـمان ڕاگەیانـدن، یـان بگەڕێنـەوە ڕیـزی یەکێتـی، یـان ناوچەکـە بەجـێ بهێڵـن و بـڕۆن بـۆ بادینـان، یـان خۆیـان بـۆ شـەڕ ئامـادە بکـەن، بـەڵام ئەمانـە شـەڕیان پـێ پەسـەند نەبـوو، خۆیـان ڕادەسـتی حکوومـەت دەکـەن»، هەروەهـا ناوبـراو دەنووسـێت: " ئـەم خەمەمـان بـە بـێ ماندووبـوون لەکـۆڵ بـووەوە»[2]. کەواتـە خەمـی هـەرە گـەورەی یەکێتـی ئـەوکات بـوونی پـارتی بـوو.

لـەم سـەروبەندەدا هێـزەکانی (ینـك)، بـە سـەرکردایەتی (تالـب ڕوسـتم) کـە ئـەوکات فەرمانـدەی هەرێمـی پشـدەر بـوو پەلامـاری هێـزەکانی (س.ك) دەدەن، لـە ناوچـەکانی سەردەشـت و ناوچـەکانی سـنووری هەورامـان و شـاخی سـورێن، ئەنجـام چارەنووسـیان وەك ناوچـەکانی تـری سـنووری هەرێمـی سـۆران لێهـات[3]. بەم شـێوەیە هێـزەکانی(س.ك) بـە ماوەیـەکی کـەم لـە دوای گەڕانـەوەی سـەرکردایەتی (ینـك)، لەناوچـەکانی سـلێمانی و دەوروبـەری پاکتـاو دەکرێـن، تاکـە هێـزی(س.ك) کـە لـەو سـنوورەدا مابـووەوە، هێـزی نـادر هەورامـی بـوو[4]. هەرچەنـدە وەك نەوشـێروان مسـتەفا دەنووسـێت: "یەکێتـی بڕیـاری هەڵوەشـانەوەی هێزەکـەی نـادر هەورامـی دابـووە دەسـت (تاهیـر عـەلی والی) کـە ئـەوکات فەرمانـدەی هەرێمـی پێنجویـن و هەورامـان بـوو، بـەڵام ناوبـراو هێشـتا لەلایـەن مەکتـەبی سیاسـی بـوو نەگەڕابـووەوە هەرێمەکـەی خـۆی»[5]. بـەڵام لـەم بارەوە بۆچوونێـکی تـر هەیـە، کـە بەهێزتریـن هێـز لـە سـنووری هەورامـان هێزەکـەی نـادر هەورامـی بـوو، بـە هـۆی بەهێـزی پێگـەی کۆمەڵایـەتی کـە ژمارەیـەکی زۆری بەرگـری میلـلی لـە گەڵیـدا بـوو، (ینـك) نەیتوانیبـوو هێـرش بکاتـە سـەر ئـەو هێـزەی (س.ك) لـە

---

(١) ح.د.ك – ق.م، بیان»مـن حزبنـا الدیمقراطـی الکردسـتانی یکشـف مزیـداً مـن الحقائـق عـن مؤامـرة الجلالییـن الخیانیـە»، فـی شـباط/١٩٧٨.

(٢) نەوشێروان مستەفا، لە کەناری دانوپەوە...، ل٢١٨ -٢١٩.

(٣) هەمان سەرچاوە،ل٢١٩.

(٤) نەوزاد علی ئەحمەد، پشکۆیەك لە خۆڵەمێشدا، سوید، ٢٠١٠، ل١٣٢.

(٥) نەوشێروان مستەفا، لە کەناری دانوبەوە...، ل٢١٩.

ناوچەکە[1]. کەواتە بەپێی ئەوەی کە باسمان کرد سەرئەنجام دەردەکەوێت لاوازی پێگەی سەرکردایەتی کاتی لە سنووری هەرێمی سۆران هۆکارەکەی بابەتی بوو، نەك خۆیی.

لە هەمان کاتدا بزاڤ و چالاکییەکانی (س.ك) لە هەرێمی بادینان گەشەیەکی بەرچاوی بەخۆوە دەبینی بە تایبەت دوای گەڕانەوەی (سامی عەبدولڕەحمان) لە لەندەن لە پاییزی ١٩٧٧، دامەزراندنەوەی ئێزگەی دەنگی کوردستانی عێراق لە ناوچەی (هەرکی پێداف) لە سەر سنووری باکووری کوردستان. شایەنی باسە یەکەم وتاری ئێزگەی دەنگی کوردستان بە ڕستەی»کۆتایی نەهاتووە ـ لم تنتە» دەستی پێکرد، ئەمەش لە بەرانبەر وتەکەی ئەحمەد حەسەن بەکر (١٩٦٨-١٩٧٩) بوو کاتێك لە ئازاری ١٩٧٥ لە بارەی شۆڕشی کورد گوتبووی: "بۆ هەتا هەتایە کۆتایی هات»[2]. لەم بارەوە سامی عەبدولڕەحمان دەڵێت: " لە دوای نسکۆی ١٩٧٥ لەدڵی خۆمدا گوتم خودایە ڕۆژێك زووتر بێت وەڵامەکەی (بەکر) بدەمەوە بە (لم تنتە) بەختی من بوو ئێزگە من کردمەوە، وەڵامی (ئەحمەد حەسەن بەکر)م دایەوە و گوتم سەرۆك کۆماری عێراق هەڵەی کرد، کۆتایی نایەت، کۆتایی نایەت، تا مافی گەلی کورد دێتە دی»[3].

ڕاستییەکەی ڕۆڵی ڕاگەیاندن لەم قۆناغە هەستیارەدا گرنگی خۆی هەبوو لە بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیری و هۆشیاری و بڵاوکردنەوەی گیانی کوردایەتی و هزری وڵاتپەروەری لە ناو جەماوەری کوردستان، هەروەها ڕۆڵی گرنگی گێڕا لە گواستنەوەی دەنگوباسی پێشمەرگە بۆ جەماوەری کوردستان و بەرزکردنەوەی ڕۆڵی جەماوەر، تەنانەت لەم ماوەیەدا ئێزگەی ڕێنیشاندەرێك بوو بۆ پێشمەرگە لە ڕێگەی ئەم ڕادیۆیەوە بە ناوی نهێنی بانگی یەکترییان دەکرد و یەکتریان دەناسی[4]، تەنانەت وەك مینبەرێك بوو بۆ گەیاندنی هەواڵ و چالاکی و برووسکە، جیا لە چەندان بابەت و باسی دیکە، هەروەها توانی پردێکی نزیکتر لە نێوان شۆڕش و جەماوەر لە ناوچەکانی کوردستان دروست بکات، هەروەها ڕۆڵێکی گرنگی

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ عارف تەیفوور، خازر، ٢٠١٦/٣/٣.

(٢) فەلەکەدین کاکەیی، صفحات من الإعلام...، ص٨١.

(٣) سامی عبدالرحمان، هەکە لایەکی دەست ...، ل١٤.

(٤) ئەرسەلان بایز، ڕاگەیاندنی شۆڕش...، ل١٣٢.

هەبـوو لـە بـە درۆخسـتنەوەی هەواڵـی هەڵبەسـتراوی حکوومـەت و دوژمنـی کـورد کـە لـەم کاتـەدا پڕوپاگەنـدەی ناڕەوایـان بـۆ شـۆڕش و نەمـانی (پدك)یـان بـڵاو دەکـردەوە[1]. هەڵبـەت دوای گەڕانـەوەی (سـامی عەبدولڕەحـمان) بـارەگای خـۆی لـە دۆڵـی (گوسـتە) [2] دامەزرانـد، بـارەگای (جەوهـەر نامـق) کـە سـەرکردایەتی مەیـدانی شـۆڕشی دەکـرد، گواسـتەوە بـۆ (کوماتـە)[3]. بـەم شـێوەیە لەوکاتـەدا لـە سـێکوچکەی سـنوور تـا دەگاتـە سـنووری عێـراق و سـووریا و تورکیـا هەمـووی لـە ژێـر دەسـتی (س.ك)دا بـوو، کـە بـە ناوچەیـەکی گرنگـی سـتراتیژی دادەنرێـت، کـە ئـەوکات نـە تەنیـا بـۆ (س.ك)، بەڵکـو بـۆ هەمـوو هێـزەکانی تریـش گرنگـی زۆری هەبـوو بـە تایبـەتی بـۆ گواسـتنەوەی چـەك لـە سـووریاوە بـۆ باشـووری کوردسـتان کـە دەبوایـە لـەو سـنوورەوە تێپەڕێـت.

حکوومـەت سـەخت دڵگـران بوو لە پەرەسـەندنەکانی بزاڤـی چەکـداری (س.ك)، بۆیە لـەم ماوەیـەدا تووندتـر لـە پێشـوو لـە بنکـە و بارەگاکانیـان دەدا [4]، هەروەهـا ئـاگاداری هاتنـی پێشـمەرگە بـوو بـۆ نـاو دێهـات و ناوچەکە، بۆیـە بەتوونـدی چاودێری خسـتبووە سـەر گونـدەکان، فەلەکەدیـن کاکەیی دەڵێت: " ئەگەر پێنج پێشـمەرگە لـە دێهاتێکدا بان حکوومـەت بـە ١٥ هێلیکۆپتـەر بۆیـان دەچـوو»[5]، هەروەهـا بـەو پـەڕی دڕندایەتییـەوە کەوتبـووە تێکـدانی گوندەکان و گوشـار خسـتنە سـەر خەڵکی گونـدەکان، تـا پەیوەندی بە پێشـمەرگەوە نەکـەن، ئەمـەش جۆرێـك بوو لە سیاسـەتی لەباربردنی سـەرچاوە و پاڵپشـتی شـۆڕش کـە بەندبـوو بـە هـاوکاری خەڵـکی گوندەکانـەوە، بـەڵام حکوومـەت لەمـەدا سـەرکەوتوو نەبـوو، بـە بەڵگـەی ئەوە هـەر لەم ماوەیەدا هێزی پێشـمەرگە لـە ناوچەکانی (زاخـۆ، ئامێدی...تـاد)، هەروەهـا ناوچـەکانی (ڕێکەوتـی بـاڵا و نێـروە و ڕێـکان... تـاد)،

---

(١) هێمن حەسەن، سەرچاوەی پێشوو، ل٥.

(٢) گوسـتە، دۆڵێکـە دەکەوێتـە گۆشـەی عێـراق و تورکیـا و ئێـران، لـە دیـوی تورکیایـە کـە هـاو سـنوورە لەگـەڵ باشـووری کوردسـتان. چاوپێکەوتـن لەگـەڵ حەمیـد ئەفەنـدی، میحـوەری باشـیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.

(٣) کوماتـە، لـە نزیـك ڕووبـاری خابـورە، دەکەوێتـە زنجیـرە چیـای کوماتـە لـە دیـوی سـنووری باکـوری کوردسـتان. چاوپێکەوتـن لەگـەڵ عەبدولسـەلام بـەرواری، هەولێـر، ٢٠١٦/٣/٢٧؛ چاوپێکەوتن لەگـەڵ تاهـر هـروری، دهـۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.

(٤) کریس کۆچیرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی...، ل٦٤.

(٥) فەلەکەدیـن کاکەیـی، هەڵگیرسـاندنی شـۆڕشی گـوڵان مۆمێـك داگیرسـا پـەردەی تاریـکی دادڕی، گـوڵان، گۆڤـار، ژ: (٢٧٥)، ١٩٩٦/٦/١،ل١٠.

بەپاڵپشتی خەڵکی ناوچەکە چەندان چالاکی لەشکری ئەنجام دران[١].

لە گەرمەی ململانێ، لە سەرەتای ساڵی١٩٧٨ (ینك) بڕیار دەدات بنکە و بارەگاکانی خۆی بباتەوە بۆ ناوچەی (برادۆست)، کە گرنگییەکی زۆری هەبوو بۆ هێنانی چەك، هەروەها ناوچەکە عێراق و ئێران و تورکیا پێکەوە دەبەستێتەوە[٢]، کە لە پاییزی ١٩٧٧، بە هوی هێزی (س.ك)ەوە چۆڵکرابوو[٣]. بە ڕاستی هاتنی ئەم هێزە بۆ ناوچەکە، بێگومان ئاگری شەڕ لە ناوچەکەدا هەڵدەگیرسێت بە پێی بەیانێکی (س.ك) مەکتەبی سیاسی (ینك)، لە ڕۆژی ٨ی کانوونی دووەمی١٩٧٨ڕاگەیاندبوو: "پێشمەرگە نەبەزەکانی یەکێتی توانییان زۆربەی ناوچەکانی کوردستان لە تاقمی سەرکردایەتی کاتی پاك بکەنەوە ئەم کردەوەیە سەربەرزییە و بە شادومان پێشوازی لێکراوە»[٤]. هاشم ڕەمەزان وای بۆ دەچێت کە دوای پاکتاوکردنی (س.ك) لە سنووری هەرێمی سۆران، نۆرەی بادینان بوو، لەم بارەوە دەنووسێت: " تاڵەبانی ڕایگەیاندبوو دەستمان بەسەر بنکە و بارەگاکانی سەرکردایەتی کاتیدا گرت لە کەرتی سۆران، دەست بە سەر ئەوانەشدا دەگرین کە لە کەرتی بادینان مانەوە»[٥]. ڕاستییەکەی (ینك)، لەو بڕوایەدا بوو دەتوانن بە ئاسانی بە سەر ناوچەکەدا تێپەڕن جا بۆ هەر مەبەست و هۆیەك بێت، بەڵام دوای ئەم هەموو شەڕانەی نێوان هەردوو حزب، بە هاتنی یەکێتی بۆ ناوچەکە دەستپێکردنی شەڕ لەگەل یەکدی چاوەڕوانکراو بوو.

بەپێی ئاماژەکردنی سەرچاوەکان لەم ماوەیەدا (ینك) کەوتە کۆکردنەوەی زانیاری لەسەر هێزەکانی (س.ك)، ژمارە و جۆری چەکەکان. بەپێی سەرچاوەکان لێپرسراوەکانی (ینك) ژمارەی هێزی (س.ك)یان بە (٢٥٠-٣٠٠) پێشمەرگە مەزەندە کردبوو و بە لاوازی و نارێك و پێکی لە قەڵەمی دابوون، بۆیە هێزێکی هەزار

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:أرنا يسجلون أرواع الإنتصارات في كردستان، خەبات، الجريدة، العدد: (٥٣٥)، تشرين الأول ١٩٧٧، ص٦.

(٢) ی.ن.ك، قیادەی موەقەت لە چ بەرەیەك وەستاوە؟،بەشی ڕاگەیاندن، تشرینی یەکەم ١٩٨٠، ل١٢١.

(٣) د.على تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٩٧.

(٤) پ.د.ك- س.ك، بەیاننامە»دەست درێژی ئەم دوایەی جاشەکانی ٧٧ بۆ سەر هێزە نیشتمان پەروەرەکانی کوردستان»، لە ناوەڕاستی حوزەیرانی ١٩٧٨.

(٥) هاشم رمضان، المصدر السابق، ص١٨٧.

کەسی ئامادەکرد[1]، بە سێ بەش ڕێکخران، هێزی یەکەم بە سەرپەرشتی (خالید سەعید وحسێن بابەشێخ)کە هێزەکەیان زیاتر لە ٣٢٠کەس بوو، هێزی دووەم بە سەرکردایەتی عەلی عەسکەری وچەند فەرماندەیەکی تر کە هێزەکەیان ٥٠٠ پێشمەرگە بوون، بەشی سێیەم کە ١٥٠ کەس بوون دەبوایە جەلال تاڵەبانی و چەند ئەندامێکی دیکەی مەکتەبی سیاسی و کۆمیتەی ئامادەکاری و پاسۆکیان لەگەڵ ئەم هێزەدا بووایە[2]. سەرئەنجام هێزی سێیەم بەڕێ نەکەوت، لەم بارەوە د.مەحموود عوسمان دەڵێت: "من پێشبینی ئەوەم دەکرد شەڕ دروست ببێت، بۆیە پێشنیارم کرد کە نەچین باشە، دوای بخەین تا بارودۆخێکی دیکە دێتە پێش، یان گەرنتیەك لە پارتی وەربگرین، ئەنجام من و جەلال تاڵەبانی و نەوشێروان لە حاجی ئۆمەران گەڕاینەوە لەگەڵ ئەم هێزە(هێزی سێیەم- لێکۆڵەر) نەڕۆیشتین»[3]. لێرەدا ئەو پرسیارە دروست دەبێت ئایا بۆچی هێزی سێیەم نەرویشتن ئەگەر ئامانجیان ئەرکێکی شۆڕشگێڕی ڕاستەقینەی هەبووبێت؟ لە بەرامبەردا هەندێك لە سەرچاوەکان بە ڕاشکاوانە وەڵامی ئەو پرسیارە دەدەنەوە بە شێوەیەك لەم ماوەیەدا ناکۆکیەکی قوڵ لە ناو باڵەکانی (ینك)دا هاتبووە کایەوە، بە جۆرێك باڵی سەرکردایەتی بزووتنەوە لە سەر مەسەلەی بە عێراقیکردنی شۆڕش و هەڵگرتنی دروشمی ڕووخاندنی حکوومەتی عێراق ناکۆکی لەگەڵ هەر دوو باڵەکەی تردا هەبوو، بزووتنەوە پێی وابوو بەزرکردنەوەی ئەم دروشمانە و جێبەجێکردنیان لە توانای کورددا نییە، هەروەها مەسەلەی لەناوبردنی (س.ك)یان بە بەرژەوەندی نەدەزانی و سەرکردایەتی بزووتنەوە دژی ئەم بۆچوونە وەستانەوە[4]. سەرئەنجام ئەم ناکۆکییە بووە هۆیەك کە(ینك) سەرکردایەتی ئەم هێزانەی بە سەرکردەکانی بزووتنەوە وەك (عەلی عەسکەری و د.خالد سەعید) ڕابسپێرێت، تا لەم شەڕە بەشداربن[5]. بە گوێرەی سەرچاوەکان هەر دوو باڵەکانی تری (ینك) ترسی لە باڵی بزووتنەوە بە تایبەتی لە کەسایەتی عەلی عەسکەری هەبوو کە دەسەڵات لە دەست ئەندامەکانی

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٩٧.

(٢) نەوشێروان مستەفا، لەکەناری دانوپەوە...، ل٢٦٨ -٢٦٩.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ د.مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

(٤) د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٩٧.

(٥) هەمان سەرچاوە، ل٩٨.

وەك (جـەلال تاڵەبـانی و نەوشـێروان مسـتەفا) دەربهێنێـت. بۆیـە ئەمـەش لـە قازانجـی (جـەلال تاڵەبـانی و نەوشـێروان مسـتەفا)دا بـوو، بـە جۆرێـك چ ئـەم هێزەی(پـدك)ی لـە نـاو بـەرن، یـان (پـدك) ئـەم هێـزەی بزووتنـەوە لـە نـاو ببـات[١]. بۆیـە دەبینیـن هـەر دوو هێزەکـەی تـر لـە ١٩ی نیسـانی ١٩٧٨ بـە ڕێگـەی دیـوی ئێـران دەکەونـە ڕێ[٢]، هـەر وەك لـە ئەدەبیـاتی (ینـك)دا هاتـووە ئـەم هێزانـە بـۆ گواسـتنەوەی چـەك بـۆ کوردسـتان دەچنـە سـووریا[٣]، کـە لـە قامشـلۆوە بـۆ گونـدە کوردنشـینەکانی تورکیـا نێردرابـوو[٤]. لـە هەمـان کاتـدا تاڵەبـانی بـە نـووسراو چەنـد ڕێنماییـەکی بـۆ عـەلی عەسـکەری نوسـیبوو کـە تێیـدا داوای کردبـوو هەمـوو بنکـەکانی (س.ك) لـە سـەر ڕێگـە لەنـاو ببـەن، بـەڵام عـەلی عەسـکەری نیـازی نەبـوو ئـەم داوایـە جێبەجێ بـکات، بـەڵام وێنەیەکی ئـەم نامەیە گەیشـتبووە دەسـتی سـامی عەبدولڕەحـمان[٥]. لـەم بـارەوە سـامی عەبدولڕەحـمان دەڵێـت: "بـەر لـەوەی هێـزەکانی یەکێتـی بێـن بـۆ سـەر ئێمـە، لـە ڕێگـەی کەسـێك وێنەیـەك لـەم نامەیـە گەیشـتە دەسـتی ئێمـە»[٦]. بۆیـە دەبینیـن پـارتی ئامـادەکاری بـۆ وەڵامدانـەوە و بەرگریکـردن لـە خـۆی دەکات. ئەنجـام لـە حوزەیـرانی ١٩٧٨ لـە کاتی گەیشـتنی ئـەم هێـزەی (ینـك) بـۆ ناوچـەی هـەکاری لـە گەلیـی (بـازێ) لـە باکـووری کوردسـتان، شـەڕێکی خوێنـاوی لـە نێـوان هێـزەکانی (س.ك) و (ینـك) ڕوو دەدات. ئـاکام بـەشی سـەرەکی ئـەم هێـزە لـە ناوچـوون، هەندێکیـان خۆیـان ڕادەسـتی(س.ك) کـرد، بەشـێکی دیکـە خۆیـان ڕادەسـتی حکوومـەت کـرد، تەنیـا ژمارەیـەکی کـەم ڕزگاربـوون. بە گوێـرەی سـەرچاوەکان لـە کاتی شـەڕەکەدا ژمـارەی هێـزەکانی (ینـك) گەیشـتبووە ١٠١٣ کـەس[٧]. لـە ڕاسـتیدا ئـەم ڕووداوە تـا ئەمـڕۆش کاریگـەری خـراپ لـە سـەر پەیوەنـدی

---

(١) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ توفیـق سـەلیم، ئاکـرێ، ٢٠١٦/٣/١٦؛ یاسـین تاهـا مەولـود، ئاکـرێ، ٢٠١٦/١/٢٤.

(٢) نەوشێروان مستەفا، لە کەناری دانوپەوە...، ل٢٧٢.

(٣) ی.ن.ك، قیادەی موەقەت لە چ بەرەیەك...، ل١٣٠.

(٤) دیڤید ماکداول، مێژووی هاوچەرخی کورد...، ل٥٦٥.

(٥) المحامی الشیخ سالار مفید، علی عسکری والحکم للتاریخ،ب.م ، ب.س، ص١٨٥.

(٦) سامی عبدالرحمان، هەکە لایەگی...، ل١٦.

(٧) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی هـۆکاری ڕوودانی شـەڕی هـەکاری بڕوانـە: شـکیب عقـراوی، سـنوات المحنـة فـی کردسـتان أهـم الحـوادث السیاسـیە و العسـکریە فـی کردسـتان والعـراق مـن ١٩٥٨ إلی ١٩٨٠، مطبعـة منـارە أربیـل، ٢٠٠٦، ص ص٤٥٥ -٤٦٠.

هێـزەکانی کوردسـتان هەیـە، بـۆ هیـچ نشـتیمانپەروەرێك مایـەی دڵخـۆشی نییـە.

سـەبارەت بـەم ڕووداوە (ینـك) بـە توونـدی (س.ك)ی تۆمەتبـار دەکات کـە بـە گـوێ و پیـلانی حکوومـەتی تورکیـا ئـەم کـردەوەی ئەنجـام داوە[1]. بـەڵام بـە پێچەوانـەوە بەپێی هەندێـك لـە سـەرچاوەکان (د.کەمـال فوئـاد) کـە ئـەو کات ئەندامـی مەکتـەبی سیاسی (ینـك) بـوو، ئـەو دەمـە نامەیـەکی بـۆ حکوومـەتی تورکیـا نووسـیبوو کـە لـە ڕۆژنامـەکانی تورکیاشـدا بڵاوبووبـووەوە، تێیـدا ناوبـراو جەخـت لە سـەر ئـەوە دەکاتەوە کـە هێزەکەی (ینـك) بـە ڕەزامەنـدی و ئـاگاداری تورکیـا چووبوونـە نـاو خـاکی ئـەو وڵاتـەوە، دواتـر ئـەم شـەڕە ڕوویـداوە[2]. مەحمـوود عوسـمان دەڵێـت: " لـەم ڕووداوە زیاتـر هێـزەکانی یەکێتـی ڕۆڵیـان هەبـووە، لـە بـەر ئـەوە یەکێتـی هەندێـك هێـزی سـەرکردایەتی کاتی لـە سـنووری سـۆران پاکتاوکردبـوو، لـەم کاتەشـدا هـەر دوولا لـە کەشـێکی براکوژیـدا بـوون، هەروەهـا نـاردنی ئـەو هێـزە کـە (٤٠٠)کـەس بـە چـەك و (٤٠٠) کـەس بـێ چـەك بـوون، بێگومـان سـەرکردایەتی کاتی وای لێکداوەتـەوە کـە بـۆ گێچـەڵ چووبـن، نـەك بـۆ هێنـانی چـەك، سـەرەڕای ئەوەیـش یەکێتـی بڕیـاری دابـوو جگـە لـە هێنـانی چـەك، لـە بادینـان بنکـە و بـارەگا دابنێـت، ئەمـەش شـتێکی سروشـتییە سـەرکردایەتی کاتی ڕێگـری لـە هێـزەکانی یەکێتـی بـکات»[3]. کەواتـە ئەگـەر نیـازەکانی (ینـك) هێنـانی چـەك بێـت لـە سـووریا، بـەڵام شـەڕی براکـوژی لـە نێـوان هـەردوو حـزب لـە گەرمـەدا بـوو، لـە بـەر ئـەوە ئاشـکرایە دوو سـاڵ پێـش ئـەوکات (١٩٧٦ - ١٩٧٧)، چەنـد جـار شـەڕ لـە نێـوان هـەر دوولادا ڕوویـدا، (ینـك) بـە درێـژای ئـەو کاتـە(س.ك) تۆمەتبـار دەکـرد کـە بـەردەوام ئـەوان لـە ئێمەیـان کوشـتووە، بـە تایبـەتی لـە ناوچـەی بادینـان، هـەر وەك مـەلا بەختیـار دەنووسـێت: "هێـزەکانی سـەرکردایەتی کاتی لەمـاوەی ١٩٧٧/٧/١٥، تـا ١٩٧٧/٨/٣٠ زنجیـرە تاوانێـك لـەو ناوچەیـە بەرانبـەر یەکێتـی ئەنجـام دەدا کـە بـە تـەواوی قڕکـراون»[4]. ئەگـەر ئـەم نـووسراوە لێـك بدەینـەوە دەردەکەوێـت ئـەو هێـزەی یەکێتـی بـۆ تۆڵەکردنـەوە و قڕکـردنی سـەرکردایەتی کاتی چـوون، نـەك بـۆ هێنـانی چـەك،

---

(١) ی.ن.ك، قیادەی موەقەت لە چ بەرەیەك...،ل١٣٠.

(٢) سـیار محمـد صاڵـح، خوێندنەوەیـەکی شـەڕی ناوخـۆی کوردسـتانی عێـراق، سـەنتەری برایـەتی، گۆڤـار، ژ:(٢)،سـاڵی دووەم، ئەیلـوولی ١٩٩٧،ل ل٢٩،٢٤.

(٣) فوئاد سدیق، گەردەلوولی...،ب١، ل٦٠.

(٤) مەلا بەختیار، یاخی بوون لەمێژوو...، ل٧٨.

لـە بـەر ئـەوە ڕێـی تێناچێـت دوای کەمـتر لەهەشـت مانـگ بـە سـەر ئـەو بارگرژییـەی کـە بـاس کـرا، لەگـەڵ نەبـوونی هیـچ ڕێککەوتنێـکی جێبەجێکـراو لـە نێـوان پـارتی و یەکێتـی هەتـا ڕۆژی بـەڕێ کەوتنـی هێزەکـە بـەرەو هـەکاری.

لـە بـارەی ئـەم ڕووداوە سـەید کاکـە دەنووسـێت: " ئـەو کـردەوەی مـام جـەلال و پاڵەوانـەکانی کۆمەڵـە بـەو حاڵـە هاتبـوون کـورد ڕزگار بکـەن بریـا بتـان دیتبـا کاتـێ ئـەو پیلانەیـان بـۆ سـەرکردایەتی کاتی و بزووتنەوە دروسـتکراوە»[1]. ڕاسـتییەکەی بەشـێکی ئـەم ڕووداوە پەیوەسـت بـوو بـە کێشـەکانی نـاو (ینـك)، وەك ئـەوەی پێشـتر بـاس کـرا، بەهـۆی ناکـۆکی نێـوان باڵـەکانی (ینـك) بـە تایبـەتی نێـوان (بزووتنـەوە و کۆمەڵـە)، بۆیـە لـە کاتی لەناوچـوونی زۆربـەی سـەرکردەکانی بزووتنـەوە کۆمەڵـە پێـی خـۆش بـوو، کـە مەیـدان بـۆ ئـەوان چـۆڵ بـوو، هـەر وەك محەمـەدی حاجـی مەحمـوود دەڵێـت: "کادیـرانی کۆمەڵـە کارەسـاتی هەکارییـان پـێ ناخـۆش نەبـوو، چونکـە زۆربـەی هێـزەکانی بزووتنـەوەی تیاچـوو بـوون» [2]. ئەنجـام بـە ماوەیـەکی کـورت لـە لایـەن سـەرکردایەتی بزووتنـەوەوە زۆر کاردانـەوەی توونـدی لـێ دەکەوێتـەوە، بۆیـە لـە نـەورۆزی ١٩٧٩ بـە تـەواوەتی لـە (ینـك) جیادەبنـەوە[3]. لـە ئەنجامـی ئـەم ڕووداوی هـەکاری، تێبینـی ئـەوە دەکەیـن پێـش هەمـوو شـتێك گـورزی کوشـندە بـەر بزاڤـی گـەلی کـورد کـەوت بـە شـێوەیەکی گشـتی بـۆ ئـەوکات و قۆناغـەکانی دواتـر، پەیوەندییـەکی ناخـۆش و توونـدوتیـژی لـە نێـوان هێـزە سیاسیەکانی کوردسـتان بـە جـێ هێشـت، کـە دەرئەنجامـی ئەمـە سیاسـەتی سـڕینەوەی یەکـتر و کوردکـوژی بـوو بـە کەلتـوور لـە فەرهەنگـی پارتـە کوردسـتانییەکاندا.

هـاوکات حکوومـەتی عێـراق بەوپـەڕی توونـدی و بـە هـاوکاری و پاڵپشـتی نۆکەرەکانیـان، لـە ناوەڕاسـتی ١٩٧٨ هێـرش دەکاتـە سـەر گونـدە ئازدکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی (س.ك)، زۆر بـە توونـدی دەکەوێتـە خاپورکـردنی گونـدەکانی ناوچـە سـنوورییەکان، هەروەهـا خەڵـکی ناوچەکـەش بـە تۆمـەتی هاوکاریکـردنی پێشـمەرگە

(١) سەید کاکە، بیرەوەری پێشمەرگەیەك، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ١٩٩٧، ل١٠٣.

(٢) لە:کاکلە ڕەش، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٤وەرگیراوە.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: سـەید کاکـە، بیـرەوەری پێشـمەرگەیەك...،ل١١٩؛ دیفیـد ماکـداول، مێـژووی هاوچەرخـی کـورد...، ل٥٦٨.

دەربەدەرکـران [1]، هەروەهـا بـە چـڕی کەوتـە پیادەکـردنی سیاسـەتی ڕاگواسـتن لـە ناوچەکـە، بەپێـی قسـەی سـەدام حسـێن کـە ڕایگەیاندبـوو: ”پێویسـتە هەنـدێ پێویسـتی تـر تـەواو بکەیـن، کـە خـۆی لـە کۆنترۆڵکـردنی سـنوورەکاندا دەبینێتـەوە، تاکـە ڕێگـەش ڕاگواسـتنی خەڵـکی ناوچـە سـنوورییەکانە بـە قولایی٢٠کـم بـۆ ئـەوەی خەڵـك پەیوەنـدی بـە شـەڕانگێزەکانەوە (پێشـمەرگە- لێکۆڵـەر) نەکـەن»[2]. لـە چوارچێـوەی ئـەم سـتراتیژەدا، حکوومـەتی عێـراق لـە٢٨ی حوزەیـرانی ١٩٧٨ خەڵـکی ناوچـەکانی (نێـروە و ڕێـکان و ڕێکەوتـی باڵا...تـاد)، کـە هەمـوو ئـەو ناوچانـە پشـت و پەنـای پێشـمەرگە بـوون، بـۆ باشـوور و ناوەڕاسـتی عێـراق ڕاگوێـزران، بـە سـەدان گونـدی ناوچەکـەش سـووتێنران[3]. بەپێـی سـەرچاوەکان تەنیـا لـە مـاوەی مانگـی حوزەیـران و تەممـووزی١٩٧٨ زیاتـر لـە ١٥٠٠٠٠ سـەدو پەنجـا هـەزار کـەس ڕاگوێـزران، زیاتـر لـە٦٥٠ گونـد سـووتێنران[4]، لـە نـاو ڕاگوێزراوەکانـدا تەنیـا خێزانـە جووتیـارەکان بـە نزیکـەی ٢٨٠٠٠ خێـزان مەزەنـدە دەکرێـت کـە حکوومـەت خـۆی دانی بـەوەدا نـا کاتـێ لـە ڕۆژنامـەی فەرمـی حکوومـەتی عێـراق بـە نـاوی (الپـورە) لـە ڕێکـەوتی ١٨ی ئەیلـوولی١٩٧٨ بـڵاوی کـردەوە[5]. سـەرەڕای ئـەوەش حکوومـەتی عێـراق وەك هەمیشـە پەنـا بـۆ هێـزی دەرەکی دەبـات بـۆ دامرکانـدنی شـۆڕشی کـورد، لـەم سـەروبەندەدا لەگـەڵ حکوومـەتی تورکیـا ڕێککەوتنێـکی دوو قۆڵـی دەبەسـتن بـۆ لێـدانی هێـزی پێشـمەرگە و لەناوبـردنی بزاڤـی گـەلی کـورد[6]. بـەڵام بـە پێچەوانـەوە بـزاڤ و چالاکییـەکانی پێشـمەرگە لـە زۆربـەی ناوچـەکان لـە پەرەسـەندندا بـوو، بـە

(١) بـۆ زانینـی نـاوی گونـدەکان بڕوانـە: ح.د.ك، بیـان «حملـە التهجیـر الجدیـد مرحلـة خطیـرة مـن الطغمـة العنصریـة الشـاملة»، فـی تمـوز/١٩٧٨.

(٢) ح.د.ك – ق.م،» نـداء إلی کافـه القـوی التقدمیـة والدیمقراطیـة والعربیـة، تضامنـوا مـع شـعبنا الکـردی فـی سـبیل إیقـاف حملـه التهجیـر والتشـدید العنصریة»،فـی أوائـل حزیـران ١٩٧٨.

(٣) ح.د.ك – ق.م، لجنـة العلاقـات الخارجیـة، بیـان «طبیعـه النظـام العراقـی فـی تقیماتهـا السیاسـیه لهـذا النظـام»، فـی حزیـران ١٩٧٨.

(٤) پ.د.ك – س.ك، بەیاننامـە « کامـپ دیفیـد پیلانێکـە لـە دژی گـەلی فەلەسـتین و میللـەتی عـەرەب»، لـە ١١ ئەیلـوول ١٩٧٨.

(٥) ح.د.ك – ق.م، بیان «الشعب الکردی فی العراق»، فی ٥ آذار ١٩٧٩.

(٦) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: دیفیـد ماکـداول، مێـژووی هاوچەرخـی...، ل٥٧٨؛ لازاریـف.ن، سـەرچاوەی پێشـوو ، ل٥٦٠.

شـێوەیەك بەرفـراوانی چالاكـی پێشـمەرگە گەیشـتنە ڕادەیـەك حكوومـەتی عێـراق لـە پاییـزی ١٩٧٨ داوای گفتوگـۆ لـە (س.ك)دەكات[١]. بەمـەش دەنگدانـەوەی لێكەوتـەوە بـە تایبـەت لـە میدیـاكانی ئێـران ، بـەڵام (س.ك) ئـەم هەواڵـەی ڕەتكردبـووەوە كـە هیـچ گفتوگۆیـەكی نهێنـی لەگـەڵ حكوومـەتی عێراقـدا هەبووبێـت[٢]. ئەمـەش ڕەنگـە لـە بـەر پاراسـتنی پەیوەندییـەكانی خـۆی بێـت لەگـەڵ ئێـران كـە ئـەوكات لەگـەڵ حكوومـەتی عێـراق ناكـۆك بـوو. لـەو كاتـەدا (س.ك) سـەرەڕای ئـەوەی كـە بـۆ پاڵپشـتیكردنی شـۆڕشی كـورد بڕیـاری دابـوو پشـت بـە ئێـران و هیـچ وڵاتێـكی تـر نەبەسـتێت، بـەڵام دەبینیـن هـەر زوو پێشـوازی لـە سـەركەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران لـە شـوباتی ١٩٧٩دا كـرد و لـە سـایەی ئـەم پەیوەندییـەوە لـە مایـسی ١٩٧٩ بـە فەرمـی (س.ك) لەگـەڵ ئێـران ڕێككەوتـن دەبەسـتن، ئەمـەش زیاتـر پەیوەنـدی هەبـوو بـەو هەڵومەرجـە دژوارەی كـە پێیـدا تێدەپـەڕی لـە لایـەك، لـە لایـەكی دیكـەوە ڕەنگـە بـە هـۆی گۆڕینـی نەخشـەی ڕێككەوتننامـەی جەزائیـر و ڕووخـانی شـاوە بێـت، كـە بـە هـەر نرخێـك بێـت (س.ك) دژایـەتی شـای دەكـرد. لـە چوارچێـوەی ئـەم ڕێككەوتنـەدا (س.ك) تـوانی بەشـێك لـە چـەكی شـۆڕشی ئەیلـوول كـە لـە لایـەن ڕژێمـی شـاوە دەسـتیان بـە سـەردا گیرابـوو، بەدەسـت بهێنێتـەوە كـە بریتـی بـوو لـە (٥٠٠) تفەنگـی بڕنـەو كـە بـۆ دۆخـی ئـەوكات دەسـتكەوتێكی بـاش بـوو[٣].

ڕاسـتییەكەی سـەركەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران و ڕووخـانی ڕژێمـی شـا هەڵومەرجێـكی تـازەی لـە بـەردەم هێـزە سیاسـییەكانی ناوچەكـە بـە تایبـەتی (س.ك) هێنایـە ئـاراوە، لـە سـایەی ئـەم پەیوەندییـە سیاسـییەی كـە لەگـەڵ ئێـران دروسـت كـرا، تـوانی تـا ڕادەیـەك خـۆی لـە ئاوارەیـی ڕزگار بـكات، هەروەهـا كاریگـەری زۆری لـە سـەر ڕزگاركـردنی براقـی گـەلی كوردیـش لـە توانـەوە هەبـوو. لەمـە بـەدوا (س.ك) بـە هـۆی نەبـوونی چاودێـری سـنووری لـە لایـەن ئێرانـەوە و، نـاردنی پێشـمەرگە بـۆ كوردسـتان، تـوانی بـە ڕێژەیـەكی بەرچـاو چالاكییـەكانی دژی حكوومـەت فـراوان بـكات[٤].

---

(١) ئەسعەد عەدۆ، سەرچاوەی پێشوو ،ل٦٠.

(٢) ح.د.ك – ق.م، لجنة إعلام العلاقة الخارجية، بيان» تكذيب خبر»، فى١٠ نيسان/١٩٧٩.

(٣) فاروق محەمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٠٥.

(٤) مجیـد ڕزگاری، شـۆڕشی گـوڵان بـەردەوام بـوونی شـۆڕشی بەرخـودانی ئەیلـوول بـوو، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٢١٧١)، ١٩٩٦/٦/٧،ل٤.

بـە تایبـەتی لـە سـنووری کـەرتی سـێ، کـە بـە درێـژی هاوسـنوور بـوو لەگـەڵ ئێـران کـە ناوچـەکانی (هەورامـان و بیارەو..تـاد)، دەگرێتـەوە[1]. لـە نـەورۆزی ١٩٧٩دا، بـە مەبەسـتی بنەبڕکـردنی شـەڕی ناخۆیـی و بەهێزکـردنی سـەنگەری ڕاسـتەقینەی شـۆڕش دژی حکوومــەت، (س.ك) داوا لــە هەمــوو هێــزە کوردســتانییەکان بە(ینك)یشــەوە دەکات بەرەیــەکی نیشــتمانی دامەزرێنرێــت کــە هەمــوو هێــزە بەرهەڵســتکارەکانی عێـراق لەخـۆ بگرێـت[2]. بـەڵام ئەمـە بـە هـۆی قـووڵ بوونـەوەی ناکـۆکی ئاکامـی نەبــوو، بەتایبــەت دوای ڕووداوەکــەی هــەکاری، بارگــرژی نێــوان (س.ك)و (ینــك)، گەیشـتبووە ئاسـتێك هیـچ دەرفەتێـکی بـۆ لێـك نزیکبوونـەوە نەهێشـتبووەوە، هـەر وەك پشـکۆ نەجمەددیـن دەنووسـێت: "پڕیشـکی هـەکاری بـووە پڕیشـکی ئاگـر و گـڕی لــە پــووشی هەرچیــا و نوێوالێــك بــەردا کــە مەفــرەزەی ســەرکردایەتی کاتی تێدابـوون، ئێـدی بـۆ ئـەوەی ناکۆکییەکـە خوێناویـتر و گـورزەکانی تۆڵـە کوشـندە و کاریگەرتـر بـن دەبوایـە هەمـوو کەناڵـەکان بـۆ ڕەوایەتیـدانی شـەڕەکە وەگـەڕ بخرێـن، پاسـاوی ئایدولـۆژی و سیاسـیشی بـۆ بدۆزرێتـەوە، دەبـوو ئـەو مەسـەلەیە بکرێتـە قەناعەتێـکی گومـان هەڵنەگـر کـە بـێ پاکتاوکـردنی فیکـر و جەسـتەی سـەرکردایەتی کاتی و بنەماڵــەی بــارزانی هیــچ دەرفەتێــك بــۆ ڕزگارکــردنی کوردســتان و ســەرکەوتنی شـۆڕشی نـوێ نییـە»[3]. لێـرەدا بـە ڕوونی دەردەکەوێـت گرفـت و دوژمنـی یەکـەم لــە بــەردەم یەکێتیــدا پــارتی و بنەماڵــەی بارزانــی بــووە، نــەك حکوومــەت و بــۆ ســەرکەوتنی شــۆڕشی کــورد.

لـەو ماوەیـەدا بیـری تۆڵەکردنـەوە لـە (س.ك) لـە لایـەن هێـزەکانی (ینـك)ەوە لـە پێشـتر تووندتـر دەبێـت، (ینـك) دوای ئـەو ڕووداوە هەمـوو هەوڵـەکانی خسـتەگەڕ بـۆ پەلامـاردانی (س.ك) لــەو ناوچانــەی کــە دەســتیان بــۆ نەبردبــوون لــە ســنووری ژێـر دەسـەڵاتی خـۆی، لـە نـەورۆزی ١٩٧٩ لـە (نـۆکان)ەوە هێـرش دەکەنـە سـەر هێــزەکانی (س.ك)، لــە هەورامــان و دەوروبــەری، ئــاکام شــەڕێکی خوێنــاوی لــە

(١) پ.د.ك – س.ك، هەرێمی سێ، «ڕاگەیاندنی سوپای ٥و ٦»، له٣/٥/١٩٧٩.

(٢) پ.د.ك – س.ك، بەیاننامە «بانگەوازی نەورۆز»، له٢١/ئازار/١٩٧٩.

(٣) پشکۆ نەجمەددین، ئەزمون و یاد ١٩٧٨ – ١٩٨٣، ب.ش، ٢٠١١، ل٤٨.

نێـوان هـەر دوولا ڕوودەدا[١]، نزیکـەی (٧٠) کـەس لـە هـەر دوولا دەبنـە قوربـانی[٢]. هـاوکات بـزاڤ و چالاکییـەکانی (س.ك) دژ بـە حکوومـەت لـە هەرێمـی بادینـان لـە پەرەسـەندندا بـوو، لـە کۆتایـی بەهـاری ١٩٧٩ چەنـد چالاکییـەك لـە ناوچـەکانی (دهـۆك و زاخـۆ و ئامێـدی و مێرگەسـۆر...تاد) ئەنجـام دەدات[٣]، وێـڕای هەوڵـەکانی حکوومـەت بـۆ ڕازیکـردنی خەڵـك بـە ئـاواتی پچڕانـدنی پەیوەنـدی لەگـەڵ پـارتی، کـە شـێوازی جۆراوجـۆری بـە کاردەهێنـا، لـە هەندێـك شـوێن نەرمـی نوانـدن، بەخشـینی پـارە و پـوول، لـە هەندێـك شـوێنی تـر بـە پێچەوانـەوە بـۆ ترسـاندنی خەڵـك سیاسـەتێکی نامرۆڤانـەی پەیـڕەو دەکـرد، بـەڵام لەمـەدا سـەرکەوتوو نەبـوو لـە دابـڕانی هـاوکاری و پاڵپشـتی و کۆنترۆڵکـردنی چالاکییـەکانی پـارتی.

لـە کۆتاییـدا ئـەوە دەردەکەوێـت کـە پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، سـەرەڕای پەرتەوازەبـوون، لـە بەریـەك هەڵوەشـانەوەی سـەرجەم دامـودەزگاکانی شـۆڕش، لـە ماوەیـەکی کـەم دوای نسـکۆی ئـاداری ١٩٧٥ تـوانی سـەر لـە نـوێ بـە پەیڕەوپرۆگرامێـکی تۆکمـە و بەهێـز و گونجـاو لەگـەڵ قۆناغـی دوای نسـکۆ، خـۆی لـە چوارچێـوەی سـەرکردایەتی کاتیـدا ڕێـك بخاتـەوە، ڕۆژی ٢٦/گوڵان/١٩٧٦خەبـاتی چەکـداری بـە نـاوی شـۆڕشی گـوڵان دەسـت پـێ بکاتـەوە. ئەگەرچـی لـەو ماوەیـەدا پـارتی تـووشی شـەڕی ناوخۆیـی و چەنـدان نەهامـەتی گـەورە و کێشـەی تـر بـوو، چەنـدان هەڵکشـان و داکشـان و، هـەوراز و نشـێوی هاتوونەتـە بـەردەم، بـەڵام ئەمانـە کاریگـەری ئەوتۆیـان لەبەردەمیـدا لـە پێنـاو هێنانـەدی ڕۆژی سـەرفرازی گـەلی کـورد نەبـوو، بـە پێچەوانـەوە بـە پاڵپشـتی جەمـاوەری کوردسـتان لەخەبـاتی لەشـکری و سـیاسی کۆڵـی نـەدا و بـە هیـچ جۆرێـك لـە ڕەوتی تێکۆشـان دوانەکـەوت و پیلانـەکانی دوژمـن و سیاسـەت و سـتراتیژی حکوومـەت هـەر زوو پووچـەڵ کرانـەوە و قۆناغێـکی نوێـی لـە مێـژووی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورددا تۆمارکـرد.

---

(١) ح.د.ك – ق.م، بیان «حول اندحار عدوان الجلاليين پورتنا فی هەورامان»، فی١٠/نیسان/١٩٧٩.

(٢) پ.د.ك – س.ك، بەیاننامـە» گـەلی کـوردی تێکۆشـەر خائینـانی نەتەوەکەتـان ریسـوا کـەن»، لـە٢٤/ نەورۆزی/١٩٧٩.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە:ح.د.ك، تصریـح صحفـی» إسـقاط طائرتـی هلیکوبـتر، وقتـل ١٠٠ جنـدی فـی منطقـە دارت زاخـۆ»، فـی حزیـران ١٩٧٩.

ب- ڕۆڵـی پـارتـی دیموکراتـی کوردسـتان لـە چالاکییەکانـی لەشکری دژی حکوومەتـی عێـراق:

پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـەم قۆناغـەدا، دەسـتپێکردنی خەبـاتی چەکداری و شـەڕی پارتیـزانی وەك قۆناغـەکانی پێشـوو، لـە ئەنجامـی نەهێشـتنی هیـچ ئەگـەر و پەراوێزێـك لـە بـەردەم سـەرکردایەتی پـارتی بـۆ گفتوگـۆ و چارەسـەری سیاسـییانەی مەسـەلەی کـورد، سـەرەڕای هەڵومەرجێـکی سـەخت و دژوار، بەهێـزی حکوومـەتی عێـراق لـە هەمـوو ڕوویەکـەوە، نەبـوونی ژمارەیـەکی پێویسـتی پێشـمەرگە و خراپـی جـۆری چەك...تـاد، لـە بەرنامـە و پرۆگرامـی پارتەکـەی دا بـە باشـترین ڕێگـەی بەرپەرچدانـەوەی چەوسـانەوەی نەتەوەیـی و سیاسـەتی نەگـۆڕ و ڕەگەزپەرسـتی حکوومـەت، چارەسـەری مەسـەلەی کـورد پەسـەندکرابوو. پـارتی لـەو مـاوە دیاریکـراوەدا بـە سـەدان چالاکـی لەشـکری دژی حکوومـەت ئەنجـام داون، ئەگەرچـی لـە ڕووی قەبـارەوە گەورەنەبـوون، بـەڵام لـە ڕووی کاریگەرییـەوە گـەورە و گرنـگ بـوون، لەبـەر ئـەوە تاکـە هێـزی واتایـی بەرزبوونـەوەی مۆراڵـی پێشـمەرگە و گـەلی کـورد بـوو لـە باشـووری کوردسـتان و تەنانـەت پارچـەکانی تـر، بـە پێچەوانـەوە تـا ڕادەیـەکی بـاش دابەزیـن و ورە ڕووخـاوی سـوپای عێراقیشـی لـێ کەوتبـووەوە. لێـرەدا لـە بـەر فـراوان نەبـوونی باسـەکە تیشـك دەخەینـە سـەر گرنگتریـن چالاکییـەکانی لەشـکری:

دوای دانـانی پرۆگرامـی شـۆڕش و چەسـپاندنی خەبـاتی چەکـداری و ڕێکخسـتنەوەی مەفـرەزەکانی پێشـمەرگەی پارتیـزانی بـە ماوەیـەکی کـەم توانییـان دەوری خۆیـان لـە ڕێکخسـتنەوەی نێـو خەڵکـدا ببینـن، ئـاکام بـە بڕیـاری تەوقیتکـراوی سـەرکردایەتی کاتی، لـە ڕۆژی ٢٦ی گـوڵانی ١٩٧٦ هـەر مەفرەزەیـەك شـوێنێکی بـە ئامانجکـراوی دیـاری کـرد، بـە فەرمـی خەبـاتی چەکـداری دەسـتی پێکـرد، لـە چالاکییـە دیـارەکانی ئـەم کاتـە لـە گونـدی (نـزۆر) لـە ناوچـەی گـوڵی لـە دەوروبـەری قـەزای زاخـۆ، بـە سەرپەرشـتی (کەریـم سـنجاری) لەگـەڵ کۆمەڵێـك پێشـمەرگە هێـرش دەکەنـە سـەر ڕەبیەیـەکی سـوپای عێـراق، لـەو هێرشـەدا توانییـان بـە تـەواوی ڕەبییەکـە خاپـور بکـەن، ئـەم چالاکییەیـش بـووە جێـی سـەرنجی ڕاگەیاندنـەکانی جیهـان[1]. لـە هەمـان کاتـدا لـە ناوچـەکانی دەوروبـەری سلێمانی، ڕانیـە و قـەڵادزێ، هەروەهـا لـە ناوچـەی (سـیدەکان

---

(١) کریم سنجاری، بەردەوام بوون یان سەرهەڵدانەوەی...، ل٣.

و چۆمان...تـاد) مەفـرەزەکانی پێشـمەرگە هێرشـان کردبـووە سـەر چەنـد ڕەبیەیـەك، ئەنجـام ژمارەیـەکی زۆر لـە سـەربازانی سـوپای عێـراق کوژرابـوون، هـەر چەنـدە حکوومـەت لـە هەندێـك لـەم ناوچانـە بـە پاڵپشـتی فڕۆکـە هێرشـیان کردبـووە سـەر هێـزەکانی پێشـمەرگە، بـەڵام بـە هـۆی سروشـتی جوگرافیـای ناوچەکـە و، پەیڕەوکـردنی شـەڕی پارتیـزانی لـە لایـەن پێشـمەرگەوە، هێرشـەکان وەك پێویسـت سـەرکەوتوو نەبوون و نەیانتوانیبـوو هیـچ گورزێـکی گاریگـەر لـە هێـزی پێشـمەرگە بوەشـێنن[1]. هێـزەکانی پێشـمەرگە دوای بەدەسـتهێنانی چەنـد سـەرکەوتنێك ورەیـان بـەزر دەبێـت، سـنووری چالاکییـەکانی پارتیـزانی بەرفـراوان دەکـەن، لـە ڕۆژی ١٨ی ئـابی ١٩٧٦ زنجیـرە هێرشـێك دەکەنـە سـەر چەنـد ڕەبیەیـەکی تـر لـە ناوچـەکانی (باتوفـە، شرانـش و دەشـت تـەخ... تـاد) لـە نزیـك زاخـۆ، لـەو هێرشـانەدا بـە دەیـان سـەرباز لـە سـوپای عێـراق کـوژران و برینـدار کـران، هەروەهـا لـە ٢٤ی ئـاب لـە گونـدی (زاوبنـا)ی نزیـك زاخـۆ، ٨ کـەس لـە سـوپای عێـراق کوژرابـوون، ٥ی تریـش بریندارکرابـوون، لـە ڕۆژی ٢٦ی ئابیـش، ڕەبیـەی (دەحلـك) لـە شرانـش، خاپـور کـرا، ئەنجـام ٩ کـوژراو و برینـداری سـوپای عێـراق لـێ کەوتبـووەوە[2].

چالاکییـەکانی پێشـمەرگە بەرفـراوانی بەخـۆوە بینـی، ڕۆژ نەبـوو پێشـمەرگە چالاکـی دژی بەرژەوەندییـەکانی حکوومـەت ئەنجـام نـەدات، لـە٤ی ئەیلـوولی ١٩٧٦ لـە گونـدی (ئـورە) لـە ناحیـەی کانی مـاسی ـ ئامێـدی، ڕووبـەڕووی هێزەکانی سـوپای عێـراق دەبنەوە، ئـاکام ١٠ کـەس لـە سـوپای عێـراق کـوژران، لـە هەمان کاتدا سـێ مەفـرەزەی پێشـمەرگە هێرشـیان کـردە سـەر سـێ ڕەبیـەی سـوپای عێـراق لـە ناوچـەکانی (سـەرخێ خەرشـێ و باسـکی شەشـدار و کـوخ بـازن گیـرا) لـە ناحیـەی شرانـش، لـەو هێرشـانەدا ژمارەیـەك لـە سـەرباز کـوژران و بریندارکـران، لـە ڕۆژی ١٢ی ئەیلـوول سـوپای عێـراق هێـرشی کـردە سـەر گونـدی (بانـك) لـە ناحیـەی باتوفـە، کـە ناوچەکـە پێشـتر لـە لایـەن حکوومەتـەوە چـووڵ کرابـوو، بـەڵام هێـزەکانی پێشـمەرگە بـە توونـدی ڕووبـەڕووی بوونەوە و ئـاکام ١١ کـەس لـە سـوپای عێـراق کـوژران، توانییـان پاشەکشـە بە هێـزەکانی سـوپای عێـراق بکەن

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ح.د.ك- ق.م،»بـلاغ عسـکری رقـم (١، ٢)»، أواسـط تمـوز ١٩٧٦، ص ص١٢ -١٤؛ صـدی خەبـات، العـدد:(١)، تشـرین الأول١٩٧٦، ص٥.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ح.د.ك-ق.م فـرع أوروبا،»بـلاغ عسـکری رقـم (٤)»، أیلـول ١٩٧٦،ص ص١٦-٢١؛ خەبـات، الجریـدة، العـدد:(٥٢٨)، ٢٠ أیلـول ١٩٧٦، ص٤.

بۆ ناوەنـدی ناحیـەی باتوفـە [1]. لـە ئەنجامـی پەرەسـەندنی چالاکییـەکانی پێشـمەرگە لـە ناحیـەی باتوفـە و دەوروبـەری زاخـۆ، سـوپای عێـراق لـە ناوەڕاسـتی ئەیلوولـی ١٩٧٦، بـە پاڵپشـتی ژمارەیـەکی زۆری سـەرباز هێـرشی کـردە سـەر گونـدی (ئەفلهـی) لـە ناحیەی ناوبـراو، بـەڵام هێرشـەکە سـەری نەگـرت و هێـزەکانی پێشـمەرگە توانییـان ٢٠ سـەباز لـە هێـزەکانی سـوپای عێـراق بکـوژن و ناچاریـان بکـەن لـە ناوچەکـە دووربکەونـەوە. ڕۆژی ١٩ی ئەیلـوول سـوپای عێـراق بەختـی خـۆی دووبـارە دەکاتـەوە و هێـرش دەکاتـە سـەر هەمـان گونـد، بـەڵام دووبـارە تێکدەشـکێت و، ناتوانێـت هێـزەکانی پێشـمەرگە لـە ناوچەکـە وەدەرنێـت، بـە پێچەوانـەوە بـە هـۆی جێگیرکـردنی پێگـەی خـۆی، هێـزەکانی پێشـمەرگە توانییـان گورزێـکی بەهێـز لـە هێـزەکانی سـوپای عێـراق بوەشـێنن[2].

هەروەهـا لـە٢٠ی ئەیلـوولی ١٩٧٦ مەفرەزەیـەکی پێشـمەرگە هێـرشی کردبـووە سـەر چەنـد ڕەبیەیـەکی سـوپای عێـراق لـە هاوینـە هـەواری (بلکێـف) لـە ناحیـەی ئەتـرووش سـەر بـە قـەزای شـێخان، لـە ئەنجامـی ئـەم هێرشـەدا ٥ پۆلیـس کـوژران، ٦پۆلیـسی تریـش برینداركـران، لـە ڕۆژی ٢٦ی ئەیلوولیـش لـە گونـدی (هـرور) لـە ناوچـەی کانی مـاسی، پێکدادانێـك لـە نێـوان پێشـمەرگە و سـوپای عێـراق ڕوودەدات و ئـاکام چەنـد سـەربازێکی عێـراق دەکوژرێـن، لـە هەمـان کاتـدا لـە ناوچـەی (کانی مـاسی) سـوپای عێـراق هێـرش دەکاتـە سـەر گونـدی (بازیفـە)، بـەڵام پێشـمەرگەکان دێنـە دەسـت، دەتوانـن ٢٠ کـەس لـە سـوپای عێـراق بکـوژن، هەرچەنـدە لـەو ماوەیـەدا لـە نـاو ئامـاری کـوژراو و بریندارەکانـدا ڕێـژەی کـوژراو و برینـدارانی پێشـمەرگە زۆر کەمـە، یـان بەکەمـی بەرچـاو دەکەوێـت، ڕەنگـە ئەمـەش بـە هـۆی شـەڕی پارتیزانییـەوە بێـت، کـە گیـانی پێشـمەرگە پارێـزراو بـوو، لـە سـەرێکی تریشـەوە سروشـتی جوگرافـی یارمەتیـدەر بـوو بـۆ پاراسـتنی گیـانی پێشـمەرگە[3]. هێـزەکانی پێشـمەرگە لـە بەردەوامـی چالاکییەکانـدا، ڕۆژی ٤ی تشــرینی یەکەمـی١٩٧٦ هێرشـیان کردبـووە سـەر ڕەبیـەی گونـدی (بێتـکار) لـە سـنووری ناحیـەی کانی مـاسی، توانیبوویـان ٣ کـەس لـە سـوپای

---

(١) خەبـات، الجریـدة، العـدد:(٥٢٨)، ٢٠ أیلـول ١٩٧٦، ص٥؛ صـدی خەبـات، العـدد:(١)، تشــرین الأول ١٩٧٦، ص٩.

(٢) ح. د. ك- ق.م، لجنة العلاقات الخارجیة ،»بلاغ عسكری رقم (٥)»، ١٨ تشرین الأول، ١٩٧٦.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ح. د. ك – ق.م، لجنـة العلاقـات الخارجیـة ،»بـلاغ عسـكری رقـم (٦)»،٣٠ تشــرین الثانـی ١٩٧٦،ص٢٨.

عێـراق بکـوژن، هەروەهـا لـە ١٦ی تشـرینی یەکەمیـش لـە گونـدی (شـیش) لـە ناحیەی شرانـش، گورزێـکی توونـد لـە سـوپای عێـراق دەدەن، هێرشـکەیش ژمارەیـەك کـوژراو و برینـداری سـوپای عێراقـی لـێ دەکەوێتـەوە، دوای دوو ڕۆژ جارێـکی تـر هێـزەکانی پێشـمەرگە هێـرش دەکەنـە سـەر هەمـان ناوچـە، سـەرئەنجام ١٥ سـەرباز و نۆکـەری حکوومـەت دەکـوژن، هەروەهـا لـە هەمـان ڕۆژدا لە(چیـای سـەفین) نزیـك شـەقڵاوە، سـوپای عێـراق هێـرش دەکاتـە سـەر هێـزەکانی پێشـمەرگە، بـەڵام بـە هـۆی زاڵبـوونی هێـزەکانی پێشـمەرگە و سـەختی شـوێنەکەوە هێرشـەکە سـەرکەوتوو نابێـت و سـوپای عێـراق دووچـاری زیانێـکی زۆری گیـانی و مـاددی دەبێـت[1]. چالاکییـەکانی پێشـمەرگە هــەر وەك پێشــتر بـاس کـرا بچـووك بـوون، بــەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا کاریگـەر و سەرتاسـەری بـوون، بەمـەش حکوومـەتی دووچـاری سەرلێشـێواوی کردبـوو، ڕۆژی ١١ی تشـرینی دووەمـی ١٩٧٦ لـە چالاکییـەکی پارتیزانیـدا، لە(چیـای قـەرەداغ) پێشـمەرگەکان توانییـان دەسـت بەسـەر ڕەبیەیـەکی سـوپای عێراقـدا بگـرن و ١٠ لـە سـەربازەکان بکوژن، سـوپای عێـراق بـە مەبەسـتی تۆڵەکردنـەوە لـە هێـزەکانی پێشـمەرگە، دوای چەنـد ڕۆژێك هێـرش دەکاتـە سـەر گونـدەکانی دەوروبـەری (ناحیـەی قـەرەداغ)، ژمارەیـەکی زۆر گونـد دەسـووتێنێت و خاپـور دەکات، بـەڵام هێـزەکانی پێشـمەرگە بەرپەرچـی ئـەم هێرشـە دەدەنـەوە و، ژمارەیـەك کـوژراو و برینـداری حکوومـەتی لـێ دەکەوێتـەوە[2]. هەروەهـا لـە هەمـان ڕۆژدا ژمارەیـەك لـە هێـزەکانی پێشـمەرگە کـە نزیکـەی ٣٧ پێشـمەرگە دەبـن دەچنـە نـاو گونـدی (گونـدەژۆر) لـە ناوچـەی چۆمـان، بـارەگای خۆیـان لـە بینـای قوتابخانـەی گوندەکـە دادەنێـن، بـەڵام دوای دوو ڕۆژ حکوومـەت بەبـوونی پێشـمەرگە لـە گوندەکـە دەزانێـت، بۆیـە شـەوی١٥ لەسـەر ١٦ی تشـرینی دووەمـی١٩٧٦، هێزێـکی گـەورەی کۆمانـدۆ لـە سـێ قۆڵـەوە هێـرش دەکەنـە سـەر گوندەکـە، ئـاکام چەنـد پێشـمەرگەیەك بـوون بـە قوربـانی و چەنـد پێشـمەرگەیەکی دیکەیـش برینـدار دەبـن، هەروەهـا پێشـمەرگەیەك بـە نـاوی (محەمـەد سـەعید گونـدەژۆری) لـە لایـەن سـوپای عێراقـەوە بەدیـل دەگیرێـت و دواتـر لـە هاوینـی ١٩٧٧ لـە زینـدانی ئەبـو غرێـب لـە سـێدارە دەدرێـت، پێشـمەرگە سـەرەڕای ئـەوەی چەنـد قوربانییەکیـان هەبـوو، بـەڵام

---

(١) خەبات، الجريدة، العدد:(٥٣٠)، ٢٠ تشرين الثانى ١٩٧٦، ص٨.

(٢) المصدر نفسه، ص٩.

توانییـان ٢٧سـەرباز بکـوژن و ٣٠ کـەسی دیکەیـش برینـدار بکـەن[١]. هەروەهـا پولێـك لـە هێـزەکانی پێشـمەرگە ڕۆژی ١٥ی تشـرینی دووەمـی ١٩٧٦ دەچنـە نـاو شـاری زاخـۆ، بـە سـەر سـێ گرووپـدا دابـەش دەبـن، دواتـر هێـرش دەکەنـە سـەر بنکـەی پۆلیـس و بینـای دەڤـەرداری زاخـۆ، ئەنجـام ٢٥پۆلیـس دەکـوژن، هەروەهـا شـەوی ٢٥ لەسـەر ٢٦ی هەمـان مانـگ مەفرەزەیـەکی پێشـمەرگە لـە گونـدی (بنگـردان) نزیـك ڕەوانـدوز، بـە هـاوکاری خەڵـکی گوندەکـە کـە ژمارەیەکیـان ئافـرەت بـوون، ڕووبـەڕووی سـوپای عێـراق بوونـەوە، نزیکـەی دوو کاتژمێـر و نیـو شـەڕ لـە نێـوان هـەر دوولا بـەردەوام دەبێـت، ئەنجام وەك ئـەوەی لـە سـەرچاوەکاندا هاتـووە هێـزەکانی پێشـمەرگە نزیکـەی ٦١ کـەس لـە سـوپای عێـراق دەکـوژن، دەسـت بەسـەر ژمارەیـەکی زۆر کەلوپـەلی سـەربازیدا دەگـرن کـە بریتـی بـوو لـە٤٤ کلاشـینکۆڤ و ٢٠ هـاون، لەگـەڵ ئامێرێـکی بێتـەل. هەروەهـا شـەوی ١٦ لەسـەر ١٧ی هەمـان مانـگ مەفرەزەیـەکی پێشـمەرگە هێـرش دەکاتـە سـەر ناحیـەی (بنگـرد) لـە قـەلادزێ، لـەو هێرشـەدا ١٣ کـەس لـە پیـاوانی حکوومـەت کـوژران و برینداركـران و ئۆتۆمبێـلی بەڕێوەبـەری ناحیەکەیـش سـووتێنرا، لـەم چالاکییـەدا ٣ پێشـمەرگە برینداربـوون[٢].

لـە ئەنجامـی بەرفراوانبـوونی چالاکییـەکانی پێشـمەرگە، بـە هـۆی چالاکـی پارتیـزانی و بەردەوامـی لێـدانی بنکـە و بـارەگاکانی سـوپای عێراقـەوە، هێـزەکانی پێشـمەرگە توانییـان تـا ڕادەیـەکی بـاش خۆیـان پڕچـەك بکـەن، بەدرێژایـی مانگـی کانـوونی یەکەمـی ١٩٧٦ چەنـدان چالاکـی لـە ناوچـە جیاجیـاکانی کوردسـتان ئەنجـام دران، گەورەتریـن چالاکـی ئـەو ماوەیـە لـە ڕۆژی ٢٧ی کانـوونی دووەمـی ١٩٧٦، شـەڕێکی گـەورە لەنێـوان هێـزەکانی پێشـمەرگە و سـوپای عێـراق ڕوویـدا، لەکاتێکـدا سـوپای عێـراق بەهـۆی سـوودوەرگرتن لـە کەشـوهەوای تـەم و مـژاوی، نزیکـەی ٥٠٠ سـەرباز بـە پاڵپشـتی ١٢ هیلیکۆپتـەری جەنگـی هێـرش دەکەنـە سـەر هێـزەکانی پێشـمەرگە لەگونـدی (شارسـتێن)[٣]، بـەڵام

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: کەریـم خـان گونـدەژوری، گونـدەژوری باڵەکایـەتی و داسـتانێك، برایـەتی، ژ: (٢٥٩١)،١٩٩٨/٥/٢٦، ل٣.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ح.د.ك – ق.م، لجنـة العلاقـات الخارجیـة ،»بـلاغ عسـكری رقـم (٧)»، ١٩٧٦/١٢/٢٣، ص ص٢٩ -٣٦؛ خەبـات، الجریـدة، العـدد: (٥٣١)، ٢٠٧٦/١٢/٢٠، ص١٠.

(٣) گونـدی شارسـتێن، دەکەوێتـە ناحیـەی مەرگـە لـە قـەزای قـەڵادزێ. بڕوانـە: فـازڵ ڕەئـووف، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٨٣.

هێـزەکانی پێشـمەرگە بـە سەرپەرشـتی د. کەمـال کەرکـووکی پێشـتر ئـاگاداری هێرشـەکە بـوون[1]، کـە سـەرجەمیان لـە ٣٥ پێشـمەرگە بـەدەر نەبـوون، سـەرەڕای بـوونی چەکـی سـووك کـە بریتـی بـوون لە بڕنـەو و کلاشـینکۆڤ...تاد بە سـەر چەند شـوێنێکی سـتراتیژی و گرنگـدا دابـەش دەبـن[2]، ئەنجـام بـە پاڵپشـتی خەڵـکی گوندەکـە، سـەرەڕای قوربانیدانی ٧ پێشـمەرگە و برینداربـوونی چەنـد پێشـمەرگەیەکی تـر لەوانـەش د.کەمـال کەرکـووکی، سـەرکەوتنێکی بـێ وێنەیـان لـە مـاوەی ئـەو قۆناغـەدا تۆمارکـرد، توانییـان(١٥٠) کـەس لە سـوپای عێـراق بکـوژن، لەگـەڵ تێکشـکاندنی ٣ فڕۆکـەی جەنگـی هەروەهـا کەلوپەلێـکی زۆری سـەربازی دەسـکەوتی پێشـمەرگە بـوو[3]. ئـەم جـۆرە چالاکییانـە لـەم قۆناغـەدا شـتێکی چـاوەڕوان نەکـراو بـوو بـۆ حکوومـەت، ئەمـە لـە کاتێکـدا بـوو بـە ئومێـدی لەناوبـردنی هەمیشـەیی (پـدك) و بزاڤـی گـەلی کـورد بـوو[4]. بەرانبـەر بـەم شکسـتە سـوپای عێـراق بـێ بەزەییانـە کەوتـە گیـانی خەڵـکی گوندەکـە و ٩ کـەس لـە دانیشـتووانی گوندەکـە بوونـە قوربـانی و ٣٥ کـەسی تریـش برینـدار کـران، (س.ك) لـە شـوباتی ١٩٧٧ لـە بـارەی ئـەم کارە دڕندانـەی حکوومەتـەوە نامەیـەکی ئاراسـتەی سـکرتێری گشـتی ئـەو کاتـەی نەتـەوە یەکگرتـووەکان (کـۆرت ڤالـد هایـم) کـرد، تێیـدا ئامـاری قوربـانی و برینـدارەکانی دانیشـتووانی گوندەکـە خرابـووەڕوو[5].

سـوپای عێـراق لـە بەهـاری ١٩٧٧، بـە ئامانجـی دەرخسـتنی توانـای هێزی سـەربازی و پەردەپۆشـکردنی شکسـتەکانیان و پاککردنـەوەی هێـزەکانی پێشـمەرگە، بـە پاڵپشـتی فڕۆکـەی هەلیکۆپتـەر هێرشـێکی بەربـڵاو دەکەنـە سـەر ناوچـەکانی (حاجـی ئۆمـەران، خوشـکان، مەلـەکان) و (دۆڵـی شـەهیدان) نزیـك سەنگەسـەر و(دۆڵـی شـاور) نزیـك ڕانیە،چەنـد ناوچەیـەکی تـری سـنووری سلێمانی، ئەنجـام شـەڕێکی خوێنـاوی لـە نێـوان سـوپای عێـراق و هێـزەکانی پێشـمەرگە ڕوودەدات، لـە ناوچـە جیاجیـاکانی سـنووری

(١) خەبات، الجريدة، العدد: (٧٩٣)، ١٩٩٦/٨/٤، ص٥.

(٢) نەسرەدیـن مسـتەفا، یەکـەم تەقـە و یەکـەم داسـتان پـاش نسـکۆی ١٩٧٥ قوتابیـانی ڕێبـازی بـارزانی تۆماریـان کـرد، برایـەتی، ژ:(٢١٧٠)، ١٩٩٦/٥/٢١، ل٨.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ح.د.ك – ق.م، لجنـة العلاقـات الخارجية،»بـلاغ عسـكری رقـم (٩)»، ١٩٧٧/٢/٢٨، ص ص٤١ -٦١.

(٤) د.دلێـر ئیسـماعیل حقـی شـاوێس، شـۆڕشی ئەیلـوولی ١٩٦١ لاپەڕەیـەکی پڕشـنگدارە لـە مێـژووی هاوچەرخـی نەتەوەیـی کـورد، گـوڵان، گۆڤـار، ژ:(٢٩٦)، ٢٠٠٠/٩/١٤، ل٢٧.

(٥) بۆ زانینی ناوەکان وناوەڕۆکی نامەکە بڕوانە: پاشکۆی ژمارە(٦).

بـە ئامانجکـراو، نزیکـەی ٧ڕۆژ بـەردەوام بـوو، لـە ئاکامـدا سـەرەڕای قوربانیـدانی ٢٤ پێشـمەرگە، هێـزەکانی پێشـمەرگە گورزێـکی گەورەیـان لـە هێـزەکانی سـوپای عێـراق وەشـاند و نزیکـەی٣٠٠ کـوژراو و برینـداری لێکەوتـەوە، لـە چەنـد ناوچەیەکیـش پاشەکشـێ بـە هێزەکانی کـرا بـۆ شـوێنە سـەرەتاییەکانی خـۆی، هـەر لـەم سـەروبەندەدا هێـزەکانی پێشـمەرگە هێـرش دەکەنـە سـەر ڕەبیـەی (گـری حسـارێ) لـە ناحیـەی شـێروان سـەر بـە قـەزای مێرگەسـۆر، لـەو هێرشـەدا ٥ کـەس لـە سـوپای عێـراق کـوژران، ٣ی تریـش بریندارکـران[1]. لـەم سـەروبەندەدا سـوپای عێـراق بـە پاڵپشـتی تانـك و زرێپـۆش چەنـد هێرشـێکی گـەورە دەکاتـە سـەر گونـدی (بیـر مـووسی) لـە ناحیـەی زاویتـە، گونـدی (بریفـکا) لـە قـەزای شـێخان، لـە ئەنجامـی پێشـڕەوی سـوپای عێـراق چەنـد مەفرەزەیـەکی پێشـمەرگە بەرۆکیـان دەگـرن، بەرپەرچـی هێزەکانیـان دەدەنـەوە و زیانێـکی زۆریـان لـێ دەدەن. لـە ٢ی نیسـانی ١٩٧٧ هێـزەکانی پێشـمەرگە لـە نزیـك گونـدی (حەقـەلا) لـە ناحیـەی کانی مـاسی، بۆسـەیەك بـۆ سـەربازەکانی عێـراق دەنێنـەوە، ئەنجـام ٣٠سـەرباز کـوژران و ژمارەیەکـی دیکەیـش برینـدار کـران، لـە هەمـان کاتـدا ڕەبیـەی (سـەر زێـر) لـە سـەر ڕێگـەی کانی مـاسی لـە لایـەن هێـزەکانی پێشـمەرگە هێرشی کرایـە سـەر و توانییـان ٦ سـەرباز بکـوژن لەگـەڵ بریندارکـردنی ٨ کـەسی تـر، کـە چەنـد پلەدارێـك لەنـاو کـوژراو و بریندارەکانـدا هەبـوو. ڕۆژی ١٠ی هەمـان مانـگ سـوپای عێـراق بـەرەو ناوچـەی سـەید سـادق ـ سلێمانی لـە هەوڵـی پێشـڕەویدا بـوو بـە ئامانجی چووڵکـردنی خەڵـکی دێهاتـەکانی دەوروبـەر و دابڕینـی دەسـتی یارمـەتی بـۆ پێشـمەرگە، بـەڵام لـە بەرامبەریـدا هێـزەکانی پێشـمەرگە ڕووبەڕوویـان دەبنـەوە، سـەرەڕای کـوژرانی چەنـد سـەربازێك، پێشـمەرگە ڕێگـەی نـەدا پێشـڕەوی بـکات بـۆ ناوچەکـە.

لـە بەردەوامـی کاروچالاکییەکاندا، لە ناوەڕاسـتی نیسـانی١٩٧٧ لە گونـدی (ئەفلهی) لە ناوچـەی سـندی لـە زاخۆ کـە ناوچەیـەکی چووڵکراوبوو، هێـزەکانی پێشـمەرگە ڕووبەڕووی هێـزەکانی سـوپای عێـراق دەبنـەوە، سـەرئەنجام لـە ڕووبەڕووبوونەوەکـەدا ٨ کـەس لـە هێـزەکانی سـوپا کـوژران، چەنـد کەسـێکی دیکەیـش برینـدار بـوون[2]. ئـەوی ڕاسـتی بێت

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ح.د.ك – ق.م، لجنـة العلاقـات الخارجية،»بـلاغ عسـكري رقـم (١٠)»، ١٩٧٧/٤/٢٥، ص ص٦٢ -٦٧.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ح.د.ك – ق.م، لجنـة العلاقـات الخارجية،»بـلاغ عسـكري رقـم (١١)»، ٢٤ آيـار ١٩٧٧، ص ص٦٨ -٧٢؛ خەبـات، الجريـدة، العـدد: (٥٣٥)، أواسـط آيـار ١٩٧٧، ص٦.

ئـەم جـۆرە چالاکییانـە کـە زۆربەیـان لـە نـاو جەرگـەی کوردسـتان ئەنجـام دران، ڕۆڵێـکی گرنگیـان هەبـوو لـە بەدەسـتهێنانی بـاوەڕی خەڵك، سـەرەڕای ئـەوەی کاریگـەری زۆری لە سـەر نەمـانی ورەی سـوپای عێـراق هەبـوو. ئەگـەر چی بـە بەردەوامـی هێـرشی بەربڵاوی دەکـردە سـەر هێـزەکانی پێشـمەرگە، بـەڵام کاریگـەری ئەوتـۆی نەکـردە سـەریان، بـۆ نموونـە: لـە ٥ی ئایـاری١٩٧٧ سـوپای عێـراق هێرشـێکی گەورەی کردە سـەر دۆڵـی (هرور) لەناوچـەی ڕێکەوتـی بـاڵا بـۆ لەناوبردنی بنکە و بارەگای پێشـمەرگە، ئاکام شـەڕێکی گەورە لەگـەڵ هێزێـکی پێشـمەرگە ڕوویـدا کـە لـە: (ئەحمـەد شـانە و محەمەد گـەودا و حەجی قـادو و مـولازم عـەلی و ئەحمـەد چەلـکی و دهـام هـروری و محەمـەد عـەلی هـروری... تـاد) پێکهاتبـوون، ئەنجـام ٧٥ کـەس لـە سـوپای عێـراق کـوژران، لـە کاتێـکدا هێـزەکانی پێشـمەرگە هیـچ زیانێکیـان بەرنەکـەوت، وێـڕای بـە دەسـتهێنانی٣٠ کلاشـینکۆف لەگـەڵ ١٥٠٠ گوللـە و چەنـدان کەلوپـەلی دیکەی سـەربازی[١]، چەند ڕۆژێکی دواتر سـوپای عێراق ئاگادارکرانـەوە بەهـۆی نۆکەرەکانیانـەوە کە بارەگایەکی پێشـمەرگە لە ناوچـەی (بێلمبێر)[٢]هەیـە، دوای خۆسـازدان و پلاندارشـتن لـە ڕۆژی ٢٥ی هەمـان مانـگ ، بـە هێزێـکی گـەورەوە کـە نزیکـەی ٥٠٠ سـەرباز، بە پاڵپشـتی ٩ فڕۆکـەی هەلیکۆپتەر، لەسـێ قۆڵەوە، باکـوور و ڕۆژهـەڵات و ڕۆژئاوا ناوچەکەوە هێرشـیان کردەسـەر بارەگای پێشـمەرگە، بەڵام هێـزەکانی پێشـمەرگە توانییـان گورزێـکی کوشـندە لـە سـوپای عێـراق بـدەن، ٤٥ سـەرباز کـوژران، لەگـەڵ بریندارکـردنی ٣٠ سـەربازی تـر[٣]. هەروەهـا دوای دوو ڕۆژی تر، جارێکی تـر سـوپای عێـراق هێـرشی کردە سـەر بارەگایـەکی تـری پێشـمەرگە لەناوچەی (گوفـك)[٤]، بـە پاڵپشـتی ٧ فڕۆکـەی جەنگـی، بـەڵام هێـزەکانی پێشـمەرگە بـە توونـدی ڕووبـەڕووی هێـزەکانی بوونـەوە سـەرەڕای بەهێـزی هێـرشی سـوپای عێـراق، و بەکارهێنـانی فڕۆکـەی جەنگـی، کەچـی بـە ناچـاری لـە ناوچەکـە پاشەکشـێیان کـرد. لـە هەمـان کاتدا هێـزەکانی

---

(١) هاشم رمضان، المصدر السابق، ص ص٧٨ -٨٦.

(٢) ناوچـەی بێلمبێـر، ناوچەیـەکی شـاخاوی یەکجـار دژوار و بـە هـەوراز و نشـێوە، دەکەوێتـە گونـدی هـرور لـە لای ڕۆژئـاوای ناوچـەی بـەرواری بـاڵا، پێنـج کیلۆمەتـر لـە سـنووری تورکیـاوە دوورە. بڕوانـە: ئەسـعد عـدو، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٠٦.

(٣) محمـد خالـد بوسـلی، پیـرۆزی یـا ناڤـێ بارزانیـێ نەمـر مـە ئاگـرێ شورەشـا گوڵانـێ هەڵکـر، برایـەتی، ڕۆژنامـە،ژ: (٢١٦٩)، ١٩٩٦/٥/٢، ل٣.

(٤) ناوچـەی گوڤـك، دەکەوێتـە سـەر سـنووری باشـووری کوردسـتان، نزیکـەی ٥٠٠ مەتـر لـە کوردسـتانی باکـوورەوە دوورە. بڕوانـە: هاشـم رمضـان، المصـدر السـابق، ص٧٧.

پێشـمەرگە هێرشـیان کردە سـەر چەند ڕەبیەیەکی سـوپای عێراق لە گوندەکانی دەوروبەری ناحیـەی (باتوفـە)، ئـاکام ژمارەیـەك لـە سـەربازانی عێـراق کـوژران، هەروەها لـە هەفتەی یەکەمـی مانگـی حوزەیرانی١٩٧٧، زنجیرە هێرشـێکیان کردە سـەر ڕەبیەکانی سـوپای عێراق لـە گوندەکانی(جومـێ، ئاڵانـش و ئەسـتیلان) لـە ناوچـەی سـندی، نزیکـەی ٥٠ کـەس لـە سـوپای عێـراق کـوژران، لـە ڕۆژانی دواتـر سـوپای عێـراق هێرشی کردە سـەر گوندی(شـت یونـس) لـە قـەزای ئامێـدی، هێرشـەکە تـا ڕۆژی ١٥ حوزەیـران بـەردەوام بـوو، هێـزەکانی پێشـمەرگە توانییـان بـە توونـدی ڕووبـەڕووی ببنـەوە، بـە هـۆی سـەختی ناوچەکـەوە سـوپای عێـراق نەیتـوانی ڕووبـەڕووی پێشـمەرگە ببێتـەوە، ئەنجـام ٣٠ لـە سـەربازەکانی کـوژران و برینـدار کـران، لەگـەڵ تێکشـکاندنی فڕۆکەیـەکی هیلیکۆپتـەر[١]. لـە درێـژی چالاکییەکانـدا، لـە ئایـاری ١٩٧٨ مەفرەزیەکی پێشـمەرگە سـەر بـە لێژنەی ناوچـەی ئاکرێ لـە گونـدی (دوسـتەکا)[٢]، ڕووبـەڕووی هێـزەکانی عێـراق دەبنـەوە، بـۆ مـاوەی ٧ کاتژمێـر شـەڕوپێکدادان بـەردەوام دەبێـت، ئەنجـام ٥٠ کـەس لـە سـوپای عێـراق و نزیکـەی ٨٠ کـەسی تـر برینداربـوون، پێشـمەرگەش قوربانییەکی بە (ناوی حەسـەن کێسـتەیی) هەبوو، لەگـەڵ برینداربـوونی چەند پێشـمەرگەیەکی تـر[٣]. لە سـەرەتای حوزەیـرانی ١٩٧٨، هێزێکی پێشـمەرگە بەسەرپەرشـتی (جەوهـەر نامیـق)، هێرشـێکی توونـد دەکەنـە سـەر بـارەگای حزبـی بەعـس و چەنـد دامودەزگایـەکی تـری سـەر بـە ئەمن لـە ناوچەی (سەرسـەنگ) لە دهـوك، ئەنجـام ژمارەیـەك لـە پۆلیـس و سـەرباز کـوژران[٤].

لــە ئەنجامــی بەرفراوانبــوونی چالاکییــەکانی پێشــمەرگە لــە ناوچــە ســنوورییەکانی باشــووری کوردســتان و بەرفراوانبــوونی هــاوکاری بەرگــری میلــلی بــۆ پێشــمەرگە، هێزەکانــی ســوپای عێــراق ڕۆژی ١٥ی حوزەیـرانی ١٩٧٨ بـە بەشـداری ژمارەیـەکی زۆری ســەرباز و بــە پاڵپشــتی چەنــد فڕۆکەیــەکی جەنگــی هێرشــێکی بەرفراوانیــان کــردە ســەر گونـدەکانی (ناحیـەی شـێروان) لـە قـەزای مێرگەسـۆر، لـە بەرانبـەردا هێـزەکانی

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ح. د. ك- ق.م، العلاقـات الخارجیـە «بـلاغ عسـكری رقـم (١٣)»، ٢٧/ آب ١٩٧٧، ص ص١-١١.

(٢) دوسـتەکا، دەکەوێتـە ناوچـەی عەشـیرەتی زێبـار، بـە دووری نزیکـەی ١٠ کیلۆمەتـر لەناحیـەی دینارتـە، سـەر بـە قـەزای ئاکرێیە.(لێکۆڵـەر).

(٣) هاشــم رمضــان، المصــدر الســابق، ص٩٠؛ چاوپێکەوتــن لەگــەڵ ئیبراهیــم یوســف، دینارتــە، ٢٠١٦/٣/١٣.

(٤) ح.د.ك –ق.م، لجنة العلاقات الخارجية، «بيان صحفى»، كردستان فى ٢تموز١٩٧٨.

پێشـمەرگە بـە پاڵپشـتی خەڵـكی گونـدەكان بـە تایبـەتی گونـدی (هـەركی و باسـیا)، بەرپەرچـی هێـزەكانی سـوپای عێراقیـان دایـەوە و مـاوەی چەنـد ڕۆژێـك شـەڕ بـەردەوام بـوو، ئەنجـام هێـزەكانی پێشـمەرگە توانییـان ١٠٠سـەرباز بكـوژن، لەگـەڵ تێكشـكاندنی چەنـد فڕۆكـەی جەنگـی[١]. ڕۆژی ٢٧ی تشـرینی دووەمـی١٩٧٨ بـە هـۆی تەشـەنەكردنی چالاكییـەكانی پێشـمەرگەوە لـە سـنووری كـەرتی سێ (هەورامـان و دەوروبـەری)، لـە ژێر ڕۆشـنایی ڕاپەڕینـی گـەلانی ئێـران و واڵابـوونی سـنوور لـە بـەردەم هێـزی پێشـمەرگەدا، حكوومـەتی عێـراق دڵگـران دەبێـت، بۆیـە زۆر بـە چـڕی بـە پاڵپشـتی ژمارەیـەكی زۆر فڕۆكـەی جەنگـی و بـە هـاوكاری جاشـەكان هێـرشی كـردە سـەر بنكـە و بـارەگاكانی پێشـمەرگە لـە ناحیـەی (بیـارە و خورمـاڵ و هەورامان...تـاد)، بـەڵام بـە بەشـداری ژمارەیـەكی زۆری پێشـمەرگە بـە توونـدی وەڵامـی هێرشـەكە درایـەوە و ئـاكام توانییـان ٢٠ كـەس لـە سـەربازانی عێـراق بكـوژن، لەگـەڵ بریندارکـردنی چەنـدانی تـر، لـە ئەنجامـی ئـەم شكسـتەدا ڕۆژی دواتـر سـوپای عێـراق دووبـارە هێـرشی كـردەوە سـەر هەمـان ناوچـە بـە ئامانجـی تۆڵەسـەندنەوە، بـەڵام ئـەم جـارەش وەك هەمیشـە سـەركەوتوو نەبـوو، بـە پێـی ئامـارەكانی (پـدك) لـەم شـەڕەدا یـەك پێشـمەرگە بریندارب‌وو، زیانـەكانی دوژمـن بریتـی بـوون لـە ٣٩ كـوژراو، لەگـەڵ تێكشـكاندنی یـەك هیلیكۆپتـەر، چەنـدان كەلوپـەلی سـەربازیش دەسـتكەوتی پێشـمەرگە بـوون [٢].

لـە درێـژەی چالاكییـەكانی لەشـكری، ڕۆژی ١٧ی كانـوونی یەكەمـی ١٩٧٨ هێزەكانـی پێشـمەرگە لە(گـەلی ڕەشـاڤا)[٣]، گورزێـكی كوشـندەیان لـە سـوپای عێـراق وەشـاند، ئەمـە لـە كاتێكـدا بـوو سـوپای عێـراق بەنیـازی هێرشـكردن بـوو بـۆ سـەر ناوچـەی (نەهێـلی) لـە قـەزای ئامێـدی و دەوروبـەری، بـەڵام لـە لایـەن خەڵـكی ناوچەكـەوە هـەواڵ و ئـاگاداری بـە هێـزەكانی پێشـمەرگە گەیەنرابـوو، بۆیـە زانیارییـان هەبـوو، پێشـوەخت خۆیـان ئامـادە كردبـوو، كاتێـك هێزەكانـی سـوپای عێـراق لـە نـاو گەلیەكـەدا تێپەڕدەبن،

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە:ح.د.ك- ق.م، بیان»حملـه التهجیـر الجدیـد مرحلـة خطیـرة مـن الطغمة العنصـریة الشـاملة»، كوردسـتان فـی ١٢ تمـوز١٩٧٨؛ ح.د.ك - ق.م، لجنـة العلاقـات الخارجیـة، «بیـان صحفـی»، كوردسـتان فی ٣/تمـوز/١٩٧٨.

(٢) ب.د.ك - س.ك، هەرێمی سێ»ڕاگەیاندنی سوپایی ژمارە(٣)»، كوردستان لە١٩٧٨/١٢/١.

(٣) گەلـی ڕەشـاڤا، نزیكـەی دوو كیلۆمەتـر لـە ناحیـەی دێرەلوكـەوە دوورە، گەلییـەكی كویـر و بەرتەسـكە ڕووبـاری زێـی گـەورەی بـە نـاودا تێدەپەڕێـت بـە درێژایـی كیلۆمەترێك...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانە: پێشـمەرگە، داسـتانا گەلیـێ ڕەشـاڤا ل ١٩٧٨/٢/١٧، گۆڤار، ژ:(١٠)، حوزیـرانی ١٩٩٨،ل٢٨.

ئەگەرچـی ژمـارەی پێشـمەرگەکان ١٥کـەس بـوون، بـەڵام بـە شـێوەیەکی شـارەزایانە بـە سـەر چەنـد مەفرەزەیـەکی بچـووك بچووكـدا دابـەش دەبـن و، لـە كێـوی گەلیەكـە خۆیـان حەشـاردەدەن، بـە تەوقیـت گورزێـکی لـە نـاکاو لـەو هێـزە دەدەن، ئـاکام ٨٢ کـەس لێـی کـوژران و برینـدار کـران[١]. لـە كۆتاییـەکانی ١٩٧٨ هێـزەکانی پێشـمەرگە لـە ناوچـەی (بیـارە و ئەحمـەد ئـاوا و تەوێلـە و پێنجویـن) دەیـان چالاکـی لەشـکری لـە دژی پێگـەکانی حکوومـەت ئەنجـام دەدەن[٢]، هەروەهـا لـە مـاوەی ٣ تـا ٢١ی نیسـانی ١٩٧٩ لـە ناوچـەکانی (زەردەهـال و كـورە گوریـان و خورمـاڵ و پێنجویـن و تەوێلـە... تـاد) چەنـد ڕەبیەیـەکی سـوپای عێـراق تێکـدەدەن، بەمـەش توانییـان زیانێـکی زۆری گیانی بـە هێـزەکانی سـوپای عێـراق بگەیەنـن، ناوچەیـەکی بەرفراوانیـش ئازادبکـەن، سـەرەڕای ئـەوە کـە نـاو بەنـاو سـوپای عێـراق هێـرشی دەکـردەوە سـەریان، بـەڵام ئەنجـام لـە بەرژەوەنـدی پێشـمەرگە دەشـکایەوە[٣]. هـاوکات لـە گونـدی (دێـر ئالـوش)[٤]، هێـزەکانی پێشـمەرگە بـە توونـدی بەرپەرچـی هێرشـێکی سـوپای عێراقیـان دایـەوە، وێـڕای بـوونی ژمارەیەکـی کەمـی پێشـمەرگە بـە بـەراورد لەگـەڵ سـوپای عێـراق کـە لـە چەنـد هێزێـك پێكهاتبـوون لـە وانـە: هێـزی (زاویتـە و بامـەڕنی و ئەتروش...تـاد)، بـەڵام هێـزەکانی پێشـمەرگە بـە هـۆی پەیڕەوکـردنی شـێوازی شـەڕی پارتیـزانی و سـەختیی ناوچەکـەوە، ئەنجـام گورزێـکی کوشـندەیان لـە هێـزەکانی عێـراق وەشـاند، بـێ ئـەوەی زیـانی گیانییـان بەربکەوێـت خۆیـان ڕزگارکـرد[٥].

لە ئەنجامی شکستییە یەك لە دوای یەکەکانی سوپای عێراق، ڕۆژی ١٨ی ئایاری ١٩٧٩ حکوومەت بە پاڵپشتی هێزی ئاسمانی تورکیا لە چوارچێوەی ڕێککەوتنی پاراستنی سنووری

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ح.د.ك – ق.م، لجنـة الإعـلام، «بـلاغ عسـكری رقـم ١٧»، كوردسـتان فـی ١٩٧٨/٧/٢٠.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ب.د.ك – س.ك، هەرێمـی سـێ،»ڕاگەیاندنی سـوپایی ژمـارە (٥)»، لـە ١٩٧٩/٥/١٠.

(٣) ح.د.ك – ق.م، لجنـة العلاقـات الخارجيـة، بيـان» تنسـيق عسـكری عێـراق – تركـی ضـد الأكـراد»، فـی ٢٩/ئایـار/١٩٧٩.

(٤) گونـدی دێـر ئالـوش، دەكەوێتـە ناوچـەی مـزوری سـەر بـە پارێـزگای دهـۆك. بڕوانـە: سـعید خودێـدا علـو، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٧١

(٥) خەلیـل کۆچـەر، داسـتانا (دێـر ئالـوش) ل شورەشـا گولانـا پێشـكەوتنخواز، پێشـمەرگە، گۆڤـار، ژ: (١٠٣)، تشـرینا ئێکی ٢٠٠٦، ل٥٨.

ساڵی ١٩٧٨ی نێوان هەر دوو وڵات، هێرشیان کردە سەر پێشمەرگە[١]، لە گوندی (دری) لە ناحیەی شێروان، بەڵام هێزەکانی پێشمەرگە بە هۆی سروشتی جوگرافیای ناوچەکە کە یارمەتیدەربوو توانییان پاشەکشە بە هێزەکانی عێراق بکەن و نزیکەی ٢٠ لە سەربازەکانی بکوژن[٢]. بە ئامانجی تۆڵەکردنەوە و دەرکردنی هێزەکانی پێشمەرگە، سوپای عێراق ڕۆژی٢٠ی ئایاری١٩٧٩ بە هێزێکی گەورەی پیادە و بە پاڵپشتی ١٠ فڕۆکەی هێلیکۆپتەر، بە چاوساغی ژمارەیەك لە جاشی ناوچەکە، هێرشیان کردە سەر هەمان ناوچە، بە شێوەی هەڕەمەکی ناوچەکەیان بۆردومان کرد، بەو هۆیەوە چوار ئەندازیار کە لە لایەن هێزەکانی پێشمەرگەوە دەستبەسەر بوون، بەر بوردومانەکە کەوتن و گیانیان لە دەست دا، بەڵام وەك پێشوو، دووچاری زیانێکی زۆری گیانی و ماددی بوون، نزیکەی ٢٧ سەرباز کوژران، لەگەڵ بریندارکردنی ١٤ کەسی دیکە[٣]. هەروەها جارێکی دیکە ڕۆژی ٢٥ی هەمان مانگ، سوپای عێراق بە هێزێکی گەورەی سەربازی لەگەڵ چەند فڕۆکەیەکی جەنگی هێرش دەکاتە سەر هێزەکانی پێشمەرگە لەگوندەکانی (دەوشین وخواردین و گیر) لە قەزای زاخۆ، دوای شەڕێکی گەورە لە نێوان هەر دوولادا کە تا ٢٩ی ئایار بەردەوام بوو، ئاکام هێزەکانی پێشمەرگە توانییان زیاتر لە ١٠٠ سەرباز بکوژن، جگە لە تێکشکاندنی دوو فڕۆکەی جەنگی و چەند ئۆتۆمبێلێك، ئاکام سوپای عێراق ناچار کرا لە ناوچەکە پاشەکشێ بکات[٤]. هەر لەم سەروبەندەدا سوپای عێراق بە سەرپەرشتی ئەفسەرێکی کۆنی عێراقی بە ناوی (ئەسعەد حەمو تەلەعفەری)، بە پشتیوانی چەند فرۆکەی جەنگی هێرشێکی بەربڵاو دەکاتە سەر بارەگای (پدك) لە چیای (کوماتە) لە سەر سنووری عێراق و تورکیا، ئەگەرچی ژمارەی پێشمەرگەکانی نێو بارەگاکە کەم بوون، نزیکەی ٣٠ تا٣٥ پێشمەرگە مەزەندە دەکران، بەڵام توانی گورزێکی کوشندە لە سوپای عێراق بوەشێنن، بە گوێرەی سەرچاوەکان نزیکەی

(١) بۆ زانیاری زیاتر لە بارەی ریککەوتنەکە بڕوانە: لازاریف.ن، سەرچاوەی پێشوو ، ل ل٥٦٠-٥٦٢.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ح.د.ك – ق.م، لجنة العلاقات الخارجية، بيان «قوات الحكومة العراق تقتل ٤ مهندسين»، فی٣١/ئایار/١٩٧٩.

(٣) بۆ زانیاری لەبارەی ناو و شوێنی نێشتەجێ بوونی ئەندازیارەکان بڕوانە: ح.د.ك - ق.م، لجنة العلاقات الخارجية، بيان « قوات الحكومة العراق تقتل ٤ مهندسين»، فی ٣١/ئایار/١٩٧٩.

(٤) ح.د.ك – ق.م، تصريح صحفی،» إسقاط طائرتی هليكوبتر، ومقتل أكپر من ١٠٠ جندی فی معركه دارت بمنطقة زاخۆ»، فی ١٩٧٩/٦/١.

٢٠ تا ٢٥ سەربازی عێراق بکوژن[١]، هەروەها فڕۆکەیەکی هێلیکۆپتەر تێکشکێنرا، جگە لەوەش پێشمەرگە چەند کەلوپەلێکی سەربازی دەستکەوت لەوانە دوو دۆشکە و توپێکی ٦٠ ملم و یەك RBJ ژمارە٢، یەك بی کەیسی هەڵبەت وەك سەرچاوەکان ئاماژەی پێ دەکەن ئەمە گەورەترین هێرش بوو لە ماوەی دەستپێکردنی شۆڕشی گوڵاندا[٢]. بەم چەشنە پارتی دیموکراتی کوردستان لەماوەی (١٩٧٦- ١٩٧٩) سەدان چالاکی لەشکری لە دژی بەرژەوەندییەکانی حکوومەت ئەنجام داون. هەرچەندە ئەوکات چالاکییەکان ئەوەندە گەورە و بەهێز نەبوون، بەڵام کاریگەری تەواویان هەبوو بۆ گەڕانەوەی ئومێدی ئازادی بۆ گەلی کورد و پێشمەرگە، ڕۆڵێکی گرنگیشی هەبوو لە بەدەستهێنانی باوەڕی خەڵك، سەرەڕای ئەوەش کاریگەری زۆری لە سەر ورە ڕووخاوی سوپای عێراق هەبوو، هەر وەك مەسعود بارزانی لەم بارەوە دەنووسێت: "ڕاستە لەو کاتە ناخۆش و پڕ زەحمەتەدا نەدەکرا کردەی گەورەی وابکرێ کە دەنگ بداتەوە، بەڵام کاری هەرە گرنگی ئەوسا ئەوەبوو کە هەوڵ بدرێت نائومێدی لە ناو دڵی تێکۆشەران نەچەسپێ و خۆئامادە بکەن بۆ دەرفەتی داهاتوو کە هەر زوو مستەفا بارزانی پێشبینی دەکرد و پێشم وایە تا ڕادەیەکی زۆر لە بەجێهێنانی ئەو ئارمانجەدا سەرکەوتن بەدەست هێنراوە»[٣].

---

(١) پێشمەرگە، گۆڤار، ژ: (١٤)، گوڵان، ١٩٩٩،ل١٤ -١٥.

(٢) گوڵان پێشمەرگە و بەرخودان، سەرچاوی پێشوو، ل ل٦٩ -٧١.

(٣) مسعود بارزانی، تا دەرفەتم دەبی...، ل١.

بەشی دووەم

ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد (١٩٨٠ - ١٩٨٥)

باسی یەکەم
ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە یەکێتی بەرهەڵستکاری عێراق

پارتی دیموکراتی کوردستان هەر لەدوای نسکۆی ١٩٧٥، گەیشتە ئەو بڕوایەی کە دەبێت دان بە بارودۆخی نوێی باشووری کوردستاندا بنێت بەشێوەیەك کە ناتوانێت وەك قۆناغی پێشوو (١٩٤٦-١٩٧٥) وەك تاکە پارت سەرکردایەتی بزاڤی گەلی کورد بکات، بەڵکو پێی وابوو وەك پێویستییەکی مێژوویی دەبێت دان بە واقیعی فرەپارت و فرەئایدیۆلۆجیا و بیروباوەڕی جیاواز دابنێت [١]، هەر بۆیە بۆ پابەندبوون بەم واقیعە لەسەرەتای کاری خۆڕێکخستنەوەدا لە ئابی ١٩٧٦، بە فەرمی یەکێك لە بڕیارە سیاسییەکانی ستراتیژی نوێی پارتەکەی داڕێژرا لە سەر بنەمای کاری هاوبەش و کارکردن بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی نیشتمانی دیموکراتی عێراقی کە سەرجەم هێزە بەرهەڵستکارە نیشتمانییەکان لە ئامێز بگرێت[٢]، بە هەموو شێوەیەك پاراستنی سیاسەتی پاوانخوازی سیاسی و سڕینەوەی یەکتر لە گۆڕەپانی خەباتدا ڕەتدەکردەوە، بەڵکو خۆی بەوە دانەنا کە تەنیا حزبە و نابێت حزبی تر هەبێت، بەهەمان شێوە خۆی دانەنا کە هەموو مافێك لەدەست ئەوە و هێزەکانی تر لەمافی خەباتکردن بێبەشن، بە پێچەوانەوە بە ڕوحیەتی خەباتی هاوبەش چەند پێشنیاری هاوکاری و تەبایی پێشکەش بەهەموو هێزەکانی کوردستانی کرد لە ساڵی (١٩٧٦-١٩٧٧)، بەڵام بەهۆی زیندووکردنەوەی ناکۆکییەکانی پێشوو و قووڵبوونی دوژمنایەتی مێژینە لەلایەن لایەنی بەرانبەر، هەوڵەکانی (پدك) لەو ماوەیەدا نەبوو بە کردار[٣]. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بە درێژایی ماوەی(١٩٧٧ – ١٩٧٩)، لە سەرجەم بۆنە نیشتمانی و حزبییەکاندا، داواکاری لە پێناو پێکهێنانی بەرەیەکی هاوبەش ئاراستەی هەموو

---

(١) ڕاپۆرتی سیاسی یازدەمین ...، سەرچاوەی پێشوو.

(٢) سەرکردایەتی کاتی ڕێبازی...، سەرچاوەی پێشوو.

(٣) ڕاپۆرتی سیاسی یازدەمین...، سەرچاوەی پێشوو.

هێـزە کوردسـتانییەکان دەکـرد، بـەڵام لەبـەر ئـەو هـۆکارەی لەسـەرەوە بـاس کـرا، بـە کردارکـردنی ئـەم هەڵوێسـتە لـەو قۆناغـەدا ئەسـتەم بـوو[1]. لـە یـادی هەڵگیرسـانی شـۆڕشی ٢٦ی گـوڵان، لـە سـاڵی١٩٧٩ (پـدك) لـە بەیاننامەیەکـدا داوای لەسـەرجەم هێـزە کوردسـتانییەکان کـرد کـە سـاڵی سـێیەمی شـۆڕش بکـەن بـە سـاڵی کۆتاییهاتنـی شـەڕی براکـوژی، پێکهێنـانی بەرەیـەکی نیشـتمانی و بەرزکردنـەوەی گیـانی هـاوکاری نەتەوایـەتی لـە پێنـاو ڕووخانـدنی حکوومـەتی عێـراق[2]، بـەڵام وەك دیـارە هیـچ هێزێـك ئامادەنەبـوو بەپیـری داواکارییەکـەی (پـدك)ەوە بچێـت، تەنانـەت هەندێکیـان بـوونی (پـدك) یـان لەمەیـدان بەپەسـەند نـەدەزانی، تەنهـا خۆیـی لـە مەیـدان دەبینییـەوە، بێگومـان ئەمـەش کاریگـەری گـەورەی لەسـەر دواکەوتنـی پـرۆژەی پـارتی و پەرەسـەندنی شـەڕی براکـوژی هەبـوو.

مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: "ئەسـاسی سـەرکەوتنی هـەر میللەتێـك یەکێتییـە، بەبـێ یەکێتـی مەحاڵـە سـەرکەوتن بـە دەسـت بێنـێ و بڕوامـان بـەوە هەیـە لـە بـەر زرووفی ناسـکی ئەمـڕۆی کوردسـتان ئەبـێ ئەحـزابی تریـش لـە مەیـدان هەبـێ»، هەروەهـا لـە درێـژی قسـەکانیدا بـارزانی گوتبـووی: "زۆر هەوڵمان دا کە بەرەیەکی کوردسـتانی دروسـت بێـت، بـەڵام جەماعـەتی تـری کوردسـتان (زیاتـر مەبەسـت یەکێتییە-لێکۆڵـەر) کۆسـپیان ئەخسـتە ڕێگـەوە ڕۆژبـەڕۆژ شـەڕی براکوژیـان تەشـجیع ئەکـرد تـا گەیشـتە ئـەوەی شـتی زۆر دڵتەزێـن ڕووبـدات، ئێمـە تەحەمـولی هیـچ بەرپرسـیارەتییەك ناکەیـن، لەبـەر ئـەوە ئـەرکی خۆمـان بـۆ ڕێککەوتـن جێبەجـێ کـرد و ئێسـتا (١٩٧٩ - لێکۆڵـەر) هـەر هەمـان هەڵوێسـتمان هەیـە و بانگـەواز ئەنێریـن بۆ هەمـوو جەماعەت کـە بەرژەوەندی میللـەت بخەنـە سـەرەوەی هەمـوو شـتی تـر، بـە روحێـکی برایانـە بۆیـان ئەچینـە پێـش، داوا ئەکەیـن ئەوانیـش بێنـە پێـش بـۆ ئـەوەی هەمـوو جهودمـان تەوجیهـی دوژمنانمـان بکەیـن و میللـەتی کـورد لـە میحنـە ڕزگار بکەیـن»[3]. لـە درێـژی هەوڵەکانیـدا، (پـدك) پێکهێنـانی بەرەیـەکی هاوبـەش لەنـاو یەکێتـك لـە بڕیـارەکانی کۆنگـرەی نۆیەمـی پارتەکـە

(١) پ.د.ك – س.ك، بەیاننامـە « جەمـاوەری تێکۆشـەر هۆشـیاربن لەپیـلانی خۆفرۆشـان «، لـە ١٩٧٩/١/٢٨.

(٢) پ.د.ك – س.ك، بەیاننامـە» سـڵاو ڕێـز بـۆ شـۆڕشی ٢٦ی گـوڵانی پێشـکەوتنخواز لەبیـرەوەری سـێهەمیندا»، لـە٢٦ی گـوڵانی ١٩٧٩.

(٣) ڕاپۆرتی سیاسی و عەسکەری و تەنزیمی ...، سەرچاوەی پێشوو.

کـە لەتشــرینی دووەمـی ١٩٧٩ بەسـترا، جێـگای دەکاتـەوە[١]، کـە تیایـدا هاتبـوو: " لـە چوارچێـوەی سـنووری کوردسـتاندا ئێمـە هیـچ کاتێـك باوەڕمـان بـە بیروبـاوەڕی یـەك پـارتی نەبـووە و نییـە، بەڵکـو ئێمـە ئەبینیـن بـۆ ئـەوەی کـە ڕووبـەڕووی پیلانـەکانی ئیمپریالیسـت و ڕەگەزپەرسـتەکان ڕابووەسـتین پێویسـتمان بـە یەکگرتنـی هەمـوو پـارت و هێـزە نیشـتمانییەکانی کـوردە، لـە هەمـوو پەلـەکانی هێـزە پێشـکەوتنخوازەکانی عێـراق کـە لـە کوردسـتاندا هـەن، کـە ئەمـەش بێگومـان مەرجـی سـەرەکییە بـۆ سـەرکەوتنی بزووتنــەوەی نیشــتمانی کــوردی کــە لەهەمــان کاتــدا ئەبێتــە زامنێــك بــۆ ئــەوەی زۆربـەی جەمـاوەری کـورد بتوانێـت لـە جموجووڵـی سیاسـی بەشـداربێت و ڕێگـە لـە دوژمـن بگریـن لـە هەوڵـدان بـۆ دووبـەرەکی خسـتنە نـاو ڕیزەکانمـان، پاڵپشـتێکە بـۆ بەرزبوونـەوەی گیـانی فیـداکاری و خەباتکـردن، سـەرکردایەتی ئـەم بزووتنەوەیـەش لـە لایـەن جەمـاوەر و دوژمـن و دۆسـتانەوە بەخـاوەن مەسـەلەکە دێتـە پێش چاو و حسـابی گـەورە و زۆرتـری بـۆ دەکرێـت»[٢]. لـەم پێنـاوەدا دوای تەواوبـوونی کارەکانی کۆنگرەکـە، بانگەوازێـك ئاراسـتەی هێـزە کوردسـتانییەکان و[٣]، هێـزەکانی تـری بەرهەڵسـتکاری عێـراق دەکات[٤]. بـەڵام وەك باسـمان کـرد لـەم سـەروبەندەدا بزاڤـی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان تـووشی دابەشـبوونێکی سیاسـی و ئایدیۆلـۆژی بـوو، شـەڕی براکـوژی و کینـە و گومـان لـە یەکـتر لـە پەرەسـەندندا بـوو، بەجۆریـك لەجیـاتی نزیکبوونـەوە لەیەکـتر، تـووشی شـەڕێکی خوێنـاوی ناوخۆیـی درێژخایـەن بووبـوون.

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی بڕیـارەکانی کۆنگرەکـە بڕوانـە: بڕیـارە سیاسـیەکانی کۆنگـرەی نۆیەمـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە ٤-١٩٧٩/١١/١٠ بەسـتراوە.

(٢) ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق، ڕاپـۆرت «مەسـەلەی بـەرەی نیشـتمانی کـوردی کـە جەمـاوەر کۆبکاتـەوە و سـەرکردایەتی خەبـاتی چەکـداری بـکات مەسـەلەیەکی زۆر گرنـگ و سـەرەکییە و لەبـارەی خەبـات و خزمەتکـردنی جەماوەریشـەوە هـەر پارتـە و بەپێـی نـرخ و گـرانی خـۆی لەنـاو کۆمەڵـگادا دەوری خـۆی دەبینێـت»، لـە ١٩٨٠/٥/٣٠.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی نـاوەرۆکی بانگەوازەکـە بڕوانـە: ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتان ـ عێـراق «بانگەوازێـکی نیشـتمانی دیموکـراتی لـە عێراقـدا بـۆ بزووتنـەوەی ئازادیخـوازی کوردسـتانی عێـراق، کـە هۆیـەکی سـەرەکی نەگەیشـتنی بزووتنـەوەی ئازادیخـوازی کـورد بەئامانجـەکانی تـا ئێسـتە دووبـەرەکی ناوخۆیـی و شـەڕی براکـوژی یە»، لـە١٩٨٠/٨/١.

(٤) م.س ـ ح.د.ك ،»نـداء مـن الحـزب الديموقراطـی الكردسـتانی إلی الشـعب العراقـی عامـة و شـعبنا الكـردی خاصـة وإلی الـرأی العـام العربـی والعالمـی»، فـی ١٩٨٠/٨/٢٣.

هەربۆیـە بەهـۆی پێشـهاتە سیاسـی و لەشـکرییەکانی نێـو مەیـدانی باشـووری کوردسـتان، گـرژی و ئاڵۆزییـەکانی نێـوان (پـدك) و (ینـك) بەتایبـەت، دەرفـەتی پێکـەوە کارکـردن ئەسـتەم بـوو، ئاسـان نەبـوو مـل بـۆ داواکاری یەکـتر شـۆڕبکەن، هەرچەنـدە (پـدك) لـەلای خۆیـەوە دەنووسێت: " ئێمـە بـە تووندی دژی ناکـۆکی و دووبەرەکیـن و باوەڕمـان وایـە کـە خەباتێـکی سـەخت لـە پێشـە لـەم خەباتـەدا پێویسـتی بە یەکخسـتنی هەمـوو هێـزی خەباتکـەر هەیـە»[١]. بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا بەهـەر هۆکار و شـێوەیەك بێـت، (پدك)یـش لایەنێـکی گرنگـی شـەڕی ناوخـۆ بـوو[٢]. لـە درێـژەی تێکۆشـانی (پـدك) لـە پێنـاو دامەزرانـدنی بەرەیـەکی هاوبـەش، لـە یەکـەم هەنـگاودا لەگـەڵ (حسـيك) بـە هاوبـەشی لـە١٥ی ئـابی١٩٨٠ لـە بەیاننامەیەکـدا لەژێـر نـاوی: (بانگەوازێـکی مێژوویـی لەپێنـاو پێکهێنـانی بەرەیـەکی ئـازادی کوردسـتانی و بەرەیـەکی نیشـتمانی دیموکـراتی لـە عێراقـدا) بڵاودەکەنـەوە، تێیـدا دەڵێـن: "لـەم کاتـە هەسـتیارەدا لـە هەمـوو کاتێـکی تـری ڕابـردوو پێویسـتی بـە یەکگرتنـی هێـزی نیشـتمانی و دیموکـراتی و ئیسـلامییەکان هەیـە بـۆ ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس، داوا لـە هەمـوو هێـزەکانی گۆڕەپـانی خەبـات دەکەیـن کـە لـە ئاسـت بەرپرسـیاریەتی خۆیـان بـن و بەوپـەڕی دڵسـۆزی و هەسـت بـە بەرپرسـیاریەتی بـەرەو پیـری ئـەم بانگـەوازە مێژووییەمـان بێـن لـە پێنـاو دامەزرانـدنی حکوومەتێـکی نیشـتمانی ئیئتـلافی کـە لـە ژێـر سـێبەری ئـەم حکوومەتـەدا دروشـمی دیموکراتیـەت بـۆ عێـراق حوکمـی ئوتونومـی ڕاسـتەقینە بـۆ گـەلی کـورد بێتـە دی»[٣].

پـارتی بـە تایبـەت پـاش هەڵگیرسـانی جەنگی عێـراق - ئێران لـە مـاوەی(١٩٨٠-١٩٨٨)، کشـانەوەی بەشـێکی گـەورەی هێـزی سـەربازی لـە کوردسـتان و سـەرقاڵبوونی حکوومـەتی عێـراق دژ بـە ئێـران و ، دروسـتبوونی بۆشـایی سـەربازی، پێویسـتی دامەزرانـدنی بـەرەی بەپێویستییەکی مێژوویـی دەزانی، بۆیـە ئەگـەر سـەرنج بدەیـن هەوڵـەکانی خـۆی لەگـەڵ هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی کوردسـتانی و عێراقـی چڕکردبـووەوە، کـە بەرەیـەکی فـراوان دابمەزرێنـن[٤]. بـەڵام وێـڕای هەوڵـەکانی (پدك)،(ینـك) زووتـر توانـی کار بـۆ دامەزرانـدنی

(١) د.عەلی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٨٤.

(٢) فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك لەمێـژووی خەبـاتی ی کـورد، ڕووداو و بەڵگەنامـە ١٩٨٢ -١٩٩٠، ب٣، سـوید ، ١٩٩٤، ل٣٥٧.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (٧).

(٤) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٨٥.

بەرەیەكی هاوبەش بكات، ڕۆژی ٢٢ی تشرینی یەكەمی ١٩٧٩، لە (ناوزەنگ) لە بناری قەندیل، لە بارەگای (حزبی بەعس سەركردایەتی هەرێمی عێراقی)[١]، لەگەڵ (حشع)، (بزووتنەوەی سۆسیالیستی عەرەبی)[٢]، كۆبوونەوەیەكی چوارقۆڵییان ڕێكخست[٣]، سەرئەنجام لە سەر چەند خاڵێك ڕێككەوتن لەوانە:

- لە ئێستاوە ئەو چوار هێزە كۆبوونەوەی چوارقۆڵی مانگانە دەبەستن.
- پێكهێنانی لیژنەیەكی سەرەكی، بەئامانجی كاركردن بۆ دامەزراندنی بەرەیەكی دیموكراتی عێراقی یەكگرتوو، ئەم لیژنەیەش یەكەم كۆبوونەوەی خۆی لە ناوەڕاستی كانوونی دووەمی ١٩٨٠ لە دیمەشق دەبەستێت.
- پێكهێنانی شاندێكی چوارقۆڵی یەكگرتوو بەناوی (شاندی بزووتنەوەی نیشتمانی عێراقی) كە سەر لە تاران بدات بۆ دروستكردنی پەیوەندی لەگەڵ نووسینگەی ئیمام خومەینی و حكوومەتی تاران و سەرجەم حزب و هێزە پێشكەوتووخواز و ئایینییەكانی عێراق[٤].

لە دووەم كۆبوونەوەدا، لە ٢٥ی كانوونی یەكەمی ١٩٧٩ ، لە بەیاننامەكەیاندا

(١) حزبی بەعسی سەركردایەتی هەرێمی عێراق، باڵی چەپی پارتی بەعس بوو لە شوباتی ١٩٦٦ جیابوونەوە، كاتێك پارتی بەعس بوو بە دوو بەشەوە، باڵی ڕاسترەو (سەركردایەتی نەتەوایەتی) و باڵی چەپڕەو (سەركردایەتی هەرێمی عێراق)، دوای ئەوەی باڵی یەكەم لەساڵی ١٩٦٨دا لە ڕێی كودەتاوە دەسەڵات دەگرێتە دەست، باڵی دووەم ڕووبەڕووی لێپرسینەوە دەبنەوە، بۆیە زۆربەی كادیرانی سەركردایەتی هەرێمی عێراق وڵات بەجێ دەهێڵن و دەچنە سووریا. بڕوانە: فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٤.

(٢) بزووتنەوەی سۆسیالیستی عەرەبی، چەند سەركردەیەك لە یەكێتی عەرەبی سۆسیالیست بە سەكردایەتی (عەبدولسەلام عارف) جیابوونەوە، ڕێكخراوێكی نهێنییان بەناوی بزووتنەوەی سۆسیالیستی عەرەبی دامەزراند، لە ئەیلوولی ١٩٦٥ یەكەم كۆنگرەی خۆیان لە شاری بەغدا بەست، پاشان سوبحی عەبدولحەمید بە سكرتێر هەڵدەبژێرن، دواتر چەند كەسایەتی سەربەخۆ و لایەنگرانی پارتەكانی تر پەیوەندییان پێوە دەكەن .هەمان سەرچاوە، ل١٣٤.

(٣) الجبهة الوطنية القومية الديموقراطية هي الجبهه العريضه الواسعه، الشراره، الجريدة، العدد:الأول، السنه الثامنه، آذار ، ١٩٨٢، ص١؛ بزووتنەوە، ڕۆژنامە، ژ:(١)،ساڵی یەكەم، كانوونی دووەمی ١٩٨٠، ل٢٩.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر لە بارەی ئەم خاڵانە بڕوانە: سەلام عبدوالكەریم، ژیانی سیاسی لە باشووری كوردستان ١٩٧٥ - ١٩٩١، سەرهەڵدانی ڕەوتی سۆسیالیستی و دروست بوونی حزبی سۆسیالیستی كوردستان وەك نموونە، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی ، ٢٠١١، ل٩٩.

هاتـووه کـە هـەوڵ دەدەن بـۆ دامەزرانـدنی بەرەیـەکی نیشـتمانی دیموکـراتی لـە حـزب و هێـز و کەسـایەتییە نیشـتمانی و نەتەوەیـی و دیموکراتـەکان لـە عێراقـدا لـە پێنـاو ڕووخانـدنی ڕژێـم و دامەزرانـدنی دەسـەڵاتێکی ئیئتـلاف دیموکـراتی، لـەم بەیاننامەیـەدا سـەپاندنی هـزری نەتەوەیـی عـەرەبی لـە لایـەن حـزبی بەعـس سـەرکردایەتی هەرێمـی عێراقـەوە بـەدی دەکرێـت، ئەگەرچـی بـاس لـە مـافی ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە دەکات بـۆ گـەلی کـورد، بـەڵام مەرجـی ڕاسـتەقینەی ئەوەبـوو تـا بـە شـێوەیەکی چالاکانـە بەشـداری جەنگـی نەتەوەیـی عـەرەبی لـە خەباتەکەیـدا دژ بـە ئیمپڕالیـزم و پیلانەکانیـان بـکات، بـەڵام بەچـاوی بەکرێگیـراو وەك ئامرازێـك سـەیری هێـزی کـورد دەکـرا، تەنیا بـۆ ئەوەی وەك سـەربازێك سـوود لـە هێـزی شۆڕشـگێڕی کـورد وەربگرێـت و لـە شـەڕی نەتەوەیـی عەرەبـدا بەشـداربێت[1]. ڕاسـتییەکەی پێکهێنـانی ئـەم بەرەیـە هـەر زوو ڕووبـەڕووی هەندێـك کێشـە بـوو، کـە لـە سـەرەتادا بـوون بـە ڕێگـر لـە پێکهێنـانی ئـەم بەرەیـە، لـەم ڕووەوە سـەرچاوەکان هـۆی سـەرەکی دروسـتکردنی ئـەم کۆسـپانە بـۆ حزبـی بەعسـی سـەرکردایەتی هەرێمـی عێراقـی دەگێڕنـەوە، لەبـەر ئـەوە پێـی وابـوو کـە دەبێـت:

- دەرگـە بـۆ هەمـوو تاقـم و گرووپێـك بکرێتـەوە، تەنانـەت ئەگـەر تەنیـا ناویـش بـن.
- بڕیـار وەرگرتـن بـە دەنگـی زۆرینـە بێـت، لێـرەدا مەبەسـت ئەوەبـوو بـە هیـچ شـێوەیەك بەرەکـە لـە ژێـر ئامـۆژگاری ئـەوان دەرنەچێـت.
- لـە بـارەی کوردسـتان و مافـە ڕەواکانی گـەلی کـورد ڕاوبۆچوونیـان بـە هیـچ شـێوەیەك لـە سـنووری ئـەو ئۆتۆنۆمییـە دەرنەدەچـوو کـە ڕژێمـی بەعـس قەوارەکەیـان بـۆ دانابـوو[2].

لەڕاستیدا پـارتی بەعـس سـەرکردایەتی هەرێمـی خـۆی بـە کوێخـای بەرهەڵسـتکاری عێـراق نیشـان دەدا، کـە لـە هەموو دانیشـتنەکاندا خۆیان دەردەخسـت کـە ڕێکخراوی نهێنـی بەهێـز لـە ڕیـزی بەعـسی حکمڕانـدا هەیـە، بـە تایبـەتی لـە نـاو دامـودەزگای عەسـکەری، کـە لـە ڕێگـەی ئـەم ڕێکخراوانـەوە ڕووداوی گـەورە ڕوودەدات لـە عێـراق

---

(١) فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیەك لەمێژووی خەباتی گەلی کوردمـان ڕووداو و بەڵگەنامە١٩٨٠-١٩٨١، سوید، ١٩٩١، ل٩٨-٩٩.

(٢) فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك لەمێـژووی خەبـاتی گـەلی کوردمـان ڕووداو و بەڵگەنامـە١٩٨٠ – ١٩٨١، ب٢، سـوید ، ١٩٩٢، ل٢٢١.

و سـەدام و وابەسـتەکانی نامێنـن. لـەم بـارەوە فاتـح ڕەسـووڵ دەنووسـێت: " لـە ڕاسـتیدا هەمـوو شـتێ دروسـتکراوو درۆ بـوون»[1].

پـاش هەڵگیرسـاندنی جەنگـی عێـراق و ئێـران، گرتنـەوەی بـۆڕی نـەوتی عێـراق ـ سـووریا و ئەنجامـدانی چەنـدان وتوویـژ لـە نێـوان سـەرانی هێـزە بەرهەڵسـتکارانی عێراقی لەلایـەك، لەگـەڵ کاربەدەسـتانی سـووری و لیبی و فەلەسـتینی لە لایەکی تـرەوە[2]. ئەنجام لـە١٢ی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٠ بـەرەی نیشـتمانی نەتەوەیـی دیموکراتی (جوقـد) [3] لـە نێـوان هەشـت پـارتی بەرهەڵسـتکاری عێراقـی، پێکهێـنرا[4]. سـەبارەت بـە چارەسـەری مەسـەلەی کـورد لـە چوارچێـوەی ئـەم بەرەیـەدا، مـەلا بەختیـار دەنووسـێت: "بـەرەی (جوقـد) لـە بـارەی چارەسـەری سیاسـی و ئاشـتیانەی مەسـەلەی چارەنـووسی گـەلی کوردسـتان ناسـەلمێنێت، بۆیـە کـە نـاوی (الجبهـة الوطنیـة) هەڵبژێـرراوە، ئـەم (وطنیـة) ـە بەواتـای پاراسـتنی (وطـن) و گیـانی (وطنیـة)ی عێـراق داڕێـژراوە، هەروەهـا یەکسـەر دوای (الوطنیـة) نـاوی (القومیـة)ش هاتـووە لـە مەشـیاندا مەبەسـت (القومیـة العربیـة) لـە بەرئـەوە بـە گـەلانی عێـراق نالێـن (القومیـة العراقیـة)، بـەو ناوانـەش (الوطنیـە) ی عێراقـی سـەرەتا و پاشـان (القومیـة)ی عـەرەبی دوای ئـەوە لـە (الجبهـة الوطنیـة القومیـة) کەواتـە هەمـوو ئەگـەرەکانی چارەسـەری دیموکراتیانـەی کێشـەی کوردیـان ڕەتکردووەتـەوە»[5]. هـەر بۆیـە هـەر لـە ناوەکەیـدا هـزری ڕەگەزپەرسـتی و بیـری

(١) هەمان سەرچاوە، ل٢٢٢.

(٢) لـە مـاوەی یەکەمـی سـاڵی یەکەمـی جەنگـی نێـوان عێـراق و ئێـران، سـووریا ڕێگـەی بـە بەردەوامـی هەناردەکـردنی نـەوتی عێراقـی دا لـە ڕێگـەی بۆڕییەکانییـەوە بـۆ تەرابلـوس لـە لوبنـان و بانیـاس لـە سـووریا، بـەڵام بەخێرایـی دایخسـت، لـە٧ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٨١ سـووریا وەك یەکـەم وڵاتی عـەرەبی پشـگیری خـۆی بـۆ ئێـران ڕاگەیانـد دژ بـە عێراق...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: فـاروق محمـد، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٣٤.

(٣) پارتـە بەشـداربووەکان بریتـی بـوون لە:(ڕێکخـراوی سـوپای گـەلی ڕزگاری عێـراق و حزبـی شـیووعی عێـراق ویەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان و بزووتنـەوەی عـەرەبی سۆسیالیسـتی و پـارتی بەعـسی عـەرەبی سۆسیالیسـتی (سـەرکردایەتی هەرێمـی عێراقـی) و پـارتی سۆسیالیسـتی عێـراق و پـارتی سۆسیالیسـتی یەکگرتـووی کوردسـتان ودیموکراتـە سـەربەخۆکان).بڕوانە: فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك...، ب٢، ل٢٢٢.

(٤) الشراره، الجریدة، العدد:الأول، السنه(١١)، کانون الثانی ١٩٨٢، ص ١-٢.

(٥) مەلا بەختیار، یاخی بوون لەمێژوو...، ل٢٦٥.

تەسکی نەتەوەیی عەرەبی بە سەردا زاڵە، جگە لە پاراستنی بەرژەوەندی و خواستی پارتی بەعس و هێزەکانی تری بەرهەڵستکاری عەرەبی هیچ بەرژەوەندییەکی کورد لە ناو پەیڕەوپرۆگرامی بەرەی (جوقد)دا بەدی ناکرێت.

بەرەی (جوقد) لە ژێر دروشمی ڕووخانی ڕژێمی بەعس و دامەزراندنی حکوومەتێکی دیموکراسی و دابینکردنی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان و بەستنەوەی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نیشتمانی لە عێراق بە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی عەرەبییەوە دامەزرا[١]. بەڵام ئاکام ئەوە دەردەکەوێت لە توانای حزبە عەرەبییەکانی ناو بەرەدا نەبوو کە ئەم دروشمانە جێبەجێ بکەن، بە هۆی نەبوونی پێگەیەکی سیاسی و لەشکری لە عێراق، بۆیە هەوڵی دەدا لە ڕێگەی هێزە شۆڕشگێڕەکانی کوردەوە، بە تایبەت (ینك) لە سەر حسابی پێشمەرگەکانی کار لە سەر جێبەجێکردنی ئەم دروشمە بکەن کە خاوەن پێگەیەکی بەهێزی سەربازی بوو لە کوردستان، کەواتە ئەرکی قورس دەکەوێتە سەرشانی هێزە کوردستانییەکانی ناو بەرە.

لە سەرەتای دامەزراندنی بەرەی (جوقد) پارت و کەسایەتییەکانی بەشداربووی بەرەکە بیروبۆچوونی جیاوازیان بەرانبەر بە شێوازی پێکهێنانی (جوقد) هەبوو، هەندێکیان بە هەنگاوێکی گرنگی دەزانی بۆ ڕووخاندنی ڕژێمی ڕەفتار فاشی بەغدا[٢]. بەڵام هەندێك لایەنی تر بە بەرەیەکی لاوازیان لە قەڵەم دەدا، وەك نەوشیروان مستەفا دەنووسێت: " من خۆم هیوایەکی زۆرم پێی نەبوو، جۆری پێکهاتنی لایەنەکانی و توانای سیاسی و ڕێکخراوەیی و جەماوەرییان لە سەر ئەرز و جیاوازی بیروبۆچوونیان لە سەر پاشەڕۆژی عێراق وای لێکردبووم من هیوایەکی ئەوتۆم بەم بەرەیە نەبێت، لام واش بوو ئەم بەرەیە شتێکی لە ئەرکی قورسی سەرشانی ئێمە کەم ناکاتەوە»[٣]. هەڵبەت ئەوەی سەیر بێت ئەوەیە کە هەر لە سەرەتای دامەزراندنی بەرەی (جوقد)ەوە دەردەکەوێت کە لە بارەی بزاڤی گەلی کوردەوە بەرەیەکی لاواز و شەلە، لەبەر ئەوە (پدك) وەك خاوەن هێزێکی چەکدار و شۆڕشگێڕ و، هەبوونی ئەزموونێکی دوور و درێژی شۆڕشگێڕی، لەم بەرەیەدا پەڕاوێز خرابوو، بە

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر لە بارەی ئامانجەکان بڕوانە: پاشکۆی ژمارە(٨).

(٢) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٢، ل٢٢٣.

(٣) نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن دیوی ناوەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٧٩ -١٩٨٣، چ٣، سلێمانی ،١٩٩٧، ل١٧٦.

هـۆی ڕازینەبـوونی (ینـك) و پـارتی بەعـسی سـەرکردایەتی هەرێمـی کـە ئامـادە نەبـوون (پـدك) بەشـداری تێـدا بـکات[١]. لـەم بـارەوە لەچاوپێکەوتنێکـدا د.مەحمـوود عوسـمان دەڵێـت: " یەکێتـی ڤیتـۆی لـە سـەر پـارتی هەبـوو و حـزبی بەعـسی سـووریاش لـە بـەر یەکێتـی جۆرێـك لـە ڤیتۆیـان هەبـوو، لـە بـەر ئـەوە پـارتی لـە کارەکـەی دوور بـوو»[٢]. هەروەهـا مـەلا بەختیـار دەنووسـێت: "هێشـتنەوەی پـارتی بـە هەڵپەسـێرراویش کارێـکی خـراپ بـوو، دەبوایـە پـارتی ڕابکێشرابـا بـۆ نـاو (جوقـد)، لـە بـەر ئـەوە مەعقـوول نییـە لـە گەرمـەی چارەسـەرکردنی کێشـەکاندا پـارتی فەرامـۆش بکرێـت، هـەر بۆیـەش ئەنجـام دەرکـەوت (جوقـد) نەیتـوانی ئـەو هەمـوو کێشـە و تەنـگ و چەڵەمـە پەنـگ خواردووانە بنەبـڕ بـکات، بەڵکـو لـە هەنـاوی لایەنەکانـدا هـەر تەنـگ و چەڵەمـە و گیروگرفتـەکان تەحەکومیـان دەکـرد»[٣].

سـەبارەت بـە هەڵوێسـتی (پـدك) هـەر لەسـەرەتای ئامـادەکاری دامەزرانـدنی بـەرەوە، ئامادەبـوو شـان بەشـانی (ینـك) و هێـزەکانی تـر کار بـکات لەپێنـاو دژایەتیکردنی دوژمنـی سـەرەکی کـە ڕژێمـی بەعـس بـوو، هـەروەك مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: "ئامـادەم لـە گـەڵ جـەلال تاڵەبـانی دانیشـم بـۆ چارەسـەرکردنی گشـت ناکۆکییـەکان کـە لـە نێوانمانـدا هەیـە، هەروەهـا هەمـوو هێـز و توانـای خۆشـمان ڕێـك بخەیـن و پێکـەوە لـە یـەك سـەنگەردا دژی ڕژێمـی فـاشی عێـراق بوەسـتین»[٤]. هەروەهـا لـە پێناو ڕێکخسـتنەوەی بزاڤـی نەتەوایـەتی کـورد و زیاتـر لـەت لـەت نەبـوونی، هـەر لەسـەرەتای ڕۆژی دامەزرانـدنی بـەرەی (جوقـد)ەوە، (پـدك) پشـگیری خـۆی بـۆ بەرەکـە ڕاگەیانـد و بـە دەرفەتێـکی گونجـاوی زانی بـۆ کۆکردنـەوەی سـەرجەم هێـزە ناڕازیبـووەکانی عێـراق، لـەم ڕووەوە هەوڵـەکانی خـۆی خسـتبووە گـەڕ بـۆ چوونـە نـاو بەرەکـە[٥]. جگـە لـەوەش (حشـع) و (حسـیك)یش هاوهەڵوێسـت بـوون لـە بەشـداری پێکـردنی (پـدك) لەبـەرەی (جوقـد)دا، بـەڵام بەهـۆی هەڵوێسـتی نەگـۆڕی (ینـك)ەوە، کـە هەمـوو داواکارییـەکانی

---

(١) دیفید ماکداول، مێژووی هاوچەرخی...، ل٥٦٨.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەل د.مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

(٣) مەلا بەختیار، یاخی بوون...، ل٢٦٣.

(٤) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...، ب٢، ل٢٢٣.

(٥) سروە قـادر سـمایل، ئەزمـوونی کاری بەرەیی لە کوردسـتان – عێـراق ١٩٨٠ – ١٩٩٠ (توێژینەوەیەکی مێژوویـی – سیاسـییە)، نامـەی ماسـتەر (بڵاونەکـراوە)، کۆلێـژی زانسـتە کۆمەڵایەتییـەکان، زانکـۆی کۆیـە، ٢٠١٠، ل٢٣.

سەبارەت بەبەشداری (پدك) ڕەتدەکردەوە، بەبیانووی ئەوەی کە پێویستە (پدك) پەیوەندی خۆی لە هەر یەکە لە ئێران و ئەمریکا و ئیسرائیل بپچڕێنێت، بەڵام سەرچاوەکان ئاماژە بەوە دەکەن لەو ساتەدا هیچ جۆرە پەیوەندییەکی دۆستانە و لێك نزیکبوونەوەی (پدك) لەگەڵ ئیسرائیل و ئەمریکادا نەبوو[١]، بە پێچەوانەوە بە هۆی ئەو ئەزموونە تاڵەی کە لە قۆناغی پێشوو لەگەڵ ئیسرائیل و ئەمریکادا هەیبوو، هەروەها لەم قۆناغەدا لە ڕوانگەی ڕازیکردن و بەدەستهێنانی پاڵپشتی وڵاتانی عەرەبی، بە هەموو شێوەیەك دژی ئیسرائیل و ئەمریکا دەوەستا و بەردەوام لە ڕاگەیاندنەکانیدا سەرکۆنەی دەکردن[٢]. سەبارەت بوونی پەیوەندی (پدك) لەگەڵ ئێران، ڕاستییەکەی ئەمەش تەنیا دۆزینەوەی بیانوو بوو، لەبەر ئەوە(ینك) لە سەروبەندی ئامادەکاری پێکهێنانی بەرە، هاوشێوەی (پدك) پەیوەندی لەگەڵ حکوومەتی ئێران هەبوو، بۆ نموونە: لە یەکەم ڕۆژی سەرهەڵدانی شۆڕشی گەلانی ئێران ١٩٧٨ لە ڕێگەی بڵاوکراوەی (صوت الاتحاد)ەوە، پشگیری خۆی بۆ شۆڕش ڕاگەیاند و لە پەیوەندییەکی دۆستانەدا بوو[٣]. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نەوشێروان مستەفا دەنووسێت: " ئەگەر پارتی ئەم هەنگاوە نەهاوێت هەتا هەموو کوردستانی عێراق لە گەڵیدا ڕێککەون ئێمە دژایەتی دەکەین»[٤]. لەم بارەیەوە فوئاد مەعسووم ئەندامی مەکتەبی سیاسی یەکیتی، هەموو ئەو پێشنیارانەی (ینك) خستبووە بەردەم (پدك)، ڕەتدەکاتەوە و دان بەو ڕاستییەدا دەنێت و دەڵێت: "هەوڵ درا پارتیش بێتە ناو بەرەی (جوقد)ەوە، بەڵام لەبەر ئەوە کۆك نەبووین، کوژراو و گیراوێکی زۆرمان هەبوو، شەڕی ناوخۆ دەستی پێکردبوو، هەروەها ئێمە لە

(١) فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٥.

(٢) ئێستگەی دەنگی کوردستانی ـ عێراق، وتار» ئەمریکا چی لە عێراق و ناوچەکە ئەوێ»، لە١٩٨٢/٤/١٣؛ بەرەی نیشتمانی دیموکراتی عێراق، بەیاننامە»داگیرکردنی خاکی لوبنانی برا لەلایەن ئیسرائیلەوە بە توندی تاوانبار دەکەین. بە تێکۆشانی یەکگرتوومان داگیرکردنە تازەکانی خاکی عەرەب لەلایەن ئیسرائیلەوە وردوخاش دەکەین»، لە٩ی حوزەیرانی ١٩٨٢.

(٣) صوت الاتحاد، بڵاوکراوەیەکی وەرزی بوو لەشێوەی ڕۆژنامەدا کە لە لایەن لقی ئەوروپای یەکێتی نیشتمانی کوردستان بە زمانی عەرەبی لە نێوان ساڵانی١٩٧٦- ١٩٨٣ دەردەچوو، ٨ ژمارەی لێ دەرچووە، ژمارەی ١ی لە حوزەیرانی ١٩٧٦ دەریکرد، دوا ژمارەش لە کانوونی دووەمی ١٩٨٣ دەرکرا. بڕوانە: فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٨.

(٤) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٢، ل١٢٢ -١٢٣.

ساڵی ١٩٧٦ کۆبوونەوەمان کرد، لە لایەن یەکێتی جەلال تاڵەبانی و لە لایەن پارتی مەسعود بارزانییەوە ڕێککەوتنمان واژۆکرد، بەڵام دوای ئەم ڕێککەوتنە (ئیبراهیم عەزۆ) کوژرا و کارەساتی هەکاری ١٩٧٨ڕوویدا، ئەمانە هەمووی کاریگەری خۆیان هەبوو»[١]. کەواتە پێم وایە وەرنەگرتنی پارتی لە بەرەی ناوبراو هیچ پەیوەندی بەوەوە نەبووە کە گوایە پارتی پەیوەندی لەگەڵ ئەمریکا و ئیسرائیل هەیە، بەڵکو پەیوەندی بە پابەندبوونی یەکێتییەوە هەبوو لە بارەی بچووکردنەوەی قەبارەی پارتی لە گۆڕەپانی خەباتدا.

ڕاستییەکەی بەشداری پێنەکردنی (پدك) لەبەرەکەدا، کە خودی خۆی خاوەن هزری داڕێژەری پێکهێنانی بەرەیەکی نیشتمانی دیموکراتی عێراقی بوو، وەك بڕیار لە بەرنامەی کاری پارتەکەیدا چەسپاندبووی، نەدەکرا بە تەنیا دەستەوەستان لە گۆڕەپانی سیاسی و چەکداری بمێنێتەوە. ئەحمەد بانیخێلانی کە ئەو کات ئەندامێکی باڵای (حشع)بوو، دەڵێت: "پێش دامەزراندنی بەرەی (جوقد)، پارتی لە گەڵ (حشع وحسیك) کاری بۆ بەرەیەکی هاوبەش کردبوو، لە ڕۆژی مۆرکردنی بەرەی (جوقد)ەوە ئەوەمان ڕاگەیاند کە دەست لە دۆستایەتی پارتی هەڵناگرین، هاریکاری دوو قۆڵی لە گەڵیدا دەکەین»[٢]. تەنانەت عەزیز محەمەد دەڵێت: «بەو مەرجەی (حشع) بەرەی(جوقد) ئیمزا کرد کە پارتیش بەشدار بێت»[٣]. هاوکات لەنێو(حسیك)دا کێشە و ناکۆکی سەری هەڵدا، د.مەحموود عوسمان بە ناوی (حسیك)ەوە بەرەکەی ئیمزا کردبوو، بەڵام سەرکردایەتی (حسیك)، بەشی زۆری ئەندامانی لە ناوەوەی کوردستان لەگەڵ ئەم بەشداریکردنەدا نەبوون، لەوانەش (ڕەسووڵ مامەند) سکرتێری ئەوکاتەی حزب، ناڕەزایی خۆی لە سەر شێوازی پێکهێنانی بەرەی (جوقد) دەربڕی[٤]. بێگومان

(١) سروە قادر سمایل، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٢.

(٢) ئەحمەد بانیخێلانی، بیرەوەرییەکانم، ستۆکهۆلم ، سوید ،١٩٩٧، ل٣٩٦.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.عەزیز محەمەد، لە دایکبووی ساڵی ١٩٢٤ لە گوندی بێرکۆت سەر بە پارێزگای هەولێر، لە شاری هەولێر خوێندنی سەرەتایی تەواو دەکات، دواتر دەبێتە ئەندامی حزبی شیووعی عێراق، لە ماوەی ١٩٤٨ -١٩٥٨ لە لایەن ڕژێمی ئەوسای عێراق خراوەتە زیندان، دوای ئازادکردنیان دەبێتە ئەندامی لێژنەی مەرکەزی حزبی شیووعی عێراق، لەماوەی١٩٦٤ـ١٩٩٣ سکرتێری حزبی شیووعی عێراقی بوو، تا ئەمڕۆش ئەندامی هەمان حزبە نیشتەجێی شاری هەولێرە.

(٤) بەهرۆز گەلاڵی، ڕەسوڵ مامەند ٥٠ساڵ تەمەن ٣٣ ساڵ خەبات، چ٢، سلێمانی ،١٩٩٨، ل١١٣.

ئەمەش دەرفەتێکی گرنگ بوو لەبەردەم (پدك)دا، بۆیە دەبینین هەر زوو ئەوەی قۆستەوە، (حسیك)ی لەخۆی نزیك کردەوە[1]. بە هەمان شێوە (حسیك) بە هۆی پەیوەندی خراپی لەگەڵ (ینك) و سەرهەڵدانی شەڕی براکوژی لە نێوانیان، زاڵبوونی (ینك)ی بە سەر ناوچەکانی سنووری(حسیك)دا، چاوی لە(پدك)بوو هەر وەك محەمەدی حاجی مەحموود دەنووسێت: "هەندێك لە برادەرانی ئێمە(حسیك-لێکۆڵەر) چاویان لە پارتی و هێنانەوەی بوو، بەو نیازەی کە هێزێکی دژ بە یەکێتییە بە هاتنەوەیان هەندێك لەو قورساییەی سەر (حسیك) کەم دەبێتەوە، یان هەر هیچ نەبێت دەبێتە سەیرکەر»[2].

پاش ڕاگەیاندنی بەرەی (جوقد) و سوربوونی (ینك) لە دژایەتی وەرگرتنی (پدك) لە بەرەکەدا، (پدك) لەگەڵ هەر یەکە لە(حشع ـ حسیك) بڕیاری هەڵبژاردنی بژاردەی دووەم دەدن، کە پێشتر گەلاڵە کرابوو، هەر وەك ئەحمەد بانیخێلانی دەنووسێت: " ئێمە پێشتر پرۆژەی بەرەیەکی کوردستانیمان نووسیبوو دابومان بە (ینك) و (پدك) و (حسیك)، بەڵام (ینك) وەڵامی نەدایەوە، دواتر (پدك) و (حسیك) و (حشع) بە تەنیا چەند کۆبوونەوەیەکمان لە سەر سازکرد و ڕێککەوتین، بەڵام گوتمان بڵاوناکەینەوە تا بکرێت هەوڵ دەدەین پارتیش لە (جوقد)دا شوێنی بکرێتەوە، بەڵام ئەگەر (جوقد) ڤیتۆیەکەی دژی پارتی بە تەواوەتی قەبووڵ کرد، بە بێ پارتی بەرەکە ڕاگەیەنرا، ئێمەش بەرەی خۆمان بڵاودەکەینەوە»[3]. هەروەها (حشع) هیچ ڕۆڵێکی ئەوتۆی لەبەرەی (جوقد) نەبوو، پرس و ڕاوێژی پێ نەدەکرا، تەنانەت نوێنەری لە سەرکردایەتی بەرەدا نەبوو[4]، وێڕای ئەوەی کە ماوەی ٢ ساڵ بوو لەگەڵ (ینك) بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی هاوبەش لە هەوڵ و وتووێژدا بوو[5]. ڕاستییەکەی بوونی پەیوەندی لە مێژینەی نێوان (پدك) و (حشع) کاریگەری هەبوو

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٨٩ .

(٢) سروە قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٥.

(٣) ئەحمەد بانیخێلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٩٦.

(٤) ژیلوان عبداللە أحمد، حزبی شیوعی عێراق و ڕۆڵی لەبزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشووری کوردستاندا (١٩٧٥ – ١٩٩١) لێکۆلینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، نامەی ماستەر (بڵاونەکراوە)، کۆلێژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٣، ل٦٩.

(٥) حامد محمود عیسی، المشکلة الکردیة فی الشرق الأوسط منذ بدایتها حتی سنه ١٩٩١، مطبعة أطلس، القاهره ،٢٠٠٥، ص٢٦٥.

لـە نزیکبوونـەوەی هــەر دوولا لــە یــەك ئاراســتەدا[1]. لــە چوارچێــوەی هەوڵــەکانی (حشـع)، فاتـح ڕەسـووڵ ئامـاژە بـەوە دەکات کـە بەڵگەنامـەی بەرەیـەکی هاوبـەش بەناوونیشـانی: (بەڵگەنامـەی هاریـکاری) بـە نامەیـەکی تایبـەت لـە ڕۆژی ٢٧ی ئەیلـوول ١٩٨٠ ئاراسـتەی (پـدك) و (حسـیك) کـرا بـۆ دیراسـەتکردن[2]. کـە لـە قۆناغـی دواییـدا ئـەم پرۆژەیـە دەبێتـە بناغەیـەکی بـاش بـۆ ڕێکخسـتنی پەیوەنـدی شـێوەی بەڕێوەبـردنی کاروبـاری هاوپەیمانێنـی نێـوان هەرسـێ حـزب.

پـارتی لـە ڕۆژی ٢٥ی تشــرینی یەکـەم ١٩٨٠، دواجـار بـە نامـەی ژمـارە (١١٨٢)ی مەکتـەبی سیاسـی، وەڵامـی (حشـع) دەداتـەوە، کە لـە نامەکـەدا هاتبوو: "پاش دیراسـەت و لێکۆڵینـەوەی مسـوەدەی قەواعیـدی کاری بەرەیـی نیشـتمانی، پارتیـمان پـێ خۆشـحاڵە بـە دەربڕینـی ڕەزامەنـدی تـەواوی لـە سـەر هەمـوو خاڵـەکانی ئـەو مسـوەدەیە کـە بـە ئەساسـێکی بـاشی ئەزانیـن بـۆ ڕێکخسـتنی پەیوەنـدی و جـۆری بەڕێوەبـردنی کاروبـاری نێـوان ئـەو لایەنانـەی بەشـداری بەرەکـە ئەکـەن»[3]. لـە ڕۆژی ٢٦ی هەمـان مانـگ (حسـیك)یش وەڵامـی (حشـع) دەداتـەوە و پرۆژەکـەی پەسـەند دەکات[4]. هـەر چەنـدە هەندێـك لـە سـەرچاوەکان (حشـع) بـەوە تۆمەتبـار دەکـەن کـە ویسـتوویەتی سـوود لـە هێـزی (پـدك)و (حسـیك) وەربگرێـت، لـە بەرژەوەنـدی خـۆی بـە مەبەسـتی ڕاگرتنـی تـەرازووی هێـز لەنێـو بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کـوردی بەکاربهێنرێـت [5]، هـەر وەك نەوشـێروان مسـتەفا دەنووسرێـت: " لـەم قۆناغـەدا (حشـع) هەوڵـی داوە بـە تیرێـك دوو نیشـان بپێکێـت»[6]. بەرانبـەر ئـەو تۆمەتانـە عەزیـز محەمـەد وەڵامـی دەداتـەوە، لـە چاوپێکەوتنێکـدا دەڵێـت: " ئـەو تۆمەتانـە بـە هیـچ شـێوەیەك لـە ڕاسـتییەوە نزیـك نیـن، بـە بەڵگـەی ئـەوەی کـە (حشـع) لـە کۆبوونـەوەی یەکەمـی دامەزرانـدنی (جوقـد) دا، هەڵوێسـتی خـۆی بـە ڕوون و ئاشـکرا دیـاری کردبـوو، کـە (حشـع) سـەربەخۆیە، پەیـمانی هـاوکاری لەگـەڵ پـارتی مۆر دەکات بـە تەنیـا ناهێڵێتەوە و خۆیشی نابەسـتێتەوە

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.

(٢) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٢، ل٣٢٣.

(٣) لە:هەمان سەرچاوە، ل٢٣٣ وەرگیراوە.

(٤) هەمان سەرچاوە، ل٣٢٣.

(٥) سلام عبدولکەریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٠٦.

(٦) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتری...، ل١٧٧.

بـە بـەرەی (جوقـد)ەوە کـە لـە بنەڕەتـدا بەرەیـەکی شـەل بـوو بـە بـێ بەشـداریکردنی پـارتی کـە پێگەیـەکی بـە هێـزی لـە گۆڕەپـانی کوردسـتاندا هەیـە»[1]. هەروەهـا کەریـم ئەحمـەد دەڵێـت: "لـەو قۆناغـەدا ئامانجـی (حشـع) دروسـتکردنی پـردی پەیوەنـدی و نێوندگیریکـردن بـوو لـە نێـوان پـارتی و یەکێتـی، بـۆ چارەسـەرکردنی کێشـە و گیروگرفتـەکانی نێوانیـان یـان هـەر هیـچ نەبـێ لێـك نزیکردنەوەیـەك دروسـت بێـت لـە نێـوان هـەر دوولادا»[2]. سـەرئەنجام دوای سـەرنەگرتنی هەوڵـەکانی (پـدك) و(حشـع) و (حسـيك) لـە بـارەی وەرگرتنـی (پـدك) لـە (جوقـد)دا، لـە بـارەی گەلاڵەکـردنی پـرۆژەی هـاوکاری، (پـدك) نامەیـەك بـۆ (حشـع) و(حسـيك) دەنێرێـت کـە پـرۆژەی هـاوکاری نێوانیـان ڕابگەیەنـن[3]. بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە ڕۆژی٢٧ی تشـرینی دووەمی١٩٨٠وەفـدی (حشـع و حسـيك) سـەردانی مەکتـەبی سیاسـی(پدك) لـە ڕاژان لـە کوردسـتانی ڕۆژهـەڵات دەکـەن[4]، دوای ئەنجامـدانی کۆبوونەوەیـەکی سـێ قوڵـی، لـە ڕۆژی ٢٨ی تشـــرینی دووەمـی ١٩٨٠پەیـمانی هـاوکاری مۆردەکـەن[5]. دواتـر بەنـاوی بـەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی عێـراق (جـود) بـڵاوی دەکەنـەوە[6]. لـە کۆبوونەوەکـەدا مەسـعود بـارزانی

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.

(٢) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ کەریـم ئەحمـەد، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٩. کەریـم ئەحمـەد، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٢٢ لـە پارێـزگای هەولێـر، لـە سـاڵی ١٩٣٩ لـە بەغـدا خوێنـدنی سـەرەتای تـەواو دەکات، دەرچـووی (خانـەی مامۆستایان)ـە. لـە مـاوەی (١٩٤٦ – ١٩٤٩) دەبێتـە مامۆسـتا، سـاڵی ١٩٤٤ پەیوەنـدی بـە حزبـی شـیووعی عێراقـەوە دەکات، ساڵی ١٩٥١ دەبێتـە ئەندامـی کۆمیتـەی ناوەنـدی، سـاڵی (١٩٥٣ – ١٩٥٦) دەبێتـە سـکرتێری حزبـی شـیووعی، لـە مـاوەی (١٩٥٦-١٩٥٧) لـە لایـەن ڕژێمـی پادشـای عێـراق خراوەتـە زینـدان، دوای ئازادکـردنی دەگەڕێتـەوە نـاو ڕیـزەکانی پارتەکـەی وەك ئەندامـی مەکتـەبی سیاسـی دەسـت بەکاردەبێـت تـا ئێسـتاش ئەندامـی هەمـان پارتـە و نیشـتەجێی قـەزای کۆیەیـە.

(٣) ئەحمەد بانیخێلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٩٦.

(٤) لـەم کۆبوونـەوەدا نوێنـەری (پـدك) پێکهاتبـوون لـە: مەسـعود بـارزانی و عـەلی عبـدوڵا و محەمەد سـاڵح جومعـە و ڕۆژ نـوری شـاوێس و نوێنـەری (حسـيك)یش بریتـی بـوو لـە: ڕەسـوڵ مامەنـد و نوێنـەری (حشـع)یش پێکهاتبـوون لـە: ئەحمـەد بانیخێـلانی و فاتـح ڕەسـوڵ) بڕوانـە: فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك...،ب٢، ل٢٣٥.

(٥) م.س – ب.د.ك، بەياننامـە» ٢٦ی گـوڵان ـ شـۆڕشی هەمـوو نیشـتمانپەروەررانی کوردسـتان و عێراقـە»، لـە٢٦ی گـوڵان ١٩٨٣.

(٦) ئەحمەد بانیخێلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٩٦؛ فوئاد سدیق، گەردەلوولی...،ب٢، ل١٤٠.

گوتبـووی: "ئێمـە دژی هیـچ لایەنێـك نیـن دەمانەوێـت خزمـەت بکەیـن گەلەکەمـان لـەم دەربـەدەری و دەردەسـەرییەی کـە تێیـدا دەگوزەرێنێـت ڕزگاربکەیـن، وێـڕای ئـەوە کـە هەندێـك لایـەن زیاتـر مەبەسـت (ینك)ـە بـە توونـدی دژایەتیـمان دەکـەن کەچـی ئێمـە بـاش دانمـان بەخـودا گرتـووە، حسـابی ورد بـۆ بەرژەوەنـدی گشـتی و سەرخسـتنی بزاڤـی نەتەوایـەتی دەکەیـن»[1].

پـاش مۆرکـردنی بـەرەی (جـود)، بـۆ یەکـەم جـار ئـەم هەواڵـە لـە بەیـانی ڕۆژی ٢٩ی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٠ وەك مژدەیـەك لـە ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتانی عێراقـەوە هەواڵێـك بەناوونیشـانی: (مـژدەی خـۆشی و خەبـات و سـەرکەوتنی ئیـرادەی گـەل) بڵاوکرایـەوەو ڕاگەیانـد: "بـەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی عێراقـی لـە پێنـاو ڕووخانـدنی ڕژێمـی فاشسـتی سـەدام تکریتـی و، دامەزرانـدنی دیموکـراسی و ئـازادی و حوکمـی زاتی ڕاسـتەقینە بـۆ کوردسـتان دامـەزراوە»[2]. ئامانجـی سـەرەکی بـەرەی (جـود) بریتـی بـوو لـە ڕووخانـدنی ڕژێمـی دکتاتـۆری بەعـس و دامەزرانـدنی حکوومەتێـکی ئیئتـلافی نیشـتمانی کـە لـە هەمـوو حـزب و هێـزە تێکۆشـەرەکانی دژ بـە ئیمپریالیـزم و کۆنەپەرسـت و دکتاتـۆری پێکدێـت، مەسـەلەی کـورد بـە شـێوەی دیموکراتییانـە دروسـت لـە سـەر بنچینـەی داننـان بـە مـافی نەتەوەیـی ڕەوای کـورد و کەمایەتییـەکان و هەروەهـا شـوێنەواری سیاسـەتی چەوساندنەوەی نەتەوەیـی و بـە عەرەبکـردن و ڕاگواسـتن لەنـاو ببرێـت و گـەلی کـورد تـەواوی مـافی ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینەی پـێ بدرێـت[3]، هەروەهـا بـەرەی (جـود) کۆمەڵێـك بنەمـای پەیوەنـدی لـە نێـوان پارتـە هاوپەیمانـەکانی نـاو بـەرە دانابـوو کـە خـۆی لـەوەدا دەبینیـەوە، پارتـە بەشـداربووەکان سەرپشـکن هـەر کاتێـك بیانەوێـت دەتوانـن لـە بەرەکـە دەربچـن، هەروەهـا ئـازادن لـە بەسـتنی هاوپەیـمانی دوو لایـەنی، یـان فرەلایەنانـە لەگـەڵ پارتـەکانی دەرەوەی بـەرە، بـە مەرجێـك زیـانی بـۆ یەکێتـی بەرەکـە نەبێـت، هەروەهـا نابێـت هیـچ پارتێـکی بەشـداربوو دەسـت لـە کاروبـاری ناوخـۆی پارتـەکانی هاوپەیـمان وەربـدات، واتـە هـەر پارتێـك سـەربەخۆیی خـۆی پارێـزراو دەبێـت، هەموویـان یەکسـانن لـە سـەرکردایەتی کـردنی بەرەکـە، دەرگـەی

(١) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٢، ل٢٣٦؛ د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٩١.

(٢) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی -عێـراق، هـەواڵ» مـژدەی خـۆشی خەبـات و سـەرکەوتنی ئیـرادەی»، لە ١٩٨٠/١١/٢٩.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی ئامانجەکانی بەرە بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (٩).

بـەره بـۆ هەمـوو پارتـەكانی تـر واڵایـە، لەگـەڵ چەنـد بنەمایـەكی تـری گرنـگ[1]. هەروەهـا لـە درێـژی چالاكییەكانیـدا، سـاڵی١٩٨٤ڕۆژنامەیەك وەك زمانحاڵـی بـەره بـە نـاوی (كفـاح الجبهـە)[2]، دواتـر لـە سـاڵی ١٩٨٥ ڕۆژنامەیـەكی تریـش بـە نـاوی (صـدی جود)دەركـرد، كـە چالاكییـە هاوبەشـەكانی بـەرەی لەخـۆ دەگـرت[3].

ڕاسـتییەكەی دامەزرانـدنی بـەرەی (جـود) سـەركەوتنێكی گەورەبـوو بـۆ (پـدك) و هاوپەیمانـانی، هەروەهـا پێویسـتییەكی مێژوویـی بـوو بـۆ ئـەو قۆناغـە هەسـتیارە كـە بزاڤـی گـەلی كـوردی پێـدا تێدەپـەڕی[4]. بـەڵام لـە سـەرێكی تریشـەوە بـووە هـۆی قووڵبـوونی زیاتـری ناكـۆكی و گومـان لـە یەكتركـردن لـە نێـوان هێـزە كوردسـتانییەكان، بـە تایبـەت لـە لایـەن (ینـك)ەوە هەڵوێسـتی نەرێنـی و دوژمنانـەی لـە بەرانبـەر دامەزرانـدنی بـەرەی (جـود) وەرگـرت، دژایەتیكـردنی خـۆی بـۆ لایەنـەكانی نێـو بـەرەی (جـود) نەشـاردەوە، تەنانـەت دامەزرانـدنی بـەرەی (جـود) بـە كودەتایـەكی سیاسـی بـۆ سـەر (جوقـد) و لاوازكـردنی لەقەڵـەم دەدا[5]. بـەڵام لـە لایـەكی تـرەوە سـەرچاوەكانی نزیـكی (ینـك) ئـەم دژایەتیكردنـەی (ینـك) بەرانبـەر بـە (پـدك) لـە بـارەی ئەنـدام نەبـوون لە(جوقـد) بـە هەڵەیـەكی گـەورە لەقەڵـەم دەدەن[6]. كەواتـە بەدیـدی بەنـدە بـژاردەی یەكەمـی (پـدك) بـە هـۆی هەڵوێسـتی (ینـك)ەوە سـەری نەگـرت، بۆیـە بـژاردەی دووەم كـە خـۆی لـە دامەزرانـدنی (جـود) دەبینـی، هەڵبژێـردرا. هـەر لـەم چوارچێوەیـەدا مەسـعود بـارزانی دڵگـرانی خـۆی لەبـارەی ڕاگرتنـی (پـدك) لـە بـەرەی (جوقـد)دا پیشـان دابـوو و گوتبـووی: "چ پێویسـتی هەبـوو كـە پـارتی لـەو بەرەیـە دووربـێ، لـە درێـژی قسـەكانیدا دووپـاتی دەكاتـەوە كـە بـەرەی (جـود) بـۆ ململانـێ و دژایـەتی و دوژمنایەتیكـردنی هیـچ هێـز و لایەنێـك دانەمـەزراوە و ئامانجەكـەی ڕوونـە

---

(١) بـۆ زیاتـر وەردەكاریـەكانی بنەمـاكانی پێوەنـدی لـە نێـوان پارتـەكانی بـەرەی (جـود) بڕوانـە: علـی سـنجاری، القضیـة الكوردیـة وحـزب البعـث العربـی الأشـتراكی فـی العـراق، ج٢، مطبعـة خانـێ، دهـۆك ، ٢٠٠٩، ص٢٤٦.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: لمـاذا كفـاح الجبهـە؟، كفـاح الجبهـە، الجریـدة، العـدد:(١)، شـباط ١٩٨٤، ص ص١ ، ٦.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: كفاح الجبهە، جریدە، العدد:(٨)، آب ١٩٨٥، ص٥.

(٤) مەلا بەختیار، یاخی بوون...، ل٢٦٢.

(٥) جەلیلی جەلیل و ئەوانی تر، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٩٧.

(٦) مەلا بەختیار، یاخی بوون...، ل٢٦٣.

کـە لەپێنـاو دژایەتیکـردنی ڕژێمـی بەعـس و ڕووخانـدنی دامـەزراوە»[١]. کەواتـە لـە قسـەکانی مەسـعود بـارزانی دەردەکەوێـت پەراوێزخسـتنی پـارتی لـە بـەرەی (جوقـد)دا هۆکارێـکی گرنـگ بـووە لـە دامەزرانـدنی بـەرەی (جـود).

سـەرچاوەکان ئامـاژە بـەوە دەکـەن کـە هەڵوێسـتی (جـود) بەرانبـەر بـە (جوقـد) زۆر دۆسـتانە بـووە، بـە بەڵگـەی ئـەوەی لـە بەیاننامـەی کۆتایـی نووسـیویەتی: "ئێمـە ئامـادەی گفتوگـۆو دانیشـتنین، بـۆ ئـەوەی هـەردوو بـەرە (جوقـد ـ جـود) بکەیـن بەیـەك بـەرە»[٢]. هەروەهـا لـە بـارەی ئـەو تۆمەتانـەی کـە ئاراسـتەی (جـود) دەکرێـت کـە گوایـە بـۆ دژایـەتی (جوقـد) دروسـت بـوو، لـە وەڵامـی پرسـیارێکدا عەزیـز محەمـەد دەڵێـت: "ئـەم تۆمەتانـە هیـچ ڕاسـتی و بنەمایەکیـان نییـە، لـە بـەر ئـەوە دوای ڕاگەیانـدنی بـەرەی (جـود) بەیاننامەیەکـمان دەرکـرد لـە سـەر ڕەزامەنـدی پـارتی، بـە حەڵکـردنی بـەرەی (جـود) بـەو مەرجـەی پـارتی لـە بـەرەی (جوقـد)دا وەربگیرێـت، بـەڵام یەکێتـی بەمـەش ئامادەنەبـوو ئەندامبـوونی پـارتی پەسـەند بـکات»[٣]. کـە واتـە هیـچ بەهانەیـەکی سروشـتی لـە بەردەسـت یەکێتـی نییـە، کـە گوایـە دروسـتکردنی بـەرەی (جـود)، جێگـرەوەی بـەرەی (جوقـد)ە، یاخـود کودەتایەکـە بەسـەر (جوقـد) و لاوازکـردنی یەکێتـی.

ئـازاد تۆفیـق ئـەوکات ئەندامـی(کۆمەڵـەی مارکـسی ـ لینینـی) بـوو، لـەم بـارەوە دەڵێـت: " دامەزرانـدنی بـەرەی (جـود) بـۆ دژایەتیکـردنی هیـچ هێزێـکی بەرهەڵسـتکار نەبـوو، بەڵکـو ئـەوەی یەکێتـی بـە دژایـەتی بـۆ سـەرخۆی، بـەرەی (جوقـد) دەزانی، سـەرچاوەکە لـەوە هەڵقوڵابـوو کـە شـەڕی براکـوژی لـە نێـوان پـارتی و یەکێتـی لە ئـارادا بـوو، بۆیـە بـە هـەر شـێوەیەك بوایـە یەکێتـی بـە دژایـەتی بەرانبـەر بەخـۆی لەقەڵـەم دەدا»[٤]. بەپێـی سـەرچاوەکان بـەر لـە واژۆکـردنی بـەرەی (جـود) لـە لایـەن پارتـەکانی

---

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٩١.

(٢) شـاخەوان شـۆڕش، قـادر شـۆڕش چـل سـاڵ خەبـات و تێکۆشـان ، ب.ش، زسـتانی (٢٠٠١ – ٢٠٠٢)، ل١٤٠.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.

(٤) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ ئـازاد تەوفیـق، هەولێـر، ٢٠١٦/٥/٥. ئـازاد تۆفیـق، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٦٠ی شـاری هەڵەبجـە، خـاوەن بڕوانامـەی بەکالۆریۆسـە لـە بـواری زانسـتە ڕامیارییـەکان، سـاڵی ١٩٧٢ پەیوەنـدی بـە کۆمەڵـەی مارکـسی لینینـەوە دەکات تـا سـاڵی ١٩٨٦، دواتـر دەبێتـە ئەندامـی

نـاو بـەرەوە (ینـك)ی لـە دامەزرانـدنی بـەرەی (جـود) ئـاگادار کرابـوو[1]، کـە (جـود) یاریـدەرە بـۆ (جوقـد) نـەك جێگـرەوە[2]. بـەڵام بـە پێچەوانـەوە یەکێتـی خـۆی بـە جێگـرەوەی خەبـاتی پـارتی و هەمـوو هێـزەکانی تـری نێـو بەرەی(جـود) دەزانی و بۆیـە ئەگـەر سـەرنج بدەیـن بەهیـچ شـێوەیەك یەکێتـی قەناعـەتی بـەم بۆچوونـە نەدەهـات، بەڵکـو سـەرجەم پارتـەکانی نـاو بـەرەی (جـود) بـە دوژمنـی خـۆی دەزانی.

لـەم کاتـەدا ئامانجـی سـەرەکی (پـدك) پتەوکـردنی یەکێتـی بەرهەڵسـتکاری عێراقـی بـوو، هـەر بۆیـە لـە سـەرەتادا هەمـوو ڕێگەیـەکی گرتەبـەر، کە ئـاکام خـۆی لـە پێکهێنانی (جـود)دا بینییـەوە[3]، لـەم ڕوانگـەوە بـە درێژایـی ئـەو قۆناغـە دەرگـەی گفتوگـۆ بـۆ چارەسـەری ئاشـتیانە، دوور لـە بەکارهێنـانی چـەك لـە بـەردەم (ینـك)و هەمـوو هێزەکانی تـری بەرهەڵسـتکاری عێـراق لـە سـەر پشـت بـوو، هـەر وەك مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: " ئامادەینـە بـۆ هەمـوو ڕێککەوتنێـك لـە گـەڵ یەکێتـی بـۆ ئـەوەی چارەسـەرێك بـۆ ناکۆکییـەکانی نێوانمـان بدۆزینـەوە، بـەڵام یەکجـارەکی پـارتی لـە گـەڵ ئـەوەدا نییـە گـەلی کوردمـان بـۆ ٤٠٠ سـاڵ زیاتـر بگەڕێتـەوە بـۆ دواوە، جارێـکی تـر بکەوینـە دروسـتکردنی ئەمـارات، دابەشـکردنی ناوچـەکان بەسـەر بادینـان و سـۆران»[4]. پـاش ماوەیـەکی کـەم لـە ڕاگەیانـدنی بـەرەی (جـود)، ئەندامێتـی (حسـيك)و (حشـع)یان لە(جوقـد)دا سـڕکرد، ئەمـە لـە کاتێکـدا بـوو کە جـلال تاڵەبـانی زانیبـووی هـەردوو لایـەنی هاوپەیمان(حسـيك) و (حشـع) لەگـەڵ (پـدك) بەرەیـەکی نوێیـان پێکهێنـاوە، زۆر تـووڕە بووبـوو، سـەرئەنجام بـە پاڵپشـتی حزبـی بەعسـی سـەرکردایەتی هەرێمـی عێراقـی ئەو بڕیـارەی دەرکردبـوو[5]، لـە بـەر ئـەوە لـە بەنـدەکانی ڕاگەیانـراوی بـەرەی (جوقـد)دا هاتبـوو، کـە هیـچ پارتێـك

ئـاڵای شـۆڕش، پـاش یەکگرتنـەوەی یەکێتـی و ئـاڵای شـۆڕش لـە سـاڵانی نەوەتـەکان، دەبێتـە ئەندامـی مەڵبەنـدی ١ی یەکێتـی لـە مـاوەی (١٩٩٤ ـ ١٩٩٩)، ئێسـتە ئەندامـی مەکتـەبی ڕاگەیانـدنی یەکێتیـە، نیشـتەجێی شـاری سـلێمانییە.

(١) فاتـح ڕەسـوڵ، بنچینـەی مێـژووی بیرۆکـەی چـەپ لـە کوردسـتان، چ٢، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی ،٢٠٠٥، ل٣٦٣.

(٢) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...، ب٢، ل٢٣٧.

(٣) ڕاپـۆرتی گشـتی بڕیـارو ڕاسـپاردەکانی بەلاغـی کۆتایـی کۆنگـرەی دوازدەمـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لە٦-١٩٩٩/١٠/١٤بەسـتراوە.

(٤) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...، ب٢، ل٢٠٩.

(٥) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٩٢.

ناتوانێت ببێتە ئەندامی هیچ بەرەیەکی تر[١]. بە پێی سەرچاوەکان (ینك) هەوڵێکی زۆری هەڵوەشاندنەوەی بەرەی (جود) و لاوازکردنی پێگەی (پدك) دەدات، بە تایبەت ناکۆکییەکانی ناوخۆی (حسیك)ی بە دەرفەت وەرگرت، لە کاتێکدا هەوڵی دەدا کە (مەحموود عوسمان) لە (حسیك) جیابکاتەوە، کە بڕیاربوو لە ٦ی ئایاری ١٩٨١ کۆنگرەی (حسیك) ببەستێت، بۆ ئەم مەبەستەش بڕی (٣٠٠)هەزار تۆمەنیان بە قەرز پێی دابوو تا کاروباری خۆی بەڕێوە ببات، هەروەها لە سەرێکی تریشەوە (ینك) هەوڵی دەدا سەرچاوەی هاوکاری (حسیك) و (ڕەسووڵ مامەند) لە ئێران وشك بکات، بەم شێوەیە بەرەی (جود) هەڵبووەشێنێتەوە، وایش دانرابوو ئەگەر لە هەڵبژاردنەکانی کۆنگرەدا مەحمود عوسمان سەرکەوتبایە بڕیاربوو بچێتە ناو ڕیزەکانی (ینك)ەوە، بەڵام ئەنجام لە کۆنگرەدا کە لە ١٠ ـ ١٥ی ئایاری ١٩٨١ بەسترا، باڵی (ڕەسووڵ مامەند) سەرکەوت و (مەحموود عوسمان) خۆی هەڵنەبژارد[٢]. بەمەش پیلانی (ینك)ی لەباربرد، پاش کۆنگرەی (حسیك)[٣]، ڕەسووڵ مامەند و لایەنگرانی لەناو بەرەی (جود)دا مانەوە و بەسەر حزبدا زاڵ بوون، د.علی تەتەر دەنووسێت: «مەحموود عوسمان بەنهێنی لە گەڵ یەکێتی ڕێککەوتبوو کە لەبەرەی (جود) پاشەکشە بکات، سەرکردایەتی پارتی سەرکۆنە بکات و لە یەکێتی نزیك ببێتەوە»[٤]. بەڵام ئەوەی یەکێتی چاوەڕوانی دەکرد، سەرکەوتنی بە دەست نەهێنا، بەڵکو بەرەی (جود) فراوانتربوو.

بێگومان دوای سڕکردنەوەی ئەندامێتی (حسیك) و (حشع) کاریگەری گەورەی لە سەر لاوازکردنی بەرەی (جوقد)، سەقامگیر و فراوانتربوونی بەرەی (جود)دا هەیبوو[٥]. جگە لەوەش بەرەی (جود) لە ڕووی شێواز و ڕێکخستنەوە، بەڕێوەبردنی ئەرك و کاروبارەکانیان عەمەلی تربوو لە (جوقد)[٦]. هەر وەك نەوشێروان مستەفا

---

(١) ژیلوان عبدالله، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٤.

(٢) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٩٠.

(٣) پارتی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان – حسیك، لە کۆنگرەی خۆی کە لە ئایاری ١٩٨١ بەسترا، (یەکگرتوو)ەکەیان لابرد و بوو بە(پارتی سۆسیالیستی کوردستان – حسك) ...بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: کرمانج گوندی، سی ٣٠ساڵ خەبات و وڵاتێکی وێران، ب.ش، سوید،١٩٩٠، ل٧٥.

(٤) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٩٠.

(٥) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتری...، ل١٧٧.

(٦) بەهرۆز گەڵاڵی، سەرچاوەی پێشوو، ل١١٤.

دەنووسـێت: "بـەرەی (جوقـد) زیاتـر لـە وەی دەزگای خەبـات بـێ بـۆ ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس، بـوو بـە دوكانی پـارە پەیداكـردن، هەندێـك لـەم لایەنانـە بـە نـاوی پێكهێنـانی لەشـكر و ڕێكخسـتنی خەبـاتی نهێنییـەوە پـارەی زۆریـان لـە لیبیـا وەرگـرت»[١]. دامەزرانـدنی بـەرەی (جـود) هـەر زوو لـە ئەوڕوپـاش دەنگـی دایـەوە و حزبـە چەپڕەوەكانی ئەوڕوپـا ئەمەیـان بـە كارێـكی ئەرێنـی و پـڕ بەهـا لێكدەدایـەوە، بووبـووە جێـگای ڕاگەیانـدنی بـەشی زۆری دەزگاكانی ڕاگەیانـدن لـە وڵاتـانی ئەوڕوپـا[٢]. بـەڵام لـە لایـەكی تـرەوە سـەرەڕای ئـەوەی كـە پەیمانەكـە پـڕە لەخاڵـی پێشـكەوتنخوازانە كـە لـە بەرژەوەنـدی گـەلانی عێـراق، كـورد و عەرەبـدا بـوو، لـە هەمان كاتـدا هەڵگری دروشـمی دژ بـە ئیمپرالیـزم و زایۆنیـزم و كۆنەپەرسـتی بـوو بـۆ ڕازیكـردنی لایەنـە عەرەبییـەكان بـۆ ئـەوە بێنـە نـاو ڕیـزی (جـود)ەوە. ئەمـەش ڕەنگدانـەوەی ئەرێنـی نەبـوو لـە ئاسـت ڕۆژئـاوا و جیهـان بەگشـتی، لـە بـەر ئـەوە ئـەم دروشـمانە لـە توانـای خـۆی زیاتربـوو بـە هیـچ شـێوەیەك پێـی نەدەكـرا جێبەجێیـان بـكات، تەنیـا بـە ناوبـوو كـە هێـرش كرابـووە سـەر زۆر وڵات. بێگومـان ئەمـەش ئـەركی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی كـورد نەبـوو، بـە پێچەوانـەوە بـەم شـێوەیە دوژمنـی زۆرتـر بـۆ بزاڤـی كـورد پەیـدا دەبـوو، بـە تایبـەت لـە لایـەن وڵاتـانی ڕۆژئـاوا كـە هەڵگـری ئـەم جـۆرە دروشـمانە بـە تیـرۆر لـە قەڵـەم دەدرا[٣]، بـە چاوێـكی خـراپ سـەیری بزاڤـی بـەرەی (جـود)ی دەكـرد.

لـە٥ی نیسـانی ١٩٨١، لـە هەفتەنامـەی (ئوبزێرڤـەر)ی چاپی لەندەن ڕۆژنامەنووسـێكی فەرەنـسی بەنـاوی (پاتریـك سـتیل) بەناوونیشـانی: (كـوردەكان چوونـە نـاو پەیمانێـكی تیرۆریسـتی دژ بـە سـەدام) وتارێـكی نووسـیبوو، وتارەكـە سـەبارەت بـە هـاوكاری نێـوان (پـدك) و (حزبـی دەعـوەی ئیسـلامی)[٤] دەدوێـت، ئینجـا دەچێتـە سـەرباسی

---

(١) نەوشیروان مستەفا، پەنجەكان یەكتری...، ل١٧٧.

(٢) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٩٢ .

(٣) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٩٣.

(٤) حزبـی دەعـوەی ئیسـلامی، سـاڵی ١٩٥٧ یەكـەم كۆبوونـەوەی خـۆی لـە ماڵـی سـەید موحسـن ئەلحەكیـم لـە شـاری (نەجـەف) بەسـت، دەسـتەی دامەزرێنەری ئـەم پارتـە پێكهاتبـوون لە:(محەمەد باقـر ئەلسـەدر و محەمـەد باقـر ئەلحەكیـم و محەمـەد مەهـدی ئەلحەكیـم و مورتـەزا عەسـكەری و محەمـەد سـادق ئەلقامـوسی)، ئـەم پارتـە لـە مێـژووی خۆیـدا چەنـد جارێـك تـووشی لـەت لـەت بـوون و لێكـترازان بـووە، دوا گـرووپ لێـی جیابـووەوە پارتێـكی سیاسـی بەنـاوی (دەعـوەی ئیسـلامی ـ ڕێكخسـتنی عێـراق)ی دروسـت كـرد، سـاڵی ٢٠٠٨ ئیبراهیـم جەعفـەری (وەزیـری ئێسـتای دەرەوەی

بـەرەی (جـود)و لـەو بـارەوە ئامـاژە بـەوە دەکات: " کـورد و جەنـگاوەرانی شـیعە و شـیووعی پێکـەوە لـە پەیمانێکـدا دژی سـەدام دەجەنگـن، هەروەهـا تێیـدا مەتـرسی ئـەم هاوکاریانـەی پـارتی و هێـزە بەرهەڵسـتکارانی تـری عێـراق بـۆ سـەر ڕژێمـی سـەدام پیشـان دەدات» [1]. لـەو کاتـەدا وڵاتەکانـی ڕۆژئـاوا هێـزە چەکـدارەکانی ئیسـلامی و شـیووعییان بـە تیرۆرسـت لـە قەڵـەم دەدا، بۆیـە بەشـداریکردنی کـورد لەگـەڵ ئـەو حزبانـە و هەڵگرتنـی ئـەم جـۆرە دروشـمانە کـە باسـمان کـرد، زۆرجـار قـورس لـە سـەر (پـدك) و بزاڤـی گـەلی کـوردا دەکەوتـەوە، د.عـەلی تەتـەر دەنووسـێت: "پـارتی و کـورد بـە گشـتی ناچـار بـوون لـە گـەڵ ئـەو لایەنـە هـاوکار و هاوهەڵوێسـت بێـت کە دۆسـت بێـت، یـان دوژمنـی دوژمنەکـەی بێـت» [2].

مەسـعود بـارزانی لـە بـارەی پەیوەنـدی لەگـەڵ هێـزە ئیسـلامییەکان و هێـزەکانی تـری بەرهەڵسـتکاری عێـراق، لـە گفتوگۆیەکـدا لەگـەڵ گۆڤـاری (الموقـف العربـی) چاپـی قوبـرس لـە٢٧ی نیسـانی١٩٨١ ئامـاژە بـەوە دەکات کـە بزاڤـی ئایینـی هێزێـکی سیاسـی بەرهەڵسـتکاری بنەڕەتییـە و هـەر بەرەیـەك بەبـێ ئـەوان تـەواو نابێـت، هەروەهـا لـە گۆڤـاری (الهـدف)ی فەلەسـتینی لـە چاوپێکەوتنێکـدا لـە٢٧ی ئایـاری ١٩٨١ گوتبـووی: "بـۆ سـەرکەوتن بـە سـەر ڕژێمـی بەغـدا و لـە پێنـاو عێراقێـکی دیموکراتیـدا، پێویسـتە هێـزە سـەرەکییەکانی عێـراق یەکبگـرن، کـە بریتـی بـوون لـە بزاڤـی نەتەوایـەتی کـورد، بزاڤـی نەتەوایـەتی عـەرەب، بزاڤـی چـەپ کـە لەحزبـی شـیووعیدا خـۆی دەنوێنێـت و بزاڤـی ئیسـلامی عێـراق «. لـە درێـژەی چاوپێکەوتنەکـەدا بـارزانی ئامـاژە بـەوە دەکات: " گـەلی کـورد ناتوانێـت مافـە ڕەواکان بـە دەسـت بهێنێـت تەنیـا لـە ژێـر سـایەی ڕژێمێـکی دیموکـراتی نیشـتمانی عێراقیـدا نەبێـت، بـۆ گەیشـتن بـەم ڕاسـتییە باوەڕمـان بەوەیـە کـە خەبـاتی هاوبـەشی گـەلی عێـراق بەکـورد و عـەرەب و کەمایەتییەکانـەوە باشـترین زامنـی سـەرکەوتنە» [3]. پـارتی بـۆ بەهێزکـردنی خەبـاتی بەرهەڵسـتکاری دژ بـە حکوومـەت و

عێـراق) جیابـووەوە و ڕێکخراوێـکی سیاسـی بەنـاوی (بزووتنـەوەی چاکسـازی نیشـتمانی) ڕاگەیانـد، ئێسـتاش نـوری مالـکی (سـەرۆك وەزیـرانی پێشـووی عێـراق) سـەرۆکی پـارتی دەعـوەی ئیسـلامییە. بڕوانـە: فـاروق محمـد، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٩٠.

(١) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق، ڕاپـۆرت» هێـزەکانی موعـارەزەی نیشـتمانی یەکیـان گـرت ئیـتر...وای بەحاڵـی ڕژێمـی فاشسـتی بەغـدا»، لـە١٩٨١/٦/١٧.

(٢) د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٩٣.

(٣) ئێزگـەی دەنگی کوردسـتانی عێراق، وتـار» هۆشـیاری و وریایـی مەرجێـکی گرنگـی سـەرکەوتنە»،

زیاتـر وەشـاندنی گـورزی کوشـندە لـە ناوەنـدەکانی هەسـتیار و دامـودەزگاکانی سـوپای عێـراق[1]، لـە بەهـاری ١٩٨١، لەگـەڵ چەنـد پارتێـکی تـری دەرەوەی بـەرەی (جـود) بەرەیـەکی لـە ژێـر نـاوی: (بـەرەی ڕزگاری نیشـتمانی ئیسـلامی لـە عێـراق) دا پێکهێنـا[2]. ئامانجـی سـەرەکی بەرەکـە بریتـی بـوو لـە دامەزرانـدنی عێراقێـکی ئـازاد و بەهێـز لـە ژێـر سـایەیدا برایـەتی تـەواو لـە نێـوان گشـت ڕۆڵـەکانی عێـراق بـەدی بێـت لـە پێنـاو ئـازادی دەربڕینـی بیروبـاوەڕ هەروەهـا بەربەرەکانـێ کـردنی هەمـوو شـێوەکانی ئیسـتعماری ئابـووری و سیاسـی و عەسـکەری و هەبـوونی ئیمپرالیسـتی لـە عێراقـدا و هـاوکاری و پاڵپشـتیکردنی بزووتنـەوەکانی ڕزگاری ئیسـلامی، عـەرەبی لـە سـەرووی هەمووانـەوە شـۆڕشی ئیسـلامی ئێـران. سـەبارەت بـە مەسـەلەی کـورد ئامـاژە بەچارەسـەری کێشـەی کـورد کرابـوو لـە چوارچێـوەی عێراقێـکی دیموکراتـدا[3]. دامەزرانـدنی بـەرەی ناوبـراو لـە سـەرەتادا دەنگدانەوەیـەکی بـاشی هەبـوو، (لیـوا ڕوکـن حەسـەن نەقیـب) بـۆ سـەرکردایەتیکردنی بـەرە هەڵبژێـردرا[4].

مەسـعود بـارزانی لـە٢٨ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٨١، بـۆ پاڵپشـتیکردنی هەوڵـەکانی (حەسـەن نەقیـب)و فراوانکـردنی بـەرە، نامەیـەك ئاراسـتەی ناوبـراو دەکات، تێیـدا پشـگیری خـۆی بـۆ کۆکردنـەوەی هەمـوو هێـزەکانی ئیسـلامی و سیاسـی و نیشـتمانی دەردەبڕێـت و بـە تاکـە زامنـی سـەرکەوتن و ڕووخانـدنی حکوومـەتی عێـراق لـە قەڵـەم دەدات[5]. بـەڵام ڕاسـتییەکەی بـەرەی ناوبـراو لەئاسـت ئـەو ڕاگەیاندنـەدا

لـە١٩٨١/٦/٤؛ ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق، وتـار» ئەرکـە ئەساسـییەکانی ئـەم قۆناغـە کامانـەن؟»، لـە ١٩٨١/٦/١٣.

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٩٧.

(٢) پارتـە بەشـداربووەکانی نـاو بـەرەی ڕزگاری نیشـتمانی ئیسـلامی بریتـی بـوون لـە: (حزبـی دەعـوەی ئیسـلامی ، بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی عێـراق و پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان و یەکێتـی دیموکـراتی کوردسـتان و ژمارەیـەك لـە بەعسـییەکانی لایەنگـری سووریا) ...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عـلی سـنجاری، القضیـة الكردیـة...، ص ص٢٤٧ -٢٥٢.

(٣) بـۆ زیاتـر زانیـاری لەبـارەی ئامانجـەکانی بـەرەی ڕزگاری نیشـتمانی ئیسـلامی.بڕوانە: بەیـانی ڕزگاری نیشـتمانی ئیسـلامی لـە عێراقـدا، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٤٠)، گـوڵان و حوزەیـرانی ١٩٨٠، ل٤-٥.

(٤) کریس کۆچێرا، بزووتنەوەی...، ل٨٣.

(٥) نامـەی مسـعود بـارزانی بـۆ لیـوا روکـن حسـن مصطفـی النقیـب لـە ١٩٨١/١٠/٢٨، دەق لـە: دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ(٣٦)، لـە٦ی تشـرینی دووەم ١٩٨١، ل١ وەرگیـراوە.

نەبـوو، بەماوەیـەکی کـورت بـە هـۆی بیروبۆچـوونی جیـاواز لـە نێـوان هێـزەکانی شـیعە و سـونەکانی بەشـداربوو، ناکـۆکی ناوخۆیـی لـە نـاو بـەرە سـەر هەڵـدەدات، لایەنـە شیعەکان بـە هۆشـداری ئێـران ڕازی نەبـوون لـە ژێـر ڕێبەرایـەتی کەسایەتییەکی سـونەدا دان بـەم ڕێکخسـتنە سیاسـییەدا بنێـن، سـەرەڕای ئەوەیـش کـە سـەرکردایەتی بـەرە (حەسـەن نەقیـب) سـەردانی تـاران دەکات بـۆ بەدەسـتهێنانی پاڵپشـتی ئێـران، بـەڵام ئاکامـی نابێـت و ئێـران هەمـوو جـۆرە مامەڵەیـەکی لەگـەڵ ئـەم بەرەیـەدا ڕەتکـردەوە، ئەگەرچـی لـە لایـەن سـووریاوە پشـتگیری لـێ دەکـرا و تـوانی بـۆ ماوەیـەك کارەکان بـەلاوازی بەڕێوەببـات[1]. بـۆ ئـەم مەبەسـتەش ڕۆژنامەیەکیـان بەنـاوی (صـوت الثـورە العراقیـە) دەرکـرد، بـەڵام ئەنجـام کاریگـەری بەرەکـە زۆری نەخایانـد لەسـاڵی ١٩٨٤ بەتـەواوی لەناوچـوو[2]. هەرچەنـدە ئـەم هەوڵـە سـەرەتاییانە بەهاتنـی گرووپـە ئیسـلامییەکان بـۆ نـاو بـەرەی دژ بـە ڕژێمـی عێـراق، سـەرنەکەوت، بـەڵام بـۆ یەکـەم جـار بـوو بەدەستپێشـخەری (پـدك) هێـزە شـیعەکان و کۆمۆنسـتەکان لـە دەوری یـەك مێـزدا کۆبکاتـەوە[3]. لـەم قۆناغـەدا (پـدك) وا لێـکی دەدایـەوە بـۆ سـەرکەوتنی بـە سـەر ڕژێمـی بەغـدا، پێویسـتە بەبـێ جیـاوازی هەمـوو هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی عێـراق (ئیسـلامی و چـەپ و نەتەوەیـی) بەپێـی قەبـارەی خـۆی لـە دەوری یـەك بـەرەدا یەکبگـرن[4]، لـەم بـارەوە مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: "ئامانجـی پـارتی یەکخسـتنی هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی عێراقییـە»[5]. لـە٢٨ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨١ بـۆ یەکەم جـار لێژنەی بـاڵای بـەرەی (جـود)[6] کۆدەبێتـەوە، لـە کۆبوونەوەکـەدا بـە شـێوەیەکی تێروتەسـەل و پـڕ لەتێگەیشـتن و لێکۆڵینـەوە، بـاری سیاسـی ئەوسـای عێـراق و، ناوچەکـە و ڕۆژهـەڵاتی

(١) علی سنجاری، القضیة الکردیة...، ص ص٢٤٩ -٢٥٢ ؛ کریس کۆچێرا، بزووتنەوەی...، ل٨٤.

(٢) علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی...، ل١٩٧.

(٣) سروە قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٠.

(٤) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی- عێـراق، وتـار» ئەرکـە ئەساسـییەکانی ئـەم قۆناغـە کامانـەن؟»، لـە١٩٨١/٦/١٣.

(٥) ڕاپۆرتی گشتی بڕیار و ڕاسپاردەکان...، سەرچاوەی پێشوو.

(٦) لیژنـەی بـاڵای بـەرەی (جـود) لـە کـەسی یەکەمـی حـزب پێکهاتبـوو، بـەڵام لـەکاتی ئامادەنەبـوونی، کـەسی پلـەی دووی نـاو حـزب شـوێنی دەگرتـەوە، لـە گـەل ئامادەبـوونی چەنـد ئەندامێـکی مەکتـەبی سیاسـی. چاوپێکەوتـن لەگـەڵ محمـد مـلا قـادر، پیرمـام، ٢٠١٥/١٢/٢.

ناوەڕاستی هەڵسەنگاند[1]، چەند بڕیارێکی گرنگی دەرکرد بۆ دامەزراندنی چەند لێژنەیەك لە پارێزگاكانی كوردستان و، دانانی دەستوورێكی چەسپاو بۆ چۆنیەتی كاركردن لەگەڵ جەماوەر و هەماهەنگی نێوان پێشمەرگە و ئەندامەكانی سەر بە پارتەكانی ناو بەرەی (جود)، هەروەها بڕیاری پتەوكردنی یەكڕیزی پێشمەرگەكانی پارتە بەشداربووەكان درا لەگەڵ یەكتر، بەشێوەیەك گیانی برایەتی و خەباتیان لە پێناو یارمەتیدانی یەكتربێت لە گۆڕەپانی جەنگدا دژ بە حكوومەتی عێراق[2]. هەروەها لەچوارچێوەی درێژەدان بە چەسپاندنی خەباتی هاوبەش لە هێزەكانی تری بەرهەڵستكار، بەتایبەت لە (ینك)، سكرتاریەتی بەرەی (جود)[3]، بە پێی بڕیاری لێژنەی باڵا، لە٢٦ی ئایار ١٩٨١ كۆدەبێتەوە، چەند بڕیارێك دەدات لەوانە بەردەوامیدان بە توانای بەختكردن و تێكۆشان بۆ دامەزراندنی پەیوەندی دۆستانە لەگەڵ (ینك)، لەم ڕێگەیەوە زەمینە سازبكرێت بۆ دروستكردنی هەموو شێوەیەكی هاوكاری سیاسی و لەشكری تا ئەو كاتەی دەتوانرێت هەر دوو بەرە (جود-جوقد) لە یەك بەرەدا یەكتر بگرنەوە، هەروەها بڕیاری دەستنیشانكردنی نوێنەری لایەنەكان بۆ لێژنەی پارێزگاكانی كوردستان، لەگەڵ چەند بڕیارێكی تر كە گشتیان

(١) لەم كۆبوونەوەدا نوێنەرانی (پدك) لە:(مسعود بارزانی ـ سەرۆك و عەلی عبدوڵا ـ سكرتێر و ڕەئیس عبدوڵا و ئازاد بەرواری و محەمەد ساڵح جومعە ئەندامانی م ـ س) پێكهاتبوون و نوێنەرانی (حشع)یش بریتی بوون لە:(عەزیز محەمەد ـ سكرتێری گشتی كۆمیتەی ناوەندی و ئەحمەد بانیخێلانی و فاتح ڕەسووڵ و ئەبو حكمەت ئەندامانی م ـ س) و نوێنەرانی (حسك) لە: (ڕەسوڵ مامەند سكرتێری حزب و لەگەڵ چەند ئەندامێكی تری م ـ س) پێكهاتبوون. بڕوانە: وتاری ئێزگەی دەنگی كوردستانی عێراق، لە ١٩٨١/١/٣١.

(٢) ئێزگەی دەنگی كوردستانی عێراق، وتار» لەپێناو پتەوكردنی بەرەی نیشتمانی دیموكراتی عێراقی دا»، لە ١٩٨١/٦/٢٦.

(٣) بەرەی (جود) لەدوو سكرتاریەت پێكهاتبوو:

- دەستەی سكرتاریەت لە كوردستان بریتی بوون لە:(فەلەكەدین كاكەیی، ڕۆژ نوری شاوێس، فازڵ میرانی لە(پدك)، و ئەبو حیكمەت (یوسف حەنا) لە(حشع)، مەلا ناسح لە(حسك). چاوپێكەوتن لەگەڵ محەمەد مەلاقادر، پیرمام، ٢٠١٥/١٢/٢.

- دەستەی سكرتاریەت لە دەرەوە (سووریا) بریتی بوو لە:(غازی زێباری، ئازاد بەرواری لە(پدك)، عادل مراد و عەدنان موفتی لە (حسك)، جەوهەر شاوێس و یەكێكی تر لە (حشع)). چاوپێكەوتن لەگەڵ عەدنان موفتی، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٧.

تایبـەت بـوون بـە پاراسـتنی یەکڕیـزی بزاڤـی گـەلی کـورد[1]. هەروەهـا ڕۆژی ١٨ی تەممـووزی ١٩٨١ (پـدك) لەگـەڵ (حشـع) (حسـك) دووەم کۆبوونـەوەی لێژنـەی بـاڵای (جـود) ئەنجـام دەدات[2]، چەنـد ڕێنماییـەك دەربـارەی پەیوەنـدی لەگـەڵ جەمـاوەر و چینـی گشـتی دەرکـران، لەوانـە:

- پێویسـتە پێشـمەرگە بەپێـی توانـا یارمـەتی جووتیـاران بـدات و بەرگـری لـە بەرژەوەندییەکانیـان بـکات.
- بـە پێـی توانـای خـۆی بەرەی(جـود) یارمـەتی خێـزانی پێشـمەرگەی شـەهید و هەمـوو پێشـمەرگەکانی تـر بدات.
- بـە تووندی ڕاوەسـتان دژی گەیانـدنی ئـازاردان بـە هاونیشـتمانیانی بـێ تـاوان بـۆ مەبەسـتی تایبـەتی، یـان بنەماڵەیـی.
- وەرگرتنـی سـزادانی توونـدی دەرهـەق هـەر پێشـمەرگەیەك، یـان لێپـرسراوانی سیاسـی، یـان لەشـکری ئەوانـەی لـە پـاش لێکۆڵینـەوە دەردەکەوێـت کـە تاوانیـان کـردووە[3].

هەڵبـەت دامەزرانـدنی بـەرەی (جـود) هـەر زوو ڕەنگدانـەوەی ئەرێنـی لـە سـەر پەرەپێـدانی خەبـاتی چەکـداری و جەمـاوەری دژ بـە ڕژێـم هەیبـوو، لـە بەسـتنی یەکـەم کۆبوونـەوەی بـەرە تـا بەسـتنی کۆبوونـەوەی دووەم لـە حوزەیـرانی١٩٨١ خەبـات و گیـانی بەرەیـی قوڵتربـوو، لـە چەنـدان بـارەوە خەبـاتی (جـود) بـەرەو پێشـەوە چـوو، بـۆ نموونـە: لێژنـەی بـەرە لـە پارێـزگای (دهـۆك ـ مووسـڵ) چەنـدان چالاکـی ئەنجـام دەدا، هەروەهـا لـە ناوچـە جیاجیـاکانی کوردسـتان چەنـدان چالاکـی لەشـکری دژی حکوومەت ئەنجـام درا[4]. لـە ئەنجامـی ئـەم جـۆرە چالاکییانـەوە دەنگدانەوەیـەکی خێـرا لـە سـەر

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: سـکرتاریەتی بـەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی عێراقی،»ڕاگەیانـدنی کۆبوونـەوەی بـەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی عێـراق «، لـە١٩٨١/٣/٢٦؛ دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ(١٨)، ٢٨/ئایـار/١٩٨١، ل٣ -٤.

(٢) لێژنـەی بـەرزی بـەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی عێراقی،»بەیـانی بـەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی بـۆ گـەلی تێکۆشـەر»، لـە ٨/تمـوز/١٩٨١.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر لـە بـارەی بڕیارەکانـەوە بڕوانـە: بـەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی عێراقـی، ئامۆژگاریـەکانی لیژنـەی بـەرزی بـەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی عێراقـی دەربـارەی پێوەنـدی لەگـەڵ جەمـاوەردا، لـە ١٩٨١/٧/٨.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانە:عملیـات مشـترکە لقـوی جود، اخبـار کردسـتان، العـدد:(٢٠)،١٩٨١/٧/١٤،

ئاستی عێراق هەروەها وڵاتانی ڕۆژئاوا هەبوو، لەم بارەوە گۆڤاری (سەندای تایمز) ی چاپی لەندەن لە١٥ی ئایاری ١٩٨١ وتارێکی بە ناوونیشانی: (کوردەکان دەبنە هەڕەشەیەکی تازە بۆ سەر عێراق)، تێیدا هاتبوو: "چالاکی شۆڕشگێرانەی کورد لە پێناو ئۆتۆنۆمی لە عێراقدا لە ناوچە کوردییەکانی عێراقدا پەرەی سەندووە، کاری ڕاستەوخۆی ئەو هاوکارییە تازەیە لە سەر وەزع ئەوەیە کە چالاکی پێشمەرگەکانی کورد لە عێراق گەشە دەکات، کە ساڵەهای ساڵ، ناو بەناو بەردەوام بوون، بەڵام ئەم جارە هەست دەکرێت کە نیاز وایە هێزەکانی سوپای عێراق تووشی شەڕێکی بەربڵاو بکرێت» هەروەها لە بەشێکی تری وتارەکەدا هەبوو: " لە کوردەکان ٥٠٠٠ پێنج هەزار چەکداریان هەیە، دەرفەتی چاکیان لە پێشدایە تا سەرکەوتنی عەسکەری گرنگ وەدەست بێنن، لە بەر ئەوە سەدام حسێن لە١٣ فیرقەی سوپا، ٩ فیرقەی ڕەوانەی جەنگ لەگەڵ ئێران کردووە»[1]. بەڵام لەلایەکی تریشەوە دەکرێت لە بیرمان نەچێت، بە دامەزراندنی بەرەی (جود) و ئامادەبوونی (جوقد) لەیەك کاتدا، ئەندازەی شەڕی ناوخۆ فراوان بوو، بە جۆرێك وای لێهاتبوو کوردستان بووبووە مەیدانی هاوپەیمانی دژ بەیەك[2].

مەکتەبی سیاسی (پدك) لە بەیاننامەیەکدا لە تەمموزی ١٩٨١، جارێکی تر ئامادەیی خۆی دەردەبڕی بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکییەکان لەگەڵ (ینك)، لە پێناو سوودوەرگرتن لەو کەلێنەی کە لە کوردستان دروست بووە بە هۆی کشانەوەی بەشێکی زۆری هێزەکانی سوپای عێراق لە باشووری کوردستان بۆ بەرەکانی جەنگ لەگەڵ ئێران[3]. بەڵام ئەنجامی نەبوو، تا دەهات پەیوەندییەکان ئاڵۆزتر دەبوون و، باشترین هەل و هەڵکەوتی سیاسی و سەربازی بۆ سوودوەرگرتن لە شەڕی عێراق و ئێرانی لە دەست دا[4]. هەروەها بە هۆی خۆ بەیەکتر خەریك کردنەوە، بە تایبەت لەو شوێنانەی کە دەسەڵاتی (ینك)یان بە سەردا زاڵ بوو، شەڕی براکوژی بوو

ص٤-٥.

(١) بزووتنەوەی کوردایەتی و ڕۆژنامەکانی جیهانی و ناوچەیی، خەبات، ڕۆژنامە، ژ(٥٤٧)، ئەیلوولی ١٩٨١، ل٩.

(٢) بۆ زیاتر لەبارەی شەڕی ناوخۆ بڕوانە:هەمان بەش، باسی چوارەم.

(٣) م.س ـ پ.د.ك، بەیاننامە»بەیانێکی گرنگ بۆ گەلی عێراقی قارەمان»، لە١٩٨١/٧/١٧.

(٤) مەلا بەختیار، یاخی بوون لەمێژوو...، ل١٦٧.

بـەکاری ڕۆژانـەی هەمـوو هێـزەکان و دەرفەتێـکی لەبارتـر بـۆ جموجووڵـی حکوومـەت و دوژمنـانی گـەلی کـورد ڕەخسـا بـۆ خۆشـکردنی ئاگـری دووبـەرەکی و لاوازکـردنی بزاڤـی کـورد[1]. بەڕاسـتی هـەر لـە سـەرەتای ئـەم قۆناغـە، پێویسـتییەکی مێژوویـی بـوو کـە (ینـك) ڤیتۆکـەی لـە سـەر (پـدك) هەڵگترپـا، بـوونی (پـدك) لـە (جوقـد)دا قبـووڵ کرابـا، ئـەوکات یـەك بـەرە دەبـوو، بەمـەش زەمینـەی چارەسـەری سیاسـی و ئاشـتیانەی نێـوان (پـدك) و (ینـك) لـە بـار دەبوو، یـان هەر هیـچ نەبوایـە ململانێیـەکان خاوتردەبـوون[2]. کەواتـە لـە کەیـسی شـەڕی ناوخـۆ بـە پلـە یـەك (ینـك) تاوانبـارە، هـەروەك فاتـح ڕەسـووڵ دەنووسـێت: " ئۆبالـی بەرپرسـیاری یەکـەم لـە شـەڕی براکـوژی و کارەسـاتە خوێناوییـەکان لەئەسـتۆی یەکێتیدایـە»[3].

هەڵبـەت (پـدك) ڕۆڵێـکی گرنگـی هەبـووە لـە فراوانکـردنی قـەوارەی بـەرەی (جـود)، لەسـەرەتای سـاڵی ١٩٨٢ دەتوانێـت حزبـی (پاسـۆك) بهێنێتـەوە نـاو بەرەکـە، لـەم بارەوە عەبـدوڵا ئاگریـن دەڵێـت: " لـە سایەی ئـەو پەیوەندییـە مێژووییـەی لـە گـەڵ پارتـی، هەروەهـا بـە هـۆی ئامانجـە نەتەوەییـەکانی (جـود)ەوە، (پاسـۆك) پەیوەنـدی بـە بەرەی (جـود)ەوە دەکات»[4]. بـەڵام هەندێـك لـە سـەرچاوەکانی تـر ئامـاژە بـەوە دەکات کـە بـە هـۆی دژایەتیکـردنی (ینـك) و زاڵبـوونی بـە سـەریدا، (پاسـۆك) ناچـار دەبێـت پەیوەنـدی بە(جـود)ەوە بـکات[5]. لەم هەڵومەرجە دژوارەدا، نەبـوونی یەکڕیزی نێوان بەرەی (جوقد) لەگـەڵ (جـود) لەلایـەك و، شـەڕی عێـراق ـ ئێـران لـە لایەکی تـرەوە، هەریەکە لە سـووریا

---

(١) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...، ب٢، ل٢٢٦.

(٢) شاخەوان شۆڕش، سەرچاوەی پێشوو، ل١٤٠.

(٣) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك ...، ب٣، ل٣٥٧.

(٤) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ عەبـدوڵا ئاگریـن، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٧. عەبـدوڵا ئاگریـن، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٩ی شـاری سـلێمانی، خوێنـدنی سـەرەتایی و ئامادەیـی لـە هەمـان شـار تـەواو کـردووە، دواتـر دەچێتـە بەغـدا لـەوێ پەیمانگـەی ئەندازیـاری تـەواو دەکات، سـاڵی ١٩٦١ دەبێتـە ئەندامـی پـارتی گـەلی کـورد، دوای نسـکۆی ١٩٧٥ لـە لایـەن حکوومەتـەوە بـۆ خـوارووی عێـراق دەگوێزرێتەوە، لـەوێ تـا ١٩٧٩ دەبێتـە مامۆسـتا، سـاڵی ١٩٩٤ بڕوانامـەی ماسـتەر لەبـواری شـیعری سیاسـی کـوردی بەدەسـت دەهێنێـت، سـاڵی ١٩٩٩ بڕوانامـەی دکتـۆرا لەبـواری چیـرۆکی کـوردی بەدەسـت دەهێنێت، ئێسـتاش لەکۆلێـژی زمـان، زانکـۆی سـەلاحەددین مامۆسـتایە و نیشـتەجێی شـاری هەولێـرە.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: برایـم جـەلال، چەپکێـك لـە مێـژووی کۆمەڵـە، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی ، ٢٠٠١، ل١٢٦.

و لیبیا کەوتنە هەوڵ و تێکۆشان بۆ پتەوکردنی یەکێتی هێزە بەرهەڵستکارەکانی عێراق و چارەسەرکردنی کێشەکانی نێوانیان[1]. بۆ ئەم مەبەستە ئیدریس بارزانی وەك نوێنەری (پدك)، لەگەڵ شاندی (ینك) و هێزەکانی تری بەرهەڵستکار لە شام و تەرابلوس چەند کۆبوونەوەیەك ئەنجام دەدات[2]، ئاکام ڕۆژی ١ی شوباتی ١٩٨٣ لە شاری تەرابلوسی پایتەختی لیبیا بە بەشداری (١٩)گرووپ و پارتی کوردستانی و عێراقی کۆدەبنەوە، سەرئەنجام ڕۆژی ٦ی هەمان مانگ، هەموو پارتە بەشداربووەکان ڕێککەوتننامەیەك واژۆدەکەن[3]، لە سەر بنیاتنانی بەرەیەکی بەرفراوان ڕێکدەکەون[4]. لە هەمان کاتدا بڕیار درابوو ڕۆژی ٢٥ی شوباتی ١٩٨٣، نوێنەری (١٩) لایەنەکە لە شام کۆبوونەوەی داهاتوو ئەنجام بدەن، ئینجا هەردوو بەرەی (جود) و (جوقد) بکەن بە یەك بەرە، بەڵام لە ئەنجام بەرهەمی نەبوو، لەم بارەوە نەوشیروان مستەفا دەنووسێت: "پێش وادەی کۆبوونەوەکە (حشع) لەڕێککەوتنی تەرابلوس پەشیمان بووەووەو، کۆبوونەوەکەی شامی تێکدا»[5].بە دیدی بەندە ئەم ڕایە لاوازە لە بەر ئەوە لەو کاتەدا(حشع) لە سەر ئاستی سیاسی و لەشکری ئەو ڕۆڵەی نەبوو کە بتوانێ پڕۆژەیەکی وا گەورە و گرنگ تێکبدات، ڕاستیەکەی دەبوو هەر دوو پارتی سەرەکی کوردستانی (پدك) وبە تایبەت (ینك) ئیرادەی هەنگاونان بەرەو ئاشتی لەئاستێکی باشدا نەبوو. لە پەیوەندییەکی تەلەفۆنیدا، لە بارەی پاشگەزبوونەوەی (حشع)، عەزیز محەمەد دەڵێت: "پاشگەزبوونەوەی (حشع) لە بەر ئەوەبوو کە کۆمەڵێك پارت و گرووپی عەرەبی بەشداربوون، نەمان دەناسین سەر بەکام لایەنن، وابەستەی چ دەوڵەتێکن، جێگای تێبینی و گومان بوون بۆیە (حشع) کشایەوە»[6]. بەڵام ڕاستییەکەی ئەم پاشگەزبوونەوە و خۆ دوورخستنەوە لە ڕێککەوتنەکەی تەرابلوس زیانی زۆر و زەبەندی بە کاروانی بزاڤی دیموکراتی و بەرهەڵستکاری عێراقی و کوردستانی گەیاند، هەروەها بێ بڕوایی و گومان

---

(١) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان...، ل٢٧٩.

(٢) هەمان سەرچاوە، ل٢٨٠.

(٣) بۆ زانینی ناوی پارتە بەشداربووەکان بڕوانە: فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...، ب٣، ل١٧٩؛حامد محمود، المصدر السابق، ص٢٧٠.

(٤) فاتح ڕەسوڵ، لەکاروانێکی دوور و درێژدا» کورتەی خەبات و ئەزموونی پەنجا ساڵ»، ستۆکهۆڵم ، ١٩٩٧، ل٢٤٤.

(٥) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان...، ل٢٧٩.

(٦) عەزیز محەمەد،(پێوەندی تەلەفۆنی)، هەولێر، ٢٠١٦/٥/١٣.

لـە یەکتریکـردن زیـادی کـرد[١]. سـەرەڕای ئـەوەی کـە (حشـع) دان بـەوەدا دەنێـت کە لە ڕێککەوتنـی ترابلـوس پاشـگەزبووەوە، کـە چـی لەبەیاننامەیەکـدا بەرەی (جـود) (ینك)ی بـە هەڵگیرسـاندنەوەی شـەڕی ناوخـۆ تۆمەتبـار دەکات کـە لـە ١٦ی شـوبات، واتـە دوای ١٠ڕۆژ، بـە سـەر ئیمزاکـردنی ڕێککەوتنەکەدا، (ینك) هێرش دەکاتە سـەر هێـزەکانی (پدك) و لایەنـەکانی (جـود) لـە دەشـتی هەولێـر و کۆیە[٢]. لەم سـەروبەندەدا حکوومـەتی عێراق لـە بارودۆخێـکی لەشـکری خراپـدا بـوو لەگـەڵ ئێـران، بـە هـۆی خەریکبـوونی هێـزەکانی کـورد بـە ململانـێ ناوخۆییەکانەوە هیچ سـوودیان لـەم دەرفەتە وەرنەگرت، لـەم ڕووەوە سـەدام حسـێن بەشـانازی و دڵنیاییەوە دەیگـووت: "حزبە کوردییەکان هیـچ کارێکیان لە دەسـت نایـە، چونکـە لەناوخۆیانـدا دژی یەکـن»[٣].

لـەم کاتـەدا پارسـەنگی هێـز بـەلای ئێرانـدا کەوتبـوو، بۆیـە حکوومـەت هەوڵـەکانی خـۆی خسـتەگەڕ بـە هـەر شـێوە و نرخێـك بێـت کـوردەکان بـەلای خۆیـدا ڕابکێشـێت، یـان هـەر هیـچ نەبێـت بەرەیـەکی جەنگـی لـە کـۆڵ خـۆی بکاتـەوە، ئەنجـام لـە کۆتایـی١٩٨٣دا، تـوانی لەگـەڵ (ینـك) بکەوێتـە دانوسـتاندن. بەمـەش هـەر زوو لـە لایـەن (پـدك) و لایەنـەکانی (جـود) کاردانـەوەی خێـرا و توونـدی لێکەوتـەوە[٤]، تەنانـەت بـەرەی (جوقـد)، کـە هـاوکات (ینـك) لایەنێـکی سـەرەکی ئـەم بەرەیـەی پێـك دەهێنـا، لـە بەیاننامەیـەکی فەرمـی لـە٢٥ی کانـوونی یەکەمـی ١٩٨٣، سـەرکۆنەی (ینـك) دەکات، کـە بـە پێشـێلکاریکردن بەرانبـەر (جوقـد) تۆمەتبـاری دەکات، ئەندامێتـی (ینـك) لـە (جوقـد) هەڵدەپەسـێرێت، لـەم بارەیـەوە ڕایگەیانـد: "هەڵوێسـتی یەکێتـی لەگـەڵ حکوومـەت گوزارشـت لـە ڕاوبۆچـوونی بـەرەی (جوقـد) نـاکات»[٥]. دواتـر لـە٢٣ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٤ بـە فەرمـی بڕیـاری دەرکـردنی (ینك)یان دەرکـرد[٦]. ڕاسـتییەکەی

---

(١) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٣، ل١٨٤.

(٢) سـکرتارية الجبهـة الوطنيـة الديمقراطيـة العراقيـة، بيان»حـول الإعتـداءات عـلى انصارهـا فـى سـهل أربيـل و كويسـنجق»، فـى ٢٤شـباط/١٩٨٣.

(٣) دیفید ماکداول، مێژووی هاوچەرخی...، ل٥٧٠.

(٤) بـۆ زانیـاری لـە بـارەی هەڵوێسـتی بەرەی(جـود) بەرامبـەر گفتوگۆی یەکێتی نیشـتمانی کوردسـتان لەگـەڵ حکوومـەت. بڕوانـە: هەمـان بـەش، بـاسی پێنجـەم، لقی ب.

(٥) جوقـد، بيـان» حـول المفاوضـات المذلـه التـى أقـدم عليهـا الإتحـاد الوطنـى الكردسـتانى مـع النظـام الفاشـى العميـل فـى العـراق»، فـى ١٩٨٣/١٢/٢٥.

(٦) جوقـد، بيـان» حـول طـرد الإتحـاد الوطنـى الكردسـتانى مـن الجبهـة الوطنيـة القوميـة

پـاش دەرکـردنی (ینـك) لـە بـەرەی (جوقـد) بەرەکـە لاواز دەبێـت، هیـچ کاریگـەری و چالاکـی سیاسـی و لەشـکری بەرانبـەر بـە حکوومـەت نانوێنێـت. مەسـعود بـارزانی لـە٣ی ئەیلـوولی ١٩٨٤ سـەردانی لیبیـا دەکات، لەلایـەن موعەمـەر قـەزافی سـەرۆکی ئـەو وڵاتە(قائـد الثـورە الفاتح-لێکۆڵـەر) پێشـوازی لـێ دەکرێـت و لـەو گەشـتەیدا مەسـعود بـارزانی هەوڵـی دا بـە هـاوکاری لیبیـا پـەرە بـەکاری بەرەیـی بـدات و بـەرەی (جـود) فراوانـتر بـکات[1]، هەروەهـا بـۆ هەمـان مەبەسـت لـە ٢٥ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٤، لەگـەڵ وەفدێـکی بـەرەی (جـود) سـەردانی سـووریا دەکات و، لەگـەڵ سـەرۆکی ئـەو وڵاتـە، (حافـظ الأسـد) کۆبوونەوەیـەك ئەنجـام دەدات، ئـاکام تـوانی پشـگیری وڵاتـان و پاڵپشـتی بەرهەڵسـتکارەکانی عێـراق بەدەسـت بهێنێـت[2]. لـە درێژایـی هەوڵـەکانی مەسـعود بـارزانی بـۆ فراوانکـردنی کاری بەرەیـی لـە عێـراق و کوردسـتان، بـە ڕەزامەنـدی لایەنـەکانی تـری نـاو (جـود) لـە سـەرەتای تشـرینی دووەمـی ١٩٨٤، سـێ پـارتی تـر هاتنـە نـاو بـەرەی (جـود)ەوە[3]، بـە شـێوەیەکی فەرمـی لـە١٣ی مانـگ لـە نـاو ڕیـزەکانی بـەرەی (جـود) وەرگیـران[4]. ئـەم ڕووداوەش توانـاکانی (پـدك) و بـەرەی (جـود) ی بـەرەو دوولایـەن بـرد: یەکەمیـان بەهێزکـردنی (جـود)و، فراوانکـردنی چوارچێـوەی خەبـاتی چەکـداری دژ بەحکوومـەت، دووەمیـان کارکـردن بـۆ دروسـتکردنی بەرەیـەکی نیشـتمانی فـراوان، هەروەهـا بەمـەش گرفتێـکی تـری نـاو پرسـی کـورد چارەسـەربوو، کـە لـە (سـاڵی ١٩٨٤)[5](پـدگك) لەلایـەن (پـدك)ەوە لـە سـنووری بادینـان دەرکرابـوو،

الدیمقراطیة»، فی ١٩٨٤/١/٢٣.

(١) قائـد ثـورة الفاتـح یلتقـی بالرفیـق مسـعودبارزانی، اخبـار کردسـتان، العـدد:(١٢٥)، تشـرین الثانـی ١٩٨٤،ص٢.

(٢) الرئیـس الأسـد یسـتقبل وفـد (جـود)، کفـاح الجبهـە، جریـدە، العـدد:(٤)، تشـرین الثانـی ١٩٨٤، ص ص١ -١١؛ دەنگدانـەوەی سـەفەری سـەرۆکی پارتیـمان بـۆ دیمەشـق، دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ:(١٢٦)، لـە ١٩٨٤/١٢/٥، ل٢.

(٣) پارتـەکان بریتـی بـوون لـە: پـارتی سۆسیالیسـتی عێـراق و پـارتی گـەلی دیموکـراتی کوردسـتان و کۆمەڵـەی دیموکـراتی عێراق.بڕوانـە: کفـاح الجبهـە، الجریـدة، العـدد(٤)، تشـرین الثانـی ١٩٨٤، ص١١.

(٤) جـود، بیان»مـن الجبهـة الوطنیـة الدیمقراطیـة العراقیـة حـول الانظـمام ثـلاث أحـزاب وطنیـة إلی (جـود)» فی ١٣/تشـرین الثانـی /١٩٨٤.

(٥) پـارتی گـەلی دیموکـراتی کوردسـتان (پـدگك)، لـە هاوینـی ١٩٨٢، بـە سەرپەرشـتی کەریـم شـنگاری (وەزیـری ئێسـتای ناوخـۆی هەرێـم)، بـە هێزێـکی زۆرەوە بـە بـێ رەزامەنـدی پـارتی دیموکـراتی

پەیوەندییـان لەگـەڵ یەکـدی زۆر ناخـۆش بـوو، سـەرەڕای ئـەوەی لـە لیبیـا و سـووریا و ئێـران چاوپێکەوتـن لەنێـوان ئیدریـس بـارزانی و سـامی عەبدولڕەحـمان لـە کۆتایـی ١٩٨٢ کرابـوو، بـەڵام هەنـگاوی یەکلاکـەرەوەی چارەسـەر هاتنـی (پدگك)بـوو بـۆ نـاو بـەرەی (جـود)، بـەڵام لەگـەڵ ئـەوەش تـا کۆتایـی سـاڵی ١٩٨٧ (پـدك) ڕێگـەی پـێ نـەدا بـۆ ناوچـەی بادینـان بگەڕێتـەوە[1]، بەمـەش بـەرەی (جـود) بـوو بـە بەرفراوانتریـن و کاریگەرتریـن هێـزی بەرهەڵسـتکار دژ بـە حکوومـەت.

بـەم چەشـنە دەردەکەوێـت کـە پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان کاراکتەرێـکی سـەرەکی بـوو لـە کۆکردنـەوەی هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی عێـراق، بـە تایبـەت لەچوارچێـوەی بـەرەی (جـود)دا، کـە ئەمـەش تاقیکردنەوەیـەکی دیموکـراتی و تـازە و گرنـگ بـوو لـە سـەر گۆڕەپـانی کوردسـتان و عێـراق بـە گشـتی. هـەر چەنـدە بـە دامەزرانـدی بـەرەی (جـود) برازاقـی گـەلی کـورد بـۆ ماوەیـەك دووچـاری ململانێـی ناوخۆیـی و شـەڕی براکـوژی بـوو، بـەڵام هـاوکات لـە بـواری خەبـاتی سیاسـی و لەشـکری دژی حکوومـەت و پاڵپشـتی جەمـاوەر و بەرەوپێشـبردنی برازاقـی نەتەوایـەتی هەروەهـا بەگژداچـوونی دووبـەرەکی ناوخۆیـی خەباتێـکی زۆری کـرد و قوربانییـەکی زۆری داوە. هـەر لەئەنجامـی ئەمەیشـدا لـە قۆناغـی دوایـی ئـەم ماوەیـە، ئاشـتبوونەوەی گشـتی نێـو هێـزە کوردییـەکان بەرهـەم دێـت.

کوردسـتان وەك هێـزی سـەرەکی ناوچەکـە، لـە سـووریاوە ڕوو لـە ناوچـەی زاخـۆ دەکـەن، سـەرئەنجام ڕووبەڕووبوونـەوە لەگـەڵ هێـزەکانی پـارتی لـە ناوچـەی سـەنات ـ زاخـو، ڕوویـدا، لـە ئاکامـدا دووچـاری شکسـت دەبـن و ناوچەکـە بەجـێ دەهێڵـن و جارێـکی تـر ڕوو لـە سـووریا دەکەنـەوە، ناگەڕێنـەوە تـا ئاشـتبوونەوەی سـاڵی ١٩٨٧. چاوپێکەوتـن لەگـەڵ فوئاد میـرانی، دهـوك، ٢٠١٦/٢/٢٥. ناوبـراو ئـەوکات بەرپـرسی لێژنـەی ناوچـەی زاخـۆ، سەرپەرشـتیاری هێـزی پێشـمەرگەی پـارتی بـوو لـەو ناوچەیـەدا.

(١) د.علی نێروەیی، برازاقی ڕزگاریخوازی...،ل٣٥٨.

باسی دووەم

ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە چالاکییەکانی لەشکری دژی حکوومەتی عێراق

پـاش هەڵگیرسـانی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران و، سـەرکەوتنی بـە سـەر حکوومـەتی شـادا لـە شـوباتی ١٩٧٩، بارودۆخـی سیاسـی و لەشـکری (پـدك) گۆڕانـکاری بـە سـەردا هـات، پەرەسـەندنی بەرچـاوی بەخـۆوە بینـی، هـەر وەك محەمـەد مـەلا قـادر دەنووسـێت: " شـۆڕشی ئێـران بـۆ پـارتی نیعمەتێـك بـوو، بـووە هـۆکاری ئـەوەی ببووژێتـەوە»[1]. سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێران لـە کاتێکدا بوو(پـدك) بـۆ دووبـارە خۆڕێکخسـتنەوەی لەشـکری پشـتی بـە توانـای مرۆیـی پەنابـەران بەسـتبوو، کـە پێشـتر حکوومـەتی شـا بـە هەمـوو شـێوەیەك ڕێگـری چالاکـی سیاسـی و لەشـکری لـێ گرتبـوو، بـەڵام بـە سـەرکەوتنی شـۆڕش دۆخێـکی نـوێ لـە ئێـران هاتـە ئـاراوە، بەخێـر بـە سـەر (پـدك)دا شـکایەوە و لـەم ڕەوشـە نوێیـەدا زۆر سـوودمەندبوو، وێـڕای ئـەوە پێشـمەرگە لـەڕووی چەندێتیـەوە زیـادی کردبـوو، هـاوکات لـەڕووی چۆنیەتیشـەوە زیاتـر بـەورە و ئومێدبـوون بـە بـەراورد لەگـەڵ پێشـوو[2].

هەروەهـا لـەم قۆناغـەدا بەپێـی هەموارکردنـەوەی پەیڕەوپرۆگرامـی ناوخـۆی (پـدك) لـە کۆنگـرەی نۆیەمـی دا، ڕێکخسـتنی پێشـمەرگایەتی گۆڕانـکاری بەسـەرداهات، چالاکـی لقـەکان لـە شـوێنی هەرێمـەکان دەسـتی پێکـردەوە[3]، هەروەهـا بەرپـرسی لقـەکان کـە

---

(١) محمد ملا قادر، سەربردە – کورتەیەك لەبیرەوەرییەکان، بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر ، ٢٠٠٩، ل١٣٩.

(٢) فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٨.

(٣) لقـەکانی پـارتی لـەو کاتـەدا بریتـی بـوون لـە: (لقـی یـەك ـ لـە سـنووری بادینـان (جرجیـس حەسـەن) لێپـرسراو، لقـی دوو ـ لـە سـنووری هەولێـر (خورشـید شـێرە) لێپـرسراو، لقـی سـێ ـ لـە سـنووری کەرکـوك (مـلازم یونـس ڕۆژبەیـانی) لێپـرسراو، لەگـەڵ دامەزرانـدنی چەنـد لقێـکی تـر لـە دەرەوەی سـنووری باشـووری کوردسـتان کـە زیاتـر ئـەرکی ڕێکخسـتنی پارتایـەتی لـە ئەسـتۆ بـوو). چاوپێکەوتـن لەگـەڵ مـلازم یونـس، میحـوەری باشـیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.

هـاوكات ئەندامـی كۆمیتـەی ناوەنـدی بـوون، هـەردوو ئـەركی (ڕێكخسـتنی پارتایـەتی و پێشـمەرگایەتی) لـە ئەسـتۆ گرتبـوو، بـە جۆرێـك لەگـەڵ ئـەو قۆناغـەدا بگونجێـت، سەرپەرشـتی و هەڵسـووڕاندنی كاروبارەكانیـان دەكـرد[1]. لـەم كاتـەدا حكوومـەتی عێـراق هەمـوو شـێوازێكی دڕندانـەی گرتبـووە بـەر بـۆ سـنووردارکردنی چالاكییـەكانی (پـدك) و هێـزەكانی تـر، بـەڵام سـەری نەگـرت و بزاڤـی لەشـكری لـە زاخـۆ تـا خانەقیـن، نـەك تەنیـا لـە گونـدەكان بەڵكـو لـە شـارە گەورەكانیشـدا لـە هەڵكشـاندا بـوو، هێـزی پێشـمەرگە لـە ئـاداری١٩٨٠ لـە دەوروبـەری خانەقیـن، قـەڵادزێ، ئامێـدی و چۆمـان لەگـەل چەنـد ناوچەیـەكی تـر، بەدەیـان چالاكـی لەشـكری دژ بـە پێگـەكانی حكوومـەت ئەنجـام دەدەن[2]. هەرچەنـدە چالاكییـەكان لـە سـەرەتادا لـە بـزاڤ و چالاكـی بچووكـدا خۆیـان دەنوانـد، بـەڵام بـە ئەندازەیـەكی فـراوان بـوون، لەهەمـان كاتـدا ئـەو چالاكییانـە بـێ قوربـانی نەبـوون، لـە٢٤ی نیسـانی١٩٨٠، هێزێـكی هاوبـەشی هـەر دوو لقـی ٣ و ٥ی (پـدك) لـە كاتی گەڕانەوەیـان لـە چالاكیـەكی دژ بـە حكوومـەت، تـووشی كەمینێـك دەبـن، ئەنجـام ژمارەیـەك سـەركردەی پێشـمەرگە دەبنـە قوربـانی[3]. پێشـمەرگەكانی (پـدك) بـە ماوەیـەكی ڕێـژە كـورت توانییـان لـە زۆربـەی ناوچـەكان گـورزی بـە زەبـر لـە سـوپای عێـراق بوەشـێنن، لـە ئامارێـكی لەشـكری (پـدك)دا ئامـاژە بـەوە كـراوە لـە مانگـی تشـرینی دووەمـی ١٩٧٩ تـا تەممـووزی ١٩٨٠، ١٠٨ چالاكـی لەشـكری ئەنجـام دراون، لـە كـوێ ئـەم چالاكییانـە ٨٥٠ سـەربازی عێـراق كـوژراون، ٢٠١٨ی تریـش بریندارکـراون، هەروەهـا ٢٩ پۆلیـس و ٧٩ جـاش كـوژراون لەگـەڵ بریندارکـردنی چەنـدان كـەسی تـری سـەر بـە حكوومـەت[4]، هەروەهـا لـە مانگـی ئـاب تـا ئەیلـوولی ١٩٨٠، نزیكـەی ٢٩ چالاكـی لـە شـوێنە هەسـتیارەكان ئەنجـام دراون، لـەم چالاكیانەشـدا نزیكـەی ١٨٩ سـەرباز كـوژراون و، دەیـان كـەسی تـر برینـدار كـراون، جگـە لـەوەی

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: پـارتی دیموكـراتی كوردسـتان ـ عێـراق، پەیـڕەوی ناوخـۆی پـارتی لـە كۆنگـرەی نۆیەمـی پارتیـدا كـە لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٧٩ بەسـترا، بڕیـار لەسـەردراوە.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانە:اخبـار كردسـتان، العـدد:(١)، ١٩٨٠/٣/٨، ص١؛ اخبـار كردسـتان، العـدد:(٣)، ١٩٨٠/٤/١٧، ص١- ٢.

(٣) قوربانییـەكان بریتـی بـوون لـە: (وەلی عـەلی و عەبـدوڵا شـێخ ڕەزا و ڕەئـووف ئەرگـوشی و عەبدوڵا ڕەشـید و شـوكری عەبدولڕەحـمان و مەحمـود ڕەوانـدوزی و قـادر سـەعید و ئەحمـەد محەمـەد و قـادر محەمـەد). بڕوانـە: اخبـار كردسـتان، العـدد:(٦)، آب ١٩٨٠، ص١٤.

(٤) بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٥٤١)، گەلاوێژ و ئاب ١٩٨٠، ل٨.

چەنـدان کەلوپـەل و کەرەسـتەی سـەربازیش دەسـتکەوتی پێشـمەرگە بـووە[١]، دواتـر بەو چەکانـە چەنـد گـورزی بـە زەبـر و کوشـندە لـە دژی حکوومـەت دەوەشـێنن. هێزێـکی پێشـمەرگە (پـدك) لەسـەرەتای تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٠ دەچێتـە گونـدی (قەلاتـوکان)[٢]، بـەڵام (ینـك)، بەهاتنـی ئـەم هێـزە بـۆ ئـەم ناوچەیـە کـە لەژێـر دەسـەڵاتی ئەودابـوو، ئاسـوودە نەبـوو، لـە کاتێکـدا لـە١٩ی تشـرینی یەکەمـی١٩٨٠، هێـزەکانی حکوومـەت بـە توونـدی پەلامـاری هێـزەکانی (ینك)دابـوو لـە کێـوی مامەنـد، (ینك)ڕووبـەڕووی شـەڕێکی دژوار دەبێـت لەگـەڵ حکوومـەت، ئـەم هێـزەی (پـدك) پەیوەنـدی بە(ینـك) ەوە دەکات کـە ڕێگایـان بـدەن لـەم شـەڕەدا هاوکاریـان بکـەن دژی حکوومـەت، بـەڵام (ینـك) ڕەتدەکاتـەوە، وەك نەوشـیروان مسـتەفا دەنووسـێت: "بـە هێـزەکانی پارتیـم وت پێویسـتیمان بـە یارمـەتی ئێـوە نیـە، بـەشی هـەر دوولاتـان ئەکەیـن»، هەروەهـا ناوبـراو دەنووسـێت: "بـە هێـزەکانی خۆمانـم ووت ڕێگایـان نـەدەن بپەڕنـەوە و حیـز فرسـەتی بکـەن»[٣]، ئەنجـام هێـزەکانی (پـدك) بـۆ ئـەوەی توونەوتیـژی لـێ نەکەوێتـەوە، بـە ناوبژیـوانی (حشـع)، بەپێـی ڕێککەوتنێـك، لـە ناوچەکـە کشـانەوە[٤]، دواتـر ئـەم هێـزە لەناوەڕاسـتی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٠دا هێرشـێکی بەرفـراوان دەکەنـە سـەر ناوچـەی حاجـی ئۆمـەران و دەوروبـەری، دوای ڕووبەڕووبوونەوەیـەکی سـەخت لەگـەڵ هێـزەکانی سـوپای عێـراق، وێـڕای ئـەوەی ١٣ پێشـمەرگە لـەم شـەڕەدا بـوون بەقوربـانی[٥]، گورزێـکی بەهێـز لـە هێـزەکانی سـوپای عێـراق درا، نزیکـەی ٥٠٠ سـەرباز و جـاش کـوژران[٦].

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: اخبـار کردسـتان، العـدد:(٧)، ئەیلـوول ١٩٨٠، ص ص٧ -١٧؛ ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق، لێکۆڵینـەوە «لـە زاخـۆ تـا خانەقین....شۆڕشـەو ڕاپەڕیـن!»، لـە١٩٨٠/٩/٩.

(٢) قەلاتـوکان، دەکەوێتـە بنـاری شـاخی قەندیـل، نزیـك شـارۆچکەی سەنگەسـەر.بڕوانە: فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك...،ب٢، ل٢١٣.

(٣) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان...، ل١٧٥- ١٧٦.

(٤) بەنـدەکانی ڕێککەوتنەکـە بریتـی بـوون لـە: (پێویسـتە یەکێتـی و پـارتی جەنگـی ڕاگەیانـدن دژی یەکـتر ڕابگـرن، ڕاوەسـتاندنی شـەڕ بـۆ مـاوەی ٣ مانـگ لەگەڵ یەکـدی، لای ڕۆژئـاوای ڕێـگای هاملتون بـۆ پـارتی و لای ڕۆژهـەڵاتی بـۆ یەکێتـی)... بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: هەمـان سـەرچاوە،ل١٧٧.

(٥) قوربانییـەکان بریتـی بـوون لـە: (فەتـاح ئاغـا و سـەعید تۆمـاری و زمناکـۆ کەریـم و عبـدوڵا میـرزا و جەمـال یەزدیـن و ئەحمـەد ئـاودەل و فەیـزۆ زێبـاری و تێـلی زێبـاری و مـەلا ڕەسـووڵ و سـلێمان عبـدوڵا و عـەلی سـورچی و شـاکر عـەزۆ و قـادر ئیسـلام). بڕوانـە: ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتان ـ عێـراق، وشـە «بـەراتی نەجـات بەخوێـن نـووسراوە»، لـە ١٩٨٠/١١/٢٣.

(٦) اخبـار کردسـتان، العـدد:(٩)، کانـون الاول١٩٨٠، ص١٥؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ مامەنـد مامـە

بـە بۆنـەی ئـەم سـەرکەوتنە گەورەیـەوە، مەسـعود بـارزانی برووسـکەیەکی پیرۆزبایـی سـەرکەوتن ئاراسـتەی گشـت پێشـمەرگە و لقـەکانی (پـدك) و جەمـاوەری کوردسـتان دەکات[١]. بەپێـی ئامارێـکی ڕۆژنامـەی (خەبـات) هێـزی پێشـمەرگە تـا کۆتایـی سـاڵی ١٩٨٠،٧٧چالاکییـان لـە ناوچـە جیـاوازەکانی کوردسـتان ئەنجـام دابـوو[٢]، بـە هـۆی زیادبـوونی چالاکییـەکانی پێشـمەرگە، بـە تایبـەت لـە سـنووری پارێـزگای دهـۆك، (نامیـق ڕەقیـب سـورچی) پارێـزگاری ئەوکاتـەی دهـۆك بـوو، لـە٣ی کانـوونی یەکەمـی١٩٨٠ دان بـەوەدا دەنێـت بزاڤـی شۆڕشـگێڕان زۆر بـووە و داوا لە دامـودەزگا حکومییـەکان دەکات لـە پـاش تەواوبـوونی کار، پێویسـتە هەمـوو ئامێـرە حکومییـەکان بگەینرێنـە نزیکتریـن خاڵـی لەشـکری لەبـەر ئـەوەی ئێـواران ناوچەکـە لـە کۆنترۆڵـی حکوومـەت دەردەچـوو و پێشـمەرگە بـە سـەر ڕێگەکانـدا زاڵ دەبـوون[٣]. هەروەهـا پێشـمەرگەکانی سـەر بـە لقـی٢ لـە کانـوونی دووەمـی ١٩٨١ چەنـد چالاکییـەکی پارتیـزانی لـە سـەر ڕێگـەی (ڕەوانـدوز ـ مێرگەسـۆر) ئەنجـام دەدەن بەپێـی هەواڵـەکانی (پـدك) زیاتـر لـە ٥٠ سـەرباز دەکـوژن [٤]. چالاکییـە لەشـکرییەکان بـەردەوام بـوون، بەپێـی سـەرچاوەکان لـە مانگـی کانـوونی دووەم و کۆتایـی شـوباتی ١٩٨١، هێـزەکانی پێشـمەرگە ٤١ چالاکـی دژ بـە مۆڵگـە و سـەنگەرەکانی حکوومـەت ئەنجـام دەدەن، نزیکـەی ٢٨٠ سـەرباز و جـاش دەکـوژن، جگـە لـە زیانێـکی زۆری مـاددی، هەروەهـا ٦پێشـمەرگەش دەبـن بەقوربـانی و ٦ی تریـش لـە لایـەن سـوپای عێراقـەوە بەدیـل دەگیرێـن [٥]. لـە بەهـاری ١٩٨١ بزاڤـی

خـەلی، میحـوری باشـیك، ٢٠١٦/٣/٢٠. مامەنـد مامـە خـەلی، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٥٣ لـە قـەزای چۆمـان، لەسـاڵی ١٩٦٩ پەیوەنـدی دەکات بەڕیـزەکانی پـارتی، لـە سـاڵی (١٩٧٣ تاکـو ١٩٧٥) دەبێتـە پێشـمەرگە، لـە سـاڵی ١٩٧٧ پەیوەنـدی دەکات بەڕیـزەکانی یەکێتـی نیشـتیمانی کوردسـتان، لـە ساڵی ١٩٧٩ دووبـارە دەگەڕێتـەوە نـاو ڕیـزەکانی پـارتی، لـە مـاوەی (١٩٩١ – ٢٠١٤) چەنـد پلەیـەکی سـەربازی وەردەگرێـت، ئێسـتا خانەنشـینە، دانیشـتووی شـاری سـورانە.

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر لـە بـارەی نـاوەڕۆکی بروسـکەکەوە بڕوانـە: نامـەی سـەرۆکی پارتیـمان هەڤاڵـی خۆشەویسـت مسـعود بـارزانی بـۆ گشـت پێشـمەرگە و لقـەکانی پارتیـمان بـە بۆنـەی شـەڕەکانی حاجـی ئۆمەرانـەوە، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٤٤)، کانـوونی یەکـەم ١٩٨٠، ل١.

(٢) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق، ڕاپۆرت»خولاسـەی چالاکیـەکانی لـە شـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان لـە چـوار مانگـی دوایـی سـاڵی ١٩٨٠»، لـە١٩٨٠/١٢/٢٨.

(٣) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی عێراق...،ب١، ل٩١.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(١٢)، ١٩٨١/١٢/٢، ص٢ -٣.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٤٩)، شوبات ١٩٨١، ل ل١، ٤.

پێشـمەرگە لـە زیادبووندا بـوو، لـە ناوەڕاستی مانگـی ئـاداردا هێـزەکانی پێشـمەرگەی سـەر بـە لێژنـەی ناوچـەی دهـۆك لەنێوان (بامـەڕنی و سەرسـنگ) ڕووبـەڕووی هێزێـکی سـوپای عێـراق دەبنـەوە، شـەڕوپێکدادانێکی قـورس بـۆ مـاوەی چەنـد کاتژمێرێـك لـە نێـوان هـەر دوولادا بـەردەوام دەبێـت، ئـاکام ٣٥ کـەس لەسـوپای عێـراق دەکـوژن و ١٨ی تریـش برینـدار دەکـەن، هەروەهـا لـەم شـەڕەدا ٢ پێشـمەرگە بـە نـاوی (مووسـا محەمـەد عومـەر و حـازم فەتـاح عەبدولەعزیـز) دەبـن بـە قوربـانی، لـە هەمـان کاتـدا هێـزەکانی لقـی٤ زنجیـرە هێرشـێك دەکەنـە سـەر ڕەبیـەکانی دوژمـن لـە ناوچـەی (هـانی قـوولْ و ویـلان و پـردی زەڵـم و ئەحمـەد ئـاوا) لـە سـنووری هەڵەبجـە، ئـاکام نزیکـەی ٢٠ سـەرباز دەکـوژن، ٣٠ی تریـش برینـدار دەکـەن، هـاوکات فەرماندەیـەکی پێشـمەرگە بـە نـاوی (ئەحمـەد شـەمێرانی) دەبێتـە قوربـانی، ٢ پێشـمەرگەی تریـش برینـدار دەبـن[1]. هەروەهـا لـە کۆتایـی مانگـی ئـاداری ١٩٨١، پێشـمەرگەکانی لقـی١ هێـرش دەکەنـە سـەر چـوار زیـلی سـەربازی و چەنـد ڕەبیەیـەکی سـوپای عێـراق نزیـك ناحیـەی (باتوفـە) لـە قـەزای زاخـۆ، لـەم چالاکییـەدا نزیکەی٢٤٠کـەس لـە حکوومـەت دەکوژرێـن، ٢پێشـمەرگەش بـە نـاوی (حەسـەن عومـەر و سـالح عیسـا) بـوون بـە قوربـانی[2]. لـەم سـەروبەندەدا چالاکییـەکانی هاوبـەشی بـەرەی (جـود) ڕەنگدانەوەیـەکی کاریگـەری لـە سـەر گەشـەکردنی چالاکـی لەشـکری دژ بەحکوومـەت و وەشـاندنی زەبـری کوشـندە هەبـوو، لـە نیسـانی ١٩٨١ هێزێـکی هاوپەیـمانی (جـود) هێرشـێکی بەربـڵاوی کـردە سـەر ڕەبیـەکانی سـوپای عێـراق لـە ناوچـەی (دەرکار) لـە قـەزای زاخـۆ، ئـاکام تـوانی زیانێـکی زۆری گیـانی بـە هێـزەکانی سـوپای عێـراق بگەیەنـن کـە لـە نێوانیانـدا ٣ ئەفسـەری پلـە بـاڵا هەبـوو بەنـاوی (نـاسر عـەلی و جـەواد کازم و عەبـاس مەتـەر عوبید)[3]. لـە ئەنجامی هەڵکشـانی چالاکییـەکانی پێشـمەرگە بـە تایبەت لـە دەوروبـەری شـارەکان، حکوومەت بۆ سـنووردارکردنی ئەنـدازەی چالاکییـەکان و تـرس خسـتنە نـاو خەڵـك، لـە کۆتایـی بەهـاری ١٩٨١، ژمارەیـەك لـە ئەندامـانی (پـدك) لـە شـاری دهـۆك دەسـتگیردەکات، دواتـر لـە

---

(١) اخبار كردستان، العدد:(١٤)، ١٢/نيسان ١٩٨١، ص٢.

(٢) المصدر نفسه،ص٣.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر لـە بـارەی زیانـەکانی سـوپای عێـراق بڕوانـە: دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ:(١٥)، ٢٣/نیسـان١٩٨١، ل١ -٢.

زینـدانی مووسـڵ لـە سـێدارەیان دەدات[1]. لـە چوارچێـوەی چالاكییـە هاوبەشـەكان، لـە ئایـاری ١٩٨١ پێشـمەرگەكانی (پـدك) لەگـەڵ هێزێـكی (حشـع) زنجیـرە هێرشـێك دەكەنـە سـەر بـارەگای لیـوای (بێگوفـا) و بـارەگای (سریـەی چەقـەلا) و بـارەگای سریـەی نێـوان (چەقـەلا و بریفـكا) لەگـەڵ چەنـد ڕەبیەیـەكی تـر لـە نزیـك دهـۆك، توانـرا ٥٦سـەرباز بكـوژن و ٥٩ی تریـش برینـدار بكـەن[2]. گەشـەكردنی بزاڤـی (پـدك) لـە ڕۆژنامـە بیانیەكانـدا جێـگای گرنگیـدان بـوو، بـۆ نموونـە: ڕۆژنامـەی (ئۆبزێرڤـەر) ی چاپـی لەنـدەن ڕۆژی ١٩ی نیسـانی ١٩٨١، وتارێـكی دەربـارەی چالاكییـەكانی هێـزی بەرهەڵسـتكاری دژ بـە حكوومـەت نوسـیبوو، تێیـدا هاتبـوو: "هێـزە شۆڕشـگێڕەكانی پـارتی دیموكـراتی كوردسـتانی ـ عێـراق كاریگەرتریـن هێـزی بەرهەڵسـتكارە بەرانبـەر بـە حكوومـەت»[3]. لـە بەردەوامـی چالاكییەكانـدا، لـە حوزەیـرانی ١٩٨١هێـزەكانی (پـدك) لـە چەنـد چالاكییـەكی هاوبەشـدا، لـە ناوچـەی (باڵـەك و، چۆمـان) و دەوروبـەری، توانییـان ٣٥ سـەرباز و، پۆلیـس و هێـزەكانی ئەمـن بكـوژن، لـە گـەڵ پێگەیانـدنی زیانێـكی زۆری مـاددی[4]. بەرانبـەر ئـەم چالاكیانـە حكوومـەت بـە توونـدی كەوتـە گیـانی سـڤیلی خەڵـكی (چۆمـان و دهـۆك)، بـە دەیـان ئافـرەت و منـداڵ و خێـزانی پێشـمەرگە دەسـتگیركران و بـۆ زیندانـەكانی (مووسـڵ و ئەبوغرێـب) دوورخرانـەوە، وێـڕای ئـەوەش بەدەیـان كـەسی تـر گوللەبـاران كـران[5]. بـەم شـێوەیە حكوومـەت بـۆ سـنووردارکردنی چالاكـی پێشـمەرگایەتی بـەردەوام بـوو لـە دەستبەسـەركردن و گرتنـی كەسـوكاری پێشـمەرگە، بەپێـی هەواڵێـكی (پـدك) كـە لـە ئابـی ١٩٨١ بڵاوكرابـووەوە، لـەم سـەروبەندەدا حكوومـەت زیاتـر لـە ٦٠٠ ئافـرەت و منـداڵ و كەسـوكاری پێشـمەرگەی لـە بنكـەی پۆلیـسی (فەزیلیـە) لـە بەغـدا بەنـد كردبوون[6].ئـەم سیاسـەتەی حكوومـەت كاریگـەری نەبـوو لـە كەمكردنـەوەی چالاكییـەكانی پێشـمەرگە، بەپێـی زانیـاری

(١) بۆ زانینی ناوەكان بڕوانە: دەنگوباسی كوردستان، ژ: (١٨)، ٢٨/ئایار١٩٨١، ل٤.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانە:اخبـار كردسـتان،العدد: (١٩)،١٩٨١/٦/١٠،ص٣؛ مەتیـن، گۆڤـار، ژ: (٤)، حوزەیـرانی ١٩٨١، ل٣.

(٣) اخبار كردستان، العدد: (١٦)، ٢/ئایار/١٩٨١، ص٦.

(٤) دەنگوباسی كوردستان، ژ: (٢٠)، ١٩٨١/٧/١٤، ل٤.

(٥) ئێزگـەی دەنگـی كوردسـتانی عێـراق، وتـار «ڕژێمـی تاوانبـاری صـدام ڕۆژ لـەدوای ڕۆژ تـاوانی گەورەتـر و زیاتـر دەكا!»، لـە ١٩٨١/٧/١٥.

(٦) دەنگوباسی كوردستان، ژ: (٢٣)، ١٩٨١/٨/١٩، ل٥.

سـەرژمێری و لـێ وردبوونـەوەی بـەشی عەسـکەری سـەر بەمەکتـەبی سیاسـی، لـە سـەرەتای مانگـی ئـادار تـا ئەیلـوولی ١٩٨١، هێـزەکانی پێشـمەرگە نزیکـەی٢٣٨ چالاکـی لەشـکرییان دژی حکوومـەت نوانـدووە، لـە ناویانـدا ١٨ چالاکـی بـە هاوبـەشی لەگـەڵ هێـزەکانی تـری (جـود) بـووە، لـەو چالاکییانـەدا نزیکـەی١٢٥١ کـەس لـە سـوپا و پۆلیـس و جـاش کـوژراون، هەروەهـا ژمارەیـەك پێشـمەرگەش بوونـە قوربـانی[١].

توونددوتیـژی حکوومـەت لە ڕادەی چالاکییەکانی پێشـمەرگەی کەم نەکـردەوە، بە پێی ئامارێـکی لەشـکری (پـدك) کـە لـە تشـرینی یەکەمـی ١٩٨١ بڵاوکرابـووەوە، تێیـدا ئامـاژە بـەوە کـراوە کـە لـە مانگـی تەممـووز تـا تشـرینی یەکەمـی ١٩٨١، هێـزەکانی پێشـمەرگە ١٩٢ چالاکییـان دژ بـە بەرژەوەندییـەکانی حکوومـەت ئەنجام داوە، لـەو چالاکییانەدا ٧٣٧ سـەرباز و پۆلیس و، ٢٩٠ ئەفسـەری پلەدار، ١٧ کادیری حزبی بەعس کوژراون، هەروەها ٤٨ پێشـمەرگەش ببوونـە قوربانی[٢]، ٤٨ی تریش بریندارکرابـوون[٣]. لەم قۆناغەدا هێزەکانی پێشـمەرگە زیاتـر لـە پێشـوو، وێـڕای بەردەوامـی چالاکـی لەشـکری، دەسـتی کردبـوو بـە دەسـتگیرکردنی پسـپۆرانی بیـانی، بـە ئامانجـی لاوازکـردنی پێگـەی سیاسـی حکوومـەت و لاوازکـردنی دەسـەڵاتی، کـە پاراسـتنی ئـەو پسـپۆرانەی لـە ئەسـتۆ بوو لـە لایەك، لـە لایەکی دیکەیشـەوە دامەزرانـدنی پەیوەنـدی لەگـەڵ ئـەو دەوڵەتانـەی کـە خـاوەن کارمەنـدە گیراوەکانـن، هـاوکات گەیانـدنی دەنگـی پـرسی کـورد بـۆ ڕای گشـتی جیهـان، لەبـەر ئەوە وڵاتـانی خـاوەن گیـراوەکان لە ڕۆژنامـەکانی خۆیاندا باسـیان دەکرد بەمـەش دەنگدانەوەی دروسـت دەکـرد لەسـەر ئاسـتی دەرەوە[٤]. لـە٢٥ی تشـرینی دووەمـی ١٩٨١، لەسـەر ڕێگـەی گشـتی نێـوان (هەولێـر و عەنکاوە) لەنزیـك فڕۆکەخانـەی هەولێـر ٣ ئەندازیاری نەمسـاوی بەنـاوی (مـورو، توفـان، ئۆتـو) لـە لایـەن پێشـمەرگە دەستبەسـەرکران، دواتـر ئـەم هەواڵـە ڕۆژی ٤ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨١ لـە چەنـد ڕۆژنامەیەکی جیهانیـدا دەنگی دایـەوە، بەرانبـەر بـە ئازادکردنیـان (پـدك) داوای لـە حکوومەتی نەمسـا کرد، کـە تواناکانی خـۆی بەکاربهێنێـت بۆ گوشـار خسـتنە سـەر حکوومەتی عێراق بـۆ ئازادکـردنی ٢٠٠ خێزانی

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: دەنگوباسی کوردستان، ژ:(٣٠)، ١٩٨١/٩/٢١، ل٣.

(٢) بۆ زانینی ناوی قوربانییەکان بڕوانە: خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٥٤٧)، ئەیلوول١٩٨١، ل ل٣ ، ٨.

(٣) ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق، ڕاپـۆرت «سـەرژمێری دەربـارەی چالاکـی پێشـمەرگەکامنان لـە گەلاوێـژەوە تـا تشـرینی یەکـەم ١٩٨١»، لـە ١٩٨١/١١/١٩

(٤) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٢٥٣.

کورد کە لە گرتووخانەی یەك لەنێوان (دهۆك ـ زاخۆ) دەستبەسەر کرابوون[1]. لە هەمان کاتدا سەرکردایەتی (پدك) بەڵێنی بە حکوومەتی نەمسا دابوو، کە ئەو ٣ کەسە بداتە دەست نوێنەری وڵاتی نەمسا، لەبەر ئەوە متمانەی بە حکوومەتی عێراق نەبوو نەوەك لە دوای ئازادکردنیان لە لایەن حکوومەتەوە بکوژرێن و ئۆباڵەکەی بخاتە ئەستۆی (پدك)، کە ئەم کارەش لە دەرەوە وەك کارێکی تیرۆرستی دەژمێررا[2]. لەم بارەوە مەسعود بارزانی لە چاوپێکەوتنێکدا، لە وەڵامی ئەو پرسیارەدا کە ئایا گرتنی بیانییەکان نەدەبووە هۆی ژماردنی شۆڕشی کورد لە چوارچێوەیەکی تیرۆرستیدا، لەوەڵامدا گوتبووی: "هیچ کاتێك گرتنی بیانییەکان بە ڕاسپاردەی ئێمە نەبووە، لە کاتێکدا کە هەندێك بیانی میسری و پاکستانی کە لە ساڵی ١٩٧٩ لە گەڵ سەربازی عێراقی گیرابوون دواتر ئازادکران بە دەستی ڕژێم کوژران، تاوانەکەی خستە پاڵ ئێمە، ساڵی ١٩٨٠یش ٣ ئەندازیاری نەمساوی گیران باوەڕمان نەبوو ئازادیان بکەین، نەوەك حکوومەت بیانکوژێت، سەرۆك وەزیرانی نەمسا نامەیەکی بۆ نووسیم نوێنەکەرەیان هاتە لای ئێمە و ئازادکران»[3]. هەروەها لەم کاتەدا بە هۆی خراپی بارودۆخی جەنگی عێراق لەگەڵ ئێران، ڕۆژانە ژمارەیەکی زۆر لەو کوردانەی کە خواستیان نەبوو بەشداری جەنگی عێراق و ئێران بکەن، وێڕای گوشارەکانی حکوومەت، وازیان لە ڕیزەکانی سوپای عێراق دەهێنا و پەیوەندییان بە ڕیزەکانی (پدك)ەوە دەکرد، بۆ نموونە: شەوی ١١|١٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٨١، نزیکەی ٨٠ کەس وازیان لە ڕیزەکانی سوپای عێراق هێنا و پەیوەندییان بە ڕیزەکانی پێشمەرگەی لقی٤ی پارتییەوە کرد[4]. بێگومان ئەمانە نموونەیەکن لە ناو چەندان نموونەی تر، کە لە ڕاستییەکەی ئەمەشدا کاریگەری لە سەر گەشەکردنی شۆڕش و ورەبەرزی پێشمەرگە هەبوو.

لەکانوونی دووەمی ١٩٨٢هێزەکانی پێشمەرگەی لقی١ لە ناوچەی (بەرواری باڵا)، چالاکییەکی دژی حکوومەت ئەنجام دەدەن، ئاکام فەرمانـدەی لیوای باتوفە و ١٥ سەربازی تر کوژران، ٢٥ی تریش بریندار بوون، هاوکات ٢پێشمەرگە بوونە قوربانی

---

(١) بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: دەنگوباسی کوردستان، ژ: (٤٧)، ١٩٨٢/١/١٠، ل١-٢؛ دەنگوباسی کوردستان، ژ: (٦١)، ١٩٨٢/٣/١٠، ل١.

(٢) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی عێراق...،ب١، ل١٠٩.

(٣) لە: د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٤٥ وەرگیراوە.

(٤) بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٤٦)، ١٩٨٢/١/٤، ص١١ -١٢.

و ٥ی تریــش برینــدار بــوون، دوای ئــەم چالاکییــە هێــزەکانی پێشــمەرگە چالاکییــەکانی خۆیــان بــۆ ناوەنــدی ناحیــەی (باتوفــە) گواســتەوە، ڕۆژی ٨ی مانــگ، هێرشــیان کــردە ســەر بــارەگای فەوجــی (باتوفــە) و زیانێــکی زۆری گیانییــان بەهێــزەکانی ســوپای عێــراق گەیانــد[١]. هەروەهــا دواتــر هێرشــێکی توونــد دەکەنــە ســەر بــارەگای ســەربازی (گــردی باهیفــکی) لــە نزیــك باتوفــە، ١٥ ســەرباز دەکــوژن، ٤ی تریــش برینــدار دەکــەن، هەروەها لــە کۆتاییــەکانی کانــوونی دووەمــی ١٩٨٢، پێشــمەرگەکانی لێژنــەی ناوچــەی زاخــۆ بــە نەخشــەیەکی پــلان بــۆ داڕێــژراو لــە یــەك کاتــدا هێــرش دەکەنــە ســەر٣ ڕەبیــەی ســوپای عێــراق لــە دەوروبــەری گونــدی (زریــزەی) ســەر بەهەمــان ناحیــە و، پاشەکشــێ بــە هێــزەکانی ســوپای عێــراق دەکــەن لــە ناوچەکــەدا[٢]. لــە درێــژەی کاروچالاکییــەکانی پارتیــزانی دژ بەحکوومــەت، لــەم کاتــەدا بــە ڕێژەیــەکی فــراوان چالاکییــەکان بــۆ ناوەنــدی شــارەکان دەگوازنــەوە، لــە ناوەڕاســتی کانــوونی دووەمــی ١٩٨٢، پێشــمەرگەکانی ســەر بــە لێژنــەی ناوچــەی دهــۆك، دەچنــە ناوەنــدی شــاری دهــۆك چەنــد گورزێــکی کوشــندە لــە شــوێنە هەســتیارەکانی حکوومــەت دەوەشــێنن، زیانێــکی زۆر بــە دامــودەزگاکانی حکوومــەت دەگەیەنــن[٣]. هەروەهــا لــە هەمــان کاتــدا هێــزەکانی ســەر بــە لێژنــەی ناوچــەی شــێخان دەچنــە ناوەنــدی ناحیــەی (ئەلقــوش)، هێــرش دەکەنــە ســەر بــارەگای ئەمــن و بنکــەی پۆلیــس و ئــاکام ٢٣کــەس لــە هێــزەکانی ئەمــن و پۆلیــس دەکــوژن، لــە شــوباتی١٩٨٢ هێزێــکی هاوبــەشی (جــود) لــە قــەزای (ســەید ســادق) لــە دژە هێرشــێکدا ١٠ ســەربازی ســوپای عێــراق دەکــوژن لەگــەڵ بریندارکــردنی ژمارەیــەکی تــر[٤]. لــە ئەنجامــی پەرەســەندنی چالاکییــەکان لــە نێوەنــدی شــارەکاندا، حکوومــەت شــوێنە ئامانــج لێکــراوەکانی پێشــمەرگە مینڕێــژ دەکات، هەروەهــا هاتوچۆکــردن لــە شــاری هەولێــر و چەنــد ناوچەیــەکی تــر لەکاتژمێــر ٧ی ئێــوارە تــا بەیــانی قەدەغــە دەکات[٥]، بــە ئامانجــی کۆنترۆڵکــردنی شــارەکان و، ڕێگریکــردن لــە هاتنــی پێشــمەرگە بــو نــاو شــارەکان، بــەڵام

(١) بۆ زیاتر لەم بارەوە بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٥٠)، ١٩٨٢/١/٢٤، ص٣ -٤.

(٢) بــۆ زانیــاری لەبــارەی زیانــەکانی ســوپای عێــراق بڕوانــە: اخبــار کردســتان، العــدد:(٥١)،١٩٨٢/١/٢٧، ص ص٢ -٤.

(٣) بــۆ زانیــاری لەبــارەی زیانــەکانی ســوپای عێــراق بڕوانە: اخبــار کردســتان، العــدد:(٥٣)، ١٩٨٢/٢/١٠، ص٢.

(٤) اخبار کردستان، العدد:(٥٥)،١٩٨٢/٢/١٨، ص٥.

(٥) اخبار کردستان، العدد:(٥٦)، ١٩٨٢/٢/٢٢، ص ص١ ،٣.

حکوومـەت نەیتوانیبـوو ڕێگـە لـە هێـزەکانی پێشـمەرگە بگرێـت، هێزێـکی پێشـمەرگە لـە ناوەڕاسـتی شـوباتی ١٩٨٢ دەچنـە نـاو شـاری دهـۆك، لـە نزیـك گۆڕسـتانی مەسـیحییەکان لـە تەنیشـت بـازاڕی گشـتی شـارەکە، چالاکییـەکی کاریگـەر لە(هێـزەکانی میلـلی)[1] دەوەشـێنن و ژمارەیـەك لـە هێـزەکانی دەکـوژن و برینـدار دەکـەن، دواتـر هێـرش دەکەنـە سـەر هێـزەکانی سـوپای عێـراق لـە دووڕیانەکـەی (زاخـۆ ـ دهـۆك)، ئـاکام ٢٥سـەرباز دەکوژرێـن، ١٠ی تریـش برینـدار دەکرێـن، هەروەهـا لـە هەمـان کاتـدا لـە ناحیـەی (زاویتـە) هێزێـکی پێشـمەرگەی سـەر بـە لێژنـەی ناوچـەی شـێخان هێـرش دەکەنـە سـەر بـارەگای فەوجـی (زاویتـە)، ئەفسـەرێك و پێنـچ سـەربازی تـر دەکـوژن لەگـەڵ دەسـت بەسـەرداگرتنی ژمارەیـەکی زۆری کەلوپـەل و کەرەسـتەی سـەربازی[2]. حکوومـەت تووندتـر لـە ڕۆژانی پێشـوو هەمـوو شـێوازێکی توندوتیـژی لـە سـێدارەدان و گوللەبـاران کـردن بەرانبـەر پێشـمەرگە و، خێزانەکانیـان بـە کار دەهێنـا و، بـە دەیـان ئەندامـی (پـدك) و لاوی کـورد ڕۆژانـە لـە ژێـر ئەشـکەنجەدا گیانیـان لـە دەسـت دەدا، بـەڵام لـە نوانـدنی چالاکـی پێشـمەرگەی کـەم نەکـردەوە، لـە ژێـر ڕۆشـنایی خراپـی بارودۆخـی حکوومـەت لـە هەمـوو ڕوویەکـەوە، سیاسـی و سـەربازی و ئابـووری و بێـزاری خەڵـك بـە گشـتی لێـی، ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ چالاکییـەکانی پێشـمەرگە لـە پەرەسـەندندا بـوو[3]. لـە مانگـی نیسـانی ١٩٨٢ لـە ناوچـەی (گەلاڵـە)، هێـزەکانی سـەر بـە لقـی٢ لـە ڕووبەڕووبوونەوەیـەکی سـەختدا لەگـەڵ سـوپای عێـراق کـە بـە پاڵپشـتی فڕۆکـە بۆردومـانی پێشـمەرگە دەکـرا، هێـزەکانی پێشـمەرگە وێـڕای بـوونی چەنـد قوربانییـەك، ١٥ سـەرباز و ٣جاشـیان کوشـت، جگـە بریندارکـردنی چەنـد کـەسی تـر لـە

(١) هێـزی میلـلی (جیـش الشـعبی)، ئـەو هێـزە لـە٨ی شـوباتی ١٩٧٠ بـە بڕیـاری ژمـارە (٣٥٥)ی ئەنجوومـەنی سـەرکردایەتی شـۆڕش لـە عێـراق دامـەزرا، ئـەم هێـزە دامەزراوێـکی حـزبی بەعـس بـوو، زۆرجـار بـە میلیشـیا ناودەبرێـت، لـە توێـژە جیـاوازەکانی گـەلانی عێـراق بـە کوردیشـەوە لـە لایـەن بەعـس بـە زۆرەملـێ و نایاسـایی پێکهێنرابـوو، ئـەم هێـزە لـە ناوەڕاسـتی حەفتـاکانی سـەدەی ڕابـردوو ژمـارەی چەکـدارەکانی گەیشـتبووە نزیکـەی ٥٠ پەنجـا هـەزار کـەس، ڕێژەیەکیـش لـەو چەکدارانـە لـە ڕەگـەزی مێینـە بـوون. بڕوانـە: ئـارەزوو یوسـف، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٨٦؛ سروە قـادر، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣٤.

(٢) اخبار كردستان، العدد:(٥٧)، ١٩٨٢/٢/٢٨، ص٣ -٤.

(٣) اخبار كردستان، العدد:(٧١)، ٢نيسان ١٩٨٢، ص١ -٢.

هێــزەکانی حکوومــەت، هــاوکات فڕۆکەیــەکی ســەربازی تێکشــکێنرا[1]. هەروەهــا لــە هەمــان کاتــدا هێــزەکانی پێشــمەرگە، لــە چالاکییــەکی پارتیزانیــدا لــە ناحیــەی (بامــەڕنی) ٢٣ی کەسـیان لـە سـوپای عێـراق کوشـت [2]. لـە کۆتایـی ئایـاری ١٩٨٢هێزێـکی سـوپای عێــراق بــە پاڵپشــتی تانــك و ٨ فڕۆکــەی جەنگــی هێــرش دەکاتــە ســەر هێــزە هاوبەشـەکانی(جود) لـە سـەر ڕێگـەی (سلێمانی ـ هەڵەبجـە)، لـە ئەنجامی ئەو هێرشـەدا ٣ پێشـمەرگە دەبنـە قوربـانی، ١٦ی تریـش برینـدار دەکرێـن، بەپێـی هەواڵـەکانی (پـدك) لـەو هێرشـەدا ٤٠ کـەس لە هێـزەکانی سـوپای عێـراق دەکوژرێـن[3]. ساڵی١٩٨٢ چالاکییە هاوبەشـەکانی (پـدك) لەگـەڵ لایەنـەکانی تـری (جـود) لـە زیادبوونـدا بـوون، هەروەهـا ژمـارەی لایەنگیـرانی لـە بەرزبوونـەوەدا بـوو، خەڵـك بـە بەردەوامـی پشـتگیری لـێ دەکـرد، لـە ئـابی ١٩٨٣ ڕۆژنامـەی (خەبـات) سـەرژمێرییەکی چالاکییـەکانی پێشـمەرگەی خسـتبووە ڕوو، وەك وەڵامێـك بـۆ پەرپەچدانـەوەی سیاسـەتی هوڤانـەی حکوومـەت و، بەرزکردنـەوەی مۆراڵـی خەڵـك و پێشـمەرگە، کـە لـەم سـەرژمێریەدا هاتبـوو لـە٢٢ی مانگــی حوزەیــرانی ١٩٨٢ تــا ٢٣ی حوزەیــرانی١٩٨٣، واتــە لــە مــاوەی ســاڵێکدا، پێشــمەرگەکانی (پـدك)، ٦٠٨ چالاکـی بـە تەنیـا و، ٢٤ی هاوبـەش لـە گـەڵ لایەنـەکانی (جـود) دژی سـوپا و جـاش و دامـودەزگاکانی حکوومـەت ئەنجـام دابـوون، زیانـەکانی حکوومــەت لــەو ماوەیــەدا بریتــی بــوو لــە کــوژرانی ٥٩ ئەفســەری پلەبــاڵا و ٢٠٦٣ ســەرباز و کەســانی ســەر بــە حکوومــەت، لەگــەڵ بریندارکــردنی ٩٩٢ کــەس و، بەدیـل گرتنــی (١١٤)کــەسی تــر، هــاوکات ئــەم چالاکییانــەش بــە بــێ قوربانیــدان نەبــوو، پێشـمەرگە ١٠٧ قوربـانی و٧٦ برینـداری هەبـوون[4]. حکوومـەتی عێـراق لـە چوارچێـوەی سیاسـەتی نـاڕەوای خۆیـدا ڕۆژ بـە ڕۆژ پرۆسـەی بـە عەرەبکـردنی لـە ناوچـە کوردییـەکان پـەرە پـێ دەدا، بـە تایبـەت لـە مـاوەی جەنگـی عێـراق ـ ئێـران، بـە هەلێـکی بـاش بـۆ جێبەجێکـردنی ئـەم پرۆسـەیە زانیبـوو، لـە بەرانبەریشـدا (پـدك) و هێـزە کوردییـەکان

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٧٩)، ٥/أیار/١٩٨٢، ص٢.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی زیانـەکانی حکوومـەت بڕوانـە: اخبـار کردسـتان، العـدد:(٨٣)، ٢١/ أیـار/١٩٨٢، ص١ -٢.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر وزانینـی نـاوی پێشـمەرگەکان بڕوانـە: اخبـار کردسـتان، العـدد:(٨٥)، ٢٢/ حوزیـران/١٩٨٢، ص٢ -٣.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: چالاکیی لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٤٨)، ٢ی ئـاب ١٩٨٣، ل٣.

هەوڵیان دەدا سنوورێك بۆ ئەم سیاسەتە دابنرێت و، بەرگری لە خاکی کوردستان بکرێت، بۆیە ناچار دەبوون پەنایان بەرهێز دەبرد، لەبەر ئەوە حکوومەت هیچ مافێکی بۆ کورد نەهێشتبوو، لە سەر ئاستی دەرەوەش کەس نەبوو بەرگری لە مافی گەلی کورد بکات، وێڕای ئەوەی چەندان جار (پدك) هۆشداری دابوو بەو عەرەبانەی کە هاتبوونە سەر گوندەکانی کورد، بە تایبەتی لە زاخۆ و سێمێل کە چۆڵیان بکەن، بەڵام ئەو هۆزانە بە هاندانی حکوومەت لە مانەوە بەردەوام بوون، تەنانەت چەکداریش کرابوون و زوڵم و ستەمیان لەخەڵکی ناوچەکە دەکرد[1]. بەرانبەر ئەم مامەڵەیە و مانەوەیان لە شوێنەکە، هێزێکی پێشمەرگە لە٢ی شوباتی ١٩٨٣ هێرشیان کردە سەر کۆمەڵگەی (باستکێ و باتێلی) لە نێوان زاخۆ و سێمێل، کە عەرەبی هاوردەیان لێ بوو، ئاکام شەڕێکی قورس لە نێوان پێشمەرگە و جاشەکانی هەردوو کۆمەڵگە بە هاوکاری سوپای عێراق ڕوودەدات، ئەنجام ٧جاش کوژران و، ٧ی دیکەیش بریندارکران، هەروەها ١٥سەربازی عێراق کوژران، لەگەڵ بریندارکردنی ژمارەیەکی تر[2]. حکوومەتی عێراق وەك هەمیشە لە کاتی تەنگانە و پەرەسەندنی چالاکی شۆڕشگێری کورد هانای بۆ وڵاتانی کورد بە سەر دابەشکراودا دەبرد، لە بەرانبەریشدا ئەو وڵاتانە ئەوەیان بە دەرفەت زانیوە بە بیانوی پاراستنی ئاسایشی سنوور و وڵاتەکەیان بە گشتی، ساڵی ١٩٨٣ حکوومەتی تورکیا، بەپێی ڕێککەوتنە نهێنیەکەی ساڵی ١٩٨٢ لەگەڵ حکوومەتی عێراق[3]، بە بیانوی بە دواداچوونی چەکدارانی (پ.ك.ك)، خۆی بۆ هێرشێك ئامادە دەکات بۆ سەر باشووری

(١) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی...، ب١، ل١٢٤.

(٢) دەنگوباسی کوردستان، ژ:(١٠١)، ٢٨/شوبات/١٩٨٣، ل٨.

(٣) حکوومەتی عێراق ـ تورکیا ساڵی ١٩٨٢ بە نهێنی ڕێککەوتننامەیەك مۆردەکەن، گرنگترین بەندەکانی ڕێککەوتننامەکەش بریتی بوون لە: هێزەکانی هەردوولا (عێراق ـ تورکیا) دەتوانن بە مەبەستی چاودێری و ڕاودونانی تیرۆریستان بە قسەی خۆیان واتە (پێشمەرگە و چەکدارانی کورد) بچنە ناو خاکی یەکتر، ئەم ڕێککەوتننامەیە بنەماکانی هاوکاری و هەماهەنگی ئاسایش و سەقامگیری نێوان هەردوولا بۆ ئاڵوگۆڕکردنی زانیاری لە پێناو بەرەنگاربوونەوەی کۆمۆنیزم و بیروباوەڕەکانی و چالاکی تێکدەرانە و ڕێگرتن لە هەوڵەکانی ئەو کەسانەی ئەم کارانە دەکەن لەخۆ دەگرت، هەروەها ڕادەستکردنی تاوانباران و هەڵگەڕاوەکان بۆ یەکتر لە کاتی دەستگیرکردنیان. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: گۆران ئیبراهیم ساڵح، دۆزی کورد لە بازنەی پێوەندییەکانی ئەمریکا و عێراقدا (٦ی ئازاری ١٩٧٥ – ٢ی ئاب ١٩٩٠)، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ،٢٠١٣، ل٢٢٤.

کوردستان، کە بە هەموو شێوەیەك لە گیانی سەروەری نیشتمانی و ئەو پرنسیپانەوە دووربوو کە پەیماننامەی نەتەوە یەکگرتووەکان و بنەماکانی یاسای نێودەوڵەتی بڕیاریان لە سەر داوە[1]. لە بەرانبەردا بەرپرسانی (پدك) لە لقی١ ئاگاداری ئەم پیلانە بوون، بۆیە کەوتنە باری ئامادەباشیەوە لەو شوێنانەی کە تورکیا هێزەکەی بۆ سەر باشووری کوردستان ئامادەکردبوو، بە تایبەت هەردوو لێژنەی ناوچەی دهۆك و لێژنەی ناوچەی زاخۆ و بە پاڵپشتی هێزی بارەگای لقی١، کە چالاکترین و کاریگەرترین هێزی (پدك)بوون[2]. لەو کاتەدا بارەگای لقی١ کەوتبووە گوندی (کوماتە) لە سەر سنووری باشووری کوردستان و باکووری کوردستان، هاوکات بارەگای کەرتی بادینانی (حشع)یشی لێ بوو، وێڕای ئەوەش بە سەدان خێزان و بنەماڵەی پێشمەرگە بە سەر ناوچەکەدا بڵاوبووبوونەوە، هەر بۆیە سەرکردایەتی (پدك) لەو کاتەدا بە بەرژوەندی نەدەزانی کە لە هەموو لایەکەوە لە شەڕێکی دژواردا بوو، بەرەیەکی تری شەڕ لە پشتەوە بکاتەوە، بۆیە بارەگای لقی١ بۆ ناوچەی (زەندورە) لە نزیك ئامێدی، بە ماوەیەکی کەم دواتر بۆ گەلی (زێوە شکان) [3] گواستنەوە. دوای خۆئامادەکردنی تورکیا بۆ هێرشی سەربازی لە٢٦ی ئایاری ١٩٨٣ بە (٨ ـ ١٠) هەزار سەرباز بە قووڵایی چەند کیلۆمەترێك هێرشی بۆ ناوچە ئازادکراوەکانی ژێر دەسەڵاتی (پدك) هێنا لە بادینان، لەم هێرشەدا هێلیکۆپتەرەکانی تورکیا و عێراق بەشداربوون. لە هەمان کاتدا حکوومەتی عێراق ڕایگەیاند ئەمە بە ئاگاداری و ڕەزامەندی ئەوان بووە و بە شێوەیەك بە ئەندازەی (٥)کم، بۆ ماوەیەکی کاتی هێزەکانی تورکیا دەتوانن بێنە ناو خاکی عێراقەوە، بەڵام دواتر حکوومەتی تورکیا ئەو (٥)کم بە ڕەزامەندی حکوومەتی عێراق بۆ (٣٠)کم زیادی کرد[4]. لە بەرانبەردا هێزەکانی (پدك) لەگەڵ لایەنەکانی تری (جود) لە٢٨ی ئایاری ١٩٨٣، لە بەیاننامەیەکی هاوبەشدا بە توندی ئەو هێرشەیان سەرکۆنەی کرد و، هۆشدارییان

(١) میهردادی ئیزەدی، چەردە باسێك لە بارەی کوردانەوە، و: ئەمین شوان، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی ،٢٠٠٧، ل٤٩١.

(٢) د.علی تەتەر، بزاڤی...، ل٢٩٨.

(٣) گەلی زێوەشکان، دەکەوێتە ناوچەی ئامێدی، لە لای ڕۆژهەڵاتەوە دەکەوێتە ناوچەی نەهێلی و لە لای ڕۆژئاواوە دەکەوێتە ناوچەی بەرواری باڵا.بڕوانە: فەهیم عبداللە، گەلیێ زێوەشکان یان بنگەهێ خەباتا هەفپشك و کوردایەتیێ؟ ؛ مەتین، گۆڤار، ژ: (٤٠)، گولآنی١٩٩٥، ل١٨ - ١٩.

(٤) روبرت أولسن، المصدر السابق، ص٤٨.

بـە تورکیـا دا کـە لـە سـەر ئـەو سیاسـتە نـەڕوات و دەسـتبەجێ هێـزە پەلامـاردەرەکانی بکشـێنێتەوە[1]. هێـزەکانی تورکیـا لــە دوو تــەوەرەوە بــە٤ کیلۆمەتــر لــە نــاو خــاکی باشــووری کوردســتان هاتنــە پێشــەوە، لــەو کاتــەدا مەســعود بــارزانی فەرمــان بــە پێشـمەرگەکان دەدات کـە بەرەنگاریـان ببنـەوە، لـە هێڵـی (مەرگەهـی) لـە سـنووری زاخـۆ، هێـزەکانی سـوپای تورکیـا بـە چـەکی سـووك و هێلیکۆپتـەر هاتنـە پێـش، لـە بەرانبـەردا هێـزەکانی پێشـمەرگە کـە ژمارەیـان نزیکـەی ٧٠٠ تـا ٨٠٠کـەس بـوو ڕاوەسـتابوون، کـە ویسـتیان زیاتـر بێنـە پێـش پێشـمەرگە ڕێگەیـان لـێ گرتـن، کاتێـك هێـزەکانی تورکیـا زانییـان کـە ئـەم شـەڕە مسـۆگەرە، بەرپرسـانی سـەربازی تورکیـا هـەوڵ دەدەن لەگـەڵ بەرپرسـانی پێشـمەرگە گفتوگـۆ بکـەن، بـەڵام بەرپرسـانی پێشـمەرگە ئەوەیـان ڕەتکـردەوە و داوایـان کـرد سـوپای تورکیـا دەسـتبەجێ پاشەکشـێ بـکات، یـان بـۆ شـەڕ ئامادەبێـت، تەنانـەت (پـدك) وەك پێشـتر بـاس کـرا، نەیدەویسـت شـەڕ ڕووبـدات، لەپشـتەوە بەرەیـەکی تـری جەنـگ دروسـت بێـت، لەلایـەکی تریشـەوە ئـەم شـەڕە هیـچ بەرژەوەندییـەکی کـوردی تێـدا نەبـوو، بۆیـە تەنیـا دەسـتووری بەرگـری بـە پێشـمەرگە دابـوو، لـەو کاتـەدا ئەفسـەرێکی هەواڵگـری بـە نـاوی (محەمـەد سـەعید) کـە کـورد بـوو تەتەرێـکی نـارد بـۆلای پێشـمەرگە و گوتبـووی ئەگـەر شـەڕمان لەگـەڵ دەکـەن بـە زوویـی دەگەڕێینـەوە، پـاش دوو سـێ ڕۆژ بـە بـێ هیـچ دەسـتکەوتێك پاشەکشـێ دەکـەن[2]. لـەم بـارەوە فوئـاد میـرانی کـە لـەو کاتـەدا بەرپـرسی لێژنـەی ناوچـەی زاخـۆ بـوو، لەچاوپێکەوتنێکـدا دەڵێـت: "هێـزەکانی تورکیـا هەوڵـی پێشـڕەوییان دەدا بـۆ ناوچـەکانی بادینـان، بـەڵام کاتێـك ئێمـە لـە ڕێگـەی نـاردنی ئەندامێـکی لێژنـەی ناوچەکـە بـە نـاوی (زێڕەڤـان کوڤـلی) بـۆلای ئـەوان، هۆشـداریمان پـێ دان کـە ناوچەکە چـۆڵ بکـەن، بـە پێچەوانـەوە بـە توونـدی وەڵامیـان دەدەنـەوە، پاشـان بـە ماوەیـەکی کـەم دوای ئەمـە بەبـێ شـەڕ ناوچەکـە چـۆڵ دەکـەن»[3]. لـە تەوەرەکـەی دیکـە لـە (کوماتـە) بـەرەو لقـی١ هاتـن، بـەڵام کاتێـك لەشـکری تـورك لـە خابـوور پەڕینـەوە و هاتنـە نـاو خـاکی باشـووری کوردسـتان لـە گونـدی (کوفێـکی) نێـوان قـەزای ئامێـدی و زاخـۆ تـووشی بەرگـری پێشـمەرگەی (پـدك) و (حشـع)دەبن، بـە توونـدی لێیـان درا،

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی ناوەرۆکی بەیاننامەکە بڕوانە: پاشکۆی ژمارە(١٠).

(٢) د.عەلی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٠٠.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ فوئاد میرانی، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.

ئەنجام بەبێ گەیشتن بە هیچ ئامانجێك هێزەكانی توركیا لەوێش پاشەكشێیان كرد، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا توركیا لە ڕاگەیاندنەكانی خۆیدا ئەم هێرشەی زۆر گەورە و كاریگەر و سەركەوتوو پیشان دابوو كە گوایە زیانی گیانی زۆری بە هێزەكانی پێشمەرگە گەیاندووە[1]. لە بەرانبەردا لقی١ لە ڕوونكردنەوەیەدا كە ڕۆژی٣ی حوزەیران بڵاوی كردبووەوە، هەواڵەكە بە دوور دەردەخات كە توركیا لە هەواڵەكاندا بڵاوی كردبووەوە كە گوایە زیانی هێزەكانی شۆڕشگێڕان بە سەدان كەس و هەزاران بە دیلگیراو لە قەڵەم دابوو، لە ڕوونكردنەوەكەی (پدك)دا ڕەتدەكاتەوە كە هیچ پێشمەرگە بەدیل گیرابێ، ئەوەی ڕاست بێت تەنیا ئەوەیە كە تەرمی پێشمەرگەیەك بە دەست هێزە پەلامارەدەرەكانی توركیا كەوتبوو، كە لە شەڕێكی نابەرانبەردا لەسەر سنوور شەهید بووبوو[2]. مەسعود بارزانی لە بارەی خۆڕاگری و سەركەوتنیان لە بەرگریدا، لە ٥ی حوزەیران نامەیەكی پیرۆزبایی ئاراستەی لقی١ دەكات، لە نامەكەدا هاتبوو: " فاشستەكانی ئەنقەرە مەبەستیان جێبەجێكردنی ئەو ئاواتە چەپەڵە بوو، كە فاشستەكانی بەغدا نەیانتوانی بەدی بهێنن»[3]. هەروەها هەر بەم بۆنەیەوە لقی١ سوپاسنامەیەكی ئاراستەی جەماوەری خۆڕاگری ناوچەكە كرد لە بارەی دەربڕینی ئامادەیی خۆیان بۆ هەر بەرەنگاربوونەوەیەك[4]. لە سەروبەندی پاشەكشێی هێزەكانی توركیا، سوپای عێراق بۆ دەرخستنی توانا سەربازییەكانی خۆی، بە هێزێكی گەورەوە كە لە چوار سریەی مەغاویری فەیلەقی یەك پێكهاتبوون، هێرشیان كردە سەر هەردوو گوندی (بانەسوور و زێوكاعەبو) لە ناحیەی مانگێشك، بە تۆمەتی پەیوەندی و هاوكاریكردنی (پدك) و بە شێوەیەكی هوڤانە كەوتبووە گیانی خەڵك، بەرانبەر بەوە هێزێكی پێشمەرگە بە هاوكاری خەڵكی ناوچەكە بە توندی بەرپەرچی ئەو هێزە دەداتەوە، هێزەكانی سوپای عێراق لە ناو گوندەكاندا ئابلوقە دەدات، دواتر هێزێكی تری سوپای عێراق بە مەبەستی شكاندنی ئابلوقەكە و وەدەرنانی هێزەكانی پێشمەرگە، بە

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٠١.

(٢) پ.د.ك، لقی یەك»ڕوونكردنەوەیەك لەلقی یەكی پارتیمانەوە لە پارێزگەكانی دهۆك، نەینەوا»، لە١٩٨٣/٦/٣.

(٣) نامەی مسعود بارزانی بۆ/ لقی یەكی پارتی دیموكراتی كوردستان لە١٩٨٣/٦/٥.

(٤) بۆ زانیاری زیاتری ناوەڕۆكی سوپاسنامەكە بڕوانە: پ.د.ك، لقی یەك»سوپاسنامە بۆ جەماوەری بادینان»، لە١٩٨٣/٦/٦.

پاڵپشـتی چـوار هێلیکۆپتـەری سـەربازی هێـرش دەکەنـە سـەر هێـزەکانی پێشـمەرگە، بـەڵام لـەم تاقیکردنەوەیـەدا نەیانتـوانی سـەربکەون، هێـزەکانی پێشـمەرگە توانییـان بـە دەیـان کەسـیان لـێ بکـوژن و بەدیـل بگـرن[١]. بەرانبـەر ئـەم سـەرکەوتنە مەسـعود بـارزانی نامەیـەکی پیرۆزبایـی سـەرکەوتن بـۆ هێـزەکانی پێشـمەرگەی لقـی١ و خەڵـکی ناوچەکە دەنێرێت و، پاڵپشتی خەڵکی ناوچەکە بەرز دەنرخێنێت[٢].

هێـزەکانی پێشـمەرگە بـۆ سـەلماندنی دەسـەڵاتی خۆیـان بەرانبـەر بـە حکوومـەت، لـە کۆتایـی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٣ لـە ناوجەرگـەی شـاری دهـۆك چەنـد چالاکییـەکی لەشـکری ئەنجـام دەدەن، هـاوکات ٣پسـپۆری فەرەنـسی بـە نـاوی (جیـن کریسـتۆفۆ، رۆبــەرت لۆرتــن، ئیفزمــووی) دەستبەسـەر دەکرێـن[٣]. ئـەم هەواڵـە لـە ئەوروپـا، بەتایبـەت لـە فرەنسـا بـە خێـرا دەنـگ دەداتـەوە، بـە تایبـەت لـە کاتێکـدا کـە (پـدك) لـە ڕاگەیاندنێـکی ڕۆژنامەوانیـدا ئـەم هەواڵـە بڵاودەکاتـەوە، تێیـدا ئامادەیـی خـۆی لـە بـارەی ئازادکردنیـان دەردەبڕێـت بەرانبـەر بـەوە حکوومـەت ٥٧ ئەندامـی (پـدك) ئـازاد بـکات، کـە پێشـتر دەسـتگیرکرا بـوون، هەروەهـا ٨٠٠٠ هەشـت هـەزار بارزانییـە دوورخـراوەکان بگێڕێنێتـەوە کـە لـە تەممـووزی ١٩٨٣ لـە پارێـزگای هەولێـر بـۆ باشـووری عێراقـی گواسـتبوونەوە[٤]، بـەڵام حکوومـەت ئامادەنەبـوو مەرجـەکان جێبەجـێ بـکات، بـۆ ئـەم مەبەسـتە سـەرکردایەتی (پـدك) داوا لـە حکوومـەتی فەرەنسـا دەکات لـە ڕوانگـەی ئـەو پەیوەندییـە تونـدەی لەگـەڵ حکوومـەتی عێراقـدا هەیـەتی توانـاکان وەگەڕبخـات بـۆ جێبەجێکـردنی مەرجەکانیـان[٥]. لـەم بـارەوە ئیدریـس بـارزانی لـە وەڵامێـکی ڕۆژنامەنـووسی فەرەنـسی (کریـس کوچێـرا) لەبـارەی ئازادکـردنی ئـەم پسـپۆرانە گوتبـووی: "حکوومـەتی فەرەنسـا یەکێکـە لـەو حکوومەتانـەی کـە پشـتیوانی حکوومـەتی عێـراق دەکات، کاریگـەری لـە سـەر عێـراق هەیـە، دەتوانێـت ئـەم کاریگەرییـە لـە بەرژەوەنـدی ئێمـەی کـورد بەکاربهێنێـت، ئـەو کوردانـە مەبەسـت

---

(١) بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە: اخبار كردستان، العدد:(١٠٤)، ١٥/حوزەیران/١٩٨٣، ص١٣-١٤.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی نـاوەرۆکی نامەکـە بڕوانـە: الرفيـق المناضـل مسـعود بارزانـی يوجـه رسـالة شـكر إلى الرفـاق فـی الفـرع الأول، اخبـار كردسـتان، العـدد:(١٠٥)، ٤تمـوز ١٩٨٣، ص١ -٢.

(٣) بۆ زیاتر بڕوانە: دەنگوباسی کوردستان، ژ:(١١٠)، ١٩٨١/١٢/٣١.

(٤) بـۆ زیاتـر زانیـاری دەربـارەی ئەنفـال کـردنی بارزانییـەکان بڕوانـە: د.عـلی تەتـەر، سیاسـەتی حکوومـەتی...،ب١، ل١٣٥بـەدواوە.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٥٤٩)، کانونی دووەمی ١٩٨٤، ل٥.

(بارزانییـەکان- لێکۆڵـەر) بـێ تاوانـن، ئەمانەوێـت حکوومـەتی فەرەنسـا گوشـار بخاتـە سـەر حکوومـەتی عێـراق بـۆ ئازادکردنیـان»[1]. بـەڵام ئـاکام حکوومـەتی فەرەنسـا بـە پیـری داواکاری (پدك)ــەوە نەهـات، هـەر بۆیـە پسـپۆرەکان زوو ئـازاد نەکـران، بـەڵام دواتـر بـە هـۆی داواکاری پاپـا و برونـۆ کرایسـکی سـەرۆك وەزیـرانی ئەوکاتـەی نەمسـا ئازادکـران[2]. ئەمـەش بـووە سـەرەتایەك بـۆ دامەزرانـدنی پەیوەنـدی لـە گـەڵ پاپـا یوحنـا پۆلـسی دووەم پاپـای فاتیـکان و حکوومـەتی نەمسـا و، گەشـەکردنی پەیوەندییـەکان لـە قۆناغـەکانی دواتـر[3].

لـەو کاتـەدا هیـچ شـوێنێکی باشـووری کوردسـتان و ناوچـەکانی بادینـان بـە تایبـەت، بـۆ سـەرباز و لایەنگـرانی حکوومـەت هێمـن نەبـوو، بەڵکـو بزاڤێـکی بەرچـاو دژ بـە بەرژەوەندییـەکانی حکوومـەت لـە ئارادابـوو، بـە پێچەوانـەوە ناوچـەکانی سـنووری سـۆران کـە زیاتـر (ینـك) بـە سـەریدا زاڵ بـوو، ڕێگـەی نـەدەدا هیـچ هێزێـکی دیکـەی کـوردی لـەو ناوچەیـە چالاکـی دژ بـە حکوومـەت ئەنجـام بـدات، لەگـەڵ (پـدك) و لایەنـەکانی تـری (جـود) لـە ململانـێ و شـەڕی ناوخۆییـدا بـوون، کـە ئەمـە لـە کاتێکـدا بـوو (ینـك) لەگـەڵ حکوومـەت لـە گفتوگـۆدا بـوو، حکوومەتیـش وەك بینـەر سـەیری ڕووداوەکانی دەکـرد، ئاگـری شـەڕی ناوخـۆی خـۆش دەکـرد[4]. لـەم کاتـەدا لایەنـەکانی (جـود) و بـە تایبـەتی (پـدك) پـاش ئاشـکرابوونی گفتوگـۆکانی (ینـك) لەگـەڵ حکوومـەت، چالاکییـەکانی زۆرتـر کردبـوو، چ وەك ئامانجێـکی سـەرەکی و ڕاسـتەقینەی شـۆڕش، چ وەك سـەلماندنی ئـەوەی کـە گفتوگـۆی تـاك لایـەنی ناتوانێـت گۆڕەپـانی کوردسـتان ئـارام بـکات[5]، لـە لایـەکی دیکەیشـەوە ئـەو پڕوپاگەندانـەی (ینـك) بتاوێنێتـەوە کـە بـە هـۆی سـەرکەوتنەکانی بـە سـەر لایەنـەکانی (جـود)دا لـە هاوینـی ١٩٨٣ لە(پشـت ئاشـان)، وەك هێـزی یەکـەم و کاریگـەر خـۆی دەردەخسـت، گوایـە دەتوانێـت شـوێنی (پـدك) بگرێتـەوە، ئـەم سـەرکەوتنەی وەك بەڵگەیـەك خسـتبووە بـەردەم حکوومـەت

(١) کریس کۆچێرا، مسیرة الکرد الطویلة، ت: دیانا حبیب حرب، ئاراس، هەولێر ، ٢٠١٤، ص٦٥٠.

(٢) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٣٥.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ:(١١٢)، شـوبات ١٩٨٤، ل٣؛ دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ:(١١٩)، ناوەڕاسـتی ئابـی ١٩٨٤، ل ل١ ،٥؛ د.ڕزگار، نوێنـەری پاپـای و خاچـا سـوور بـۆ وەرگرتنـا دیـلان، پێشـمەرگە، گۆڤـار، ژ:(٥)، گـوڵان/١٩٩٧، ل٢٨.

(٤) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوزای...، ل٣٤١.

(٥) هەمان سەرچاوە، ل٣٤١.

کـە دەتوانێـت بـە هێـز خـۆی زاڵ بـکات، کـە ئەگـەر ڕێککەوتـن کـرا گەرەنتـی بـە حکوومـەت بـدات، بەجۆرێـك دەتوانێـت دەسـەڵاتی خـۆی بـە سـەر گشـت ناوچـەکانی کوردسـتاندا بسـەپێنێت[١]. بـە پێـی ئامارێـکی لەشـکری (پـدك) لـە مـاوەی مانگـی حوزەیـران تـا کۆتایـی کانـوونی دووەمـی١٩٨٣ هێـزەکانی پێشـمەرگەی(پدك) بەتەنیـا ٢٢١ چالاکـی و بـە هاوبـەشی ١١ چالاکییـان دژ بـە سـوپا و دامـودەزگاکانی حکوومـەت ئەنجـام داوە، هەروەهـا ٢١٦ چالاکـی تـری جەمـاوەری لـە ناوەنـدی شـارەکان ئەنجـام دراون، زیانـەکانی حکوومەتیـش بریتـی بوونـە لـە ٦٨٣ کـوژراو، ٤٤٥ برینـدار لەگـەڵ بەدیـل گرتنـی ٦٥ کـەس، پێشـمەرگەیش ١١٩قوربـانی و٥٣ بریندارهەبـوون[٢]. هەروەهـا لـەم کاتـە بـە دواوە سـەربازانی عێـراق وێـڕای ئـەوەی گوشـار و چاودێرییـەکی زۆریـان لـە سـەر بـوو، ڕۆژانـە پەیوەندییـان بـە هێـزەکانی (پـدك)ەوە دەکـرد، بـۆ نموونـە: لـە نیسـانی ١٩٨٤ ژمارەیـەکی زۆر لـە سـەربازانی عێـراق ڕوو لـە ناوچـە ئازادکـراوەکان دەکـەن و لـە ڕیـزەکانی (پـدك) خۆیـان تەیـار دەکـەن[٣]. هـاوکات بـە هـۆی ناڕەزایـی بەرانبـەر مانــەوەی (ینــك) لەگــەل حکوومــەت، ژمارەیــەك لــە پێشــمەرگەکانی ئــەو حزبــەش پەیوەندییـان بـە ڕیـزەکانی (پـدك)ەوە کردبـوو لـە سـنووری سـلێمانی[٤]، لـەم بـارەوە دیفیـد ماکـداول دەنووسـێت: "بـە هـۆی دانوسـتان لـە گـەڵ حکوومـەت و، ڕاگرتنـی شـەڕ لـە گەڵـی، یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان لایەنگـرانی خـۆی لـە دەسـت دا، نزیکـەی ٣٠٠٠ سـێ هـەزار لـە پێشـمەرگەکانی وازیـان لـێ هێنـاو چوونـە نـاو ڕیـزەکانی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان»[٥]. لـەو ماوەیـەدا حکوومـەت هەوڵێـکی زۆری دابـوو سـوود لـە دەرفـەتی گفتوگـۆ لە(ینـك) وەربگرێـت و بـە هەمـوو توانایەکـەوە هێـرش بکاتـە سـەر

---

(١) د.كاظـم حبيـب، لمحـات مـن نضـال حركـة التحـرر الوطنـی للشـعب الكـردی فـی كردسـتان العـراق، ئـاراس، أربيـل ،٢٠٠٥، ص٣٩٧.

(٢) بـۆ زیاتـر لـەم بـارەوە بڕوانـە: چالاکیـی لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٤٩)، کانـوونی دووەمـی ١٩٨٤، ل٣.

(٣) بــۆ زانینــی نــاوەکان بڕوانــە: دەنگوبــاسی کوردســتان، ژ: (١١٤)، ١٩٨٤/٤/٢،ل٣؛ دەنگوبــاسی کوردســتان، ژ:(١١٥)، ١٩٨٤/٤/٣٠، ل٣.

(٤) بـۆ زانینـی نـاوەکان بڕوانـە: التحـاق مجموعـة مـن مسـلحی جـلال طالبانـی، اخبـار كردسـتان، العـدد:(١١٢)، أواخـر شـباط ١٩٨٤، ص٢.

(٥) دیفید ماکداول، مێژووی هاوچەرخی کورد...، ل٥٧٤.

ئەو ناوچانەی کە دەسەڵاتی (پدك)یان بە سەردا زاڵە[١]، لەو ڕوانگەی ئەوەی کە لە هەولێر و سلێمانی گوشاری لە سەر نەماوە بە تایبەتی لەو ناوچانەی کە (ینك) باڵادەست بوو، حکوومەت بەشی هەرە زۆری جاشەکانی سلێمانی و هەولێر، لەوانەش فەوجەکانی (ئەنوەر بەگی بێتواتە و محەمەد خزووری سلێفانەیی) کۆکردەوە[٢]، شەوی ١٥ لە سەر ١٦ی ئایاری ١٩٨٤ کە ژمارەیان نزیکەی ١٠٠٠ هەزار کەس دەبوو، لە دوو لاوە هێرش دەکەنە سەر ناوچەکانی (بێتاس و ئەرمشت) وچەند ناوچەیەکی تری دەوروبەری زاخۆ، کە لەژێر دەسەڵاتی (پدك)دا بوون، بەڵام لەم هێرشەدا پێشمەرگەکان بە پاڵپشتی بەرگری میللی ڕووبەڕوویان دەبنەوە و وەڵامی هێرشەکە دەدەنەوە و دووچاری شکستێکی گەورەیان دەکەن، بەیانی ١٦ی مانگ جارێکی تر بەختی خۆیان تاقی دەکەنەوە و بەپاڵپشتی چەند هێلیکۆپتەرێکی جەنگی هێرش دەکەنەوە سەر هێزەکانی پێشمەرگە، بەڵام وەك پێشوو ناچار دەبن و دەگەڕێنەوە مۆڵگەکانیان و ناتوانن سەربکەون[٣]، هەروەها جارێکی تر شەوی ١٩ لەسەر٢٠ی ئایار ١٩٨٤، هێزێکی زۆر لە جاشەکانی (ئەنوەر بەگی بێتواتە و شێخ سابیر سورچی و محەمەد کەلحێ ڕێکانی و جەوهەر هەرکی) لە گەڵ دوو سریەی سەربازی هێزی تایبەت، کە ژمارەیان نزیکەی ٣٠٠٠ سێ هەزار کەس دەبوو بە پاڵپشتی ٧ فڕۆکەی جۆری مێگ و ٧ هێلیکۆپتەری سەربازی و چەند تانك و زریپۆش هێرش دەکەنە سەر ناوچەکانی (فایدە) و گوندەکانی دەوروبەری لە پارێزگای دهۆك، هێزەکانی پێشمەرگەی لێژنەی ناوچەی دهۆك لەگەڵ پێشمەرگەکانی لێژنەی ناوچەی شێخان بە هاوکاری ژمارەیەکی زۆری بەرگری میللی بە توندی ڕووبەڕوویان دەبنەوە، بەپێی هەواڵەکانی (پدك) لەو هێرشەدا زیاتر لە ٦٠ کەس لە جاش و سەرباز کوژران و بریندارکران، پێنج پێشمەرگەش لە لایەن سوپای عێراقەوە بەدیل گیران[٤].

(١) بۆ زانیاری زیاتر لە بارەی بڕیارەکان بڕوانە: د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی عێراق...،ب١، ل٢١٠.

(٢) هەمان سەرچاوە،ل٢١١.

(٣) بۆ زانینی زیانی جاشەکان بڕوانە: پووچەڵکردنی گشت هێرشەکانی جاشەکانی دوژمن، دەنگوباسی کوردستان، ژ: (١١٧)، ١٥ی حوزەیرانی ١٩٨٤، ل ل١-٣.

(٤) پێشمەرگە بە دیلگیراوەکان بریتی بوون لە:(سدیق مستەفا ئیسماعیل و سوبحی سەفەر سەعدون و سەفەر محەمەد سدیق و شاکر شەریف و بەهجەت عەبدولقادر). بڕوانە: هەمان سەرچاوە، ل٧.

حکوومـەتی عێـراق بـۆ تۆڵەسـەندنەوە لـە بەرانبـەر ئـەم شکسـتانە، لـە سـەر ڕاسـپاردەی عیــزەت دووری (جێگــری ســەرۆکی ئەنجوومــەنی ســەرکردایەتی شــۆڕش-لێکۆڵەر) لــە کۆبوونەوەیەکدا لەگـەڵ سـەرۆك جاشـەکان بڕیـاری دا ئازووقـە لـە ناوچە ئازادکـراوەکان ببڕێـت، ئـەوە بـوو لێژنـەی ئەمنـی پارێـزگای دهـۆك لـە١٨ی حوزیـرانی ١٩٨٤ بڕیـاری بڕینـی ئازووقـەی لـە هەمـوو ئـەو ناوچانـە دەرکـرد کـە لـە ژێـر دەسـەڵاتی حکوومـەت نەمابـوون[1]. سـوپای عێـراق جارێـکی تـر لـە٢٨ی ئـابی ١٩٨٤ بـە پاڵپشـتی جاشـەکانی (هـەرکی و زێبـاری و گۆران...تـاد)، بـە هـاوکاری ٨ فڕۆکـەی جەنگـی و هێـزی زرێپـۆش هێـرش دەکەنـە سـەر گونـدەکانی (زێـوکا عەبـو و بابوفـکی و نامشـکی و ئورمانـا) و چەنـد گونـدی تـری دەوروبـەری ناحیـەی مانگێشـك، هێـزەکانی (پـدك) وەك هێزێـکی سـەرەکی لـە (حشـع) و (حسـك) بەهـاوکاری خەڵـکی ناوچەکـە، بەرپەرچـی سـوپای عێـراق و جاشــەکان دەدەنــەوە و، دووچــاری شکســتێکی گەورەیــان دەکــەن و، ٤٥ کــوژراو لــە مەیـدانی جەنـگ دەکەونـە دەسـتی پێشـمەرگە، بـەڵام ئـەم هێرشـە بـە بـێ زیـان نەبـوو، چـوار پێشـمەرگەی (حشـع) دەبنـە قوربـانی، لەگـەڵ برینداربـوونی پێنـج پێشـمەرگەی دیکـەی (حشـع) و یـەك پێشـمەرگەی (حسـك)، هەروەهـا جارێـکی دیکـە بەیـانی ٣١ی ئـاب، هێـرش دەکەنـە سـەرهەمان ناوچـە و ئەنجـام ٨١ کـەسی دیکـە لـە حکوومـەت بـە دەسـتی هێـزەکانی پێشـمەرگە دەکوژرێـن و ٤ی دیکەیـش برینـدار دەکرێـن[2]. بـە مەبەسـتی تۆڵەکردنـەوە بەرانبـەر بـە زیانـەکان، سـوپای عێراق لـە٢ی ئەیلـوولی ١٩٨٤ بە هێزێـکی گـەورەی پـڕ چـەك و بـە بەشـداری ژمارەیـەکی زۆری جاشـەکان و بـە پاڵپشـتی هێـزی ئاسـمانی، هێرشـیان کـردە سـەر بـارەگای لێژنـەی ناوچـەی دهـۆك لـە گونـدی (گێڵناسـکی) و لـە ئەنجامـی شـەڕێکی سـەخت لەگـەڵ هێـزی پێشـمەرگەی لقـی١، ١٠٢ کـەس لـە جـاش و سـەرباز کـوژران و، ١٧٥ کـەس برینـدار کـران[3]. ئـەم چالاکییـە جیـاواز بـوو لـە چـاو چالاکییـەکانی پێشـوو، هـەروەك نەجمەدیـن یووسـفی دەڵێـت: " ئەمـە یەکەمیـن چالاکـی بەرەیـی بـوو لەمێـژووی شـۆڕشی ٢٦ی گـوڵان لەگـەڵ هێـزەکانی

---

(١) د.علی نێروەیی، سیاسەتی حکوومەت...، ل٢٠٣.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: کفاح الجبهە، الجریدة، العدد:(٣)، ایلول ١٩٨٤، ص ص١ ،٧.

(٣) بــۆ زانینــی نــاوەکان بڕوانــە: اخبــار کردســتان، العــدد:(١٢١)، ١٠/أیلــول/١٩٨٤، ص ص٥، ٧؛ چاوپێکەوتــن لەگــەڵ حبیــب محمــد ورمــلی، دهــۆك، ٢٠١٥/١٢/٩. ناوبــراو لەوکاتــەدا بەرپــرسی لێژنــەی ناوچــەی دهــۆك بــوو.

حکوومـەت»[1]. هەروەهـا شـەوی ٢٧ – ٢٨ی ئەیلـوولی ١٩٨٤ هێزێـکی گـەورەی جاشـەکان کـە پێکهاتبـوون لـە جاشـەکانی: (محەمـەد خـزووی و سـالح بێسـفکی و سـابیر سـورچی و فـارس مسـتەفا عـەلی مـزۆری و کازم عومەرخـان و سـمۆ ڕێـکانی و نـووری سـواری) بـە سەرپەرشـتی فەرماندەیـی فیرقـەی کۆمانـدۆی مووسـڵ و بـە بەشـداری چەنـد گـەورە بەرپرسـێکی سـەربازی و، بـە بەکارهێنـانی هێـزی ئاسـمانی بـۆ جـاری دووەم هێـرش دەکەنـە سـەر گونـدی (بێتـاس و ئەرمشـت و بافیـا) لـە دەوروبـەری زاخـۆ، ئەنجـام شـەڕێکی سـەخت لەگـەڵ هێـزی پێشـمەرگە و خەڵـکی ناوچەکـە ڕوودەدات،، ئەنجـام تەنیـا لـەوەدا سـەرکەوتوو دەبـن کـە زۆر بـێ شـەرمانە پیرەژنێـکی تەمـەن ٧٠ سـاڵ بـە نـاوی (جەواهیـر) لـە خانووەکـەی خۆیـدا دەسـووتێنن[2].

لـەم قۆناغـەدا دەبینیـن حکوومـەت زیاتـر پشـتی بـە جاشـەکان بەسـتبوو، جگـە لـەوەی کـە بـەشی زۆری سـوپاکەی خەریـکی جەنـگ بـوو لەگـەڵ ئێـران، حکوومـەت نیازێـکی خراپـی لـە پشـت ئـەم سیاسـەتەوە هەبـوو، کـە هەوڵـی دەدا کـورد بـە دەسـتی کـورد بکوژرێـت، کـە لـە هـەر دوو لاوە حکوومـەت سـوودمەند بـوو، ئەمە لە لایـەك، لە لایـەکی دیکـەوە دەبـووە مایـەی دروسـتبوونی کێشـەی کۆمەڵایـەتی نێـوان عەشـیرەتەکانی کـورد.

لـە ئەنجامـی سـەرنەکەوتنی تاقیکردنـەوەکانی حکوومـەتی عێـراق، بـۆ سـەرقاڵکردنی هێـزەکانی پێشـمەرگەی (پـدك) لـە پشـتەوە بـە ئـاگاداری حکوومـەتی عێـراق، سـوپای تورکیـا جارێـکی دیکـە لـە ئایـاری١٩٨٤، لـە چوارچێـوەی ڕێککەوتنامەکـەی پێشـتر کـە بـاس کـرا، بـە بیانـوی لێـدانی هێـزە چەکـدارەکانی (پ.ك.ك)[3]، هێـرش دەکاتـە سـەر ناوچـە ئازادکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی (پـدك) لـە سـنووری لقـی١، بـەڵام بـە

---

(١) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ نەجمەدیـن یوسـفی، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١٣ .ناوبـراو لەوکاتـەدا بەرپـرسی لقی١،سەرپەرشـتیاری هێـزی پێشـمەرگە بـوو.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ: (١٢١)، ١٠ی ئەیلـوولی ١٩٨٤، ل ل٦ -٨؛ دەنگـی پێشـمەرگە، گۆڤـار، ژ: (١٢٩)، کانـوونی یەکـەم ٢٠٠٨، ل٣٤.

(٣) یەکەمیـن جووڵانـەوەی چەکـداری پـارتی کرێـکارانی کوردسـتان (پ.ك.ك) لـە ژێـر نـاوی (تەقـە بکـە و ڕاکـە)، لـە ١٥ی ئـابی ١٩٨٤ دژ بـە سـوپای تورکیـا ئەنجـام دا لـە شـەرناخ و ئـاروخ و شـیروان لـە ویلایـەتی سـەعرەد و شـارۆچکەی شـەمدینان لـە ویلایـەتی هـەکاری ...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ئیبراهیـم داقوقـی، کـوردی تورکیـا، و: هیمـەت عەزیـز کاکەیـی، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر ، ٢٠١٢، ل٢٥٨ -٢٥٩.

سـوودوەرگرتن لـە ئەزموونەکـەی پێشـوو، لـە ژێـر گوشـاری پێشـمەرگەدا، بـە بـێ هیـچ ڕووبەڕووبوونەوەیـەکی لەشـکری، سـوپای تورکیـا بـە ناچـاری پاشەکشـێ دەکات [١]. حکوومـەتی عێـراق بـە هەمـوو شـێوەیەك نەیتـوانی لـە ڕادەی چالاکییـەکانی پێشـمەرگە کـەم بکاتـەوە، بەپێـی ڕۆژنامـەی (خەبات) لـە مانگی ئایاری ١٩٨٤ تا سـەرەتای تشـرینی یەکەمـی هەمـان سـاڵ واتـە لـە مـاوەی پێنـج مانگـدا، ٢٨١چالاکـی جۆراوجۆریـان دژ بـە حکوومـەت ئەنجـام داون. لـە نێـو ئـەم چالاکییانـەدا نزیکـەی ٦٧٣ سـەرباز و جـاش و پیـاوانی حکوومـەت کـوژران و ٦٤٩ی تریـش بریندارکـران، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا چەنـد پێشـمەرگەیەك بوونـە قوربـانی[٢].

لـەم کاتـەدا لـە ژێـر کاریگـەری پەرەسـەندنەکانی شـۆڕش لـە باشـووری کوردسـتان و، دروسـتبوونی شـەڕی چەکـداری (پ.ك.ك) لـە باکـووری کوردسـتان دژ بـە تورکیـا، وەزیـری دەرەوەی تورکیـا لەگـەڵ ژمارەیـەك بەرپـرسی سـەربازی سـەردانی عێـراق دەکات بـۆ گفتوگۆکـردن لـە سـەر بارودۆخەکـە[٣]. لـە درێـژەی گفتوگۆکانـدا، حکوومـەتی عێـراق و تورکیـا لـە ٦ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٤ ڕێککەوتنـی پێشـوو نـوێ دەکەنـەوە، بـە مەبەسـتی هـاوکاری و هەماهەنگـی یەکـتر بـۆ پاراسـتنی ئاسایشـی هـەردوو وڵات[٤]. بـە واتـا گشـتییەکەی واتـە لەناوبـردنی بزاڤـی گـەلی کـورد. هـاوکات مەکتـەبی سیاسـی (پدك)یـش بـۆ ئامادەبـاشی بـۆ هـەر هێـرش و دەسـتدرێژییەکی تورکیـا بۆ سـەر باشـووری کوردسـتان ڕۆژی ١٧ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٤، لـە بانگەوازێکـدا داوا لـە هێـزەکانی (جـود) و سـەرجەم بـارەگا و لـق و ناوچـە و جەمـاوەری سـنووری لقـی١ دەکات کـە لەوپـەڕی هۆشـیاری و ئامادەباشـیدا بـن بەرانبـەر هـەر دەسـتدرێژییەکی تورکیـا [٥]. ڕۆژی ١٩ -٢٠ی مانـگ فڕۆکـە جەنگییـەکانی تورکیـا سـنووری باشـووری کوردسـتانیان بەزانـد و، چەنـد ناوچەیەکیـان بۆردومـان کـرد، لەوانـە ناوچـە سـنوورییەکانی بادینـان،

(١) گـۆران ئیبراهیـم سـاڵح، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٢٢٧؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ فوئـاد میـرانی، دهـۆك، ٢٠١٦/٢/٢٤.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٥٢)، ١٩٨٤/١١/٢١، ل٣.

(٣) ئەلیزا مارکوس، مێژووی پەکەکە، و: ماجد خەلیل، چاپخانەی گەنج، سلێمانی ،٢٠١٤، ل١٩٥.

(٤) گۆران ئیبراهیم، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٢٧.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی نـاوەرۆکی بانگەوازەکـە بڕوانـە: م.س – پ.د.ك، بانگـەواز» پارتیـمان وەك کێوێـکی ئاگریـن بەرامبـەر هێـرشی ڕژێمـی فـاشی تورکیـا ڕادەوەسـتێ»، لـە ١٩٨٤/١٠/١٧.

هەروەهـا (مێرگەسـۆر و برادۆسـت)، چەنـد ناوچەیـەکی تـری سـنووری هەولێـر[1]. بـەڵام ئـەم جـارەش لـە ژێـر کاردانـەوەی (پـدك) و، هێـزەکانی بـەرەی (جـود) بـە پاڵپشـتی جەمـاوەری ناوچەکـە بەبـێ هیـچ دەسـتکەوتێك پاشەکشـێ دەکـەن[2]. بەرانبـەر ئـەم پیلانـەی حکوومـەت پێشـمەرگەکانی لقـی١ بـۆ سـەلماندنی ئازایـەتی خۆیـان لـە یـەك کاتـدا هێرشـیان کـردە سـەر چەنـد بنکـە و بارەگایـەکی گرنگـی حکوومـەت و جـاش لـە ناوچـەکانی (بامـەڕنی و ئاکـرێ)، هەروەهـا ناوچـەی (نەهلـە) لـە سـنووری عەشـیرەتی زێبـار [3]، بـە پاڵپشـتی خەڵـکی ناوچەکـە بـە دەیـان سـەرباز و جـاش کـوژران و بریندارکـران، چەنـد ناوچەیـەکی گرنـگ و ستراتیژیشـیان لـە هێـزەکانی سـوپای عێـراق پـاك کـردەوە[4]، ڕۆژانی دواتریـش هێرشـێکی توونـد دەکەنـە سـەر ٤ سـەنگەری سـوپای عێـراق لـە (سـەرێ ئامێـدی)، ئەنجـام دەسـتی بـە سـەردا دەگـرن[5]، لـە کاتی دەسـت بەسـەردا گرتنـی ئـەم سـەنگەرانەیش چەنـد کەلوپەلێـکی سـەربازی دەکەوێتـە دەسـت پێشـمەرگە، کـە ١٦ دەمامـکی دژی غـازی ژەهراوییـان تێـدا بـوو، مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) لـەو بـارەوە لـە بانگەوازێکـدا هـەر یەکـە لـە (پێرێـز دی کویـلار) سـکرتێری گشـتی ئەوسـای نەتـەوە یەکگرتـووەکان و، خاچـی سـووری نێودەوڵـەتی، ئـاگادار دەکاتـەوە لـەوەی کـە حکوومـەتی عێـراق بـە نیـازی بەکارهێنـانی غـازی ژەهـراوی دژ بـە هێـزە شـەڕکەرەکانی ناوچەکـە، مەبەسـت زیاتـر (پـدك)و گـەلی کـورد بـووە [6]. لـە ناوەڕاسـتی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٥ هێزێـکی هاوبـەشی لێژنـەی ناوچـەی زاخـۆ لەگـەڵ مەفرەزەیـەکی (حشـع)، هێـرش دەکەنـە سـەر بـارەگای فیرقـەی زاخـۆ، لـەو هێرشـەدا ١٢ سـەرباز کـوژران کـە ژمارەیەکیـان ئەفسـەری پلـە بـەرز بـوون[7].

---

(١) م.س - ح.د.ك،»تصريح صحفي»، في ١٩٨٤/١٠/٢٣.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ فوئاد میرانی، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٤.

(٣) ناوچـەی نەهلـە، ناوچەیـەکی بەرفراوانـە، دەکەوێتـە سـنووری عەشـیرەتی زێبـار، لـە نێـوان زنجیـرەی چیـای پێـرس و چیـای ئاکـرێ هەڵکەوتـووە، نزیکـەی ٧٠ گونـد لەخـۆ دەگرێـت، سـەنتەری ناوچەکـە ناحیـەی دینارتەیـە کـە ١٥کـم لـە قـەزای ئاکـرێ دوورە.(لێکۆڵـەر).

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: نەهلەی خۆڕاگر، دەنگوباسی کوردستان، ژ:(١٢٧)،١٩٨٤/١٢/٣١،ل٤.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: دەنگوباسی کوردستان، ژ:(١٢٦)،١٩٨٤/١٢/٥، ل ل١ ، ٦.

(٦) بـۆ دەقـی بانگەوازەکـە بڕوانـە:م.س- ح.د.ك، نداء»حـول اسـتعمال العـدو للغـازات السـامة»،في ١٩٨٤/١١/٤.

(٧) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار کردستان، العدد: (١٢٨)، أواخر شباط ١٩٨٥، ص ص١ -١٠.

لــەو کاتــەدا هێــزەکانی (جــود) بــە گشــتی و (پــدك) بەتایبــەتی مەترســییەکی گەورەیــان لــە ســەر حکوومــەت دروســت کردبــوو، ســنووری ســووریا تــا ســنووری ئێــران لــە ژێــر کۆنترۆڵیانــدا بــوو و قووڵایــی هەندێــك شــوێن دەگەیشــتە دەیــان کیلۆمەتــر، بەرانبــەر بــە کەمکردنــەوەی مەترســییەکان، حکوومــەت ژمارەیــەکی زۆر لــە یەکــەکانی ســوپا، لەگــەڵ دەیــان هــەزار جــاش ڕادەســەپێرێت کــە لــە بــەرەکانی جەنــگ دژ بــە شۆڕشــگێڕان بجەنگــن[1]. هــاوکات شــاڵاوێکی گرتنــی ئەندامــانی (پــدك) و هاوڵاتیــانی سڤیل دەســت پێــدەکات، بــە پێــی ســەرچاوەکانی (پــدك) لــە شــوباتی١٩٨٥، ١٠٠ هــاوڵاتی و ئەندامــانی (پــدك) لــە شــاری مووســڵ دەســتگیرکران، ١٤٠ی دیکەیــش لەســێدارە دران[2]. ڕادیــۆی (لەنــدەن) ئێــوارەی ٢٥ی شــوباتی ١٩٨٥ ڕاپۆرتێــکی ڕۆژنامەڤــانی لــە ســەر بزاڤــی گــەلی کــورد بڵاودەکاتــەوە، تێیــدا ئامــاژە بــەوە کرابــوو: "پــارتی دیموکــراتی کوردســتان کــە مەسعود بــارزانی ســەرۆکایەتی دەکات هێزێــکی ســەرەکی شــەڕکەری کــوردە، هێزێــکی لەشــکری چەکــداری ١٠ هــەزار کــەسی لــە بەردەســتدایە و ٢٠هــەزاری دیکەیــش لــە جووتیــارەکان وەك بەرگــری میلــلی لــە پشــتە»[3].

لــەم کاتــەدا ئەنــدازەی چالاکییــە لەشــکرییەکانی (پــدك) لــە هەڵکشــاندا بــوو، بــۆ نموونــە: لــە مــاوەی مانگــی ئــادار و نیســانی ١٩٨٥، ٩٧ چالاکــی جۆراوجۆریــان دژ بــە حکوومــەت ئەنجــام دابــوو[4]. بــۆ بەرپەرچدانــەوەی کاریگــەری پێشــمەرگە، لــە ١٩٨٥ هێــزە ئەمنییــەکان لــە زۆربــەی ناوچــەکان دەســت بــە هەڵمەتێــکی دەســتگیرکردن و ڕاونــانی خێــزان و بنەماڵــەی پێشــمەرگە دەکــەن، لــە ئەنجامــی ئــەم شــاڵاوەدا ژمارەیــەك ڕاپێچــی زینــدان کــران و ١٤ ئەندامــی چالاکــی (پــدك)

(١) د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٧٨.

(٢) بــۆ زانینــی نــاوی ئەندامــەکانی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان بڕوانــە: مــن جرائــم النظــام ومرتزقتــە، اخبــار کردســتان، العــدد: (١٢٩)، أواخــر آذار ١٩٨٥، ص٥؛ عــلی صالــح المیــرانی، موقــف جریــدة (دەنگــی کــورد ـ صــوت الاکــراد) مــن التطــورات الاوضــاع السیاســیە فــی کوردســتان ١٩٧٧ـ١٩٩٧، مطبعــة جامعــە دهــوك، دهــوك،٢٠١٠،ص٦٠.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی ڕاپۆرتەکە بڕوانە: د.علی نێروەیی، بزاڤی...، ل٣٧٨.

(٤) بــۆ زانیــاری زیاتــر لەبــارەی ئــەم ئامــارە بڕوانە:خەبــات، ڕۆژنامــە، ژ: (٥٥٦ – ٥٥٧)، مــارت و نیســان ١٩٨٥، ل٣.

لـە سـێدارە دران[1]. حکوومـەت بەمەشـەوە ڕانەوەسـتا، بەڵکـو لـە سـەرەتای مانگـی تەممـووزی ١٩٨٥، بـە شـێوەیەکی زۆر دڕندانـە و دوور لـە ڕەوشـتی مرۆڤایـەتی هێـزە ئەمنییـەکان دەسـتیان بـە دەرکـردنی بنەماڵـە و خێـزانی پێشـمەرگەکان کـرد، کـە بـە نزیکـەی ٩٠٠٠ نـۆ هـەزار خێـزان مەزەنـدە دەکـران، کـە زۆرتـر ئافـرەت و منـداڵ و بەسـاڵچوویان لەخـۆ دەگـرت، بـۆ ناوچـە ئازادکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی (پـدك)و هێـزەکانی تـر[2]. هەروەهـا توونـدتـر لـە پێشـوو، حکوومـەت ئابڵووقـەی خسـتە سـەر ناوچـە ئازادکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی (پـدك) و هێـزەکانی تـری بەرهەڵسـتکار، بـە هیـچ شـێوەیەك ڕێگـەی نـەدەدا کەلوپـەل و سـووتەمەنی و پێداویسـتییەکانی دیکـەی ڕۆژانـە بگاتـە ناوچـە ئازادکـراوەکان[3]. لـە ئەنجامـی ئەوەیشـدا ڕەوشی (پـدك) و بەڕێوەبـردنی کاروبارەکانیـان لـە جـاران قورسـتر دەبـوو، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا ئـەو دەسـتکەوتەی حکوومـەت چاوەڕێـی دەکـرد نەهاتـەدی، بەڵکـو ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ پێشـمەرگە زیاتـر و بەزەبـر و کوشـندەتر تێدەکۆشـا، هێزێـکی پێشـمەرگەی لقـی١ لـە ئەیلـوولی ١٩٨٥، هێرشـێکی گـەورە دەکاتـە سـەر بـارەگای فیرقـەی زاخـۆ، لـە سـەروبەندی هێرشـەکەدا (عەدنـان خەیـروڵا تلفـاح)[4]، چەنـد فەرماندەیـەکی تـری سـوپای عێـراق لـە تـرسی هێرشـەکە هەڵدێـن، ئـاکام ژمارەیـەك سـەرباز کـوژران و بریندارکـران، جگـە لـە دەسـت بەسـەردا گرتنـی کەلوپەلێـکی زۆری سـەربازی[5]. لـە درێـژەی کاروچالاکییەکانیانـدا، جارێـکی دیکـە پێشـمەرگەکانی لقـی١ لـە ناوەڕاسـتی ئەیلـوولی ١٩٨٥، هێـرش دەکەنـە سـەر لیـوای ناحیـەی (باتوفـە) ، بـارەگای فەوجـی

---

(١) بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(١٣٣)، تموز١٩٨٥، ص٢.

(٢) لـە دەرکـردنی خێـزانی پێشـمەرگە لـە پەرەسـەندنی کاری بەرهەڵسـتکاری چیـتر نادروونـەوە، دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ:(١٣٣)، تەممـوزی١٩٨٥، ل ل١ ،٧.

(٣) برسـی هێشـتنی خەڵـکی کوردسـتان لـە پایـەداری و خۆڕاگرییـان کـەم ناکاتـەوە، دەنگوبـاسی کوردسـتان، ژ: (١٣٤)، ئـابی ١٩٨٥،ل١.

(٤) عەدنـان خەیـروڵا تلفـاح، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٠ی شـاری تکریـت. سـاڵی ١٩٦٠ دەچێتـە کۆلێـژی سـەربازی، سـاڵی ١٩٧٠ کۆلێـژی ئـەرکان تـەواو دەکات، خـاوەن دوو بڕوانامەی بەکالۆریوسـە لەوانـە: زمـانی ئینگلیـزی و یاسـا و ڕامیـاری، ناوبـراو لـە بنەماڵـەی (سـەدام حسێن)ـە، بـرای ساجدەی خێـزانی سـەدام بـوو، لـە (١٩٧٧/١٠/١٥ ـ ١٩٨٨/٥/٥) وەزیـری بەرگـری عێـراق بـوو، ڕۆژی ٥ی ئایـار١٩٨٨ (١٩٨٩- لێکۆڵـەر) لـە لایـەن حزبـی بەعسـەوە دەکوژرێـت. بڕوانـە: برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (١٦٣٨)، ١٩٩٣/٥/٧، ل٣.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(١٣٥)، أيلول ١٩٨٥، ص ص١ ،٦.

(کانی مـاسی و رافینـا) لـە قـەزای ئامێـدی، بـە پێـی هەواڵـەکانی (پـدك) لـەو هێرشـانەدا زیانێـکی زۆری گیـانی بـەر هێـزەکانی سـوپای عێـراق کـەوت[1]. لـەو کاتـەدا کۆنترۆڵـی ناوچـەکانی بادینـان تـا ڕادەیـەکی بـاش لـە ژێـر دەسـەڵاتی حکوومـەت دەرچووبـوو، ڕۆژانـە هێـزەکانی پێشـمەرگە لـە ناوەنـدە هەسـتیارەکان چالاکییـان ئەنجـام دەدا، لـە ناوەڕاسـتی تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٥ هێزێـکی لێژنـەی ناوچـەی ئامێـدی زنجیـرە هێرشـێك دەکەنـە سـەر بـارەگای فەوجـی (سـوتکی) و چەنـد بنکـە و بارەگایـەکی تـری سـوپای عێـراق لـە قـەزای ئامێـدی، لـەو چالاکییانـەدا، سـەرەڕای ئـەوەی چەنـد پێشـمەرگەیەك دەبنـە قوربـانی سـەرکەوتنێکی گـەورە بەدەسـت دەهێنـن[2]. لەبـارەی چالاکییـە لەشـکرییەکانی (پـدك)ەوە، ڕۆژنامەنـووسی بریتـانی (گویـن رۆبەرتـس) لـە ڕۆژنامـەی (فاینانشـڵ تایمـز) لـە سـەر داوای سـەرکردایەتی (پـدك)، لـە مانگـی تشـرینی یەکـەم و دووەمـی ١٩٨٥، سـەردانی کوردسـتانی کردبـوو، لـە هەڵسـەنگاندنی هێـرشی هێـزی پێشـمەرگە بـۆ سـەر فەوجـی (سـوتکی)، دەڵێـت: "ئەگـەر ئـەم چالاکییانـە لـە گـەڵ چالاکییـە گەورەکانـی جەنگـی کەنـداو بـەراورد بکرێـن، بێگومـان بچووکـن، بـەڵام کاریگەرییـان زۆر گـەورە و کوشـندە بـووە، حکوومـەتی عێـراق توانـای ڕێگرتـن لـە پێشـڤەچوونەکانی کـوردی نەبـوو تـا ئـەو کاتـە حکوومـەتی عێـراق بـە زۆر دڕندایـەتی ناوەنـدی شـارەکانیان پاراسـت بـوو، بـەڵام شـەو دەسـەڵاتیان زۆر لاواز بـووە، هێـزەکانی کـوردی زۆر دلێرانـە لـە دووری چەنـد کیلۆمەترێـك لـە ڕێگـە سـەرەکییەکان کاریـان دەکـرد»[3]. بـە پێـی ئاماژەکـردنی ڕۆژنامـەی (خەبـات)، تەنیـا چالاکییـەکانی (پـدك) لـە ناوەنـدی شـارەکان لـە مـاوەی تـەواوی ١٩٨٥، بریتـی بـوون لـە٤١٣ چالاکـی، کـە لـەم ماوەیـەدا ٧٦٠ پۆلیـس و کەسـانی سـەر بـە حکوومـەت کـوژراون[4]. لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٨٥ هێزێـکی پێشـمەرگە بـە پاڵپشـتی (ی.ق.ك) زنجیـرە هێرشـێك دەکەنـە سـەر سـەنگەرەکانی سـوپای عێـراق لـە گونـدەکانی (کونـە ڕێڤـی و دەروکا بەرانـا و سـوارە بەنـا) لـە

(١) بـۆ زانیـاری لەبـارەی زیانـەکانی سـوپای عێـراق بڕوانـە: اخبـار کردسـتان، العـدد:(١٣٥)، ایلـول١٩٨٥، ص٧.

(٢) بۆ زانینی ناوی قوربانییەکان بڕوانە: ڕزگاری، گۆڤار، ژ: (٨)، تشرینی یەکەم ١٩٨٥، ل٧.

(٣) لە: د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٣٨ وەرگیراوە.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٨٨ – ٥٥٩)، کانوونی دووەمی ١٩٨٦، ل٣.

دەوروبــەری ناحیــەی باتوفــە، لــە چەنــد لایەکــەوە پەلامــار دەدەن، هەرچەنــدە بــۆ پەرچدانــەوەی ئــەم هێرشــە هێزێــکی گــەورەی ســوپای عێــراق لــە بــارەگای لیــوای(باتوفــە) کــە پێکهاتبــوون لــە: ١٧زیــلی ســەربازی هێــزی تایبــەت هێــرش دەکەنــە ســەر هێــزی پێشــمەرگە، بــەڵام نەیانتــوانی شکســت بــە هێــزەکانی پێشــمەرگە بێنــن[1]، بــەم چەشــنە چالاکییــە لەشــکرییەکانی پــارتی بــەردەوام بــوو، وێــڕای گرتنەبــەری هەمــوو ڕێگەیــەك، حکوومــەت لــە کۆنتڕۆڵکــردنی شــۆڕش ســەرکەوتوو نەبــوو، بــە پێچەوانــەوە دواتــر وای لێهــات لــە ســایەی گەشــەکردنی چالاکــی هێــزی پێشــمەرگە، هیــچ شــوێنێك بــۆ حکوومــەت لــە کوردســتان ئــارام و جێگــەی دڵنیایــی نەبــوو.

(١) بـۆ زانیـاری لـە بـارەی زیانـەکانی سـوپای عێـراق بڕوانـە: اخبـار کردسـتان، العـدد:(١٣٧)، تشـرین الثانـی / ١٩٨٥، ص٣.

باسی سێیەم
ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە خۆپیشاندان و ڕاپەڕینە جەماوەرییەکانی کوردستان

خۆپیشـاندان و ڕاپەڕینـە جەماوەرییـەکان داواکاری هەسـت و ویـژدانی گـەل بـوو دژ بـە دامـودەزگا سـەرکوتکەرەکانی حکوومـەتی عێـراق، لەبەرانبـەر ئـەو سیاسـەتە هۆڤـەی کـە لـە باشـووری کوردسـتان پەیـڕەوی دەکـرد، بەتایبـەتی پـاش دەسـتپێکردنی جەنگـی هەشـت سـاڵەی لەگـەڵ ئێـران، حکوومـەتی عێـراق ئـەوەی بـە دەرفـەت وەرگـرت بـۆ جێبەجێکـردنی سیاسـەتی بـە عەرەبکـردن و بەعسـکردن و ڕاگواسـتنی تـاکی کـورد و سـڕینەوەی ناسـنامەی نەتەوایـەتی، تەنانـەت بـە شـێوەیەك بـوو هەوڵـی تێکـدانی سروشـتی کوردسـتانی دەدا، هەروەهـا ڕۆژانـە دەسـتیان بەخوێنـی کـورد بـە گەنـج و لاو...تـاد سـوور دەبـوو، بۆیـە لەئەنجامـی ئـەو گوشـار و مەیدانخوازییـە، بڵێسـەی ڕق و تووڕەیـی جەمـاوەر دەسـتی پێکـرد بـۆ وەڵامدانـەوەی[1]. سـەبارەت بـە ڕۆڵـی (پـدك) لـە هانـدان و جوشـدانی جەمـاوەر و ئاراسـتەکردنی، هـەر لـە سـەرەتای ئـەم قۆناغـەدا خەبـاتی جەمـاوەری بـە یاریـدەدەری بەهێزکـردنی خەبـاتی لەشـکری لەقەڵـەم دەدا، بۆیـە بـە پێویسـتییەکی مێژوویـی دەزانی بەهـەر شـێوە و نرخێـك بێـت لـەم خەباتـە دانەبڕێـت و لەناوەنـدی شـارەکان لـە ڕێگـەی پشـگیری و هانـدانی جەمـاوەرەوە کار بـۆ لاوازکـردنی حکوومـەت بـکات، بەپێـی بەنـدی دووەمـی پرۆگرامـی ناوخـۆ حـزب، (پـدك) بەبـێ جیـاوازی خـۆی بـە نوێنـەری بەرژەوەنـدی جەمـاوەر بـە هەمـوو چیـن و توێژەکانییـەوە دەزانـێ[2]، خەبـاتی جەمـاوەری و پاڵپشـتیکردنی وا لێکدەدایـەوە: "خەبـاتی جەمـاوەری وەك کانییـە ئاوێکـە کـە هیـچ کات لـە بـن نایـەت، بەڵکـو هـەر چەنـد بەکاربهێنرێـت

---

(١) ئێزگەی دەنگی کوردستانی ـ عێراق، بەرنامەی» بڵێسەی ڕقی جەماوەری «، لە١٠/١٠/١٩٨٠.
(٢) پەیڕەوی ناوخۆی پارتی دیموکراتی کوردستان...، سەرچاوەی پێشوو.

ئـەو هەمیشـە بەهێزتـرو باشـتر و بەرفراوانـتر دەبێـت»[1]. بۆیـە وێـڕای ئـەوەی کـە ڕاپەڕینـە جەماوەرییـەکان تـا ڕادەیـەکی باش خۆبەخۆیـی بـوون، سـیفەتێکی سروشـتییان هەبـوو، دەبینیـن لـە ڕۆڵـی پارتـە سیاسـییەکان بـەدەر نەبـوون، هەریـەك بەپێـی قەبـارە و توانـای خـۆی درێغـی نەکردبـوو، (پدك)یـش وەك پارتێـکی هەڵقـوڵاوی نـاو جەمـاوەر هـەر لـە سـەرەتاوە بـە پلـە یـەك لـە ڕێگـەی ڕێکخـراوە جەماوەرییـەکانی سـەر بـە پارتەکـەی بـە تایبـەتی(ی.ق.ك) لـەڕووی ڕێکخسـتن و هاندانیـان، هەروەهـا پاراسـتنی گیانیـان لـە لایـەن هێـزی پێشـمەرگەوە، ڕۆڵـی بـاشی نوانـدووە، بەگڕوتینێـکی زۆرەوە خـۆی خزاندبـووە نـاو شـارەکان، بـەڵام دەکرێـت ئـەوەش لـە بیـر نەکەیـن (پـدك) وەك سـەرچاوەکان ئامـاژەی پـێ دەکـەن، هـەر لەسـەرەتادا هاوشـێوەی خەبـاتی سیاسـی، لـە ڕووی خەبـاتی جەماوەریشـەوە دووچـاری چەنـد بەربەسـتێك بـوو ، یەکێـك لەوانـە کادیر و ئەندامـانی (پـدك) لـە نـاو شـارەکان ڕووبـەڕووی لـە ناوچـوون و تیرۆرکـردن بوونـەوە لـە لایـەن (ینك)ـەوە، بـە تایبـەتی لـە ناوچـەکانی سـلێمانی، هەمـوو ئـەو شـوێنانەی کـە (ینـك) بەسـەریدا زاڵ بـوو، ئەمەیـش لەکاتێکـدا بـوو (پدك) لەسـەر ئاسـتی جەماوەریش پێگەیـەکی بـەرزی هەبـوو، ژمـارەی لایەنگـرانی لـە بەرزبوونـەوەدا بـوو[2]، لـەم بـارەوە د.فائیـق گوڵپـی کـە ئـەوکات ئەندامێـکی چالاکـی (ینـك) بـوو، دەنووسـێت: "لەنـاو شـارەکانی باشـووری کوردسـتان پـارتی گەورەتریـن ڕکابـەری یەکێتـی بـوو، بۆیـە یەکێـك لـە بەرنامـەکانی یەکێتـی لـەو کاتـەدا، ئەوەبـوو کـە زۆرتریـن بەرپـرس و کادیـرانی پـارتی لـە نـاو شـارەکاندا لـە نـاو ببـات، بـۆ ئـەوەی لـە شاریشـدا ببێتـە تاکـە ڕێکخسـتنی باشـووری کوردسـتان، بۆیـە هـەر لـە سـەرەتای سـاڵی ١٩٨٠وە ژمارەیـەك لـە ئەنـدام و بەرپـرس و پێشـمەرگەی پـارتی لـە نـاو شـاری سـلێمانی تیرۆرکـران بـۆ ئـەوەی ڕکابـەری پـارتی لەنـاو ببـات، خـۆی ببێتـە تاکـە هێـزی سیاسـی لـە باشـووری کوردسـتان»[3]. لەبـەر ئـەوە دەبینیـن لـە سـەرەتای ئـەم قۆناغـەوە بـە هـۆی ئـەم ڕەوشـەوە پێگـەی پـارتی

(١) جۆشـدانی جەمـاوەر لەجەنگـی نیشـتمانی کوردسـتانی عێراقـدا، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٤١)، گەلاوێـژ و ئـابی ١٩٨١، ل٤.

(٢) فرەنسـۆ هەریـری، بـۆ ئـەوەی مێـژوو بەچەواشـەیی نەنـووسرێ...، ل٦٠؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ خورشـید شـێرە، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٥. ئـەوکات ناوبـراو بەرپـرسی لقـی٢ی پـارتی بـوو.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر و زانینـی نـاوی پێشـمەرگە و کادیـرە تیرۆرکـراوەکانی پـارتی بڕوانـە: د.فائیـق گولپـی، سیاسـەتی نەتەوەپەرسـتی داگیرکـەران و پەرچەکـرداری خێڵـەکی کـورد، چاپخانـەی ڕەنـج، سـلێمانی، ٢٠١٠، ل٢٥٨.

لـەم بـارەوە هاوشـێوەی خەبـاتی سیاسـی و لەشـكری لـە ناوچەیەكـەوە بـۆ ناوچەیـەكی تـر جیاوازبـوو.

بەپێـی ئاماژەكـردنی هەواڵـەكانی (پـدك) دیارتریـن خۆپیشـاندان و دەربڕینـی ناڕەزایی جەمـاوەری، لـە ڕێكەوتـی ١١ی ئازاری١٩٨١دەسـتی پێكـرد، كاتێـك بـە بۆنـەی ١١ی ئـاداری١٩٧٠وە، بـە هانـدانی ڕێكخسـتنی نهێنـی (پـدك) لـە سـەرووی هەموویشـیان ئەندامـانی (ی.ق.ك)، ژمارەیـەكی زۆری قوتابیـان و لاوان بـە بەشـداری زۆربـەی چیـن و توێـژەكانی شـاری دهـۆك بـە چەنـدان دروشـمی نەتەوەیـی لەوانـە: (كوردسـتان یـان نەمـان، مسـتەفا بـارزانی پاڵـەوانی نەتـەوەی كوردە...تـاد)، دژی سیاسـەتی حكوومـەت ڕژانـە سـەر شـەقامەكان و هوتافیـان دەكێشـا، هـەر چەنـدە هـەر زوو هێـزەكانی پولیـس و ئەمـن بـڵاوە بـە جەمـاوەر دەكـەن، بـەڵام دوای چەنـد ڕۆژێـك بـە بۆنـەی یـادی نـەورۆزەوە بـە بەشـداری سـەدان قوتـابی و لاو و كاسـبكار، بـەدەم سروودی (ئـەی ڕەقیـب)ەوە بـە زۆربـەی شـەقامەكانی شـارەكەدا بڵاودەبنـەوە، هـاوكات بـۆ گڕوتیـن خسـتنە نێـو ڕیـزەكانی خۆپیشـاندەران، ڕێكخسـتنە نهێنییـەكانی (پـدك) شـەوی ٢٠|٢١ی ئـادار چەنـد چالاكییـەك دژ بـە بـارەگای ئەمـن ئەنجـام دەدەن، بەپێـی ئامـاژەكان ٧كـەس لـە هێـزەكانی ئەمـن كـوژران، بـەڵام دواتـر هێـزە ئەمنییـەكان بـە توونـدی ڕووبـەڕووی خۆپیشـاندەران دەبنـەوە و، شـارەكە گەمـارۆدەدەن[1]. لـەم قۆناغـەدا وێڕای ئامانجـی ڕاستەقینەی خەبـات، (پـدك) هەوڵـی دەدا لـە ڕێگـەی هانـدان و پشـتگیری جەمـاوەری نـاو شـار زیاتـر جێگـەی خـۆی لـە نـاو میللەتـدا بكاتـەوە و، بـە سـەر گرفتـە بابەتییـەكانی نـاو باشـووری كوردسـتاندا زاڵ بێـت كـە ئەمـەش دەبـووە دەروازەیـەك بـۆ چـوونی پێشـمەرگە بـۆ ناوەنـدی شـارەكان و ئەنجامـدانی چالاكـی دژ بـە دامـودەزگاكانی حكوومـەت[2]، لـەم ڕوانگەیـەوە بـە درێژایـی ئـەو ماوەیـە لـە بایەخـدان بـە خەبـاتی جەمـاوەری دوورەپەرێـز نەبـووە، جگـە لـەوەی ڕێكخسـتنە نهێنییـەكانی (پـدك) كـە لـە نـاو شـارەكان ڕۆڵـی باشـیان بینیـوە لـە هانـدانی جەمـاوەر و لـە ڕێگـەی بڵاوكردنـەوەی پەیامـی (پـدك) و هەڵواسـینی دروشـمەكانی، سـەركردایەتی (پدك)یـش بەبەردەوامـی لەسـەر هێـڵ بـوو لـە هۆشـیاركردنی قوتابیـان و لاوان و چینـی گشـت شـارەكان،

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار كردستان، العدد:(١٤)، ١٢/نیسان/١٩٨١، ص٥.

(٢) ئێزگەی دەنگی كوردستانی – عێراق ،بەیاننامە»جەماوەری دڵی شۆڕشە»، لە١٩٨٢/١/٣٠.

هانیـان دەدا کـە زەبـرو زۆری حکوومـەت کاری تـێ نـەکات[1]. لـە٢٦ی حوزەیـرانی ١٩٨١ لـە شـاری سـلێمانی خۆپیشـاندانێکی بەرفـراوان لـە ژێـر دروشـمی: (سـەرکەوتن بـۆ پێشـمەرگە قارەمانـەکان و نەمـان و سەرشـۆڕی بـۆ دوژمنـی کـورد و کوردسـتان) بەرپابـوو، خۆپیشـاندانەکە پەیتـا پەیتـا پـەرەی سـەند تـا زۆربـەی شـەقامەکانی شـارەکەی گرتـەوە، بـەڵام دواتـر هێـزەکانی پۆلـیس و ئەمـن هەوڵیـان دا بـڵاوە بـە خۆپیشـاندەران بکـەن، بەمـەش پێکـدادان لەنێـوان خۆپیشـاندەران و هێـزەکانی ئەمـن ڕوودەدات، لـە هەمـان کاتـدا بەهـۆی مامەڵەکـردنی خراپـی هێـزەکانی ئەمـن لـە شـاری هەولێـر، جەمـاوەری شـارەکە تووڕەیـی و بێـزاری دەردەبڕێـت و، ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی (پدك) و لایەنـەکانی دیکـە دەرفەتەکـە دەقۆزنـەوە و چەنـدان بڵاوکـراوە و بەیاننامـەی حزبەکـەی بڵاودەکەنـەوە، تێیـدا هـانی جەمـاوەری شـارەکە دەدەن بـۆ ئەنجامـدانی خۆپیشـاندان و ڕاپەڕیـن دژ بـە حکوومـەت، هـاوکات بـۆ پاراسـتنی گیـانی خۆپیشـاندەران و، ئەنجامـدانی چالاکـی، هێزێـکی پێشـمەرگەی بـارزان سـەر بـە باڵـی ڕاسـتی لقـی٢، بەسـەختی دەربـازی نـاو شـاری هەولێـر دەبـن[2]. حکوومـەت بـۆ سـنووردارکردنی چالاکـی جەمـاوەری و بزاڤـی نـاو شـارەکان، هەمـوو ڕێگەیـەك دەگرێتەبـەر، بـە تایبـەتی لەشـاری سـلێمانی، پـاش زیادبـوونی چالاکـی جەمـاوەری و، چەکـداری و گەشـەکردنی جموجووڵـی ڕێکخسـتنی نهێنـی (پـدك)و لایەنـەکانی دیکـەی کوردسـتان و بڵاوبوونـەوەی دیـاردەی کوشـتنی پیـاوانی حکوومـەت لـە کۆتایـی بەهـاری ١٩٨١، دەسـەڵاتدارانی حکوومـەت لـە کۆبوونەوەیەکـدا بڕیـار دەدەن زانکـۆی سـلێمانی بـۆ هەولێـر بگوێزنـەوە[3]. ناوەکـەشی بـۆ زانکـۆی سـەلاحەددین دەگـۆڕن، هـەر چەنـدە ئـەو پیلانەیشـیان هەبـووە بـۆ شـاری تکریـت بیگوازنـەوە، بـەڵام لـە ژێـر گوشـاری جەمـاوەری کوردسـتان پلانەکـە سـەری نەگـرت[4]. لـە درێـژەی هەڵوێسـتەکانی نەتەوەپەرسـتی حکوومـەتی عێـراق سـاڵی ١٩٨٢ بڕیـار دەدات قوتابیـی کـورد لـە زانکـۆی سـەلاحەددین وەرنەگیرێـن و، وەرگرتنیـان بەکارێـکی نـاڕەوا دەبینێـت، جگـە لـەوەش بڕیـاری گواسـتنەوەی قوتابییـە کـوردەکانی زانکـۆی سـەلاحەددین بـۆ زانکـۆکانی بەغـدا و مووسـڵ و بـەسرا و، دەرکـردنی مامۆسـتایانی

---

(١) زاگرۆس، گۆڤار، ژ:(٧)، ئەیلوول ١٩٨٢، ل٤٤.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار كردستان، العدد:(٢٠)، ١٩٨١/٧/٤، ص١٠ -١١.

(٣) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی عێراق ...،ب١،ل١٥٥.

(٤) اخبار كردستان، العدد:(٣٥)، ١٩٨١/١٠/١٦، ص٥.

کـورد دەدات، ئەمـەش دەبێتـە هـۆی تووڕەبـوونی قوتابیـانی زانکـۆی ناوبـراو، بە پاڵپشـتی ڕێکخـراوی (ی.ق.ك)، دەسـت بـە مانگرتـن دەکـەن و داوای هەڵوەشـاندنەوەی بڕیارەکـە دەکـەن، کـە پێـش هەمـوو کـەس قوتابیانی کـورد لـە زانکـۆی سـەلاحەددین وەربگیرێن و مامۆسـتایانی کـورد لەسـەر کارەکەیـان بـەردەوام بـن[1]. هەڵبـەت (ڕۆڵـی ئێزگـەی دەنگی کوردسـتانی ـ عێـراق) لـە هانـدانی خۆپیشـاندانە جەماوەرییەکان پێویسـتە لـە بیرنەکرێت، بەتایبـەتی لـە ناوچـەی بادینـان بـە هـۆی نزیـکی لـە شـوێنەکەی، ڕاسـتەوخۆ کاریگـەری لـە سـەر جەمـاوەری ناوچەکـە هەبـوو[2]. هەروەهـا وێـڕای دووری شـوێنەکە و کەمـی هێـزی کارکـردنی ئیزگـەی ناوبـراو کـە بریتـی بـوو لـە (٤٠٠)وات، لەسـەر شـەپۆلێکی کـورتی ٤٩مەتـر پەخشـی بەرنامـەکانی دەکـرد[3]، تـا ڕادەیـەکی بـاش کاریگـەری لـە سـەر جەمـاوەری شـارەکانی تـر هەبـوو[4]. بەرانبـەر بـە گواسـتنەوەی زانکـۆی سـلێمانی بـۆ هەولێـر، ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق لـە١٣ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٢، وتارێـك بـە ناوونیشـانی: (جەمـاوەری کوردسـتان لـە دوژمنـان بـە هێزتـرە) بڵاودەکاتـەوە، بـە توونـدی حکوومـەتی عێـراق سـەرکۆنەی دەکات، لـە وتارەکـەدا ئامـاژە بـەوە کـراوە: "ئامانجەکـەی حکوومـەت بـەم کارە ناهێتـەدی کـە پیـاوان و نۆکەرانیـان پارێـزراو بـن، بەڵکـو جەمـاوەری هەولێـر هەمـان پلـەی شۆڕشـگێڕی شـاری سـلێمانی کۆڵنەدەریـان هەیـە»، هەروەهـا هـانی جەمـاوەری شـاری سـلێمانی و هەولێـر و کوردسـتان بەگشـتی دەدات کـە هاوخەبـات بـن لەگـەڵ پێشـمەرگە و گیـانی خۆیـان بخەنـە سـەر دەسـت بـۆ لەناوبـردنی پیلانـەکانی حکوومـەت[5]. لـە ئەنجامـی پەرەسـەندنی چالاکـی جەمـاوەری و بزاڤـی نهێنـی ناوەنـدەکانی شـار، حکوومـەت لـە٢٨ی تەممـووزی ١٩٨٢ بـۆ دروسـتکردنی

---

(١) بۆ زانیای زیاتر بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٩٦)، ٣٠تشـرين الاول ١٩٨٢، ص٢.

(٢) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ عیـزەت فنـدی، دهـۆك،٢٠١٦/٢/٢٤. ناوبـراو ئەندامێـکی چالاکی پـارتی بـوو لـە خۆپیشـاندانەکانی شـاری هەولێـر.

(٣) بـۆ زیاتـر لـەم بـارەوە بڕوانـە: مسـعود سرنی، ڤێـرە دەنگـی کوردسـتانی عێراقـە، چاپخانـا هـاوار، دهـۆك ، ٢٠١٣، ل٩.

(٤) قارەمـان حەیـدەر رەحـمان، بزوتنـەوەی ڕۆشـنبیری کـوردی لەشـاری هەولێـر، (١٩٧٥ ـ ١٩٩١)، لێکۆڵینەوەیـەکی مێژووییـە، ماسـتەر، (بڵاوکـراوە)، کۆلێـژی ئەدەبیـات زانکـۆی سـەلاحەددین، ٢٠١٤، ل١١٨.

(٥) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق، وتار»جەمـاوەری کوردسـتان لـە دوژمنـان بەهێزتـرە «، لە١٩٨٢/١/١٣.

تـرس و کەمکردنـەوەی ڕادەی بزاڤـی نـاو شـارەکان، ٨ ئەندامـی (پـدك) لـە زینـدانی ئەبـو غریـب لـە سـێدارە دەدات [١]، پێشـتریش ٢٧ی ئەندامـی دیکـەی لـە بەندیخانـەی مووسـڵ لەسـێدارە دابـوو[٢]. بـەڵام ئـەم سیاسـەتە ڕۆڵـی (پـدك) و هێـزەکانی دیکـەی لـە هانـدانی جەمـاوەری کوردسـتان سـنووردار نەکـرد، لـە کانـوونی دووەمـی ١٩٨٢، دژی بـە شـداریکردن لـە جەنگـی عێـراق لەگـەڵ ئێـران، لـە شـاری سـلێمانی خۆپیشـاندانێکی گـەورەی جەمـاوەری لـە ژێـر دروشـمی: (دیموکـراتی بـۆ عێـراق و، ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە بـۆ کوردسـتان)، بـە بەشـداریکردنی قوتابیـان و لاوان و کاسـبکاران و گشـت چیـن و توێـژەکانی شـارەکە بەرپابـوو، خۆپیشـاندەران بـۆ ماوەیـەك بـەردەوام بـوون، بـەڵام دواتـر هێـزەکانی ئەمـن وەك پیشـەی ڕۆژانـە ڕووبەڕوویـان دەبنـەوە و، چەنـد ئەندامێکی (پـدك) و، ژمارەیـەك لـە کچـە بەشـداربووانی خۆپیشـاندان دەسـتگیر دەکـەن[٣]، دواتـر هەڵمەتێـکی تـری دەسـتگیرکردن لـە نـاو قوتابخانـەکان دەسـت پێدەکـەن، بـە تایبـەتی لـە نـاو قوتابخانـەی (ئامادەیـی سـلێمانی کچـان) و، بەوپـەڕی بێشـەرمانەوە سـووکایەتی بـە قوتابیـان دەکـەن[٤]، لـە ئەنجامـی ئـەم هەڵوێسـتەی حکوومـەت بـۆ ڕۆژی دواتـر قوتابیـانی قوتابخانـەی (ناوەنـدی کوردسـتان) ڕژانـە سـەر شـەقامەکان و بـە ئاراسـتەی خۆپیشـاندەران ڕۆیشـتن و داوای ئازادکـردنی گیراوەکانیـان دەکـرد، لـەو ڕۆژەدا بەڕێوەبـەری قوتابخانـەی (ئامادەیـی سـلێمانی کچـان) بـە نـاوی (گێـلاس عەبدولقـادر) ڕێگـەی بـە قوتابیـانی قوتابخانەکـە نـەدا بـۆ دەربڕینـی ناڕەزایـی بڕژێنـە سـەر شـەقامەکان، بـەڵام سـوودی نەبـوو، بۆیـە دواتـر پەیوەنـدی بـە هێـزەکانی پۆلیـس و ئەمنـەوە دەکات، ئەمـەش دەبێتـە هـۆی ئـەوەی هێـزەکانی ئەمـن بـە سـەختترین شـێوە وەڵامـی داواکارییـەکانی خۆپیشـاندەران بدەنـەوە، بەمـەش پێکـدادان لـە نێـوان هـەر دوولا ڕوودەدات، ئـاکام بەڕێوەبـەری قوتابخانـەی ناوبـراو دەکوژرێـت[٥]، ئەمـەش دەبێتـە هـۆی زیاتـر تووڕەکـردنی هێـزەکانی ئەمـن و بـە توونـدی بڵاوەیـان بـە خوپیشـاندەران بکـەن، دواتـر هەڵمەتێـکی دەسـتگیرکردنی بەشـداربووانی خۆپیشـاندانەکە

---

(١) د.علی نێروەیی، سیاسەتی حکوومەتی...،ب١،ل١٠٤.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٢٢)، ١٩٨١/٨/٨، ص٨.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٤٨)، ١٩٨٢/١/١٤، ص٢.

(٤) بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٥٢)، ١٩٨٢/٢/١، ص٧.

(٥) ئارەزوو یوسف، سەرچاوەی پێشوو، ل٨٥.

دەست پێدەکەن و، چەند کەسێك دەستگیر دەکەن، ژمارەیەکیان ئەندامی (پدك) بوون، تەنانەت هەندێکیان لەژێر ئەشکەنجەداندا دەبنە قوربانی[1].

لەم کاتەدا حکوومەت بە هۆی خراپی بارودۆخی جەنگی لەگەڵ ئێران، بە توندی مامەڵە لەگەڵ جەماوەری کوردستان دەکات، بە بیانووی ئەوەی کە ئامادەنەبوون لە شەڕەکەدا بەشداربن[2]. سەدام حسێن لە بارەی ئەم هەڵوێستەی جەماوەری کوردستان دێتە دەنگ و تووڕەیی خۆی دەردەبڕێت، دەڵێت: "شەرمەزارییە بۆ عەرەب بەرگری لەخاکی کوردستان بکات، لەو کاتەی کوردە عێراقییەکانی کوردستان وەستاون و سەیریان دەکەن»[3]. لەم سەروبەندەدا بە هۆی خراپی بارودۆخی حکوومەتی عێراق و، لاوازبوونی پێگەی لە کوردستان، لە نەورۆزی ١٩٨٢دا (پدك) بانگەوازێك بە ناوونیشانی: (با یەك بگرین ڕژێمی دکتاتۆری سەدام ڕۆژێك زووتر بخەین) بڵاودەکاتەوە کە تێیدا داوا لە جەماوەری کوردستان و عێراق، تەنانەت سەربازانی عێراق دەکات، چی تر خزمەتی حکوومەت نەکەن، پەیوەندی بە ڕیزەکانی هێزە بەرهەڵستکارەکانی نیشتمانەوە بکەن[4]. بە هۆی ئەو قەیرانە سەربازییەی کە تێی کەوتبوو، حکوومەت بڕیاری بە زۆر ناونووسکردنی قوتابیان و لاوانی بۆ بەرەکانی جەنگ دەرکرد، لە١ی نیسانی١٩٨٢ بەڕێوەبەری گشتی قوتابخانەکانی شاری هەولێر بۆ ئەم مەبەستە دەچێتە ئۆردوگای (قوشتەپە)، داوا لە خەڵکی ئۆردوگاکە دەکات، خۆیان ناونووس بکەن، بە پێچەوانەوە پێویستە ماڵەکانیان چۆڵ بکەن و لە عێراق نەمێننەوە، بەڵام ئەم داواکارییەی لە لایەن خەڵکەوە ڕەتکرایەوە، لەو کاتەدا لە لایەن هێزە ئەمنییەکانەوە بۆمبێك فڕێ دەدرێتە ناو بینای قوتابخانەی ئۆردوگاکەوە، بەوەش ژمارەیەك لە قوتابی دەبنە قوربانی، لە هەمان کاتدا بە هەمان شێوە لە ئەنجامی ڕەتکردنەوەی داواکار حکوومەت لە شاری هەولێر، هەمان کردەوە لە(قوتابخانەی ناوەندی کوڕان) ئەنجام دەدات و

(١) بۆ زانیاری زیاتر و ناوی قوربانییەکان بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٥٤)، ص٣.

(٢) ئێزگەی دەنگی کوردستانی ـ عێراق، لێکۆڵینەوە«بۆچی ئیمپرالیست بەرگری لەڕژێمی سەدامی فاشیست دەکەن»،لە١٩٨٢/٢/١٧.

(٣) لە:ئۆفرا بینکیو، سەرچاوەی پێشوو، ل ٢٧١وەرگیراوە.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی ناوەرۆکی بانگەوازەکە بڕوانە: ئێزگەی دەنگی کوردستانی ـ عێراق، بانگەواز» با یەکبگرین ڕژێمی دکتاتۆری سەدام ڕۆژێك زوتر بخەین»، لە٢٢/ئازار/١٩٨٢.

بەو هۆیەوە چەند قوتابییەك دەبنە قوربانی[1]. ئەم هەڵوێستەی هێزە ئەمنییەکان دەبێتە هۆی تووڕەبوون و دەربڕینی بێزاری، نەك تەنیا لە شاری هەولێر، بەڵکو تووڕەیی جەماوەری کوردستان دەتەقێتەوە و، جەماوەری زۆربەی شارەکانی باشووری کوردستان بێزاری خۆیان دەردەبڕن، وەك لە سەرچاوەکاندا ئاماژەیان پێ کراوە نزیکەی دوازدە هەزار قوتابی و لاو لە سەرتاسەری شارەکانی باشووری کوردستان دەڕژێنە سەر شەقام[2]. لە درێژەی خۆپیشاندانە جەماوەرییەکاندا، لە٢٤ی نیسانی ١٩٨٢ بە مەبەستی یادکردنەوەی کارەساتی ٢٤ی نیسانی ١٩٧٤ کە بە ڕۆژی (ماتەمینی نەتەوەیی کورد)[3] ناسراوە، بەپێی پلانێکی نەخشە بۆ داڕێژراوی پێشوەخت لە لایەن ڕێکخستنەکانی (پدك)ەوە بەپێی ئەو ڕێنمایی و ئاگادارییانەی کە لە لایەن سەرکردایەتی حزبەکەیەوە بۆیان هاتبوو[4]، بە پاڵپشتیکردنی هێزی پێشمەرگە، وێڕای ئەوەی کە حکوومەت کردبوویە پیشەی سالانە لەو ڕۆژەدا شارەکە بە تانك و هێزی سەربازی و پۆلیس...تاد تەنی بوو، کە چی جەماوەری شارەکە لە ژێر دروشمی: (بژی هێزی پێشمەرگە دوژمن نزیکی مەرگە و بژی حوکمڕانی گەل بۆ گەل...تاد)، خۆپیشاندانێکی گەورەیان سازدا و بەرەو گۆڕستانی شارەکە بەڕێکەوتن، هەرچەندە هێزەکانی پۆلیس و ئەمن بە توندی ڕووبەڕووی خۆپیشاندەران بوونەوە و، خەڵتانی خوێن کران[5]، چەند ئەندامێکی (پدك) لەوانە: (ماموستا سنەوبەر، ئامینەسوور)

(١) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی ئەم ڕووداوانە بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٧٦)، ٢٢/ نیسان/١٩٨٢، ص٣.

(٢) ئۆفرا بینگۆ، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧٠.

(٣) لە کاتژمێر ٩:٤٥ خولەکی ڕۆژی٢٤ی نیسانی ١٩٧٤، حکوومەتی عێراق بە دوو فڕۆکەی سەربازی هێرشیان هێنایە سەر شاری قەڵادزێ لە پارێزگای سلێمانی، بە ئامانجی لێدانی شوێنە مەدەنییەکان وەك قوتابخانە، ناوەندە ڕۆشەنبیرییەکان...تاد، لە ئەنجامی ئەم هێرشە دڕندانەدا (١٣٤)کەس بوونە قوربانی و (١٥٢)ی تریش بریندارکران کە زۆربەیان قوتابی و مامۆستا و ئافرەت و منداڵ بوون، مستەفا بارزانی ئەم ڕۆژەی بە ڕۆژی ماتەمینی نەتەوەیی کورد ناساند. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ئێزگەی دەنگی کوردستانی-عێراق، «ڕۆژی ماتەمینی نەتەوەیی کوردستان»، لە١٩٨١/٤/٢١.

(٤) جەبار قادر گەیلانی، قەڵادزێ لە نێوان کارەسات و خۆپیشانداندا، خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ژ: (٣٥)، ل٩؛ د ساڵڤەگەڕا خوپیشاندانا باژێرێ قەڵادزێ دا، دەنگی پێشمەرگە، گۆڤار، ژ: (١٠٩)، نیسانی ٢٠٠٧، ل٧١.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: محمد خدر، ڕۆژانی پێشمەرگایەتی، ب.ش، ١٩٩٩، ل٣٣.

بوونـه قوربـانی[١]، جەمـاوەری شـارەکە لـە جووڵـە نەخسـت بەڵکـو لـە بەیـانی ڕۆژی دواتـر بەمەبەسـتی ناشـتنی تەرمـی قوربانیـانی ڕۆژی پێشـوو، خۆپیشـاندانێکی گەورەتـر و بەتیـن تریـان سـازدا[٢]، دواتـر ئـەم شـارە بـوو بـە دەروازەیـەکی گرنـگ، بەپشـتیوانی ڕێنوێنـی ڕێکخسـتنەکانی (پـدك) و هێـزەکانی تری(جـود)، لـە زۆربـەی شـارەکانی تـری کوردسـتان، تەنانـەت ژمارەیـەك لـە ئـۆردوگاکانی زۆرەملـێ هەمـان ئاراسـتەی شۆڕشـگێڕی گیرایەبـەر[٣]. لـە ڕۆژی ٢ی ئایـاری ١٩٨٢ لـە شـارۆچکەی ڕانیـە خۆپیشـاندانێکی جەمـاوەری بەرفـراوان لـە ژێـر دروشـمی: (الجنـود اخواننـا الفاشیسـت اعداونـا) بەرپابـوو، هەڵبـەت شـێوازی بەڕێوەبـردنی ئـەم خۆپیشـاندانە بـە بـەراورد لـە ئـەوانی پێشـوو جیاوازبـوو، ئەندامـانی (پـدك) و هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی تـری عێـراق ڕاسـتەوخو بەشـێوەیەکی هاوبـەش سـەرکردایەتی ڕاپەڕینەکەیـان دەکـرد، هـەر بۆیـە بـە شـێوەیەکی خێـرا خۆپیشـاندانەکە تەشـەنەی کـرد و، مەترسییەکی زۆری خستبووە سـەر دامـودەزگاکانی حکوومـەت لـە ناوچەکـە، لەبـەر ئـەوە هێـزەکانی پۆلیـس و ئەمـن بـە توونـدی و بەشـێوەیەکی هەڕەمـەکی کەوتنـە گوللەبـاران کـردنی خۆپیشـاندەران، ئـاکام ژمارەیـەك بوونـە قوربـانی کـە ژمارەیەکیـان ئەندامـی (پدك) بـوون، جگە لـە برینداركردنی دەیـان ئەندامـی تـر[٤]. بـە هـۆی ئـەو سیاسـەت و هەڵوێسـتەی هێـزەکانی ئەمنـەوە، ڕۆژی دواتـر واتـە ٣ی ئایـار جارێـکی تـر جەمـاوەری شـارەکە ڕاپەڕیـن، هەروەهـا لـە هەمـان ڕۆژدا، جەمـاوەری شـاری (هەولێـر و هەڵەبجـە وچوارقوڕنـە ...تـاد)، هەمـان هەڵوێستی جەمـاوەری ڕانیەیـان گرتەبـەر و دەسـتیان بـە ڕاپەڕیـن و خۆپیشـاندان کـرد، بـەڵام هـەر زوو وەك جـارانی پێشـوو هێـزەکانی پۆلیس و ئەمـن خۆپیشـاندەرانیان خەڵتانی خوێـن کـرد، بەپێـی هەواڵـەکانی (پـدك) تەنیـا لـە شـاری هەولێـر نزیکـەی (١٥٠) کـەس بەدەسـتی هێـزەکانی ئەمـن بـوون بەقوربـانی، جگـە لـە برینـدار و دەسـتگیرکراوەکان[٥].

(١) سـعد عەبـدوڵا، نەوشـیروان مسـتەفا لەشـیری هەتـا پیـری، چابخانـەی وەزارەتی ڕوشـنبیری، هەولێـر،١٩٩٨،ل٥٤.

(٢) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق، وتار»خەبـات و ڕاپەڕینـی جەمـاوەری شـارولادێ لـە کوردسـتان ڕۆژی سـەرکەوتن نزیـك دەکاتـەوە»، لـە١٩٨٢/٥/٥.

(٣) جەبار قادر گەیلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٠.

(٤) بـۆ زانینـی نـاوەکان بڕوانـە: محمـد خـدر، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣٤؛ ئەحمـەد بانیخێـلانی، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٤٤٦.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی- عێـراق، وتـار» خەبـات و ڕاپەڕینـی

بـە بۆنـەی پەرەسـەندنی خۆپیشـاندانە جەماوەرییەکانـەوە، (پـدك) لـە ڕێگـەی ئێزگـەی دەنگــی کوردسـتانی ـ عێراقــەوە ڕۆژی ٦ی ئایــاری ١٩٨٢، بانگەوازێــکی بــۆ گشــت چیـن و توێـژ و پێکهاتـەی کوردسـتان و عێـراق بڵاوکـردەوە، تێیـدا داوای لـە هەمـوو ڕۆشـنبیر و کاسـبکار و کرێکاران...تـاد، کـرد بەیـەك دەنـگ بـە ئاراسـتەی دژی ڕژێمـی عەفلەقـی بجووڵێنـەوە، هەروەهـا لـە بەشـێکی تـری بانگەوازەکـەدا، داوا لـە مـەلا و پیـاوانی ئایینـی کـرد دەنگیـان لەگـەڵ دەنگـی جەمـاوەری شۆڕشـگێڕ یەکبخـەن، لـە بڵندگـۆی مزگەوتەکانـەوە هـانی جەمـاوەر و فتـوای ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس بـدەن و بەشـداری خۆپیشـاندانەکان بکـەن[١]. بـە ڕاسـتی ئـەم بانگـەوازە ڕەنگدانـەوەی خێـرا لـە سـەر فراوانبـوونی دەنگـی بێـزاری دژ بـە سیاسـەتی حکوومـەت هەیبـوو، سـەرەڕای پەیڕەوکـردنی سیاسـەتی سـەرکوتکردن و توونـدوتیژی...تـاد، حکوومەت نەیتوانـی لە ڕادەی چالاکییـەکانی جەمـاوەر کـەم بکاتـەوە، بۆیـە بـۆ گەیشـتن بـەو ئاواتـەی کـە چـاوەڕوانی دەکـرد، لـەم کاتـەدا شـێوازێکی تـری گرتەبـەر، ئەویـش بەکارهێنـانی پیـاوانی ئایینـی وەك کارتێـك بەکاردەهێنـا، لەبـەر ئـەوە پیـاوانی ئاینـی هـەم کاریگـەری لەسـەر جەمـاوەر و پێگەیـەکی بەهێـزی کۆمەڵایـەتی هەبـوو، هـاوکات دژ بــە هــزری سۆسیالیسـتی و چـەپ بـوون کـە بـەشی هـەرە زۆری هێـزە کوردسـتانییەکان بڕوایـان پـێ بـوو، لـەم سۆنگەیەوە حکوومـەت گرنگییـەکی تایبـەتی بـە ڕۆڵـی ئـەوان دابـوو، بـەڵام لـە ڕاپۆرتێـکی بەڕێوەبەرایـەتی ئەمـن دەردەکەوێـت کـە ئـەو مـەلا و پیـاوە ئایینییانـەی ئـەو کارەیـان دەکـرد جەمـاوەر خـۆشی نەدەویسـتن، بەچاوێـکی سـووك و نـزم سـەیریان دەکـردن[٢]. لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٨٢ دەسـەڵاتدارانی حکوومـەت لـە شـاری سلێمانی و هەولێـر و کەرکـووك، بـۆ ئـەوەی خۆپیشـاندانی پشـتگیری لـە سـەدام حسـێن و شـەڕی عێـراق لەگـەڵ ئێـران سـازبدەن، بـە زۆر قوتابیـان و لاوان ...تـاد کۆدەکاتـەوە، بەپێـی هەواڵەکانی (دەنگوبـاسی کوردسـتان) ڕێکخسـتنەکانی لایـەنی (جـود) بـۆ پەرپەچدانـەوەی سیاسـەتی حکوومـەت، چەنـدان چاپەمـەنی بـەرەی (جـود) بڵاودەکەنـەوە و، ئامادەسـازی بـۆ خۆپیشـاندانێکی بەرهەڵسـتکاری دەکـەن، ئەوەبـوو دواتـر بـە پێچەوانـەی خواسـتەکانی

جەماوەری شارو لادێ لەکوردستان ڕۆژی سەرکەوتن نزیك دەکاتەوە»، لە١٩٨٢/٥/٥.

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر لـە بـارەی نـاوەڕۆکی بانگەوازەکـەوە بڕوانـە: ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی-عێـراق،» بانگەوازێـك»، لـە١٩٨٢/٥/٦.

(٢) د.علی نێروەیی، سیاسەتی حکوومەتی عێراق...، ب١، ل١٢٣.

حکوومـەت خۆپیشـاندانێکی بەرفـراوانی سـازدا[1].

خۆپیشـاندانە جەماوەرییـەکان بـەردەوام بـوون، لـە ئـاداری ١٩٨٣ بـۆ پاراسـتنی گیـانی خۆپیشـاندەران و بەرزکردنـەوەی مورالّیـان، هێزێـکی پێشـمەرگەی (پـدك) کـە لـە ٢٥ کـەس پێکهاتبـوون، دەچنـە نـاو جەرگـەی شـاری دهـۆك، لـە دژی دامـودەزگاکانی حکوومـەت لـە گـەڕەکی: (حـی الشرطـە و بەڕۆژکـێ و نزیـك بـارەگای دەڤـەرداری دهۆك...تـاد)، چەنـد چالاکییـەکی لەشـکری ئەنجـام دەدەن[2]، لەئاکامـدا دەنگدانـەوەی گـەورەی لێکەوتـەوە و، بـوو بـە ئەگـەری ئـەوەی جەمـاوەری شـاری دهـۆك دژ بـە سیاسـەتی سـەرکوتکاری و، ڕاپێچکـردنی گەنـج و لاوەکانی کـورد بـە زۆر بـۆ بەرەکـەکانی شـەڕ، بـە سەرپەرشـتی ئەندامـانی (ی.ق.ك)، خۆپیشـاندانێکی جەمـاوەری سـازبکەن و، بە ڕێپێوانێـکی هێمنانـە بـەرەو شـاری هەولێـر بـەڕێ بکـەون، بـەڵام لـە دووڕیـانی (هەولێـر ـ مووسـڵ) نزیـك (کەڵـەکی یاسـین ئاغـا)، هێزێـکی ئەمـن ڕێگەیـان لـێ دەگرێـت، دواتـر پێکـدادان لـە نێـوان هـەر دوولادا ڕوودەدات، بەپێـی (دەنگوبـاسی کوردسـتان) هەمـان کات (نامیـق ڕەقیـب سـورچی) پارێـزگاری ئەوسـای دهـۆك لەگـەڵ بەڕێوەبـەری ئەمنـی دهـۆك بـە هێزێـکی زۆر دەچێتـە نـاو بارودۆخەکـە و، بڕیـاری لێـدان و دەسـتگیرکردنی خۆپیشـاندەران دەدات، ئـاکام ژمارەیـەك خۆپیشـاندەر دەسـتگیردەکرێن، بـەڵام دواتـر بـە هـۆی گوشـاری قوتابیانـەوە بـە ناچـاری بڕیـاری ئازادکـردنی گیـراوەکان دەدرێـت[3]. ئێـوارەی ٢٣ی نیسـانی ١٩٨٣ هێزێـکی پێشـمەرگەی (پـدك) بـۆ ئامادەسـازی بـۆ ئەنجامـدانی خۆپیشـاندان بەمەبەسـتی یادکردنـەوەی ڕۆژی ماتەمینـی نەتەوەیـی کـورد (٢٤ی نیسـانی ١٩٧٤)، دەچنـە نـاو ئـۆردوگای (قەدشـێ)، بەیـانی ڕۆژی دواتـر قوتابیـان و لاوانی ئۆردوگاکـە بـە ڕێنوێنـی پێشـمەرگە خۆپیشـاندانێك سـاز دەکـەن و، بەخێـرا خۆپیشـاندنەکە پەرەدەسـێنێت، بەپێـی هەواڵـەکانی (پـدك) بـۆ دامرکاندنـەوە و بڵاوەپێکـردنی خۆپیشـاندەران، حکوومـەت هێزێـکی زۆر لـە فڕۆکەخانـەی (بامـەڕنی) یـەوە ڕەوانـەی شـوێنی ڕووداوەکـە دەکات، بـەڵام خۆپیشـاندەران بـە سـەرکەوتوویی

---

(١) بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٩٧)، ٢٩/تشرین الثانی ١٩٨٢، ص٤.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانە:چالاکییـەك د جەرگـی دهـوکی دا، دەنگـی پێشـمەرگە، گۆڤـار، ژ: (١١٣)، ئـادار ٢٠٠٧، ل٣٤.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:اخبار کردستان، العدد:(١٠٣)، ١٤/مایس ١٩٨٣، ص ص١ ،٧.

یادەکـە زیندوودەکەنـەوە و تـا ئێـوارەی هەمـان ڕۆژ بـەردەوام دەبـن[1]. بەردەوامـی حکوومـەت لـە ناونووسـکردنی خەڵـك بـە زۆر بـۆ بـەرەکانی جەنـگ دژ بـە ئێـران، وا دەکات خۆپیشـاندان و ناڕازاییـەکان درێژەیـان هەبێـت، لەئەیلـوولی ١٩٨٣جەمـاوەری شـارۆچکەی ئاکـرێ دژ بەهەڵوێسـت و داواکاری حکوومـەت خۆپیشـاندانێکی بەرفـراوان سـاز دەدەن و، بـە تووندی سـەرکۆنەی سـەدام حسـێن دەکـەن لـە هەڵگیرسـاندنی شـەڕ لەگـەڵ ئێـران و، ڕایدەگەیەنـن: "ئێمـە ئامادەنیـن بەرگـی سـەربازی بـۆ ڕژێمـی فـاشی بەعـسی بکەینەبـەر، نامانەوێـت بەخۆڕایـی بەبـێ هیـچ بەرژوەنـدی نیشـتمانی ببیـن بـە سـووتەمەنی قادسـیە دۆڕاوەکـەی سـەدام» بـەڵام زۆر نابـات، بـە هـۆی ئـەم هەڵوێسـتە نیشـتمانپەروەرییەی شـارەکەوە، هێـزە ئەمنییـەکان بەوپـەڕی دڕندایەتییـەوە بـڵاوە بـە خۆپیشـاندەران دەکـەن، بێجگـە لـە دەسـتگیرکراوەکان، هەروەهـا بەشـێکی زۆریـش پەیوەنـدی بـە هێـزەکانی پێشـمەرگەوە دەکـەن لـە شـاخەکانی دەوروبـەری شـارۆچکەکە[2].

هەڵبـەت ڕەوشی سـەربازی عێـراق وەك پێشـتر بـاس کـرا لـە ئاسـتێکی خـراپ و ناهەمـواردا بـوو، بـە هـۆی زۆری کـوژراوەکان لـە بـەرەکانی جەنـگ و، شـکانی هێـز لـە بەرژەوەنـدی ئێـران، ورەی چەکـدارانی عێـراق لـە دابەزینـدا بـوو، ڕۆژانـە سـەرباز و چەکدارانی سـەر بـە حکوومـەت پەیوەندییـان بـە ڕیـزەکانی پێشـمەرگەوە دەکـرد، بـۆ نموونـە: لـە تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٣، (نـاسر بەگـی ڕێکەوتـی) ئەندامـی ئەنجوومـەنی نیشـتمانیی عێـراق بـە ١٠٠ چەکـدار و ٢٠٠ کـەسی بـێ چـەك لەگـەڵ ژمارەیـەکی زۆر ئۆتۆمبیـل و کەلوپـەلی سـەربازی پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی (پـدك)ەوە دەکـەن[3]. بـۆ قەرەبـوو و پڕکردنـەوەی ڕیـزەکانی سـوپا، حکوومـەت هەوڵـی دەدا بـەزۆر بـە تایبـەتی لـە ڕێگـەی سـەرۆك جاشـەکانەوە، بـە بیانـووی پاراسـتنی نیشـتمان، گەنـج و لاوی کـورد بـۆ ڕیـزەکانی بـەرەی جەنـگ ناونـووس بـکات، بـەڵام لـە بەرانبـەردا بـزاڤ و چالاکییـە جەماوەرییـەکان دژ بـەو سیاسـەتە ڕۆژ بـە ڕۆژ فراوانـتر دەبـوو، لـە بەردەوامی پەرەسـەندنەکانی خۆپیشـاندان و دەربڕینـی بێـزاری، هێـزەکانی ئەمـن لـە٢٨ی کانـوونی یەکەمـی١٩٨٣، شـەش ئەندامـی (پدك)یـان لـە شـاری دهـۆك لـە گۆڕەپـانی لاوان لـە

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار کردستان، العدد(١٠٣)، ٤ی مایس/١٩٨٣ ص٣.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:اخبار کردستان، العدد:(١١٨)، تشـرین الاول، ١٩٨٣، ص٢.

(٣) اخبار کردستان، العدد:(١٠٩)، أواخر تشـرین الثانی ١٩٨٣، ص٤.

پێـش چـاوی خەڵـكی شـارەكە گوللەبـاران كـران، هەروەهـا لـە هەمـان كاتـدا لـە شـاری (مووسـڵ)یش ٣٢ ئەندامـی دیكەیـان لەسـێدارەدان[١]. لـە سـەرەتای سـاڵی ١٩٨٤دا حكوومـەت بڕیـاردەدات هـەر كەسـێك سـاڵی لەدایكبـوونی ١٩٦٦ بێـت واتـە ١٨سـاڵ پێویسـتە خزمـەتی سـەربازی بـكات، لـە ڕیـزی هێـزی میلـلی خـۆی ناونـووس بـكات، هەڵبـەت پێشـتر ئەوانـەی تەمـەنی ١٩ تـا ٣٨ سـاڵ بـوون مەرجـی خزمەتكـردنی سـەربازی بەسـەردا سـەپاندبوون، نیـازی حكوومـەت لـەم بڕیـارە نوێیـە بـە تایبـەت لـەم كاتـەدا كەمكردنـەوەی ڕێـژەی قوتابیـان و لاوان بـوو، لەبـەر ئـەوە ئـەم چینـە سـەرمایەیەكی بەهێـز و پێشـەنگ بـوون لـە چالاكییـەكانی نـاو شـارەكاندا، یەكێـك لـەو دروشـمانە كـە حكوومـەت لـەم كاتـەدا بـەرزی دەكـردەوە بریتـی بـوو لـە: (هـەر عێراقییـەك پرۆژەیەكی هەمیشـەییە بـۆ مـردن)[٢]. واتـە پێویسـتە هەمـوو عێراقییـەك بـۆ بەرگریكـردن لـە نیشـتمان و سـەروەری عێـراق لـە ئامادەباشـیدا بێـت.

لـە سـەرەتای سـاڵی١٩٨٤دا سـەركردایەتی (پـدك) فەرمانێـكی بەپەلـەی ئاراسـتەی سـەرجەم لقـەكانی پارتەكـەی كـرد، بـە مەبەسـتی ئاگاداركردنـەوەی ئەندامـانی ڕێكخـراوەكانی نـاو شـارەكان كـە ڕاسـتەوخو سەرپەرشـتی خۆپیشـاندان و ڕاپەڕینـە جەماوەرییـەكان بكـەن، لـەم بـارەوە فـازڵ ڕەئـووف كـە ئـەوكات یەكێـك بـوو لـەو ئەندامانـە، دەنووسـێت: "لـەم كاتـەدا بـارودۆخ لەباربـوو بـۆ پـارتی كـە بتوانێـت بـە شـێوەیەكی فراوانـتر ڕۆڵ بگێڕێـت و جێگـەی خـۆی لەنـاو جەمـاوەر بكاتـەوە، بەتایبـەتی لـە سـلێمانی و ناوچـەكانی ژێـر دەسـەڵاتی یەكێتـی، لەبـەر ئـەوە لـەم كاتـەدا یەكێتـی سـەرقاڵی دانوسـتاندن بـوو لەگـەڵ حكوومـەت، گوێـی بـەو ڕاپەڕینـە نـەدەدا، هـاوكات لەبـەر تووڕەیـی جەمـاوەر نەیدەتـوانی دژایەتیـش بـكات»[٣]. هـەر لـەو بـارەوە لـە چاوپێكەوتنێكـدا ئـازاد تەوفیـق دەڵێـت: "یەكێتـی بەهـۆی پابەنـدی بـوون بـە دانوسـتاندن لەگـەڵ حكوومـەت، دژی ڕاپەڕینـە جەماوەرییـەكان هەڵسـوكەوتی دەكـرد كـە ئەمـەش كاردانـەوەی خراپـی لێ كەوتـەوە لەبـارەی دابەزینـی لایەنگرانی، بـووە هوی فراوانبـوونی دەسـتەڵات و ڕۆڵـی پـارتی و لایەنـەكانی دیكـە لـە سـلێمانی ودەوروبـەری»

(١) بۆ زانینی ناوەكان بڕوانە: اخبار كردستان، العدد:(١١١)، أواخر كانونی الثانی ١٩٨٤، ص٥.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: موالیـد٦٦ مرشـحون للمـوت، اخبـار كردسـتان، العـدد:(١١١)، أواخـر كانـون الثانـی ، ص٩.

(٣) فازل رەئووف، سەرچاوەی پێشوو، ل١٤٦.

[1]. هەروەهــا جەمــال نەبــەز دەنووســێت: "كاربەدەســتانی یەكێتــی، دەچوونــە ســەر شــەقامەكان ئامــۆژگاری قوتابیــان و خوێندكارانیــان دەكــرد كــە خۆپیشــاندان لــەدژی بەعــس سـازنەكەن، بـڵاوەی پـێ بكـەن بەبیانـووی ئـەوەی زیـان بەوتووێـژ دەكەوێـت، لەسـەرێكی تریشـەوە لـە ڕادیۆكـەی خۆیـەوە لـە دژی پارتـە بەشـداربووەكان دەدوان»[2]. بۆیـە ئەگـەر سـەرنج بدەیـن بـە هـۆی سیاسـەتی یەكێتـی لـەم كاتـە بـەدواوە پـارتی توانیبـووی لـە شـاری سـلێمانی و دەوروبـەری بكەوێتـە خەبـات و نوانـدنی چالاكـی، زیاتـر لـە پێشـوو پێگـەی خـۆی لـەو ناوچەیـەدا بەهێزبـكات.

بەبۆنـەی یـادی نـەورۆز و، سـەری سـاڵی كـوردی، ڕۆژی ٢١ی ئاداری١٩٨٤جەمـاوەری شــاری كەركــووك بــە ڕێنوێنــی ڕێكخســتنەكانی (پــدك) و لایەنــەكانی دیكــەی (جــود)، خۆپیشـاندانێكی بەرفراوانیـان سـازكرد و بـەدەم سروودی (ئـەی ڕەقیـب)ەوە هوتافیـان دەكێشـا، خۆپیشـاندانەكە هـەر زوو پـەرەی سـەند و زۆربـەی گەڕەكـەكانی شـارەكە وەك: (ڕەحیـم ئـاوا و بـولاق و تەپـەی مـەلا عبـدوڵا و ئیـمام قاسـم...تاد)، گرتـەوە[3]. هـاوكات هــەر بەمەبەســتی زیندووكردنــەوەی یادەكــە، لــە شــاری دهــۆك بــە سەرپەرشــتی (ی.ق.ك)، ژمارەیـەكی زۆر لـە جەمـاوەری شـارەكە، كـە نزیكـەی ٥٠٠ كـەس مەزەنـدە دەكـرا، ڕژانـە سـەر شـەقامەكان بـە شـێواز و دروشـمی جۆراوجـۆر كەوتنـە دژایەتیكـردنی هێــزە ئەمنییــەكانی حكوومــەت[4]، لــە ماوەیــەكی كەمــدا دەنگــۆی خۆپیشــاندانەكە ســنووری شــارەكەی بــڕی، بــە هەمــان شــێوە جەمــاوەری شــارەكانی (زاخــۆ و ســێمێل و ئامێــدی و شــێخان)، هەروەهــا ئــۆردوگا زۆرەملێكانی(دێرەلــوك، تەلەكەپــەر، هیــزا و دەركار عەجــەم) لــە زاخــۆ، بەهەمــوو چیــن و توێژەكانــەوە، بــە بەشــداری چەنــد ڕێكخراوێـكی پێشـمەرگەی سـەر بـە لقـی١ ئاگـری نەورۆزیـان بـە خۆپیشـاندانی دژی

(١) چاوپێكەوتـن لەگـەڵ ئـازاد تەوفیـق، هەولێـر، ٢٠١٦/٥/٥.ناوبـراو لـەو كاتەدا ئەندامـی (كۆمەڵەی ماركسـی ـ لینینـی) بـوو كـە باڵێـكی بـە هێـزی پێكهاتـەی یەكێتـی بـوو، ئـەركی ڕێكخسـتنی جەمـاوەری بـوو لەشـاری هەڵەبجە.

(٢) جەمـال نەبـەز، ئێسـتە و پاشـەڕۆژی نەتەوەیـی كـورد لەبـەر گـڕی ئاگـری جەنگـی عێـراق و ئێرانــدا، چ٢، هەولێــر، ٢٠٠٨، ل٩٩.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: كركـوك وإنتفاضـە نـوروز، اخبـار كردسـتان، العـدد:(١١٣)، آذار ١٩٨٤، ص ص١، ٤.

(٤) نەورۆزی ئەمساڵ ڕاپەڕینێك بوو، خەبات، ڕۆژنامە،ژ:(٥٥١)، كۆتایی نیسانی١٩٨٤، ل٦.

حکوومـەت هەڵکـرد[1]. لـەم سـەروبەندەدا سـەرۆکایەتی زانکـۆی سـەلاحەددین، بەپێـی بڕیـاری (١٠٧)ی (وەزارەتی خوێنـدنی بـاڵا) کـە لـە سـەرەتای نیسـانی ١٩٨٤ دەرکرابـوو، گوشـار دەخاتـە سـەر قوتابیـانی زانکـۆی سـەلاحەددین، بـۆ ئـەوەی پابەنـدی بڕیارەکە بن و، خۆیـان لەنـاو ڕیـزەکانی هێـزی میلـلی ناونـووس بکـەن و، بـۆ مـاوەی ٢٥ڕۆژ مەشـقی سـەربازی بکـەن، پاشـان پەیوەنـدی بەبـەرەکانی جەنگـەوە بکـەن[2]، هەروەهـا ڕۆژی ١٠ی نیسـانیش بـە وادەی ناونووسـکردن دیـاری کرابـوو، بەپێچەوانـەی پابەندبـوون، هەڕەشـەی دەرکـردنی قوتابیـان کرابـوو لـە زانکـۆی ناوبـراو، بەڵام لـە بەرانبـەردا قوتابیان بـە توونـدی بڕیارەکەیـان ڕەتکـردەوە و بڕیاریـان دا مانبگـرن، بەرانبـەر بـە هەڵوێسـتی قوتابیـان، سـەرۆکایەتی زانکـۆ بڕیـاری دا٢٠٠ قوتـابی و چەنـد مامۆسـتایەك دەربکرێـن، بـەڵام مانگرتنەکـە فراوانـتر دەبێـت و، لـە لایـەن قوتابیـان و بەشـێك لـە مامۆسـتایان کاردانــەوەی توونــدی لــێ دەکەوێتــەوە، دواتــر مانگرتنــی قوتابیــان بــۆ ڕاپەڕینێــکی جەمـاوەری بـە بەشـداری ژمارەیـەکی زۆری خەڵـکی شـارەکە وەکـو کرێـکار و خـاوەن دوکان و کاسـبکار...تاد، گـۆڕا، کاتێـك ڕژانـە سـەر شـەقامەکان و داوای ڕەتکردنـەوەی بڕیارەکـە و گێڕانـەوەی قوتـابی و مامۆسـتایانی زانکـۆ و چەنـد داواکاریـەکی تریـان دەکـرد، بـەڵام بەرانبـەر بـەوە هێـزەکانی ئەمـن ڕووبەڕوویـان دەبنـەوە و نزیکـەی ٨٨ قوتـابی و بەشـداربووانی ڕاپەڕینەکـە دەسـتگیر دەکـەن، هەندێکیـان لـە ژێـر ئەشـکەنجەداندا گیـان لـە دەسـت دەدەن[3]. بـە هـۆی هەڵوێسـتی قوتابیـانی زانکـۆی سـەلاحەدین، قوتابیـانی دهـۆك و زاخـۆ هەمـان هەڵوێسـت وەردەگـرن، بـە مەبەسـتی دەربڕینـی ناڕەزایـی بەرانبـەر ئـەو سیاسـەتەی حکوومـەت، لـە٢٠ی نیسـان١٩٨٤، نزیکـەی ١٠٨ ئۆتۆمبێـلی پـڕ لـە قوتـابی بـە بەرزکردنـەوەی ئـاڵای زەرد، هەروەهـا بەپێـی هەواڵـەکانی (دەنگوبـاسی کوردسـتان) هـەر ئۆتۆمبیلێـك وێنەیـەکی مستەفا بـارزانی و مەسـعود بارزانی لەگـەڵ وێنـەی (لەیـلا قاسـم)[4]، بـە جامـی ئۆتۆمبیلەکانـەوە هەڵواسـیبوو، ڕوویـان کردە

---

(١) احتفـالات البیشـمرکە والجماهیـر بمناسـبە نـوروز، اخبـار کردسـتان، العـدد:(١١٣)، آذار ١٩٨٤، ص٢.

(٢) ئارەزوو یوسف، سەرچاوەی پێشوو، ل٨٥.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: الانتفاضـات الثوریـة الطلبـة جامعـە صـلاح الدیـن و دهـوك، اخبـار کردسـتان، العـدد:(١١٥)،١٩٨٤/٤/٣٠، ص١.

(٤) لەیـلا قاسـم حەسـەن، لـە دایکبـووی ٢٧ی کانـوونی دووەمـی ١٩٥٠ لـە قـەزای خانەقیـن، لەسـەرەتای لاوێتـی پەیوەنـدی بـە ئەندامـانی (پ.ق.ك) و (پ.د.ك)ەوە دەکات، سـاڵی ١٩٧١

(گەلی زەنتە) لە نێوان قەزای ئاکرێ و ناحیەی دینارتە، سەرئەنجام بە بەشداری خەڵکی ئاکرێ و دەوروبەری خۆپیشاندانێکی بەرفراوان سازدەکەن، بە هۆی گەورەیی خۆپیشاندانەکەوە حکوومەت نەیتوانیبوو بارودۆخەکە کۆنترۆڵ بکات، خۆپیشاندانەکە تا ئێوارەی هەمان ڕۆژ بەردەوام دەبێت[1]. بەڵام لە کاتی گەڕانەوەی قوتابیانی خۆپیشاندەر بۆ شاری دهۆك لە خاڵی پشکنینی شارەکە ٥٤ قوتابی لە لایەن هێزەکانی حکوومەتەوە دەستگیر دەکرێن[2]، چەند ئەندامێکی (پدك)یش بە تۆمەتی سازدانی جەماوەر لە شاری دهۆك لەسێدارەدەدرێن[3]. پاش بڵاوبوونەوەی هەواڵی دەستگیرکردنیان، ڕۆژی ٢٢ی نیسانی١٩٨٤ قوتابیانی ئامادەیی (برایەتی) لە شاری دهۆك دژ بە ڕەفتارەکانی هێزەکانی سوپای عێراق نارەزایی خۆیان دەربڕی و لە چوونە قوتابخانە مانیان گرت، ڕژانە سەر شەقامەکانی سەرەکی شارەکە، پاشان بەرەو نەخۆشخانەی گشتی شارەکە بەڕێکەوتن، دواتر قوتابیانی قوتابخانەکانی (مەمی ئالان ـ هێڤی کچان..تاد) دەستیان بە خۆپیشاندان کرد[4]، بەو بۆنەیەوە (ی.ق.ك ـ لقی دهۆك، نینوی) بانگەوازێك بڵاودەکاتەوە، وێڕای سەرزەنشتکردنی سیاسەتی حکوومەت، داوا لە جەماوەری شاری دهۆك دەکات ڕێگەی شارەکانی هەولێر و سلێمانی بگرنەبەر بۆ لەباربردنی ڕژێمی دکتاتۆری بەعس، هەماهەنگی و پەیوەندی لەگەڵ ڕێکخستنەکانی (پدك) و بەرەی (جود) بەهێز بکەن و، ڕیزەکانیان زیاتر ڕێکبخەن[5]. هەروەها لە هەمان ڕۆژدا واتە ٢٦ی نیسان ١٩٨٤، مەسعود بارزانی لە بانگەوازێکدا سەرەڕای پیرۆزبایی کردن لە جەماوەری کوردستان لە

لەکۆلێژی ئاداب لەزانکۆی بەغدا وەرگیراوە، هەر لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٤هەوڵی دا گۆڤارێك دەربکات، بەڵام حکوومەتی عێراق مۆڵەتی پێ نەدا، شەوی ٢٩ی نیسانی١٩٧٤ لەگەڵ ژمارەیەك هاوڕێیانی لە لایەن حکوومەتی عێراقەوە لە سێدارە دەدرێت. بڕوانە: فرست طیب، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٥.

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:الإنتفاضە الثورة...المصدر السابق، ص٧ -٨.

(٢) پێشمەرگە، گۆڤار، ژ: (٥)، گوڵان ١٩٩٧، ل٢٣.

(٣) بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە: الاعدامات مستمرة بحق أعضاء حزبنا، اخبار کردستان، العدد:(١١٥)، ١٩٨٤/٤/٣٠، ص١٣.

(٤) الإنتفاضە الثورة ...، المصدر السابق، ص٧.

(٥) بۆدەقی بانگەوازەکە بڕوانە: اتحاد طلبة کردستان ـ العراق - فرع (دهوك ـ نینوی)،»نداء إلى جماهیر الطلبة»، فی ٢٦/نیسان/١٩٨٤.

خۆڕاگری و بەرگریکردندا، بە هەمان شێوە داوا لە هەموو گەلی کورد لە باشووری کوردستان و جەماوەری شار و دێهاتەکان دەکات ڕاپەڕن و پشتگیری خۆی بۆ قوتابیان دەرببڕن، ئەوەی لێرەدا گرنگ بێت بارزانی لە بەشێکی تری بانگەوازەکەدا داوا لە گشت پێشمەرگە و ئەندامانی حزبەکەی دەکات پێکەوە لەگەڵ هێزەکانی (جود) ڕوو لە ناوەندی شارەکان بکەن بۆ پاراستنی گیانی قوتابیان و هەرچی زووتر دەستی کوشندە و کاریگەرتر لە دامودەزگاکانی حکوومەت بوەشێنن[١]. ئەگەر چی حکوومەت هەوڵێکی زۆری دەدا کە نەهێڵێت دەستی پێشمەرگە بگاتە ناو شارەکان، تا کاری ڕێکخستن ئەنجام نەدەن، بۆ ئەوەی جەماوەر لەژێر کۆنترۆڵی حکوومەتدا بمێنێت[٢]. بەڵام هەوڵەکان شکستیان هێنا، لەدوای بانگەوازی بارزانی، لەسەرەتای مانگی ئایاری ١٩٨٤ یەکەم مەفرەزەی پێشمەرگەی بو پشتگیریکردنی لە پەیامەکەی بارزانی و پاراستنی گیانی خۆپیشاندەران لەکاتی بەرهەڵستکاری کردنی هێزەکانی پولیس و ئەمن لە گەڵیاندا، دەچنە ناو شاری سلێمانی، لەو بارەوە فازڵ ڕەئووف، دەنووسێت: "وێڕای پاراستنی گیانی خۆپیشاندەران، شەوانە لەبارەگای (هێزی میللی و مەرکەزی ئازادی شارەکە، فریاکەوتنی ئیسکان)مان دەدا»[٣]. هەروەها هێزێکی لقی١ بۆ وەڵامدانەوەی داواکاری بارزانی، لە٧ی ئایار ١٩٨٤ بارەگای لیوای دهۆك و ڕەبیەکانی دەوروبەری تۆپباران دەکەن و ژمارەیەك لە سەربازانی عێراق دەکوژرێن و بریندار دەکرێن[٤]. ئەو جۆرە کردەوانەش دەبنە فاکتەرێك بۆ بەرزکردنەوەی ورەی جەماوەر، بەرفراوانبوونی خەباتی ناوشارەکان.

ڕۆژی ١٢ی ئایاری ١٩٨٤، جارێکی دیکە قوتابیانی شاری سلێمانی و دهۆك، بە مەبەستی پشتگیرکردنی هەڵوێستی قوتابیانی زانکۆی سەلاحەدین، بە بەشداری ژمارەیەکی زۆر لەئەندام و لایەنگرانی (پدك) و بەرەی (جود)، بەدەم داوای ئازادکردنی قوتابییە گیراوەکان و، گێڕانەوەی مامۆستایان و قوتابیانی کورد بۆ زانکۆی ناوبراو

---

(١) بۆ دەقی بانگەوازەکە بڕوانە: نداء قیادة حزبنا الرفیق المناضل مسعود البارزانی، اخبار کردستان، العدد:(١١٥)، ١٩٨٤/٤/٣، ص١.

(٢) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی عێراق...، ب١،ل١١٥.

(٣) بۆ زانینی ناوی پێشمەرگەکان بڕوانە: فازڵ رەئووف، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٧.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: من نشاطات الجیش الثوری الکردستانی – البیشمرکە، الوطن(وڵات)، العدد:(٧)، تموز ١٩٨٤، ص٣.

کە پێشتر لە لایەن حکوومەتەوە دوورخرابوون، خۆپیشاندانێکی هێمنانە سازدەکەن، داوایان لە حکوومەت کرد بڕیاری بە زۆرەملێ سەربازی هەڵوەشێتەوە، بەڵام بە پێچەوانەوە حکوومەت بە هێزێکی زۆری پۆلیس و ئەمنەوە هێرش دەکاتە سەریان و بە شێوەیەکی هەڕەمەکی گوللە بارانیان دەکات، ئەنجام ٧کەس لە خۆپیشاندەران دەبنە قوربانی، ٣٥ی دیکەیش بریندار دەکرێن[١]. بەپێی بەیانێکی بەرەی (جود) لەو کاتەدا بۆ ڕازیکردنی حکوومەت لەخۆی، (ینك) لە ڕێگەی ڕادیۆی خۆیەوە هێرش دەکاتە سەر (پدك) و لایەنەکانی (جود)، بە سازکردن و بەشداریکردنی خۆپیشاندانەکە تۆمەتباریان دەکات، گوایە دژی ئاشتی و سەقامگیری کاردەکەن[٢]، لە لایەکی دیکەیشەوە ئامۆژگاری جەماوەری شارەکەی دەکرد خۆپیشاندان لە دژی حکوومەت ساز نەدەن[٣]. بەڵام ئەم هەڵوێستەی (ینك) کاریگەری لە سەر جەماوەر دروست نەکرد، تەنانەت نەیتوانی لایەنگرانی خۆیشی کۆنترۆڵ بکات، بەڵکو شان بەشانی ئەندام و لایەنگرانی(پدك) و پارتەکانی دیکەی بەرەی(جود) لە دەربڕینی ناڕەزایی و خۆپیشاندانە جەماوەرییەکان بەشداربوون.

توندوتیژی حکوومەت و هەڵوێستی هاوپەیمانانی کاری نەکردبووە سەر جەماوەری سلێمانی، بەیانی ڕۆژی دواتر جەماوەری شارەکە خۆپیشاندانێکی گەورەتر و فراوانتریان ساز دا، بەپێی هەواڵەکانی (پدك) بە نزیکەی ٥٠٠٠٠ پەنجا هەزار خۆپیشاندەر مەزەندە دەکران، بەدروشمی شۆڕشگێڕی نەتەوەیی و بەرزکردنەوەی وێنەی مستەفا بارزانی لە زۆربەی گەڕەکەکانی سلێمانی وەك (چوارباغ، مەڵکەندی، تووی مەلیك...تاد)، سووڕانەوە، دژی حکوومەت هوتافیان دەدا، خۆپیشاندەران بەمەشەوە ڕانەوەستان بەڵکو بە پشتگیری و بەشداریکردنی پێشمەرگەکانی (پدك) هێرشیان بردە سەر بنکەی هێزی میللی و چەند دامودەزگایەکی تری حکوومەت، ئەنجام ژمارەیەك کەسانی سەر بەحکوومەت کوژران، هەرچەندە هێزەکانی ئەمن بە توندی ڕووبەڕوویان بوونەوە، بەڵام خۆپیشاندەران کوڵیان نەداو بەردەوام بوون، هاوکات دانیشتووانی (قەلادزێ و سەید سادق و چوارتاو هەڵەبجە...

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:اخبار کردستان، العدد:(١١٦)، ٢٤/أيار/١٩٨٤، ص ص١،٧.

(٢) جود، بيان «حول الاحداث الأخيرة فى كردستان - العراق»، فى العشرين من شهر آيار، ١٩٨٤.

(٣) جمال نەبەز، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٩.

تـاد)، پشـتگیری خۆیـان بـۆ قوتـابی و جەمـاوەری سـلێمانی دەربـڕی، لەهەمـان ڕۆژدا مەفرەزەیـەکی پێشـمەرگەی (پـدك) بـۆ زیاتـر جۆشـدانی جەمـاوەری ڕاپەڕیـوی سـلێمانی هێـرش دەکاتـە سـەر بنکـەی پۆلیـسی سـلێمانی و، چەنـد ناوچەیـەکی تـر لـە نـاو جەرگـەی شـارەکە، ئەنجـام ٣پۆلیـس دەکوژرێـن، خۆپیشـاندەران بـەم شـێوەیە لـە ڕۆژانی ١٤ و ١٥ تـا ١٧ی مانـگ بـەردەوام بـوون، سـەرەڕای چەنـد قوربانییـەك، بـەڵام ئەوەیـان بـۆ حکوومـەت سـەلماند کـە گـەلی کـورد کـوڵ نـادات[١]. بەرانبـەر بـە ڕۆڵـی پێشـمەرگەی (پـدك)و لایەنـەکانی (جـود) و سـەرکەوتنەکانی لـە پشـتگیریکردنی جەمـاوەری ڕاپەڕیـو لـە شاروشـارۆچکەکانی کوردسـتان[٢]، ڕێکخـراوی (ی.ق.ك) لـە بەیاننامەیەکـدا کـە ڕۆژی ١٥ی ئایـار بڵاوکرابـووەوە، ڕۆڵـی (پـدك) و هێـزەکانی (جـود) بـەرز دەنرخێنێـت لـە پاراسـتن و پشـتگیریکردنی جەمـاوەری ڕاپەڕیـوی سـلێمانی و شـارەکانی تـری کوردسـتان[٣].

لـەو کاتـەدا خۆپیشـاندانەکان سەرانسـەری کوردسـتانیان گرتبـووەوە، مەسـعود بـارزانی لـە ٢١ی ئایـاری ١٩٨٤ سـڵاو نامەیـەك ئاراسـتەی گشـت قوتـابی و جەمـاوەری کوردسـتان دەکات، بەبۆنـەی خۆڕاگـری و کوڵنـەدان بەرانبـەر ڕژێمـی فـاشی و نۆکەرانیـان، لـە نامەکـەدا بـارزانی هـانی زیاتـری جەمـاوەری کوردسـتان دەدات کـە بـەردەوام بـن تـا ئـەو کاتـەی ئامانجـی سـەرەکی گـەلی کـورد بـەدی دێـت، کـە خـۆی دەبینێتـەوە لـە ڕووخانـدنی حکوومـەتی عێـراق و دامەزرانـدنی حکوومەتێـکی دیموکـراتی کـە گـەلی کـورد لـە سایەیدا بـە ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە بـگات[٤]. حکوومـەت لـەم کاتـەدا وای لێـك دەدایـەوە کـە بەگفتوگـۆ و هەماهەنگـی لەگـەڵ (ینـك) دەتوانێـت ناوچـەکانی کوردسـتان، یـان هـەر هیـچ نەبێـت ئـەو شـوێنانەی کـە لـە ژێـر دەسـەڵاتی (ینـك) دان ئـارام بکاتـەوە، بـە ئـارەزووی خـۆی هاتوچـۆ بـکات، بـەڵام ئـەوەی چـاوەڕوانی دەکـرد سـەری نەگـرت و، لـە هیـچ شـوێنێکی باشـووری کوردسـتان لـە خـۆی دڵنیـا نەبـوو، بـە تایبـەت ڕووداوەکانی ئـەو کاتـەی سـلێمانی و ناوچـەکانی دیکـە بـە هـۆی

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار كردستان، العدد:(١١٦)، ٢٤/ئایار/١٩٨٤، ص٧ -٨.

(٢) ی.ق.ك، بەیاننامە «بەرەو ئاسۆی سەرکەوتن»، لە ١٩٨٥/١٠/١.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر لـە بـارەی نـاوەرۆکی بەیاننامەکـە بڕوانـە: اتحـاد طلبـة كردسـتان – العـراق، بيان»مجـداً للإنتفاضـة ضـد الفاشـية والحـرب»، فـى ١٩٨٤/٥/١٥.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی نـاوەرۆکی نامەکـە بڕوانـە: نـص رسـالة التحيـه التـى وجههـا رئيـس حزبنـا – الرفيـق المناضـل مسـعود البارزانـى إلى طلبـة وجماهيـر كردسـتان.دەق لـە: الوطـن(وڵات)، العـدد:(٧)، تمـوز١٩٨٤، ص٥ وەرگیـراوە.

ڕۆڵـی (پـدك) و، لایەنـەکانی (جـود)ەوە ئـەو ڕاسـتییەیان سـەلماند، تەنانـەت بەشـێکی زۆر لـە پێشـمەرگەکانی (ینك)یـش هـانی جەماوەریـان دەدا و بەخۆشـیان بەشـدارییان دەکـرد[1]. ئەمـەش باشـترین بەڵگەیـە کـە حکوومـەت ناتوانێـت بـە گفتوگـۆی تـاك لایەنـە جەمـاوەری کوردسـتان و بەرهەڵسـتکاری عێراقـی کۆنتـڕۆڵ بـکات، لـەو بـارەوە لـە چاوپێکەوتنێکـدا ئـازاد تەوفیـق دەڵێـت: "خۆپیشـاندانە جەماوەرییـەکان بوونـە فاکتەرێـك کـە کۆتایـی بـە دانوسـتاندنی نێـوان حکوومـەت و یەکێتـی بێـت»[2]. بەرانبـەر بـە کاریگـەری فراوانبـوونی خۆپیشـاندانەکان، لـە سـەر داوای ڕێکخـراوەکانی سـەر بـە (پـدك)، لـە ١- ٣ی حوزەیـرانی ١٩٨٤ کۆبوونەوەیـەکی فـراوان لـە نێـوان قوتابیـان و لاوانی سـەر بـە هێـزەکانی بـەرەی (جـود)، لـە بـارەگای (حشـع) لـە ناوچـەی برادۆسـت لـە (لـولان) بەسـترا[3]، لـە نـاو خۆیانـدا بڕیاریـان دا لێژنـەی هەماهەنگـی بـاڵای ڕێکخـراوە جەماوەرییـەکان لـە سەرتاسـەری عێراقـی دامەزرێنـن، بـە ئامانجـی ڕێکخسـتن و سەرپەرشـتیکردنی ڕاپەڕیـن و خۆپیشـاندانەکان[4]. ئـەم هەنـگاوە کاریگـەری لـە سـەر زیاتـر پەرەسـەندن و گشـتگیریکردنی ڕاپەڕیـن و خۆپیشـاندانە جەماوەرییـەکان هەبـوو، نـەك تەنیـا لـە باشـووری کوردسـتان بەڵکـو بـەم هەنـگاوە لـە دەرەوەی چوارچێـوەی سـنووری باشـووری کوردسـتان، لـە زۆر شـوێنی دیکـەی عێـراق هـەر زوو دەنگـی دایـەوە[5]. تەنانـەت لـە سـەر ئاسـتی ئەوروپـا و ئەمریـکاش، بـۆ نموونـە: لە ٦ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٤ لـە کاتی سـەردانی(تارق عەزیـز) وەزیـری دەرەوەی ئەوسـای عێـراق بـۆ ئەمریـکا لـەکاتی کۆبوونـەوە لەگـەڵ سـەرۆکی ئەمریـکا لە(کۆشـکی سـپی)، ڕێکخـراوە جەماوەرییـەکانی (پـدك) بـە هاوبـەشی لایەنـەکانی (جـود) بـە بەشـداری زیاتـر لـە١٥٠

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٥١.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ ئازاد تەوفیق، هەولێر، ٢٠١٦/٥/٥.

(٣) ڕێکخـراوە بەشـداربووەکانی کۆبوونەوەکـە بریتـی بـوون لـە: (یەکێتـی لاوانی دیموکراتی کوردسـتان، یەکێتـی قوتابیـانی کوردسـتان، یەکێتـی لاوانی سۆسیالیسـتی کوردسـتان، یەکێتـی لاوانی دیموکـراتی لـە کوردسـتانی عێـراق، یەکێتـی قوتابیـانی گشـتی لـە کوردسـتان و عێـراق)، بـۆ زیاتـر لـە بـارەی کۆبوونەوەکـە بڕوانـە: اجتـماع المنظـمات الطلابيـة والشـبابية الديمقراطيـة الكردسـتانية والعراقيـة فـی ١-٣ حزيـران١٩٨٤، اخبـار كردسـتان، العـدد:(١١٧)، ١٥/حوزيـران/١٩٨٤، الصفحـة الأخيـرة.

(٤) فرست طيب عبدالله، سەرچاوەی پێشوو،ل٢٠٣.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: زێرەڤـان محمـد، هەندێـك لـە بەڵگەنامـەکانی ڕژێـم دژی قوتابیـان ڕاپـۆرتی سـاڵی ١٩٨٤، خەبـاتی قوتابیـان، گۆڤـار، ژ:(٤٨)، تەمـوزی ٢٠٠١،ل٤٥.

کـەس بەرانبـەر کۆشـکی سـپی، لەژێـر دروشـمی: (دیموکـراتی بـۆ عێـراق و ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە بـۆ کـورد، بمـرێ سـەدامی دکتاتـۆر)، لەگـەڵ چەنـد دروشـمێکی تری نیشـتمانی و شۆڕشـگێڕی خۆپیشـاندانێکیان سـازکرد[1]. ئـەم جـۆرە چالاکییانەش لـەدەرەوە، دەنگۆی نارەزایـی کـوردی گەیانـدە ڕای گشـتی جیهـان، هەروەهـا لەسـەر ئاسـتی حـزبی، (پـدك) لـە ناوەڕاسـتی ئـاداری ١٩٨٥، بەپێـی پێویسـتی شـارەکان چەنـد ڕێکخـراوی جەمـاوەری بەتاییـەتی قوتابیـان و لاوان دادەمەزرێنێـت، بـۆ ئـەوەی زیاتـر بتوانێـت لـە سـازکردنی زەمینـەی دەنگـی نارەزایـی نـاو شـارەکان ڕۆڵ بگێڕێـت بـە ئاراسـتەی دژایەتیکـردنی دامـودەزگاکانی حکوومـەت[2]. خۆپیشـاندان و ڕاپەڕینـە جەماوەرییـەکان لـە زۆربـەی شاروشـارۆچکەکانی کوردسـتان بەدرێژایـی سـاڵانی ١٩٨٥-١٩٨٧ بـە پشـتیوانی و ڕێنوێنـی (پـدك) و هێـزە هاوپەیمانـەکانی درێژەیـان هەبـوو[3].

بـەم شـێوەیە پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان وەك ئامانجێـکی ڕاسـتەقینەی شـۆڕش، هـەم لـە ڕێگـەی ڕێکخسـتنی نهێنـی پارتایـەتی و پێشـمەرگایەتی و هـەم ڕێکخـراوەکانی سـەر بە پارتەکـەی بەتاییـەت یەکێتـی قوتابیـانی کوردسـتان، ڕۆڵێـکی چالاکـی نوانـد لـە تێکۆشـان و سـازدانی خۆپیشـاندان و ڕاپەڕینـە جەماوەرییـەکان. هەرچەنـدە خۆپیشـاندان و ڕاپەڕینـە جەماوەرییـەکان وەك پێویسـت نەگەیشـتنە ئامانجـی سـەرەکی خۆیـان، بـەڵام دیـواری ترسـیان شـکاند و گیـانی بەرسـینگ گرتـن و ڕووبەڕوونـەوەی ڕژێمیـان پێشـانی دوژمنـانی گـەلی کـورد دا کـە گـەلی کـورد هەرگیـز دەسـتەمۆو ملکەچـی دڕندایـەتی ڕژێمـی فـاشی بەعـس نەبـووە و نابێـت، هەروەهـا زەمینەیـەکی لەباریـان بـۆ هاتنـی پێشـمەرگە بـۆ ناوشـارەکان و لاوازکـردنی پێگـەی حکوومـەت لـە باشـووری کوردسـتان ڕەخسـاندبوو.

---

(١) بـۆ زیاتـر زانیـاری بڕوانـە: تظاهـره فـی واشـنطن، کفـاح الجبهـة، الجریـدة، العـدد: (٢٥)، کانـون الثانـی ١٩٨٥، ص٣.

(٢) جەعفـەر مسـتەفا مەعـروف، گوڵبژێرێـك لـە یاداشـتەکانم، ب٢، چاپخانەی زانکۆی سـەلاحەددین، هەولێر ،١٩٩٩،ل١٦.

(٣) ڕاپـۆرتی سیاسی کۆمیتـەی ناوەنـدی لـە لایـەن سـکرتێری حـزب مامۆسـتا عـەلی عەبدوڵا پێشـکەش کـرا، پەسـەند کـراوی دەیەمیـن کۆنگـرەی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان – عێـراق لـە ٢ -١٩٨٩/١٢/١٢ بەستراوە.

باسی چوارەم
ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە شەڕی ناوخۆی کوردستان

شەڕی ناوخۆیی و ناکۆکی لەسەر دەسەڵات و ململانێی سیاسی و حزبی، مۆرکێکی دیاری شۆڕشی ١٩٧٦ بوو، ئەو ململانێیە پاش پەیدابوونی پارتە نوێیەکان لەسەر گۆڕەپانی سیاسی پەیدابوو. (پدك) کە بۆ ماوەیەکی درێژ تاکە پارتی ڕێبەری بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد و خاوەن خەباتێکی مێژوویی بوو ژمارەیەکی زۆر قوربانی دابوو، ئەستەم بوو بەئاسانی مەیدان بۆ پارتێکی نوێ کە تا ئەو کاتە ڕۆڵی لە بزاڤی کوردیدا نەبوو چۆڵ بکات، دەسەڵات لە دەست بدات[1]. هەر وەك پێشتر ئاماژەمان پێدا پارتە نوێیەکان بە تایبەتی (ینك) بە هەموو شێوەیەك بوونی (پدك)یان لە گۆڕەپانی سیاسی باشووری کوردستان ڕەتدەکردەوە[2]. جێگای ئاماژەیە لەساڵی ١٩٨٠ بەدواوە تەنیا شەڕی ناوخۆی نێوان (پدك) و (ینك) نەبوو، بەڵکو باشووری کوردستان تا ڕادەییەك بوو بە گۆڕەپانی گەرمی شەڕی ناوخۆ، بە تایبەتی دروستکردنی بەرەی (جود) لە لایەن (پدك، حسيك، حشع)ەوە، کە لە لاپەڕەکانی پێشتر ئاماژەمان پێدا، (ینك) زۆر نیگەرانی کردبوو وا لێکدەدایەوە بەرەی (جود) بۆ لەباربردنی (ینك)و بەرەی (جوقد) دروست بووە، بۆیە(ینك) لە بەرانبەر دامەزراندنی بەرەی (جود) بە توندی دژایەتی خۆی ڕاگەیاند، بەمەش لایەنە بەشداربووەکانی شەڕی ناوخۆ زۆرتر و فراوانترکران[3]. بۆیە ئەگەر سەیری مێژووی ئەوکاتە بکەین لە پاش پێکهێنانی ئەم دوو بەرەیە، باشووری کوردستان دەبێتە مەیدانی دوو هاوپەیمانی دژ بەیەك[4]، لەو کاتەدا (ینك) لە سەر ئەو بنەمایە کاری دەکرد ئەوەی دۆستم نەبێت دوژمنمە لەبەر ئەوە لەنێو هێزە کوردییەکان بەتەنیا مابووەوە، هەرێمی (سۆران)یشی بەموڵکی خۆی دەزانی، بۆیە کەوتە دژایەتیکردن و دەرکردنی هەموو هێزەکانی لایەنگر و هاوپەیمانی (پدك) بە تایبەتی (حسيك)

---

(١) د.على تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...،ل٢٧٩.

(٢) پارتی دیموکراتی کوردستان، شەڕی ناوخۆی...، ل٤٢.

(٣) کاکل ئەحمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٧.

(٤) حبيب محمد كريم، تاريخ الحزب الديمقراطى الكردستانى...، ص١٦٩ -١٧٠.

و (حشع) له ناوچەکەدا[١].

ڕاستییەکەی بەشێکی گرنگی ململانێی نێوان هێزە کوردییەکان پەیوەندی بە کێشە مێژووییەکانەوە هەیە، بە تایبەت لە نێوان (پدك) و بەشێك لە سەرکردایەتی (ینك)، کە مێژووەکەی بۆ ساڵانی شەستەکان دەگەڕێتەوە، هەروەها بەشەکەی دیکەیش پەیوەندی بەپێشهات و گۆڕانکارییە سیاسی و پێشڤەچوونەکانی لەشکری هێزە کوردییەکانەوە هەبوو بە شێوەیەکی گشتی[٢]. لەم بارەوە مەسعود بارزانی دەڵێت: "دەبێت ئەو ڕاستییە دووپات بکەینەوە کە ناکۆکی و ململانێ لە کوردستان لەسەر دەسەڵات بووە، ناکۆکیەکانی دیکە لەو خاڵەوە سەریان هەڵداوە و دەستیان پێ کردووە»، هەروەها لە درێژەی قسەکانیدا بارزانی دەڵێت: "سەرکردایەتی یەکێتی هەر لەدامەزراندنیەوە هەوڵی داوە لەڕێگەی سەربازی و بەزەبری لوولەی تفەنگ گیروگرفتی دەسەڵات یەکلا بکاتەوە، گۆڕەپانی کوردستان پاوان بکات، حزبەکانی دیکە لە مافی خەبات لە پێناو ئازادی گەلەکەیدا بێبەش بکات»[٣]، هەر لەم بارەوە کەریم ئەحمەد لە چاوپێکەوتنێکدا دەڵێت: "ململانێی سەرەکی لەپێناو حوکمڕانی بوو، لە بەر ئەوە هەر لایەك دەسەڵاتی کەوتە دەست هەموو شتەکانی تر وەك باج، گومرکانە...تاد، دەکەوێتە دەست»[٤]. لە١٠ی کانوونی دووەمی ١٩٨١ کۆمیتەی سەرکردایەتی (ینك)، بەیاننامەیەك بە ناوونیشانی: (با یەکێتی ڕیزەکانی ناو بەرە بپارێزین) بڵاودەکاتەوە، تێیدا بە توندی ڕەخنەی لە(حسیك) و (حشع) گرتبوو، هاوکات بەرەی (جود)یشی بە دروستکەری بێگانە و سەرچاوەی ناکۆکی لە قەڵەم دابوو[٥]. لە ڕاستیدا ئەمەش بووە مایەی تێکچوونی پەیوەندییەکانی (ینك) لە گەڵ (حسیك) و (حشع) لەلایەك و، خراپتربوونی پەیوەندییەکانی لەگەڵ (پدك) لەلایەکی دیکەوە، بەرانبەر بەوە تا دەهات پەیوەندییەکانی(پدك) لەگەڵ لایەنەکانی

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ کەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٩؛ چاوپێکەوتن لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر لەم بارەوە بڕوانە: د.كاظم حبيب، المصدر السابق، ص٣٦٩.

(٣) ڕاپۆرتی گشتی بڕیار و ڕاسپاردەکان- بەلاغی کۆتایی کۆنگرەی دوازدەمی پارتی دیموکراتی کوردستان لە٦-١٩٩٩/١٠/١٤ بەستراوە.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ کەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٩.

(٥) بەیاننامەی کۆمیتەی سەرکردایەتی یەکێتی نیشتمانی کوردستان، لە١٩٨١/١/١٠، دەق لە: فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك..، ب٢، ل٢٦٨وەرگیراوە.

(جـود) بەهێزتـر دەبـوون، لـە٢٨ی کانـوونی دووەمـی١٩٨١ لایەنـەکانی (جـود) لـە بـارەگای (پـدك) لـە(ڕاژان) کۆبوونەوەیـەك سـازدەدەن، ڕەوشی کوردسـتان و عێـراق بـە گشـتی و پەیوەندییـەکانی نێـوان هێـزە سیاسـییەکانی کوردسـتان تاوتـوێ دەکـەن، لـە کۆبوونەوەکـەدا مەسعود بـارزانی نیگـەرانی خـۆی لـە بـارەی تێکچـوونی پەیوەنـدی نێـوان هێـزەکانی کوردسـتانی دەردەبڕێـت و، ئامادەیـی خـۆی بـۆ هاوکاریکـردنی (ینـك) و هەموو هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی تـری عێـراق بـۆ دامەزرانـدنی بەرەییەکی فـراوان دەخاتـە ڕوو[١].

هەڵبـەت چەقـی ململانـێ و شـەڕی ناوخـۆ لـە سـنووری هەرێمـی سـۆران بـوو، بـە تایبـەت شـوێنە سـتراتیژییەکان کـە (ینـك) دەسـتی بەسـەردا گرتبـوون، یەکـەم پێکدادانی ڕاسـتەوخۆ لـە نێـوان (ینـك) لەگـەڵ هێـزەکانی بەرەی(جـود)، لـە٢٢ی حوزەیـرانی١٩٨١ لـە گونـدی (مامەخـەلان) لـە ناوچـەی شـارباژێڕ دەسـتی پێکـرد، ئـاکام ٢ پێشـمەرگەی (جـود) و ١ پێشـمەرگەی (ینـك) کـوژران، دواتـر لـە گونـدی (گـەردی) لـە شـارباژێڕ لـە بۆسـەیەکی هێـزەکانی (جـود)دا ٦پێشـمەرگەی (ینـك) کـوژران[٢]. بـەم شـێوەیە شـەڕی ناوخـۆ پەیتـا پەیتـا پـەرەی سـەند، لـە١٥ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨١ هێزێـکی پێشـمەرگەی (ینـك) هێـرش دەکەنـە سـەر پێشـمەرگەکانی (پـدك) لەگونـدی (پـەرسی خـواروو) لـە ناوچـەی هەورامـان، بـەڵام سـەرکەوتن بەدەسـت ناهێنـن، دوای١٥ ڕۆژ جارێـکی تـر هێزێـکی گـەورەی (ینـك) دووبـارە هێـرش دەکاتـەوە سـەر هەمـان هێـزی (پـدك) بـە ئامانجـی دەرکردنیـان لـە ناوچەکـەدا، ئەنجـام ٣ پێشـمەرگەی (پـدك) و ٦ پێشـمەرگەی (ینـك) کـوژران[٣]. بـەڵام لـە هەندێـك سـەرچاوەدا ژمـارەی کـوژراوان زیاتـر لەمـە مەزەنـدە دەکرێـت، هـەر وەك فاتـح ڕەسـووڵ دەنووسـێت: "بـەم دوایـە لە سـوید بیسـتم کـە تەنیـا پێشـمەرگە کـوژراوەکانی (ینـك) ١٤ کـەس بـوون»[٤]. هێـزەکانی (ینـك) بـە سـەرکردایەتی (حەمـە ڕەش)، لـە٧ی نیسـانی١٩٨١ لـە گوندی(پـەرخ) لـە شـارباژێڕ

---

(١) لـەم کۆبوونەوەیـەدا، نوێنـەرانی (پـدك) پێکهاتبـوون لـە: (مسـعود بـارزانی و عـەلی عەبـدوڵا و د.محەمـەد سـاڵح جومعـە و ئـازاد بـەرواری) و نوێنـەری (حشـع) بریتـی بـوو لە:(عەزیـز محەمـەد و یوسـف حەنـا و ئەحمـەد بانیخێـلانی وفاتـح ڕەسـوڵ) و نوێنـەرانی (حسـیك) لـە: (ڕەسـوڵ مامەنـد و عەزیـز عەقـراوی و مـەلا ناسـح و مسـتەفا خوخـێ) پێکهاتبـوون. بڕوانـە: فاتـح رەسـول، چەنـد لاپەڕەیـەك...،ب٢، ل٣٢٨؛ ئەحمـەد بانیخێـلانی، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣٩٩.

(٢) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتر...، ل٢٠٧.

(٣) بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(١٢)، ١٩٨١/٣/٢، ص١.

(٤) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٢، ل٣٤٥.

پەلامـاری هێزێـکی پێشـمەرگەی لقـی ٤ی (پـدك) دەدەن، بـەڵام بـە هـۆی ئـاگاداری پێشـوەختەوە هێـزەکانی (پـدك) ڕووبەڕوویـان دەبنـەوە و ئەنجـام ٨ کـەس لـە هێـزەکانی (ینـك) بەدیـل دەگیرێـن، لەگـەڵ کـوژرانی پێشـمەرگەیەکی تـر، دوای چەنـد ڕۆژێـکی تـر بـە مەبەسـتی تۆڵەکردنـەوە لـە هێـزەکانی (پـدك) لـە گونـدی (بانـە) لـە هەمـان ناوچـە، هێـزەکانی (ینـك) هێـرش دەکەنـەوە سـەر هێزێـکی (پـدك)، ئەنجـام ٢پێشـمەرگەی (پـدك) و٧ پێشـمەرگەی (ینك)یـش کـوژران و ١٢ی تریـش بریندارکـران[١]. لـە١٤ی ئـابی ١٩٨١ لـە گونـدی (شـیرەمەڕ) لـە دەوروبـەری خورمـاڵ، پێکدادانێـك لـە نێـوان هێـزەکانی (پـدك) و (ینـك) ڕوویـدا و، ٢ پێشـمەرگەی (پـدك) و ٤ پێشـمەرگەی (ینك)یـش کـوژران کـە دوویـان فەرمانـدەی کـەرت بـوون[٢]. هەروەهـا لـە٢٣ی مانـگ، لـە پێکدادانێکـدا لـە نێـوان هێـزەکانی (ینـك) لەگـەڵ (حسـك) لـە (کانییـە ڕەشـە) لـە دۆڵـی جافایـەتی، ٦پێشـمەرگەی (حسـك)، کـە لـە ناویانـدا (شـێرکۆ شـێخ عـەلی) فەرمانـدەی سـەربازی بـوو، لەگـەڵ ٧ پێشـمەرگەی (ینـك) کـە لـە ناویانـدا فەرماندەیـەکی سـەربازی بـە نـاوی (جەمـال عـەلی باپیـر) هەبـوو، کـوژران، بێجگـە لـە بریندارب‌وونی چەنـد پێشـمەرگەیەکی دیکـەی هـەر دوولا[٣]. لـە بـارەی ئـەم ڕووداوەوە فاتـح ڕەسـووڵ دەنووسـێت: "جەمـال عـەلی باپیـر ڕۆژی ٢٣ی ئـابی ١٩٨١ بـە نامـە داوای میوانـداری لـە شـێرکۆ شـێخ عـەلی دەکات بـۆ خـواردنی نـانی نیـوەڕۆ، دواتـر داواکـەی قبـووڵ دەکات، شـێرکۆ لـە گـەڵ چەنـد پێشـمەرگەیەك دەچنـە میوانـداری، بـەڵام کاتێـك دەگەنـە شـوێنی مەبەسـت، دوای پشـوودان، جەمـال عـەلی باپیـر بـە شـێوەیەکی یەکجـار نـاڕەوا و نامرۆڤانـە لـە نـاو بـارەگای خۆیـان دەکەونـە گیـانی شـێرکۆ و دەیکـوژن، دواتـر لـە لایـەن بـرای شـێرکۆوە لـە هەمـان کاتـدا جەمـال عـەلی باپیـر دەکوژرێـت»[٤]. شـەڕی ناوخـۆ و گیـانی تۆڵەسـەندنەوە درێـژەی هەبـوو، لـە٤ی ئەیلـوولی ١٩٨١ پێشـمەرگەیەکی (حشـع) بەنـاوی (عەبـدوڵا ماویـلی) لـە لایـەن هێزێـکی (ینـك)ەوە دەکوژرێـت، دواتـر هێزێـکی

---

(١) بـۆ زانینـی نـاوی دیلـەکانی یەکێتـی و کـوژراوەکانی هـەردوولا بڕوانـە: م.س-پ.د.ك،»ڕوونکردنەوەیـەك دەربـارەی هەڵوێسـتی یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان و دەسـتدرێژی چەکـدارەکان لەناوچـەی شـارباژێر»، لـە١٩٨١/٤/٢٨.

(٢) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق، ڕاپـۆرت «تاقمـی جـلال بەردەوامـن لەگفتوگـۆ لەگـەڵ ڕژێمـی صـدام دا»، لـە١٩٨١/٨/٣٠.

(٣) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتر...، ل٢١٠ ؛ سەلام عبدولکریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١١٧.

(٤) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٢، ل٣٤٤.

(حشـع) بـە مەبەسـتی تۆڵەسـەندنەوەی هێـرش دەکاتـە سـەر پێشـمەرگەکانی (ینـك) و ٧ کەسـیان دەکوژرێـن[١]. بـەم شـێوەیە شـەڕی ناوخـۆ تەشـەنەی کـرد، دوای کـوژرانی (شـێرکۆ شـێخ عـەلی)، هێزێـکی (حسـك) بـە سـەرکردایەتی (سـەید کاکـە) لەشکرکێشـییەك دەکاتـە سـەر هێـزەکانی (ینـك) لەناوچـەی (خۆشـناوەتی و سـماقولی و نازەنیـن)و هەمان کات هەرێمـی ٨ی (حسـك)یش لـە دەشـتی هەولێـر ئـاگادار دەکات، کـە ئەندامـانی (ینـك) لـەوێ چـەك بکـەن و ڕاوبنێـن، بەمـەش شـەڕێکی گـەرم لـە نێـوان هـەر دوولا لـە دۆڵـی سـماقولی تـا دەگاتـە (چیـای کـۆسرەت)[٢]، دەسـت پێـدەکات[٣]. لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٨١، هێزێـکی (ینـك) بـە سـەرکردایەتی (نەوشـێروان مسـتەفا) لـە گونـدی (دۆڵەڕەقـە) نزیـك ڕانیـە هێرشـێکی توونـد دەکاتـە سـەر هێـزەکانی (حسـك)و ئەنجـام فەرماندەیـەکی پێشـمەرگەی (حسـك) بەنـاوی (عـەولا سـوور) لەگـەڵ ٧ پێشـمەرگەی تـری دەکوژرێـن[٤]. هەمـان کات لـە لایـەن (ینـك)ەوە کـە پێشـتر ئامـاژەی پـێ دراوە، بڕیارێـکی توونـد سـەبارەت بـە (پـدك) دەردەکرێـت، بـە هـۆی مەتـرسی پەرەسـەندنی پێگـەی لەشـکری و جەمـاوەری (پـدك) لـە ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی (ینـك)دا، کـە پوختەکـەی بریتـی بـوو لـە: (تیرۆرکـردنی هەمـوو ئـەو کەسـانەی کـە پەیوەندییـان بـە پارتییـەوە هەیـە)، کـە دواتـر بـە کـرداری توونڎتـر لـە پێشـوو بـە سـەرکردایەتی (نەوشـێروان مسـتەفا) کار لـە سـەر جێبەجێکـردنی بڕیارەکـە دەکرێـت و، بـە دەیـان ئەنـدام و لایەنگـرانی (پـدك) دەکوژرێـن[٥]. بەرانبـەر بـە سیاسـەتی پاوانکـردن و هێـرش و پەلامـارەکانی (ینـك) بـۆ سـەر هێـزەکانی لایەنـەکانی (جـود) لـە ناوچـەی سـلێمانی و ئـەو شـوێنانەی کـە (ینك)یـان بەسـەردا زاڵ بـوو، بـوو بـە هاندەرێـك کـە لایەنـەکانی (جـود) پێکـەوە بـە هاوبـەشی چالاکـی دژ بـە (ینـك) ئەنجـام بـدەن، ئەوەبـوو لـە٨ی

(١) ژیلوان عبدالله، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٨.

(٢) چیـای کـۆسرەت، شـاخێکی سـەختە دەکەوێتـە ڕۆژئـاوای دەریاچـەی دوکان لـە سـنووری قـەزای ڕانیـە، نزیکـەی ٣٠ کیلۆمەتـر لەقـەزای کۆیـەوە دووره. بڕوانـە: فاتح ڕەسـول، چەند لاپەڕەیـەك...،ب٣، ل٢٥٠.

(٣) سەید کاکە، بیروەری...،ل ل١٥٥ -١٥٧؛ د.علی تەتەر، براڤی ڕزگاریخوازی...، ل٢٤٤.

(٤) بـۆ زانینـی نـاوەکان بڕوانـە: ئـازاد کاکل، ئـازارەکانی شـەڕی ناوخـۆ لەیاداشـتی پێشـمەرگەیەك (١٩٨٢ – ١٩٨٣)، چاپخانـەی ماردیـن، هەولێـر ، ٢٠١١، ل٦٤.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: د.فائیـق گولپـی، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٢٥٨؛ فەرەنسـۆ هەریـری، بـۆ ئـەوەی مێـژوو...، ل٥٨.

تشــرینی دووەمــی ١٩٨١، هێـرش دەکەنـە سـەر هێـزەکانی (ینـك) لەگونـدی (وەرتـێ)[١]، دەوروبـەری و ئەنجـام ١٠ پێشـمەرگەی (ینـك) بریندارەدەکرێـن لەگـەڵ بەدیـل گرتنـی چەنـد پێشـمەرگەیەکی تـر[٢].

لــەم هەڵومەرجــە دژواردا جــەلال تاڵەبــانی لــە٢٨ی تشــرینی دووەمــی ١٩٨١، بانگەوازێـك بـە نـاوی: (بانگـەوازی کوردایـەتی) لـە (ئێزگـەی دەنگـی شـۆڕشی عێـراق) بڵاودەکاتـەوە[٣]، ئـەوەی تایبـەت بێـت بـە (پـدك)، لـە سـێ لایەنـەوە لێـی دەدوێـت، سـەرەتا (پـدك) و بنەماڵـەی بـارزانی، دووبـارە وەك هەمـان سیاسـەتی پێشـوو بـە خێڵـەکی و بـورژوازی و مشـەخۆری ناویـان دەهێنێـت، بێگومـان بەمـەش (پـدك) لـەلای خۆیـەوە زیاتـر توونددتـر و گومانـاوی دەبێـت بەرانبـەر بـە (ینـك)، کـە لـە سـەر هەمـان سروشـتی پێشـوو دەچێـت. هەروەهـا لـە لایـەکی تـرەوە هێـرش دەکاتـە سـەر بـەرەی (جـود) کـە بـە دروسـتکەری دەسـتی جاشـایەتی خیانەتـکاری سـەرکردایەتی(پدك) دروسـت کـراوە، داوایـش لـە (حسـك و حشـع) دەکات ئیدانـەی (پـدك) و بنەماڵـەی بـارزانی بکـەن و لـە بـەرەی (جـود) دووربکەونـەوە، کـە لـە ژێـر پـەردەی بـەرەدا چـەکی کوردکوژیـان داوەتـە دەسـت چەنـدان کـوردی سـاویلکە و هەڵخەڵەتـاو، هەروەهـا داوایـش لـە هـەر دوو حـزبی ناوبـراو دەکات بـۆ نـاو بـەرەی (جوقـد) بگەڕێنـەوە[٤]. لێـرەدا پێـم وایـە (ینـك) هـەوڵ دەدات ئۆباڵـی شـەڕی ناوخـۆ تەنیـا بخاتـە ئەسـتۆی پـارتی و لـە سـەرێکی دیکەیشـەوە هەوڵـی تێکـدانی بـەرەی (جـود) و بـە تەنیـا هێشـتنەوەی پـارتی دەدات. بـەڵام بـە پێچەوانـەوە ڕووداوەکانی دواتـر ئـەوە دەردەخـەن کـە هێـزی پـارتی و بـەرەی

---

(١) وەرتـێ، گوندێـکی گەورەیـە، دەکەوێتـە ڕۆژهـەڵاتی بنـاری شـاخی کارۆخ نزیـك قـەزای ڕەوانـدوز. بڕوانـە: فاتح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك...،ب٣، ل٥٤.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٣٨)، ٢٦تشـرین الثانی ١٩٨١، ص١-٢.

(٣) ئێزگــەی دەنگــی شــۆڕشی عێــراق، ئێزگــەی یەکێتــی نیشــتمانی کوردســتان بــوو، لەبنەڕەتــدا هــەر بەنـاوی (ئێزگـەی یەکێتـی نیشـتمانی)بوو، بـۆ یەکەمجـار لـە نـەورۆزی ١٩٧٩بەخـشی خـۆی ڕادەگەینـێ، دوای چەنـد مانگێـك ناوەکـەی دەگـۆڕێ بـۆ (ئێزگـەی دەنگـی شـۆڕشی عێـراق) کـە لـە لایـەن مامۆسـتا جەعفـەر (فـازڵ کەریـم) سەرپەرشـتی دەکرا...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: وصفـی حســن ردێنــی، ســەرچاوەی پێشــوو، ل٧٦.

(٤) یەکێتــی نیشــتمانی کوردســتان، بانگــەوازی کوردایــەتی، چاپخانــەی شــەهید ئیبراهیــم عــەزۆ، کانــوونی یەکــەم ١٩٨١.

(جـود) لـە گۆڕەپـانی خەبـات پتەوتـر و کاریگەتـر دەبـن.

هەروەهـا لـە بەشـێکی دیکـەی بانگەوازەکـەدا هاتـووە: "یەکێتـی ئـەوە پەسـەند دەکات هەمـوو هێـزەکان بـە سـەرکردایەتی پـارتی بـۆ کوردسـتانی عێـراق بگەڕێنـەوە تـا لـە دژایەتیکـردنی حکوومـەتی فاشـیدا بەشـداری بکـەن، بـەو مەرجـەی دەسـت لـە کاروبـاری ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان وەرنـەدات و پەیوەنـدی لـە گـەڵ ئێـران بپچڕێنێـت و هەڵوێسـتی خـۆی بەرانبـەر بە(حـدکا) بگۆڕێـت»[1]. بەرانبـەر ئـەم بۆچوونـە کـە گوایـە (پـدك) دەسـت لـە کاروبـاری ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان وەردەدات، مەسـعود بـارزانی ڕەتدەکاتـەوە و، دەڵێـت: " پـارتی دەسـتیان نەخسـتووەتە نـاو کاروبـاری ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان، بەڵکـو ئـەوەی دەیکـەن لـە ناچارییـە، ئەرکیـان فـرە قورسـە بـە هـۆی بـوونی زیاتـر لـە ٤٠ هـەزار خێـزانی پەنابـەرەکان کـە لـەوێ نیشـتەجێ بـوون»[2]. ڕاسـتییەکەی پێشـنیارەکانی (ینـك) بـۆ (پـدك) لـە کاتێکـدا بـوو کە پـاش هـەوڵ و کوششـێکی زۆر (ینك) لـە کێبڕکـێ لەگـەڵ (پـدك) نەیتوانـی پەیوەنـدی لەگـەڵ حکوومـەتی ئێـران دامەزرێنێـت، هـەر وەك جەمـال نەبـەز دەنووسـێت: "جـەلال تاڵەبـانی هەوڵێـکی زۆریـان دا کـە خۆیان لەڕژێمـی ئیسـلامی ئێـران نزیـك بکەنـەوەو هـاوکات کـوڕەکانی بـارزانی (ئیدریـس بـارزانی و مەسـعودبارزانی- لێکۆڵـەر) و لایەنگـران و پێشـمەرگەکانیان لـە پێـش چـاوی ڕژێمـی ئیسـلامی ئێـران سـووك و ڕیسـوا بکـەن بەتۆمـەتی ئـەوەی کـە گوایـە ئەمانـە نۆکـەری شـای ئێـران و ئیسرائیـل و ئەمریکانـە، بـەڵام (ینـك) لـەم تاقیکردنەوەیـەدا سـەرنەکەوت، بـە پێچەوانـەوە کـوڕانی بـارزانی دۆسـتایەتییان لـە گـەڵ ئێـران پتەوتـر کـرد»[3]. کەواتـە لێـرەدا ئـەوە دەردەکەویـت دوای سـەرنەکەوتنی تاقیکردنەوەکـەی لەگـەڵ ئێـران، یەکێتـی بنەماڵـەی بـارزانی و پـارتی بـە گشـتی بـە تومـەتی دەسـتوەردان لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان تۆمەتبـار دەکات. لێـرەدا ئـەو پرسـیارە دروسـت دەبێـت ئایـە سـەرکەوتنی یەکێتـی لـەو تاقیکردنەوەیـە دەبـووە ئەگـەری چـی؟ وەڵامـی ئـەم پرسـیارە بـۆ لێکدانـەوە و ویـژدانی خوێنـەر بەجێمهێشـتووە.

پارتـەکانی ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان هـەر لـە سـەرەتای سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی

---

(١) هەمان سەرچاوە.

(٢) لە: فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٢، ل٣٢٨وەرگیراوە.

(٣) جەمال نەبەز، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٢.

ئێران لە شوباتی ١٩٧٩ لە بەیانێکی (هەشت مادەیی)[١]، بە پاڵپشتی نەیارانی (پدك)، بە فەرمی دژایەتیکردنی خۆیان بەرانبەر بە (پدك) و بنەماڵەی پێشمەرگەی (پدك) و پەنابەرانی کورد دەربڕی[٢]. کە چی بەرانبەر بەوە (پدك) بۆ پابەندبوونی زیاتر بە برایەتی کوردانی ڕۆژهەڵات، لە کۆنگرەی نۆیەمی پارتەکەی دا کە لە تشرینی دووەمی هەمان ساڵ بەسترا، لە یەکێك لە بڕیارەکاندا ئاماژە بەوە کراوە: "پارتی پاڵپشت و هاوکار بێت لەگەڵ نوێنەرانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بۆ چارەسەرکردنێکی ئاشتی و دیموکراتیانەی کێشەی کورد لەگەڵ حکوومەتی ئێران»[٣]. بەڵام ئەوەی لە پارتەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەبینین لە سەر هەڵوێستی خۆیان بەردەوام دەبن، جەمال نەبەز دەنووسێت: "دوای ئەوەی کە یەکێتی لە ئێران سەرنەکەوت کەوتە پەیوەندی و دۆستایەتی لە گەڵ پارتەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و توانی لە تیژکردنی کوردەکانی ئێران لە دژایەتیکردنی لایەنگری پارتی و بنەماڵەی بارزانی و پەنابەری کورد لە ئێران دەورێکی وا ببینن ئەو بەیانە دەربکەن (گەلاڵەی ٨ ماددەی شاری مەهاباد-لێکۆڵەر)، بۆ دەرکردنی پەنابەرانی کورد و پارتی لە ئێران»[٤]. لەم ڕووەوە مەسعود بارزانی دەڵێت: "ماددەی ٨ (گەلاڵەی ٨ ماددەی شاری مەهاباد-لێکۆڵەر) باشترین بەڵگەیە لە ڕۆژانی یەکەمی سەرکەوتنی شۆڕش پارتەکانی ڕۆژهەڵات دوژمنایەتی خۆیان بەرانبەر بە پارتی ئاشکرا کردووە»، هەروەها ناوبراو ئاماژە بەوە دەکات: "نەکەس داوای لە ئێمە کردووە دەست لە ناوخۆی ئێران و شەڕ بکەین و نە ئێمە ئامادەینە ئەوە بکەین شەڕی ئێمە لە گەڵ ڕژێمی عێراقە و ئێمە سوپاسی هەموو دۆستێك دەکەین کە یارمەتیمان بدات بگەڕێینەوە بۆ وڵاتی خۆمان (باشووری کوردستان- لێکۆڵەر)»[٥]. بەڵام لە چوارچێوەی پەیوەندی

(١) بەیاننامەی ٨ ماددەیی، بە گەڵاڵەی ٨ ماددەیی مەهاباد ناسراوە، پوختەکەی بەم چەشنەیە بوو:(چارەسەرکردنی پرسی کورد لە سەر بنەمای خودموختاری، دەرکردنی سەرکردایەتی پارتی و بنەماڵەی پێشمەرگەکانی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان...تاد) .بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: د.هۆشمەند علی محمود، ڕۆژهەڵاتی کوردستان– لێکۆڵینەوەیەك لەدۆخی سیاسی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد (١٩٧٩ – ١٩٨٩)، چاپخانەی شەهاب، هەولێر ، ٢٠١٢، ل٩٢.

(٢) جەمال نەبەز، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٣.

(٣) بڕیارە سیاسیەکانی کۆنگرەی نۆیەمی پارتی...، سەرچاوەی پێشوو.

(٤) جەمال نەبەز، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٣.

(٥) مسعود بارزانی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستانی ـ عێراق،«ڕوونکردنەوەیەك بۆ گەلی کوردی

دۆســتایەتی (پــدك) لەگــەڵ حكوومــەتی ئێــران، پارتــەكانی ڕۆژهــەڵاتی كوردســتان لــە دژایەتیكــردن و دەركــردنی (پــدك) بــەردەوام بــوون، لــەم ڕووەوە ئەحمــەد بانیخێـلانی دەنووســێت: " لــە كۆتایــی ١٩٨١ســەردانی (حدكا)مــان كــرد بــۆ چارەســەركردنی ئــەم كێشــەیە، وەفــدی (حــدكا) بــە توونــد و ســەرگەرمانە مــلی پێوەنــا و گــوتی ئێمــە ڕێگــە بــە هیــچ هێزێـكی كوردسـتانی عێـراق، مەبەسـت (پدك)ــە، نادەیـن بـۆ دۆسـتایەتیكردنی حكوومــەتی خومەینــی بــە ئــارەزووی خۆیــان بــە وڵاتەكەمانــدا هاتوچــۆ بكــەن و ئەگــەر تــا ئێسـتا چاوپۆشـیمان لـە هەندێـك شـت كـردووە لـە مـەودوا بێدەنـگ نابیـن»[1]. لـە بەردەوامــی ناكۆكیەكانــدا، شــەڕی نێــوان (حــدكا) لەگــەڵ (پــدك) دەســت پــێ دەكات، نــەك لــە ڕۆژهــەڵاتی كوردســتان، بەڵكو(حــدكا) بــە پاڵپشــتی حكوومــەتی عێــراق لــە پاییــزی ١٩٨١ لەســەر خــاكی باشــووری كوردســتان هێــرش دەكاتــە ســەر هێــزەكانی (پــدك) لــە ناوچــەی (كێلەشــین) لــە ســێ كوچكــەی ســنوور، هەروەهــا لــە هەمــان كاتــدا لــە هــەر دوو شــاری (شــنۆ و مەهابــاد) لــە ڕۆژهــەڵاتی كوردســتان پەلامــاری پەنابــەرانی كــورد دەدات[2]. بــەم چەشــنە شــەڕی ناوخۆیــی نێــوان هــەر دوولادا ســەر هەڵــدەدات، لــەو كاتــە بــەدواوە بــە توونــدی پــەرە دەســێنێت كاتێــك لــە تەممــووزی ١٩٨١ (حــدكا) لــە لایــەن (پــدك)ەوە بــە دەرهێنــانی تەرمــی (مســتەفا بــارزانی) تۆمەتبــار دەكرێــت[3]، (حدكا) یــش حاشــای نەكــرد و تەنانــەت بــە هیــچ شــێوەیەك باســیان نەكــرد، لــەم كاتــەدا مەســعود بــارزانی گوتبــوو: "حەزناكــەم براكــوژی بكەیــن، بــەڵام ئێمــە چەنــد كەســێكمان دیــاری كــردووە كــە گۆمانیــان لەســەر هەیــە و ســەر بە(حــدكا)ن، داوامــان لــە قاســملۆ كــرد ڕادەســتی ئێمەیــان بكــەن بــۆ ئــەوەی لێكۆڵینەوەیــان لەگــەڵ بكەیــن هــەر وەڵامیان نەداوینــەوە»[4]. بۆیــە دواتــر پێكــدادانی توونــد لــە نێــوان هــەر دوولا ڕوودەدات، بــە درێژایــی مــاوەی چەنــد ســاڵێكی خایانــد و، ســەرئەنجام بــە زیــانی هــەر دوولا تــەواو

قارەمان»، لە١٩٨٠/٧/٢.

(١) ئەحمەد بانیخێلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٢١.

(٢) اخبار كردستان، العدد:(٣٣)، ١٩٨١/١٠/١٧، ص١.

(٣) ئێزگــەی دەنگــی كوردســتانی ـ عێــراق، ڕاپۆرت»تەرمــی پیــرۆزی بــارزانی نەمــر كەوتــەوە دەســتمان و ســەركردایەتی پــارتی دووپــاتی دەكاتــەوە ئــەو تاوانــە گەورەیــە بەبــێ ســزا ناچێــت»، لــە١٩٨١/٧/٢.

(٤)(٤) لــە: عەبدولڕەحــمان شــەرەفكەندی (هــەژار)، چێشــتی مجێــور، پاریــس ، ١٩٩٧، ل٥٧٤ وەرگیــراوە.

بــوو[١]. ڕاســتییەکەی شــەڕی نێــوان (حــدکا) لەگــەڵ (پــدك) ڕاســتەوخۆ کاریگــەری لــە ســەر پەرەســەندنی شــەڕی ناوخــۆی باشــووری کوردســتان دروســت کردبــوو، (حــدکا) کەوتــە پاڵپشــتیکردنی (ینــك) بــە هــۆی ئــەو پەیوەندییــەی کــە لــە گەڵیــدا دروســتی کردبــوو، شــەکیب عەقــراوی دەنووسێت: "یەکێك لـە ئەنجامـەکانی (شـەڕی هـەکاری)[٢] لـە سـاڵی ١٩٧٨ لەنێـوان پـارتی و یەکێتـی، بـووە هـۆی دروسـتبوونی ڕق و کینـەی زۆر لـە لایـەن کـوردەکانی ئێـران (حـدکا) و بـووە هـۆی هەڵگیرسـانی شـەڕی ناوخـۆ لـە گـەڵ بارزانییەکان(پارتی-لێکۆڵـەر)»[٣]. دەبێـت ئەوەشـمان لـە بیـر نەچێـت ئێـران و عێـراق لای خۆیانــەوە کاریگــەری خراپیــان لــە ســەر قوڵبوونــەوەی ناکــۆکی نێــوان پارتــە کوردییـەکانی باشـووری کوردسـتان بـە تایبـەتی نێوان (پـدك) و (ینـك) هەبـوو، کـە هـەر یەکـەو پاڵپشـتی هێزێـکی دەکـرد، ئێـران پاڵپشـتی (پـدك) و، عێراقیـش پاڵپشـتی (ینـك) ی دەکــرد، بەمــەش گــرژی و ناکــۆکی نێــوان (جــود) و (ینــك) تــا دەهــات تەشــەنەی دەکـرد[٤]. بەپێـی هەواڵێـکی (دەنگوبـاسی کوردسـتان) لـە پاییـزی ١٩٨١، وەزیـری بەرگری عێـراق فەرمـان بەهەمـوو کەرتـەکانی سـوپای عێـراق دەکات، لـە ناوچـەکانی کوردسـتان یارمـەتی مـاددی و سـەربازی هێـزەکانی (ینـك) بـدەن دژ بـە هێـزەکانی (پـدك)[٥]. تەنانەت عـەلی بچکـول کـە ئـەو کات ئەندامـانی سـەرکردایەتی (ینـك) بـوو دان بـەو ڕاسـتییەدا دەنێـت و دەڵێـت: "یەکێتـی لـە گـەڵ ڕژێمـی بەعـس ڕێککەوتبـوو بـۆ ئـەوەی پـارەو چـەکی بداتـێ تـا بتوانـێ شـەڕی هێـزی پـارتی و پارتـەکانی تـری کـوردی بـکات»[٦]. ئەگـەر چـی لـە گەرمـەی شـەڕی ناوخـۆدا (ینـك) داوای وتووێـژ لـە هێـزەکانی بـەرەی (جـود) دەکـرد، هـەر یەکـە لـە (مەحمـوود عوسـمان و جـەلال تاڵەبـانی و ئەحمـەد بانیخێـلانی) لـە سـەر چەنـد خاڵێـك ڕێـك دەکـەون، یەکێـك لەوانـە هەمـان مەرجەکـەی پێشـووی (ینـك) بـوو کـە داوای دەکـرد (پـدك) ڕۆژهـەلاتی کوردسـتان بـە تایبـەت شـاری (شـنۆ) بـە تـەواوی چـۆڵ بـکات، بـەڵام (پـدك) ئەمـەی ڕەتکردبـووەوە، لەبـەر ئـەوەی ئـەو شــوێنانە تاکــە دەروازەی (پــدك) بــوو کــە لەوێــوە هاتوچــۆی باشــووری کوردســتان

(١) اخبار كردستان، العدد:(٣٨)، ٢٦ تشرين الاول ١٩٨١، ص٤.
(٢) بۆ زانیاری لەبارەی شەڕی هەکاری بڕوانە:بەشی یەکەم ، باسی دووەم، لقی أ.
(٣) شكيب عقراوي، المصدرالسابق، ص١٤٧.
(٤) د.هوشمەند علی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٥٨.
(٥) دەنگوباسی کوردستان، ژ:(٣١)، ١٩٨١/٩/٨، ل٤.
(٦) لە: کاکل ئەحمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٧وەرگیراوە.

بـكات[1]. فاتـح ڕەسـووڵ دەنووسـێت: "سـەرکردایەتی پـارتی بـە بەردەوامـی بەرگرییـان لـە هەڵوێسـتەکانی خۆیـان دەکـرد، بەڵگـەی زۆریشـیان دەهێنایـەوە، ئـەو بەڵگانەیـان دەخسـتەڕوو ڕاسـتییان تێـدا بـەدی دەکـرا، کـە لـە لایەکـەوە ئـەرکی سـەر شـانیان گەلێـك سـەخت و گـران بـوو، لەلایـەکی دیکەیشـەوە یەکێتـی شـەڕی پـێ دەفرۆشـت»[2].

دواجـار ئـەم هەوڵانـە سـەریان نەگـرت، بەڵکـو شـەڕی ناوخـۆ درێـژەی هەبـوو، لـە کانـوونی دووەمـی١٩٨٢ لـە گونـدی (بەردینـە) نزیـك سـەرچنار لـە شـەڕوپێکدادانێکدا، هێـزەکانی (ینـك) ٢کـەس لـە هێـزەکانی (پـدك) کـوژران[3]، لـە مانگـی شـوباتی١٩٨٢ بـە هـۆی نزیکبوونـەوەی (حشـع) و (ینـك) نیمچـە ئارامییـەك لـە نێـوان هـەر دوولادا هاتـە ئـاراوە، ئەمەیـش بـوو بـە فاکتەرێـك بـۆ لێـك نزیکبوونـەوەی هەمـوو پارتـەکان، ڕۆژی ٤ی ئـاداری ١٩٨٢ هـەردوو حـزبی (حشـع) و (ینـك) لـە بـارەگای (ینـك) کۆدەبنـەوە، هەوڵـی لێـك نزیکبوونـەوەی پارتـەکانی بـەرەی (جـود) لەگـەڵ (ینـك)دەدەن، لـە٩ی ئـاداری ١٩٨٢مەکتـەبی سیاسـی (ینـك) بەناوی(جـەلال تاڵەبانی)یـەوە نامەیـەکی ئاراسـتەی (حسـك)کرد بـۆ ئاسـاییکردنەوەی پەیوەندییەکانیـان، لـە لایـەکی دیکەیشـەوە (ینـك) (محەمـەد حەمـە باقـی)[4]، نـارد بـۆ لای سـەرکردایەتی (حشـع) بـۆ ئـەوەی یارمـەتی بدرێـت سـەردانی (پدك)بـکات[5]. بـە درێژایـی مانگـی ئـادار و نیسـانی هەمـان سـاڵ (محەمـەد حەمـە باقـی) بـە هـۆی (حشـع)ەوە دوو جـار سـەردانی سـەرکردایەتی (پـدك) لـە(ڕاژان) دەکات و نامەیـەکی جـەلال تاڵەبـانی پـێ بـوو کـە ئـەو ڕازیبـوو ناوبـراو ڕۆڵـی نێوبژیـوانی ببینێـت، بـۆ جـاری دووەم مەسـعود بارزانـی پێشـوازی لـێ دەکات و پێـی

(١) ئەحمەد بانیخێلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٢٧.

(٢) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٣، ل٢٨.

(٣) دەنگوباسی کوردستان، ژ: (٥٣)، ١٩٨٢/٢/١٠، ل٢.

(٤) محەمـەد حەمـە باقـی، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٦ی شـاری سلێمانی، پەیمانگـەی کشـتوکاڵی لـە سـاڵی ١٩٧٨ لـە هەولێـر تەواوکـردووە، لـە شەسـتەکان ئەندامـی قوتابیـان، بەرپـرسی لێژنـەی ناوچەی ڕزگاری لـە دۆڵـی جافایـەتی و گەرمیـان بـوو، پـاش ڕێککەوتنامـەی جەزائیـری ١٩٧٥، حکوومـەتی عێـراق ٣ جـار دەسـتگیری کردبـوو، لـە١٨ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٠ بـە هـۆی بـە دواداچـوونی لەلایـەن حکوومەتـەوە دەچێتـە شـاخ، لـە٥ی کانـوونی یەکەمـی١٩٨٠ لەگـەڵ چەنـد کەسـێکی تـر یەکێتـی نووسـەرانی کوردسـتانیان دامەزراندنبـوو. بڕوانـە: د.عـلی تەتـەر، بزاڤـی ڕزگاریخـوازی ...،ل٢٨٠.

(٥) ژیلوان عبدالله ، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٩ -٨٠.

دەڵێـت: "ئـەوان لـە گـەڵ (حشـع) هاوپەیمانــن و دەبێـت ئەوانیـش لـە پـرۆژەی ئاشـتبوونەوەدا بـن»، دواتـر بـارزانی هـەر یەکـە لـە محەمەد سـالح جومعـە و فەلەکەدین کاکەیـی ئەندامـانی مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) بـۆ ئـەم مەبەسـتە دەستنیشـان دەکات[١]. فاتـح ڕەسـووڵ دەنووسـێت: "ڕاسـتی گەشـتەکەی حەمـە باقـی بـە بۆچوونـم نەخشـەی سـەرەکی سـەرکردایەتی یەکێتـی ئەوەبـوو کـە بـەرەی (جـود) بنکـوڵ بـکات، پووچـەڵ بێـت و پارسـەنگی بـۆلای (جوقـد) ڕابکێشـێت»[٢]. بۆیـە بـارزانی سـەرەڕای ئـەوەی بـەم هەوڵـە دڵخـۆش دەبێـت، بـەڵام لـە هەمـان کاتـدا متمانەی بـە هەوڵـەکانی (ینـك) نەبوو، هـەر بۆیـە داوای کردبـوو کـە ڕۆشـنبیران و نووسـەران بکەونـە ناوبژیـوانی و بـۆ گـەلی کـورد ئاشـکرا بکـەن کـە کـێ لـەم کارەدا کۆتایـی کـردووە، سـەرچاوەکان ئامـاژە بـەوە دەکـەن نەوشـێروان مسـتەفا داوای کردبـوو (حەمـە باقـی) خـودی مەسـعود بـارزانی ببینێـت، لەبـەر ئـەوە بـارزانی هـەم پێـی خۆشـە شـەڕی ناوخـۆ نەمێنێـت، هـەم خـاوەن قسـەی خۆیـەتی[٣]. پـاش هەوڵـەکانی (حەمـەی باقـی) و هێـزە سیاسـییەکان، دواجـار (پـدك) لـە ڕێگـەی ئەندامێـکی سـەرکردایەتی (حشـع) ەوە بەنێـوی (یوسـف حنـا)[٤]، (ینـك) ئـاگادار دەکاتـەوە کـە (پـدك) ئامادەیـە بـۆ چارەسـەرکردنی گرفتـەکان لـە گەڵیـدا کۆببێتـەوە[٥]. ئەنجـام لـە مانگـی تەممـووزی١٩٨٢، لـە بـارەگای (حشـع) لە(پشـت ئاشـان) لـە بنـاری قەندیـل هـەر دوو حـزب کۆدەبنـەوە و نوێنـەرانی (پـدك) لـە:

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٢٨٠.

(٢) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٣، ل٥٠.

(٣) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...،ل٢٨١

(٤) یوسـف حەنـا، نـاوی تـەواوی (یوسـف حەنـا یوسف)ـە، بـە (ئەبـو حیکمەت)نـاسراوە، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٢١ لـە شـارۆچکەی شـەقڵاوە لـە بنەماڵەیـەکی ئایینـی مەسـیحی، لـە سـاڵی ١٩٤٢ پەیوەنـدی بـە (حشـع)ەوە دەکات دواتـر لـە سـەر هەڵوێسـتی سیاسـی لـە سـاڵی ١٩٤٩ لـە لایـەن حکوومـەتی ئەوسـای عێـراق دەسـتگیر دەکرێـت بـۆ مـاوەی ١٠سـاڵ زینـدانی دەکرێـت، لـە سـاڵی ١٩٨٠ ناوبـراو دەبێتـە نوێنـەری (حشـع) لـە سـکرتاریەتی بـەرەی (جـود)، لـە سـاڵی ١٩٩٣ لەگـەڵ کۆمەڵێـك لـە ئەندامـانی (حشـع) پارتێـك بـە نـاوی (پـارتی کاری سـەربەخۆیی) دروسـت دەکات، دواتـر پارتێـکی تـر بەنـاوی (پـارتی کاری دیموکـراتی کوردسـتانی) دروسـت دەکات، لـە کابینـەی سـێیەم و چوارەمـی حکوومـەتی هەرێـم دەبێتـە وەزیـری کشـتوکاڵ، دواتـر بـەر لـە چەنـد مانگێـك پێـش کۆچـی دوایـی پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی پـارتی دیموکـراتی کوردستانــەوە دەکات، لـە٢٦ی ئەیلـوولی ٢٠٠٩ کۆچـی دوایـی دەکات...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: محمـد ملاقـادر، سـەربوردەی....، ل١٣٥.

(٥) چاوپێکەوتن لەگەل محەمەد مەلاقادر، پیرمام، ٢٠١٥/١٢/٢.

(محەمـەد مەلاقـادر و مەغدیـد ئەحمـەد) پێکهاتبـوون، نوێنـەرانی (ینك)یـش بریتـی بـوون لـە: (فەرەیـدون عەبدولقـادر و د.خـدر مەعسـووم)، دوای ڕاگۆڕینـەوە و تاوتوێکـردنی هەڵومەرجـی سـەختی کوردسـتان و عێـراق و ناوچەکـە بـە گشـتی و پەیوەنـدی نێـوان پارتـەکان، ئـاکام لـە٢٨ی تەممـووز، ڕێککەوتنێـك ئیمزادەکـەن[1]. بـە پێـی ڕێککەوتنەکـە سـەرجەم کێشـە و گرفتەکانیـان بـە ڕێگـەی سیاسـی و گفتوگـۆ بـێ ئـەوەی پەنـا بەرنـە بـەر چـەك، چارەسـەر بکـەن و کوردسـتان لـە خانەقینـەوە تـا زاخـۆ مەیدانێـکی ئـازاد بێـت بـۆ چالاکـی سیاسـی و پێشـمەرگەی هەمـوو لایەنـەکان، هەروەها هێـزکانی (پـدك) و (ینـك) بـە ئـاگاداری و هەماهەنگـی یەکـدی دەتوانن بچنـە ناوچەکانی یەکـدی، بـەڵام بەبـێ دەسـتێوەردان لـە کاروبـاری یەکـتر تـا زەمینـەی پـتر لێـك نزیکبوونـەوە و شـێوەی فەرمانڕەوایـی ناوچەکـە وەك خـۆی دەمێنێتـەوە[2]. لـەو کاتـەدا ئومێدێـکی زۆر لـە لایـەن خەڵـکی کوردسـتان دروسـت بـوو بـە ئاشـتبوونەوەی هـەر دوو هێـزی سـەرەکی کوردسـتان، پـاش ئـەم ڕێککەوتنـە (پـدك) بـە لێپـرسراوی (مـەلا محەمـەد قـادر) بـارەگای خـۆی لـە نزیـك ڕەوانـدوز لـە گوندی(وەرتـێ) کـردەوە، هەروەهـا بـە لێپرسراویـەتی (نـادر هەورامـی و قـادر قـادر) هێزەکانیـان هێنایـەوە سـلێمانی[3]. بـۆ یەکـەم جـار پـاش ئـەم هەنـگاوە (پـدك) لەگـەڵ (ینـك) بەهاوبـەشی لـە شـەوی ٢٤ لەسـەر ٢٥ی ئـابی ١٩٨٢ دەچنـە نـاو شـاری سـلێمانی لـە گـەڕەکی (سـەرکارێز) چالاکییـەکی لەشـکری دژ بـە هێزێـکی میلـلی ئەنجـام دەدەن، ٣ کـەس لـە هێـزەکانی میلـلی دەکوژرێن لەگـەڵ بریندارکـردنی٧ کـەسی تـر[4]. هەروەهـا لـە ئەیلـوولی ١٩٨٢جارێـکی تـر هـەر دوولا بـە هێزێـکی هاوبـەش دەچنـە نـاو (سـەید سـادق) و چالاکییـەکی لەشـکری دژ بـە دامـودەزگاکانی حکوومـەت ئەنجـام دەدەن و زیانێـکی گیـانی و مـاددی پێدەگەیەنـن[5]. ڕێککەوتنـی (پشـت ئاشـان) تـا ڕادەیـەکی بـاش گـرژی و ئاڵۆزییـەکانی نێـوان هەمـوو پارتـەکانی خاوکـردەوە کـە بـۆ ماوەیـەك پێکـەوە چالاکی لەشـکری بـە زەبر و کوشـندەیان لـە حکوومـەت دەوەشـاند، لـە٢٩ی تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٢ هێزێـکی هاوبـەشی (پـدك)

---

(١) ئەحمـەد محمـود عـلی، مێـژووی کـورد لەسـەدو دوازدە سـاڵدا، چاپخانـەی دەریـا، سـلێمانی ، ٢٠١٣، ل٩٣٤.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:پاشکۆی ژمارە (١٢).

(٣) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتری...، ل٢٦٢.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: دەنگوباسی کوردستان، ژ: (٩٣)، ١ی ئەیلوولی ١٩٨٢، ل٤.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:دەنگوباسی کوردستان، ژ: (٩٥)، تشرینی یەکەمی ١٩٨٢، ل٥.

و (حسك) لەگەڵ (ینك) بە پاڵپشتی بەرگری میللی ڕووبەڕووی هێزەکانی سوپای عێراق دەبنەوە کە بە پاڵپشتی جاش و هێزی ئاسمانی هێرشیان هێنابووە سەر گوندی (فەقێیان و دۆڵی ئاکۆیان)، ئەنجام ١٦کەس لە حکوومەت کوژران، کە تەرمەکانیان لە مەیدانی جەنگ بەجێ مابوون و ١٥کەسی تریش بریندارکران و ١٠کەسیش بەدیل گیران[(١)].

لەم کاتەدا بە ماوەیەکی کورت دوای ئاشتبوونەوەی (پدك) و (ینك) بزاڤ و چالاکی پێشمەرگە لە دژی بەرژەوەندییەکانی حکوومەت بەزەبر و کوشندەتر بوون، بەڵام بەداخەوە زۆری نەخایاند جارێکی تر ئاگری شەڕ لە نێوان پارتە کوردییەکاندا هەڵگیرسا کە بەرپرسیاری یەکەم لە ئەستۆی (پدك) و (ینك)بوو، وێڕای ئەوەی کە بیروڕای جیاواز هەیە لەسەر پابەندنەبوون بەڕێککەوتنەکەوە، بە وتەی نەوشێروان مستەفا: " لە کۆبوونەوەیەکدا لەگەڵ نوێنەرانی (حشع) لە٢١ی تشرینی دووەمی ١٩٨٢ لەبارەگای (حشع) لە (پشت ئاشان)، نوێنەرانی (حشع) بە وەفدی (ینك)یان ڕاگەیاندبوو کە (پدك) قبووڵ ناکات (ینك) هێز بنێرێت بۆ بادینان، لە بەر ئەوە ڕێککەوتنی پشت ئاشان ڕێککەوتنێکی ناوچەییە بادینان ناگرێتەوە»[(٢)]. بەڵام لە بەرانبەردا (پدك) لەگەڵ لایەنەکانی (جود) ،(ینك)ی بە پابەند نەبوون و دووبارە هەڵگیرساندنەوەی شەڕی ناوخۆ تۆمەتبار دەکەن[(٣)]. بە بۆچوونم، هەر یەکە لەحکوومەتی عێراق و ئێران ڕۆڵیان لە هەڵگیرساندنەوەی شەڕی ناوخۆ هەبوو، لەبەر ئەوە هەردوو دەوڵەت لە جەنگی دژ بەیەکدا بوون، بە شێوەیەك ئێران پێی خۆش نەبوو پارتی لە یەکێتی نزیك بێتەوە، لەکاتێکدا کە یەکێتی هاوپەیمانی دژەکەی بوو، ئەویش (حدکا)بوو کە بە کرداری دژی ئێران دەجەنگا، هەروەها حکوومەتی عێراق لە پەیوەندیدا بوو لەگەڵ یەکێتی، پێی خۆش نەبوو یەکێتی لێی دووربکەوێتەوە، نەوەك پێکەوە لەگەڵ پارتی و لایەنەکانی (جود) لە دژی حکوومەت ڕابوەستن، هەروەها لە سەرێکی دیکەیشەوە کوردکوژی لە قازانجی هەر دوو

(١) بۆ زانینی ناوی دیلەکان بڕوانە: اخبار کردستان، العدد:(٩٧)، ٢٩ی تشرین الثانی ١٩٨٢، ص٨ -٩.

(٢) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتری...، ل٢٦٢.

(٣) سکرتاریەتی بەرەی نیشتمانی دیموکراتی عێراق،بەیاننامە»لەپێناو پووچەڵکردنی پیلانەکانی ڕژێمی فاشیست»، لە٢٢/٤/١٩٨٣.

دەوڵەتدا بوو کە مێژوویەکی درێژیان دژ بە بزاڤی گەلی کورد هەیە، بۆیە پێم وایە ئێران و عێراق ڕۆڵی کاریگەریان لە چاندنی تۆوی دووبەرەکی و هەڵگیرساندنەوەی شەڕی ناوخۆی کوردستان هەبوو.

دووبارە هێزە کوردییەکان کەوتنە گیانی یەکتر، لە تشرینی دووەمی ١٩٨٢ لە گوندی (چەرمەگا) لە دەوروبەری شارباژێر، پێکدادانێك لە نێوان هێزەکانی (ینك) لەگەڵ (پدك) ڕوودەدات و بەو هۆیەوە ٤ پێشمەرگەی (پدك) و ٧ پێشمەرگەی (ینك) بوون بە قوربانی شەڕی ناوخۆ، دواتر لە٢٥ی تشرینی دووەمی ١٩٨٢، مەڵبەندی ٢ی (ینك) بە فەرمی (پدك)یان لە ناوچەکە ئاگادار کردەوە کە لە سەرتاپای ناوچەکانی دۆڵی جافایەتی و شارباژێر بکشێنەوە[١]. لەم سەروبەندەدا دەرفەتێکی تر هاتە پێشەوە بە پاڵپشتی لیبیا و سووریا، کە تا ڕادەیەك چاوەڕوانی ئەوەیان لێ دەکرا ئەگەر هەر هیچ نەبێت لانی کەم (جود) و (ینك) لە یەك نزیك بکەنەوە و، سنوورێك بۆ شەڕی ناوخۆ دابنێن[٢]. بەڵام ئەنجام هیچ لە بارەکە نەگۆڕا، بەڵکو بە پێچەوانەوە پارتە سیاسییەکان لە سەر سیاسەتی پێشوو بەردەوام بوون، گومان لە یەکترکردن زیاتربوو، ئەمەش لەو کاتەدا دەرکەوت کە هێزێکی (پدك) بە سەرکردایەتی (حەسو میرخان ژاژۆکی)، لە شوباتی ١٩٨٣ بۆ ئەنجامدانی چالاکی دژ بە حکوومەت، ڕوویان لە بناری قەندیل کرد، بەمەش (ینك) کە بارەگای سەرکردایەتی لەوێ بوو، بە هەڕەشە بۆ سەر خۆی و،(حدکا)ش دەزانی، بۆیە هەوڵ درا لە ڕێگەی (حشع)ەوە (پدك) ناوچەکە چۆڵ بکات[٣]. ئەنجام بە نێوەندگیری (حشع)، لە سەر فەرمانی مەسعود بارزانی بۆ ئەوەی شەڕی براکوژی ڕوونەدات، ئەو هێزە لە ناوچەکە بۆ گوندی (شیناوە)[٤]، لە دیوی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەکشێنەوە[٥]. بەڵام لە هەمان کاتدا هێزیکی (ینك) هێرش دەکاتە سەر پێشمەرگەکانی (جود) لە دەشتی هەولێر و ٨ پێشمەرگەی (جود) دەکوژرێن لەگەڵ بەدیل گرتنی چەند

(١) جەعفەر مستەفا، گوڵبژێرێك ...، ل ل٧٧-٨٠؛ نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان...، ل٢٦٢.

(٢) م.س-پ.د.ك ،»ڕوونکردنەوەیەك دەربارەی بەیاننامەی هێزە نیشتمانی و نەتەوەپەروەر و پێشکەوتنخوازەکان کە لەشەشی شوباتدا لە تەرابلوس دەرچوو»، لە١٩٨٣/٢/١٣.

(٣) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٣، ل٢٢١ -٢٢٢.

(٤) شیناوە، گوندێکی خێڵی مەنگوڕەکانە، کەوتووەتە ڕۆژهەڵاتی شاری خانە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان . بڕوانە: فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٣، ل٢٢١ -٢٢٢.، ل٥٥.

(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ خورشید شێرە، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٥.

پێشـمەرگەی تـر، کـە ئەمـەش یەکـەم پێکـدادان بـوو لـە دوای واژۆکـردنی (ڕێککەوتنـی ١٩ قۆڵییەکـەی تەرابلـوس)[١]، بـەو هۆیـەوە ڕێککەوتننامەکـەی تەرابلـوس بـێ نـرخ بـوو و هیـچ ئەگـەر و زەمینەیـەکی بـۆ نزیکبوونـەوەی (ینـك) و لایەنـەکانی (جـود) نەهێشـتەوە[٢].

ڕۆژی ١ی نیسـانی ١٩٨٣هێزێـکی پێشـمەرگەی(پدك) ، لـە سـەر ڕێگـەی نێـوان سـلێمانی- چوارتـا، دەکەونـە کەمینێـکی (ینـك)ەوە، ئەنجـام (جـەزای عـەلی کاتـب)[٣]، چەنـد پێشـمەرگەیەکی تـر دەکرێنـە ئامانـج و دەکوژرێـن[٤]، لـە ڕۆژی دواتـر هێـزەکانی (پـدك) لـە گونـدی (گورەدێـم) لـە ناوچـەی شـارباژێڕ، لـە تۆڵـەی ڕووداوەکـە بۆسـەیەك بـۆ هێـزەکانی (ینـك) دەنێنـەوە و ئـاکام ٨ پێشـمەرگەی (ینـك) دەکوژرێـن[٥]، هەروەهـا لـە هەمـان ڕۆژدا هێزێـکی (ینـك) بـۆ پاککردنـەوەی ناوچـەی شـارەزوور لـە پێشـمەرگەکانی (پـدك) هێـرش دەکاتـە سـەر بارەگاکەیـان سـەرئەنجام ژمارەیـەك لـە پێشـمەرگەکانی دەکوژرێـن[٦]. بـەم شـێوەیە گەرمـتر لـە شـوێنەکانی دیکـە، شـارباژێڕ

(١) بۆ زانیاری لەبارەی ڕێککەوتنی ١٩ی تەرابلوس بڕوانە:هەمان بەش، باسی یەکەم.

(٢) (جـود) فـی أربیـل، نداء»حـول أعـمال الإتحـاد الوطنـی الكردسـتانی ضـد أطـراف الجبهـة»، فـی السـادس عـشر مـن شـباط ١٩٨٣.

(٣) جـەزای عـەلی کاتـب، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٤ لـە شـاری سـلێمانی، لـە سـاڵی ١٩٦٢ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی پـارتی دەکات، لـە سـاڵی ١٩٦٥دەبێتـە پێشـمەرگە، لـە مـاوەی (١٩٦٥ – ١٩٧٥) چەنـد پلەیـەکی پێشـمەرگایەتی وەردەگرێـت، لـە پـاش نسـکۆی ١٩٧٥ بـە ماوەیـەکی کـەم لـە ئاوارەیـی دەگەڕێتـەوە بـۆ شـاری سـلێمانی، لـە سـاڵی ١٩٨١ پەیوەنـدی بـە شـۆڕشی گوڵانـەوە دەکات و دەبێتـە ئەندامـی لقـی٤ی پـارتی، بەرپـرسی لێژنـەی ناوچـەی سـلێمانی، لـە ڕۆژی ١ی نیسـانی ١٩٨٣ لـە لایـەن یەکێتـی کـوژرا. بڕوانـە: نەمـری و سـەربەرزی بـۆ کاك جـەزای عـلی کاتـب، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٤٩)، ٢ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٤، ل ل٣ ،٨.

(٤) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق ،هـەواڵ «ڕقـی چەکـدارانی یەکێتـی بـەو ڕادەیـەی گەیشـت کـە ١٠ چەکـداری خۆیـان کوشـت کـە لەگـەڵ شـەهیدی نەمـر جـەزای عـلی کاتـب دابـوون»، لە١٩٨٣/٤/٥.

(٥) مسـتەفا چـاوڕەش، یادەوەرییـەکان، چاپخانـەی سـەردەم، ب.ش، ٢٠١٤، ل٢٣٠ ؛ جەعفەر مسـتەفا، گوڵبژێرێك ...، ل٨٧.

(٦) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق، هـەواڵ» شـەڕفرۆشی دەسـت درێـژی کاری چەکـدارەکانی یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان بەسـەر هێـزەکانی پارتیـمان لەناوچـەی شـارباژێڕ خزمـەتی یەکێتـی نـاکات»، لـە٣/٤/١٩٨٤.

بـوو بـه مەیـدانی جەنگـی ناوخۆیـی، هـەر چەنـدە لـە١١ی نیسـانی١٩٨٣بە مەبەسـتی خاوکردنـەوەی گـرژی و دوورکەوتنـەوەی شـەڕی براکـوژی لـە ناوچەکـە، پیاوماقـوولانی ناوچەکـە، لەگـەڵ نوێنـەرانی پارتـەکان لەوانـە: نوێنـەری (پـدك) شـەوکەت لهـۆنی، نوێنـەری (حشـع) عەبـدوڵا مـەلا فـەرەج، نوێنـەری (ینـك) ئاسـۆ شـێخ نـووری، لەگـەڵ نوێنـەری (حسـك) کۆدەبنـەوە[١]. بـەڵام کۆبوونەوەکـە هیـچ ئاکامـی نەبـوو، لـەم بـارەوە نەوشـێروان مسـتەفا دەنووسـێت: "لێپـرسراوانی پـارتی ناوبژیوانەکەیـان ڕەتکـردەوە»[٢]، بـەڵام لـە بەرانبـەردا فاتـح ڕەسـووڵ دەنووسـێت: "لـە ئەنجامـی کۆبوونەوەکـە هەمـوو پارتـەکان ڕێککەوتـن کـە هەمـوو هێـزەکان کۆتایـی بـە شـەڕی ناوخـۆ و دەسـت لـە پاوانکـردن هەڵگـرن، بـەڵام ئەنجـام یەکێتـی ڕازی نەبـوو بـە ڕاشـکاوی دەریانبـڕی کـە دەسـەڵاتی سـەرەکی لـە ناوچەکـەدا لـە دەسـتی ئەواندایـە، بەهیـچ شـێوەیەك مـاوە نـادەن پێشـمەرگەکانی پـارتی لەناوچەکـە بمێننـەوە»[٣]. بـە بۆچوونـم ئەمـەی دوایـی لـە جێـی خۆیدایـە، چونکـە ئـەو کات یەکێتـی ناوچەکـەی بـە موڵـکی خـۆی دەزانی.

پێکـدادان و شـەڕی ناوخۆیـی تـا دەهـات لـە پەرەسـەندندا بـوو، لـە١٥ی نیسـانی ١٩٨٣ لـە (دۆڵـی خەڵـەکان)[٤]، پێکدادانێـك لـە نێـوان (پـدك) و(ینـك) ڕوودەدات، ئەنجـام ٥ پێشـمەرگەی (ینـك) دەکوژرێـن[٢]. لـە ڕۆژی ١٩ی نیسـانی ١٩٨٣ لـە (شـاخی سـورکێو)[٥]، شـەڕێکی قـورس لـە نێـوان هێـزەکانی (ینـك) لەگـەڵ بـەرەی (جـود) بـە بـێ بەشـداری (حشـع) ڕوویـدا، هێـزەکانی (ینـك) توانییـان (پـدك) و (حسـك) دووچـاری شـکان بکـەن، بەرانبـەر بـەوە لـە٢٧ی نیسـانی ١٩٨٣ هێـزەکانی (پدك) لەگـەڵ (حسـك) و (پاسـۆك) و (حشـع) هێـرش دەکەنـە سـەر مەڵبەنـدی ٤ی (ینـك) لـە بالیسـان[٦]، ٢٣

(١) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...،ب٣، ل٢٤٥.

(٢) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان...، ل٢٥٨.

(٣) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...، ب٣، ل٢٤٥-٢٤٦.

(٤) دۆڵـی خەڵـەکان، دۆڵێـکی بەرفراوانـە و کەوتووەتـە نێـوان شـاخی هەیبـەت سـوڵتان لـە ڕۆژئـاوا، شـاخی کـۆسرەت لـە ڕۆژهـەڵات، لـە شـارۆچکەی خەڵەکانـەوە دەسـت پـێ دەکات تـا دەگاتـە دووڕیـانی کۆیـە ـ ڕانیـە. بڕوانـە: فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك...،ب٣، ل٢٥١.

(٥) شـاخی سـورکێو، زنجیـرە شـاخێکە دەکەوێتـە نێـوان شـارباژێڕ و قـەزای بانـە لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان. بڕوانـە: هەمـان سـەرچاوە، ل٢٥٠.

(٦) صلاح الخرسان، صفحات من تاريخ العراق السياسی الحديث، بيروت ، ٢٠٠١، ص١٨٥.

پێشـمەرگەی (ینـك) دەکوژرێـن، ٣٢ی دیکەیـش برینـدار دەکرێـن[١]. کەریـم ئەحمـەد دەڵێـت: "سـەرەتا (حشـع) بڕیـاری دابـوو بەشـداری لـەم هێرشـەدا نـەکات، بـەڵام دواتـر لـە ژێـر گوشـاری پـارتی و لایەنـەکانی (جـود) بەشـداریمان کـرد، بـە پێچەوانـەوە ئەندامێتـی ئێمەیـان لـە (جـود)دا دەسـڕییەوە»[٢]. پـاش ئـەم شکسـتە (ینـك) هێزێـکی گـەورە بـە سـەرکردایەتی (نەوشـێروان مسـتەفا) کۆدەکاتـەوە، بـۆ پەلامـاردانی بـارەگای سـەرکردایەتی (حسـك) و (حشـع) و (پاسـۆك) لـە (قرناقـە و پشـت ئاشـان) لـە نێـوان قـەلادزێ و چیـای قەندیـل، دوای ئامادەکارییـەکی زۆر لـە١ی ئایـاری ١٩٨٣ [٣]، لـە لایـەن (ینـك)ەوە هێرشـیان کرایـە سـەر لەژێـر دروشـمی: (تۆڵـە بەسـەبرە بـەڵام بەزەبـرە) [٤]، ئەنجـام شکسـتێکی گـەورە بـەر هێـزەکانی (حشـع) و (حسـك) و (پاسـۆك) کـەوت، ٦٤کـەس لـە (حشـع) و ١٣کـەس لـە (حسـك)، چەند کەسێکی (پاسـۆك) کـوژران و دەیان کـەس لـە (ینـك) کـوژران، هەروەهـا بەتـەواوی بـارەگاکانی ئـەم پارتانـە کەوتنـە دەسـتی (ینـك) [٥]. لـە ئەنجامـی ئـەم شـەڕەوە دوو بەرپـرسی گـەورەی (حشـع) لەوانـە: (کەریـم ئەحمـەد، ئەحمـەد بانیخێـلانی) کەوتنـە دەسـتی (ینـك) [٦]، پاشـماوەی هێـزەکانی (جـود) کشـانەوە بـۆ ناوچـە سـنوورییەکانی ئێـران[٧]. بەرانبـەر بـەم هێرشـە لـە٦ی ئایـاری ١٩٨٣ لایەنـەکانی (جـود) لـە بەیاننامەیەکـدا بـە تووندی سـەرکۆنەی سیاسـەتی (ینـك) دەکـەن و ڕایانگەیانـد: " هێـزەکانی یەکێتـی بـە پاڵپشـتی و ئـاگاداری حکوومـەتی عێـراق ئـەم هێرشـەی ئەنجـام داوە»[٨]. هەروەهـا لـە١٥ی ئایـاری ١٩٨٣، مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) بەجیـا لـە بەیاننامەیەکـدا سەرزەنشـتی ئـەم کـردەوەی (ینـك)دەکات، بـە سـەرچاوەیەکی تێکـدەر لـە برایـەتی کـورد و عـەرەب لـە قەڵـەم دەدات[٩]. لـە بـەر ئـەوە زۆربـەی

(١) أوك، بيان «تدبيب تأمر أطراف (الجود) على وحدة الصف الوطني»، في تموز١٩٨٣.

(٢) چاوپێکەوتن لە کەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٩.

(٣) علی سنجاري، القضية الكردية...،ج٢، ص٢١١.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ مسعود عبدالخالق، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.

(٥) صلاح الخراسان، المصدر السابق، ص١٨٥.

(٦) محمد خدر، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٣.

(٧) فاتح ڕەسوڵ، لە کاروانێکی...، ل٢٤٤.

(٨) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (١٣).

(٩) م.س ـ ح.د.ك، بيـان» (أوك) اعـداء الأخـوة العربيـة الكرديـة و(شرطـى) الدكتاتوريـة عـلى السـاحه الكردسـتانيه»، فـي ١٥/ئايـار/١٩٨٣.

قوربانیـانی ئـەم شـەڕە عـەرەب بـوون و زیاتـر سـەر بە(حشـع)بوون.

لـەو کاتـەدا کەریـم ئەحمـەد، کـە ئـەوکات لای (ینـك) دەستبەسـەر بـوو، لـە گـەڵ جـەلال تاڵەبـانی، لـە ٥ی ئایـاری ١٩٨٣ بەیاننامەیـەکی هاوبـەش ئاراسـتەی هێـزەکانی (ینـك) و (حشـع) دەکـەن کـە دەسـتبەجێ شـەڕ ڕابگـرن لەگـەل یەکـدی[١]. بـەڵام لـە وەڵامـدا سـەرکردایەتی (حشـع) ئـەم پێشـنیارە ڕەتدەکاتـەوە، پێیـان وابـوو کەریـم ئەحمـەد دیلـە و دەسـەڵاتی دەرکردنی هیـچ ڕێککەوتـن و بەیاننامەیەکی نییـە[٢]، هەروەها لـە١٠ی ئایـار مەڵبەنـدی سـلێمانی (ینـك) و بەرپرسـانی (حشـع) لـە سـلێمانی بەیانێکیـان دەرکـرد لـە سـەر ئـەوەی ڕێککەوتبـوون (حشـع) لـە سـلێمانی و دەوروبـەری لـە گـەڵ هێـزەکانی دیکـەی (جـود) تێکـەڵاو نەبێـت، بـەڵام ئەویـش سـەری نەگـرت و، (حشـع) وای لێکدەداتـەوە کـە ئـەم ڕێککەوتنـە لـە بەرژوەنـدی (ینك)دایـە[٣].

پاش ئەو شکسـت و کارەسـاتەی بە سـەر هەر سـێ پـارتی ناو بەرەی (جـود)دا هاتبوو، جارێکی تر هەوڵی ڕێکخسـتنەوەی هێزەکانیان دەدەن، بۆ ئەم مەبەسـتە لە١ی حوزەیرانی ١٩٨٣، سـکرتاریەتی بـەرەی (جـود) لـە مەکتەبی سیاسـی (پـدك) لـە (ڕاژان) کۆدەبێتەوە و، بڕیـار دەدات کـە پەلـە بکرێـت بـە زووتریـن کات هێـزەکانی (جـود) بگەڕێنـەوە بنـاری قەندیـل، لـە هەمـان کاتـدا کۆمیتەیـەکی سـەربازی بـۆ سەرپەرشـتی و ڕێکخسـتنەوەی هێـزەکانی پارتـەکانی ناوبـەرەی (جـود) دروسـت دەکرێـت[٤]، کـە بڕیـاری دابوو لـە مانگی حوزەیرانـدا هێـزەکانی بگەڕێنەوە بۆ کێوی قەندیل بۆ هێرشـکردنە سـەر بنکە و بارەگاکانی (ینـك)، بـۆ ئـەم مەبەسـتەیش هێزێـکی (پـدك) بـەڕێ کەوتبـوو بـەرەو (کونـە مشـکێ)[٥]، بـەڵام لەبـەر بارودۆخـی سـەختی (پـدك) لـەکاتی خۆیـدا هێرشـەکە ئەنجـام نـەدرا، کە لە چـوار لاوە لـە شـەڕدابوو، لـە لایـەك (ینـك)، (حـدکا) لە دەشـتی (وەزنـێ) لەگـەڵ (پدك)

---

(١) کەنـدال و ئـەوانی تـر، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٤٠٩؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ کەریـم ئەحمـەد، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٩.

(٢) ژیلوان عبدالله، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٠.

(٣) هەمان سەرچاوە، ل٨٩.

(٤) بـۆ زانینـی نـاوی ئەندامـەکانی کۆمیتـەی سـەربازی (جـود) بڕوانـە: فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك...،ب٣، ل٣٠٤.

(٥) کونـە مشـکێ، گوندێـکی بچـووکی نزیـك سـنووری ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتانە، چەنـد کاتژمێرێـك لـە ناوزەنگـەوە دوورە. بڕوانـە: فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك...،ب٢، ل٢٣٥.

لـە شـەڕدابوون، لـە ناوچـەی بادینـان لەگـەڵ حکوومـەتی عێـراق لـە شـەڕێکی دژواردابوو، هـاوکات تورکیـاش بەڕێکـەوت لەگـەڵ عێراق هێـرشی کردبـووە سـەر سنووری لقـی١ و ناوچـە ئازادکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی (پـدك) لە سـنووری بادینـان[1]. بۆیە هێرشـەکەی لە کاتی خۆیـدا ئەنجـام نـەدا، جارێکی تر کۆمیتەی سـەربازی (جود)، بـە ئامادەبوونی ئیدریس بـارزانی، لـە ڕۆژانی ٢٨- ٢٩ی حوزەیـرانی ١٩٨٣ لـە کێـوی قەندیـل کۆدەبنـەوە و چەنـد بڕیارێـك دەدەن، یەکێـك لەوانـە ئامـادەکاری بەپەلـە بکرێـت بـۆ گێڕانـەوەی هەندێـك ناوچـەی گرنـگ و سـتراتیژ بـۆ ژێـر دەسـەڵاتی هێـزەکانی (جـود) بـۆ پاراسـتنی ناوچەکـە، بـۆ ئـەوەی بتوانـن بـە ئاسـانی پلانی گرتنـەوەی شـوێنە لە دەسـتچووەکان جێبەجـێ بکەن، ئەنجـام لـە سـەرەتای مانگی ئـابی ١٩٨٣ هێزەکانی (جـود) گەڕانەوە ناوچـەی (قەلاتوکان و پشـت ئاشـان...تاد)، لـە بنـاری قەندیـل، بـەڵام ئـەوەی کە (جـود) چاوەڕێی دەکـرد بەدی نەهـات، لەبـەر ئـەوەی فڕۆکـە جەنگییـەکانی عێـراق بـە توونـدی ناوچەکەیـان بۆردومـان دەکـرد، لـە لایـەکی دیکەیشـەوە (جـود) پشـتی بە ئێـران بەسـتبوو، پێشـبینی ئـەوە دەکرا کـە هێـزەکانی ئێـران لە هێرشی حاجـی ئۆمـەران زۆر بچنە پێش و حکوومـەتی عێراق خۆی نەگرێـت و، لـە ناوچەکـە دەربکرێت و هێزەکانی (پدك) بەرەو دۆڵـی باڵەیان بچن و ئینجا ناوچەکـە لـە (ینـك) وەربگرنـەوە، بـەڵام عێـراق لـەو کاتـەدا بەرگرییەکی باشی کـرد و توانی هێـرشی ئێـران ڕابگرێـت[2]. ئەمـەش کاریگـەری خراپی لە سـەر ئەو نەخشـەیە هەیبوو کە هێـزەکانی (جود) دایانڕشـتبوو، بـە پێچەوانەی ئەوەی هێزەکانی (پـدك)و لایەنەکانی (جود) چاوەڕێیـان دەکـرد، لـە٣١ی ئـابی١٩٨٣، هێـزەکانی (ینـك) هێرشـیان کـردە سـەر هێزەکانی (جـود) لـە شـاخی (کونـە کوتـر)[3] کـە تـەواوی ئـەم زنجیـرە شـاخە لە دەسـت هێـزەکانی (پدك)دا بوو بە سـەرکردایەتی (حەسـو میرخان ژاژۆکی)، ئەنجام دەسـت بەسـەر شاخەکەدا دەگـرن و هەمـوو پێشـمەرگەکانی(پدك) کـە ژمارەیـان ٤٦ کـەس بـوو کـوژران[4]، دوویـان فەرمانـدەی کۆمـاری کوردسـتان و شـۆڕشی ئەیلوول بـوون لەوانە: (حەسـو میرخان ژاوژکی

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...،ل٢٨٨.

(٢)د.علی تەتەر، هەمان سەرچاوە...، ل٢٨٩.

(٣) کونـە کۆتـر، لوتکـەی شـاخێکی بـەرزە کەوتووتـە نێـوان گونـدی ئینـدز و کوێلـە لـە ڕۆژئـاوای شـاخی قەندیـل و لـە لقێـکی شـاخی قەندیـل دەژمێردرێـت .بڕوانـە: فاتـح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك...،ب٣، ل٣٢٢.

(٤) بۆ زانینی زانیاری زیاتر لەبارەی زیانەکانی شەڕەکە بڕوانە: هەمان سەرچاوە، ل ل٣٣٣ -٣٤٦.

و عەبدولڕەحیم جەسیم) [١]، هەروەها لە تۆڵەی شەڕی هەکاری ١٩٧٨، لاشەکانیان پارچە پارچە و شوێن بزرکران [٢].

هەڵبەت شەڕی دووەمی پشت ئاشان بە بەراورد لەگەڵ شەڕەکانی دیکەی ناوخۆ جیاوازبوو، بە ئاشکرا جەنگی (عێراق ـ ئێران) کاریگەری لەسەر بوو، لایەنەکانی شەڕکەر لە لایەن عێراق ـ ئێرانەوە پشتگیری دەکران، بە جۆرێك حکوومەتی عێراق پاڵپشتی (ینك) و، حکوومەتی ئێران پاڵپشتی (جود)ی دەکرد[٣]. لەم بارەوە ئازاد کاکل بەشداربووی شەڕەکە، دەنووسێت: "ڕژێمی بەعس بەتەواوی هاوکاری و پاڵپشتی یەکێتی دەکرد، ئێرانیش هاوکاری تەواوی بەرەی (جود)ی دەکرد»، هەروەها ناوبراو دەنووسێت: "من بەچاوی خۆم هەندێك (پاسداری ئێران)م بینی جیهازی کوڵەپشتیان پێ بوو، هەروەها ئاماژە بەوە دەکات هێلیکۆپتەرەکانی ڕژێمی بەعس دەهاتن ڕەمیان لە هێزەکانی (جود) دەکرد»[٤]. هەر لەم بارەوە سەید کاکە کە ئەوکات لە شەڕەکەدا لێپرسراوی هێزەکانی (حسك) بوو، دەنووسێت: "ڕۆژانە ٤ ـ ٥ فڕۆکەی جەنگی عێراق لە جۆری بیلاتوز لە هێزی (جود)یان دەدا، جگە لەوەش فیشەك و چەك و تفاقیان بۆ یەکێتی دابین دەکرد»[٥]. لە بارەی هێزەکانی ئێرانەوە فاتح ڕەسووڵ دەنووسێت: "بەهاتنی سەرباز و پاسدارانی ئێران لەپاڵ هێزەکانی پارتی، نارەزایی و نیگەرانی (حشع) لێ کەوتەوە، بۆ ئەم مەبەستە بە نووسراو داوای لە لێژنەی بالای (جود)کرد ئەگەر هێزەکانی ئێران دوورنەخرێنەوە ئێمە ئامادەنین لەژێر فەرماندەکانی ئێران شەڕ بکەین»[٦]. ئەم ناکۆکییەش درێژەی کێشا، کاریگەری ئەرێنی لە سەر (ینك) هەبوو بۆ کۆکردنەوە و ئامادەکردنی هێز بۆ هێرشکردنە سەر هێزەکانی (جود)[٧]. دواجار هێزەکانی (ینك) لە ئەیلوولی ١٩٨٣ لە٨ قۆڵەوە کە ژمارەیان نزیکەی ٢٣٠ چەکدار بوو هێرشێکی لەناکاو دەکەنە سەر هێزەکانی (جود)

(١) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتر...، ل٣٢٠.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ مسعود عەبدولخالق، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١. لەو کاتەدا ناوبراو بەشداربووی شەڕەکە بوو لە ڕیزی هێزەکانی یەکێتی.

(٣) فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٥٧.

(٤) ئازاد کاکل، سەرچاوەی پێشوو، ل١٥٨.

(٥) سەید کاکە، بیرەوەری...، ل٢٠٨.

(٦) فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...، ب٣، ل٣١٩.

(٧) هەمان سەرچاوە، ل٣٢٠.

و ئەنجام هێــزەکانی (جــود) نەیانتوانی ســەربکەون[١]، ڕووبــەڕووی زیانێکی گەورەی گیــانی و ماددەی بوونەوە، پاشــان بۆ ســنوورەکانی دیــوی ئێران پاشەکشــێیان کرد[٢]. ســەرچاوەکان ئاماژە بەوە دەکەن یەکێك لە هۆیەکانی ســەرکەوتنی (ینك) لەم شەڕەدا بۆ بــەرزی ورەی شــەڕکەرانی دەگەڕێتەوە بە هۆی ســەرکەوتنیان لەشــەڕی یەکەمی پشــت ئاشــان، هەر وەك مەســعود بارزانی دەڵێت: " لە تاکتیکەکاندا یەکێتی لە پارتی ســەرکەوتووتر بوو، کاتێك کە هێــزەکانی پارتی بە فەرماندەی (حەســو میرخان ژاژوکی) لــە مانگی شــوباتی ١٩٨٣، دەیانتوانی ســەرکردایەتی یەکێتی بگرن، بــەڵام ئەم کارەیان نەکرد لە ســەرداوای هێزە کوردســتانییەکان، بۆ ئەوەی شــەڕی براکــوژی ڕوونەدات، پارتی هێزەکانی کشــانەوە لەناوچەکــە»[٣]. لەم ڕووەوە جەلال تاڵەبانی بە قادر ڕەشــید بەرپرسی (حشــع)ی گوتبــوو، لەو کاتــەدا هێزێکی وایــان نەبوو کە بتوانــن بەرگری لــە خۆیان بکــەن، لە ناوزەنــگ تەنیا ٥٠ پێشــمەرگەی (ینك) هەبوو، بەڵام (حەســو میرخــان) هێزێکی گــەورەی لە گەڵ بــوو، بۆیە تاڵەبــانی بە کەریم ئەحمــەد و قادر ڕەشــیدی گوتبوو: " ئەگەر (حشــع) نەبوایە حەســو میرخان ناوزەنگــی دەگرت»[٤]. هەر چەندە ئــەم شــەڕە دوژمنایەتییەکی ئەوتۆی دروســت کرد لە نێــوان لایەنەکانی (جــود) لەگەڵ (ینك) تــا کۆتایی ئەم قۆناغە، وێڕای بوونی شــەڕی ناوبەنــاو لە نێوان هێزەکانی (جود) بە تایبەتی (پدك) و (ینك)، هیچ شــەڕێکی هاوشــێوەی پشــت ئاشــان بەزەبر و کاریگــەر ڕوونادات[٥].

بەم شــێوەیە لەژێر تیشــکی هەلومەرج و دەرفەتێکی لەبار، کە گەورەترین دەرفەتی سیاســی و لەشکری بوو بۆ ســوودوەرگرتن لە شــەڕی عێراق ـ ئێران، بەڵام بە داخەوە لە ســایەی بەرهەمی هزری هێزە سیاســییەکانی باشــووری کوردســتان ئەم دەرفەتەی لە دەســت گەلی کورد چوو لــەو پارچەیەدا، لــەم ڕووەوە پارتی دیموکراتی کوردســتان ســەرەڕای ئەوەی کە لە زۆربــەی کات و بۆنەدا خۆی وەك هێزێکی ئاشــتی و بڕوابوون

(١) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان ...، ل٣١٨ -٣١٩.

(٢) ئازاد کاکل، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٢.

(٣) لە: د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٢٩٠وەرگیراوە.

(٤) لە: هەمان سەرچاوە، ل٢٩٠ وەرگیراوە.

(٥) بــۆ زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: ئێمــە و یەکێتــی نیشــتمانی کوردســتان، خەبــات، ڕۆژنامــە، ژ:(٥٥٨ – ٥٥٩)، کانــوونی دووەمــی ١٩٨٦، ل١١.

به دیالۆگ و خەبــاتی هاوبەش پیشــان دەدا، بەڵام لەڕووداوەکانــدا دەردەکەوێت کە بەشــێکی گرنگی شــەڕی ناوخۆ پێکدەهێنێت و، بێ هیچ گومانێك بەم شــەڕە زیانێکی گەورەی بە پێشــڤەچوونی بزاڤی گــەلی کورد و ناوبانگی پارتی و هێزە کوردســتانییەکان بەگشــتی گەیاند و، بەشــێکی زۆری وزە و توانــای هێزی کورد بەدرێژایــی ئەو ماوەیە لەدژی یەکتر بــە فیڕۆدرا.

باسی پێنجەم

هەڵوێستی پارتی دیموکراتی کوردستان لە پێشهاتە سیاسییەکانی عێراق و باشووری کوردستان

أ- هەڵوێستی پارتی دیموکراتی کوردستان لە هەڵگیرسانی جەنگی عێراق و ئێران:

جەنگی عێراق ـ ئێران (١٩٨٠ ـ ١٩٨٨) بە درێژترین جەنگ لە مێژووی هاوچەرخی جیهان دادەنرێت، هۆکاری هەڵگیرسانی ئەم جەنگە گەلێك زۆرن لەوانەش هۆکاری سیاسی و ئابووری و ئایدۆلۆجی ...تاد، بەشێکی سەرەکی هەڵگیرسانی جەنگەکە پەیوەندی بە کێشە مێژووییەکانی نێوان ئەو دوو دەوڵەتەوە هەبووە، بەشێکی دیکەیش پەیوەندی بە ئەنجامی ئەو گۆڕانکارییە سیاسییانەوە هەیبووە کە لە ناوخۆی هەریەك لەو دوو دەوڵەتەدا سەری هەڵدا، گرنگترین کێشەی مێژوویی نێوان ئەو دوو دەوڵەتە کێشەی سنووری بوو، کە بەدرێژایی مێژوو ڕەنگدانەوەی خراپی لە سەر پەیوەندییەکانی هەردوو دەوڵەت هەبووە[1]. هەڵبەت کێشەی سنوور پەیوەندی بە لایەنی سێیەمەوە هەبوو کە ئەویش نەتەوەی کوردە، لە سەر خاکی کوردستان. ئاشکرایە کێشەی سنوور لەنێوان ئەم دوو وڵاتە دراوسێیە مێژوویەکی دووری هەیە کە بۆ سەردەمی حوکمڕانی دەوڵەتی عوسمانی (١٣٠٠ ـ ١٩٢٣) و دەوڵەتی سەفەوی (١٥٠١ ـ ١٧٢٢) دەگەڕێتەوە، بەدیاریکراوی لە دوای شەڕی چالدیران لە ساڵی ١٥١٤ لە نێوان هەر دوولا، بەردەوام لەسەر خاکی کوردستان لە کێشە و لەشکرکێشیدا بوون بۆ سەریەکتر، بەڵام پاش لێکدانی هەرسێ ویلایەتی بەغدا و بەسرە و مووسڵ لە دوای یەکەمین جەنگی جیهانی (١٩١٤- ١٩١٨) و دامەزراندنی

(١) هێرش عەبدوڵڵا حەمە کەریم، پەیوەندییە سیاسییەکانی نێوان هەرێمی کوردستان و دەوڵەتی دراوسێ ئێران و تورکیا و سوریا (١٩٩١- ٢٠٠٣)، ئەندێشە بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، سلێمانی، ٢٠١٣، ل٦٩.

دەوڵـەتی عێـراق لـە سـاڵی ١٩٢١ لـە سـەر نەخشـەی ئـەم ویلایەتانـە، لـەو کاتـەوە پەیوەندییـەکانی عێـراق لەگـەڵ ئێـران لـە دۆخێـکی باشـدا نەبـوو[١]، بەپێچەوانـەوە دوای ڕووخـانی ڕژێمـی پاشـایەتی عێـراق لـە١٤ی تەممـووزی ١٩٥٨ دۆخەکـە ئاڵۆزتربـوو، لەبـەر ئـەوە عێراق لـە پەیـمانی بەغـدای ١٩٥٥ هاتـە دەرەوە، دوای کودەتـای یەکەمـی بەعسییەکان لـە٨ی شـوبات١٩٦٣ پەیوەندییەکانیـان بـەرەو گـرژی و ئاڵـۆزی زیاتـر چوو، لەتەممـووزی ١٩٦٨ و ئـاداری ١٩٦٩دا حکوومـەتی عێـراق و ئێران چەندان دانوسـتاندنیان لەگـەڵ یـەك سـازدا ، بـەڵام بـێ ئەنجـام بـوون، ئێـران بـەردەوام داکـۆکی لـە سـەر ئـەوە دەکـرد کـە دەبوایـە عێـراق دان بەمافـەکانی ئێرانـدا لـە شـەتولعەرەب بنێـت، کـە لـە زۆر کۆنـەوە ناکۆکییـان لـە سـەر هەبـوو[٢]. دوای واژۆکـردنی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر لـە ٦ی ئـاداری ١٩٧٥، وا هەسـت دەکـرا کـە ململانێـی نێـوان هـەر دوولا کۆتایـی هـات، بـەڵام وای نەبـوو لەبـەر ئـەوە سـەدام حسـێن بـە ناچـاری بـۆ لەباربـردنی شـۆڕشی کـورد سـازشی بـۆ ئێـران کردبـوو، دەستبەرداری بەشـێکی گرنگـی خـاکی عێـراق بـوو بـۆ ئێـران، بۆیـە سـەدام حسـێن وەك ئامانـج بـەردەوام لـە هەوڵـی گەڕانـەوەی سـەروەری خـاکی عێراقـدا بـوو، بـە تایبـەت لەکاتێکـدا کـە عێـراق ڕەوشی تـازەی ئێـرانی بـە دەرفـەتی زێڕین دەزانی کـە تـازە ڕژێمـی شـا ڕووخابـوو، ڕژێمێـکی نـوێ (کۆمـاری ئیسـلامی) دروسـت بووبـوو، لـەم ڕووەوە سـەرجەم دامـودەزگاکانی دەوڵـەتی ئێـران ڕۆڵیـان نەمابـوو، ئێـران بـە قۆناغێـکی لاوازدا تێدەپـەڕی، دواتـر چەنـدان پێشـهاتی دیکـە بەدوایـدا هـات، عێـراق یـەك لایەنـە هەڵوەشـانەوەی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر ڕادەگەیەنێـت، بـە ئامانجـی گێڕانـەوەی بارودۆخەکـە بـۆ بـەر لـە ڕێککەوتننامـەی ناوبـراو[٣]. ئەمـەش گرنگتریـن فاکتـەری هەڵگیرسـانی جەنگـی نێـوان عێـراق و ئێـران بـوو، کـە لـە بنەڕەتـدا لـە سـەر کـورد ڕێکخرابـوو، کـە لـە سـەرەوە بـاس کـرا، بەپێـی ڕێککەوتنەکـە عێـراق لـە سـەر بەشـێکی گرنگـی خاکەکـەی سـازشی بـۆ ئێـران کردبـوو بـۆ لەناوبـردنی هەتاهەتایـی شـۆڕشی کـورد، بـەڵام هـەر زوو سـەرەڕای هەوڵـەکانی عێـراق و ئێـران، لـە سـەردەمی

---

(١) د.دلێـر حەقـی شـاوێس، شـەڕی عێـراق و ئێـران بەشـێوەیەکی دیکـە بەردەوامـە، گـوڵان، گۆڤـار، ژ: (٢٩)، ٢٠٠٠/٨/١٠، ل١٧.

(٢) د.جمال فەتحوڵا، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٢٠.

(٣) ئیبراهیـم خلیـل ئەحمـەد و ئـەوی تـر، مێـژووی ئێـران و تورکیـا (توێژینەوەیـەك لەمێـژووی تـازە و هاوچـەرخ)، و: بەهادیـن جـەلال مسـتەفا، چ٢، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١١، ل٢٤٠.

شـادا، (پـدك) شـۆڕشی ٢٦ی گـوڵانی ١٩٧٦ هەڵگیرسـاند، بەمـاوە ڕێژەیـەکی کەمیـش بەهێـزی شـۆڕشی کـورد لـە کۆنترۆڵـی هـەر دوولا دەرچـوو، کـە ئەمـەش بەخراپـی بەسـەر خـودی سـەدام حسـێندا شـکایەوە کـە خـۆی بـەدۆڕاوی گـەورە دەزانی. بۆیـە بـە هـەر شـێوە و نرخێـك بێـت چاوەڕێـی هەلێـك بـوو کـە ئـەو ناوچانـە بگەڕێنێتـەوە کـە پێشـتر بەناچـاری دەسـتبەرداریان بووبـوو، بـە تایبـەتی پـاش سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران، (سـادق تەباتەبائـی) وتەبێـژی فەرمـی ئەوسـای کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران، لـە ١٩ی حوزەیـرانی ١٩٧٩ ڕایگەیانـد کـە ئێـران ملکەچـی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر نابێـت[١]. بەمـەش پەیوەندییـەکانی نێوانیـان ئاڵۆزتـر دەبێـت و دەرگـە لەبـەردەم سـەدام حسـێندا دەکاتـەوە، بەپێـی دیـدی (پـدك) هەڵگیرسـانی جەنگـی عێـراق ـ ئێـران هـەر لـە ڕۆژی مۆرکـردنی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـرەوە کەوتبـووە زکی دایکییـەوە[٢]. دوای ئـەم پێشـهاتانە ناوبەنـاو شـەڕوپێکدادان لەنێـوان هـەردوو وڵات دەسـت پێـدەکات، بەپێـی بەشـێك لـە سـەرچاوەکان لـە مـاوەی دوای ڕووخـانی ڕژێمـی شـای ئێـران تـا ١٩٨٠ لـە سـنوورەکانی نێـوان عێـراق ـ ئێـران ٥٦٠ پێکـدادان تۆمارکـراوە[٣]. لـەم بـارەوەش سـەرکردەکانی هـەردوو دەوڵـەت یەکتریـان بـە تۆپبارانکـردنی لاکـەی تـر تۆمەتبـار دەکـرد، هـاوکات عێـراق داوای لـە ئێـران دەکـرد کـە هێـزەکانی خـۆی لـە (زەینولقـەوس و سـەیف سـەعد) لـە سـەر سـنووری نێـوان هـەر دوولا بکێشـێتەوە، بـەڵام داواکـەی عێـراق لـە لایـەن ئێرانـەوە ڕەتکرایـەوە، بەرانبـەر بـەوە عێـراق ئـەو ناوچانـە بوردومـان دەکات[٤]. ڕۆژی ٤ی ئەیلـوولی ١٩٨٠ ئێرانیـش ناوچـەکانی (خانەقیـن و زورباتیـە) تۆپبـاران دەکات[٥]. بـەڵام تـا ئیسـتا بـە فەرمـی شـەڕ لەنێـوان هـەر دوولادا هەڵنەگیرسـابوو.

---

(١) سـۆزان نـاسر مسـتەفا، ئۆپراسـیۆنێن ئەنفالـێ ل کوردسـتانێ دەرئەنجـام و کاردانەڤـە (٢٣ی شـوبات ـ ٦ی ئەیلـوول ١٩٨٨) ڤەکۆلینـەکا مێژوویيـە، نەمایـەکا ماسـتەرێ (بـلاڤ نەکـری)، بـۆ جفـاکا کولێـژا ئادابـێ لـە زانکۆیـا دهـۆك هاتیـە پێشکێشـکرن، ٢٠١٢، ل٩.

(٢) ئێزگەی دەنگی کوردستانی عێراق، وتار «وێنەکانی صدام و گوبلز یەکن»، له١٩٨٠/١٢/٢٧.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: د.صالـح مـلا عمـر عیـسی، قەیـران خوڵقێنـی زلهێـزەکان لە کوردسـتان ـ عێـراق، و: سـلێمان تاشـان، مەکتـەبی ناوەنـدی دیراسـات و پێگەیانـدنی حـزبی، هەولێـر، ٢٠٠٨، ل٢٠٠.

(٤) فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٤.

(٥) خانەقیـن و زورباتیـە، دوو ناوچـەی گرنگـی سـنووری بـوون، بـە پێـی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر، ئێـران دانی بـەوەدا نابـوو کـە ئـەم ناوچانـە خـاکی عێراقـن، بەڵێنـی دابـوو ناوچەکـە چـۆڵ بـکات، بـەڵام لـە بەڵێنەکـەی پاشـگەز بووەوە.بڕوانـە: سـۆزان نـاسر، سـەرچاوەی پێشـوو، ل ١٠.

لـە١٧ی ئەیلـوولی ١٩٨٠ (ئەنجوومـەنی سـەرکردایەتی شـۆڕش) لـە کۆبوونەوەیـەکی ئاسـایی خۆیـدا بەفەرمـی بڕیـاری هەڵوەشـاندنەوەی ڕێککەوتنەکـە دەدات، سـەدام حسـێن لەبـەردەم (ئەنجوومـەنی سـەرکردایەتی شـۆڕش)دا وتارێـکی دوورودرێـژی دا، لەسـەر شاشـەی تەلەڤزیـۆن لەپێـش چـاوی هەمـوو دنیـا وێنەیـەکی ڕێککەوتننامەکـەی دڕانـد و داوای لـە ئێـران کـرد مامەڵـەی ئاسـایی لەگـەڵ ئـەو بڕیـارەی عێـراق بـکات و شـەڕ لـە نێـوان هـەر دوولادا هەڵنەگیرسـێت[1]. لەچوارچێـوەی ئـەم پەیوەندییـەدا، دواجـار ڕۆژی ٢٢ی ئەیلـوولی ١٩٨٠ عێـراق هێرشـێکی ئاسـمانی چڕوپـڕ دەکاتـە سـەر چەنـد فڕۆکەخانەیـەکی وڵاتی ئێـران[2]، کـە سـەرچاوەکان مەزەنـدە دەکـەن بـە١٩٢ فڕۆکە بەشـدارییان تێـدا کـردووە. حکوومـەتی عێـراق وای دانابـوو کـە دەتوانێـت لـە چەنـد هەفتەیەکـدا بـە چەنـد پرۆسـەیەکی جەنگـی سـەرکەوتنی گـەورە بەدەسـت بهێنێـت، سـەرەڕای سـەرکەوتنە سـەرەتاییەکان، عێـراق نەیتـوانی ئامانجـەکانی بـەدی بهێنێـت تەنیـا بەشـێکی کـەم نەبێـت، کـە بارودۆخەکـە بەپێچەوانـەی چـاوەڕوانی عێـراق، لـە بەرژەوەنـدی ئێرانـدا شـکایەوە و نەیتـوانی چـۆك بـە ئێرانـدا بـدات[3].

هەڵگیرسـاندنی جەنـگ کاریگـەری لـە سـەر هێـز و دەوڵەتـانی ناوچەکـە هەبـوو، هێـزەکانی دژی عێـراق، هێـزەکانی دژی ئێـران لـە بەرانبـەردا کەوتنـە جـووڵان و وەرگرتنـی هەڵوێسـت، هێـز و پارتـە سیاسـییەکانی باشـووری کوردسـتانیش هـەر یەکەیـان لـەلای خۆیـەوە بەپێـی تێگەیشـتن و دیـدی خـۆی کەوتنـە هەڵوێسـت وەرگرتـن و هەوڵـدان بـۆ کەڵـك وەرگرتـن لـە تەقینـەوەی ناکۆکییـەکانی نێـوان عێـراق ـ ئێـران، ئەویـش چ بـە دروسـتکردنی بـەرە (محـور) لەگـەڵ هێـز و پارتـەکانی تـردا دژ بـە ڕژێمـی عێـراق[4]. کـە ئەمەیـش شـتێکی سروشـتی بـوو لەبـەر ئـەوە دوژمنـی سـەرەکی کـورد بـووە، هەمـوو کوردێـك ئـارەزووی لەناوچـوونی ئـەم ڕژێمـە هەبـوو.

سـەبارەت بـە هەڵوێسـتی (پـدك) لـە یەکەمیـن بەیاننامەیـدا ڕۆژی ٢٣ی ئەیلـوولی

---

(١) کامەران بابان زادە، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٠٤؛ بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:پاشکۆی ژمارە (١١).

(٢) روبـر أولسـن، المسالة الكردیـة فـی العلاقـات التركیـة ـ الإیرانیـة، ت: د.محمـد إحسـان، مطبعـة وزاره التربیـة، أربیـل ، ٢٠٠١، ص٤٦؛ د.جـمال فەتحـوڵا، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٢٢٨.

(٣) چارلـز تریـپ، چەندلاپەڕەیـەك لـە مێـژووی عێـراق، و:محەمـەد حوسێن ئەحمـەد و ئـەوی تـر، چ٣، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٣،ل٣٢٩.

(٤) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتری...، ل٢٤٩.

١٩٨٠ دەربـارەی هەڵگیرسـانی جەنـگ لـە نێـوان عێـراق ـ ئێـران، واتـە یـەك ڕۆژ دوای هەڵگیرسـانی جەنگەکـە، حکوومـەتی عێـراق بـە تاوانـکار و خەتابـاری سـەرەکی هەڵگیرسـاندنی جەنـگ ناسـاند، لەبەیاننامەکـەدا هاتبـوو: "هەڵگیرسـاندنی ئـەم شـەڕە لەلایـەن حکوومـەتی عێراقـەوە دژ بـە کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران دەسـتدرێژیکارانە و ناڕەوایـە، دژی خواسـت و ئیـرادە و بەرژەوەنـدی بـاڵاکانی گـەلانی عێراقـە، هەروەهـا لەبەشـێکی دیکـەدا هەڵگیرسـاندنی جەنگەکـە بەمەتـرسی نـەك تەنیـا دژی گـەلانی ئێـران، بەڵکـو بـۆ سـەر بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد و تـەواوی هێـزە پێشـکەوتنخوازەکانی ناوچەکـە لـە قەڵـەم دابـوو، لـە سـەرێکی تریشـەوە هۆشـداری دابـوو کـە شـەڕەکە مەترسـییەکی گـەورە لەسـەر بەرژەوەنـدی و ئاسـایشی گـەلانی جیهـان بەگشـتی دروسـت دەکات، هـاوکات وای بـۆ دەچـوو کـە هەڵگیرسـاندنی جەنـگ لەلایـەن عێراقـەوە ئەلقەیەکـە لەپلانـەکانی ئیمپرالیـزم»[١]. مەسـعود بـارزانی لـە چاوپێکەوتنێکـدا لەگـەڵ گۆڤـاری (الهـدف)ی فەلەسـتینی گوتبـووی: "شـەڕی ڕژێمـی عێـراق دژی ئێـران واتـا شـەڕێکی ئەمریـکی زایونسـتییە، لەلایـەن ئەمریـکاوە ئامادەیـی بـۆ کـراوە کـە بـە هـاوکاری ڕژێمـە کۆنەپەرستەکانی ناوچەکـە بەرپاکـرا دژ بـە گـەلان و گشـت ڕژێمێـکی پێشـکەوتنخواز، هێزێـکی تێکۆشـەری دژ بـە ئیمپرالیـزم (ئێـران- لێکۆڵـەر)»[٢]. بەپێـی سـەرچاوەکان ئـەم بۆچوونـەی (پـدك) ڕاسـت دەرچـوو، لەبـەر ئـەوە پـاش ڕاوەسـتانی شـەڕ ئـەم بۆچوونـە لەلایـەن نەتـەوە یەکگرتـووەکان و ئەنجوومـەنی ئاسایشـیش لـە٩ی کانـوونی یەکەمـی ١٩٩١ پەسـەندکرابوو، ئـەم جەنگـە بـە مەتـرسی بـۆ سـەر ئاسـایشی گـەلان، (سـەدام حسـێن)یش بـە دەستپێشـخەری جەنـگ ناسـاندبوو[٣]. هەروەهـا بۆچوونەکـەی (پـدك) سـەلماندی کـە ئـەم شـەڕە جگـە لـە کاوڵـکاری و ماڵوێـرانی و زیـانی گیـانی و مـاددی هیچـی دیکـەی لـە بەرژەوەنـدی گـەلانی ناوچەکـە نەبـوو و هەمـوو زەرەرمەنـد بـوون و پاشـان بـوو بـە هەڕەشـەیەکی گـەورە بـۆ سـەر ئاشـتی و تەناهـی هەمـوو گـەلانی ناوچەکـە و لـە سـەر ئاسـتی جیهانیـش کاریگـەری دیـاری هەبـوو[٤].

---

(١) بـۆ زیاتـر لـە بـارەی نـاوەرۆکی بڕوانـە: سـەدام ناوچەکـەی تێوەگلاند،خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٧٢ – ٥٧٣)، تشـرینی دووەمی١٩٨٧، ل١.

(٢) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق، وتـار «پارتیـمان پشـتیوانی لـە شـۆڕشی گـەلانی ئێـران دەکات»، لە١٩٨١/٦/١٦.

(٣) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٦٥.

(٤) هەمان سەرچاوە، ل١٦٦.

هەروەهـا (پـدك) هـەر زوو چاوەڕوانی ئـەوەی دەکـرد کـە ئـەم جەنگـە دژ بـە بزاڤـی گـەلی کـورد و تەنانـەت بـە هەڕەشـە بـۆ سـەر خـودی ناسـنامەی نەتـەوەی کـوردە، نـەك تەنیـا دژی گـەلانی ئێرانـە. بـە بەڵگـەی ئـەوە سـەدام حسـێن لـە١٧ی ئەیلـوولی ١٩٨٠ لـە کۆبوونـەوەی (ئەنجوومـەنی سـەرکردایەتی شـۆڕش) ئامـاژەی بـۆ ئەمـە کردبوو، کـە یەکێك لـە هـۆکارەکانی هەڵوەشـاندنەوەی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر بـۆ ئـەوە دەگەڕێنێتـەوە کـە ئێـران ڕێگـەی بەسـەرکردایەتی کـورد داوە پـاش کۆچـی دوایـی مسـتەفا بـارزانی کـوڕەکانی (ئیدریـس بـارزانی و مەسـعود بـارزانی) لـە ئەمریـکا بگەڕێنـەوە بـۆ ئێـران[١]. ڕاسـتییەکەی ئەمـە تەنیـا پڕوپاگەنـدە و لـە درۆ بـەو لاوە هیچـی تـر نەبـوو، سـەدام بـۆ پەردەپۆشـکردنی ئـەو هەڵەیـەی کـە پێشـتر لەگـەڵ شـای ئێـران کـردی، تاقیکردنـەوەی جەنـگ لەگـەڵ ئێـران هـەر ئەنجـام دەدا.

هەروەهـا سـەعدوون حەمـادی وەزیـری ئەوسـای دەرەوەی عێـراق، لـە ١٦ی تشـرینی یەکەمـی١٩٨١، لـە ئەنجوومـەنی ئاسـایشی نەتـەوە یەکگرتـووەکان، دەربـارەی هەڵگیرسـاندنی جەنـگ لـە وتارێکـدا سـووکایەتی بەگـەلی کـورد دەکات، ئۆباڵـی هەڵگیرساندنی جەنـگ لەلایـەن عێراقـەوە دەخاتـە ئەسـتۆی کـورد[٢]. حکوومـەتی عێـراق نـەك تەنیـا لەسـەر ئاسـتی ڕاگەیانـدن بەڵکـو هـەر زوو وەك ئـەوەی لـە بۆچوونەکـەی (پـدك)دا بـەدی دەکرێـت بەکـرداری سـەلماندی کـە ئـەم شـەڕە لـەدژی گـەلی کوردیشـە، کـە پـاش دوو ڕۆژ دوای هەڵگیرسـاندنی جەنـگ، فڕۆکـە جەنگییـەکانی عێـراق هێـرش دەکەنـە سـەر (زێـوە)و بـە توونـدی بۆردومـانی دەکـەن، کـە گەورەتریـن ئـۆردوگای پەنابـەرانی کوردبـوو لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان، ئـاکام ١٥ منـداڵ و ئافـرەت بـوون بـە قوربـانی، هەروەهـا جارێـکی تـر لـە٧ و ٨ی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٠ هێـرش دەکەنـەوە سـەر هەمـان شـوێن، بـەڵام بەهـۆی ئـەوەی کـە ئـۆردوگا لەبـەر مەتـرسی دووبـارە بۆردومانکـردن چـۆڵ کرابـوو، تەنیـا ئـەم جـارە کوڕێـکی پەککەوتـووی ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان بـوو بـە قوربـانی[٣]. جگـە لەوەیـش بـە درێژایـی مـاوەی جەنـگ، چەنـد جاری دیکـە پەلامـاری ئۆردوگاکـە دەدرێتـەوە، بـەڵام لـە هەموویـان کاریگەرتـر لـە بەرەبەیـانی

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (١١).

(٢) ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق، لێکۆڵینەوە»مەسـەلەی کـورد لەوڵاتـە یەکگرتووەکانـدا»، لە١٩٨٠/١٠/١٧.

(٣) د.جمال فەتحوڵا، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٣٣.

٩ی حوزەیرانی ١٩٨٥ فڕۆکەکانی عێراق هێرش دەکەنە سەر ئۆردوگای ناوبراو، ئەنجام ١٢٠ کەس بوونە قوربانی و ٣٠٠ کەسی تر بریندار کران[١]. بەڵام لە هەندێك سەرچاوە ئاماری قوربانیان بە ٢٠٠ کەس و برینداره‌کانیش بە ٣٠٠ـ٤٠٠ مەزەندە دەکرێت[٢]. هەروەها لەلایەکی تریشەوە (پدك) هەڵگیرساندنی جەنگی نێوان عێراق ـ ئێران، بە دەرفەتێکی گونجاو و کەم وێنە دەزانی لە بەردەم هێزە بەرهەڵستکارەکانی کوردستانی و عێراق[٣]. لەو پێناوەدا لە ڕۆژی ٢٩ی ئەیلوولی ١٩٨٠، لە ڕێگەی ئێزگەی دەنگی کوردستانی عێراقەوە، پەیامێك بۆ سەرجەم هێزە بەرهەڵستکارەکانی کورد و عەرەب بڵاودەکاتەوە، لە پەیامەکەدا هاتبوو: "ئەم دەرفەتە لەبارە لەدەست مەدەن، توانا و هێزەکانیان یەکبخەن بۆ ڕووخاندنی ڕژێمی دکتاتۆری بەعس و دامەزراندنی ڕژێمێکی دیموکراتی ئیئتلافی هەڵبژێردراو کە لەسایەیدا گەلی کورد بەمافی ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینەی خۆی بگات»[٤]. بێگومان هەڵگیرساندنی جەنگی عێراق ـ ئێران کاریگەری گەورەی لە سەر بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشووری کوردستان هەبوو، دەرفەتێکی گرنگ بوو لە بەردەم هێزە کوردستانییەکاندا، لەبەر ئەوە حکوومەتی عێراق ناچاربوو بەشێکی زۆری هێزەکانی بۆ بەرەکانی جەنگی دژ بە ئێران گواستەوە، بە تایبەتی فڕۆکە جەنگییەکانی عێراق، کە بەرانبەر هێزی پێشمەرگە چەکێکی کاریگەر و کوشندە بوون و، زۆربەیان بەجەنگی ئێرانەوە سەرقاڵ بوون، ئەمەش دەرفەتێکی گونجاو بوو لە بەردەم (پدك) و هێزەکانی تری کوردستانی، کە ئەوەی لە ساڵی ١٩٧٤دا بە شەڕ نەیانتوانی بە دەستی بێنن پێی بگەن[٥]. بەڵام بەداخەوە بە هۆی سەرقاڵ بوون بە شەڕی ناوخۆ، هێزە کوردستانییەکان نەیانتوانیبوو وەك پێویست سوود لەم دەرفەتە وەربگرن، کە بە

---

(١) م.س - پ.د.ك، بەیان»یادی شەهیدانی ئۆردوگای زێوەش هەتاهەتایە هەر زیندوو ئەمێنێتەوە»لە١٩٨٥/٦/١٢؛م.س -پ.د.ك، بەیاننامە» بەبۆنەی چلەمین ڕۆژی شەهیدانی ئۆردوگەی زێوە، هەزاران سڵاو بۆگیانی پاکی شەهیدە نەمرەکانمان»، لە ١٩٨٥/٧/١٩.

(٢) محەمەد مەلا قادر، سەربوردە...، ل١٦٩.

(٣) ئێزگەی دەنگی کوردستانی عێراق، وتار» ڕژێمی بەعس دوژمنێکی سەرسەختی نەتەوەی کوردە»، لە ١٩٨٠/١٠/٢.

(٤) ئێزگەی دەنگی کوردستانی عێراق، وتار» ئۆباڵی وێران کردن و کوشتاری شەڕ لەئەستۆی ڕژێمی بەعسە»، لە ١٩٨٠/٩/٢٩.

(٥) فاروق محەمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٧.

هـۆی ئـەم جەنگـەوە هاتبـووە ئـاراوە[1]. بێگومـان ئەمـەش کاریگـەری خراپـی لـە سـەر بزاڤـی گـەلی کـورد و دەنگـۆی سیاسـی کـورد بەجێهێشـت.

دەکرێـت ئـەوەش بڵێیـن هەڵوێسـتی (پـدك) بـەم شـێوەیە بەرانبـەر بـە ئێـران ئـەوە ناگەیەنێـت کـە (پـدك) دڵنیابـوو لـە ڕووی ئامانجـە سـتراتیژەکانەوە لەگـەڵ ئێـران دەگەنـە یـەك، بـەڵام لەسـەر ئـەو بنەمایـە بـوو هەرچـی دوژمنـی دوژمنمـە دۆسـتمە کـە ئەمـەش لەجێـی خۆیـدا بـوو بـۆ ئـەوکات کـە هەمـوو کـورد ئـاواتی لەناوبـردنی ڕژێمـی بەعـس بـوو، ئـەم هەڵوێسـتەی (پدك)یـش تەنیـا لـە ئاسـتی تیـوری و هەڵوێسـت وەرگرتنـی دژ بـە حکوومـەتی عێـراق ڕانەوەسـتا، بەڵکـو بەپێـی هەندێـك سـەرچاوە هێـزەکانی (پـدك) شـان بەشـانی هێـزەکانی ئێـران لـە سـاڵی ١٩٨٣ هێـرش دەکەنـە سـەر ناوچـەی حاجـی ئۆمـەران و دەسـتی بەسـەردا دەگـرن[2]. بـەڵام لـە بەرانبـەردا (پـدك) نکۆڵـی لـەوە دەکات، لـەم بـارەوە کریـس کۆچێـرا دەنووسـێت: " ئەگـەر بەشـداری پێشـمەرگەکانی پـارتی لـەم هێرشـەدا جێگـەی بـاوەڕ نەبێـت، هـەر نەبێـت ئەگـەری ئـەوە زۆرە کـە پێشـمەرگەکانی پـارتی نەخشـەی ڕێنوێنییـان هەبـووە «، هەروەهـا لـە درێـژەی نووسـینەکانیدا ناوبـراو ئامـاژە بـەوە دەکات کـە یەکێـك لـە نزیکـەکانی مەسـعود بـارزانی لـەم بـارەوە دەڵێـت: "بارودۆخـی ئێمـە نالەبـارە ڕێگەیـەکی دیکەمـان نییـە»[3]. هەروەهـا لـەم بـارەوە مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: " ئێمـە لەشـەڕی حاجـی ئۆمـەران بـەو شـێوەیەی کـە حکوومـەتی عێـراق بـاسی لـێ دەکات بەشـداریمان نەکـردووە، کـە ئـەوکات هێزەکانمـان لە(ناودەشـت)[4]بوون، بـەرەی شـەڕی ئێمـە لەگـەڵ ئـەوان جیـاواز بـوو»[5]. هەروەهـا قسـەکەرێك لـە مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) کـە نـاوی لە سـەرچاوەکەدا نەهاتـووە، دەڵێـت: "ئـەوکات هێـزەکانی (پـدك) لـە نـاو دەشـت لەگـەڵ

(١) علی سنجاری، القضیة الکردیة...، ج٣، ص٥٦.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: مایـکل ام غینـتر، کـورد العـراق، ت: عبدالسـلام محمـد رۆوف، ط٦، مطبعـة ئـاراس، اربیـل ، ٢٠١٢، ص٦٢ ؛ هـادی علـی، الشـعب الکـردی والسیاسـات الدولیـة فـی القـرن العشــرین کوردسـتان العـراق نموذجـاً (دراسـه تحلیلیـة ناقـدة)، ب.م، ب.س، ص١٤٤.

(٣) کریس کوچێرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی...، ل٩٣.

(٤) ناودەشـت، دۆڵێکـە کەوتووەتـە ڕۆژئـاوای چیـای قەندیـل، درێژیەکـەی ٢٥کـم دەبێـت، چەنـد گوندێـك تێـدا هەڵکەوتـووە، لـە هەموویـان ناودارتـر گونـدی (پشـت ئاشان)ـە. بڕوانە: فاتح ڕەسـوڵ، چەنـد لاپەڕەیـەك...، ب٣، ل٩٨.

(٥) لە: د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣١١ وەرگیراوە.

هێـزەكانی (ینـك) لەشـەڕدا بـوون، بەرەكەیـان جیـاواز بـوو، بۆیە(پـدك) بەرپرسـیار نییـە لـە داڕشـتنی سیاسـەتی ئێـران بەرانبـەر بـە حكوومـەتی عێـراق»[1]. بەهەر شـێوەیەك بێت ئەمـە بـە زیانێـكی گـەورە بەسـەر (پـدك) و كەسـوكاری پێشـمەرگەكانی شـكایەوە و، لـە لایـەن سـەدام حسـێنەوە كاردانـەوەی توونـدی لـێ كەوتـەوە، بەوپـەڕی دڕندایـەتی، بـەو خەسـڵەتەی پێـی دەنـاسرا ئاگـری ڕق و كینـەی تۆڵـەی بەسـەر بنەماڵـەی پێشـمەرگەكانی (پـدك)دا پرژانـد، بەتایبـەتی هـۆزی بـارزان، بـە تۆمـەتی ئـەوەی لـە هێرشـەكەی حاجـی ئۆمـەران لـە گـەڵ هێـزەكانی ئێـران بەشـدارییان كـردووە[2]. بـە شـێوەیەكی هۆڤانـە ڕۆژی ٣٠ی تەممـووزی ١٩٨٣، نزیكـەی ٨٠٠٠ هەشـت هـەزار نێرینـەی هـۆزی بـارزان لـە سـەرووی تەمـەن٧ سـاڵی، لـە ئـۆردوگا زۆرە ملێیـەكانی (بەحركـە و قوشـتەپە)، بـۆ باشـووری عێـراق شـوێن بزركـران[3]. بەرانبـەر ئـەم كارەسـاتە سـەدام حسـێن لـە وتارێكدا دەڵێـت: "بارزانییـەكان سـزای توونـدی خۆیـان وەرگـرت و ڕەوانـەی دۆزەخ كـران»[4]. مەسـعود بـارزانی لـە پاییـزی ١٩٨٤ لـە پرسـیارێكی گۆڤـاری (الحریـە)دا، كـە ئایـە ئـەوان لـە گرتنـی حاجـی ئۆمـەران هـاوكاری ئێرانیـان كردبـوو؟ لـە وەڵامـدا گوتبـووی: "ئێـران هێزێـكی زۆری مرۆیـی هەبـوو و پێویسـتی بەهێـزی ئـەوان نەدەكـرد، ئـەو قسـانەی كـە لەسـەر زاری سـەدام حسـێن بڵاوبووبـووەوە تەنیـا بیانوویـەك بـوو بـۆ بێسـەر و شـوێن كـردنی بارزانییـەكان»[5].

لـەم سـەروبەندەدا پارسـەنگی هێـز بـەلای ئێرانـدا كەوتبـووەوە، حكوومـەتی عێـراق دەیوسـت بـە هـەر شـێوە و نرخێـك بێـت كـورد لـە ئێـران دوور بخاتـەوە، بـۆ ئـەم مەبەسـتە بـە هەمـوو هێزێـك هەوڵـی دەدا (پـدك) وەك هێزێـكی گـەورە و كاریگـەر لەلایـەك، لەلایـەكی تریـش بەهـۆی بـوونی پەیوەنـدی پتـەوی لەگـەڵ ئێـران، بـەلای

(١) ڕاگەیانـدنی قسـەكەرێك لـە مەكتـەبی سیاسـی پـارتی دیموكـراتی كوردسـتان ـ عێـراق، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٤٨)، ئـابی ١٩٨٣، ل١.

(٢) د.محمداحسان، كوردستان و دوامة الحرب،ط٢، مطبعة وزارة التربیة، اربیل، ٢٠٠١، ص٥٣.

(٣) بـۆ زانیـاری و وردەكاری زیاتـر بڕوانـە: ڕێبـوار ڕەمـەزان بـارزانی، ڕەهەنـدە كۆمەڵایەتییـەكانی سیاسـەتی ڕاگواسـتنی بارزانییـەكان بـۆ باشـووری عێـراق لەسـەردەمی بەعسـدا، چاپخانـەی منـارە، هەولێـر ، ٢٠٠٩، ل ل٦١ -٧٤.

(٤) فاشـیزمەكان تاوانێـكی دڕندانـە دەرهـەق بـە بارزانییـەكان ئەنجـام دەدەن، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٤٩)، كانـوونی دووەم/١٩٨٤، ل١٠.

(٥) لە:د.علی تەتەر نێروەیی، سیاسەتی حكوومەتی عێراق...،ب١، ل١٤١ وەرگیراوە.

خۆیـدا ڕابکێشـێت، بـە قسـەی خورشـید شـێرە: "حکوومـەتی عێـراق بەسـەرکردایەتی پـارتی وتبـوو تەنیـا بـە پاڵپشـتی هێـزەکانی ئێـوە دەتوانیـن پارێـزگاری لـە سـەروەری خـاکی عێـراق بکەیـن بەرانبـەر بـە داگیرکـەران»[1]. سـەرچاوەکان لـەم ڕووەوە ڕای جیاوازیـان هەیـە، هەندێکیـان ئامـاژە بـەوە دەکـەن (پـدك) بـەو مەرجـەی ئامـادەی گفتوگـو بـوو لەگـەڵ حکوومـەت کـە چارەنـووسی بارزانییـە گیـراوەکان دیـاری بـکات، کـە دواجـار بەهـۆی مانـەوەی بارزانییـەکان، کـوردە بێسـەرو شـوێن کـراوەکانی تـر وەك خـۆی، (پـدك) ئامادەنەبـوو دانوسـتان بـکات[2]. بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا ڕایـەکی تـر هەیە ئامادەنەبـوونی (پـدك) بـۆ وابەسـتەی بـەرەی (جـود) دەگەڕێتـەوە، بەتایبـەتی (پـدك) و (حسـك) بـە سیاسـەتی ئێرانـەوە[3]. پێدەچێـت بیانـووی (پـدك) بـۆ شـوێن بزرکـردنی بارزانییـەکان نەبێـت، بـەو شـێوەی کـە بـاس دەکرێـت، بـە بەڵگـەی ئەوەی سـەرچاوەکان هەوڵـەکانی حکوومـەت بـۆ دانوسـتان لەگـەڵ (پـدك) بـۆ سـاڵی١٩٨٢دەگەڕێنەوە، واتـە پێـش ئەنفالکـردنی بارزانییـەکان[4]. هەروەهـا لـەو کاتـەدا (پـدك) وای لێکدایـەوە ئەگـەر سـەدام حسـێن بەسـەرکەوتن لەشـەڕدا لـە دەسـەڵات بمێنێتـەوە، گـەلی کـورد قەلاچـۆ دەکات، بـەڵام ئەگـەر ئێـران سـەرکەوێت، بـە هاتنـە سـەرکاری ڕژێمێـکی ئیسـلامی لەبەغـدا گـەلی کـورد درێـژە بـە ژیـانی خـۆی دەدات[5]. ئەنجـام (پـدك) لەگـەڵ لایەنەکانی تـری (جـود)، لـە١٦ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٣بەفەرمـی ڕایگەیانـد: "بەهیـچ شـێوەیەك ئامـادەی گفتوگـۆ نیـن لەگـەڵ حکوومـەتی عێـراق»[6]. هەڵگیرسـانی جەنـگ لـە قۆناغـە سـەرەتاییەکاندا وێـڕای گەرمـی ململانێـی ناوخۆیـی هێـزە کوردییـەکان لـە بەرژەوەنـدی کـورددا بـوو، بـزاڤ و چالاکـی پێشـمەرگە لـە پەرەسـەندندا بـوو، بـەڵام لـە قۆناغـی دوایـی هەمـوو ئـەو بۆچوونـە چاوەڕوانکراوانـەی (پـدك) کـە لـە بەیـانی یەکەمیـدا بـۆ ڕای گشـتی خرابـووە ڕوو، ڕاسـت دەرچـوو، ئـەم جەنگـە مەینـەتی و کارەسـاتی زۆری

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ خورشید شێرە، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٥.

(٢) سروە قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٤١.

(٣) خلیـل محمـد بـرواری، نشـوء وتطـور الحركـة القوميـة الكرديـة و دور البارزانـی، ب.م، ب.س، ص٩٦؛ هـادی علـی، المصـدر السـابق، ص١٤٤.

(٤) کریس کوچێرا، بزووتنەوەی ...، ل٩١.

(٥) هەمان سەرچاوە، ل٩٤.

(٦) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: سـكرتارية الجبهـة الوطنيـة الديمقراطيـة العراقيـة، بـلاغ إجتـماع سـكرتارية ، فـی ١٦/كانـون الثانـی ١٩٨٣.

لەگەڵ خۆی هێنا، بە تایبەتی بۆ گەلی کورد نەك لە باشووری کوردستان بەڵکو لەپارچەکانی تری کوردستانیش[١]. بەشێوەیەکی گشتی جەنگی عێراق ـ ئێران کاریگەری دوو لایەنی لە سەر کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان و بزاڤی گەلی کورد لە باشووری کوردستان هەبوو، وەك مەسعود بارزانی دەڵێت: "جەنگی عێراق و ئێران هەم کاریگەری نەرێنی هەم ئەرێنی هەبوو، کە لایەنی نەرێنی بریتی بوو لە کوژرانی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی سڤیل و، دووبارە سەرهەڵدانەوەی (دیاردەی جاشایەتی)[٢] بە شێوەیەکی فراوانتر لەکوردستان و وێرانکردنی گوندەکانی کوردستان. هەروەها بیانووی دایە دەست حکوومەت کە چەکی کیمیایی دژ بە کورد بەکاربێنێت، لە هەموویش ناخۆشتر ئەنجامدانی ئۆپراسیونەکانی ئەنفال دژ بە کورد و کوردستان بوو، بەڵام هەندێك هۆکاری ئەرێنیش هەبوو کە بووە هۆی پەرەسەندن و زیندووبوونەوەی بیری نەتەوایەتی و ڕزگاریخوازی بە شێوەیەکی فراوانتر لە کوردستاندا، هەروەها بووە هۆی ئەوەی کە عێراق لە ئەنجامی ئەم جەنگە بچێتە ناو خاکی کوێتەوە کە پاشان ڕاپەڕینی جەماوەری ساڵی ١٩٩١ی لێ کەوتەوە»[٣].

لەکۆتاییدا ئەوە بەدیاردەکەوێت هەڵوێست وەرگرتنی پارتی دیموکراتی کوردستان بەرانبەر بە جەنگی ناوبراو هەڵوێستێکی لەجێی خۆیدا بوو، کە تا کۆتایی جەنگ، زۆربەی پێشبینییەکانی وەك خۆی دەرچوو کە لە سەرەتای هەڵگیرساندنی ئەم جەنگە بڵاوکرابووەوە، هەروەها وێڕای ئەوەی کە بە مەترسی دەزانی، لە هەمان کاتدا هەوڵەکانی خۆی چڕکردبوو بۆ کۆکردنەوەی هێزە بەرهەڵستکارەکانی کورد و عەرەب، کە ئەم دەرفەتە بقۆزنەوە بە سوودوەرگرتن بە قازانج و بەرژەوەندی بزاڤی گەلی کورد، لە پێناو ڕووخاندنی ڕژێمی بەعس و دامەزراندنی ڕژێمی دیموکراتی، کە کورد و گشت گەلانی تری عێراق بە مافە ڕەواکانی خۆیان شادبن.

---

(١) لازاریف، سەرچاوەی پێشوو، ل٥٤٧.

(٢) بۆ زانیاری لەبارەی بەرفراوان بوونی دیاردەی جاشایەتی بڕوانە: د.علی نێروەیی، سیاسەتی حکوومەتی ...،ب١،ل ل١٧٥-١٨٩.

(٣) لە:د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل١٧٨وەرگیراوە.

ب- هەڵوێستی پارتی دیموکراتی کوردستان بەرامبەر گفتوگۆی یەکێتی نیشتمانی کوردستان لەگەڵ حکومەتی عێراق:

بەهۆی ئەوەی شۆڕش لە پێناوی بەدیهێنانی خواست و ئامانجی گەلی کورد بەرپابووە، بۆیە شتێکی ئاساییە لە هەندێك لە وێستگەکانی شۆڕش گفتوگۆ لەگەڵ حکومەت بکرێت. بۆ ئەوەی چەندی بکرێت بتوانرێت خواست و ئامانجەکان لە ڕێگەی دیالۆگی ئاشتیانەوە بەدی بهێنرێت، جا ئەم دانوستانە لەسەر داوای دەسەڵاتدارانی حکومەت بێت، یان لە ئەنجامی پێشنیاری شۆڕش بێت بە شێوەی ڕاستەوخۆ، یان ناڕاستەوخۆ واتە بە هۆی ناوبژیکەرێك بۆ ئەوەی وەك لایەنی سێیەم دوو لایەنی بەرانبەر یەکدی بگەیەنێتە ڕێککەوتن [1]. گفتوگۆکردن بۆ چارەسەرەی کێشەی کورد، هەمیشە دەرگای شۆڕش و سەرکردایەتی کورد بەرانبەر بە حکومەت واڵابووە، بۆنموونە سەرکردایەتی شۆڕشی کورد لە سەردەمی شۆڕشی ئەیلوول (١٩٦١- ١٩٧٥)، چەندان دانوستان لەگەڵ حکومەتە یەك لەدوای یەکەکانی عێراقدا کردووە، بەڵام درێژترین ماوەی دانوستان لە ساڵانی (١٩٧٠-١٩٧٤) بوو کە چوار ساڵی خایاند، ئامانج لەمەش چارەسەری کێشەی کورد بوو بۆ ئەوەی حکومەت بزانرێت داخوازی و ئامانجی گەلی کورد چییە؟ لە بەر ئەوە قسەکردن و ڕاگۆڕینەوە لەسەر داخوازی و ئامانجەکان کرۆکی بنەڕەتی گفتوگۆکانە لەنێوان حکومەت و شۆڕش[2]. بەڵام هەموو جارێك سیاسەتی حکومەتی عێراق لە گفتوگۆکان، ئەوەی سەلماندووە کە بۆ خاپاندنی کورد و، بەدەستهێنانی کاتێکی گونجاو بووە، بۆ لێدانی بزاڤی کورد، پاش خۆڕێکخستنەوە و پڕچەککردنی هێزەکانی سوپای خۆی، بۆیە نەبوونی بڕوا و متمانە بە حکومەتە یەك لەدوای یەکەکانی عێراق، جۆرە بێ باوەڕییەکی لای کورد دروست کردبوو[3]، گەلی کورد پێی وابوو ئەو مافەی کە لەژێر دەسەڵاتی ئۆتۆنۆمی (کارتوونی ١٩٧٤) پێدراوە زۆر کەمە و تەنانەت حکوومەتیش هەستی بەوە دەکرد، بۆیە نووسەرانی بەعسی هان دابوو کە لەسەر تەواوبوون و هەمە لایەنانەی ئۆتۆنۆمی بدوێن و بنووسن، پێی وابوو کە دوژمنەکانی دژ بە ئۆتۆنۆمی (کارتونی) ڕادەوەستن و بە هەموو شێوەیەك هەوڵ دەدەن،

---

(١) کاکلە ڕەش، سەرچاوی پێشوو، ل٦٤.

(٢) برایم جلال، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٠٧ -٤١١.

(٣) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی عێراق...،ب١، ل١٤٧.

بەبیانــووی ئــەوەی کــە ناتــەواوە و ئــارەزووەکانی کــورد بەجــێ ناگەیەنێــت، پــەکی بخــەن[1]. بــە بۆچــوونی حــزبی بەعــس کــورد لــە مــافی سروشــتی زیاتــری هەبــووە، بەبیانــووی ئــەوەی هیــچ میللەتێــك لــە جیهانــدا نەبــووە کــە مافێــکی تایبــەت لەنــاو مافێــکی گشــتیدا هەبێــت[2]. بــەڵام وەك پێشــتر ئامــاژەی پــێ درا، کــورد پێــی وابــوو کــە ئــەم مافــەی لــە ژێــر دەســەڵاتی ئــەم ئۆتۆنۆمییــە کەمــە و تــەواو نییــە، بۆیــە نــاوی لێنابوو ئۆتۆنۆمــی کارتــۆنی، حکوومەتیــش هەســتی بــەو ناڕازیبوونــەی کردبــوو، هەوڵــی دەدا کــورد بێنێتــەوە نــاو گەمــەی گفتوگــۆ لــە ســەر ئۆتۆنۆمییــەك کــە حکوومــەت بــە ڕەوای دەبینێــت و لــە بەرژەوەندییەکەیــدا بێــت، جارێــکی تــر خــۆی بــە بــاشی ڕێــك بخاتــەوە و مــاوەی گفتوگۆکــردن لەگــەڵ کــورد لــە بەرژەوەنــدی خۆیــدا بــەکار بهێنێــت[3]. بــە تایبــەت پــاش شکســتی ســوپای عێــراق بەرانبــەر بــە هێــزەکانی ئێــران لــە خوڕەمشــەهر ســاڵی ١٩٨٢، هاتنــی هێــزەکانی ئێــران لــە تەممــووزی ١٩٨٣ بــۆ ناوچــە ســنوورییەکانی عێــراق بــە تایبــەتی دوای دەستبەســەرداگرتنی حاجــی ئۆمــەران، پێشــڕەویکردنی هێــزەکانی ئێــران بــۆ نــاو خــاکی باشــووری کوردســتان حکوومــەتی عێــراق لــە مەترســیدا بــوو[4]، هەروەهــا لــەو کاتــەدا لــە هەمــوو شــار و شــارۆچکەکانی کوردســتاندا خۆپیشــاندانی جەمــاوەری دژی حکوومــەت لــە ئــارادا بــوو[5]، لــە لایــەکی دیکــەوە بــزاڤ و چالاکییــە لەشــکرییەکانی هێــزە کوردییــەکان لــە هەڵکشــاندا بــوو، بۆیــە لــە هەمــوو لایەکــەوە حکوومــەت هەســتی بــە مەتــرسی ڕاســتەقینە کردبــوو، دەیویســت بەهــەر شــێوەیەك بێــت کــورد بــەلای خۆیــدا ڕابکێشــێت، یــان هــەر هیــچ نەبێــت پارتێــکی کــوردی بکاتــە هاوســەنگەر دژی هێــزەکانی دژ بەخــۆی[6]. هەوڵــەکانی حکوومــەت بــۆ گفتوگــۆ لەگــەڵ (پــدك) کــە پێشــتر بــاس کــراوە، ئەنجامــی نەبــوو، بۆیــە گفتوگــۆی لای(ینــك) ئامادەتــر دەبینــی[7]، بەتایبــەتی دوای ئــەو ســەرکەوتنە بەرچاوانــەی ئێــران لەبــەرەی باشــووری کوردســتان بــە دەســتی هێنابــوون، ئەگــەری ڕووخانــدنی حکوومــەتی عێــراق و دامەزراندنی

---

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل ٣١٩ .
(٢) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی...،ب١، ل١٤٧.
(٣) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٢٠.
(٤) گۆران ئیبراهیم ساڵح، سەرچاوەی پێشوو، ل٨٠.
(٥) سروە قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٠.
(٦) جەمال نەبەز، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٧.
(٧) فاروق محەمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٠.

حکوومەتێکی ئیسلامی هاوشێوەی ئێران لە عێراق مەترسی بۆ سەرخودی (ینك)یش دروست کردبوو، لە بەر ئەوە لە لایەکەوە (ینك) وەك هێزێکی عەلمانی دژی سەرکەوتنی ئێران و دامەزراندنی حکوومەتێکی ئیسلامی بوو لە عێراق، لەبەر ئەوە هەموو دەرگاکان لە بەردەم (ینك) دادەخران و ئایندەی ناڕوشنتر دەبوو، لەلایەکی دیکەوە لەو کاتەدا پەیوەندییەکانی ئێران و (ینك) بە تەواوەتی گرژییان تێکەوتبوو، بەهۆی هاوکاری هێزەکانی (ینك) لەگەڵ (حدکا) دژی ئێران، بەپێی هەندێك سەرچاوە ئێران هەڕەشەی گرتنی سەرکردایەتی (ینك)ی دەکرد، بە تایبەتی لەو کاتەی کە هێزەکانی ئێران لە ئەیلوولی ١٩٨٣ سنووری ناوچەکانی دەوروبەری پێنجوێنیان بەزاندبوو، ئەوە بووبووە مایەی نیگەرانی (ینك)، بەمەترسی بۆ سەر خۆی لە قەڵەم دەدا[١]. لەئەنجامی ئەمەشەوە مەڵبەندی یەکی(ینك) کەوتبووە مەترسییەوە، بۆیە سەرکردایەتی (ینك) داوای لە لێپرسراوی مەڵبەندی یەك (بەکر حاجی سەفەر)کرد، فەرمان بە هێزەکانی (ینك) بکات، پەلاماری سوپای عێراق نەدەن، بۆ ئەوەی بتوانێت بەرگری لەخۆی بکات، بەر لە هێرشەکانی ئێران بگرێت، لەبەر ئەوە بەهاتنی هێزەکانی ئێران بۆ ناوچەکە دەبووە هۆی ئەوەی کە مەڵبەندی یەکی (ینك) و تیپەکانی شارباژێڕ چۆڵ بکەن[٢]. هەروەها هاوکات (ینك) لەگەڵ هێزەکانی بەرەی (جود) لە ململانێیەکی دژوار و خوێناویدا بوو، سەرچاوەکان ئاماژە بەوە دەکەن بۆ ئەوەی حکوومەتی عێراق متمانەی بە(ینك) بێت، کە نوێنەری کوردی بێ ڕکابەرە، بە توندی کەوتبووە دژایەتیکردنی لایەنەکانی (جود) و سەرکەوتنەکانی بەسەر (جود)دا بەتایبەتی (پشت ئاشان) لە ئایاری ١٩٨٣ وەك بەڵگەیەك خرابووە بەردەم حکوومەت، کە دڵنیای بکات (ینك) دەتوانێت سەرکردایەتی کورد بکات و، جێگەی پارتەکانی تر بەتایبەتی (پدك) بگرێتەوە[٣]، لەم بارەوە جەمال نەبەز وای بۆ دەچێت: "ئەم هێرشەی بۆ سەر لایەنەکانی (جود) بەهاوکاری حکوومەت بووبێت، کە لە چوارچێوەی تاقیکردنەوەی (ینك) بوو بۆ گفتوگۆکردن»[٤]. حکوومەت دەیویست بەم پیلانە پەیوەندییەکانی نێوان هێزە

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٢١.

(٢) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکانی یەکتری...، ل٣٣٠.

(٣) د.کاظم حبیب، المصدر السابق، ص٣٧٩.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: جەمال نەبەز، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٧.

کوردییەکان لە دۆخێکی خراپ خراپتر بکات، ناکۆکییەکانی ناوخۆیی قووڵتر بکات، بۆیە بەو مەرجەی گفتوگۆی دەکرد لەگەڵ (ینك)، کە تەنیا ئەوان بەسەر گۆڕەپانی سیاسی و لەشکری باشووری کوردستان زاڵ بن[١]. دواجار (ینك) گەیشتە ئەو بڕوایەی کە هێزەکانی زۆر ماندوون، بیریان لەوە دەکردەوە ئەگەر بۆ ماوەیەکی کاتیش بێت لەگەڵ حکوومەتی عێراق ئاگربەست بکەن، کە ئەوکات هێزەکانی (ینك) لە تەنگانەدا بوون بەپێی ئەوەی کە نەوشیروان مستەفا دەنووسێت: " ئێمە ناچاربووین شەڕ لەگەڵ عێراق ڕابگرین، لە کاتێکدا ئێمە لە سێ لاوە لەشەڕ گلابووین، شەڕ لەگەڵ عێراق، شەڕ لەگەڵ ئێران، شەڕ لەگەڵ (جود)، زۆرکەس بە باشیان ئەزانی کاتێ ئامۆژگارییان ئەکردین بۆ ماوەیەکیش بێ شەڕ لەیەکێ لەم مەیدانانەدا سارد بکەینەوە»[٢]. لەم کاتەدا بەهۆی هەڵوێست و سیاسەتی (ینك)ەوە دۆستێکی وای لە ناوچەکەدا بۆخۆی نەهێشتبوو، بەتەنیا مابووەوە لەگەڵ هەموو هێزەکانی کوردی و عەرەبی بەرهەڵستکار لەشەڕدا بوو، هەروەك کاکل ئەحمەد کە ئەوکات ئەندامی (ینك)بوو لەناو باڵی کۆمەڵە، دەنووسێت: "وای لێ هاتبوو کاتێ شەڕێك ڕوویدابا بێ سێ و دوو پرسیاری دەکرد یەکێتی لەگەڵ کێ؟ بەڵام لە هەموویان دژوارتر شەڕی براکوژی بوو لەگەڵ لایەنی جود»[٣]. هەروەها ئەرسەلان بایز دەنووسێت: "لەو کاتەدا یەکێتی لە هەموو لاوە ئابلوقە درابوو، تەنیا ڕێگە گفتوگۆکردن لە گەڵ ڕژێمی عێراق بوو»[٤]. بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا نەوشیروان مستەفا لەلایەکی دیکەوە دەنووسێت: "یەکێتی لە زەعیفیەوە، یان لە ئەنجامی شکان و کۆڵدانەدا نەکەوتە گفتوگۆ، بەڵکو لەو کاتەدا کە داخلی گفتوگۆبوو، هەم لە ڕووی پێشمەرگەییەوە لە سەرکەوتندا بوو، هەم لە ڕووی سیاسییەوە لە هەڵوێستێکی بەهێزدا بوو»[٥]. لەو سەروبەندەدا (ینك) پەیامێك بۆ ئەندامانی دەرەوە دەنێرێت کە پوختەکەی بریتی بوو لە: "ئێمە لە٣ لاوە لە شەڕەوە گلاوین، هەوڵی زۆرمان داوە لەگەڵ (جود) پێك بێین، سەری نەگرتووە، لەگەڵ سووریا و

---

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٢١.

(٢) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتری...، ل٣٣١ -٣٣٢.

(٣) کاکل ئەحمەد، سەرچاوی پێشوو، ل٦٧.

(٤) د.ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ڕۆژانی سەخت، ب٢، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠٥، ل٤٧.

(٥) نەوشیروان مستەفا، خولانەوە لەناوبازنەدا (دیوی ناوەوەی ڕووداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٨٤ ـ ١٩٨٨)، چ٢، چاپ و بڵاوکراوەی مەڵبەندی ئاوەدانی کوردستان، ب.ش، ١٩٩٩، ل٦٤.

لیبیا و فەلەستینەکان هەوڵ بدەن شەڕی ئێمە و (جود) ڕابگرن ئەگینا ناچارین بە خۆمان هەوڵ بدەین شەڕ لەگەڵ عێراق ڕابگرین»[1]. مەسعود بارزانی ئەم هەڵومەرجەی کە (ینك) ناچار کردووە گفتوگۆ بکات ڕەتدەکاتەوە و دەڵێت: "هیچ بنەمایەکی بۆ نییە، لەبەر ئەوە لەو دۆخە پێویست بوو گفتوگۆ لەگەڵ هێزە کوردستانییەکان بکەن، نەك لەگەڵ گەورەترین دوژمنی کورد»[2]. ئەنجام بەناوبژیوانی (عەبدولڕەحمان قاسملۆ)کە ئەوکات دژی (پدك) و بەرهەڵستکارێکی سەختی ئێران بوو، لە ناوەڕاستی تشرینی دووەمی١٩٨٣، سەرکردایەتی (ینك) بە شێوەیەکی فەرمی بڕیاری گفتوگۆکردنی لەگەڵ حکوومەتی عێراقدا[3]. لە چوارچێوەی چەسپاندنی دڵنیایی بەرانبەر بە حکوومەت (ینك) وەك هەنگاوی یەکەم لە کانوونی یەکەمی١٩٨٣، بڕیاری ڕاگرتنی شەڕ دەدات لەگەڵ حکوومەت، لە بەرانبەردا سەدام حسێن فەرمانی بە هێزە چەکدارەکانی عێراق دەدا چالاکی سەربازی دژی چەکدارەکانی (ینك) ڕابگرن[4]. هەروەها (ینك) تا ئەو کات خۆی لە ڕیزی بەرهەڵستکاری نیشتمانی دەزانی و دروشم و ستراتیجی دژ بە ئاراستەی حکوومەت بوو، ئیعلانی شۆڕشێکی عێراقی کردبوو لەپێناو ڕووخاندنی حکوومەتی عێراق، بەڵام بۆ خۆگونجاندن لەگەڵ حکوومەت، گۆڕانکارییەکی جەوهەری لە ستراتیجی خۆیدا دەکات و، دروشمی ڕووخاندنی حکوومەت لا دەبات، ناوی ڕادیۆیەکەی لە دەنگی شۆڕشی عێراقەوە بۆ دەنگی گەلی کوردستان دەگۆڕێت[5]، ئەمەش بووە دەروازەیەك وەك (ینك) باسی دەکات بۆ دەربازبوون لەو قەیرانەی کە تێی کەوتبوو[6]. گفتوگۆی (ینك) لەگەڵ حکوومەت هەر زوو لە لایەن هێزە بەرهەڵستکارەکانی عێراق و وڵاتانی هەرێمییەوە بەگشتی کاردانەوەی خێرای لێ کەوتەوە، هەر یەکە بە پێی دید و خوێندنەوەی خۆی بەپێی ئەو قۆناغەی کە بارودۆخەکەی پێدا تێپەڕ دەبوو، لێکی دەدایەوە، سەبارەت بە هەڵوێستی (پدك) کە ئەوکات لایەنێکی سەرەکی و بەهێزی ناو بەرەی

(١) نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتر...، ل٣٣٢.

(٢) لە: د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٢٤ وەرگیراوە.

(٣) بۆ زیاتر وردەکارییەکانی گفتوگۆی یەکێتی لەگەڵ حکوومەتی عێراق بڕوانە: سروە قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل ل٣٩ -٥٤.

(٤) نەوشیروان مستەفا، خولانەوە لەناو بازنەدا...، ل٩.

(٥) کاکل ئەحمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٩ -٧٠.

(٦) برایم جەلال، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٢٢.

(جـود) بـوو، بـە هاوبـەشی لەگـەڵ هاوپەیـمانی نـاو بـەرە، لـە٤ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٤ لــە بەیاننامەیەکـدا بــە توونـدی ئــەم هەڵوێســتەی (ینــك)ی ســەرکۆنەکرد و، سـەرکردایەتی (ینك)یـشی بەجـاش و خیانەتـکار لـە میللـەت و گـەلانی عێـراق و نۆکـەری ڕژێمـی بەعـس[1] و، بە(دیماگۆگییـەت)[2]، لـە قەڵـەم دا، ڕایشـیگەیاندبوو: "یەکێتـی ناتوانێـت بـەو ئاراسـتەیە ڕابەرایـەتی بزاڤـی کـورد بـکات، بـە پێچەوانـەوە ئـەم گفتوگۆیـە لـە بەرژەوەنـدی گـەلی کـورد و گـەلانی تـری عێراقـدا نییـە، کار بـۆ خوڕاگرتـن و، بەهێزکـردنی ڕژێمـی بەعـس دەکات «[3]، لـە هەمـان کاتـدا ١٤ پـارت و ڕێکخـراوەکانی هـەر چـوار پارچـەی کوردسـتان بـە (پدك)یشـەوە، لەبەیاننامەیەکـدا ئـەم هەڵوێسـتەی (ینك)یـان بـە ناپـاك و، دژی خواسـتەکانی گـەلی کـورد لێکدایـەوە[4]. لـەو کاتـەدا بـە تایبـەتی (پـدك) توونـدتـر لـە پێشـوو هێـرشی ڕاگەیانـدنی دەکـردە سـەر (ینـك)، کاتێـك کـە حکوومـەتی عێـراق لەسـەر سیاسـەتی پێشـوو بـەردەوام بـوو بەرانبـەر بـە کـورد، بۆنموونە: تەنیـا ڕۆژی ٧ی ئـاداری ١٩٨٤، ١٦سـەربازی هەڵاتـووی کـوردی نـاو سـوپاکەی گوللەباران کـرد[5]. ئەمـەش نموونەیەکـە لەنـاو چەنـد نموونەیـەکی تـر، نەوشـێروان مسـتەفا دەنووسـێت: "پـارتی و لایەنـەکانی (جـود) ئـەم ڕووداوەیـان کـردە بیانـوو بـۆ هێرشـکردنی زۆرتـر بـۆ سـەر یەکێتـی و تاوانباریـان دەکـرد بـە هـاوکاری لەگـەڵ بەعـس»[6]. لـە وەڵامـی پرسـیارێکدا کـە ئایـە هەڵوێسـتی (پـدك) بەم شـێوەیە بەرانبـەر بـە گفتوگۆکردنی (ینـك) لەگـەڵ حکوومـەت چـوون دەخوێنێتـەوە؟ لەوەڵامـدا د.مەحمـوود عوسـمان ئـەم هەڵوێسـتەی (پـدك) بـە هەڵوێسـتێکی دروسـتی دەزانێـت و دەڵێـت: " ئـەم گفتوگۆیـە

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (١٤).

(٢) دیماگۆگییـەت، زاراوەیـەکی سیاسـییە، بـەو کەسـانە دەگوترێـت کـە لـە ڕێگـەی بەڵێنـی بـە درۆ و بـێ بنەمـا و هەروەهـا لـە ڕێگـەی هەڵگێڕانـەوەی ڕاسـتییەکان، سـەرنجی خەڵـك و بـۆلای خۆیـان ڕادەکێشـن بـۆ ئـەوەی لـە لایـەن ئەوانـەوە پشـتیوانییان لـێ بکرێت...بڕوانـە: زاهیـر محەمـەدی و ئـەوی تـر، قامـوسی سیاسـی ئـارەش (فەرهەنگـی سیاسـی)، چاپخانـەی وەزارەتی پـەروەدە، هەولێـر،٢٠٠٦، ل٢١٣.

(٣) پ.د.ك، بـەشی ڕاگەیانـدنی مەکتـەبی سیاسـی، رابەرایـەتی کوردایـەتی بەسـەنگەر گۆڕیـن و دیماگوگیـەتی غوبلـزی ناکرێـت، ئایـاری ١٩٨٤.

(٤) بۆ زانینی ناوی ئەو پارت و ڕێکخراوانە و زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (١٥).

(٥) نەوشیروان مستەفا، خولانەوە...، ل٢٩.

(٦) هەمان سەرچاوە، ل٢٩.

شـەرعی نەبـوو، گوزارشـتی لـە خواسـت و بەرژەوەندییـەکانی گـەلی کـورد نەدەکـرد بەپێچەوانـەوە لـە خزمـەتی بەهێزکـردنی بەعسـدا بـوو»[1]. هەروەهـا عەدنـان موفتـی هەمـان بۆچـوونی هەبـوو، دەڵێـت: "دەبوایـە بـژاردەی یەکەمـی گفتوگـۆ لەگـەڵ هێـزە کوردییـەکانی نـاو بـەرەی (جـود) بووایـە نـەك لەگـەڵ سەرسـەخترین دوژمنـی کـورد»[2]. هەروەهـا هەندێـك سـەرچاوەی نزیـك لە(پـدك) وای پیشـان دەدەن ئەنجامـدانی گفتوگۆکـردن لـەو سـاتەدا لـە لایـەن (ینـك)ەوە بەهێزکـردنی خـۆی بـوو بـۆ لێـدانی هێـزەکانی بـەرەی (جـود) و لەسـەرووی هەمووانـەوە پـارتی[3]، ئـەم بۆچوونـەی (پـدك) لەجێـی خۆیـدا بـوو لەبـەر ئـەوە پـاش ئاشـتبوونەوەی هێـزە کوردییـەکان یەکێـك لـە ئەندامـانی سـەرکردایەتی (ینـك) بەنـاوی (عـەلی بچکـۆڵ) دان بـەو ڕاسـتییەدا دەنێـت، دەڵێـت: "هیچـی تـر ویژدانـم قبـووڵ نـاکات ئـەو تاوانـەی یەکێتـی لەمیللـەت و هەڤاڵەکانـم بشـارمەوە هـەر لـە ساڵی ١٩٨٠وە ئێمـە لـە گـەڵ ڕژێـم ڕێککەوتیـن کـە پـارە و چـەك و تفاقـمان بداتـێ بـۆ ئـەوەی شـەڕی هەمـوو حزبـەکان بکەیـن، جـا ئـەوە بـوو دەسـتمان بەشـەڕی هەمـوو حزبـەکان کـرد، عێراقیـش بـڕوای بـە ئێمەکـرد کـە لـە گەڵیـدا ڕاسـتین دەنـا دوور نەبـوو ڕژێمـی عێـراق، کوردسـتان بـۆ هەمـوو حزبـەکانی کـوردی بەجـێ بهێڵێـت و لەگـەڵ ئێـران شـەڕ بـکات»[4]. بێگومـان ئەگـەر لەوکاتـەدا (ینـك) وەك (پـدك)و لایەنـەکانی (جـود) بـە تـەواوی هەڵوێسـتی دژی حکوومـەت بوایـە، بارودۆخـی عێـراق زۆر ئاڵۆزتـر دەبـوو، هـەروەك جلال تاڵەبانی سـەبارەت بـە گفتوگۆکانی لەگـەڵ حکوومـەت دەڵێـت: "یەکێتـی ئیسـپاتی کـردووە کـە لـەکاتی تەنـگاوی و تەنگوچەڵەمـەدا بـۆ پاراسـتنی عێـراق و سـەروەری عێـراق درێغـی نەکـردووە»[5]. لەژێـر کاریگـەری هەڵوێسـتی(پدك) و هاوپەیمانـانی، تـا دەهـات لایەنگرانی(ینـك) لـە نزمبوونـەوەدا بـوون[6]. نەوشـێروان مسـتەفا دەنووسـێت: " لـە پێشـوو کـەس گلەیـی لـە یەکێتـی نەئەکـرد، لەبـەر ئـەوە هیـچ پەیوەندییـەکی لـە گـەڵ حکوومـەت نەبـوو، بـەڵام

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ د.مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەدنان موفتی، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٧.

(٣) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ محەمـەد مـەلا قـادر، پیرمـام، ٢٠١٥/١٢/٢؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ خورشـید شـێرە، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٥.

(٤) لە: سەید کاکە، بیروەری پێشمەرگەیەك...، ل٢٤٤ وەرگیراوە.

(٥) لە: د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٢٤ وەرگیراوە.

(٦) دیفید ماکداول، مێژووی هاوچەرخی...، ل٥٧٤.

ئێستا خەڵك بەگشتی گلەییان لێ ئەكرد لە بەر ئەوە لە گفتوگۆدابوو»[١]. بەتایبەتی لەو كاتەدا كە(جلال تاڵەبانی) لە هەفتەنامەی (الطلیعة العربیة)[٢]، لە ژمارە (٦٥)، لە٦ی ئابی ١٩٨٤، گوتبووی: "صدام حسین هو الحكم ولیس الخصم»[٣]، (پدك) و هاوپەیمانانی ئەم ڕستەیەی (جەلال تاڵەبانی)یان كردبووە سەردێری هەواڵەكە، بارودۆخ ئامادەتر بوو بۆ ڕەخنەگرتن و، هێرشكردنە سەر سەركردایەتی (ینك) بەمەش ڕاگەیاندنەكانی (پدك) دەنگدانەوەیەكی زۆری نارەزایی خستبووە نێو لایەنگرانی (ینك)، تەنانەت لەناو بنگە و بارەگاكاندا ڕەخنەی توندی لە جەلال تاڵەبانی ئەگیرا[٤]. لەم بارەوە مەكداول دەنووسێت: " لەو ماوەیەدا یەكێتی لایەنگرانی خۆی لەدەستدابوو، بە هەزاران پێشمەرگە ڕیزەكانی بەجێ هێشت»[٥]. لەماوەی گفتوگۆكاندا هیچ گۆڕانكارییەكی ستراتیجی لە هەڵوێستی حكومەت ڕووی نەدا، هەر چەندە (ینك) زۆر هەوڵی ئەوەی دا كە نیازپاكی و جددی بوونی خۆی بۆی نیشان بدات تا گەیشتە ئەوە جەلال تاڵەبانی لە هەمان هەفتەنامە (الطلیعة العربیة) گوتبووی: " لەپشتەوە خەنجەر لە سوپای عێراق نادەین، لەكاتێكدا كە بەرگری لەنیشتمان بكات»[٦]. بەپێی سەرچاوەكان لەو كاتەدا تارق عەزیز وەزیری دەرەوەی ئەوسای عێراق، لەهەمان هەفتەنامەدا گوتبووی: "جەلال تاڵەبانی هاتووەتە ڕێزی نیشتمان ئەگەر نیازی پاك بێت ئەوە كورسییەكی لە بەرەی ئۆتۆنۆمی (ئوتونومی كارتۆنی-لێكۆڵەر) دەدەینێ»[٧]. بەرانبەر بەم وتەیەی وەزیری دەرەوەی عێراق، وەك هەڵوێست وەرگرتن بەرانبەر تاڵەبانی، ژمارەیەك لە ئەندامانی

---

(١) نەوشیروان مستەفا، خولانەوە لەناوبازنەدا...، ل٢٩.

(٢) الطلیعة العربیة، ئەم هەفتەنامەیە لە لەندەن بە پارەی حكومەتی عێراق دەردەچوو لەم ماوەیەدا بۆ گفتوگۆكردن لەگەڵ جەلال تاڵەبانی چوو بۆ سورداش...بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: هەمان سەرچاوە، ل٧٧.

(٣) سبیل انتصار الحركة التحرریة الكردیة، من منشورات قسم الإعلام فی المكتب السیاسی للحزب الدیمقراطی الكردستانی ـ العراق، أواخر ایلول١٩٨٤، ص٨٤.

(٤) نەوشیروان ، خولانەوە...، ل٧٨.

(٥) دیفید ماكداول، مێژووی...، ل٥٧٤.

(٦) لە:كاكلە ڕەش، سەرچاوەی پێشوو، ل٧١ -٧٢ وەرگیراوە.

(٧) ئەحمەد كەریم، بەدواداچوونێكی وتارەكەی هەر تاڵەبانی دەتوانێ سەرۆكی ڕژێم ڕۆژێ بكاتە(حەكەم) و ڕۆژێ بكاتە (خەصم) ،گوڵان، گۆڤار، ژ:(٧٩)، ١٩٩٦/٧/١١، ل١٩.

(ینـك) حزبەكـەی بەجـێ دەهێڵـن، ڕێگەیـەكی تـر دەگرنەبـەر. لەژێـر كاریگـەری ئـەم بارودۆخـە و، نەبـوونی ئاسـۆیەكی ڕوون و ئاشـكرا لـە جێبەجێكـردنی داواكارییـەكانی (ینك) لـە لایـەن حكوومەتـەوە، سـەركردایەتی (ینك)یـش لـە گفتوگـۆكانی بـێ ئومێـد بووبـوو، لەژێـرەوە هەوڵـی دەدا لەگـەڵ (پـدك)و لایەنـەكانی (جـود) ئاشـت ببێتـەوە تـا لـەكاتی تێكچـوونی گفتوگـۆ ئـەو فشـارە لـە سـەرخۆ لابـدات، بۆیـە چەنـد جـار هەوڵـی دابـوو كە بـە ڕێگەی(محەمـەدی حەمـەی باقـی و فەرەیـدون دارتـاش) پەیوەنـدی بـە (پـدك) و (حشـع)ەوە بكـەن، بـەڵام هـەردوو حـزب مەرجێـكی بـۆی دانرابـوو ئەویـش كـە دەبێـت (ینـك) گفتوگـۆكان لەگـەڵ حكوومـەت ببڕێـت، لەبەرانبـەردا نەوشـێروان دەنووسـێت: "مەرجەكـەی ئێمـەش ئەوەبـوو كـە پـارتی دەسـت لـە پەیوەنـدی ئێـران هەڵبگرێـت»[1]. بـەڵام دەبینیـن كـە (ینـك) دواتـر لـە ماوەیـەكی كـەم لـە كۆتاییهاتنـی گفتوگـۆ پەیوەنـدی بـە ئێـران و بـەو دەسـەڵاتدارانەی ئێرانـەوە دەكات كـە لـە پەیوەندیـدا بـوون لەگـەڵ پـارتی[2]. جارێـكی تـر لـە ئـابی ١٩٨٤ لەژێـر بـاری نائومێـدی بەرانبـەر جێبەجێكـردنی داواكارییـەكانی لـە لایـەن حكوومەتـەوە، (ینـك) ئامادەیـی خـۆی دەربـڕی بـۆ ئاشـتبوونەوەی گشـتی، هـەر وەك نەوشـێروان دەنووسـێت: "بـەو مەرجـەی ئامادەیـی خۆمـان بـۆ ئاشـتبوونەوەی گشـتی دەربـڕی، هێـزەكانی (جـود) ڕێـز لـە بڕیـاری ڕاگرتنـی شـەڕ لەگـەڵ حكوومـەت بگـرن تـا ئـەوكات ئاگربـڕ هەیـە، بەتایبـەتی لـە ناوچـەكانی ژێـر دەسـەڵاتی یەكێتـی هێـرش نەكـەن بـۆ سـەر هێـزەكانی سـوپای عێـراق» [3]. لـەم بـارەوە د.مەحمـوود عوسـمان دەڵێـت: "سـەركردایەتی یەكێتـی چاوەڕێـی ئـەوەی دەكـرد لەگـەڵ حكوومـەت ئەگـەر هیـچ نەبـێ وەك ڕێككەوتننامـەی ١١ی ئـاداری ١٩٧٠، شـتێك بـە نـاوی خـۆی تۆمـار بـكات»[4]. بـەڵام لـە بەرانبـەردا (جـود) وەڵامێـكی توونـدی پـێ دابـوو كـە بـۆ پەلامـاردانی هێـزەكانی سـوپای عێـراق، پابەنـدی هیـچ مـەرج و بڕیارێـك نابـن[5]. بـەم شـێوەیە هیـچ گۆڕانكارییـەك لـە هەڵوێسـتی حزبـەكان ڕوو نـادات، جگـە لـەوە جارێـكی تـر لـە٤ی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٤ وتەبێژێـك بـە نـاوی مەكتەبی سیاسـی

(١) نەوشیروان مستەفا، خولانەوە...، ل٣٢.

(٢) جەمال نەبەز، سەرچاوەی پێشوو، ل١٧٠.

(٣) نەوشیروان مستەفا، خولانەوە لەناوبازنەدا...، ل٧٨.

(٤) چاوپێكەوتن لەگەڵ د.محمود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

(٥) نەوشیروان مستەفا، خولانەوە لەناوبازنەدا...، ل٧٨.

(ینـك) ڕایگەیانـد: "یەکێتـی بـۆ بەرپەرچدانـەوەی هێرشـە ناڕەواکـەی تورکیـا بـۆ سـەر خـاکی باشـووری کوردسـتان، ئامادەیـە هێزێـکی پێشـمەرگە ڕەوانـەی بادینـان بـکات»، لـە وەڵامیـدا وتەبێـژی (پـدك) لـە بەیاننامەیەکـدا ڕایگەیانـد بـوو: "پـارتی ئـەم هەڵوێسـتەی بـە ئەرێنـی و خۆشـحاڵی پێشـوازی لـێ دەکات و بەخێرهاتنـی هێـزەکانی یەکێتـی دەکات بـۆ بادینـان و گشـت ناوچـە ئازادکـراوەکانی تـری ژێردەسـەڵاتی، بـەڵام پێویسـتە یەکێتـی دەسـتبەرداری گفتوگۆکـردن بێـت لەگـەڵ حکوومـەت و، ئاشـتبوونەوە لەسـەر ئەسـاسی ڕووخانـدنی ڕژێمـی سـەدام بێـت»[1]. ئەنجـام (ینـك) لـە هەوڵەکانیـدا سـەرنەکەوت بـە هـۆی پابەندبـوون بـە گفتوگۆکـردن لەگـەڵ حکوومـەت، بـەوەش دەرفـەتی زێڕیـن بـۆ حکوومـەتی عێـراق ڕەخسـا، سـەرەڕای ماندبـوونی سـوپاکەی بەهـۆی شـەڕکردن لەگـەڵ ئێـران، زۆر بـە ئاسـانی تـوانی دەسـت بەسـەر شـوێنە سـتراتیژەکانی ژێـر دەسـەڵاتی (ینـك) دا بگرێتـەوە[2]. گفتوگـۆی نێـوان (ینـك) لەگـەڵ حکوومـەت نزیکـەی سـاڵێك درێـژەی هەبـوو، بـەڵام بەبـێ ئـەوەی هیـچ دەسـتکەوتێکی گرنـگ و سـتراتیژ بـۆ گـەلی کـوردی لـێ بکەوێتـەوە، لـە کۆتایـی دانوسـتاندنی وەفدێـکی تورکیـا بـە سـەرۆکایەتی (وەحیـد خەلـەف ئۆغلـو) وەزیـری دەرەوەی ئەوکاتـەی تورکیـا، لـە کانـوونی یەکەمـی١٩٨٤ سـەردانی بەغـدا دەکات هۆشـداری بـە حکوومـەتی عێـراق دەدات لـەوەی هـەر جـۆرە ڕێککەوتنێـك لەگـەڵ (ینـك)دا دەبێتـە هـۆی داخسـتنی بـۆڕی هەناردەکـردنی نـەوتی عێـراق بـۆ دەرەوە، بەمـەش دانوسـتاندن شکسـتی هێنـا و دوای چەنـد ڕۆژێـك تاڵەبـانی بەغـدای بەجـێ دەهێڵێـت، بـۆ باشـووری کوردسـتان دەگەڕێتـەوە[3]. پـاش ئـەوە بـێ هیوایـی و ڕەشـبینی و نائومێـدی زیاتـر باڵیـان بەسـەر سـەرکردایەتی (ینـك)و پێشـمەرگە و لایەنگرانیـدا ڕاکێشـا[4]. ئـاکام سـەرکردایەتی (ینـك) گەیشـتە ئـەو بڕوایـەی کـە ڕژێمـی فـاشی بەغـدا هیـچ مافێـك سـوودی تێدابێـت بـە کـورد نـادات، بۆیـە ناچـار دەبێـت کۆتاییهاتنـی گفتوگـۆی خـۆی لەگـەڵ حکوومـەت لـە١٥ی کانـوونی دووەمـی١٩٨٥ یـەك

---

(١) م.س ـ پ.د.ك، بەیاننامە»بەلـێ بـا لەسـەر ئەسـاسی ڕووخانـدنی ڕژێمـی سـەدام ئاشـت بینـەوە»، لە١٩٨٤/١١/٨.

(٢) بۆ زیاتر زانیاری لەم بارەوە بڕوانە: فاتح ڕەسوڵ، چەند لاپەڕەیەك...، ب٣، ل٣٨٣.

(٣) مایکل أم غیتر، المصدر السابق، ص٥٩؛ فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٥.

(٤) فەیسـەل دەبـاغ، هـەر تاڵەبـانی دەتوانـێ سـەرۆکی ڕژێـم ڕۆژێ بکاتـە (حەکـەم) و ڕۆژێ بکاتـە (خەصـم)، گـوڵان، گۆڤـار، ژ: (٧٩)، ١٩٩٦/٧/١١، ل١٨.

لایەنـە ڕابگەیەنێـت و، ئۆباڵـی شکسـتەکەی دەخاتـە ئەسـتۆی تورکیـا[1]. ڕاسـتییەکەی ناکرێـت ئۆباڵـی سـەرنەگرتنی گفتوگـۆ بـە تـەواوەتی بخەینـە ئەسـتۆی تورکیـا، بەڵکـو حکوومـەتی عێـراق کـە لـە سـەرەتاوە نیـازی ڕێککەوتنـی نەبـوو، بەڵکـو خافڵکـردنی سـەرکردایەتی یەکێتـی و، بەکارهێنـانی هێـزەکانی بـوو بـۆ سـوودوەرگرتن لـە پێنـاوی بەرژەوەندییەکانی خۆی، دژی لایەنی بەرانبەر.

پـارتی لەگـەڵ هێـزەکانی (جـود) لـە بەیاننامەیـەکی هاوبەشـدا کـە لـە کانـوونی دووەمـی ١٩٨٥ بڵاوکرابـووەوە ئـەم هەڵوێسـتەی (ینـك)ی سـەبارەت بـە ڕاگرتنـی گفتوگـۆ، بـە هەنگاوێـکی گرنـگ و ئەرێنـی لـە قەڵـەم دا، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا هێشـتا لـە هەڵوێسـتی (ینـك) دڵنیـا نەبـوون و تێبینـی زۆری لەسـەر هەبـوو وەك ئـەوەی لـە بەیاننامەکـەدا هاتبـوو: "بـەرەی (جـود) وای دەبینـی، کـە هێشـتە زووە بـۆ حوکمـدان لەسـەر هەنـگاوی سـەرکردایەتی یەکێتـی و ڕاسـتگۆیی نیەتـەکانی، لـە بـەر ئـەوە بەیاننامەکـەی دەربـارەی کۆتاییهێنـان بـە وتووێـژ بەردەوامبـوونی لـە ڕێبـازی لاتەریـکی و دوورەپەرێـزی نەتەوەیـی پێـوە دیـارە، خـۆی نەبەسـتووەتەوە بـە بنەمـای وازهێنـانی یەکجـاری لـە ڕێبـازی سـەوداکردن و هـەوڵ دەدات بیانـوو بـۆ گفتوگۆیەکـە بهێنێتـەوە، ئەمـە و قسـە لەئامانجـەکانی بزووتنـەوەی نیشـتمانی عێراقـی نـاکات کـە بریتییـە لـە ڕووخانـدنی ڕژێمـی دکتاتـۆری و دامەزرانـدنی حکوومـەتی نیشـتمانی دیموکـراتی ئیئتـلافی کـە دیموکـراتی بـۆ عێـراق و ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە بـۆ کـورد مسـۆگەر بـکات»[2]، ڕاسـتییەکەی ئـەم بۆچوونـە وەك خـۆی بـوو، سـەرەڕای ڕاگرتنـی گفتوگـۆ، (ینـك) بـە تـەواوەتی خـۆی بـە بنەمـای ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس نەبەسـتبووەوە، هـەروەك کاکل ئەحمـەد دەنووسـێت: " لـە١٩ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٥، بەئامادەبـوونی جـەلال تاڵەبانی لـە چیـای ئاسـۆس، خـولی دووەمـی کادیـرانی پێشـکەوتووی کۆمەڵـە سـازکرابوو. لـە وەڵامـی پرسـیارێکدا کـە ئاراسـتەی جـەلال تاڵەبـانی کرابـوو لەلایـەن کادیرێـکی کۆمەڵـە، کـە ئایـا یەکێتـی دروشـمی ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس بـەرز دەکاتـەوە ئەگـەر شـەڕ دەسـتی پـێ کـرد؟ لـە وەڵامـدا گوتبـووی: نەخێـر ئەگـەری ڕێککەوتنیـش هەیـە»[3].

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر لەم بارەوە بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (١٦).

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: بـەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی عێراقـی، بەیاننامە»دەربـارەی ڕاگرتنـی ووتوێـژ لـە نێـوان یەکێتـی و ڕژێمـی دکتاتـۆری»، لـە کۆتایـی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٥.

(٣) کاکل ئەحمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٦.

بـەڵام ئەمـە سـەری نەگـرت، پـاش چەنـد ڕۆژێـك بـە تـەواوەتی گفتوگـۆكان كۆتایـی هـات بەبـێ هیـچ دەسـتكەوتێكی نیشـتمانی جگـە لـە هەندێك پـارە و چەنـد دەسـكەوتی تـری كەسـی نەبێـت.

لەكۆتایـدا ئـەوە دەردەكەوێـت كـە پـارتی دیموكـراتی كوردسـتان هـەر لـە سـەرەتاوە خـاوەن هەڵوێسـتێكی كوردایـەتی ڕوون بـووە و، چـاوەڕوانی ئـەوە كرابـوو بەپێـی ئـەو ئەزموونـەی كـە لەگـەڵ حكوومـەتی عێراقـدا هەیبـوو، جگـە لـە خـۆ بەهێزكـردن و پڕچەككـردن دووبـارە خۆڕێكخسـتنەوەی ڕیـزەكانی سـوپا و پێداچوونـەوەی سیاسـەت و سـتراتیجی تایبـەتی خـۆی، ئـەوەی سـوود و بەرژەوەنـدی گـەلی كـوردی تێـدا بـەدی بكرێـت پێـی نـادات، هـەر بۆیـە لـەم ڕوانگەیـەوە پـارتی هیـچ لـە هەڵوێسـتی دژ بەرانبـەر سیاسـەتی یەكێتـی لـە گفتوگـوی تاكلایەنـەی لەگـەڵ حكوومـەت بـە درێژایـی ئـەو ماوەیـە نەشـاردبووەوە، بـەو مەرجـەی ئامادەیـی ئاشـتبوونەوە بـوو لەگـەڵ یەكێتی كـە لەسـەر بنەمـای ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس بێـت، هـەر وەكـو لـە قۆناغـەكانی دوای كۆتاییهاتنـی گفتوگـۆكانی یەكێتـی لەگـەل حكوومـەت، گەشـێكی دۆسـتانە لـە نێـوان هـەر دوو حـزب هاتبووەكایـەوە كە سـەرئەنجام ئاشـتەوایی گشـتی نێـو هێزە كوردسـتانییەكان لێكەوتـەوە.

بەشی سێیەم

ڕۆلـی پـارتـی دیموکراتـی کوردسـتان لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گەلـی کـورد (١٩٨٦ - ١٩٩١)

باسی یەکەم

ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ئاشتبوونەوەی نێوان پارتە سیاسییەکانی باشووری کوردستان

کەس ناتوانێت نکۆڵی لەوە بکات کە بەرزکردنەوەی دروشمی ئاشتبوونەوەی گشتی لە لایەن هەر حزب و هێزێکەوە بێت خزمەتێکی مێژوویی مەزن بە بەرژەوەندی بەرزی بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد دەکات، بێگومان یەکێك لە هۆکارە سەرەکی و کاریگەرییەکان کە بە درێژایی مێژووی بزاڤی گەلی کورد بووەتە کۆسپ و ڕێگری لە بەردەم بە ئەنجام نەگەیشتنی ئاواتی سەربەخۆیی کورد، دوو بەرەکی و کێشەی سڕینەوە و سەنگەر جیاکردنەوە و سەنگەر لە یەکتر گرتن و تێکدانی یەکڕیزی و هاریکاری نێوان سەرکردە و چینە شۆڕشگێڕەکانی گەلی کورد بووە، کە ئەمەش هەمیشە لە لایەن دوژمنانی گەلی کوردەوە بە دەرفەت لە بەرژەوەندی خۆیاندا سوودی لێ وەرگیراوە و بووەتە هۆکارێك بۆ سەرکەوتن بە سەر خەبات و تێکۆشانی گەلی کورد، ساڵانی (١٩٧٦ - ١٩٨٦) باشترین نموونەی زیندووی ئەو سەردەمەی بزاڤی گەلی کورد بوو لە باشووری کوردستان[١]. بەمەش جگە لە زیانی زۆری مرۆیی و ماددی زۆربەی هێزە سیاسییەکانی مەیدانی خەبات، ببووە هۆی ئەوەی هێزە کوردییەکان کاتێکی زۆری لە بار بەفیڕۆ بدەن و سوود لە لاوازبوونی توانا سەربازییەکانی حکوومەتی عێراق لە ناوچەکانی کوردستان، بەتایبەتی لە ماوەی (١٩٨٠ ـ ١٩٨٦)دا وەرنەگرن، کە ئەو کات حکوومەت لە شەڕێکی زۆر سەختدا بوو لەگەڵ ئێران و لە بەرانبەریدا ڕۆژ بەڕۆژ لە تێکشکاندابوو[٢].

---

(١) سەلام ناوخۆش بەکر، دۆزی کورد لەنێوان بەرداشی مارکسیەت و دیموکراسیەتدا، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٢، ل١٠١.

(٢) ئاراس عبدالرحمان مستەفا، ڕاپەڕینی ئاداری (١٩٩١) لە باشووری کوردستان ـ لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، نامەی ماستەر (بڵاوکراوە)، کۆلێژی زانستە کۆمەڵایەتیەکان، زانکۆی کۆیە، ٢٠٠٨، ل٩٣.

بێجگـە لـەوەش هـەر لـەو ماوەیـەدا لـە زۆربـەی شـارو شـارۆچکەکانی خۆپیشـاندان و ڕاپەڕینـی جەمـاوەری سـەری هەڵدابـوو، زۆر بـە توونـدی بەگـژ دەسـەڵاتدارانی بەعـس لـە ناوچەکـەدا دەجووڵانـەوە[1]. بۆیـە بـە دیـدی بەنـدە هەڵومەرجـی ئـەو قۆناغـە لـە هەمـوو کاتێـك زیاتـر لەبـار بـوو بـۆ یەکگرتنـی پـارت و لایەنـەکانی کوردسـتانی، بـەڵام بـە پێچەوانـەوە بـە هـۆی زیندووکردنـەوەی کێشـە مێژووییـەکانی نێـوان هێـزە کوردییـەکان، بەتایبـەتی لـە نێـوان پـارتی و یەکێتـی، نەیانتوانیبـوو وەك پێویسـت سـوود لـەم دەرفەتـە زێڕینـە وەربگـرن.

بەڕاسـتی ململانێـی نێـوان پارتـە کوردسـتانییەکان وەك لـە لاپـەڕەکانی پێشـتر بـاس کـرا، کارێـکی وای کـرد لـە بـڕی فراوانکـردنی پەیوەنـدی ئاشـتەوایی و ئەنجامـدانی چالاکـی لەشـکری و سیاسـی هاوبـەش لەگـەڵ یەکـتر، قۆناغێـکی درێژخایـەنی دوژمنایەتییـان تێپەڕانـد، بەتایبـەتی لـە مـاوەی دانوسـتانەکانی (ینـك) لەگـەڵ حکوومـەتی عێـراق[2]، کـە لـەو کاتـەدا توونـدتر لەهەمـوو کاتێـك کوردسـتان ببـوو بـە مەیـدانی ململانێـی ناوخۆیـی لـە نێـوان (جـود) و (ینـك)دا، بەمـەش هەمـوو ئەگـەرەکانی چارەسـەری ئاشـتییانەی کێشـە ناوخۆییـەکانی کوردسـتان لەبـار بردبـوو.

هـەر چەنـدە (ینـك) لـە گەرمـەی دانوسـتانەکان لەگـەڵ حکوومـەت، چەنـد جارێـك ژێـر بەژێـر هەوڵـی ئاشـتەوایی لەگـەڵ (پـدك) و لایەنـەکانی (جـود) دەدا[3]. بـەڵام لـە بەرانبـەردا (پـدك) مەرجێـکی بـۆ سـەرکردایەتی (ینـك) دانابوو کـە پەیوەندی خـۆی لەگەڵ حکوومـەت ببپچڕێـت، وەك ئامانجـی ڕاسـتەقینەی شـۆڕش، دروشـمی ڕووخـانی ڕژێمـی بەعـس هەڵبگرێـت و ئینجـا بێتـە سـەرمێزی گفتوگـۆ[4]. بـۆ نموونـە: لـە٤ی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٤، وتەبێژێـك بـە نـاوی مەکتـەبی سیاسـی (ینـك) ڕایگەیانـد: "یەکێتـی ئامادەیـە هێزێـکی گـەورە بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی پەلامـارەکانی سـوپای تورکیـا بـۆ سـەر ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی پـارتی، ڕەوانـەی دەڤـەری بادینـان بـکات بـۆ هـاوکاری

---

(١) ڕاپۆرتی سیاسی کۆمیتەی ناوەندی...، سەرچاوەی پێشوو.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (١٤).

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: سـامی شـورش، کردسـتان والأکـراد، الحرکة القومیـە والزعامة السیاسـیة، إدریـس بارزاني....نموذجاً، مطبعـة وزارة التربیة،أربیل ، ٢٠٠١، ص١٦٤.

(٤) نەوشێروان مستەفا، خولانەوە...، ل٣١.

هێـزەکانی پـارتی»[١]، لـە بەرانبـەردا مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) هەڵوێسـتەکەی(ینك) بـە ئەرێنـی لـە قەڵـەم دا و ڕایگەیاندبـوو: "پـارتی ئامادەیـە پێشـوازی لـە هێـزەکانی یەکێتـی بـکات بـۆ دەڤـەری بادینـان و هەمـوو ناوچـەکانی تـری ژێـر دەسـەڵاتی، بـەو مەرجـەی ئاشـتبوونەوە و هاتنیـان لەسـەر بنەمـای دەسـتبەداری گفتوگـۆ و هەڵگـری دروشـمی ڕووخـانی ڕژێمـی بەعـس بێـت» [٢]. بـەڵام سـەر ئەنجـام بەهـۆی مکوڕبـوونی یەکێتـی لەگفتوگـۆ هیچـی لـێ بەرهـەم نەهـات.

بەپێـی ئاماژەکـردنی سـەرچاوەکان لـەو قۆناغـەدا (پـدك) زیاتـر لـە پێشـوو پـەرۆشی ئاشـتی بـوو لەگـەڵ (ینـك)[٣]. بۆیـە ئەگـەر سـەرنج بدەیـن ئـەوکات (پـدك) لـە بەرزکردنـەوە و دروشـمی ئاشـتەوایی لـە ڕادیـۆ و ڕۆژنامەکانیـدا درێغـی نەکردبـوو[٤]، لـەم بـارەوە ئیدریـس بـارزانی لـە وەڵامـی پرسـیارێکدا دەربـارەی دیـدی (پـدك) لـە یەکگرتنـی هێـزە کوردسـتانییەکان گوتبـووی: " ئاشـتەوایی و یەکگرتنـی هێـزە کوردسـتانییەکان ئاواتێـکی پیـرۆزە، ئێمـە لەچوارچێـوەی ڕێبـازی پارتیـدا هەوڵـمان داوە کـە پارتـە کوردییـەکانی کوردسـتانی عێـراق یەکبگـرن، ئامادەیـن بـۆ هـاوکاری و یەکێتـی لـە گـەڵ هـەر هێـز و ڕێکخـرا وێـکی تـر کـە ئامادەبێـت دژی ڕژێمـی سـەدام لەپێنـاو ئامانجـە سـەرەکییەکانی گـەلی کـورددا خەبـات بکەیـن»[٥]. لـەم کاتـەدا (ینـك) زیاتـر لـە هەمـوو هێـزەکانی تـر پێویسـتی بـە ئاشـتبوونەوە هەبـوو، لەبـەر ئـەوە لەلایـەك لـە بەرهەمداربـوونی گفتوگـوکان لەگـەڵ حکوومـەت بـێ ئومێـد بووبـوو، لەلایـەکی تـرەوە نەیتوانیبـوو هێـزەکانی (پـدك) و هاوپەیمانـەکانی لـە ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی خـۆی وەدەربنێـت وەك ئـەوەی کـە دانرابـوو[٦]. بێجگـە لـەوەش وێـڕای دابـڕان لـە هێـزە

(١) م.س ـ پ.د.ك،» ڕاگەیاندراو»، لە٦ی تشرینی دووەمی ١٩٨٤.

(٢) بەلێ با لەسەر ئەساسی ڕووخانی ڕژێم...، سەرچاوەی پێشوو.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ مسعود عەبدولخالق، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.

(٤) ئایـا یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان بەئاشـتبوونەوەی گشـتی ڕازییـە؟، سـەفین، گۆڤـار، ژ:(٤)، ئەیلـوولی ١٩٨٦، ل١١.

(٥) فەرهـاد شـاکەلی، ئیدریـس بـارزانی- یەکگرتنـی هێـزە کوردسـتانیەکان ئاواتێـکی پیـرۆزە، K٢١، گۆڤـار، ژ:(٧)، ٢٠١٠، ل٢٩٨؛ یەکگرتنـی هێـزە کوردسـتانیەکان ئاواتێـکی پیـرۆزە- گفتوگۆیـەك لەگـەڵ ئیدریـس بـارزانی، گـوڵان، گۆڤـار، ژ:(٢٤٣)، ١٩٩٩/٩/١٦،ل١٦.

(٦) چاوپێکەوتن لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.

کوردییـەکان بەگشـتی، (ینـك) بەهـۆی نزیکبوونـەوە لەگـەڵ حکوومـەتی عێـراق[1]، هیـچ پەیوەندییـەکی فەرمـی لەگـەڵ وڵاتـانی سـووریا و لیبیـا و ئێـران و گشـت دۆسـتانی پێشـوو نەمابـوو، کەواتـە لـەم نێوەنـدەدا یەکێتـی بەتەنیـا مابـووەوە، تـا ئـەوکات تاکـە هێـزی ناکـۆك بـوو لەگـەڵ گشـت هێـزەکانی باشـووری کوردسـتان.

پـارتی وەك پێشـوو بـەردەوام پێداگیـری لـە سـەر ئـەوە دەکـرد هەنـگاوی یەکـەم بـە مەبەسـتی زەمینەسـازی بـۆ دەسـتپێکردنی گفتوگـۆ و هەنگاونـان بـۆ ئاشـتەوایی گشـتی، پێویسـتە (ینـك) لـە پەیوەنـدی و هەماهەنگـی دووربکەوێـت لەگـەڵ حکوومـەتی عێـراق[2]. بـەڵام بەهـۆی جـدی بـوونی لایەنـەکان لەسـەر هەڵوێسـتەکانیان، هیـچ بەرەوپێشـچوونێك لـە بـارەی ئاشـتەوایی دروسـت ڕوونـادات، تـا سـەرەتای سـاڵی ١٩٨٥ کاتێـك گفتوگـۆکانی (ینـك) لەگـەڵ حکوومـەت شکسـتی هێنـا[3]، بەمـە ئیرادەیەکی گشـتی ئاشـتبوونەوەی نێـوان هێـزە کوردسـتانییەکانی لێکەوتـەوە، (پـدك) و هاوپەیمانـەکانی نـاو بـەرەی (جـود) ئـەم مێژوویەیـان بـە سـەرەتایەکی گرنـگ بـۆ ئاشـتبوونەوە لەگـەڵ (ینـك) لـە قەڵـەم دا[4]. بۆیـە دەتوانیـن وای لێـك بدەینـەوە کـە بـە کۆتاییهاتنـی گفتوگـۆکانی (ینـك) لەگـەڵ حکوومـەت زەمینـەی ئاشـتەوایی ڕاسـتەقینە سـەری هەڵـدا. یەکـەم جـار پـاش کۆتاییهاتنـی گفتوگـۆکان، (ینـك) لـە ڕێگـەی (شـەوکەتی حاجـی موشـیر)ەوە[5]،

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ د.مەحمود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

(٢) بەلێ با لەسەر ئەساسی ڕووخانی ڕژێم...، سەرچاوەی پێشوو.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (١٦).

(٤) جود،»بیان اللجنة العلیا للجبهة الوطنیة الدیمقراطیة العراقیة«، فی أواخر تموز ١٩٨٥.

(٥) شـەوکەتی حاجـی موشـیر، نـاوی تـەواوی (شـەوکەت موشـیر محەمـەد مەحمود)ـە، لـە دایکبووی سـاڵی ١٩٤٧ی ناوچـەی شـارەزوورە، سـاڵی ١٩٥٦ دەچێتـە قوتابخانـە، بـەڵام دواتـر بەهـۆی کاری سیاسـی واز لـە خوێنـدن دەهێنێـت و سـاڵی ١٩٦٨ پەیوەنـدی بـە باڵـی مەکتەبـی سیاسـی پارتییـەوە دەکات، دوای نسـکۆی ١٩٧٥ دەبێتـە ئەنـدام لـە (کۆمەڵـەی مارکسـی لینینـی)، سـاڵی ١٩٧٦ ـ ١٩٧٩ لـە لایـەن حکوومـەتی عێراقـەوە چەنـد جارێـك دەسـتگیر دەکرێـت، سـاڵی ١٩٧٩ دەچێتـە ڕیـزی پـارتی، سـاڵی ١٩٨٠ بـۆ نێـو ڕیـزەکانی یەکێتـی دەگەڕێتـەوە و تـا کۆتایـی تەمـەنی لـە نێـو ئـەم حزبـەدا بـەردەوام دەبێـت، لـە مـاوەی (١٩٨٠ ـ ٢٠٠٣) چەنـد پلەیـەکی سیاسـی و سـەربازی گرنـگ لەنـاو ڕیـزەکانی یەکێتـی وەردەگرێـت، کۆتـا پلـە ئەندامـی یەدەگـی سـەرکردایەتی و فەرمانـدەی گشـتی هێـزەکانی پێشـمەرگەی یەکێتـی بـوو، لـە شـوباتی ٢٠٠٣ لەلایـەنی گرووپـی (جنـد الاسـلام)ەوە کـوژرا... بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ئینسـکلۆپیدیای یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان، چ٢، لـە بڵاوکراوەی ئەکادیمیـای هۆشـیاری و پێگەیانـدنی کادیـران، سـلێمانی، ٢٠١٣، ل٤٥٧.

لـە شـوباتی ١٩٨٥ نامەیـەك بـۆ محەمـەدی حاجـی مەحمـوود بەرپـرسی (حسـك) لـە ناوچـەی سـلێمانی، بـە مەبەسـتی ئاشـتبوونەوە دەنێرێـت، لەنامەکـەدا دوو پێشـنیاری تێدابـوو لەوانـە:

- گەڕانەوەی محەمەدی حاجی مەحموود بۆ ناو ڕیزەکانی یەکێتی.
- ئەگـەر گەڕانــەوە قەبــووڵ نەبـوو، ئـەوا ڕێککەوتنــی ئاشــتبوونەوە لــە ســنووری ســلێمانی ئەنجـام بدرێـت[١].

لـە وەڵامـی نامەکـەدا محەمـەدی حاجـی مەحمـوود پێشـنیاری دووەمـی پەسـەندکرد بـوو، ئامادەیـی خـۆی بـۆ ئاشـتبوونەوە لەگـەڵ (ینـك) پیشـاندا نـەك تەنیـا لـە سـنووری سـلێمانی بەڵکـو لەگــەڵ (حسـك) ئاشــتبوونەوەیەکی گشـتی بێـت لــە سەرتاســەری کوردســتان[٢]. پــاش ئاڵوگۆڕکــردنی چەنــد نامەیــەك لــە نێــوان هــەر دوولا، ئەنجــام ڕێککەوتننامەیــەکی ناوچەیــی لــە ڕۆژی ٢١ی ئــاداری١٩٨٥ لــە گونــدی (ناوگــردان)ی نزیـك شـارۆچکەی سـەید سـادق ئیمـزا دەکـەن، لەسـەر چەنـد خاڵێـك ڕێـك دەکـەون[٣]. هەرچەنـدە ئەمـە هەنگاوێـکی گرنـگ بـوو بـۆ ئاشـتبوونەوەی هەمـوو هێـزەکانی تـر لەگـەڵ (ینـك) بـەڵام هـەر زوو نارەزایـی (پـدك) و هاوپەیمانـەکانی جگـە لـە (پاسـۆك)ی لـێ کەوتـەوە، لەبـەر ئـەوە پێیـان وابـوو ڕێککەوتنـی ناوچەیـی هەڵوێسـتی لایەنـەکانی (جـود) لەبــەردەم (ینــك)دا لاواز دەکات[٤]، بۆیــە پێیــان خــۆش نەبــوو لایەنێــك بــە تەنیــا لەگــەڵ (ینــك) گفتوگــۆ بــکات بــە مەبەســتی ئاشــتبوونەوە[٥]. لەبــەر ئــەوە بەپێـی ڕێککەوتـن و پرنسـیپەکانی بـەرەی (جـود) هیـچ هێزێـکی نـاو بـەرە نەیدەتـوانی هاوپەیـمانی دوولایـەنی، یـان فرەلایـەنی لەگـەڵ پارتـەکانی دەرەوەی بـەرە ببەسـتێت، ئەگـەر گەرەنتـی نەبێـت بـۆ مانـەوەی یەکڕیـزی بـەرە[٦]. بۆیـە ئـەم هەنـگاوە لای بەرەی (جـود) بەگشـتی جێگـەی گومـان بـوو، لەگـەڵ هێزیـکی وەك یەکێتـی کـە بـەردەوام

(١) نامـەی شـەوکەتی حاجـی موشـیر بـۆ محەمـەدی حاجـی مەحمـوود لـە١٩٨٥/٢/١. دەق لە:سـلام عبدالکریـم ، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٧٠ وەرگیـراوە.

(٢) نامـەی محەمـەدی حاجـی مەحمـوود بۆ شـەوکەتی حاجـی موشـیر لـە ١٩٨٥/٢/٢. دەق لە:هەمان سـەرچاوە، ل١٧٠ وەرگیراوە.

(٣) بۆ زانینی بەندەکانی ڕێککەوتنەکە بڕوانە: ژیلوان عبدالله احمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٢.

(٤) نەوشێروان مستەفا، خولانەوە...، ل١١٦.

(٥) فاروق محەمەد، سەرچاوەی پێشوو،ل١٨٧.

(٦) علی سنجاری، القضية الكردية...، ج٢، ص٢٤٦.

جێگـەی متمانـەی یەکـتر نەبـوون.

دواجـار بـە پێچەوانـەی ڕێککەوتنـی (جـود)، بـە مەبەسـتی فراوانکـردنی ڕێککەوتنـی بەهـاری ١٩٨٥، شـاندێکی (حسـك) کـە لە:(قـادر جەبـاری و محەمـەد شـاکەلی و محەمەد ڕەحیـم (خالـە حاجـی)) پێکهاتبـوو لە١٨ ـ ٢٤ی نیسـانی ١٩٨٦ سـەردانی مەکتەبی سیاسـی (ینـك) لـە (یاخسـەمەر)یان کـرد، ئـاکام ڕێککەوتنێکیـان لەگـەڵ (ینـك) ئیمـزا کـرد[١]، بەپێـی ڕێککەوتنەکـە سـەرکردایەتی (ینـك) کاری سیاسـی، پێشـمەرگەیی، ڕێکخراوەیـی و ڕاگەیانـدنی لـە هەمـوو ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی خـۆی بۆ(حسـك) سـەلماند، (حسـك) یـش ئـەوەی سـەلماند بـوو کـە ڕێـز لـە واقیـع بگرێـت و دەسـت نەخاتـە نـاو کاروبـاری فەرمانڕەوایـی ناوچەکـە و کۆکردنـەوەی گومـرگ، بـەڵام (ینـك) لـە داهـاتی گومـرگ بەشـێکی بـۆ ژیـان و خەرجـی پێشـمەرگە و بـارەگاکانی (حسـك) تەرخـان کردبـوو[٢].

سـەرەڕای ناڕازەیـی (پـدك) و لایەنـەکانی تـری (جـود)، ئـەم ڕێککەوتنـە تـا ڕادەیـەك هەڵومەرجی ڕەخسـاند بۆ ئاشـتبوونەوەی گشت هێزەکانی(جود) لەگەڵ (ینك)، بەبەڵگەی ئـەوە لـە کۆبوونـەوەی بـەرەی (جود) لـە نیسـانی١٩٨٦ بە بەشـداری نوێنـەرانی (پدك) کە هـەر یەکـە لە:(محەمـەد مەلا قـادر و فرنسـۆ هەریری) بـوون، جگـە لەجەختکردنەوە لە سـەر پتەوکـردنی پەیوەنـدی هاوپەیمانێتـی لـە نێـوان پارتـەکانی بـەرەی (جـود)، بڕیاریـان دابـوو کـە هەندێـك ڕێ بۆ دەسـت پێکـردنی گفتوگۆ لەگەڵ (ینـك) بگرنەبـەر[٣]. هەروەها جگـە لـە (حسـك) هـەر لـەم ماوەیـەدا شـاندێکی (پاسـۆك)یش کـە لە:(کەریـم سـەلام و شـەماڵ و بێسـتون) پێکهاتبـوون، بە مەبەسـتی کۆتاییهێنان بە ناکۆکییـەکان لەگەڵ (ینك)، لـە ١٠ ـ ١٢ی ئایـاری ١٩٨٦ سـەردانی (یاخسـەمەر)یان کـرد و ڕێککەوتنێکیـان ئیمزاکـرد، ئەنجـام کۆتایـی بـە شـەڕ و کێشـەی نێـوان ئـەم دوو لایەنـە هـات و (پاسـۆك) بـە ئازادی بـارەگای خـۆی بۆ نزیـك بـارەگاکانی (ینك) گواسـتەوە[٤].

---

(١) ژیلـوان عبداللـە احمـد، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٢٣؛ سـەلام عبدالکریـم، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٧٣.

(٢) نەوشێروان مستەفا، خولانەوە...، ل١١٥.

(٣) عـن إجتـماع سـکرتاریە اللجنـة العلیـا لـ(جـود)، اخبـار کردسـتان، العـدد:(١٤٢)، نیسـان ١٩٨٦، ص١؛ محمـد شـاکەلی، لـە بزووتنـەوە بـۆ حزبـی سۆسیالیسـتی کوردسـتان (١٩٧٦ – ١٩٩٣)، چاپخانـەی کارۆخ، کەرکـوك ،٢٠١١، ل١٣٩-١٤٠.

(٤) نەوشێروان مستەفا، خولانەوە...، ل١١٦.

لەچوارچێـوەی پەیوەندییەکانیـدا، شـاندێکی بـاڵای (حسـك) بە سـەرۆکایەتی (ڕەسـووڵ مامەنـد) لـە١٣ی تەممـووزی ١٩٨٦ لەگـەڵ وەفـدی (ینـك) بـە سـەرۆکایەتی جـلال تاڵەبـانی کۆدەبنـەوە، لـەم کۆبوونەوەیـەدا شـاندی (حسـك) لای وابـوو کـە (ینـك) لـە بەرانبـەر ئاشـتبوونەوە لەگـەڵ (پـدك) سـاردە و پێویسـتە جدیـتر بێـت، بـۆ ئـەوەی (ینـك) بیسـەلمێنێت کـە (ینـك) جدییـە (حسـك)ی ڕاسـپاردبوو کـە بـۆ کاری ناوبژیـوانی کۆبوونـەوەی هاوبـەش و ئاشـتبوونەوەی (ینـك) و (پـدك)، تێبکەوێـت[١]، بـۆ ئـەوەی هەنـگاوی دووەم لەگـەڵ (پـدك) ئەنجـام بدرێت[٢].لـەم بـارەوە فاتـح ڕەسـووڵ دەنووسـێت: "دوای ئاڵوگۆڕکـردنی چەنـد نامەیـەك بەنێوەندگیـری (حسـك) لەنێـوان (پـدك) و (ینـك)، پەیوەندییـەکانی نێـوان هـەردوولای تـا ڕادەیـەك ئاسـایی کـردەوە»[٣]. بـەڵام لـە بەرانبـەردا نەوشـێروان مسـتەفا ئەمـە ڕەتدەکاتـەوە، دەنووسـێت: «هەوڵـەکانی (حسـك) لـەم نێوەنـدەدا بـێ ئەنجـام بـوو»[٤].

هەڵبـەت لـەو کاتەدا وێـڕای ئەوەی کە ئومێدێـکی زۆر بۆ ئاشـتبوونەوە و، کۆتاییهاتنی شـەڕی ناوخـۆ لـە لای گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان، بگـرە لـە پارچـەکانی تریـش پەیـدا بووبـوو، (ینـك) بەکـردەوە لـە شـەڕدا بـوو دژی لایەنـەکانی (جـود) بەگشـتی و (پـدك) بەتایبـەتی، لـە هاوینـی ١٩٨٦ هێـزەکانی (ینـك) لـە دەشـتی هەولێـر پەلامـاری هێـزەکانی پێشـمەرگەی (پدك)یـان دابـوو، ئەنجـام چەنـد پێشـمەرگەیەك لـە هـەر دوولا بـوون بـە قوربـانی[٥]، جگـە لـەوەش چەنـد جـاری تـر بـە مەبەسـتی دەرکـردنی هێـزەکانی (پـدك) لـە ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی خـۆی پەلامـاری پێشـمەرگەکانی (پـدك) دەدات و بـە دەیـان پێشـمەرگە دەکاتـە ئامانـج، بـۆ نموونـە لـە ناوەڕاسـتی ئەیلـوولی ١٩٨٦ لـە دەشـتی هەولێـر نزیـك کەندێنـاوە، هێـزەکانی (ینـك) پەلامـاری هێزێـکی (پدك)یـان دابـوو، ئەنجـام نزیکـەی ١٠ پێشـمەرگە بـوون بـە قوربـانی و چەنـدان کـەسی تریـش

---

(١) هەمان سەرچاوە، ل١١٦.

(٢) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ عەدنـان موفتـی، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٧. ناوبـراو ئەندامـی شـاندی (حسـك) بـوو لـەم کۆبوونەوەیەدا.

(٣) فاتح رەسول، چەند لاپەڕەیەك...، ب٣، ل٤٣٨.

(٤) نەوشێروان مستەفا، خولانەوە...، ل١١٧.

(٥) بـۆ زانینـی نـاوەکان و زانیـاری زیاتـر بڕوانە:ئاشـتبوونەوەی گشـتی یـان خۆشـکردنی شـەڕی براکـوژی!، سـەفین، گۆڤـار، ژ: (٣٨)، تەممـوزی١٩٨٦، ل٣.

برینـدار کرابـوون[1]. ئەمـەش نموویـەك بـوو لەنێـو چەنـدان نموونـەی تـر.

هــەر بۆیــە (پــدك) پێــی وابــوو، (ینــك) دەیەوێــت لەنێــوان لایەنــەكانی (جــود) دووبــەرەكی دروســت بــكات و هاوپەیمانــانی (جــود) لێــك جــودا بكاتــەوە[2]. بەدیــدی بەنــدە ئــەم بۆچوونــە لــە شــوێنی خــۆی بــوو، لەبــەر ئــەوە لەلایــەك (ینــك) توانبــوو (حســك) و (پاســۆك) بــە ڕێككەوتنــی ناوچەیــی، بــۆ لای خــۆی ڕابكێشــێت و لەلایــەكی تــرەوە بەكــردار لــە پەلاماردانی هێــزەكانی (پــدك) بــەردەوام بــوو، بەتایبەت لــە ناوچەكانی ژێــر دەســەڵاتی خــۆی. بــەڵام لەگــەڵ ئەوەشــدا هەندێــك لــە ســەرچاوەكان ئامــاژە بــەوە دەكــەن كــە پێشــتر تاڵەبــانی لــە نامەیەكــدا بــۆ محەمــەد ڕەحیــم (خاڵــە حاجی)كــە ئــەو كات بەرپــرسی ئەوســای پەیوەندییــەكانی (حســك) بــوو، نووســیبووی: "یەكێتــی بڕیاریــان داوە لەگــەڵ هیــچ لایەنێــك بــە تەنیــا ڕێككەوتنــی هــاوكاری واژۆ نەكــەن، بــۆ ئــەم مەبەســتەش بــۆ پــارتی، هەمــوو لایەنــەكانی (جــود) نامــەی ئاشــتەوایی نــاردووە»[3].

لــە ڕاســتیدا بەبــێ ئاشــتبوونەوەی (پــدك) و (ینــك)، وەك بــە هێزتریــن دوو هێــزی ســەرەكی ســەر گۆڕەپــانی سیاســی و چەكــداری باشــووری كوردســتان، ئاشــتبوونەوەی گشــتی نەدەبــوو، لەبــەر ئــەوە ســەرچاوەی شــەڕی ناوخــۆ و هەمــوو كێشــە و گرفتــەكانی تــر بــە ئاســتی پەیوەنــدی هــەر دوولاوە بەســترا بوونــەوە، وەك فەرەنســۆ هەریــری دەنووســێت: "كاتێــك كــە ئێمــە (پــارتی و یەكێتی-لێكۆڵــەر) لەشــەڕ و ململانێــدا بوویــن هێــزە كوردســتانییەكان ســەریان لــێ شــێوابوو، حەزیــان دەكــرد پەیوەندییــان لەگــەڵ هەردووكمانــدا بــاش بــێ و بەچاوێــكی ڕێــزەوە ســەیری هەڵوێســتی ئــەوان بكەیــن، بــەڵام بــە هــۆی ململانێــی نێــوان ئێمــە ئــەوەی هــاوكاری یەكێتــی كردبــا ئێمــە ڤیتۆمــان لەســەر دادەنــا و بــە پێچەوانــەوە ئــەوەی دۆســتایەتی ئێمــەی كردبــا لەلایــەن یەكێتــی ڤیتۆیــان لەســەر دادەنــا»[4]. كەواتــە ئاشــتبوونەوەی ڕاســتەقینەی نێــو هێــزە سیاســییەكان بــەم

---

(١) بــۆ زانینــی نــاوەكان و زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: دیســان كــورد كوشــتن، ســەفین، گۆڤــار، ژ: (٤٠)، ئەیلــوول/١٩٨٦، ل١٠.

(٢) د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٤١٦.

(٣) نامــەی جــەلال تاڵەبــانی بــۆ محەمــەد رەحیــم لــە ١٩٨٦/٤/١٦، دەق لــە: سروە قــادر، ســەرچاوەی پێشــوو، ل٥٨وەرگیــراوە.

(٤) فرەنسۆ هەریــری، ئاشــتبوونەوەی یەكێتــی و ئێمــە و دیموكرات بــۆ دووربینــی و نەتەوەپەروەری كاك ئیدریــس دەگەڕێتــەوە، برایەتی، ڕۆژنامــە، ژ:(٢٢٦٦)، ١٩٩٧/١/٣٠، ل٥.

دوو هێـزەوە بەندبـوو.

هـاوكات بەهـۆی نەبـوونی بـڕوا و متمانـە بەیەكـتر كارێـكی ئاسـان نەبـوو تەنانـەت هـەردوو حـزب نەیاندەتـوانی بـێ ناوبژیـوانی، هیـچ دەستپێشـخەری و بەرەوپێشـچوونێك بـە مەبەسـتی ڕێككەوتـن لەگـەڵ یەكـدی ئەنجـام بـدەن[١]. بـۆ ئـەم مەبەسـتە (پـدك)، بەتایبـەت كەسـایەتی ئیدریـس بـارزانی لـە چوارچێـوەی ئـەو پەیوەندییـە سیاسـییەی كـە لەگـەڵ ئێـران هەیبـوو، هەوڵـی دابـوو لـەو ڕێگەیـەوە كەشـێكی سیاسـی ئاسـایی لەگـەڵ سـەركردایەتی(ینك) دروسـت بـكات[٢]. جگـە لـەوەش پێشـتر ئیدریـس بـارزانی لـە ڕێگـەی چەنـد كەسایەتییەوە لەوانـەش (حاجـی حاجـی برایـم) كـە ئـەوكات یەكێـك لـە ئەندامـانی چالاكـی (پـدك) بـوو لـە هەرێمـی سـوران، لـە سـەرەتای ١٩٨٦چەنـد جارێـك نامـەی (ئیدریـس بـارزانی) لـە بـارەی ئاشـتبوونەوە و تەبایـی و برایـەتی گەیاندبـووە دەسـتی هـەر یەكـە لـە: (فەرەیـدوون عەبدولقـادر و عەبـدوڵا مـام عـەلی) نوێنـەرانی (ینـك)، ئـەم هاتوچۆیـە لـە نێوانیانـدا تـا ئاشـتبوونەوە بـەردەوام بـوو[٣]. هـەر لـەم چوارچێوەیـەدا كەریـم ئەحمـەد دەڵێـت: "بـۆ وەڵامدانـەوەی لێدوانەكـەی سـەدام حسێن كاتێـك وتبـووی : كـورد بـە یـەك شـت ڕزگاری دەبـێ، ئەویـش یەكبوونیانـە بـەڵام مـن تەحەدایـان دەكـەم ئەگـەر یەكبگـرن ، ئیدریـس بـارزانی سـەردانی بـارەگای سـەركردایەتی (ینـك)ی كـرد، دواتـر جـەلال تاڵەبـانی لـە گـەڵ خـۆی بـردە ئێـران و لـە گـەڵ لێپـرسراوانی ئێـران پێكـی هێنایـەوە، دوای ئـەوەی گەیشـتنە یـەك و تەقـاروب»[٤]. سـەبارەت بـەم پرسـە فەرەیـدوون عەبدولقـادر كـە ئـەوكات ئەندامـی شـاندی (ینـك) بـوو، دەڵێـت: "ئیدریـس بـارزانی مەسـئوولانە دەوری تاریخـی خـۆی تێـدا بینـی، كـە هەمومـان بـەو ڕەنـج و ماندووبـوون و بـەو گیانـە دڵسـۆزەی ئـەو قەرزاریـن»[٥].

(١) چاوپێكەوتن لەگەڵ د.مەحموود عوسمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.

(٢) چاوپێكەوتن لەگەڵ توفیق ئاكرەیی، ئاكرێ، ٢٠١٦/٣/١٦.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانە:حاجـی حاجـی برایـم، یـادی راپەڕیـن بـێ یادكردنـەوەی ئیدریـس بـارزانی مەغـدور دەبـێ، برایـەتی، روژنامـە، ژ:(٣٣٣٣)، ٢٠٠١/٣/١٧.

(٤) كەریـم ئەحمـەد، ڕێـڕەوی تێكۆشـان، و:جـەلال دەبـاغ، چاپخانـەی ڕەهەنـد، سـلێمانی، ٢٠٠٦، ل٣١٣؛ فوئـاد سـدیق، گەردەلـوولی..،ب١، ل٢٠٠؛ چاوپێكەوتـن لەگـەڵ كەریـم ئەحمـەد، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٩.

(٥) ناجـی سـعید ئەرگـوشی، كۆچـی ئیدریـسی جوانەمـەرگ لەكۆمەڵێـك دیكۆمێنتـدا، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٥، ل١٩٠.

بەپێـی سـەرچاوەکان لـە تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٦دا شـاندێکی (ینـك) کـە لـە: (فەرەیـدوون عەبدولقـادر و د.کەمـال خۆشـناو و دارا حەفیـد و ڕەفعـەت عەبدولڕەحمان و شـێردڵ حەوێـزی) پێکهاتبـوون، بـە سـەرۆکایەتی جـەلال تاڵەبـانی سـەردانی تـارانی کرد و دوای بەسـتنی ڕێککەوتنـامـەی سیاسـی و سـەربازی لەگـەڵ کۆمـاری ئیسـلامی ئێرانـدا[١]، لـە هەمـان کاتـدا سـەرۆکی ئەنجوومـەنی شـۆرای ئیسـلامی ئێـران بـە فەرمـی (ئیدریـس بـارزانی) بـۆ تـاران دەعـوەت کردبـوو، ئەنجـام شـاندی هـەردوو حـزب، (پـدك) بـە سـەرۆکایەتی (ئیدریـس بـارزانی) ئەندامـی مەکتەبـی سیاسـی و (ینـك) بـە سـەرۆکایەتی جـەلال تاڵەبـانی سـکرتێری گشـتی، بـە ناوبژیـوانی تـاران لـە ڕۆژانی (٧ ـ ٨)ی تشـرینی دووەمـی ١٩٨٦ کۆبوونـەوە و سـەبارەت بـە ئاشـتبوونەوەی گشـتی لـە کوردسـتان و بەتایبـەتی لەنێـوان هـەردوو حزبـی سـەرەکی کـە گەرەنتـی ئاشـتبوونەوەیەکی سـەرەکی بـوون لـە کوردسـتاندا، کەوتنـە دانوسـتاندن[٢]. دوای تاوتوێکـردنی پێشـهاتە گرنگـەکانی کوردسـتان و ناوچەکـە بەگشـتی، هـەر دوولا بـە مەبەسـتی هاوکاریکـردن و ئەنجامـدانی چالاکـی سیاسـی و لەشـکری هاوبـەش و کۆتاییهێنان بە کێشـەکانی نێوانیـان، ڕێککەوتنێکی ئاشـتیان واژۆکـرد[٣]. بۆیـە سـەرچاوەکان ئامـاژە بـە ڕۆڵـی نێوەندگیـری ئێـران دەکـەن لـە ئاشـتکردنەوەی (پـدك) و (ینـك)، بەتایبـەتی دوای پێکهاتنـی (ینـك) لەگـەڵ ئێـران[٤]. هـەروەك نەوشـێروان مسـتەفا دەنووسـێت: "تـا یەکێتـی لەگـەڵ ئێـران ڕێکنەکـەوت، ڕێککەوتنـی نێـوان پـارتی و یەکێتـی نەهاتـە ئـارا»[٥]. پـاش ڕێککەوتنەکـە (پـدك) و (ینك) بەیاننامەیـەکی دووقۆڵییـان دەرکـرد[٦]، لـە سـەر چەنـد خاڵێـك ڕێککەوتبـوون لەوانـە:

- هەوڵـی تـەواو و بـەردەوام بـۆ بەگەڕخسـتنی هەمـوو توانـای هـەر دوولا بـەرەو ڕووخـانی ڕژێمـی بەعـس.

---

(١) سروە قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٠.

(٢) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٤١٨.

(٣) ژێـرار شـاليان، تراژیدیـای کـورد (ڕاپۆرتێك بـۆ نەتەوە یەکگرتـووەکان)، و: وریـا ڕەحمان،چاپخانەی خانـێ، دهۆك، ٢٠١٠، ل١١٧.

(٤) فوئاد سدیق، گەردەلوولی...،ب١، ل٢٠٠.

(٥) نەوشێروان مستەفا، خولانەوە...، ل١١٨.

(٦) بەلاغـی هاوبـەشی کۆبوونـەوەی ١٩٨٦/١١/٧، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٦٧ – ٥٦٨)، تشـرینی یەکـەم و دووەم/١٩٨٦، ل ل١ ،١٢؛ ڕێبـازی نـوێ، ڕۆژنامـە، ژ: (١٠ و ١١)، خـولی پێنجەم،تشـرینی یەکـەم و دووەمـی ١٩٨٦، ل ل١ ، ٣.

- دابینکـردنی ئـازادی چالاکـی سیاسـی، عەسـکەری، ڕێکخراوەیـی هـەر دوولا لەهەموو ناوچـەکانی باشـووری کوردسـتان بـۆ گەشـەپێدانی خەبات.
- وەسـتاندنی چالاکـی ڕاگەیانـدنی هـەر دوولا لـەدژی یەکـتر چ چالاکـی ڕاسـتەوخۆ بێـت، یـان ناڕاسـتەوخۆ.
- ڕێگەگرتن لە شەڕی براکوژی و حەڕامکردنی[١].

هـاوکات مەسـعود بـارزانی لـە بانگەوازێکـدا جگـە لـە ئاگادارکـردنی گشـت لـق و لێژنـە و ناوچـەکانی حزبەکـەی، داوای لـە جەمـاوەری کوردسـتان کردبـوو بـۆ چەسـپاندنی گیـانی ئاشـتی و برایـەتی لەنێـو هێـز و لایەنـەکانی بەرهەڵسـتکاری کوردسـتانی و عێراقـی بەوپـەڕی توانـاوە هـەوڵ بـدەن تـا بەئەنجـام گەیشـتنی گشـت ئاواتـەکانی گـەلی کـورد [٢]. لـەو ڕۆژانـەدا سـەرکردایەتی (پـدك) و (ینـك)، کۆمیتەیـەکی بەرزیـان بـۆ دانـانی ڕێوشـوێنی جێبەجێکـردنی ڕێککەوتنەکـە، لـە سـەرکردایەتی هـەر دوولا دیـاری کـرد[٣]. دواجـار لەپێنـاوی یەکخسـتنی هێـزی پێشـمەرگە، گشـت دامـودەزگاکانی شـۆڕش، پڕۆژەیـەکی هەمەلایەنـەی سیاسـی و لەشـکری و ڕاگەیانـدن بە نـاوی (پـرۆژەی هاوکاری) یـان ئیمزاکردبـوو، کـە زۆر ڕاسـت و دروسـت ڕێگەچارەیـان بـۆ گەورەتریـن کۆسـپ و کێشـەی نـاو بزاڤـی گـەلی کـورد دۆزیبـووەوە، ئـەم پرۆژەیـە سـێ لایـەنی سـەرەکی بەخـۆوە دەگـرت لەوانـە:

أ ـ لایەنی سیاسی:

هیـچ لایـەك لـەم دوو لایەنـە دژی یەکـتر لەگـەڵ لایـەنی سـێیەم ناچێتـە نـاو هیـچ سـنوورێکی سیاسـی ئەگـەر ڕێککەوتنێـکی لەسـەر نەبێـت، هـەر دوولا هـەوڵ بـدەن گەشـە بـە خەبـاتی هەمەلایەنـەی بـدەن بـۆ ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس و مسـۆگەرکردنی مافـەڕەواکانی گـەلی کـورد. هەروەهـا پێویسـتە هـەر دوولا لەهەمـوو کاروبارێـکی شـۆڕشی گـەلی کـورددا هەماهەنگییـەکی هاوبـەش بکـەن بەتایبـەت لـە هـاوکاری و دۆسـتایەتی لەگـەڵ هێـزی عێراقـی و دۆسـتەکاندا. کۆبوونـەوەی دەوری کۆمیتـەی بـەرزی هاوبـەش

---

(١) إتفـاق تاريخـی بيـن حزبنـا والإتحـاد الوطنـی الكردسـتانی، اخبـار كردسـتان، العـدد:(١٥٠)، تشـرين الثانـی /١٩٨٦، ص٦.

(٢) بـۆ دەقـی بانگەوازەکـە بڕوانـە: خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٦٧ – ٥٦٨)، تشـرینی یەکـەم و دووەم/١٩٨٦،ل ل١ ، ١١.

(٣) بەلاغی هاوبەشی کۆبوونەوەی ١٩٨٦/١١/٧...، سەرچاوەی پێشوو.

بـە لایـەنی کەمـەوە سـاڵی دوو جـار بـۆ قووڵکـردن و پتەوکـردنی پەیوەنـدی دوو قۆڵـی و چارەسـەرکردنی ئـەو گیروگرفتانـە، یـان ئـەو پرسـە گرنگانـەی کـە لـە ڕەوتی خەباتـدا دێنـە پێشـەوە، بگیرێـت، هەوڵـدان بـۆ یەکخسـتنی هێـزەکانی کوردسـتانی و عێراقـی و پێکهێنانی بەرەیـەکی نیشـتمانی بەرفـراوانی عێراقـی و، شـۆڕکردنەوەی گیـانی ئـەم ڕێککەوتنـە بـۆ هەمـوو ئاسـتەکان و حورمـەت گرتـن لـە ئەنـدام و لایەنگـرانی یەکـتر[1].

ب ـ لایەنی لەشکری:

ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی هـەر دوولا بـۆ چالاکـی سیاسـی و لەشـکری و ڕێکخراوەیی و ڕاگەیاندنیـان ئـازادە و پێویسـتە هـەر دوولا یارمـەتی یەکـتر بـدەن تـا ڕێکخـراو و هێزەکانیـان لـەو ناوچانـەدا بتوانـن بەچـاکی دەوری خۆیـان بنوێنـن بـێ ئـەوەی کۆسـپ بـۆ یەکـتر سـاز بکـەن. هێـز و ڕێکخـراوەکانی هـەر دوولا کاتێـك دەچنـە ناوچـەی یەکـتر پێویسـتە ئـاگاداری یەکـتر بکـەن و هەماهەنگـی پێکـەوە بکـەن. هەروەهـا هـەوڵ بـدەن چالاکـی هاوبـەشی پێشـمەرگانە ئەنجـام بـدەن تـا زەمینـەی هـاوکاری هەمـە لایەنـە و برایـەتی بـۆ پێشـەوە بچێـت و کاریگـەری ئەرێنـی لـە سـەر کۆمـەڵانی خەڵـك و هێـزەکانی پێشـمەرگە دروسـت بـکات، بـۆ زەمینـە خۆشـکردنی یەکخسـتنی هێـزی پێشـمەرگە لـە ئاییـندەدا، پێشـمەرگەی هـەر دوولا دەتوانـن خۆیـان بـۆ لای ئـەوی تـر بگوێزنـەوە بەبـێ چـەك مەگـەر بـە بەڵگـە چەکەکـە هـی خـۆی بێـت و مەرجـی ئـەوە ڕەچـاو بکرێـت کـە تـاوانی دەرحـەق لایـەك لـەو دوولایەنـە نەکردبێـت. لـە مەسـەلەی حوکمـڕانی ناوچـەکان و گومرگـدا تـا هەڵومەرجێـکی لەبارتـر پێویسـتە لەناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی یەکـتردا، واقیعـی ئـەوکات حورمـەت بگـرن، پێکهێنـانی دادگای هاوبـەش بـۆ چارەسـەرکردنی کێشـەکانی کۆمـەڵانی خەڵـکی کوردسـتان[2].

ج ـ لایەنی ڕاگەیاندن:

ڕاگرتنـی هەمـوو جـۆرە کارێـکی ڕاگەیانـدن و پڕوپاگەنـدە چ ڕاسـتەوخۆ، یـان ناڕاسـتەوخۆ لـە دژی یەکـتر. هەڵمەتێـکی ڕاگەیانـدنی هاوبـەش بـە هەمـوو جۆرێـك و

(١) جەمال مورتکە، چیا خۆی دەنووسێتەوە، ب٥، چاپخانەی هێمن، ب.ش، ٢٠١٢، ل١٣٩.

(٢) پـڕۆژەی هـاوکاری نێـوان (ی.ن.ك) و (پ.د.ك)، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٦٧ – ٥٦٨)، تشـرینی یەکـەم و دووەمـی١٩٨٦، ل ل١ ،٥؛ مەتیـن، مجلـة، العـددان: (٦٣ – ٦٤)، تشـرين الأول و تشـرين الثانـي ١٩٨٦، ص٨.

لەهەمـوو ئاسـتەکاندا بکرێـت هـەم بۆ چەسـپاندنی گیانی ئـەم ڕێککەوتنە و گەشـەپێدانی، هـەم بـۆ ناسـاندنی پرسـی کـورد لـە نـاوەوە و لـە دەرەوەی وڵات، ڕەخنەگرتـن لەیەکـتر لـە کۆبوونـەوە هاوبەشـەکاندا نـەوەك لـەدەزگاکانی ڕاگەیاندنـدا، هەروەهـا هـاوکاری ڕاگەیانـدن لـە ڕووی هونەرییـەوە[1].

لـە ڕاسـتیدا ئـەم ڕێککەوتنـە دەنگدانەوەیـەکی ئەرێنـی و گرنگـی هەبـوو، لەبـەر ئـەوە لەلایـەك بـە ناوبژیـوانی کاربەدەسـتانی ئێـرانی کرابـوو کـە لەوکاتـەدا هـەردوولا هاوپەیـمانی ئێـران بـوون، بەمـەش بەئاسـانی نەیاندەتـوانی پاشـگەز ببنـەوە، لەلایـەکی تـر وەك پێشـتر بـاس کـرا، شـەڕ و ئاشـتی لەنێـوان ئـەم دوو هێـزەدا کاری لـە لایەنـەکانی تریـش دەکـرد، لـە ئەنجامـی ڕێککەوتنـی ئـەم دوولایەنـە کۆتایـی بـە شـەڕی ناوخـۆ هێنـا و ئاشـتەواییەکی سەرتاسـەری لـێ بەرهـەم هـات[2].

سـەرچاوەکانی سـەر بـە (ینـك) وایـان پیشـان دەدا کـە ئـەم ڕێککەوتنـە لـە ژێـر گوشـار و ڕۆڵـی گرنگـی ئێرانـدا بـووە[3]، وەك جـەلال تاڵەبـانی دەڵێـت: "دیسـان ئێمـە بە ناوبژیـوانی کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران لـە گەڵیـان (پـارتی- لێکۆڵـەر) ئاشـت بووینـەوە»[4]. بـەڵام لـە بەرانبـەردا فەرەنسـۆ هەریـری ئەندامـی شـاندی (پـدك) ئەمـە ڕەتدەکاتـەوە[5]، بەپێچەوانـەوە دەڵێـت: "هەڵبەتـە ئـەو وەختـە ئێـران بـۆ دوژمنایەتیکـردنی سـەدام کـە لەشـەڕدابوون، ڕەنگـە حـەزی کردبێـت پـارتی و یەکێتـی لـە یەکـدی نـەدەن و نێوانیـان باشـبێت، بـەڵام لـەو بڕوایـەدا نیـم ئێـران ئـەو جـۆرە ئاشـتبوونەوەیەی پـێ خـۆش بووبێـت» هەروەهـا ناوبـراو ئامـاژە بـەوە دەکات: "هەرگیـز هیـچ گوشـارێکی لەسـەر پـارتی و ئیدریـس بـارزانی نەبـووە بـۆ ئاشـتبوونەوە لەگـەڵ یەکێتـی، جگـە لـە گوشـاری کوردایـەتی و دیـدی نەتەوەیـی کـە بـۆ ئـەم مەبەسـتە پاڵـی پێـوە نـاوە»[6]. بـە هەمـان شـێوە فـازڵ میـرانی ئەندامـی شـاندی (پـدك)، دەڵێـت: "ڕەنگـە کەسـانێك وا بزانـن ئـەم ڕێککەوتنـە بـە پاڵەپەسـتۆی ئێـران کـرا، کەچـی ئێـران تەنیـا فاکتەرێـکی

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:پاشکۆی ژمارە (١٧).

(٢) نەوشێروان مستەفا، خولانەوە...، ل١١٨.

(٣) ڕێباز، قەندیل بەغدای هەژاند، ب٣، چاپخانەی پەیوەند، سلێمانی، ٢٠١١، ل٨٨.

(٤) لە: فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨٧ وەرگیراوە.

(٥) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٤١٨.

(٦) فەرەنسۆ هەریری، ئاشتبوونەوەی یەکێتی و ئێمە...، ل٣.

هاندەربوو، ئیدریس بارزانی و نفوزی لە ناو پارتی و بزاڤی نەتەوەیی کورد ڕۆڵی لە دروستکردنی بڕیاری سیاسیدا وای کرد ئەم ڕێککەوتنە لەدایك ببێت و ئیمزا بکرێت»[١]. هەروەها مەسعود بارزانیش لە چاوپێکەوتنێکدا گوتبووی: " ئێران زۆرپێی ناخۆش بوو کە هەر دوولای بەهێزی کورد ڕێك بکەون و بە ڕواڵەت واپیشانی دەدا کە پێیان خۆشە، بەڵام لە دەروونیدا پێی ناخۆش بوو لەبەر ئەوە ئەم پەیمانە لە ئایندەدا دەبوو بەگرفتێك بۆ ئامانجە ستراتیجیەکانی ئێران لە عێراق»، هەروەها لە درێژی قسەکانیدا بارزانی گوتبووی: "جگە لە کورد و حزبە سەرەکییەکانی، کە ڕەگەزی سەرەکی ئەم پێکهاتەبوون، حزبی سۆسیالیستی فەرەنسی بە سەرۆکایەتی فەرەنسوا میتران و حزبی سۆسیالیستی نەمساوی و سویدی و چەند مامۆستایەکی کورد لە دەرەوەی وڵات ڕۆڵێکی ئەرێنییان هەبوو، بەڵام لە هەموویان گرنگتر ئیرادەی هەردوو حزب بوو»[٢]. بۆیە دەتوانین بڵێین ئێران فاکتەر و ڕێڕەوێکی گرنگی تێپەڕبوونی سەردەمی ناکۆکی و ناسەقامگیری نێوان هەردوو حزب بوو، بەڵام ئەوەی کاریگەری و ڕۆڵی سەرەکی دەبینی لەم پرۆسەیەدا ویستی پارتی و هاوپەیمانەکانی بوو لەگەڵ یەکێتی لەبەر ئەوە لە کۆبوونەوەی نیسانی١٩٨٦، پارتی لەگەڵ لایەنەکانی (جود) ئامادەبوونی خۆیان بۆ ئاشتبوونەوە لەگەڵ یەکێتی دەربڕی بوو، جگە لەوە هەر لەکاتی گفتوگۆکانی یەکێتی لەگەڵ حکوومەتیش هەر ئەو مەرجانەیان دانابوو کە پێویستە یەکێتی پەیوەندییەکەی لەگەڵ حکوومەت نەهێڵێت. ئینجا پارتی ئامادەیە لەگەڵی دابنیشێت، هەر بۆیە لە دوای ئەنجامدانی چەند چالاکییەکی گەورە دژ بەحکوومەت لەلایەن یەکێتییەوە، پارتی گەیشتبووە ئەو باوەڕە کە ئیتر یەکێتی بە تەواوی پەیوەندییەکانی لەگەڵ حکوومەت نەماوە.

ئەو ڕێککەوتنە مێژووییەی نێوان هەردوو حزبی سەرەکی کوردستان بووبووە مایەی ئومێدێکی زۆرتر بۆ سەرکەوتنی بزاڤی گەلی کورد لە لایەن جەماوەری کوردستان و هەموو هێزە کوردستانییەکان زۆر بە دڵخۆشییەوە وەریانگرت[٣]. هەروەها لەسەر ئاستی ڕاگەیاندنی جیهانی دەنگدانەوەیەکی گەورەی دروست کردبوو،

---

(١) فازڵ میرانی، کاك ئیدریس هەمیشە قەڵغانێك بوو بۆ ئەو کەسانەی ئەرك و ئیشوکاری پێ دەسپاردن، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (٢٢٦٦)، ١٩٩٧/١/٣٠، ل٣.

(٢) لە:د.علی نێروەیی، بزاڤی...، ل٤١٨ -٤١٩ وەرگیراوە.

(٣) ڕێباز، سەرچاوەی پێشوو، ل٨٨؛ فازڵ رەئووف، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨٧.

بـۆ نموونـە: ڕۆژنامـەی (ئوبزێرڤـەر)ی لەنـدەنی لـە٢ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٦، وتارێـکی لەســەر خەبــاتی کــورد بڵاوکردبــووەوە تێیــدا نوســیبووی: "ڕێککەوتنــی نێــوان پــارتی دیموکـراتی کوردسـتان ـ عێـراق و یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان دەسـەڵاتی حکوومـەتی بەغـدای لەسـەر باکـووری عێـراق (باشـووری کوردسـتان-لێکۆڵەر) لاوازکـردووە»[1].

لەپێنـاو دامەزرانـدنی بەنـدەکانی ڕێککەوتنەکـە و زیاتـر پەرەپێـدانی دۆسـتایەتی لـە نێوانیانـدا، شـاندێکی (پـدك) کـە پێکهاتبوولـە: (فـازڵ میـرانی و فرەنسـۆ هەریـری و عەبـدوڵا ئاغـا و ئـازاد قەرەداغـی وحاجـی حاجـی برایـم و عەبـدوڵا محەمـەد ئەمیـن) [2]، بـە سـەرۆکایەتی ئیدریـس بـارزانی لـە سـەرەتای کانـوونی یەکەمـی ١٩٨٦ سـەردانی مەکتــەبی سیاســی (ینــك) لــە (یاخســەمەر)یان کــرد، ڕۆژی ١ ـ ٤ی مانــگ، لەگــەڵ تاڵەبـانی سـەبارەت بـە جێبەجێکـردنی بڕیـارەکانی ڕێککەوتنـی دوو قۆڵـی نێـوان هـەر دوولا کۆبوونـەوە، لـە کۆبوونەوەکـەدا جەختیـان کردبـوو لەسـەر بەردەوامـی خەبـاتی چەکـداری هاوبـەش بـۆ ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس و، هەماهەنگـی سیاسـی لـە کـوڕ وسـەمینارەکانی ناوخـۆ و دەرەوەی کوردسـتان و هەروەهـا وەرگرتنـی هەندێـك بڕیـار سـەبارەت بـە هاتوچـۆی پێشـمەرگەی هـەر دوولا لـە ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتیان و بڕیـاردان لەسـەر دامەزرانـدنی لێژنەیـەکی هەماهەنگـی نێـوان هـەردوو حـزب لەسـەر ئاسـتی لـق و مەڵبەنـدەکان بـۆ جێبەجێکـردنی ئـەم بڕیارانـە و بڵاوکردنـەوەی بـزاڤ و چالاکـی سیاسـی و لەشـکری بـۆ پتەوکـردنی گیـانی هەماهەنگـی و برایـەتی و نەهێشـتنی شـوێنەواری سـاڵەکانی ناکـۆکی و ناسـەقامگیری نێوانیـان[3].

پــاش ئاشــتبوونەوەی (پــدك) و (ینــك)، ئێــران هەوڵــی دا هەمــوو هێــزەکانی بەرهەڵسـتکاری کوردسـتانی و عێراقـی لـە کۆنگرەیـەکی فراوانـدا کۆبکاتـەوە، ئەوەبـوو لـە ٤ی کانـوونی یەکەمـی ١٩٨٦، حکوومـەتی تـاران لەسـەر ئاسـتی بـاڵا کۆنگرەیـەکی فـراوانی بـۆ هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی عێـراق لەژێـر نـاوی (کۆنگـرەی سـەرکەوتنی گـەلی عێـراق

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: کێشـەی کـورد لەڕاگەیانـدنی جیهانیـدا، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٦٩)، کانـوونی یەکەمـی ١٩٨٦، ل١١.

(٢) فرەنسۆ هەریری، ئاشتبوونەوەی...، ل٣.

(٣) م.س ـ پ.د.ك، نـووسراوی ژ: (١٠٨)، بـۆ گشـت لیژنـە و ناوچـەکانی تێکۆشـەرمان، لـە ڕۆژی ١٩٨٧/١/١٢.

ـ مؤتمـر نـصرة الشـعب العراقـي) بەسـترا[1]. بـە ئامادەبـوونی نزیکـەی ٢٠٠٠ کـەسی عێراقـی و بەرپرسـانی بـاڵای ئێـران، خەڵـکی بیانیـشی تێدابـوو[2]. لە پارتـە کوردسـتانییەکان هـەر یەکـە لـە (پـدك) و (ینـك) و (حسـك) و ڕێکخـراوە کوردییـە ئیسـلامییەکان بـە بانگهێشـتی فەرمـی حکوومـەتی تـاران بـۆ بەشـداریکردن لەکۆنگرەکـەدا دەعـوەت کرابـوون، شـاندی (پـدك) کـە پێکهاتبـوو لـە: (عـەلی عەبـدوڵا و محەمـەد مـەلا قـادر و فـازڵ میـرانی و فەلەکەدیـن کاکەیـی و عوسـمان قـازی و شـەوکەت بامـەڕنی)[3]، بـە سـەرۆکایەتی ئیدریـس بـارزانی و شـاندی (ینـك) بـە سـەرۆکایەتی نەوشـێروان مسـتەفاو، شـاندی (حسـك) بـە سـەرۆکایەتی ڕەسـووڵ مامەنـد، لـە کۆنگرەکـەدا بەشـدابوون[4]. کـە ئەمـەش بـۆ یەکەمیـن جـار بـوو ئـەم سـێ پارتـە بەتەبایـی و یەکگرتوویـی لـە کۆنگرەیـەکی فەرمیـدا لەگـەڵ پـارت و ڕێکخـراوە بەرهەڵسـتکارەکانی عێراقـی بەشـداری بکـەن.

هەرچەنـدە مەسـعود بـارزانی بـە ڕەسـمی لەلایـەن عـەلی خامەنـەئی سـەرۆك کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران بانگهێشـت کرابوو، بـەڵام لەوکاتەدا بارزانی لەسـەنگەری پێشـمەرگایەتیدا بـوو لـە سـنووری بادینـان، لەبـەر ئـەوە ئامـادەی کۆنگرەکـە نەبـوو، بـەڵام بـە نامەیـەکی تایبـەت وەڵامـی بانگهێشـتنامەی خامەنەئـی دابـووەوە و وێـڕای سوپاسـگوزاری، تێیـدا نووسـیبووی: "پێویسـتە کۆنگرەکـە لەسـەر دوو تـەوەری گرنـگ داکـۆکی و پێداگیـری بـکات، کـە ئەویـش بریتیـن لـە: درێـژەدان بـە خەبـات بەهەمـوو شـێوەکانی تـا ڕووخـانی ڕژێمـی سـەدام. هەروەهـا مـاوەدان بەگـەلی عێـراق کـە بەخـۆی شـێوازی فەرمانڕەوایـی داهاتـووی وڵات هەڵبژێرێـت، بەرژەوەنـدی و مافـە ڕەواکانی گـەلی کـورد و گـەلانی تـری عێراقـی تێـدا بپارێزرێـت»[5]. کـە دواتـر هەمـوو ئـەم پرسـانە لـە بڕیـارەکانی کۆنگـرە

(١) سـەرباز هەورامـی، بـارزانی نەمـر لـە١٠٠ سـاڵەی بوونیـدا کۆمەڵێـك وتـار، بڵاوکـراوەی ئـاراس، هەولێـر، ٢٠١٤، ل٥٨.

(٢) حامید گەوهەری، ئیدریس بارزانی وبارزانییەکان...، ل٢٩١.

(٣) م.س ـ پ.د.ك، نـووسراوی ژ:(١٠٩)، بـۆ گشـت لـق و ناوچـەکانی تێکۆشـەرمان، لـەڕۆژی ١٩٨٧/١/١٣.

(٤)(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر لـە بـارەی نـاوەڕۆکی نامەکـە بڕوانـە: رسـالة رئیـس حزبنـا للمؤتمـر، اخبـار کردسـتان، العـدد:(١٥١)، کانـون الأول/١٩٨٦، الصفحـة الأخیـرة.

(٥)(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ محەمەد مەلا قادر، پیرمام، ٢٠١٥/١٢/٢.

دەردەکەوێت. کۆنگرەکە بۆ ماوەی ٣ ڕۆژ بەردەوام بوو[١]. لە کۆنگرەکەدا سەرۆکی شاندنی (پدك)، ئیدریس بارزانی بە ڕەزامەندی پارتە کوردییەکان، بەناوی گەلی کورد وتارێکی پێشکەش کردبوو، تێیدا پەنجەی بۆ کۆمەڵێك پرسیاری گرنگ ڕاکێشابوو، گوتبووی: " گەلی کوردستان داوای چی کردووە تا بەم جۆرە دڵڕەقانەیە لەناو ببرێت؟ ئایا لە مافی ئاسایی و ساکار زیاتر داوای کردووە کە مرۆڤایەتی بۆ هەموو گەلانی دنیای دیاری کردووە؟ ئایا لە مانەوەی تەعبیر کردن لە بوونی نەتەوەیی خۆی زیاتر داوای کردووە؟ بزووتنەوەی کوردی تەنیا داواکاری بەڕێوەبردنی ناوچە زۆرینە کوردنشینەکانی کردووە، ئەمە چ زیان و زەرەرێکی هەیە؟ ئایا گەلانی دیکەی ئیسلام و گەلانی جیهان لەم مافە سادە و ساکارە بێ بەشن؟ لەگەڵ کۆمەڵێك پرسیاری دیکەی خستبوونەڕوو»[٦]. بەڕاستی ئەم هەڵوێستە جوامێری و نەتەوایەتی و خۆنەویستی ئیدریس بارزانی بەدیار دەخات.

بەپێی سەرچاوەکان لە سەروبەندی کۆتایی کارەکانی کۆنگرەدا نیازێك لەلایەن هێزە ئیسلامییەکان دروست بووبوو کە مەسەلەی کورد بکەن بە مەسەلەیەکی لاوەکی لە ڕاگەیاندنی کۆتایی کۆنگرەکەدا، فازڵ میرانی ئەندامی مەکتەبی سیاسی (پدك) کە ئامادەی کۆنگرەکە بوو، دەڵێت: "لەبەرامبەر ئەم جوڵەیەدا ئیدریس بارزانی بە توندی هەڵوێستی خۆی دەربڕی، ڕایگەیاند ئێمە لەگشت مەسەلەکاندا هەڵوێستمان بەرانبەر ئێوە ئەرێنی بووە، ئێستا دەتانەوێت بەدەنگدان مەسەلەی کورد بکەن بە مەسەلەیەکی لاوەکی کە ئەمەی باسمان کرد ئاماژەی لایەنی کەمی داواکارییەکانی پارتە کوردستانییەکانە، ئەگەر قبووڵتانە بیخەنە ناو بەلاغەکە، بە پێچەوانەوە ئێمە لەهەموو ئیلتزاماتەکانمان پاشەکشێ دەکەین، کۆنگرەکە بەجێ دەهێڵین و بەیانێکیش بەو مانایە دەردەکەین»[٢]. دواتر وەك میرانی دەڵێت: "دوای ئەم هەڵوێستەی ئیدریس بارزانی، لایەنی بەرانبەر داواکارییەکانی پارتە کوردییەکانی پەسەندکرد»[٣]. بەڵام کەچی دەبینین لە ڕاگەیاندراوی کۆتایی کۆنگرەکە جگە لە دابینکردنی مافی گەلی کورد وەك مافێکی گشتی لە چوارچێوەی عێراقێکی یەکگرتوو،

---

(١)(٦) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی دەقی وتارەکە بڕوانە: حامید گەوهەری، ئیدریس بارزانی وبارزانییەکان...، ل ل٢٩٣ -٢٩٩.

(٢) فازڵ میرانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٣.

(٣) فازڵ میرانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٤.

هەمـوو ڕێگەیـەك لـە بـەردەم مـافی چـارەی خۆنووسـینی گـەلی كوردسـتان گیرابـوو[١].
ڕاسـتییەكەی گرنگـی ئـەم كۆنگرەیـە بـۆ كـورد لـەوەدا دەردەكەوێـت یەكبـوونی كـوردی سـەلماند، كـە بـۆ یەكـەم جـار هێـزە كوردسـتانییەكان لـە بـەردەم بەرپرسـانی بـاڵای ئێـران و هەمـوو ئـەو پـارت و ڕێكخراوانـەی كـە بەرهەڵسـتكاری حكوومـەتی عێـراق بـوون، بـە یـەك دەنـگ پێداگیرییـان لـە مافـە ڕەواكانی گـەلی كـورد كردبـوو.

پـاش ئـەم ڕێككەوتنـی ئاشـتییە، مەسـعود بـارزانی ڕۆژی ٢٩ی كانـوونی دووەمـی ١٩٨٧، بـۆ یەكـەم جـار نامەیـەك ئاراسـتەی جـەلال تاڵەبـانی دەكات، تێیـدا دەڵێـت: "زۆر خۆشـحاڵم كـە ئەبینـم ئیـرادەی گـەلی كـورد سـەركەوت، هەرچەنـدە ئاشـتەوایی نێـوان هـەردوو حـزب زۆر دواكـەوت، بـەڵام دوژمنـی گـەلی كـورد مـردنی خـۆی تێـدا ئەبینـێ هـەر بۆیـە لـەم سـۆنگەیەوە دوژمنانمـان هەمـوو هەوڵێـك ئـەدەن بـۆ تێكـدانی ڕێككەوتنەكـە، بۆیـە ئەبـێ هەموومـان زۆر ورياتـر بیـن و ماوەیـان پـێ نەدەیـن كار لەسـەر جێبەجێكـردنی ئـەم پیلانـە بكـەن»، هەروەهـا بـارزانی لـە كۆتاییـدا نوسـیبووی: « هەرچـی لـە تواناـمـدا بێـت درێغـی ناكـەم بـۆ سـەركەوتنی ڕێككەوتنەكـە و دامەزرانـدنی ڕوحـی برایـەتی و هـاوكاری لـە كوردسـتاندا»[٢].

لـەم كاتـە هەسـتیارەدا ئیدریـس بـارزانی ئەندامـی مەكتـەبی سیاسـی (پـدك) كـە لـە دواییـن ڕۆژەكانی تەمـەنی خۆیـدا كـە فاكتەرێـكی سـەرەكی ڕێكخسـتنەوەی نێـو ماڵـی كـورد بـوو، ڕۆڵێـكی بەرچـاوی بینـی بـوو لـە گەیشـتنی (پـدك) و (ینـك) بـە ڕێككەوتنـی ئاشـتی كـە گەرەنتـی سـەرەكی بـوون بـۆ ئاشـتبوونەوەیەكی گشـتی[٣]، كـە هـەر لەبـەر ئەمـەش لەسـەر زاری جـەلال تاڵەبـانی ناسـناوی (ئەندازیـاری ئاشـتی- مهنـدس السـلام) پێـی بەخـشی بـوو[٤]. ئێـوارەی ڕۆژی ٣١ی كانـوونی دووەمـی ١٩٨٧، لـە تەمـەنی ٤٣

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: قـرارات المؤتمـر، اخبـار كردسـتان، العـدد:(١٥١)، كانـون الأول١٩٨٦، الصفحـة الأخیـرة.

(٢) نامـەی مسـعود بـارزانی بـۆ جـلال تاڵەبـانی لـە١٩٨٧/١/٢٩ دەق لـە: سروە قـادر، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٦٢ وەرگیـراوە.

(٣) مایـكڵ گەنتـەر، فەرهەنگـی مێژوویـی كورد،و:مـام كاكل، بڵاوكردنـەوەی ئـاراس، هەولێـر، ٢٠٠٧، ل٥٧.

(٤) چاوپێكەوتـن لەگـەڵ محەمـەد مـەلا قـادر، پیرمـام، ٢٠١٥/١٢/٢؛ چاوپێكەوتـن لەگـەڵ نەجمەدین یووسـفی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١٣.

ساڵیدا کۆچی دوایی کرد[١]، بێگومان کۆچکردنەکەی بۆ کورد زیانێکی مەزن بوو بە تایبەت لەو کاتەدا، هەروەك جەلال تاڵەبانی دەڵێت: "زیانێکی گەورە بە پارتی و یەکێتی و شۆڕشی گەلی کورد کەوت»[٢]. وێڕای لە دەستدانی نەخشەدارێژی ئاشتەوایی، ئیدریس بارزانی خەبات و سووربوونی کورد بەردەوام بوو.

پاش ئاشتبوونەوەی هەر دوو حزبی سەرەکی کوردستان، زەمینەیەکی گونجاوتر بۆ ئاشتبوونەوەی لایەنەکانی تری (جود) لەگەڵ (ینك) ڕەخسا، لەبەر ئەوە شەڕ و ئاشتی لەنێو ئەم دوو هێزە ڕاستەوخۆ کاری لە لایەنەکانی تریش دەکرد، یان بە مانایەکی تر سەرچاوەی بنەڕەتی کێشە و گرفتەکانی کوردستان بۆ چارەسەری کۆتایی بەسترابووەوە بە هەر دوو حزب[٣]. لەو کاتەدا هەوڵەکانی (پدك) بۆ ئاشتبوونەوەی گشت هێزەکانی سەر گۆڕەپانی کوردستان چالاکتر بوو، لە کانوونی دووەمی١٩٨٧ پێشنیاری مەکتەبی سیاسی (حشع) دەکات کە لەگەڵ (ینك) کۆبێتەوە بە ئاواتی ئەنجامدانی ڕێککەوتنێکی دوو قۆڵی بۆ ئاشتبوونەوە و چارەسەرکردنی ناکۆکییەکانی نێوانیان[٤]. هەرچەندە ئەمە لە کاتێکدا بوو کە پێشتر ئەحمەد بانیخێلانی کە ئەوکات بەرپرسی مەڵبەندی کەرکووك و سلێمانی (حشع)بوو، لە هاوینی ١٩٨٦ بە نوێنەرایەتی (حشع) ڕێککەوتنێکی ناوچەیی لەگەڵ (ینك) ئیمزا کردبوو، بەڵام ئاکام هیچی لێ سەوز نەبووبوو، هەر بۆیە گرژی و کێشەکانی نێوانیان بەردەوامی هەبوو، ڕێککەوتنی دوو قۆڵی نێوان هەر دوولا بۆ دوای ئاشتبوونەوەی پارتی و یەکێتی دواکەوت[٥].

---

(١) اللجنة المركزية للحزب الديمقراطي الكردستاني ـ العراق، بيان» الأمة الكردية تفقد أبنائها الأوفياء»، في ١٩٨٧/٢/١؛ بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: سەفەر یووسف میرخان ژاژوکی، ئیدریس بارزانی ئەو سەرکردەیەی مێژوو لەیادی ناکات، چ٢، چاپخانەی ڕوشنبیری، ب.ش، ٢٠١٢، ل٧ بەدواوە.

(٢) رسالة تعزية من الرفيق الأمين العام للإتحاد الوطني الكردستاني إلى الأخ مسعود بارزاني، الشرارة، الجريدة، العدد:(٢)،السنه(١٢)، شباط/ ١٩٨٧، ص٢؛ بێوار عبدالرحمن، کەشکۆڵی شەهیدێك، چاپخانەی وەزارەتی پەروەدە، هەولێر ، ٢٠٠٤، ل٢٥.

(٣) فەرەنسۆ هەریری، ئاشتبوونەوەی...،ل٣ ؛ فازڵ ڕەئووف، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨٨.

(٤) فاتح ڕەسول، چەند لاپەڕەیەك...، ب٣، ل٤١٩؛ ئەحمەد بانیخێلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٥٤٨.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: نەوشێروان مستەفا، خولانەوە ...، ل١١٧ ؛ ئەحمەد بانیخێلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٥٣٤- ٥٣٥.

لەبەردەوامـی هەوڵـەکانی (پـدك)، ئەنجـام شـاندێکی (حشـع) کـە لـە: عەبدولـڕەزاق السـافی و ئەحمـەد بانیخێـلانی و شـاندی (ینك)کـە لە:فەرەیـدوون عەبدولقـادر و چەنـد کەسـایەتی تـر پێکهاتبـوون، لـە٥ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٧ سـەردانی مەکتـەبی سیاسـی (پدك)یـان لـە ڕاژان کـرد و بـە ناوبژیـوانی مەسـعود بـارزانی کۆبوونـەوە[١]. هەروەهـا لەهەمـان کاتـدا لـە سـایەی ئـەم کەشـە سیاسـییەی کـە لـە سـەرتاپای کوردسـتان ڕەنگـی دابـووەوە، لـە نیـوەی دووەمـی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٧ مەکتـەبی سیاسـی (ینـك) و (پـدگ) بـە مەبەسـتی چارەسـەرکردنی ناکۆکییـەکان لەسـەر چەنـد خاڵێـك ڕێککەوتـن[٢]. هەروەهـا جارێـکی تر بە مەبەسـتی چەسـپاندنی ڕێککەوتن و دۆسـتایەتی زیاتـری نێوانیان، هـەر دوولا لـە شـوباتی ١٩٨٧ لـە نـاوەوە و دەرەوەی کوردسـتان چەنـد کۆبوونەوەیەکیان ئەنجـام دابـوو، لەکۆتایـی کۆبوونەوەکـەدا بەیاننامـەی تەبایـی و ڕێزلێنـان لـە بەنـدەکانی ڕێککەوتنـی نێوانیـان لـە ڕاگەیاندنـەکانی خۆیانـدا بڵاوکردبـووەوە[٣]. بـەم جـۆرە کێشـەی نێـوان ئـەم دوو پارتـە کۆتایـی هـات و لاپەڕەیـەکی دۆسـتایەتی دەسـتی پێکـرد.

لـە درێـژی هەوڵەکانی(پدك)،هـەر یەکـە لـە (ینك)و(حشـع)، بـە ئامادەبـوونی مەسـعود بـارزانی لـە سـەر چەنـد خاڵێـك ڕێککەوتـن[٤]. بـەڵام بەپێـی ئاماژەکـردنی سـەرچاوەکان ئـەم ڕێککەوتننامەیـە بـە بـاشی دەوامـی نەکـرد، بەدرێژایـی مانگـەکانی شـوبات و حوزەیـران و تەممـووزی ١٩٨٧ بارودخێـکی ناتەندروسـت لـە نێـوان هـەردوو حـزب پەیـدا بووبـوو، (حشـع) و (ینـك)ی تۆمەتبـار دەکـرد کـە هـاوکاری زۆر نزیکیـان لەگـەڵ سـوپای پاسـدارانی ئێـران بووەتـە هـۆی کاردانـەوەی زۆر توونـدی حکوومـەتی عێـراق بەرانبـەر ناوچـە ئازادکـراوەکان[٥]. بۆیـە لـە ڕۆژی ١٩ی حوزەیـرانی ١٩٨٧ مەکتـەبی سیاسـی (ینـك) لـە یاداشـتێکدا داوای ئەنجامـدانی دانیشـتن و گفتوگـۆی لـە (پـدك) و پارتـەکانی تـر کردبـوو، بـۆ بەمەبەسـتی ڕێزلێنـان و جێبەجێکـردنی بەنـدەکانی

(١) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ خورشـید شـێرە، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٥؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ کەریـم ئەحمـەد، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٩.

(٢) بـۆ زانینـی دەقـی ڕێککەوتنەکـە بڕوانـە: ڕاگەیانـدنی ڕێککەوتنـی دوو قۆڵـی نێـوان یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان و پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان ، لـە شـوباتی ١٩٨٧.

(٣) بەیاننامـەی تەبایـی نێـوان یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان و پـارتی دیموکـراتی گـەلی کوردسـتان، لـە ١٩٨٧/٢/٨.

(٤) بۆ زانینی دەقی ڕێککەوتنەکە بڕوانەك ژیلوان عبدالله احمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٨.

(٥) د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی ...، ل٤٢٨.

ڕێککەوتنەکە[١]، لەپێناو بەدیهێنانی ئاشتبوونەوە لەنێوان هەردوو حزب، جارێکی تر مەسعود بارزانی لەگەڵ چەند کەسایەتییەکی تر بۆ ئاسایکردنەوەی پەیوەندییەکانی نێوان (ینك) و (حشع) دێنە سەر هێڵ، ئەنجام توانییان هەر دوولا لەیەکتر نزیك بکەنەوە لە سەر مەسەلە گشتییەکانی خەبات و نەهێشتنی کێشەکانیان[٢]، دواتر کێشەی نێوان ئەم دوولایەنەش بە یەکجارەکی کۆتایی پێهات.

لەهەمان کاتدا مەکتەبی سیاسی (پدك) و (پدگك) بە مەبەستی بەهێزکردنی پەیوەندی نێوانیان و ئەنجامدانی کاری هاوبەش ڕێککەوتنێکیان واژۆکرد[٣]، ئەگەر چی (پدگك) لایەنێکی ناو بەرەی (جود) بوو[٤]، بەڵام لەو کاتەدا وەك پێشتر باس کرا (پدك) ڕێگە نادات (پدگك) بۆ ناوچەی بادینان بگەڕێتەوە، تا بەستنی ڕێککەوتننامەی ئاشتی نێوان هەر دوولا لە پایزی ١٩٨٧[٥]. بەمەش کۆتایی بە پەیوەندی سارد و ئاڵۆزی نێوانیان هات، پەیوەندی ئاسایی و دۆستایەتی لە نێوان هەردوو حزب دروست بوو. بەم جۆرە قۆناغی ناسەقامگیری و شەڕی ناوخۆی نێوان هێزە کوردستانییەکان کۆتایی پێهات، بە ئازادی هەموو پارتەکان هێز و بارەگاکانی خۆیان گواستەوە بۆ ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی یەکتر[٦]. بەم چەشنە ئاشتبوونەوەی گشتی لە باشووری کوردستان هاتەکایەوە و، لاپەڕەیەکی نوێی پەیوەندی پارتی و هێزەکانی دیکەی سەر گۆڕەپانی خەبات لە باشووری کوردستان هەڵدرایەوە.

هەڵبەت (ینك) وای پیشان دەدا کە پێشتر بەس خۆیان لە باشووری کوردستان لە خەباتدا بوون، هەروەك جەلال تاڵەبانی لە دەقی وتارەکەی یۆبێلی زێڕیندا، دەڵێت: "کە پاش ئەو ڕێککەوتنە نۆرەی هاوکاری و هاریکاری یەکتر دەستی

---

(١) سروە قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٣.

(٢) کریس کۆچێرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی..،ل١١٣؛ بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: اعلان الاتفاق بين الاوك والحشع، الشرارة، الجريدة، العدد:(٢)، السنه (١٢)، شباط/١٩٨٧،ص٣.

(٣) چاوپێکەوتنێك لەگەڵ هەڤاڵ (سامی عبدالرحمن)، بەرەی کوردستانی، ڕۆژنامە، ژ: (١٧)،ساڵی (٣)، شوباتی ١٩٩٠، ل٥.

(٤) گەل (الشعب)، الجريدة، العدد: (١١)، كانون الأول١٩٨٤ ،ص ص١ ،١٣.

(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ فوئاد میرانی، دهۆك، ٢٠١٦/٣/٢٥.

(٦) یادگار عبداللە هەمەوەندی، ڕەهەندە سیاسیەکانی پرۆسەی ئەنفال لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا، لێکۆڵینەوەیەك لە جوگرافیای سیاسی،نامەی ماستەر، (بڵاونەکراوە)، زانکۆی کۆیە، کۆلێژی زانستە کۆمەڵایەتیەکان، ٢٠٠٨، ل٦٥.

پێکرد ئەوەبوو ڕێگەمان دان(مەبەست پارتییە-لێکۆڵەر) بێنەوە کوردستانی ئازاد کە لەسێ پارێزگەدا هەولێر و سلێمانی و کەرکووك هەر هێزی پێشمەرگەی یەکێتی لێ بوو»[١]. جگە لەوەش ئەم بۆچوونە لە زۆربەی نووسینەکانی نەوشیروان مستەفاشدا دەردەکەوێت، بۆ نموونە دوای ڕێککەوتنەکە ناوبراو دەنووسێت: "لقەکانی پارتی لە سلێمانی و هەولێر و کەرکووك هێز و بەتالیۆن و بارەگاکانیان هێنایەوە ناو کوردستانی عێراق»[٢]. ڕاستییەکەی بوونی (پدك) لەو ناوچانەی ژێر دەسەڵاتی یەکێتی بەو شێوەیە نەبوو، کە وەك ئەوان باسی دەکەن، بەڵکو بەردەوام لەو ناوچانە لە چالاکیدا بوو لە دژی حکوومەت بەڵام بە ڕێژەیەکی دیاریکراو، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە تەنیا خۆیان لە کوردستان هەبوون، (پدك) و لایەنەکانی تر لە دەرەوەی کوردستان بوون، بەڵکو ئەم بۆچوونە ئەوەمان پێ دەڵێت بەلاوەنانی خەبات و هەبوونی سیاسی و چەکداری (پدك) و لایەنەکانی دیکەی (جود)ـە لە هەر سێ پارێزگای و ڕۆڵی گەشەپێدراوی ناوچەی بادینانە، بەتایبەت لە ماوەی دانوستانەکانی (ینك) لەگەڵ حکوومەت، کە بە یەکێك لە گەرمترین و بەرفراوانترین ناوچەکانی شۆڕش بوو، پاش برانیشی ڕووبەرێکی زۆر لە سنووری تورکیا و ئێران لەژێر دەسەڵاتی (پدك)دا پارێزراو بوو، هێزی سەرەکیشی هەر لە کوردستان بوو و بەبەردەوامی خەریکی شەڕ و چالاکی لەشکری دژواربوون دژ بە حکوومەت.

لە ڕاستیدا حکوومەتی عێراق بە ئاشتبوونەوەی گشتی تەنگەتاو بووبوو، لەبەر ئەوە بەماوەیەکی کەم دوای یەکگرتنی هێزە کوردستانییەکان بە کردەوە سیاسەتی جینۆساید (کورد قڕان)ی پیادەکرد، هەموو هێز و توانای خۆی بە مەبەستی پاکتاوکردنی هێزی پێشمەرگەی کوردستان، بەبێ جیاوازی لایەنە بەرهەڵستکارەکان، تەرخان کرد، لەناو شارەکانیشیدا بە دڕندانەترین شێوە، پەلاماری هاوڵاتیانی کوردستانی دەدا، لەو کاتەدا بە سەدان فەوجی خەفیفیان لە چڵکاوخۆر و کرێگرتەکان پێکهێنا، هەزاران مەفرەزەی تایبەت و سیخوڕ لە دەوری دەزگا سەرکوتکەرەکانی خۆی کۆکردبوونەوە، ڕۆژانە بەوپەڕی دڕندایەتی بەر دەبوونە گیانی جەماوەری بە هەڵوێست و ناحەزی حکوومەت [٣]، سەرەڕای هەموو ئەو زەبروزەنگە

---

(١) لە: د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٤٢٣ وەرگیراوە.

(٢) نەوشێروان مستەفا، خولانەوە...، ل١١٨.

(٣) محەمەد خدر، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٤؛ بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: فیبی مار، مێژووی نوێی

توقێنەرانـە حكوومـەت نەیتوانیبـوو چالاكـی بەرهەڵسـتكارانەی هێـزە كوردسـتانییەكان بەگشـتی، (پـدك) و (ینـك) بەتایبـەتی بەربەسـت بـكات، بەپێچەوانـەوە دەیـان مۆڵگـەی سـوپای عێـراق و چەنـدان شـوێنی گرنـگ و سـتراتیژی لـە لایـەن هێـزی پێشـمەرگەوە ئازادكرابـوون.

لـە كۆتاییـدا ئـەوە دەردەكەوێـت كـە هـەر لـە بنەڕەتـدا پـارتی دیموكـراتی كوردسـتان وەك بنەمـا ویسـتی ئاشـتبوونەوە و قووڵكـردنی پەیوەنـدی هـاوكاری و تەبایـی لـە پێنـاو گەیشـتن بـە دامەزرانـدنی بەرەیـەكی نیشـتمانی بەهێـز لەگـەڵ هەمـوو هێـزەكانی نێـو گۆڕەپـانی سیاسـی و چەكـداری كوردسـتان بەگشـتی هەبـوو، بـەو مەرجـەی كـە هەڵگری دروشـمی ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس بێـت وەك دروشـمی ڕاسـتەقینەی شـوڕش، بۆیـە دەبینیـن دوای پچڕانـدنی پەیوەنـدی لەگـەڵ حكوومـەت و هەڵگرتنـی دروشـمی ڕووخانی ڕژێمـی بەعـس لـە لایـەن یەكێتییـەوە، هیـچ لەمپەرێـك نامێنیـت و، پـارتی ئامادەبـوونی خـۆی بـۆ ئاشـتبوونەوە و ڕێككەوتـن لـە گەڵـی دەردەبڕێـت، دواتریـش ڕۆڵێـكی گرنـگ لـە ئاشـتكردنەوەی هێـزەكانی تـری (جـود) لـە گـەڵ یەكێتـی دەگێڕێـت، بەمـەش یەكێـك لـە ناخۆشـترین و خراپتریـن دیـاردەی نێـو بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی كـورد كـە ناكـۆكی و شـەڕی ناوخـۆ و سـەنگەر جیاكردنـەوە لەیەكـتر بـوو، بـۆ ماوەیـەك كۆتایـی پێهـات و بناغـەی تەبایـی و هـاوكاری چەنـد سـاڵەی نێـوان هێـزە كوردسـتانییەكان دامـەزرا.

عێـراق، و: حەمـە شـەریف حەمـە غەریـب و ئـەوی تـر، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٠، ل٣٢٢.

باسی دووەم

ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە چالاکییەکانی لەشکری دژی حکوومەتی عێراق

حکوومەتی عێراق لە پرۆسەی سیاسەتی سەرکوتکردن و بەعەرەبکردن و ڕاگواستنەوە و هەموو شێوازەکانی دیکەی ڕەگەزپەرستانە بەردەوام بوو[١]. ئەمە وای کرد خەبات و چالاکی لەشکری وەك تاکە ئامراز لە بەرگریکردنی گەلی کورد و خاکی کوردستان درێژەی هەبێت و چالاکی زیاتر و بەزەبرتر بە شێوەیەکی بەرفراوان لە سەرانسەری باشووری کوردستان دژ بە بەرژەوەندییەکانی حکوومەت ئەنجام بدەن، وێڕای نواندنی چالاکی بچووك لە چەندان ناوچەی جیاجیا، هێزەکانی پێشمەرگەی (پدك) چەندان شەڕی گەورە و قورسیان لە دژی حکوومەت ئەنجام دابوو، تەنانەت لە ناو شارە گەورەکانیشدا ڕۆژانە چالاکییان ئەنجام دەدا.

حکوومەتی عێراق ڕۆژانە بە توندی بە پاڵپشتی چەکی قورس و جۆراوجۆر لە هەموو لایەکەوە پەلاماری شۆڕشگێڕانی دەدا، بەڵام نەیتوانیبوو سنوورێك لە بەردەم بەرفراوانبوونی ئەندازەی چالاکییەکانی پێشمەرگە دابنێت و، بارگرژی کوردستان هێمن بکاتەوە، بەڵکو پێشمەرگەکان بەرگرییەکی قارەمانانەیان دەکرد، ڕۆژانە دەیان چالاکی بێ وێنەیان ئەنجام دەدا[٢]. هەرچەند وەك لە لاپەڕەکانی پێشوودا باس کرا، هیچ کات نەدەکرا توانا لەشکرییەکانی (پدك) لەگەڵ توانای حکوومەت بەراوردبکرێت، بەڵام ورە بەرزی و بڕوابوون بە مەسەلەی کورد و توانای هێزی بەرگری میللی، وزە و توانای بە شۆڕشگێڕەکان بەخشیبوو، لەو کاتەدا ئاسانتر لە ساڵانی دیکە دەستیان دەگەیشتە ناوەندە هەستیار و دامودەزگا گرنگەکانی حکوومەت، لە شوباتی ١٩٨٦

(١) ڕژێمی فاشی کوردستانێکی بێ کوردی دەوێ، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٦٧ ـ ٥٦٨)، تشرینی یەکەم و دووەمی ١٩٨٦، ل٩.

(٢) أخبار كردستان، العدد:(١٣٩)، كانون الثانی ١٩٨٦، ص٦.

هێزێـکی پێشـمەرگەی سـەر بەلقـی١ی (پـدك) چالاكییـەکی پارتیـزانی لـە دژی بـارەگای فەوجـی (بێبـا) نزیـك ئامێـدی ئەنجـام دا، بەپێـی هەواڵـەکانی (پـدك) جگـە لـە خاپوورکـردنی تـەواوی بـارەگای فەوجەکـە، لـەو چالاکییـەدا ٢٠ سـەرباز کوژرابـوون[١]. لەهەمـان کاتـدا هێزێـکی پێشـمەرگە بـۆ سـەلماندنی هێـز و توانـای خـۆی دەچێتـە نـاو جەرگـەی شـاری دهـۆك و، گورزێـکی کوشـندەی لـە بـارەگای پارێـزگای دهـۆك دابـوو، ١٥ پاسـەوان و کەسـانی سـەر بەحکوومـەت کوژرابـوون[٢]، جگـە لـەوەش ڕۆژی ١٣ی شـوبات، بـە بۆنـەی ڕۆژی ١٨ی شـوبات یـادی دامەزرانـدنی ڕێکخـراوی (ی.ق.ك)ەوە، ئەندامـانی سـەر بـە ڕێکخراوەکـە بـە پاڵپشـتی هێـزی پێشـمەرگە چەنـد چالاكییـەکی لەشـکرییان لەنـاو سـەنتەری شـاری دهـۆك ئەنجـام دابـوو[٣]، بەهـۆی دەنگدانـەوەی ئـەو چالاكییانـەوە مەسـعود بـارزانی برووسـکەیەکی پیرۆزبایـی و سـەرکەوتن، ئاراسـتەی تۆمـارکارانی ئـەو چالاكییانـە دەکات و، بـە سـەرکەوتنێکی گـەورە لـە قەڵەمـی دابـوو[٤]. بـە ڕاستی ئەنجامـدانی ئـەم جـۆرە چالاكییانـە بـۆ حکوومـەتی دەردەخسـت کـە دەسـتی پێشـمەرگە دەگاتـە هەمـوو ناوچـەکان.

لـەم قۆناغـەدا وێـڕای سـەرقاڵبوونی حکوومـەتی عێـراق بـە شـەڕ لەگـەڵ ئێـران بـە هەمـوو شـێوەیەك لـە هەوڵدانـدا بـوو بـۆ کۆنتڕۆڵکردنـەوەی ناوچـە ئازادکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی پێشـمەرگە، بـەڵام ئـەوەی چاوەڕێـی دەکـرد بـەدی نەدەهـات، بـە پێچەوانـەوە (پـدك) و، هێـزەکانی تـری کـوردی بەهیچ شـێوەیەك بواریان بەکەسـانی سـەر بەحکوومـەت نـەدەدا بـە ئـازادی لـە شـارەکانی کوردسـتان هاتوچـۆ بکەن و بحەسـێنەوە، یـان بـە واتایـەکی تـر هیـچ شـوێنێك بـۆ دارودەسـتەکانی حکوومـەت جێگـەی دڵنیایـی و مانـەوە نەبـوو، ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ چالاكییـەکانی پێشـمەرگە لـە هەڵکشـاندا بـوون، لـەم بـارەوە ئیدریـس بـارزانی لـە چاوپێکەوتنێکـدا گوتبـووی: "حکوومـەت لەهـەوڵ و ئـاواتی ئـەوەدا بـوو، ناوچـە ئازادکراوەکانیـش لەدەسـت ئێمـە نەمێنێـت، بـەڵام ئێمـە کـە شـەڕ دەکەیـن شـەڕێکی پارتیزانانەیـە و، توانیـمان بـۆ ڕژێمـی سـەدام بسـەلمێنین

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:أخبار كردستان،العدد: (١٤٠)، شباط ١٩٨٦، ص ص١ ،٧.

(٢) المصدر نفسه، ص٧.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عمليـات بطوليـة فـی قلـب دهـوك، أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٤٠)، شـباط ١٩٨٦، ص٤.

(٤) بۆ دەقی بروسکەکە بڕوانە: المصدر نفسه، ص٤.

بەڵـێ ناتوانێـت کۆنتـڕۆڵ لەسـەر کوردسـتان بـکات، لەبـەر ئـەوە ئەگـەر لـە خاڵێـکی دیاریکراویـش شـەڕ نەکرێـت دەتوانیـن لـە خاڵێـکی تـر شـەڕبکەین»[1]. لـەم قۆناغـەدا بـە هـۆی سـەختی بارودۆخـی جەنـگ لەگـەڵ ئێـران، بـە زۆری بەشـداری پێکـردنی کـورد لـە بـەرەکانی شـەڕ، بێـزاری سـەرباز و چەکـدارانی نێـو سـوپای عێـراق زیاتـر تەشـەنەی کردبـوو، بۆیـە ڕۆژانـە چەکـدارانی حکوومـەت ڕیـزەکانی سـوپا بەجـێ دەهێشـت و پەیوەندییـان بـە ڕیـزەکانی شـۆڕش و پێشـمەرگەکانی (پدك)ـەوە دەکـرد، بـۆ نموونـە: لـە سـەرەتای سـاڵی ١٩٨٦ تـا شـوباتی هەمـان سـاڵ بەدەیـان کـەس بەچەکـەوە پەیوەندییـان بـە ڕیـزەکانی پێشـمەرگەی (پدك)ـەوە کردبـوو[2]. ئـەم دیاردەیـە لەنێـو سـوپای عێـراق بەردەوامـی هەبـوو.

لەدرێـژەی چالاکییەکانـدا، لـە ئـاداری ١٩٨٦ هێزەکانی پێشـمەرگە چەنـد چالاکییەکیان لە(ئامێـدی و زاویتـە و زاخـۆ و باتوفـە) تۆمـار کردبـوو، جگـە لـە کـوژرانی نزیکـەی ٥٠ کـەسی سـەر بـە حکوومـەت، چەنـدان کـەسی تـر لـە لایـەن پێشـمەرگەوە بەدیـل گیرابـوون و سـەدان پارچـە چـەکی جۆراوجـۆر دەسـتکەوتی پێشـمەرگە بـوو[3]. بـەم جـۆرە شـۆڕش لـە بەردەوامیـدا بـوو، لـە سـەرەتای نیسـانی ١٩٨٦ ڕێکخسـتنەکانی ناوخـۆی (پـدك) لەسـەر فەرمـانی مەسـعود بـارزانی هێرشـیان کردبـووە سـەر پەیکـەری سـەدام حسـێن کـە کاتی خـۆی لـە شـوێنی گـەورە شـاعیری نەتـەوەی کـورد، (ئەحمـەدی خـانی ١٦٥٠ ـ ١٧٠٧) دانرابـوو[4]. بزاڤـی لەشـکری (پـدك) لـە بەرەوپێشـڤەچووندا بـوو، بەپێـی ئامارێـکی لەشـکری کـە لـە ڕۆژنامـەی (خەبـات)دا خرابـووە ڕوو، تەنیـا لـە مانگـی نیسـانی ١٩٨٦ سی و هەشـت چالاکـی ئەنجـام درابـوو کـە لـە نێویانـدا ١١ چالاکـی لەنێـو شـارەکاندا بـوو، لـەو چالاکییانـە نزیکـەی ٦٤کـەس لـە سـەرباز و جـاش کـوژرا بـوون،

---

(١) ڕادیـۆی دەنگـی کـوردی کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران (تـاران)، چاوپێکەوتـن لەگـەڵ ئیدریـس بـارزانی، ١٩٨٦/١٢/٣٠.

(٢) بـۆ زانینـی نـاوەکان بڕوانـە: التحاقـات بصفـوف الثـورة، أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٤١)، آذار ١٩٨٦، ص٣.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر و نـاوی بەدیـل گیـراوەکان بڕوانـە: إقتحـام خمـس مواقـع للعـدو، أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٤١)، آذار ١٩٨٦، ص٤.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ڕۆڵـەکانی پـارتی تۆڵـەی خـانی دەکەنـەوە، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٦٢ – ٥٦٣)، نیسـان و ئایـاری ١٩٨٦، ل٦.

جگــە لــە برینــدار و بەدیلگیراوێــکی زۆر[1]. لــە ئەنجامــی ســەرکەوتنەکانی پێشــمەرگە، تــا دەهــات ســەرباز و چەکــدارانی حکوومــەت ورەیــان لــە دابەزینــدا بــوو، لــە١٤ی ئایــاری ١٩٨٦ هێــزەکانی پێشــمەرگە هێــرش دەکەنــە ســەر (ناحیــەی مانگێشــك)[2]، لــەم چالاکییــەدا ١٢٠٠ پێشــمەرگە و ١٥٠٠ کــەس لــە هێــزی بەرگــری میلــلی بەشــدارییان کردبــوو، لەماوەیــەکی کەمــدا توانــرا دەســت بەســەر شــارۆچکەکەدا بگــرن[3]. بەپێــی هەواڵــەکانی (دەنگوبــاسی کوردســتان) لــە ئەنجامــی ئــەم چالاکییــەدا ١٣٠٠چەکــداری حکوومــەت پەیوەندییــان بــە ڕیــزەکانی شــۆڕش کردبــوو[4]، هەروەهــا نزیکــەی ١٠٠کــەس لــە هێــزەکانی حکوومــەت کوژرابــوون[5]،٤٠ کەســیش بەدیــل گیرابــوون کــە لــە نێویانــدا فەرماندەیــەکی ســەربازی بــوو[6]، حکوومــەت لــە تۆڵــەی گرتنــی ناحیــەی مانگێشــکدا کــە لەژێــر دەســتی فەوجــی ٢٤ی موستەشــار(جعفەر بێســفکی)دا بــوو کــە بــۆ ماوەیــەك بــە دڵســۆزی خزمــەتی حکوومــەتی کردبــوو، لــە ٣١ی ئایــاری ١٩٨٦ لــە نــاو مانگێشــکدا بــە ئامادەبــوونی ژمارەیــەکی زۆر لــە ســەرۆك جاشــەکان، گوللــە بــارانی کــرد[7]. دوای ئــەم کردەوەیــە براکــەی بــە نــاوی (ســەیفوڵا بێســفکی) و کوڕەکــەی پەیوەنــدی بــە (پــدك) ــەوە دەکــەن[8]. بــە بۆنــەی ئــەم ســەرکەوتنە گەورەیــەوە، (ینــك) لــە هەڵوێســتێکی کوردایەتیــدا لــە ١٩ی ئایــاری ١٩٨٦ لــە ڕێگــەی (دەنگــی گــەلی کوردســتان)ی ســەر

(١) هەمـان سـەرچاوە، ل٤؛ بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: أخبـار کردسـتان، العـدد:(١٤٣)، نیسـان ١٩٨٦، ص٥.

(٢) ناحیەی مانگێشك، شوێنێکی ستراتیژییە دەکەوێتە نێوان دهۆك و ئامێدی و زاخۆ.(لێکۆڵەر)

(٣) مانگێـش في قبضـة الثـورة، أخبـار کردسـتان، العـدد:(١٤٥)، حوزیـران ١٩٨٦، ص ص١، ٥؛ شـیمال زێبێــر محمــود (شــیمال زێبــاری)، هنــدەك راســتێین فەشــاری دشۆڕشــا گولانــێ دا، چاپخانــەی ڕۆژهــەڵات، هەولێــر ،٢٠١٥، ل٣٣٤.

(٤) مانگێش فی قبضة الثورة...، ص٥.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: بۆچـی (مانگێش)مـان چـۆڵ کـرد؟ خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٦٢ – ٥٦٣)، نیسـان و ئایـاری ١٩٨٦، ل٨.

(٦) بــۆ زانینــی نــاوەکان بڕوانــە: مــن أسری العــدو في مانگێــش، أخبــار کردســتان، العــدد: (١٤٥)، حزیــران١٩٨٦، ص٣.

(٧) بــۆ زانیــاری زیاتــر بڕوانــە: اعــدام المرحــوم جعفــر بیســفکی، أخبــار کردســتان، العــدد: (١٤٥)، حزیــران/١٩٨٦، ص٩.

(٨) مەتیـن، مجلـة، العـدد: (٥٨)، آیـار١٩٨٦، ص٧ -٨؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ شـیمال زێبـاری، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٦.

بـەو حزبـە، پیرۆزبایـی لـە لقـی ١ی (پـدك) دەكات[1]. بـە ڕاسـتی ئەمـە موژدەیـەكی خـۆش بـوو بـۆ سـەرجەم گـەلی كـورد بـۆ لێـك نزیكبوونـەوەی هـەر دوو حزبـی سـەرەكی كوردسـتان.

لـەو كاتـەدا هێـزەكانی (پـدك) لـە زۆربـەی شـوێنە گرنگـەكانی كوردسـتان بەگشـتی و ناوچـەكانی هاوسـنووری توركیـا بەتایبـەتی دەسـەڵاتی خۆیـان پتەوكردبـوو، جگـە لـە شـارە گـەورەكان، بـە ئێـوارە و شـەوان هەمـوو ڕێگـە سـەرەكییەكان لـە ژێـر كۆنترۆڵـی پێشـمەرگەی (پـدك)دا بـوون[2]، ڕۆژ لـەدوای ڕۆژ چالاكییـەكانی لەشـكری (پـدك) لـە فراوانبوونـدا بـوو، بەپێـی ئامارێـكی ڕۆژنامـەی (خەبـات)، هێزەكانی(پدك)لەمانگـی ئـادار تـا تەممـووزی ١٩٨٦، توانیویـەتی١٤٠ چالاكـی لەشـكری ئەنجـام بـدات و لـە ئەنجامـی ئـەو چالاكییانـەدا،٢٢٧ كـەس لـە سـەرباز و جـاش و كەسـانی تـری سـەر بەحكوومـەت كوژرابـوون، ٢٢٢كـەسی تریـش برینـدار كرابـوون، هەروەهـا ١٠٧ كەسـیش لـە لایـەن پێشـمەرگەوە بەدیـل گیرابـوون لەگـەڵ دەستبەسـەرداگرتنی ژمارەیـەكی زۆری كەلوپـەل و كەرەسـتەی جۆراوجـۆری لەشـكری[3]. بەهـوی گەشەسـەندنی شـۆڕش، حكوومـەتی عێـراق لـە گەڕاندنـەوەی دەسـەڵاتی خـۆی بـۆ سـەر ناوچـە ڕزگاركـراوەكانی ژێـر دەسـەڵاتی (پـدك) بـێ ئومێـد بووبـوو، بۆیـە جارێـكی تـر لەگـەڵ حكوومـەتی توركیـا لـە چوارچێـوەی سیاسـەتی پیلانگێـڕی بەرانبـەر بـە بزاڤـی كـورد، لـە ١٥ی ئـابی ١٩٨٦ بـە فڕۆكـە كەوتـە بۆردومانكـردنی چەنـد ناوچەیـەكی سـەر بـە پارێزگـەی هەولێـر وەك مێرگەسـۆر، ناوچـەی شـێروان...تاد، هەروەهـا گونـدەكانی (حەفـت تەنیـن و سـنات و نـزدور) لـە سـنووری زاخـۆ، ئەنجـام چەنـدان خانووبـەرە ڕووخـان و زیانێـكی زۆر بـە ڕەز و بـاخ و ئاژەڵـی ناوچەكـە كـەوت[4]. لـە یەكـەم كاردانـەوەدا مەسـعود بـارزانی بـە توونـدی ئـەم پەلامارانـەی سـەركۆنەكرد و بـە پیلانێـكی نێودەوڵـەتی بـۆ سـەر گـەلی

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: إنعـكاس إنتصـار (مانگێـش) فـی صحافـة المعارضـة، أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٤٥) حزیـران/١٩٨٦،ص١٠.

(٢) د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٤٠٤.

(٣) عملیـات الجیـش الثـوري الكردسـتانی، خەبـات، الجریـدة، العـدد:(٥٦٤ – ٥٦٥)، حزیـران و تمـوز ١٩٨٦، ص٣؛ بـۆ وردەكاری زیاتـر بڕوانـە: أخبـار كردسـتان، العـددان:(١٤٣ – ١٤٤)، ٥ و١٩٨٦/٦، ص ص١- ٩.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عـدوان تركـی جدیـد، أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٤٧)، آب ١٩٨٦، ص٧؛ كفـاح الجبهـة، الجریـدة، العـدد:(٩)، تشـرین الأول، ١٩٨٦، ص١.

کـورد ناسـاندو ڕاگەیانـد: "پێویسـتە حکوومـەتی تورکیـا دەسـت بەجـێ لـە باشـووری کوردسـتان بکشـێتەوە، بـە پێچەوانـەوە لـەکات و سـاتێکی گونجـاو چاوەڕێـی وەڵامێـکی توونـدبێـت»[1]. بێجگـە لـەوە (پـدك) و هاوپەیمانـەکانی نێـو (جـود) لـە ڕاگەیانراوێـکی هاوبەشـدا ئـەم هەڵوێسـتەی حکوومـەتی عێراقیـان بـە مەترسـییەکی گـەورە لـە قەڵـەم دا و داوایـان لـە نەتـەوە یەکگرتـووەکان و ڕای گشـتی جیهـان کـرد، کـە هەڵوێسـت وەربگـرن بەرانبـەر ئـەم داگیرکارییـە و، گوشـار بخەنـە سـەر حکوومـەتی تورکیـا کـە لـە ناوچەکـەدا بکشـێتەوە[2]. لـە ئاکامـدا تورکیـا بەبـێ هیـچ دەسـتکەوتێك لەژێـر گوشـاری هەڵوێسـتی پـارتی لـە ناوچەکـە کشـایەوە.

حکوومـەتی عێـراق لـە سـەرکەوتنەکانی(پدك) زۆر هەراسـان بووبـوو، سـەرەڕای گرتنەبـەری هەمـوو شـێواز و پیلانگێڕییـەکانی، هێـزەکانی پێشـمەرگەی لـە جووڵـە نەخسـت. لـە ئەنجامـی شکسـتەکانی حکوومـەت تـا دەهـات سـەرباز و چەکـدارانی حکوومـەت ڕیـزەکانی میرییـان بەجـێ دەهێشـت و پەیوەندییـان بـە (پـدك)و هێـزەکانی پێشـمەرگەوە دەکـرد، بـۆ نموونـە: تەنیـا لـە مانگـی ئـابی ١٩٨٦دا ٣٤٢کـەس پەیوەندییـان بـە (پدك)ـەوە کردبـوو کـە ژمارەیەکیـان کەسـانی پلە بـاڵا بـوون[3]. بێگومان لـە ئەنجامی بەردەوامـی بەجێهێشـتنی ڕیـزەکانی سـوپای عێـراق، بەتایبـەت لەکوردسـتان بۆشـایی لـە نـاو ڕیـزەکانی سـوپادا دروسـت بووبـوو، بەمـەش تـا ڕادەییـەکی بـاش گومـانی بەهێـزی سـوپای عێـراق لـە لایـەن پێشـمەرگەوە دەڕەوانـدەوە.

مەسـعود بـارزانی بـۆ ئـەوەی لـە نزیکـەوە سـەرکردایەتی بـزاڤ و چالاکییـەکانی پێشـمەرگە بـکات، لـە ئەیلـوولی ١٩٨٦ گەیشـتبووە ناوچـەی بادینـان[4]، بـۆ مـاوەی ٦مانـگ لـە ناوچەکـەدا مابـووەوە، لـەو ماوەیـەدا ڕاسـتەوخۆ سـەرکردایەتی چالاکییـەکانی پێشـمەرگەی دەکـرد[5]. کـە ئەمـەش یەکـەم جـار بـوو لـە سـەردەمی شـۆڕشی گـوڵان،

(١) تصريح رئيس حزبنا، خەبات، الجريدة، العدد:(٥٦٦)، آب١٩٨٦، ص٣.

(٢) جـود، بيـان» تصريـح الجبهـة الوطنيـة الديمقراطيـة العراقيـة حـول العـدوان التركـي»، في آب ١٩٨٦.

(٣) بـۆ زانيـاری زياتـر بڕوانە:مـە تيـن، مجلـة، العـددان:(٦٣ - ٦٤)، تشـرين الأول و تشـرين الثـاني ، ١٩٨٦، ص٦.

(٤) د.علی تەتەر، سياسەتی حکوومەتی...، ب١، ل٢٢٥.

(٥) حسـين عثـمان کەلـەش (بابـێ کۆڤـانی)، پێشـمەرگەيەك ژيـان و بيرهاتـن (١٩٦١ - ١٩٩١)،

ناوبـراو سـەردانی ناوچەکـە و باشـووری کوردسـتان بـکات. بـە هاتنـی بـارزانی زیاتـر گیـانی خۆڕاگـری و ئومێـد و وەرەبـەرزی لای پێشـمەرگە و هێـزی بەرگـری میلـلی و جەمـاوەری ناوچەکـە دروسـت بووبـوو[١]. هـاوکات (لێژنـەی پشـکنینی ناوەنـدی)[٢]، لـە سـەر فەرمـانی بـارزانی بەپێـی پێویسـتی قۆناغەکـە گۆڕانکارییـەکی گشـتگیر لەئاسـتی لـق و لێژنـە و ڕێکخـراوەکانی پارتەکـەی دەکات[٣]. هەروەهـا سـەر لەنـوێ نەخشـەی فراوانکـردنی چالاکـی لەشـکری لـە سەرتاسـەری باشـووری کوردسـتان داڕێژرابـووەوە، لـەم چوارچێوەیـەدا بـارزانی هەوڵـی دابـوو جۆرێـك لێکتێگەیشـتن و نزیکبوونـەوە لەگـەڵ موستەشـارەکانی ناوچەکـە بەتایبـەتی دروسـت بـکات، بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە ڕێگەی(شـیمال زێباری)یـەوە نامـەی تایبـەتی بـۆ ٣٠ موستەشـار نووسـیبوو، پێـی ڕاگەیاندبـوون: ”ئێمـە دڵنیایـن کـە ئێـوە لەناچـاری چەکتـان بـۆ حکوومـەت هەڵگرتـووە، ئەگـەر لەتواناتانـدا نەبـوو خزمـەتی شـۆڕش بکـەن، دوژمنایـەتی شـۆڕش و بەشـداری هێرشـەکانی حکوومـەت لەسـەرکوتکردن گـەلی کـورد و خاپوورکـردنی کوردسـتان نەکـەن، دڵنیاتـان دەکەیـن ئـەم بارودۆخـە کاتییـەو دواجـار سـەرکەوتن پشـکی کـوردە»[٤]. لـەم قۆناغـەدا بارودۆخـی (پـدك) هـەم لـە سـەر ئاسـتی سیاسـی هـەم لەشـکری لەگـەڵ

چاپخانەی خانی، دهۆك، ٢٠١٥، ل٢٧.

(١) سـوبحی عوبەیـدوڵا ڕەشـاڤایی، دلوپـەك ژ خەباتـا پێشـمەرگەی (بیرهاتنێـن سـوبحی عوبەیـدوڵا ڕەشـاڤایی)، چاپخانـا پارێزگاهـا دهـۆکێ، دهـۆك،٢٠١٤، ل٦٦.

(٢) لێژنـەی پشـکنینی ناوەنـدی، ئـەم لێژنەیـە لـە ئەندامێـکی مەکتەبـی سیاسـی و دوو ئەندامـی کۆمیتـەی ناوەنـدی پێکهاتبـوو، ئـەرك و دەسـەڵاتەکانی بریتـی بـوون لـە پتەوکـردنی شـیرازەی ڕێکخسـتن و گـورج و گۆڵـی ئەندامـانی حـزب لەسـەرجەم ئۆرگانەکان...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٦٩)، کانـوونی یەکـەم ، ١٩٨٦، دوا لاپـەڕە.

(٣) بـۆ زانیـاری لەبـارەی گۆڕانکارییـەکان بڕوانە:سـەردار داود، خالـد بـانی پێشـمەرگەو تێکوشـەرێ شۆڕشـێن (ئەیلوول،گـوڵان و سـەرهەڵدان)، چاپخانـا هـاوار، دهـوك، ٢٠١٦،ل٦٩-٧٠ ؛ عوسـمان کەلـەش، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٣٠؛ فـازل ڕەئـووف، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٧٤.

(٤) شـیمال زێبـاری، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣٤٢؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ شـیمال زێبـاری، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٦. شـیمال زێبـاری، نـاوی تـەواوی (شـیمال زوبێـر مەحموود)ـە، لەدایکبووی ساڵی ١٩٥٧ی دەڤـەری زێبـارـ ئاکـرێ، سـاڵی ١٩٨٢ پەیوەنـدی بـە ڕیـزەکانی شۆڕشـەوە دەکات، هەمـان سـاڵ دەبێتـە بەرپـرسی لێژنـەی ناوچـەی ئاکـرێ، سـاڵی ١٩٨٤- ١٩٨٧ دەبێتـە بەرپـرسی لێژنـەی ناوچـەی شـێخان، ناوبـراو بەشـداری چەنـد داسـتانێکی گـەورەی وەك کانـی مـاسی و دێرەلوکێ...کـردووە، ئێسـتایش پلـەی لیـوای هەیـە، نیشـتەجێی شـاری دهۆکـە.

ساڵەکانی پێشوو جیاوازبوو، ڕووبەرێکی زۆرتر کەوتبووە ژێر دەسەڵاتی هێزەکانی. بێگومان بە هاتنی مەسعود بارزانی بۆ ناوچەکە نیگەرانییەکی زۆری لای حکوومەت دروست کردبوو، بۆیە لە ڕێگەی هێرشی ئاسمانییەوە چەندان هەوڵی بێ ئاکامیان دا، بەجۆرێك هێرشەکان تا کۆتایی گەشتەکەی مەسعود بارزانی لە حوزەیرانی١٩٨٧، بۆ سەر سنووری ناوچەی بادینان بەردەوام بوون[١].

هەندێك لە سەرچاوەکان باسی ئەوە دەکەن لە ماوەی مانەوەی مەسعود بارزانی لە ناوچەکەدا، ژمارەیەکی زۆر خەڵکی ناوچەکە پەیوەندییان بە ڕیزەکانی شۆڕش و (پدك)ـەوە کردبوو، بۆ نموونە: تەنیا ژمارەی پێشمەرگە لە گوندی (سوارە و سپیندار) لە ڕێکەوتی ژێری دەگەیشتە ٣٠٠- ٤٠٠ پێشمەرگە[٢]، مەسعود بارزانی لە چاوپێکەوتنێکیدا سەبارەت بە ژمارەی هێزەکانی ژێر دەسەڵاتی پارتەکەی گوتبووی: "شۆڕشی گوڵان بە٣٠ پێشمەرگە دەستی پێکرد کە لە ئیستادا ژمارەیان دەگاتە زیاتر لە ١٠ هەزار کەس، جگە لە٣٠ هەزار بەرگری میلی»[٣]. هەر بۆیەش لەو کاتەدا پێشمەرگەکانی چالاکی گەورەتر و لە سنوورێکی بەرفراوانتر ئەنجام دەدا. لە تشرینی یەکەمی١٩٨٦ جگە لە هێزێکی گەورەی (پدك) وەك هێزی سەرەکی و مەفرەزەیەکی (حسك) هێرشێکی بەربڵاویان کردبووە سەر هێزەکانی حکوومەت لە گوندی (ترپەسپیان) لە نزیك ڕێگەی گشتی هەولێر ـ مەخموور[٤]. لە ئەنجامدا شەڕێکی گەورە لەگەڵ حکوومەت بەپاڵپشتی زیاتر لە ١٠٠ ئۆتۆمبیلی سەربازی و ١٠ تانك و ٥٠ زریپۆش بەرگرییەکی دژواریان دەکرد، بەڵام ئەنجام دووچاری شکستێکی گەورە بوون و ، ١٥٠کەس لەمەیدانی شەڕەکە کوژرابوون، هەروەها دواجار پێشمەرگە توانییان دەست بە سەر گوندەکەدا بگرن[٥]. دواتر لە تۆڵەی شکستەکە، حکوومەت بە هێزێکی گەورە کە لە ١٢ فڕۆکەی هێلیکۆپتەری سەربازی و چەند فڕۆکەیەکی جۆری پیلاتۆز پێکهاتبوون، بێجگە لە بەشداریکردنی زیاتر لە

(١) جەمیل محەمەد شیلادزی، گوندێ شیلادزی ژلایێ (جوگرافی ـ ئابووری ـ جڤاکی ـ ڕامیاری) ـڤە، چاپخانا هاوار، دهۆك، ٢٠١٢، ل٢٠٠.

(٢) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٤٠٩.

(٣) کردستان پرێس «تلقی بالرفیق مسعود البارزانی»، أخبار کردستان، العدد:(١٥٠)، تشرین الثاني ، ١٩٨٦، الصفحة الأخیرة.

(٤) داستانێکی قارەمانانە، سەفین، گۆڤار، ژ: (٤١ – ٤٢)، تشرینی یەکەم و دووەم ١٩٨٦، ل١٣.

(٥) هەمان سەرچاوە، ل١٤.

٣٠٠٠ سێ هەزار چەکدار، لە سێ قۆڵەوە هێرشیان کردە سەر هێزی پێشمەرگە لە گوندەکە، بەڵام ئەم جارەش شکستیان خواردبوو، بەپێی هەواڵەکانی (پدك) لەو هێرشەدا ٢٧٠کەس لە سوپای عێراق کوژرابوون، ٣٠٠ کەسیش بریندارکرابوون[(١)]، ٢فڕۆکەی سەربازیش لە لایەن پێشمەرگەوە تێکشکێنرابوون[(٢)]، ئەنجامی ئەم جۆرە چالاکیانە شوێنی (پدك)یان لەناو جەماوەری کوردستان فراوانتر کردبوو، هاوکات ئەم چالاکییانە بەبێ قوربانی نەبوون، بەپێی ئامارێکی (پدك) لە مانگی ئەیلوول تا تشرینی دووەمی ١٩٨٦ حەفتا و شەش پێشمەرگە و هێزی بەرگری میللی بوون بە قوربانی، بەدەیان پێشمەرگەش بریندار کرابوون[(٣)]. لە درێژەی چالاکییەکاندا، هێزێکی گەورەی پێشمەرگە لەگەڵی زاخۆ لەسەر ڕێگەی نێودەوڵەتی (عێراق ـ ئەوروپا) لە بەرەبەیانی١٤ی تشرینی دووەمی ١٩٨٦ چالاکییەکی لەشکری دژ بە سوپای حکوومەت ئەنجام دا، ئەنجام جگە لە کۆنترۆڵکردنی ڕێگاکە بارەگای لیوای ٣٨ و ٣ خاڵی سەربازی لە ڕۆژهەڵاتی گەلی خاپوورکرد، بەپێی هەواڵەکانی (پدك) لەو چالاکییەدا زیاتر لە ١٠٠ سەرباز کوژران و بریندارکرابوون[(٤)]. لە هەمان کاتدا هێزێکی تری پێشمەرگە بۆ ماوەیەك دەستیان بەسەر چەند گەڕەکێکی شاری (دهۆك)دا گرتبوو، ژمارەیەك کەسانی سەر بە حکوومەت بەدیل گیرابوون[(٥)]. بەمەش ترسێکی زۆری لای دەسەڵاتدارانی حکوومەت لە شارەکاندا دروست کردبوو، ئەنجامدانی چالاکی لە لایەن پێشمەرگەوە دژ بە حکوومەت بەردەوام بوو، تا کۆتایی ساڵی ١٩٨٦ تێکڕای چالاکی لەشکری لەو ساڵەدا گەیشتبووە ٢٣٤ چالاکی هەمەجۆر لە سەرانسەری کوردستان، لەو چالاکیانەدا زیانە مرۆییەکانی حکوومەت

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: هەمان سەرچاوە،ل١٥بەدواوە.

(٢) فی عملية بطولة... ثوارنا الأبطال يسقطون طائرتي هيليكوبتر، ولات (الوطن)، العدد: (٩)، كانون الثاني ١٩٨٧، ص١٢.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: تۆمارگای شەهیدان، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٦٧ – ٥٦٨)، تشرینی یەکەم و دووەم ١٩٨٦، ل١٣؛ بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە: سجل الشهداء، أخبار كردستان، العدد:(١٤٨)، ايلول ١٩٨٦، ص٣.

(٤) فی زاخو.... أكبر وأعنف معركة فی الثورة الكردية، أخبار كردستان، العدد: (١٥٠)، تشرين الثاني ١٩٨٦، ص ص١ ،٧.

(٥) لەسەرکەوتنەکانی پارتیمان، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٦٧ – ٥٦٨)، تشرین یەکەم و دووەم ١٩٨٦، ل٣.

بریتـی بـوون لـە ٧٦٦ کـوژراو و ٥٨٥ برینـدار و ١٠٣ کـەس بەدیـل گیرابـوون، بێجگـە لـە زیانێـکی گـەورەی مـاددی[١].

پـاش ئاشـتبوونەوەی گشـتی، چالاکـی سیاسـی و پێشـمەرگایەتی لـە ڕووی چەندایـەتی و چۆنیەتییـەوە گۆڕانێـکی گـەورەی بەسـەردا هاتبـوو، لـەو کاتـەدا ڕۆژنامەنـووس (مارتـن سـیف) لـە ڕۆژنامـەی (واشـنتن پۆسـت)ی ئەمریـکی وتارێـکی لـە سـەر شـۆڕشی کـورد و ڕۆڵـی (پـدك) نووسـیبوو، تێیـدا گوتبـووی: " لـە سـاڵی ١٩٨١ـــەوە پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان ناوچـە ئازادکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی خـۆی چەنـدان بەرانبـەر زیـادی کـردووە»، هەروەهـا لـە درێـژەی وتارەکـەدا ئامـاژەی بـەوە کردبـوو: "وەرەی پێشـمەرگەی پـارتی بـەرزە و لەلایـەن سـووریا و لیبیـا لـە ڕێگـەی ئێرانـەوە یارمـەتی دەدرێـت و بەرگریکـردنی پێشـمەرگەکان پـەرەی سـەندووە و سـوپای عێـراق بـەرەو لاوازی دەڕوا»[٢]. حکوومـەتی عێـراق لـە سـەرەتای سـاڵی ١٩٨٧ بەپێـی نەخشـەیەکی داڕێـژراو بـە هێزێـکی زۆری پیـادە و بـە پاڵپشـتی فڕۆکـەی جەنگـی لـە ٥ ـ ٩ و ١٢ ـ ١٨ی کانـوونی دووەمـی ١٩٨٧، دوو هێـرشی گـەورەی کردبـووە سـەر ناوچـە ئازادکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی (پـدك) لـە هـەردوو شـاروچکەی (شـێخان) و (ئاکـرێ)، لـە بەرانبـەردا جگـە لـە پێشـمەرگەی (پـدك) کـە هێـزی سـەرەکی بـوو، مەفرەزەیـەکی (حشـع) و (حزبـی دەعـوەی ئیسـلامی) لـە بەرەنگاربوونـەوەی هێرشـەکەدا ڕۆڵێـکی چالاکیـان بینیبـوو و توانیـان هێزەکانـی بـە زیانێـکی زۆری گیـانی و مـاددی تێکبشـکێنن[٣]. بەهـۆی ئـەم سـەرکەوتنە گەورەیـەوە مەسـعود بـارزانی برووسـکەیەکی پیرۆزبایـی سـەرکەوتنی بـۆ هەمـوو ئـەو هێزانـە نـارد کـە لـە تۆمارکـردنی ئـەم سـەرکەوتنەدا بەشـدارییان کردبـوو[٤]. لـەو کاتـەدا بزاڤێـکی هاوبـەشی لەشـکری بەهێـزی دژ بەحکوومـەت دەسـتی پێکردبـوو، لـە شـوباتی ١٩٨٧ هێزێـکی هاوبـەشی (پـدك) و (ینـك) و (حشـع) و (حسـك) بـە توونـدی ڕووبـەڕووی سـوپای عێـراق بووبوونـەوە، ئەمـە لەکاتێکـدا بـوو سـوپای عێـراق بـە

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٦٩)، کانوونی یەکەم ١٩٨٦، ل ل٣، ١١.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: کێشـەی کـورد لـە ڕاگەیانـدنی جیهانیـدا، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٦٧ – ٥٦٨)، تشـرین یەکـەم و دووەمـی ١٩٨٦، ل ل٦ ، ١٠.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: ملاحـم جدیـدة لأبطـال کردسـتان فـی الشـیخان وعقـرة، أخبـار کردسـتان، العـدد: (١٥٢)، کانـون الثانـی ١٩٨٧،ص١.

(٤) بۆ زانینی دەقی بروسکەکە بڕوانە: المصدر نفسه، ص١.

مەبەستی دەست بەسەرداگرتنی بارەگاکانی هێزە کوردستانییەکان لەبناری قەندیل لەدوو لاوە هێرشی کردبووە سەر سەنگەرەکانی پێشمەرگە، بەڵام پێشمەرگەکان توانییان زیانێکی زۆری مرۆیی بە هێزەکانی حکوومەت بگەیەنن و کەلوپەلێکی زۆری سەربازیشیان دەستکەوتبوو[1]. ئەمەش بۆ یەکەمین جار بوو لەو قۆناغەدا هێزە سەرەکییەکانی کوردستان لە یەك سەنگەردا بەرگری لەخاکی کوردستان و گەلی کورد بکەن.

هێزەکانی پێشمەرگە لەسەر فەرمانی مەسعود بارزانی، لەساڵوەگەڕی کۆچی دوایی مستەفا بارزانی لە سەرەتای ئاداری ١٩٨٧ لەچەند ناوچەیەکی جیاجیای کوردستان، چەندان چالاکی لەشکرییان ئەنجام دابوو، لەو چالاکییانەدا جگە لە کوژرانی ژمارەیەکی زۆری سەربازانی سوپای عێراق، ٣٣ سەرباز بەدیل گیرابوون[2]. لەو کاتەدا حکوومەتی تورکیا هاوشێوەی عێراق لە گەشەکردنی بزاڤی کورد نیگەران بووبوو، هەر بۆیە جارێکی تر بە ڕەزامەندی حکوومەتی عێراق، لە٤ی ئاداری ١٩٨٧ فڕۆکە جەنگییەکانی سوپای تورکیا هێرشیان کردبووە سەر ناوچە ئازادکراوەکانی ژێر دەسەڵاتی (پدك)[3]، لە گوندەکانی (سەنات و ئاڵانش و ئورە و کشان...تاد) لە سنووری زاخۆ. ئەنجام چەند هاوڵاتییەکی سڤیل کوژران و بریندارکران، وێڕای زەرەر و زیانێکی زۆری ماددی[4]. لەو کاتەدا مەسعود بارزانی لە ڕاگەیاندنێکدا بۆ سەرجەم لق و پێشمەرگەی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان و، هێزەکانی بەرگری میللی، داوای کردبوو: "ئامادەکاری بکەن بۆ وەڵامدانەوەی هێرشە ناڕەواکەی تورکیا بۆ سەر باشووری کوردستان»[5]. پێش ئەنجامدانی ئەم هێرشە، بە دوو ڕۆژ سەرکردایەتی (پدك) و لایەنەکانی (جود) ئاگاداری پیلانەکە بوون، بۆیە ئامادەکاری تەواویان

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی زیانەکانی حکوومەت بڕوانە: عمليات جبهوية، أخبار كردستان، العدد:(١٥٣)، شباط ١٩٨٧، ص٥.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: الثورة تطلق سراح (٣٣) أسيراً، أخبار كردستان، العدد: (١٥٤)، آذار ١٩٨٧، ص٢.

(٣) نەوزاد عەبدوڵڵا، دۆزی کورد لە عێراقدا و میکانزمەکانی چارەسەرکردنی دوای ٢٠٠٣، چاپخانەی خانی، دهۆك، ٢٠٠٩، ل٧٩.

(٤) م.س - ح.د.ك ،»تصريح صحفى»، فى ١٩٨٧/٣/٧.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی ناوەرۆکی نامەکە بڕوانە: رسالة الرفيق المناضل مسعود البارزاني، أخبار كردستان، العدد: (١٥٤)، آذار ١٩٨٧، ص ص١، ٩.

بـۆ هـەر ئەگەرێـك كردبـوو[1]. بەپێـی ئـەو دۆكیومێنتانـەی كـە لـە حكوومـەتی عێـراق بەجـێ مـاون، دەردەكەوێـت كـە حكوومـەتی عێـراق هەندێـك كـەسی هـان دەدا كـە لەسـەر سـنووری توركیـا و عێـراق هەندێـك چالاكـی لەشـكری بنوێنـن بـۆ ئـەوەی توركیـا هێـرش بكاتـە سـەر ناوچـە ئازاكـراوەكانی ژێـر دەسـەڵاتی (پـدك)، بـە بەڵگـەی ئـەوە لـەو كاتـەدا پێشـمەرگەی (پـدك) چەنـد كەسـێكیان دەسـتگیركردبوو كـە دانیـان بـەوەدا نابـوو كـە لـە لایـەن هەواڵگـری عێراقـەوە نێـردراون كـە ئـەو كارە بكـەن[2]. بێجگـە لـەوەش لـە دۆكیومێنتـەكانی لەشـكری عێـراق ئـەوە دەردەكەوێـت، پێـش ئەنجامـدانی هێرشـەكەی توركیـا چـوار فڕۆكـەی ئـەو وڵاتـە بەئـەركی هەواڵگـری و وێنـەی ناوچـەكانی نـاو سـنووری باشـووری كوردسـتان دەگـرن، حكوومـەتی عێـراق بێجگـە لـە ئاسـانكاری داوای لـە هێـزەكانی كردبـوو كـە تەقـە لـەو فڕۆكانە نەكـەن چونكـە فڕۆكەی دۆسـتانن[3].

ڕاسـتییەكەی هێـرشی ئـەو جـارەی توركیـا جگـە لـە كـوژرانی ژمارەیـەك لەخەڵـكی سـڤیلی ناوچەكـە، نەیتوانیبـوو بـە هێـزی پیـادە هیـچ پێشـڕەوی بـكات. لـە بەهـاری ١٩٨٧دا هێـزەكانی پێشـمەرگەی (پـدك) نـەك تەنیـا لەناوچـەی بادینـان، بەڵكـو لـە بەشـێكی گرنگـی سـتراتیژی ناوچـەی سـۆرانیش دەسـەڵاتی خۆیـان پتەوكردبـوو، لـە شـوێنی زۆر گرنـگ چالاكییـان ئەنجـام دەدا[4]. سیاسـەت و پیلانـەكانی حكوومـەت لـە ئاسـتی بەرفراوانبـوونی بـزاڤ و چالاكییـەكانی شۆڕشـگێڕان كەمـی نەكردبـوو، بـە پێچەوانـەوە دەسـەڵاتی حكوومـەت لـە كوردسـتان زۆر لاواز بووبـوو، بـۆ سـەلماندنی ئـەو ڕاسـتییە لـە٦ی ئـاداری١٩٨٧ لـە ناوەنـدی شـاری دهـۆك پێشـمەرگە چەنـد چالاكییەكـی لەشـكری دژ بـە هێـزەكانی حكوومـەت ئەنجـام دا، لـەو چالاكییانـەدا ٣٧ سـەرباز و پۆلیـس كوژرابـوون و ٣٠كەسـیش برینداركرابـوون[5]. بۆیـە ئەگـەر سـەرنج بدەیـن لـەو كاتـەدا هیـچ شـوێنێك بـۆ دارودەسـتەكانی حكوومـەت لـە باشـووری كوردسـتان پارێـزراو نەبـوو، هـەر بۆیـەش بیـری لـەوە كـردەوە كـە توونتریـن شـێوازی مامەڵـە دژ بـە گـەلی

(١) جود، بيان»حول التهدايدات التركية ضد بلادنا»، فی ٢/آذار /١٩٨٧.

(٢) د.علی نێروەیی، سیاسەتی حكوومەتی...، ب٢، ل٤٣.

(٣) هەمان سەرچاوە، ل٤٢.

(٤) جـون بلـوك ، لا اصدقـاء سـوی الجبـال (التاريـخ المأسـاوی للكـورد)، ت: حكيـم عبداللـه، مطبعـة هـاوار، دهـوك، ٢٠٠٩، ص١٨٣.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عمليـة بطوليـة فـی قلـب دهـوك، أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٥٤)، آذار ١٩٨٧، ص٧.

کورد بەگشتی پێڕەو بکات، بۆ ئەم مەبەستە (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش) لە ٢٩ی ئاداری ١٩٨٧ بڕیاری ١٦٠ی دەرکرد، بەپێی ئەو بڕیارە (عەلی حەسەن مەجید)[١]، دەسەڵاتی بێ سنووری پێ درا لە کوردستان[٢]. بەمەش ناوبراو لە ماوەی (٢٩ی ئادار ـ ٢٢ نیسانی ١٩٨٩) بوو بە دەسەڵاتداری ڕەهای کوردستان، کە بە یەکێک لە خوێناویترین دەسەڵاتەکان لە جیهاندا دەژمێررێت، لەو ماوەیەدا کوردستان زۆر ڕووداوی کارەساتباری خوێناوی بەخۆوە بینی کە هەندێک لەو ڕووداوانەش بەدەگمەن لە مێژووی مرۆڤایەتیدا تومارکراون، لەوانەش بەکارهێنانی چەکی کیمیایی بە شێوەیەکی بەرفراوان، هەر بۆیە بە ناوی (عەلی کیمیایی) ناوبانگی دەرکرد[٣]. لە دەرئەنجامی ئەمەش گەورەترین تاوانی نامرۆڤانەی لێ کەوتەوە.

پاش ئاشتبوونەوەی گشتی وەك پێشتر باس کرا، هێزەکانی پێشمەرگە بە شێوەیەکی باشتر و کوشندەتر چالاکییە لەشکرییەکانیان ئەنجام دەدا، شەوی ٢٠/١٩ی نیسانی ١٩٨٧ هێزێکی گەورەی هاوبەشی پێشمەرگەکانی (پدك) و (ینك) و (حشع) و (حسك) لەگەڵ (پاسۆك) هێرشیان کردە سەر شارۆچکەی (قەرەداغ)، ئەنجام ١٠٠ سەرباز و جاش کوژرابوون و ١١٠ کەسیش بەدیل گیرابوون، بەڵام هاوکات پێشمەرگەش چەند قوربانییەکی هەبوو[٤]. بەهۆی ئەم سەرکەوتنە گەورەیەوە،

---

(١) عەلی حەسەن مەجید، ساڵی ١٩٤٠ لەدایك بووە و ئامۆزای (سەدام حوسێن)ی سەرۆك کۆماری پێشووتری عێراقە، لە٢٩ی ئاداری١٩٨٧ کرایە بەرپرسی (نووسینگەی ڕێکخستنی باکوور)، ڕۆڵێکی گەورەی لە شاڵاوی جینۆساید و کیمیابارانکردنی ناوچە کوردییەکاندا هەبووە، دوای پرۆسەی ئازادی عێراق ساڵی (٢٠٠٣)، لە٢١ی ئابی هەمان ساڵدا دەستگیر کرا، لەسەرەتای ساڵی (٢٠٠٧)، دادگای باڵای تاوانەکانی عێراق لەسەر تاوانی شاڵاوەکانی ئەنفال بڕیاری لە سێدارەدانی بۆ دەرکرد، لە٢٥ی شوباتی٢٠١٠ جێبەجێ کرا. بڕوانە: گۆران ئیبراهیم، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٦٦.

(٢) میدل ئیست ووچ، جینۆساید لەعێراقدا، پەلاماری ئەنفال بۆ سەر کورد، و: سیامەندی موفتی زادە،چاپخانەی خاك، سلێمانی، ١٩٩٩، ل١٨٠؛ بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی بڕیارەکان بڕوانە:پاشکۆی ژمارە (١٨).

(٣) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکومەتی عێراق لەسایەی بەڵگەنامە فەرمیەکاندا (١٩٧٥ – ١٩٩١)، ب٢، چاپی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی دهۆك، دهۆك، ٢٠١٠، ل١١؛ سۆزان ناسر، سەرچاوەی پێشوو، ل٣١.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٧٠)، حوزەیران ١٩٨٧، ل٣ و ١٦؛ الشرارە، الجریدة، العدد: (٤)، السنه (١٢)، نیسان ١٩٨٧، ص ص١ ،٣.

مەسـعود بـارزانی برووسـکەیەکی پیرۆزبایـی ئاراسـتەی مەکتـەبی سیاسـی (ینـك) و سـەرجەم پارتـە بەشـداربووەکان کردبـوو، تێیـدا ئـەو یەکگرتنـەی بـە هەنگاوێـکی گرنـگ لـە قەڵـەم دابـوو، بـۆ تۆمارکـردنی سـەرکەوتنی کۆتایـی بەسـەر حکوومـەتی عێراقـدا[1].

هـاوکات لـە چوارچێـوەی چالاکـی هاوبـەش هـەر دوو مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) و (ینـك) بانگەوازێـکی هاوبەشـیان بـۆ جـاش و چەکـدارەکانی حکوومـەت دەرکردبـوو، بـە مەبەسـتی بەجێهێشـتنی ڕیزەکانـی خـۆی، تێیـدا هاتبـوو: "بانگـەواز و دەنگـمان لـە ئێوەیـە کـە چیـتر نەبنـە داردەسـتی ڕژێمـی فـاشی و خزمـەتی نەخشـە و پیلانـەکانی نەکـەن، بگەڕێنـەوە بـۆ بـاوەشی شـۆڕش و نیشـتمان»[2]. هەروەهـا لـە ناوەڕاسـتی نیسـانی ١٩٨٧دا مەسـعود بـارزانی لـە ڕێگـەی بانگەوازیکـەوە لێبووردنێـکی گشـتی بـۆ چەکـدارەکانی حکوومـەت دەرکرد،تێیـدا ڕایگەیاندبـوو: "داواتـان لێدەکەیـن ڕیـزەکانی دوژمـن بەجـێ بهێڵـن و بگەڕێنـەوە ڕیـزەکانی شـۆڕش و شـان بەشـانی هێـزە کوردسـتانییەکان بچنـەوە بەگـژ ڕژێمـی فاشـیدا»[3]. هەروەهـا مەسعود بـارزانی لـە٢٨ی نیسـانی ١٩٨٧، نامەیـەکی ئاراسـتەی سـکرتێری گشـتی نەتـەوە یەکگرتـووەکان کـرد، کـە نـاوی گشـت گونـدە وێرانکـراوەکان و قوربانیـانی چـەکی کیمیایـی ئـەو گوندانـەی لەخـۆ گرتبـوو[4]. بەپێـی بەیاننامەیـەکی (پـدك) پـاش ماوەیـەکی کـەم بەسـەر بانگەوازەکـەی بـارزانی لەبـارەی لێبـووردنی گشـتی لـەو کاتـەوە تـا ئایـاری ١٩٨٧ واتـە کەمـتر لـە مانگێك، بەسـەدان چەکـداری حکوومـەت بەپیـری بانگەوازەکـەوە دێـن، پەیوەنـدی بـە ناوچـە ڕزگارکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی (پدك)ـەوە دەکـەن[5].

چالاکییـە هاوبەشـەکانی (پـدك) و هێـزەکانی تـر لـە بەهـاری١٩٨٧ زیـادی کردبـوو،

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی نـاوەرۆکی بروسـکەکە بڕوانـە: أبطـال (جـود) یسـطرون ملحمـة بطولیة رائعـة في (قـرداغ) ورئیـس حزبنـا یهنـئ، أخبار کردسـتان، العـدد: (١٥٥)، نیسـان ١٩٨٧، ص ص١ ،١٠.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی نـاوەرۆکی بانگەوازەکـە بڕوانە: بانگـەواز لەلایـەن (پ.د.ك) و (ی.ن.ك) بـۆ چەکداره کـورده هەڵخەڵەتـاوەکانی ڕژێمـی بەعـسی عەفلەقـی، سـەفین، گۆڤـار، ژ: (٤٧)، نیسـانی ١٩٨٧، ل٦.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر دەربـارەی دەقـی بانگەوازەکـە بڕوانـە: خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٧٠)، حوزەیـران١٩٨٧، ل٤.

(٤) گۆران ئیبراهیم، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٦٩.

(٥) م.س ـ پ.د.ك، بەیاننامە»یـادی یانزەمیـن سـاڵی شـۆڕشی ٢٦ی گـوڵان بەشـانازی و سـەربەرزییەوە دەکەینـەوە»، لـە٢٦ی ئایـاری ١٩٨٧.

شـەوی ٥/٤ی ئایـاری ١٩٨٧ هێزێـکی (پـدك) هێرشـیان بـردە سـەر فەوجـی ١١١ی (سـوتکی) لـە قـەزای ئامێـدی و ڕەبیـەکانی دەوروبـەری، ئەنجـام جگـە لـە خاپوورکـردنی ڕەبییەکـە، ٥٩ سـەرباز کـوژران و برینداركرابـوون، ٥٦کەسـیش بەدیـل گیرابـوون، هەروەهـا پێشـمەرگە دەسـتی بەسـەر ژمارەیـەك ئۆتۆمبیـلی سـەربازی و پارچـە چـەکی جۆراوجـۆردا گرتبـوو[١]. لـەم سـەروبەندەدا حکوومـەت بـۆ بەرگریکـردن لـە دەسـەڵاتی خـۆی و بـۆ دانـانی سنوورێك بـۆ چالاکـی لەشـکری، دەسـتی بـە هێـرشی کیمیابارانکـردنی گونـدەکانی کوردسـتان کـرد، بەتایبـەتی لـە (قەندیـل و دۆڵـی بالیسـان)، چەنـد ناوچەیـەکی تـر لـە ناوچـەی سـۆران بـە تایبـەتی[٢]، سـوپای عێـراق لـە ناوچـەی بادینـان لـە بەرگریکردنـدا بـوو، (پـدك) بـە مەبەسـتی کەمکردنـەوەی هێرشـەکانی حکوومـەت لـە ناوچـەی سـۆران، چالاکییـە لەشـکرییەکانی لـە بادینـان زیاتـر کـرد، شـەوی ٢٦ ـ ٢٧ی ئایـار١٩٨٧، لەگـەڵ مەفرەزەیـەکی (حشـع) هێرشـیان بـردە سـەر فڕۆکەخانـەی (بامـەڕنی) و ڕەبیـەکانی دەوروبـەری، ئەنجـام بـارەگای فـەوج و ١٣ ڕەبیـە گیـران و زیاتـر لـە١٠٠ سـەرباز و جـاش کوژرابـوون، ٥٨کەسـیش بەدیـل گیرابـوون. هـاوکات پێشـمەرگە دەسـتکەوتێکی زۆری لەشـکری دەسـتکەوتبوو، لـەو چالاکییـەدا پێشـمەرگە ٢ قوربـانی هەبـوو[٣]. لای خۆیـەوە حکوومـەت بـۆ تۆڵەسـەندنەوە خەڵـکی سـڤیلی دەکـردە ئامانـج، بۆیـە ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ بارودۆخـی کوردسـتان ئاڵۆزتـر دەبـوو، بێـزاری خەڵـك زیاتـر گـڕی دەسـەند، لـە ئایـاری١٩٨٧دا لـە چەنـد شـارو شـارۆچکەیەکی کوردسـتان خۆپیشـاندان دژ بـە دامـودەزگاکانی حکوومـەت دەسـتی پێکـرد[٤]، بـۆ زیاتـر جۆشـدانی خەڵـك، مەسـعود بـارزانی بانگەوازێـکی گرنگـی ئاراسـتەی خۆپیشـاندەران و جەمـاوەری کوردسـتان کـرد، تێیـدا داوای کردبـوو لـە خۆپیشـاندان بـەردەوام بـن و پێشـمەرگەش

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر دەربـارەی نـاوی دیلـەکان بڕوانـە: إنتصـار عسـكری كبیـر فـی سـوتكی، أخبـار كردسـتان، العـدد: (١٥٧)، آیـار١٩٨٧، ص ص١ ، ١٤؛ شـیمال زێبـاری، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣٨١.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر دەربـارەی نـاوی گونـدەکان بڕوانـە: ڤـاڵا فەریـد، المسـؤولیة المدنیـة الدولیـة عـن جریمـة الإبـادە الجماعیـە ـ دراسـە تطبیقیـة عـلی حالـة كوردسـتان العـراق، مطبعـة جامعـە صـلاح الدیـن، أربیـل ،٢٠٠٤، ص ص١٩٢-١٩٥.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر دەربـارەی نـاوی قوربانیـانی پێشـمەرگە و دیلـەکانی حکوومـەت بڕوانـە: ملحمـة بامـرنی صفحـة مشرقـة فـی تاریـخ ثورتنـا، أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٥٧)، آیـار١٩٨٧،ص ص١ ، ١٣.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: الإنتفاضـات الجماهیریـة فـی كردسـتان، أخبـار كردسـتان، العـدد: (١٥٧)، آیـار١٩٨٧، الصفحـة الأخیـرة.

بـه هەمـوو شـێوەیەك هاوكاریيـان دەكات، لـە كۆتاییـدا گوتبـووی: "مـردن لەكوردسـتان زۆر باشـترە لـە ژیانێـكی سەرشـۆڕی لـە ژێـر سـێبەری عەفلەقـی خوێنڕێـژ، لـە كۆمەڵگایـە زۆرەملێیــەكان لــە ســنووری ئــۆردن و ســعوودیە»[1]. لــە لایــەكی تریشــەوە هیــزی پێشــمەرگە ژمارەیـەك چالاكـی گـەورە ئەنجـام دابـوو، لـە درێـژەی ئـەو چالاكییانـەدا لــە٣٠ی ئایــاری١٩٨٧ هێرشــێكی بەرفــراوانی بــردە ســەر فەوجــی١١٠ی (شرانــش) و ٤ بــارەگای سریــە و ٢٣ ڕەبیــەی دەوروبەریــان ئاگــر تێبــەردا، بەپێــی (دەنگوبــاسی كوردسـتان) تەنیـا لـەو چالاكییـەدا زیاتـر لـە ١١٠سـەرباز كـوژران و ٥٣ كەسـیش بەدیـل گیرابــوون و پێشــمەرگەش چەنــد قوربانییــەكی هەبــوون[2].

حكوومـەتی عێـراق كـە پێشـتر پـلانی بـۆ لێـدانی بـارەگاكانی پێشـمەرگە لـە ناوچـەی بادینــان دانابــوو، پــاش كۆبوونەوەیــەك لــە ٤ی حوزەیــرانی١٩٨٧ بــە ئامادەبــوونی ئەفســەری ناوەنــدی لێكۆڵینــەوە و پلاندانــان، فڕۆكــەوانی ســوپا، حكوومــەت بــە بەرژەوەنــدی نەزانیبــوو بــارەگاكانی (پــدك) لــە (كانی ڕەش) لــە باكــووری ڕۆژهــەڵاتی قـەزای مێرگەسـۆر بـە هـۆی نزیكبـوون لـە سـنووری توركیـا و گـەلی (رەش) بەهـۆی نزیكبــوون لــە چیــای (كەوێتــە) لــە ڕۆژهــەڵاتی مێرگەسـۆر، كـە فەوجێـكی لەشـكری عێراقـی لـێ بـوو، كیمیابـاران بكرێـن، بـەڵام بـارەگای لقـی١ لەگونـدی (زێـوە)، سـەرەڕای نزیكبـوونی لـە سـنووری توركیـا بـۆ لێـدان دەستنیشـان كرابـوو[3]. فڕۆكەكانی عێـراق لە٥ی حوزەیـرانی١٩٨٧ گـەلی زێوەیـان لـە ناوچـەی نێـرە بـە چـەكی كیمیایـی بۆردومـان كـرد، كـە بێجگـە لـە بـارەگای (پـدك)، بـارەگای (حشـع) و حزبـەكانی تریـشی لـێ بـوو، بۆمبـە كیمیاییـەكان نزیـك بـارەگای (حشـع) كەوتـن و ژمارەیـەك لـە ئەندامـانی بوونـە قوربـانی و ژمارەیەكیـش برینـدار بـوون[4]. بەرانبـەر بـەوە هێـزەكانی (پـدك) لـە٩ی حوزەیـران چەنـد چالاكییـەكی لەشـكرییان لـە ناوچـە جیاجیـاكانی بادینـان ئەنجـام دابـوو، بەپێـی سـەرچاوەكان لـەو چالاكییانـەدا ژمارەیـەكی زۆری سـەرباز كـوژران و برینـدار كرابـوون،

---

(١) لە: د.علی تەتەر، سیاسەتی حكوومەتی عێراق...، ب٢، ل٤٦ وەرگیراوە.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٥٨)، حزیـران ١٩٨٧، ص١ ؛ پێشـمەرگە، گۆڤـار، ژ: (١٢)، ئـادار١٩٩٩، ل٣٥.

(٣) د.علی تەتەر نێروەیی، چەند ڤەكۆلینەك ل دۆر مێژوویا كورد و كوردستانێ، دهۆك ،٢٠١٢، ل٢٣٧.

(٤) د.عـلی تەتـەر نێروەیـی، چەنـد ڤەكۆلینـەك ل دۆر مێژوویـا كـورد و كوردسـتانێ، دهـۆك ،٢٠١٢، ل٢٣٧.

هەروەهــا ١٨ کەســیش بەدیــل گیرابــوون، ژمارەیــەك کەلوپــەلی لەشــکری دەســت پێشــمەرگە کەوتبــوون[١]. لـەو کاتـەدا حکوومـەت نـەك تەنیـا لـە بادینـان، بەڵکـو لـە ناوچـەکانی دیکـەی کوردسـتان لـە هێرشـەکانی (پـدك) و هاوپەیمانـەکانی پارێـزراو نەبـوو، شــەوی ١٦ ـ ١٧ی حوزەیــرانی١٩٨٧ لــە پارێزگــەی هەولێــر هێرشــیان کردبــووە ســەر هێـزەکانی حکوومـەت لـە قـەزای مێرگەسـۆر و دەوروبـەری، بێجگـە لـە کـوژراوەکان ١٣١ سـەرباز بەدیـل گیرابـوون[٢]. بـەم شـێوەیە چالاکییـەکانی پێشـمەرگایەتی بـەردەوام بـوو، بەپێـی ئامارێـکی لەشـکری (پـدك) کـە لـە حوزەیـرانی هەمـان سـاڵ خسـتبوویە ڕوو تەنیـا لـەو مانگـەدا پێشـمەرگە توانیبوویـان ٦٨ چالاکـی جۆراوجـۆر ئەنجـام بـدەن، لـەو چالاکییانـەدا ٢١١ سـەرباز و پیـاوی حکوومـەت کوژرابـوون، ٢٩٢ کەسـیش بەدیـل گیرابـوون، پێشـمەرگەش ٥٣ قوربـانی هەبـوو[٣]. لـەو ماوەیـەدا بەهـۆی دەسـتکەوتێکی زۆری سـەربازی و دۆسـتایەتی نێـوان هێـزەکانی کوردسـتانی، پێشـمەرگە بـە شـێوەیەکی تووندتـر و کاریگەرانـە هێرشـیان دەبـردە سـەر پێگـەکانی سـوپای عێـراق، لەکۆتایـی تەممــووزی ١٩٨٧ بــە فەرمــانی فەرماندەیــی گشــتی، مەســعود بــارزانی هێــزەکانی پێشـمەرگەی لقـی ٣ و ٤ی (پـدك) هێرشـێکی گەورەیـان کـردە سـەر فەوجـی (باسـەرا) و ڕەبیـەکانی دەوروبـەری لەسـەر ڕێگـەی سـەرەکی چەمچەمـال ـ سـەنگاو[٤]، لـە ئەنجامـدا نزیکـەی ١٥٠ سـەرباز کـوژران، ٧٠ سـەربازیش بەدیـل گیرابـوون، بێجگـە لە تێکشـکاندنی هێلیکۆپتەرێـك و سـەدان پارچـە چـەکی سـووك و مامناوەندیـش دەسـتکەوتی پێشـمەرگە بـوو[٥]. پێشـمەرگە لـە لێـدانی پێگـەکانی حکوومـەت بـەردەوام بـوو، بەپێـی ئامارێـکی ڕۆژنامـەی (خەبـات)، تەنیـا لـە مانگـی تەممـووزدا ٨٥ چالاکـی ئەنجـام دابـوو، لـەو ماوەیــەدا ٢٧٤ چەکــداری حکوومــەت کوژرابــوون، ١٤١ کەســیش بەدیــل گیرابــوون، هەروەهــا پێشــمەرگەش ٧ قوربــانی و ٢٨ برینــداری هەبــوو[٦]. لــە قۆناغــی پــاش

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:أخبار كردستان، العدد: (١٥٨)، حزيران ١٩٨٧، ص ص٥ ،٦.

(٢) أخبار كردستان، العدد:(١٥٨)، حزيران ١٩٨٧، ص ص١ ،٨.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر و زانینی ناوی قوربانیانی پێشمەرگە بڕوانە: المصدر نفسه، ص٣.

(٤) چاوپێکەوتــن لەگــەڵ حەمیــد ئەفەنــدی، میحــوری باشــیك، ٢٠١٦/٣/٢٠. ناوبــراو ئــەو کات بەرپــرسی لقــی٤ی پــارتی لــە ســلێمانی و سەرپەرشــتیاری هێــزی پێشــمەرگە بــوو لەناوچەکــەدا.

(٥) بــۆ وردەکاری زیاتــر بڕوانــە: إبــادة فــوج فــی (بــاسرة)، أخبــار كردســتان، العــدد:(١٥٩)، تمــوز ١٩٨٧، ص١.

(٦) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عمليـات الجيش الثـوری الكردسـتانی، خەبـات، الجريدة، العـدد:(٥٧١)،

ئاشتبوونەوەی گشتی، چالاکییەکانی (پدك) لە ناوچەی سۆران بە شێوەیەکی بەرچاو لە پەرەسەندندا بوون، لە ئابی ١٩٨٧ هێزەکانی (پدك) هێرشیان بردە سەر فەوجی (ئەحمەد ئاوا) و ٦٨سریە و ڕەبیەی دەوروبەری، بەگوێرەی سەرچاوەکان نزیکەی ٣٠٠ سەرباز کوژران و بریندار کرابوون، ٤٢ سەربازیش بەدیل گیرابوون، لە هەمان کاتدا لە پارێزگای دهۆکیش هێرشیان کردە سەر فەوجی ٨٧ بێباد، لە ئەنجامدا وێڕای گرتنی بارەگای فەوج و ١٠ بارەگای سریە و چەند ڕەبیەیەك ٧٥کەس کوژرابوون کە سەرۆك جاشێکیان تێدا بوو ناوی (سەعید خەلیل سلێڤانەیی) بوو، ٤٥ کەسیش بەدیل گیرابوون[١]. هەروەها بە بۆنەی سالگەڕدی دامەزراندنی (پدك) ەوە، هێزەکانی لقی٢ لەگەڵ چەند ئەندامێکی (ی.ق.ك) لە دەوروبەری پارێزگەی هەولێر نزیك شەقلاوە لە چالاکییەکی پارتیزانیدا ١١ ڕەبیەیان خاپوورکردبوو، ٧٤ سەربازیشیان کوشتبوو، پێشمەرگەش ٦ قوربانی هەبوو[٢].

سەرەڕای بەکارهینانی هێزی زۆر و پڕچەك بە چەکی پێشکەوتوو، لەو کاتەدا حکوومەت لە زۆربەی هێرشەکان بۆ سەر پێشمەرگە شکستی خواردبوو، لەو هێرشەی کە لە١٧ی ئاب، بەبەشداری ٢٠ تانك و چەند فڕۆکەیەکی جەنگی، بردبوویە سەر هێزەکانی هاوپەیمانی (پدك) و (ینك) لە ناوچەی (سورداش)، کە چی دووچاری شکستێکی گەورە بوو بوو، لەو هێرشەدا پێشمەرگەکان توانییان ٦٠ سەرباز بکوژن و بە تەواوی هێزەکە لەناوچەکە دووربخەنەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا پێشمەرگەی هەردوو حزب چەند قوربانییەکیان هەبوو[٣]. حکوومەت لە پەرەسەندنی چالاکییەکانی هاوبەشی هێزە کوردستانییەکان هەراسان بووبوو، شەوی ١٣ ـ ١٤ی ئەیلوولی ١٩٨٧، بێجگە لە هێزی (پدك) وەك هێزی سەرەکی، هێزێکی بچووکی (حشع) هێرشێکی توندی فرەلایەنی نەخشە بۆ داڕێژراوی پێشوەختیان بردە سەر فەوجی (کانی ماسی) و ڕەبیەکانی دەوروبەری، لەئەنجامدا ٥ فەوجی

تموز ١٩٨٧، ص٣.

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: أخبار كردستان، العدد: (١٦٠)، أواسط آب ١٩٨٧، ص ص٣، ٧.

(٢) بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە: سيطرة على (١١) موقعاً بين شقلاوة و هيران، أخبار كردستان، العدد:(١٦١)، أواخر آب ١٩٨٧، ص١.

(٣) بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە: دحر تقدم للعدو في سورداش، أخبار كردستان، العدد:(١٦١)، أواخر آب ١٩٨٧، ص ص١ ،٨.

سـوپا و ٧٠ ڕەبیـە و سـەنگەری سـوپای عێـراق بـە درێژایـی ٣٠کـم ڕێگـەی (کانـی مـاسی ـ بێکوڤـا) گیـرا، بـۆ مـاوەی هەفتەیـەك لەژێـر دەسـتی پێشـمەرگەدا مایـەوە[١]. بەپێـی سـەرچاوەکانی نزیـك لـە ڕووداوەکـە ٥٠٠ چەکـداری حکوومـەت کوژرابـوون، ٦٠٠کـەسی تـر لەگـەڵ ئامـر فـەوج و چەنـد ئەفسـەرێکی پلـە بـاڵا و سـەرۆك جـاش بەدیـل گیرابـوون[٢]، پێشـمەرگەش ٩ قوربـانی و ٨ برینـداری هەبـوون[٣].

مەسـعود بـارزانی بەهـۆی ئـەم سـەرکەوتنە گەورەیـەوە وەك پێشـتر، برووسـکەیەکی پیرۆزبایـی سـەرکەوتنی ئاراسـتەی گشـت پێشـمەرگە بەشـداربووەکانی ئـەم چالاکییـە کـرد[٤]. حکوومـەت لـە تۆڵـەی ئـەم شکسـتە بەسـێ هـەزار سـەرباز و جـاش بەپاڵپشـتی چەکی قـورس لـە سـێ قۆڵـەوە پەلامـاری گونـدی (ئەرەدنـا)ی نێـوان کانی مـاسی و بامەڕنی دابـوو، بـەڵام وەك سـەرچاوەکان بـاسی دەکـەن پێشـمەرگە بـە پاڵپشـتی خەڵـکی گوندەکە هێرشـەکەیان دووچـاری شکسـت کـرد و زیاتـر لـە١٧٢ سـەرباز کـوژران و پێشـمەرگە دەسـتی بەسـەر ژمارەیـەکی زۆر کەلوپـەلی لەشـکریدا گـرت، لـەم هێرشـەدا پێشـمەرگەش ٣ قوربـانی و ٧ برینـداری هەبـوو، کـە هەندێکیـان خەڵـکی گوندەکـە بـوون[٥]. سـوپای عێـراق لـە شکسـتێکی گـەورەدا بـوو، هێـزەکانی پێشـمەرگە لـە٢٧ی ئەیلـوول لـە چالاکییـەکی بەرەییـدا لـە ئەتـروش ٥ فـەوج خاپـوور دەکـەن و ٥٣ چەکداریـش بەدیـل

(١) فەهیـم عبداللـە حمـو، ژ پشـکنین و چاڤدێـری بـۆ داسـتانا کانی مـاسی، مەتیـن، گۆڤـار، ژ:(١٢٨)، ئەیلـوول٢٠٠٢، ل ل١٠ -١٢؛ چاوپێکەوتـن أودی دوغانـی، هەولێـر ٢٠١٦/١/١٩. ناوبـراو ئەندامـی مەفـرەزەی (حشـع)بوو لـەم چالاکییـەدا. أودی دوغـانی، نـاوی تـەواوی (أودی حەسـەن عەلی)ـــە، لەدایکبـووی سـاڵی ١٩٦٣ لـە گونـدی دوغـان سـەر بەناحیـەی ئەرقـوش، سـاڵی ١٩٧٢ پەیوەنـدی بـە (حشع)ـــەوە دەکات و چەنـد بەرپرسـیاریەتییەك لەنـاو حزبەکەیـدا وەردەگرێـت، ئێسـتە بەرپـرسی کۆمیتـەی (حشع)ــە لەقـەزای شـێخان، نیشـتەجێی هەمـان ناوچەیـە.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر و نـاوی تـەواوی دیلـەکان بڕوانـە: أخبـار کردسـتان، العـدد:(١٦٢)، أیلـول١٩٨٧، ص ص٤ -٩.

(٣) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ فەهیـم عەبـدوڵا حەمـو، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١١، ناوبـراو لـەم چالاکییـەدا بریندارکـرا و چاوێـکی لەدەسـت داوە.

(٤) بـۆ زانینـی دەقـی بروسـکەکە بڕوانـە: بمناسـبە الإنتصـار الکبیـر فـی کانـی ماسـی- مسـعود بارزانـی رئیـس الحـزب یهنـئ الفـرع الأول، أخبـار کردسـتان، العـدد:(١٦٣)، أیلـول١٩٨٧،ص١.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عەبدوڵـڵا دەروێـش عـەلی، ئەرەدنـا بەرپەرێـکی فەشـارتی ژ دیـروکا دەڤـەرا ئامێـدی، دهـۆك، ٢٠٠٠، ل١٦٤.

دەگـرن[١]. بـەم شـێوەیە چالاكییـەكانی دژ بـە حكوومـەت لـە هەڵكشـاندا بـوون.

لـەو ماوەیـەدا بەهـۆی سـەركەوتنە یـەك لـەدوای یەكـەكانی هێـزەكانی پێشـمەرگەوە، بـواری دەسـت گەیشـتن بەچـەك و تەقەمـەنی بـۆ پێشـمەرگە ڕەخسـابوو، ئەمەیـش وای كـرد چالاكـی زۆرتـر لـە سـنووریٚكی بەرفـراوان ئەنجـام بـدەن، بەپێـی ئامارێـكی ڕۆژنامەی (خەبـات) تـا تشـرینی دووەمـی ١٩٨٧، پێشـمەرگەی (پـدك) بـە تەنیـا نزیكـەی ٦٥٦ چالاكـی جۆراوجۆریـان ئەنجـام دابـوو، كـە لـەو ماوەیـەدا ٣٤٢٣ سـەرباز و جـاش كوژرابـوون و ٣٢٢٠ كەسـیش برینداركرابـوون، هەروەهـا پێشـمەرگەیش ١١٨ قوربـانی و ٢٨١بریـنداری هەبـوو[٢].

چالاكییـە لەشـكرییەكانی پێشـمەرگەی (پـدك) لـە كۆتایـی سـاڵی ١٩٨٧ لـە زیادبوونـدا بـوون، مەسـعود بـارزانی بـە سـاڵی گەورەتریـن و فراوانتریـن چالاكییـەكانی پێشـمەرگەی دادەنێـت[٣]. لـە گەرمـەی خەباتـدا هێـزەكانی پێشـمەرگە بـۆ جـاری دووەم لـە١٨ی تشـرینی دووەمـی١٩٨٧ هێرشـیان بـردە سـەر فەوجـی (شـەرانش) لـە زاخـۆ، زیاتـر لـە ٤٠ سـەرباز كوژرابـوون، ٤٥ كەسـیش بەدیـل گیرابـوون، جگـە لـەوەش بەدەیـان پارچـە چـەكی سـووك و قـورس دەسـتكەوتی پێشـمەرگە بـوو[٤]. بەڵگەنامـەكانی فەرمـی حكوومـەت ئامـاژە بـەوە دەكـەن، لـەو دەمـەدا چالاكییـەكانی (پـدك) گەیشـتبووە نـاو شـاری بەغـداش[٥]، بەپێـی ئامارێـكی (لەشـكری شۆڕشـگێڕی كوردسـتان) لـە مـاوەی مانگـی كانـوونی یەكەمـی١٩٨٧، (پـدك) نزیكەی١٣٧چالاكـی جۆراوجـۆری دژ بەسـوپا و دامـودەزگاكانی حكوومـەت ئەنجـام دابـوو[٦]. پێشـمەرگە سـاڵی نوێـی ١٩٨٨ی بـە چەنـدان چالاكـی گـەورە دژ بـە پێگـەكانی سـوپای عێـراق پیـرۆز كـرد، شـەوی ١٠ ـ ١١ی كانـوونی دووەمـی ١٩٨٨، هێـزی پێشـمەرگەی لقـی ٣ی (پـدك) لـە چالاكییـەكی

---

(١) بـۆ زانینـی نـاوەكان بڕوانـە: إنتصـار مشـهود للبیشـمركە فـی أتـروش، أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٦٤)، تشـرین الأول ١٩٨٧، ص١ ،٧.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٥٧٢ – ٥٧٣)، تشرینی دووەمی١٩٨٧، ل٣.

(٣) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٤٤٥.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: الاسـتیلاء عـلی مقـر فـوج شرانـش، أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٦٥)، تشـرین الثـانی ١٩٨٧، ص ص١ ،٨.

(٥) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی....، ل٤٥٥.

(٦) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٥٧٤)، كانوونی یەكەمی ١٩٨٧، ل٣.

لەشـكريدا توانييـان دەسـت بەسـەر بـارەگای فەوجـی (مەنديلـە) و ٧ خاڵـی لەشـكری نزيـك (چەمچەمـاڵ) دابگـرن، لـەم چالاكييـەدا ١٤٠ سـەرباز و جـاش كوژرابـوون، ٥٢ كەسـيش بەديـل گيرابـوون، پێشـمەرگە ٥ قوربـانی دابـوو[1]، هەروەهـا شـەوی دواتـر واتـە ١١ ـ ١٢ی هەمـان مانـگ لـە سـەر فەرمـانی بـارزانی، پێشـمەرگەی لقـی ١ی (پـدك) بـە بەشـداری هـەر پێنـج لێژنـەی (دهـۆك، ئاكـرێ، ئامێـدی، زاخـۆ، گـوڵان) لـە چەنـد قۆڵێكـەوە هێرشـيان كـردە سـەر پێگـە و بـارەگاكانی حكوومـەت لە(ناحيـەی دێرەلـوك) و ڕەبيـەكانی دەوروبـەری لـە ڕۆژهـەڵاتی ئامێـدی، سـەرەڕای ناهاوتايـی هێـزی پێشـمەرگە بەرانبـەر بـە سـوپای پـڕ چـەك و تەقەمـەنی بـە بەشـداری هێـزی ئاسـمانی، بـە ماوەيـەكی كـورت توانيبوويـان تـەواوی ناوچەكـە كۆنتـڕۆڵ بكـەن، بەپێـی گێڕانـەوەی فەرمانـدەكانی پێشـمەرگەی بەشـداربوو لـەو چالاكييـەدا زياتـر لـە ٥٠٠ سـەرباز و جـاش كـوژران و برينداركـران[2]، ٥٧٢ كەسـيش بەديـل گيرابـوون[3].

مەسـعود بـارزانی وەكـو هەميشـە بەبۆنـەی سـەركەوتن و خۆڕاگـری هێـزی پێشـمەرگە لـە ئەنجامـدانی ئـەم دوو داسـتانە كـەم وێنەيـە، برووسـكەيەكی پيرۆزبايـی ئاراسـتەی پێشـمەرگەكانی لقـی ١ و ٣ی كـرد و ئـەم چالاكييانـە بـە هەنگاوێـكی گرنـگ لـە سـەركەوتن بەسـەر حكوومـەت ناسـاندبوو[4]. حكوومـەت بـۆ تۆڵەكردنـەوە لـەو شكسـتانە، لـە ناوەڕاسـتی شـوباتی ١٩٨٨ بـە فڕۆكـە گونـدەكانی دەوروبـەری شـاروچكەی (شـێخان و ئامێـدی و ئاكـرێ) و چەنـد ناوچەيـەكی ئازادكـراوی ژێـر دەسـەڵاتی (پـدك) ی بۆردومـان كـرد، لـە ئەنجامـی ئـەم بۆردومانـەدا ژمارەيـەك لـە پێشـمەرگە و هـاوڵاتی بووبـوون بـە قوربـانی[5].

لـە درێـژەی ئـەو چالاكييانـەی كـە پێشـمەرگە ئەنجامـی دەدان، وەك سـاڵانی پێشـوو

---

(١) بـۆ زانيـاری زياتـر و زانينـی نـاوی قوربانيـانی پێشـمەرگە بڕوانە:خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٧٥)، كانـوونی دووەمـی ١٩٨٨، ل١٧.

(٢) شـكری نێروەيـی، داسـتانا دێرەلـوكێ، پێشـمەرگە، گۆڤـار، ژ: (٧)، كانوونـا دوويـی ١٩٩٨، ل١٧ =١٨؛ حەسـەن مەجيـد، داسـتانا دێرەلـوكێ، پێشـمەرگە، گۆڤـار، ژ:(٣)، كانوونـا دوويـی ١٩٩٦، ل١٠.

(٣) بۆ زانينی ناوەكان بڕوانە: مەتين، مجله، العدد:(٦٩)، كانون الثانی ١٩٨٨، ص ص١ ،٧.

(٤) بـۆ زانينـی دەقـی بروسـكەكە بڕوانـە: بروسـكەكانی سـەرۆكی پارتيـمان، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٧٥) كانـوونی دووەم ١٩٨٨، ل ل١ ،١٣.

(٥) بـۆ زانينـی نـاوی قوربانييـەكان بڕوانـە: أخبـار كردسـتان، العـدد:(١٧٢)، ١٦ – ١٩ شـباط ١٩٨٨، ص٢.

بـە بۆنـەی سـاڵیادی کۆچـی دوایـی مسـتەفا بـارزانی چەنـد چالاکییـەکی لەشـکرییان لـە دەوروبـەری (زاخـۆ و دهـۆك) ئەنجـام دا، جگـە لـە کـوژراوەکان ٣٦ سـەرباز و جـاش بەدیـل گیرابـوون(١). بەپێـی سـەرژمێرییەك کـە لـە ڕۆژنامـەی (خەبـات) خرابـووە ڕوو، تەنیـا لـە مانگـی شـوباتی ١٩٨٨ پێشـمەرگەکانی (پـدك) توانیبوویـان ٤٥ هێـرشی جۆراوجـۆر بکەنـە سـەر دامـودەزگاکانی حکوومـەت، هـەر لـەو ماوەیـەدا زیـانی مرۆیـی حکوومـەت ١٢٩کـوژراو، ٢١٥ برینـدار و ١١٧دیـل بـوو، پێشـمەرگەش ١١ قوربـانی دابـوو و بـە سـەدان پارچـە چـەکی جۆراوجـۆری دەسـتکەوتبوو(٢).

لـەو کاتـەدا چالاکییـەکانی پێشـمەرگە ترسـێکی زۆرتریـان خسـتبووە نـاو ڕیـزەکانی سـوپای عێـراق و چەکـدارانی، بـە تایبـەت لـە بـەرەکانی جەنگ لە کوردسـتان(٣)، سـەرەڕای نەبـوونی هیـچ هاوسـەنگییەك لـەڕووی ژمـارەی چـەك و جـۆر و ئاسـتی چەکـەکان، پێشـمەرگە خـاوەن چـەکی کلاسـیك وەك کلاشـینکوف و برنو...تـاد بـوو، حکوومـەت هیـچ سـەرکەوتنێکی گـەورەی بەدەسـت نەهێنابـوو، بۆیـە پـاش پێداچوونـەوەی بەرنامەیـەکی هەمـە لایەنانـە و داڕێـژراو لـەڕووی بەشـداربووان و چـەکی بەکارهێـنراودا لـە ڕووبەڕێـکی زۆری بەرفـراوانی کوردسـتان ئۆپەراسـیۆنەکانی ئەنفـال بـە سـەرکردایەتی (عـەلی حەسـەن مەجیـد) و بـە بەشـداری فەیلەقـەکانی (١ و ٥) و بەڕێوەبەرایـەتی گشـتی ئەمـن و هەواڵگـری سـوپا و فەوجـە جاشـەکان(٤)، لـە ٨ قۆناغـدا دەسـتیان پێکـرد(٥).

(١) بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە: أخبار کردستان، العدد:(١٧٢)، ص٥.

(٢) چالاکییـەکانی لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان، خەبـات، ڕۆژنامـە، شـوبات ١٩٨٨، ل٣؛ بـۆ زانینـی قوربانیانـی پێشـمەرگە بڕوانـە: سـجل الشـهداء، أخبـار کردسـتان، العـدد:(١٧٢)، شـباط ١٩٨٨، ص٤.

(٣) حسـین عوسـمان (أبـو کۆڤـان)، ڕۆڵـی ڕاگەهاندنـێ د شۆڕشـا گولانـێ دا، چاپخانـا شـەریعێ، دهـۆك، ٢٠٠١، ل٤٣.

(٤) د.علی تەتەر ، سیاسەتی حکوومەتی...، ب٢، ل١٠٠.

(٥) قۆناغەکانی ئۆپەراسیۆنی ئەنفال بریتی بوون لە:

- قۆناغی یەکەم: لە ٢٣ی شوبات ـ ١ی نیسانی١٩٨٨ ناوچەکانی دۆڵی جافایەتی گرتەوە.
- قۆناغی دووەم: ٢٢ی ئادار ـ ١ی نیسانی ١٩٨٨ ناوچەکانی (قەرەداغ و سەنگاوە) گرتەوە.
- قۆناغـی سـێیەم: لـە٧ی نیسـان ـ ٢٠ نیسـان ١٩٨٨ ناوچـەکانی گەرمیـان گرتـەوە، کـە بـە ترسـناکترین قۆناغـی ئەنفـال دادەنرێت.
- قۆناغـی چـوارەم: لـە٣ی ئایـار ـ ٢٦ی ئـابی ١٩٨٨، دەشـتی کۆیـە و تـەق تـەق و شـوان و شـێخ بزێنـی گرتـەوە.
- قۆناغـی پێنجـەم و شەشـەم و حەوتـەم: لـە١٥ی ئایـار ـ ٢٦ی ئابـی ١٩٨٨ ناوچـەکانی سـماقولی،

لەڕاستیدا ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفال بۆ چەند ئامانجێکی سەرەکی نەخشە و پلانی بۆ کێشرابوو، لەوانە بۆ نەهێشتنی بەرەنگاربوونەوەی هێزی پێشمەرگە و قڕکردنی تەواوی خەڵکی کوردستان[1]. هێزەکانی حکوومەت بۆ یەکەم جار لە٢٣ی نیسانی ١٩٨٨دا بە سەرکردایەتی لیوا (سوڵتان هاشم ئەحمەد)[2]، ئۆپەراسیۆنی ئەنفالیان بەچەکی کیمیایی دژ بە گوندەکانی دۆڵی جافایەتی لەوانە (چوخماخ و سەرگەڵوو و بەرگەڵوو...تاد) ئەنجام دا، هێزەکانی هاوپەیمانی (پدك) و (ینك) و (حشع) بۆ ماوەی ٣ هەفتە لەو سنوورەدا بەرگرییان کرد، بەڵام دواتر بەهۆی نا هاوسەنگی لە هەموو ڕوویەکەوە لەنێوان هەردوو هێزی شەڕکەردا، پێشمەرگە زیاتر بەهۆی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی نەیانتوانی بەرگری لەو ناوچانە بکەن، تەنیا توانیبوویان بەشێکی زۆری خەڵکی ناوچەکە بۆ ناوچەکانی تری ئازادکراو بگوێزنەوە[3]. بەڵام لەهەمان کاتدا کە پرۆسەی ئەنفالی یەك بەڕێوەدەچوو، لە ناوچەکانی تر پێشمەرگە لەسەر چالاکییەکانی دژ بەحکوومەت بەردەوام بوون، بۆ نموونە لە ١٥ تا ٢١ی ئادار هێزەکانی (پدك) و (حشع) بە تەواوەتی بەسەر دەوروبەری (شەقڵاوە)دا زاڵ بووبوون، بەچەکی قورسەوە چووبوونە ناو شار و بە توندی لە خاڵەکانی جەیش

دۆڵی بالیسان ...تاد گرتەوە.

- قۆناغی هەشتەم: لە٢٥ی ئاب ـ ٦ی ئەیلوولی ١٩٨٨ ناوچەکانی بادینان و سنووری شاری مووسڵ واتە (دهۆك ـ زاخۆ ـ ئامێدی تا سنووری باکووری تورکیا- لێکۆڵەر) دەگرتەوە. بڕوانە: جەمیل عیسا، لەگەڵ ڕووداوەکاندا، چاپخانەی شەهاب، ب.ش، ٢٠١٥، ل ل١٢٣ -١٢٤. بۆ زیاتر وردەکاری لەبارەی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفال بڕوانە: سۆزان ناسر، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٦ بەدواوە.

(١) حسن بديوی، لكن مأساة حلبجة!! خطوة على الطريق إلى البيت الكردی الكبير، مطبعة الحاج هاشم، أربيل، ٢٠١٣، بۆ زانیاری زیاتر لە بارەی ئامانجەکانی ئەنفال و کیمیابارانکردنی باشووری کوردستان بڕوانە: جمیل عیسا، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٣.

(٢) سوڵتان هاشم ئەحمەد، لە دایکبووی ١٩٤٤ لە شاری مووسڵ، پاش دەرچوونی لە پەیمانگەی ئاسایشی نەتەوەیی لە بەغدا لە ساڵی ١٩٧٥ چووەتە ناو دەزگای هەواڵگری لەشکری، لە جەنگی عێراق ـ ئێران ڕۆڵێکی باڵای هەبوو، بە تایبەتی لە ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفالدا دیارترین ئەفسەری لەشکری بوو، لە نیسانی ١٩٩٥ بووبووە سەرۆك ئەرکانی سوپا، لە تەممووزی هەمان ساڵدا بووبووە وەزیری بەرگری عێراق، لە گەرمەی ئۆپەراسیۆنی ئازادی عێراق، لە بەرواری ١٩ی ئەیلوولی ٢٠٠٣ لە ڕێی هێزەکانی پارتییەوە تەسلیم بە هێزی هاوپەیمانان بوو لە مووسڵ. بڕوانە: د.علی نێروەیی، سیاسەتی حکوومەتی...، ب٢، ل ١٠٦.

(٣) سۆزان ناسر، سەرچاوەی پێشوو، ل٦٩ - ٧٠.

و جـاش و حكوومەتيـان دەدا[1]. هەروەهـا هـاودەم لـە سـنووری بادینانیـش چالاكییـە لەشـكرییەكانی دژ بـە حكوومـەت درێژەیان هەبوو، لە ناوەڕاسـتی ئـاداری ١٩٨٨، هێزێكی هاوبـەشی (پـدك) و (حشـع) هێرشـیان بـردە سـەر فەوجـی ١٤٣ لەسـەر ڕێگـەی سـەرەكی (ئامێـدی ـ دێرەلـوك)، لـەو چالاكییـەدا ئامـر فـەوج و چەنـد ئەفسـەرێكی پلە بـاڵا و زیاتر لـە ٣٠ سـەرباز كوژرابـوون، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا پێشـمەرگەش قوربانییـەك و چەنـد برینداریَـكی هەبـوون[2]. لـە گەرمـەی پرۆسـەی ئەنفالـدا هێـزەكانی (پـدك) و (ینـك) و پارتـەكانی تـر ڕۆژی ١٥ی ئـازار بـە پاڵپشـتی هێـزەكانی كۆمـاری ئیسـلامی ئێـران توانییـان هێـزەكانی حكوومـەت لــە هەڵەبجــە وەدەربنێــن[3]. بــەڵام لەبــارەی بەشــداریكردنی هێـزەكانی (پـدك) لـە چوونـە نـاو هەڵەبجـە لـە لایـەن (حەمیـد ئەفەنـدی) كـە ئـەوكات سەرپەرشـتیاری هێـزی (پدك)بوولـە ناوچەكـەدا، ڕەتدەكاتـەوە، دەڵێـت: ”پێشـمەرگەی ئێمـە تـا ناحیـەی سـیروان نزیـك هەڵەبجـە، لـەو چالاكییـەدا بەشـداربوون»[4]. ڕۆژی دواتـر واتـە ١٦ی ئـاداری ١٩٨٨ حكوومـەتی عێـراق شـاری هەڵەبجـەی بـە شـێوەیەكی بەرفــراوان بــە بۆمبــی كیمیایــی بۆردومــان كــرد[5]، لــە ئەنجامــی ئــەو بۆمبارانــەدا زیاتـر لـە ٥٠٠٠ كـەس كـوژران هەروەهـا برینداربـوونی هـەزاران كـەسی دیكەیـشی لـێ كەوتـەوە[6]، كـە ئەمـەش بـە دڕەندەتریـن ڕووداو لەسـەر ئاسـتی جیهـانی دەژمێررێـت، كـە بـە دەگمـەن لـە مێـژووی مرۆڤایەتیـدا ڕوویـداوە.

لەهەمــان كاتــدا ناوچــەی بادینــان ناوچەیــەكی گەرمــی شــۆڕش بــوو، هێــزەكانی پێشـمەرگە لـە كۆتایـی ئـاداردا لـە گونـدی (هاریـك) لـە ناوچـەی زێبـار، بـە پاڵپشـتی خەڵـكی ناوچەكـە توانییـان فەوجـی ٣٣ تەفروتوونـا بكـەن، بێجگـە لـە كوژراوێـكی زۆر بەدەیـان چەكـدار بەدیـل گیرابـوون، هەروەهـا بەسـەدان پارچـە چـەكی جـودا جـودا

(١) د.علی نێروەیی، سیاسەتی حكوومەتی...، ب٢، ل١٠٧.

(٢) بۆ زانینی ناوەكان بڕوانە: أخبار كردستان، العدد: (١٧٣)، ١ – ١٥ آذار ١٩٨٨، ص٤.

(٣) شـەوكەت حاجـی موشیر،كارەسـاتی كیمیـا بـارانی هەڵەبجـە ـ كورتـە باسـێكی جوگـرافی، ئابـووری، كۆمەڵایـەتی، سیاسـی، سـلێمانی، ١٩٩٨، ل١١٧؛ نەوشـێروان مسـتەفا، خولانـەوە...، ل١٤٤.

(٤) چاوپێكەوتن لەگەڵ حەمید ئەفەندی، میحوری باشیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.

(٥) م.س ـ ح.د.ك، بیان» هلبجە....هیروشیما كردستان»، فی ١٩٨٨/٣/٣٠.

(٦) بەیـان ئەحمـەد حسـین، هوزانـا بەرگـری لـە سـەردەمی شۆڕشـا گوڵانـێ ١٩٧٦ - ١٩٩١، چاپخانـا خانـێ، دهـۆك، ٢٠٠٧، ل٦٣.

کەوتبوونە دەستی پێشمەرگە[١]. هەر لەو ماوەیەدا هێزەکانی (پدك)، نەك تەنیا لە ناوچەی بادینان بەڵکو لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان چەندان چالاکی لەشکرییان ئەنجام دابوون[٢]. بەڵام ڕاستییەکەی پاش سەرکەوتنی هێزەکانی عێراق لە پرۆسەی ئەنفالی یەك، وورەی سوپای عێراق زۆر بەرز بووبوو، پاش ٣ ڕۆژ لە هێرشێکی بەرفراوانی ئاسمانیدا بارەگای (پدك) و پارتەکانی تر لە چیاکانی (قەرەداغ) بە چەکی کیمیایی بۆردومان کران، هێزەکانی پێشمەرگە بەرانبەر بە هێرشی فرۆکە و چەکی کیمیایی نەیانتوانی خۆیان ڕابگرن[٣]، هێرشەکە کوژرانی چەند پێشمەرگە و زیاتر لە٦٠ هاوڵاتی و برینداربوونی چەندان کەسی تری لێ کەوتەوە[٤]. هێزەکانی پێشمەرگە بە شێوەیەکی جیاوازتر لە ناوچەکانی دیکە چالاکییان جێبەجێ دەکرد، تەنانەت لەو هەڵومەرجەدا بەپێی هەواڵەکانی (پدك)، چالاکییەکانی (پدك) گەیشتبووە ناوەندی شاری مووسڵ[٥]. وێڕای بەردەوامی توندی ئەم هێرشانە، حکوومەت نەیتوانیبوو لە تێکشاندنی هێزەکانی (پدك) هەموو ئەو ئامانجانەی کە چاوەڕوانی دەکرد، سەربکەوێت، هەر بۆیە (عەلی حەسەن مەجید) لە کۆبوونەوەیەك لەگەڵ ئەندامانی نووسینگەی ڕێکخستنی باکوور و پارێزگاکانی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، لە١٥ی نیسانی ١٩٨٨ ڕاگەیاندبوو: " هاوینی داهاتوو نابێ هیچ گوندێك لێرەو لەوێ بمێنێتەوە، کۆمەڵگەکانی لێ بەدەر بێت، ئێمە دەبێ ئەو خەڵکە بخەینە کۆمەڵگەکانەوەو چاویشمان لەسەریان بێ، چیتر نایەڵین لە گوندەکان بژین و تێکدەران (پێشمەرگە-لێکۆڵەر) بتوانن سەردانیان بکەن»[٦]. کە دواتر وەك خۆی جێبەجێی دەکات.

لەژێر کاریگەری ئەو دۆخە ناهەموارەی کوردستانی گرتبووەوە، پاش هەموو ئەو

---

(١) بۆ زانیاری زۆرتر و ناوی دیلەکان بڕوانە: أخبار كردستان، العدد: (١٧٥)، ١ - ١٥ نيسان ١٩٨٨، ص٤.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: عمليات الجيش الثوري الكردستاني ، أخبار كردستان، العدد: (١٧٥)، ١ - ١٥ نيسان ١٩٨٨، ص ص٣ ، ٦.

(٣) عبدالله كريم محمود، رياح السموم و الأنفال، ت: هیوا محمد ڕەسول، دار سردم للطباعه و النشر، سليماني، ٢٠١٣، ص٤٦ - ٤٧.

(٤) بۆ زانینی ناوەکان بڕوانە:أخبار كردستان، العدد: (١٧٤)، ١٦ ـ ٣١ آذار ١٩٨٨، ص ص٤ ،٨.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: عمليات التنظيم الداخلي، أخبار كردستان، العدد: (١٧٦)، ١٦ - ٣٠ نيسان ١٩٨٨، ص٢.

(٦) لە: د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی...، ب٢، ل١٢٥وەرگیراوە.

هەوڵانـەی لـە سـاڵی ڕاپـەڕینەوە هاتبوونـە کایـەوە بـۆ پێکهێنـانی بەرەیـەکی یەکگرتـوو کـە هەمـوو هێـز و پـارت و ڕێکخـراوەکانی کوردسـتانی دژ بـە حکوومـەت ڕێـك بخـات، ئەوەبـوو ئەنجـام بـەرەی کوردسـتانی[1]، لە هەفتـەی یەکەمـی ئایـاری ١٩٨٨دا ڕاگەیەنرا[2]. لـەو کاتەشـدا حکوومـەتی عێـراق هەمـوو جـۆرە چەکێـکی کۆمەڵکـوژی لـە ناوچـەکانی کوردسـتان بەکاردەهێنـا، پرۆسـەکانی بـە عەرەبکـردن و ڕاگواسـتن و کوشـتاری بەکۆمـەڵ و بەکارهێنـانی گازی ژەهـراوی بەشـێکی زۆری کوردسـتانی گرتبـووەوە[3]. هەرچەنـدە ئـەم هەنـگاوە درەنـگ کـەوت، کـە لـەو کاتەدا بەهـۆی هێـرشی کیمیاییـەوە ورەی پێشـمەرگە و بەرگـری میلـلی دابەزیبـوو، تەنانـەت لـە زۆر شـوێن بەتایبـەتی لـە سـنووری هەرێمـی سـۆران کـە نەیانتوانیبـوو بەرانبـەر هێـرشی فڕۆکـە و تانـك و چـەکی کیمیایـی بەرگەبگـرن و بـۆ ناوچـە پارێـزراوەکان پاشەکشـێیان کردبـوو، بـەڵام هێـزە کوردسـتانییەکانی نـاو بـەرە لـە یـەك سـەنگەر بەیەکگرتوویـی درێژەیـان بـە خەبـاتی لەشـکری دەدا، لـە٢٦ی تەممـووزی ١٩٨٨ بـە فەرمـی بڕیـاری بەرگرییـان دابـوو، هەروەهـا بڕیاریـان دابـوو ئەوانـەی کـە ناتوانـن بەرگـری بکـەن بـا لەگـەڵ خێزانەکانـدا پەنـا ڕوو لـە ئێـران و شـوێنە پارێـزراوەکان بکـەن[4]. حکوومـەت بـەو پلانـەی زانیبـوو بۆیـە بەهێـزی ئاسـمانی ناوچـەکانی (بالـوکا و بالیسـان و مەلـەکان و هیـران و سـماقولی... تاد) و چەنـد ناوچەیەکی تـر لـە سـنووری هـەردوو پارێزگـەی سـلێمانی و هەولێـر بـە توونـدی بـە چـەکی کیمیایـی بۆردومـان کـرد، لـە ئەنجامـدا کـوژراو و بریندارێـکی زۆری لـێ کەوتـەوە[5]. ئەنجـام حکوومـەت سـەرکەوت و تـوانی دەسـت بەسـەر ناوچەکـەدا بگرێـت، ئـەوەی کـە ڕزگار نەبـوو لـە لایـەن حکوومەتـەوە شـوێن بـزر کـرا. بـەڵام بـەشی زۆری پێشـمەرگە لـەو ناوچەیـەدا لەسـنووری ئێـران پەڕینـەوە[6]، کـە ئەمـەش شـتێکی ڕەوابـوو کـە بـە چەکێـکی

(١) بەرەی کوردستانی لە باسی سێیەمی هەمان بەش بەدرێژی باس کراوە.

(٢) شـێخ جەمـال شـێخ نـوری، بیرەوەرییەکانـم لـە ڕێکخسـتنەکانی کۆمەڵـەدا (١٩٧١ – ١٩٨٣)، سـلێمانی ، ١٩٩٨، ل١٢٩.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی ڕەوشی باشـووری کوردسـتان بڕوانـە: مـن جرائـم القتـل العـام فـی کردسـتان ـ العـراق عـام ١٩٨٧، مطبعـة خەبـات، ١٩٨٨، ص ص١-٣٧.

(٤) سۆزان ناسر، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٢.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: إستشـهاد العشـرات بالقنابـل الکیمیاویة والفسـفوریة، أخبار کردسـتان، العـدد:(١٨٢)، ١١ – ١٢ تموز١٩٨٨، ص١٩٦.

(٦) د.علی تەتەر: سیاسەتی حکوومەتی ...، ب٢، ل١١٧.

ساده و ساكار لە تواناياندا نەبوو بەرگەی چەكی كیمیایی و مودێرن بگرن.

سەبارەت بە پەڕینەوەی هێزە كوردییەكان، بەتایبەتی (پدك) لە سنووری سۆران بۆ ئێران، محەمەد مەلا قادر دەنووسێت: "شەڕی عێراق ـ ئێران بەرەو ڕاوەستان دەچوو، عێراق خۆی بۆ شەڕی پێشمەرگە تەرخان دەكرد، بۆیە سەركردایەتی بەرەی كوردستانی بڕیاری دا كە هێزەكانی بكشێننەوە بەرەو سنووری ئێران، لایەنەكان پێش پارتی چەند ڕۆژێك بەپێی بەرنامەیەك كە بۆ خۆیان كێشابوو، كشانەوە. لقی٢ و هێزەكانی تری پارتی لە٢٨ی ئاب ١٩٨٨ بە تەواوەتی لەچەند قۆڵێكەوە دەستیان بە كشانەوە كرد، لەم كشانەوەیەدا بێ زیان بوون»[١] . هەڵبەت بە بڕیاری ٥٩٨ی ئەنجوومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی[٢]، هەردوو وڵاتی شەڕكەر (عێراق ـ ئێران) لە١٨ی تەمموزی ١٩٨٨ ئاگربەستی فەرمییان سەبارەت بە ڕاوەستانی جەنگ پەسەند كرد[٣]. دواتر لە٨ی ئاب جەنگی هەشت ساڵەی نێوان هەردوو وڵات كۆتایی هات[٤]. لەكاتی ڕاگەیاندنی ئاگربەست لەو كاتەدا كۆمیتەی ناوەندی (پدك) لە١١ ـ ٢٠ی تەمموزی ١٩٨٨، خەریكی شەشەمین كۆبوونەوەی ئاسایی خۆی بوو، لەو بارەیەوە بەفەرمی هەڵوێستی خۆی ڕاگەیاند، لە بەلاغی كۆتایی كۆبوونەوەكەدا ئاماژە بەوە كراوە: " لە ساتەوەختی سەرەتای هەڵگیرسانی جەنگی عێراق ـ ئێران، پارتی بەجەنگی دەستدرێژی كارانە و ناڕەوای لە قەڵەم دابوو و لە هەموو بەڵگەنامە جۆربەجۆرەكانی پارتی و دواییان بەڵگەنامەی بەرەی كوردستانی عێراقییە، كە ئێمە تێدەكۆشین بۆ كۆتاییهێنان بەم جەنگە و بەرقراركردنی ئاشتییەكی دیموكراتی دادپەروەرانە لەنێوان هەردوو دەوڵەتی دراوسێ و دامەزراندنی پەیوەندی دۆستانە لە نێوانیاندا و هاوكاری و پاڵپشتی نێوان گەلانی هەردوو وڵات لە خەباتیاندا دژ بە ئیمپریالیزم و زایۆنیزم و كۆنەپەرستی. هەروەها ئەم بەڵگەنامەیە جەخت لەوە دەكاتەوە كە خەباتی بەرەی كوردستانی سەربەخۆیە و هیچ پەیوەندییەكی

---

(١) محمد ملا قادر،ساڵێك لە شێخ وەسانان و یاداشتەكانی ڕۆژانی ئاوارەیی لە ئێران، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر ،٢٠١٦، ل١٥٧.

(٢) Democrat Parti Kurdistan ـ Iraq “presser runqu„ in .٨,١٩٨٨ .٢

(٣) د.علی تەتەر، سیاسەتی حكوومەتی...، ب٢، ل١٤٩.

(٤) لە هەڵوێست دا یەكین هەروەك لەسەنگەردا، خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٥٨١)، تەموزی١٩٨٨، ل١.

بـە شـەڕی (عێـراق ـ ئێران)ـــەوە نییـە»[(١)]، لەلایـەکی دیکـەوە جەخـت لەسـەر ئـەوە کرابـووەوە: " گـەلی کـورد هیواخـوازە کـە ئـەم جەنگـە بـە شـێوەیەکی شـەرەفمەندانە و لەسـەر بناغـەی ئاشـتییەکی دیموکراتیانـەی دادپـەروەر کـە ڕێـز لـە خواسـتی گـەلی عێـراق بـە کـورد و عـەرەب و کەمەنەتەوەییەکانـەوە بگرێـت، کۆتایـی پـێ بێـت و مـاف و ئازادییەکانیـان بپارێزرێـت، دیکتاتۆرییـەت بڕووخێـت و دیموکـراسی بـۆ عێـراق و ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینەش بـۆ کوردسـتان جێبەجـێ بکرێـت»[(٢)]. بـەڵام لەهەمـان کاتیشـدا (پـدك) بـاشی دەزانی کـە چ کارەسـاتێك چـاوەڕوانی گەلی کـورد دەکات، بۆیـە ڕایگەیاندبوو: "پـارتی پلـەی تێکچـوونی بـارودۆخ و مەتـرسی هەڕەشـەکانی کـە چـاوەڕوانی گـەلی کـورد بـوون بـاش دەزانـێ» [(٣)]. هـەر لـە بـەر ئـەوە داوای لـە ئەندامـان و هێـزی پێشـمەرگە و بەرگـری میلـلی و جەمـاوەری کوردسـتان کردبـوو کـە ئامادەبـاشی بگەیەننـە بەرزتریـن پلـەی وریایـی و ئامـادەکاری بـۆ یەکگرتنـی ڕیـزەکان تـا سـەرکەوتن و بەدیهێنـانی گشـت ئامانجـەکان[(٤)]. هەروەهـا مەسـعود بـارزانی لـە ١٩ی تەممـووزی ١٩٨٨، نامەیـەکی بـۆ سـکرتێری گشـتی نەتـەوە یەکگرتـووەکان ناردبـوو، تێیـدا نووسـیبووی: " گـەلی کـورد درێـژە بـە شـۆڕش دەدا تـا مسـۆگەرکردنی مافـەڕەواکانی نەتەوەیـی کـورد «[(٥)]. دوای وەسـتانی جەنـگ سـوپای عێـراق باشـترین دەرفـەتی دەسـتکەوت و هەمـوو هێـزەکانی لـە ناوچـە جیاجیـاکانی بادینـان کۆکـردەوە بـۆ سـەرکوتکردنی جووڵـە و چالاکییـەکانی پێشـمەرگە و لەباربـردنی شـۆڕش بـە یەکجـارەکی[(٦)]. ئەمەیـش لـە کاتێکـدا بـوو کـە (پـدك) و هێـزە کوردسـتانییەکان بـێ پشـتیوان مابوونـەوە، جگـە لـەوەش سـوپای عێـراق لـەو کاتـەدا هێـز و توانـای گـەورەی بـە دەسـت هێنابـوو، ڕاسـتییەکەی حکوومـەت دەیویسـت بـەم شـاڵاوانە دوا چارەسـەری بنـەڕەتی کێشـەی کـورد لـە عێراقـدا بـکات[(٧)]. بێگومـان ئـەو بۆچوونـەی (پـدك) کـە لەبـارەی وەسـتانی جەنگـی عێـراق ـ ئێرانـەوە،

---

(١) کۆمیتـەی ناوەنـدی ـ پ.د.ك «ڕاگەیانـدراوی کۆبوونـەوەی کۆمیتـەی ناوەنـدی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان»، لـە٢٠ی تەممـوزی ١٩٨٨.

(٢) درێژە بە خەبات لەهەڵومەرجی تازەدا، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٨١)، تموزی ١٩٨٨، ل ل١ ،٧.

(٣) أخبار كردستان، العدد: (١٨٢)، ١٦ ـ ٣١ تموز ١٩٨٨، ص١١.

(٤) المصدر نفسه، ص١١.

(٥) لە هەڵوێست دا یەکین هەروەك لەسەنگەردا...، سەرچاوەی پێشوو، ل١٥.

(٦) هێرش عەبدوڵڵا، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٢ ؛ فاروق محمد محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل٢١١.

(٧) گۆرانساڵح، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٠١.

دەرئەنجامەکانی لە سەر کورد خستبووە ڕوو، زۆر لەجێی خۆیدا بوو، تەنیا یەك ڕۆژ دوای ئاگربەست، واتە ڕۆژی ١٩ی تەمموز، حکوومەتی عێراق هێرشێکی توندی بۆ سەر هێزە بەرهەڵستکارەکانی عێراق بەگشتی و هێزەکانی (پدك) بە تایبەتی لەناوچەکانی سیدەکان و مێرگەسۆر و ناوچەکانی سنووری لقی١ لە بادینان دەست پێکرد[١]، بە دیاریکراوی بۆ سەر ئەو شوێنانە کە لە ڕابردوودا حکوومەت لە گەڕانەوەی دەسەڵاتی خۆی بێ ئومێد بووبوو،حکوومەت بۆ ئەوەی سێ کوچکەی سنووری تورکیا و عێراق و ئێران بگرێت و بە تەواوەتی ڕێ لە پەیوەندی نێوان سەرکردایەتی (پدك) لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ناوچەی بادینان ببڕێت[٢]، لە هەمان ڕۆژدا، واتە ١٩ی تەمموز هێرشی کردە سەر ناوچەکانی (گەلی خواکوڕك)و دەوروبەری ئەنجام شەڕێکی گەورە ڕوویدا بەجۆرێك تا ٥ی ئەیلوولی هەمان ساڵ درێژەی هەبوو، کە لەو ماوەیەدا بەدەیان هێرشی بەربڵاوی سوپای عێراق بە هەموو جۆرە چەکێکی مودێرن، لەوانەش چەکی کیمیایی، کرایە سەر ئەو ناوچەیە[٣]. لەو شەڕە گەورەیەدا مەسعود بارزانی فەرماندەی گشتی لەشکری شۆڕشگێڕی کوردستان، ڕاستەوخۆ سەرپەرشتی دەکرد، بەخۆیشی لەناو ڕیزەکانی پێشمەرگەدا بوو، ڕۆڵێکی باڵای بینیبوو[٤].

لەو شەڕەدا هێزەکانی حکوومەت لە فەیلەقی (١ و ٥) پێکهاتبوون و زیاتر لە

---

(١) ڕاپۆرتی سیاسی کۆمیتەی ناوەندی لە لایەن سکرتێری حزب مامۆستا عەلی عەبدوڵا پێشکەشکرا پەسەندکراوی دەیەمین کۆنگرەی پارتی دیموکراتی کوردستان ـ عێراق لەماوەی ٢ - ١٩٨٩/١٢/١٢بەستراوە.

(٢) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٥٤٧؛ د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی...، ب٢، ل١٥٣.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: خواکوڕك.... داستانا قارەمانان!، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٨٣)، سەرەتاکانی ئەیلوولی ١٩٨٨، ل٥؛ رشید سلیم، خواکوڕك مەبدەئو خۆڕاگری، مێرگەسۆر، گۆڤار، ژ: (٥)، ئابی ٢٠٠٨، ل٩.

(٤) جەمال مورتکە، سەرۆك بارزانی لە شەڕی خواکوڕکدا ڕۆڵێکی زۆر باڵای بینی، هەولێر، ڕۆژنامە، ژ: (١٦٣٩)، ٢٠٠٣/٥/٢٦، ل٤؛ چاوپێکەوتن لەگەڵ عیماد عەبدولقادر محەمەد، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١. ناوبراو یەکێك بوو لە ئەندامانی ڕێکخراوی (ی.ق.ك) کە بەشداربوو لە داستانی خواکوڕك. عیماد عەبدولقادر محەمەد، لە دایکبووی ساڵی ١٩٧٠لە ناوچەی دۆسکی ژوری. ساڵی ١٩٧٥ بنەماڵەکەی ئاوارەی ئێران بوو، ساڵی ١٩٨٦ پەیوەندی بە ڕێکخراوی (ی.ق.ك)ەوە دەکات، دواتر دەبێتە پێشمەرگە تا ئەمڕۆ، نیشتەجێی شاری دهۆکە.

٣٠ فەوجی جاش و کەتیبەی تۆپخانە و هاون و ٣ کەتیبەی تانك و چەند سریەیەکی فڕۆکەی جەنگی و هێلیکۆپتەر و یەکەکانی جەنگی کیمیایی بەشداربوون[١]، هێزەکانی (پدك) جگە لە هێزەکانی بارەگای سەرکردایەتی شۆڕش، هێزەکانی لقی ٢ و ٣ و ٤ و هەردوو هێزی حەمرین و ئاوارە و لەگەڵ ڕێکخراوە جەماوەرییەکانی سەر بەپارتەکە پێکهاتبوون[٢]. هەروەها لەم شەڕەدا جگە لە هێزی (پدك) وەك هێزی سەرەکی و کاریگەر، مەفرەزەیەکی (حشع) و(پدگك) و(ئاش)[٣]، بەشداربووبوون[٤]، لەو کاتەدا سەرکردایەتی شۆڕش، مەسعود بارزانی ئەرکێکی قورسی کەوتبووە سەر شان و کە گیانی دەیان هەزار پێشمەرگە و خێزانەکانیان بەرپرس بوو، بۆیە بە گیانێکی شۆڕشگێڕانە و فیداکارانە لەژێر پاڵپەستۆی کوردایەتی بۆ ڕزگارکردنی هەزاران خێزانی پێشمەرگە بۆ ئەوەی پیشانی ڕای گشتی بدات کە شۆڕشی کورد هیچ پەیوەندییەکی بە شەڕی عێراق و ئێرانەوە نییە، ئەم شەڕە بەرگرییەی ڕێکخستبوو، هەروەك خودی مەسعود بارزانی دەڵێت: "پێشمەرگە دەیوست بسەلمێنێ کە لەهەر بارودۆخێکدا ئامادیە بەرگری لە کورد بکات، بێ ئەوەی پشت بە شەڕی عێراق و ئێران ببەستێت، پێشمەرگە بڕیاریدا بوو تا ڕزگاربوونی دوا هاوڵاتی لەناوچە ئازادکراوەکان بەردەوامی بە بەرگری بدات»[٥].

هەروەها مەسعود بارزانی لە٦ی ئابی١٩٨٨بە مەبەستی جۆشدان و خۆڕاگری

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: حول ملحمة خواکورك، أخبار کردستان، العدد: (١٨٥)، ١ - ١٥ أیلول ١٩٨٨، ص٣.

(٢) د.علی تەتەر، سیاسەتی حکووەتی...،ب٢، ل١٥٦؛ عباس غەزالی میرخان، خواکورك ١٩٨٨ و ڕاپەڕینی ١٩٩١، هەولێر، ١٩٩٩، ل١٨.

(٣) ئاڵای شۆڕش (ئاش)، دوای گفتوگۆکانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان لەگەڵ حکوومەتی عێراق لە ساڵی ١٩٨٣ بەدواوە، لە ناو ڕیزەکانی یەکێتیدا چەند بیروڕای جیاواز دروست دەبێت، ئەنجام لەژێر کاریگەری کۆمەڵێك مەسەلەی سیاسی و ئایدۆلۆژی...تاد، چەند ئەندامێکی نێو باڵە جیاوازەکانی یەکێتی لەوانە: (مەلا بەختیار و سالار عەزیز و عیماد ئەحمەد...تاد)، ئەو پارتە دادەمەزرێنن و بەردەوام دەبن تاوەکو ساڵانی نەوەتەکان دواتر بەشی زۆری ئەندامەکانی دەچنەوەی ڕیزی یەکێتی و کۆتایی بەحزبەکەیان دێنن...بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: حەسەن بارام، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٦.

(٤) ئارەزوو یوسف، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٤.

(٥) لە:د.علی تەتەر، سیاسەتی حکوومەتی...، ب٢، ل١٥٨ وەرگیراوە.

زیاتـر لـه بەرگریکردنـدا، نامەیـەکی ئاراسـتەی هێـزەکانی پێشـمەرگە کـرد لـە بـەرەکانی شـەڕ، تێیـدا هاتبـوو: "ئـەوە نزیکـەی سـێ هەفتەیـە هێـزەکانی پێشـمەرگە بـەروکی دوژمنیـان گرتـووە، کـە بـە ١٥ لیـوای پیـادە و کۆمانـدۆ و هێـزی تایبـەت و ٣٠ فەوجـی جـاش بەشـدارییان کـردووە و هێرشـەکەیان بـە پشـتگیری تۆپخانـە و تانـك و هێـرشی هەوایـی هەتاکـو چـەکی کیمیاییـش دەسـتی پێکـردەوە، بـەڵام نەیانتوانیـوە ئامانجـی داڕێژراویـان بەجـێ بگەیەنـن و سـەدان کـوژراو و برینـدار و دیلیـان لـێ کەوتـووە»[1]. هەروەهـا لـە نامەکـەدا ئامـاژە بـەوە کرابـوو کـە ئەفسـەرێکی کۆمانـدۆ پـاش کـوژرانی یادنامەکـەی کەوتبـووە دەسـت پێشـمەرگە، تێیـدا نوسـیبووی: " لەژیـانی خۆمـدا بەرگـری وام نەبینیـوە»[2]. جگـە لـەوەش بەهـۆی بەکارهێنـانی چـەکی قەدەغەکـراو، لەوانـە کیمیایـی، مەسـعود بـارزانی لـە٨ی ئـاب بـە نـاوی سـەرکردایەتی بـەرەی کوردسـتانی یاداشـتێکی بـۆ سـکرتێری گشـتی نەتـەوە یەکگرتـووەکان نـارد، تێیـدا داوای وەسـتاندنی شـەڕی کۆمەڵکـوژی دژ بـە گـەلی کـورد و، چارەسـەرێکی دیموکراتییانـەی کێشـەی کـوردی کردبـوو[3]، هـاوکات بـۆ هەمـان مەبەسـت نامەیـەکی بـۆ (ڕۆنالـد ڕێگان) سـەرۆك کۆمـاری ویلایەتـە یەکگرتـووەکانی ئەمریـکا و (میخائیـل گۆرباچـۆڤ)سـکرتێری حـزبی شـیووعی سـۆڤیەت و چەنـد سـەرۆك وڵاتێـکی تـر ناردبـوو، کـە بەرانبـەر بـەم کارەسـاتانە هەڵوێسـت وەربگـرن[4].

راسـتییەکەی گەورەیـی شـەڕی خواکـورك و خۆڕاگـری پێشـمەرگە لـە بەرگریکردنـدا دەنگدانەوەیـەکی گـەورەی لـە ڕاگەیانـدنی هەرێمـی و جیهـانی، بەتایبـەتی ئەوروپـا، دروسـت کردبـوو[5]. لـەو شـەڕەدا پێشـمەرگە بـۆ مـاوەی نزیکـەی دوو مانـگ لـە سـەنگەری بەرگریـدا، سـەرکەوتنێکی کـەم وێنـەی تۆمارکـرد، بەپێـی گێڕانـەوەی (پـدك)

---

(١) رسـالة رئيـس الحـزب إلى الجيـش الثـوري الكردسـتاني، أخبـار كردسـتان، العـدد: (١٨٣)، ١ ـ ١٩٨٨/٨/١٥، ص ص١ ، ٦.

(٢) أخبار كردستان، العدد: (١٨٣)، ١ ـ ١٩٨٨/٨/١٥، ص٦.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر دەربـارەی دەقـی ناوەرۆکەکـە بڕوانـە، بـەرەی کوردسـتانی، ڕۆژنامـە، ژ: (١)، سـاڵی یەکـەم، ئەیلـوول ١٩٨٨،ل ل١، ١١.

(٤) بۆ دەقی نامەکان بڕوانە: خەبات، الجريدة، العدد: (٥٨٢)، أواسط آب ١٩٨٨،ص ص٣ ، ٥.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر و نـاوی ئـەو ڕۆژنامـە و گۆڤارانـە کـە داسـتانەکەیان تێـدا تۆمارکـراوە بڕوانـە: هكـذا قالـت الصحـف والأذعـات العالميـة، أخبـار كردسـتان، العـدد: (١٨٥)، ١ ـ ١٥/أيلـول ١٩٨٨، ص ص٢ ،٨.

زیاتـر لـە ٨٤٥٠ چەکـداری حکوومـەت کـوژرا و برینداركرابـوون، لاشـەی زیاتـر لـە ١٠٠٠یـان کەوتبـووە چنگـی پێشـمەرگە[١]، بێجگـە لـە بەدیـل گیراوێـکی زۆر، ٤ هێلیکۆپتـەری لەشـکری تێکشـکێنرابوون و سـەدان پارچـە چـەکی جۆراوجـۆر کەوتبـووە دەسـتی پێشـمەرگە[٢]، پێشـمەرگەش ٢٨ قوربـانی و چەنـد بریندارێـکی هەبـوون[٣]، بـەم شـێوەیە پێشـمەرگە دوور لـە پشـتیوانی بیـانی گەورەتریـن سـەرکەوتنی لـە مێـژووی شـۆڕشی گوڵانـدا تۆمارکـرد.

بـە هـۆی بەردەوامـی حکوومـەت لـە سیاسـەتی کۆمەڵکـوژی و بەکارهێنـانی چـەکی کیمیایـی بـە شـێوەیەکی بەرفـراوان، مەسـعود بـارزانی جارێـکی تـر لـە ١٥ی ئـاب لـە ڕێگـەی یاداشـتێکەوە ئەنجوومـەنی ئاسـایشی نێـو نەتەوەیـی ئـاگادار دەکاتـەوە، تێیـدا داوا دەکات بەرانبـەر بـەم کارە دڕندانانـە بێدەنـگ نەبـن و پـرسی کـورد بـە شـێوەیەکی ئاشـتی و دادپەروەرانـە لـە چوارچێـوەی عێراقێـکی دیموکراتیـدا چارەسـەر بکرێـت[٤]. بـەڵام ڕاسـتییەکەی لـە ژێـر کاریگـەری بەرژەوەنـدی خۆیـان، هیـچ وڵاتێـك ئامادەنەبـوو دەسـتبەرداری بەرژەوەندییـەکانی خـۆی بێـت لەگـەڵ حکوومـەتی عێـراق، بۆیـە ئـەم سیاسـەتە بـە بـێ هیـچ کاریگـەری یەکلاکـەرەوەی جیهـانی، بـە ئاسـانی بـۆ حکوومـەت تێپـەڕی، درێـژەی بـە ئۆپەراسـیۆنەکانی ئەنفـال دەدا، لـە٢٥ی ئابـی١٩٨٨ فراوانتریـن ئۆپەراسـیۆنی ئەنفـالی بـۆ سـەر سـنووری بادینـان دەسـت پێکـرد، بەتایبـەتی ناوچـە ئازادکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی شـۆڕش[٥]. ئـەم ئوپەراسـیۆنە بـە دوا قۆناغـی ئەنفـال ناودەبرێـت، لـە مـاوەی ٢٥ی ئـاب ـ ٦ی ئەیلـوولی ١٩٨٨ بـەردەوام بـوو[٦]، بـۆ یەکـەم جـار ئـەم ئۆپەراسـیۆنە بـە لێـدانی ٨٠ مووشـەکی کیمیایـی بـۆ سـەر گـەلی (زێوەشـکان)

---

(١) خواکوڕك داستانا قارەمانان...، ل١٣.

(٢) بۆ زانیاری و وردەکاری و زانینی ناوی دیلەکان بڕوانە: حول ملحمة خواكورك...، ص ص٣ ،٧.

(٣) بـۆ زانینـی نـاوەکان بڕوانـە: م.س ـ ح.د.ك»بـلاغ عسـكری حـول ملحمـة خواكـورك»، فـی أيلـول١٩٨٨، ص ص٤ ـ ٦.

(٤) Massoud Barzani Appeals to the nation of the security council، Iraq Kurdistan frount political leadership، Kurdistan، Iraq، August ١٩٨٨ ،١٥.

(٥) عومـەر تروانـشی، بیرەوەرییێـت پێشـمەرگایەتیێ د شۆڕشـا گوڵانێـدا، چاپخانـا کوردسـتان، زاخـۆ، ٢٠٠٦، ل١٤٤؛ بـۆ وردەکاری زیاتـر لـە بـارەی ئەنفـالی بادینـان بڕوانـە: عـلی بەنـدی، ئەنفالکـردنی بەهدینـان، ب٢، چاپخانـەی زانـا، دهـۆك، ٢٠٠٣، ل١٤٠ بـەدواوە.

(٦) عبدالله كريم محمود، المصدر السابق، ص٣٧.

لـە قـەزای ئامێـدی دەسـتی پێکـرد[١] ، بێجگـە لـە بـارەگای لقـی ١ی (پـدك)، بـارەگای (حشـع) و مەڵبەنـدی ٤ی (ینـك) و چەنـد هێزێـکی دیکـەی بەرهەڵسـتکاری لـێ بـوو[٢]. ئەنجـام ٣ پێشـمەرگەی (حشـع) بوونـە قوربـانی، ٤ی تریـش برینداربوون[٣].حکوومـەتی عێـراق بـە توونـدی کەوتـە بۆمبابارانکـردنی گونـد و گـەلی و دۆڵـەکانی ناوچـەی بادینـان، لـە ٢٩ی ئـاب فڕۆکـە جەنگییـەکانی عێـراق بەچـەکی کیمیایـی هێرشـیان کـردە سـەر گـەلی (بـازی)[٤]، ئـاکام کارەسـاتێکی گـەورەی لـێ کەوتـەوە، نزیکـەی ١٣٠٠ کـەس کـوژران، جگـە لـە برینـدار و شـوێن بزرکـردنی سـەدان کـەسی تـر[٥] بـە هـۆی ئـەم کارەسـاتە گەورەیـەوە، جارێـکی تـر مەسـعود بـارزانی هەمـان ڕۆژ، واتـە لـە ٢٩ی ئـاب، بانگەوازێـکی بـە پەلـەی بـۆ سـکرتێری گشـتی نەتـەوە یەکگرتـووەکان ئاراسـتە کـرد، تێیـدا وێـڕای داواکـردنی گوشـار خستنەسـەر عێـراق بـۆ وازهێنـان لـە بەکارهێنـانی چـەکی کیمیایـی و شـێوازەکانی تـری چـەکی جینۆسـاید لـە کوردسـتان، داوای کردبـوو داوا لـە حکوومـەتی تورکیـا بکرێـت ڕێگـە بـەو خێزانانـە بـدات کـە لـە جینۆسـاید ڕزگاربووبـوون، لـە سـەر سـنوور مابوونـەوە، بچنـە نـاو خـاکی وڵاتەکەیـان و ڕێ بـە گەیشـتنی هـاوکاری و یارمـەتی مرۆیـی بـە تایبـەتی بـۆ برینـداران بدرێـت[٦]. بـەڵام لـە بەرانبـەردا، سـکرتێری گشـتی نەتـەوە یەکگرتـووەکان لـە ٣١ی ئـاب ڕایگەیاندبـوو: "پـرسی کـورد لـەم قۆناغـەدا جێگای گفتوگۆکـردن نییـە لەنێـو ئـەو گفتوگۆیانـەی کـە لـە نێـوان عێـراق و ئێـران دەکرێـت»[٧]. بـەڵام دوو ڕۆژ پـاش بانگەوازەکـەی بـارزانی، ڕادیـۆی تـاران ڕایگەیانـد: "کـە میـر حسـێن

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: جرائـم مروعـة فـی محافظـات دهـوك ونینـوی وأربیـل، أخبـار کردسـتان، العـدد:(١٨٥)، ١ - ١٩٨٨/٩/١٥، ص٦.

(٢) فەهیم عبدالله، گەلیێ زێوەشکان یان بنگەهی هەڤپشك...، ل١٩.

(٣) سۆزان ناسر، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٧.

(٤) گـەلی بـازی، دەکەوێتـە باکـووری چیـای مەتیـن لـە ناوچـەی بـەرواری بـاڵا لـە قـەزای ئامێـدی و تەنیـا ٣٠ کیلۆمەتـر لـە سـنووری تورکیـا دووره...بڕوانـە: (گـەلی بـازی)... حلبجـة أخـری فی کردسـتان، أخبـار کردسـتان، العـدد:(١٨٥)، ١ ـ ١٥ أیلـول ١٩٨٨، ص٩.

(٥) میدل ئێست وۆچ، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٦٢ -٤٦٣.

(٦) بـۆ زانیـاری زیاتـر دەربـارەی دەقـی بانگەوازەکـە بڕوانـە: مـن القیـادة السیاسـیة للجبهـة الکردسـتانیة العراقیـة، مسـعود البارزانـی، «نـداء إلی السـید بیریـز دیکویـلار، السـکرتیر العـام لهیئـة الأمـم المتحـدة والسـادة ال أعضـاء الدائمیـون فـی مجلـس الأمـن الدولـی»، فـی ٢٩ آب ١٩٨٨.

(٧) أحادیـث المسـؤولین الحکومییـن و الشـخصیات السیاسـیة، أخبـار کردسـتان، العـدد:(١٨٥)، ١ - ١٥ أیلـول ١٩٨٨، ص ص٢ ، ٧.

مووسـەوی سـەرۆك وەزیـرانی ئێـران لـە كاتی چاوپێكەوتـن لەگـەڵ نزهـەب كاندمیـر بریـكاری وەزیـری دەرەوەی توركیـا گوتبـووی هێـرشی عێـراق بـۆ سـەر كـورد زۆر دڕندانەیـە و بەپێـی هەڵوێسـتێكی مرۆڤانـە، لەسـەر ئـەوان و هەمـوو وڵاتـانی جیهـان پێویسـتە، كـە ئـەوەی لـە توانـادا بێـت یارمـەتی گـەلی زوڵملێكـراوی كـورد بـدەن»[١]، بێجگـە لـەوەش چەنـد وڵاتێـكی تـر و ڕێكخراوێـكی مـرۆڤ دۆسـت پاڵپشـتی خۆیـان بـۆ گـەلی كـورد ڕاگەیانـد[٢]. بـەڵام حكوومـەتی عێـراق لـە بەكارهێنـانی چـەكی كیمیایـی و شـێوازەكانی تـری قڕكـردن بـەردەوام بـوو، ئـاكام وێـڕای ئـەو بەرگرییـە گەورەیـەی كـە پێشـمەرگەكانی (پـدك) و چەنـد پارتێـكی تـر بـە سەرپەرشـتی مەسعود بارزانی كـە لە١٩ی تەممـووز تـا ئەیلـوول لـە ناوچـەی خواكـوڕك بەرانبـەر بـە هێرشـبەرانی سـوپای عێـراق كردیـان، پێشـمەرگە نەیتـوانی خـۆی بەرانبـەر سـەختی چـەكی كیمیایـی ڕابگرێـت، تەنیـا بەرگـری پێشـمەرگە لـەو كاتـەدا ئەوەندەبـوو كـە جەمـاوەری ناوچـە ئازادكـراوەكانی خۆیـان بـۆ دیـوی سـنووری توركیـا و ئێـران ڕزگار بكـەن [٣].

پـاش چـوار ڕۆژ لـە دەسـت پێ كـردنی ئۆپەراسـیۆنی ئەنفالی ٨ لـە ٢٩ی ئەیلـوول(٢٩ی ئاب-لێكۆڵـەر) [٤]. بـەڵام لـە هەندیك سـەرچاوەی تـردا ئاماژە بـەوە كراوە تـا٥ی ئەیلوول، بـارەگای لقی١ی(پـدك) چـۆڵ نەكرابـوو [٥]. لـەم سـەروبەندە دژوارەدا برووسـكەیەكی مەسعود بـارزانی گەیشـتە لقـی١ كـە دەریدەخسـت كـە ئـەو پەیوەنـدی بـە ڕێكخـراوی خاچـی سـووری نێودەوڵەتـی كـردووە و توركیـا ڕێگـەی داوە كـە پەنابـەران بچنـە نێـو خـاكی ئـەو وڵاتـەوە[٦]، لەبـەر ئـەوە یەكـەم شـاڵاوی پەنابـەران لـە ٢٥ و ٢٦ی مانـگ گەیشـتبووە سـەر سـنوور وەك پێشـتر بـاس كـرا، لـە سـەرەتادا توركیـا ڕێـی پێنەدابـوون بچنـە نێـو خـاكی ئـەو وڵاتـەوە، بەپێـی ڕاگەیانـدنی (پـدك) توركیا سـنوورەكانی داخسـتبوو، بـەم شـێوەیە كـورد كەوتبـووە داوێـكی گـەورەوە، لەلایـەك عێـراق بـە چـەكی كیمیایـی لێـی دەدا و لەلایـەكی دیكـەوە توركیـا ڕێـی لـێ گرتبـوون[٧].

---

(١) المصدر نفسه ، ص٢.

(٢) المصدر نفسه،ص٣.

(٣) د.على تەتەر، سیاسەتی حكوومەتی..، ب٢، ل١٦٩.

(٤) سۆزان ناسر، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٧.

(٥) رشید سلیم، سەرچاوەی پێشوو، ل٩.

(٦) د.على تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٥٥٨.

(٧) د.على تەتەر، سیاسەتی حكوومەتی...، ب٢، ل١٧٠.

هەڵبـەت دوای گەیشـتنی سـەرکردایەتی لقـی ١ی (پـدك) بـۆ سـەر سـنووری تورکیـا، لـە ناوچـەی دۆسـکی ژووروو لـە باکـووری ڕۆژهـەلاتی ئامێـدی، لـە ١ی ئەیلـوول ئـەو کەسـانەی تـا ئـەوکات ڕزگار نەبووبـوون، زۆر بەسـەختی توانییـان ڕزگاربـن[١]، کـە نزیکـەی ٦٥٠٠٠ ـ ٨٠٠٠٠ کـەس لـە خێـزانی بنەماڵـەی پێشـمەرگە، مەزەنـدە دەکـران[٢] جگـە لـەوەش نزیکـەی ٤٠٠٠٠ کـەس[٣]، بـەلام هەندێـك سـەرچاوەی تـر ئامـاژە بـەوە دەکـەن نزیکـەی ٣٠٠٠٠ کـەس، بـە ناچـاری خۆیـان ڕادەسـتی حکوومـەتی عێـراق کـرد[٤]. بەمـەش جارێـکی تـر هاوشـێوەی سـاڵی ١٩٧٥، پێشـمەرگەی (پـدك) و لایەنـەکانی تـر لەگـەڵ دەیـان هـەزار خەڵـکی ناوچـە ئازادکـراو و کارەسـاتبارەکانی کوردسـتان ئـاوارەی ئێـران[٥] و تورکیـا بـوون[٦]. پـاش ئـەم کارەسـاتە بـە بڕیـاری سـەرکردایەتی (پـدك) بـۆ مانـەوەی شـۆڕش، شـەڕ لـە بەرگرییـەوە بـۆ قۆناغـی پارتیـزانی دەسـتی پێکـردەوە بـۆ ئـەوەی زیاتـر پـەرە بـە خەبـاتی چەکـداری بدرێت[٧].لـەم بـارەوە مەسـعود بـارزانی دەڵێـت: "دوای دەربازبـوونی خەڵـکی ناوچـە ئازادکـراوەکان لـە سـنووری ئێـران و تورکیـا، بڕیارمـان دا هێـزەکانی پێشـمەرگە بەسـەر گرووپـی بچـووك بچووکـدا دابـەش بکرێـت و دەسـت بـە شـەڕی پارتیـزانی بکـەن بـۆ ئـەوەی بـۆ حکوومـەتی فـاشی ئاشـکرا بکەیـن کـە بـە زۆری و چـەکی کیمیایـی شـۆڕشی کـورد لەنـاو ناچێـت»[٨]. بـەلام وەکـو دیـار هێـزی سـەرەکی (پـدك) و پارتـەکانی تـری کوردسـتانی وەك ئامـاژەی پێکـرا ئـاوارەی ئێـران و تورکیـا بـوون، چالاکییـە لەشـکرییەکانی (پـدك) بێجگـە لـە چەنـد مەفرەزەیـەکی پارتیـزانی کـە لـە ناوچـەکانی زێبـار و ئاکـرێ و چەنـد ناوچەیـەکی تـری سـنووری لـە چالاکیـدا

(١) د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٥٥٨.

(٢) میدل ئێست وۆچ، سەرچاوەی پێشوو، ل٤٢٦.

(٣) م.س ـ پ.د.ك، بەياننامه»٢٥ی ئابی خوێناوی»،لە٢٢ی ئابی ١٩٨٩.

(٤) ڕاپۆرتی سیاسی کۆمیتەی ناوەندی...، سەرچاوەی پێشوو.

(٥) ڕەزا زبێـر زێبـاری، زێبـاری و دیـروك ـ ڕاسـتی و رووبـدان، چاپخانـا هـاوار، دهـۆك، ٢٠١٢، ل ل٩٩، ١٠٩.

(٦) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی ڕەوشی پەنابـەران لـە تورکیـا بڕوانـە: کریـم حبیـب حاجـی، مذکراتـی فـی ثورتـی أیلـول و گـولان المجیدتیـن، مطبعـة خـانی، دهـوك، ٢٠١٣، ص ص٦٧، ٨١.

(٧) جەمال مورتکە، چیا خۆ دەنووسێتەوە ...، ل٦٢.

(٨) چاوپێکەوتنـی (بەربانـگ) لەگـەڵ هەڤـاڵ مسـعود بـارزانی، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٩٩)، گەلاوێـژی ١٩٨٩، ل٧.

بـوون، هيـچ هێزێـكی پێشـمەرگەی (پـدك) لـە باشـووری كوردسـتان نەمابـوو[١]، تـا داگیركـردنی كوێـت لـە ٢ی ئـابی ١٩٩٠ لـە لایـەن عێراقـەوە[٢]. ئینجـا هێـزی سـەرەكی پارتـەكان بە(پدك)یشـەوە گەڕانـەوە نـاو گۆڕەپـانی ڕاستەقینەی خەبـات، كـە دەرئەنجـام ڕاپەڕینـی بەهـاری ١٩٩١ی كوردسـتانی لـێ كەوتـەوە[٣].

بـەم جـۆرە جارێـكی دیكـە لەژێـر كاریگـەری ئـەو بارودۆخـەی كـە ئامـاژەی بـۆ كـرا، (پـدك) و بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی كـورد بـۆ ماوەیـەكی كاتی بـەرەو خامـۆش و شكسـت بـرد، لـەو بارەیـەوە هاوشـێوەی نسـكۆی ئەیلـوول لـە ئـاداری ١٩٧٥، بیـروڕای جیـاواز هەیـە، هەندێـك سـەرچاوە پێیـان وایـە ئـەوەی لـە سـاڵی ١٩٨٨، بـە تایبـەتی دوای ڕاوەسـتانی جەنگـی عێـراق ـ ئێـران بەسـەر شـۆڕشی كـورددا هـات، لـە ڕوویەكـەوە دووبـارە بوونەوەیـەكی دەقاودەقـی هەمـان ڕووداو و چارەنـووس بـوو كـە لـە سـاڵی ١٩٧٥ بـە سـەر گـەلی كـورد و شـۆڕشی ئەیلوولـدا هـات[٤]. سـامی عەبدولڕەحـمان پێـی وایـە: " پاشەكشـەی ١٩٨٨ لـە هەندێـك بـارەوە لـە شكسـتی ١٩٧٥ ناخۆشـترە، لـەو كاتـەدا كـوردەكان لـە شـوێنی ژیـانی خۆیـان لـە كوردسـتان دەژیـان و ئەگـەری سـەرهەڵدانەوەی خەبـات زۆر بـوو، بـەڵام ئێسـتا هەڵومەرجەكـە زۆر دژوارتـرە، خەڵـك یـان لـە شـارە گەورەكانـە، یـان لـە كۆمەڵگـەكان دەژیـن. لـە پانتایـی هەشـت هـەزار كیلۆمەتـری چوارگۆشـە لـە كوردسـتانی عێـراق، ئێمـە تەنیـا چەنـد بەشـێكی یەكجـار كەمـی دەوروبـەری شـارەكانمان لەژێـر دەسـتدایە»[٥]، هەروەهـا لەلایـەكی تـرەوە دەڵێـت: " لـە ڕووی مرۆییـەوە ئـەم كارەسـاتە زۆر لـە كارەسـاتی ١٩٧٥ قووڵـترە، بـەڵام ئـەوەی گرنـگ بـوو هەرەسـێكی فیكـری و مەعنـەوی ڕووینەدابـوو، بەڵكـو بـە پێچەوانـەوە سـووربوونێكی تـەواو هەبـوو لـە درێژەپێـدانی خەبـات لەلایـەن هەمـوو

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: شـیمال زێبـاری، سـەرچاوەی پێشـوو،ل٥٣؛ چاوپێكەوتـن لەگەڵ شـیمال زێباری، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٩.

(٢) د.حسـين شريـف، الـشرق الأوسـط فـى ظـل النظـام الدولـى الجديـد (١٩٨١ – ١٩٩٥)، ط٢، الهيئـه المصـريه، ١٩٩٦، ص١٠٨.

(٣) بـۆ زانیـاری لەبـارەی ڕاپەڕینـی بەهـاری ١٩٩١ی باشـووری كوردسـتان بڕوانـە: هەمـان بـەش، بـاسی چـوارەم.

(٤) فاروق محمد محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل٢١٤.

(٥) كریس كۆچێرا، بزووتنەوەی...، ل١٢٤ -١٢٥.

حزبـەکان و تـەواوی سـەرکردایەتی حزبەکانـەوە»[1]. ئـەم دیـدە نزیکـە لـە ڕاستییەوە لـە بـەر ئـەوە سـەرکردایەتی (پـدك) هـەر لـە ڕۆژی یەکەمـی ڕاگەیانـدنی ئاگربەسـت لـە١٨ی تەممـووزی ١٩٨٨، بڕیـاری درێژەپێـدانی شـۆڕشی دابـوو کـە بـە هـەر شـێوە و جۆرێـك بێـت[2]. مەسـعود بـارزانی لـە وەڵامێـکی ئـەو پرسـیارەدا کـە چ جیـاوازی و لێکچوونێـك لـە نێـوان شکسـتی١٩٧٥ و ١٩٨٨دا هەیـە؟ گوتبـووی: "بەگوێـرەی دۆخـی میللـەتی کـورد لـەڕووی عەمەلییـەوە کارەسـاتی ئـەم جـارە گەورەتـر و قووڵـتر بـوو، بـەڵام بەگوێـرەی جووڵانـەوەی سیاسـی دروسـت بـوو، چەنـد حزبێـك دروسـت بـوون بـۆ ماوەیـەك کەوتنـە گیـانی یەکـتر و تۆمەتیـان ئاراسـتەی یەکـتر دەکـرد، بـەڵام ئـەم جـارە هیـچ نەبـێ بـە یەکڕیـزی لێـی دەرچووین، بـە مانایـەکی تـر دووبـەرەکی و ناکـۆکی دروسـت نەبـوو بـە یەکگرتوویـی ڕووبـەڕووی شکسـتەکە بووینـەوە، ئەمـەش بـووە هـۆی ئـەوەی برینـەکان زوو سـاڕێژ ببنـەوە و قووڵـتر نەبنـەوە، ئەمـە جیاوازییەکەیـە»[3]. هەروەهـا سـەبارەت بـە هـۆکاری شکسـتی ئـەم جـارەی شـۆڕش لـە ١٩٨٨، مەسـعود بـارزانی بـۆ چەنـد فاکتەرێـکی سـەرەکی دەگەڕێنێتـەوە لەوانـە:

- بەکارهێنـانی چـەکی کیمیایـی بـە شـێوەیەکی بەرفـراوان لـە کوردسـتان، کـە ئەمـەش بووبـووە هـۆی ئـەوەی پێشـمەرگە و بەرگـری میلـلی توانـای ئـەوەی نەبێـت بەشـێوەی پێویسـت بەرگـەی بگرێـت.
- نەبوونی بەرەیەکی یەکگرتووی کوردستانی کە زۆر درەنگ دامەزرا.
- تێکەڵاووبـوونی پـرسی کـورد لەگـەڵ شـەڕی عێـراق و ئێـران و سـووتانی گـەلی کـورد بەئاگـری شـەڕەکە بەتایبـەت دوای وەسـتانی شـەڕی نێـوان هـەردوو وڵات.
- نەبـوونی پاڵپشـتی و بـێ دەنگبـوونی جیهـان بەرانبـەر بـەم زوڵمـەی کـە لـە گـەلی کـورد دەکـرا[4].

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ هەڤاڵ سامی عەبدولڕەحمان...، ل ل٦ ،٧.

(٢) لە هەڵوێستدا یەکین هەروەکو لەسەنگەردا...، ل١٥.

(٣) ڕۆژنامەکەمـان چـاوی بـە هەڤـاڵ مسعود بـارزانی دەکەوێـت، بـەرەی کوردسـتانی، ڕۆژنامـە، ژ: (١٦)، سـاڵی سـێیەم، کانـوونی دووەمـی ١٩٩٠، ل٥.

(٤) ڕاگەیانـدنی بـەرەی کوردسـتانی لەگـەڵ هەڤاڵ مسـعود بـارزانی، لەبڵاوکـراوەی چاپخانـەی خەبات، شـوبات، ١٩٩٠، ل٩-١٠؛ حـوار مـع المناضـل مسـعود البارزانـی، الـشرارة، الجريـدة، العـدد: (٢)، السـنه (١٥)، شـباط ١٩٩٠، ص٢.

هـەر لـەم بارەیـەوە بـارزانی دەڵێـت: ”دوای وەسـتاندنی شـەڕی عێـراق و ئێـران بەرگـری و خۆڕاگـری پێشـمەرگەی پـارتی پەنجـا ڕۆژی خایانـد، کـە ڕژێـم زانی ناتوانێـت هیـچ بـکات دوو فەیلەقـی تریـشی نـاردە سـەرمان، بـە گشـت جـۆرە چەکێـکی ئاسـمانی لەدژمـان بەکارهێنـا. کـە زانییـان هـەر هیچیـان پـێ ناکرێـت چـەکی کیمیاییـان بەکارهێنـا»[1]. هـەر بۆیـە ئەنجـام پێشـمەرگە نەیتـوانی خـۆی بەرانبەر چـەکی کۆمەڵکوژی کیمیایـی ڕابگرێـت[2]. بۆیـە دەتوانیـن بڵێیـن، بۆچوونەکـەی بـارزانی لـە شـوێنی خۆیـدا بـوو، بەبەڵگـەی ئـەوەی تـا ئـەوکات واتـە لـە ئـابی ١٩٨٨، حکوومـەت لـە گەڕانـەوەی دەسـەڵاتی خـۆی لـە ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی پـارتی بەتایبـەتی، بـێ ئومێـد بووبـوون بۆیـە بـۆ گێڕانـەوەی دەسـەڵاتی خـۆی بـۆ ناوچـە ئازادکـراوەکانی ژێـر دەسـەڵاتی پـارتی و هێـزەکانی تـر پەنـای بـردە بـەر بەکارهێنـانی چـەکی کیمیایـی، کـە تاکـە هـۆکاری سـەرەکی بـوو بـۆ گەیشـتن بـە ئامانجەکـەی خـۆی.

لەکۆتاییـدا دەگەینـە ئـەوەی کـە پارتی دیموکراتی کوردسـتان لە مـاوەی(١٩٨٦ - ١٩٨٨) دا ڕۆڵێـکی گرنگـی لـە نوانـدنی چالاکـی لەشـکری دژ بـە بەرژەوەندییـەکانی حکوومـەتی عێـراق بینیـوە، بـە تایبـەتی پـاش ئاشـتبوونەوەی گشـتی دەیـان چالاکـی گـەورە گـەورەی ئەنجـام دابـوو، بـە شـێوەیەك لـە هیـچ شـوێنێکی باشـووری کوردسـتان بەرژەوەندییـەکانی حکوومـەت و نۆکـەرانی پارێـزراو نەبـوون لـە بەرانبەریـدا. بـەڵام دواجـار بـە هـۆی بەکارهێنـانی هەمـوو جـۆرە چەکێـکی مۆدێـرن و شـێوازەکانی جینۆسـاید لەوانـەش چـەکی کیمیایـی، پـارتی و گشـت هێـزەکانی سـەر گۆڕەپـانی خەبـات لـە باشـووری کوردسـتان بـەرەو پاشەکشـێ بـرد، حکوومـەت جارێـکی تـر دەسـتی بـە سـەر هەمـوو ناوچـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی پـارتی و شـوێنەکانی تـری مەبەسـتدا گـرت، هـەر بۆیـە دەکرێـت بڵێیـن شکسـتی ئـەم جـارەی پـارتی و شـۆڕش پێچەوانـەی نسـکۆی شـۆڕشی ئەیلـوولی ١٩٧٥، شکسـتێکی لەشـکری بـوو نـەك سیاسـی.

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ هەڤاڵ مسعود بارزانی، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٩٩)، گەلاوێژی ١٩٨٩، ل٦.

(٢) ڕاگەیاندنی بەرەی کوردستانی...، ل١٠.

باسی سێیەم
ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە دامەزراندنی بەرەی کوردستانی

ئەگەر چاوێك بە بارودۆخی بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە دوای نسکۆی ئاداری ١٩٧٥دا بخشێنین دەبینین دوای تێپەڕبوونی ماوەیەکی کەم چەند پارتێکی سیاسی خاوەن ئایدیۆلۆژیای نوێ لە گۆڕەپانی سیاسی باشووری کوردستان پەیدابوون، پاش پەیدابوونی پارتە نوێکان ناکۆکییەکی قووڵ لە نێو پارتە کوردستانییەکاندا دروست بوو، تا ئەوکات(پدك)یش بۆ ماوەیەکی درێژ تاکە ڕێبەری بزاڤی گەلی کورد بوو لە گۆڕەپانی سیاسی و لەشکری باشووری کوردستان و، خاوەن خەباتێکی دوورودرێژ بوو، ئامادەنەبوو بە ئاسانی مەیدان بۆ پارتێکی نوێ چوڵ بکات، کە هیچ ڕۆڵێکی لە بزاڤی گەلی کورددا نەبوو. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەر زوو درکی بە هەستیاری بارودۆخەکە کردبوو، گەیشتبووە ئەو بڕوایەی کە ئەو هەلومەرجە پێویستی بەکاری بەرەی هاوبەش هەیە، بە بەڵگەی ئەوەی هەر لە کۆنفرانسی ئابی (١٩٧٦) و سەرەتای کاری خوڕێکخستنەوە، یەکێك لە بڕیارە گرنگەکانی کۆنفرانسەکە لەسەر پێویستی پێکهێنانی بەرەی کوردستانی و بەرەیەکی نیشتمانی عێراقی داڕێژرابوو[١]، لە سەر ئەم ڕێبازە بەڕێوە دەڕۆیشت و تێدەکۆشا کە دامەزراندنی بەرەی کوردستانی ببێت بەبەردی بناغە بۆ پێکهێنانی بەرەیەکی بەرفراوانی عێراقی، ئینجا درێژە بە بزاڤی شۆڕشگێڕانە بدەن، لەپێناو ڕزگارکردنی عێراق لە ڕژێمی دیکتاتۆری و دابینکردنی مافە ڕەواکەی گەلی کورد، لە درێژی هەوڵەکانیدا، (پدك) لە کۆنگرەی نۆیەمی خۆی لە ساڵی ١٩٧٩، ئەو شێوازە نوێیەی خەبات لە یەکێك لەبڕیارە سەرەکییەکانی کۆنگرەدا چەسپاند و بە مەرجێکی بنەڕەتی بۆ سەرکەوتنی بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد دەزانی. لەبەر

(١) ڕێبازی بزووتنەوەی ئازادیخوازی کورد...، سەرچاوەی پێشوو.

ئـەوە (پـدك) پێـی وابـوو هـەردوو بـەرە بارودۆخـی بابـەتی و ناوخۆیـی دیموکـراتی و ئیسلامی عێراقـی دەسـەپێنێت[١]، بـە تایبـەت دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی بـە هـۆی ئـەو شـەڕ و ناکۆکییـە ناوخۆییـەی کـە گەیشـتبووە ئاسـتێکی خوێنـاوی و مەترسـیدار کـە پێویسـتییەکی قۆناغەکـە بـوو، بـەڵام لـە جیـاتی دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی، لـەو کاتـەدا دوو بـەرەی عێراقـی (جوقـد)و (جـود) دامـەزران[٢]، بەمـەش بـۆ ماوەیـەکی درێـژ نەیانتوانیبـوو لـە یـەك بـەرەدا کاربکـەن، بگـرە لەجیـاتی نزیکبوونـەوە، بـۆ ماوەیـەکی دوورودرێـژ بووبـوون بـە دوو بـەرەی دژ بەیـەك و هیـوا و ئومێـدی دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی لەوکاتـەدا کۆتایـی هاتبـوو.

پـارتی لـە کۆنگـرەی دەیەمیـدا کـە لـە سـاڵی (١٩٨٩) بەسـترابوو[٣]، لـە ڕاپۆرتی سیاسـی کۆمیتـەی ناوەندیـدا، ئـەو هۆکارانـەی کـە ڕێگربـوون لـە بـەردەم دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی و نەهاتنـەدی بـەرەی بەرفـراوانی عێراقـی بـۆ چەنـد فاکتەرێـکی ناوخۆیـی و دەرەکی دەگەڕێنێتـەوە لەوانـە:

أ- فاکتەری ناوخۆیی بریتی بوون لە:

- شەڕی ناوخۆی نێوان هێزە کوردستانییەکان.
- کەمتەرخەمـی خـودی بەرهەڵسـتکاران بـە گشـتی وەك دیراسـەت نەکـردنی بـاری گشـتی و پێداویسـتییەکان و کـزی و لاوازی گیـانی دیموکـراتی لەنێـوان هێـزە عێراقییەکانـدا کـە میراتێـکی گشـتی عێراقـی بـوو.
- نەرێنییـەکانی کـۆنی کاری سیاسـی لـە عێـراق، وەك پاوانـکاری و یـەك لایـەنی و تەسـکبینی و ڕەچاوکـردنی بەرژەوەنـدی زۆر تەسـکی حزبایـەتی.

---

(١) بەلاغـی کۆتایـی هاتنـی کۆنگـرەی نۆیەمـی پـارتی...، سـەرچاوەی پێشـوو، ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق، وتـار «لەسـاڵەکانی خەبـات و ئومێـد»، لـە١٩٨١/١/٢.

(٢) مەتین، مجلة، العدد: (٥)، تشرین الثاني ١٩٨٢، ص ص١ ،٣.

(٣) پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان کۆنگـرەی دەیەمـی خـۆی لـە مـاوەی نێـوان (٢ ـ ١٢) کانـوونی یەکەمـی ١٩٨٩ لـە شـاری (مەرگـەوەڕ) لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان بەسـترا، لـە کۆنگرەکـەدا جارێـکی تـر بـە کـۆی دەنـگ مەسـعود بـارزانی وەك سـەرۆکی پـارتی هەڵبژێردرایەوە...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە:ح.د.ك، اللجنـة المرکزیـة، البـلاغ الختامـی للمؤمـر العـاشر للحـزب الدیمقراطـی الکردسـتانی، فی١٩٨٩/١٢/١٢.

ب- فاکتەری دەرەکی بریتی بوون لە:

- گوشاری دەرەوە کە لە بەرژەوەندی یەکگرتنی هێزە بەرهەڵستکارەکانی عێراق نەبوو لە جیاتی یارمەتیدان بۆ دروستکردنی بەرەی یەکگرتوو، چەندان تەوەر (محاور) دروست کرابوون.
- هەڵوێست لە شەڕی عێراق ـ ئێران، بە تایبەتی لە ساڵی ١٩٨٣ تا تەواوبوونی شەڕ، هێزە بەرهەڵستکارەکان نەیانتوانیبوو لەسەر هەڵوێستێکی یەکگرتوو ڕێک بکەون.
- جیاوازی لە هەڵوێست بەرانبەر پرسی کورد و ئایندەی دەسەڵات لە عێراقدا[١].

ئەمانە ئەو هۆکارانە بوون کە پارتی بە هۆی سەرەکی دانەمەزراندنی بەرەی کوردستانی و بەرەی بەرفراوانی عێراقی دادەنێت.

هەڵبەت پاش کۆتاییهاتنی ململانێی نێو هێزەکانی کوردستانی، بەتایبەتی ئاشتەوایی نێوان (پدك) و (ینك) لە تشرینی دووەمی ١٩٨٦، ئەنجامدانی چالاکی سیاسی و لەشکری هاوبەش سەرەتایەکی لەباری ڕەخساند بۆ پێکهێنانی بەرەی کوردستانی، لە بەر ئەوە هێزەکانی تری نێو مەیدانی شەڕ و ململانێی ناوخۆ، لەژێر کاریگەری و دۆخی خراپی پەیوەندی ئەم دوو لایەنەدا بوون، بە جۆرێك زەمینە ڕەخساندن بۆ پێکهێنانی بەرە بەبێ هەنگاوی هاوبەشی ئەم دوو لایەنە وەك دوو هێزی سەرەکی سەر گۆڕەپانی سیاسی و لەشکری کوردستان، نەدەبوو[٢].

دوا بە دوای ئەم هەنگاوە و دواتر بە ئاشتبوونەوەی سەرتاسەری قۆناغێکی نوێی خەبات لە نێو هێزە سیاسییەکانی باشووری کوردستاندا دەرکەوت، لەم ڕووەوە سەرکردایەتی (پدك) لەژێر پاڵەپەستۆی بیری نەتەوەیی و بەرپرسیارەتی مێژوویی لەلایەك و گۆڕانی هەلومەرجی هەرێمی لەلایەکی دیکەوە، ڕۆڵێکی گرنگی گێڕابوو لە پێناو یەکبوونی خەباتی بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشووری کوردستان[٣]. هەروەها لەو کاتەدا بەگشتی تێبینی ئەوە دەکەین لای گشت هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئیرادەیەکی گشتی دامەزراندنی بەرەی کوردستانی هاتبووە کایەوە، لە

---

(١) ڕاپۆرتی سیاسی کۆمیتەی ناوەندی...، سەرچاوەی پێشوو.

(٢) ڕێبازی نوێ، ڕۆژنامەی، ژ:(١٢)، خولی دووەم، کانوونی یەکەمی ١٩٨٦، ل ل١ ،٨.

(٣) پتەوتربێ یەکبوونی خەباتی ڕزگاریخوازی کورد، خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٥٧٤)، کانوونی یەکەمی ١٩٨٧، ل٧.

نیسـانی ١٩٨٧جـەلال تاڵەبـانی سـکرتێری گشـتی (ینـك) لـە پێنـاو دامەزرانـدنی بـەرەی کوردســتانی، پەیامێــکی ئاراســتەی مەسـعود بــارزانی و ســەرکردایەتی زۆربــەی هێــزە کوردسـتانییەکان کردبـوو[١]. لـە وەڵامـی پەیامەکـەدا، مەسعود بـارزانی بـە برووسـکەیەك ئامادەیــی پشـگیریکردنی پارتەکـەی لـەم بارەیـەوە دەربـڕی، بـۆ تاڵەبـانی نوسـیبوو: " پێکهێنـانی بـەرەی کوردسـتانی پێویسـتییەکی گرنگـی مێژووییـە و تاکـە سـەرچاوەی هێـزە بـۆ تێپەڕانـدنی گـەلی کـورد لـەو قۆناغـە مەترسـیدارە و پووچەڵکـردنی هەمـوو ئـاوات و پیلانـەکانی دوژمنانمانـە»[٢]. بێجگـە لـەوە لایەنـەکانی تریـش هـەر یەکـە لای خۆیـەوە بـە هەڵوێسـتێکی ئەرێنـی وەڵامـی پەیامەکـەی (جـەلال تاڵەبانی)یـان دابوویـەوە[٣].

هەنـگاوەکانی دامەزرانـدنی بـەرە بـەردەوام بـوون، دوای ئاڵوگۆڕکـردنی بیـروڕا لەنێـوان لایەنـە سیاسـییەکان بـۆ ئەنجامـدانی دانیشـتنێکی گشـتی و گفتوگۆکـردن بەمەبەسـتی گرتنەبـەری چۆنیـەتی پێکهێنـانی بـەرە، دواجـار بـۆ ئـەم مەبەسـتە نوێنـەری سـەرکردایەتی پێنـج حـزب کـە لە:(پـدك و ینـك و حسـك و پـدگك و پاسـۆك) پێکهاتبـوون، بـۆ یەکەمیـن جـار پێکـەوە لـە بـارەگای مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان[٤]، لـە ڕۆژی ١٨ی تەممـووزی١٩٨٧ کۆبوونـەوە، ڕۆژی ٣٠ی هەمـان مانگیـش بەیاننامەیەکیـان لـەو بارەیـەوە بڵاوکردبـووەوە، کـە تێیـدا هاتبـوو: " کۆبوونـەوە بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی دروسـتی ڕژێـم و جەنگـە زۆرداریەکـەی گەیشـتە ئـەوەی کـە پەنابـردن بۆ چـەکی خەباتی تاقیکـراو و چـەکی بـەرەو یەکێتـی هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی عێراقـی، بەتایبـەتی یەکێتـی هێـزە کوردسـتانییەکان کـە ڕۆژانـە ڕاسـتەوخۆ ڕووبـەڕووی شـاڵاوی دڕندانـەی سـەربازی و سیاســی و ڕاگەیانــدن و دەروونی ڕژێــم ئەبنــەوە، دامەزرانــدنی بــەرەی کوردســتانی بەپێویسـت زانی بـوو»[٥]، هەروەهـا لـە بەشـێکی تـری بەیاننامەکـەدا ئامـاژە بـەوە کرابـوو : " پێویسـتە کۆمیتەیـەکی سـەرکردایەتی بـۆ لێکۆڵینـەوە و داڕشـتنی بەرنامـە و پەیـڕەوی

(١) بـۆ زانینـی دەقـی پەیامەکـە بڕوانـە: الجبهـة الوطنیة الکردسـتانیة، الشـرارة، الجریـدة، العدد:(٤)، السـنه (١٢)، نیسان ١٩٨٧، ص١.

(٢) الأحـزاب الکردسـتانیه تؤیـد إقـتراح الأخ الأمیـن العـام حـول الجبهـة الکردسـتانیة، الشــرارة، الجریــدة، العــدد: (٥)، الســنه (١٢)، مایــس١٩٨٧، ص ص١ ،١٠.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: حزبـە کوردسـتانیەکان پێشـنیاری پێکهێنـانی بـەرەی کوردسـتانی دەکەن، ڕێبـازی نـوێ، ڕۆژنامـە، ژ: (٥)، خـولی پێنجـەم، مایـسی١٩٨٧، ل٢.

(٤) فەرەنسۆ هەریری، ئاشتبوونەوەی یەکێتی و ئێمە...، ل٣.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی دەقی بەیاننامەك بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (١٩).

ناوخـۆ و بەدواداچـوونی کارەکانی دامەزرێـت هەتـا ئـەو کاتـەی بـەرە دامەزرێـت»[1].
هەروەهـا هـەر لـەم کۆبوونەوەیـەدا لایەنـە بەشـداربووەکان ڕایانگەیاندبـوو: « بـەرەی کوردسـتانی هەنگاوێـکی گەورەیـە بـەرەو بـەرەی نیشـتمانی فـراوانی عێراقـی»[2].

لەپێنـاو زیاتـر هەنگاونـان بـۆ بەسـتنی بـەرەی کوردسـتانی، مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) لـە سـاڵیادی دامەزرانـدنی حـزب لـە ڕۆژی ١٦ی ئـابی ١٩٨٧ لـە بەیاننامەیەکـدا ڕایگەیانـد: "پـارتی بــۆ واژۆکــردن و چەســپاندنی هــەر جۆرێــك لــە جــۆرەکانی کاری نیشــتمانی هاوبـەش، لـە هەماهەنگـی مەیدانییـەوە بگـرە تـا دەگاتـە شـێوەی ڕێکوپێـکی بەرەیـی، هــەوڵ دەدا و تێدەکۆشــێ لەپێنــاو ڕێککەوتنێــکی نیشــتمانی سەرانســەری و پێکهێــانی بـەرەی کوردسـتانی عێراقـی»[3]. بۆیـە لـەو سـۆنگەیەوە جارێـکی تـر، شـاندێکی (پـدك) کـە لـە: (فەلەکەدیـن کاکەیـی و زەعیـم عـەلی و عزەدیـن ڕێکەوتـی و ئـازاد بـەرواری و فەرەنسـۆ هەریـری) پێکهاتبـوو [4]، لـە سـەرەتای ئەیلـوولی ١٩٨٧، سـەردانی لایەنـەکانی تـری کـرد لـە گونـدی (گوێـزان) لـە داوێنـی چیـای قەندیـل و لەگـەڵ مەکتـەبی سیاسـی (ینـك) کۆبوونـەوە، کۆبوونەوەکـەی ئـەم جـارە شـاندی (حشـع)یش ئامادەببـوو[5]. لـە کۆبوونەوەکـەدا بەشـداربووان سـەبارەت بـە گرنگـی دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتان دید و بۆچـوونی خۆیـان خسـتبووە ڕوو، هەروەهـا بەرنامـەی کاری پـرۆژەی بـەرە تاوتـوێ کـرا کـە پێشـتر لـە کۆبوونـەوەی ١٨ی تەممـووزی هەمـان سـاڵ لـە لایـەن سـەرکردایەتی هێزە سیاسـییەکانەوە خرابـووە ڕوو[6]. ئـەم کۆبوونەوەیـە گرنگـی و تایبەتمەنـدی لەوەدابـوو بـۆ یەکـەم جـار پـاش شـۆڕشی ئەیلـوول هەمـوو هێـزە نیشـتمانی و نەتەوەیـی کـورد لەژێـر چەتـری یـەك ئامانـج کۆبکاتـەوە.

لەوکاتـەدا مەسـعود بـارزانی کـە هـەر لـە ئەیلـوولی سـاڵی ١٩٨٦، بـەرەو سـنووری

---

(١) ڕێبازی نوێ، ڕۆژنامە، ژ:(١٨)، ئابی ١٩٨٧، ل٩.

(٢) الشرارة، الجريدة، العدد: (٧)، السنه(١٢)، تموزی ١٩٨٧، ص٥.

(٣) م. س – ح.د.ك، بيان»٤١ عاماً من الكفاح والتضحيات»، فی ١٦/آب/١٩٨٧.

(٤) د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٥٢٦.

(٥) کۆبوونەوەیـەکی گرنـگ و پـرۆژەی بـەرەی کوردسـتانی، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٧٢ – ٥٧٣)، تشـرینی یەکـەم و دووەمـی١٩٨٧، ل٢.

(٦) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی پرۆژەکـە بڕوانـە: صابـر عـلی أحمـد، مسیره العمـل الجبهـوی للحـزب الديمقراطـی الكردسـتانی ـ العـراق ١٩٧٥ ـ ١٩٨٨، مطبعـة خەبـات، حزيـران١٩٨٨، ص٨٦.

ناوچەی بادینـان چووبـوو، بـۆ بـارەگای سـەرکردایەتی حزبەکـەی دەگەڕێتـەوە لـە ڕاژان، وێـڕای خەریـکی گفتوگـۆ لەگـەڵ لایەنەکانی تر، لـە چاوپێکەوتنێـکی ڕادیۆییـدا بانگەوازێکی بـۆ جەمـاوەری کوردسـتان ناردبـوو، لـە بەشـێکیدا هاتبـوو: "ئـەرکی ئـەم قۆناغەمـان یەکگرتـن و ڕێکخسـتنی ڕیزەکانمانـە و خەریکیـن بـەرەی کوردسـتانی دابمەزرێنیـن کـە بەردێـکی بناغـە بێـت بـۆ بەرەیـەکی نیشـتمانی عێراقـی گشـتی بـۆ پەرەسـەندنی خەبـاتی گەلەکەمـان چ لـەڕووی سیاسـی چ لـەڕووی لەشـکری و ڕاگەیاندنـەوە، بۆیـە لـەو ڕوانگەیـەوە داواتـان لێدەکـەم هەمووتـان بەیـەك دەنـگ هەڵسـتن دەسـت بدەنـە دەسـتی یەکـتر بـۆ ئـەوەی ڕۆژێـك زووتـر میللەتەکەمـان ڕزگارببـێ لەجەنگـی ڕەگـەز پەرستانەی ڕژێـم کـە ئەویـش تەنیـا بـە ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـسی دابیـن ئەکرێـت»[1].

لـەو چوارچێوەیـەدا دوابـەدوای زنجیـرە کۆبوونەوەیـەك لەنێـو لایەنـە سیاسـییەکان، جارێـکی تـر لـە ڕۆژانی ٥ و ٦ی ئەیلـوولی ١٩٨٧ شـاندێکی بـاڵای (پـدك) کـە لـە (عـەلی عبـدوڵا و ڕۆژ نـووری شـاوێس و نێچیرڤـان بـارزانی) پێکهاتبـوو، بە سـەرۆکایەتی مەسـعود بـارزانی لەگـەڵ شـاندێکی (ینـك) کـە لە(د.کەمـال خۆشـناو و محەمـەد تۆفیـق و ئـازاد هەورامـی) پێکهاتبـوو، بـە سـەرۆکایەتی جـەلال تاڵەبـانی کۆبوونـەوە، لـە کۆبوونەوەکـەدا هـەر دوولا جەختیـان لەسـەر گەشـەپێدانی بەردەوامـی پەیوەنـدی تێکۆشـانی دووقۆڵـی و تەواوکـردنی بـەرەی کوردسـتانی بـۆ جۆشـدانی خەبـات لەپێنـاو ڕووخانـدنی ڕژێمـی بەعـس و ڕزگارکـردنی گـەلی کـورد لـە مەتـرسی جەنگـی لەناوبـردن و هێنانەکایـەی ڕژێمێـکی گەلی و سـەربەخۆ کـە گشـت مافـەکانی گـەلی کـورد دابیـن بـکات، کـردەوە[2]. لـە درێـژەی هەوڵەکانیـدا، جارێـکی تـر مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) لـە سـاڵیادی هەڵگیرسـاندنی شـۆڕشی ١١ی ئەیلـوول، لـە بەیاننامەیەکـدا مکوڕبـوونی حزبەکـەی لـە سـەر ڕێککەوتنێـکی نیشـتمانی و دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی دووپـات کـردەوە، کـە بـە هەنگاوێـکی سـەرەتایی گرنـگ بـۆ ڕووخانـدنی حکوومـەتی عێـراق لەقەڵەمـی دەدا[3].

---

(١) مسـعود بـارزانی، ئـەرکی ئـەم قۆناغەمـان، یەکگرتـن و ڕێکخسـتنی ڕیزەکانمانـە، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٧٢ ـ ٥٧٣)، تشـرینی دووەمی ١٩٨٧، ل ل١، ٩.

(٢) بـلاغ اللجنـة العليـا المشـتركة للحـزب الديمقراطـى الكردسـتانى ـ العـراق والإتحـاد الوطنـى الكردسـتانى،فى ٥ و ١٩٨٧/٢/٦.

(٣) بـۆ زیاتـر زانیـاری دەربـارەی دەقـی بەیاننامەکـە بڕوانـە: م.س ـ ح.د.ك، بيـان «فـى الذكـرى المجيـده الـ(٢٦) لانـدلاع ثـورة ١١ أيلـول الوطنيـة الكرديـة»، فـى ١١ أيلـول ١٩٨٧.

پـاش ئەنجامـدانی چەنـد دانیشـتن و گفتوگـۆ بـە مەبەسـتی ئەنجامـدانی ڕێککەوتـن و دامەزرانــدنی بــەرەی کوردســتانی، لــەو نێوەنــدەدا (حشــع) زۆر نیگــەران بووبــوو، هەڵوێسـتێکی نێگەتیڤـی بەرانبـەر ئـەو پرۆژەیـە گرتەبـەر و ناڕەزایـی خـۆی دەربـڕی، کـە لـە کۆبوونـەوەی سـەرەتای ئەیلـوولی ١٩٨٧ گفتوگـۆی لەسـەر کرابـوو، لـەو بارەیـەوە کەریـم ئەحمـەد دەنووسـێت: " بـە پێویسـتم زانی کـە کۆشـشـێکی فیکـری و سیاسـی ئەنجـام بـدەم بـۆ ڕوونکردنـەوەی ئۆتۆنۆمـی و بـەرەی کوردسـتانی وتارێکـم نـووسی بەسـەر دێـری کام ئۆتۆنۆمـی و کام بـەرەی کوردسـتانی دەوێـت»[1]، کـە لـەو وتـارەدا ناوبـراو نوسـیبووی: "پێویسـتە ئـەو بـەرەی کوردسـتانییەی دەمانەوێـت بەرەیـەکی نەتەوەیـی گەلاکەوتـوو نەبـێ، بەڵکـو لـە چوارچێـوەی بەرەی نیشـتمانی دیموکـراتی وڵاتدا بێـت»[2]. هـەر بۆیـە (حشـع) دەیوسـت بەرەیـەکی عێراقـی بێـت، نیگـەران بـوو لـەوەی کـە دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی ببێتـە هـۆی دابـڕانی زیاتـر لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی عـەرەبی و ببێتـە ئەگەرێـك بـۆ پڕوپاگەنـدەی زیاتـر بـۆ حکوومـەتی عێـراق دژ بەبزاڤـی ڕزگاریخـوازی، لەبـەر ئـەوە ڕایـان وابـوو دەبێـت ئـەم بەرەیـە ببێتـە بەرەیـەکی نیشـتمانی فـراوان و پێـی وابـوو کـە دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی لەسـەر بنەمـای بیانـووی پێنەگەیشـتنی بـارودۆخ بـۆ دامەزرانـدنی بەرەیـەکی بەرفـراوانی نیشـتمانی کـە بـاس دەکـرا، بـە بیانوویـەکی نابەجـێ لـە قەڵـەم دەدا وای دەبینـی کـە دەتوانـن بـەرەی بەرفـراوانی عێراقـی دامەزرێنـن.

حزبـی شـیووعی پێکهێنـانی بەرەیـەکی بەرفـراوانی نیشـتمانی بـە بنەمایـەکی بابـەتی سیاسـی قۆناغەکـە دەزانی، پێشـتر سـەرکردایەتی (حشـع) لـە ڕۆژی ٢٨ی تەممـووزی ١٩٨٧بـە نامەیـەك داوای لـە مەسـعود بـارزانی کردبـوو کـە تواناکانی بەکاربێنێـت بـۆ دامەزرانـدنی بەرەیـەکی بەرفـراوانی نیشـتمانی عێراقـی[3]. سـەبارەت بـە هەڵوێسـتی مەسـعود بـارزانی و حزبەکـەی هـەر لەسـەرەتای ئـەم قۆناغـەوە دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی بـە بـەردی بناغـە دادەنـا بـۆ هەنگاونـان بـۆ پێکهێنـانی بەرەیـەکی نیشـتمانی

(١) کەریـم ئەحمـەد، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣١٤؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ کەریـم ئەحمـەد، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٩.

(٢) ژیلوان عبدالله، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٣.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی ناوەڕۆکی نامەکە بڕوانە: پاشکۆی ژمارە (٢٠).

بەرفـراوانی عێراقــی[1]. لەبــارەی وەڵامدانــەوەی مەســعود بــارزانی، کەریــم ئەحمــەد دەڵێـت: " بـارزانی وەڵامـی داواکاری ئێمـەی دایـەوە پشـتگیری لـە پرۆژەکـەی ئێمەکـرد و پرۆژەکـەی پێشـوو کـە خرابـووە ڕوو ڕەتکرایـەوە و پرۆژەکـەی ئێمـە بـووە ئەسـاس بـۆ گفتوگـۆ کـە بەرنامـەی بـەرەی کوردسـتانی لەسـەر پێکهـات»[2]. بـەڵام کەچـی دواتـر دەردەکەوێـت بـواری دروسـتبوونی بـەرەی بەرفـراوانی نیشـتمانی عێـراق لـەم قۆناغـەدا نەبـوو، لەبـەر ئـەوە ئـەو پارتانـەی لەخەبـاتی چەکداریـدا بـوون و بـە کـردار بوونیـان هەبـوو تەنیـا لەکوردسـتان بـوون، بـەڵام دوای مشـتومڕێکی زۆر لەنـاو (حشـع)دا، ئەنجام لقـی هەرێمـی کوردسـتانی حزبەکـە ڕازی بـوون کـە بەشـداری لەبـەرەی کوردسـتانیدا بکـەن[3]. هەندێـك لـە سـەرچاوەکان وا پیشـان دەدەن بەهـۆی هەڵوێسـتی (حشـع)، دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی بـۆ ماوەیـەك دواکـەوت، هـەروەك محەمـەد شـاکەلی دەڵێـت: " ئـەوەی تۆزێـك وەسـتاند بـرادەرانی (حشـع) بـوون، بەئیعتبـاری ئـەوەی بـەرەی کوردسـتانی لەگـەڵ عێراقـدا ناگونجێـت، لەبـەر ئـەوە ئـەوان حزبـی شـیووعی عێراقیـن، بۆیـە دواتـر پێشـنیارمان بـۆ کـردن فەرعـی کوردسـتانی بەشـداربێت لەبـەرەی کوردسـتانیدا»[4].

پـارتی لـە سـەرەتای سـاڵی ١٩٨٨بەیانێـکی بـە ناوونیشـانی: (بـەرەی کوردسـتانی دەبـێ دامەزرێـت) دەرکـرد، تێیـدا گوتـراوە: "پـارتی سـوورە لەسـەر پێکهێنـانی بەرەی کوردسـتانی و ئامادەیـە لەگـەڵ هێـزەکانی کوردسـتانی ڕێـك بکـەوێ لـە سـەر هـەر ئاسـتێك بێـت لـە بچووکتریـن کاری هەماهەنگـی و هـاوکاری بگـرە تـا بگاتـە یەکخسـتنی هێـزەکان، دامـودەزگاکانی شـوڕش و تەکتیـکی خەبـات و شـێوەکانی ئـەو خەباتـە»[5]. بێگومـان ئـەو ڕاگەیاندنـە پـەرۆشی پـارتی دەردەخـات لـەزوو هەنگاونـانی کـردارەکی بـۆ هاتنەکایـەی بـەرەی کوردسـتانی.

(١) م. س ـ ح.د.ك، بیان « فی ذکری الخالدین»، فی ١آذار ١٩٨٨.

(٢) فوئـاد سـدیق، گەردەلـولی...،ب١، ل٢٠٠ ؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ کەریـم ئەحمـەد، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٩.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی هەڵوێسـتی حزبـی شـیوعی لـە بەرانبـەر دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی بڕوانـە: ژیلـوان عبداللـە، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٣٣ بـەدواوە.

(٤) لە: هەمان سەرچاوە، ل١٣٤وەرگیراوە.

(٥) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: بـەرەی کوردسـتانی دەبـێ دامەزرێـت، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٧٥)، کانـوونی دووەمـی ١٩٨٨، ل٥.

ئەگـەر سـەرنج بدەینـە ڕەوشی ئـەو کاتـەی کوردسـتان و عێـراق دەبینیـن کـە حکوومـەتی عێـراق لـە لووتکـەی بەهێزیـدا بـوو، بـەشی زۆربـەی وڵاتـانی دونیـا و ڕۆژئـاوا بەگشـتی هاوسـۆزی بـوون، هەروەهـا باڵادەسـتی لـە جەنگـدا دژی ئێـران بـە چنـگ هێنابـوو[1]، لـە سـەرێکی تریشـەوە بەتووندتریـن شـێوە بەپێـی بەرنامەیـەکی پـلان بـۆ داڕێـژراو کەوتبـووە پیادەکـردنی سیاسـەتی توونـدوتیـژی دژ بـە کۆمـەڵانی خەڵـکی کوردسـتان و وێرانکـردنی گونـد و شـارۆچکەکانیان و گشـت ناوچـە کوردنشـینەکان، بـە تایبـەتی کیمیابارانکـردنی شـاری هەڵەبجـە و پرۆسـەی ئەنفـال کـە لـە مانگـی نیسـانی ١٩٨٨ گەیشـتبووە سـەرخودی حزبـەکان خۆیـان[2]. بـەم جـۆرە مەتـرسی سیاسـەتەکانی حکوومـەت لەخـودی لایەنـە سیاسـییەکانی کـوردی نزیـك بووبـووەوە.

بێگومـان هەمـوو ئـەو بارودۆخەش هـۆکاری یاریدەدەربـوون بۆ ئەوەی سیاسـییەکانی کوردسـتانی هەوڵەکانیـان چڕبکـەن، پێکهێنـانی بـەرەی کوردسـتانی بکـەن بـە ئەمـری واقیـع[3]. هـەروەك جـەلال تاڵەبـانی دەڵێـت: "شـەقی زەمانـە پێـی کردیـن»[4]. هەروەهـا لـە بەیاننامـەی دامەزرانـدنی بـەرەی کوردستانیشـدا گوتـراوە: " دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی دەرهاوێشـتەی ئـەو بارودۆخـە سیاسـی و ئابـووری و کۆمەڵایەتییـە بـوو کـە بەهـۆی توونـدبوونـەوەی سیاسـەتەکانی حکوومـەتی عێـراق لەکوردسـتاندا هاتبـووە ئاراوە و مەتـرسی بـۆ سـەر لەناوبـردنی بزاڤـی نەتەوەیـی کـورد و وێرانکـردنی خـاك و ناوچـەکانی کوردسـتان دروسـت کردبـوو»[5]. کـە واتـە جگـە لـە ویسـتی (پـدك) و هێـزەکانی تـر کـە هـەر لـەدوای پرۆسـەی تەبایـی و ئاشـتبوونەوەی گشـتی لـە سـۆنگەی هەسـتکردنێکی مێژوویـی بەرانبـەر بـە چارەنـووسی گـەلی کـورد و کێشـە ڕەواکـەی ئامادەیـی خۆیـان بـۆ دامەزرانـدنی یەکێتییـەکی سیاسـی کوردسـتانی دەربڕیبـوو، سیاسـەتی قڕکـردنی کـورد لـە سـەر دەسـتی ڕژێمـی فاشـی بەعـس زیاتـر هـانی پارتـە سیاسـییەکانی کوردسـتانی دا کـە گـوێ لەیەکـتر بگـرن، ڕۆژێـك زووتـر بیـر لـە پێکهێنـانی بـەرەی کوردسـتانی بکەنـەوە.

بۆیـە لەژێـر تیشـکی سیاسـەتی ڕەگەزپەرسـتانەی حکوومـەتی عێـراق و بەکارهێنـانی

(١) محمد خدر، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٤.

(٢) سلام عبدالکریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨٨.

(٣) کاکلە رەش، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٥.

(٤) لە:محمد خدر، سەرچاوەی پێشوو، ل٧٤ وەرگیراوە.

(٥) الشرارة، الجریدة، العدد:(٣)، السنه (١٣)،مایس ١٩٨٨، ص ص١١ -١٢.

چەکی کیمیایی بە شێوەیەکی بەرفراوان، (پدك) و هێزەکانی تر بۆ گوشار خستنە سەر حکوومەت و پاراستنی چارەنووسی گەلی کورد، لەکۆتایی نیسان و سەرەتای ئایاری ١٩٨٨دا کۆبوونەوەیەکی گرنگ ئەنجام درا[١]، ئەنجام گەیشتنە بڕیاری دامەزراندنی بەرەی کوردستانی عێراقی وەك تاکە ڕێگەی کاریگەر بۆ سەرکردایەتیکردنی بزاڤ و یەك پارچەکردنی هێز و دامودەزگاکانی شۆڕشی کوردی، لە پێناو بەرپەرچدانەوەی سیاسەتەکانی حکوومەتی عێراق[٢]، بێگومان ئەمەش مژدەیەکی دڵخۆشکەر بوو بۆ هەموو تاکێکی گەلی کورد لە باشووری کوردستان و تەنانەت پارچەکانی تری کوردستان[٣].

سەرەڕای ئەوەی کە پێکهێنانی بەرەی کوردستانی ئاواتی هەموو هێزە سیاسییەکانی کوردستانی بوو، کەریم ئەحمەد لە وەڵامی پرسیارێکدا کە ئایا چ هێزێکی کوردی سەرەتا هەنگاوی بۆ دروستکردنی بەرەی کوردستانی نا چ وەك فیکر چ وەك کردار، دەڵێت: "سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان و بەتایبەتی کەسایەتی ئیدریس بارزانی ڕۆڵێکی باشی بینیبوو لە ڕێگە خۆشکردنی دامەزراندنی بەرەی کوردستانی، ئینجا حزبەکانی تر دەستیان کرد بە پڕوپاگەندەی دامەزراندنی بەرەی کوردستانی و ئۆتۆنۆمییەکی ڕاستەقینە بۆ کوردستان» [٤]. هەرچەندە وەك ئەوەی لە ڕاپۆرتی سیاسی کۆنگرەی دەیەمی (پدك)دا گوتراوە، بەرەی کوردستانی لە١٢ی ئایاری ١٩٨٨ کەوتە چالاکی[٥]، بەڵام یەکەمین کۆبوونەوە لە ٧ تا ٩ی حوزەیران، بە ئامادەبوونی نوێنەرانی حزبەکانی ناو بەرە کە لە: مەسعود بارزانی لە (پدك)، نەوشێروان مستەفا لە (ینك)، عەزیز محەمەد لە (حشع)، ڕەسووڵ مامەند لە (حسك)، مولازم کەریم لە (پاسۆك)، سامی عەبدولڕەحمان لە (پدگك) پێکهاتبوون، لە یەکێك

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:چەند بەشێك لەبەیاننامەی دامەزراندنی بەرەی کوردستانی، ڕێبازی نوێ، ڕۆژنامە، ژ:(٥)، خولی شەشەم، مایس ١٩٨٨، ل٣ -٤.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: بيان حول انبثاق الجبهة الكردستانية العراقية، مطبعة خەبات، آيار ١٩٨٨، ص ص١ ، ٩.

(٣) خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٥٧٩ ـ٥٨٠)، ئایار و حوزەیران، ١٩٨٨، ل ل١ ،٦.

(٤) فوئاد سدیق، گەردەلوولی...،ب١، ل٢٠١؛ چاوپێکەوتن لەگەڵ کەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٩.

(٥) ڕاپۆرتی سیاسی کۆمیتەی ناوەندی...، سەرچاوەی پێشوو.

لـه بـارەگاكانی (حشـع) لـە ناوچـەی خواكـوڕك سـازدا[1]، سـەرئەنجام ئیمزایـان لەسـەر بـەرەی كوردسـتانی كـرد[2]، هەروەهـا بێجگـە لـە جەختكـردن لەسـەر تووندوتۆڵكـردنی پەیوەنـدی سیاسـی و لەشـكری و خەبـاتی هاوبـەشی نێوانیـان، لایەنـە كوردسـتانییەكان بانگەوازێكیـان ئاراسـتەی چەكـدارانی كـورد كـرد بەتایبـەتی ئەوانـەی لـە پـاڵ ڕژێـم چەكیـان هەڵگرتبـوو، داوایشـیان لـێ كـردن ڕیـزەكانی ڕژێـم بەجـێ بهێڵـن و بەشـداری لـە خاپووركـردن و شـاڵاوەكانی ئەنفـال و لەشـكركێشی نەكـەن[3]. ڕاسـتییەكەی گرنگـی ئـەم بانگـەوازە لـەوەدا خـۆی دەبینێتـەوە كـە بـەم پەیامـە ئەوەیـان پیشـانی حكوومـەتی عێراقـدا كـە هێـزە كوردسـتانییەكان تەبـا و یەكڕیـزن و، كۆتایـی بـە كێشـە ناوخۆییـەكان هاتـووە.

دامەزرانـدنی بـەرەی كوردسـتانی جگـە لەسـەر ئاسـتی ناوخۆیـی عێـراق كـە دەنگدانەوەیـەكی گـەورەی لـێ كەوتـەوە، لـە ڕاگەیاندنـەكانی جیهانیشـدا تـا ڕادەیـەكی بـاش دەنگـی دابـووەوە، بۆنموونـە: دوای ڕاگەیانـدنی بـەرە ڕۆژنامـەی (ئینـدی پێنـدت) ی لەنـدەنی لەسـەر ڕەوشی كوردسـتان و عێـراق وتارێـكی بڵاوكردبـووەوە، نووسـیبووی: "مەسـعود بـارزانی پێشـەوای پـارتی دیموكـراتی كوردسـتان و چەنـد پارتێـكی تـری كوردسـتانی بەرەیـەكی یەكگرتوویـان پێكهێنـاوە و لـە پێنـاو مـافی چارەنـووسی نەتەوەیـی كـورد لـە عێـراق تێدەكۆشـن»[4].

سـەركردایەتی سیاسـی بـەرەی كوردسـتانی لـە ماوەیـەكی كەمـدا كەوتـە خەبـات و تێكۆشـان نـەك تەنیـا لـە مەیـدانی سیاسـی و چەكـداری باشـووری كوردسـتان، بەڵكـو لەسـەر ئاسـتی دەرەوەش هەوڵێـكی زۆری دابـوو بـۆ گەیانـدنی كێشـە و ئازارەكانی كـورد

---

(١) فاتح ڕەسوڵ، بنچینەی مێژوویی...، ل٢٦٦ ؛ ژیلوان عبدالله، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٥.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: القیـادة السیاسـیة للجبهـة الكردسـتانیة العراقیـة ،»بـلاغ صـادر عـن إجتـماع القیـادة السیاسـیة للجبهـة الكردسـتانیة العراقیـة»، حزیـران ١٩٨٨؛ ڕاگەیاندنێـك لـە كۆبوونـەوەی سـەركردایەتی سیاسـی بـەرەی كوردسـتانی، ڕێبـازی نـوێ، ڕۆژنامـە، ژ:(٦)، خولی شەشـەم، حوزەیـرانی ١٩٨٨، ل ل١ ،٤.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی نـاوەڕۆكی بانگەوازەكـە بڕوانـە: بانگەوازێـك لـە سـەركردایەتی سیاسـی بـەرەی كوردسـتانییەوە بـۆ چەكـدارانی دیفـاع وطنـی و تەشـكیلاتەكانی تـری جاشـایەتی، بـەرەی كوردسـتانی، ڕۆژنامـە، ژ: (١)، سـاڵی یەكـەم، ئەیلـوول ١٩٨٨، ل٤.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی دەنگدانـەوەی بـەرە لەڕاگەیانـدنی جیهـانی بڕوانـە: كێشـەی كـورد لـە ڕاگەیانـدنی جیهانیـدا، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٨١)، تەمـووزی ١٩٨٨، ل٥.

بـه ڕای گشـتی جیهـانی، لـە یەکەم بزاڤـی دەرەوەدا لـە کۆتایـی مانگی ئایـاری ١٩٨٨، واتە کەمـتر لـە مانگێـك بەسـەر دامەزراندنیـدا، یاداشـتێکی گشـتگیری ئاراسـتەی کۆبوونـەوەی لووتکـەی نێـوان (میخائیـل گۆرباچـۆڤ) ئەمینـداری گشـتی حـزبی شـیووعی سـۆڤیەتی و (ڕۆنالـد ڕێـگان) سـەرۆکی ویلایەتـە یەکگرتـووەکانی ئەمریـکا کـرد، داوای کـرد بەرانبـەر چەوسـاندنەوەی گـەلی کـورد لـە لایـەن حکوومـەتی عێراقـەوە هەڵوێسـت وەربگـرن، کێشـەی کـورد بـە شـێوەیەکی ئاشـتی و دیموکراسـییانە چارەسـەر بکـەن[١]. بـەڵام لـەو کاتـەدا کـورد هیـچ سـۆز و پاڵپشـتییەکی دەرەکی نەبـوو، بەڵکـو زۆربـەی وڵاتـانی خـاوەن بەرژەوەنـدی هاوپەیـمان و دۆسـتی حکوومـەتی عێـراق بـوون.

لەهەمـان کاتـدا مەسـعود بـارزانی بەنـاوی بـەرەی کوردسـتانییەوە، یاداشـتێکی ئاراسـتەی نەتەوەیەکگرتـووەکان و ئەنجوومـەنی ئاسـایشی نێودەوڵـەتی و حـزب و ژمارەیـەکی زۆری ڕێکخـراو و کەسـایەتییە مـرۆڤ دۆسـتەکانی جیهـان کـرد، کـە بەرانبـەر سیاسـەتی جینوسـایدکردن بێدەنـگ ڕانەوەسـتن، پشـتگیری لـە گـەلی کـورد بکـەن[٢]. لـە ئەنجامـی هەوڵـەکانی مەسـعود بـارزانی، سـەرچاوە بیانییـەکان بەتایبـەتی لـە ڕادیـۆ و ڕۆژنامـە سـەرەکییەکانی ئەوروپـا ڕۆڵـی (پـدك) بەگشـتی و بـارزانی بـە تایبـەتی لـە بـارەی گەیانـدنی کێشـەی کـورد بەڕای گشـتی جیهـان بە شـێوەیەکی بەرفـراوان بڵاوکردبـووەوە[٣]. بەمـەش تـا ڕادەیـەك پـرسی کـورد خـۆی لـە نـاو ڕووداوەکانی جیهانـدا بینیبـووەوە و، توانیبـووی هاوسـۆزیەك لـە دەرەوە دروسـت بـکات کـە گـوێ لـە داواکاری گـەلی کـورد بگـرن.

بـەرەی کوردسـتانی لەپێنـاو کۆمەڵێـك ئامانجـدا تێدەکۆشـا، گرنگترینیـان ئەمانـە بـوون:

- ڕووخانـدنی حکوومـەتی دیکتاتـۆری عێـراق و دامەزرانـدنی حکوومەتێـکی هاوپەیـمانی نیشـتمانی دیموکـراسی کـە بـڕوای بـە مافـەکانی گـەل و ئازادییـە دیموکراسـییەکان

---

(١) بـۆ زانینـی دەقـی یاداشـتەکە بڕوانـە: یاداشـتی بـەرەی کوردسـتانی بـۆ کۆبوونـەوەی مۆسـکۆ، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٧٩ ـ ٥٨٠)، ئایـار و حوزەیـران١٩٨٨، ل ل٢ ، ١٣.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی نـاوەڕۆکی یاداشـتەکە بڕوانە: بـەرەی کوردسـتانی، ڕۆژنامە، ژ:(١)،سـاڵی یەکەم، ئەیلـوولی١٩٨٨، ل٩.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر و نـاوی ئـەو ڕادیـۆ و ڕۆژنامانـە بڕوانـە: دەنگدانـەوەی مەسـەلەی ڕەواکەمـان لەجیهانـدا، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٥٨٢)، سـەرەتای ئەیلـوولی١٩٨٨، ل٣.

هەبێـت و گشـت مافـە ڕەواکانی گـەلی کـورد لەخـۆ بگرێـت.

- کۆتاییهێنـان بـە سـیماکانی دیکتاتۆرییـەت لـە دامـودەزگاکانی دەوڵـەت و لابـردنی سیاسـەتی چەوسـاندنەوەی نەتەوەیـی دژی گـەلی کـورد و کەمـە نەتەوایەتییـەکان و هەڵوەشـاندنەوەی جیـاوازی نەتەوەیـی و ئایینی...تـاد.
- سـڕینەوەی ئاسـەواری بەعەرەبکـردن و گێڕانەوەی سـەرجەم ڕاگوێـزراوان و ئاوارەکان و دوورخـراوەکان لـە نـاوەوە و دەرەوە بـۆ شـوێنی نیشـتەجێبوونیان و گێڕانـەوەی گشـت مـاف و پێداویستییەکانیان.
- گێڕانـەوەی وڵات بـۆ بارودۆخـی دەسـتووری و دیموکـراسی و لـە ڕێگەی دانانی یاسـای دیموکـراسی بـۆ هەڵبـژاردنی ئەنجوومـەنی نیشـتمانی، کـە دەسـتووری هەمیشـەیی لەسـەر بنەمـای مـافی هەڵبـژاردنی گشـتی و ڕاسـتەوخۆ و یەکسـان و بەدەنگـدانی نهێنـی و لەسـەر بنەمـای جیاکردنـەوەی دەسـەڵاتەکانی یاسـادانان و جێبەجێکـردن و دادوەری دابڕێژرێـت.
- دەسـتەبەرکردنی ئازادیـی ڕۆژنامـەوانی و بڵاوکردنـەوە و خۆپیشـاندان و مانگرتـن... تاد لەگـەڵ چەنـد ئامانجێـکی تر کـە بە پـرسی دیموکـراسی و دابینکـردنی بەرژەوەندییەکانی گـەلی کـورد و گشـت پێکهاتـەکانی عێراقەوە پەیوەسـتن[1].

بــەرەی کوردســتانی عێراقــی سیاســەتی دەرەوەی لەســەر چەنــد خاڵێــك داڕێــژرا، لەوانــە:

- پەیڕەوکـردنی سیاسـەتێکی دژ بـە ئیمپرالیـزم و زایۆنیـزم و ڕەگەزپەرسـتی و پابەندبـوون بـە پرەنسـیپی ئاشـتییانە لـە نێـوان وڵاتـانی خـاوەن ڕژێمـە کۆمەڵایەتییـە جۆراوجـۆرەکان کـە سـەربەخۆ و سـەروەری نیشـتمانی لە سـەر بنەمـای بەرژەوەندییە هەمـە لایەنـەکان لـە پەیوەندییـە نێودەوڵەتییـەکان بپارێزێـت.
- پشـتگیرکردنی هەمـوو بزاڤێـکی ڕزگاریخـوازی شۆڕشـگێڕی جیهـانی و بەشـداریکردن لەخەبـاتی دژ بـە ئیمپرالیـزم و ڕەگەزپەرسـتی[2].

سـەرچاوەکان ئامـاژە بـەوە دەکـەن هـەر حزبێك لـەو حزبانـەی نێوبەرەی کوردسـتانی لـە خەباتکردنـدا ئامانجـی تایبـەتی خۆی هەبـوو، (پدك)یـش وەك هێزێکی نێوبـەرە داوای

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی ئامانجـەکانی بـەرە بڕوانـە: وثائـق الجبهـة الكردسـتانية العراقيـة، مطبعـة خەبـات، آيـار١٩٨٨، ص ص٢٠ ،٢٧.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: صابر علي أحمد، المصدر السابق، ص١١٨.

ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینەی دەکـرد بـۆ کوردسـتان و حزبـەکانی تریـش هەریەکـە و دروشـمی تایبـەتی خـۆی هەبـوو[١]. بـەڵام لەهەمـان کاتـدا ئەمـە ئـەوە ناگەیەنێـت کـە (پـدك) بـڕوای بـە مـافی چـارەی خۆنووسـین نییـە، بەڵکـو تەنیـا ڕێگـەی چارەسـەری کێشـەی کـورد بەدانـانی مـافی چـارەی خۆنووسـین وەك چارەسـەرێکی بنـەڕەتی بـۆ کێشـە ڕەواکـەی گـەلی کـورد لەعێـراق زانیـوە، هـەروەك مەسـعود بـارزانی لـە وەڵامـی پرسـیارێکدا کـە ئایـا (پـدك) دروشـمی ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە بـەرز دەکاتـەوە لەکاتێکـدا کـە بـەرەی کوردسـتانی دروشـمی مـافی چـارەی خۆنووسـین بـۆ گـەلی کوردسـتان بەرزدەکاتـەوە، وا نابینـن کـە نەگونجانێـك لـە نێـو ئـەم دوو دروشـمەدا هەیـە؟، گوتبـووی: "مـن هیـچ نەگونجانێـك لەنێـو ئـەو دوو دروشـمەدا نابینـم، لەبـەر ئـەوە ڕژێمـی بەعـس دەڵێـت گوایـە ئۆتۆنۆمـی داوە بەکـورد، زۆر جاریـش لەلایـەن زۆر لایـەنی دەولییـەوە ڕووبەڕووی ئـەو پرسـیارە دەبینـەوە، بـەڵام دەپرسـین ئەمـە چ ئۆتۆنۆمییەکـە کـە لەژێـر سـێبەریدا کوردسـتان وێـران دەکـرێ و دەبـێ ئێمـەی کـورد بـۆ جیهـان بسـەلمێنین کـە گـەلی ئاشـتیخواز و ئازادیخوازیـن، عاشـقی شـەڕ و چـەك نیـن، هـەر وەك دوژمنانمـان واپیشـان دەدەن، بـەڵام ئێمـە کـە چـەك بـەرز دەکەینـەوە بـۆ بەرگریکردنـە لـە بـوونی خۆمـان وەك گـەل و نەتەوەیـەك بـەرزی دەکەینـەوە بـۆ ئـەوەی بـۆ خەڵـکی دنیـا بسـەلمێنین کـە ڕژێـم ئۆتۆنۆمـی بـە ئێمـە نـەداوە، بەڵکـو ئۆتۆنۆمـی دەکات بـە پەنـا و بیانوویـەك بـۆ تواندنـەوەی گـەلی کـورد، ئەمـە لەلایـەك، لەلایـەکی دیکـەوە مـافی چـارەی خۆنووسـین شـەقڵ و پرۆژەیـەکی بەرفـراوان لەخـۆ دەگرێـت، دەکرێـت ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە بێـت و دەشـکرێت بگاتـە ڕادەی سـەربەخۆیی تـەواو. ئێمـە وەك پـارتی شـەقڵی مـافی چـارەی خۆنووسـین وەك مافێـکی ڕەوای گـەلی کـورد بڕوایـەکی تەواومـان پێـی هەیـە»[٢].

هەروەهـا مەسـعود بـارزانی لەسـاڵی ١٩٩٠ لەچاوپێکەوتنێـکی تـر لەگـەڵ ڕۆژنامـەی بـەرەی کوردسـتانی لـەم بارەیـەوە گوتبـووی: "میللـەتی کـورد وەك هـەر نەتەوەیـەك لەدنیـادا دەبێـت بگاتـە مـافی سـەربەخۆیی و لـە هیـچ میللەتێکی تـری خاوەن سـەربەخۆ کەمـتر نییـە»[٣]. ئەمـەش بەڵگـەی ئـەو ڕاسـتیەیە کـە پـارتی مـافی چـارەی خۆنووسـین

---

(١) کریس کۆچێرا، بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد...، ل١١٤.

(٢) عمـر محمـد عامـر بـەرواری، گوتـار و چاڤپێکەڤتنێنـن هێـژا مسـعود بـارزانی ١٩٩٠ – ١٩٩٥، چاپخانـەی خەبـات، دهـۆك ، ١٩٩٧، ل١٦٧.

(٣) ڕۆژنامەکەمان چاوی بە هەڤاڵ مسعود بارزانی...، ل٤.

وەك چارەسـەرێكی هەمیشـەیی بـۆ كێشـەی كـورد لـە عێراقـدا زانیـوە. بـەڵام بـۆ ئـەو قۆناغـە بەتایبـەت، ئۆتۆنۆمـی ڕاسـتەقینە بـە گونجاوتـر زانیـوە، وەك مەسـعود بـارزانی لـە١٢ی نیسـانی١٩٩٢ لـە وتارێكـدا بۆ جەمـاوەری شـاری هەولێـر گوتبـووی: "دنیا(وڵاتانی خـاوەن بڕیار-لێكۆڵـەر) تـا ئـەو كات بـە ئۆتۆنۆمـی زیاتـر ڕازی نیـن كـە ئێمـە داوای بكەیـن و لـەوە زیاتـر داوا بكەیـن پشـتمان ناگـرن، بۆیـە ئەبـێ ئێمـە واقـع بینانـە بیـن و نابـێ یـاری بـە چارەنـووسی میللـەت بكەیـن و دژی تەیـاری دەولی مەلـە بكەیـن و ئەبـێ حەكیمانـە مامەڵـە بكەیـن»[1]. لـە درێـژی كاروچالاكییەكانـدا، لـە سـەرەتای مانگـی ئـابی ١٩٨٨ بـۆ بڕیـاردان لەسـەر پەیڕەوپڕۆگـرام و پێكهێنـانی دامـودەزگاكانی بـەرە، لایەنـەكانی بـەرەی كوردسـتانی كۆبوونـەوە[2]. ئەنجـام لەسـەر چەنـد خاڵێـك ڕێككەوتـن، لەوانـە:

- ئیمزاكردن لەسەر پەیڕەوپڕۆگرامی ناوخۆیی بەرەی كوردستانی[3].
- پێكهێنانی دەزگاكانی سەركردایەتی بەرەی كوردستانی.
- دیاریكـردنی پشـك و كارئاسـانی پارتـە هاوپەیمانـەكان لـەڕووی دارایـی و كارگێـڕی و هونەرییـەوە.
- دەستنیشانكردنی بارەگای بەرەی كوردستانی[4].
- هەروەهـا هـەر لایەنێـك لـەو لایەنانـەی نـاو بـەرەی كوردسـتانی نوێنـەری خۆیـان دیاریكـرد بـەم جـۆرە:
- بـۆ نووسـینگەی جێبەجێكـردن، فـازڵ میـرانی، فەرەنسـۆ هەریـری لـە (پـدك)، ئەبـو حیكمـەت لـە (حشـع)، جەبـار فەرمـان لـە (ینـك)، قـادر جەبـاری لـە (حسـك)، جەبـار فەیـلی لـە (پـدگك) و مـولازم شـوان لـە (پاسـۆك).
- بـۆ نووسـینگەی ڕاگەیانـدن، فەلەكەدیـن كاكەیـی لـە (پـدك)، ئەرسـەلان بایـز لـە

(١) بەیانامەیـەك لـە كۆمیتـەی ناوەنـدی هەڵبـژاردنی پـارتی دیموكـراتی كوردسـتانەوە دەربـارەی ئـەو بـاس و خواسـانەی لـە سـەر ئۆتۆنۆمـی و مـافی چـارەی خۆنووسـین هاتوونەتـە گـۆڕێ، لە٢٢ی نیسـانی ١٩٩٢.

(٢) بـەرەی كوردسـتانی: بنیاتنـانی وڵات لەسـەر بنچینـەی دیموكـراتی، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٥٨٢)، سـەرەتای ئەیلـوولی ١٩٨٨، ل ل١ ،٧.

(٣) بـۆ زانیـاری و وردەكاری لەبـارەی پەیـڕەو و پرۆگرامـی ناوخۆیـی بـەرەی كوردسـتانی بڕوانـە: صابـر عـلی احمـد، المصـدر السـابق، ص ص١١٩ - ١٢٣.

(٤) ژیلوان عبدالله احمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٥.

(ینك)، سەعد عبدوڵا لە (حسك) و پاڵە لە (پدگك).

- بۆ نووسینگەی لەشکری، مولازم عەلی لە(پدك)، مولازم عومەر لە (ینك)، ئیبراهیم سۆفی لە (حشع)، شێروان شێرەندی لە (حسك)، سەلام لە (پدگك) و مولازم شوان لە (پاسۆك)[1].

هەروەها لایەنەکان بڕیاریان لەسەر پشکی دارایی پارتە هاوپەیمانەکان دا، کە تێیدا پشکی (پدك) بە٣٠٪[2]، بەڵام لە هەندێك لە سەرچاوەی تر بە ٦٠٠٠ هەزار دینار مەزەندە دەکرێ، دیاریکرد بۆ ماوەیەکی دیاریکراو، جگە لە دیاریکردنی پشکی دارایی هەر حزبێك لەو حزبانەی نێو بەرە، لایەنەکان بڕیاریان دا بڕی ٦٠٠٠٠ هەزار دینار لە ژێر دەستی نووسینگەی جێبەجێکردنی بەرەدا بێت بەمەبەستی دروستکردنی بارەگا و کڕینی ئامێری چاپ و پێداویستییەکانی تر[3]، هەروەها جاریکی تر لایەنەکانی نێو بەرە جەختیان لەسەر پێکهێنانی بەرەی نیشتمانی بەرفراوانی عێراقی کردەوە کە گشت هێزە بەرهەڵستکارەکانی عێراق لە ڕەوت و تەیارە جیاجیاکان لەئامێز بگرێت[4]. لەو پێناوەدا (پدك) بە ئاگاداری لایەنەکانی نێو بەرەی کوردستانی لە ماوەی نێوان کانوونی یەکەمی ١٩٨٨ تا شوباتی ١٩٨٩ چەند کۆبوونەوەیەکی لەگەڵ هێزە بەرهەڵستکارەکانی عەرەبی عێراقی ئەنجام دابوو[5]، بۆ ئەو مەبەستە لەو ماوەیەدا چەند جارێك مەسعود بارزانی لە دیمەشق لەگەڵ بەرپرسە باڵاکانی سووریا و سەرکردایەتی هێزە بەرهەڵستکارەکانی عێراق چەند چاوپێکەوتن و گفتوگۆی ساز دابوو[6]، بەڵام سەرئەنجام وێڕای بەردەوامی هەوڵەکانی مکوڕی (پدك) بە تایبەتی و لایەنەکانی نێو بەرەی کوردستانی بەگشتی نەیانتوانیبوو گشت هێزەکانی بەرهەڵستکاری عێراق لە چوارچێوەی یەکێتیەکی سیاسی و لەشکری کۆبکەنەوە و، بەرەی نیشتمانی بەرفراوانی عێراقی دابمەزرێنن، مەسعود بارزانی لە

---

(١) سلام عبدالکریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨٧.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:خیانەتی ئابووری لەبەرەی کوردستانییەوە تا سەردەمی نەوت ،لڤین، گۆڤار ،ژ:(٣٣٥)،٢٠١٦/٨/١،ل٢١.

(٣) سلام عبدالکریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٨٧.

(٤) بەرەی کوردستانی: بنیاتنانی وڵات لەسەر بنچینەی دیموکراتی...، ل٧.

(٥) سروە قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٧١.

(٦) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: زیارە هامە لرئیس حزبنا إلی دمشق، إخبار کردستان، العدد:(١٩٠)، کانون الأول ١٩٨٨، ص ص١، ٦.

چاوپێکەوتنێکـدا لەگـەڵ ڕۆژنامـەی (الـشراره)ی ئۆرگانی(ینـك) لـە شـوباتی ١٩٩٠، لـەم بارەیـەوە گوتبـووی: "هەنـگاوەکانی دامەزرانـدنی بـەرەی نیشـتمانی بەرفـراوانی عێراقـی، دەتوانـم بڵێـم ٨٠٪ کارەکان تـەواو بووبـوون، بـەڵام لەکۆتاییـدا هەندێـك شـتی تـازە هاتـە پێشـەوە و سـەرنجمان بـۆ ئـەوە چـوو کـە مەسـەلەکە پێویسـتی بەکاتێـکی زیاتـر هەیـە بـۆ دیراسـەتکردنی پرۆژەکـە بۆیـە گفتوگـۆکان لـەو ڕادەیـەوە وەسـتان»[1]. لـە چاوپێکەوتنێـکی تـردا لەبـارەی هەوڵـەکانی نەبەسـتنی ئـەم بەرەیـە، بـارزانی ئامـاژە بـەوە دەکات: "بەهـۆی بیروبۆچـوونی جیـاواز و ناکـۆکی نێـو هێـزەکانی تـری بەرهەڵسـتکاری عێراقـی (پارتـە عەرەبییەکان-لێکۆڵـەر)، بەرهەمێـکی ئەوتـۆی لـێ سـەوز نەبـوو و هەوڵـەکان شکسـتیان هێنـا»[2]. بـەم شـێوەیە هەنـگاوەکانی پێکهێنـانی بـەرەی بەرفـراوانی عێراقـی گەیشـتە قۆناغـی بنەبەسـت و، سـەری نەگـرت.

لایەنـە سیاسـییەکانی کوردسـتانی جگـە لـە دەرکـردنی بەیاننامـەی تایبـەت بـە بۆنـەی ڕاوەسـتانی شـەڕی عێـراق ـ ئێـران و شـەڕی قەلاچۆکـردن لـە باشـووری کوردسـتان، لـە چوارچێوەی بـەرەی کوردسـتانیدا، لـە٨ی ئـابی ١٩٨٨ لـە بەیاننامەیەکـدا ڕایانگەیاندبـوو: " گـەلی کـورد و هێـزە سیاسـییەکانی کوردسـتانی ئاواتەخـوازە ئـەم جەنگـە بـە شـێوەیەکی ئاشـتی و دیموکـراسی کـە مافـەکانی کـورد و عەرەب و سـەرجەم گـەلانی عێـراق بپارێزێت، کۆتایـی پـێ بێـت، هەروەهـا لـە بەشـێکی دیکـەدا ئامـاژە بـە درێـژەدان بـە خەبـات بـە شـێوەی سـەربەخۆ تەنیـا پشـت بەخـۆ بەسـتن کـردووە کـە بـەرەی کوردسـتانی درێـژە بەبزاڤـی شۆڕشـگێڕی دەدات تـا سـەلماندنی مافـە ڕەواکانی گـەلی کـورد»[3]. بەپێـی هەندێـك لـە سـەرچاوەکان پـاش چەنـد مانگێـك لـە پێکهێنـانی بـەرەی کوردسـتانی لەسـەر پێشـنیاری عەزیـز محەمـەد سـکرتێری (حشـع) بۆچارەسـەرکردنی کێشـەی سـەرۆکایەتی بـەرەی کوردسـتانی، کـە ماوەیـەك لـە ئارادابـوو، مەسـعود بـارزانی و جـەلال تاڵەبـانی ڕێککەوتبـوون کـە بـارزانی بەرپـرسی بـەرە بێـت لـە نـاوەوە و تاڵەبـانی بەرپـرسی

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: حوار مع المناضل مسعود البارزاني...، ص٥.

(٢) عمر محەمەد بەرواری، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٠.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـری نـاوەڕۆکی بەیاننامەکـە بڕوانـە: سـەرکردایەتی سیاسـی بـەرەی کوردسـتانی عێراقـی، بەیاننامـە «سـەبارەت بـە ڕاگرتنـی شـەڕی عێراق ـ ئێـران و سـەبارەت بە شـەڕی قەڵاچۆکردن لەکوردسـتانی عێراقـدا»، لـە٨ی ئـاب ١٩٨٨.

بـەرە بێـت لـە دەرەوە[١]. بـەڵام هەندێـك سـەرچاوەی تـر ئەمـە رەتدەكەنـەوەو وای پیشـان دەدەن بـە ڕەزامەنـدی هەمـوو پارتـەكانی نـاو بـەرەی كوردسـتانی (پـدك)و (ینـك) ڕێككەوتبـوون و ئـەم پرسـەیان بـەو شـێوەی كـە ئامـاژە پـێ كـرا یەكلایـی كردبـووەوە[٢]، كێشـەی سـەرۆكایەتی بـەرە چارەسـەر كـرا، كـە ئەمـە لەكاتێكـدا بـوو حكوومـەتی عێـراق ئـەم كێشـەیەی وەك هەلێـك وەرگرتبـوو بـۆ تێكـدانی یەكڕیـزی هێـزەكانی نـاو بـەرە بەگشـتی و نێـوان (پـدك) و (ینـك) بەتایبـەتی، بەپێـی بەڵگەنامەیـەكی فەرمـی حكوومـەتی عێـراق لـەو بـارەوە (ئەنجوومـەنی ئاسـایشی نەتەوەیـی عێـراق) بڕیـاری دەركردبـوو بەپێـی بڕیارەكـە پێویسـت بـوو هەمـوو دەزگا ئەمنییـەكان، سـەرچاوە و هاوكارانیـان لەنـاو پارتـە كوردسـتانییەكان هـان بـدەن بـۆ لـە ناوبـردن و تێكـدانی بـەرەی كوردسـتانی بەتایبـەتی بابـەتی سـەرۆكایەتی بـەرە بـۆ دروسـتكردنی ناكـۆكی نێـوان بـارزانی و تاڵەبـانی، داوای كردبـوو كـە ئـەم بابەتـە گەورەتریـن بایـەخ و گرنگـی پـێ بدرێـت و زۆر بەپەلـە جێبەجـێ بكرێـت[٣]. بێگومـان ئەمـەش نموونەیـەكی هەوڵـە سـەرنەكەوتووەكانی حكوومـەت بـوو لەنـاو چەنـدان نموونـەی تـر كـە بـەردەوام دەیدا بـۆ تێكـدانی پەیوەندی نـاو هێـزە كوردییـەكان بەگشـتی و هـەردوو هێـزی سـەرەكی پـارتی و یەكێتـی بـە تایبـەتی. هەروەهـا لەلایـەكی دیكـەوە حكوومـەتی عێـراق بـۆ شكسـت پێهێنـانی هەوڵـی یەكخسـتنی لایەنـەكان لـە هاوینـی ١٩٨٨، د.موكـەڕەم تاڵەبـانی، ڕاسـپارد بەمەبەسـتی زەمینـە خۆشـكردن بـۆ دەسـتپێكردنی گفتوگـۆی لەگـەڵ (پـدك) و پارتـەكانی تـر[٤]، پـاش ماوەیـەك د.موكـەڕەم تاڵەبـانی داواكاری لایەنـەكانی نـاو بـەرە بەچەنـد خاڵێـك دەخاتـە بـەردەم حكوومـەتی عێـراق بـۆ ڕەخسـاندنی زەمینـە بـۆ ئەنجامـدانی دانوسـتاندن، لەوانـە:

- دەستبەجێ شەڕ ڕابگرێت بۆ ئاسانكاری دەركردنی بڕیارێك لەمەڕ ئاشتەوایی.
- دەركردنێكی لێبووردنێكی گشتی، ئازادكردنی زیندانی سیاسی و ڕاگیراوەكان.
- دەسـت هەڵگرتـن لـە وێرانكـردنی گونـد و ناوچـە كوردنشـینەكان، شـاڵاوەكانی ئەنفـال[٥].

---

(١) چاوپێكەوتن لەگەڵ عەزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.

(٢) محەمەد مەلاقادر، سەربوردە...،ل١٩٦؛فازڵ ڕەئووف، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٨٢.

(٣) د.علی نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٥٣٧.

(٤) ژیلوان عبدالله، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٨.

(٥) فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل٢١٦.

حکوومـەتی عێـراق لەسـەر سیاسـەتی خـۆی بـەردەوام بـوو، پـاش ماوەیـەك سـەدام حسـێن لەپەیوەندیـەکی تەلەفۆنیـدا بـە د.موکـەڕەم تاڵەبـانی گوتبـوو: "ڕازی نابیـن لەسـەر ڕاگرتنـی جەنـگ لەگـەڵ تێکدەرەکانـدا (هێـزە کوردسـتانییەکان-لێکۆڵەر) دوای ئـەوەی ئـەو ڕێگـە لادەرەیـان گرتەبـەر لـە مامەڵـە کـردن لەگـەڵ بێگانـەدا دژ بـە عێـراق» هەروەهـا ناوبـراو گوتبـووی: " لـە ئێسـتە بـەدواوە ڕێگـەی کارکردنیـان پـێ نادەیـن، بـەڵام ئەگـەر دەیانەوێـت لەگـەڵ کاروانەکـە بـن، دەبێـت ئـەوە بسـەلمێنن و بەرنامەکەیـان ڕابگەیەنـن، ئـەو کاتـە دەڵێیـن بەڵـێ یـان نەخێـر»[1]. بێگومـان ئەمـەش نائامادەیـی حکوومـەتی عێـراق بـۆ چارەسـەرکردنی ئاشـتییانەی کێشـەی کـورد دەردەخـات. بـەڵام هـاوکات لـە٦ی ئەیلـوول١٩٨٨ واتـە پـاش کۆتاییهاتنـی شـاڵاوەکانی ئەنفـال، بـۆ ڕاکێشـانی سـەرنجی دەوڵەتـان و جەمـاوەر لەناوخـۆدا، حکوومـەتی عێـراق بڕیـاری لێبـووردنی گشـتی بـۆ هەمـوو کـوردەکان دەرکـرد جگـە لـە جـەلال تاڵەبـانی نەبێـت[2]. سـەرکردایەتی بـەرەی کوردسـتانی پـاش شـیکردنەوەی بڕیـاری لێبووردنی گشـتی حکوومـەت[3]، لـە٨ی ئەیلـوول لـە بەیاننامەیەکـدا ڕایگەیاندبـوو: "بـۆ ڕەخسـاندنی هەڵومەرجـی هەڵکەوتـوو بـۆ چارەسـەرکردنی کێشـە ڕەواکـەی کـورد بـە شـێوەیەکی ئاشـتییانە و دیموکراسـی، پێویسـتە حکوومـەت دەسـت لـە سیاسـەتی بەعەرەبکـردن و سـەرکوتکردن و زیندانیکردن..تـاد، هەڵبگرێـت، بەڵکـو کاربـکات بـۆ ئاوەدانکردنـەوەو لابـردنی بـاری ناتەبایـی و چەسـپاندنی دیموکراسـیەت لـە کوردسـتان و عێراقـدا» [4].

هەرچەنـدە هەندێـك لـە سـەرچاوەکان ئامـاژە بـەوە دەکـەن کـە هێـزەکانی نـاو بـەرەی کوردسـتانی بە(پدك)یشـەوە، لـە ناوەڕاسـتی ئەیلـوولی١٩٨٨ ڕەزامەندییـان لەسـەر ئەنجامـدانی گفتوگـۆ بەبـێ هیـچ مەرجێـکی پێشـوەخت لەگەڵ حکوومـەت دەربڕیبـوو[5]. بـەڵام مەسـعود بـارزانی ئـەوە ڕەتیدەکاتـەوە، لـە چاوپێکەوتنێـکدا لەبـارەی گفتوگۆکـردن

(١) هەمان سەرچاوە، ل٢١٧.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانە:حول»قـرار العفـو العـام» الأخيـرة الصـادر عـن النظـام، إخبـار كردسـتان، العـدد:(١٨٥)، ١ ـ ١٥أيلـول١٩٨٨، ص٥.

(٣) إذاعـه صـوت كردسـتان ـ العـراق،» ملاحظـا أوليـة حـول قـرار رد العفـو العـام الصـادر مـن السـلطة»، فـی ١٩٨٨/٩/٩.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـری نـاوەڕۆکی بەیاننامەکـە بڕوانـە: بەیاننامـەی سـەرکردایەتی بـەرەی کوردسـتانی، بـەرەی کوردسـتانی، ڕۆژنامـە،ژ:(٢)، سـاڵی یەکـەم، تشـرینی دووەمـی ١٩٨٨، ل ل١ ، ١٢.

(٥) فاروق محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل٢١٧.

لـە گـەڵ حکوومـەت دەڵێـت: "دروشـمی ڕژێمـی عێـراق نەهێشـتنی میللـەتی کـوردە، بـاوەڕی بـە دیموکـراسی و چارەسـەرکردنی کێشـەی کورد بەئاشـتی نییـە، ڕق و دوژمنایەتی سـەدام حسـێن و ڕژێمەکـەی بـۆ میللـەتی کـورد بـەری چـاوی تاریـك کـردووە، لەبـەر ئـەوە باوەڕیـان بەهیـچ ڕێگەیـەکی ئاشـتییانە نییـە لەگـەڵ ئـەو ڕژێمـە، ئەگینـا هـەر چارەسـەرێکی ئاشـتییانە هەبـێ بـەلای ئێمـەوە لـە شـەڕ گرنگـترە»[1]. بـە تایبـەت ئەمـە لـەدوای ئـەوە هـات هەمـوو ئـەو تاوانانـە کـە بـە فەرمـانی سـەدام حسـین و ڕژێمەکـەی بەرانبـەر بەگـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان ئەنجـام دابـوو، هـەر لەکیمیابارانکـردن و ئەنفـال و ڕاگواسـتن تـا دەگاتـە خاپوورکـردنی هـەزاران گونـد و دەربـەدەر و ئاوارەکردنی هـەزاران خێـزانی کـورد لـە ناوچـە کوردنشـینەکان[2]. بـەم جـۆرە بەهـۆی نائامادەیـی حکوومـەت و نەبـوونی نیـازی چارەسـەری کێشـەی کـورد زەمینـەی گفتوگـۆ لەنێـوان هێـزەکانی بـەرەی کوردسـتانی و حکوومـەت شکسـتی هێنـا.

هەرچەنـدە بـەرەی کوردسـتانی عێراقـی لـە سـاتەوەختێکی درەنـگ هاتەکایـەوە، بەتایبـەتی لەکاتێکـدا کـە هێـزەکانی (پـدك) و پارتـەکانی تـری کـوردی لەسـەر گـۆڕەپـانی سیاسـی و لەشـکری کوردسـتان توانـا و قورسـایی پێشـوویان نەمابـوو[3]، بـەڵام لـە هەمان کاتـدا، تاکـە نموونـەی یەکڕیـزی و بەرگریکـردن بـوو بەرانبـەر بەدوژمنـی سـەرەکییان کـە حکوومـەتی عێـراق بـوو، هـەروەك مەسـعود بـارزانی لـە چاوپێکەوتنێـکی ڕۆژنامەوانیـدا گوتبـووی: "درەنـگ دامەزرانـدنی بـەرەی کوردسـتانی کاریگـەری گـەورەی هەبـوو لەسـەر شکسـتی١٩٨٨، بـەڵام ئـەوەی گرنـگ بـوو بەیەکڕیـزی لێـی دەرچوویـن»[4]، جگـە لەوەش بـەرەی کوردسـتانی لـەو قۆناغـەدا بایـەخ و گرنگـی تایبـەتی خـۆی هەبـوو، کـە دەکرێـت لـە چەنـد خاڵێکـدا ئامـاژە بـە هەندێکیـان بدەیـن، وەك:

- پێکهێنـانی بـەرەی کوردسـتانی، بـۆ یەکـەم جـار ڕووداوێـکی گـەورە و مـەزن بـوو لـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کوردیـدا و هەمـوو هێـزە سیاسـییەکانی کوردسـتانی بـۆ هەسـتکردنی بەرپرسـیارێتی مێژوویـی ئـەو قۆناغـە بزوانـد.

---

(١) چاوپێکەوتنی هەڤاڵ مسعود بارزانی...، ل١٠ ، ١١.

(٢) إذاعـە صـوت کردسـتان ـ العـراق، «هـل هـو محـض إختـلاف؟ أم إبـادة عنصريـة؟»، فـی ١٩٨٨/٩/٣.

(٣) شێخ جەمال شێخ نوری، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٩.

(٤) ڕۆژنامەکەمان چاوی بەهەڤاڵ مسعود بارزانی...، ل٤.

- تا ڕادەیەکی زۆر لەو قۆناغەدا کۆتایی بە شەڕ و ململانێ سیاسی و چەکدارییەکانی ناو لایەنەکانی ناو بزاڤی کوردی هێنا و توانی پێکەوە کۆیان بکاتەوە و خەبات و تێکۆشانیان بەرەو ئاراستەی حکوومەتی عێراق یەکبخات و لاپەڕەیەکی نوێی لە پەیوەندی سیاسی نێوان لایەنەکانی کوردی لە باشووری کوردستان کردەوە.
- پاڵنەرێکی سەرەکی بوو لە گەڕاندنەوەی ئومێد بۆ کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان، کە بەهۆی سیاسەتەکانی ڕاگواستن و ئەنفال و کیمیاباران و قڕکردنی کورد لە لایەن بەعسەوە پیادە دەکرا، بەهۆیەوە مرۆڤی کورد تووشی جۆرێك لە ڕەشبینی و نائومێدی کردبوو.
- لە ڕووی دامودەزگا و کاری کارگێڕییەوە، ئەگەر چی کەموکورتی هەبوو، بەڵام لە هەموو بەرەکانی تر باشتربوو، چونکە سەرجەم هێزە سیاسییەکانی سەرگۆڕەپانی کوردستانی تێدا بەشدابوون.
- توانی لەو قۆناغەدا سەرکردایەتی بزاڤی گەلی کورد، وەستانەوە بەڕووی سیاسەتەکانی حکوومەتی عێراق بکات، کە لەو قۆناغەدا توندترین سیاسەتی جینۆساید و قڕکردنی گەلی کوردی پەیڕەو دەکرد[١].
- هەروەها لەو قۆناغەدا چەندان چالاکی لەسەر ئاستی ناوخۆ و دەرەوەدا ئەنجام دا، ئەگەرچی بەهێز نەبوون، بەڵام لەهەمان کاتدا ئاماژەیەکی گرنگ بوون بۆ بەردەوامی دان بەخەبات و تێکۆشان لەلایەك و ناساندنی دۆزی ڕەوای گەلی کورد بەجیهانی دەرەوە و بنیاتنانی پەیوەندی دیپلۆماسی و پەیداکردنی پشتگیری دەرەکی لەلایەکی دیکەوە[٢].
- لە قۆناغەکانی دواتردا بەرەی کوردستانی توانی کاروباری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و کارگێڕی ناوچە ئازادکراوەکانی کوردستان ڕێکبخات و کۆمیتەی هاوبەش بۆ بەڕێوەبردنیان پێکبهێنێت، سەرەڕای ڕێکخستنی کاروباری دارایی و وەرگرتنی باج و گومرگ.
- توانی تا ڕادەیەك کۆتایی بە فرە لەشکری و فرە هێزی چەکداری بهێنێت و هەموویان بەتایبەت لە ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١دا یەکبخات، لەکاتێکدا دیاردەی فرە لەشکری هۆکاری سەرەکی دۆخی ناتەبایی و شەڕ و ناکۆکی لایەنەکانی ناو

---

(١) سلام عبدالکریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٠.

(٢) محمد ملا قادر، خەباتنامە...، ل٨٢ ؛ بۆ زانیاری لەبارەی چالاکییەکانی بەرەی کوردستانی لەناوەوە دەرەوەی کوردستان بڕوانە: سروە، سەرچاوەی پێشوو،ل ل٧٢ -٨٥.

بزاڤـی ڕزگاریخـوازی نەتـەوەی کـوردی بـوو[1].

- هەروەهـا بـەرەی کوردسـتانی ڤیتـۆی لەسـەر هیـچ پارتێـکی تـری سیاسـی نەبـوو کـە بەشـداری لـە بـەرە بکـەن و ڕۆڵیـان هەبێـت لەخەبـاتی بەرهەڵسـتکاری.
- لـە سـەر بنەمـای پاراسـتنی مـافی گشـت پێکهاتـەکانی عێـراق دامـەزرا بـوو، کـە ئەمـەش نموونەیـەکی جـوانی دیموکـراسی و پێکـەوە ژیانـە لەمێـژووی کوردسـتان.
- دەرکـردنی یاسـای ڕابەرایەتیکـردنی بزاڤـی گـەلی کـورد، کـە دواتـر بـوو بـە یاسـای سـەرۆکایەتی هەرێـم.
- دەرکـردنی یاسـای تایبـەت بـە هەڵبـژاردنی پەرلەمـانی کوردسـتان، کـە دواتـر جێبەجـێ کـرا، پەرلەمـان و حکوومـەتی هەرێمـی کوردسـتانی لـێ بەرهـەم هـات[2].

بێگومـان بـەرەی کوردسـتانی جگـە لـە لایەنـە باشـەکانی لـە هەڵـە و کەموکورتیـش بەدەرنەبـوو، لەوانـە جگـە لەوەی کـە دامـودەزگای جێبەجێکردن و کارگێـڕی و ڕاگەیاندن و دارایـی هەبـوو، بـەڵام تـا ڕادەیـەك لـە بڕیـاردان و یەکلایکردنـەوەی کێشـەکاندا سسـت بـوو، بەتایبـەت لەقۆناغـی سـەرەتاییدا زیاتـر وەك بەرەیـەکی ڕاگەیانـدن دەکەوتە بەرچـاو، هەروەهـا یەکێـکی تـر لـەو ڕەخنانـەی ئاراسـتەی پەیڕەوپرۆگرامـی بـەرە دەکـرا، ئەوەبـوو کـە لـەو بەڵگەنامەیـەدا هیـچ ئاماژەیـەکی بـە بزاڤـی ڕزگاریخـوازی کـوردی لـە پارچـەکانی تـری کوردسـتان نەدابـوو[3]. بـەڵام سـەرباری تێبینـی و ڕەخنـە و سـەرنج بـە بـاری سـوود و کەڵـك بـۆ بزووتنـەوەی کـورد و پـرسی کـورد و کۆمـەڵانی خەڵـکی کوردسـتان شـکایەوە، پـاش چەنـد مانگێـك دوای دامەزرانـدنی کەوتـە جموجـووڵ و چالاکـی و تـوانی سـەرکردایەتی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد لەئەسـتۆ بگرێـت، لـەو ماوەیـەدا کۆمەڵێـك چالاکـی جگـە لەسـەر ئاسـتی ناوخـۆ، لەسـەر ئاسـتی دەرەوەش

(١) سلام عبدالکریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٠.

(٢) چاوپێکەوتـن لەگەڵ تـارق جامبـاز، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٦. تـارق جامبـاز، نـاوی تـەواوی (تـارق محەمـەد سـەعید جامباز)ـە، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٨ی شـاری هەولێـر، خـاوەن بڕوانامـەی بەکالۆریۆسـە لەبـواری یاسـا، لـە هەشـتاکان پەیوەنـدی بـە ڕیـزی یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتانەوە دەکات، لەخـولی یەکـەم و دووەمـی پەرلەمـانی کوردسـتان دەبێتـە ئەندامـی پەرلەمـانی کوردسـتان لەسـەر لیسـتی یەکێتـی، سـاڵی ١٩٩٨ سـەندیکای ڕۆژنامەنوسـان دادەمەزرێنێـت، خـاوەن چەندیـن پەرتـووکی جیاجیایـە، نیشـتەجێی شـاری هەولێـرە.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ژیلوان عبدالله احمد، سەرچاوەی پێشوو، ل١٤٠.

ئەنجـام دا[1]. هەروەهـا لـە ڕووی ڕاگەیاندنیشـەوە لـە ئەیلـوولی ١٩٨٨ ڕۆژنامەیـەكی بەنـاوی (بـەرەی كوردسـتانی) دەركـرد، مانگانـە دەردەچـوو[2]، هەروەهـا لـە كۆتایـی سـاڵی ١٩٨٨ بـەرەی كوردسـتانی ڕادیۆیـەكی بەنـاوی (ڕادیـۆی بـەرەی كوردسـتانی) دامەزرانـد[3]، كـە وەك مینبەرێـك بـوو بـۆ دووبـارە گەڕاندنـەوەی ئومێـد و گەیانـدنی دەنگـی هـەواڵ و چالاكـی پێشـمەرگە بـە كۆمـەڵانی خەڵـكی كوردسـتان بەمـەش پردێـكی نزیكـتر وەك سـاڵانی پێشـوو لـە نێوان شـۆڕش و خەڵـكی كوردسـتان دروسـت كرد[4].بەرەی كوردسـتانی لەمـاوەی كاركردنیـدا دوو جـۆرە ئاراسـتەی گرتبـووە بـەر یەكـەم بریتـی بـوو لـە ئاراسـتەی دیپلومـاسی و كردنـەوەی كەناڵـی وتووێـژ لەگـەڵ حكوومـەتی عێـراق بـۆ چارەسـەركردنی كێشـەی كـورد، بەتایبـەت نـاردنی (مەحمـوود عوسـمان) بـۆ توونـس بـۆ بینینـی بەرپرسـانی ڕێكخـراوی ڕزگاریخـوازی فەلەسـتین، بەتایبـەت (یـاسر عەرەفـات)، كـە ئـەو كات لـەو نێوانـەدا كەوتبـووە هەوڵـی ناوبژیوانیكـردن، بـەڵام ئەنجـام بەهـۆی ئامادەنەبـوونی حكوومـەت بـۆ گفتوگـۆ و چارەسـەری مافـەڕەواكانی گـەلی كـورد وەك خـۆی، ئـەم ئاراسـتەیە شكسـتی هێنـا[5].دووەم ئاراسـتەش بریتـی بـوو لـە ئاراسـتەی ناوخـۆ بـۆ خەباتكـردن لـە ڕیـزی هێـزە بەرهەڵسـتكارەكانی حكوومـەتی عێـراق بـۆ گەیشـتن بەشـێوازێكی كاركـردنی هاوبـەش كـە دواتـر پێكهێنـانی (لێژنـەی هاوبـەش)ی لـێ كەوتـەوە و لـە ڕۆژی٢٧ی كانـوونی یەكەمـی ١٩٩٠ بەیاننامـەی دامەزرانـدنی دەركـرد[6]،

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: وثائـق و نشـاطات الجبهـة الكردسـتانية العراقيـة، مـن منشـورات الجبهــە الكردســتانيه العراقيــە، كانــون الأول ١٩٨٩، ص ص٢-٣١.

(٢)(٤) محمد ملا قادر، خەباتنامە...، ل٨٢.

(٣) ڕادیـۆی بـەرەی كوردسـتانی، لـە ڕۆژی ١٢ی كانـوونی یەكەمـی ١٩٨٨ دەسـت بەكاربـوو، بـارەگا و سـتۆدیۆ لـە(ڕاژان – ڕۆژهـەڵاتی كوردسـتان)بوون و كارمەنـدەكان جگـە لـە ئەندامـانی پـارتی كـە پێكهاتبـوون لـە: (حەمیـد سـوری و د.ڕزگار و بـارزان ملاخالد...تـاد)، هـەر حزبێـك لەحزبـەكانی نێـو بـەرە كارمەنـدی خـۆی هەبـوو جگـە لـەوەش چەنـد بێژەرێـكی لەخـۆ دەگـرت هـی پـارتی بریتـی بـوون لـە: (بەهجـەت ئاڤـدەل، فەهیـم عەبـدوڵا حمو...تـاد). بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: وصفـی ردێنـی، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٨٤؛ چاوپێكەوتـن لەگـەڵ فەهیـم عەبـدوڵا، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/٩.

(٤) دەنگی بەرەی كوردستان، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٨٦)، كانوونی یەكەمی ١٩٨٨، ل١٢.

(٥) سلام عبدالكريم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٣.

(٦) لێژنــەی كاری هاوبــەش پێكهاتبــوو لــە: (حــزبی بەعــسی ســەركردایەتی هەرێمــی عێــراق و ئەنجوومـەنی بـاڵای شـۆڕشی ئیسـلامی عێـراق و حـزبی دەعـوەی ئیسـلامی و حـزبی شـیوعی عێراقـی و بـەرەی كوردسـتانی و چەنـد هێزێـكی تـری سیاسـی)، ئـەم پێنـج هێـزە مـافی ڤیتۆیـان هەبـوو،

بـەڵام سـەرئەنجام بەهـۆی بـوونی بیـروڕای جیـاوازی هێـز و لایەنـە عەرەبییـەکانی نـاو ئـەو لێژنەیـە مافـەکانی کـورد لـە ئاینـدەی عێـراق و هەندێـك بابـەتی تـر ئـەم هەوڵـە بەرهەمێـکی ئەوتـۆی لـێ نەکەوتـەوە و سـەرکەوتوو نەبـوو[1]. بۆیـە بـەرەی کوردسـتانی هەوڵـەکانی لـە چوارچێـوەی پشـت بەخۆبەسـتن و بـە پاڵپشـتی کۆمـەڵانی خەڵـکی کوردسـتان چڕکـردەوە، کـە ئەمـە ئەزموونێـکی سـەرکەوتووبوو، تـا گەیشـتە ئـەوەی سـەرکردایەتی ڕاپەڕینـی بەهـاری ١٩٩١ بـکات.

بەگوێـرەی ئـەوەی کـە ئاماژەمـان پـێ کـرد، لـە کۆتاییـدا دەگەینـە ئـەوەی کـە پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان سـەلماندی کـە خـاوەن ڕێبازێـکی پێشـکەوتنخوازانەی ڕوونـە و بـڕوای بـە کار و خەبـاتی سیاسـی و لەشـکری هاوبـەش هەیـە، بەمـەش هەمـوو ئـەو تۆمەتانـەی بەرپـەرچ دایـەوە کـە بـە پاوانخـواز و کۆنەپەرسـت و ناووناتـۆرەی تـر لـە لایـەن هەندێـك لـەو هێزانـەی کـە بـوون بـە هاوپەیـمان لـە ناوبـەرەی کوردسـتانی، دەدرایـە پـاڵ. وەکـو دیـار پـارتی لـە هەڵومەرجێـکی پـڕ کارەسـاتی دوای نسـکۆی ئـاداری ١٩٧٥ بـەدواوە، ئامادەیـی بـۆ بەسـتنی بەرەیـەکی کوردسـتانی دەکـرد، بـەڵام بەهـۆی ڕووداو و پێشـهاتە سیاسـی و لەشـکرییەکانی کوردسـتان و هاودەنـگ نەبـوونی هێـزەکانی کوردسـتانی، نەیتوانیبـوو وەك پێویسـت ڕۆڵـی خـۆی ببینێـت، بـەڵام پـاش ئاشـتبوونەوەی گشـتی ڕۆڵێـکی کاریگـەری گێڕابـوو لـە کۆکردنـەوەی هێـزە کوردسـتانییەکان لـە چوارچێـوەی بەرەیـەکی سیاسـی کوردسـتانی. هەرچەنـدە بـەرەی کوردسـتانی دواکـەوت بـەڵام لەهەمـان کاتـدا خاڵێـکی گرنـگ و وەرچەرخـان بـوو لـە مێـژووی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد، لاپەڕەیـەکی نوێـی لـە پەیوەنـدی سیاسـی نێـو لایەنـەکانی نێـو گۆڕەپـانی خەبـاتی باشـووری کوردسـتان کـردەوە، ڕۆڵێـکی بەرچاوی لـە سـەرکردایەتیکردنی شـۆڕشی کـورد و ڕووبەڕووبوونـەوەی پێشـهاتەکانی دواییـدا بینـی، بـە تایبـەت ڕاپەڕینـی ئـاداری ١٩٩١.

نوێنەرایـەتی سـەرکردایەتی لێژنەکەیـان دەکـرد. بڕوانـە: ژیلـوان عبداللـە احمـد، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٤١.

(١) سلام عبدالکریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٣.

باسی چوارەم
ڕۆڵی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ڕاپەڕینی ئاداری ١٩٩١ی باشووری کوردستان

ڕاپەڕینە جەماوەرییە مەزنەکەی ئاداری ١٩٩١ی گەلی کورد لە باشووری کوردستان کە لە شاری ڕانیەوە کڵپەی سەند و لەماوەی چەند ڕۆژێکدا سەرجەم شار و شارۆچکە و ناوچەکانی دیکەی کوردستانی گرتەوە و دەسەڵاتی ڕژێمی دیکتاتۆری بەعسی ڕاماڵی، کە دەرئەنجامی ئەمەش تەنیا وەرچەرخانێکی گەورەی سیاسی نەبوو کە بەهۆیەوە نەخشەی سیاسی لە عێراقدا گۆڕی، بەڵکو وەرچەرخانێکی مەزنی کولتوور و کۆمەڵایەتیش بوو بۆ کۆمەڵگەی کوردستان، ئەوەبوو دواتر گۆڕانکاری بەرچاوی لە بوارەکانی دیکەی وەك دیبلۆماسی و ئابووری و ئاوەدانی لێکەوتەوە بە تایبەت دوای ڕووخانی یەکجارەکی ئەو ڕژێمە لە ئۆپەراسیۆنی ئازادی عێراق لە ٩ی نیسانی ٢٠٠٣دا.

دوای کۆتایی هاتنی جەنگی عێراق ـ ئێران لە ٨ی ئابی ١٩٨٨، حکوومەتی عێراق بە شێوەیەکی دڕندانە و بە بەکارهێنانی هێزێکی یەکجار زۆر بە پاڵپشتی تانك و فڕۆکە و چەکی کیمیایی کەوتبووە پیادەکردنی سیاسەتی پاکتاوکردن و گۆڕینی مۆرکی مێژوویی و نەتەوەیی کورد لە باشووری کوردستان[1]، لە ڕێگەی بەعەرەبکردن و ڕاگواستن و بەبەعسیکردن هەروەها شاڵاوەکانی ئەنفال، جگە لەوە بەشێوەیەکی بەرفراوان و سیستماتیك دەستی کرد بە وێرانکردن و خاپوورکردنی دەیان گوند و دێهات لە ناوچە جیاجیاکانی باشووری کوردستان و ناوچە سنوورییەکان بەتایبەتی کە تا ئەوکات شوێنی حەوانەوە و کۆمەکی پێشمەرگە و خۆسازدانی هێزەکانی کوردستانی

(١) م.س ـ پ.د.ك، بەیاننامە»کارەساتی هەڵەبجە لەکەی نەنگە بەنێو چاوانی ڕژێمی سەدامەوە»، لە١٢ی ئاداری ١٩٨٩.

بـوو، ئیـدی لـەو قۆناغـە بـەدواوە پەناگـە و شـوێنێك بـۆ پێشـمەرگە نەمایـەوە[1]. بەمەش تـا ڕادەیـەك جۆرێـك لـە نائومێـدی خسـتبووە نێـو ڕیـزەكانی شۆڕشـگێڕانی كـورد و هێـزە سیاسـیەكانی كوردسـتانەوە.

لـەو بارودۆخـە دژوارەدا بـە تایبـەتی لـە گەرمـەی پرۆسـەی شـاڵاوەكانی ئەنفـال و بەكارهێنـانی چـەكی كیمیایـی بـە شـێوەیەكی بەربـڵاو لـە لایـەن حكوومەتـەوە كـە پێشـتر بـاس كـراوە، دۆخێـكی خـراپ و پـڕ لەمەتـرسی بـۆ سـەر بزاڤـی كـورد و مانـەوەی خـودی ڕەگـەزی كـورد هاتبـووە ئـاراوە، بـە جۆرێـك هێـزە سیاسـییەكانی كوردسـتان نەیانتوانیبوو خۆیـان بەرانبـەر چـەكی كیمیایـی حكوومـەت ڕابگـرن، ئـاكام بێجگـە لـە هێشـتنەوەی هەندێـك مەفـرەزەی پارتیـزانی كـە بـە شـێوەی نهێنـی لـە ڕێكخسـتنی پارتایەتی بـەردەوام بـوون، ناچاربووبـوون جارێـكی تـر بـۆ ناوچـە سـنوورییەكان و دەرەوەی باشـووری كوردسـتان پاشەكشـێ بكـەن[2]. سـەبارەت بـە هێـزەكانی (پـدك) لـە كاتی شـاڵاوەكانی ئەنفـال و، دوا بەرگریكـردن لـە سـەرجەم بـەرەكان دژ بەحكوومـەت بریتـی بـوو لـە (شـەڕی خواكـوڕك)[3]، كـە لـە مـاوەی ١٩ی تەممـووز تـا ٥ی ئەیلـوولی ١٩٨٨ واتـە ٤٩ ڕۆژ درێـژەی هەبـوو، دواتـر بـە نەخشـەیەكی لەشـكری داڕێـژراو، بـە بڕیـاری مەسـعود بـارزانی فەرمانـدەی گشـتی لەشـكری شۆڕشـگێڕی كوردسـتان، هاوشـێوەی لایەنـەكانی تـر ڕوو لـە ناوچـە سـنوورییەكان و وڵاتـانی ئێـران و توركیـا دەكـەن[4]، بەمـەش جارێـكی تـر بارودۆخێـكی ئاڵـۆز و دژوار باڵـی بەسـەر بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی كـورد و كۆمەڵانـی خەڵـكی كوردسـتاندا كێشـا.

لـەو كاتـەدا شـیرازەی ڕێكخسـتنی لەشـكری شۆڕشـگێڕی كوردسـتان وەك تاكـە هێـزی سـەرەكی (پـدك) هاوشـێوەی سـەرجەم لایەنـە سیاسـییەكانی تـر، سیاسـەتی حكوومـەتی

---

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر و نـاوی سـەرجەم ئـەو گوندانـەی كـە لـە سـاڵی ١٩٨٨ لـە لایـەن حكوومەتـەوە خاپووركرابـوون بڕوانـە: مـن جرائـم القتـل العـام في كردسـتان العـراق عـام ١٩٨٨، مطبعـة خەبـات، شـباط ١٩٨٩، ص ص٥، ٣٨.

(٢) محمـد مـلا قـادر، سـاڵێك لـە شـێخ وەسـانان ...، ل١٥٧؛ چاوپێكەوتـن لەگـەڵ شـیمال زێبـاری، هەولێـر ٢٠١٦/١/١٦. ناوبـراو بـۆ ماوەیـەكی درێـژ دوای شكسـتی ١٩٨٨، لەگـەڵ چەنـد مەفرەزەیـەكی پارتیـزانی لـە ناوچـەی بادینـان بەتایبـەت لـە سـنووری زێبـار لـە چالاكـی دابـوو.

(٣) بۆ زانیاری لە بارەی شەڕی خواكوڕك بڕوانە: هەمان بەش، باسی دووەم.

(٤) رشید سلیم، سەرچاوەی پێشوو، ل٩.

عێراق کاری لێ کرد و دووچاری لاوازی و لێکترازانی کردبوو، بەشێوەیەك سەرکردایەتی (پدك) و هێز و ئەندام و لایەنگرانی وەك ساڵانی (١٩٧٥ ـ ١٩٧٩) لە یەکتر دابڕابوون، بەڵام بە ماوەیەکی زووتر و جیاوازتر لەو سەردەمە، هەوڵ و تەقەلاکانیان خستبووە گەڕ بۆ جۆشدانی خەباتی سیاسی و لەشکری و بەرپەچدانەوەی سیاسەتی ڕەگەزپەرستانەی حکوومەتی عێراق، بە شێوەیەکی نوێ هێزەکانی خۆی ڕێکخستنەوە، شان بەشانی لایەنەکانی تر کەوتە خەبات و تێکۆشان بۆ تێپەڕاندنی ئەو ڕەوشە دژوارە کە ڕووبەڕووی گەلی کورد و بزاڤی کورد بووبووەوە، لەو پێناوەدا بۆ یەکەمین جار لە سەرەتای بەهاری ١٩٨٩ جارێکی تر بارەگای خۆی لە کێوی قەندیل[١]، چەند ناوچەیەکی سنووری بادینان دامەزراند و هەر لەو ماوەیەشدا دەستی کردبوو بە ناردنەوەی مەفرەزەی پارتیزانی بۆ ناوەوەی کوردستان، ئۆردوگا زۆرە ملێیەکان[٢]. لەو کاتەدا حکوومەتی عێراق وەك ساڵانی دوای نسکۆی ئاداری ١٩٧٥، بە هەزاران رەبیە و سەربازگە و شوێنی سەربازی لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستان و شوێنە سنوورییەکان دامەزراندبووەوە، بەمەش نە تەنیا دەرفەتی هاتوچۆ لەبەردەم پێشمەرگەدا کەم بوو، بەڵکو زۆر ئەستەم بوو ڕێگەی هاتوچۆ بۆ خۆی بدۆزێتەوە[٣]. هەروەها وێڕای ئەمەش لەو کاتەدا (پدك) و لایەکانی تری بەرەی کوردستانی دووچاری کۆسپێکی تر بووبوون، ئەویش بوونی هێزەکانی (پەکەکە) بوو، کە هەر لە ساڵی١٩٨٧ گرژی و ئاڵۆزی کەوتبووە نێوانیان[٤]، بەپێی سەرچاوەکان (پەکەکە) بەردەوام بە هەماهەنگی دەزگای هەواڵگری عێراقی کێشەیان لە بەردەم هاتوچۆی پێشمەرگە، بە تایبەتی لە سنووری بادینان دروست دەکرد، زۆرجار پێشمەرگەیان دەستگیر دەکرد و ڕادەستی هەواڵگری عێراقیان دەکرد، بۆنموونە: لە بەهاری ١٩٨٩ چەند پێشمەرگەیەکی سەر بەمەفرەزەکانی (پدك) لەوانە: (سەعدوڵا ئاڤدەل و ئەحمەد قادر...چەندانی تر)، کاتێ خۆی لە سنووری بادینان دابەزین بۆ ناوەوەی کوردستان دەستگیرکران و دواتر ڕادەستی حکوومەتی عێراق کران و

(١) جمال مورتکە، چیا خۆی دەنووسێتەوە...، ل٥٧.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ ئیبراهیم مستەفا، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١.

(٣) چاوپێکەوتن لەگەڵ أودی دۆغانی، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٧.

(٤) بۆ زانینی هۆکارەکانی تێکچوونی پێوەندی نێوان پارتی و پەکەکە بڕوانە: م. س ـ ح.د.ك، بلاغ« حول بروتوكول التعاون مع حزب العمال الكردستاني (پ. ك .ك)»، فی ١١ شباط ١٩٨٧.

تـا ئەمـڕۆ چارەنووسـیان بـە نادیـاری ماوەتـەوە، کـە ئەمـەش نموونەیـەك بـوو لەنێـو چەنـدان نموونـەی تـری هاوشـێوە[1]. بـەڵام ئـەم کردەوانـە و سیاسـەتی حکوومـەتی عێراق کاریگـەری ئەوتـۆی لـە بـەردەم (پـدك) و هێـزی پێشـمەرگەی کوردسـتان لەپێنـاو درێـژەدان بەخەبـات دروسـت نەکـرد، بـە پێچەوانـەوە لـە تێکۆشـان بـەردەوام بـوون.

مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) لە١ی ئـاداری ١٩٨٩ لـە بەیاننامەیەکدا بە بۆنـەی دەیەمین بیـرەوەری کۆچـی دوایـی مسـتەفا بـارزانی، ڕایگەیاندبـوو: "پـارتی یـادی نەمران»مسـتەفا بـارزانی و شـەهیدانی کوردسـتان» زینـدوو دەکاتـەوە بـە درێـژەدان بەخەبـاتی لـە شـکری و سیاسـی و جەمـاوەری و هەمـوو شـێوازەکانی تـری بەرگـری لـە پێنـاو بەدیهێنـانی مافـەکانی گـەلی کـورد»[2]. ڕاسـتییەکەی ئەمـە هێمایـەکی ئـەو ڕاسـتییەن کـە پـارتی لـە خەبـات دانەبڕابـوو، بەڵکـو لەبـەر ڕوشـنایی بارودۆخـی ئەوسـای کوردسـتان و ناوچەکـە، لاوازی تێکەوتبـوو.

هەروەها(پـدك) هـەر لەسـەرەتای ئـەم قۆناغـەوە گرنگییـەکی زۆری بـە ڕێخسـتنە نهێنـی و شـانە چەکدارەکانی نـاو شـار دەدا، کـە دواتـر ئەمانـە بـوون بە پـردی پەیوەندی لـە نێـوان شـار و شـاخ واتـا (جەمـاوەر و پێشـمەرگە)، هەروەهـا ئامرازێـکی بـاشی هۆشـیارکردنەوەی جەمـاوەری نـاو شـارەکان، بێجگـە لـەوەش جـار جـار بـە تایبـەت لـە کاتێکـدا کـە حکوومـەت ئامـادەی گفتوگـۆ و دانوسـتاندن نەبـوو لەگـەڵ سـەرکردایەتی سیاسـی بـەرەی کوردسـتانی، بـە مەبەسـتی سـەلماندنی بـوونی خەبـات و گەیانـدنی پەیامـی پێشـمەرگە بـە جەمـاوەر و تەیارکردنیـان بـۆ قۆناغـی داهاتـوو، چالاکـی لەشـکریش لــە دژی حکوومــەت و بەرژەوەندییەکانیـان ئەنجـام دەدا[3]. بێگومـان ئـەم جـۆرە چالاکییانـەش کاریگـەری زۆریـان لەسـەر ئاگادارکردنـەوەی جەمـاوەر و دروسـتکردنی کاکڵـەی ڕاپەڕیـن کردبـوو.

لـە درێـژەی کاروچالاکییەکانیـدا، لـە سـەرەتای مانگـی تەممـووزی ١٩٨٩ بـە بڕیـاری

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ ئیبراهیم مستەفا، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١.

(٢) م.س ـ ح.د.ك، بیـان» الذکـری العـاشرة لرحیـل مؤسـس حزبنـا وقائـد حرکتنـا الکردیـة»، فـی ١/ آذار /١٩٨٩.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر و زیانـەکانی حکوومـەت بڕوانە:چالاکییـەکانی پێشـمەرگە، بـەرەی کوردسـتانی، ڕۆژنامـە، ژ:(١٢)، ئەیلـوولی١٩٨٩، ل٢٢؛ چالاکییـەکانی پێشـمەرگە، بـەرەی کوردسـتانی، ڕۆژنامـە، ژ:(١٣)، تشـرینی یەکەمـی ١٩٨٩، ل ل١٧ ، ١٩.

سـەرکردایەتی (پـدك)، چەنـد مەفرەزەیـەکی پارتیـزانی دادەبەزنـەوە باشـووری کوردسـتان، پەیوەندییـان کردبـووەوە لەگـەڵ ئـەو پێشـمەرگانەی کـە لـە کوردسـتان مابوونـەوە[1]. یەکێـك لـەو مەفرەزانـە بریتـی بـوو لـە مەفرەزەیـەکی هاوبـەشی لێژنـەی دەشـتی هەولێـر کـە پێشـمەرگەکان بریتـی بـوون لـە: (خـدر سـوارە ـ بەرپـرس و مەهـدی عەزیـز و جەعفـەر سـادق و خالـد سـەعید و شـێخ محەمـەد و عـادل بەکـر و کەریـم خـدر و کاکل زاهیـر و عوسـمان مەحمـوود و شـوان کاکل و دلاوەر ئۆمەر...تـاد) ، لەگـەڵ لێژنـەی شـەقڵاوە کـە پێشـمەرگەکانی بریتـی بـوون لـە: (جەمـال مورتکـە ـ بەرپـرس و ئاسـۆ حاجـی و نەجـات شـێخانی و هەڤـاڵ هـەژار و دڵشـاد مـاوەرانی و وریـا شـێخ وەسـانی و سـەید پەپوولە...تـاد)، بەشـێك لەمانـە خۆیـان دەگەیەننـەوە ناوچـەکانی دەوروبـەری هەولێـر و شـەقڵاوە و چەنـد شـوێنێکی تـری ناوچەکـە و پەیوەنـدی بـە ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی نـاو شـارەوە دەکـەن و پـاش ماوەیـەك لەمانـەوە و هاتوچـۆ بـۆ بـارەگای سـەرەکی خۆیـان دەگەڕێنـەوە لـە کێـوی قەندیـل[2].

مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) لـە١٣ی ئـابی ١٩٨٩ جارێـکی تـر لـە بەیاننامەیەکـدا بەبۆنـەی ڕۆژی لەدایکبـوونی حزبەکـەوە، سـووربوونی خـۆی لـە درێـژەدان بەخەبـات پیشـانیدا و ڕایگەیانـد: "پـارتی بەهەماهەنگـی لایەنـەکانی تـری بـەرەی کوردسـتانی و هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی تـری عێـراق بەرانبـەر بـەو واقیعـە دژوارە ڕانەوەسـتاوە، بەڵکـو بڕیـاری خۆڕاگـری و مقاوەمـەت و درێـژەدانی هەمـە جـۆرەکی شـیاوی خەباتیـان داوە»[3]. هەروەهـا لـە بەشـێکی تـری بەیاننامەکـدا گوتـراوە: «پـرسی کـورد لـە عێـراق پرسـێکی سیاسـییە و هیـچ کاتێـك سیاسـەتی کوشـتن و بڕیـن و زەبـر و زەنـگ و وێرانـکاری

---

(١) بـۆ یەکەمیـن جـار ئـەم مەفرەزانـە پەیوەنـدی بـە مەفرەزەیـەکی لێژنـەی شـەقڵاوە و باڵەکـەوە دەکـەن کـە لـە قووڵایـی باشـووری کوردسـتان، بـە تایبـەت لـە ناوچـەکانی وەك: (دۆڵـی بالیسـان و شـەقڵاوە و هەریـر و سـەروچاوە و رانیە...تـاد) مابوونـەوە، کـە پێکهاتبـوون لـە: (زریـان شـێخ وەسانی و بڵنـد ئیسـماعیل و لەتیـف مـەلا حاجـی ڕەسـووڵ و حەسـەن حەمـەد علـی وەرتی و حاجـی عـەلی حەمـزە وەرتی...تـاد). بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: جـمال مورتکـە، چیـا خـۆی دەنووسـێتەوە...، ل٥٩.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: جـمال مورتکـە، نووسـینەوەی ڕۆژە سـەختەکانی خەبـات سـاڵی ١٩٨٩، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٢٧٩٧)، ٢٠٠٨/٣/٢٤ ل٥؛ خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٢٨٠١)، ٢٠٠٨/٣/٢٨، ل٥.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـری نـاوەرۆکی بەیاننامەکـە بڕوانـە:م.س ـ ح.د.ك، بیـان» ١٦ آب وحـدة الحرکـة التحرریـة الکردیـة»، فـی ١٣/ آب/١٩٨٩.

ڕێگەی ڕاستەقینەی چارەسەری بنەڕەتی پرسی کورد نادۆزێتەوە»[1]. بە دیدی بەندە حکوومەتی عێراق لەم قۆناغەدا وەك قۆناغەکانی پێشوو بەرانبەر بە چارەسەری سیاسییانەی کێشەی کورد شکستی هێناوە و لە ژێر بیری تەسکی نەتەوایەتی و عەرەب پەرستی، نەیتوانیبوو چارەسەرێکی سیاسی و ئاشتییانە و لە ڕێگەی گفتوگۆوە بۆ کێشەی کورد بدۆزێتەوە، بە پێچەوانەوە بەکیمیابارانکردن و گشت شێوازەکانی تری دوور لە بنەماکانی مافی مرۆڤ بێ توانایی خۆی بەرانبەر بەم پرسە پیشان دابوو.

لە بەردەوامی چالاکییەکاندا، (پدك) لەماوەی ٢ ـ ١٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٩ لە ژێر دروشمی: (تووندوتۆڵکردنی خەبات لە پێناو دیموکراتی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە بۆ کوردستان)، دەیەمین گۆنگرەی خۆی بەست، چەند بڕیارێك دەرکرد لەوانە بڕیاری درێژەدان بەخەباتی سیاسی و لەشکری و جەماوەری و تووندوتۆڵکردنی شێوازە جۆراوجۆرەکانی خەبات، لەگەڵ چەند بڕیارێکی تری گرنگ بە جۆرێك کە لەگەڵ خەبات و ڕەوشی ئەو کاتەدا بگونجێت[2]. بەمەش پارتی جارێکی تر توانی خۆی ڕێکبخاتەوە، کە لە ئەنجامی شکستی ١٩٨٨ تووشی لاوازی و گرفتی گەورە بووبوو.

دوابەدوای ئەو گۆڕانکارییە مەزنەی کە بە سەر ناوچەکەدا هاتبوو، بە تایبەت کاتێك کە حکوومەتی عێراق بۆ قەرەبووی زیانە ئابوورییەکانی جەنگی یەکەمی کەنداو(عێراق ـ ئێران) و بەو پێیەی وڵاتی کوێت وڵاتێکی دەوڵەمەندە بە سەرچاوەی سامانی سروشتی و نەوتاوییە، لە٢ی ئابی ١٩٩٠ پەلاماری کوێتی دا و داگیری کرد[3]. ئەم ڕووداوە لە مێژوودا بە جەنگی دووەمی کەنداو ناسراوە[4]. ئەنجام بە خێرایی گۆڕانێکی گەورە بەسەر ناوچەکەدا هات، هەڵوێستی زۆرێك لە وڵاتانی دنیا بەرانبەر

---

(١) ١٦ آب وحدة الحركة...،المصدرالسابق.

(٢) البلاغ الختامی للمؤتمر العاشر...،المصدر السابق؛ بۆ زانیاری و وردەکاری زیاتر بڕوانە:حبیب محمد، تاریخ الحزب الدیمقراطی الکردستانی ...، ص ص١٧٢ -١٨٥.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە:چالز تریب، چەند لاپەڕەیەك لە مێژووی عێراق، و: محمد حسێن، چ٣، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ،٢٠١٣، ل٣١٧.

(٤) فازل هەورامی، کورد باجی پەلاماردانی کوێت دەدات، هەولێر، ڕۆژنامە، ژ: (١٢٥٧)، ٢٠١٤/٣/٤، ل٧.

بـە حکوومـەتی ڕەفتـار فـاشی عێـراق گـۆڕانی بەسـەردا هـات، بـە تایبـەتی وڵاتـانی ڕۆژئـاوا و ئەمریـکا هـەر زوو هاتنـە سـەرخەت و داوایـان لـە عێـراق کـرد دەسـتبەجێ سـوپاکەی لـە کوێـت بکێشـێتەوە[1]. بـەڵام سـوپای عێـراق نـەك هـەر نەکشـایەوە، بەڵکـو ڕۆژی ٨ی ئـابی١٩٩٠ بـە پێـی بڕیـاری ئەنجوومـەنی سـەرکردایەتی شـۆڕش وڵاتی کوێـت وەك پارێزگایـەك خرایـە پـاڵ عێـراق[2]، بـەم بڕیـارەش ناوچەکـەی زیاتـر بـەرەو ئاڵـۆزی بـرد.

ڕاسـتییەکەی هەڵگیرسـانی جەنگـی دووەمـی کەنـداو لـە لایـەن حکوومـەتی عێراقـەوە دەرفەتێـکی گونجـاوی لـە بـەردەم بـەرەی کوردسـتانیدا ڕەخسـاند، (پدك)یـش وەك هێـزەکانی تـری بـەرەی کوردسـتانی کەوتـە وەرگرتنـی هەڵوێسـت، لـەو بارەیـەوە ڕۆژی ٣ی ئـاب واتـە دوای یـەك ڕۆژ، بـەرەی کوردسـتانی بەیاننامەیـەکی بڵاوکـردەوە، تێیـدا وێـڕای ئـەوەی بـە توونـدی ئیدانـەی داگیرکـردنی کوێتـی کـرد، داوایشـی کردبـوو سـوپای عێـراق لـە کوێـت بکشـێتەوە و کێشـەکان بـە ئاشـتی و دانوسـتاندن چارەسـەر بکرێـن[3]. هـاوکات لەگـەڵ هەمـوو ئـەو گۆڕانکارییانـەی بەسـەر پەیوەندییـە نێـو دەوڵەتییەکانـدا هــات بــۆ دژایەتیکــردنی عێــراق، ســەرکردایەتی سیاســی بــەرەی کوردســتانی بەپێــی تێگەیشـتنی بارودۆخەکـە بـە گونجـاوی زانی چالاکییـە لەشـکرییەکانی لـە دژی سـوپای عێـراق بوەسـتێنێت[4]. بـە شـێوەیەك تـا کێشـەی کـورد تێکـەڵاوی تەنگوچەڵەمـەی کوێـت نەکرێـت، و نەشـکرێتە کارتی گوشـار و پاڵەپەسـتۆ لـە لایـەن وڵاتـانی ڕۆژئـاوا و ئەمریـکا دژی عێـراق وەك قۆناغـەکانی پێشـوو، کـە لـە دواییـدا بـەشی کـورد هـەر مەینـەتی و چەوسـانەوە و کارەسـات بێـت و کێشـەکەشی دژوارتـر و بـێ چارەسـەربوون بمێنێتــەوە، بۆیــە لــەم نێوەندەدا(پدك)یــش وەك لایەنــەکانی تــری بــەرەی کوردســتانی جگـە لـە حاڵـەتی بەرگـری چالاکییـە لەشـکرییەکانی دژ بەهێـزەکانی حکوومـەتی عێـراق ڕاگـرت، لـەم بـارەوە هۆشـیار زێبـاری کـە ئـەوکات وتەبێـژ و ئەندامـی مەکتـەبی سیاسـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان بـوو ، لـە چاوپێکەوتنێکـدا گوتبـووی: "نامانەوێـت سـەر

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: مصطفـى أحمـد ابـو الخيـر، تحالـف العولمـة العسـكرية والقانـون الدولي،القاهـرة ، ٢٠٠٥، ص٤٨.

(٢) تەنگوچەڵەمەی کەنداو، بەرەی کوردستانی، ڕۆژنامە، ژ: (١٩)،ساڵی دووەم، ئابی ١٩٩٠، ل٢.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـری نـاوەڕۆکی بەیاننامەکـە بڕوانـە: القيـادة السياسـية للجبهـة الكردسـتانية العراقيـة، بيـان» تصريـح الجبهـة الكردسـتانية العراقيـة حـول غـزو نظـام صـدام للكويـت»، فـى ١٩٩٠/٨/٣.

(٤) بەرەی کوردستانی، ڕۆژنامە، ژ: (٢٣)، ساڵی سێیەم، کانوونی یەکەمی١٩٩٠، ل ل١ ،٢٠.

لـە نـوێ بەڵگەیـەکی هەڵپەرستمان بـۆ دەرچـێ و هەڵسوکەوتمان وەك خەنجـەر لێـدان لەپشـتەوە لێـك بدرێتـەوە»، هەروەهـا ناوبـراو گوتبـووی: "بۆچـی؟ دەبـێ ئێمـە بـۆ بەرژەوەنـدی ئـەوانی دیکە(ئەمریـکا و هاوپەیمانـەکان- لێکۆڵـەر) پێـش لەشـکر بیـن، لەکاتێکـدا ئێمـە لـە ئامانجـەکانی ئەمریـکا دڵنیـا نیـن»[1]. ئەمـەش ئـەوە دەگەیەنێـت کـە پـارتی لـە ڕووداوەکانی ١٩٧٥ و ١٩٨٨ لـە بـارەی هەڵوێسـتی ئەمریـکا و ڕۆژئـاوا ئەزموونێـکی زۆریـان وەدەسـت هێنـاوە.

هەروەهـا لەهەمـان کاتـدا هوشـیار زێبـاری ئامـاژە بـەوە دەکات: "پـرسی کـورد سـەربەخۆ و جیـاوازە، پێویسـتە بـە فەرمـی بناسرێـت، ڕێککەوتنێـکی سیاسـی لەبـارەی پلـە و پایـەی کـورد لـە دەوڵـەتی عێـراق بێتـە ئـاراوە، کـە گشـت بەرژەوەندییـەکانی گـەلی کـورد دابیـن بـکات»[2]. بـەڵام ئـاکام بـە هـۆی داخسـتنی هەمـوو دەروازەکانی گفتوگـۆ لـە لایـەن حکوومەتـەوە، درێـژەدان بـە خەبـاتی سیاسـی و لەشـکری و جەمـاوەری لـە لایـەن پـارتی و هاوپەیمانـەکانی بەباشـترین بـژاردە بـۆ گەیشـتن بـە دوا خاڵـی کێشـەکان و چەسـپاندنی مافـەکانی گـەلی کـورد لـە قەڵـەم دا و درێـژەی پـێ دا.

لەڕاسـتیدا سیاسـەتی نەرمـی نواندنی سـەرکردایەتی سیاسـی بـەرەی کوردسـتانی لەبارەی ڕاگرتنـی جموجووڵـی لەشـکری دژ بەحکوومـەت لـەلای ڕێکخسـتنە نهێنییـەکان لـە نـاو شـار و شـارۆچکەکانی کوردسـتان مایـەی دڵگـرانی و ناڕەزایـی بـوو، بەردەوام سـەرکردایەتی حزبەکانیـان ئـاگاداری دەکردنـەوە کـە لـە ناوخۆی کوردسـتان هەڵومەرجێـکی زۆر گونجاو لـە ئارادایـە بـۆ جێبەجێکـردنی نەخشـەی دووەم، کـە ڕاپەڕینـی سەرتاسـەری بـوو[3]. بـەڵام تێبینـی ئـەوە دەکەیـن ئـەم نەرمـی نواندنـەی بـەرەی کوردسـتانی بەرانبـەر بـە حکوومـەت و سـوپاکەی، کاریگـەری بـاشی لەسـەر گواسـتنەوەی بەشـێکی زۆری سـەرباز و چـەکی قـورس لـە کوردسـتان بـۆ بەشـداری پێکـردنی لـە جەنگـی کوێـت هەبـوو[4]. بـە دیـدی بەنـدە ئەمـە لـە بەرژەوەنـدی گەشەسـەندنی بزاڤـی پارتـە سیاسـیەکانی کوردسـتاندا بـوو، پێشـمەرگەکان لـە ناوچـە سـنوورییەکان بـە شـێوەیەکی بەرفراوانـتر و ئازادانەتـر هاتوچۆیـان دەکـرد، بەهـۆی چۆڵکـردنی هەندێـك ناوچـەی کوردسـتان بـە

(١) لە:کرێس کۆچێرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی...، ل١٤٣ وەرگیراوە.

(٢) هەمان سەرچاوە، ل١٣٩.

(٣) ئاراس عبدالرحمان مستەفا، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٧.

(٤) هەمان سەرچاوە، ل١١٠.

شـێوەیەکی ئاسـانتر توانییـان خۆیـان بگەیەننـەوە نـاوەوەی کوردسـتان.

لـە هاوینی١٩٩٠چەنـد مەفرەزەیـەکی تـری پارتیـزانی وەك: (کاکەمیـن نەجـار و موشـیر گـوانی و ڕەسـووڵ ئەحمـەد و عەبدولڕەحـمان مـەلا ڕەسـووڵ و موزەفـەر سـیدەکی و خالد شـێخە...تاد) لـە سـنووری لقـی ٢ی (پـدك)، دادەبەزنـەوە دۆڵـی ڕۆسـتێ و حەسـەن بـەگ و دیانـا و ناوچـەکانی دەوروبـەری، جگـە لـەوەش لـە ١٩ی ئـابی ١٩٩٠ واتـە ١٧ ڕۆژ بـە سـەر داگیرکـردنی کوێتـدا تێپەڕیبـوو، چەنـد مەفرەزەیـەکی تـری پێشـمەرگە لەوانـە: (هەڤـاڵ ئـاوار و ئیبراهیـم دەراشی و هەڤـاڵ چەلەنگ...تـاد)، لەگـەڵ چەنـد پێشـمەرگەیەکی تـر بـە سەرپەرشـتی جەمـال مورتکـە کـە ئـەو کات کارگێـڕی لقـی٢ و بەرپـرسی بـەشی سـەربازی لێژنـەی ناوچـەی شـەقڵاوە بـوو، جەولەیـەکی بەرفراوانیـان بـۆ ناوچـەکانی (خۆشـناوەتی و شـەقڵاوە و هەریـر و باسرمـە) و چەنـد شـوێنێکی دیکـە دەسـت پێکـرد، بـە مەبەسـتی تووندوتۆڵکـردنی پەیوەنـدی بـە ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی ناوچەکـە و ئاگادارکردنەوەیـان بـۆ خۆئامادەکـردن بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی هـەر ڕووداو و گۆڕانکارییـەك کـە لـە داهاتـوودا ڕووبـدات. پـاش چەنـد ڕۆژێـك دوای بەدەسـتهێنانی ئامانجـەکان، ئینجـا بەشـێك لـەو پێشـمەرگانە بـە مەبەسـتی گەیاندنی هەواڵـی بارودۆخی ناوچەکـە و جموجووڵـی حکوومـەتی عێـراق و گۆڕانکارییەکانیـان، بـە سـەرکردایەتی حزبەکـەی و فەرمانـدەکانی لەشـکری، گەڕابوونـەوە بـۆ بـارەگای سـەرەکی هێـزی پێشـمەرگەی لقـی٢ لـە قەندیـل کە ئـەو کات (نـادر هەورامـی) بەرپرسی بوو، بەشـەکەی تریـش لـە کوردسـتان، بـە دیاریکـراوی لـە ناوچـەکانی (خۆشـناوەتی و بالیسـان و ڕانیـە) و گونـدەکانی دەوروبـەری مابوونـەوە، بـە نهێنـی بەردەوامییـان بـە چالاکـی و ڕێکخسـتنی جەمـاوەر و پارتایـەتی دابـوو[1]. بـەم چەشـنە (پـدك) پـەرە بـە ڕێکخسـتنەکانی دەدا، لـە کۆتایـی هاوینـی ١٩٩٠ پۆلێـکی تـری پێشـمەرگەی پارتیـزانی سـەر بـە لقـی ٢ لەوانـە: (خـدر سـوارە و یاسـین عەبدولقـادر و شـەهید تەحسـین و مەهـدی عەزیـز و بەختیـار شـەهید تەحسـین...تاد) کـە پێشـتر بەشـێك لەمانـە هاتوچـۆی کوردسـتانیان کردبـوو، لـە قەندیـل بـەڕێ دەکـەون لـە ڕێگـەی دۆڵـی باڵەییـان بـۆ سـەر بۆڵـی ناوچـەی زارگـەلی و لێـوژە لـە بنـاری قەندیـل، خۆیـان دەگەیەننـە دەوروبـەری (هەولێـر و ڕانیـە و دۆڵـی بالیسـان) و چەنـد شـوێنێکی تـر و ئامـۆژگاری و ڕێنماییـەکانی سـەرکردایەتی حزبەکـە بـە

(١) جەمـال مورتکـە، نووسـینەوەی ڕۆژە سـەختەکانی خەبـات، سـاڵی ١٩٨٩، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٢٧٨٩)، ٢٠٠٨/٣/٢٥، ل٥.

شانە چەکدارەکان و ڕێکخستنەکانی ناو شار دەگەیەنن، بە مەبەستی خۆئامادەکردن بۆ هاوکاری و هاریکاریکردنی پێشمەرگە وئەگەرەکانی داهاتوو[١].

ئامادەسازی (پدك) لە چوارچێوەی بەرەی کوردستانی بەردەوام بوو، ڕۆژ لەدوای ڕۆژ جموجووڵ و چالاکییەکانی هێزی پێشمەرگە بەهێزتر و بەرفراوانتر دەبوون لە دژی سوپا و دامودەزگاکانی حکوومەت[٢]. لە هەمان کاتدا لە هاوینی ١٩٩٠، لقی٣ی(پدك) کە ئەو کات (ئازاد قەرەداغی) بەرپرسی بوو، بە مەبەستی دارشتنی چوونی مەفرەزەکانی پێشمەرگە بۆ ناو شار و شارۆچکەکانی کوردستان و پەیوەندیکردن بە ڕێکخستنەکانی ناوخۆی کوردستان لە سەر داوای سەرکردایەتی حزبەکە کۆدەبنەوە، ئاکام ئەم بڕیارانەی خوارەوە دەدەن:

أ- ناردنی نووسراوێکی زۆر و بەپەلە بۆ (سەید غەریب جەباری) کە کادیرێکی (پدك) بوو لە چەمچەماڵ، بەهۆی (ساڵح خڕە) بە ڕێگەی شارەزوورەوە ڕەوانە بکرێت تا ئاگاداری هەر یەکە لە: (وریا ئەحمەد مامە و ئەحمەد قەرخی شێخە ڕەسووڵ) بکاتەوە کە هەر دووکیان ئەندامی ڕێکخستنی نهێنی بوون، لە بەرنامەی نوێی (پدك) و هەوڵدان بۆ دامەزراندنی پەیوەندی لەگەڵ جەماوەر و کەسایەتی دیاری سنووری لقەکە کە کەرکووك و دەوروبەری دەگرێتەوە.

ب- هەروەها ناردنی چەند ئەندامێکی چالاك بۆ چەند شوێنێکی دەرەوەی سنووری لقی٣ بە مەبەستی ڕێکخستنی پارتایەتی لەوانە:

- عەبدولڕەحمان مەحموود ناسراوە بەمەلا مەحموود بۆ ناوچەی حاجی ئاوا.
- خالد سەید وەسیم بۆ ئۆردوگای (خەبات)[٣].

---

(١) جەمال مورتکە، چیا خۆی دەنووسێتەوە...، ل٨٦.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: چالاکییەکانی بەرەی کوردستانی، ڕۆژنامە، ژ: (١٩)،ساڵی دووەم، ئابی ١٩٩٠، ل ل١١ ،١٨.

(٣) ئۆردۆگای خەبات، کۆمەڵگەیەکی زۆرەملێ لە شێوەی بەندیخانە بوو لە سەر ڕێگەی هەولێر ـ مووسل نزیك پردی کەڵەك، دانیشتووانەکەی پێکهاتبوو لە خەڵکی پشدەر و دیبەگە، لە ڕووی سەربازییەوە شوێنێکی گرنگی حکوومەتی عێراق بوو...بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: مامۆستا عومەر هەمزە، لە دە ساڵەی ڕاپەڕیندا ـ پشدەر و پریشکی ڕاپەڕین، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٣٣٢٦)، ٢٠٠١/٣/٤، ل٢٧.

- هەڤاڵ ئیسماعیل ناسراوە بە مام ئاغا بۆ ئۆردوگای دارەتوو نزیك هەولێر[1].

هەروەها لەو چوارچێوەیەدا، لە ناوەڕاستی تشرینی یەکەمی١٩٩٠ دەستەیەك لە پێشمەرگەکانی لقی٣ کە بریتی بوون لە: (نادر عەبدوڵا و مەلا فائق بازیانی و حەمە ڕێگر و ئەحمەد حاجی محەمەد و نەوزاد محەمەد...تاد) کە گشتیان ٢١ کەس بوون، خۆیان دەگەیەننەوە ناوچەی (جافایەتی)، لەوێ بارەگایەکی کاتی دادەمەزرێنن، پاشان هێزەکانیان بۆ دوو بەش دابەش دەبن، بەشێکیان بە هاوکاری و چاوساغی خەڵکی ئەو ناوچانە ڕوویان لە بازیان و سلێمانی کرد و بەشەکەی تریش لە چەمچەماڵ و گوندەکانی دەوروبەر گیرسابوونەوە[2]. لەم بارەیەوە مەلا فائق بازیانی کە یەکێك بوو لەو پێشمەرگانە، دەنووسێت: "بەر لەوەی دابەزین بۆ ناوەوەی کوردستان چاومان بە مەسعود بارزانی کەوت و دوای پێدانی ڕێنمایی پێویست نامەیەکی زۆری داینێ کە ژمارەیان ٢٨٠ دانە بوو تا بیانگەیەنینە دەستی کەسانی دیار و کۆمەڵایەتی وەك سەرۆك هۆز و موستەشار و هەروەها خەڵکی ڕۆشنبیر و چەکدارانی ڕژێم»[3]. پاش ئەنجامدانی ئەم ئەرکە، بازیانی ئاماژە بەوە دەکات ئەم نامانە بوونە مایەی ڕێکخستنی جەماوەرێکی زۆر لە کەسایەتی دیاری کۆمەڵایەتی و ڕووناکبیر و چەکدارانی حکوومەت لە ڕیزەکانی (پدك) و سازکردنی ڕاپەڕین[4]. هاوکات لقی ٢ی (پدك)یش بە درێژایی مانگی تشرینی یەکەم و دووەمی ١٩٩٠ چەند کادیر و پێشمەرگەیەکی دیار لەوانە: (غازی دەرگەلەیی و عەبدولڕەحمان مەلا ڕەسووڵ و کەمال وەرتی و بابەکر فەقێ ئەحمەد و شێخەڵا ئیبراهیم...تاد)، بە پێدانی چەندان نامەی مەسعود بارزانی و نێچیرڤان بارزانی و مەکتەبی سیاسی حزبەکەی، ڕەوانەی ناوەوەی کوردستان کردبوون، ڕۆڵێکی گرنگیان بینیبوو لە دروستکردنی هەماهەنگی لە نێوان جەماوەر و پێشمەرگە[5].

---

(١) نەجات حەسەن، شەڕە سەرەکیەکەی معەسکەر خالید پێشمەرگەکانی پارتی کردیان، گوڵان، گۆڤار، ژ:(٢٧١)، ٢٠٠٠/٣/٢٠، ل١٥.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: هەمان سەرچاوە، ل١٥-١٦.

(٣) مەلا فائق بازیانی، ئەرکی هەرە گەورەمان سازکردنی ڕاپەڕین بوو، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٢٧٩٤)، ٢٠٠٨/٣/١٨، ل٥.

(٤) خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٢٧٩٤)، ٢٠٠٨/٣/١٨، ل١٦.

(٥) شێخەڵا ئیبراهیم، ڕاپەڕین بە پلانی سەرکردایەتی بەرەی کوردستانی و بەهەماهەنگی لەگەڵ جەماوەری خۆڕاگردا بەڕێوەچوو، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٣٣٢٨)، ٢٠٠١/٣/١١، ل٣.

سەرچاوەکان وای پیشان دەدەن کە خۆئامادەکردنی (پدك) لە ساڵی ١٩٩٠ خۆ ئامادەکردنێکی ڕێکوپێك و بەرنامە بۆ دارێژراو بوو، هەروەك عومەر عوسمان کە ئەو کات بەرپرسی لقی٢ بوو، دەنووسێت: ”لە ساڵی١٩٩٠ بەپێی نەخشە و پلان و بە تەوجیهی مەسعود بارزانی و مەکتەبی سیاسی مەفرەزەکانمان زۆرتر کرد و پەیوەندیمان بە جەماوەر و بە شانەکانی ڕێکخستن لەئاستی ڕێکخراو، هەر لە مەخموور و دیبەگە و پردێ و کۆیە و بەڕانەتی و ناو هەولێر و شەقڵاوە و کەڵەك و ڕەواندوز و مێرگەسۆر و خەلیفان...تاد، ڕۆژ بە ڕۆژ بەهێزتر ڕێکوپێکتر بوو»[1]. بەم جەشنە پارتی پەرەی بە ڕێکخستنەکانی دەدا و، خۆی بۆ پێشهاتەکانی داهاتوو ئامادە دەکرد.

سەرکردایەتی سیاسی بەرەی کوردستانی لە ماوەی نێوان ٢٧ی تشرینی یەکەم تا سەرەتای تشرینی دووەمی ١٩٩٠، بە ئامادەبوونی نوێنەری هەموو لایەنەکانی ناو بەرە زنجیرە کۆبوونەوەیەکی سەبارەت بە ئەگەرەکانی داهاتوو سازدا، ئاکام بەیاننامەیەکی بڵاوکردەوە و جەختیان لەسەر چەند پرسێکی گرنگ کردەوە لەوانە: درێژەدان بە تێکۆشان لە پێناو چارەسەرکردنی کێشەکانی عێراق بەپێی ویستی گەل بە جۆرێك کە مافی ڕەوای گەلی کورد لە سەر بناغەی جێبەجێکردن و پێشخستنی ڕێککەوتننامەی ١١ی ئاداری ١٩٧٠ و بەشداربوونی کورد لە دەسەڵاتی ناوەندی عێراق، دابین بکات[2]، هەروەها جەختیان کردبووەوە لە درێژەدان بە هەموو شێوەکانی خەبات و، چەسپاندنی دەزگاکانی بەرەی کوردستانی و چالاککردنیان و، ڕێکخستنەوەی هێزی پێشمەرگە، هەروەها فراوانکردنی خەباتی جەماوەری و پەرەدان بە ڕێکخستنەکانی ناوخۆ، و خۆئامادەکردن بۆ سوود وەرگرتن و وەڵامدانەوەی هەر گۆڕانێکی لە ناکاو کە ناوچەکە بگرێتەوە[3]. هەروەها لەکۆتایی پاییزی ١٩٩٠ چەند کۆبوونەوەیەکی دووقۆڵی لە نێوان (پدك) و (ینك) وەك دوو هێزی سەرەکی و

---

(١) عومەر عوسمان، ڕۆژی ڕزگارکردنی کەرکووك ڕۆژێکی لەیاد نەچووە، گوڵان، گۆڤار، ژ: (٢٧١)، ٢٠٠٠/٣/٢٠، ل١١.

(٢) بۆ زانیاری زیاتری ناوەرۆکی بەیاننامەکە بڕوانە: بەیاننامەی کۆبوونەوەی بەرەی کوردستانی عێراقی، کوردستانی نوێ، ڕۆژنامە، ژ:(٦٠٩)، ساڵی سێیەم، تشرینی دووەم ١٩٩٣، ل١ ،١٥.

(٣) کێشەی کورد لە قەیرانی کەنداو جیاوازە، ڕێبازی نوێ، ڕۆژنامە، ژ: (١١)،خولی شەشەم، تشرینی دووەمی١٩٩٠، ل ل١، ١٤.

کاریگەر ئەنجام دران، هەر لەو کاتەدا سەرکردایەتی (پدك) بڕیاری دا هەر لقێکی (پدك) کە ئەوکات لەچوار لقی سەرەکی پێکهاتبوو، بە پەلە ژمارەیەك لە کادیر و پێشمەرگەکان بنێرێتەوە سنووری خۆی، بە مەبەستی دووبارە ڕێکخستنەوەی کاروبارەکان و لە نزیکەوە تێگەیشتن و هەڵسەنگاندنی ڕەوشەکە[١]، گەیاندنی نامەکانی مەسعود بارزانی و مەکتەبی سیاسی، بۆ هێڵ و ڕێکخستنە نهێنییەکانی ناو شار و ئەو کەسانەی لایەنگر و دۆستی دێرینی مستەفا بارزانین و ئەو شانە چەکدارانەی کە کاتی خۆی لە لایەن مەکتەبی سیاسی حزبەکەوە لە ناوەوەی کوردستان دروست کرابوون، لە سەرێکی تریشەوە بە ئامانجی دووبارە هۆشیارکردنەوەی جەماوەری کوردستان بە ئاراستەی گیانی نەتەوایەتی و کوردایەتی[٢]، ئەمە لەکاتێکدا بوو ئەنجوومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی لە٢٩ی تشرینی دووەمی ١٩٩٠ بڕیاری ٦٧٨ دژ بە عێراق دەرکرد، بەپێی بڕیارەکە ئەگەر تا ١٥ی کانوونی دووەمی ١٩٩١ سوپاکەی لە خاکی کوێت نەکێشێتەوە، ئەوە دەشێت هاوپەیمانان هێز دژ بە عێراق بەکاربهێنن[٣]. دوابەدوای ئەو گۆڕانکارییە، لە سەرەتای کانوونی یەکەمی ١٩٩٠، مەسعود بارزانی بە مەبەستی ئەنجامدانی کۆبوونەوەیەکی بەرفراوان لەسەر ئاستی سەرکردایەتی حزبەکەی، برووسکەیەکی ئاراستەی هەر چوار لقی (پدك) کرد کە لە شوێنی دیاریکراو ئامادەبن بۆ ئەوەی لە بارودۆخی ئەوسای باشووری کوردستان و عێراق بەگشتی ئاگادار بکرێنەوە[٤]. ئاکام کۆمیتەی ناوەندی کۆبوونەوەیەکی فراوانی سازکرد، بێجگە لە (ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی)[٥]، چەند فەرماندەیەکی لەشکری

(١) خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٢٨٠٠)، ١٩٩٩/٣/١٨، ل٢.

(٢) ئاراس عبدالرحمان مستەفا، سەرچاوەی پێشوو، ل١١١.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ولیام ئەندەرسن و ئەوی تر، ئایندەی عێراق، و: کامیار سابیر، چاپخانەی ڕەنج، ب.ش، ٢٠٠٨، ل١٤٤.

(٤) عومەر عوسمان، ژیانی کوردێك، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠٠٨، ل١٥١.

(٥) ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی پارتی لەو کاتەدا بریتی بوون لە: (نێچیرڤان بارزانی و فەلەکەدین کاکەیی و ڕۆژ نوری شاوێس و فازڵ میرانی و جەوهەر نامق و هۆشیار زێباری و جەرجیس حەسەن و عەبدولمهەیمن بارزانی و حەمید ئەفەندی و مەسعود ساڵەیی و ڕێبوار یەڵدا و عزەدین بەرواری و ئازاد قەرەداغی و زەعیم عەلی و پیرۆت ئەحمەد و قادر قادر، قادر عەبدولعەزیز (قەچاخ) و عەلی بابە و محەمەد سالح جومعە و عومەر مێرگەسۆری و کومال کەرکوکی). بڕوانە: محمد ملا قادر، خەباتنامە...،ل٨٧.

و کادیـرانی سیاســی کــه نزیکــەی ٥٠ کــەس بــوون، ئامادەبــوون[١]. هەروەهــا هــەر لەچوارچێـوەی خۆئامادەکـردن و سـازدانی ڕاپەڕینـی جەمـاوەری، لـە ناوەڕاسـتی کانـوونی یەکەمـی١٩٩٠، مەسـعود بـارزانی بـۆ ئەنجامـدانی چەنـد کۆبوونەوەیـەك بڕیـاری دا بـۆ چەنـد ڕۆژێـك بچێتـە سـەرکردایەتی (ینـك) لـە (قاسـمەڕەش) لـە سـەر سـنووری عێـراق و ئێـران، ئەمـەش هەنگاوێـکی گـەورە بـوو بـۆ هەماهەنگـی و تەبایـی و ئیسـپاتکردنی ئاشـتی نێـو هێـزەکانی کوردسـتان، ئەنجـام لێژنەیەکیـان بـە نـاوی (لێژنـەی پـرۆژەی ئەگـەرەکان) پێکهێنـا[٢]، هـاوکات بـە سەرپەرشـتی مەسـعود بـارزانی[٣]، کۆبوونەوەیـەکی بەرفـراوانی سـەرکردایەتی بـەرەی کوردسـتانی بـە مەبەسـتی تاوتوێکـردنی گۆڕانکارییـەکانی ناوچەکـە و ڕێکوپێکـردنی بەرنامـە و نەخشـەی ڕاپەڕینـی جەمـاوەری لـە سەرانسـەری کوردســتان و گرێــدانی دەســەڵاتی ڕاپەڕیــن بــە هێــزی پێشــمەرگە و دامەزرانــدنی پەیوەنـدی ڕاسـتەوخۆ لەگـەڵ جەمـاوەری کوردسـتان سـازدرا[٤]. ئـەم کۆبوونەوەیـە بـۆ مـاوەی ٣ ڕۆژ بـەردەوام بـوو[٥]. دوای ئـەم کۆبوونەوەیـە، گشـت لێپـرسراوانی سیاسـی و لەشـکری هێـزەکانی نـاو بـەرە، بـە فەرمـانی مەسـعود بـارزانی کۆبوونەوەیـەکی گرنـگ و بە پەلەیـان سـازدا و کۆتـا نەخشـەی بەرەنگاربوونـەوەی پاشـماوەی هێـزەکانی حکوومـەت و چۆنیـەتی مامەڵەکـردن لەگـەڵ جەمـاوەر و دامـودەزگاکانی دەوڵـەت دارێـژرا، چەنـد بڕیارێـك دەرکـرا[٦]، گرنگترینیـان بریتـی بـوو لەمانـەی خـوارەوە:

---

(١) هەمان سەرچاوە، ل٨٨.

(٢) لـەو لێژنەیـەدا: نوێنـەری پـارتی بریتـی بـوو لـە فەلەکەدیـن کاکەیـی، هـی یەکێتـی فەرەیـدون عەبدولقـادر بـوو. بڕوانـە: فرەنسـۆ هەریـری، جەمـاوەر خـاوەنی ڕاسـتەقینەی ڕاپەڕینـە و شـەخسی سـەرۆك بـارزانی سـەرۆکایەتی بـەرەکانی شـەڕی بەرگـری دەکـرد، گـوڵان، گۆڤـار، ژ: (٢٧٠)، ٢٠٠٠/٣/١٥، ل١٥؛ بـۆ زانینـی ئـەو ئەگەرانـە کـە دیـاری کرابـوون بڕوانـە: ئـاراس عبدالڕحمان، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٠٦.

(٣) قـادر قـادر، چەمکێـك لەبیرەوەرییـەکانی ڕاپەڕیـن و ڕزگارکـردنی شـاری سـلێمانی، برایـەتی، ڕۆژنامە، ژ: (٣٠٣٧)، ٢٠٠٠/٣/٩، ل٢.

(٤) لـەو کۆبوونەوەیـەدا نوێنـەرانی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان لـە: عەبدولعەزیـز تەیـب ـ بریـکاری بەرپـرسی لقـی١ و عومـەر عوسـمان بەرپـرسی لقـی٢ و ئـازاد قەرەداغـی بەرپـرسی لقـی٣ و قـادر قـادر بەرپـرسی لقـی٤ لەگـەڵ فەرەنسـۆ هەریـری پێکهاتبـوون. بڕوانـە: فرەنسـۆ هەریـری و جەمـاوەر خـاوەنی ڕاسـتەقینەی ڕاپەڕینـە...،ل١٦.

(٥) فازڵ ڕەئوف، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٨٢.

(٦) قادر قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٢.

- لێبووردنی گشتی بۆ هەموو ئەو کوردانەی کە چەکداری حکوومەت بوون، لە لایەن سەرکردایەتی سیاسی بەرەی کوردستانی عەفو دەکرێن، بە مەرجێك لەکاتی پێویستدا هاوکاری پێشمەرگە و جەماوەر بکەن.
- لە ئاستی هەموو پارێزگاکانی کوردستان هەیکەلی سەرکردایەتی ڕاپەڕینی دارِشت.
- وەك سەرکردایەتی بەرەی کوردستانی ڕاستەوخۆ دابەزین بۆ سەرپەرشتی مەیدانیی ڕاپەڕین.
- هەموو کەلوپەلەکانی فەرمانگە حکوومی و کۆمپانیاکان بە تەواوەتی بپارێزێن، لەبەر ئەوە موڵکی میللەتە.
- هەوڵ بدرێت گیانی تەبایی و برایەتی زیاتر پتەو بکرێت و پێشمەرگە بەناوی بەرەی کوردستانی ئەرکی سەرشانی خۆی جێبەجێ بکات و تەنیا بەناوی بەرەی کوردستانی ڕەفتار بکات، نەك بەناوی تاك حزب.
- هەروەها بەهیچ شێوەیەك بوار نەدرێت بەناوی تۆڵەسەندنەوەوە کێشەی تایبەتی ڕووبدات.
- کەلوپەلی سەربازگەکان کۆبکرێنەوە و هەوڵ بدرێت لەکاتی پێویستدا سوودیان لێ وەربگیرێت.
- بە ناوی بەرەی کوردستانی نامە ئاراستەی هەموو سەرۆك جاش و کەسانی دیاری کوردستان بکرێت بۆ هاوکاری پێشمەرگە و جەماوەر هان بدرێن و پشتگیری لە ڕاپەڕین بکەن، لەگەڵ چەند خاڵێکی تر کە بڕیاریان لەسەر دابوو[١].

لەو کاتەدا بەتایبەت هەر دوای داگیرکردنی کوێت لە لایەن عێراقەوە سەرەتایەك بوو بۆ زیاتر جووڵاندنی هێزی بەرهەڵستکاری عێراقی بەگشتی و بەرەی کوردستانی بەتایبەت، چونکە لێرەوە ڕای گشتی جیهانی و نێودەوڵەتی دژی هەڵسوکەوتەکانی حکوومەتی عێراق بەردەوام بوو، لای خۆیانەوە ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی لەبارەی ئاکامەکانی مەترسی داگیرکردنی کوێت ئاگادارییان بە حکوومەتی عێراق دەدا، دواجار کۆنگرێسی ئەمریکا ڕۆژی ١٢ی کانوونی دووەمی ١٩٩١ بڕیاری بەکارهێنانی هێزی

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: جمال مورتکە، لە بیرەوەری هەڤدە ساڵەی ڕاپەڕین و ئازادکردنی شاری کەرکووکی دڵی کوردستان، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٢٧٩٥)، ٢٠٠٨/٣/١٩، ل١٣.

لـە دژی عێـراق دا[1]. بەیـانی ڕۆژی دواتـر واتـە ١٣ی کانـوونی دووەم، مەسـعود بـارزانی بـە مەبەسـتی دوورخسـتنەوەی کارەسـاتی ڕوودانی جەنـگ، بانگەوازێـکی بـە پەلـەی ئاراسـتەی هـەر یەکـە لـە کۆمەڵگـەی نێودەوڵـەتی و کۆمەڵگـەی عـەرەبی و ئیسـلامی و خـودی سـەدام حسـێن سـەرۆك کۆمـاری عێـراق، نەتـەوە یەکگرتـووەکان کـرد، لـە بانگەوازەکـەدا مەسـعود بـارزانی داوای چارەسـەرکردنی ئاشـتییانەی کێشـەکان دەکات و دەڵێـت: "بانگـی سـەدام حسـێن سـەرۆك کۆمـاری عێـراق دەکەیـن بـۆ درێـژەدان بـە هـەوڵ و کۆشـشی دیبلۆمـاسی و ئاشـتییانە، بـوونی ئێمـە لـە سـەنگەری بەرهەڵسـتکاری سیاسـی شـتێکە و چارەنـووسی گـەل و دەوڵـەت شـتێکی دیکەیـە، ئێمـە بـەر لـە هەمـوو شـتێك دەربەسـتی بـارودۆخ و بەرژەوەنـدی دوارۆژی گـەلی عێراقیـن، ئەمـەش لـە سیاسـەتمان شـتێکی بنەڕەتییـە، ئێمـە لـەو سـاتە مێژوویانـەدا، لەگـەڵ هەسـت و ویسـت و ئـارەزووە بنەڕەتییـەکانی گـەلی عێـراق و گـەلی کـورد لـە ئاشـتی و ئـازادی ئێـك دەگرێتـەوە»[2]. ئـەم بانگـەوازەی مەسـعود بـارزانی هەڵوێسـتی مەردانـەی کـورد دەردەخـات، کـە لـەو کاتـەدا ئـەوە دەگەیەنێـت کـە هەمیشـە کـورد لـە هەوڵـی ئـەوەدا بـوو دوور لـە سیاسـەتی چەواشـەگەرایی، بـە زمـانی ئاشـتی کێشـەی کـورد لـە عێـراق چارەسـەر بکرێـت.

مانـەوەی حکوومـەتی عێـراق لـە داگیـرکاری کوێـت، گوێنـەدان بـە ئاگادارکردنـەوە و ئامۆژگارییـەکانی ڕای نێودەوڵـەتی بەگشـتی و ئەمریـکا و هاوپەیمانـەکانی بەتایبـەتی، بارودۆخـی لێـدان و هێرشـکردنە سـەر عێراقـی کـردە ئەگەرێـکی نزیـك[3]. دواجـار کۆمەڵگـەی نێودەوڵـەتی بـە توونـدی هاتـە دەنـگ و هاوپەیمانییەتیـەکی ٣٠ وڵات بـە سـەرکردایەتی ئەمریـکای پێکهێنـا، ڕۆژی ١٧ی کانـوونی دووەمـی ١٩٩١ هەڵمەتێـکی توونـدی سـەربازی بـە نـاوی (ئۆپەراسـیۆنی گەردەلـوولی بیابـان)[4]، بـۆ سـەر عێـراق

(١) سلام عبدالکریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٨.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر لەبـارەی نـاوەرۆکی بانگەوازەکـە بڕوانـە: مسـعود بـارزانی» نـداء البارزانـی یناشـد جمیـع الأطـراف عـلی حـل أزمـة الخلیـج سـلمیا»، فـی ١٩٩١/١/١٣.

(٣) سلام عبدالکریم، سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٨.

(٤) ئۆپەراسـیۆنی گەردەلـوولی بیابـانOperation Desert strom-، بریتـی بـوو لـەو شـاڵاوە گەورەیـە کـە لـە کانـوونی دووەمـی ١٩٩١ بـۆ ڕزگارکـردنی کوێـت و دەرکـردنی هێـزەکانی عێـراق لـەو وڵاتـە لەلایـەن هێـزەکانی هاوپەیمانانـەوە بـە سـەرکردایەتی ئەمریـکا بەڕێوەچـوو، ئەنجـام هێـزەکانی عێراقی ناچارکـرد لـە کوێـت پاشەکشـێیان کـرد. بڕوانـە: مایـکل کیـلی، هەڵەبجـە و ئەنفـال لـە بەڵگەنامـە

دەست پێکرد و گورزێکی کوشندەی لە سوپای عێراق دا[1]. بەمەش (پدك) لەگەڵ لایەنەکانی تری بەرە چالاکانەتر کەوتە کارکردن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەگەرەکانی دوای هێرشی هاوپەیمانان بۆ سەر عێراق، لە لایەکی تریشەوە مەسعود بارزانی لە هەڵوێستێکی نیشتمانی و مرۆڤایەتیدا، لە ڕوانگەی بەتەنگەوە هاتن و پەرۆشی بۆ بەرژەوەندی گەلی عێراق و پاراستنی گیانیان دوو بانگەوازی گرنگی دەرکرد، یەکێکیان بۆ جەماوەری کوردستان، تێیدا داوای کرد کە بە گەرمی پێشوازی لە جەماوەری لێ قەوماوی خوارووو و ناوەڕاستی عێراق بکەن و دەرگاکان بخەنە سەر پشت بۆ پاراستنیان لەو بارودۆخە نالەبارەی بەسەریان هاتووە، کە لەترسی مەرگ ڕوو دەکەنە کوردستان، هەروەها ئەوی دیکەیشی ئاراستەی کۆماری ئیسلامی ئێران کرد دەربارەی کردنەوەی دەرگای مەرزەکان بۆ بردنی پێویستی خواردەمەنی و کەلوپەل و پێداویستی تری ڕۆژانە بۆ ناوەوەی باشووری کوردستان، کە ئەنجام کۆماری ئیسلامی پەسەندی کرد[2]. بەپێی سەرچاوەکان ئەم هەڵوێستەی بارزانی لە لایەن گەلی عێراق، تەنانەت لەناو سەران و دامودەزگاکانی حکوومەتی عێراق بەگشتی، بەگرنگی هەڵسەنگێرا و بەرز نرخێنرا و بوو بە سوود و فریاکەوتنێکی گەورەی لێ قەوماوان بەگشتی[3]. لە لایەکی دیکەوە دوابەدوای چەند کۆبوونەوەیەکی سەرکردایەتی بەرەی کوردستانی بۆ خۆئامادەکردن بۆ ڕاپەڕین، لە سەرەتای شوباتی ١٩٩١ (پدك) بڕیاری دا بەشێوەیەکی بەرفراوان بچنە ناوەوەی کوردستان[4]، بۆ ئەو مەبەستە هەر چوار لقی سەرەکی کە پێکهاتبوون لە: لقی١ لە سنووری بادینان، لقی ٢ لە سنووری هەولێر، لقی٣ لە سنووری کەرکووك و لقی٤ لە سلێمانی، بەسەر سێ بەرەدا دابەش کران، بەم شێوەیە:

- بەرەی هەولێر لە لایەن(محەمەد مەلا قادر و عومەر عوسمان و عەبدولموهەیمن بارزانی و خورشید شێرە)ەوە سەرپەرشتی دەکرا.

نهێنیەکانی ئەمریکادا، و: وریا ڕەحمانی، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، ٢٠١٣، ل٤٢٣.

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: کاوانی ئەنوەر مەسیفی، صدام حسین پانۆرامای سیاسەتی خوێناوی، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠١١، ل٨٤.

(٢) فازل ڕەئوف، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٨١.

(٣) هەمان سەرچاوە، ل٢٨٢.

(٤) محمد ملا قادر، خەباتنامە...، ل٨٨.

- بـەرەی سـلێمانی ـ کەرکـووك لـە لایـەن (نێچیرڤـان بـارزانی و ڕەشـید عـارف و نـادر هەورامـی و قـادر قـادر و دەروێـش ئاغـا و ئـازاد قەرەداغـی)ەوە سەرپەرشـتی دەکـرا.
- بـەرەی بادینـان (دهـۆك ـ مووسـڵ)لە لایـەن (بابەکـر زێبـاری و زەعیـم عـەلی و کەمـال کەرکـووکی و نەجمەدیـن یووسـفی و عەبدولعەزیـز تەیـب و قـادر قاچـاخ)ەوە سەرپەرشـتی دەکـرا[1].

لـەو کاتـەدا (پـدك) لەپـاڵ لایەنـەکانی تـری بـەرەدا تـا ڕادەیـەکی بـاش خـۆی بـۆ سـەرهەڵدانی ڕاپەڕیـن ئامادەکردبـوو، لـە٢٤ی شـوباتی ١٩٩١ کاتێـك سـوپای هاوپەیمانـان هێـرشی زەمینـی دژ بـە سـوپای عێـراق دەسـت پێکـرد[2]. ڕۆژی ٢٦ی هەمـان مانـگ سـوپای عێـراق بـە تـەواوەتی لـە کوێـت وەدەرنـرا، بێجگـە لـە کـوژراوەکان، نزیکـەی ٢٥٠٠٠ بیسـت و پێنـج هـەزار سـەربازی عێراقـی و ڕۆژی ٢٧ی مانگیـش نزیکـەی ٣٠٠٠٠ سی هـەزار سـەربازی تـر لـە لایـەن هێـزەکانی هاوپەیمانانـەوە بەدیـل گیرابـوون، زۆربەی هێـزەکانی سـوپای عێـراق گەمارۆدرابـوون و هێـزی زەمینـی هاوپەیمانـان نزیکـەی ١٦٠ کـم لـە شـاری ناسرییـەوە لـە خـوارووی عێـراق هاتنـە پێشـەوە و بەشـێکی زۆری خـاکی عێراقیـان داگیرکـرد[3]، ئیـدی لـەو کاتـەدا ئەگـەری ڕووداوی گـەورە و گۆڕانـکاری بنـەڕەتی لـە عێـراق و ناوچەکـەدا بـوو بـە واقیـع و زەمینەیـەکی لەبـار و گونجـاو ڕەخسـا بـۆ ئـەوەی ڕاپەڕینـی گـەلانی عێـراق بەگشـتی و گـەلی کـورد بەتایبـەتی دەسـت پێبـکات، لـەو ڕۆژەدا واتـە ڕۆژی٢٧ی شـوبات، هێـزەکانی (پـدك) و لایەنـەکانی تـر دەسـتیان بـە جموجـووڵ کـرد، هـەر یەکـە و لەشـوێنی دیاریکـراو کـە پێشـتر دەستنیشـانکرابوو دابەزینـە خـوارێ و خۆیـان گەیانـدەوە دەوروبـەری شاروشـارۆچکەکانی کوردسـتان[4]. کـە ئەمـەش لـە کاتێکـدا بـوو پێـش هێـرشی هاوپەیمانـان بـە چەنـد ڕۆژێـك بـۆ سـەر عێـراق، (جـۆرج بـۆش)ی سـەرۆکی ئەوکاتـەی ویلایەتـە یەکگرتـووەکانی ئەمریـکا داوای لـە گـەلانی عێـراق بـە کوردیشـەوە کـرد لـە دژی سـەدام حسـین ڕاپـەڕن و لـە هەمـان کاتیشـدا بەڵێنـی پێـدان کـە هەمـوو پاڵپشـت و هاوکارییەکیـان بـکات[5].

---

(١) محمد ملا قادر، سەربردە،...، ل١٩٥ -١٩٦؛ عومەر عوسمان، ڕۆژی ڕزگارکردنی کەرکوك...، ل١١.

(٢) خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٢٨٠٠)، ١٩٩٩/٣/١٨، ل٢.

(٣) سلام عبدالكريم، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٠٠.

(٤) ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٠٢.

(٥) مهـدی جبرائیـل فقـی محمـد و ئـەوی تـر، سیاسـەتی پارێـزگارە نوێیـەکانی ئەمریـکا و کاریگـەری

هەڵبـەت چەنـد ڕۆژێـك پێـش دەسـتپێكردنی ڕاپەڕیـن و هەڵسـانەوەی جەمـاوەری كوردسـتان، مەكتـەبی سیاسـی (پـدك) چەنـدان نامـەی مەسـعود بـارزانی و هـی مەكتـەبی سیاسـی بـۆ كەسـایەتییە نـاودارەكانی شـار و سـەرۆك عەشـیرەتەكان و سـەرۆك جـاش و موستەشـارەكان، ڕادەسـتی بەرپـرسی هـەر چـوار لقـەكانی حزبەكـەی كـرد، بـۆ ئـەوەی هـەر لقێـك لـە ڕێگـەی ڕێكخسـتنە نهێنییـەكانی سـنووری خـۆی بـۆ نـاوەوەی كوردسـتان بـەڕێ بـكات، لـە نامەكانـدا داوای لـەو كەسـانە كردبـوو كـە لـە كاتی پێویسـتدا هـاوكاری و هاریـكاری پێشـمەرگە و جەمـاوەری كوردسـتان بكـەن و لـە ڕاپەڕینـی گـەلی كـورددا كاریگـەری بنوێنـن و قۆڵـی مەردانەیـان هەڵماڵـن بـۆ ڕاماڵینـی هێـزی حكوومـەت لـە سـەرجەم شاروشـارۆچكەكانی كوردسـتان، هەروەهـا لـە نامەكانـدا هـانی جەمـاوەر و بەڵێـن و مـوژدەی سـەركەوتنی پـێ دابـوون[1]، لـەو ڕووەوە قـادر قـادر دەنووسـێت: "ئێمـە لـە سـنووری لقـی٤ تەخویـل كرایـن بـۆ گەیانـدنی پەیامـی ڕاپەڕیـن و پەیوەندیكـردن بـەو كەسـانەی كـە سـەركردایەتی حزبەكەمـان بـە پەسـەندی دەزانی و جێگـەی متمانـە بـوون و بەخێرایـی كەوتینـە خـۆ، نزیكـەی ١٥٠٠ نامەمـان بـە سـێ شـێوەی جیـاواز لـە ناوەرۆكـدا نووسرابـوو: هەڤـاڵان و لایەنگـرانی پـارتی ، دڵسـۆزان و نیشـتمانپەروەران، چەكـدارانی نـاو حكوومـەت كـە پێشـتر پەیوەندییـان بـە ڕێكخسـتنەكانی پارتییـەوە هەبـوو، هاوپێـچ لەگـەڵ وێنەیـەكی مسـتەفا بـارزانی، ئاراسـتەی جەمـاوەری كوردسـتان كـرد، بەگەیشـتنی نامـەكان ڕێكخسـتنەكانی شـارو شـانە چەكدارەكانمـان بەڵێنـی ئامادەبـوون و خۆبەختكردنیـان پـێ ڕاگەیاندیـن»[2]. بێگومـان ئەمانـەش لـە كاتی سـەرهەڵدانی ڕاپەڕینـدا هێـز و توانایـەكی باشـیان بـە پـارتی و بـەرەی كوردسـتانی بەخـشی. هەروەهـا جگـە لەمانـە پێشـتریش لـە لایـەن لقـی٤ەوە بـە هـۆی چەنـد كادیرێـكی (پـدك)ەوە لەوانـە: (كاوە مـارف و محەمـەد سـەلیم و مەحمـوود وەندرینەیی...تـاد)، چەنـد نامەیـەكی پوخـت بـۆ ڕێكخسـتنەكان و شـانە چەكـدارەكان لـە سـنووری سلێمانی گەیاندبوونـە شـوێنی مەبەسـت[3]. هـەر لـەو چوارچێوەیـەدا محەمـەد سـابیر هەمەوەنـدی كـە ئـەوكات ئەفسـەری تانـك بـوو بـە پلـەی نەقیـب لـە سـوپای

لەسەر هەرێمی كوردستان، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، ٢٠٠٩، ل٧٧.

(١) قادر قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٢.

(٢) هەمان سەرچاوە، ل٢.

(٣) هەمان سەرچاوە، ل٣.

عێراق دەنووسێت: " لە شەڕی داگیرکردنی کوێت چەند ئەندامێك لە ڕێکخستنەکانی پارتی هاتنە لام تا بۆ سازدانی ڕاپەڕین هاوکار بم لەگەڵیاندا، منیش ئامادەیی خۆم پیشان دا، دوای شەش مانگ ڕاپەڕین دەستی پێکرد»[1]. کەواتە پێش دەست پێکردنی ڕاپەڕین ڕێکخستنەکانی پارتی لە سازدانی ڕاپەڕین و ئاراستەکردنی جەماوەر دژ بە حکوومەت ڕۆڵێکی باشیان بینیبوو.

لە بەردەوامی تەیارکردن و سازدانی جەماوەر بە ئاراستەی خەبات، مەکتەبی سیاسی (پدك) لە٢٥ی شوباتی ١٩٩١ لە ڕێگەی خانەوە (ڕۆژهەڵاتی کوردستان)، بە هۆی کادیرێکی حزبەوە بە ناوی (عەبدولڕەحمان عەلی کوردە)، چەند نووسراوێکی تر کە بریتی بوون لە ٢٥ نامەی تایبەت و ٤٨ نامەی مەکتەبی سیاسی، بۆ کەسایەتی دیار و سەرۆك هۆز و پیاوانی ئایینی و موستەشارەکانی سنووری هەولێر و ڕەواندوز و دەوروبەری ڕەوانەکران، کە دواتر بە هۆی چەند کەسانی دیاری ناوچەکە لەوانەش (عیزەت سلێمان بەگ دەرگەلی)[2]، گەیاندبوونیانە دەستی چەند کەسایەتییەکی دۆستی (پدك) لەوانە: (مامەند دیلزی حاجی عومەر و حاجی کانەبی ژوژڵی و عەزیز خان برایم ئەحمەد و شاباز سرێشمەیی و شێخ محەمەد خەلیفانی و مستەفا ئەحمەد شێرکاوەیی و مەلا سەعید مەلا وەیسی و جەمیل خدر ئاغا سورچی...تاد) و چەند سەرۆك جاش و موستەشارێك وەك: (محەمەد قادر ئاغا و شێخ شوش و بەهرامی شێمەی هارووني و عومەر ئاغای سورچی و حسێن ئاغای سورچی و حاجی فایەق ئاغا) و چەند کەسایەتییەکی تر هەروەها نامەیەکی تایبەتی نێچیرفان بارزانی دایە دەست زەید ئاغای سورچی، بە مەبەستی هاوکاری و خۆئامادەکردن و ئاگاداربوون لە بەرنامەی ڕاپەڕین، لەو بارەیەوە عیزەت سلێمان بەگ دەڵێت: "زۆربەی هەرە زۆری ئەو کەسانە کە ئاگادارکران بڕیاری هاوکاری خۆیان لەگەڵ داین و چەندێکیان وەڵامیان وابوو نە پەیوەندیتان پێوە

---

(١) محمد سابیر هەمەوەندی، بە دەبابەکانی دوژمن سەنگەرەکانمان شکاند، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٢٨٠١)، ١٩٩٩/٣/٢١، ل٣.

(٢) عیزەت سلێمان بەگ دەرگەلەیی، کەسایەتییەکی دیاری ناوچەی سۆران و دۆستی نزیکی مستەفا بارزانی بوو، سلێمان بەگی باوکی لەگەڵ بارزانی چووبووە سۆڤیەت و لە بارزانی نزیك بوو. بڕوانە د.علی نێرەوەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی...، ل٣٢٢.

ئەکەین نە شەڕیش لەگەڵتان دەکەین»[١]. بەپێی سەرچاوەکان زۆربەی نامەکانی مەسعود بارزانی و مەکتەبی سیاسی لە ماوەی ٢٥ی کانوونی دووەم تا کۆتایی شوباتی ١٩٩١، واتە چەند ڕۆژێك بەر لە دەستپێکردنی ڕاپەڕین، گەیشتبوونە دەستی ئەو کەسانەی کە مەبەستیان بوو نامەکانیان بۆ بچێت[٢]. ڕۆژی ٢٨ی شوباتی ١٩٩١پاش ئەوەی هێزەکانی هاوپەیمانان هەموو ئامانجەکانیان لە عێراق بەدەستهێنا، لەگەڵ حکوومەتی عێراق ئاگربەستیان ڕاگەیاند، دواتر شەڕ کۆتایی هات[٣]. لەو کاتەدا دانیشتووانی باشوور و ناوەڕاستی عێراق، بەتایبەتی ناوچەکانی شیعەنشین هاوشێوەی باشووری کوردستان، بە هۆی خراپی بارودۆخی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی... تاد، لەدەست دەسەڵاتدارانی حکوومەت دەیانناڵاند، لە دەرفەتێك دەگەڕان بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەو ڕەوشە خراپە و حکوومەت، ئەوەبوو ڕۆژی ١ی ئاداری ١٩٩١ ڕاپەڕین لە بەسرە بەرەو شارەکانی تری عێراق دەستی پێکرد[٤]، کە ئەمەش فاکتەرێکی گرنگ بوو بۆ دەست پێکردنی ڕاپەڕین لە باشووری کوردستان. لەهەمان ڕۆژدا مەکتەبی سیاسی (پدك) لە بەیاننامەیەکدا هانی جەماوەر و هێزەکانی بەرەی کوردستانی و بەرهەڵستکارانی تری عێراقی دابوو کە یەکڕیزی خۆیان پتەو بکەن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی حکوومەت و خۆئامادەکردن بۆ قۆناغی داهاتوو[٥]. هەرچەندە هەندێك لە سەرچاوەکان وا لێکدەدەنەوە کە ڕاپەڕینی باشووری کوردستان بەهۆی دەستپێکردنی ڕاپەڕین لە باشووری عێراق سەری هەڵدا، خۆ بەخۆ نەبوو[٦]. بێگومان ڕاپەڕینی ئاداری ١٩٩١ی کوردستان ڕووداوێکی کوتوپڕ نەبوو، ڕاستە ڕاپەڕینی باشووری عێراق و کۆمەڵێك فاکتەری دەرەکی و نێودەوڵەتی زەمینە خۆشکەربوون،

---

(١) عیزەت سلێمان بەگ دەرگەلەیی، ڕاپەڕینی ١٩٩١/٣/١٠ی ڕەواندز و گرتنی تەواوی سنووری ف ق (٣٣)، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (١٥٩٣)، ١٩٩٣/٣/١٢، ل٣.

(٢) ئاراس عبدالرحمان مستەفا، سەرچاوەی پێشوو، ل١١١.

(٣) خەلات موسا یوسف، پارت و ڕەوتێن ئیسلاما سیاسی ل هەرێما کوردستانا عێراقێ ٥ ئادارا ١٩٩١ ـ ٩یَ نیسانا ٢٠٠٣، چاپخانا زانکۆیا دهۆکێ، دهۆك، ٢٠١٢، ل٣٠٤.

(٤) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: کاوانی ئەنوەر مەسیفی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٥٠؛ دیڤید ماکداول، مێژووی هاوچەرخی کورد...، ل٥٥٥.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی ناوەرۆکی بەیاننامەکە بڕوانە: م.س ـ پ.د.ك، بەیاننامە«لەیادی نەمراندا»،١٥ی ئاداری ١٩٩١.

(٦) کریس کۆچێرا، بزووتنەوەی...،ل١٤٧.

بـەڵام فاکتـەری بەهێـز و ڕەگ و ڕیشـەی ڕاسـتەقینەی ڕاپەڕینەکـە سیاسـەتی ناڕەوایانـەی دەسـەڵاتدارانی عێـراق و مامەڵەکردنیـان لەگـەڵ گـەلی کوردسـتان بـوو[1]، کـە بووبـووە هـۆی ئـەوەی تێکـڕای چیـن و توێـژەکانی کوردسـتان و تەنانـەت ئەوانـەی کـە ڕۆژێـك لــە ڕۆژانیــش پشــتیوان و هاوســەنگەری حکوومــەت بــوون بەشــدارییەکی کاریگــەر لەڕاپەڕینـدا بکـەن.

ڕاسـتییەکەی ڕاپەڕینــی خەڵـکی باشـووری عێـراق فاکتەرێـکی بەهێـزی هانـدانی خەڵـکی باشـووری کوردسـتان بـوو، بـەڵام ئـەوەی کاریگەربـوو ڕۆڵـی سـەرەکی دەبینـی جەمـاوەری کوردسـتان و ڕەتکردنـەوەی ژێردەسـتەیی بـوو لـە سـایەی یەکڕیـزی و یەکدەنگــی بــەرەی کوردســتانی کــە پێشــتر وەك بــاس کــرا بەرنامەیــەکی سیاســی و لەشـکری داڕێشـتبوو[2]، بـە بەڵگـەی ئـەوەش ئەگـەر ڕاپەڕینـی جەمـاوەری کوردسـتان بەرنامەیـەکی تۆکمـە و داڕێـژراوی لـە پشـتەوە نەبوایـە نـەك هـەر سـەرنەدەکەوت، بەڵکـو هەندێـك شـار و شـوێن و بنکـەی پتـەو هەبـوون، کـە دواتـر باسـیان دەکەیـن، لەوانـە بـوو دەسـتیان بـە سـەردا نەگیرابایـە و بـە ئاسـانی ئـازاد نەکرابـان. جگـە لـەوەش پێشــتر مەســعود بــارزانی لــە ســاڵی ١٩٨٨ لــە گەرمــەی شــەڕی خواکورکـدا پێشــبینی ڕووداوێـکی مـەزنی هاوشـێوەی ڕاپەڕیـن کردبـوو، کاتێـك لـە وتارێکـدا بـۆ پێشـمەرگەکان گوتبـووی: "بـارودۆخ لـە عێـراق وانامێنێـت و بـۆ قازانجـی جەمـاوەر و میللـەتی عێـراق دەگەڕێتـەوە، چونکـە لەوانەیـە دوای وەسـتانی شـەڕ (شـەڕی عێـراق ـ ئێـران- لێکۆڵـەر)، سـوپای عێـراق نەوەسـتێت و پـەل بهاوێژێـت بـۆ هەندێـك لا «، هەروەهـا لـە درێـژەی قسـەکانیدا بـارزانی بـە پێشـمەرگەکان و هێـزە کوردسـتانیەکانی ڕاگەیاندبـوو: "پێویسـتە بـۆ هەمـوو ئـەو گۆڕانـکاری و ئەگەرانـە خۆمـان ئامـادە بکەیـن بـۆ هەڵوێسـت وەرگرتن و چۆنیـەتی مامەڵەکـردن لەگـەڵ پێشـهاتە نوێیەکانـدا»[3]. ئەوەبـوو دواتـر عێـراق کوێتـی داگیرکـرد، ئـەو پێشـبینییەی بـارزانی کـە هـەر لـە سـاڵی ١٩٨٨ ئامـاژەی پـێ کردبـوو،

(١) د.دلێـر اسـماعیل حەقـی شـاوێس، ڕاپەڕیـن ڕووداوێـکی کـت و پـڕ نەبـوو!، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٠٤٦)، ٢٠٠٠/٣/٨، ل٦؛ بـۆ زانیـاری و وردەکاری زیاتـر لـە بـارەی هـۆکارەکانی سـەرهەڵدانی ڕاپەڕیـن لـە باشـووری کوردسـتان بڕوانـە: ئـاراس عبدالرحـمان مستەفا، سـەرچاوەی پێشـوو، ل ل٥٩-٩١.

(٢) سـاڵار عوسـمان، شـوێنی وونکـردنی حەقیقەتـەکانی ڕاپەڕین...بـۆ؟، گـوڵان، گۆڤـار، ژ: (٢٧٠)، ٢٠٠٠/٣/١٥، ل١٨.

(٣) د.حەسـەن محەمـەد سـورە، ڕاپەڕیـن دوا قۆناغـی خەبـاتی شـاخ و سـەرەتای دەسـەڵاتی سیاسـی کـورد، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٠٤٣)، ٢٠٠٠/٣/٥، ل٢؛ فرەنسـۆ هەریـری، جەمـاوەر خـاوەنی...، ل١٥.

هاتـەدی و گۆڕانێـکی گرنـگ لـە عێـراق و ناوچەکـەدا سـەری هەڵـدا، بۆیـە دەکرێـت بڵێیــن ســەرکردایەتی کــورد گەلێــك پێــش ســەرهەڵدانی ڕاپەڕینــی خەڵــکی باشــووری عێـراق، پێشـبینی ئـەو ڕووداوەی کردبـوو، هـەر لـەو کاتەشـەوە بـۆ ئـەوەی ڕاپەڕیـن ببێتـە کارێـکی حەتمـی و مسـۆگەر لـە کوردسـتان بـە بەرنامـە و پـلان کاری بـۆی دەکـرد.

مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) بـە فەرمـانی مەسـعود بـارزانی، ڕۆژی ١ی ئـاداری ١٩٩١ سـەرەڕای سـەختی ڕێگـە و بانـە سـنوورییەکان، بەهـۆی سـەرما و سـۆڵە و بـوونی مینێـکی زۆر، مەفرەزەیـەکی تـری پارتیـزانی کـە لـە: (مـەلا ڕەسـووڵ گەزنەیـی فەرمانـدەی مەفـرەزە و عەبدولڕەحـمان مـەلا ڕەسـووڵ و ئەحمـەد خـەلانی و قـادرە سـووری ڕۆسـتایی و حسـێن مەجید...تـاد) پێکهاتبـوون، بـەرەو ناوچـەی سـۆران (دیانـا) بـەڕێ کرابـوون و بـە چاوسـاغی کەسـایەتی (محەمـەد ئەمیـن ناوەنـدی) خۆیـان گەیاندبـووە شـوێنی مەبەسـت و پەیوەندییـان بـە ڕێکخـراوە نهێنییـەکانی (پـدك)ەوە کردبـوو، وەك: (ڕێکخــراوی کــۆڕەك، نــەورۆز، کێــوە ڕەش، هەندرێــن، شــەهید د.عەبدولڕەحــمان، شـەهید سـەید عەبـدوڵا حاجـی ئۆمەرانی...تـاد) و کۆمەڵێـك هێڵـی نهێنـی و شـانەی چەکـداری، لـە ڕێگـەی ئەوانـەوە بەمەبەسـتی خۆئامادەکـردن بـۆ دەسـتپێکردنی ڕاپەڕیـن، نووسراوێـکی زۆری مەسـعود بـارزانی و مەکتـەبی سیاسـی (پـدك) ئاراسـتەی کەسـایەتی و سـەرۆك عەشـیرەتەکانی ناوچەکـە کردبـوون[1]، دوابـەدوای ئەمـە ڕۆژی ٤ی ئـادار ١٩٩١ مەسـعود بـارزانی جگـە لـەوەی کـە سـەرۆکی (پـدك) بـوو، سـەرۆکی بـەرەی کوردسـتانی و فەرمانـدەی لەشـکری کوردسـتان بـوو، میحـوەرەکانی هێـزی پێشـمەرگە جووڵانـد، جموجووڵــی پێشــمەرگە بــە شــێوەیەکی خێــرا و زۆر بەرفــراوان بــۆ ئــەو ناوچانـەی کـە پێشـتر لـە سـەریان ڕێککەوتبـوون، دەسـتی پێکـرد[2]. هـەروەك حەمیـد ئەفەنـدی دەنووسـێت: " لـەو ڕۆژەدا واتـە ٤ی ئـادار ١٩٩١، هێزێـکی زیاتـر لـە ١٥٠٠ پێشـمەرگە لـە بـارەگای سـەرکردایەتی پـارتی لـە گونـدی ڕاژان لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان بـەرەو گونـدی قاسـمەڕەش، لەوێـوە بـۆ گونـدەکانی دەوروبـەری شـارۆچکەی قـەڵادزێ

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عبدالرحـمان مـەلا ڕەسـوڵ، پاراسـتنی دەسـتکەوتەکانی ڕاپەڕیـن ڕێزلێنانـە لـە یـەك ڕێـزی و هاوهەڵوێسـتی جەمـاوەر لـە ڕۆژانی ڕاپەڕینـدا، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٣٣٢٨)، ٢٠٠١/٣/١١، ل٦.

(٢) محەمەد ملا قادر، خەباتنامە...، ل٨٩.

دابەزیـــن»[١]. دوای خۆئامادەکـردنی هێــزە کوردســتانییەکان، بەپێــی ســەرچاوەکان ســەرکردایەتی سیاســی بــەرەی کوردســتانی ڕۆژی ٧ی ئــادار ١٩٩١ی بــۆ دەســتپێکردنی ڕاپەڕیـن دەستنیشـان کـرد[٢]. بـەڵام لـەو کاتـەدا ئەگـەر سـەرنج بدەیـن ڕقـی جەمـاوەری کوردسـتان هێنـدە پەنگـی خواردبـووەوە نەتوانـرا بەرزەفـت بکرێـت، ڕۆژی ٤ی ئـادار، هــاوکات لەگــەڵ دابەزینــی هێــزی پێشــمەرگە بــۆ نــاوەوەی کوردســتان، جموجــووڵ لەنـاو خەڵـکی ئـۆردوگای خەبـــــات[٣]، کۆمەڵـگای حاجیـاوا و بازیـان[٤]، شـارۆچکەی چوارقوڕنـە و چەنـد شـوێنێکی تر دەسـتی پێکـرد[٥]. بەیـانی ڕۆژی٥ی ئاداریـش جەماوەری شـاری ڕانیـە دژ بـە حکوومـەت ڕاپەڕیـن و، هێرشـیان بـردە سـەر بنکـە و بـارەگاکانی[٦]. لەگـەڵ دەسـتپێکی جموجوولـی خەڵـکی ڕانیـە مەفرەزەیـەك لـە پێشـمەرگەکانی سـەر بـە

---

(١) حمیـد ئەفەنـدی، یەکگرتنـی حزبـە کوردسـتانیەکان هانـدەری ڕاپەڕینـی جەمـاوەری گەلەکەمـان بـوو، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٣٣٢٦)، ٢٠٠١/٣/٤، ل٧؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ حەمیـد ئەفەنـدی، میحوەری باشیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.

(٢) محەمەد عەوڵا، ڕاپەڕین، هەولێر، ڕۆژنامە، ژ:(١٨٥٤)، ٢٠١٤/٣/٥، ل٨.

(٣) ڕۆژی ٤ی ئـاداری ١٩٩١ لـە ئـۆردوگای خەبـات لـە سـەر ڕێگـەی (هەولێـر ـ موسـڵ)، بـە هـۆی خراپـی گـوزەرانی خەڵـك دەمەقالـێ لـە نێـوان هاوڵاتیـان و پیـاوانی حکوومـەت ڕوو دەدات، پاشـان پێکـدادان لـە نێـوان هـەر دوولادا دروسـت دەبێـت، ئـاکام پیاوێـکی حکوومـەت بـە نـاوی (عـەلی حوسـێن) دەکوژرێـت و دوو هـاوڵاتی بـە نـاوی (بەختیـار عومـەر حەسـەن خەڵـکی قـەڵادزێ و محەمـەد فـارووق گەلاڵـی)، دەبنـە قوربـانی، ئـەم ڕووداوەش بـووە هـۆی سـەرهەڵدانی ڕاپەڕینـی جەمـاوەری ئـۆردوگای ناوبـراو، بـەڵام دوای ٣ ڕۆژ بـە توندتریـن شـێوە لەلایـەن حکوومەتـەوە ڕاپەڕینەکـە سـەرکوت کـرا، بـەڵام زۆری نەخایانـد مەفرەزەیـەکی (پـدك) کـە لە:(مـەلا شـورتە و ڕەقیبـە سـوور و عادلـە ڕەش و مـەلا عومـەری و خـدر سـوارە...تاد) پێکهاتبـوون و بـە پاڵپشـتی جەمـاوەر بـە یەکجـارەکی ناوچەکـە کۆنترۆڵکرا...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: کرێـکار شـاکر قـادر، ناحیـەی خەبـات، ئـۆردۆگا زۆرە ملێیـەکانی لەیـادی ١٥ ساڵەی ڕاپەڕینـدا، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٣٣٣٣)، ساڵی دووەم،٢٠٠١/٣/١٧، ل٦.

(٤) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عوسـمان عـەلی، نەعرەتـەی کۆمەڵـگای خەبـاتی نـوێ تاجـی سـەروەری ڕاپەڕینـە، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٣٣٢٦)، ٢٠٠١/٣/٤، ل٦.

(٥) عبـدوڵا ڕەش، ڕانیـە و شـاری بەرخـودان و ڕاپەڕیـن، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٢٥٤٤)، ١٩٩٨/٣/١١، ل٣.

(٦) حەسـەن جـاف، بـۆ ڕاپەڕیـن شـکۆ و سـەربەرزی و چەپـکی خۆشەویسـتی و ئەمـەك، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(١٥٨٧)، ١٩٩٣/٣/٥، ل٢؛ ئەحمـەد سـەپان، ٥ی ئـازار زنجیـرەی دیـلی و زۆرداری لەئەسـتۆدارنی، کوردسـتانی نـوێ، ڕۆژنامـە، ژ:(٣٣٣)، ١٩٩٣/٣/٥، ل٥.

لێژنـەی ناوچـەی قەڵادزێـی (پـدك) بـۆ پاراسـتنی گیـانی جەمـاوەری ڕاپەڕیـو و ڕامـاڵینـی پاشـماوەی هێـزەکانی حکوومـەت، بـە پاڵپشـتی جەمـاوەری شـارەکە خۆیـان گەیاندبـووە شـارەکە و ڕۆڵـی بەرچـاوی لـە بەرەنگاریـدا بینـی[1]. هەر لەوێـوە پەیوەندی ڕاسـتەوخۆی شـانە چەکـدارەکان و ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی (پـدك) لـە شـاری ڕانیـە لەگـەڵ پێشـمەرگە دەسـت پێـدەکات، (ئەحمـەدی سـاڵح بـەگ) لێپـرسراوی سـەرەکی شـانە چەکـدارەکانی (پـدك) بـوو لـەو شـارە، دیارتریـن شـانە چەکدارەکانیـش بریتـی بـوون لـە شـانەکانی ماکـۆك، شـەهید ئـاوارە و لەگـەڵ شـانەکانی کێـوە ڕەش[2]. دواتـر بەهـۆی تەشـەنەکردنی ڕاپەڕیـن، لـە لایـەن سـەرکردایەتی (پـدك)ەوە میحوەرێـکی تـری پێشـمەرگە لـە قـەڵادزێ و ڕانیـە کرایـەوە، کـە لـە لایـەن حەمیـد ئەفەنـدی، مەحمـوود محەمـەد و حاجـی دیلوەیـی و چەنـد فەرماندەیـەکی تـری لەشـکری سەرپەرشـتی دەکـرا[3]. لـەم میحـوەرەدا ژمـارەی پێشـمەرگەکان هـەروەك حەمیـد ئەفەنـدی کـە خـۆی سەرپەرشـتیاری ئـەو میحـوەرە بـوو، لـە چاوپێکەوتنێکـدا دەڵێـت: " لـە نێـوان ٧٠٠ ـ ٨٠٠ کـەس بـوو»، بـە شـێوەی گـرووپ گـرووپ بەسـەر ناوچەکـەدا دابەشـکرابوون، ڕۆڵـی باشـیان لـە ڕامـاڵینـی پاشـماوەی حکوومـەت و هانـدانی جەمـاوەری و پاراسـتنی گیانیـان، لـە ناوچەکـەدا هەبـوو [4].

هەڵبـەت مەسـعود بـارزانی وەك یەکەمیـن سـەرکردەی بـەرەی کوردسـتانی لەگـەڵ دەسـتەیەکی سـەرکردایەتی بـەرە، لـە ڕۆژانی سـەرەتای دەسـت پێکـردنی ڕاپەڕیـن، لـە ڕێگـەی (قـەڵادزێ)وە گەیشـتبووە شـاری ڕانیە، لەوێوە ڕاسـتەوخۆ سەرپەرشـتی ڕاپەڕینی دەکـرد، ڕۆڵـی بەرچـاوی لـە جۆشـدانی جەمـاوەری ڕاپەڕیـو و بەرزکردنـەوەی ورەی خەڵـکی ناوچەکـەدا بینیبـوو[5]، هـاوکات فاکتەرێـکی بەهێـزی بەردەوامبـوونی ڕاپەڕیـن بـوو، پێشـتریش دەوری بەرچـاوی هەبـوو لـە پەیوەندیکـردن بە کەسایەتییە نـاودارەکانی

---

(١) هیـوا قـادر گەیـلانی، ڕاپەڕیـن خەبـاتی ڕزگاریخـوازی کوردسـتانی بـردە قۆناغێـکی نـوێ، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٣٣٢٧)، ٢٠٠١/٣/٥، ل٦.

(٢) ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٤.

(٣) محمد ملا قادر، خەباتنامە...، ل٨٩؛ محمد ملا قادر، سەربردە...، ل١٩٥.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ حەمید ئەفەندی، میحوەری باشیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.

(٥) یونـس ڕۆژبەیـانی، تەنهـا بـە یەکخسـتنی ڕیـزەکانی گـەلی کوردسـتان دەتوانیـن دەسـتکەوتەکانی ڕاپەڕیـن بپارێزیـن، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٣٢٥)، ٢٠٠١/٣/٣، ل٧؛ برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(١٦٠١)، ١٩٩٣/٣/٢١، ل٦.

کوردستانەوە[1]، هەروەها هەنگاو بە هەنگاو لەگەڵ جەماوەردابوو، لەو کاتەدا تا ئازادکردنی سەرجەم شاروشارۆچکەکانی کوردستان[2]. هەروەها چەند ڕۆژێك پاش دەستپێکردنی ڕاپەڕین بە مەبەستی ڕێکخستنی جەماوەر لە شاری ڕانیە، نوێنەری پارتە سیاسییەکان و چەند کەسایەتییەکی بێلایەن لیژنەیەك لە ژێر ناوی لیژنەی ڕاوێژکاری جەماوەر پێکهێنرا، لەم لیژنەدا (عوسمان ئەحمەد بەردەشانی) وەك نوێنەری (پدك) دیاری کرا، هەروەها لەهەمان کاتدا لیژنەی ڕاگەیاندنی ڕاپەڕین کە بە (ئێزگەی دەنگی ڕاپەڕین) ناوی دەبرد، لە لایەن بەرەی کوردستانییەوە لەسەر هەردوو شەپۆلی کورتی (٤١ و ٤٥) دامەزرێنرا، ڕۆژانە بۆ ماوەی چوار کاتژمێر هەواڵ و چالاکییەکانی پێشمەرگە و جەماوەری بڵاودەکردەوە، دەزگایەکی گرنگ بوو بۆ سازدان و ڕێکخستنی خەڵك و ئاراستەکردنی بەرەو ئازادکردنی کوردستان[3]. جگە لەوەش هەر حزبێك لەو حزبانەی ناو بەرەی کوردستانی ئێزگەی تایبەتی خۆی هەبوو، (پدك)یش خاوەن ئێزگەی دەنگی کوردستانی عێراق بوو، ڕۆژانی ڕاپەڕین بۆ یەکەمین جار ناوەکەی بوو بەدەنگی (بەرەی کوردستانی)، ڕۆژانە زیاتر لە ١٢ کاتژمێر کاری دەکرد، زۆرجار درێژەی دەکێشا خۆی لە٢٠ کاتژمێر کارکردن دەدا، هەروەها ڕۆژانە بانگەواز و هەواڵ و چالاکییەکانی پێشمەرگە و جەماوەر و حزبە هاوپەیمانەکانی ناو بەرەی پێدەگەیشت و بڵاوی دەکردنەوە، لە لایەکی دیکەیشەوە ڕۆڵی هیچی لە هێزی پێشمەرگە کەمتر نەبوو، ڕۆژانە وەك پێشمەرگە و وەك جەماوەر لەناو جەرگەی ڕاپەڕیندا بوو، سات بە سات بەهۆی ئامێرە بێتەلەکانی لقەکانی (پدك)ەوە، بە تایبەتی بێتەلی مەسعود بارزانی هەواڵی ڕاپەڕینی بەگوێی جەماوەری شار و شارۆچکەکانی کوردستان ڕادەگەیاند و ئامرازێکی کاریگەربوو بۆ بەجۆش خستنی گیانی شۆڕشگێڕی خەڵکی کوردستان، قووڵکردنەوە و پەیوەستکردنی جەماوەر بە هێزی پێشمەرگە و ئامادە و تەیارکردنی بۆ بەرفراوانکردنی مەودای

---

(١) محمد عبدوڵا، ڕاپەڕین ـ هۆکار...سەرهەڵدان...سەرکەوتن، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٣٠٤٩)، ٢٠٠٠/٣/١٣، ل٣؛ عوسمان ڕیشە، ڕاپەڕین... لە پێشبینیەوە بۆ بوو بە واقع لەوێشەوە بۆ پاراستنی دەستکەوتەکان، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (٣٠٤٣)، ٢٠٠٠/٣/٥، ل٥.

(٢) بارزان مەلا خالید، ڕاگەیاندن داینەمۆی ڕاپەڕین، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٣٠٤٨)، ٢٠٠٠/٣/١٢، ل٦.

(٣) ژیلوان عبدالله، سەرچاوەی پێشوو، ل١٥٢.

ڕاپەڕیـن[١]. پێـم وایـە ئێزگـەی پـارتی لەپـاڵ ئێزگـەی هێـزەکانی تر، تاکـە هێـزی کاریگەری واتایــی (مەعنەوی)بــوون بــۆ ســازدانی جەمــاوەر وهەروەهــا ئــەو پــردە مەحکــەم و توونـد و قایمـە بـوو کـە بەدرێژایـی ڕۆژانی ڕاپەڕیـن پێشـمەرگە و جەمـاوەری پێکـەوە بەسـتبووەوە.

دوای ئازادکـردنی شـاری ڕانیـە و دەوروبەری لـە داگیرکەران و بەرزەفـت کردنی هەموو دامـودەزگاکانی حکوومـەت، ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی (پـدك) لـە شـاری بازیـان لەوانـە: (حسـێن مەحمـوود مـام وەسـو و حسـێن موختـار نوورەدینـی و عومـەر نوورەدینـی و محەمـەد ڕەسـووڵ و حەسـەن پیـرۆت و یووسـف ڕەشـید...تاد) و چەنـد کەسایەتی تـر کـە پێشـتر لـە لایـەن لقـی٤ەوە ئـاگادار کرابـوون، کەوتنـە خـۆ بـۆ سـازدانی ڕاپەڕینێـکی جەمـاوەری بـە مەبەسـتی ئازادکـردنی شـارەکە لـە دەسـەڵاتی حکوومـەت[٢]. ڕۆژی ٦ی ئـادار بـە پاڵپشـتی ڕۆڵـی قارەمانانـەی جەمـاوەری بازیـان و هێـزەکانی تـر ڕاپەڕیـن و بـە ماوەیـەکی کـورت ناوچەکەیـان لـە دەسـەڵاتی حکوومـەت پـاك کـردەوە[٣]. لـە هەمـان کاتـدا ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی (پـدك) لـە شـاری سـلێمانی دەسـتیان بـە جموجـووڵ و خۆسـازدان دژی دەسـەڵاتی حکوومـەت و بەیەکـەوە گرێـدانی هێـزی پێشـمەرگە و جەمــاوەری شــارەکە کردبــوو[٤]، لــە لایــەکی دیکەیشــەوە بــە مەبەسـتی پەلەکــردن لــە چوونــە نــاو شــاری ســلێمانی و کۆنترۆڵکــردنی بارودۆخەکــە و وەرەبەرزکردنــەوەی جەمـاوەر بـە گشـتی، لـە سـنووری لقـی٤ کـە (سـلێمانی و دەوروبـەری دەگرتـەوە) لەژێر فەرمانـدەی قـادر قـادر، سـێ میحـوەری سـەرەکی پێکهێنـا، بـەم شـێوەیەی خـوارەوە:

- میحــوەری (هەڵەبجــە و دەڤــەری شــارەزوور) بــە سەرپەرشــتی (عوســمان قــادر منــەوەر) نــاسراوە بــە (خاڵــە عەفــان) کــە لــە ڕۆژی ٦ی ئــادار ١٩٩١ گەیشــتبووە بنــاری شــارەزوور.
- میحـوەری (دوکان و دۆڵـی سـورداش) بـە سەرپەرشـتی (فـازڵ ڕەئـووف) لەهەمـان

(١) بارزان مەلا خالد، سەرچاوەی پێشوو، ل٦.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عمـر نورەدینـی، ڕۆژێـکی مـزر ـ بیرەوەرییەکانـم لـە٦ی ئاداری ١٩٩١ ڕاپەڕینـی بازیـان، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٢١٥٩)، ١٩٩٦/٣/٨، ل٦.

(٣) هیوا قادر گەیلانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٦.

(٤) محمــود محەمــەد، ســڵاو لــە (٥)ی ئــازار و ســڵاو لــەدەروازەی ڕاپەڕیــن، برایــەتی، ڕۆژنامــە، ژ:(٣٠٤٣)، ٢٠٠٠/٣/٥، ل٥.

ڕۆژ بەرەو شوێنی دیاریکراو بەڕێ کەوت.

- میحوەری (سلێمانی) بە سەرپەرشتی (کەمال حەسەن) بوو، کە هەر لە٥ی ئادار بەرەو سلێمانی دەستی بە جووڵە کردبوو[١].

بەیانی ڕۆژی ٧ی ئاداری ١٩٩١ جەماوەری شاری سلێمانی بە چین و توێژە جیاوازەکانەوە بە هاندانی پێشمەرگەو ڕێکخستنەکانی (پدك) و لەگەڵ پارتە سیاسییەکانی ناو بەرەی کوردستانی، پەلاماری دامودەزگاکانی حکوومەتی عێراقیان دا[٢]، لە ماوەیەکی کەمدا جگە لە کوژرانی هەندێك بەرپرسی باڵای بەعس لەوانە بەڕێوەبەری ئەمنی سلێمانی بە ناوی (العقيد خلف عبد أحمد الحديثي) و پارێزگاری شارەکە، گشت کاربەدەستانی تری حکوومەت شارەکەیان بەجێهێشت[٣]، لەو ڕۆژانەدا نێچیرڤان بارزانی کە ئەوکات بەرپرسی میحوەری کەرکووك ـ سلێمانی پێ سپێررابوو، بە هێزێکی زۆرەوە خۆی گەیاندبووە شاری سلێمانی و هەوڵ و کۆششی خۆی خستبووە گەڕ، دواتر لە گردی سەیوان بە ئامادەبوونی ژمارەیەکی زۆری جەماوەر، وتارێکی پێشکەش کرد، موژدەی سەرکەوتنی ڕاپەڕینی بە جەماوەر دا[٤]، بەمەش جموجووڵی جەماوەر بەرفراوانی بەخۆیەوە بینی و هەموو ئەو شوێنانەی کە مابوون لە شارەکە زووتر و بە ورەیەکی بەرزتر پەلامار دران، دواتر کۆنترۆڵی شارەکە بەتەواوەتی کەوتە دەستی سەرکردایەتی سیاسی بەرەی کوردستانی[٥]. پاش چەند ڕۆژێك لە ئازادکردنی شاری سلێمانی، چەند شوێنێکی گرنگ لەوانە: دائیرەی ئەمن ، بنکەی جەیشی شەعبی و چەند شوێنی تر لەناو شاری سلێمانی، لە لایەن پێشمەرگە و ڕێکخستنەکانی (پدك) بە شێوەیەکی کاتی کران بە بارەگای حزب[٦]. دوای ئازادکردنی شاری سلێمانی، ڕۆژی ٨ی ئادار لقی ٤ی (پدك) لەگەڵ لایەنەکانی بەرەی کوردستانی کۆبوونەوەیەکی سازدا، بە مەبەستی داڕشتنی بەرنامە، جووڵەکردن بەرەو

---

(١) قادر قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٢.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر و ناوی پێشمەرگە و ڕێکخستنەکانی پارتی بڕوانە: فازل رەئوف، سەرچاوەی پێشوو، ل ل٢٨٤ -٢٩٢.

(٣) ئاراس عبدالرحمان مستەفا، سەرچاوەی پێشوو، ل١٣٩.

(٤) فازل رەئوف، سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٢.

(٥) د.دلێر اسماعیل حەقی شاوێس، مارت لە یادەوەری کوردستانیاندا، هەولێر، ڕۆژنامە، ژ:(١٨٧٥)، ٢٠١٤/٤/٨، ل٩.

(٦) قادر قادر، سەرچاوەی پێشوو، ل٢.

شارۆچکەی چەمچەماڵ پشوونەدان بە هێزەکانی حکوومەت لە شارەکەدا، لەئاکامی کۆبوونەوەکە چەند بڕیارێکی گرنگ دەرکرابوون لەوانە:

- پارێزگاریکردن لە گیان و ماڵی هاوڵاتیان، ماوە نەدرێت هیچ کەسێك دەستدرێژی بکاتە سەر کەسانی تر بۆ تۆڵەسەندنەوە، کە ئەمەش هەر لە دەستپێکی ڕاپەڕین لە لایەن سەرکردایەتی سیاسی بەرەی کوردستانی بڕیاری لە سەر درابوو، بۆ ئەوەی لە شارەکەدا ئاڵۆزی ڕوونەدات.
- پاراستنی ژیانی دیلەکان و چاودێریکردنیان لەڕووی مرۆڤایەتییەوە بۆ ئەوەی بسەلمێنن کە دژایەتییان تەنیا لەگەڵ ڕژێمی حوکمڕانە، نەك سەربازان و پیاوانی حکوومەت، لەگەڵ چەند بڕیارێکی تری گرنگ کە هاوکاربوون بۆ سەرخستنی ئەو پلانەی کە لە کۆبوونەوەی ئەم دواییەدا داڕێژرابوو[١].

دوای ڕێککەوتن و جووڵەپێکردنی هێزی پێشمەرگە، لە هەمان ڕۆژدا هاوکات لەگەڵ ڕاپەڕینی جەماوەر و ئازادکردنی شارۆچکەی چەمچەماڵ [٢]، جەماوەری شارەکانی هەڵەبجە، عەربەت، زەڕایەن، پیرەمەگروون، لەگەڵ ناوچەیەکی تری دەوروبەری سلێمانی ڕاپەڕین و توانیان تا ئێوارەی هەمان ڕۆژ گشت ئەو ناوچانە لە پاشماوەی حکوومەتی ڕەفتار فاشی عێراق پاك بکەنەوە[٣]. بەیانی ڕۆژی دواتر، لە٩ی ئادار جەماوەری شاری کەلار، دەربەندیخان، کۆیە و شەقڵاوە هەڵمەتیان بردەسەر دامودەزگاکانی بەعس و بە تەواوەتی کۆنتڕۆڵ کرابوون، ڕۆژانی ١٠ - ١١ی ئادار جەماوەری کفری، قەرەهەنجیر و، حاجی ئۆمەران، چۆمان و ڕەواندوز، خەلیفان، مێرگەسۆر، باسرمە لەگەڵ شاری هەولێریش ڕاپەڕین، توانییان هەر زوو لە بەرانبەر بەرگرییەکی کەم توانا، گشت ئەو ناوچانە ئازاد بکەن و هەموو بنکە و دامودەزگاکانی کۆنترۆڵ بکەن[٤]. سەبارەت بە ئامادەکاری بۆ ڕاپەڕینی جەماوەر لە شاری هەولێر، سەرچاوەکانی نزیك لە (پدك) وا پیشان دەدەن پێشتر لە لایەن ڕێکخستنە نهێنییەکانی (پدك) لەوانە ئەندامانی ڕێکخراوی شەهیدانی قەندیل و ڕێکخراوی دەنگی ئازادی و چەند ڕێکخراوێکی تر، بە هەماهەنگی لەگەڵ هەندێك لە حزبەکانی ناو بەرەی کوردستانی، بە تایبەتی ئەندامانی سەر

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: هەمان سەرچاوە، ل٢.

(٢) کوردستانی نوێ، ڕۆژنامە، ژ:(٣٧)، ساڵی یەکەم، ١٩٩٢/٣/٨، ل٤.

(٣) د.دلێر ئیسماعیل، مارت لە یادەوەریی...، ل٦.

(٤) هەمان سەرچاوە، ل٦.

بـه (حشـع) بەرنامەڕێـژی کرابـوو[1]، هـاوکات لـە ژێـر کاریگـەری سـەدای ڕادیـۆی دەنگـی کوردسـتانی عێـراق ڕۆژی ٦ی ئـاداری ١٩٩١، خۆپیشـاندانێکی جەمـاوەری لـە ناوەڕاسـتی بـازاڕی شـێخەڵا (ناوەنـدی شـاری هەولێـر- لێکۆڵـەر) سـازکرا[2]، جەماوەرێـکی زۆر لـە دەوری کۆبووبوونـەوە و، بـەرەو کۆڵانـەکانی سـێتاقان و سـەیداوە کشـا، بەپێـی سـەرچاوەکان تـا دەهـات خەڵـکی شـارەکە لـە دەوری کۆدەبوونـەوەو خۆیـان دەخزانـدە نێـو جەماوەرەکـەوە، دواتـر لـە لایـەن خۆپیشـاندەرانەوە بنکـەی پۆلیـسی سـەیداوە درایـە بـەر ڕێژنـەی گوللـە، بەردبـاران کـرا[3]، بۆیـە دەکـرێ بڵێیـن لـەو ڕۆژەدا ڕق و کینـەی پەنگخـواردووی جەمـاوەری هەولێـر تەقیبـووەوە.

لـە سـەرێکی تریشـەوە لـە١٠ی ئـادار لـە ڕێگـەی (خالـد ڕەسـووڵ)ەوە کـە کادیـری ڕێکخسـتنی نهێنـی (پـدك) بـوو، پەیوەنـدی بـە چەکـدارەکانی باڵەخانـەی پارێـزگای هەولێـرەوە کـرد، هـەروەك (کرمانـج عەبـدوڵا) کـە ئـەوکات بەرپـرسی ڕێکخـراوی (شـەهیدانی قەندیـل) بـوو، دەنووسـێت: "کاتێـك خالد ڕەسـووڵ پەیوەندی بـە چەکدارانی ڕژێمـەوە کـرد لەبینـای پارێزگـە، وشـەی نهێنـی بـۆ دانـان، کـە هـەر کاتێـك ئێمـە بچیـن و وشـە نهێنییەکـە بدرکێنیـن و ئـەوان چەکەکانیـان تەسـلیم بـە ئەندامـانی ئێمـە بکـەن و ئەنجـام کاتێـك هەڵمەتمـان بـرد بـۆ باڵەخانـەی پارێزگـە، دوای درکانـدنی وشـەی نهێنـی چەکـدار و پاسـەوانەکانی پارێزگـە چەکەکانیـان تەسـلیم بـە ئێمـەی کـرد»[4]. هەروەهـا لـە درێـژی کاروچالاکیەکانیـدا، شـەوی ١٠ ـ ١١ی ئـادار واتـە چەنـد کاتژمێرێـك پێـش ڕاپەڕیـن لـە شـارەکەدا، کۆبوونەوەیـەك لە ماڵی (خالد ڕەسـووڵ) ئەنجـام درا و ئەرکەکان دابـەش کـران[5]، لەهەمـان شـەودا لـە ڕێگـەی (سـەلاح مـەزن) کـە کادیـری ڕێکخسـتنی (حشـع)بوو، حزبەکەیـان سـەبارەت بـەو جێگـە و شـوێنە دیاریکراوانـە ئـاگادار کـردەوە کـە بـە نیازبـوون ئـەرکی خۆیـان تێـدا جێبەجـێ بکـەن، ئـەو جێگەیانـەش بریتـی بـوون

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: کرمانـج عەبـدوڵا، ڕۆڵـی ڕێکخسـتنەکانی پارتیـمان لـە ئازادکـردنی هەولێـردا، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٣٣٢٨)، ٢٠٠١/٣/١١، ل٧.

(٢) کرمانـج عەبـدوڵا، ڕۆڵـی ڕێکخسـتنەکان لـە ئازادکـردنی هەولێـردا، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٠٤٨)، ٢٠٠١/٣/١٢،ل٧.

(٣) مەهـدی خۆشـناو، هەولێـر لـە١١ی ئـاداردا زەبـری کوردانـەی خـۆی وەشـاند، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٠٤٨)، ٢٠٠٠/٣/١٢، ل٦.

(٤) کرمانج عەبدوڵڵا، ڕۆڵی ڕێکخستنەکان لە ئازادکردنی ...، ل٣.

(٥) هەمان سەرچاوە...، ل٧.

لە ڕێگەی شەقڵاوە تا عەنکاوە و پارێزگای هەولێر[١]. هەروەها پێش ئەو ماوەیەش ڕۆژی ٨ی ئادار لە لایەن مەسعود بارزانییەوە نزیکەی ١٠٠ پێشمەرگەی چالاک بە سەرپەرشتی بەرپرسی لقی٢کە ئەوکات (عومەر عوسمان)بوو، بە مەبەستی چوونە ناو شاری هەولێر ڕاسپێردرابوون، هاوکات ڕۆژی ١١ی ئاداریش بۆ ئازادکردنی شاری هەولێر دیاریکرابوو[٢]. ئەوەبوو لەشەوی ١٠ ـ ١١ی ئادار چەند مەفرەزەیەکی لقی٢ گەیشتبوونە ناوەندی شاری هەولێر[٣]. هەروەها لەو دەمەدا پێویستە ڕۆڵی ئێزگەی دەنگی کوردستانی ـ عێراقیش لە سازدانی ڕاپەڕینی شاری هەولێر لە بەرچاو بگرین کە ئامرازێکی گرنگ بوو بۆ هاندانی جەماوەر، لەم بارەیەوە بارزان مەلا خالد کە ئەوکات لە ئێزگەی ناوبراو بێژەر بوو، دەنووسێت: "مەسەلەی (١١)ی ئادار بۆ من تایبەتمەندی خۆی هەبوو، من خەڵکی هەولێرم و نزیکەی ١٦ساڵ بوو کەسوکاری خۆم نەدیتبوو، خوێن لە شادەمارەکانم بۆ هەولێر دەجووڵا، هانی جەماوەر و پێشمەرگەکانی (ئەیلوول)مان دەدا، باسی مێژووی هەولێر و شاعیرەکانی وەك (کانی) و (جاهید)مان دەکرد، باسی چەند شتێکی تری کۆنی شارەکەمان دەکرد»[٤]. ڕاستییەکەی ئەم پڕوپاگەندانە و سەدای ئێزگەی دەنگی کوردستانی ـ عێراق هاوکاری باشی ڕاپەڕینی کردبوو، هەروەك عومەر عوسمان دەنووسێت: "پاش ئەوەی هەموو ڕێکخستنەکانی لقی ٢ ئەرك و کاتژمێری سفریان بۆ دانرابوو بەهۆی پەیامی نهێنی ئێزگەییەوە پەیوەندییان پێوەکرا، مەفرەزەکان و هێزی پێشمەرگە کەوتنە جێبەجێکردنی بەرنامەی ئازادکردنی شاری هەولێر»[٥]. دواجار لە کاتژمێر (٦:١٥) شەش و چارەگی بەیانی ڕۆژی ١١ی ئادار پێشمەرگە و ڕێکخستنە نهێنییەکانی (پدك) بە پشتیوانی جەماوەری چەکداری شارەکە، بۆ یەکەم جار لە گەڕەکی سورچیان دەستیان بە هەڵمەتبردن کرد بۆ سەر بنگە و دامودەزگاکانی حکوومەت[٦]. بەیانی هەمان ڕۆژ ئەو پێشمەرگانەی کە مەسعود بارزانی ڕاسپاردبوون، لە شارۆچکەی

---

(١) هەمان سەرچاوە...، ل٣.

(٢) هەمان سەرچاوە...، ل٧.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: عومەر عوسمان، ژیانی کوردێك...، ل١٥٣.

(٤) عومەر عوسمان، ڕۆژی ڕزگارکردنی کەرکوك...، ل١١.

(٥) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: بارزان مەلا خالد، لە ڕاپەڕیندا ئێزگەی دەنگی کوردستانی عێراق بەسەنگی باوی خۆیەوە هاندەری جەماوەر بوو، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (٣٣٢٨)، ٢٠٠١/٣/١١، ل٣.

(٦) کرمانج عەبدوڵڵا، ڕۆڵی ڕێکخستنەکان...، ل٣.

(پیرمـام)ەوە خۆیـان گەیاندبـووە نـاو شـاری هەولێـر[1]. جگـە لـەوەش هێزێـکی تـری پێشـمەرگەی هاوبـەشی بـەرەی کوردسـتانی بـە سەرپەرشـتی خورشـید شـێرە و چەنـد فەرماندەیـەکی لەشـکری حزبـەکانی تـر گەیشـتبوونە ناوەنـدی شـارەکە[2]، بـە ماوەیـەکی کـەم بـە پشـتیوانی و ڕێنوێنـی ڕێکخسـتنەکانی ناوخـۆ تا کاتژمێـر ٧:٣٠ ی بەیـانی، هێزەکانی (پـدك) دەسـتیان بـە سـەر باڵەخانـەی پارێـزگا و چەنـد شـوێنێکی تـردا گـرت و بـارەگای لقـی ٢ی حـزب بـە شـێوەیەکی کاتی لـە نـاو باڵەخانـەی پارێـزگا دانـرا[3]. هـاوکات لەگـەڵ بەرفـراوان بـوونی جموجووڵـی جەمـاوەر، ئێـوارەی هەمـان ڕۆژ واتـە ١١ی ئـادار لەسـەر داوای مەسـعود بـارزانی هێزێـکی پێشـمەرگەی لقـی٤، کـە لـە٧٠٠ پێشـمەرگە زیاتـر پێکهاتبـوو، بـە سەرپەرشـتی حەمیـد ئەفەنـدی، لـە سـنووری سلێمانییەوە بـەرەو شـاری هەولێـر هاتبـوون، دواتـر لەنـاو شـارەکە تێکـەڵاوی جەمـاوەر و هێـزەکانی تـری پێشـمەرگە بووبـوون[4]. دوابـەدوای ئەمـە پـاش کاتژمێرێـك لـە بەرگریکـردن بەرانبـەر بـە هێـزەکانی حکوومـەت و چەنـدان جـار بـە بۆمبابارانکـردنی هێلیکۆپتـەر، بـە خوێنـی ٤ پێشـمەرگە و برینداربـوونی ٦کـەسی تـر[5]، توانییـان دەسـت بەسـەر بـارەگای فەیلەقـی ٥ی سـوپای عێراقـدا بگـرن[6]، زیاتـر لـە٥٠ ئەفسـەر و سـەرباز و پیـاوانی حکوومـەت بەدیـل گیرابـوون و لـە ماوەیـەکی یەکجـار کورتـدا بـە پشـتیوانی جەمـاوەر و لەپـاڵ هێـزەکانی تـری بـەرە تـەواوی شـاری هەولێـر ئـازاد کـرا[7]. بـە ڕاسـتی ئازادکـردنی شـاری هەولێـر بەتایبـەتی لـەڕووی مێژوویـی سیاسـی بـۆ خەڵـکی هەولێـر و کوردسـتان بەگشـتی مانـای تایبـەتی و کوردانـەی خـۆی هەبـوو، سـەرکەوتنێکی یەکجـار گـەورە بـوو لەبـەر

(١) بۆ زانینی ناوی ئەو پێشمەرگانە بڕوانە: عومەر عوسمان، ژیانی کوردێك...، ل١٥٣.

(٢) فەرمانـدەکانی لەشـکری پـارتی لەگـەڵ ئـەم هێـزە بریتـی بـوون لـە: (وەسـتا یونـس و جەمـال مورتکـە و عەبدولڕەحـمان حاجـی عـەلی و خـدر سـوارە و نەجمەدیـن گـورونی و عەبدولمهەیمـن بـارزانی). چاوپێکەوتـن لەگـەڵ خورشـید شـێرە، هەولێـر، ٢٠١٦/١/١٥.

(٣) کرمانج عەبدوڵڵا، ڕۆڵی ڕێکخستنەکانی پارتیمان...، ل٧.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ حەمید ئەفەندی، میحوەری باشیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.

(٥) عومەر عوسمان، ڕۆژی ڕزگارکردنی کەرکووك...، ل١١؛ مهدی خۆشناو، سەرچاوەی پێشوو، ل٦.

(٦) عومـەر عوسـمان، یـادی ڕاپەڕیـن لـە کەشـکۆڵی پێشـمەرگەیەکدا، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٢١٥٩)، ١٩٩٦/٣/٨، ل٧.

(٧) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عومـەر عوسـمان، هەولێـر لـە ١١ی ئـاداری ١٩٩١ دا، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٣٢٨)، ٢٠٠١/٣/١١، ل٦.

ئـەوە لـەڕووی بایەخـی سیاسـی لـە دوای شـاری بەغـدای پایتەختـی عێـراق دەهـات، کـە لـە سـاڵی ١٩٧٤ لـە لایـەن حکوومـەتی عێراقـەوە دامـودەزگاکانی ئۆتۆنۆمـی (کارتـۆنی سـاڵی ١٩٧٤)یـان تێـدا دامەزرانـد، هەولێریـان کردبـووە پایتەختـی ئـەو ئۆتۆنۆمییـە کـە بەشـێکی زۆری باشـووری کوردسـتانی لەخـۆ دەگـرت.

هـەر وەك لەسـەرچاوەکاندا هاتـووە لـە ڕۆژانی یەکەمـی ئازادکـردنی شـاری هەولێـر زۆربــەی هێــزەکانی کوردســتانی دەســەڵاتی خۆیــان لــە شــارەکەدا دامەزرانــد، لــەو چوارچێوەیـەدا (پدك)یـش زیاتـر لـە ٧٥ بنکـە و بـارەگای کـردەوە، نزیکـەی٥٠ مەفـرەزە و بەتالیـۆنی پێشـمەرگەش ڕێکخسـتن، درێژەیـان دا بـە تەیارکـردن و ڕێکخسـتنی خەڵـك بـە ڕیـزەکانی پێشـمەرگە[١]. ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ جەمـاوەری کوردسـتان بـە هـاوکاری و ڕێنوێنـی ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی پارتـەکانی بەرەی کوردسـتانی، گـەرم و گوڕتر و بەجۆشـتر دەهاتنـە مەیـدان و شـار لـەدوای شـار ئـازاد دەکـران. دوای ئازادکـردنی شـاری هەولێـر لـە بەیـانی ڕۆژی ١٢ی ئـاداری١٩٩١ گلپـەی ڕاپەڕیـن گەیشـتە سـنووری بادینـان[٢]، بـۆ یەکەمیـن جاریـش جەمـاوەری (شـارۆچکەی ئاکـرێ)[٣]و دەوروبـەری ڕاپەڕیـن[٤]. لـە ڕۆژانی دواتـر ئاگـری ڕاپەڕیـن بـەرەو تـەواوی ناوچـەکانی بادینـان ڕۆیشـت. ڕاسـتییەکەی شـارۆچکەی ئاکـرێ شـوێنێکی گرنـگ و پـڕ بایـەخ بـوو لـە لایـەن حکوومـەتی عێـراق، لەچـاو شـوێنەکانی تـر جیـاوازی خـۆی هەبـوو لەبـەر ئـەوە نزیـك بـوو لـە سـنووری خـۆی لـە لایـەك، لەلایـەکی تریـش ناوچـەی بادینـان و سـۆرانی بەیەکـەوە گـرێ دەدا، بۆیـە بـۆ ماوەیـەکی زۆر حکوومـەت لـە هەوڵـی دابـڕانی ئاکـرێ و ناوچـەی بادینانـدا بـوو

---

(١) عومەر عوسمان، ژیانی کوردێك...، ل١٥٩.

(٢) یاسـین هێـژا، ١٢ی ئـاداری ١٩٩١ ڕۆژی ئازادکـردنی ئاکـرێ، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٤٠١٨)، ٢٠١٢/٣/١٢، ل٥.

(٣) شـارۆچکەی ئاکرێ، لـە سـەر ئاسـتی کوردسـتان و عێـراق پێگەیـەکی جوگـرافی گرنگـی هەیـە، دەکەوێتـە باکـووری ڕۆژهـەڵاتی شـاری مووسـڵ، لـە لای باکـووری شـارەکە چیـای شـیرین و دەشـتی زێیـە، لـە لای ڕۆژهەڵاتـەوە زێـی گەورەیـە، لـە ڕۆژئـاوەوە تـا ڕووبـاری خـازرو دەوروبـەری دەگرێتەوە...بـۆ زانیـار زیاتـر بڕوانـە: جمبـد شـکری بابکـر ئاکرەیـی، ئاکـرێ (عقـرە) فـی العهـد الملکـی، مطبعـة حاجـی هاشـم،أربیل، ٢٠٠٨، ص٢٢.

(٤) جەوهـەر عـلی عەزیـز، سـەرهەلدانا ئاکـرێ و گوهرینـا ڕەوشـا کارگێڕیـا قـەزا ئاکـرێ، سـیپە، گۆڤـار، ژ:(٤٥)، ٢٠١٣/٣/٢، ل٨.

لەگـەڵ شـوێنەکانی تـری کوردسـتان[١]. لـەم ڕوانگەیـەوە حکوومـەت بـۆ بەرگریکـردن لـە ئاکـرێ و ڕێگرتـن لـە ئازادکـردنی ناوچەکـە، چەنـدان فەوجـی سـەرباز و جـاش و مەفـرەزەی تایبـەت لـە ناوچەکـەدا جێگیرکرابـوون، بـەڵام بەهـۆی بـەرزی ئاسـتی ڕق و کینـەی جەمـاوەر و کاریگـەری ئازادکـردنی شـاری هەولێـر بەتایبـەتی بەهـۆی نزیـکی لـە ناوچەکـەوە، دەسـەڵاتی کۆنتڕۆڵکـردنی لەدەسـت حکوومـەت دەرچووبـوو، شـەوی ١٢/١١ ی ئـادار واتـە چەنـد کاتژمێرێـك پێـش ڕاپەڕیـن سـەدان کـەس لـە چەکـدارانی حکوومـەت بـۆ مووسـڵ و چەنـد ناوچەیـەکی تـری ژێردەسـتی رژێـم هەڵاتبـوون، تـا ڕادەییـەك ناوچەکـە چـۆڵ کرابـوو[٢]. هەروەهـا چەنـد ڕۆژێـك پێـش ڕاپەڕیـن زۆربـەی لایەنـەکانی بـەرەی کوردسـتانی لـە ئاکـرێ و دەوروبـەری لـە خۆئامادەکردنـدا بـوون بـۆ ڕاپەڕیـن، لـەم نێوەنـدەدا ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی (پـدك) لەوانـە: (ڕێکخـراوی چیـا، ڕوناهـی، ئەحمـەدێ خانـێ، گارە، پیـرس، فیـراس و هەوار...تـاد)، ئاگادارکردنـەوە لـە لایـەن سـەرکردایەتی حزبـەوە بـە هـۆی پیاوماقـولانی ناوچەکـەوە، لـە ڕۆژانی ٨-١٠ی ئـاداری ١٩٩١ چەنـد کۆبوونەوەیەکیـان سـازکرد و تێیانـدا بەرنامەیـەکی تۆکمـە و ئامـادەکاری تـەواوی کـردەی ئازادکـردنی شـارۆچکەکەیان ڕێکخسـتبوو[٣]، پێشـتریش لـە ڕێگـەی ڕیـش سـپی و هەندێـك لـە پێشـمەرگەکانی شـۆڕشی ئەیلـوول و کەسـانی دیـاری ناوچەکـەوە، وەك: (مسـتەفا زێباری(دوسـتەکی) و عەبـد ولقەهـار ئاغـا زێبـاری و لەزگیـن ئاغـا زێبـاری و برقـی ئاغـا زێبـاری، تاهیـر کادانی، میکایـل باشـقالی) لـە (ناحیـەی دینارتـە)[٤] و (شـەهاب سـورچی و شـێخ دیفـاع سـورچی و حەجـی مـەزو و چەنـد کەسـانی تـر) لە(ناحیـەی بجیـل)[٥]، چەنـدان شـانەی چەکداریـان لـە دانیشـتوانی ناوچەکـە دروسـت کـرد، بەپێـی قسـەی مسـتەفا زێبـاری نزیکـەی ٨٠٠ کـەس مەزەنـدە

---

(١) یاسـین هێـژا، ١٩٩١/٣/١٢ ڕۆژی ئازادکـردنی ئاکـرێ و بـەردەڕەش و دەوروبـەری، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٢٧٨٨)، ٢٠٠٨/٣/١٢، ل٥.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ غیاس خالد زێباری، دینارتە، ٢٠١٦/٣/١٠

(٣) سـاڵح محەمـەد تەیـرو، ئاکـرێ بـوو کلیـل و دەروازەیـا سـەرهەڵدانا دەڤـەرا بادینـان، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٤٠١٨)، ٢٠٠٩/٣/١٢، ل٥.

(٤) ناحیـەی دینارتـە، دەکەوێتـە دۆڵـی نەهلـە لـە بنـاری چیـای پیـرس، نزیکـەی ١٥ کیلۆمەتـر دوورە لـە قـەزای ئاکرێ.(لێکۆڵەر)

(٥) ناحیـەی بجیـل، دەکەوێتـە ڕۆژهـەڵاتی ئاکـرێ، بـە دووری کەمـتر لـە١٢ کیلۆمەتـر لـە سـەنتەری قـەزای ئاکرێ.(لێکۆڵـەر)

دەکـرا[١]. لەهەمـان کاتـدا هەوڵـی پەیوەندیکـردن بـە مستەشـار و چەکـدارانی حکوومـەت و سـەرۆك هـۆزەکانی ناوچەکـە دابـوو، زۆربەیـان بڕیاریـان دابـوو پشـتیوانی جەمـاوەری ڕاپەڕیـو و هێـزی پێشـمەرگە بکـەن، هـەروەك سـەعدو مـەلا مەحمـوود کـە ئـەوکات یەکێـك بـوو لـە چەکـدارانی سـەر بە(فەوجـی یـەك)[٢]، لـە چاوپێکەوتنێکـدا دەڵێـت: "پێـش ڕاپەڕیـن بەچەنـد ڕۆژێـك لـە کۆبوونەوەیەکدا لەتیـف ئاغـا زێبـاری بـە ئێمـەی ڕاگەیانـد وەك پێشـمەرگە پاڵپشـتی دانیشـتووانی شـارەکە و جەمـاوەری ڕاپەڕیـو بکـەن سـەر ئەنجـام زیاتـر لـە ١٠٠٠ کـەسی چەکـدار بەشـداریمان لـە ڕاپەڕینـدا کـرد و چووینـە ڕیـزی پێشـمەرگەکانی پـارتی»[٣]. بێگومـان بەمـەش کەلێنێـکی گـەورە لەنێـو چەکـدارانی حکوومـەت و دەسـەڵاتی حکوومـەت دروسـتکرابوو، بەچـەك و کەلوپەلێـکی زۆری سـەربازی کەوتبوونـە هـاوکاری و هەماهەنگـی لەگـەڵ جەمـاوەری ڕاپەڕیـو و هێـزی پێشـمەرگە.

هەروەهـا ناکـرێ ڕۆڵـی ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتانی- عێـراق لەبـەر چـاو نەگیـرێ، جگـە لـە ئـاگاداری و ڕێنوێنیکـردنی ڕێکخسـتنە نهێنیـەکانی شـارەکە، هاوشـێوەی شـارەکانی تـر توانـرا بـە باشـترین شـێوە جەمـاوەر ڕێکبخـا زیاتـر و زووتـر بیانڕێژنـە سـەر جـادە و کوچـە و کـۆڵانی شـارۆچکەکە[٤]. دواجـار بـۆ ئـەوەی ڕاپەڕینـی ئاکـرێ

(١) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ مسـتەفا زێبـاری (دوسـتەکی)، ئاکـرێ، ٢٠١٦/٩/٣. مسـتەفا زێبـاری، نـاوی تـەواوی (مسـتەفا تاهـا عیسـا)یە، لـە دایکبـووی ١٩٣٥ لـە دەڤـەری زێبـار، سـاڵی (١٩٦٣ ـ ١٩٧٥) پێشـمەرگە بـوو بـە چەنـد پلەیـەکی جۆراوجـۆر لـە ڕیـزی شـۆڕشی ئەیلـوول، سـاڵی (١٩٧٥ ـ ١٩٧٨) ڕژێمـی بەعـس بـۆ باشـووری عێراقـی دوور خسـتبووەوە، سـاڵی ١٩٧٨ بـۆ نـاو شـۆڕش دەگەڕێتـەوە، ئێسـتە ئەندامـی لێژنـەی کۆمەڵایەتییـە لـە لقـی ٩ی پـارتی و نیشـتەجێی ئاکرێیـە.

(٢) فەوجـی یـەك لـە لایـەن لەتیـف ئاغـا زێبـاری و قـەدری ئەحمەدئاغـا زێبـاری سەرپەرشـتی دەکـرا... بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: دەرسـیم دیبەگەیـی، ئینسـکلوپیادی تاوانبـارانی ئەنفـال و کـورد و جینوسـایدکردنی کوردسـتان، هەولێـر ،٢٠١١، ل٢٤٥ بـەدواوە.

(٣) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ سـەعدو مـەلا مەحمـود، دینارتـە، ٢٠١٦/٨/٢٤، سـەعدو مـەلا مەحمـود، لـە دایکبـووی ١٩٤٣ لـە قـەزای ئاکـرێ، لـە سـەرەتای شەسـتەکان تاوەکـو نسـکۆی ئـازاری ١٩٧٥ لـە ڕیـزی شـۆڕشی ئەیلـوول پێشـمەرگە بـووە، لـە دوای نسـکۆ تاوەکـو ڕاپەڕینـی ١٩٩١ چەکـداری حکوومـەت بـوو لـە فەوجـی ١ لـە قـەزای ئاکـرێ، لـە ئێستاشـدا خەریـکی کشـتوکاڵە، دانیشـتووی گونـدی ئامادایـە لـە ناحیـەی دینارتـە.

(٤) سـاڵح محەمـەد تەیـرو، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٥؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ مسـتەفا زێبـاری، ئاکـرێ، ٢٠١٦/٩/٣.

بێتـە ئەگەرێـکی حەتمـی و مسـۆگەر، ڕێکخسـتنە نهێنیـەکانی (پـدك) لـە شـەوی ١٢/١١ی ئـادار کۆدەبنـەوە و سـەرجەم ئـەو لایەنانـەی پێشـتر پەیوەنـدی پێوەکرابـوو ئـاگادار دەکەنـەوە لـە تەوقیـدی ڕاپەڕیـن کـە بریتـی بـوو لـە کاتژمێـر ٧:٣٠ی خولـەکی بەیـانی ڕۆژی ١٢ی ئـادار[١]، ئەوەبـوو لـە کاتی خۆیـدا شـانە چەکـدارەکانی (پـدك) لەوانە: (سـمایل مەحمـوود و کەریـم خێلافـی و عوبەیـد ئیسـماعیل و عومـەر سـلێمان و ئەمیـن نەعـۆ و سـەعدو شـوشی...تاد)، بـە سەرپەرشـتی سـوفی باپیـر کـە ئـەوکات بەرپـرسی ڕێکخـراوی چیـا بـوو، پەلامـاری دامـودەزگاکانی حکوومـەت درا[٢]، بـۆ ماوەیـەکی کـورت، بـە پاڵپشـتی (کۆمیتەی‌شۆڕشـگێڕی)[٣]، جەمـاوەر و لایەنـەکانی تـر دەسـتیان بەسـەر شـوێنە گرنگـەکانی ناوچەکـەدا گرتبـوو[٤]. لـە بەیـانی هەمـان ڕۆژدا دەسـتەیەك لـە هێـزی پێشـمەرگەی لقـی ٢ی(پـدك) ڕێـگای هەولێـر (زێـی گـەورە)ەوە گەیشـتبوونە شـاری ئاکـرێ[٥]، و تێکـەڵاوی جەمـاوەری ڕاپەڕیـو ببـوون، جەمـاوەری شـارەکەش شۆڕشـگێڕانەتر بەشـدارییان کـرد و هێرشـیان بـردە سـەر بـارەگاکانی حکوومـەت، لـە ماوەیـەکی کەمـدا توانـرا سـنووری ناحیـەی (دینارتـە و بجیـل) و سـەنتەری قـەزای ئاکـرێ بـە تـەواوەتی ئـازاد بکرێـت[٦]. ڕۆژانی دواتریـش دەسـتەیەکی پێشـمەرگەی لقـی١ کـە لە:(بابەکـر زێبـاری، عەبـدوڵا قـادو زێبـاری، مەحمـوود زێبـاری (هـەرنی)، شـیمال ئاکرەیی...تـاد) پێکهاتبـوون، خۆیـان گەیاندبـووە ئاکـرێ و بـارەگای (پدك)یـان کردبـووەوە و، دەسـەڵاتی خۆیـان جێگیـر کردبـوو[٧]. هـاوکات لەگـەڵ بڵاوبوونـەوەی دەنگـی ڕاپەڕیـن لـە قـەزای ئاکـرێ، کاتژمێـر ٨ی بەیـانی ژمارەیـەك لـە پێشـمەرگەکانی شـۆڕشی ئەیلـوول لەوانـە: عـادل مسـتەفا

(١) ئـازاد مسـتەفا، دیـرۆك بەسـەدەها شـاهد...ئاکرێ دەروازەیـا سـەرهەڵدانا بەهدینانـە، ئەڤـرۆ، هەفتەنامـە، ژ: (١١٤٢)، ٢٠١٣/٣/١٣، ل١٢.

(٢) ساڵح محمد، سەرچاوەی پێشوو، ل٥.

(٣) کومیتـەی شۆڕشـگێڕی، پێکهاتەکـەی بریتـی بـوو لـە خەڵکـی دڵسـوز وشۆڕشـگێڕی ناوچەکـە، ئەرکیـان سـازدان و دامەزرانـدنی دەزگایـەکی کارگێـڕی بـوو تاوەکـو دەسـەڵاتی بـەرەی کوردسـتانی دەگاتـە ئاکرێ...بڕوانـە: ئـاراس عبدالرحـمان، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٥٨.

(٤) ئەلەنـد ئاکرەیـی، چەنـد یـا گرنگـە سـەرهەڵدانا ئاکـرێ بهێتـە دیکیومێنـت کـرن، سـیپە، گۆڤـار،ژ:(٥٧)، ئـادار٢٠١٤، ل٧.

(٥) جمال مورتکە، بیرەوەری هەفدەمین...،ل١٢.

(٦) د.کریـم کەکـو، سـەرهەڵدانا ئاکـری١٢ی ئـاداری ١٩٩١ و گوڕانکارییـن سیاسی و کارگێـڕی، سـیپە، گۆڤـار، ژ:(٤٥)، ئـاداری ٢٠١٣،ل٨.

(٧) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ساڵح تەیرو،سەرچاوەی پێشوو،ل٥.

سـەعید، مـەلا بەهجـەت قادر...تـاد، کـە ئـەوکات سـەر بـە ڕێکخـراوی ئاگریـن بـوون، لە (ناحیـەی بـەردەڕەش)[١]، بـە پشـتیوانی جەمـاوەر و هێـزەکانی تـری کوردسـتانی، ئاگـری ڕاپەڕینیـان هەڵکـرد، تـا ئێـوارەی هەمـان ڕۆژ بـەشی سـەرەکی سـنووری بـەردەڕەش لـە دەسـتی حکوومـەت ئـازاد دەکرێـت[٢]، بـە ئازادبـوونی شـاروچکەی ئاکـرێ و ناوچـەکانی دەوروبـەری ئـەو پیلانـە لـە گـۆڕ نرا کـە حکوومـەت پێشـتر داڕشـتبوو بـۆ جیاکردنەوەی ناوچـەی بادینـان و سـۆران لەیەکـتری.

تادەهـات بازنـەی ڕاپەڕیـن فراوانـتر دەبـوو، جەمـاوەری کوردسـتانیش تامەزرۆیانەتـر بەشـدارییان لـە ڕامالّینـی دکتاتۆریـەت دەکـرد، بەیـانی ڕۆژی ١٣ی ئـاداری ١٩٩١ بـە پاڵپشـتی هێـزی پێشـمەرگەی و شـانە چەکدارەکانی(پـدك)، جەمـاوەری شـارۆچکەی شـێخان و ئەلقـوش ڕاپەڕیـن[٣]، سـەرەڕای بـوونی چەنـد قوربانییـەك، توانییـان تـا ئێوارەی هەمـان ڕۆژ تـەواوی ناوچەکـە لـە دەسـەڵاتی بەعـس پـاك بکەنـەوە[٤]. ڕۆژانی دواتـر جەمـاوەری سـنوورەکە تێکـەڵاوی جەمـاوەری ڕاپەڕیـوی دهـۆك بـوون. لە هەمـان ڕۆژدا، ١٣ی مانـگ ئاگـری ڕاپەڕیـن گەیشـتە شـارۆچکەی زاخـۆ[٥]، وەك زۆربـەی شـارەکانی تـر

---

(١) ناحیـەی بـەردەڕەش، نـاسراوە بە(العشـائر السـبعة ـ حـەوت هـۆزەکان)، یەکێکـە لـە کۆنتریـن ناحیـەکانی سـەر بـە قـەزای ئاکـرێ، (ئێسـتە بووەتـە قـەزا)، خـاوەن پێگەیـەکی جوگـرافی گرنگـە هەولێر و مووسـڵ و چەنـد شـوێنێکی تـر بەیەکـەوە دەبەسـتێتەوە و ڕووبەرێـکی بەرفـراوانی کشـتوکاڵی لەخـۆ دەگرێت...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: د.عبدالفتـاح عـلى يحيـى البوتـاني، ثـلاث سـنوات دراسـة فـى بـردرەش (نبـذە تاریخیـة، ذکریـات، مشـاهدات، انطباعـات، ملاحضـات)، مطبعـة محافظـە دهـوك، دهـوك، ٢٠١٤،ص٢٢٥.

(٢) تەیـار عـادل گـۆران، وەکـو ئەڤـرۆ سـەرهەڵدانا بەهدینـان و بـەردەرەش دەسـتپێکرد، ئەڤـرۆ، هەفتەنامــە، ژ:(١١٤١)، ٢٠١٣/٣/١٢، ل٥؛ سـعید مەموزینــی، بــەردەرەش...دەروازەی ســەرهەڵدانا بادینــان، خەبــات، ڕۆژنامــە، ژ:(٣٢٢٣)، ٢٠١٥/٣/١٦، ل١٣.

(٣) یاسـین هێـژا، ڕاپەڕینـی جەمـاوەری شـاری دهـۆك و دەڤـەری بادینـان لەسـاڵی ١٩٩١دا، خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٣٤٢٢)، ٢٠١٠/٣/١٥، ل٥.

(٤) قوربانییــەکان بریتــی بــوون لە:(محەمــەد جەمیـل و بشـار تەمـەر حسـێن و عەبدولڕەحـمان ئیبراهیـم و نەجمەدیـن عەزیـز و یوسـف عەزیـز و حەسـەن سـدیق و حەمیـد ئەحمـەد ئەمیـن و سـەفەر حەمید ئەحمـەد و ئیسـکان حەمیـد ئەحمـەد و جەعفـەر محەمـەد و محەمـەد ساڵح). بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عیسـا نسـری، سـەرهەڵدانا شـێخان و ئەلقوش، ئەڤـرۆ، هەفتەنامـە، ژ:(١١٤٢)، ٢٠١٣/٣/١٣، ل١٢.

(٥) برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٣٠٤٩)، ٢٠٠٠/٣/١٣، ل٦.

پێشتر لە لایەن ڕێکخستنە نهێنییەکانی (پدك)ەوە، وەك: (ڕێکخراوی مزگین و کاوە و سمکۆ و ستێرا گەش و ئادار و پێشکەڤتن...تاد)، نزیکەی ٤٠٠ ـ ٥٠٠ شانەی چەکداری لە جەماوەری ناوچەکە ڕێکخستبوو[١]، هەروەها چەند ڕۆژێك بەر لە ڕاپەڕین، سەرکردایەتی (پدك) لە ڕێگەی دۆستانی مستەفا بارزانی و پێشمەرگەکانی شۆڕشی ئەیلوولەوە پەیوەندی لەگەڵ چەند موستەشار و کەسانی سەر بەحکوومەت لەوانە: (عیسمەت دینو سندی و خالد شێخۆ و سەلمان سندی ...تاد)، دروستکردبوو[٢]، کە زیاتر لە ٣٠٠ کەسی چەکداریان لەگەڵ بوون[٣]، بەم چەشنە(پدك) ئامادەسازی باشی بۆ ڕاپەڕین کردبوو، هاوکات لەگەڵ دەستپێکردنی ڕاپەڕین هێزێکی پێشمەرگە بە سەرپەرشتی(عەلی قادر و وەحید حیفزولا)، گەیشتبوونە زاخۆ بە ماوەیەکی زۆر کورت بە پشتیوانی هێز و بازووی جەماوەر و لایەنەکانی دیکەی بەرەی کوردستانی، ئێوارەی هەمان ڕۆژ شارەکە ئازادکرا[٤]. ڕاستییەکەی ئازادکردنی قەزای زاخۆ گرنگی و تایبەتمەندی خۆی هەبوو لەبەر ئەوە لەلایەکەوە زاخۆ بە یەکێك لە دەروازە گرنگەکانی باشووری کوردستان دادەنرێت بە ڕووی ئەوروپا و جیهانی دەرەوە[٥]، لەلایەکی دیکەشەوە دەرگا لە بەردەم ڕۆژنامەنووسان و میدیاکارانی جیهان بۆ ناو خاکی کوردستان کرایەوە، کە بە ئازادی ڕووماڵی ڕووداوەکان بکەن، کە پێشتر لە لایەن حکوومەتەوە هەموو دەرگایەکیان لەبەردەمدا داخستبوون، بێگومان بەهاتنی

---

(١) چاوپێکەوتن لەگەڵ حەبیب کەلەش عەلی، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥. ناوبراو فەرماندەیەکی لەشکری بوو لە کاتی ڕاپەڕین لە کەرتی زاخۆ. حەبیب کەلەش عەلی، لە دایکبووی ساڵی ١٩٤٤ی ناحیەی باتیفا لە قەزای زاخۆ، ساڵی ١٩٦١ پەیوەندی بە ڕیزەکانی شۆڕشی ئەیلوولەوە دەکات تا نسکۆی ئاداری ١٩٧٥، دوای نسکۆ وەك زۆربەی خەڵکی کوردستان ئاوارەی ئێران دەبێت و لە کاتی سەرهەڵدانی شۆڕشی ٢٦ی گوڵانی١٩٧٦ دەگەڕێتەوە باشووری کوردستان و چەکی بەرگری هەڵدەگرێ تا ١٩٩١، خاوەن چەند پەرتووکە لە بواری مێژوو، ئەدەب و شیعر، ئێستا بەرپرسی لێژنەی ڕاوێژکاری سەر بە لقی ١ی پارتی و نیشتەجێی ناحیەی باتیفایە لە قەزای زاخۆ.

(٢) چاوپێکەوتن لەگەڵ حەبیب کەلەش عەلی، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.

(٣) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: عصمت دینو، سەربورا خەباتکەرەکی د شۆڕشا ئیلونا کورد ١٩٥٩-١٩٩١ (بیرهاتنێن عصمت دینو بەنستانی ـ سندی) و: عبداللە زەرۆ، چاپخانا پارێزگا دهۆکێ، دهۆك ، ٢٠١٤، ل ل٨٣ ،٨٧.

(٤) چاوپێکەوتن لەگەڵ حبیب کلش علی، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.

(٥) خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٢٧٨٩)، ٢٠٠٨/٣/١٣، ل٥.

ڕۆژنامەنووسانی بیانیش تا ڕادەیەك كاریگەری دروستكرد لە گەیاندنی دەنگی ڕاپەڕین و ئازارەكانی كورد بە ئەوروپا و جیهان بەگشتی[1]. لەو ڕۆژەدا شەپۆلی ڕاپەڕین لە فراوانبووندا بوو، هاوكات لەگەڵ ڕاپەڕینی جەماوەری شارۆچكەی شێخان و ئەلقوش و زاخۆ، جەماوەری دەربەندیخان، باوەنوور، مەخموور، جەباری، پردێ و لەگەڵ جەماوەری ناوچەی گەرمیان بە پشتیوانی هێزی پێشمەرگە و ڕێكخستنەكانی (پدك)و بەرەی كوردستانی، ڕاپەڕین و هەر زوو تەواوی ئەو ناوچانە كەوتبوونە ژێر كۆنترۆڵی پێشمەرگە و جەماوەری كوردستان[2]، بێگومان ئازادكردنی ئەم شوێنانە بە تایبەت پردێ و ناوچەی گەرمیان ڕاپەڕینی بردبووە قۆناغێكی گرنگ و نوێ، هیوای جەماوەری ڕاپەڕیوی بە ئازادی و ئازادبوون زیاتر كرد و گەیشتن بە شاری كەركووك زیاتر كردەوە لەبەر ئەوە بەئازادبوونی پردێ و گەرمیان ناوچە ئازادكراوەكانی تری كوردستان بە ناوچەكانی كەركووكەوە گرێ دایەوە.

پاش شكاندنی ئەو بێدەنگییەی لە ناوچەی بادینان، بەیانی ڕۆژی ١٤ی ئاداری ١٩٩١ جەماوەری شاری دهۆك بە هەموو چین و توێژە جیاوازەكانی شارەكەوە شان بە شانی پێشمەرگە و شانە چەكدارەكانی (پدك) وەك هێزێكی سەرەكی لەپاڵ لایەنەكانی تر هاتنە دەست و پەلاماری دامودەزگا سەركوتكەرەكانی حكوومەتی عێراقیان دا[3]، ئەمە لەكاتێكدا بوو جەماوەری شارەكە هاوشێوەی شارەكانی تر حكوومەتی عێراق بەهەموو شێوەیەك سیاسەتی سەركوتكردن و ڕاگواستنی بەسەردا دەسەپاندن. هەرچەندە سەركردایەتی بەرەی كوردستانی بڕیاری لەسەر ئەوە دابوو ڕۆژی ١٥ی ئادار ڕاپەڕین لە شاری دهۆك ئەنجام بدرێت، بەڵام بەهۆی بەرپابوونی ڕاپەڕین لە زاخۆ و ناوچەكانی تری دەوروبەری دهۆك لە لایەك و لە لایەكی ترەوە نەوەك حكوومەتی عێراق ڕەشبگیری لە شارەكەدا ئەنجام بدات كە بڕیاری لەسەر دابوو هاوشێوەی شاری كەركووكی لێ بكرێت[4]، كە دواتر باسی دەكەین.

هەڵبەت چەند هەفتەیەك بەر لە ڕاپەڕین چەند موستەشار و كەسانی دیاری

---

(١) رشید، ڕزگاركردنی شاری زاخۆ ـ دەنگی سەرهەڵدانێ گەهاندە جیهانێ، خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٣٤٢٣)، ٢٠١٠/٣/١٦، ل١٣.

(٢) خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٢٧٨٩)، ٢٠٠٨/٣/١٣، ل٥.

(٣) خەبات، ڕۆژنامە، ژ:(٣٤٢٢)، ٢٠١٠/٣/١٥، ل٥.

(٤) ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٠.

سـەر بـە حكوومـەت وەك: (ئیبراهیـم عـەلی حـاج مەلـو و حیکمـەت عابـد مـزۆری و مەجیـد ڕەبەتـکی و حسـێن حەبیـب و عـادل ڕێکەوتـی و سـەعید حسـێن و مسـتو خورکـێ ...تـاد)، لـە لایـەن سـەرکردایەتی (پـدك)ەوە پەیوەندییـان پێـوە کرابـوو، ئەوانیـش زۆربەیـان بەڵێنیـان دابـوو لـە کاتی ڕاپەڕینـدا هـاوکاری پێشـمەرگە و جەمـاوەری ڕاپەڕیـو بکـەن، هەروەهـا ئەمانـە لای خۆیانـەوە پەیوەندییـان بـە دەیـان ئامـر مەفـرەزە و ئامـر فـەوج و ئامـر سریـەوە کردبـوو، کـە بـۆ هەمـان مەبەسـت کۆکرابوونـەوە و کاریگـەری زۆریـان لـە سـەرکەوتنی ڕاپەڕینـی دهـۆك دروسـت کـرد[1].

هـەر لـە چوارچێـوەی ئامـادەکاری و خۆسـازدان، ڕۆژی ١٢ی ئـاداری ١٩٩١ نامەیـەك لـە لایـەن (کەمـال کەرکووکی)یـەوە کـە ئـەوکات ئەندامـی کۆمیتـەی ناوەنـدی (پـدك) و بەرپـرسی بـەرەی کوردسـتانی بـوو لـە زاخـۆ بـوو، گەیشـتبووە دەسـتی (ئیبراهیـم عـەلی حـاج مەلـۆ) کـە بانگەوازێـکی مەسـعود بـارزانی بـۆ عەشـیرەتەکانی ناوچەکـەی تێـدا نووسرابـوو[2]، هـاوکات هێزێـکی پێشـمەرگەی (پـدك) بـە سەرپەرشـتی (وەیـس بـانی) لـە ڕێگـەی دەروازەی(ئیبراهیـم خەلیـل)ەوە گەیشـتبوونە نـاو شـاری دهـۆك[3].

دواجـار شـەوی ١٤/١٣ی ئـادار ڕێکخسـتنە نهێنییـەکانی (پـدك) لـە ماڵـی (ئیبراهیـم عـەلی حـاج مەلـۆ) کۆبوونەوەیەکیـان سـازدا، لـە کۆبوونەوەکـەدا کاتژمێـری سـفر و شـوێنە بـە ئامانجکـراوەکان دەستنیشـان کـران کـە بریتـی بـوون لـە: کەلهـا نزارکـێ و مەرکـەزی بەرۆشـکێ و بـارەگای فیرقـەی بەعـس و بـارەگای لیـوای بەعـس لـە شـوێنی فرۆشـگەها مـازی، بنکـەی پۆلیـس و پارێـزگا، دادگا لەگـەڵ چەنـد شـوێنێکی تـر لـە سـەنتەری شـارەکە، هەروەهـا هێـزی پێشـمەرگە و شـانە چەکـدارەکان بـە سـەر چەنـد بـەرە و شـوێنێکی گرنـك دابەشـکران، لەوانـە:

- ئیبراهیـم خەلـوەی و محەمـەد عـەلی دێـرکی چەنـد چەکدارێـکی تـر لـە کەسـە

(١) چاوپێکەوتـن لەگـەڵ مسـتەفا زێبـاری، ئاکرێ، ٢٠١٦/٩/٣ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ ئەحمـەد زەرۆ، دهـۆك، ٢٠١٦/٩/٢٨. ئەحمـەد زەرۆ، نـاوی تـەواوی (ئەحمـەد عەبدوڵا)یـە، لـە دایکبـووی سـاڵی ١٩٤٤ی قـەزای زاخـۆ، سـاڵی ١٩٦٧ـ ١٩٦٨ بـەشی زمـانی کـوردی لـە زانکـۆی بەغـدا تـەواو دەکات، سـاڵی (١٩٧١ ـ ١٩٨٦) دەبێتـە جێگـری سـەرۆکی سـەندیکای نووسـەران لقـی دهـۆك، خـاوەن ٢٤ پەرتووکـە لـە بابەتـە جۆراوجـۆرەکان وەك: (زمـان، ئەدەبیـات، فۆلکلور...تـاد)، ئێسـتەیش خـاوەنی کتێبخانـەی دهۆکـە لـە شـاری دهـۆك و نیشـتەجێی هەمـان شـارە.

(٢) ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦١.

(٣) هەمان سەرچاوە، ل١٦٠.

نزیکـەکانی بـۆ کەلهـا نزارکـێ.

- مـەلا قاسـم ئیمنیـکی و عومـەر ئیمنیـکی و ژمارەیـەك لەچەکـدارانی سـەر بـە عەشـیرەتەکەی بـۆ مەرکـەزی بەرۆشـکێ.
- بـە سەرپەرشـتی شـێخ عـەلی، دەسـتەیەك لـە کادیـر و پێشـمەرگەی لێژنـەی ناوچـەی شـێخان بـۆ بـارەگای فرقـەی بەعـس و بـارەگای لیـوای بەعـس بـە سـەر سـێ بـەرەی بچووکـدا دابـەش کـران لەوانـە:
- بـەرەی یەکـەم پێکهاتبـوو لـە: (خەلیـل کۆچـەر و جەمـال ئیمینـکی و حەمیـد پیرموس و محەمـەد زاویتەیـی و چەنـد کـەسی تـر کـە ژمارەیـان ١٢ کـەس بـوو).
- بـەرەی دووەم پێکهاتبـوو لـە: (محەمـەد سـەعید شـەهی و نەجـم شـێخ هەسـنی و ئەحمـەد شـەهی و خەلیـل پیرمـوس و چەنـد کـەسی تـر).
- بـەرەی سـێیەم پێکهاتبـوو لـە: (وەحیـد خـورکی و محەمـەد سـالح بینارینـکی و محـو سـالح خـورکی و شـێخ عـەلی کەلێنـی و ئەیـووب بیهـی لەگـەڵ ١٥ کـەسی تـر)، هەروەهـا هێزێـکی پشـتیوان بـە سەرپەرشـتی (سـەعید زاویتەیـی و شـێخ ئەحمـەد و جەمـال هەسنکی و عابـد ئێتـوتی) بـۆ ئـەم بەرانـە دامەزرانـد، جگـە لـەوەش چەنـدان بۆسـە لـە شـوێنی گرنـك و هەسـتیار دانرابـوون لەوانـە: بۆسـەیەك لـە نێـوان گەڕەگـی ماڵتـا و بـارەگای لیـوا دانـرا، بـە ئامانجـی قەدەغەکـردنی هاتوچـۆی هێـزی حکوومـەت لـەکاتی ڕاپەریـن، کـە لـە لایـەن (سـەعید بریفـکی) سەرپەرشـتی دەکـرا. هەروەهـا بۆسـەیەکی تـر لـە گەڕەگـی شـندۆخا دانـرا، کـە لـە لایـەن سـدیق نـسری و محەمـەد سـەلیم بەڕێـوە دەبـرا و، گرووپێـکی تـر لـە شـێوەی مەفـرەزە کـە هـەر یەکـە لـە: (لوقـمان کەریـم و سـەعید کابێـرکی و عـەلی کابێـری و سـالح بـانی ...تـاد) لەخـۆ دەگـرت، ئەوانـە ڕاسـپێردران هێـرش بکەنـە سـەر بـارەگای جەیـش شـەعبی لـە نزیـك نەخوشـخانەی ئـازادی[1].

هەروەهـا لـە هەمـان کاتـدا لقـی١ی (پـدك) دەیـان شـانەی چەکـداری لـە نـاوەوە و دەوروبـەری شـاری دهـۆك دروسـت کردبـوو، هـەر وەك سـەگڤان ڕەشـید کـە بەرپـرسی یەکێـك بـوو لـە شـانە چەکـدارەکانی (پـدك)، دەڵێـت: ”دوای ئـەوەی پێشـمەرگە هاتنـە ناوچەکـە لـە لایـەن لقـی١ەوە پەیوەندیـمان پێـوە کـرا و شـانەیەکی چەکداریـمان بـە نـاوی (دلبریـن) پێکهێنـا، کـە لـە ٩کـەس پێکهاتبـوو لەوانـە: من، ئاشـتی، یوسـف ئیبراهیم

---

(١) محەمـەد سـعید شـەهی، سـەرهەڵدانا دهوکـێ و نەخشـە و ئەنجـام، ئەڤـرۆ، هەفتەنامـە، ژ:(١٣٢)، ٢٠٠٦/٣/١٥،ل٤.

و کامیـل ئەمیـن و مسـتەفا نزارکـێ و حەسـەن نزارکـێ و ئیحسـان تاهیـر و شـۆڕش عەبدولقاهـر و لاوك مەهـدی، پێـش سـەرهەڵدانی ڕاپەڕیـن لـە گـەڵ چەنـد ئەندامێـکی ڕێکخسـتنەکانی یەکێتـی پەیوەندیـمان بـە یەکـترەوە کـرد لەوانـە: حەسـەن نیعمـەت و عومـەر محەمـەد عـەلی و عەبـدوڵا باجلـوری و عـەلی باجلـوری، بەرنامـەی ڕاپەڕینـمان داڕشـت»[1]. پـاش ئامـادەکاری تـەواوی کـردەی ڕاپەڕیـن، کاتژمێـر ٤ی بەیـانی ڕۆژی ١٤ی ئـاداری ١٩٩١، بەپێـی ئـەو تەوقیتـەی کـە لـە کۆبوونـەوەی شـەوی ڕابـردوو (١٣/١٢) دیـاری کرابـوو، لـە ڕێگـەی وشـەی نهێنـی ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی عێراقـەوە، یەکـەم گوللـەی (RBG) ئاراسـتەی بنکـەی پۆلیـسی بەروشـکێ کـرا، دواتـر لـە هەمـوو بـەرە و خاڵـەکانی تـر دەسـتیان بـە تەقەکـرد و بەپێـی ئـەو نەخشـەی داڕێژرابـوو هێرشـیان بـردە سـەر دامـودەزگاکانی بەعـس، لەگـەڵ بڵاوبوونـەوەی دەنگـی تەقـە جەماوەرێـکی زۆر ڕژانـە سـەر شـەقام و کوچـە و کۆڵانـەکانی شـارەکە و شـان بەشـانی پێشـمەرگە هێرشـیان کـردە سـەر بنکـەی ئەمـن و بـارەگای فیرقـەی بەعـس و جەیـشی شـەعبی، ڕاپەڕینـی دهـۆك بـۆ مـاوەی ٣ڕۆژ بـەردەوام بـوو، ڕۆژی یەکـەم تەنیـا سـەنتەری شـار و چەنـد شـوێنێکی تـر ئـازاد کـران، ڕۆژانی ١٥ و ١٦ی ئاداریـش جەمـاوەری ڕاپەڕیـو هێـزی پێشـمەرگە بـەرەو سـەربازگەی فایـدە و جـادەی بەدریکـێ نزیـك شـێخان ڕۆیشـتن و تـەواوی شـارەکە لـە پاشـماوەی حکوومـەتی داگیرکـەر، ئازادکـرا [2]، بەمـەش سـنووری بادینـان بـە ناوچـە ئازادکـراوەکانی تـری کوردسـتان بەسـترایەوە و ئاراسـتەی هێـز بـۆ ئازادکـردنی کەرکـووك گـۆڕا.

ڕاسـتییەکەی ئازادکـردنی باشـووری کوردسـتان بـە بـێ کەرکـووك تـەواو نەبـوو، دوابـەدوای ئازادکـردنی دهـۆك و ناوچـەکانی بادینـان، مەسـعود بـارزانی بڕیـاری لـە سـەر ئازادکـردنی کەرکـووك دا، فەرمـانی دا بـە هەمـوو هێـزەکانی بـەرەی کوردسـتانی، گشـت هێـزەکانی ئاراسـتەی ئازادکـردنی شـاری کەرکـووك بکرێـن[3]، ئەمـە لەکاتێکـدا بـوو هـەر وەك پێشـتر بـاس کـرا هێـزی پێشـمەرگە و جەمـاوەری کوردسـتان، بەشـێکی گرنگـی

---

(١) لە: ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦١وەرگیراوە.

(٢) محمـد سـعید، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٤؛ چاوپێکەوتـن لەگـەڵ مەسـعود سرنی، دهـۆك، ٢٠١٥/١٢/١٣. ناوبـراو ئـەوکات لـە ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق بێـژەر بـوو.

(٣) عومـەر عوسـمان، ڕزگارکـردنی کەرکـووك گەلێـك جیـاوازی هەبـوو لەگـەڵ شـارەکانی تـر، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٣٣٦)، ٢٠٠١/٣/٢٠، ل٦.

دەوروبـەری کەرکـووك بـە ناوچـە ئازادکـراوەکانی کوردسـتان بەسـترابووەوە، بـە جۆرێـك لـە زاڵگـەی کەرکـووك ـ سـلێمانی نزیـك کەوتبوونـەوە[1]، لـە لایـەکی تریشـەوە جموجووڵی جەمـاوەر و لایەنگـرانی بـەرەی کوردسـتانی لـە نـاوەوەی کەرکـووك لـە هەڵکشـاندابوو، کـە پێشـتر بەرنامـە و نـووسراو لـە لایـەن حزبـەکانی بـەرەوە ئاگادارکرابـوون. ئەمـەش بووبـووە هـۆی ئـەوەی دەسـەڵاتدارانی عێـراق بـە فەرمـانی فەرماندەی گشـتی حکوومەت لـە باکـوور (عـەلی حەسـەن مەجیـد)، بـۆ ئـەوەی کۆسـپ بخاتـە بـەردەم پەرەسـەندنی ڕاپەڕیـن بـۆ نـاو شـاری کەرکـووك و ڕێگرتـن لـە ئازادکـردنی ئـەو شـارەی کوردسـتان، بڕیـاری ڕەشـبگیری کـوردانی دابـوو، بەپێـی بڕیارەکـە دەبـوو هەمـوو نێرینەیـەکی کـورد لـە تەمـەنی نێـوان (١٦ تـا ٦٠) سـاڵی بگیررێـت[2]، بەپێـی سـەرچاوەکان تەنیـا لـە مـاوەی ١٠ ـ ١٥ی ئـاداری ١٩٩١ نزیکـەی ٥٠٠٠ پێنـج هـەزار کـورد گیـران[3]، کـە زۆربەیـان لـە گەڕەکـە کوردنشـینەکان بـوون لـە وانـە: (ڕەحیـم ئـاوا و تەپـە و شـۆریجە و ئـازادی... تـاد)، جگـە لـەوەش بـۆ چاودێریکـردنی جموجووڵـی جەمـاوەر بـە سـەدان مەفـرەزە لـە گەڕەکـە کوردییـەکان بڵاوکرابوونـەوە[4]، سـەرەڕای ئەمـە، وا دیـار بـوو حکوومـەت ئـەو متمانـەی نەبـوو بتوانێـت بەرانبـەر بـە هێـرش و پەلامـاری پێشـمەرگە و خەڵـکی ڕاپەڕیـوی کوردسـتان خۆیـان بگـرن، لـە نـاوەوەش جەمـاوەر بەرزەفـت بکـەن، بۆیـە وەك دوایـن هـەوڵ بـۆ بەرگریکـردن لـە کەرکـووك لـە ناوەڕاسـتی ئـاداری هەمـان سـاڵ هێزێـکی گـەورە کـە بریتـی بـوو لـە چەنـد لیوایـەکی پیـادە و بـە پشـتیوانی تانـك و تـۆپ، لـە کەرکووکـەوە بـەرەو شـارۆچکەی چەمچەمـاڵ هێرشـیان کـرد بـە مەبەسـتی گرتنـەوەی شـارۆچکەکە و هێرشـکردن بـەرەو سـلێمانی، بـەڵام لـە لایـەن هێـزی پێشـمەرگە لـە نزیـك چەمچەمـاڵ تێکشـکاند و چەنـد سـەرباز و ئەفسـەرێکیان لـێ بەدیـل گرتـن و دەسـتکەوتێکی زۆری لـە تانـك و تـۆپ و چـەکی قورسـیان بەدەسـت

(١) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: قـادر قـادر، گـڕو کڵپـەی بابـە گوڕگـوڕ مـوژدەی سـەرکەوتنی بەخـشی، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٣٣٣٦)، ٢٠٠١/٣/٢٠، ل٧.

(٢) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: تـارق کارێـزی، (٩) ڕۆژ ڕەشـبگیری لـە کەرکـووك، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٣٣٣٠)، ٢٠٠١/٣/١٣، ل٦.

(٣) دەرسـیم تەوفیـق، دڵـی کوردسـتان لـە پێشـوازی ڕاپەڕینـدا، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٢٧٩٩)، ١٩٩٩/٣/١٧، ل٣.

(٤) مسـتەفا ئەحمـەد محەمـەد، کەرکـووك.... بـووکی کوردسـتان، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ:(٢٨٠١)، ١٩٩٩/٣/٢١، ل٣.

هێنا[١]. لە ئەنجامی ئەمەش گیانی بەرهەڵستکاری زیاتر جۆشی سەند، هاوکات لە شاری هەولێر و دەوروبەریشی ژمارەیەکی زۆری جەماوەری چەکدار و پێشمەرگە بە بەشداری چەند فەرماندەیەکی لەشکری گەیشتبوونە شارۆچکەی پردێ لە سەر ڕێگەی کەرکووک ـ هەولێر، بە مەبەستی هێرشکردن بۆ سەر شاری کەرکووک[٢]، لەو کاتەدا مەسعود بارزانی بارەگای تایبەتی خۆی لە شارۆچکەی پیرمام دامەزراند، هەنگاو بە هەنگاو چاودێری چالاکییەکانی بەرەی کوردستانی دەکرا[٣]. ڕۆژی ١٧ی ئادار بۆ ئەوەی لە نزیکەوە سەرپەرشتی ڕاپەرین و بزاڤ و چالاکییەکانی پێشمەرگە بکات، مەسعود بارزانی خۆی گەیاندبووە شارۆچکەی پردێ، لە هەمان ڕۆژدا لەگەڵ چەند سەرکردەیەکی بەرەی کوردستانی لەوانە: نەوشیروان مستەفا و کۆسرەت ڕەسووڵ عەلی و حەسەن کوێستانی و چەند کەسایەتی تر کۆبوونەوەیەك ئەنجام درا، لەو کۆبوونەوەیەدا نەخشە و پلانی ئازادکردنی کەرکووك داڕێژرا و شوێنی سەرجەم مۆڵگەکانی حکوومەت لەکاتی هێرشکردن بۆ سەر شاری کەرکووك دەستنیشان کرابوون[٤].

هەروەها ڕۆژی ١٧ی ئاداری ١٩٩١ لە برووسکەیەکدا بۆ لەشکری کوردستان و جەماوەری ڕاپەڕیو و هێزە شۆڕشگێڕەکانی بەرە، مەسعود بارزانی ڕایگەیاندبوو: "بە هەر نرخێك بێت، ئەبێ کەرکووك ئازاد بکرێت»[٥]. بۆ ئەم مەبەستەش شەوی ٢٠/١٩ی ئادار بۆ ئەنجامدانی هێرش بۆ سەر شاری کەرکووك دیاری کرد[٦]. پێش ئەنجامدانی هێرشەکە لە چوارچێوەی پلانەکەدا، سەرکردایەتی سیاسی بەرەی کوردستانی بڕیاری دا لە چەند قۆڵەوە لەوانە:

- **قۆڵی یەکەم:** لە ڕێگەی (هەولێر بۆ کەرکووك)ەوە کە هێزەکانی دهۆك و هەولێر لەوێوە هێرش بکەن.

---

(١) محەمەد سابیر هەمەوەندی، بە دەبابەکانی دوژمن سەنگەرەکانمان شکاند، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٢٨٠١)، ١٩٩٩/٣/٢١، ل٣.

(٢) ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٣.

(٣) عومەر عوسمان، ڕزگارکردنی کەرکووك...، ل٦.

(٤) ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٤.

(٥) محەمەد سعید شەهی، سەرچاوەی پێشوو،ل٤.

(٦) دەرسیم تەوفیق، بارزانی نەمر:»ئەگەر تەنیا کوردێکیش لە کەرکووکدا نەمێنێ هەر کوردستانە»، برایەتی، ڕۆژنامە، ژ:(٢٨٠٠)، ١٩٩٩/٣/١٨، ل٥.

- **قۆڵـی دووەم:** لـە ڕێگـەی (سـلێمانی بـۆ کەرکـووك)ەوە بێـت کـە هێـزەکانی سـلێمانی و قـەزا و ناحیـەکانی دەوروبـەری لەوێـوە هێرشـەکە ئەنجـام بـدەن[١].

سـەبارەت بـە هێـزەکانی (پـدك) لـە قۆڵـی سـلێمانی ـ کەرکـووك، لـە لایـەن نێچیرڤـان بـارزانی و چەنـد فەرماندەیـەکی لەشـکری کە پێکهاتبوون لـە: (قادر قادر و نـادر هەورامی و خالـە عەفـان و دەروێـش ئاغـا و نەجـات حەسـەن و ئـازاد قەرەداغـی و مـام هێـرش)ەوە سەرپەرشـتی دەکـرا[٢]، هێزەکەیـان بریتـی بـوو لـە ٣٠٠ پێشـمەرگەی پارتیـزانی، کـە هەموویـان قاڵبـووی شـۆڕشی شـاخ بـوون[٣]. هەروەهـا قۆڵـی (هەولێـر ـ کەرکـووك)یـش لـە لایـەن (محەمـەد مـەلا قـادر و عومـەر عوسـمان) و چەنـد فەرماندەیـەکی تـر سەرپەرشـتی دەکـرا[٤]. هەندێـك لـە سـەرچاوەکان ئامـاژە بـەوە دەکـەن تەنیـا ژمـارەی پێشـمەرگە و جەمـاوەری چەکـداری (پـدك) لـە یەکێـك لـە بـەرەکانی بـەرەو کەرکـووك، لـە٣٠٠٠٠ سی هـەزار چەکـدار تێپەڕانـد بـوو[٥].

هەڵبـەت هاوشـێوەی شـارەکانی تـری ئازادکـراو، پێـش ئەنجامـدانی هێـرش بـۆ سـەر شـاری کەرکـووك، چەنـد مەفرەزەیـەکی پێشـمەرگەی (پـدك) گەیشـتبوونە شـارەکە و بـە هەماهەنگـی لایەنـەکانی تـر بـە تایبـەت (ینـك) تـا ڕادەیـەکی بـاش بەرنامەڕێـژی ڕاپەڕیـن کرابـوو[٦]. هەروەهـا وەك شـارەکانی تـر ئێزگـەی (پـدك)، ئێزگـەی دەنگـی کوردسـتانی ـ عێـراق وەك کەناڵێـکی بەهێـز لـە جۆشـدان و کۆکردنـەوەی جەمـاوەر و بانگەشـەکردن بـەرەو یـەك ئامانـج و ئازادکـردنی شـارەکە ڕۆڵێـکی گرنگـی هەبـوو[٧]، هەروەهـا هۆکارێـکی گرنـگ بـوو بـۆ سـەرهەڵدانی ڕاپەڕیـن لـە شـاری کەرکـووك، دواجار شـەوی ٢٠/١٩ی ئـادار بەپێـی تەوقیتـی دیاریکـراوی پێشـوەختی بـەرەی کوردسـتانی، پێشـمەرگە لـە هەمـوو قۆڵێکـەوە هێرشـەکەیان ئەنجـام دا[٨]. لـەو ئاسـتەنگانەی لـە

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٣.

(٢) فازل رەئوف، سەرچاوەی پێشوو، ل١٩٢؛ نەجات حەسەن، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦.

(٣) قـادر قـادر، بیـرەوەری نـەورۆزی نێـو نەورۆزەکان...چـرۆزەی ئومێـد و هیـوا، گـوڵان، گۆڤـار، ژ:(٢٧١)، ٢٠٠٠/٣/٢٠، ل١٣.

(٤) عومەر عوسمان، ژیانی کوردێك...، ل١٥٩؛ محمد ملا قادر، سەربردە...، ل١٩٨.

(٥) دەرسیم توفیق، دڵی کوردستان...، ل٣.

(٦) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: دەرسیم توفیق، بارزانی نەمر...، ل٥.

(٧) بارزان مەلا خالد، ڕاگەیاندن داینەمۆی...، ل٦.

(٨) دەرسیم توفیق، بارزانی نەمر...، ل٥.

سـەرەتادا ڕووبـەڕووی هێـزی پێشـمەرگە بـووەوە بەتایبـەت لـە میحـوەری کەرکـووك ـ سـلێمانی، بریتـی بـوو لـە زاڵگـەی کەرکـووك ـ سـلێمانی کـە موقاوەمـەتی حکوومـەت زۆربـوو، ڕێگـە نەبـوو هێـزەکانی پێشـمەرگە بچنـە نـاوەوەی کەرکـووك لـەم بـەرەوە، بـەڵام دواتـر لەکاتژمێـر ٤:٣٠ تـا ٥ی ئێـوارە لـە لایـەن (کەتیبـەی دەبابـەی شـۆڕش)[١]، بـە توونـدی لـە زاڵگەکـە درا بـۆ مـاوەی نیـو کاتژمێـر هێـزەکانی حکوومـەت شـوێنەکەیان چـۆڵ کـرد[٢]. لـە هەمـان کاتـدا بەپێـی سـەرچاوەکان پێشـمەرگەی (پـدك) وەك یەکـەم هێـز و دەسـتەی بـەرەی کوردسـتانی چوونـە نـاو شـارەوە، هـەر ئـەو شـەوە گەڕەکـەکانی ڕەحیـماوە، ئـازادی، شـۆریجە و چەنـد جێگەیـەکی دیکـە ڕزگارکـران[٣]. هەروەهـا بـە سـەدان مەفـرەزەی پێشـمەرگە لـە نـاو شـارەکەدا بڵاوبوونـەوە، لەگـەڵ ئەوەشـدا بەرهەڵسـتی جەمـاوەر بـە هـۆی دەنـگ و سـەدای ڕادیـۆی (پـدك) و حزبـەکانی تـر، تـا دەهـات زیاتـر جـۆشی دەسـەند و تێکـەڵاوی پێشـمەرگە بـوون و شـان بەشـانیان هێرشـیان دەکـردە سـەر دامـودەزگاکانی حکوومـەت[٤]. بـۆ بەیـانی ڕۆژی ٢٠ی مانـگ نزیکـەی ٩٥٪ شـاری کەرکـووك ئـازاد کـرا و زۆربـەی شـوێنەکان کەوتنـە ژێـر کۆنترۆڵـی هێـزی پێشـمەرگە و جەمـاوەری شـارەکە[٥]، تەنیـا (سـەربازگەی خالد)[٦]مابـووەوە،

(١) کەتیبـەی دەبابـەی شـۆڕش، ڕۆژی ١٦ی ئـاداری ١٩٩١ لـە لایـەن بـەرەی کوردسـتانی بڕیـاری دامەزرانـدنی لـە سـەر درا، کـە چەنـدان جـۆرە چـەکی قـورس و پاشـماوەی سـوپای عێراقـی لـە ژێـر دەسـتدابوو، پێکهاتەکـەی بریتـی بـوو لـە جەمـاوەری چەکـداری کوردسـتان و عەقیـد محەمـەد سـابیر سەرپەرشـتی ئـەو هێـزەی دەکـرد، ڕۆڵێـکی گرنگـی هەبـوو لـە ڕزگارکـردنی شـاری کەرکوك...بۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: عقیـد محەمـەد سـابیر هەمەوەنـدی، ڕۆڵـی کەتیبـەی ئیسـناد لـە ڕزگارکـردنی شـاری کەرکـووك، گـوڵان، گۆڤـار، ژ: (٢٧١)، ٢٠٠٠/٣/٢٠، ل١٧.

(٢) هەمان سەرچاوە، ل١٧

(٣) ساسـان دەروێـش، نـەورۆز و ڕزگارکـردنی کەرکـووکی دڵـی کوردسـتان، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٢٧٩٦)، ٢٠٠٨/٣/٢٠، ل٣.

(٤) مستەفا ئەحمەد محەمەد، سەرچاوەی پێشوو، ل٣.

(٥) محەمـەد سـابیر هەمەوەنـدی، ئیـرادەی بەهێـزی جەمـاوەر و پێشـمەرگە تـوانی شـورای ئاسـنی بەعـس لـە کەرکـووك بڕووخێنـێ، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ: (٢٧٩٥)، ٢٠٠٨/٣/١٩، ل٧.

(٦) سـەربازگەی خالـد، یەکێـك لـە گەورەتریـن سـەربازگەکانی حکوومـەتی عێـراق بـوو، سـەدان تانك و فڕۆکـەی جەنگـی و تۆپـی نەمسـاوی و دۆشـکای دوو لوولـە و چـوار لوولـە و بـە هـەزاران سـەربازی تێدابـوو، کەوتبـووە نێـوان کەرکـووك و مووسـڵ، ڕاسـتەوخۆ لـە لایـەن (عـەلی حەسـەن مەجیـد و عیـزەت دووری) و دەیـان فەرمانـدەی سـەربازی گـەورەی حکوومـەتی عێراقـەوە سەرپەرشـتی

دواتـر بـۆ ڕزگارکـردنی ئـەو سـەربازگەیەیش ڕۆژی ٢٣ی ئـادار ١٩٩١ کۆبوونەوەیـەکی بـەرەی کوردسـتانی بـە بەشـداری چەنـد فەرماندەیـەکی لەشـکری لەوانـە: دەروێـش ئاغـا لـە (پـدك)، مـولازم عومـەر عەبـدوڵا لـە (ینـك)، هـاوڕێ سـەید عـەلی جەبـاری لـە (حشـع)، سـەید قـادر جەبـاری لـە (حسـك) و مامۆسـتا کامـەران لـە (پاسـۆك) ئەنجـام درا، لـە کۆبووەوەکـەدا بڕیـار درا کاتژمێـر ٣:٣٠ شـەوی ٢٥ی ئـادار ١٩٩١ لـە سـێ بـەرەوە هێـرش بکرێتـە سـەر سـەربازگەی ناوبـراو، بـەرەی یەکـەم بـە سەرپەرشـتی (شـەوکەت حاجـی موشـیر و نـووری حەمـە عـەلی)، بـەرەی دووەم بـە سەرپەرشـتی (دەروێـش ئاغـا) و بـەرەی سـێیەمیش بـە سەرپەرشـتی (مـولازم عومـەر عبـدوڵا)، لەگـەڵ هێزێـکی تریـش کـە لـە کۆمەڵێـك تۆپـی گـەورە و بچـووك پێکدەهـات کـە ئەرکیـان ئـەوە بـوو پێـش جووڵانـدنی بـەرەکان، سـەربازگەکە تۆپبـاران بـکات[1]. ئەنجـام لـەو کاتـەی کـە دیـاری کرابـوو، سـەرەڕای بـوونی تێبینـی لـە سـەر ئـەو کاتـە لـە لایـەن (پـدك)ەوە[2]، هێرشـەکەیان لـە کاتی خـۆی ئەنجـام دا، شـەڕ زۆر بـە قـورسی و دژواری لـە نێـوان هـەر دوولادا دەسـتی پێکـرد، سـوپای عێـراق بـە پشـتیوانی تانـك و زرێپـۆش و چەنـدان جـۆرە چـەکی قـورس بەرگـری دەکـرد، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا جگـە لـە بـەرەی سـێیەم نەبێـت کـە بەهـۆی بـوونی تەلبەنـد و تانـك و تۆپبارانێـکی زۆر نەتوانـرا پێشـڕەوی بـکات، بـەرەکانی تـر پێشـڕەوییەکی باشـیان کـرد[3]، بـە تایبـەتی بـەرەی دووەم کـە لـە لایـەن (پـدك)ەوە سەرپەرشـتی دەکـرد، لەوێـوە هـەر زوو هێـزی پێشـمەرگە چوونـە نـاو سـەربازگەی خالـد[4]. لـەم بارەیـەوە (نەجـات حەسـەن) کـە فەرمانـدەی لەشـکری (پدك)بـوو لـەو هێرشـەدا دەڵێـت: " لـەکاتی هێرشـکردن بـۆ سـەربازگەی خالـد بـە ٢٠٠٠ دوو هـەزار پێشـمەرگە و جەمـاوەری چەکـدار هێرشـمان بـرد، هـەر زوو چووینـە نـاو قاعـەکانی سـەربازگەکە، بـەڵام بەهـۆی ئـەوەی لـە بـەرەکانی تـرەوە پێشـڕەویان نەکـرد ناچـار بڕیـاری بـە پاشەکشـێ درا»[5]. بەپێـی ئاماژەکـردنی پێشـمەرگەکانی بەشـداربوو شـەڕ و پێکـدادان لـە نێـوان هێـزی پێشـمەرگە و سـوپای عێـراق تـا ٢٨ی ئـادار درێـژەی

دەکرا...بڕوانە: ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٨.

(١) ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٨ - ١٦٩.

(٢) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: نەجات حەسەن، سەرچاوەی پێشوو، ل١٥.

(٣) ئاراس عبدالرحمان مستەفا، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٩.

(٤) ساسان دەروێش، سەرچاوەی پێشوو،ل٣.

(٥) لە: ئاراس عبدالرحمان، سەرچاوەی پێشوو، ل١٦٩ وەرگیراوە.

هەبـوو[١]، هـەر لـەو ماوەیـەدا ٢١ پێشـمەرگەی (پـدك)[٢]، نزیکـەی ٢٥٠ هـاوڵاتی بوونـە قوربـانی[٣]. دواجـار سـوپای عێـراق بـە پشـتیوانی چەنـد فڕۆکەیـەکی جەنگـی و بـە پاڵپشـتی چەنـدان جـۆرە چـەکی قـورس، شـەوی ٢٨ی ئـادار هێرشـێکی بەرفـراوانی بـۆ سـەر پێشـمەرگە و جەمـاوەری شـارەکە ئەنجـام دا، سـەرئەنجام بـە بڕیـاری سـەرکردایەتی سیاسـی بـەرەی کوردسـتانی، هێـزی پێشـمەرگە لـە شـاری کەرکـووك بـەرەو شـاری سـلێمانی و ناوچـەکانی دەوروبـەری پاشەکشـەی کـرد[٤].

سـەبارەت بـە هـۆکارەکانی پاشەکشـەکردنی پێشـمەرگە لـە شـاری کەرکـووك سـەرچاوەکان بـۆ چەنـد خاڵێـکی دەگێڕنـەوە، لەوانـە:

- لاوازی چـەکی پێشـمەرگە بەرانبـەر ئـەو هەمـوو ئیمکاناتـەی حکوومـەتی عێـراق هـەر لـە تـۆپ و تانکـەوە بگـرە تـا بەکارهێنـانی فڕۆکـەی جەنگـی.
- تـرسی سـەرکردایەتی بـەرەی کوردسـتانی لـە بەکارهێنـانی چـەکی کیمیایـی، چونکـە پێشـتر لـە شـاری هەڵەبجـە ئەزموونیـان هەبـوو.
- هەروەهـا پاراسـتنی بەرژەوەنـدی گیـانی و ماڵـی خەڵـکی کەرکـووك، لەبـەر ئـەوە حکوومـەتی فـاشی لـە پێنـاو لەدەسـت نـەدانی کەرکـووك، بـە شـێوەیەکی دڕندانـە و هەڕەمـەکی بـە تۆپـی دوورهاوێـژ و کۆپتەر...تـاد، شـارەکەی بۆردومـان کـرد، بۆیـە بـە مەبەسـتی ڕاوەسـتاندنی ئـەم هێرشـانە بـەرەی کوردسـتانی ئـەو بڕیـارەی دا[٥].

بـەڵام سـوپای عێـراق نـەك هـەر ڕانەوەسـتا، بەڵکـو یەکـە سـوپاییەکانی بـە تـەواوی تەکنولۆژیـا جەنگییەکانیـەوە لـە تۆپـی قـورس و تانـك و زرێپـۆش بـە پاڵپشـتی هێلیکۆپتـەرە جەنگییـەکان و بەکرێگیـراوانی (موجاهیدینـی خەلـق)[٦]، هێـرش کرایـە

---

(١) ساسان دەروێش، سەرچاوەی پێشوو، ل٣.

(٢) سـەلاح دەلـۆ، ئاگـری نـەورۆز و ئازادیـمان لـە زەمبـور و دڵـی کوردسـتاندا کـردەوە، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٢٨٠٠)، ١٩٩١/٣/١٨، ل٣.

(٣) نیزامەدیـن گلی، ڕزگارکـردنی کەرکـوك ـ پـرۆژەکانی سـڕینەوەی سـیمای کوردانـەی ئـەو شـارەی ڕەتکـردەوە، برایـەتی، ڕۆژنامـە، ژ: (٣٣٣٦)، ٢٠٠١/٣/٢٠، ل٣.

(٤) مەلا فائق بازیانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٥؛ ساسان دەروێش، سەرچاوەی پێشوو، ل٣.

(٥) محەمـەد سـابیر هەمەوەنـدی، ئیـرادەی بەهێـزی...، ل٧؛ بـو زانیـاری زیاتـر بڕوانە:هـاوڕێ قـادر ڕەسـوڵ، لێکولینەوەیـەك لەسـەر ڕاپەرینەکـەی بەهاری ١٩٩١ی باشـووری کوردسـتان، هۆڵندا،١٩٩٤،ل ل٤٠-٥٦.

(٦) ڕێکخـراوی موجاهیدینـی خەلـق، لـە سـاڵی ١٩٥٦ دژی ڕژێمـی محەمـەد ڕەزا شـای ئێـران (١٩٤١

سـەر کەرکـووك و ناوچـەی گەرمیـان[1]، توانییـان لـە٢٩ی ئـاداردا کەرکـووك زۆربـەی ئـەو ناوچەیـەی ئـازاد کرابـوون داگیـر بکاتـەوە[2]. ئـاکام خەڵـکی ناوچەکـە لـە تـرسی دڕندایـەتی سـوپای عێراقـی داگیرکـەر مـاڵ و حاڵـی خۆیـان جێهێشـت و هاتنـە شـارەکانی هەولێـر و سـلێمانی و ناوچـەکانی تـری کوردسـتان. بـەڵام دوای ئـەوەی حکوومـەتی عێـراق دڵنیابـوو لـەوەی کـە هێـزەکانی هاوپەیمانـان و جیهـانی دەرەوە هیـچ کاردانەوەیـەکی بەرانبـەر سـوپای عێـراق نییـە، درێـژەی بـە ئۆپەراسـیۆنەکانی دا و بـە خێـرا پەلامـاری ناوچـەکانی سـلێمانی و هەولێـر و دهۆکیـشی دا و یـەك لـە دوای یـەك کەوتنـەوە ژێـر دەسـەڵاتی سـوپای عێـراق. خەڵـکی سـڤیلی کوردسـتانیش لەبـەر ئـەوەی ئەزموونێـکی تاڵیـان لەگـەڵ حکوومـەت و زۆرداریيەکانیـدا هەبـوو، بۆیـە بـە گـەورە و بچـووك، ژن و پیـاو، شـارەکانیان بەجێهێشـت و پەنایـان بـۆ ناوچـە سـەختەکان بـرد، بـە هـەزاران کـەس بوونـە قوربـانی و بێسـەر و شـوێن کـران، هەروەهـا بەهـۆی سـەرما و بەفـر و بارانـەوە هەزارانـی تریـش لەناوچـوون، سـەدان کەسـیش لـە خێزانەکانیـان دابـڕان و چارەنووسـیان بـە نادیـاری ماوەتـەوە[3]. لـە ئەنجامـی بەردەوامـی شـاڵاوی سـوپای عێراق و هەڵبـژاردنی بێدەنگـی لـە لایـەن کۆمەڵگـەی نێودەوڵەتییـەوە بەرانبـەر بە کـورد، ڕۆژی ٣١ی ئـاداری١٩٩١[4]، بەپێـی هەندێـك سـەرچاوەکانی تر ڕۆژی ١ی نیسـانی١٩٩١، بەشـێکی

ـ ١٩٧٩)، دامەزرێنرابـوو، مەسـعود ڕەجـەوی سـەرکردایەتی دەکـرد، ئامانجیـان ڕووخانـدنی ڕژێمـی شـا و کۆتایهێنـان بـە هاوپەیمانێتـی نێـوان ئەمریـکا و ئێـران بـوو، بـۆ ئـەم مەبەسـتە خەبـاتی چەکـداری بـە ڕەوا دەزانی، ئـەم گرووپـە ڕۆڵـی هەبـوو لەسەرخسـتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران، بـەڵام بـە هـۆی سـەرهەڵدانی جیـاوازی لەگـەڵ ڕژێمـی ئیسـلامی ئێـران، سـاڵی ١٩٨١ دەسـتی کـردەوە بـە خەبـاتی چەکـداری لـە دژی ڕژێمـی ئێـران، نزیکـەی ١٢ هـەزار هـاوڵاتی ئێـرانی بوونەتـە قوربـانی ئـەو ململانێیـە. ئـەم گرووپـە لـە سـاڵی ١٩٨٦ەوە لەلایـەن حکوومـەتی عێراقـەوە پەنـادران و تـەواوی پشـتگیری سـەربازییان لـێ کـرد و شـوێنێکیان لـە نزیـك سـنووری ئێـران و لـە پارێـزگای دیالـە بەناوی (کەمپـی ئـەشرەف) بـۆ تەرخـان کرابـوو، بووبوونـە کارتێـك بـە دەسـتی حکوومـەتی عێـراق دژ بـە هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی خـۆی. بڕوانـە: هێـرش عەبـدوڵا، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٨٠.

(١) د.دلێـر اسـماعیل حەقـی شـاوێس، کـۆڕەوە ملیۆنییەکـەی بەهـاری ١٩٩١، هەولێـر، ڕۆژنامـە، ژ:(١٨٦٥)، ٢٠١٤/٣/٢٥، ل٨.

(٢) لیـام ئاندرسـن، تەنگـەژەی کەرکـووك (سیاسـەتی ئیتنیـکی لـە کێشـمەکێش و چارەسـەرە تەوافوقییەکانـدا)، و: ئومێـد عوسـمان، چاپخانـەی موکریـانی، هەولێـر، ٢٠١٣، ل٧٢.

(٣) د. دلێر اسماعیل حەقی شاوێس، کۆڕەوە ملیۆنییەکەی ...، ل٨.

(٤) علی بەندی، تراژیدیا کۆچا ملیۆنی جیهان هشیار کر، ئەڤرۆ، هەفتەنامە، ژ: (٨٣)، ٢٠٠٥/٣/٣٠، ل٣.

زۆری خەڵکی کوردستان بەهۆی ئەو ڕەوشە دژوارەوە بە پاڵپشتی پێشمەرگە، کۆڕەوە ملیۆنییەکەی ئەنجام دا، جارێکی تر ڕوویان لە وڵاتانی تورکیا و ئێران کردەوە[1]. لێرەدا ئەو پرسیارە دروست دەبێت ئایە دوای ڕزگارکردنی یەك لەدوای یەکی شارو شارۆچکەکانی کوردستان هەرچی کەرەستە و کەلوپەلی سوپای عێراق وەك تۆپی قورس و تانك و زرێپۆش و سەدان پارچە چەکی تری جۆراوجۆر کەوتنە دەستی هێزی پێشمەرگە و جەماوەری کوردستان، ئەی بۆچی سوپایەکی داتەپیوی تێکشکاوی ورە ڕووخاوی وەك سوپای عێراق توانی گشت شارو شارۆچکەکانی ئازادکراوی ژێر دەسەڵاتی بەرەی کوردستانی بە ماوەیەکی ڕێژە کورت و بە کەمترین کات و زیان کۆنترۆڵ بکاتەوە!؟

بەپێی سەرچاوەکان لەو کۆڕەوەدا ڕۆژانە ١٠٠ ـ ٢٠٠ کەس دەبوونە قوربانی[2]. ڕاستییەکەی ئەم کۆڕەوە بە ماوەیەکی کورت لە هەموو گۆشەیەکی جیهان دەنگی دایەوە، لە ناو لاپەڕەی بەشێکی زۆری ڕۆژنامە و گۆڤار و بڵاوکراوە و تەلەفزیۆنەکانی بیانی هەواڵ و دیمەنی کارەساتەکەی پەخش دەکرا[3]. بەمەش دیمەنی جەرگبڕ و خەفەتەکانی ئەم کارەساتە مرۆییە هەستی مرۆڤایەتی گەلانی جیهانی هەژاند، بۆیە داوایان لە حکوومەتەکانیان کرد تا نەتەوەی کورد لە مەترسی کوشتن و مردن ڕزگار بکەن و چارەسەرێك بۆ ئەم گرفتە بدۆزرێتەوە[4]، هاوکات ڕێکخستنەکانی (پدك) و پارتە سیاسییەکانی تری کوردی و دڵسۆزانی کورد لە دەرەوە ڕۆڵێکی بەرچاویان گێڕابوو لە ئەنجامدانی خۆپیشاندان و نارەزایی دەربڕین و گەیاندنی کێشەی کورد بە دامودەزگا و ڕێکخراوەکانی مرۆڤدۆست و وڵاتانی خاوەن بڕیار[5]. ئەنجام تا ڕادەیەکی باش ڕای گشتی جیهان و وڵاتانی بڕیار بەدەست بەلای کورد و کێشەکەیدا ئاراستەی

---

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: محمد صالح عقراوی، الكرد والدولة المستقلة وفق المعاهدات والمواثق الدولية، أربيل، ٢٠٠٥، ص٢٦٢.

(٢) هێرش عەبدوڵا، سەرچاوەی پێشوو، ل٣٥.

(٣) کریس کۆچێرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی ...، ل١٥٣.

(٤) چنار سعد عبدالله، کاریگەری باری سیاسی لەسەر گەشەکردنی هۆشیاری نەتەوەیی کورد دوای ڕاپەڕینی ساڵی ١٩٩١، لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانییە لە هەرێمی کوردستانی عێراق، نامەی ماستەر (بڵاونەکراوە)، کۆلێژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠٠٢، ل١٢١.

(٥) چاوپێکەوتن لەگەڵ تارق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٤/١٧. ناوبراو ئەوکات کارگێڕی لقی ٦ی پارتی بوو لە ئەوروپا.

وەرگـرت[١]، ناچاربـوون ئاوڕێـك لـە نەتـەوەی بەشـمەینەتی کـورد بدەنـەوە، بـە تایبـەتی فەرەنسـا و بریتانیـا ئـەو کات کێشـەی کوردیـان لـە ئەنجوومـەنی ئاسـایشی نێودەوڵـەتی وروژانـد[٢]. ئـاکام ئەنجوومـەنی ئاسـایش لـە٥ی نیسـانی ١٩٩١ بڕیـاری ٦٨٨ی دەرکـرد[٣]. هــەر چەنــدە دەرکــردنی ئــەو بڕیــارە درەنــگ کات بــوو، بــەڵام هــاوکات گرنگییــەکی تایبـەتی و مێژوویـی بـۆ گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان هەبـوو، چونکـە ئـەوە یەکـەم جاربـوو دوای یەکەمیـن جەنگـی جیهـان (١٩١٤- ١٩١٨) و (پەیـمانی سـیڤەر)[٤] ەوە، بـەو جـۆرە نـاوی کـورد لـە بەڵگەنامەیـەکی گرنگـی نێودەوڵـەتی وەك ئەنجوومـەنی ئاسـایش بـەو شـێوەیە ئامـاژە بـە کێشـەی کـورد بکرێـت، هەروەهـا ڕێگـە خۆشـکەربوو بـۆ دەرکـردنی چەنـد بڕیارێـکی تـر وەك ناوچـەی ئـارام و دژەفڕیـن، هەروەهـا دواتـر ئـەم بڕیارانـە هاوکاربـوون بـۆ ڕووبەڕووبوونـەوەی زیاتـری خەڵـکی کوردسـتان بەرانبـەر بـە

---

(١) جـەزا تەوفیـق تالـب و ئـەوی تـر، پاکتاوکـردنی ڕەگـەزی کـورد لـە ناوچـە کوردییـەکانی ژێـر دەسـەڵاتی حکوومـەتی عێـراق (١٩٩١ ـ ٢٠٠٣)، کەرکـووك، گۆڤـار، ژ:(٢)ساڵی سـێیەم ،٢٠٠٣، ل١١٦.

(٢) چیمـەن صالـح، ڕزگارکـردنی دڵـی کوردسـتان سـەرەتای پرۆسـەی ئازادییـەکی یەکجـارەکی، خەبـات، ڕۆژنامـە، ژ:(٢٨٠١)، ١٩٩٩/٣/٢١،ل٣.

(٣) دوای کۆچــە ملیۆنییەکــەی کــورد، بەدەستپێشــخەری چەنــد دەوڵەتێــك لەوانــە: (فەرەنســا و بریتانیـا)، لـە ٤ ـ ٥ نیسـانی١٩٩١ ئەنجوومـەنی ئاسـایشی نێودەوڵـەتی بڕیـاری ٦٨٨ دەری کـرد، بـۆ ئـەوەی عێـراق دەسـتبەجێ سـەرکوتکردن لـە ناوچـە کوردنیشـینەکانی عێـراق (باشـووری کوردسـتان) بوەسـتێنێت و لەگـەڵ چەنـد ئاماژەیـەکی تـری گرنـگ، ئـەم بڕیـارە بـە زۆرینـەی (١٠) دەنـگ لـە کـۆی (١٥) دەنـگ دەرچـوو، هەرسـێ دەوڵـەتی (کوبـا، یەمـەن، زیمبابـۆی) دژی بڕیارەکـە دەنگیـان دا، دوو دەوڵـەتی (هندسـتان و چیـن) دەنگیـان نـەدا، ئەنجوومـەنی ئاسـایش ئیدانـەی ڕاونـان و سـەرکوتکردنی خەڵـکی سـڤیلی کـرد و ئـەم کارەی حکوومـەتی عێـراق بـە هەڕەشـە دانـا بـۆ سـەر ئاشـتی و ئاسـایشی نێودەوڵەتی...بڕوانـە: نـەوزاد عەبـدوڵا هێتـوتی، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٨٣؛ چنـار سـعد عبداللـە، سـەرچاوەی پێشـوو، ل١٢٠.

(٤) پەیـمانی سـیڤەر، لـە١٠ی ئـابی١٩٢٠ بـە بەشـداری هـەر یەکـە لـە وڵاتـانی فەرەنسـا، ئیتالیـا، یۆنان، دەوڵـەتی عوسـمانی...تاد، لـە شـاری سـیڤەر لـە فەرەنسـا ئیمزاکـرا. لەپەیمانەکـەدا بـە شـێوەیەکی ڕوون و ئاشـکرا پێـدانی دەسـەڵاتی سـەربەخۆ بـۆ کوردسـتان بڕیـاری لەسـەر درابـوو، ئـەو بڕیـارەش خـۆی لەسـێ بەنـدی یاسـاییدا دەبینێتـەوە، کـە بریتـی بـوون لـە بەنـدی (٦٢، ٦٣ ،٦٤)، کـە ئەمـەش یەکەمیـن بەڵگەنامـەی نێودەوڵەتییـە بـەو شـێوەیە بـاس لـە مـافی کـورد بکات...بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: سـەعیدێ سڵو، کوردسـتان و بەهـرا کـوردا د ڕێکەفتنـادا، چاپخانـەی خەبـات، دهـۆك، ٢٠٠٥، ل٢٠ -٢١.

حکوومـەتی عێـراق[١]. لـە ئەنجامیشـدا بـەرەی کوردسـتانی خـۆی لەنـاو وتوویـژ لەگـەڵ حکوومەتـدا دیتـەوە[٢]، لـە١٦ی نیسـاندا بەفەرمـی لـە لایەن وڵاتـانی هاوپەیـمان ناوچەی ئـارام لـە سـەر ڕووی هێڵـی پـانی پلـە٣٦ بـۆ کـوردان دانـرا، جگـە لـە چەنـد ناوچەیـەك نەبێـت بـەشی زۆری سـنووری پارێـزگای هەولێـر و سـلێمانی و دهـۆکی دەگرتـەوە، بەمـەش وردە وردە خەڵـك بـۆ زێـد و نیشـتمانی خۆیـان گەڕانـەوە، پـاش سـەرنەگرتنی وتوویـژی نێـوان حکوومـەت و بـەرەی کوردسـتانی، حکوومـەت کەوتـەوە ژێـر گوشـاری خەڵکـەوە[٣]. ئەنجـام بـۆ فەشـەل پێهێنـانی بـەرەی کوردسـتانی لـە کاری بەڕێوەبـردن و سـازکردنی بۆشـایی کارگێـڕی و ناکـۆکی سـازکردن لـە سـەر دەسـەڵات لـە لایـەن هێـزەکانی بـەرەی کوردسـتانی لەلایـەك و ڕاوەسـتاندنی کاری ڕۆژانـەی خەڵـك و لـەو ڕێگەیەشـەوە جەمـاوەر بـکات بەگـژ بـەرەی کوردسـتانی و هێـزی پێشـمەرگەدا لـە لایـەکی دیکـەوە[٤]، حکوومـەتی عێـراق لـە پاییـزی ١٩٩١دا سـەرجەم دامـودەزگاکانی خـۆی لـە کوردسـتان کێشـایەوە و کوردسـتانی ئازادکـراوی ئابڵۆقـەی ئابـووری دا[٥]. هەروەهـا بـۆ ماوەیـەك بۆشـاییەکی کارگێـڕی لـە کوردسـتان هاتـە ئـاراوە، بـەڵام بـە پێچەوانـەوە، ئـەوەی حکوومـەت چـاوەڕوانی نەدەکـرد بڕیـارکانی بـەرەی کوردسـتانی پاڵپشـتی جەماوەربـوو بـۆ بـەرە. کاتێـك بـەرەی کوردسـتانی کەوتـە خـۆ ڕێکخسـتنەوە و جێبەجێکـردنی کاروبـاری ڕۆژانـەی خەڵـك[٦]، دواتریـش لـە کانـوونی یەکەمـی١٩٩١ بـەرەی کوردسـتانی کۆبـووەوە و بڕیـاری سـازکردنی هەڵبـژاردنی گشـتی بـۆ هەڵبـژاردنی ئەنجوومەنی نیشـتمانی کوردسـتان (پەرلەمـان) و ڕابـەری بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی نەتەوەیـی کـورد درا[٧]. کـە پێشـتر

(١) د.دلێر اسماعیل، کۆڕەوە ملیۆنییەکەی...، ل٨.

(٢) بـۆ زانیـاری و وردەکاری لەبـارەی دانوسـتانەکانی بـەرەی کوردسـتانی و حکوومـەتی عێـراق بڕوانـە: ئـاراس عبدالرحـمان، سـەرچاوەی پێشـوو،ل ل١٨٦-١٩٦.

(٣) بـۆ زانیـاری زیاتـر بڕوانـە: د.پیـل پـارك، سیاسـەتی تورکیـا بەرانبـەر بـە باکووری عێـراق و:بـەرزانی مـەلا تەهـا، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی، ٢٠١٠، ل٤٩.

(٤) د.دلێـر اسـماعیل حەقی شـاوێس، هەڵبـژاردنی پەرلەمـانی کوردسـتان، هەولێر، ڕۆژنامـە، ژ:(١٩٠٣)، ٢٠١٤/٥/٢٠،ل٩.

(٥) عبدالسـلام بـەرواری، أثـر التغیـر الإجتماعـي عـلى الأحـزاب الکوردسـتانیة، منظـور سوسـیولوجي وتحلیـل مقـارن، مطبعـة ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٣، ص١٠٨.

(٦) د. دلێر اسماعیل، هەڵبژاردنی پەرلەمان...، ل٩.

(٧) سیار محمد صالح، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤.

مەسعود بارزانی لە وتارە مێژووییەکەیدا لە١٦ی ئاداری ١٩٩١، بەرانبەر جەماوەری شارۆچکەی (کۆیە) پەنجەی بۆ ئەنجامدانی هەڵبژاردن و چەسپاندنی ئیرادەی گەل ڕاکێشابوو، گوتبووی: "ئێمە نەهاتووین ببینە حاکم لەسەرتان ئێوەی جەماوەر ڕاپەڕینتان کردووە و ماوەیەکی دی بارودۆخەکە ئاسایی ببێتەوە ئێمە هەڵبژاردن دەکەین و کام لایەن ئێوە پێتان باش بوو سەرکردایەتی بکات بە ئازادی دەنگی پێ بدەن»[1]. ئەوە بوو لە١٩ی ئایاری ١٩٩٢ پرۆسەی هەڵبژاردنی گشتی ئەنجام درا و ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان و حکومەتی هەرێمی کوردستانی ـ عێراقیشی لێ کەوتەوە[2]. لێرەدا وێڕای پێشینەیەکی ناکۆك و شەڕی ناوخۆیی نێو هێزە

(١) بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: فرەنسۆ هەریری، جەماوەر خاوەنی...، ل٦.

(٢) لەو پرۆسەیەدا جەماوەری کوردستان لە کەرنەڤاڵێکی کەم وێنەدا بۆ یەکەم جار ئازادانە بۆ دەنگدان و هەڵبژاردنی نوێنەریان بەرەو سندوقی دەنگدان بە ڕێکەوتن کە ژمارەیان ملیۆنێك دەنگدەربوو بۆ هەڵبژاردنی ١٠٥ نوێنەر بۆ ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان (پەرلەمان)، ١١ حزب و ڕێکخراو لەو هەڵبژاردنەدا بەشدارییان کرد، کە بەسەر ٦ لیستدا دابەش بووبوون، کە بریتی بوون لە: (پارتی دیموکراتی کوردستان، یەکێتی نیشتمانی کوردستان، حزبی شیووعی عێراق، پارتی سۆسیالیستی کورد، پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان، بزووتنەوەی ئیسلامی کوردستان، حزبی زەحمەتکێشانی کوردستان و ڕێکخراوی پاك، ڕێکخراوی تێکۆشین). ڕاستییەکەی هەر دوو حزبی سەرەکی، پارتی و یەکێتی بووبوونە جێی چاوی خەڵك، لەبەر ئەوە ئەو دوو حزبە دوو تەرەفی سەرەکی و جەماوەری و بە دەسەڵاتی نێو بەرەی کوردستانی بوون و پرۆسەی هەڵبژاردن، پێگە و نفووزی هەریەك لەو دووانەی ساغ دەکردەوە، لەو پرۆسەیەدا پارتی وەك حزبێکی متمانە بەخۆ بە تەنیا لیست هاتە کۆڕی هەڵبژاردنەوە، کەچی یەکێتی ئیئتلافی لەگەڵ (زەحمەتکێشان و پارتی سۆسیالیستی کورد) بەیەکەوە و چەند ئیئتلافێکی تر هاتنە ناو هەڵبژاردنەوە، ڕۆژی ٢٣ی هەمان مانگ ئەنجامی هەڵبژاردن ڕاگەیەنرا، ئاکام پارتی ٥١٪ دەنگەکانی بە دەست هێنا و وەك حزبی یەکەم بردیەوە و، یەکێتی و هاوپەیمانەکانی ٤٩٪ی دەنگەکانی بە دەست هێنا. هەروەها سەبارەت بە هەڵبژاردنی ڕابەری بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کورد، سەرۆکی پارتی، مەسعود بارزانی زۆرترین دەنگی بە دەست هێنا کە ڕێژەکەی بریتی بوو لە ٤٧,٥٪ دوای هەڵبژاردنی ئەنجومەنی نیشتمانی کوردستان (پەرلەمان)، ڕۆژی ٤ی حوزەیرانی ١٩٩٢ یەکەم کۆبوونەوەی خۆی سازدا و دواتر پارتی لەبەر بەرژەوەندی باڵای گەلی کورد و پاراستنی سەقامگیری کوردستان نیوە بەنیوە لەگەڵ یەکێتی ڕازی بوو، بەمەش ڕۆژی ٤ی تەمموزی ١٩٩٢ لە سەر بنەمای شەریکایەتی یەکەمین کابینەی حکومەتی هەرێمی کوردستانیان دامەزراند و لە٤ی تشرینی یەکەمی ١٩٩٠ پەرلەمانی کوردستان بڕیاری فیدڕالیزمی لە چوارچێوەی عێراقدا پەسەند کرد... بڕوانە: د. دلێر اسماعیل حەقی شاوێس، هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان...، ل٩؛ بۆ زانیاری

سیاسـییەکانی کوردسـتان، ئەزمـوونی ڕاپەڕینـی بەهـاری ١٩٩١ سـەلماندی کـە یەکێتـی هێـزەکانی گـەل و پتـەوی بـەرەی ناوخـۆ زامنـە بـۆ سـەرکەوتن و بەدیهێنـانی ئاواتـەکانی خەڵـکی کوردسـتان، هەروەهـا ئـەوەش دەرکـەوت کـە خەڵـکی کوردسـتان هەرگیـز مـل بـۆ زۆردار و داگیرکـەران کـەچ نـاکات.

لـە کۆتاییـدا ئەوەمـان بـۆ ڕوون دەبێتـەوە کـە پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان بەهـۆی هەبـوونی هەڵوێسـتێکی یەکگرتـوو لەنێـو هێـزە سیاسـییەکاندا، لەژێـر کاریگـەری گۆڕانکارییـەکانی ناوچەکـە، تـوانی لـە ڕێگـەی ڕێکخسـتن و شـانە نهێنییـەکانی نـاو شـارەکانی کوردسـتان و پێشـمەرگەکان، لـە پـاڵ لایەنـەکانی تـری بـەرەی کوردسـتانی بـە بەرنامەیـەکی تۆکمـە، جەمـاوەری کوردسـتان سـاز و ئامـادە بـکات و ڕاپەڕیـن بخولقێنێت و ڕۆڵێـکی گرنـگ و بەرچـاو و کاریگەرانـە لـە بەشـداریکردنی ڕاپەڕیـن و قۆناغـەکانی دواییـدا ببینێـت.

زیاتـر و وردەکاری لـە بـارەی خشـتەی ئاکامـەکانی هەڵبـژاردنی ئەنجوومـەنی نیشـتمانی کوردسـتان (پەرلەمـان) .بڕوانـە: د.بەختیـار غفـور بالـەکی، پەرلەمـان و کاری پەرلەمـانی، چاپخانـەی شـەهاب، هەولێـر، ٢٠١٣، ل٧ بـەدواوە.

ئەنجام

- پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان وەکـو پارتێـکی نەتەویـی ڕێبەرایـەتی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـوردی لـە مێـژووی هاوچەرخـی کـورد هـەر لـە سـاڵی ١٩٤٦ەوە، کـە سـاڵی دامەزراندنێتـی، تاوەکـو ١٩٧٥ کردبـووە ئەسـتۆ، بـە دیاریکراویـش مـاوەی (١٩٧٠ – ١٩٧٤) بەکـردەوە دەسـەڵاتی کارگێـڕی باشـووری کوردسـتان لـە دەسـتیدا بـوو، هەروەهـا گەورەتریـن شـۆڕشی لـە باشـووری کوردسـتان لـە سـاڵی ١٩٦١ دژی حکوومـەتی عێـراق هەڵگیرسـاند کـە بـە شـۆڕشی ١١ی ئەیلـوول نـاسراوە، ئـەم شۆڕشـە بـەردەوام بـوو تاوەکـو پیلانگێڕیەکـەی جەزائیـر لـە٦ی ئـاداری ١٩٧٥ کـە لـە نێـوان عێـراق – ئێـران دژی شـۆڕشی کـورد بەسـترا، لـە ئەنجامـی ئـەم پیلانـە و لەژێـر کاریگـەری چەنـد هـۆکاری نەرێنـی ناوخـۆی پـارتی، نسـکۆی شـۆڕشی ئەیلـوولی و هەڵوەشـانەوەی پـارتی بـە دوایـدا هـات.
- پـاش نسـکۆی شـۆڕشی ئەیلـوول، واتـا دوای نزیکەی (٣٠) سـاڵ لەخەبات و تێکۆشـان، پـارتی ڕووبـەڕووی بارودۆخێـکی ناهەمـوار بـووەوە، ئەمـەش وایکـرد سـەرکردایەتی پـارتی تـووشی ئاوارەیـی بێـت، ئەوەبـوو مسـتەفا بـارزانی و بەشـێك لـە ئەندامـانی سـەرکردایەتی ئـاوارەی ئێـران بـوون و بەشـێکی دیکەشـیان ڕوویـان لـە ئەوروپـا کـرد، لـەو نێوەنـدەدا هەندێکیـان لـە دەوری مسـتەفا بـارزانی کۆبوونـەوە و سـەرئەنجام لە نیسـانی(١٩٧٥) بـە ڕاوێـژی مسـتەفا بـارزانی، لـە ژێـر سەرپەرشـتی ئیدریـس بـارزانی و مەسـعود بـارزانی، پـارتی دووبـارە لـە چوارچێـوەی ڕێکخسـتنێکی نـوێ لـە ژێـر نـاوی سـەرکردایەتی کاتی بـە فۆڕمێـکی نـوێ بەپێـی پێویسـتی ئـەو قۆناغـە مێژووییـەی کـە گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتاندا پێـدا تێدەپـەڕی خـۆی ڕێکخسـتەوە، دووبـارە گەڕایـەوە مەیـدانی خەبـات و تێکۆشـان.
- پـارتی لـە مـاوەی (١٩٧٦ -١٩٩١) بـە شـێوەیەکی گشـتی بـە دوو قۆناغـی جیـاوازدا تێپـەڕ بـوو، یەکەمیـان مـاوەی سـاڵانی(١٩٧٦ – ١٩٧٩) کـە نـاسراوە بـە قۆناغـی سـەرکردایەتی کاتی، دووەمیشـیان مـاوەی سـاڵانی(١٩٧٩ – ١٩٩١)کـە بـە قۆناغـی بوژانـەوەی پـارتی دەناسرێـت.
- قۆناغـی سـەرکردایەتی کاتی بـۆ مـاوەی چـوار سـاڵ درێـژەی کێشـا، کـە تیایـدا پـارتی

چەندیـن هەڵشـکان و داشـکان و ڕووداوی گرنـگ و کارەسـاتی نەخـوازراوی بەخـۆوە بینـی، ناوەکـەشی گوزارشـت بـوو لـەو بارودۆخـە، لـەو ماوەیـەدا پـارتی لـە دۆخێـکی خـراپ و ئاوارەییـدا (ئێـران – ئەوڕوپا..تاد)بـوو، دەرفـەتی بەسـتنی کۆنگـرەی نوێـی حـزبی نەبـوو، هەروەهـا ژمارەیـەك لـە ئەندامـانی پێشـووی سـەرکردایەتی کـە لـە کۆنگـرەی هەشـتەمدا لـە سـاڵی(١٩٧٠) هەڵبژێردرابـوون، ڕێگایـەکی تریـان گرتەبـەر و وازیـان لـە پـارتی هێنـا، بۆیـە بـە شـێوەیەکی کاتی لەسـەر بنەمـای دەستنیشـانکردن لـە ژێـر نـاوی سـەرکردایەتی کاتی خـۆی ڕێکخسـتەوە تاوەکـو دەرفەتێـك دەگونجـێ بـۆ بەسـتنی کۆنگـرەی نۆیەمـی حـزب.

- لـەم قۆناغـەدا خۆڕێکخسـتنەوەی پـارتی تەنها خۆڕێکخسـتن نەبـوو بۆ هەڵگیرسـاندنی خەبـاتی چەکـداری، بەڵکـو بـە سـوودوەرگرتن لـە ئەزمـوونی شـۆڕشی ئەیلـوول و بەخۆداچوونـەوە و ڕەخنەگرتنـی ئـەو خاڵـە لاوازانـەش بـوو کە لـە بـوارە جیاجیاکاندا هەیبـوون .
- یارمـەتی و هـاوکاری خەڵـکی پارچـەکانی تـری کوردسـتان ڕۆڵێـکی بـاشی هەبـوو لـە هەڵسـانەوەی پـارتی و ئامـادەکاری بـۆ سـەرهەڵدانەوەی شـۆڕش، ئەوەتـا خەڵـکی باکـووری کوردسـتان پاڵپشـتی مـادی و مەعنـەوی پارتیـان دەکـرد کـە خـۆی لـە هانـدان و بەشـداریکردن لـە شـۆڕش و دابینکـردنی پێداویسـتیەکانی پێشـمەرگە دەبینیـەوە .
- لـە خەبـاتی نهێنـی ناوشـارەکاندا، ڕێکخـراوە جەماوەرییـەکانی پـارتی ڕۆڵێـکی باشـیان هەبـوو لـە سـاغکردنەوەی ڕیـزەکانی پـارتی و دوورخسـتنەوەی خەڵـك لـە هاوکاریکـردنی حکوومـەتی عێـراق، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا لـەو ئاسـتەدا نەبـوون کـە بتوانـن زەمینـە بڕەخسـێنن بـۆ هاتنـی پێشـمەرگە بـۆ نـاو شـارەکان تاوەکـو سـاڵانی هەشـتاکان.
- لـە سـەر ئاسـتی دەرەوەش، کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد لـە ئەوڕوپـا، فاکتەرێـکی سـەرەکی بـوو لـە هەڵسـانەوەی پـارتی، بـە تایبـەتی بەسـتنی کۆنفرانسـی (بەرلیـن)ی ئابـی(١٩٧٦) کـە بەشـێوەیەکی شـەرعی گشـت ئەندامـانی سـەرکردایەتی کاتی جێگیـر کـرد، هەروەهـا کۆمەڵـەی خوێنـدکارانی کـورد ڕۆڵیـان هەبـوو لـە گەیانـدنی پەیامـی پـارتی بـەڕای گشـتی جیهـان و بەرەوپێشـبردنی پەیوەندییـە سیاسـیەکانی لـە سـەر ئاسـتی ئەوڕوپـا بـە گشـتی.
- دوای خۆڕێکخسـتنەوە لـە سـەر ئاسـتی سیاسـی، پـارتی لـە ڕۆژی ٢٦ی گـوڵانی ١٩٧٦، جارێـکی تـر شـۆڕش ئاگـری هەڵکـرد، کـۆتی ئـەو گەمارۆیـەی شـکاند کـە لـە ئەنجامـی

مۆرکـردنی ڕێککەوتننامـەی جەزائیـر تـووشی بزاڤـی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد لـە باشـووری کوردسـتان هاتبـوو.

- سیاسـەتی پـارتی لـە قۆناغـی نوێـی خەباتـدا گۆڕانـکای بـە سـەردا هـات کـە ئەویـش کاری پێکەوەیـی بـوو لەگـەڵ پارتـەکانی دیکـەی کوردسـتان، ئەمـەش پێچەوانـەی قۆناغـی پێشـووی سـاڵانی(١٩٤٦- ١٩٧٥) بـوو، ئـەم گۆڕانکارییـە دەرئەنجامـی هەڵومەرجـی ئەوسـای باشـووری کوردسـتان بـوو کـە خـۆی لـە دامەزرانـدنی چەنـد حزبێـکی دیکـەی کـوردی دەبینیـەوە، ئەمـەش لـە سـۆنگەی بەرژەوەنـدی نەتەوەییـەوە سـەرچاوەی دەگـرت.
- لـە مـاوەی قۆناغـی سـەرکردایەتی کاتی، سـێ ئاراسـتەی جیـاواز لـە نێـو ڕیـزەکانی پارتیـدا بـوونی هەبـوو، یەکەمیـان بریتـی بـوو لـە ئاراسـتەی (ڕاسـتڕەو) کـە لـە لایـەن ئیدریـس بـارزانی سـەرکردایەتی دەکـرا، دووەمیـان ئاراسـتەی (چەپ)بـوو کـە لـە لایـەن سـامی عبدولڕەحـمان سـەرکردایەتی دەکـرا، سـێیەمیش بریتـی بـوو لـە ئاراسـتەی مـام ناوەنـد (نەتەوەیـی) کـە لـە لایـەن مەسـعود بـارزانی سـەرکردایەتی دەکـرا، لـە نێـو ئاراستەکانیشـدا بەتایبـەتی ئاراسـتەی چەپـڕەو لەگـەڵ ڕاسـتڕەو بـە درێژایـی ئـەو قۆناغـە ململانـێ و ناکۆکیـەکی هـزری بەردەوامـی هەبـوو، بـەڵام دواجـار لـە کۆنگـرەی نۆیەمـی پـارتی بـە دەرچـوونی باڵـی چەپـڕەو لـە ڕیـزەکانی پـارتی ئـەو ناکۆکییـە بـۆ دواجـار کۆتایـی پێهـات.
- دوای نزیکـەی(٩) سـاڵ بـە سـەر کۆنگـرەی هەشـتەمیدا، لەژێـر کاریگـەری هەمـوو ئـەو گۆڕانکاریانـەی کـە لـە ئێرانـدا ڕوویـدا کـە بـە شـێوەیەکی گشـتی خـۆی لـە سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێرانـدا دەبینیـەوە، پـارتی لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٧٩ کۆنگـرەی نۆیەمـی خـۆی لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان سازدا، تیایـدا بـۆ جـاری یەکـەم مەسـعود بـارزانی لـە تەمـەنی (٣٣)سـاڵیدا بـە سـەرۆکی پـارتی هەڵبژێـردرا، نـاوی بنـەڕەتی کە(پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان)ە گەڕایـەوە شـوێنی خـۆی، دوای ئـەم هەنـگاوەش کۆتایـی بـە قۆناغـی سـەرکردایەتی کاتی هـات.
- سـەرهەڵدان و سـەرکەوتنی شـۆڕشی گـەلانی ئێـران لـە شـوباتی ١٩٧٩، کاریگـەری گـەورە و ڕاسـتەوخۆی لـە سـەر شـێوازی خەبـاتی پارتـە کوردییـەکانی باشـووری کوردسـتان بەگشـتی و پـارتی بەتایبـەت دروسـت کـرد، بـە جۆرێـك ئـەم ڕووداوە لـە کاتێکـدا بـوو پـارتی بـۆ دووبـارە خۆڕێکخسـتنەوە پشـتی بـە توانـا مرۆییـەکانی پەنابـەران دەبەسـت، کـە پێشـتر حکوومـەتی شـا بـە درێژایـی مـاوەی (١٩٧٥ – ١٩٧٩)، بـە هەمـوو شـێوەیەك ڕێگـری چالاکـی سیاسـی و لەشـکری لێکردبـوو، بـەڵام

بـە ڕوخـانی شـا و دامەزرانـدنی کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران لـە شـوێنی، دۆخێـکی نـوێ هاتـە ئـاراوە کـە پـارتی سـوودی زۆڕی لێبینـی، بـە شـێوەیەك بـووە هـۆی دووبـارە گەشـەکردنەوەی بزاڤـی پـارتی دژ بـە خواسـت و بەرژەوەندییـەکانی حکوومـەتی عێـراق.

- جەنگـی عێـراق - ئێـران (١٩٨٠ - ١٩٨٨)، ڕەنگدانـەوەی ئەرێنـی و نەرێنـی لـە سـەر سیاسـەتی پـارتی هەبـوو، بـە شـێوەیەك ئێـران کاریگـەری گـەورەی هەبـوو لـە سـەر شـێوازی خەبـات و تێکوشـانی بەرامبـەر حکوومـەتی عێـراق و پەیوەنـدی لەگـەڵ حزبـەکانی تـری کوردسـتانی و هەروەهـا قوڵبوونـەوەی شـەڕی ناوخـۆی نێوحزبـە کوردسـتانییەکان. بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا ئـەم جەنگـە فاکتەرێـکی گرنـگ بـوو بـۆ گەشـەکردنی بزاڤـی سیاسی لەشـکری پـارتی، کـە بـە شـێوەیەکی بەهێزتـر و کاریگەرتـر لـە سـنوورێکی بـەر فراوانـتر لـە گۆڕەپـانی خەبـات جێـگای خـۆی کردبـووەوە.
- پـارتی کاراکتەرێـکی سـەرەکی بـوو لـە کۆکردنـەوەی هێـزە بەرهەڵسـتکارەکانی عێـراق، بـە تایبـەت لەبـەرەی (جـود)، کـە ڕۆڵێـکی گرنگـی هەبـوو لـە دامەزراندنیـدا. وێـڕای ئـەوەی بـە دامەزرانـدنی بـەرەی (جـود) ململانـێ و شـەڕی ناوخـۆ گەرمـتر بـوو لـە قۆناغـی (١٩٧٥ - ١٩٧٩) ، لـە بـواری خەبـاتی سیاسـی و لەشـکری دژی حکوومـەت و پاڵپشـتی جەمـاوەر و بـەرەو پێشـڤەچوونی شـوڕش ڕەنگدانـەوەی گـەورەی هەبـوو، هەروەهـا لـە بەگژداچوونـەوەی شـەڕی ناوخـۆ خەباتێـکی زۆری کـرد، لـە درێـژەی ئـەم هەوڵانـەش شـەڕی ناوخـۆ کۆتایـی هـات، ئاشـتبوونەوەی گشـتی لێکەوتـەوە.
- پـارتی وەك بنەمـا ویسـتی ئاشـتبوونەوە و قوڵکـردنی پەیوەنـدی لـە پێنـاو گەیشـتن بـە دامەزرانـدنی بەرەیـەکی نیشـتمانی بەهێـز لەگـەڵ هەمـوو هێـزەکانی نێـو گۆڕەپـانی سیاسـی و چەکـداری باشـووری کوردسـتان بـە گشـتی هەیبـوو، بـەڵام بەهـۆی قبووڵنەکردنـەوەی پـارتی لـە گۆڕەپـانی خەبـات لـە لایـەن پارتـە کوردییـەکان بەگشـتی و یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان بەتایبـەتی، پـارتی بـە درێژایی مـاوەی (١٩٧٦ - ١٩٨٦)، کەوتبـووە نێـو میـدانی شـەڕی ناوخـۆ و لـە ململانێیـەکی توونـد و خوێناویـدا بـوو.
- هـەر چەنـدە پـارتی لـە قۆناغـە سـەرەتاییەکانی شـۆڕشی گـوڵان، بـە سـوودوەرگرتن لـە ئەزمـوونی شـۆڕشی ئەیلـول، تەنیـا پشـتی بـە گـەلی کـورد و توانـای خـۆی بەسـت، بـەڵام ئـەم سیاسـەتە تـا سـەر بـەردەوام نابێ، بەڵکـو دووبـارە کەوتـەوە نێـو هەڵەی پێشـوو، بـە درێژایـی مـاوەی جەنگـی عێـراق - ئێـران، وەك پێویسـت پشـتی بـە گەلی کـورد نەبەسـت، بەڵکـو ئومێـدی بـە ئێـران هەبـوو لەبـەر ئـەوە لەگـەڵ حکوومـەتی عێـراق لـە جەنگـدا بـوو.

- لـەو مـاوە مێژووییـە دیارکـراوەدا، بـەشی سـەرەکی سـەرکردایەتی و دامـودەزگاکانی پـارتی لـە ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان مایـەوە ئەمـەش پێچەوانـەی بڕیـارەکانی کۆنفرانـسی ئـابی ١٩٧٦، بڕیـارەکانی کۆنگـرەی نۆیەمـی ١٩٧٩ بـوو، بەپێـی ئـەو بڕیارانـە دەبوایـە ئەندامـانی سـەرکردایەتی بگەڕێنـەوە بـۆ باشـووری کوردسـتان و ڕاسـتەوخۆ سەرپەرشـتی چالاکییـە لەشـکرییەکان بکـەن.
- پـارتی لـە ڕێـگای ڕێکخسـتنە نهێنیـەکان و ڕێکخـراوە جەماوەرییـەکان بـە تایبـەتی ڕێکخـراوی (ی.ق.ك)، بـە دیاریکـراوی لـە مـاوەی (١٩٨٠-١٩٨٦)، ڕۆڵێـکی گرنگـی لـە سـازدان و بەشـداریکردنی خۆپیشـاندان و ڕاپەڕینـە جەماوەرییـەکانی کوردسـتان هەبـوو. هـەر چەنـدە جەمـاوەری خۆپیشـاندەر نەگەیشـتنە ئامانجـی سـەرەکی خـۆی بـەڵام دیـواری ترسـیان شـکاند، تـا ڕادەیـەکی بـاش ڕێـگای چـوونی پێشـمەرگە بـۆ ناوەنـدی شـارەکان خۆشـکرد کـە لـەو ماوەیـەدا ڕۆژانـە بـە دەیـان چالاکـی دژی بەرژەوەندییـەکانی حکوومـەت ئەنجـام دەدرا.
- لەشـکری شۆڕشـگێڕی کوردسـتان وەك تاکـە هێـزی فەرمـی پـارتی، بـە پاڵپشـتی بەرگـری میلـلی، بـە چـەکی سـادە و لـە دۆخێـکی هەسـتیاردا بەرامبـەر سـوپای پـڕ چـەکی پێشـکەوتووی حکوومـەتی عێـراق، بـە درێژایـی ئـەو مـاوە مێژووییـە دیاریکـراوە، بـە تایبـەتی مـاوەی نێـوان (١٩٨٦ – ١٩٨٨)، چەندیـن داسـتانی گـەورە و کـەم وێنـەی لـە مێـژووی شـۆڕشی گوڵانـدا تۆمـار کـرد بـە شـێوەیەك لـە سـەر ئاسـتی ناوخـۆ و دەرەوە دەنگدانـەوەی گـەورەی لێکەوتـەوە.
- ئاشـتبوونەوەی گشـتی نێـو هێـزەکانی کوردسـتان بـە بـێ ئاشـتبوونەوەی پـارتی و یەکێتـی وەك دوو هێـزی سـەرەکی سـەر گۆڕەپـانی سیاسـی و چەکـداری باشـووری کوردسـتان، ئاشـتبوونەوەیەکی گشـتی نەدەبـوو لـە بـەر ئـەوەی سـەرچاوەی شـەڕی ناوخـۆ و هەمـوو کێشـە و گرفتـەکانی تـر بەسـترا بـووەوە بـە ئاسـتی پەیوەنـدی نێـوان هـەر دوولا، لـەم نێوەنـدەدا پـارتی لـە مـاوەی (١٩٨٠ – ١٩٨٦)، پەیوەندییـەکی دۆسـتانەی لەگـەڵ هەمـوو هێـزەکانی تـر لـە چوارچێـوەی بـەرەی (جـود)دا دروسـتکردبوو، هەموویـان لەخەباتـدا بـوون دژی حکوومـەتی عێـراق بـۆ بەدیهێنـانی یـەك ئامانـج ، بـەڵام لـەو مـاوە مێژووییـەدا، پەیوەنـدی پـارتی و یەکێتـی لـە شـەڕێکی خوێناویـدا بـوو، بـەڵام دوای وەسـتاندنی گفتوگـۆ لەگـەڵ حکوومـەت و هەڵگرتنـی دروشـمی ڕووخـانی ڕژێمـی بەعـس وەك دروشـمی ڕاسـتەقینەی شـۆڕش لـە لایـەن یەکێتییـەوە، بـە نێوەندگیـری ئێـران لـە تشـرینی دووەمـی ١٩٨٦، ڕێککەوتننامـەی ئاشـتەوایی لـە نێـوان پـارتی و یەکێتـی هاتـە ئـاراوە، بـە ماوەیـەکی کـەم دوای ئـەم

هەنگاوە ئاشتبوونەوەی گشتی نێو سەرجەم هێزە کوردستانییەکان هاتە ئاراوە و کۆتایی بە قۆناغی ناسەقامگیری و شەڕی ناوخۆی هات.

- پاش ئاشتبوونەوەی گشتی، لە پاڵ لایەنەکانی تری کوردستانی پارتی ڕۆڵێکی گرنگی بینی لە دامەزراندنی بەرەی کوردستانی، هەرچەندە بەرەی کوردستانی دواکەوت بەڵام لە هەمان کاتدا خاڵێکی گرنگ و وەرچەرخان بوو لە مێژووی بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لەم قۆناغەدا، لەبەر ئەوە بۆ یەکەمجار لە دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلوول لە ئاداری ١٩٧٥، هەموو هێزە کوردستانییەکان لە چوارچێوەی یەك ئامانج کۆبوونەوە.
- بە هۆی پەلاماردانی باشووری کوردستان لە لایەن حکوومەتی عێراق لە ڕێگای بەکارهێنانی هەموو جۆرە چەکێکی مۆدێرن و کیمیاباران و پرۆسەکانی ئەنفال لە ناوچە جیاوازەکانی کوردستان، هەروەها وەستانی جەنگی عێراق - ئێران لە ئابی١٩٨٨، پارتی دیموکراتی کوردستان وەکو هەموو هێزەکانی تری بەرەی کوردستان، دووچاری شکستێکی گەورەی هاوشێوەی ساڵی ١٩٧٥بوو، بەڵام نەك سیاسی بەڵکو سەربازی، لە ئەنجامدا حکوومەتی عێراق دەستی بە سەر هەموو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی پارتی و شوێنەکانی تری مەبەست داگرت.
- پارتی بە هۆی هەبوونی هەڵوێستێکی یەکگرتوو لە نێو هێزە سیاسییەکان، لەژێر گۆڕانکارییەکانی ناوچەکە لە نموونەیان جەنگی دووەمی کەنداو لە هاوینی١٩٩٠، توانی بە هێزێکی گەورەوە بگەڕێتەوە باشووری کوردستان، لە ڕێگەی پێشمەرگە و ڕێکخستن و شانە نهێنییەکانی ناو شارەکانی کوردستان، لە پاڵ لایەنەکانی تری بەرەی کوردستانی بە بەرنامەیەکی تۆکمە، جەماوەری کوردستان ساز و ئامادە بکات و ڕاپەڕینی ئاداری ١٩٩١ی باشووری کوردستان بخولقێنێ، هەروەها ڕۆڵێکی گرنگ و بەرچاو و کاریگەری هەبوو لە بەشداریکردنی ڕاپەڕین و قۆناغەکانی دوایدا.

لیستی سەرچاوەکان

یەکەم: بەڵگەنامەکان

أ- بڵاونەکراوەکان بە زمانی کوردی:

- پ.د.ك – س.ك، لێژنــەی پەیوەندییــەکانی دەرەوە، بەیاننامە»دەســت درێــژی ئــەم دوایــەی جاشــەکانی ٧٧ بــۆ ســەر هێــزە نیشــتمان پــەروەرەکانی کوردســتان»، لــە حوزەیــرانی ١٩٧٨.
- بەیاننامە»کامـپ دیفیـد پیلانێکـە لـەدژی گـەلی فەلەسـتین و میللـەتی عـەرەب»، لـە ١١ی ئەیلـوولی ١٩٧٨.
- ڕاگەیاندنی سوپایی ژمارە ٣»، لە١٩٧٨/١٢/١.
- جەماوەری تێکۆشەر هۆشیاربن لە پیلانی خۆفرۆشان»، لە١٩٧٩/١/٢٨.
- گــەلی کــوردی تێکۆشــەر خائینــانی نەتەوەکەمــان ڕیســواکەن»، لــە٢٤ی نــەورۆز ١٩٧٩.
- بانگەوازی نەورۆزی کوردستان»، لە ٢١/آزار١٩٧٩.
- برووسکەنامە» بۆ گشت هەرێم و کەرتەکان»، لە ئازاری ١٩٧٩.
- بەیاننامە «ڕاگەیاندنی سوپایی ژمارە ٥»، لە ١٩٧٩/٥/١٠.
- ڕاگەیاندنی سوپایی ژمارە ٥ و ٦»،لە١٣ی ئایاری ١٩٧٩.
- ســڵاو ورێــز بــۆ شــۆڕشی ٢٦ی گــوڵانی نیشــتمانی پێشــکەوتنخواز لەبیــرەوەری ســێ هەمیــن دا»، لــە ٢٦ی گــوڵانی ١٩٧٩.
- جــود، بەیاننامــە» ئامۆژگارییــەکانی لێژنــەی بــەرزی بــەرەی نیشــتمانی دیموکــراتی عێراقــی دەربــارەی پەیوەنــدی لەگــەڵ جەمــاوەردا»، لــە ١٩٨١/٥/٨.
- داگیرکــردنی خــاکی لوبنــانی بــرا لەلایــەن ئیسرائیلــەوە بەتونــدی تاوانبــار دەکەیــن، بەتێکۆشــانی یەکگرتومــان داگیرکردنــە تــازەکانی خــاکی عــەرەب لەلایــەن ئیسرائیلــەوە وردو خــاش دەکەیــن»، لەحوزەیــرانی ١٩٨٢.

- لەپێناو پوچەڵکردنی پیلانەکانی ڕژێمی فاشیست»، لە٢٢ی نیسان ١٩٨٣.
- م.س- پ.د.ك ، بەیاننامــە» بەیانێــکی گرنــگ بــۆ گــەلی عێراقــی قارەمــان»، لــە١٩٨١/٧/١٧.
- شــۆڕشی ٢٦ی گــوڵان شــۆڕشی هەمــوو نیشــتمان پــەروەر و پێشــکەوتنخوازانەی کوردســتان و عێراقــە»، لــە١٩٨٣/٥/٢٦.
- یــادی شــەهیدانی ئــۆردوگای (زێــوە)ش هەتاهەتایــە هــەر زینــدو ئەمێنێتــەوە»، لــە١٩٨٥/٦/١٢.
- ڕوونکردنەوەیــەك دەربــارەی بەیاننامــەی هێــزە نیشــتمانی و نەتەوەپــەروەر و پێشــکەوتنخوازەکان کــە لــە٦ی شــوباتدا لەتەرابلــوس دەرچــووە»، لــە١٩٨٣/٢/١٣.
- کارەســاتی هەڵەبجــە لەکــەی نەنگــە بــە نێوچــاوانی ڕژێمــی ســەدامەوە»، لــە١٢ی ئــاداری ١٩٨٩.
- ٢٥ی ئابی خوێناوی»، لە ٢٢ی ئابی ١٩٨٩.
- لەیادی نەمراندا»، لە ١ی ئاداری ١٩٩١.
- بەیاننامەیــەك لــە کۆمیتــەی ناوەنــدی هەڵبــژاردنی پــارتی دیموکــراتی کوردســتانەوە دەربــارەی ئەوبــاس و خواســانەی لــە ســەر ئۆتۆنۆمــی و مــافی چــارەی خۆنوســین هاتوونەتــە گــۆڕێ، لــە٢٢ی نیســان ١٩٩٢.

ب- بڵاونەکراوەکان بە زمانی عەرەبی:

- ح.د.ك – ق.م ، فرع أوروبا ، «بلاغ عسكرى رقم ١ و ٢» ، فى تموز ١٩٧٦.
- بلاغ عسكرى رقم ٤»، فى أيلول ١٩٧٦.
- لجنه العلاقات الخارجية ، « بلاغ عسكرى رقم٥»، فى ١٨ تشرين الأول١٩٧٦.
- فرع أوروبا ، «بلاغ عسكرى رقم ٦»، فى تشرين الثاني ١٩٧٦.
- بلاغ عسكرى رقم ٧»، في ١٢/٢٣ /١٩٧٦.
- بلاغ عسكرى رقم ٩»، في ١٩٧٧/١٢/٢٨.
- بلاغ عسكرى رقم ١٠»، في ١٩٧٧/٤/٢٥.

- بلاغ عسكرى رقم ١١»، في ٢٤/آيار/١٩٧٧.
- بلاغ عسكرى رقم ١٣»، في ٢٧/آب/١٩٧٧.
- بيان»فـى الذكـرى الحاديـة والثلاثيـن لتأسـيس حزبنـا الديمقراطـي الكردسـتاني المناضـل»،في ١٦/آب/١٩٧٧.
- إلى ثـورة أيلـول مدرسـة الأجيـال لمناسـبة ذكرهـا السادسـة عشـر»، في ١١/ أيلـول/١٩٧٧.
- حول مؤامرة الجلاليين والطعمة التكريتية عام ١٩٧٧»، فى ١٩٧٧/١٢/٢٥.
- مـن حزبنـا االديمقراطـى الكردسـتانى يكشـف مزيـداً مـن الحقائـق عـن مؤامـرة الجلاليـن الخيانية»،فـى أوائـل شـباط ١٩٧٨.
- نـداء» إلى كافـه القـوى التقدميـة واالديمقراطيـة والعربيـة - تضامنـو مـع شـعبنا الكـردي فـى سـبيل إيقـاف حملـة التهجيـر والتشـديد العنصريـة»، أوائـل حزيـران ١٩٧٨.
- بيـان» طبيعـة النظـام العراقيـة فـى تقيماتهـا السياسـية لهـذا النظـام»، في حزيـران١٩٧٨.
- لجنة الإعلام، «بلاغ عسكرى رقم١٧»، فى تموز ١٩٧٨.
- بيـان «حمـل تهجير الجديـدة مرحلـة خطيـر مـن الطعمـة العنصريـة الشـاملة»، في ١٢تمـوز ١٩٧٨.
- لجنـة العلاقـات الخارجيـة، تصريـح صحفي»فشـل حملـة الربيعيـة للنظـام العراقـى عـلى مواقـع البيشـمركة»،في حزيـران ١٩٧٩.
- مكتـب سكرتاريـة الجبهـة الطلبـة الكردسـتانيين فـى أمريـكا و كنـدا، بيان»حـول الإعتـداء الأثيـم الـذي تعـرض إليـه السـيد مسـعود البارزانـى فـى فينـا»، فـى ١٩٧٩/١/٢٠.
- ح.د.ك - ق.م ، فـرع أوروبـا ، لجنـة الإعـلام ، بيان»حـول وجـود عـن حزبنـا فـى إيـران»، في آذار١٩٧٩.
- بيان» الشعب الكردي في العراق»، ٥/آذار/١٩٧٩.
- حول إندما عدوان الجلاليين ثورتنا فى هورامان»، في ١٠ نيسان١٩٧٩.
- لجنـة علاقـات الخارجيـة، بيـان «قـوات الحكومـة العـراق تقتـل ٤ مهندسـين» في ٧

آيـار١٩٧٩.

- تنسيق عسكري عراق – تركى ضد الأكراد»، فى ٢٩/آذار/١٩٧٩.
- لجنة الأعلام، «بلاغ عسكرى رقم ٢١»، فى ٤حوزيران ١٩٧٩.
- بيـان « إنتخـاب مسـعود البـارزاني رئيسـاً، والمناضـل سـامى عبدالرحمـن سـكرتير عـام للحـزب الديمقراطـى الكردسـتانى – ق.م»، فـى ١٩٧٩/٧/٥.
- م.س- ح.د.ك، نـداء «مـن الحـزب الديمقراطـى الكردسـتانى إلى الشـعب العـراق عامـة وشـعبنا الكـردى خاصـة وإلى الـرأى العـام العربـى والعالمـى»، في آب١٩٨٠.
- بيــان» أوك» الأعــداء الأخــوة الكرديــة و (شرطــى) الدكتاتوريــة عــلى الســاحة الكردســتانية»، فــى ٣/آيــار/١٩٨٣.
- اللجنـه المركزيـه للحـزب الديمقراطـى الكردسـتانى – العـراق، بيـان « الأمـة الكرديـة نفقـد أبنائهـا الأوفيـاء»، في ١٩٨٧/٢/١.
- م.س- ح.د.ك، بيان» ٤١ عاماً من الكفاح والتضحيات»، في ١٦/آب/١٩٨٧.
- في الذكــرى المجيــدة الــ(٢٦) لأنــدلاع ثــورة أيلــول الوطنيــة الكرديــة»، في ١١/ أيلــول/١٩٨٧.
- في الذكرى الخالدين»، في آذار ١٩٨٨.
- للذكرى العاشرة لرحيل مؤسس حزبنا وقاد حركتنا الكردية»،في ١ آذار١٩٨٩.
- ١٦ آب وحدة الحركة التحررية الكردية»،في ١٣/آب/١٩٨٩.

ج- بڵاوكراوەكان بە زمانی كوردی:

- پ.د.ك – س.ك، ڕێبــازی بزووتنــەوەی ئازادیخوازانــەی كــورد هەڵســەنگاندنی شــۆڕشی ئەیلــوول و بەرنامــەی نوێــی پــارتی دیموكــراتی كوردســتان، ڕاپــۆرتی سیاســی ســەركردایەتی كاتی پــارتی دیموكــراتی كوردســتان لەلایــەن كۆنفرانــسی پــارتی یــەوە لــە (١١ – ١٥)ی ئــابی ١٩٧٦ بەســتراوە.
- ی.ن.ك، بەیاننامە»جەماهیــری زۆرلێكــراوی كوردســتان یەكبگــرن، هەمــوو هێــزە پێشــكەوتن خــوازەكانی عێــراق یەكبگــرن»، لــە١٩٧٦/٩/١.
- ڕاپــۆرتی سیاســی و عەســكەری و تەنزیمــی ســەرۆكی پــارتی هەڤــاڵ مسـعود بـارزانی

بــۆ کۆنگــرەی پارتیــمان – پــارتی دیموکــراتی کوردســتان لەمــاوەی ٤ – ١١/ تشــرینی دووەمــی ١٩٧٩بەســتراوە.

- بڕیــارە سیاســیەکانی کۆنگــرەی نۆیەمــی پــارتی دیموکــراتی کوردســتانی – عێــراق بەســتراوە لــە ٤ – ١٩٧٩/١١/١١.
- بەلاغــی کۆتایــی هاتنــی کۆنگــرەی نۆیەمــی پــارتی دیموکــراتی کوردســتانی – عێــراق، کۆمیتــەی ناوەنــدی، ١٩٧٩/١١/١١.
- پ.د.ك، پەیــڕەوی نــاوی پــارتی لەکۆنگــرەی نۆیەمــی پــارتی دا کــە لەتشــرینی دووەمــی١٩٧٩ بڕیــاری لەســەر دراوە.
- ســکرتاریەتی بــەرەی نیشــتمانی دیموکــراتی عێراقــی، بەیاننامە»ڕاگەیانــدنی کۆبوونــەوەی بــەرەی نیشــتمانی دیموکــراتی عێراقی «، لــە١٩٨١/٣/٢٦.
- لێژنــەی بــەرزی بــەرەی نیشــتمانی دیموکــراتی عێراقــی، بەیاننامــە «بەیــانی بــەرەی نیشــتمانی دیموکــراتی عێراقــی بــۆ گــەلی عێراقــی تێکۆشــەر»، لــە ١٩٨١/٧/١٨.
- مســعود بــارزانی- ســەرۆکی پــارتی دیموکــراتی کوردســتان- عێــراق «ڕوونکردنەوەیــەك بــۆ گــەلی کــوردی قارەمــان»، لــە ١٩٨١/٧/١.
- پ.د.ك، لقــی یــەك «ڕوونکردنەوەیــەك لــە لقــی یــەکی پارتیمانــەوە لەپارێــزگاکانی دهــۆك – نەینــەوا «، لــە ١٩٨٣/٦/٣.
- نامەی مسعود بارزانی بۆ لقی یەکی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ١٩٨٣/٦/٥.
- پ.د.ك، لقی یەك « سوپاسنامە بۆ جەماوەری بادینان» ، لە ١٩٨٣/٦/٦.
- م.س - پ.د.ك، بەیاننامــە «پارتیــمان وەك کێوێــکی ئاگریــن بەرامبــەر هێــرشی ڕژێمــی فــاشی تورکیــا ڕادەوەســتێ»، لــە ١٩٨٤/١/١٧.
- »ڕاگەیاندراو»، لە ٦ی تشرینی دووەمی ١٩٨٤.
- بەیاننامــە «بەڵــێ بــا لەســەر ئەســاسی ڕووخانــدنی ڕژێمــی ســەدام ئاشــتبینەوە»، لــە١٩٨٤/٧/٨.
- بــەرەی نیشــمانی دیموکــراتی عێراقــی ، بەیاننامــە» دەربــارەی ڕاگرتنــی ووتووێــژ لــە نێــوان یەکێتــی و ڕژێمــی دیکتاتــۆری»، لــە کۆتایــی کانــوونی دووەمــی ١٩٨٥.
- م.س - پ.د.ك، بەیاننامە»بەبۆنــەی چلەمیــن ڕۆژی شــەهیدانی ئــۆردوگای زێــوە، هــەزاران ســڵاوڕێز بــۆ گیــانی پــاکی شــەهیدە نەمرەکانمــان»، لــە١٩٨٥/٧/١٩.

- ی.ق.ك، بەياننامە «بەرەو ئاسۆی سەركەوتن»، لە١٩٨٥/١٠/١.
- م.س - پ.د.ك، نـوسراوی ژمـارە: (١٠٨) بۆگشـت لێژنـە و ناوچـەكانی تێكۆشـەرمان، لــە ڕۆژی ١٩٨٧/١/١٢.
- نــوسراوی ژمــارە: (١٠٩) بۆگشــت لێژنــە و ناوچــەكانی تێكۆشــەرمان، لــە ڕۆژی ١٩٨٧/١/١٣.
- بەياننامە«يـادی شـۆڕشی ٢٦ی گـوڵانی پيرۆز بەشـانازی و سـەربەرزييەوە دەكەينەوە»، لە٢٦ی ئايـار ١٩٨٧.
- ڕاگەيانـدنی ڕێككەوتنــی دوو قۆڵــی نێــوان يەكێتــی نيشــتمانی كوردســتان و پــارتی ديموكـراتی كوردسـتانی – عێـراق، لـە شـوباتی ١٩٨٧.
- بەياننامـەی تەبايـی نێـوان نێـوان يەكێتـی نيشـتمانی كوردسـتان و پـارتی ديموكـراتی كوردسـتانی -عێـراق، لـە١٩٨٧/٢/٨.
- كۆميتـەی ناوەنـدی پـارتی ديموكـراتی كوردسـتان-عێراق «ڕاگەيانـدراوی كۆبوونـەوەی كۆميتـەی ناوەنـدی پـارتی ديموكـراتی كوردسـتانی – عێـراق»، لـە٢٠ تمـوز ١٩٨٨.
- سـەركردايەتی سياسـی بـەرەی كوردسـتانی عێـراق، بەياننامـە» سـەبارەت بەڕاگرتنـی شـەڕی عێـراق - ئێـران و سـەبارەت بـە شـەڕی قەلاچۆكـردن لەكوردسـتانی عێراقـدا»، لـە٨ی ئـاب ١٩٨٨.
- ڕاپـۆرتی سياسـی كۆميتـەی ناوەنـدی لەلايـەن سـكرتێری حـزب مامۆسـتا عـلی عەبدوڵا پێشكەشـكرا پەسـەندكراوی دەيەميـن كۆنگـرەی پـارتی ديموكـراتی كوردسـتانی – عێراق لەماوەی ٢ – ١٩٨٩/١٢/١٢.
- بەلاغـی كۆتايـی ڕاپـۆرتی سياســی - بڕيـار و ڕاسـپاردەكانی كۆنگـرەی (١١)ی پـارتی ديموكـراتی كوردسـتان- يەكگرتـوو، لـە٦ – ٢٦/ئـاب ١٩٩٣ بەسـتراوە.
- ڕاپـۆرتی گشـتی بڕيـار و ڕاسپاردەكانی بەلاغـی كۆتايـی كۆنگرەی دوازدەهەمـی پـارتی ديموكـراتی كوردسـتان – عێـراق لـە ٦ – ١٩٩٩/١٠/١٤ بەسـتراوە .

د- بڵاوكراوەكان بە زمانی عەرەبی:

- ح.د.ك – ق.م، لجنة الأعلام ،»تصريح صحفي»، فی ١٠ حزيران ١٩٧٨.

- لجنة العلاقات الخارجية ، «تصريح صحفي»، في حزيران ١٩٧٨.
- بيان صحفي»، في ٣ تموز ١٩٧٨.
- بيان صحفي»، تموز ١٩٧٨.
- بيـان» طبيعـة النضـام العراقـي ومحـاول إغتيـال عضـو القيـادة المؤقتـة»، في كانـون الثـاني ١٩٧٩.
- مسعود البارزانى ، «تصريح صحفي»، في ٢/آذار/١٩٧٩.
- سـكرتارية الجبهـة الوطنيـة الديمقراطيـة العراقيـة « بـلاغ إجتـماع سـكرتارية جـود»، في كانـون الثـاني ١٩٨٣.
- جـود في أربيــل ، «نــداء حــول أعــمال الإتحــاد الوطنــي الكردســتاني چــد أگــراف الجبهــة»، في شــباط ١٩٨٣.
- أوك، بيـان» تدريـب تأمـر أطـراف (الجـود) عـلى وحـدة الصـف الوطنـي»، في تمـوز ١٩٨٣.
- إتحـاد الطلبـة كردسـتان – العـراق، فـرع (دهـوك – نينـوى) ، «نـداء إلى الجماهيـر الطلبـة»، في ٢٦ى نيسـان ١٩٨٤.
- جـود، بيان»حـول الأحـداث الأخيـرة في الكردسـتان -العـراق»، في العشريـن مـن شـهر آيـار١٩٨٤.
- إتحـاد الطلبـة كردسـتان – العـراق ، بيـان» مجـداً للإنتفاضـة ضـد الفاشـية والحـرب»، في ١٩٨٤/٥/١٥.
- جـود، بيـان « لتتضامـن الجهـود مـن أجـل أسـقاط النضـام الفـاشي ومـن أجـل تحقيـق السـلام وإنقـاذ عراقنـا الحبيـب»، في آيـار ١٩٨٤.
- م.س – ح.د.ك، «نداء إلى الرأى العام العالمي»، في ١٩٨٤/١٠/١٧.
- تصريح صحفي»، في ١٩٨٤/١٠/٢٣.
- جـود، بيـان» مـن اللجنـة الجبهـة الوطنيـة الديمقراطيـة العراقيـة حـول انضـام ثـلاث أحـزاب وطنيـة إلى جـود»، في ١٣ تشريـن الثـاني١٩٨٤.
- م.س - ح.د.ك، «نــداء حــول إســتعمال العــدو للغــازات الســامة»، في تشريــن الثــاني١٩٨٤.

ه-   بەزمانی ئینگلیزی:

- Democrat Parti Kurdistan – Iraq “presser runqu، in ٨,١٩٨٨ .٢.

- Massoud Barzani Appeals to the nation of the security council، Iraq Kurdistan frount political leader ship، Kurdistan، Iraq، ١٥،August١٩٨٨.

دووەم: بڵاوکراوەی حزبی و بەرەییەکان

أ-   بەزمانی کوردی:

- ی.ن.ك، قیادەی موەقەت لەچ بەرەیەك وەستاوە؟، تشرینی دووەمی ١٩٨٠.
- بانگــەوازی کوردایــەتی، چاپخانــەی شــەهید ئیبراهیــم عــەزۆ، کانــوونی یەکەمــی ١٩٨١.
- پ.د.ك – بــەشی ڕاگەیانــدنی مەکتــەبی سیاســی، ڕابەرایــەتی کوردایــەتی بەســەنگەر گۆڕیــن و دیماکۆگیــەتی غولبــزی ناکرێــت، ئایــاری ١٩٨٤.
- شــەڕی ناوخــۆی کوردســتانی عێــراق چــۆن دەســتی پێکــردو کــێ لێــی بەرپرســیارە؟، بڵاوکــراوەکانی مەکتــەبی دیراســات و توێژینــەوە، بەرگــی یەکــەم، چاپــی یەکــەم، ١٩٩٧.
- کورتــە باســێکی مێژوویــی و جوگــرافی و ئابــووری، چاپــی یەکــەم، بڵاوکــراوەکانی مەکتــەبی دیراســات و توێژینــەوە، ژمــارە: (٣٣)، ئایــاری١٩٩٨.
- ڕاگەیانــدنی بــەرەی کوردســتانی لەگــەڵ هەڤــاڵ مســعود بــارزانی، لەبڵاوکــراوەی چاپخانــەی خەبــات، شــوبات١٩٩٠.
- ی.ن.ك، چەنـد لاپەڕەیـەك لەمێژوویـی یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان، چاپـی دووەم، سـلێمانی، ٢٠٠٥.
- نفسـینگەها ڕەوشـەنبیری و ڕاگەهاندنـا لقـا ئێـکا پارتـا دیمکراتـا کوردسـتانێ، ڕێبـازی پـارتی و بـارزانی، ئیسـگەهێن گرنـگ و سـەرەکی د(١٠٠) خالآنـدا، چاپـێ ئێـکی، چاپخانا هاوار، دهـۆك ،٢٠١٤.

ب- بەزمانی عەرەبی:

- سبيل إنتصار الحركة التحررية الكردية، من منشورات قسم الأعلام فى المكتب سياسى الحزب الديمقراطي الكوردستاني – العراق، أواخر أيلول ١٩٨٤.
- بيان حول إنبثاق الجبهة الكردستانية العراقية، مطبعة خەبات، آيار١٩٨٨.
- وثائق الجبهة الكردستانية العراقية، مطبعة خەبات، آيار١٩٨٨.
- من جرائم القتل العام في كردستان العراق عام ١٩٨٧، مطبعة خەبات، ١٩٨٨.
- من جرائم القتل العام في كردستان العراق عام ١٩٨٨، مطبعة خەبات، شباط ١٩٨٩.
- وثائق ونشاطات الجبهة الكردستانية العراقية، من منشورات الجبهة الكردستانية العراقية، كانون الأول ١٩٨٩.
- ح.د.ك، المنظمات الجماهيرية الكردستانية (١٩٥٣ – ١٩٩١)، دراسة أولية، الطبعة الأول، من منشورات الحزب الديمقراطي الكردستاني، ١٩٩١.
- ح.د.ك، لمحات من المسار السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني، مكتب الثقافة والأعلام – الفرع الأول، مطبعة هاوار، دهوك، ٢٠٠٥.

سێیەم: بیرەوەری و یاداشتەکان

أ- بەزمانی کوردی:

- ئارام قادر خەبات، شێرە کوڕانی قەندیل یەکەمین مەفرەزەی شۆڕشی نوێی گەلەکەمان بوون، چاپی دووەم، سلێمانی، ٢٠٠٥.
- ئازاد کاکل، ئازارەکانی شەڕی ناوخۆ لە یاداشتی پێشمەرگەیەك (١٩٨٢ – ١٩٨٣)، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ماردین، هەولێر، ٢٠١٢.
- ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ڕۆژانی سەخت، بەرگی دووەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی، ٢٠٠٥.
- پشکۆ نەجمەدین، ئەزموون و یاد ١٩٧٨- ١٩٨٣، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، ٢٠١١.
- جەعفەر مستەفا معروف، گوڵبژێرێك لەیاداشتەکانم ١٩٨٠ – ١٩٨٤، بەرگی

یەکـــەم، هەولێـــر، ١٩٩٩.

- گوڵبژێرێـــك لەیاداشـــتەكانم، بەرگـــی دووەم، چاپـــی یەکـــەم، چاپخانـــەی زانکـــۆی ســـەلاحەددین، هەولێـــر، ١٩٩٩.
- جـــمال مورتكـــە، چیـــا خـــۆی دەنوســـێتەوە (نووســـینەوەی ڕۆژە ســـەختەكان ١٩٨٨)، چاپـــی یەکـــەم، چاپخانـــەی هێڤـــی، هەولێـــر ٢٠٠٧.
- حەمیـــد ئەبوبەكـــر بەدرخـــان، ئەســـعەد خەیـــلانی دەفتـــەری بیرەوەرییـــەكان هەڵدەداتـــەوە، چاپـــی یەکـــەم، چاپخانـــەی هێڤـــی، هەولێـــر ٢٠١٤.
- حســـین کلـــش (بابـــێ گۆڤـــانی)، پێشـــمەرگەیەك ژیـــان و بیرهاتـــن (١٩٦١ – ١٩٩١)، چاپـــێ ئێـــكی، چاپخانـــا خانـــێ، دهـــۆك، ٢٠١٥.
- خورشـــید شـــێرە، خەبـــات و خوێـــن- بیرەوەرییـــەكانی ســـاڵانی خەبـــاتی پێشـــمەرگایەتی، چاپـــی ســـێ یـــەم، چاپخانـــەی حاجـــی هاشـــم، هەولێـــر، ٢٠١٥.
- خۆشـــەوی عـــلی باپیـــر، ئاوارەیـــی و ژیـــانی کۆڵەمەرگـــی لەهەندەرانـــدا، چاپـــی یەکـــەم، چاپخانـــەی ڕۆشـــنبیری، هەولێـــر، ٢٠١١.
- ڕێبـــاز، قەندیـــل بەغـــدای هەژانـــد، بەرگـــی ســـێیەم، چاپـــی یەکـــەم، چاپخانـــەی پەیوەند، سلێمانی، ٢٠١١.
- ســـەردار داود، خالـــد بـــانی پێشـــمەرگە و تێكۆشـــەرێ شۆڕشـــێن (ئەیلـــوول و گـــوڵان و ســـەرهەڵدانێ)، چاپـــێ ئێـــكی، چاپخانـــا هـــەوار، دهـــۆك، ٢٠١٦.
- ســـوبحی عوبەیـــدولا ڕەشـــاڤایی، دلۆپـــەك ژ خەباتـــا پێشـــمەرگەی (بیرهاتنێـــن ســـوبحی عوبەیـــدولا ڕەشـــاڤایی)، چاپـــێ ئێـــكی، چاپخانـــا پارێزگەهـــا دهـــۆكی، دهـــۆك، ٢٠١٤.
- ســـید کاكـــە، بیـــرەوەری پێشـــمەرگەیەك، چاپـــی یەکەم، چاپخانـــەی وەزارەتی ڕۆشـــنبیری، ١٩٩٧.
- شـــێخ جـــمال شـــێخ نـــوری، بیرەوەرییەكانـــم لـــە ڕێكخســـتنەكانی کۆمەڵـــەدا (١٩٧١ – ١٩٨٣)، بەرگـــی یەکـــەم، چاپـــی یەکـــەم، ســـلێمانی، ١٩٩٨.
- عصمـــەت دینـــو، ســـەربورا خەباتكـــەرەكی دشۆڕشـــا ئیلونـــا كـــورد ١٩٥٩ – ١٩٩١، بیرهاتنێـــن عصمـــەت دینـــۆ بەنســـتانی – ســـندی)، و: عەبـــدولا زەرۆ، چاپـــی یەکـــەم، چاپخانـــا پارێزگەهـــا دهـــۆكی، دهـــۆك، ٢٠١٤.
- عمـــر تراونـــشی، بیرەوەرییـــت پێشـــمەرگایەتیی دشۆڕشـــا گوڵانێـــدا، چاپـــێ ئێـــكی، چاپخانا

کوردســتان، زاخۆ، ٢٠٠٦.

- عومـەر عوسـمان، ژیـانی کوردێـك، بەرگـی یەکـەم، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی حاجـی هاشـم، هەولێـر، ٢٠٠٨.
- فاتــح رســول، چەنــد لاپەڕەیــەك لــە مێــژووی خەبــاتی گــەلی کــورد - ڕووداو و بەڵگەنامــە ١٩٨٢ - ١٩٩٠، بەرگــی ســێ یــەم، چاپــی یەکــەم، ســوید، ١٩٩٤.
- چەنـد لاپەڕەیـەك لەمێـژووی خەبـاتی گـەلی کوردمـان ڕوودا و بەڵگەنامـە، بەرگـی یەکـەم، چاپـی یەکـەم، سـوید، ١٩٩١.
- چەنـد لاپەڕەیـەك لەمێـژووی خەبـاتی گـەلی کوردمـان ڕووداو و بەڵگەنامـە ١٩٨٠ - ١٩٨١، بەرگـی دووەم، چاپـی یەکـەم، سـوید، ١٩٩٢.
- لەکاروانێـکی دوور و درێـژدا- کورتـەی خەبـات و ئەزمـونی پەنجـا سـاڵ، چاپـی یەکـەم، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٧.
- فازڵ رەئووف، بەرەوخۆر، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، ٢٠٠١.
- کەریـم ئەحمـەد، ڕێـرەوی تێکۆشـان، و: جـەلال دەبـاغ، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕەهەنـد، سـلێمانی، ٢٠٠٦.
- کرمانـج گونـدی، سـی ٣٠سـاڵ خەبـات و وڵاتێـکی وێـران، چاپـی یەکـەم، سـوید، ١٩٩٠.
- محمد خدر، ڕۆژانی پێشمەرگایەتی، چاپی یەکەم، ١٩٩٩.
- محمـد شـاکەلی، لەبزووتنـەوە بـۆ حـزبی سوسیالیسـتی کوردسـتان (١٩٧٦ - ١٩٩٣)، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی کارۆخ، کەرکـووك، ٢٠١١.
- محمـد مـلا قـادر، سـاڵێك لـە شـێخ وەسـانان و یاداشـتەکانی ڕۆژانی ئاوارەیـی لەئێـران، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی حاجـی هاشـم، هەولێـر، ٢٠١٦.
- سـەربردە - کورتەیـەك لەبیرەوەرییـەکان، چاپـی یەکـەم، بڵاوکـراوەی ئـاراس، هەولێر، ٢٠٠٩.
- سەربوردەی نەمران، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٤.
- مستەفا چاوڕەش، یادەوەرییەکان، چاپی یەکەم، چاپخانەی سەردەم، ٢٠١٤.
- مـلا شـێم حەمـەدی حاجـی ئۆمـەرانی، سـەرەتای شـۆڕشی نوێـی سـاڵی ١٩٧٦ چـۆن دەسـتی پێکـرد؟!، چاپـی دووەم، چاپخانـەی حاجـی هاشـم، هەولێـر،٢٠١٣.

- نەوزاد علی ئەحمەد، پشکۆیەك لە خۆڵەمێشدا، چاپی یەکەم، سوید، ٢٠١٠.
- نەوشـیروان مسـتەفا ئەمیـن، پەنجـەکان یەکـتری ئەشـکێنن دیـوی نـاوەوەی ڕووداوەکانی کوردسـتانی عێـراق، ١٩٧٩ – ١٩٨٣، چاپـی سـێیەم، سـلێمانی، ١٩٩٧
- خولانـەوە لەنـاو بازنـەدا (دیـوی نـاوەوەی ڕووداوەکانی کوردسـتانی عێـراق ١٩٨٤ – ١٩٨٨)، چاپـی دووەم، چـاپ و بڵاوکـراوەی مەڵبەنـدی ئـاوەدانی کوردسـتان، ١٩٩٩.
- لـە کەنـاری دانوپـەوە بـۆ خـڕێ ناوزەنـگ دیـوی نـاوەوەی کوردسـتانی عێـراق (١٩٧٥ – ١٩٧٨)، چاپـی دووەم، چاپخانـەی زانکـۆی سـلێمانی، ١٩٩٧.

ب- بەزمانی عەرەبی:

- کریـم حبیـب حاجـی، مذکـراتي في ثـورتي أيلـول و کـولان المجدتيـن، الطبعـة الأول، مطبعـة خـاني، دهـوك، ٢٠١٣.
- محسن دزەیی، أحداث عصرتها، الجزء الثاني، دار ئاراس، اربیل، ٢٠١٣.

چوارەم: دەستنوس

- بیرەوەریەکانی فوئاد میرانی، پارێزراوە لە ئەرشیفی ناوبراو.
- بیرەوەرییەکانی یاسین تەها مولود، پارێزراوە لەماڵی ناوبراو.

پێنجەم: سەرچاوەی زانکۆیی (ماستەر و تێزی دکتۆرا)

أ- ماستەر:

- ئـارەزوو یوسـف حەسـەن، ڕۆڵـی ئـۆرگانی ناوەنـدی پارتـەکان لەبزاڤـی ڕزگاریخـوازی کـورد (١٩٧٥ – ١٩٩١) (پ.ك.ع)، (پ.د.ك)، (ی.ن.ك) وەك نمونـە، نامـەی ماسـتەر (بڵاونەکـراو)، کۆلێـژی ئەدەبیـات، زانکـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر، ٢٠١٥.
- ئـاراس عبدالرحـمان مسـتەفا، ڕاپەڕینـی ئـاداری ١٩٩١ لـە باشـووری کوردسـتان – لێکۆڵینەوەیـەکی مێژوویـی سیاسـییە، نامـەی ماسـتەر (بڵاوکـراوە)، کۆلێـژی زانسـتە کۆمەڵایەتیـەکان، زانکـۆی کۆیـە، ٢٠٠٨.

- ژیلـوان عەبـدوڵا احمـد، حزبـی شـوعی عێـراق و ڕۆڵـی لـە بزووتنـەوەی ڕزگاریخوازی گـەلی کـورد لــە باشــووری کوردســتاندا (١٩٧٥- ١٩٩١) لێکۆڵینەوەیــەکی مێژوویــی سیاسـیە، نامـەی ماسـتەر (بڵاونەکـراوە)، کۆلێـژی ئەدەبیـات، زانکـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر، شـوباتی٢٠١٣.
- سروە قـادر سـمایل، ئەزمـونی کاری بەرەیـی لـە کوردسـتانی - عێـراق ١٩٨٠ - ١٩٩٠، توێژینەوەیـەکی مێژوویـی سیاسـیە، نامـەی ماسـتەر (بڵاونەکـراوە)، کۆلێـژی زانسـتە کۆمەڵایەتیـەکان، زانکـۆی کۆیـە، ٢٠١٠.
- سـۆزان نـاسر مسـتەفا، ئۆپراسـیۆنێن ئەنفـالی ل کوردسـتانێ دەرئەنجـام و کاردانەڤـە (٢٣ی شـوبات - ٦ی ئەیلـوول١٩٨٨) ڤەکۆلینـەکا مێژووییـە، نامـا ماسـتەرێ (بـلاڤ نەکری)یـە، کۆلێـژا ئادابـێ، زانکۆیـا دهـۆك، دهـوك، ٢٠١٢.
- چنــار ســعد عەبــدوڵا، کاریگــەری بــاری سیاســی لەســەر گەشــەکردنی هۆشــیاری نەتـەوەی کـورد دوای ڕاپەڕینـی سـاڵی ١٩٩١ - لێکۆڵینەوەیـەکی مەیدانیـە لەهەرێمی کوردســتانی عێــراق، نامــەی ماســتەر (بڵاونەکــراوە)، کۆلێــژی ئەدەبیــات، زانکــۆی ســەلاحەددین، هەولێــر، ٢٠٠٢.
- فــاروق محەمــەد محەمــەد ئەمیــن، سیاســەتی ئێــران بەرامبــەر بــە جولانــەوەی ڕزگاریخــوازی کــورد لــە باشــووری کوردســتان (١٩٧٥ - ١٩٨٩) لێکۆڵینەوەیــەکی مێژوویــی سیاســییە، نامــەی ماســتەر (بڵاوکــراوە)، کۆلێــژی ئەدەبیــات، زانکــۆی ســەلاحەددین، هەولێــر، ٢٠١٣.
- قارەمـان حەیـدەر ڕەحـمان، بزووتنـەوەی ڕۆشـنبیری کـوردی لەشـاری هەولێـر (١٩٧٥ - ١٩٩١) لێکۆڵینەوەیـەکی مێژووییـە، ماسـتەر (بڵاوکـراو)، کۆلێـژی ئەدەبیـات، زانکۆی سەلاحەددین، ٢٠١٤.
- نجـم الدیـن عەبـدوڵا اسـماعیل، بارودۆخـی سیاسـی شـاری هەولێـر لـە نێـوان سـاڵنی (١٩٧٠ - ١٩٧٩)، لێکۆڵینەوەیـەکی مێژووییـە، نامـەی ماسـتەر (بڵاوکـراوە)، کۆلێـژی ئەدەبیـات، زانکـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر، ٢٠١٤.
- یـادگار عەبـدوڵا هەمەوەنـدی، ڕەهەنـدە سیاسـیەکانی پرۆسـەی ئەنفـال لەهەرێمـی کوردســتانی عێراقــدا - لێکۆڵینەوەیــەك لــە جوگرافیــای سیاســی، نامــەی ماســتەر (بڵاونەکـراوە)، کۆلێـژی زانسـتە کۆمەڵایەتیـەکان، زانکـۆی کۆیـە، ٢٠٠٨.

ب- تێزی دكتۆرا:

- ئەحمـەد حمەئەمیـن ئومـەر، ڕەوتی چـەپ لەباشـووری كوردسـتان كۆمەڵـە وەك نمونـە (١٩٧٠ - ١٩٨٨)، توێژینەوەیـەكی مێژوویـی سیاسـیە، دكتـۆرا (بڵاوكـراوە)، كۆلێـژی ئەدەبیـات، زانكـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر، ٢٠١٤.

شەشەم: پەرتوك

أ- بەزمانی كوردی:

- أحمـد بـاوەڕ، دۆزی كـورد لەپەیوەندییـەكانی نێـوان عێـراق و ئێرانـدا، چاپـی یەكـەم، چاپخانـەی سـەردەم، سلێمانی، ٢٠١٤.
- أحمـد محمـود عـلی، مێـژووی كـورد لەسـەد و دوازدە سـاڵدا، چاپـی یەكـەم، چاپخانـەی دەریـا، سـلێمانی، ٢٠١٣.
- أسـعد عـەدۆ، مێـژووی شـۆڕشی گـوڵان (١٩٧٦/٥/٢٦)، چاپـی یەكـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٥.
- ئاریـان ابراهیـم محمـد، ڕۆژنامـەی برایـی برایـەتی (١٩٦٧ - ١٩٧٤)، و ڕۆڵـی لەپێشخسـتنی ئـەدەب و ڕۆشـنبیری كوردیـدا، چاپـی یەكـەم، چاپخانـەی ڕۆشـنبیری، هەولێـر، ٢٠٠٥.
- ئـازاد عوبێـد سـالح، كاریگـەری شـۆڕشی ئەیلـوول لەسـەر پێشخسـتنی ڕۆژنامـەوانی كـوردی لەباشـووری كوردسـتاندا (١٩٦١ - ١٩٧٥)، چاپـی یەكـەم، چاپخانـەی ڕۆشـنبیری، هەولێـر، ٢٠٠٧.
- ئامانـج حسـن احمـد، برایـم ئەحمـەد و ڕۆڵـی لەبزاڤـی ڕزگاری و ڕووناكبیـری گـەلی كـورد (١٩١٤ - ٢٠٠٠)، چاپـی یەكـەم، چاپخانـەی ڕەنـج، سـلێمانی، ٢٠٠٩.
- ئەحمـەد حمەئەمیـن، چەنـد لاپەڕەیـەك لەمێـژووی نـوێ و هاوچەرخـی عێـراق، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٠.
- ئەرسـەلان بایـز ئیسـماعیل، ڕاگەیانـدنی شـۆڕش و بزووتنـەوەی شـیعری كـوردی (١٩٧٥ - ١٩٩١)، چاپـی یەكـەم، چاپخانـەی ئۆفسـێتی ڕوون، سـلێمانی، ٢٠٠١.
- ئەلیـزا ماركـوس، مێـژووی پەكەكـە، و: ماجـد خەلیـل، چاپـی یەكـەم، چاپخانـەی گەنـج، سـلێمانی، ٢٠١٤.

- ئۆفـرا بینگیـو، کـوردی عێـراق - بنیاتنـانی دەوڵەتێـك لەنـاو دەوڵەتـدا، و: سـۆران مسـتەفا کـوردی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ئـاراس، هەولێـر، ٢٠١٣.
- د.ئیبراهیـم خلیـل ئەحمـەد و خلیـل عـلی مـراد، مێـژووی نێـوان ئێـران و تورکیـا (توێژینەوەیـەك لەمێـژووی تـازە و هاوچـەرخ)، و: بەهادیـن جـەلال مسـتەفا، چاپـی دووەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١١.
- ئیبراهیـم داقوقـی، کـوردی تورکیـا، و: هیمـەت عەزیـز کاکەیـی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٤.
- بەهادیـن ئەحمـەد، سـەرەتایەك بـۆ مێـژووی ڕاگەیانـدنی کـوردی، چاپـی یەکـەم، سـلێمانی، ٢٠١٠.
- بەهـەرۆز گەلاڵـی، رسـول مامەنـد ٥٠ سـاڵ تەمـەن٣٣ سـاڵ خەبـات، چاپـی دووەم، سلێمانی، ١٩٩٨.
- کوردایەتی و هەڵوێست، بەرگی یەکەم، ١٩٩٦.
- د.بەختیـار غفـور بالـەکی، پەرلەمـان و کاری پەرلەمـانی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی شـەهاب، هەولێـر، ٢٠١٣.
- بەیـان ئەحمـەد حسـێن، هوزانـا بەرگـری لەسـەردەمێ شۆڕشـا گوڵانـێ ١٩٧٦ - ١٩٩١، چاپخانـا هـاوار، دهـوك، ٢٠٠٧.
- برایـم جلال،چەپکێـك لـە مێـژووی کۆمەڵـە، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی، ٢٠١١.
- بێـوار عبدالرحـمان، کەشـکۆڵی شـەهیدێك، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی وەزارەتی پـەروەردە، هەولێـر، ٢٠٠٤.
- پـاول شیسـمەن ، لەژێـر ئـاڵای کوردسـتاندا ژیـان و ڕێبـازی مـەلا مسـتەفا بـارزانی، و: ئـەردەلان گـۆران (هەورامـی)، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی موکریـانی، هەولێـر، ٢٠١٤.
- پیتەر گالبێرد، کۆتایی عێراق، و: مەروان کاکل ، چاپی یەکەم، هەولێر، ٢٠٠٩.
- جەلیـلی جەلیـل و ئـەوانی تر،شۆڕشـەکانی کـورد لەسـەردەمی نوێـدا، و: بەهادیـن جـەلال مسـتەفا، چاپـی سـێیەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٥.
- جەمـال نەبـەز، ئێسـتە و پاشـەڕۆژی نەتـەوەی کـورد لەبەرگـری جەنگـی عێـراق و

ئێرانـدا، چاپـی دووەم، هەولێـر، ٢٠٠٨.

- جەمیل عیسی، لەگەڵ ڕووداوەکاندا، چاپی یەکەم، چاپخانەی شەهاب، ٢٠١٥.
- جەمیـل محەمـەد شـیلادزی، گونـدی شـیلادزێ ژلایـێ (جوگـرافی و ئابـووری و چڤـاکی و ڕامیاری)ڤـە، چاپـێ ئێـکی، چاپخانـا هـاوار، دهـۆك، ٢٠١٢.
- جـلال تاڵەبـانی، کوردسـتان و بزووتنـەوەی نەتەوەیـی کـورد، چاپـی یەکـەم، بڵاوکـراوەکانی کتێبخانـەی جـمال عـلی باپیـر، بەیـروت، ١٩٧٠.
- جلال ئەمین بەگ، جوگرافیای کوردستان، چاپی یەکەم، ١٩٩٨.
- د.جـمال فەتحوڵـلا تەیـب، بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد لەباشـووری کوردسـتان (١٩٧٥/٣/٢١ – ١٩٨٠/١١/٢٨) لێکۆڵینەوەیـەکی مێژوویـی سیاسـیە، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی شـەهاب، هەولێـر، ٢٠١٢.
- حامید گەوهەری، کوماری کوردستان١٩٤٦/١/٢٢-١٩٤٦/١٢/١٧،چاپی یەکەم،چابخانەی شەهاب،هەولێر،٢٠١٠.
- ئیدریس بارزانی و بارزانیەکان باشتر بناسین، چاپی یەکەم، ستۆکهۆلم، ٢٠١٤.
- حبیـب حمـد کریـم، چەنـد لاپەڕەیـەکی خەبـاتی گـەلی کـورد و مێـژووی کۆنگـرەکانی (٤ – ٥ -٦ – ٧ – ٨)ی پـارتی، و: گـوزاد ڕۆژبەیـانی، ١٩٩١.
- حەسـەن بـارام، موسـوعەی پارتـە سیاسـیەکانی کوردسـتان و عێـراق (١٩٠٨ – ٢٠٠٥)، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕەهەنـد، سـلێمانی، ٢٠١٢.
- حیکمـەت محمـد کریـم (مـەلا بەختیار)،شـۆڕشی کوردســتان و گۆڕانکارییــەکانی سـەردەم «خەبـاتی شـاخەکان یـان ڕاپەڕینـی شـارەکان»، چاپـی دووەم، چاپخانـەی دلێـر، ٢٠١٥.
- خـەلات مـوسی یوسـف، پـارت و ڕەوتێـن ئیسـلاما سیاسـی ل هەرێـما کوردسـتانا عێراقـی ٥ ئـازار ١٩٩١ – ٩ێ نیسـانا ٢٠٠٣، چاپـی ئێـکی، چاپخانـا زانکۆیـا دهوکـێ، دهـوك، ٢٠١٢.
- دانـا ئادامـز شـمیدت، سـەفەرێك بـۆ نـاو پیـاوە ئـازاکان لەکوردسـتان، و: ئەبوبەکـر سـالح اسـماعیل، چاپـی دووەم، چاپخانـەی ڕۆشـنبیری، هەولێـر، ٢٠٠٩.
- دەنیـس دارگـول، بیسـتانێن زێریـن، و: رشـاد بێجرمـانی، چاپـێ ئێـکی، چاپخانـا هەوار، دهۆك، ٢٠١٠.

- دیفید ماكداول، مێژووی هاوچەرخی كورد، و: ئەبوبەكر خۆشناو، چاپی یەكەم، چاپخانەی ڕوون، ٢٠٠٢.
- ژیدار شالیان، تراژیدیای كورد (ڕاپۆرتێك بۆ نەتەوە یەكگرتووەكان)، چاپی یەكەم، چاپخانەی خانیّ، دهۆك، ٢٠١٠.
- ڕەزا زبێر زێباری، زێباری و دیرۆك - ڕاستی و ڕوودان، چاپیّ ئێكی، چاپخانا هاوار، دهۆك، ٢٠١٢.
- رەفیق رەحمان مام خول، مستەفا بارزانی ڕۆڵ و هەڵوێستی لەپێشهاتە سیاسییەكاندا (١٩٥٨ - ١٩٧٠)، چاپی دووەم، چاپخانەی شەهاب، هەولێر، ٢٠١٣.
- ڕێبوار ڕەمەزان بارزانی، ڕەهەندە كۆمەڵایەتیەكانی سیاسەتی ڕاگواستنی بارزانییەكان بۆ باشووری عێراق لەسەردەمی بەعس دا، چاپی یەكەم، چاپخانەی منارە، هەولێر، ٢٠٠٩.
- زانیار سەردار قرگەیی، مێژووی خۆی لە بارزانی دەوێ، چاپی یەكەم، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، ٢٠١٢.
- ساسان عەونی، یەكێتی قوتابیانی كوردستان چەند لایەنێكی تێكۆشان ومێژوو، لەبڵاوكراوەكانی مەكتەبی سكرتاریەتی یەكێتی قوتابیانی كوردستان، هەولێر، ١٩٩٨.
- سامی شۆڕش، بزاڤی ڕزگاریخوازی كوردی....ئیدریس بارزانی نمونەیەك، و: د. ڕزگار، چاپی یەكەم، چاپخانەی زانا، دهۆك، ٢٠٠٥.
- سەرباز هەورامی، بارزانی نەمر لە١٠٠ ساڵەی بوونیدا كۆمەڵێك وتار، چاپی یەكەم، بڵاوكراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠١٤.
- ئەزمونی سیاسەتی هەرێمی كوردستان لەخوێندنەوەیەكی فرەڕەهەندا، چاپی یەكەم، چاپخانەی منارە، هەولێر، ٢٠٠٧.
- سەروەر عبدالرحمان عومەر، یەكێتی نیشتمانی كوردستان (١٩٧٥ - ١٩٧٦)، دامەزراندن و دەست پێكردنی شۆڕش، چاپی یەكەم، سەنتەری چاپ و پەخشی تەما، سلێمانی، ٢٠٠٤.
- سەعد عەبدوڵا، نەوشیروان مستەفا لەشیری هەتا پیری، چاپی یەكەم، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، هەولێر، ١٩٩٨.

- سـەفەر یوسـف میرخـان ژاژۆکی، بـۆ بنیاتنانـەوەی ئەمـرۆی کوردسـتان، چاپـی یەکەم، ٢٠١٠.
- ئیدریـس بـارزانی ئـەو سـەرکردەیەی مێـژوو لەیـادی نـاکات، چاپـی دووەم، چاپخانەی ڕۆشنبیری، ٢٠١٢.
- سـەلام ناوخـۆش بەکـر، دۆزی کـورد لەنێـوان بـەرداشی مارکسـیەت و دیموکراسـیەتدا، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٢.
- سـعید خودێـدا علـو و قـادر حسـن عیـدو، محمـود ئێزدی....چەنـد تیروژکـەك ژ دوور خەبـات و ژیانـا وی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـا وەزارەتـا پـەروەردێ، هەولێـر، ٢٠٠٤.
- سـعید سـلۆ، کوردسـتان و بەهـرا کـوردا د ڕێککەفتنـادا، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی خەبـات، دهـوك، ٢٠٠٥.
- سـلام عبدالکریم، ژیانی سیاسـی لەباشـووری کوردسـتان ١٩٧٥ – ١٩٩١ – سـەرهەڵدانی ڕەوتی سوسیالیسـتی و دروسـت بـوونی حزبـی سوسیالیسـتی کوردسـتان وەك نمونـە، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی، ٢٠١١.
- سـۆزان کەریـم مسـتەفا، بەعسـیزم و کـورد – توێژینەوەیـەکی مێژوویـی سیاسـی یـە ١٩٤٧ – ١٩٧٥، دەزگا و چـاپ و پەخـشی حەمـدی، سـلێمانی، ٢٠٠٧.
- شـاخەوان شـورش، قـادر شـۆڕش چـل سـاڵ خەبـات و تێکۆشـان، چاپـی دووەم، زسـتانی (٢٠٠١ – ٢٠٠٢).
- شـەعبان عـلی شـەعبان، هەندێـك زانیـاری سیاسـی و مێژوویـی، چاپـی سـێیەم، چاپخانــەی ڕۆژهــەڵات، هەولێــر، ٢٠١٣.
- شـەوکەت حاجـی مشـیر، کارەسـاتی کیمیابـارانی هەڵەبجـە – کورتـە باسـێکی جوگـرافی و ئابـووری و کۆمەڵایـەتی و سیاسـی، چاپـی یەکـەم، سـلێمانی، ١٩٩٨.
- شـوکریە تەیمـور، ژیاننامـەی سـکرتێرەکانی یەکێتـی قوتابیـانی کوردسـتان (١٩٥٣ – ٢٠١١)، لەبڵاوکـراوەکانی مەکتـەبی سـکرتاریەتی یەکێتـی قوتابیـانی کوردسـتان، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی روکسـانا.
- شـێرکۆ فەتحـوڵا عومـەر، پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان و بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی نەتەوەیـی کـورد لەعێراقـدا، و: سـوارە قەلادزەیـی، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی شـەهید ئـازاد هەورامـی، ٢٠١٣.
- شـیمال زبێـر محمـود (شـیمال زێبـاری)، هنـدەك ڕاسـتیێن فەشـارتی دشۆڕشـا گوڵانـێ

دا، چاپێ ئێکی، چاپخانا ڕۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٥.

- چالز تریب، چەند لاپەڕەیەك لەمێژووی عێراق، و: محەمەد حسین ئەحمەد و ئەوی تر، چاپی سێیەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٣.
- گۆران ئیبراهیم سالح، دۆزی کورد لەبازنەی پەیوەندییەکانی ئەمریکا و عێراقدا (٦ی ئازار ١٩٧٥ – ٢ی ئاب ١٩٩٠)، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٣.
- گولان پێشمەرگە و بەرخودان (چەند سەرهاتیەکێ پێشمەرگەی)، چاپی یەکەم، چاپخانەی هاوار، دهۆك، ٢٠١٠.
- عباس غزالی میرخان، خواکورك ١٩٨٨ و ڕاپەڕینی ١٩٩١، هەولێر ١٩٩٩.
- عبدالرحمان شەرەفکەندی (هەژار)، چێشتی مجێور، چاپی یەکەم، پاریس، ١٩٩٧.
- عەبدوڵا دەروێش علی، ئەرەدنا بەر پەرەیەکێ فەشارتی ژدیرۆکا دەڤەرا ئامێدی، چاپێ ئێکی، دهۆك، ٢٠٠٤.
- عەبدوڵا کریم، مەفرەزە سەرەتاییەکان لەشەوە زەنگەکاندا دەڤەری بادینان تەی کرد.
- عرفان عزیز عرفان، ڕۆژنامەنوسی یەکێتی قوتابیانی کوردستان، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٢.
- کۆنگرە و کۆنفرانسەکانی یەکێتی قوتابیانی کوردستان، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٢.
- علی بەندی، ئەنفالکردنی بادینان، بەرگی دووێ، چاپێ ئێکی، چاپخانا زانا، دهوك، ٢٠٠٣.
- د.علی تەتەر نێروەیی، بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لەکوردستانی عێراق لەساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێران (١٩٨٠ – ١٩٨٨)، چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠٠٨.
- سیاسەتی حکوومەتی عێراق لەسایەی بەڵگەنامە فەرمیەکاندا (١٩٧٥ – ١٩٩١)، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی دهۆك، دهۆك، ٢٠١٠.
- سیاسەتی حکوومەتی عێراق لەسایەی بەڵگەنامە فەرمیەکاندا (١٩٧٥ – ١٩٩١)،

بەرگـی دووەم، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی زانکـۆی دهـۆك، دهـۆك، ٢٠١٠.

- چەنـد ڤەكۆلینـەك ل دۆر مێژوویـا کـورد و کوردسـتانێ، چاپـێ ئێـکی، دهـۆك، ٢٠١٢.

- علی عەبدولا، مێـژووی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان – عێـراق تـا بەسـتنی کۆنگـرەی سـێ یەمـی، ئەیلـوول ١٩٦٨.

- عوسـمان رسـول حەسـەن (عوسـمان سەنگەسـەری)، بەشـێك لەژیـانی سـەرکردە نەمـرەکانی کوردسـتان، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی سـیما، سـلێمانی، ٢٠١٤.

- عومـەر حمـد عامـر ڕێکەوتـی، گوتـار و چاڤپێکەفتنێـن هێـژا مسـعود بـارزانی (١٩٩٠ – ١٩٩٥)، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی خەبـات، دهـۆك، ١٩٩٧.

- عومـەر سـلیم باجلـوری، دلۆپـەك ژ خەباتـێ، چاپـێ ئێـکی، چاپخانـا خانـێ، دهـۆك، ٢٠١٢.

- فاتـح رسـول، بنەچـەی مێژوویـی بیرۆکـەی چـەپ لەکوردسـتان، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی چوارچـرا، سـلێمانی، ٢٠٠٥.

- د.فـازڵ حسـین و ئـەوانی تـر، مێژوویـا عێراقـا هەڤچـەرخ، و: شـەفین محمـد نبـاتی، چاپخانـا پارێـزگا دهـۆکی، دهـۆك، ٢٠١٤.

- د.فائیـق گولپـی، سیاسـەتی نەتەوەپەرسـتی داگیرکـەران و پەرچەکـرداری خێلـەکی کـورد، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕەنـج، سـلێمانی، ٢٠١٠.

- فەرەیـدون عبدالرحیـم، بارودۆخـی سیاسـی کوردسـتان – عێـراق (١١ی مـارت ١٩٧٠ – ١١ی مـارتی١٩٧٤)، هەولێـر، ٢٠٠٨.

- فەلەکەدیـن کاکەیـی، کـۆ بەرهـەم، بەرگـی هەشـتەم، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەلات، هەولێـر، ٢٠١٥.

- فەیسـەڵ دەبـاغ، بـۆ شـێواندنی مێـژوو ئـەوەی (فازڵ بـەڕاك) پێـی نەکرا (أ. ڕەوشـەن) دەیـەوێ بیـکات، چاپـی یەکـەم، دەزگای ڕاگەیاندنی گوڵان، پیرمـام، ١٩٩٥.

- فرەنسـۆ هەریـری، بـۆ ئـەوەی مێـژوو بـە چەواشـەیی نەنـوسرێ، لەبڵاوکـراوەکانی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان، چاپـی یەکـەم، هەولێـر، ١٩٩٥.

- فرسـت تەیـب، مێژوویـا ئێکەتیـا قوتابییـێـن کوردسـتانێ دنـاف بـەرا ئـادارا ١٩٧٠ – نیسـانا ١٩٩١ێ، چاپـی ئێـکی، چاپخانـا هـەوار، دهـۆك، ٢٠١٢.

- فوئـاد سـديق، گەردەلـوولی سیاسـەت، بـەشی دووەم، چاپـی دووەم، چاپخانـەی خانـێ، دهـۆك، ٢٠٠٨.
- گەردەلـوولی سیاسـەت، بەشـی یەکـەم ، چاپـی دووەم، چاپخانـەی خانـێ، دهـۆك، ٢٠٠٨.
- فیبـی مـار، مێـژووی نوێـی عێـراق، و: حەمەشریـف حەمـە غەریـب ، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٠.
- کاکل ئەحمـەد (کاکل ڕەش)، یەکێتـی و ململانـێ - توێژینەوەیـەکی سیاسـی و ڕەخنەییـە لەبەشـێکی گرنگـی شـۆڕشی ڕزگاریخـوازی گـەلی کـورد.
- کامـەران بابـان زادە، ڕێککەوتنامـەی جەزائیـر و ڕەهەنـدەکانی لەسـەر کێشـەی کـورد لـە کوردسـتانی باشـوور، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی کەمـال، سـلێمانی، ٢٠١٣.
- کاوانی ئەنـور مەسـیفی، صـدام حسـێن پانۆڕامـای سیاسـەتی خوێنـاوی، چاپـی یەکـەم، چاپخانەی شـەهاب، هەولێـر، ٢٠١١.
- کەنـدال وئـەوانی تـر، گەلێـکی پەژمـوردە و نیشـتمانێکی پـەرت، و: م.گۆمەیـی، سـوید، ١٩٩٨.
- کریـس کۆچێـرا، بزووتنـەوەی نەتەوەیـی کـورد و ویسـتی سـەربەخۆیی، و: حەسـەن ڕەسـتگار، چاپـی یەکـەم، دەزگای چـاپ و بڵاوکردنـەوەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٣.
- کوردلـە سـەدەی نـۆزدە و بیسـتەمدا، و: حمـە کەریـم عـارف، چاپـی شەشـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١١.
- کـون کوگلـن، صـدام و ژیـانی نەهێنـی، و: لقـمان باپیـر، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠٠٩.
- د.کوینتـەر دێشـنەر، کـورد گـەلی لەخشـتەبراوی غـەدر لێکـراو، و: حمـە کریـم عـارف، چاپـی یەکـەم، بڵاوکـراوەکانی دەزگای ئاراس، هەولێـر، ٢٠١٤.
- لازاریـف. ن، مێـژووی کوردسـتان، و: وشـیار عبدوڵـلا سـەنگاوی، چاپـی پێنجـەم، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠٠٥.
- لیـام ئەندەرسـن، ئاینـدەی عێـراق، و: کامیـار سـابیر، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی ڕەنج، ٢٠٠٨.

- لیام ئەندەرسن،تەنگژەی کەرکووك (سیاسەتی ئیتنیکی لە کێشمەکێش و چارەسەرە تەوافوقیەکاندا)، و: ئومێد عوسمان، چاپی یەکەم، چاپخانەی موکریانی، هەولێر، ٢٠١٣.
- مایکل گەنتەر، فەرهەنگی مێژووی کورد، و: مام کاکل، چاپی یەکەم، بڵاوکراوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٧.
- مایکل کیلی، هەلەبجە و ئەنفال لە بەڵگەنامە نهێنیەکانی ئەمریکادا، و: وریا رەحمانی، چاپی یەکەم، چاپخانەی ڕۆشنبیری، هەولێر، ٢٠١٣.
- مەغدید فەیاز، بەشێك لەبیرەوەرییەکانی مام جلال، چ١، لەبڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی ڕووناکبیری و کۆمەڵایەتی کەرکووك، کەرکووك، ٢٠٠٩.
- مەلا بەختیار (حیکمەت محمد کریم)، یاخی بوون لەمێژوو (لێکدانەوەی ئاوەژونەکردنی ڕاستیەکان)، بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم، چاپخانەی داناز، ١٩٩٨.
- محەمەد فاتح، پەرەسەندنی ژیانی حزبایەتی لەکوردستانی باشووردا، چاپی یەکەم، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٤.
- محەمەد ملا قادر، خەباتنامە (کورتە مێژووی پارتی و کلتوری بارزانی نەمر)، چاپی یەکەم، چاپخانەی خەبات، دهۆك.
- مسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد (١٩٣١ – ١٩٥٨)، بەرگی یەکەم.
- بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد (١٩٦١ – ١٩٧٥)، بەرگی سێیەم، بەشی دووەم.
- مهدی جبرائیل فقی محمد وئەوانی تر، سیاسەتی پارێزگارە نوێیەکانی ئەمریکا و کاریگەری لەسەر هەرێمی کوردستان، چاپی یەکەم، چاپخانەی هێڤی، هەولێر، ٢٠٠٩.
- مهدی محەمەد قادر، پێشهاتە سیاسییەکانی کوردستانی عێراق (١٩٤٥ – ١٩٥٨)، چاپی یەکەم، بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوە و ستراتیجی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٥.
- میدل ئێست ووچ، جینوساید لە عێراقدا و پەلاماری ئەنفال بۆسەر کورد، و: سیامەند موفتی زادە، چاپی یەکەم، چاپخانەی خاك، سلێمانی، ١٩٩٩.

- میهـردادی ئیـزەدی، جـەردە باسـێك لەبـارەی کوردانـەوە، و: ئەمیـن شـوان، چاپـی یەکـەم، دەزگای چـاپ و پەخـشی سـەردەم، سـلێمانی، ۲۰۰۷.
- نازنـاز عبدالقـادر، سیاسـەتی ئێـران بەرامبـەر بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی نەتـەوەی کـورد لـە کوردسـتانی عێـراق (۱۹٦۱ – ۱۹۷٥)، چاپـی دووەم، چاپخانـەی ئـاراس، هەولێـر، ۲۰۱۲.
- د.نبیـل پـارك، سیاسـەتی تورکیـا بەرامبـەر بـە باکووری عێـراق، و: بـەرزانی مـەلا تەها، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی چوارچرا، سلێمانی، ۲۰۱۰.
- نـەوزاد عبدوڵـلا هێتـوتی، دۆزی کـورد لەعێراقـدا و میکانزمـەکانی چارەسـەرکردنی دوایـی ۲۰۰۳، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی خانـیّ، دهـۆك، ۲۰۰۹.
- نجـم سـەنگاوی، خەبـاتی چەکـداری و ڕامیـاری نەتـەوەی کـورد (۱۸۸۰ – ۱۹۹٤)، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی پەیوەنـد.
- کوردسـتان و سـەرکردە و ڕاپەڕیـن وشۆڕشـەکانی (۱۹٦۹ – ۱۹۹٥)، چاپـی یەکـەم، ۲۰۱٤.
- هـاوریّ قـادرِ رەسـوڵ، لێکولینەوەیـەك لەسـەر ڕاپەرینەکـەی بەهـاری ۱۹۹۱ی باشـووری کوردسـتان،چ۱، هوڵنـدا،۱۹۹۱.
- هـاوکار کریـم محمـد شریف،شـۆڕشی ئەیلـوول - لێکۆڵینەوەیـەکی مێژوویـی لەڕێکخسـتن و چالاکیـە سـەربازییەکان، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی زانکـۆی سـەلاحەددین، هەولێـر، ۲۰۱۲.
- د.هۆشـمەند عـلی محمـود، ڕۆژهـەڵاتی کوردسـتان - لێکۆڵینەوەیـەك لـە دۆخـی سیاسـی بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی کـورد (۱۹۷۹ – ۱۹۸۹)، چاپـی یەکـەم، چاپخانـەی شـەهاب، هەولێـر، ۲۰۱۲.
- هێـرش عەبـدوڵا حمـە کەریـم، پەیوەندییـە سیاسـییەکانی نێـوان هەرێمـی کوردسـتان و دەوڵـەتی دراوسـیّ ئێـران و تورکیـا و سـوریا ۱۹۹۱ – ۲۰۰۳، چاپـی یەکـەم، ئەندێشـە بـۆ چـاپ و بڵاوکردنـەوە، سـلێمانی، ۲۰۱۳.
- د.واحـد عمـر محێدیـن، دانوسـتانەکانی بزووتنـەوەی ڕزگاریخـوازی نەتـەوەی کـورد و حکوومەتـەکانی عێـراق (۱۹۲۱ – ۱۹٦۸)، چاپـی یەکـەم، بڵاوکـراوەکانی سـەنتەری لێکۆڵینـەوەی سـتراتیجی کوردسـتان، سـلێمانی، ۲۰۰٦.
- وریـا جـاف، مێـژووی ڕۆژنامەگـەری پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان (۱۹٤٦ – ۱۹۹٦)،

چاپی یەکەم، بڵاوکراوەی مەکتەبی ناوەندی پارتی، چاپخانەی خەبات، دهۆك، ١٩٩٦.

- وصفی حسن ردێنی، ڕادیۆ و تەلەفزیونێت کوردی (١٩٣٩ – ٢٠٠٣)، چاپی یەکەم، چاپخانا زانا، دهۆك، ٢٠١١.
- ولیام ئیگلتون جوبیر، حکوومەتی میللی کوردستان (مهاباد-١٩٤٦)، و:سەید محەمەدی سەمەدی، چ١،چابحانەی شفان، سلێمانی ،٢٠١٢.

ب- بەزمانی عەرەبی:

- أركان حمه أمين الزرداوى، نشأة وتطور الجمعيات والأحزاب والتيارات السياسية الكردية فى العراق، الطبعة الأول، من دار جيا للطباعة والنشر، بغداد، ٢٠٠٩.
- جمبد شكرى بابكر ئاكرەيى، ئاكرێ (عقره) فى عهد الملكى، الطبعة الأول، مطبعة حاجى هاشم، أربيل، ٢٠٠٨.
- جون بلوك ، لا أصدقاء سوى الجبال (التأريخ المأساوى للكورد)، ت: حكيم عەبدوڵا، مطبعة هاوار، دهوك، ٢٠٠٩.
- حامد محمود عيسى، القضيه الكردية فى العراق من الأحتلال البريطانى حتى الغزو الأمريكى ١٩١٤ – ٢٠٠٣، ٢٠٠٥.
- المشكلة الكردية فى الشرق الأوسط منذ بدايتها حتى سنه ١٩٩١، الطبعة الأول، القاهرة، ٢٠٠٥.
- حبيب محمد كريم، تأريخ الحزب الديمقراطى الكردستانى – العراق فى محطات رئيسية ١٩٤٦ – ١٩٩٣، الطبعة الأول، مطبعة خەبات، دهوك ، ١٩٩٨.
- حسن بديوى، لكن مأساة حلبجة!! خطوة على الطريق إلى البيت الكردى الكبير، الطبعة الأول، مطبعة الحاج هاشم، أريبل، ٢٠١٣.
- خليل محمد طاهر بروارى، نشوء وتطور الحركة القومية الكردية ودور البارزانى، الطبعة الأول.
- د.كاظم حبيب، لمحات من النضال حركة التحرر الوطنى للشعب الكردى فى كردستان العراق، الطبعة الثانى، ئاراس، أربيل، ٢٠٠٥.

- د.محمد إحسان، كوردستان و دوامة الحرب، الطبعة الثانى، مطبعة وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠١.
- ديفيد ماكداول، الكرد - شعب أنكر عليه وجوده، ت: عبدالسلام النقشبندى، الطبعة الأول، مطبعة ئاراس، أربيل، ٢٠١٢.
- رفيق سالح، كتابات فى المسألة الكردية، الجزء الثانى، الطبعة الأول، مطبعة شفان، سليمانى، ٢٠٠٨.
- روبرت أولسن، المسألة الكردية فى العلاقات التركيه - الإيرانيه، ت: د.محمد إحسان، مطبعة وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠١.
- سامى شورش، كردستان و الأكراد - الحركة القومية والزعامة السياسية - إدريس البارزانى....نموذجاً، الطبعة الأول، مطبعة وزارة التربية، أربيل، ٢٠٠١.
- شاكر و خدو محوى، المسألة الكردية فى العراق المعاصر، ت: عبدى حاجى، الطبعة الأول، مطبعه خانى، دهوك، ٢٠٠٨.
- شكيب عقراوى، سنوات المحنه فى كردستان، أهم الحوادث السياسية والعسكرية فى كردستان والعراق من ١٩٥٨ إلى ١٩٨٠، الطبعة الأول، مطبعة مناره، أربيل، ٢٠٠٦.
- شيخ سالح حفيد، على عسكرى و الحكم للتاريخ.
- صابر على أحمد، مسيرة العمل الجبهوى للحزب الديمقراطى الكردستانى العراق ١٩٧٥ - ١٩٨٨، مطبعة خەبات، حزيران، ١٩٨٨.
- صلاح الخرسان، صفحات من التأريخ العراق السياسى الحديث، الطبعة الأول، بيروت، ٢٠٠١.
- ڤالا فريد، المسؤوليه المدنية الدولية عن جريمة الإباده الجماعية - دراسه تطبيق على حالة كوردستان العراق، الطبعة الأول، مطبعة جامعه صلاح الدين، أربيل، ٢٠٠٤.
- عاصم يونس مجيد، إيران و القضية الكردية فى العراق ١٩٧٥ - ١٩٨٨، الطبعة الأول، القاهرة، ٢٠١٥.
- عبدالستار طاهر شريف، الجمعيات والمنظمات والأحزاب الكردية فى نصف قرن ١٩٠٨ - ١٩٥٨، الطبعة الأول، بغداد، ١٩٨٩.

- عبدالسلام بـرواری، أثـر التغيـر الإجتماعـى عـلى الأحـزاب الكردسـتانيه منظـور سوسـيولوجى وتحليـل مقـارن، الطبعـة الأول، مطبعـة رۆژهـهلات، أربيـل، ٢٠١٣.
- عبدالفتـاح علـى البوتانـى، وثائـق عـن الحركـة القوميـة الكرديـة التحرريـة، الطبعـة الأول، مطبعـة وزاره التربيـه، أربيـل، ٢٠٠١.
- ثـلاث سـنوات دراسـيه فـى بـردهرهش (نبـذه تاريخيـه، ذكريـات، مشـاهدات، إنطباعـات، ملاحظـات، الطبعـة الأول، مطبعـة محافظـه دهـوك، دهـوك، ٢٠١٤.
- عهبدوڵا كريـم محمـود، ريـاح السـموم والأنفـال، ت: هيـوا محمـد رسـول، الطبعـة الأول، دار سردم، سـليمانى، ٢٠١٣.
- علـى سـنجارى، الحركـة التحرريـة الكورديـة – موقـف وآراء، الطبعـة الأول، مطبعـة خهبـات، دهـوك، ١٩٩٧.
- القضيـه الكرديـة وحـزب البعـپ الإشـتراكى فـى العـراق، الجـزء الثانـى، الطبعـة الأول، مطبعـة خـانى، دهـوك، ٢٠٠٩.
- علـى سـاڵح الميرانـى، موقـف جريـده (دهنگـى كـورد – صـوت الأكـراد) مـن تطـورات الأوضـاع السياسـية فـى كوردسـتان ١٩٧٧ – ١٩٩٧، الطبعـة الأول، دهـوك، ٢٠١٠.
- كريـس كوچيـرا، مسـيره الكـرد الطويلـة، ت: ديانـا حبيـب حـرب، الطبعـة الأول، آراس، ههولێـر، ٢٠١٤.
- كـمار عـلى السـمر، شـمال العـراق ١٩٥٨ – ١٩٧٥ دراسـه سياسـية، الطبعـة الأول، المركـز العربـى للأبحـاث ودراسـة السياسـيات، بيـروت، ٢٠١٢.
- ليـث عبدالحسـين الزبيدى،ثـوره ١٤ تمـوز فـى العـراق، الطبعـة الثانـى، بغـداد، ١٩٨١.
- مايـكل إم غينـتر، كـورد العـراق، ت: عبدالسـلام محمـد رۆوف النقشـبندى، الطبعـة السـادس، مطبعـة ئـاراس، أربيـل، ٢٠١٢.
- محمـد سـاڵح عقـراوى، الكـرد والدولـة المسـتقلة وفـق المعاهـدات والمواثـق الدوليـة، الطبعـة الأول، مطبعـة بـاك، أربيـل، ٢٠٠٥.
- مصطفـى أحمـد أبـو الخيـر، تحالـف العولمـة العسـكرية والقانـون الدولـى، الطبعـة الأول، القاهـره، ٢٠٠٥.
- نجـم الديـن يوسـفى، ثـوره أيلـول المجيـدة، الطبعـة الأول، مطبعـة كليـه شريعـة،

.١٩٩٥

- هـادی علـی، الشـعب الكـردی و السیاسـات الدولیـة فـی القـرن العشــرین كوردسـتان العـراق نموذجـاً (دراسـه تحلیلیـه ناقـدة)، الطبعـة الأول.
- هاشـم ڕەمـەزان (أبـو عنـتر)، المحترقـون الكـرد (الحیـاة والمـوت)، الجـزء الأول، مطبعة حاجـی هاشـم، أربیـل ، ٢٠٠٥.

حەوتەم: لێکۆڵینەوە و وتاری ڕادیۆکان:

یەکەم: ئێستگەی دەنگی کوردستان - عێراق:

أ- بەزمانی کوردی:

- ئێسـتگەی دەنگـی کوردسـتانی-عێراق، ڕاپـۆرت» مەسـەلەی بـەرەی نیشـتمانی کـوردی کـە جەمـاوەر کۆبکاتـەوە و سـەرکردایەتی خەبـاتی چەکـداری بـکات مەسـەلەیەکی زۆر گرنگـە و سـەرەکیە و لەبـارەی خەبـات و خزمەتکـردنی جەماوەریشـەوە هـەر پارتـە و بەپێـی نـرخ و گـرانی خـۆی لەنـاو کۆمەڵـگادا بـەدەوری خۆی هەڵدەسـتێت»، له٣٠/٥/١٩٨٠.
- وتـار «بانگەوازێـکی نیشـتمانی دیموکـراتی لەعێراقـدا بـۆ بزوتنـەوەی ئازادیخـوازی کوردسـتانی عێـراق، کـە هۆیـەکی سـەرەکی نەگەیشـتنی بزووتنـەوەی ئازادیخـوازی کـورد بەئامانجـەکانی تـا ئێسـتا دووبـەرەکی ناوخۆیـی و شـەڕی براکـوژی یـە»، لـە١/٨/١٩٨٠.
- لێکۆڵینەوە»لە (زاخۆ)وە تا (خانەقین)شۆڕش و ڕاپەڕین!»، لە ٩/٩/١٩٨٠.
- وتـار» ئۆباڵـی وێرانکـردن و کوشـتاری شـەڕ لەئەسـتۆی ڕژێمـی بەعسـە»، لـە٢٩/٩/١٩٨٠.
- ڕژێمی بەعس ڕژێمێکی سەر سەختی نەتەوەیی کوردە»، لە٢/١٠/١٩٨٠.
- بەرنامە» بڵێسەی ڕقی جەماوەری گەل»، لە١٠/١٠/١٩٨٠.
- ووشە» بەراتی نەجات بە خوێن نوسراوە»، لە٢٣/١١/١٩٨٠.
- وتار» وێنەکانی صدام و گوبلزی یەکن»، لە٢٧/١٢/١٩٨٠.
- ڕاپـۆرت» خولآسـەی چالاکیـەکانی لەشکربشۆڕشـگێڕی کوردسـتان لەچـوار مانگـی

دوایــی ســاڵی ١٩٨٠»، لــە١٩٨٠/١٢/٢١.

- لێکۆڵینەوە» مەسەلەی کورد لەوڵاتە یەکگرتووەکاندا»، لە١٩٨٠/١٠/١٧.
- وتار» لەساڵەکانی خەبات و ئومێد»، لە١٩٨١/١/٢.
- پەیام» سەرکەوتن بۆشۆڕشی پیرۆزی گەلانی ئێران»، لە١٩٨١/٢/١٢.
- وتار» ئەمریکا چی لەعێراق و ناوچەکە ئەوێ»، لە١٩٨١/٤/١٣.
- ڕۆژی ماتەمینی نەتەوەیی گەلی کوردستان»، لە١٩٨١/٤/٢١.
- هۆشیاری و وریایی لەگەڵ مەرجێکی گرنگی سەرکەوتنە»، ١٩٨١/٦/٤.
- ڕژێمی بەعس ئیعتراف بە خەتەربشۆڕشی کورد لەخۆ دەکات»، لە١٩٨١/٦/٥.
- ئەرکە ئەساسییەکانی ئەم قۆناغە کامانەن؟»، لە١٩٨١/٦/١٣.
- پارتیمان پشتیوانی لەشۆڕشی گەلانی ئێران دەکات»، لە١٩٨١/٦/١٦.
- ڕاپـۆرت» هێـزەکانی موعاریـزەی نیشـتمانی یەکیـان گـرت ئیـتر....وای بەحاڵـی ڕژێمـی فاشسـتی بەغدا»، لـە١٩٨١/٦/١٧.
- وتار» لەپێناو پتەوکردنی بەرەی نیشتمانی دیموکراتی عێراقدا»، لە١٩٨١/٦/٢٦.
- ڕاپـۆرت» تەرمـی پیـرۆزی بـارزانی نەمـر کەوتـە دەسـتمان و سـەرکردایەتی پـارتی دووپاتدەکاتــەوە ئــەو تاوانــە گەورەیــە بەبــێ ســزا ناچێــت»، لــە١٩٨١/٧/٢.
- وتـار» ڕژێمـی تاوانبـاری سـەدام ڕۆژ لـەدوای ڕۆژ تـاوانی گەورەتـر و زیاتـر دەکا!»، لە١٩٨١/٧/١٥.
- ڕاپــۆرت» تاقمــی جــلال بەردەوامــن لەگفتوگــۆ لەگــەڵ ڕژێمــی صــدام دا»، لــە١٩٨١/٨/٣٠.
- ســەرژمێریەك دەربــارەی چالاکــی پێشــمەرگەکانمان لەکۆتایــی گەلاوێــژەوە تاکــو تشــرینی یەکـەم ١٩٨١»، لـە١٩٨١/١١/١٩.
- وتار» جەماوەری گەل دڵشۆڕشە»، لە١٩٨٢/١/٣٠.
- لێکۆڵینـەوە» بۆچـی ئیمپڕالیسـت بەرگـری لەڕژێمـی سـەدامی فاشیسـت دەکـەن»، لە١٩٨٢/٢/١٧.
- وتـار» خەبـات و ڕاپەڕینـی جەمـاوەری شـارو لادێ لەکوردسـتان ڕۆژی سـەرکەوتن نزیـك دەکاتـەوە»، لـە ١٩٨٢/٥/٥.

- بانگەوازێـك» بایەکبگریـن ڕژێمـی دیکتاتـۆری سـەدام ڕۆژێـك زوتـر بخەیـن»، لە٢٢ی ئایاری ١٩٨٢.
- هـەواڵ « ڕقـی چەکـدارانی یەکێتـی بـەو ڕادەیـەی گەیشـت کـە ١٠ چەکـداری خۆیـان کوشـت کـە لەگـەڵ شـەهیدی نەمـر جـەزای علی کاتـب دابـوون»، لـە١٩٨٣/٤/٥.
- شــەڕفرۆشی دەســت درێــژی کاری چەکــدارانی یەکێتــی نیشــتمانی کوردســتان بــۆ ســەر هێــزەکانی پارتیــمان لەناوچــەی شــارباژێڕ خزمــەتی گــەل و یەکێتــی نــاکا»، لــە١٩٨٤/٤/٣.

ب- بەزمانی عەرەبی:

- إذاعـه صـوت کردسـتان العـراق، « هـل هـو محـض إختـلاف؟! أم إبـاده عنصـرية»، فـی ١٩٨٨/٩/٣.
- ملاحضا أولیه حول قرار (العفو العام الصادر من السلطه)»، فی ١٩٨٨/٩/٩.

دووەم:

ڕادیـۆی دەنگـی کـوردی کۆمـاری ئیسـلامی ئێـران (تاران)»چاوپێکەوتـن لەگـەڵ ئیدریــس بــارزانی»، لــە ١٩٨٦/١٢/٣٠.

هەشتەم: ڕۆژنامە و گۆڤارەکان:

یەکەم: ڕۆژنامە:

أ- بە زمانی کوردی:

● خەبات: (ئۆرگانی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستان – عێراق)ە

- خەبات، ڕۆژنامە، ژ: (٥٤٠)، گوڵان و حوزەیران١٩٨٠.
- ژ: (٥٤١)، گەولاێژ و ئابی ١٩٨٠.
- ژ: (٥٤٤)، کانوونی یەکەم١٩٨٠.

- ژ: (٥٤٧)، ئەیلوولی١٩٨١.
- ژ: (٥٤٨)، ٢ی ئابی ١٩٨٣.
- ژ: (٥٤٩)، کانوونی دووەمی١٩٨٤.
- ژ: (٥٥١)، کۆتایی نیسانی١٩٨٤.
- ژ: (٥٥٢)، ١٩٨٤/١١/٢١.
- ژ: (٥٥٣)، کانوونی یەکەمی١٩٨٤.
- ژ: (٥٥٦ - ٥٥٧)، مارت و نیسانی١٩٨٥.
- ژ: (٥٥٨ - ٥٥٩)، کانوونی دووەمی١٩٨٦.
- ژ: (٥٦٢ - ٥٦٣)، نیسان و ئایاری١٩٨٦.
- ژ: (٥٦٤ - ٥٦٥)، حوزەیران و تەموزی١٩٨٦.
- ژ: (٥٦٧ - ٥٦٨)، تشـرینی یەکەم و دووەمی١٩٨٦.
- ژ: (٥٦٩)، کانوونی یەکەمی١٩٨٦.
- ژ: (٥٧٠)، حوزەیرانی ١٩٨٧.
- ژ: (٥٧٢ - ٥٧٣)، تشـرینی یەکەم و دووەمی١٩٨٧.
- ژ: (٥٧٤)، کانوونی یەکەمی١٩٨٧.
- ژ: (٥٧٥)، کانوونی دووەمی ١٩٨٨.
- ژ: (٥٧٩ - ٥٨٠)، ئایار و حوزەیرانی١٩٨٨.
- ژ: (٥٨١)، تەمموزی١٩٨٨.
- ژ: (٥٨٣)، سەرەتای ئەیلوولی١٩٨٨.
- ژ: (٥٨٦)، کانوونی یەکەمی١٩٨٨.
- ژ: (٥٩٩)، گەلاوێژی١٩٨٩.
- ژ: (٢٧٨٨)، ٢٠٠٨/٣/١٢.
- ژ: (٢٧٨٩)، ٢٠٠٨/٣/١٣.
- ژ: (٢٧٩٤)، ٢٠٠٨/٣/١٨.

- ژ: (٢٧٩٥)، ٢٠٠٨/٣/٩.
- ژ: (٢٧٩٧)، ٢٠٠٨/٣/٢٤.
- ژ: (٢٨٠٠)، ٢٠٠٨/٣/٢٧.
- ژ: (٢٨٠١)، ٢٠٠٨/٣/٢٨.
- ژ: (٣٤٢٢)، ٢٠١٠/٣/١٥.
- ژ: (٣٤٢٣)، ٢٠١٠/٣/١٦.
- ژ: (٣٧٨٢)، ٢٠١١/٥/٢٦.
- ژ: (٤٠١٨)، ٢٠١٢/٣/١٢.

● برایەتی: (ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان - عێراق)ە

- برایەتی، ڕۆژنامە، ژ: (١٥٨٦)، ١٩٩٣/٣/٥.
- ژ: (١٥٩٣)، ١٩٩٣/٣/١٢.
- ژ: (١٦٠١)، ١٩٩٣/٣/٢١.
- ژ: (١٦٣٨)، ١٩٩٣/٥/٧.
- ژ: (١٦٤٨)، ١٩٩٣/٥/١٨.
- ژ: (١٦٥٠)، ١٩٩٣/٥/٢١.
- ژ: (١٦٥١)، ٢٢ی ئایاری١٩٩٣.
- ژ: (١٦٥٢)، ١٩٩٣/٥/٢٣.
- ژ: (١٦٥٣)، ١٩٩٣/٥/٢٤.
- ژ: (١٦٥٥)، ١٩٩٣/٥/٢٥.
- ژ: (١٦٥٧)، ١٩٩٣/٥/٢٧.
- ژ: (١٩٥١)، ١٩٩٤/٥/٢٦.
- ژ: (٢٠٧٠)، ١٩٩٤/١٠/٢٣.
- ژ: (٢٠٧١)، ١٩٩٤/١٠/٢٤.

- ژ: (٢١٥٤)، ١٩٩٦/٣/٨.
- ژ: (٢١٥٩)، ١٩٩٦/٣/١٢.
- ژ: (٢١٦٩)، ١٩٩٦/٥/٢٤.
- ژ: (٢١٧٠)، ١٩٩٦/٥/٢٥.
- ژ: (٢١٧١)، ١٩٩٦/٦/٧.
- ژ: (٢١٧٤)، ١٩٩٦/٦/٣٠.
- ژ: (٢١٧٦)، ١٩٩٦/٧/١٥.
- ژ: (٢٢١٤)، ١٩٩٦/١١/١٤.
- ژ: (٢٢٣٧)، ١٩٩٨/١/٢٦.
- ژ: (٢٢٦٦)، ١٩٩٨/١/٣٠.
- ژ: (٢٢٧٥)، ١٨ى شوباتى١٩٩٨.
- ژ: (٢٥٩١)، ١٩٩٨/٥/٢٦.
- ژ: (٢٦٣٥)، ٢٨ى تموزى١٩٩٨.
- ژ: (٢٧٨٩)، ١٩٩٩/٣/١٦.
- ژ: (٢٧٩٦) ١٩٩٩/٣/١٧.
- ژ: (٢٧٩٩) ١٩٩٩/٣/١٨.
- ژ: (٢٨٠٠)، ١٩٩٩/٣/٢٠.
- ژ: (٢٨٠١)، ١٩٩٩/٣/٢١.
- ژ: (٣٠٤٣)، ٢٠٠٠/٣/٥.
- ژ: (٣٠٤٦)، ٢٠٠٠/٣/٨.
- ژ: (٣٠٤٨)، ٢٠٠٠/٣/١٢.
- ژ: (٣٠٤٩)، ٢٠٠٠/٣/١٣.
- ژ: (٣٣٢٥)، ٢٠٠١/٣/٣.
- ژ: (٣٣٢٦)، ٢٠٠١/٣/٤.

- ژ: (٣٣٢٧)، ٢٠٠١/٣/٥.
- ژ: (٣٣٢٨)، ٢٠٠١/٣/١١.
- ژ: (٣٣٢٩)، ٢٠٠١/٣/١٢.
- ژ: (٣٣٣٠)، ٢٠٠١/٣/١٣.
- ژ: (٣٣٣٣)، ٢٠٠١/٣/١٧.
- ژ: (٣٣٣٦)، ٢٠٠١/٣/٢٠.
- ژ: (٣٣٣٧)، ٢٠٠١/٣/٢١.
- ژ: (٣٦٩٤)، ٢٠٠٢/٥/٢٥.
- ژ: (٣٦٩٥)، ٢٠٠٢/٥/٢٦.

● ڕێبازی نوێ: (ئۆرگانی ناوەندی یەکێتی نیشتمانی کوردستان)ە

- ڕێبازی نوێ، ڕۆژنامە، ژ: (١)، ساڵی یەکەم، خولی یەکەم، تەمموزی١٩٧٦.
- ژ: (٢)، ساڵی یەکەم، خولی یەکەم، تشرینی دووەمی١٩٧٦.
- ژ: (١١)، خولی دووەم، تەمموزی ١٩٧٩.
- ژ: (٢)، خولی دووەم، مایسی١٩٨٠.
- ژ: (٤)، خولی چوارەم، نیسانی ١٩٨٤.
- ژ: (١٠ و ١١) خولی پێنجەم، تشرینی یەکەم و دووەمی١٩٨٦.
- ژ: (١٢)، خولی پێنجەم، کانوونی یەکەمی١٩٨٦.
- ژ: (٤)، خولی پێنجەم، نیسانی ١٩٨٧.
- ژ: (٥)، خولی پێنجەم، مایسی١٩٨٧.
- ژ: (٨)، خولی پێنجەم، ئابی ١٩٨٧.
- ژ: (٥)، خولی شەشەم، مایسی ١٩٨٨.
- ژ: (٦)، خولی شەشەم، حوزەیران١٩٨٨.
- ژ: (١١)، خولی شەشەم، تشرینی دووەم ١٩٩٠.

- بزووتنـەوە: (ئـۆرگانی بزووتنـەوەی سۆسیالیسـتی کوردسـتان)ە، ڕۆژنامە، ژ: (١)، سـاڵی یەکەم، کانـوونی دووەمی١٩٨٠.

بەرەی کوردستانی: (ئۆرگانی بەرەی کوردستانی عێراق)ە

- بەرەی کوردستانی، ڕۆژنامە، ژ: (١)، ساڵی یەکەم، ئەیلوولی١٩٨٨.
- ژ: (٢)، ساڵی یەکەم، تشـرینی دووەمی١٩٨٨.
- ژ: (١٢)، ساڵی دووەم، ئەیلوولی١٩٨٩.
- ژ: (١٣)، ساڵی دووەم، تشـرینی یەکەمی١٩٨٩.
- ژ: (١٦)، ساڵی دووەم، کانوونی دووەمی١٩٩٠.
- ژ: (١٧)، ساڵی دووەم، شوباتی١٩٩٠.
- ژ: (١٩)، ساڵی دووەم، ئابی١٩٩٠.
- ژ: (٢٣)، ساڵی سێ یەم، کانوونی یەکەمی ١٩٩٠.

- کوردستانی نوێ (ئۆرگانی یەکێتی نیشتمانی کوردستان)ە

- کوردستانی نوێ، ڕۆژنامە، ژ: (٣٧)، ساڵی یەکەم، کانوونی دووەم، ١٩٩٢.
- ژ: (٣٣٣)، ساڵی دووەم، ١٩٩٣/٣/٨.
- ژ: (٦٠٩)، ساڵی سێ یەم، تشـرینی دووەم، ١٩٩٤.

- هەولێر:(ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانەیە لەهەولێر دەردەچێت)

- هەولێر، ڕۆژنامە، ژ: (١٢٥٧)، ٢٠١٣/٣/٤.
- ژ: (١٦٣٩)، ٢٠١٣/٥/٢٦.
- ژ: (١٨٥٤)، ٢٠١٤/٣/٥.
- ژ: (١٨٦٩)، ٢٠١٤/٣/٢٥.
- ژ: (١٨٧٥)، ٢٠١٤/٤/٨.
- ژ: (١٩٠٣)، ٢٠١٤/٥/٢٠.

- ئەڤرۆ: (هەفتەنامەیەکی سەربەخۆیە، ل دهوکێ دەردکەفیت)

- ئەڤرۆ، هەفتەنامە، ژ: (٣٢)، ٢٠٠١/٣/١٥.
- ژ: (٨٣)، ٢٠٠٥/٣/٣٠.
- ژ: (١١٤١)، ٢٠١٤/٣/١٢.
- ژ: (١١٤٢)، ٢٠١٤/٣/١٣.

ب- به زمانی عەرەبی:

- خەبات، الجريدة، العدد: (٥٢٨)، ٢٠/أيلول/١٩٧٦.
- العدد: (٥٣٠)، تشرين الأول١٩٧٦.
- العدد: (٥٣١)، ١٩٧٦/١٢/٢٠.
- العدد: (٥٣٥)، أواسط آيار١٩٧٧.
- العدد: (٥٣٦)، آذار/١٩٧٨.
- العدد: (٥٦٦)، آب ١٩٨٦.
- العدد: (٥٧١)، تموز١٩٨٧.
- العدد: (٥٨٢)، أواسط آب/١٩٨٨.
- العدد: (٦٧٧)، ٢٦كولان، ١٩٩٣.
- العدد: (٧٩٣)، ١٩٩٦/٦/٤.
- العدد: (٧٩٤)، ١٩٩٦/٨/١٢.

● الشراره: (الجريدة المركزيه للإتحاد الوطنى الكردستانى)

- الشراره، الجريدة، العدد: (١)، السنه الثامن، آژار١٩٨٢.
- العدد: (٢)، السنه (١١)، كانون الثانى ١٩٨٥.
- العدد: (٢)، السنه (١٢)، شباط ١٩٨٧.
- العدد: (٤)، السنه(١٢)،نيسان ١٩٨٧.
- العدد: (٥)، السنه(١٢)،مايس١٩٨٧.

- العدد: (٧)،السنه(١٢)، تموز١٩٨٧.
- العدد: (٣)، السنه (١٣)، مايس ١٩٨٨.
- العدد: (٢)، السنه (١٥)، شباط١٩٩٠.

● كفاح الجبهة: (الجريده الجبهه الوطنيه الديمقراطيه العراقيه «جود»)

- كفاح الجبهة، الجريدة، العدد: (١)، شباط ١٩٨٤.
- العدد: (٣)، أيلول١٩٨٤.
- العدد: (٤)، تشرين الثانى١٩٨٤.
- العدد: (٥)، كانون الثانى١٩٨٥.
- العدد: (٨)، آب ١٩٨٥.
- العدد: (٩)، تشرين الأول١٩٨٦.

● **گەل (الشعب): (لسان حال الحزب الشعب الديمقراطى الكردستانى)، العدد: (١١)، كانون الأول ١٩٨٤.**

دووەم: گۆڤار:

أ- به زمانى كوردى:

● مەتين: (ئۆرگانى لقى١- پارتى ديموكراتى كوردستان)ە

- مەتين، گۆڤار، ژ: (٤)، حوزەيرانى١٩٨١.
- ژ: (٤٠)، گوڵانى١٩٩٥.
- ژ: (١٢٨)، ئەيلوول٢٠٠٢.

● گوڵان: (هەفتەنامەيەكى سياسى گشتيه، دەزگاى ڕۆشنبيرى و ڕاگەياندنى گوڵان لە هەولێر دەرى دەكات)

- گوڵان، گۆڤار، ژ: (٧٤)، ١٩٩٦/٥/٢١.

- ژ: (٧٥)، ١٩٩٦/٦/١.
- ژ: (٧٩)، ١٩٩٦/٧/١١.
- ژ: (١٧٦)، ١٩٩٨/٥/٣٠.
- ژ: (٢٢٧)، ١٩٩٩/٥/٢٩.
- ژ: (٢٤٣)، ١٩٩٩/٩/١٦.
- ژ: (٢٧٠)، ٢٠٠٠/٣/١٥.
- ژ: (٢٧١)، ٢٠٠٠/٣/٢٠.
- ژ: (٢٩١)، ٢٠٠٠/٨/١٠.
- ژ: (٢٩٦)، ٢٠٠٠/٩/١٤.

● پێشمەرگە: (گۆڤارەکا لەشکریە سیاسیە ڕەوشەنبیریە گشتی یە پشکا ڕێکخستنا سوپایی ١ ل دهوکێ دەردئێخیت)

- پێشمەرگە، گۆڤار، ژ: (٣)، کانوونا دوویی ١٩٩٦.
- ژ: (٥)، گوڵان ١٩٩٧.
- ژ: (٧)، کانوونا دوویی١٩٩٨.
- ژ: (١٠)، حوزەیران١٩٩٨.
- ژ: (١٢)، ئادار١٩٩٩.
- ژ: (١٤)، گوڵان١٩٩٩.
- ژ: (١٠٣)، تشرینی یەکەم، ٢٠٠٦.

● دەنگی پێشمەرگە: (گۆڤارێکی مانگانەی ڕۆشنبیریی گشتییە فەرماندەی لەشکری کوردستان مەکتەبی ڕێکخستنی پێشمەرگە، دەری دەکات)

- دەنگی پێشمەرگە، گۆڤار، ژ: (١٠٩)، نیسانی ٢٠٠٧.
- ژ: (١١٣)، ئایاری٢٠٠٧.
- ژ: (١٢٢)، ئایاری٢٠٠٨.

- ژ: (١٢٥)، ئابی٢٠٠٨.
- ژ: (١٢٩)، کانوونی یەکەمی٢٠٠٨.
- ژ: (٧٦١)، تەموزی٢٠٠٤.

● خەبـاتی قوتابیـان: (گۆڤارێـکی ڕۆشـنبیری ڕێکخراوەیـی مانگانەیـە ئـۆرگانی یەکێتـی قوتابیـانی کوردسـتان)ە

- خەباتی قوتابیان، گۆڤار، ،ژ: (٥)، ئابی ١٩٩٦.
- ژ: (١٠)، مایسی١٩٩٦.
- ژ: (١٢)، ئاب١٩٩٦.
- ژ: (٣٥)، نیسانی١٩٩٦.
- ژ: (٣٦)، ٢٥ی حوزەیرانی٢٠٠٠.
- ژ: (٤٣)، ١٨ی حوزەیرانی٢٠٠١.
- ژ: (٤٨)، تموزی ٢٠٠١.
- ژ: (٥٠)، تشـرینی یەکەمی ٢٠٠١.
- ژ: (٦٢)، کانوونی یەکەمی٢٠٠١.
- ژ: (١٠٩)، حوزەیرانی٢٠١٢.

● زاگـرۆس: (ئـۆرگانی لقـی ٧ی پـارتی لـە ئەمریـکا و کەنـەدا)، گۆڤـار، ژ: (٧)، ئەیلـوولی١٩٨٢.

● ڕزگاری :(ئـۆرگانی لقـی٨- پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان)، گۆڤـار، ژ: (٨)، تشـــرینی دووەمـی١٩٨٢.

● سەفین: (ئۆرگانی لقی ٢ی پارتی دیموکراتی کوردستانی – عێراق)ە

- سەفین، گۆڤار، ژ: (٣٨)، تەموزی١٩٨٦.
- ژ: (٤٠)، ئەیلوولی١٩٨٦.
- ژ: (٤١ - ٤٢)، تشرین یەکەم و دووەمی١٩٨٦.
- ـژ: (٤٧)، نیسانی١٩٨٧.

- سـەنتەری برایـەتی: (گۆڤارێـکی زانسـتی وەرزییـە... گرنگـی بـە لێکۆڵینـەوەی سـتراتیژی و داهێنـانی فکـری دەدات – لەهەولێـر دەردەچێـت)، گۆڤـار، ژ: (٢)، ئەیلـوولی١٩٩٧.
- برایەتی: (گوڤارێکی گشتی سیاسی)ە
  - برایەتی، گۆڤار، ژ:(٣)، ئابی١٩٧٠.
  - ژ:(١١)، شوباتی ١٩٧١.
- لڤین، گۆڤار، ژ: (٣٣٥)، ٢٠١٦/٨/١.
- K٢١ (گۆڤارێـکی کلتـووری و زانسـتی و مێژوویـی و بەڵگەنامەیـی و نەتەوەیـی وەرزی ئـازادە)
  - K٢١، گۆڤار، ژ: (٧)، ٢٠١٠.
  - گۆڤار، ژ: (١٧)، ٢٢ی نیسانی٢٠١٣.
- سـیپە: (گۆڤـارەکا ڕەوشـەنبیری گشـتی یـا هەیڤانەیـە – لقێ٩-پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان دەردئێخیـت)
  - سیپە، گۆڤار، ژ: (٤٥)، ٢٠١٣/٣/١٢.

ژ: (٥٧)، ئادار ٢٠١٤.

- **دهـۆك :(گۆڤـارەکا ڕەوشـەنبیری گشـتی یـا وەرزییـە ل دهوکـێ دەردکەفیـت)، گۆڤـار، ژ: (٢٢)، شـوباتا ٢٠١٤.**
- **کەرکـووك : (گۆڤارێـکی ڕووناکبیـری گشـتی وەرزییـە، کۆمەڵـەی ڕووناکبیـری و کۆمەڵایـەتی پارێـزگای کەرکـووك دەریـدەکات)، گۆڤـار، ژ: (٤)، سـاڵی چـوارەم، بەهـاری ٢٠١٣.**
- مێرگەسـۆر: (گۆڤارێـکی ڕۆشـنبیری گشـتییە لـە مێرگەسـۆر دەردەچێـت)، گۆڤـار، ژ: (٩)، ئـابی٢٠٠٨.

ب- به زمانی عەرەبی:

- مەتین، مجله، العدد: (٥١)، آذار ١٩٨٦.
- العدد: (٥٨)، آيار١٩٨٦.
- العدد: (٦٣ - ٦٤)، تشرين الأول و الثاني١٩٨٦.
- العدد: (٦٩)، كانون الثاني ١٩٨٨.

نۆیەم: بڵاوکراوەی دەنگوباس (نشرة إخبارية)

أ- بەزمانی کوردی:

- دەنگوبـاسی کوردسـتان: (بـەشی ڕاگەیانـدنی مەکتـەبی سیاسـی پـارتی دیموکـراتی کوردسـتان -عێـراق دەریـدەکات)
- دەنگوباسی کوردستان، ژ: (١٥)، نیسانی ١٩٨١.
- ژ: (١٧)، ٢٣ی نیسانی ١٩٨١.
- ژ: (١٨)، ٢٨ی ئایار ١٩٨١.
- ژ: (٢٠)، ١٩٨١/٧/١٤.
- ژ: (٢٣)، ١٩٨١/٨/١٩.
- ژ: (٣٠)، ١٩٨١/٩/٢.
- ژ: (٣١)، ١٩٨١/٩/٨.
- ژ: (٣٦)، ٦/تشـرینی دووەمی ١٩٨١.
- ژ: (٤٧)، ١٩٨٢/١/١٠.
- ژ: (٥٣)، ١٩٨٢/٢/١٠.
- ژ: (٦١)، ١٩٨٢/٣/١٠.
- ژ: (٩٣)، ١ی ئەیلوولی ١٩٨٢.
- ژ: (٩٥)، تشـرینی یەکەم، ١٩٨٢.
- ژ: (١٠١)، ٢٨/شوبات/١٩٨٣.

- ژ: (١١٠)، ١٩٨٣/١٢/٣١.
- ژ: (١١٢)، شوبات ١٩٨٤.
- ژ: (١١٤)، ١٩٨٤/٤/٢.
- ژ: (١١٥)، ١٩٨٤/٤/٣٠.
- ژ: (١١٧)، ١٠ی حوزەیران ١٩٨٤.
- ژ: (١١٩)، ناوەڕاستی ئاب١٩٨٤.
- ژ: (١٢١)، ١٠/ئەیلوول١٩٨٤.
- ژ: (١٢٦)، ١٩٨٤/٢/٥.
- ژ: (١٢٧)، ١٩٨٤/١٢/٣١.
- ژ: (١٣٣)، تموزی ١٩٨٥.
- ژ: (١٣٤)، ئابی ١٩٨٥.

ب- بەزمانی عەرەبی:

- إخبار كردستان، العدد: (١)، ١٩٨٠/٣/٨.
- العدد: (٣)، ١٩٨٠/٤/١٧.
- العدد: (٤)، ١٩٨٠/٥/٢.
- العدد: (٥)، ١٩٨٠/٥/٢٨.
- العدد: (٦)، آب ١٩٨٠.
- العدد: (٧)، أيلول١٩٨٠.
- العدد: (٩)، تشرين الثاني – كانون الأول١٩٨٠.
- العدد: (١٢)، ١٩٨١/٢/٢.
- العدد: (١٤)، ١٢/نيسان/١٩٨١.
- العدد: (١٦)، ٢/آيار/١٩٨١.
- العدد: (١٩)، ١٩٨١/٦/١٠.

- العدد: (٢٠)، ١٩٨١/٧/٤.
- العدد: (٢٢)، ١٩٨١/٨/٨.
- العدد: (٣٥)، ١٩٨١/١٠/١٦.
- العدد: (٣٨)، ٢٦/تشرين الثاني/١٩٨١.
- العدد: (٤٦)، ١٩٨٢/١/٤.
- العدد: (٤٨)، ١٩٨١/١/١٤.
- العدد: (٥٠)، ١٩٨٢/١/٢٤.
- العدد: (٥١)، ١٩٨٢/١/٢٧.
- العدد: (٥٢)، ١٩٨٢/٢/١.
- العدد: (٥٣)، ١٩٨٢/٢/١٠.
- العدد: (٥٤)، ١٩٨٢/٢/١٤.
- العدد: (٥٥)، ١٩٨٢/٢/١٨.
- العدد: (٥٦)، ١٩٨٢/٢/٢٢.
- العدد: (٥٧)، ١٩٨٢/٢/٢٨.
- العدد: (٧١)، ٢ نيسان ١٩٨٢.
- العدد: (٧٦)، ٢٢ى نيسان١٩٨٢.
- العدد: (٧٩)، ٥/آيار/١٩٨٢.
- العدد: (٨٣)، ٢١/آذار/١٩٨٢.
- العدد: (٨٥)، ٢٢حزيران١٩٨٢.
- العدد: (٩٦)، ٣٠ تشرين الأول١٩٨٢.
- العدد: (٩٧)، ٢٩ تشرين الثاني١٩٨٢.
- العدد: (١٠٣)، ١٤ مايس١٩٨٣.
- العدد: (١٠٤)، ١٥ حزيران١٩٨٣.
- العدد: (١٠٥)، ٤ تموز١٩٨٣.

- العدد: (١٠٩)، أواخر تشرين الثاني١٩٨٣.
- العدد: (١١١)، أواخر كانون الثاني١٩٨٤.
- العدد: (١١٢)، أواخر شباط ١٩٨٤.
- العدد: (١١٣)، آذار١٩٨٤.
- العدد: (١١٥)، ٣٠/نيسان/١٩٨٤.
- العدد: (١١٦)، ٢٤/آيار/١٩٨٤.
- العدد: (١١٧)، ١٥/حزيران/١٩٨٤.
- العدد: (١٢١)، ١٠/أيلول/١٩٨٤.
- العدد: (١٢٥)، تشرين الثاني ١٩٨٤.
- العدد: (١٢٩)، أواخر شباط ١٩٨٥.
- العدد: (١٢٩)، أواخر آذار ١٩٨٥.
- العدد: (١٣٣)، تموز١٩٨٥.
- العدد: (١٣٥)، أيلول١٩٨٥.
- العدد: (١٣٧)، تشرين الثانى١٩٨٥.
- العدد: (١٣٩)، كانون الثانى١٩٨٦.
- العدد: (١٤٠)، شباط ١٩٨٦.
- العدد: (١٤١)، آذار١٩٨٦.
- العدد: (١٤٢)، نيسان١٩٨٦.
- العدد: (١٤٣ - ١٤٤)، ١ و ٥ و ١٩٨٦/٦.
- العدد: (١٤٥)، حزيران١٩٨٦.
- العدد: (١٤٧)، آب ١٩٨٦.
- العدد: (١٤٨)، أيلول١٩٨٦.
- العدد: (١٥٠)، تشرين الثاني١٩٨٦.
- العدد: (١٥١)، كانون الأول١٩٨٦.

- العدد: (١٥٢)، كانون الثاني١٩٨٧.
- العدد: (١٥٣)، شباط١٩٨٧.
- العدد: (١٥٤)، آذار١٩٨٧.
- العدد: (١٥٥)، نيسان١٩٨٧.
- العدد: (١٥٧)، آيار١٩٨٧.
- العدد: (١٥٨)، حزيران١٩٨٧.
- العدد: (١٥٩)، تموز١٩٨٧.
- العدد: (١٦٠)، أوساط آب ١٩٨٧.
- العدد: (١٦١)، أواخر آب١٩٨٧.
- العدد: (١٦٣)، أيلول١٩٨٧.
- العدد: (١٦٤)، تشرين الأول١٩٨٧.
- العدد: (١٦٥)، تشرين الثاني١٩٨٧.
- العدد: (١٧٢)، ٢٩ شباط ١٩٨٨.
- العدد: (١٧٣)، ١-١٥/آذار/١٩٨٨.
- العدد: (١٧٤)، ١٦ – ٣١/آذار/١٩٨٨.
- العدد: (١٧٥)، ١ – ١٥/نيسان/١٩٨٨.
- العدد: (١٧٦)، ١٦ – ٣٠/نيسان/١٩٨٨.
- العدد: (١٧٧)، ١ – ١٥/مايس/١٩٨٨.
- العدد: (١٨١)، ١١ – ١٥/تموز/١٩٨٨.
- العدد: (١٨٢)، ١٦ – ٣١/تموز/١٩٨٨.
- العدد: (١٨٣)، ١ – ١٩٨٨/٨/١٥.
- العدد: (١٨٥)، ١ – ١٥/ أيلول/١٩٨٨.
- العدد: (١٩٠)، كانون الأول١٩٨٨.
- زوزك :(نشرة إخبارية دورية يصدرها الحزب الديمقراطي الكردستاني – فرع

أوروبــا) ،العــدد: (٧)، آذار، ١٩٧٦.

- صـدى خەبـات :(نشرةدوريـة تصدرهـا لجنـة العلاقـات الخارجـى للحـزب الديمقراطى الكردسـتانى)، العـدد: (٢١)، تشرين الأول١٩٧٦.
- الوطـن (ولآت) :(نـشرة الدوريـة يصدرهـا الحـزب الديمقراطـى الكردسـتانى – فـرع السـادس أوروبـا)
- الوطن(ولآت)،العدد:(٧)، تموز١٩٨٤.
- العدد:(٩)، كانون الثاني١٩٨٧.

دەیەم: قاموس و ئینسکلۆپیدیا

أ- قاموس:

- قامـوسی نـاوی نەمـرەکان، بەرگـی یەکـەم، ئامادەکـردن و سەرپەرشـتی مومتـاز حەیـدەری و ئـەوانی تـر، چاپخانـەی ڕۆژهـەڵات، هەولێـر، ٢٠١٤.
- قامـوسی سیاسـی ئـارەش (فەرهەنگـی سیاسـی)، چاپـی یەکـەم، ئامادەکـردنی زاهیـر محەمـەدی و ئـەوانی تـر، چاپخانـەی وەزارەتی پـەروەردە، هەولێـر، ٢٠٠٦.

ب- ئینسکلۆپیدیا:

- ئینسـکلۆپیدیای یەکێتـی نیشـتمانی کوردسـتان، چاپـی دووەم، لەبڵاوکـراوەی ئەکادیمیـای هۆشـیاری و پێگەیانـدنی کادیـران، سـلێمانی، ٢٠١٣.
- دەرسـیم دیبەگەیـی، ئینسـکلۆپیدیای تاوانبـارانی ئەنفـال و کـورد و جینۆسـایدکردنی باشـووری کوردسـتان، چاپـی یەکـەم، هەولێـر، ٢٠١١.

یازدەیەم: چاوپێکەوتنەکان و پەیوەندی تەلەفۆنی

أ- چاوپێکەوتن لەگەڵ:

- ئازاد تەوفیق، هەولێر، ٢٠١٦/٥/٥.
- ئیبراهیم مستەفا محەمەد، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١.
- ئیبراهیم یوسف مستەفا، دینارتە، ٢٠١٦/٣/١٣.
- أحمد زەڕۆ، دهۆك، ٢٠١٦/٩/٢٨.
- أودی دوغانی، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٩.
- تەوفیق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٣/١٦.
- سربست باپیری، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١٠.
- قادر قاچاخ، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١.
- فهیم عەبدوڵا حمو، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/٩.
- کریم حبیب ورملی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/٩.
- تارق ئاکرەیی، ئاکرێ، ٢٠١٦/٤/١٧.
- حمید ئەفەندی، میحوری باشیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.
- مسعود سڕنی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١٣.
- نجم الدین یوسفی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١٣.
- ملازم یونس، محیوری باشیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.
- یاسین تاها مولود، ئاکرێ، ٢٠١٦/١/٢٤.
- محەمەد ملا قادر، پیرمام، ٢٠١٥/١٢/٢.
- د.محمود عثمان، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.
- عدنان موفتی، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٧.
- عارف تەیمور، میحوری خازر، ٢٠١٦/٣/٣.
- فوئاد میرانی، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.
- تاهر هروری، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.

- عەبدوڵا حمید نعمان، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.
- محمد ساڵح فتاح زندی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١.
- شەفیق قەزاز، سلێمانی، ٢٠١٥/١٢/١٩.
- محمد باقی، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١.
- خورشید شێرە، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٥.
- عبدالسلام ڕێکەوتی، هەولێر، ٢٠١٦/٣/٢٧.
- مامەند مامەخەلی، میحوری باشیك، ٢٠١٦/٣/٢٠.
- عبدوڵلا ئاگرین، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٧.
- عزیز محمد، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.
- کەریم ئەحمەد، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٩.
- مستەفا زێباری(دوستەکی)، ئاکرێ، ٢٠١٦/٩/٢٣.
- مسعود ملا محمود، دینارتە، ٢٠١٦/٨/٢٤.
- مسعود عبدالخالق، هەولێر، ٢٠١٦/١/٢١.
- عیماد عبدالقادر محمد، دهۆك، ٢٠١٥/١٢/١١.
- شیمال آغا زێباری، هەولێر، ٢٠١٦/١/١٦.
- عزیز فندی، دهۆك، ٢٠١٦/٣/٣.
- حبیب کەلەش، دهۆك، ٢٠١٦/٢/٢٥.
- غیاس خالد زێباری، دینارتە،٢٠١/٣/١٠.

ب- پەیوەندی تەلەفۆنی لەگەڵ:

- عیسی زێوەیی، دهۆك، شەوی ٢٠١٦/٣/١١.
- عزیز محەمەد، هەولێر، ٢٠١٦/٥/٣.

پاشكۆكان

پاشکۆی ژمارە (١)

یەکەمین بەیاننامەی دامەزراندنی سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان – سەرکردایەتی کاتی

-أ-

- ب -

سەرچاوە:

بنکەی ژین – سلێمانی

پاشکۆی ژمارە (٢)

نامەی بارزانی بۆ خومەینی بە بۆنەی سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران

حضرة آية الله العظمى روح الله الخميني

﴿إن ينصركم الله فلا غالب لكم﴾

صدق الله العظيم

إن انتصار إخواننا المسلمين الإيرانيين على الظلم والطغيان بزعامتكم يعتبر نصراً لجميع المضطهدين في العالم ويعتبر بصورة خاصة أكبر انتصار للشعب الكردي المضطهد... إن الثورة الإسلامية في إيران بزعامتكم التي قطعت جذور الطغيان والدسائس التي تعرض لها شعبنا الكردي في العراق تعتبر معجزة خارقة للعادة... وبهذه المناسبة التاريخية أتقدم بالتهنئة إليكم وللحكومة الإسلامية وللشعب الإيراني المسلم وأدعو إلى الله تعالى أن يوفقكم، وأتمنى أن يتمتع الشعب الإيراني المسلم بالحرية ورضاء الله وأن يستقر العدل الرباني في إيران بدلاً من التعسف والأنانية.

نهنئ الثورة الإسلامية من صميم قلوبنا ونأمل أن تعتبرونا جزءاً من المجاهدين في هذا الطريق المقدس.. وسلام الله عليكم ورحمته وبركاته.

أخوكم في الدين

مصطفى البارزاني

1979/2/11

بەیاننامەی دامەزراندنی بەرەی جوقد

سەرچاوە:

فاروق محمد محمدئەمین، سیاسەتی ئێران بەرامبەر جوڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥ - ١٩٨٩)

پاشکۆی ژمارە (٣)

بەیاننامەی پارتی دیموکراتی کوردستان - سەرکردایەتی کاتی دەربارەی سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران

- ب -　　　　　　　　　　　　- أ -

سەرکەوتنی گەلی ئێران سەرکەوتنە بۆ نەتەوەی کورد

لە پاش تێکۆشانێکی سەخت کە پتر لە ساڵێکی خایاند جەماوەری گەلی ئێران بەسەر رژێمی ئەند... بەسەر گوار دا سەرکەوت بە سەر ئیمپریالیسمی جیهانی روالەتیەکان گرتووەکانی ئەمریکای ... سەرکەوت بەسەر گەورەترین رشەسترین چەك و جبەخانەی سوپایی دا، وبە سەر گەورەترین و ترسناکترین سازمانی جاسوسی لە رۆژهەلاتی ناوەراستدا سەرکەوت بە سەر میل هوری و کەش وفش خوایی بووی (محمد رەزا پەهلەوی) بێگانەکانی ئاغای دا.

ئەم سەرکەوتنەش بە یەکیەتی گەل و هەموو هێزە نیشتمانی ویش کەوتوو خوازەکانی وە پێشکەش کرانی ... ئایینی وە خۆی سەرکردەی پاڵپەرز (ئایەت الله خومینی) بەوە پێك هات، کە بە سەرهاتی ... خۆی، لە خواستی میللەت نەهاتە خوارەوە شۆڕشی گەلی ئێران بە هەمو چینە وهێزە نیشتمانی وپێشکەوتن خوازەکان وەختەوە جیاوازە دەستە پراکتیەوە شۆڕشێکی بێ هاوتایە ئەك هەر لە مێژووی ئێراندا، بەڵکو لە مێژووی بزوتنەوەی ئازادی هەموو جیهاندا بێ هاوتایە چ لە هێزەکانیا، چ لە ... و سیما وری رەو وسەرکەوتنیا.

ئەم شۆڕشەی کە یەك ساڵ ولەکەمێك دەمێنی پێ گرتووە هەر چەندە رەنگی گەلیك لەوە دووتر رکونتە جەماوەریکی زۆری لە خۆی کۆ کردووەتەوە، بەتایبەتی چینە دەست کورت و چەوساوەکان وبوو ئەتایبەتی ... نیشتمانیەکان، رەنا زوربەی زوری گەلی ئێرانی گرتووە، جگە لەو چینە برگەنی پیسانەی کە ... و بەرژەوەندیان بەستراوە بە رژێمی شای خوێن رێژ ودیاری سەرمایەداری جیهانەوە.

... نیشتمان پەروەر، دەستێکی باڵایان هەبوو لە پەرەپێدان وسەرکردایەتی شۆڕشەکەدا، ... کانیان کردبوو بە سەنگەری بەرەنگار بوون وبەرپەرچ ...

شۆڕشی جەماوەری گەل بەرەنگاری دڕندەترین رژێم بوو لە خۆرهەلاتدا کە بە تازەترین چەکی گەورە ... وسوپای زۆر وگەلێك ... پێز بوو، وسەرکەوت بەسەریا بەبێ ئەوەی دەست بداتە چەك، بەلکو تەنها لە رێگەی یەکیەتی شارەزا ... و بیروباوەڕی ئیسلام ... کە ... کەی، ... بۆ جابازی ... لە رێگەی بە دەست هێنانی ... کانی ... نیشتمانەکەی لە چنگی ... و ئیمپریالیست وبێگانەکان. ئەم شۆڕشە گەورەیەی گەلی ئێران ئیشك ... یەکی ئاگام بەخشە بە هەموو گەلانی ژێر دەست ... کە لە هەمو شوێنێك دا بە تایبەتی لە ناوچەی رۆژهەلاتی ناوەراستدا ... بە ... رژێمە زۆردارە ... کە ... لە بەرامبەر ... جەماوەری گەلدا بە ... هەر چەند ... دەسەلاتی

سوپای زۆر چەکی ودارایی بە سامانی. شۆڕشی جەماوەری ئێران ئێرانی هەموو مۆلگەو جێی ترگەی رژێمی دیکتاتۆرە زۆردارەکان بێ شیل ئەکات، وەکو رژێمی عێراق رگشت رژێمە کۆنە پەرستەکانی سەر ئیمپریالیستی جیهانی.

پارتی دیموکراتی کوردستان و هەموو رۆڵە دڵسۆزەکانی گەلی کورد لە هەمو شوێنێك دا سەلاو ... پیرۆزبایی خۆیان پێشکەش بە گەلی ئێرانی قارەمان وسەرکردایەتیە هوشیارەکەی و حکومەتی شۆرش وگشت پارتە نیشتمانی وپێشکەوتوو خوازەکانی ئێران ئەکات لەم سەرکەوتنە پیرۆزەیاندا بە سەر رژێمی خوێن رێژی محمد رەزا پەهلەوی نوکەری بێگانە.

هەروەها پارتیمان هاوکاری خۆی دووپات ئەکاتەوە و پشتگیریکی تەواوی لە شۆڕشی گەلی ئێران و سەرکردایەتیە نیشتمانیەکەی و حکومەتی کاتی شۆڕش وهێزە نیشتمانی وپێشکەوتووخوازەکانیان ئەکات.

سەرکەوتنی شۆڕشی گەلی ئێرانی برامان سەرکەوتنە بۆ گەلی کوردو میللەتی کورد، وسەرکەوتنە بۆ هەموو گەلان، بە تایبەتی ئەوانە لە ژێر دەستە وچەوساون لە رۆژهەلاتی ناوەراست دا.

* بژی شۆرشی ئێرانی قارەمان.
* بژی یەکیەتی نێوان گەلی ئێران وگەلی کورد.
* بروخێ رژێمی فاشیستی وئیمپریالی و صەهیونی ودیکتاتۆری و کۆنە پەرستی.

لیژنەی پەیوەندی یەکانی دەرەوە
پارتی دیموکراتی کوردستان
سەرکردایەتی کاتی
١٢/شوبات/١٩٧٩

سەرچاوە:

لە ئەرشیفی م.س - پارتی دیموکراتی کوردستانی - عێراق

پاشكۆی ژماره (٤)

بەیاننامەی پارتی دیموکراتی کوردستان – سەرکردایەتی کاتی دەربارەی کۆچی دوایی کردنی مستەفا بارزانی

- أ -

وفاة القائد الوطني البارز مصطفى البارزاني

ببالغ الحزن والأسى نعلن وفاة السيد مصطفى البارزاني، رئيس حزبنا الديمقراطي الكوردستاني وأبرز قائد وطني كوردي في هذا القرن، عن عمر يناهز السادسة والسبعين وبالسكتة القلبية في صباح يوم الخميس المصادف ١/ ٣/ ١٩٧٩ .

ان وفاة البارزاني هي خسارة جسيمة لحزبنا ولحركتنا الوطنية ولشعبنا الكوردي في كل مكان .

لقد قضى القائد الراحل كل حياته مناضلاً عنيداً ضد مضطهدي وظالمي شعبنا الكوردي ليس في كوردستان العراق فحسب بل في جميع أجزاء كوردستان، وكافحاً من اجل حصول شعبنا على حقوقه القومية والديمقراطية. لقد شارك البارزاني بنشاط في الحركة الوطنية في كوردستان - ايران - بعد الحرب العالمية الثانية. وكان شخصية بارزة في جمهورية مهاباد. وبعد نجاح الشاه واسياده الامبرياليين في القضاء على هذه الجمهورية الفتية، عاش القائد البارزاني لاجئاً في الاتحاد السوفيتي حتى عودته الى العراق بعد ثورة - ١٤ - تموز التي ايدها بقوة حتى انحرافها عن خطها الديمقراطي .

ان البارزاني هو القائد المؤسس لحزبنا عام ١٩٤٦ وقائد ثورة شعبنا الكوردي في العراق ضد الدكتاتورية والظلم ومن اجل نيل شعبنا حقوقه القومية والديمقراطية ومن اجل حياة ديمقراطية في جميع اجزاء العراق . وبعد انقلاب - ٨ - شباط الاسود عام ١٩٦٣، فتح البارزاني مناطق الثورة امام جميع القوى والشخصيات الوطنية والديمقراطية والتقدمية العراقية وقدم لها كل عون ومساعدة للتخلص من بطش وارهاب السلطة العراقية ولكي تواصل نضالاتها . وكان القائد الراحل من مؤيدي تمتع الاقليات القومية والدينية في كوردستان وفي العراق بحقوقها المشروعة ومن مساندي نضال وحقوق الشعوب المستعمرة والمضطهدة في كل مكان، ومن المؤمنين بالنضال المشترك بين الشعب الكوردي والشعوب التي يتعايش معها . وقد اثبت عملياً وقوفه مع الشعب الفلسطيني والشعوب العربية، وخاصة اثناء العدوان الاسرائيلي عام ١٩٦٧ حيث اصدر اوامره الى فصائل الانصار الكوردية بوقف القتال واعلم الحكومة العراقية عن امتناعه عن القيام بأية اعمال عسكرية تضامناً مع الشعوب العربية، ومرة اخرى اثناء العدوان الاسرائيلي عام ١٩٧٣ حيث اخبر الحكومة العراقية باستعداده الكامل لكل خطوة ايجابية تتخذها الحكومة للتضامن مع الشعوب العربية ومع منظمة التحرير الفلسطينية واستعداده للمشاركة في هذه الخطوات .

وتوصل البارزاني الى اتفاقية - ١١ - آذار ١٩٧٠ مع الحكومة العراقية من اجل العمل على قيام الحياة الديمقراطية في العراق وفي سبيل تثبيت الحقوق القومية والديمقراطية لشعبنا الكوردي، بالرغم من مؤامرات الشاه والدوائر الامبريالية . هذه الاتفاقية التي تراجعت عنها ونسفتها الحكومة العراقية .

وبعد انهيار ثورة ايلول نتيجة المؤامرة الامريكية الشاهنشاهية التكريتية، عاش البارزاني في ايران لفترة من الزمن تحت قيود شديدة . وبسبب عدم ثقته بالشاه المتآمر وتدهور صحته واصابته بمرض سرطان الرئة، ذهب الى الولايات المتحدة الامريكية للعلاج الطبي وبقي هناك بسبب متطلبات هذا العلاج .

بهذه المناسبة الحزينة والمؤلمة جداً، نتقدم الى ابناء شعبنا واعضاء حزبنا والى عائلة القائد الفقيد بتعازينا الحارة واسفنا العميق، ونعاهدهم باننا سوف نستمر على النضال الذي شارك فيه وقاده البارزاني لأكثر من نصف قرن، حتى يتحقق النصر النهائي، وسيبقى البارزاني رمزاً للتصميم والصمود لنضال شعبنا من اجل نيل حقوقه وستبقى ذكراه رمزاً خالداً لكفاحه ضد مضطهدي شعبنا، للاجيال المقبلة . ان وفاته تدعونا الان اكثر من أي وقت مضى الى

- ب -

ورفع راية الحركة الوطنية الكوردية والحركة الديمقراطية العراقية لتحقيق اهدافنا الوطنية والتقدمية المشتركة .

وقد ايد البارزاني ثورة الشعب الايراني بكل قوة ومن صميم قلبه، وسر جداً انتصار الثورة على الشاه ونظامه واسياده الامبرياليين، وارسل برقية تأييد الى سماحة آية الله الخميني يوم ١١/ ٢/ ١٩٧٩، وكان يريد العودة الى ايران بعد هروب الشاه وانتصار الثورة، وكان مقرراً ان يعود الى هناك يوم ١/ ٣/ ١٩٧٩.

اننا نحني رؤوسنا احتراماً لذكرى القائد الوطني الراحل مصطفى البارزاني، رئيس حزبنا وابرز قائد وطني في الحركة التحررية الكوردية خلال القرن العشرين .

الحزب الديمقراطي الكوردستاني
- القيادة المؤقتة -
٢/ ٣/ ١٩٧٩

سەرچاوە:لە ئەرشیفی م.س – پارتی دیموکراتی کوردستان – عێراق

پاشکۆی ژماره (٥)

یەکەمین بەیاننامەی پارتی دیموکراتی کوردستان – سەرکردایەتی کاتی لەبارەی سەرهەڵدانی خەباتی چەکداری لە باشووری کوردستان

- أ -

- ب -

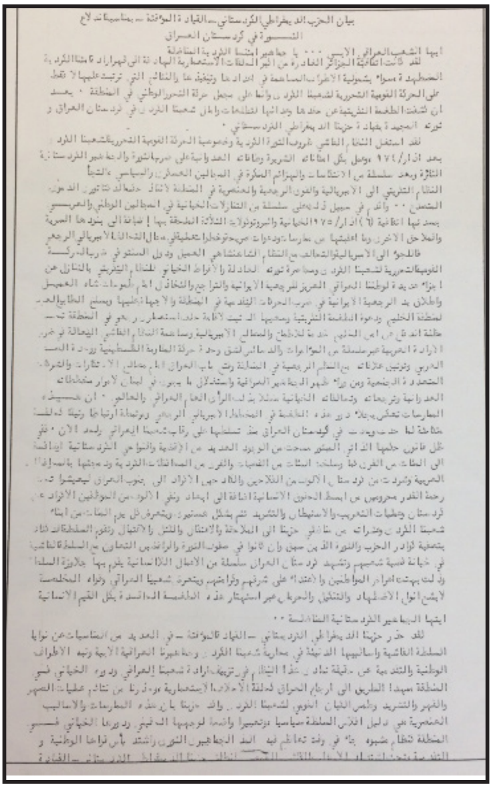

بيان الحزب الديمقراطي الكردستاني – القيادة المؤقتة – بمناسبة اندلاع
الثـــورة في كردستان العراق

سەرچاوە:

لە ئەرشیفی م.س – پارتی دیموکراتی کوردستان – عێراق

پاشکۆی ژمارە (٦)

نامەی پارتی دیموکراتی کوردستان – سەرکردایەتی کاتی بۆ سکرتێری گشتی نەتەوەیەکگرتووەکان لەبارەی کوشتاری شارستێن لەلایەن حکوومەتی عێراق

- أ -

- ب -

سەرچاوە:

لە ئەرشیفی م.س – پارتی دیموکراتی کوردستان - عێراق

پاشکۆی ژمارە (٧)

بانگەوازی هاوبەشی پارتی دیموکراتی کوردستان و حزبی سوسیالیستی کوردستان لە پێناو پێکهێنانی بەرەی نیشتمانی دیموکراتی لە عێراقدا

- أ -

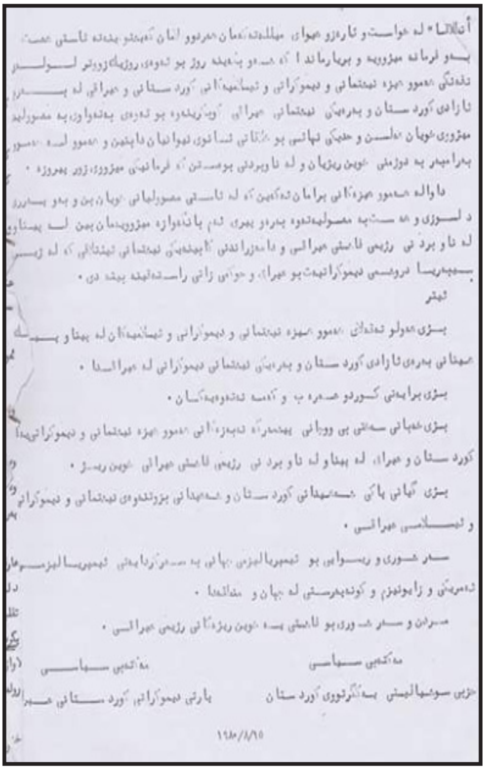

بژی برایەتی کوردو عەرەب و کەمە نەتەوەیەکان .

مەکتەبی سیاسی — مەکتەبی سیاسی

حزبی سوسیالیستی یەکگرتووی کوردستان — پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق

١٩٨٠/٨/١٥

- ب -

بانگەوازێکی مێژووی

لە پێناو پێکهێنانی بەرەی ئازادی کوردستان
وە بەرەیەکی نیشتمانی دیموکراتی لە عیراقدا

سەرچاوە:

لە ئەرشیفی م.س – پارتی دیموکراتی کوردستانی – عێراق

پاشکۆی ژماره (٨)

بەیاننامەی دامەزراندنی بەرەی جوقد

- أ -

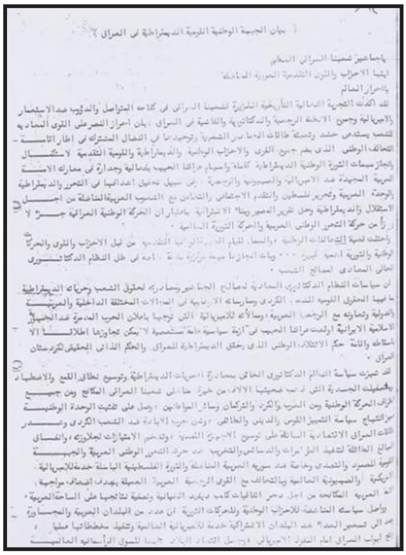
بيان الجبهة الوطنية القومية الديمقراطية في العراق

- ب -

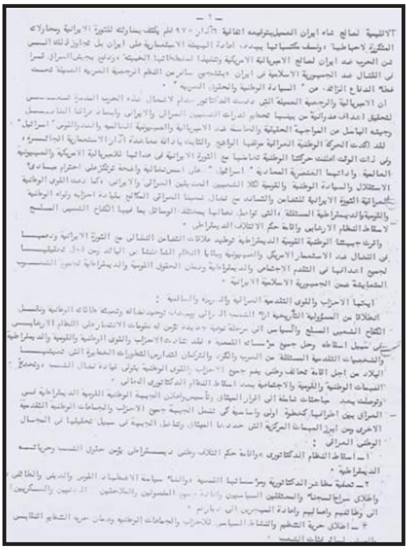

- ج -

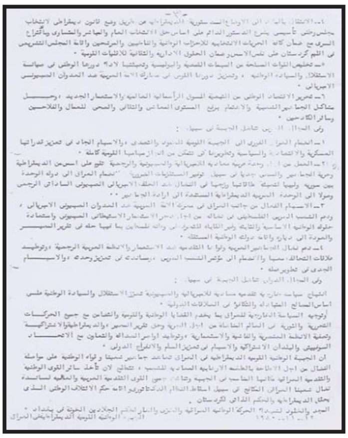

سەرچاوە:

سروە قادر سمایل، ئەزموونی کاری بەرەیی لە کوردستان - عێراق (١٩٨٠ - ١٩٩٠)

پاشکۆی ژمارە (٩)

بەیاننامەی دامەزراندنی بەرەی جود

- أ -

- ب -

- ج -

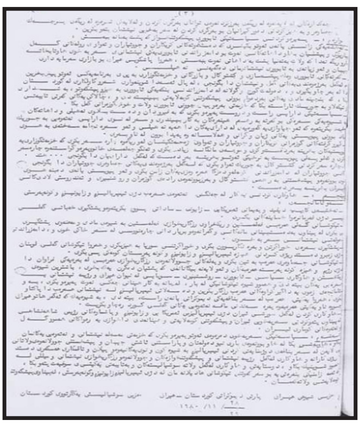

سەرچاوە:

لەئەرشیفی م.س - پارتی دیموکراتی کوردستان - عێراق

پاشکۆی ژمارە (١٠)

بەیاننامەی بەرەی (جود)

دەربارەی هاتنی هێزەکانی تورکیا بۆ ناو خاکی عێراق

- أ -

بەیانی (جود) دەربارەی هاتنی
هێزەکانی تورکیا بۆ ناو خاکی عیراق :

بەشێکی تازەیە لەو پیلانە گەورەیە کە دەگێڕێتە سەر
وولاتەکەمان و جوولانەوەی نیشتمانیی گەلەکەمان

ئەی هاونیشتمانیان !

ئەی رۆڵەکانی گەلە تێکۆشەرەکەمان بە کورد و عەرەب و کەمە نەتەوایەتییەکانەوە !

دەسەڵاتی دیکتاتۆری تورکیا دوێنی رایگەیاند کە هێزە چەکدارەکانی هاتنە ناو خاکی عیراق بە بەهانەیەکی بێسوابوو ، بەهانەی راونانی کەسانی لەناو خاکی تورکیادا کە دەستی لێ دەوەشێنن .

ئەم راگەیاندنە بێزارە و بەستێی جەماوەری گەلەکەمانی بزوواندووە ، چونکە دەستدرێژکارییەکی نالەبارە بۆسەر سەربەخۆیی نیشتمانیمان و حورمەتی خاکی وولاتەکەمان و بە مەترسییەوە هەرەشە ئەکا لە دابڕینی پارچەیەک لە خاکی وولات بۆ بێبەشی کردنی تەماعی کۆنی جەندرمەکانی تورک لە خاکە پیرۆزەکەماندا .

هەروا ئەم دەستدرێژکارییە بوتە هۆی بێزارەی کوروکۆمەڵەی بزووتنەوەی رزگاریخوازی نیشتمانیی عەرەبی و ناوچەکە چونکە پێشینەیەکی خەتەرە ، مەترسی ئەوەی لێ ئەوەشێتەوە ئەم جۆرە دەستدرێژکارییانە دژ بە وولاتانی تریش ئەنجام بدرێن ، بۆ نموونە دژ بە سووریای برادەر .

لەکاتێکدا کە جەماوەری گەلی عیراق و نەتەوەی عەرەب ئەم دەستدرێژکارییە زۆردارانە تاوانبار ئەکەن ، حوکمڕانە فاشستەکانی بەغدا بە هەڵوێستە نەرم [illegible] ناعیرینەکەیانەوە [illegible] هەڵوێستی دەست تێکەڵاوکردنی تاوانبارانە لەگەڵ جەندرمەکانی تورک دژ بە سەربەخۆیی نیشتمانی و کەرامەتی گەل ، ئەوەبوو بێشەرمانە رایانگەیاند کە ئەو دەستدرێژکارییە بە ئاگاداری و رەزامەندی ئەوان بووە . وە هەوڵیان داوە تاوانە چەپەڵەکەیان سووک نیشان بدەن بەوەی کە گوایە بە ئەندازەی پێنج کیلۆمەتر و بە هۆیەکی کاتی رێگەیان داوە بە هێزەکانی تورکیا بێتە ناو خاکی عیراق ، ئەمەش لە کاتێکدا کە جەندرمەکانی تورک نایشارنەوە کە نیازی دەستدرێژکاری و تەماعیان لە خاکی عیراقدا هەیە .

بەدیهێنانی دەستدرێژییە ستەمکارەکە لەم کاتەدا و ئاراستەبوونی هێزەکانی تورکیا بۆ [illegible] فرۆشتن بە هێزی پێشمەرگەی بەرەی نیشتمانی دیموکراتی عیراقی (جود) لەناو خاکی عیراق ودەمکوت کردنی جەماوەری کوردی گوندەکانی سەر سنوور وەکو بەشێک لەو ستەمکارییە نالەبارەی کە فاشستەکانی تورک دژ بە گەلی کورد لە تورکیا رەوای دەبینن ، سروشتی ئەم دەستدرێژکارییە ئاشکرا ئەکا کە بەشێکە لەو پیلانە گەورەیەی ئەگێڕێتە سەر وولاتەکەمان و جوولانەوەی نیشتمانی گەلەکەمان .

حوکمی دیکتاتۆری بەغدا [illegible] ساڵانی رابردوودا ئیسپاتی کردووە کە ناتوانێ بەرەنگاری پێشمەرگە ئەبەزەکانی بەرەی نیشتمانی دیموکراتی (جود) لەناوچەی بادینان ببێتەوە . هەروا ئەو پێشمەرگە ئارەمانانە کە دەیان شکستیان بەسەر هێزەکانی رژێم و جاشەکانیدا هێناوە و زەبری کاریگەریان پێ گەیاندوون ، وە لە ناوچەیەک کار ئەکەن کە هێزی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان (یەنەک)ی تیانییە (یەنەک) کە چەکدارەکانی [illegible] دژ بە بەرەی نیشتمانی دیموکراتی (جود) لەبیانی ئەوەی

- ب -

ئاراستەیان بکا بۆ خەبات دژ بە دەسەڵاتی دیکتاتۆری .

هەر بۆیەش ئاتەکەی سەدام حوسێن ، ئەگەر بەنرخی لەدەستدانی سەربەخۆیی نیشتمانیش بێ ، پەنای بردوتە بەر حوکمڕانانی تورکیا ، کە داردەستی ئیمپریالیستە ئەمریکییەکان و پەیمانی باکووری ئەتلەسی (ناتۆ)ی دەستدرێژکارە ، بۆ ئەنگاو کردنی هێزەکانی (جود) و جەماوەری فراوانی کورد کە لە دەوری کۆبوونەتەوە .

بەرەی نیشتمانی دیموکراتی لە کاتێکدا ئەو دەستدرێژکارییە تاوانبار ئەکا ، بە حکوومەتی تورکیا هوشیار ئەدا تا لەسەری نەڕوا و داوای لێ ئەکا دەستبەجێ هێزە پەلامارەرەکانی بکێشێتەوە و رێز بنێ لە سەربەخۆیی نیشتمانیی عیراق و مافی گەلەکەمان لە خاکە پیرۆزەکەیدا .

بەرەی نیشتمانی دیموکراتی بەناوی جەماوەری گەل بە کورد و عەرەب و کەمایەتییەکانەوە بە توندی هەڵوێستی حوکمڕانە فاشستەکانی بەغدا تاوانبار ئەکا و راشەگەیەنێ کە ئەوان ناتوانن بە هیچ رێککەوتن-نامەیەکا بە هەر ئەندازەیەک سەربەخۆیی نیشتمانی لەکیس بدا کە لەگەڵ حکوومەتی تورکیا دەیبەستن .

بەرەی نیشتمانی دیموکراتی لە پێشمەرگە و لایەنگرانی (یەنەک) داوا ئەکا وورد بێتەوە لە نیدانەکانی ئەم دەستدرێژکارییە و پەیوەندیی بە کردەوە درندانەکانی سەرکردایەتییان دژ بە بەرەی نیشتمانی دیموکراتی و جوولانەوەی نیشتمانی عیراقی و بزووتنەوەی ئازادیخوازی نەتەوەیی کوردەوە ، و پەیوەندیی لەگەڵ پیلانەکانی ئاشی دیکتاتۆری ئاغای بەغدا و کوروکۆمەڵەی ئیمپریالیستی .

بەرەی نیشتمانی دیموکراتی عیراقی جەماوەری گەلی عیراق بانگ ئەکا تا بە توندی دەنگی بێزاری دژ بە دەستدرێژی تورکیا و دەست تێکەڵاوی شەرمهێنەری حوکمڕانانی بەغدا لەگەڵ حوکمڕانانی تورکیا بەرز بکەنەوە . وە لە هێزە نیشتمانی و پێشکەوتنخوازەکانی بزووتنەوەی رزگاریخوازی نیشتمانیی عەرەبی بە حیزب و رێکخراو و حکوومەتە نیشتمانییەکانیانەوە لە هێزە پێشکەوتنخوازەکانی جیهانیش داوا ئەکا هاوڕێی گەلی عیراق و هێزە نیشتمانییەکانی بکەن لە بەرەنگاربوونەوەی ئەم دەستدرێژکارییە .

بەرەی نیشتمانی دیموکراتی بڕوای پتەوی هەیە کە بە زەبری خوراگریی هێزە نیشتمانییەکانی گەلەکەمان و هاوکاری هێزە دۆستە عەرەبی و جیهانییەکان ، ئەو دەستدرێژکارییە و گشت پیلانە ئیمپریالیستی ، کۆنەپەرستی ، دیکتاتۆرییەکان هەر تێکدەشکێن و گەلە تێکۆشەرەکەمان هەر سەردەکەوێ .

بەرەی نیشتمانی دیموکراتی عیراقی
(جود)
٢٨ / ئایار / ١٩٨٣

سەرچاوە:

لەئەرشیفی م.س – پارتی دیموکراتی کوردستان - عێراق

پاشكۆی ژمارە (١١)

بەشێك لە وتاری سەدام حسێن لە كۆبوونەوەی نائاسایی ئەنجومەنی سەركردایەتی شۆڕش بە بۆنەی هەڵوەشاندنەوەی ڕێككەوتننامەی جەزائیر

- أ -

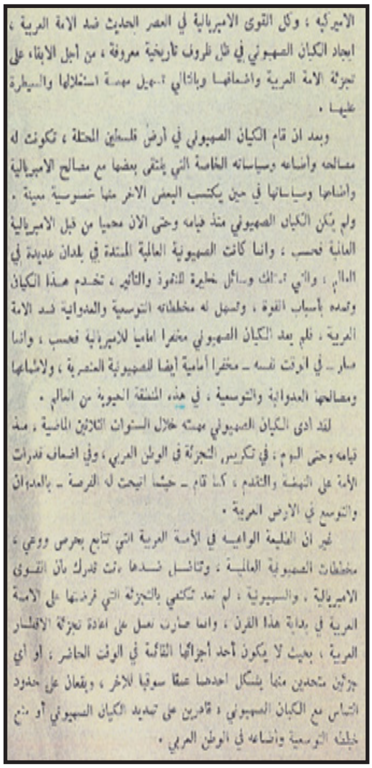

الاميركية ، وكل القوى الامبريالية في العصر الحديث ضد الامة العربية ، ايجاد الكيان الصهيوني في ظل ظروف تاريخية معروفة ، من أجل الابقاء على تجزئة الامة العربية واضعافها وبالتالي تسهيل مهمة استغلالها والسيطرة عليها .

وبعد ان قام الكيان الصهيوني في أرض فلسطين المحتلة ، تكونت له مصالحه واطماعه وسياساته الخاصة التي يلتقي بعضها مع مصالح الامبريالية واطماعها وسياساتها في حين يكتسب البعض الاخر منها خصوصية معينة . ولم يكن الكيان الصهيوني منذ قيامه وحتى الآن محميا من قبل الامبريالية العالمية فحسب ، وانما كانت الصهيونية العالمية المنتشرة في بلدان عديدة في العالم ، والتي تمتلك وسائل خطيرة للنفوذ والتأثير ، تخدم هذا الكيان وتمده بأسباب القوة ، وتسهل له مخططاته التوسعية والعدوانية ضد الامة العربية ، فلم يعد الكيان الصهيوني مخفرا اماميا للامبريالية فحسب ، وانما صار – في الوقت نفسه – مخفرا أماميا أيضا للصهيونية العنصرية ، ولاطماعها ومصالحها العدوانية والتوسعية ، في هذه المنطقة الحيوية من العالم .

لقد أدى الكيان الصهيوني مهمته خلال السنوات الثلاثين الماضية ، منذ قيامه وحتى اليوم ، في تكريس التجزئة في الوطن العربي ، وفي اضعاف قدرات الأمة على النهضة والتقدم ، كما قام – حيثما اتيحت له الفرصة – بالعدوان والتوسع في الارض العربية .

غير ان الطليعة الواعية في الأمة العربية التي تتابع بحرص ووعي ، مخططات الصهيونية العالمية ، وتناضل ضدها ، بت تدرك بأن القوى الامبريالية ، والصهيونية ، لم تعد تكتفي بالتجزئة التي فرضتها على الامة العربية في بداية هذا القرن ، وانما صارت تعمل على اعادة تجزئة الاقطار العربية ، بحيث لا يكون أحد أجزائها القائمة في الوقت الحاضر ، او اي جزئين متحدين منها يشكل احدهما عمقا سوقيا للاخر ، ويقعان على حدود التماس مع الكيان الصهيوني ، قادرين على تهديد الكيان الصهيوني أو منع خططه التوسعية واطماعه في الوطن العربي .

- ب -

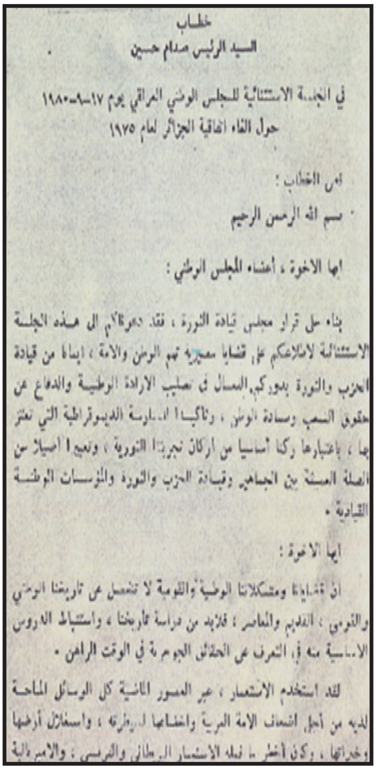

خطاب

السيد الرئيس صدام حسين

في الجلسة الاستثنائية للمجلس الوطني العراقي يوم ١٧-٩-١٩٨٠

حول الغاء اتفاقية الجزائر لعام ١٩٧٥

نص الخطاب :

بسم الله الرحمن الرحيم

ايها الاخوة ، أعضاء المجلس الوطني :

بناء على قرار مجلس قيادة الثورة ، فقد دعوناكم الى هذه الجلسة الاستثنائية لاطلاعكم على قضايا مصيرية تهم الوطن والامة ، ايمانا من قيادة الحزب والثورة بدوركم الفعال في تصليب الارادة الوطنية والدفاع عن حقوق الشعب وسيادة الوطن ، وتأكيدا للممارسة الديموقراطية التي نعتز بها ، باعتبارها ركنا أساسيا من اركان تجربتنا الثورية ، وتعميقا أصيلا من الصلة العميقة بين الجماهير وقيادة الحزب والثورة والمؤسسات الوطنية القيادية .

ايها الاخوة :

ان قضايانا ومشكلاتنا الوطنية والقومية لا تنفصل عن تاريخنا الوطني والقومي ، القديم والمعاصر ، فلابد من دراسة تاريخنا ، واستنباط الدروس الاساسية منه في التعرف على الحقائق الجوهرية في الوقت الراهن .

لقد استخدم الاستعمار ، عبر العصور الماضية كل الوسائل المتاحة لديه من أجل اضعاف الامة العربية واخضاعها لسيطرته ، واستغلال أرضها وخيراتها ، وكان أخطر ما فعله الاستعمار البريطاني والفرنسي ، والامبريالية

- ت -

وعلى هذا الأساس تم التفاوض مع ايران ، وتم توقيع اتفاقية ٦ آذار عام ١٩٧٥ .

لقد كانت تلك الاتفاقية ، في حينها ، حدثاً مهماً ، فبعد اعلانها مباشرة انهارت قوات التمرد العميل ، واستسلم المتمردون ، وبلغت الاسلحة التي سيطر عليها الجيش (١٥٣,٠٠٠) قطعة سلاح ، عدا الاسلحة الايرانية الكثيرة التي سحبها الايرانيون خلال أسبوعين هي المهلة التي اعطيت لسحبها ، ومع ذلك ، وبعد انتهاء مدة الاسبوعين ، بقي عدد كبير من المعدات والاسلحة الايرانية ، التي اضطر الجيش الايراني الى تركها ، فاستولى عليها جيشنا .

أيها الاخوة :ـ

لقد كانت اتفاقية آذار ١٩٧٥ في حينها قرارا شجاعا ، وحكيما ، قرارا وطنيا ، وقوميا .

ان الشجاعة لا يعبر عنها بالاستخدام المقتدر للبندقية والسيف ، في مواقع المواجهة الامامية للعدو في الدفاع او الهجوم فحسب ، وانما يعبر عنها كذلك ، ومن موقع القيادة بوجه خاص ، بالقرار السياسي الشجاع ، في الدفاع عن الشعب والامة ، والحفاظ على السيادة ، عندما لا يكون السيف وحده ، والبندقية وحدها ، قادرين على تحقيق هذه الاهداف .

لقد انقذ هذا القرار ، في ضوء تلك الظروف ، العراق من مخاطر جدية كانت تهدد وحدته وأمنه ومستقبله ، واتاحت الفرصة لشعبنا للمضي في ثورته ، والمضي في عمليات البناء والنهوض ، والوصول الى مستوى عال من القوة والتقدم والرفاهية ، يحفظ شرف العراقيين وسيادتهم ، ويطمع العراق القوي المقتدر على طريق خدمة الامة العربية ، ورسالتها الخالدة .

ولم يكن القرار استسلاما لواقع مرير ، رغم ان الواقع كان مريرا وخطيرا ، وانما كان انتقالا لمجابهة الواقع بفعل قيادي مقتدر ومتوازن مع حسابات الظروف والامكانات .

- پ -

لقد كانت اتفاقية آذار بنت ظروفها ، وقد فهمها شعبنا ، واعتبرها ـ في اطار تلك الظروف ـ انتصارا عظيما ، واستقبلها بفرح عظيم ، ورغم ان جيشنا كان يقاتل ببسالة في الخنادق ، ولا يعرف الحقائق المريرة التي اشرنا اليها عن النفس في متاهه العبوي ، وكان يلحق بالمرتدين الخونة الضربات الموجعة ، فقد استقبل الاتفاقية هو الآخر بفرح عظيم ، لانه ادرك مغزاها بالنسبة لوحدة الوطن ومستقبله ، وقدر ظروفها الموضوعية .

أيها الاخوة :

بعد توقيع اتفاقية آذار جرت مفاوضات واتصالات عديدة ، من اجل وضع بنودها موضع التطبيق وبخاصة تلك التي تتعلق بتخطيط الحدود وتثبيت الدعائم الحدودية ، والشؤون الاخرى ذات الطابع الفني ، وقد تم توقيع البروتوكولات الاساسية الثلاثة المستندة على الاتفاقية وهي بروتوكول تحديد الحدود النهرية ، بروتوكول اعادة تخطيط الحدود البرية ، وبروتوكول الامن على الحدود ، وقد استفاد الجانب الايراني ، في وقت مبكر ، من اتفاقية الحدود النهرية في شط العرب ، بينما تطلب الامر وقتا اضافيا بالنسبة لتطبيق البروتوكول الخاص بالحدود البرية ، وكان ذلك أمرا اعتياديا ، وقد تعطلت اجراءات تسليم الاراضي فيما بعد ، بسبب الظروف التي كان يعيشها النظام الايراني السابق عامي ١٩٧٨ و١٩٧٩ ، ثم جاءت السلطة الايرانية الجديدة ، وبقيت اراضينا تحت سيطرة الطرف الاخر ، وقد قدرنا بان النظام الجديد يحتاج الى زمن لكي ينفذ الالتزامات التي تترتب عليه بموجب الاتفاقية ، غير اننا ، ومنذ اليوم الاول لوصول الجمهرة الحاكمة في ايران الى السلطة ، لمسنا منها مواقف عدوانية ، واخلالا بعلاقات حسن الجوار ، وسرنا نسمع منهم التصريحات المتلاحقة عن عدم التزامهم باتفاقية آذار وفي وقت مبكر جدا ، خرقت الجمهرة الحاكمة في ايران بندا اساسيا من بنود الاتفاقية ، عندما استقدمت قيادة التمرد العميل من امريكا الى ايران ، وكان العميل البارزاني

- ج -

واولاده يتهيأون للعودة الى ايران ، واستئناف نشاطهم العدواني ضد العراق ، ولكنه توفي عند اولياء نعمته الامريكان . فعاد ابناؤه وقادة التمرد العميل الى ايران واتخذوها منطلقا لتهديد أمن العراق ووحدته الوطنية ، باسناد صريح من السلطات الحاكمة فيها .

ان كل تصرفات حكام ايران منذ وصولهم الى السلطة وحتى اليوم ، تؤكد اخلالهم بعلاقات حسن الجوار ، وعدم التزامهم ببنود اتفاقية آذار ، لذلك ، فانهم يتحملون المسؤولية القانونية الكاملة عن اعتبار هذه الاتفاقية بحكم المنتهية .

ان الاتفاقية - برغم الظروف الصعبة التي احاطت بالعراق عند توقيعها - كانت تستند على عناصر متوازنة وقد اعتبر الاخلال باي عنصر من عناصرها ، اخلالا بروح الاتفاقية ..

ولما كان حكام ايران قد اخلوا بهذه الاتفاقية منذ بداية عهدهم بتدخلهم [illegible] والمتعمد في شؤون العراق الداخلية ، واسنادهم ، كما فعل الشاه من قبل ، وامدادهم لرؤوس التمرد المدعوم من اميركا والصهيونية ، ولامتناعهم عن اعادة الاراضي العراقية التي اضطررنا الى تحريرها بالقوة ، فانني اعلن امامكم اننا نعتبر اتفاقية ٦ آذار لعام ١٩٧٥ ملغاة ، وقد اتخذ مجلس قيادة الثورة قراره بذلك ، وهكذا يعني ان تعود العلاقة القانونية في شط العرب الى ما كانت عليه قبل ٦ آذار ١٩٧٥ ، ويعود هذا الشط ، كما كان عبر التاريخ ، عراقيا وعربيا ، بالاسم ، والحقيقة ، مع كل حقوق التصرف بالسيادة الكاملة عليه .

ايها الاخوة :

لقد اثبت العراق ، في علاقاته مع العالم اجمع ، انه يلتزم التزاما شريفا بكل تعهداته ، كما اثبت ايضا انه لا يمكن ان يقبل بأي شكل من اشكال [illegible]

- ح -

العراق مستعداً ، اتم الاستعداد ، لخوض كل المعارك الباسلة مهما كانت فيها التضحيات من اجل الحفاظ على الشرف والسيادة .

لقد اتخذنا قرارنا التاريخي باستعادة سيادتنا الكاملة على أرضنا ومياهنا ، وسنتصرف بقوة واقتدار ضد كل من يتحدى هذا القرار المشروع .

اننا نؤكد لكم ، وللعالم اجمع ، كما اكدنا في السابق ، اننا نطمح الى اقامة علاقات حسن الجوار مع البلدان المجاورة ، ومنها ايران بالذات ، وليست لدى العراق أية اطماع في الاراضي الايرانية ، كما اننا لا ننوي اطلاقا ، شن الحرب على ايران ، أو توسيع دائرة الصراع معها خارج نطاق الدفاع عن حقوقنا وسيادتنا واننا نقول لاولئك الذين اصابهم الغرور في ايران ، وسائر دوافعهم الشريرة ، ومن يحركهم بالسر والعلن ، من القوى الامبريالية والصهيونية والاستعمارية ان عليهم ان يستفيدوا من دروس الايام الماضية ، عندما انتزع جيشنا الباسل (زين القوس) ، و (سيف سعد) ومخافرنا الحدودية انتزاع الرجال الشجعان المؤمنين ، وندعوهم الى الاستجابة لصوت الحق والعقل ، الداعي الى الحفاظ على علاقات حسن الجوار ، مع العراق والامة العربية ، والتخلي عن كل شبر اغتصبوه من اراضي العراق والامة العربية ، وبذلك وحده يمكنهم ان يخدموا شعبهم اذا كانوا مخلصين له حقا ، وبذلك وحده يثبتون انهم ثوار ، وليسوا عملاء للقوى الاستعمارية والصهيونية ، ومغرورين متخلفين يكنون الحقد ويضمرون العداء للامة العربية ويسعون الى اثارة الفتن بين صفوفها ، وتجزئتها ، واضعافها ، تطبيقا للمخطط الصهيوني .

اننا نقول امامكم ، وامام الامة العربية ، والعالم اجمع ، باننا قد كشفنا الستار المزيف الذي جاءت به الزمرة الحاكمة في ايران . ان هذه الزمرة قد استخدمت ستار الدين استخداما مزيفا ، للتوسع على حساب السيادة العربية ، والمصالح العربية العليا ، واثارة الفتن والانقسامات بين ابناء الامة ، برغم الظروف الصعبة [illegible]

- خ -

ان (الاحتياطي المضمون) والمعروف هو انتم ، وكل العراقيين الشرفاء البواسل من الضباط والجنود في جيشنا ، وابناء شعبنا رجالا ونساء ، شيوخا واطفالا ، هو الروح الشريفة للعرب الذين يناضلون ضد العدوان والاغتصاب والاستغلال والتبعية اينما كانوا ، والذين يرفضون الرضوخ للاحتلال الفارسي البغيض ، مثلما يرفضون ، ويناضلون بكل قوة وبسالة ، الاحتلال الصهيوني الغادر لفلسطين والاجزاء العربية الاخرى .

ايها الاخوة :

احييكم تحية الشرف والمجد تحية طيبة ، واشكركم على حضوركم هذه الجلسة الاستثنائية ، وانني لواثق ان شعبنا العظيم الذي تحمل مسؤولياته الوطنية والقومية عبر التاريخ بكفاءة واقتدار وشجاعة ، سيواصل هذا النهج ، وسيبرز دوره الايجابي الفعال في هذه المنطقة او على الصعيد الدولي .

سيبقى العراق دائما قلعة فولاذية صامدة بوجه كل غاصب ومعتد ، وسيبقى العراق دائما مركز سناد لكل قوى الحرية والتقدم والخير في العالم ، سيبقى العراق دائما قلعة للامة العربية .. وللمجد .

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته ..

سەرچاوە:

كامەران بابان زادە، ڕێكەوتننامەی جەزائیر و ڕەهەندەكانی لەسەر كێشەی كورد لە كوردستانی باشوور.

پاشکۆی ژمارە (١٢)

دەقی ڕێککەوتنی نێوان پارتی و یەکێتی لە ساڵی ١٩٨٢

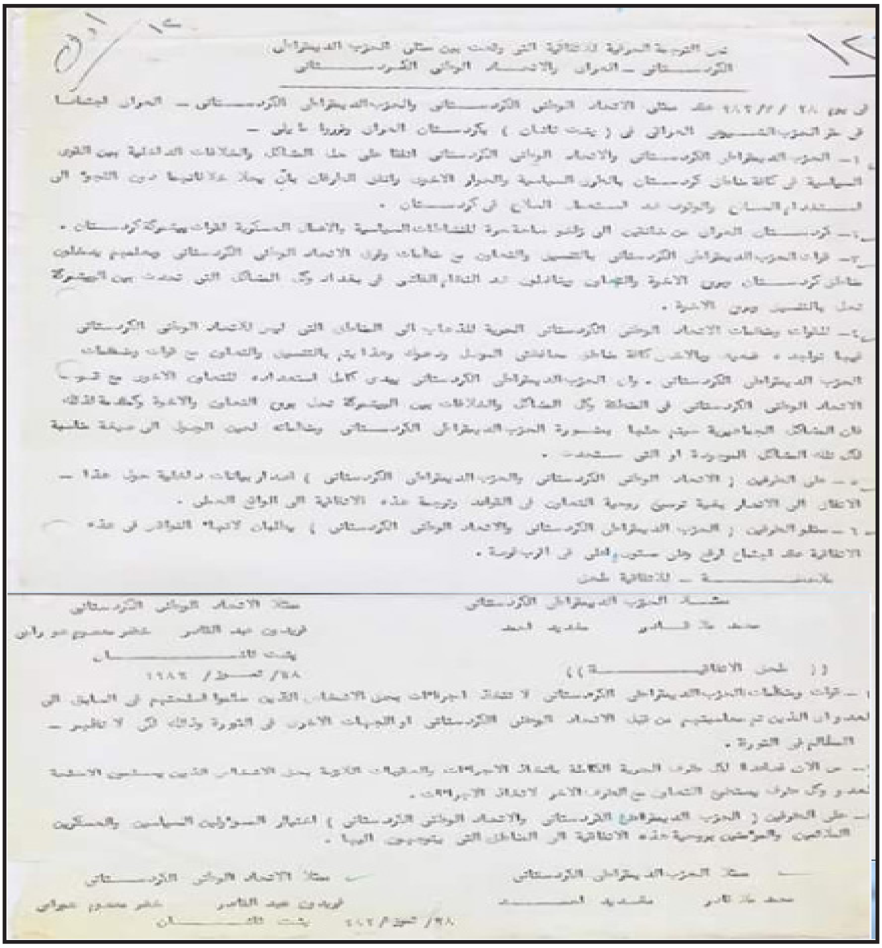
نص الترجمة العربية للاتفاقية التي وقعت بين ممثلي الحزب الديمقراطي الكردستاني – العراق والاتحاد الوطني الكردستاني

دەقی ڕێککەوتنی نێوان پارتی و یەکێتی

سەرچاوە:

لە ئەرشیفی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستانی – عێراق

پاشکۆی ژمارە (١٣)

بەیاننامەی بەرەی جود لەبارەی هێرشی یەکێتی بۆ سەر بارەگاکانی حزبەکانی بەرە لە ئایاری ١٩٨٣

- أ -

أمهاته من ساحات النضال الوطني في العراق في الظرف الراهن ، وهي ساحة النضال المسلح في كردستان .

لقد دأب قادة الاتحاد الوطني الكردستاني خلال السنوات الماضية على افتعال الصدامات والقيام باعمال العدوان ضد جميع اطراف الحركة الوطنية ، والهاء هذه الاطراف واشغال نضالها ضد الطغمة الدكتاتورية .

ومما له عميق الدلالة ان تأتي الاعتداءات الاخيرة وتتصاعد بهذه الحدة والهمجية في نفس الوقت الذي يتصاعد فيه السخط الجماهيري وتتزايد مظاهر التحدي للسلطة الدكتاتورية في جميع انحاء الوطن ، وتستعد فيه جماهير كردستان للانتقام من السلطة الفاشية تجسيدا الانتفاضة الربيع الماضي .

ان الطغمة الدكتاتورية التي عجزت عن قمع الكفاح المسلح الذي تخوضه الاحزاب الوطنية ومنعته من منعه من الاتساع والتطور ، رغم كل ما حشدته من قوى الجيش والجيش اللاشعبي والسجون واجهزة الامن والقوات الخاصة في كردستان ، راحت تبحث عن وسيلة اخرى لتحقيق هدفها في تصفية الكفاح المسلح . ولجأت الى مناورة المفاوضات لاشغال بعض القوى والاحزاب الوطنية وتفريقها وضرب بعضها البعض . وقد رفضت اطراف الجبهة الوطنية الديمقراطية هذه المناورة وفضحتها . غير ان قيادة (اوك) انغمست في هذه المساومة الخطيرة التي اعلنت الاعلان عنها لحد الان . ومن الواضح ان التصعيد الاخير في عدوانية قيادة (اوك) ضد اطراف (جود) انما هو حصيلة لهذه المساومة الذليلة .

ان قادة (اوك) يحلمون بتصفية القوى الوطنية المسلحة في كردستان لكي يكونوا احرارا في مواصلة المساومات المشبوهة مع السلطة ودوائر امبريالية ورجعية اخرى بعيدا عما اجمعت عليه القوى الوطنية العراقية من ضرورة اسقاط هذه السلطة والمجيء ببديل ديمقراطي يحقق الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان .

ان بيان البيانات الديماغوجية والاكاذيب التي دأبت قيادة الاتحاد الوطني الكردستاني على اذاعتها في الاسابيع الاخيرة والتي تعكس النوايا الاجرامية لهذه القيادة ، وجرائمها البشعة التي نالت بها كل عملاء الامبريالية والدكتاتورية واجهزة التخريب الامبريالية ضد جميع اطراف (جود) ، لايمكن ان تغطي الجرائم البشعة التي ارتكبتها . ولا يمكن ان تخفي الحقيقة الناصعة عن اعين الجماهير ، وهي ان هذه الاعمال العدوانية والجرائم الدموية لا تخدم غير النظام الدكتاتوري وطغمة صدام حسين المجرمة ، وتلحق افدح الاضرار بالحركة الوطنية العراقية وبالحركة القومية الكردية التحررية .

ايتها الجماهير المناضلة !

ان الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية (جود) اذ تفضح هذه الجريمة النكراء التي اقدمت عليها قيادة (اوك) تحذر من ان ما جرى ليس سوى فصلا من مؤامرة واسعة ما زالت مستمرة تتطلب اليقظة والحذر من جانب الجميع ، كما تتطلب فضح زمرة قيادة الاتحاد الوطني الكردستاني العدوانية التي اصبحت باعمالها هذه اداة لتنفيذ مخطط عدواني ضد شعبنا كله . وان تجربة شعبنا تحوي امثلة لهذه الحالة التي لجأ فيها الامبرياليون واعداء الشعب الى ضرب الحركة الوطنية بفصيل كان يعين صفوفها .

-ب-

بيان الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية (جود)

حول اعمال قيادة (أوك) الاجرامية لتمزيق الحركة الوطنية العراقية

يا أبناء شعبنا العراقي العظيم !

يا جماهير كردستان الصامدة !

لقد حدثت في الاسابيع الاخيرة احداث خطيرة ، تمثلت في اصرار قيادة (اوك) على تصعيد اعتداءاتها الاجرامية ضد قوى (جود) واعلانها الحرب ضدها وسعيها لتحقيق حلمها المستحيل لتصفيتها بالحديد والنار .

وكانت ذروة هذه الاعمال الاجرامية ، الهجوم الغادر المفاجئ الذي شنته قيادة (اوك) على منطقة بشت آشان لتصفية عدد من مقرات الحزب الشيوعي العراقي والحزب الاشتراكي الكردستاني العراق والحزب الاشتراكي الكردي (باسوك) ، هذا الهجوم الذي يعبر عن مرحلة جديدة من الانحطاط والتدهور ، وارتكاب ابشع المجازر الدموية بدعم مفضوح من النظام الدكتاتوري الدموي .

لقد سبق هذا الهجوم الغادر ، الذي تم في الاول من ايار/ ٨٣ ، هجوم الجيوش وقصف المنطقة بالمدفعية في ١٨/نيسان/١٩٨٣ من قبل القوات الحكومية ، وقيام الطيران بجولات استطلاعية في المنطقة .

وثبت ان قوات (اوك) التي قامت بالهجوم قد تحشدت امام مرأى ومسمع القوات الحكومية ومرتزقتها ، وتحركت نحو اهدافها وهي مطمئنة تمام الاطمئنان لموقف قوات النظام الدكتاتوري منها . وثبت ايضا من سير المعارك ان هذه القوات كانت مدعومة بكميات كبيرة من الاسلحة لم تكن تمتلكها قبل اسابيع قليلة من ناحية النوع ، وكانت بحوزتها كميات هائلة من العتاد وتطلق نيرانها دون حساب ، اضافة الى تمتعها بوسائط النقل والاتصالات السريعة .

واسفرت المعارك التي دامت يومين وابدت فيها قوات (جود) مثالا وبطولية نادرة حيث سقوط عشرات منهم شهداء وفقدان العديد من المناضلين والمناضلات ، وبينهم من كانوا يقومون بمهمات غير قتالية كالطبابة والطباعة والاذاعة وغيرها من المهمات النضالية . كما اسفرت المعارك عن اضطرار قوات (جود) الى الانسحاب من مقراتها .

يا أبناء شعبنا العظيم !

ايها الانصار البواسل !

ان هذه الجريمة النكراء التي قامت بها قيادة الاتحاد الوطني الكردستاني والتي تنوي مواصلتها الان في اربيل واماكن اخرى كما اعلنتها قيادتها ، هي في التطبيق العملي تسهم في الابقاء على نظام صدام حسين وجزء من مؤامرة كبرى ضد حركتنا الوطنية العراقية وضد كل القوى الوطنية والتحررية في المنطقة ، خططت لها الدوائر الامبريالية والرجعية وتنفذها بحلقات مترابطة في السعي لابقاء الاحتلال الاسرائيلي للبنان وتحطيم منظمة التحرير الفلسطينية وتنظيم عدوان صهيوني جديد ضد سوريا ونسف ثورة الشعب الايراني من الداخل .

ان النظام الدكتاتوري المعزول يسعى بشكل محموم لابعاد نهايته المحتومة وهي السقوط على ايدي جماهير الشعب واحزابها وقواها الوطنية والديمقراطية ، ولهذا فقد عمل دوما من اجل الحيلولة دون وحدة هذه القوى والاحزاب في جبهة وطنية موحدة . وكانت مساعي النظام تلتقي

- ج -

(٢)

وتدعو الجبهة الوطنية الديمقراطية قواها وجماهير الشعب الى تعبئة طاقاتها لفضح المؤامرة وابعادها والوقوف بوجهها واحباطها والحاق الهزيمة بمدبريها ومنفذيها . وتدعو (جود) في ذات الوقت ، العناصر الشريفة من منتسبي (اوك) ، ممن تعز عليهم قضية الوطن والنضال ضد الدكتاتورية ومن اجل الحقوق القومية لشعبهم الكردي والحقوق الديمقراطية للشعب العراقي الى التبصر في المنزلق الخطير الذي تجرهم اليه قيادتهم المسعورة بتنفيذها المخطط المعادي ، وان يرفضوا الاسهام في تنفيذ هذا المخطط ويعودوا الى احضان شعبهم وقواه الوطنية .

وتحذر الجبهة الوطنية الديمقراطية كل الذين يتعاونون مع قيادة (اوك) او يسهلون مؤامرتها الاجرامية وتطالبهم بنفض ايديهم منها . وهذا مقياس مهم في الموقف من اية قوة الان وفي المستقبل .

ان الجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية والجماهير الملتفة حولها تناضل من اجل قضية عادلة لابد ان تنتصر ، وستندحر المخطط المعادي لشعبنا لامحالة بفضل نضال كل قوى شعبنا الوطنية وجماهيره الباسلة وانصاره الشجعان . واننا في الوقت الذي نعرب فيه عن الثقة بانتصار قضيتنا العادلة نناشد جميع القوى الصديقة لشعبنا في حركة التحرر الوطني العربية ، نناشد الحكومات الوطنية في سوريا والجماهيرية الليبية واليمن الديمقراطية ومنظمة التحرير الفلسطينية وكل فصائل حركة المقاومة الفلسطينية ، ونناشد الاحزاب القومية الكردية التقدمية ، وكل القوى التقدمية في العالم لفضح اعمال (اوك) الاجرامية ومساندة نضال شعبنا ضد الدكتاتورية والمخططات الامبريالية الرجعية .

ان اللجنة العليا للجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية تتوجه بالتحيات النضالية الحارة لمقاتليها الشجعان وانصارها البواسل لمواقفهم البطولية في مواجهة عدوان قيادة الاتحاد الوطني الكردستاني ، وتمجد تضحياتهم الغالية وشهدائهم الاماجد .

المجد لشهداء الجبهة الوطنية الديمقراطية وكل الحركة الوطنية العراقية !

والخزي والعار للقتلة الاوباش !

والنصر لنضال شعبنا من اجل اسقاط الدكتاتورية وانهاء الحرب وتحقيق الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان !

١٩٨٣/٥/٦

اللجنة العليا

للجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية (جود)

سەرچاوە:

لە ئەرشیفی م.س – پارتی دیموکراتی کوردستان – عێراق

پاشکۆی ژمارە (١٤)

بەیاننامەی بەرەی جود دەربارەی گفتوگۆی یەکێتی نشتیمانی کوردستان لەگەڵ حکومەتی عێراق

لتقبر اتفاقية صدام ـ الطالباني المذلـــه

اللجنة العليا

للجبهة الوطنية الديمقراطية العراقية

(جـــود)

٤ / ١ / ١٩٨٤

سەرچاوە:

لە ئەرشیفی م.س - پارتی دیموکراتی کوردستانی - عێراق

پاشکۆی ژماره (١٥)

بەياننامەی هاوبەشی پارت و ڕێکخراوە کوردییەکان دەربارەی ڕێککەوتنی سەدام حسێن – جەلال تاڵەبانی

بيان الاحزاب والحركات الكردية حول اتفاقية

صدام حسين - جلال الطالباني

تتواتر المعلومات عن مفاوضات اجراها الاتحاد الوطني الكردستاني مع حكومة صدام حسين الدكتاتورية الفاشية المعادية لمصالح الشعب العراقي والحركة القومية الكردية التحررية . وان هذه المفاوضات أسفرت عن عقد اتفاق بين الطرفين اخرج الاتحاد الوطني الكردستاني من اطار قوى المعارضة الوطنية العراقية المناضلة من أجل الديمقراطية للعراق والحكم الذاتي الحقيقي لكردستان وجعله قوة حليفة للنظام ضد الحركة الوطنية العراقية . ولذا تنادى ممثلو الاحزاب والحركات الكردية لتدارس هذا الامر الضار بالحركة القومية الكردية التحررية ومصالح الشعب العراقي وقرروا الاعلان عن شجبهم لهذا السلوك من جانب الاتحاد الوطني الكردستاني والدعوة الى ادانة الاتفاق ويناشد ذلك أعداء النظام الدكتاتوري الشوفيني في العراق ، بمن فيهم معارضو هذا السلوك الضار داخل الاتحاد الوطني الكردستاني ، الى العمل الموحد لاحباط الاتفاق المذل وابعاد اخطاره عن الحركة القومية الكردية ومجموع الحركة الوطنية العراقية .

١٩٨٤/٣/١٠

الحزب الاشتراكي الكردستاني - العراق
الحزب الديمقراطي الكردي في سوريا (البارتي)
الحزب الديمقراطي الكردي في لبنان - القيادة المركزية -
الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق
الحزب الشيوعي العراقي - اقليم كردستان -
الحزب الاشتراكي الكردي (پاسوك)
حزب الاتحاد الشعبي الكردي في سوريا
حزب الشعب الديمقراطي الكردستاني
الحزب الديمقراطي الكردي السوري
الحزب الديمقراطي التقدمي الكردي في سوريا
الحزب اليساري الكردي في سوريا
حزب العمال الكردستاني - تركيا - P.K.K.
حزب العمال الكادحين الكردستاني - تركيا - P.P.K.K.
حركة تحرير كردستان - تركيا - K.U.K.

سەرچاوە:

علـى سـنجارى ، القضيـة الكرديـة و حـزب البعـث العربـى الاشـتراكي في العـراق، الجـزء الثـاني.

پاشکۆی ژماره (١٦)

بەیاننامەی یەکێتی نیشتمانی کوردستان دەربارەی وەساندنی گفتوگاکان لەگەڵ حکوومەتی عێراق

- أ -

- ب -

- ج -

بين المواطنين الأكراد وتشبس حزب الحكومة تبين ان الحكومة العراقية كانت تمارس المماطلة والتسويف رغم ان الاتحاد الوطني الكردستاني استنفد كل السبل الممكنة لحمل الحكومة للاعتراف بحقوق شعبنا العادلة والاتفاق على حل ديمقراطي لمسألة الكردية. كما ان المسؤولين الحكوميين في كردستان في فترة الحوار تبنوا وسائل الارهاب بحق ابناء شعبنا وكانت تصريحات معظم المسؤولين تؤكد بان ليس لدى الحكومة اية نية لحل القضية القومية الكردية في العراق ، وان السياسة التعريبية السابقة هي التي تستمر في كردستان .

لذلك فقد قررت اللجنة القيادية للاتحاد الوطني الكردستاني في اجتماعها الموسع الاخير بالاجماع قطع المفاوضات مع الحكومة العراقية .

ان الحكومة العراقية وحدها فقط تتحمل المسؤولية التاريخية لانه فشل المفاوضات وعدم ايجاد حل ديمقراطي سلمي عادل للقضية الكردية.
وهنا فان الاتحاد الوطني الكردستاني يطالب جماهير الشعب في كردستان ان يكونوا اكثر يقظة وان لا ينخدعوا من هذه الحكومة اية خطوات جدية لحل القضية الكردية وانهاء الارهاب والقمع في كردستان وعلى الجميع ان يستعدوا للوضع الجديد من الارهاب والقمع .
ان مناضلي الاتحاد الوطني الكردستاني متمسكين اكثر من اي وقت مضى بحقوق شعبنا العادلة ويناضلون لتحقيقها بمعنويات عالية وايمان لا يتزعزع من اجل حرية شعبنا رافعين شعار : "النضال الجماهيري الثوري المتلاحم للقوى التقدمية العراقية والكردستانية من اجل الديمقراطية للعراق وحق تقرير المصير للشعب الكردي ."

اللجنة القيادية للاتحاد الوطني الكردستاني

١٠/١/١٩٨٥

سەرچاوە:

علی سنجاری، القضیة الكردیة والحزب البعث العربی الاشتراكي في العراق، الجزء الثاني.

پاشکۆی ژمارە (١٧)

دەقی پرۆژەی هاوکاری نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان - یەکیتی نیشتمانی کوردستان

- أ -

٤ـ بۆ پێشمەرگەی هەردولا هەیە خۆیان نقل بکەن بۆ ناوچەی ئەوی تر بەبێ چەک هەڵگـــر
بەپێڵگە چەکەکەی خۆی بێ ، بەمەرجێ ئەوە رەوا و بکرێ کە تاوانی دەرهەق لایەک لـــەو
دولایەنە نەکردبێ .
٥ـ لەمەسەلەی حکمرانی ناوچەکان و گوندەکاندا تا هەلومەرجێکی لەبارتر ئەبێ لەناوچەکانی
ژێر دەسەلاتی یەکتر دا واقیعی ئێستە حورمەت بگرن .
٦ـ پێکهێنانی دادگایەکی هاوبەش بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی کومەڵانی خەلك .

لایەنی راگەیاندن :

١ـ راگرتنی هەمو جورە کارێکی راگەیاندن و پروپاگەندە چە راستەوخۆ یا ناراستەوخـــۆ
لە دژی یەکتر .
٢ـ حەلەیەکی راگەیاندنی هاوبەش بەهەمو جورێ و لە هەمو ئاستەکاندا بکرێ بۆ بـــــو
چەسپاندنی گیانی ئەم ریکەوتنە و گەنە پێدانی بۆ ناساندنی مەسەلەی کـــوردو
جوالەوەکەی و مافە رەواکانی لەناوەوەو لە دەرەوەی وولات .
٣ـ رەخنە گرتن لە یەکتر لەکوبونەوە هاوبەشەکاندا نەك لە دەزگاکانی راگەیاندندا .
٤ـ هاوکاری راگەیاندن لە روی فنیشەوە .

یەکێتی نیشتمانی کوردستان — پارتی دیموکراتی کوردستان ـ عیراق

١٩٨٦/١١/٨

- ب -

پرۆژەی هاوکاری نێوان
پ د ك و ی ن ك

لەرۆژی ١٩٨٦/١١/٨ دا وەفدی پارتی دیموکراتی کوردستان ـ عیراق بە سەروکایەتـــی
هەڤاڵ ادریس بارزانی و وەفدی یەکێتی نیشتمانی کوردستان بە سەروکایەتی هەڤاڵ مام جەلال
کوبونەوەو لە پێویستی هەموو کاروباری و هۆیەکی قولکردنەوەو پتەو کردنـــی
پەیوەندی دوستانەی نێوانیان کولینەوەو روو لە مبدأی یەکگرتنی هێزی پێشمەرگـــە و
باو دەزگاکانی خوێن پێکهاتن لەسەر :

لایەنی سیاسی :

١ـ هیچ لایەك لەم دوو لایەنە دژی یەکتری لەگەل لایەنێکی سێهەم داخلی هیچ جورە محورێکـــی
سیاسی یا ائتلافێکی سیاسی نەبێ .
٢ـ هەردو لا هەول بدەن گەنە بە خەباتی هەمەلایەنەی خەلکی کوردستان بدەن بو روخاندنـــی
رژێمی بەعسی عفلقی عیراق و مسوگەر کردنی مافی رەوای گەلی کورد .
٣ـ لەهەمو کاروبارێکی خوری گەلەکەماندا تنسیقی هاوبەش بکەن بە تایبەت لە هاوکاری
و دوستایەتی دا لەگەل هێزە عیراقی و دوستەکاندا .
٤ـ کوبونەوەی دەوری کومیتەی بەرزی هاوبەش بەلایەنی کەمەوە سالی دوو جار بو قولکردنەوە و
پتەو کردنی پەیوەندی دوو قولی و چارەسەرکردنی ئەو گیروگرفتانە یا ئەو مەسەلـــــە
گرنگانەی لەرەوتی خەباتدا دێتە پێشەوە بگیرێ .
٥ـ دورگردنەوەی گیانی ئەم ریکەوتنە بو هەمو ئاستەکان و حورمەت گرتن لە ریکخستن و ئەندام
و لایەنگرانی یەکتر .
٦ـ هەولدان بو یەکخستنی ریکخراوی خوێندکارانی کورد لە دەرەوەی وولات .
٧ـ هەولدان بو یەکخستنی هێزەکانی کوردستانی عیراق و پێکهێنانی بەرەیەکی نیشتمانـــی
فراوانی عیراقی .

لایەنی عەسکری :

١ـ ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی هەردولا بو چالاکی سیاسی عەسکری ریکخراوەیی
ئازادە . ئەبێ هەردو لا یارمەتی یەکتر بدەن تا ریکخراو و هێزەکانیان لەو ناوچانـــەدا
بتوانن بەچالاکی دەوری خویان بنوێنن بێ ئەوەی کوسپ بو یەکتر ساز بکەن .
٢ـ هێزو ریکخراوەکانی هەردولا کە ئەچنە ناوچەی یەکتر ئەبێ ئاگاداری یەکتر بکەن و تنسیـــق
پێکەوە بکەن .
٣ـ هەول بدەن چالاکی هاوبەشی پێشمەرگانە بکەن تا زەمینەی هاوکاری هەمەلایەنەو برایەتـــی
بو پێشەوە بچێ و کاری تێدابێ لە کومەلانی خەلك و هێزی پێشمەرگە بکا ، بو زەمینـــە
خوش کردنی یەکگرتنی هێزی پێشمەرگە لە داهاتوودا .

سەرچاوە:

بنکەی ژین سلێمانی

پاشکۆی ژماره (١٨)

دەقی بڕیارەکانی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش لە ٢٩ی ئادار١٩٨٧ دەربارەی توووندکردنی شێوازەکانی دژایەتی کردنی شۆڕشی کورد

- أ -

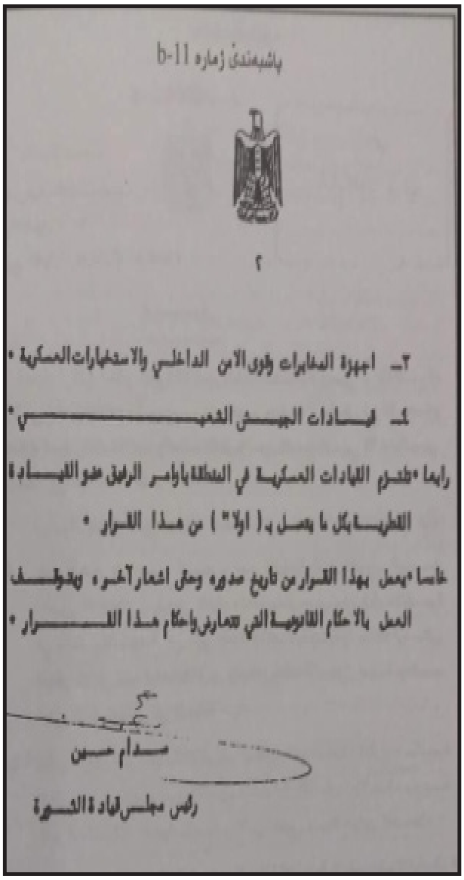

پاشبەندی ژمارە b-11

٢

٢- اجهزة المخابرات وقوى الامن الداخلي والاستخبارات العسكرية •

٤- قيادات الجيش الشعبي •

رابعا • تلتزم القيادات العسكرية في المنطقة باوامر الرفيق عضو القيادة القطرية بكل ما يتصل بـ (اولاً) من هذا القرار •

خامسا • يعمل بهذا القرار من تاريخ صدوره وحتى اشعار آخر ، ويوقف العمل بالاحكام القانونية التي تتعارض واحكام هذا القرار •

صدام حسين

رئيس مجلس قيادة الثورة

- ب -

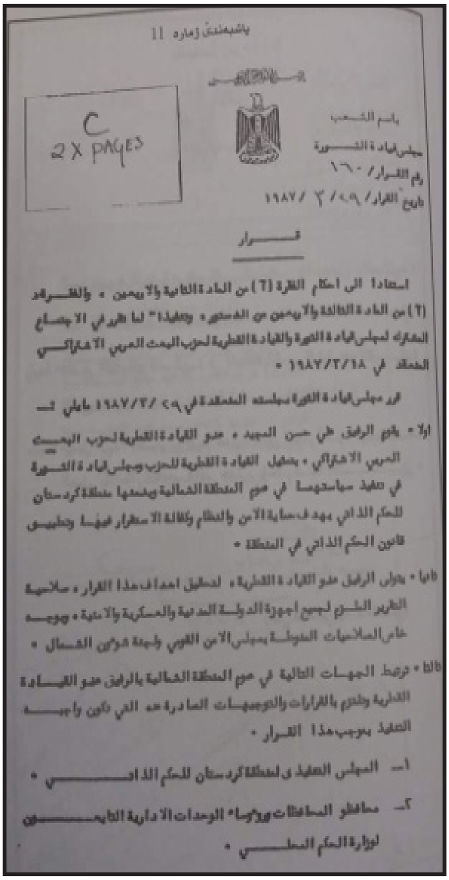

پاشبەندی ژمارە 11

باسم الشعب

مجلس قيادة الثورة

رقم القرار / ١٦٠

تاريخ القرار / ٢٩ / ٣ / ١٩٨٧

C
2 X PAGES

قـــرار

استنادا الى احكام الفقرة (أ) من المادة الثانية والاربعين ، والفقرة (٢) من المادة الثالثة والاربعين من الدستور ، وتنفيذا لما تقرر في الاجتماع المشترك لمجلس قيادة الثورة والقيادة القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي المنعقد في ١٩٨٧/٣/١٨ •

قرر مجلس قيادة الثورة بجلسته المنعقدة في ٢٩ / ٣ / ١٩٨٧ مايلي :-

اولا • يتولى الرفيق علي حسن المجيد ، عضو القيادة القطرية لحزب البعث العربي الاشتراكي ، بتمثيل القيادة القطرية للحزب ومجلس قيادة الثورة في تنفيذ سياستهما في عموم المنطقة الشمالية ومنها منطقة كردستان للحكم الذاتي بهدف حماية الامن والنظام وكفالة الاستقرار فيها وتطبيق قانون الحكم الذاتي في المنطقة •

ثانيا • يخول الرفيق عضو القيادة القطرية ، لتحقيق اهداف هذا القرار ، صلاحية القرار الملزم لجميع اجهزة الدولة المدنية والعسكرية والامنية ، وبوجه خاص الصلاحيات المخولة بمجلس الامن القومي ولجنة شؤون الشمال •

ثالثا • ترتبط الجهات التالية في عموم المنطقة الشمالية بالرفيق عضو القيادة القطرية وتلتزم بالقرارات والتوجيهات الصادرة عنه التي تكون واجبة التنفيذ بموجب هذا القرار •

أ- المجلس التنفيذي لمنطقة كردستان للحكم الذاتي •

ب- محافظو المحافظات ورؤساء الوحدات الادارية التابعون لوزارة الحكم المحلي •

سەرچاوە:

د.علی تەتەر، بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورد لە کوردستانی عێراق و لە ساڵەکانی جەنگی عێراق و ئێراندا (١٩٨٠ – ١٩٨٨)

پاشکۆی ژماره (١٩)

بەیاننامەی هاوبەشی حزبە کوردستانیەکان دەربارەی دامەزراندنی بەرەی کوردستانی

- ب -

- أ -

- ج-

- د -

الحزب الاشتراكي الكردي (پاسوك)	حزب الشعب الديمقراطي الكردستاني	الحزب الاشتراكي الكردستاني - العراق -

الحزب الديمقراطي الكردستاني - العراق	الاتحاد الوطني الكردستاني

٢٠ / تموز / ١٩٨٧

سەرچاوە:

بنكەی ژین - سلێمانی

پاشکۆی ژماره (٢٠)

نامەی حزبی شیوعی عێراقی بۆ مسعود بارزانی لەبارەی پێکهێنانی

بەرەی بەرفراوانی نیشتمانی عێراق

- أ-

الأخ المناضل مسعود البارزاني

تحية أخوية حارة . . .

في البداية تقبلوا كل أمنياتي لكم بالصحة ومزيداً من الجهد لمواصلة نضالكم الصعب والمثمر لخير حركتنا الوطنية الديمقراطية العراقية عامة ولخير حركة شعبنا الكردي التحررية العادلة .

بالنظر لغياب الرفيق عزيز محمد مؤقتاً إرتأيت توجيه هذه الرسالة لشخصكم ، بالإرتباط مع التطورات الجارية في بلادنا .

لا يخفى على أحد ما قدمه شعبنا الكردي في العراق بنضاله الشاق وتضحياته الغالية من نموذج ثوري في الإصرار الدؤوب على مواصلة الكفاح المشترك بينه وبين أخيه الشعب العربي والأقليات القومية في سبيل الديمقراطية وحقوقه القومية ، وقد كسب بذلك احترام جميع فصائل حركة التحرر الوطني العربي وأصدقائه في البلدان الاشتراكية والحركة الديمقراطية في البلدان الرأسمالية .

وخلال مراحل تاريخية كان هذا الاحترام ، مقروناً بالتضامن ، يزداد قوة وتأثيراً ، وقد تحول إلى قوة مادية كامنة ، بالإرتباط مع النهج الصائب الذي اختطته الحركة التحررية لشعبنا الكردي . النهج المنسجم والمترابط مع مصالح الحركة الوطنية الديمقراطية العراقية ومع النضال التحرري للشعوب المكافحة من أجل التحرر القومي والديمقراطية والتقدم الإجتماعي ، ضد الامبريالية والرجعية . وقد أكدت ذلك بوضوح تجربة شعبنا الكردي في العراق بنجاحاتها واخفاقاتها . واعتقد أن تجاهل هذه السمات الأساسية سوف يضر ويلحق الأذى بحركة شعبنا الكردي القومية التحررية .

وليس بخافٍ عليكم مدى أهمية تضامن قوى التحرر والتقدم في العالم معنا الذي يشكل سلاحاً جباراً في تعزيز قدرات حركتنا الوطنية الديمقراطية وحركة شعبنا الكردي . ونحن اليوم بأمس الحاجة لمثل هذا التضامن الذي تحيطه تعقيدات كبيرة جراء الحرب العراقية الايرانية التي غدت المسألة الملحة والأساسية في المنطقة التي تتطلب الوصول إلى

- ب -

انهائها ، نظراً لمخاطرها ليس على البلدين بل على السلم في المنطقة والعالم . فلذلك تتوجه أنظار التضامن الدولي ليس على استمرار الحرب بل على انهائها . ويمكن القول أن الحرب العراقية الإيرانية غطت على الحركة الوطنية الديمقراطية ومنها الحركة الكردية . وأقرب الأصدقاء يؤكدون بأن ما يجري في العراق هو ضمن الحرب الدائرة بين العراق وإيران ولا يمكن فصلها وكأنه لا توجد حركة وطنية وكردستانية معارضة للسلطة الدكتاتورية الفاشية . ولذلك فان الجهود الدولية تركز اليوم على اطفاء نار هذه الحرب قبل أن تتسع وتهدد السلم العالمي . أن التضامن الدولي يقف اليوم إلى جانب انهاء هذه الحرب قبل كل شيء . ولن يبرز ويبان وجه الحركة الوطنية ومنها حركة شعبنا الكردي القومية التحررية إلا بعد إطفاء نار هذه الحرب .

وإلى جانب ذلك كله فقد جرت اختلاطات مخلة ، خلال هذه الفترة ، التداخل بين الفعاليات الحربية وبين فعاليات الثورة ، إلى جانب بعض المواقف السياسية الانعزالية التي شوهت وجه الحركة الكردية بشكل لا سابق له . وقد أثر ذلك سلباً على التضامن وبشكل خاص تضامن حركة التحرر الوطني العربية معنا ، إلى درجة تشويه الوجه النضالي الناصع لحركة الشعب الكردي .

وضمن هذه التعقيدات والملابسات والتشويهات تنطلق الدعوة إلى إقامة الجبهة الكردستانية التي تتحول إلى مكانة تستند عليها الدعاية المعادية لحركة شعبنا من قبل السلطة الفاشية ، والتي لا تفسر إلا لصالح الإعزال والتشويهات على الحركة الكردية .

وانكم أيها العزيز كاك مسعود على علم تام بموقفنا الصريح والواضح من مسألة قيام الجبهة الكردستانية التي أكدنا بأنها يجب أن تكون جزءاً من الجبهة الوطنية العريضة ، ويجب أن لا يجري تجاهل قوى (جود) التي أكدت استمرارها وثباتها في العمل المشترك عبر تضحيات . كما لا يخفى عليكم بأن الدعوة إلى قيام الجبهة الكردستانية جاءت بالإستناد على حجة عدم نضج الظروف لقيام الجبهة الوطنية العريضة وهي حجة غير مبررة إذ من الممكن بذل جهد مركز من اكل القيام مثل هذه الجبهة خاصة بعد التطورات التي جرت على مواقف بعض القوى الأساسية بهذا الشأن .

ولذلك نطرح اليوم العديد من الأسئلة حول جدوى الاستعجال بقيام الجبهة الكردستانية غير الناضج . ألا يمكن التفكير بإيجاد وسائل أخرى لتوحيد الجهود الكردية ؟ إذ لم تتعدم عملياً أشكال التنسيق والتوحيد والتعاون بين أية مجموعات من أطراف الحركة

الكردستانية والمتواجدة على الساحة لأية مهمة تتطلبها النضال المشترك المتسق إلى أقصى حد .

نعتقد أن التوجه نحو مثل هذه الأعمال هي أكثر فائدة وجدوى ، سياسياً وتنظيمياً من أجل توحيد الجهود والقوى دون إثارة أي التباس .

ونعتقد إنما يجب التركيز عليه اليوم هو بذل الجهود من أجل إقامة الجبهة الوطنية العريضة العراقية . ومثل هذه الجبهة تتوافر لها اليوم أرضية أفضل من السابق ، لكي تتولد الجبهة الكردستانية ولادة طبيعية وليست مشوهة .

ونحن ننتظر منكم أيها الأخ العزيز جهودكم البناءة في هذا الميدان لما فيه صالح الحركة الوطنية العراقية ومنها حركة شعبنا الكردي ولتجنيبها أية انتكاسة جديدة والسير في طريقها السليم والصائب يداً بيد إلى الأمام .

مع شكري واعتزازي وتحياتي لجميع الأخوة في اللجنة المركزية والمكتب السياسي لحزبكم الحليف . .

كريم أحمد
١٩٨٧/٧/٢٨

سەرچاوە:

ژیلوان عەبدوڵا احمد، حزبی شیوعی عێراقی و ڕۆڵی لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشووری کوردستاندا ١٩٧٥ – ١٩٩١)

پاشکۆی ژماره (٢١)

بەشێك لە بەیاننامەی دامەزراندنی بەرەی كوردستانی

- أ-

بيان
حول انبثاق الجبهة الكردستانية العراقية

ياجماهيرنا المناضلة !

شعورا بالمسؤولية التاريخية تجاه مصير شعبنا الكردي وقضيته العادلة ، وادراكا لمستلزمات النضال الظافر لتحشيد اوسع طاقات وامكانات شعبنا ، اجتمعت الاحزاب المناضلة على الساحة الكردستانية : الحزب الاشتراكي الكردي (پاسوك) ، الاتحاد الوطني الكردستاني ، الحزب الشيوعي العراقي ، حزب الشعب الديمقراطي الكردستاني ، الحزب الاشتراكي الكردستاني-العراق والحزب الديمقراطي الكردستاني-العراق في اواخر شهر-اوائل ايار/١٩٨٨ وتدارست سبل العمل لتوحيد الكفاح ضد الفاشية والحرب ، وتوصلت الى قرارها التاريخي بتأسيس (الجبهة الكردستانية العراقية) المناضلة كاداة مجربة لقيادة الحركة التحررية الكردية بتوحيد قوى وطاقات ثورتها ومن اجل مجابهة النظام الدكتاتوري وارهابه الشرس ضد الشعب العراقي عامة وضد الشعب الكردي خاصة، حيث يلجأ الى مختلف وسائل القتل والتدمير وهدم معظم القرى والقصبات الكردية ، ولم يتورع عن تصعيد حرب الابادة ضد الشعب الكردي الى درجة بالغة الخطورة في عمليات التعريب والترحيل والاعدام الجماعي واستعمال الاسلحة الكيمياوية المحرمة دوليا ، كما جرى في مناطق وادي جافتي وبالیسان وسهل كركوك وقرى العمادية في العام الماضي متوجة حربها العنصرية بشاع الجرائم في مدينة حلبجة الشهيدة التي

١

- ب -

امطرها بانواع مختلفة من الاسلحة الكيمياوية، فكانت مجزرة بشرية رهيبة راحت ضحيتها عشرة آلاف شهيد وجريح ، وهي الجريمة المروعة التي هزت ضمير ملايين البشر الطيبين في العالم والمنظمات والهيئات الديمقراطية والانسانية الدولية التي احتجت باشكال مختلفة على جريمة النظام الارهابي ، وارتفعت اصوات عالمية خيّرة تدعو الى اعلان يوم قصف (حلبجة) ((يوما عالميا للكفاح من اجل تحريم الاسلحة الكيمياوية)) .

ايها المواطنون الشرفاء!

من بين ركام التدمير الشامل في كردستان العراق ينبثق الامل الكبير الذي يبعثه انبثاق (الجبهة الكردستانية العراقية) التي جاءت اختلاصا للانتصارات التي حققتها المصالحة الوطنية العامة خلال العامين الاخيرين ، وتاكيدا على ان الجبهة سلاح مجرب وحازم لردع الانظمة القمعية واسقاطها ، وان الجبهة ليست ، في اية شروط ، مجرد حاصل جمع لقوى الاطراف الثورية المشتركة فيها ، بل انها اكبر من ذلك بكثير باعتبارها تعبر عن طموحات شعبنا ومصالحه الاساسية وتعد الارضية المناسبة التي تدعم الطاقات الابداعية التي لم تسمح ظروف التفتت بظهورها ، كما ان الروح الجبهوية الخلاقة قادرة على سد الثغرات التي يحاول العدو استغلالها لتمرير مخططات الاجرامية ، وقبل كل شيء ، فالكفاح الجبهوي في الظروف الراهنة هو الشكل الامثل القادر على تجسيد وحدة الحركة التحررية الكردية في الداخل والخارج واظهار صوتها الموحد وقوتها الحقيقية امام الجميع .

ياتي اعلان الجبهة في وقت تتصاعد الحملة الشرسة للنظام تحت شعار (تصفية قواعد المعارضة) لتنفيذ نهجه الشوفيني الرامي الى تدمير كردستان وتعريبها بعد اخلائها من سكانها الاصليين ، حيث يجري حاليا تهجير عشرات الالاف المواطنين

٢

- پ-

ان جبهتنا اذ توحد قوى ثورة كردستان تلتزم بأهدافكم الوطنية والديمقراطية وتناضل من اجل وحدة قوى شعبنا العراقي في جبهة عراقية شاملة تكافح من اجل خلاصكم من ويلات الحرب والفاشية وتحقيق الديمقراطية والسلام ، تناشدكم الى التضامن والتعاون معنا والى المزيد من المساندة للقضية الكردية العادلة وندعوكم الى مواصلة النضال والتلاحم الكفاحية .

يا قوى حركة التحرر الوطني العربية !

ان الحركة التحررية الكردية حليف طبيعي وثابت لكم في الكفاح ضد الهيمنة الامبريالية وضد الصهيونية والرجعية ومن اجل التحرر الكامل والوحدة وفي سبيل الديمقراطية .

ان جبهتنا تنطلق من اواصر الاخوة العربية - الكردية، ومن الضرورة التي لاغنى عنها لكفاحنا المشترك . فتتطلع الى مساندتكم لجبهتنا وتوسيع التضامن مع قضيتنا العادلة والدفاع عن شعب كردستان ضد حرب الابادة التي يشنها عليه نظام صدام .

يا قوى الخير والتقدم في المنطقة والعالم !

ان حركتنا هي حركة شعب مغبون تاريخيا ، شعب محروم من حقوقه الانسانية والديمقراطية وهو يناضل من اجل الاعتراف بحقه في تقرير المصير اسوة بشعوب العالم . وان الدرد الذي يتلقاه من الطغمة الفاشية هو الدمار والبطش والابادة التي لاينجو منها كبير او صغير من ابنائه . وان جبهتنا المنبثقة عن معاناة وآلام شعبنا ونضاله وصموده البطولي والمعبرة عن طموحاته المشروعة تتطلع الى تضامنكم معها ومساندتكم لقضيتنا وتوسيع حملة الاحتجاج على جرائم النظام العراقي بحق شعبنا الآمن المسالم . واننا اذ نعبر عن التقدير البالغ والامتنان لكل الاصوات الشريفة التي ارتفعت من كافة انحاء العالم تضامنا مع جماهير شعبنا اثر كارثة

٨

- ت-

الى ارسال ابنائكم الى مجازر الموت في ساحات الحرب ،

ايتها النساء ، ويا ايها الطلبة والشباب !

ترشدوا ، وانضموا الى جبهتكم الكفاحية للقضاء على الطغمة الفاشية التي لم تترك حرمة للامومة والطفولة للطفولة ولاحرية لتقدم العلم وتدمر المواهب والابداعات ووضعت كل العراقيل امام ازدهار شخصية الانسان،وأهانت كرامته .

ايها العسكريون الوطنيون ، يا ابناء القوات المسلحة !

ايها المغرر بهم من كافة التشكيلات التابعة للنظام !

ان جبهتنا تعمل من اجل انقاذكم وعوائلكم من الجحيم الذي انتم فيه بسبب استمرار النظام وجرائمه وحروبه، فندعوكم الى توجيه بنادقكم الى صدر الفاشية والانضمام الى خندق الجبهة ، خندق الشعب ، ومن اجل ان تعودوا الى حياتكم الآمنة وتحتفظوا بحق الحياة في ظل الحرية ، وتزول عنكم لعنة الارهاب الذي يستهدف انسانيتكم .

يا ابناء كردستان الغيارى ! هذه جبهتكم ...

تشاركم اليوم بميلاد جبهة كردستان الكفاحية التي ناضلتم طويلا من اجلها ، توحد قوى البيشمركة ومؤسسات الثورة لقيادة الحركة التحررية الكردية في النضال من اجل تحرركم القومي وخلاصكم من الاضطهاد والابادة ومآسي الحرب الظالمة، وخلاص كردستان من التعريب ومحو ملامحه القومية ،ومن اجل الحرية والتقدم الاجتماعي .

ندعوكم للالتفاف حول جبهتكم واحتضانها ورفدها بامكانياتكم وطاقاتكم ومشاعركم وقلوبكم ، وذلك هو الشرط الذي لابد منه من اجل انتصار ارادتكم ، فالى المشاركة الجسدية والواسعة في مختلف اساليب الكفاح في سبيل تحقيق اهدافكم التي قدمتم عشرات الالوف من الشهداء والضحايا في سبيلها ،

ياجماهير شعبنا العراقي المناضلة !

-ج-

(حلبجة) استنكارا لجريمة النظام المروعة فيها،نناشدكم الى مواصلة التنديد بهذه الجريمة وغيرها من جرائم الابادة بحق شعبنا والتي تعتبر جريمة بحق الانسانية جمعاء ، لتتضافر جهود وسواعد الخيرين من ابناء كافة شعوب الارض ضد الاستبداد والاستغلال والحرب وويلاتها،في سبيل السلام والحرية والعدالة الاجتماعية والتقدم .

٢/ ايار/١٩٨٨ الجبهة الكردستانية العراقية

سەرچاوە:

سروە قادر، ئەزموونی کاری بەرەیی لە کوردستانی عێراق (١٩٨٠- ١٩٩٠)

پوختەی لێکۆڵینەوەکە بە زمانی ئینگلیزی

ABSTRACT

Kurdistan Democratic Party- Iraq، from its foundation in ١٩٤٦، as a national party is in strives continuously and transferred many stages، the stage of years (١٩٩١ -١٩٧٦) is one of the most important stage which it has been transited by، this era is recognized as an important era in the history of the role of (PDK) in the Kurdish Rescuing Movements in the south Kurdistan.

The struggling of the Kurdistan Democratic Party within (١٩٩١ -١٩٧٦) can be divided into two periods generally: The first one is the time of the year (١٩٧٦ -١٩٧٦) which is considered as (Transitional Presidency Period. The second one is the time of the years (١٩٩١ -١٩٧٩) which is considered as (Revitalization Period). The transitional presidency period had extended for four years; there were lots of ups and down، many important and unpredictable events happened and some of the presidency members who they were elected in the (Eighth Convention) in ١٩٧٠ resigned and withdrew from (PDK). In addition to that، on the bases of indication and under the name of transitional presidency، the (PDK) reorganized itself and sought for an opportunity to hold the (Ninth Convention).

In fact، the reorganizing of the (PDK) was not only a military revolutionary but criticizing and revising the weak points which it had in every aspect. After reorganizing، on ٢٦ May ١٩٧٦، the (PDK) blocked and ended the siege which it had come from the (Algerian Agreement) and launched the revolution. In the literature of the (PDK)، this revolution is known as (Gulan Revolution) and this is because the launching this revolution during the (Gulan Month).

Different from the previous period (١٩٧٥ -١٩٤٦) and because of the condition of the Kurdistan region، some new political parties were founded and triumphing the Kurdish movement in this part، the (PDK) declined from non- existing other political parties and confessed the circumstance. The (PDK) realized that the only condition of accomplishment is a friendly relationship with all other political parties، and attempted much in that scope. But the (PDK) was not accepted and abandoned by all other political parties، especially by the (PUK) (Patriotic Union of Kurdistan)، and those reason involved the (PDK) with an internal political struggle and civil war.

After March ١٩٧٥th collapse and nine years from the eighth convention of ١٩٧٠، for the first time، the (PDK) held its (Ninth Convention) in the east of Kurdistan in November ١٩٧٩ and (Mr. Masood Barzani) has elected as leader of the (PDK) at the age ٣٣، there also، the name of the (PDK) was returned to the first original name and ended up with transitional presidency period.

The uprising and the victory of the revolution of the Iranian people in February ١٩٧٩ is regarded as a vital historical event which ended up with monarchy system and announced Islamic Republic in the country. This revolution had a great impact on the efforts of the (PDK)، in one hand، as this revolution has happened; the (PDK) depended on the human potentials of refugees for reorganizing itself، in other hand، the monarch government abounded all kinds of political and military activities during (١٩٧٩ -١٩٧٥)، but there was a new situation existed when the monarchy system collapsed which (PDK) took advantages from this circumstance and revived politically and militarily.

The war between Iraq and Iran (١٩٨٨ -١٩٨٠) could have left a great impact on the (PDK) positively and negatively. However، the (PDK) was lightly under the Iranian policy during، in fact، the impact reflected on the role of the (PDK) against the Iraqi regime and the relations with the other

political Kurdish parties and the advancing of the civil war between them. Although this war was a good reason so that the (PDK) could strengthen militarily in the field of Kurdish nation endeavors.

The (PDK) was the main character in assembling Iraqi opposition forces against Iraqi regime and declared the (Judi Front). This front had a strong role in endeavoring against Iraqi Regime politically and militarily. However، the internal conflicts was much advanced within this front during the years (١٩٨٠- ١٩٨٦)، but after that with a great extent of attempting، the civil war was ended، as a result of that the public reconciliation achieved.

The Kurdistan revolutionary force as an official force of the (PDK) with the defending force of the people، with simple weapons broke out a war against the fully armed and developed Iraqi army. Many unique legendaries had been recorded during this long historical era and Gulan revolution history، specifically the years of the (١٩٨٠- ١٩٨٦). These victories also، were mentioned nationally and internationally.

The public reconciliation among Kurdish forces was not a general reconciliation without the reconciliation of the (PDK) and the (PUK); it's because that they were regarded as the two main armed forces in the region and the civil war and all dilemmas depended on their relations.

The (PDK) had formed a friendly relationship with all Kurdish forces within (Judi Front) during the years of (١٩٨٠- ١٩٨٦). They all had one aim which revolted against the Iraqi government. But throughout this particular historical period، they both (the PDK and PUK) had a bloody relationship. After ending the negotiation with the Iraqi government and raising the slogan of (Demolishing the Baath's regime) by the (PUK)، then the peace agreement was signed by both sides with refereeing of Iran in November ١٩٨٦. After that the public reconciliation existed among all Kurdish forces

and ended up with the unrest situation and civil war in Kurdistan.

After the public reconciliation، the (PDK) had an effective role alongside with other forces in founding the (Kurdistan Joint Front)، then the March ١٩٩١ uprising broke out. Attacking and using modern chemical weapons against different places in the south of Kurdistan and suspending the war between Iraq and Iran in ١٩٨٨ could have left many difficulties on the (PDK) and other Kurdish forces، and they also، faced a dreadful situation، then finally the Baath's regime could invade the south Kurdistan.

Therefore; there was a united attitude among all Kurdish force under the changes in the area، such as the second gulf war in summer ١٩٩٠، as a result، Kurdistan Democratic Party، alongside with the other forces could organize a strong arrangement with the assist secret cells ad and Peshmargas، then finally the March ١٩٩١ had been happened in south Kurdistan. It also، had a prominent role in taking part in uprising and the periods after uprising.

The Role of Kurdistan Democratic party-Iraq in the Kurdish Liberation Movement in the South of Kurdistan (١٩٩١ – ١٩٧٦)

By

Dilawar Mohammed Sadeeq Zebari

ناسنامەی دەستە

پرۆژەی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان، لە پێناو ناساندن، کۆکردنەوە، بە دیکۆمێنتکردن و بڵاوکردنەوەی مێژووی پڕ لە سەروەریی کار و خەباتی پارتی دیموکراتی کوردستان، لەسەر پێشنیازی رێزدار مەسرور بارزانی، لە ساڵی ٢٠١٤ دامەزراوە.

ئەم بەرهەمەی بەردەستی بەڕێزتان بەشێکە لە هەوڵ و ئامانجەکانی ئەم پڕۆژەیە.

P.D.K ENCYCLOPEDIA